

Reviczky Gyula
Összes verse

KRITIKAI KIADÁS
I · VERSEK

Reviczky Gyula Összes verse

KRITIKAI KIADÁS
I · VERSEK

SAJTÓ ALÁ RENDEZTE,
A JEGYZETEKET ÉS AZ ELŐSZÓT ÍRTA,
A MUTATÓKAT ÖSSZEÁLLÍTOTTA
CSÁSZTVAY TÜNDE

ARGUMENTUM KIADÓ /
ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

A kötet a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával jelent meg.

Lektorálta
KERÉNYI FERENC

© Császtvay Tünde, 2007

ISBN 963 446 383 5

A kiadásért felel Láng József, az Argumentum Kiadó igazgatója
és Monok István, az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója

Felelős szerkesztő: Ruttkay Helga

Borítóterv: Murányi Zsuzsa

Tördelte: Láng András

Nyomta az Argumentum Kiadó nyomdaüzeme

BEVEZETŐ

REVICZKY GYULA ÉS AZ ÚJ NEMZEDÉK

Reviczky Gyula, a 34 évesen elhunyt költő a ködös hangulatok, a szomorúság, az elmúlás, a borongós álmok, az áttetsző lebegés – valljuk meg, nemegyszer egyhangúnak érzett – költője. Hangulati költészetének általános jellemzői egész személyére, életpályájára rávetültek; a mű és a művész jellemzői rendre egybemosódtak. Kései jó barátja, Palágyi Menyhért szerint: „Megragadta az embereket, hogy ő úgy tűnt el közülünk, mint a hontalanul bujdosó szellő, mint a testetlen árnyék, melynek nem ez a föld az igazi hazája.” (Palágyi Menyhért: *Emlékbeszéd Reviczky Gyula fölött. Pesti Hírlap* 1890. január 7. 6. sz. 1–2.) Riedl Frigyes – valamivel később – így fogalmazott: „Ha fő jellemvonását keressük, úgy látjuk, hogy ő a hangulatok költője”, és „nem volt költő, aki annyira a hangulatok rabja lett volna, mint Reviczky.” (Riedl Frigyes: *Vajda, Reviczky, Komjáthy*. Bp., 1932. 148.) A *Budapesti Szemle* -a. szignójú szerzője [valószínűleg Haraszi Gyula] Reviczky költeményeinek világáról pedig azt tartotta: „Nem az alanti gőzkörön fölüllemelkedő derült világ az, hanem sötét erdő, melyben a madarak is szomorú hangon énekelnek. Önmagával, a maga belső lázongó világával annyira el van foglalta, hogy költészete körébe vonni bármely tárgyat alig tud anélkül, hogy azt saját fájdalomának s érzelmeinek kódéval ne borítsa. Örökké szenved s dalba foglalja szenvedéseit. Nála a szerelem mélysége, sőt az öröm olykori föl villanása is fájdalom és bú árnyékával van vegyítve.” (1895. 83. köt. 462.)

Aki egy kicsit is ismeri Reviczky költészetét – hiába tudja, hogy ezek olyan unos-untig ismételtetett megállapítások, melyeket bizonyára szükséges lenne árnyalni –, mégis úgy véli, hogy mélyen igazak.

Vajon tényleg ismerjük-e Reviczky Gyulát? Van-e okunk rá, hogy testetlennek érzett, világfájdalmas, a mindennapoktól eltávolodó és eltávolító hangulat-költészetét átértékeljük? Bátran állíthatom, hogy nem sok.

Vajon verseinek – az eddigieknél – jóval bővebb kiadása tartogat-e számunkra bármiféle meglepetést? Bátran állíthatom, hogy sokat.

Azt azonban mégsem állítom, hogy ezt a meglepetést feltétlenül poétai teljesítményének jelentős esztétikai átminősítése fogja okozni. Még akkor sem, ha egyáltalán nem mindegy, hogy például Arany János költészete vagy éppen az ekkor virágkorát élő almanachlíra többnyire silány termékei felől közelítünk lírájának értékeléséhez. Talán Reviczky most elkészült kritikai igényű verskiadása sem láttatja Reviczky Gyulát kifejezetten jobb verselőnek (remélhetően rosszabbnak sem), sokkal stílus- és eszközgazdagabb, virtuózabb költőnek, a modern nyugat-európai költészeti vívmányok sietősebb felhasználójának, mint ahogy azt eddig láttuk. De személyében – a mostani alap kutatás ezt nyilvánvalóvá és bizonyítottá tette – a költő mellett kibontakozott egy olyan irodalmi közéleti személyiség képe, ame-

lyet eddig alig-alig ismertünk. Hiába tudtuk eddig is, hogy Reviczky mennyire a 19. századvég jelensége, arról meglehetősen kevés adatunk volt – csak néhány nehezen értelmezhető eset alapján sejtettük –, mennyire korjellemző a pályája, írói magatartása és művészete. Az pedig még kevésbé látszott, hogy milyen nagy hatású tagja volt a kortárs közéleti irodalomnak, s hogy a hangulatok költőjének, „idő és anyag nélküli” költészetének – bár ez főként a köteteibe be nem válogatott versei s az újonnan előkerült versek és ezek történeti háttérének kiderítése nyomán vált nyilvánvalóvá – milyen szorosan és mennyi szállal kapcsolódott saját korának társadalmi eseményeihez, mindennapi történéseihez, divatos eszmé-áramlataihoz és irodalmi vonulataihoz.

Reviczky alakjának és az irodalmi életben elfoglalt helyzetének irodalompolitikai és irodalomszociológiai értékelése viszont – amellett, hogy egészen új mentalitás- és társadalomtörténeti újdonságokat derített ki a kor irodalmi közéletéről is – erősen rávetül költészetének megítélésére, hiszen a feltáruló adalékok fényében jó néhány versének egész utalásrendszere világosodott meg és adott teret új értelmezési lehetőségeknek, valamint a Reviczky-értékelést is jelentősen módosította. Az újonnan előkerült művek és a történeti háttérüket megvilágító adatok ugyanis egyfelől sok helyütt átírják-újraírják a Reviczky-életrajzot. Másfelől Reviczky alakjának a kor társadalomtörténeti, irodalomszociológiai keretében való elhelyezésével – ha művészetének színvonala esztétikailag nem feltétlenül bizonyul is jobbnak, de – egy témagazdagabb verselő és mindenekelőtt az eddig ismertnél jóval életközelibb művész jelenik meg előttünk. Még akkor is, ha a Reviczky alakjához kötődő, de szélesebb kérdéskört érintő, korjellemző művelődéstörténeti, irodalmi és hatástörténeti problémák, művészetének cizellált értékelése és részletes elemzése nyilvánvalóan csak egy majdani monográfiában és sok-sok résztanulmányban lesz majd lehetséges. Bár vitathatatlan, hogy ez másfelől is ugyanúgy igaz: éppen a mostani, az eddigi legteljesebb szövegkiadás szükséges ahhoz, hogy ezek a munkák egyszer megszülethessenek.

Reviczky Gyula kora, a kiegyezés körüli és az azt követő három évtized a magyar irodalomtörténet talán legmostohább sorsú korszaka. A korábbi „nagy reformnemzedék” és a későbbi *Nyugat*-nemzedék közti irodalom sokáig csak színtelen, kiugró tehetségekkel alig bíró, átmeneti korszakként élt még az irodalmárok megítélésében is. Pedig a modern értelemben vett irodalmi életet ez a korszak teremtette meg. Ekkortól mondható el, hogy az irodalom már nem csak többkevesebb kiválasztott ember ügye. Ebben a korszakban alakult ki vagy kezdett újra működni a magyar irodalom intézményrendszere (Magyar Tudományos Akadémia, irodalmi társaságok, könyvtárak stb.), ekkor szerveződött köré a hozzákapcsolódó üzlethálózat (például a könyvkiadás, a könyvkereskedelem, a sajtóirodalom, a színház) és alakult ki közönsége. Irodalmi társulások és díjak létesültek, egyre több szerkesztőséget fundáltak, színházak és kávéházak nyíltak, közkedvelt ponyvasorozatok indultak, közkönyvtárak nyitották meg kapuikat, írók és zsurnaliszták táguló köre volt már képes az irodalomból megélni, ugyanakkor: egyre szélesedő közönség találkozhatott az irodalom valamely termékével, és igényelte azt mind nagyobb számban és mind szélesebb kínálatban.

Lehetséges, hogy e három évtized irodalmi termésének jelentős része valóban

nem tekinthető a magyar irodalom legjavának, de ez az időszak mindenképpen egyike a nagyszámú izgalmas kísérletet, meglepő ráérzést, érdekességet és érzékenységet felmutató művészi koroknak. A legnívósabb irodalmi alkotók jól ismerték a korszak nyugat-európai kultúráját, bölcséleti és irodalmi próbálkozásait, s számos hasonló – akkoriban (s néhány esetben máig is) újnak és modernnek tartott – irodalmi kísérletet (volt, hogy nyugat-európai kortársaikat megelőzve) valósítottak meg vagy alkalmaztak ösztönösen, esetleg épp a kényszerűségből adódóan, műveikben.

A kiegyezés körüli időszak és az azt követő évtized irodalma – a reformkorhoz hasonlóan – erősen átpolitizálódott, majd nemsokára, kiábrándulva a politikai élet visszásságaiból, hangsúlyozottan elfordult tőle. A korszak első írói nemzedéke az 1860-as évek elején fellépő, az akadémikus irodalom ellen lázadozó, a korabeli modernitást hirdető, újrromantikus elvekkel előálló lírikusok és drámaírók példáján nőtt fel, miközben sokuknak az apja vagy közeli hozzátartozója 1848–49 csodált hőse volt, akiknek egy része az újrainduló irodalmi élet vezető irodalmára, akadémiai tisztségviselője lett, sőt elhivatott Deák-pártiként részt vett a kiegyezést előkészítő folyamatokban is. A „fiúk” nemzedéke – apáik történelemformáló tetteiből tanulva, azok nemzetféltő erkölcsét és helytállását csodálva – nagy elvárásokkal vetette bele magát a kiegyezés utáni közéletbe (a legtöbben közülük hivatalt is vállaltak), s elméleti alapozással és gyakorlati tevékenységgel indult harcha a feudális Magyarország polgárosodásért (Arany László, Toldy István, Asbóth János, Beöthy Zsolt, ifj. Ábrányi Kornél és Emil). Tanulmányaik és világlátásuk azonban óvatosságra intette őket, hiszen olvasmányaik és tapasztalataik alapján tisztában voltak a polgárosodási folyamat, a liberalizmus és a kapitalista gazdasági rend hátrányaival és visszásságaival, melyek a nyugati társadalmakban addigra már igencsak megmutatkoztak. Csupán pár év kellett ahhoz, hogy a magyar társadalmi változások következtében jelentkező, illetve súlyosbodó gondokkal szembesülve – nemegyszer meghasonulva korábbi énükkel – leszámoljanak maradék illúzióikkal is. Utolsó ábrándjaikkal az 1873-as gazdasági világválság, az 1875-ös pártfúzió (melyben Tisza Kálmán, azaz a konzervatív nagybirtokosság, a birtokos arisztokrácia került hatalomra) és az 1879-es orosz–német–osztrák–magyar szövetség megkötése, majd korrodálódása végzett.

A kor értelmiségi-irodalmár köre elméletileg végiggondolta és számba vette egyre keserűbb politikai tapasztalatait, s mind lemondóbban próbált figyelmeztetni az elkövetett hibákra: az osztrák külpolitikai érdekeknek kiszolgáltatott és elvétett külpolitikai lépésekre, a birodalmon belüli érdekérvényesítés ügyetlenségeire és anomáliáira, a tőkés mezőgazdaság és az iparfejlesztés menetének és a polgárosodási folyamatnak a lassúságára, illetve ellentmondásos fejlődésére, a birtokrendezés és a középbirtok megmentésének megoldatlanságára, a közoktatási és közműveltségi állapotok rendezésének hiányára, a teljesen zilált nemzetiségi kérdésre, a növekvő antiszemitizmus problematikájára, az egyházi és a felekezeti kérdések kezelésének átgondolatlanságára – hogy csak néhányat említsünk a kor legfőbb gondjaiból. Kiábrándultságuk – akarva-akaratlanul s a közéleti munkásság feladásával csak felerősödve – irodalmi műveikbe is beszívárgott, nem pusztán témaválasztásukat, de általános szemléletüket tekintve is.

Az új nemzedék első vonulata, azaz a „fiúk nemzedéke” tehát valami olyan kifejezési lehetőséget keresett az irodalomban, amelyben kritikai kifogásaik éppúgy elmondhatók voltak, mint legbensőbb gondjaik, őrlődéseik, kételyeik és lelki bajaik. Hittek benne, hogy műveikkel építeni, formálni, javítani fognak, hogy ez apáiktól rájuk testált nemzeti feladat. A rájuk szakadt felelősség és a nagynevű apák öröksége, valamint a családi jó barátként ismert és nagyra tartott irodalmi nagyságok rosszsallása, sőt esetenkénti feddése azonban sokszor elbizonytalanította őket. „Ez a nemzedék [...] megtanult minden megtanulhatót, átvett egy súlyos örökséget, s tehetetlennek, szegénynek érzi magát a rászakadt gazdagságban... Úgy érzi, hogy a költészetben nehéz újabbat és nagyobbat alkotnia, mint amit az előttejáró alkotott. Ez elégedetlenné teszi, és gáncsokodóvá, önmagával szemben is... Foggyatékosági érzése valóságos kízó komplexumként veti elébe a nemzedéki problémát” – írta róluk később Babits Mihály.

A nemzedék írói tétovaságaikat, lélekállapotuk rezdüléseit a személyiség, a belső világ kiteljesítését hirdető romantikus életérzés újraélésével – még a lírikusi próbálkozások előtt – megújult tematikájú és eszköztárú vallomásregényekben igyekeztek kifejezni. Állandóan foglalkoztatta őket az a kérdés, vajon hol van az a pont, ahol tévútra jutott nemzedékük, vajon hol rontották el, s a kérdést saját vagy kitalált hőseik példája nyomán, életük végiggondolásával próbálták megválaszolni. Énregényeikben, nevelődési vagy fejlődésregényeikben visszatértettek hősük gyermekkorára, s végigkísérték személyiségük, lelki változásaik fejlődését. Bár egyrészt Puskint, Lermontov, Hugo vagy Byron, másrészt a determinizmustan hatása – mely kormeghatározó létélményük volt – erősen érvényesült és könnyedén kimutatható munkáikban, a magyar irodalomban teljességgel újnak számított az a látásmód, hogy a gyermekkort úgy mutatták be, mint a múlt és a kezdet előrevetítőjét, megjelenítőjét, melyből szükségszerűen le lehet vezetni a felnőtt jellemvonásokat, a későbbi lelki problémákat, s hitték, hogy ezek magyarázatul szolgálhatnak akár a jelenbeli személyes gondokra, de ugyanúgy az ország sorsára is. A pozitívista tanok nyomán kutatták a tényekben ható törvényszerűségeket, s gyakran erkölcsi vádbeszédben tették felelőssé a hazug, korrupt és erkölcstelen társadalmat hősük bukásáért. A külső világ, a környezet tehát eleve boldogtalanságra ítélte még a jóakarátú és tehetséges hősöket is. A sivár, a boldogtalan és a szenvedéssel teli földi lét tana – melyet Schopenhauer filozófiája hirdetett meg egykor, s a századvég táján tűnt igazán érvényesnek – a század utolsó évtizedének magyar irodalmában az egyik legfontosabb hatásnak bizonyult. Ezeknek a dezillúziótól áthatott regényeknek a szereplői általában nem tudnak tehetségük szerint élni, mert nincs rájuk szükség, holott hajtáná őket a tenni akarás. Nincs munkálkodási terük, kiközösítik őket, vagy ők maguk erőtlennek a változtatáshoz, illetve megcsömörlöttek és meghasonultak. Ezek a magyar „felesleges emberek” álomvilágban élnek, érzelmi viharok és ideglázak gyötrik őket, gyakran egy-egy eszme megszállottjai, sokszor igazi cselekvés helyett csak pözökat játszanak el.

Az irodalmi életben, bár már új szempontok is fölmerültek egy-egy csoportosulás, asztaltársaság összeverődésénél – a baráti, a szerkesztőségi kapcsolatok szorosabbra fonódásának vagy lazábbra engedésének okaiként rendre előkerül-

tek ugyanis a társadalmi szerepvállalás, a politikai meggyőződés és az élet-, valamint irodalomértelmezés kérdéseiről stb. vallott nézetek is –, mégis, ekkor még leginkább irodalomszociológiai és egzisztenciális kérdések alakították ki az erővonalakat. Persze soha nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy ez az évtized korántsem tekinthető higgadt, leülepedett és elrendeződött állapotú irodalmi korszaknak. Mind gondolatilag, mind gyakorlatias dolgaiban, érdekirányultságaiban erősen „vegyülékes”, kavargó, alakuló és változó időszak volt ez. Írói csoportok, szerkesztőségi gárdák rendeződtek át, bomlottak föl vagy verődtek össze átmenetileg, s csak a következő évtizedek hozták meg számukra a viszonylagos elrendeződést, amikor a jobban kikristályosodó és egymástól jobban elhatárolódó elméleti-politikai-világítási és irodalomértelmezési szempontok alapján már tudatosabban fundálták meg elvbaráti köreiket.

Miközben az akadémikus írókörön kívüli, de korábban a Deák-párthoz vonzó költők (például Dömötör János, Dalmady Győző, Vargha Gyula) is átértékeltek és újrafogalmazták nézeteiket, illetve a pártpolitikai változások nyomán támadt kérdéseken gondolkodva finomították elvárásaikat és céljaikat, azonközben az irodalom más területein is egyre inkább differenciálódtak a régebbi csoportosulások. A csalódottság és a kiábrándultság érzete azonban általánosnak volt mondható köreikben, s ezt egyre kritikusabb vagy éppen egyre lemondóbb és elkeseredettebb hangon szólaltatták meg. Az 1870-es, 1880-as évek Magyarországon a hivatalosnak tekintett, akadémikus irodalomtól eleve elhatárolódók és az új utat keresők viszont egyelőre csak annyit tudtak bizonyosan, hogy a Gyulai Pálék igazságát nem érzik igazságnak, s hogy ők nem arról és nem úgy szeretnének írni és verselni, ahogyan azt a magyar „hivatalos” irodalom előírná és elvárná. Az akadémikus irodalompolitikát s esztétikát ellenző fiatal költőnemzedék a beszédes címet viselő lap, az *Új Világ* körül gyülekezett, mely 1869-ben alakult Benedek Aladár szerkesztésében, és polgárosító törekvéseiben és poétikai megoldásaiban, újításában leginkább Vajda Jánost érezte költőelődjének. Nem sokkal később, 1871-ben csatlakozott hozzájuk a Szana Tamás szerkesztette *Figyelő* gárdája. Új világlátást, új tematikát, új hangot, új műfajokat követeltek. A politikát és (átmenetileg legalábbis) a közéleti szereplést elutasították, mert etikátlan és tisztátalan dolognak tartották, a hatalmat elítélték, mert benne látták az egyén korlátozásának megtestesítőjét. A pozitívizmus tanai nyomán a mindent kodifikálni, szabályokba foglalni igyekvő törekvéseket elvetették, s még inkább a személyiség, az érzelmek szabadságát hirdető romantikához és a „fiúk” nemzedékének elgondolásaihoz és nézeteihez nyúltak vissza. A nemzeti korlátokból kitorve erőteljes világirodalmi tájékozottságot és nyitottságot követeltek, bár sokszor még önmaguk is többedrangú források jól-rosszul interpretált tételeiből tájékozódtak, és fejükben még nem eléggé kiforrottan és kimunkáltan kavaroztak és fogalmazódtak meg a gondolatok, de sokszínű elméleti tájékozódásuk mindenképpen új szint hozott irodalmunkba. Éppen nemzetközi tájékozódásuk, akkori szóhasználat: kozmopolitizmusuk lett a korszak egyik legnagyobb indulatokat keltő és irodalomelméleti pengeváltásokat kiváltó kérdése. Voltak ugyan, akik saját köreikben is – bár teljességgel helyeselték – meglátták a külföld felé nyitás szükségszerűsége mellett ennek óvatosságra intő veszélyeit is. Benedek

Aladár például egy 1868-as cikkgyűjteményének ajánlásában egyfelől a magyar irodalom új olvasótáborát (a hölgyeket) próbálta rábeszélni a külföldi helyett a magyar irodalom választására, másfelől megfontoltságra intette íróinkat, s figyelmeztette társait, hogy nem szabad az európai irodalom majmolóivá lenniük, hanem tanulva és hasznosítva a külföldi eredményeket, meg kell őrizniük sajátosan magyar jellegüket: „Mint mondtam, csak szellemi kiskorúságunkat és szépizlésünk korlátoltságát bizonyítjuk azzal, ha belső és külső szükségünket nem önmagunkból vesszük s nem mi szabunk azoknak korlátokat... Keressünk mindenben rokonulást, öszhangzatosságot, és érezzük e törekvésünket közös érdekünk... Tiszteljük más nemzetek intézményeit és divatjait, de magunk is igyekezzünk előhozni olyanokat, melyek viszont megérdemlik mások tiszteletét.” (Benedek Aladár: *Mécsvilágok*)

Ennek, a „fiúk” nemzedékét csak néhány esztendővel követő generációnak lett meghatározó alakja Reviczky Gyula. Az új lírikus generáció, melynek egy része a felvidéki nemesi birtokokról érkezett a gyorsan épülő magyar fővárosba, a 19. század utolsó két-három évtizedének korát – Tolnai Lajos önéletrajzi regényének címét idézve – „sötét világnak” látta és láttatta, vagy még inkább érezte. Ez nem pusztán azt jelenti, hogy lehangoló képet rajzolt róla. Az írók többsége éppen hogy elborzadt a közvetlen társadalomábrázolástól, s ez a menekülés, ez a lemondó és pesszimista életszemlélet árulkodóbb bárminél. A belpolitikai élet ugyanis nem sok változást hozott. A Tisza-éra bukásáig, azaz a kilencvenes évekig a politikai elit egyre jobban bebetonozódott a hatalmi pozíciókba, párt- és érdekközösségek kéz kezét mos alapon irányították az országot, mindemellett a tőkebeáramlás következtében az ipar és az agrárgazdaság, ha nehézkesen és sok-sok buktatóval is, mégis fejlődött.

Az írásból élők jelentős hányada – miközben kényszerűségből a napi (főként politikai) sajtó piacán kellett megélnie – a politikát mint alacsonyrendű dolgot mélyen lenézte, és rezignáltsággal telve gondolt rá, közben a lopva elcsent szabadidejében körmölt szépirodalmi műveiben a belső világ rezdüléseivel és önnön intellektusával foglalkozott. A kilátástalanság és a mindennapi életből való kivonulásuk elvi indoklására mindegyre filozófiai megerősítést kerestek. Hosszú levelekben számoltak be egymásnak szellemi eszmélkedésük forrongásairól. Ők is elmélyültek Schopenhauer tanításaiban, és elmélyedtek azokban a tanokban, amelyeket a pozitívizmus második, újkantiánus hullámának tudósai és a materialisták, azaz az anyagelvűség és a naturalizmus elkötelezettjei hirdettek (Mill, Taine, Spencer – Büchner, Vogt – Zola, a Goncourt-ok). Az irodalomelméleti problémák filozófiai, sőt lételméleti kérdések megválaszolására serkentették őket, még ha válaszaikat rendszerint nem eléggé letisztultan fogalmazták is meg. Az irodalmi ellenzék lassan elméletileg is nekifogott eszmerendszerének tisztázásához, és egyes kérdésekben megpróbált szervezettebben fellépni.

Az egyéni békétlenkedések és a Gyulai-kritikák nyomán – melyek mindig túlmutattak önmagukon, s a Magyar Tudományos Akadémia állásfoglalását is jelentették, sőt a kiszemelt(ek) irodalmi felemelkedését vagy elsüllyedését segíthették elő – egyre nyíltabb támadások fogalmazódtak meg az irodalmi és az oktatási intézményhálózatot mozgató és vezető szűk irodalmi csoport, azaz Gyulaiék köre

ellen. Az 1870-es évek utolsó harmadában egy fiatal, magát *Új Nemzedék*nek hívó írócsoportosulás, egy újonnan alakuló, a Petőfi nevét fölvevő irodalmi társaság köré sereglett kör és a *Figyelő* című lap gárdájából kiváló csoport indította meg több évtizedes harcát ellenük.

Gyulai Pál és szűk baráti köre pedig jó ideig igyekezett úgy tenni, mintha az irodalmi ellenzék nem is létezne vagy legalábbis semmi súllyal nem bírna. Nem pusztán annyiról volt szó, hogy irodalmi társaságaikba nem választották be vagy az irodalmi pályadíjaktól elzárták a fiatal nemzedék tagjait, hanem valóban óriási befolyással rendelkeztek. Generációk sorát tanították a budapesti egyetem magyar tanszékén, a nekik nem tetsző kötetek megjelentetését igyekeztek meggátolni, de legalábbis megnehezíteni, a komoly irodalmi lapokban nem közölték a fiatalok írásait, esetenként pedig még az állástalálásban is gátolták őket. Márpedig a kiegyezést követő bő két évtizedben, egészen addig, amíg a kultúra, a sajtó és a könyvkiadás piaca egyéb lehetőségeket nemigen teremtett, az írásból és az irodalomból megélni akarók számára – egy-egy kivételes esettől (például Jókai) eltekintve – egyetlen lehetőségnek az mutatkozott, hogy valamely akadémiái pályadíjat megnyerve kitörhessenek az ismeretlenségből, és egy csapásra bekerülhessenek az „igazi” irodalomba, köteteik jelenjenek meg, a szerkesztőségek pedig kapkodni kezdenek a verseikért, írásaikért. Ezzel szemben hiába ostromolták az akadémiái és a Kisfaludy Társaság-béli díjakat és publikálási lehetőségeket, azok mindig másnak jutottak. Jobb esetben havi 5–10 forintos szerkesztői-korrektori álláshoz juthattak (miközben egy rosszul fizetett vidéki tanító éves jövedelme is 300–400 forint volt), verseiket névtelen és nagyon rövid ideig élő lapoknak küldözgették barátoktól összekunyerált papíron, mert még arra sem tellett. Szenvedésüket, kiszolgáltatottságukat – nemegyszer – jézusi mártíriumnak érezték. Schopenhauer, a történeti pesszimizmus atyjának tanításai nyomán – amely szerint a világ, az emberiség nyomora és szenvedése megváltoztathatatlan – ráébredtek arra, hogy saját hazájukban megtalálták a schopenhaueri világot.

ÉLETRAJZI ADATOK

Ez a világ várta tehát Reviczkyt, amikor nem egészen húszévesen, 1874-ben lázasan, a „majd én mindenkinek megmutatom” dacával a magyar fővárosba érkezett. A világot akarta meghódítani, s – a hirtelen rázúduló magánéleti gondok és traumák miatt – az egész világ ellen indult harcba. Hogy Budapestre jött, azon nincs mit csodálkozni, hiszen Budapest nagyon hirtelen nagyvárossá, majd világvárossá nőtt, s bár szellemi kapcsolata szoros maradt Béccsel, a testvér-, illetve ellen-fővárossal, egyre inkább önmaga útját járta, s mind jobban megtalálta egyéni képét és hangulatát. Amellett, hogy Budapest jelentős gazdasági centrummá vált, mindinkább az ország első, majd jóformán egyetlen szellemi műhelye lett, és rendkívül erős volt magyarosító és magához szívó hatása. A vidéki irodalmi műhelyek – kevés kivétellel – mindinkább perifériára szorultak, és – Budapesttel összevetve – provinciálisnak kezdték tartani őket. Az induló vidéki írók-költők csak az első próbálkozásuk idejére érezték elégnek a teret, s megpróbálták mielőbb

kitörni, azaz Budapestre jutni, és legfeljebb onnan visszatekintve csempészték be műveikbe szülőföldjük régióját. Hogy daccal, haraggal és elszántsággal, az nyomban érhető, ha tudjuk, hogy Reviczky ekkoriban élete egyik legnagyobb tragédiáját igyekezett valamiképpen átvészelni.

Reviczky Gyula 1855. április 9-én született a felvidéki Vitkócon, Árva megyében. Apja, Reviczky Kálmán nyugalmazott testőrtiszt – aki hírhedt volt szerelmi kalandjairól, felelőtlenségéről, hiúságáról és mérhetetlen nemesi öntudatáról, amit később fiába is megpróbált belenevelni – 1873 augusztusában halt meg (bővebben erről a *Himnusz* című versében olvashatunk – lásd az *Ifjúságom* című kötet versei közt). Bár Reviczkynek addig sem volt éppen könnyű és felhőtlen élete, apja halálakor szembesült az addig ügyesen takargatott családi titokkal: származásának teljes történetével, azaz törvénytelen mivoltával. Reviczky szülőanyja ugyanis a háznál szolgáló, szlovák cseléd lány, Balek Veronika volt. A költőt hároméves korában elbocsátották a házból, ekkortól falu bolondjaként járta a vidéket. Akit Reviczky nevelőanyjának tudott, domanoveci és lestinei Zmeskál Judit, a Felvidék egyik nevezetes családjának sarja, 1846-ban ment nőül Reviczky Kálmánhoz. 1859-ben, halálakor 500 hold birtokot hagyott nevelt fiára (akinek keresztanyja is volt), valamint férjére.

Az örökösödési procedúra kapcsán kiderült, hogy apja elfelejtette hivatalosan is a nevére íratni fiát, így Reviczkynek nemhogy a névhasználati kérelmet kellett nyomban megindítania (a Reviczky család egyébként erőteljesen ellenállt, hogy ne használhassa a nemességre utaló -y végződésű névalakot), de ezzel egy időben a totális létbizonytalansággal is szembesülnie kellett. Kiderült, hogy a nevelőanyjától örökölt vagyonból semmi nem maradt, apja az egésznek a nyakára hágott, ügyes praktikákkal még a fia nagykorúsításáig zárolt földeket is elzálogosította vagy elkótyavetyélte, miután első felesége halála után, 1861-ben újra megnősült. Egy trencsényi varrónőt, Seipel Annát vette feleségül, aki fél éven belül hozzáment volt férje kezelőorvosához. Mint azt Reviczky egy szív-szorító életrajzi feljegyzésben írta: „Különös, hogy romlott mostohámat oly vakon szerette atyám; hányszor hítt magához s mondta: ez egy áldott nő, megérdemli, hogy szeresd őt. Én hallgattam s gondoltam a magamét.” (PIM Kt. V. 4735/55/24.)

Reviczky teljesen árván maradva, a tervezett jogvégzés lehetőségével leszámolva, vagyon nélkül érkezett tehát Budapestre, ahol – miután sikertelenül próbált bármiféle munkához és egzisztenciához jutni, amiért főként Vadnay Károlyt, Szigligeti Edét és Gyulai Pált hibáztatta, hiszen náluk kopogtatott munkáért – nyomban belevetette magát az irodalmi harcokba, mintha az egész világot maga ellen akarta volna hangolni. Zseninek érezte magát, akit csak a költői tehetség kárpótolt a földi gyötrelmekért. Mintha a meg nem értettség, a sehova nem tartozás bizonyította volna szellemi nagyságát, ahogy azt Schopenhauertől tanulta, aki szerint: „A kiváló elme a magányt választja. Ez a választás valószínűleg szükségszerű.” Évekig nyomorgott, nemegyszer éhezett, állandó lakása sohasem volt. Hónapos szobákban tengődött, ha megosztozva valamelyik barátjával, Komjáthy Jenővel vagy unokatestvérével, Koroda Pállal összefogva sikerült kifizetnie a lakbért. Fél éveken át almán és üres kávéban élt. Ha már szobára sem

futotta, kicsiny lapszerkesztőségek eldugott előszobájában, éjjel is nyitva tartó kávéházak asztalánál, kávékimérésekben felszedett örömlányok ágyában vagy kapualjakban húzta meg magát.

1875-ben a kilátástalan nyomor elől menekülve állást vállalt a délvidéki Dentán. Kényszerből érkezett tehát ide házitanítónak, s barátainak nem szűnően panaszkodott az unalmas és alantásnak érzett vidéki életre. Itt ismerkedett meg élete egyik legnagyobb szerelmével, Bakalovich Emmával. Reviczkynek egész életében egyetlen esélye volt a polgári lét megteremtésére, amikor is Emmát feleségül kérte, aki azonban visszautasította a költőt. Emma négy évvel volt idősebb Reviczkynél, 1851. április 5-én született. Korkülönbségük – mely akkoriban még furcsának számított – állandó tárgya volt levelezésüknek, s nyilván közrejátszott abban is, hogy a leány nem kívánt férjhez menni Reviczkyhez. Emma hosszas betegeskedés után 1889. január 5-én, pár hónappal Reviczky halála előtt halt meg.

Másfél éves kényszerű száműzetésnek érzett távollét után a fővárosba visszatérve Reviczkyre újra az egzisztenciális bizonytalanság, a kiszámíthatatlan újságírólet várt, s időről időre újra vidéken (Aradon és Kassán) kényszerült újságszerkesztést vállalni, bár a fővárostól elszakadva szinte minden percet szenvedve élt meg. Az irodalmi közéletben való következetes megnyilatkozásai és néhány – szinte jelképpé váló – fellépése miatt mindinkább az új nemzedék meghatározó alakjának kezdett számítani. Az 1870-es évek végén Komjáthy Jenővel, az 1880-as évek közepén pedig – az újkonzervatív arisztokrácia köreiből közeledve – Justh Zsigmonddal kötött mélyebb barátságot, hosszú levelekben velük vitatta meg a reménytelen és kilátástalan magyar világ gondjait. Justh Zsigmondot az *Ifjú pesszimistának* című verssel próbálta eltántorítani attól, hogy magyar íróvá legyen, s neki taglalva foglalta össze az írósors gyötrelmeit *Nincsen remény* című írásában, melyben kijelentette: „Íróvá lenni és nem emelkedni a nagyok közé, tévesztett pálya, hiábavaló élet [...]. A géniusz, ha kis nép szüli, kalitkába zárt sas.”

Az életével nagyon sok ponton érintkező *Apai örökség* című regénye és *Selyembogár* című elbeszélése a nagy orosz regényírók (Tolsztoj, Turgenyev) hatását mutatja. Regénye a dezillúziós epika egyik utolsó terméke, amelyben realiztikus ábrázolással adja az önmagát feleslegesnek tartó, illúzióit veszített hős lélekrajzát. Filozófiai gondolkodásának a szenvedés és a részvétel, világlátásának a belátó humor a meghatározó fogalma. A humor azonban nem „komikus” értelmében jelentkezik nála, hanem a megértő jóság és részvétel, a szenvedve megszerzett megváltás szintézisével azonos (*A humor pszichológiája, Jézus és a boldogság, Századunk pesszimizmusa, Optimizmus, pesszimizmus*).

A szakirodalomban eddig szinte alig esett szó arról, hogy élete utolsó éveiben, az 1880-as évek első harmadától – elsősorban a mind elkeserítőbbnek érzett birodalmi és magyarországi politikai események, valamint a sehogy nem szűnő egzisztenciális létbizonytalanság hatására – egyre radikálisabb politikai irányba tolódott. Korábbi függetlenség-pártisága és 48-assága felerősödött, s a Függetlenségi Párt azon csoportjához közeledett, mely az éledő és egyre erősödő antiszemita tanok felé tájékozódott. Ezenközben azonban szociális érzékenysége sem csillapult, sőt – meglepő módon – kimutathatóan még a korai

munkásmozgalmi próbálkozások egyes elemei is megérintették, s komolyan foglalkoztatták a materializmus tanításai, még ha annak számos elemét elutasította is.

Reviczky hiánytalanul összegyűjtve először kötetünkben olvasható politikai tartalmú verseiből kiderül, hogy az eddig a hangulatok költőjének tartott poéta „idő és anyag nélküli” költészete mégis mennyire kapcsolódott saját korának társadalmi eseményeihez, mindennapi történéseihez, s szinte valamennyi napi politikai kérdésben kiolvasható belőlük állásfoglalása és a nemzet sorsán való aggodása. Barátja, Koroda Pál szerint: „Egyszer mosolyogva mondta nekem, hogy »pechünk« van, vagy Andrásy Gyula, vagy Apponyi Albert miniszterelnöksége alatt kellett volna fellépünk. [...] Andrásy Gyulának volt érzéke a poézis iránt, az ő kormányzata idejében teljesen érvényesült minden igaz tehetség. Meglátod, Apponyi alatt is így lesz. De Tiszában ennek az érzéknek egy paránya sincs. Egy más alkalommal Apponyi kormányképességéről vitatkozott nagyban egy társaság. Ő nem igen szólt közbe, de mikor egyedül maradtunk, felkiáltott: »Hogy Apponyinak nincs programja! Nevetséges! Hát nem elég program, hogy ő megszünteti a barbárok uralmát Magyarországon. Mert örök igazság az, amit Goethe mondott, hogy ,ki a költészet hangját meg nem érti, akárki és mi legyen, barbár az’.«”

1887-től élete viszonylagosan megnyugodott: az elismert *Pesti Hírlap*nál nyert belső munkatársi állást, ahol kimunkált színházi kritikákat írt. 1888-ban azonban tüdőbetegsége olyannyira elhatalmasodott rajta, hogy februárban, majd egy évvel később, 1889 márciusában a dél-tiroli Arcóba utazott súlyosbodó tüdőbaját kezeltetni. 1888-ban közel két hónapot töltött ott, s állapota feltűnően javult.

Utolsó hónapjait csak Jászai Mari szerelme szépítette, majd árulása sötétítette be. Viharos szerelmük egy, a művésznőt kritizáló és véleményéhez határozottan ragaszkodó cikke kapcsán kezdődött, s 1889 január–februárjában, Reviczky második arcói útja előtt teljesedett ki. Március folyamán, még a hónap végén is – fizikai felépülése mellett lelki táplálékul – szorgalmasan érkeztek Jászai levelei: „Tudja hogy ez a verses levél nagyon bájos. Ezt szenvedések tüzeiben lángoló lélek írta, erős, gyöngéd, öntudatos, nőies, lángoló de világító, nem pusztító mint – mennyivel jobban megérdemelne az téged, mint én aki elfoglak égetni. – Ha a doktor a mennybéli jussa elvesztésével fenyegette és nem ért célt Gyula, úgy én megpróbálom a földi paradicsomának az eljátszásával ijesztgetni, ha magára nem vigyáz, ez talán többet használ?” Úgy tervezték, hogy Jászai Reviczky után utazik, s közösen indulnak egy olaszországi körútra. Reviczky állapota azonban március közepére erősen súlyosbodott. Március 24-én arról tudósította barátját: „Sajátságos nyomasztó érzések, balsejtelmek fognak el néha; olyan lagymatagságot érzek magamban, hogy néha szinte vágyódom jó nagy – szomorúságra. Egészségi állapotom is ingadozó. Hol azt hiszem: jelentékeny javulás; hol pedig: hanyatlás, visszaesés. De sok jel arra mutat, hogy tavaly jobbat tett Arco. Ha bélhurutomtól nem tudok szabadulni, nem ér semmit az egész kúra. Pedig így lesz.” Hazautazása előtti utolsó levelében pedig: „Hallgatásom épen nem azt jelentette, hogy jól érzem magam”: ellenkezőleg, ez idén csekély jó hatását érzem Arcónak. Minden bajom teljes...”

Jászait viszont időközben felvilágosították orvosismerősei, hogy könnyen elkaphatja Reviczkytól a halálos kórt, s még a tőle kapott levélpapír is veszélyt

jelent. Hogy ezért-e vagy másért, nem tudjuk, de áprilisban – minden magyarázat nélkül – megszakította Reviczkyvel való levelezését. Ha Reviczky kereste, letagadtatta magát, s miután a költő kórházba került, egyszer sem látogatta meg. Reviczky temetésére sem ment el. Reviczky halálos ágyán utolsó sorait Jászainak küldte: „Azzal a zsebkendővel mit te adtál / Törlöm le, hűtlen, izzadságomat / Amely lám az utolsó – Csak izzadságomat, nem könnyemet.”

Az „eszmények, ábrándok, csöndes betegjének” halálára Komjáthy Jenő, Koroda Pál mellett talán legközelebbi barátja, írt búcsúztató verset.

VERSEINEK KORABELI KIADÁSA

Saját szerkesztésű, önálló kötetben megjelent versei

Reviczky életében saját szerkesztésében és hihetetlen nehézségek árán két önálló verseskötetet adott ki. Az *Ifjuságom* című kötet 1883-ban, a *Magány* című 1889-ben, nem sokkal halála előtt került ki a nyomdából. Pedig verseinek kötetes kiadása már-már mániákus feladatvállalássá vált számára, hiszen Reviczky meggyőződése szerint az igazi költői, írói tehetség csakis egy átgondolt szerkesztésű, gondosan összeállított, kötetben kiadott versgyűjtemény alapján mérhető fel hitelesen. Reviczky egyrészt az akadémikus irodalomnak a – reformkori gyökekre visszavezethető – műfaj-hierarchiájával némileg szembehelyezkedve nem az elbeszélő költeményt (s főleg nem az eposzt) és nem a tragédiát tekintette a legrangosabb műfajnak, hanem a személyes problematikát is megjelenítő lírát, másrészt, mint említettem, mélyen hitt abban, hogy az igazi poétai teljesítmény a folyóiratokban itt-ott szétszórta versek alapján nem, csakis a szerzői műgonddal összeállított és felépített verskötetek alapján ítélni lehet meg. Olyan kötet alapján, amely a versek egymásutániságán kívül tematikus szerkesztési elveivel, ciklusalkotásával, műfaji, képi és nyelvi változatosságával többletjelentéssel is fölruhazza a különálló költeményeket.

Ez a gondolat már egész fiatalkorától számos levelében megjelent, sokszor – főként a zsenikérdést körbejárva – vissza-visszatért erre a problémára: „Ha hiúságom oly végtelen s ambízióm oly határtalan nem volna, majdnem hajlandó volnék triászunkban a rangfokozatot így állapítani meg: I Koroda [Pál], II Reviczky III Gáspár [Imre]. – Csak az a baj, hogy már tapasztalásbul tudom, mennyire ingadozik e tekintetben ítéletem. Egyszer magamat tartom legkisebbnek, máskor tégedet, (ezt a multkor irtam meg Gáspárnak) harmadszor meg Gáspárt. – Most azonban meglehetősen határozottsággal állítom, hogy G-r. közöttünk a legkisebb – genie. – Tudod mért? Elküldte nekem »válogatott költeményei«t kéziratban, s mint az sokszor megesik, hogy egészen más fogalmat nyerünk a költő egyéniségéről, ha kötetben, mint ha a lapokban elszórva olvassuk verseit: így történt az Gáspárral is – hátrányára” – vallotta jó barátjának, Koroda Pálnak 1876. március 12-én kelt levelében. (Reviczky – mint máshol is szó esik róla – sajátos módon írta az ékezetes magánhangzókat, főként az *i*-*i* betűket. Valószínűleg német hatásra, ahol az ékezet hosszúságát nem számítja, az *-i* betű

esetében az ékezetet rendszerint hosszan húzta. Mivel a betűhív közlés elve szerint közlöm mind a versek, mind a levelek szövegét is, megtartottam a hosszú ékezetet ott, ahol lehetetlen volt rövidnek látni. Meglehet, hogy ez nehezíti a szöveg olvasását, mégis a Reviczky-írás jellegzetességét mutatja.)

Egy évtizeddel később is hasonlóan gondolkodhatott a műfajok hierarchiájának kérdéséről, hiszen 1885. augusztus 2-i levelében bosszankodva írta Justh Zsigmondnak, hogy „Mindenekelőtt fogadja őszinte köszönetemet érdeklődéséért, melyet a tisztességes törekvésű irodalom iránt mutat. Engedje meg azonban, hogy hiúságomnak is adózzam és a feletti sajnálatomnak adjak kifejezést, hogy az Apai örökségből és nem verskötetemből, az Ifjúságomból ismerkedett meg írói fizionómiámmal.” [!]

Az, hogy első verskötetének megjelenésére jóformán egy évtizedet kellett várnia, s aztán mindkét versgyűjteményt csak fájó megalkuvások árán sikerült kiadatnia – amellet, hogy ennek következtében életre szólóan tüske maradt benne – jellegzetes versszerzői gyakorlat kialakulását eredményezte, kései kiadói-nak pedig számos szövegkiadási problémát vetett föl. Reviczky ugyanis – főleg költői munkásságának első évtizedében – a publikálási lehetőségek szűkössége miatt egyes verseit időről időre átírta, s ez a versváltozatok igen nagy számát eredményezte. A változatok szövege oly mértékben különbözik egymástól, hogy azok már-már új verseknek minősülnek. Minderről viszont a mindenkori szövegkiadónak vagy egyáltalán nem volt tudomásuk, vagy – tulajdonképpen véletlenül – eddig csupán néhány vers variánsát ismerték.

Az életmű első (nagyobb) felében született, azaz az 1874–1883-ig írt versek közül: 125 címmel ellátott és 8 cím nélküli költemény az *Ifjúságom 1874–1883* című kötetben jelent meg. A kötet verseihez 17 nagymértékű versvariáns köthető.

A kortársak szemében – legalábbis első verseskötetének kritikái erről árulkodnak – Reviczky megítélésében mindinkább egybefonódott, egyre kevésbé szétválaszthatóan összekeveredett a lírai én személyisége, a szerző élete és költői produktuma, azaz a versek esztétikai minősítése. Bár Reviczky sértetten emlegette, hogy bírálói kötetének nem szenteltek figyelmet, illetve annak csak felszínes elemzését adták, a kritikák mai olvasóját ezzel szemben egyrészt éppen az lepheti meg, hogy a napi sajtóban milyen sokan szóltak a kortársak közül a kötetről, másrészt az, hogy a kritikusok közül többen, még ha nem adták is elmélyült elemzését a Reviczky-verseknek, plasztikusan és máig érvényesen rajzolták föl és állapították meg a Reviczky-líra egyes jellemző vonásait, valamint hatástörténeti jellemzőit. A bírálók határozottan rávilágítottak Reviczky világirodalmi szellemi muníciójára, amelyből lírája építkezett, s amely egyfelől – néhány klasszikuson túl – főként a német, az angol és a francia romantika egypár kiválasztottjának szellemi és alkotói hatását jelentette, másfelől kijelölték azt a szélső határt is, ameddig Reviczky művészi és elméleti próbálkozásai bátran-bátortalanul elmerészkedtek: azaz a francia parnasszista csoportosulás egyik-másik tagját, illetve Schopenhauer felelevenített tanait említették meg. A kritikák megállapításait összegezve: Reviczkyt megkérdőjelezhetetlenül a kortárs líra sokat ígérő, de még kiforratlan tehetségének tartották. Első kötetében felfedeztek egy-egy érdekes témát vagy motívumot, elandalodtak a mindennapoktól eltávolodó és eltávolító hangján, de végül mégis

csak „másodrendű csillaghoz” hasonlították a „költészet egén”. Szinte bizonyos, hogy – a sok-sok dicsérő szó ellenére – Reviczky valójában emiatt érezhetett a kritikákat olvasva erős megbántottságot.

A sok-sok visszaemlékező és újságcikk alapján sejthető, hogy Reviczky olyan fajta művész volt, aki sokat, hosszú ideig (akár éveken át) és fáradhatatlanul mesélt majdani elkészülő műveiről, s az impozáns tervek sokakban kelthettek nagyobb várankozásokat, mint amit aztán a kész művek olvastán alig titkolt csalódással kaptak. Ez a közelebbi ismerősei körében talán még inkább így lehetett, hiszen levelezésében sokszor előfordult, hogy valamely készülő művéről oldalakon keresztül lelkendezett barátainak, korszakos jelentőségű alkotásnak harangozva be azt (a legjobb példa erre a *Jobáb* című darabja – lásd erről bővebben *A bolondok házából* című vers magyarázataiban). Az ilyesfajta meglepetések ráadásul sokkal inkább kelthettek zavartságot közeli jó barátaiban, akikkel – egy másik síkon, a mindennapi életben – időszakonként ugyan változó szoros kötődésű, mégis elkötelezett véd- és dacsövetségben állt az akadémikus irodalom ellen vívott harcban. Úgy gondolom, innen eredeztethető, hogy Reviczky bírálóiiban lassan valamiféle kettős mérce kezdett működni: egyfelől elég reálisan ítélték meg poétai teljesítményének minőségéről, másfelől viszont – az esztétikai értékeléstől függetlenül – nem tudták eléggé ünnepelni azt a művészt, aki merészen úgy válogatta össze kötetének jóformán minden darabját, hogy az ne simuljon bele az akadémikus irodalom elvárásainak rendszerébe. Az idő haladtával pontosan ennek a másodiknak változott „újító” szerepkörnek a fénye kezdett mind jobban rávetülni a versek megítélésre is, s kezdték őt a líra megújítójának is tekinteni, miközben – mint arról még többször lesz szó – sem ízlése, sem világirodalmi tájékozódása, sem poétikai módszerei, sem művészetelméleti-művészetfilozófiai elvei (stb.) és ezek hasznosított gyakorlata sem feltétlenül indokolja, hogy Reviczkyt szorosan a korabeli európai modernizmushoz kapcsolhassuk.

Ha a kötetbeli költeményekkel együtt olvassuk ennek az időszaknak azon verseit, amelyeket megírt, sőt akár több lapban is publikált, de a könyvébe nem válogatott be, Reviczky még annyira sem tűnik karakterisztikus újítónak. A zsengekkel és a kevésbé sikerült, az almanachlírához közelítő, az alkalmi, a napi aktualitású verseivel együtt olvasva még inkább szembetűnő, hogy – Vörösmartyhoz, Petőfihez, Aranyhoz vagy épp Vajdához képest – tényleg nem elsőrangú költői tehetség. Poétikai kísérletei – néhány elemén kívül – nem igazán minősülnek elementárisnak vagy újítónak. Világirodalmi tájékozottsága ekkoriban, első kötetének megjelenése táján – az időszakonként fel-fellobbanó autodidakta hév ellenére – a német klasszikusok, a francia romantikusok és az orosz realista regényírók ismeretét jelentette.

Azon túl azonban, hogy az almanachlírát tömegével termelt verseit a Reviczky-költemények még így is összehasonlíthatatlanul felülmúlták, versei – furcsamód – önmagukban is áttörést hoztak. De ez csak egy igen sajátos irodalomtörténeti és egy rá jellemző élethelyzetben sikerülhetett. Reviczky a magyar dezillúziós verses epikában már kipróbált és megénekelte alapszabályt vetítette át saját lírájára, s ehhez támogatóan odasimult életének végtelen szomorúsága és szerencsétlensége, amely állandóan táplálta ezt az ihletet előhívó érzést. Így Reviczky mintegy ösztönösen (s nem az ismert példák alapján) talált rá sajátos rezignált

lírai hangjára és hangulatára, amely távolabbról sok szempontból hasonlatosnak tűnhet a francia parnasszisták egyes törekvéseihez. Minderre ráerősített az az irodalompolitikai helyzet, amelyben Reviczky egyre inkább hangadó szerepet kapott, köszönhetően – többek között – nyakas és sértődős, odamondogatós egyéniségének és néhány emblematisz „hadüzenetének” (például a Vadnai-affér, a Tóth Sándor-kritika minősítése, az 1878-as *Arany Jánosnak. Válaszul „Kosmopolita költészet” című versére* című költeménye), amelyet az akadémikus irodalom képviselőinek, azaz a Gyulai Pál körül kialakult akadémikus irodalmi csoportnak vagy holdudvarának küldött. Bár nem világos, mennyire volt ez tudatos, de ez a harc, a támadó, a fiatalságra amúgy is jellemző fellépés az előző nemzedék ellen, az irodalmi „nevelőapák” megtagadása – első látásra – nagyon is hasonlatosnak látszott a romantikusokat megtagadó parnasszisták kivonulásához, s ez több korabeli és későbbi méltatóját is arra buzdította, hogy felvessék Reviczky modernségét. Az 1880-as évek első harmadára mindezek a nem egyértelműen csak a tehetség, a költői nagyság, az óriási poétikai produktumok, a művészi újítás kérdéséhez kapcsolódó elemek egyre inkább beépültek Reviczky költői imázsába, s az új nemzedék mint az egyik vezetőjére tekintett rá, még ha nem feltétlenül mindig azon okokból is, amelyekre Reviczky olyannyira vágyott volna.

Reviczky második megjelent verskötetének sorsa sem kevésbé kalandos és lehangoló. A *Magány* című kötetben az 1883 után született versek egy hányada látott napvilágot: 106 címmel ellátott és 16 cím nélküli vers, mely versek közül ötöt a későbbi kiadások – a kezdősorukat véve alapul – már címmel említene.

„Igen kevésbé jellemezte a költőt” – írta Reviczky második verseskötetének bírálatairól. Pedig a kritikák – az első kötetéhez képest – jóval inkább már tényleg csak a költői, s nem az irodalmi „közéleti” teljesítményéről szóltak. Az évtized vége felé, ahogyan az irodalmi élet intézményi hálózata mindinkább kiépült, az irodalmi és a művészetbe már nem pusztán az akadémiai hálózaton keresztül jutott pénz, a sajtóélet üzletté válásával a korábban a harcok kiállást követelő kozmopolita-vita – legalábbis átmenetileg, míg deformálódott alakban vissza nem tért – veszített irodalompolitikai jelentőségéből. A recenzensek közül már csak Koroda próbálkozott azzal, hogy a nagyság és a költői modernség, valamint a magyar akadémikus irodalom elvárásaival való szembeszegülést összekapcsolja, és az utóbbi alapján helyezze magasabbra a poéta Reviczky teljesítményét. Időközben Gyulai egyre kevésbé minősült az irodalmi élet egyeduralkodójának, az új nemzedék is megvívta első nagy csatáit, így vezető alakjának harcok tevékenysége már nem számíthatott olyan meghatározónak, hogy továbbra is átszínezzé költői munkásságának megítélését.

A kritikák két legfőbb vizsgált szempontjának (a pesszimista és a filozofikus költészet kérdésének) taglalása – nagyon úgy fest, hogy – ténylegesen a hagyományörző és a modern költészet ismerveit kereste és járta körül Reviczky lírájában, s a bírálók – igaz, csak nagy óvatossággal – megpróbálták kijelölni Reviczky helyét a magyar és a világirodalom folyamatában. Így aztán könnyen előfordulhat, hogy azok az írások, amelyeket Reviczky korában a leglesújtóbbaknak véltek, a mai olvasót éppen abban erősítik meg, hogy a lírikus Reviczky – akár ösztönösen,

akár tudatosan – egyes nyugat-európai irányzatokhoz hasonló törekvésekkel kísérletezett. Hogy ennek majdani alapos feltérképezése biztosan nem könnyű feladat, arra itt csak egy-két példával utalok. Mikor Palágyi Menyhért úgy fogalmazott: „Virágok a Reviczky versei is, csak hogy nagyon messze estek már a talajtól, melyből életerejüket szívták; leszakasztott virágok, melyek sokáig pohárban állottak; illatuk még van, szelid, édes illatuk, csak hogy szinehagyottak és hervatagok” – ha akarjuk –, távolról eszünkbe juttatja, s felsejlik előttünk Huysmans *A rebours*-jának (1884) világa. Ma még nem tudjuk pontosan, hogy Palágyi „reflexió”-fogalma vagy Koroda megfogalmazása: az „átértzett hangulat” vajon milyen kapcsolatban állhat a nyugat-európai impresszionizmus alapkategóriájával, de ugyanígy eddig még ismeretlen területre tévedünk, ha arra keressük a választ, hogy az új nemzedék miként vélekedett például az élményköltészet, illetve az eszméről szóló gondolati költészet értékeléséről és értelmezéséről. Ami keveset tudunk ma erről (beleértve az új nemzedék próbálkozásainak megítélését is), azt egyelőre legfeljebb az akadémikus irodalom akkori vezetőitől tudjuk, akik a lírának pontosan az Új Nemzedék-féle megújítására törekvő próbálkozásait igyekeztek megtörni és visszaszorítani. (Általában is igaz, hogy a kiegyezés körüli kor értékelését, jellemzését nagyrészt csak az egyik, kétségkívül nagyobb dominanciájú oldal véleménye és értékelése alapján szokták megtenni – és ez máig sem változott meg jelentősen.) Mivel az új nemzedék az 1870-es években nagyrészt csak vidéki politikai orgánumokban vagy rövid életű, meglehetősen eklektikusan szerkesztett és változatos esztétikai színvonalú, a pénzhiány miatt hamar kifulladásos családi- vagy hölgylapokban és irodalmi újságokban vagy kísérleti folyóiratokban tudta megjelentetni szellemi produktumait (de még a nyolcvanas években is többnyire csak a nyomtatott sajtóban jelentek meg írásaik, s könyv formátumban egyáltalán nem), nyilvánvaló, hogy felelőtlen bármiféle érvényes állítást megfogalmazni addig, amíg nem vagyunk tájékozottabbak e téren. Hogy az általam átforgatott körülbelül 250 korabeli orgánum végigolvasása is csupán egy lépés efelé, az nyilvánvaló egy olyan korban, amelyben csak politikai lapból nyolcvan körülit ismerünk a magyar birodalmon belül. Egyes területek esetében – ilyen például ekkoriban a kortárs modern világirodalom – korántsem elégséges a nyomtatott sajtó anyagának megismerése: a korabeli külföldi híryananyag csak elenyésző arányban foglalkozott a nyugat-európai művészetek modernség-gondolatával és értékelésével. A korszak általános jellemzője, hogy a világirodalom újító történéseiről, nem egy új szellemi áramlatról legelőször a baráti magánlevelezésekből, naplókából vagy személyesebb hangú sajtóbeszámolókból lehetett értesülni, s hatásuk egyes embereken keresztül, mélyáramszerűen, szinte személytől személyig jutva jelentkezett a magyar irodalomban. Már csak emiatt is jó fogódzónak kínálkozott tehát, hogy – első megközelítésben – alapvetően irodalomszociológiai vizsgálattal forduljak az új nemzedék gyakran változó, sokszor átcsoportosuló és átrendeződő kapcsolatrendszere felé.

Ráadásul minden jel arra mutat, hogy Reviczky olvasottságának, műveltségének, eszmerendszerének gyorsan formálódó, majd hamar bezáruló, sőt egyes területeken megmerevedő rendszere – mivel szisztematikus irodalmi tájékozódása a pozsonyi gimnázium befejeztével abbamaradt – sokszor esetleges, véletlen

választások és rátalálások sorozatából állt össze. Politikai hovatartozása, irodalmi tájékozódása vagy éppen művészi kísérletei felé legtöbbször baráti érzések, elvbaráti tanácsok és ajánlások vagy tagadások vezették. Így kitüntetett szerepet kaphattak a személyes viszonyokból származó vagy baráti javaslatokból merített ötletek és irányt kijelölő ismeretek – s ezekre igyekeztem is felhívni a versek jegyzeteiben a figyelmet. Néhány száz darabot tartalmazó magánlevelezésének nagyobb hányada éppen ezeknek megvitatásáról szól, vagy olyan utalásokkal van teli, amelyek mögött valamely számára fontos személy alakját, hatását találjuk. A meghatározó személyes (élő) kapcsolatok mellett Reviczky hajlamos volt arra is, hogy az aktuális élethelyzetéhez, valamely életrajzi eseményéhez, történéshöz keressen valamiféle „hozzápasszoló” példát, életrajzi hasonlatosságot vagy művészi analógiát, s ezekből a megfelelésekből aztán képes egész gondolatrendszert építeni vagy levezetni (például a zseni meghatározásának és felismerésének kérdésében szinte vadássza a hasonló vagy közös – általában külsőségekben megfogható – élethelyzeteket, mozzanatokot a német klasszikus írókkal, a francia és az angol romantikus alkotókkal és gondolkodókkal).

Második verskötetének kritikái – Reviczky vélekedésével szemben – már éppen hogy a költőt jellemezték. Bírálói – beleértve az akadémiai véleményezőket is – itt távolodtak el leginkább attól, hogy minduntalan összemoszák a poétai teljesítményt az életrajzi mozzanatokból, az irodalmi közéletben való szerepvállalásból magyarázható momentumokkal, holott ezt (akár akaratlanul) maga Reviczky is nemegyszer erősítette volna bennük. Lírai teljesítményének korabeli megítélését mindenekelőtt ezekből olvashatjuk ki. Összegző ítéletük alapvető észrevételei nem sokban változtak a mai napig, még ha érvelésük sok helyütt vitatható is, s számos ponton éppen azokat a megszokottól való eltéréseket, azokat a bátorítalan újításokat kifogásolták, amelyek felfedezésekor a mai irodalomtörténész szíve megdobbban.

Fél év sem telt el azonban, s a kortársak Reviczky-értékelése újra teljesen megváltozott, illetve a halála fölötti kegyelet megint átszínezte a lírai teljesítmény értékelését. Reviczky halálával újfent több, egészen más megítélés alá eső szempont tolakodott a költői tehetség megmérettetése elé, amelynek jellemző példáját adja korábbi legkeményebb recenzienseinek egyike, Palágyi Menyhért, akinek – kerülve most bármiféle elemzést – elég egymás mellett olvasnunk a márciusi *Pesti Napló*-beli kemény hangú kritikáját és a néhány hónappal későbbi Reviczky-emlékbeszédét: „Gyönyör volt vele mint bajtárssal egy sorban küzdeni, sőt mi több, gyönyör lehetett ily fenkölt szellemü ellenféllel birni, ha az elvi eltérés úgy követelte.” Palágyi ugyanitt azt is állította, hogy Reviczky valójában az akadémikus irodalom elleni viaskodásba pusztult bele: „Évtizedek óta lappangó harc az ósdi hivatalos jellegű irodalom közt egyrészt, s az irodalomnak modern szellemü szabad munkásai közt másrészt. Az írói nemzedékek egész sora sinlette már meg ez áldatlan tusát. Reviczky Gyula egyenesen e harcnak áldozata.” A cikk végén pedig Reviczkyt először a magyar irodalmat az európai színvonalhoz emelő képviselőjének, majd – némiképp váratlan fordulattal – a nemzeti irodalom legfőbb védőjének, a nemzeti érdekek és a nemzeti identitás őrzőjének nevezte: „Drága áron vásároljuk meg irodalmunk lassu továbbfejlődését. Lángoló, rajongó szí-

veknak az út közepén kell megtörniök, nemes fiatal erőknak az élet nyarán kell sirba szállniok, hogy egy-egy fokkal közelebb hozzuk művelődésünket az európai nivóhoz. Szomorú látvány arra nézve, ki újabb irodalmunk történetét áttekinti. És mégis van benne valami magasztos, valami fölemelő. Nagyszerű, dicső cél lehet az, melyért annyi kiváló egyéniség áldozta föl magát. Csak az oly fönséges eszme, mint a hazai művelődés és irodalom önállósítása, európai színvonalra emelése támaszthat oly rajongó martirokat, amilyen Reviczky Gyula volt, s előtte és mellette annyi más.”

Korabeli antológiákban, gyűjteményes kötetekben megjelent versei

Néhány Reviczky-vers sajátos kiadástörténeti helyzetbe került. Versgyűjteményben látott ugyan napvilágot, de nem Reviczky-verskötetben, hanem az almanach-költészet kései virágainak valamelyikében, az 1870–1880-as évek egy-egy díszesebb kiadású, irodalmi antológiájában. A hetvenes–kilencvenes évek jellegzetes kiadványa volt a költői antológia, azaz a többszerzős versgyűjtemény, mely általában valamilyen koncepció vagy érdekcsoportosulás szerint válogatta szerzőit és a publikált verseket, s vagy külföldi költemények magyar fordításait vagy hazai szerzők verseit adta közre. Igaza volt Gyulai Pálnak, mikor rosszálló megjegyzésében azt írta: „maholnap több lesz az antológiák, mint a költők száma”, hiszen minden irodalmi csoportosulás gyakran és nagy kedvvel állított össze ilyen versválogatásokat.

A legsikerültebb antológiáknak azonban kétségtelenül komoly sikerük volt (elsősorban a női) olvasóközönség körében, és a hatásuk is jelentős volt, mint például az – Új Nemzedék köréhez kapcsolódó – Ábrányi Kornél és Emil szerkesztésében megjelent *Költemények Európa költőiből* című, 1868-ban kiadott műfordítás-gyűjteménynek, a Reviczky fiataalkori jó barátja, Gáspár Imre szerkesztette, 1877-es *Új Nemzedék*nek vagy a Reviczky Gyula nevéhez köthető *Költők Lugasa* című, 1883-ban kiadott versválogatásnak és az Endrődi Sándor által összeállított – évtizedekig közhasználatban lévő *A magyar költészet kincsháza* című kötetnek. A hetvenes évek vége felé közeledve az Új Nemzedék tagjai egyre gyakrabban jelentkeztek nemzedéki alapon válogatott kötetekkel, s bár a szerkesztők kezét gúzsba kötötték a kiadói elvárások és az almanachlira hagyományai, a válogatással, a szerzők és az arányok megválasztásával, a költemények sorrendiségével, azaz némi szerkesztői fondorlattal mégis sikerülhetett a kötetnek sajátos értelmezést adni.

Mint tette azt például – nyilvánvalóan ilyen szándékkal – Reviczky is a *Költők Lugasa* című válogatásban, mely színes belső borítóval, gazdagon illusztrálva jelent meg, a dátum és a szerkesztő nevének említése nélkül. [*Költők Lugasa. Az újabbkori magyar költészet termékeinek képekkel díszített gyűjteménye. Az eredeti rajzok Greguss János, Aggházy Gyula, Gyulai László, Greguss Imre s többektől valók. Metszette Morelli Gusztáv. Bp., Méhner Vilmos kiadása, é. n., 280 l.*] Reviczky levelezéséből tudjuk, hogy 1883 február–márciusában ő maga állította össze a kötet anyagát. Február 10-én írta ugyanis Koroda Pálnak: „Még valamiről értesítelek.

Nyár utóján szerkesztésemben igen diszes anthológia fog megjelenni. Kís könyv lesz (7–8 ív) teli illusztrációkkal. Egy szerzőtől sem adok 2–3 versnél többet és a fősúlyt az élő és fiatalabb poétákra fektetem. Különben a kötet csekély terjedelme, a képek 3/4 részének nem eredetű volta (ugy, hogy a képekhez kell a verseket válogatni) részben megköti kezeimet. De azért jobb úgy, mint hogy valami számár csinálja. – Irodalmi viszonyainkról már nem is beszélek; rekedtté ordítottam magam. (Reviczky Gyula levele Koroda Pálnak. OSZKKt. Levelestár, a kézirat-tári rájegyzés szerinti 32. levél) Március 8-án pedig arról tudósította: „Kedves barátom, Leveledet, verset kaptam. Mind a hármat besoroztam az anthológiába, melyet Mehner ad ki, ugy látszik, a Virágos kert kíséparálására.” [Reviczky Gyula levele Koroda Pálnak. OSZKKt. Levelestár, a kézirat-tári rájegyzés szerinti 33. levél. – A *Virágos kert* (A magyar lyrai költészet legszebb virágaiból. Szerk. Szász Károly. Bp., Mehner, é. n.) című népszerű, illusztrált, nagy alakú versantológiában, mely – bár jóval régebbi múltra tekinthet vissza, ebben az esetben vélhetően – Petőfi versének címét kölcsönözte, Reviczkynek a *Talált róza* című verse szerepelt. A kötet verseinek nagy részét a már nem élő klasszikusok és az akadémikus irodalom jelesei írták.]

Reviczky – amellet, hogy nyilvánvalóan ki kellett elégítenie a ponyvakiadó Mehner és a megcélzott olvasóközönség, azaz a szerelmes versekre vágyó nő-olvasók elvárásait, ráadásul a kötetnek hasonlítani kellett a *Virágos kert* című kiadvány elődeihez, végül némi ügyeskedéssel ugyan, mégis igen egyéni módon állította össze a kortárs költők bemutatására hivatott könyvet. Reviczky ugyanis a fiatal nemzedék íróinak versei közé egyrészt a megszokottnál jóval kevesebb költeményt válogatott be a már nem élő klasszikusok tollából, másrészt az akadémikus irodalom ismert nagyságaitól is hangsúlyozottan csupán egy-két – nem-egyszer a fiatal költőkénél kevesebb – verset közölt. Az egyes költők verseit – hasonlóan a *Virágos kert*hez – nem egymás után, egy tömbben adta, hanem sajátos – a kronológiát teljesen nélkülöző – sorrendben. Így viszont nem pusztán az egyes szerzőktől kiválasztott versek tartalmával és mennyiségével, hanem az egymást követő művek és szerzők „szomszéd”-választásaival is sikerült többlettartalmat és többletüzenetet közvetíteni, valamint bizonyos költemények egymás mellé szerkesztésével – ellentéppontozással vagy éppen hasonlóságuk, egymásra építkezésük és egymásra játszásuk felvillantásával – felerősített hatással lehetett megmutatni és érzékeltetni a fiatal költőnemzedék esztétikai, poétikai kísérleteinek újszerűségét avagy éppen hagyománykövetését. Az elkészült, óvatosan elrendezett versanyagot bemutató kötet így aztán éppannyira maradt olvasható szórakoztató olvasmány, mint valamiféle programnyilatkozat és az új nemzedék nyílt poétikai állásfoglalása. Hogy ez mennyire foglalkoztatta Reviczkyt, az kiderül egy 1883. február 10-én Jakab Ödönnek írt leveléből is: „A nyáron ugyanis egy új anthológia fog megjelenni, melynek szerkesztésével engem bíztak meg. Az egész kis könyv lesz – mindössze 7–8 íves – és fősúlyt az élő költőkre fog helyezni. Kép lesz benne vagy ötven. Kérlek tehát légy szíves verseid közül egyet vagy kettőt [...] kiválogatni s nekem mielőbb elküldeni. Arra kérlek azonban, hogy a versek lehetőleg rövidek, líraiak és illusztrálhatók legyenek. Ballada a kötetben tán egy se lesz. Azért a jelszó: líra!” (Reviczky Gyula levele Jakab Ödönnek, 1883. február 10.

PIM Kt. Analekta V 4325/71/17/1–3.) A közelmúlt klasszikusainak – Vörösmarty, Petőfi, Tompa és Arany – versei nyilvánvalóan a vállalt irodalmi hagyomány kijelölésének szándékával kerültek be. Reviczky azonban tudatosan olyan verseket emelt ki munkásságukból, amelyekben az érzések, a hangulatok elevenednek meg, a magánszféra, a belső világ képei nyílnak meg. A Reviczky szerkesztette versgyűjtemény különlegessége akkor világlik ki, finom megoldásait akkor élvezhetjük igazán, ha más, korabeli antológiákkal mérjük össze. [A korszak antológiáiról – köztük főként a *Virágos kertről*, az *Új Nemzedékről* (*Költészeti gyűjtemény, jellemzősekkel*. Szerk. és írta Gáspár Imre. Nagyvárad, Húgel, 1877. 387 l.), a *Babérokról* (*Magyar költészeti gyűjtemény*. Irodalomtörténeti és elméleti bevezetéssel, kritikai és szavaiási jegyzetekkel, évszamos névsorral s a tartalomban műfaj és méret megjelölésével ellátva; tekintettel minden időszakra Kazinczytól maig, s e mellett műfordításukra is. Szerk. Gáspár Imre. Bp., Grill, [1876.] 1877. 351 l.) és a *Költők albumáról* (Szerk. Radó Antal. Bp., Lampel Róbert, Wodianer és fiai), valamint a más típusú, alkalomra megjelentetett albumokról, mint például a *Részvét-albumról* (Szerk. Sipos Soma. Szarvas, 1879. 96–99.) – külön tanulmányban írtam bővebben, mely 2007-ben jelenik meg az *ItK*-ban.)]

A korabeli sajtóban megjelent német versei

A legenda szerint Reviczky fiatalon jobban tudott németül, mint magyarul. Önmaga német nyelvtudásának megszerzéséről töredékes, kéziratos életrajzában így emlékezett: „Németül 10 éves koromban kezdtem tanulni és 4 hónap mulva folyékonyan beszéltem”, valamint: „Aztán, minden patriotisticus magyarságom mellett, gondolkodásom nyelve a német, mert atyámmal mindig így beszéltem.” [Mindazonáltal apjához írt két fennmaradt gyerekkori levele magyar nyelvű és kedves unokanővéreivel, Boronkayékkal is (kik kisgyermekként házuknál neveltek) magyar nyelven levelezett később. – OSZKKt. Levelestár.] Ha mindebben lehetett is tehát némi legendateremtő szépítés, Reviczky összes kortársa leírta, hogy valóban anyanyelvi szinten tudott németül, nagyon szerette a német nyelvet, s kedvvel színesítette beszédét egy-egy német mondással vagy valamely német klasszikus író szállóigévé vált idézetével.

A fiatal, akkoriban főként német nyelvű, bár éppen a magyarosodási mozgalom lázában élő Pozsony gimnáziumából kilépő Reviczky komolyan mérlegelte annak lehetőségét, hogy mégsem magyar, hanem német nyelven írt verseivel kerülhet föl a Parnasszusra. 1873. november 27-i levelében legkedvesebb pozsonyi diáktársának, Boruta Pálnak a következőket írta: „Ich bewundere selbst meine Technik in deutschen Gedichten. Wie viel ich im Magyarischen herumkoppelte, ohne auf einen grünen Zweig zu gelangen! Dies überzeugt mich von dem wahren Satz: Poëta nascitur! Ich bin in meine deutschen Gedichte fast vernarrt.” [Idézi Paulovics István: *Reviczky Gyula*. 43. – Mára a Paulovicsnál szereplő források – így például ez a Boruta-levél is – jórészt elvesztek.] És egy hónappal később: „Különben már bucsút mondtam a magyar költészetnek. *Polyglott* költő – nem ér semmit. Német költő lettem” – jelentette be Korodának 1873. decem-

ber 31-i levelében. Koroda Pált olyannyira szíven ütötte a dolog, amikor barátja levélben értesítette erről az elhatározásáról, hogy az élmény rányomta bélyegét jóval későbbi visszaemlékezéseire is: „Nem értem azonban mért hagytad el szülőhonod költészetét, miért iparkodol az úgyis oly árva (de azért gyönyörű) hazai nyelv művelése helyett a gyűlölt idegennek szentelni erődet? [...] Aztán mik voltak okaid? Mindenesetre valami nagy oknak kellett történni, mi a hazaszeretet végkép kitepte szivedből. Én ha biztosítanának, hogy, ha németül írok, Góthe leszek, nem írnék, ha tudnám, hogy a hazai irodalomnak annyit használok, mint – no kit említsek – Lisznyay. Ne hidd, hogy a közönnnyel és gúnnnyal nem kell megküzdened, ha német leszesz!” (D. n. – OSZKKt. Levelestár, a kéziratári számozás szerinti 33. levél) Igaz, később mintha valamit enyhült volna Koroda megítélése, mert egy dátum nélküli, de az előzőnél minden bizonnyal későbbi levelében ezt írta: „Német verseid kiadása epochalis dolog reád nézve. Ekkor méltán gúnyolhatod az új nemzedék költőit.” (D. n. – OSZKKt. Levelestár, a kéziratári számozás szerinti 47. levél)

Nem szabad ugyan elfelejteni, hogy a magyarosítás–germanizáció kérdése (számos ponton az asszimiláció problémakörével összefonódva) amúgy is a korszak egyik alapkérdésének számított (lásd például közvetlenül ebből az időszakból: Láng Lajos: *A germanisatio fészke. Figyelő* 1874. november 1. 44. sz. 517–518.), de az bizonyosnak látszik, hogy Reviczkyt azért elgondolkodtatták Koroda szavai és első döbbenete. Nem csoda hát, ha Koroda a későbbiekben észrevehetően – saját szerepét erősen hangsúlyozva – megszépítette és meglehetősen leegyszerűsítette Reviczky nyelvválasztásának dolgát. Emlékezésének főbb tételei azután évtizedeken át végigvonultak a kortársak visszaemlékezéseiben és a szakirodalom nagy részén: „Reviczky még újfalusi nevelősködése alatt, némely versének visszautasítása után elhatározta, hogy kísérletet tesz, tudna-e német nyelven is írni? Hisz – okoskodott – Magyarországon úgyis hasztalanul keres a költő illetékes bírálót és a magyar közönség is csak azokat a műveket olvassa el, melyeket a külföld már méltányolt. Kísérletei meglepően sikerültek, Grün Anasztáz és Gottschall Rudolf elismerését is kivítták és a bécsi »Dichterstimmen« szerkesztője Penn Henrik oly hangon írt neki, minőt csak nagy költővel szemben szokás használni; mindennek daczára hazafias érzelmei reagáltak és ő nemsokára felhagyott a német verseléssel, csak egy-két fordítása jött még később német folyóiratokban.” (*Magyar Szalon* 1889. XI. köt.) Vagy máshol: „A mostoha fogadtatás után, melyet az akkori szerkesztőktől elsenvednie kellett, ötlete támadt, nem volna-e jobb előbb a német irodalomban hódítani? (Koroda Pál: *Epilóg. Reviczky Gyula összes költeményei*. 1–2. köt. Bp., 1895. XVIII.) Aztán pár évvel később: „A költő büszke daccal szállt szembe nyomorával [...]. Megkísérelte azt is: tudna-e németül dolgozni? Megírta a *Namenlose Lieder* című versciklust német nyelven. Grün Anasztáz és Gottschall Rudolf teljes elismeréssel irtak e költeményekről, melyeknek a költő halála után magyarra fordítói is akadtak. [...] Nagyobb figyelmet e német versek azért nem érdemelnek, mert mindazt, amit a költő bennük elmond, utóbb elmondta magyarul is tisztább formában. Reviczky hamarosan abbahagyta a német verselést és belátta, hogy a titáni daccal való koplalásnál többet ér a legszerényebb állás is.” (Koroda Pál: *Reviczky Gyula összes költeményei*. Bp.,

1904. 8.) [A dolog természetesen ennél nyilván jóval bonyolultabb. Farkas Gyula szentelt a kérdésnek nagyobb tanulmányt *Reviczkys deutsche Dichtungen* címmel (*Aus den Forschungsarbeiten der Mitglieder des ungarischen Instituts und des Collegium Hungaricum in Berlin*. Berlin–Leipzig, 1927. 1–10.)]

Reviczky Rudolf Gottschall verseit – ha máshol nem, de a *Sonntags-Blatt* hasábjairól jól ismerhette, hiszen a költő-publicista a lap állandó szerzőjének számított. Német nyelvű verseinek egy részét pedig valóban elküldte Anastasius Grünnek. Grün azonban udvarias, de tulajdonképpen elutasító válaszlevelet fogalmazott, melyben türelemre és további tanulásra intette a költőt. A levél ma is olvasható az OSZK Kézirattárában (1874. november 16. – Levelestár), de közölte Farkas Gyula is (Gyula von Farkas: *Reviczkys deutsche Dichtungen*. 1–10.):

„Sehr geehrter Herr!

Von der Aufrichtigkeit, mit welcher Sie das Bild Ihres Lebens und Strebens vor meinen Augen entrollen, sympathisch berührt und zugleich sehr dankbar für das mir bewiesene Vertrauen, glaube ich meine Dankbarkeit wohl nicht besser, als durch die gleiche, rückhaltlose Offenheit darthun zu können.

Nur in Ihrem eigenen Interesse möchte ich Ihnen den wohlwollenden Rath ertheilen, die mir mitgetheilten Gedichte vorläufig ungedruckt in Ihrem Pulte ruhen zu lassen. Mit 19 Lebensjahren kann man weder die erforderliche Ausrüstung, noch besondere Eile haben, die öffentliche Anerkennung für sich in Anspruch zu nehmen. Lassen Sie Ihr Talent erst noch reifen, pflegen Sie es mit der angemessenen geistigen Nahrung und erst dann legen Sie Ihrem eigenen kaltblütigen Urtheile die Frage vor, ob Sie mit diesen, Ihnen selbst mittlerweile fremd gewordenen Poesien das Forum der Öffentlichkeit betreten wollen.

Hochachtungsvoll ergebenst

Ant. Auersperg

Thurn am Hart (Krain) 16/XI. 874.”

Farkas Gyula – a fennmaradt Grün-levél ismeretében így meglehetősen értetlenül figyelte, hogy: „Die Lebensbeschreiber Reviczkys, die sich mit seinen deutschen Dichtungen wenig befassten und sie scheinbar für eine jugendliche Verirrung hielten, erwähnen diesen Brief in dem Sinne, als ob Anastasius Grün die deutschen Gedichte Reviczkys gelobt habe.” A szakirodalomban ugyanis valóban egyre általánosabban elfogadott nézetté vált, hogy az osztrák és a német költőnagyságok lelkendezve ünnepelték Reviczky német nyelvű próbálkozásait. Ez azonban könnyen magyarázható, hiszen a német szerzőséget a magyar szerzőségért feláldozni kész művész képe bizonyos történeti időszakokban sokkal felhasználhatóbbnak és hajlékonyabbnak tűnhetett későbbi emlékezőinek – leginkább saját mondandójuk erősítésére. Reviczky német poétai kísérletének okait számosan keresték, s a legendává vált kijelentést a nyelvválasztásról szinte mindahányuk úgy próbálta felhasználni és úgy igyekezett kicsit megváltoztatni, hogy a saját személyét vagy igazát erősítse.

Rudnyánszky Gyula például megelégedett azzal, hogy a versfordítások szerzői között feltüntette a saját és Koroda nevét is, holott nincs rá adat, hogy Reviczky valaha is fordított volna Rudnyánszky verseiből: „Eleinte németül is verselgetett s verseit meg is küldte német íróknak, Gottschallal leveleket is vál-

tott és később a bécsi *Dichterstimmen* című irodalmi folyóiratnak munkatársa is lett, sűrűn fordítgatva abba a saját és Rudnyánszky Gyula, Koroda Pál és Gáspár Imre verseit.” (Rudnyánszky Gyula: *Reviczky Gyula. Magyar Szemle* 1889. július 21. 31. sz. 362.) Palágyi Menyhért Reviczky-émlékbeszédében az akadémikus irodalom felé csípett, és a kérdés kapcsán elérkezett a nacionalizmus problémaköréig: „Hogy ne legyen oly nagy az ő kulturbánata, hát éreztették vele, hogy van nálunk elég egészséges durvaság és gög, melyet a kultúra még nem nyomott el egészen. Hogy ne legyen oly rátartós a német műveltségére, éreztették vele, hogy mi elég bőviben vagyunk az eredeti tehetségeknek s ő talán jobban tenné, ha a szegény német irodalomnak szentelné erejét. [...] Nem arról a nemzeti műveltségről és irodalomról van itt szó, mely a modern szellem kizárásával akarja egyéniségünket megvédeni, hanem arról, mely az idegen ránk törő kulturákat és főleg a németet, saját fegyvereikkel törekszik megverni, és a hazai irodalmat diadalmasan minden idegen behatás fölé emelni, hogy a magyar szellem legyen az, és ne más, mely fényével bevilágítja Európa keletét.” (Palágyi Menyhért: *Émlékbeszéd Reviczky Gyula fölött. 1–2. Pesti Hírlap* 1890. január 9. 8. sz. 1–4.) Dr. Feleki Sándor úgy vélte, hogy Reviczky azért próbálkozott a német verseléssel, mert „a hetvenes évek kezdetén [...] a magyar lapok igen mostohán fogadták költeményeit. Ő vele is megtörtént az, ami ismeretlen nevű költőkkel meg szokott történni, hogy verseit figyelembe se vették. Hozzájárult még az is, hogy a Borsszem Jankó 1873-ik évfolyamában parodizálta egyik, Lajkához szóló költeményét. Mindezen elkeseredve, 1874-ben elhatározta, hogy német költő lesz. Meggyőződött arról, hogy hazánkban csak akkor becsülik meg igazán az írókat, ha már külföldön is nevet szereztek maguknak. Ő nem akart végkép a német múzsa szolgálatába lépni, csak babérokat óhajtott a külföldön szerezni, hogy később magyar költeményeit több érdeklődéssel fogadják a magyar lapok és a közönség. [...] Elhatározta, hogy német verseit egy kötetbe gyűjtve, »Namenlose Lieder« cím alatt közre bocsátja. Időközben találkozott Budapesten Rákosi Jenővel. Aki Rákosi nézeteit ismeri, nem fog csodálkozni azon, hogy a fiatal költőt tervéről lebeszélte. A rábeszélésnek megvolt az eredménye: Reviczky lemondott német költeményeinek kiadásáról s ezóta nem is írt többé németül.” (*Magyar Szalon* 1890/91. XV. 349–351.)

Német költeményeiről biztosan viszont csak annyit tudni, hogy 1874 végén már készen lehetett a német verseit tartalmazó kötettel [a német verseskötet tervéről bővebben lásd még az *Iffjuságom* című kötet jegyzeteinek bevezető részében], hiszen egyrészt 1874. november 16-án Auersperg bárótól, alias Anastasius Grüntől már választ is kapott, másrészt 1874. október 11-én Reviczky arról tudósította Gáspárt: „Egyetlen vágyam, hogy ujév körül német verseimből egy kis füzetet kiadhassak, de aligha fog akadni kiadójuk,” valamint egy másik, dátum nélküli, Gáspárnak szóló levelében a következőket írta: „Egyelőre megelégszem azzal, hogy 1875 elején kiadhatom német verseimet, mely szándékom, mert egészen komoly s ugyanez évben könyvemet.” (*Debrecen* 1889. 141. sz. és *Debreczeni Ellenőr* 1894. november 23. 273. sz.) [Német nyelvű verseskötetének tervezett tartalomjegyzéke fennmaradt egyébként egy dátum nélküli, 1874-es, Korodának írt levelében (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 47. levél). – A német

nyelvű verseknél és a csak címről ismert versek fejezetében mindenhol jelöltem, ha a vers szerepelt ebben a tervezetben.]

A nyelvválasztás körüli őrlődés szövevényes okainak felderítése (bővebben erről lásd Császtvay 1999.) még várat magára, de annyi bizonyosnak látszik, hogy a dologban közrejátszhatott az, amiről egy Gáspár Imrének írt, dátum nélküli (valószínűleg 1875-ös) levelében írt:

„S hogy Endrődít annyian elismerik? Kicsoda? Általában melyik magyar poétát ismernek el? Talán a közönség? Tizen az egész országban! A külföld? Az ránk se hederit. Magyar poétának lenni! Paródia! Ki az az Endrődi? Ki ösmeri a sajtón kívűl? S mit tartanak róla? Körülbelül annyit mint [...]. Menj nekem a te elismeréssel! A külföld bármelyik művelt nemzete többet tart a tehetségeiről, mint mi lángelméinkről.

A mi közönségünk indolenciája, műveletlensége, ostobasága ellen nem lehet küzdeni; de mi, az új nemzedék tehetnénk még is valamit. Becsempészhetnők irodalmunkat a külföldre, ezzel kellene megismertetnünk, megkedveltetnünk.” (Közölve: *Debreczeni Ellenőr* 1894. november 23. 273. sz.)

1877-re azonban – nyilván ügyeinek sorozatos sikertelensége hatására is – már némileg megváltozott a véleménye a dologról, hiszen új barátjának, Komjáthy Jenőnek azt írta: „Mit csinál Gáspár? Erővel ki akarja nyomtatni német fordításaimat. Persze nem kell; 78 előtt nem adok ki semmit, s akkor is (ha sikerül a pályázat) [a *Jobáb* című darabról van szó, amelytől hatalmas sikert remél – lásd erről bővebben *A bolondok házából* című vers magyarázataiban, az *Ifjuságom* című kötet versei között – Cs. T.] legelőször is verseimet s utánok a regényt.” [A *Romokról* van szó. A verses regény tervezett mottói és két sora maradt fenn. (PIM Analekta V. 4735/54/9.) – Cs. T.]

A német nyelv ismerete és a pár hónapos kassai német nyelvű újságszerkesztés élete végén még egy megaláztatást szerzett neki, amikor a *Magány* című kötet körüli hercehurca során a Kisfaludy Társaság azzal utasította vissza a Kasselik-alapból adható támogatást, hogy azt csak olyan írók érdemlik és kapják meg, akik kizárólag magyar nyelven írtak. (Koroda szerint maga Gyulai akadályozta meg a dolgot.)

Eddigi ismereteink szerint Reviczky életében kötetben egyetlen német nyelvű verse sem jelent meg, s fennmaradt német verseit és töredékes költeményeit ez idáig senki nem gyűjtötte össze.

A korabeli sajtóban megjelent magyar versei

Mivel Reviczky első kötete – elsősorban anyagi okokból – majd tíz éven keresztül nem jelenhetett meg, ugyanazon verseinek egy részét közel egyidejűleg, avagy időbeli eltolódással, de több újságnak is elküldte. Így a költői munkásságának első évtizedéből származó versvariánsok jellemző tulajdonsága, hogy az így megszülető átdolgozások, párhuzamos versváltozatok olyan variánsok, amelyekről nehéz kideríteni, hogy a kisebb szövegeltérések (például a központozást vagy az ékezeteket érintő különbségek) akaratlagosak-e vagy csupán a nyomdatechnikai

kezdetlegességek, illetve a szerkesztői belejavítások eredményei. Jóval többször fordul elő azonban, hogy a kisebb formai eltéréseken túl szavak, sorok, esetleg versszakok is különböznek bennük, ami alapján viszont ezekben az esetekben joggal feltételezhető, hogy a javítások Reviczky kezétől származnak. (Azt, hogy Reviczky gyakran belejavított szövegébe, átírta verseit, fennmaradt kézíratai is bizonyítják. Reviczky keze írásával több versének is megvan egy-egy kevésbé vagy nagyon is eltérő variánsa, sőt nemegyszer variánsai.)

Összességében mintegy 250 újságot, folyóiratot, lapot, alkalmi kiadványt, nap-tárt stb. néztem és olvastam végig, keresve bennük a Reviczky-verselőfordulásokat, s közel háromnegyedükben találtam is Reviczky-közléseket. Mivel a korszak teljes folyóirat-állományának átnézése korántsem tekinthető befejezettnek, könnyen elképzelhető, hogy még kerülhetnek elő – akár eddig ismeretlen – Reviczky-közlések. Az ismert publikációk rendszerezésén túl sokat segített Komlós Aladár vers-regisztere, amelyet 1955-ös kismonográfiájának függelékében közölt (Komlós Aladár: *Reviczky Gyula*. Bp., 1955. 151–163.). Még akkor is, ha adataiban sok a pontatlanság, és ha nyilvánvalóvá vált is, hogy Komlós csak cím szerint gyűjtötte föl a költeményeket, s a szövegeket nem hasonlította és nem olvasta össze. Egyes versek esetében fogódzóként lehetett még használni Reviczkynek egy kéz-iratos feljegyzését, amelyben bizonyos versek címe mellé odaírta, hogy azt mely lapban közölte. (PIM Kt. Analekta V. 4735/55/34. A regiszterben előfordult nem egy olyan lap neve, amely eddig elkerülte a kutatók figyelmét.)

Leginkább két irányban igyekeztem a Reviczky-verselőfordulásokat megtalálni: egyrészt a még ismeretlen Reviczky-verseket kerestem, másrészt a még az életében megjelent publikációkat gyűjtöttem, hiszen – kéziratok híján – azokat a közléseket – jól-rosszul, de – valószínűleg az odaküldött Reviczky-kéziratokból szedték. Főleg a 19. századi adatok felgyűjtését tekintettem tehát fontosnak, s kevésbé foglalkoztam a Reviczky halála utáni, 20. századi versközlésekkel. Ezeknek csak akkor tulajdonítottam nagyobb figyelmet, ha első közlésnek, illetve olyan jelentős változatnak bizonyultak, hogy új versként kellett fölvenni őket (azaz a szöveg-korpusz 1/3-ánál nagyobb változást tartalmazott a változat). A verstatlakatokkal a versvariánsok száma is igen megnőtt, s kiderült, hogy belőlük általában csak egyetlen verzió jelent meg eddig a kötetkiadásokban, s ez az egy verzió öröklődött aztán tovább.

A versek a legkülönbözőbb orgánumokban jelentek meg. A kutatás során az is kiderült, hogy az új nemzedék költői – így Reviczky – írásainak jó részét máig is csak töredékesen ismerjük, és sokszor még arányaiban sem sejtjük, hogy alkotóművészetük valójában milyen terjedelmű és hol olvasható.

Reviczky négy nagyobb és ismertebb budapesti lapnak volt bizonyosan a belső munkatársa [*A Hon* (1878–1882), a *Pesti Napló* (1878), a *Függetlenség* (1886) és a *Pesti Hírlap* (1887–1889)], de – külső munkatársként jóformán minden orgánumban publikált: politikai irányultság, regionális vagy tartalmi megkötöttség nélkül. Valószínűleg átmenetileg több újságban is vállalt munkát (például találtam rá utalást, hogy egy rövid ideig ő vezette a *Magyarország és a Nagyvilág* egyik rovatát, vagy hogy a *Szemle* című lapba, a konzervatív arisztokrácia lapjába aktívan dol-

gozott stb.), de megerősítő adatokat nem találtam esetleges belső munkatársi szerepvállalására.

Az új nemzedék tagjainak nyilvánvalóan jóval kevesebb volt a publikálási lehetőségük, mint az irodalom fontos pozícióit birtokló irodalom jeleseinek. Mivel a vidéki lapok szerkesztéséért nem folyt akkora harc, időszakonként pedig az új költőnemzedék egy-egy tagja, barátja is részt vállalhatott a lapszerkesztésben, az a különös helyzet állt elő, hogy a vidéki lapok tárcarovata nemegyszer sokkal hamarabb és nagyobb mennyiségben nyújtott teret az újfajta irodalmi, lírai próbálkozásoknak. A fiatal írónemzedék körében egyébként általánosan jellemző gyakorlat volt, hogy bekerülve valamely redakcióba, azonnal megpróbálták társaik műveit is beszerkeszteni a lapba, és egyre nagyobb teret igyekeztek nyerni az újság irodalmi rovatában. [Nagyon jellegzetes volt például a *Veszprém* című újság esete 1876-ban, amikor is Prém József – leendő apósa, Lonkay Antal segítségével – megkapta a *Veszprém* vezetői székét. Egy-két hónap elteltével a lap tele lett Prém József saját írásaival, valamint budapesti íróbarátainak műveivel. (Bővebben erről lásd: Császtvay 2000.)]

Jellemző egyébként az is, hogy Reviczky vidékre tett kényszerű kirándulásainak (Denta, Arad, Kassa stb.) ideje alatt igyekezett felvenni a kapcsolatot a helyi vagy a regionális társlapokkal, még akkor is, ha önmaga szintén lapszerkesztőként érkezett a városba (mint például 1884-ben Aradon, ahol egy kormánypárti lap, az *Aradi Hírlap* főszerkesztőjeként, vagy 1885-ben Kassán, ahol pár hónapig a német nyelvű *Pannonia* főszerkesztőjeként dolgozott). Főleg az 1870-es években a Reviczky-versek nagy része is vidéki politikai orgánumokban vagy olyan rövid életű lapokban jelent meg, melyeknek nagy része hölgyeknek, a családnak, lányoknak szánt kísérleti lap volt. [Besorolásuk, olvasói körük kijelölése, meghatározása roppant színes – csak néhány példát említve: a *Hölgyek Lapja* (1877–1878) alcíme szerint „szépirodalmi, társadalmi és művészeti közlöny”, a *Csendes Órák* (1878–1879) „szépirodalmi és hölgydivatlap”, a *Család Lapja* (1878–1879) „szépirodalmi s ismeretterjesztő képes hetilap”, a *Divat-Nefeletjs* (1875–1876) az „egyesült szépirodalmi- és divatközlöny” besorolást viselte címlapján. – Lásd az átnézett lapok jegyzékét.] Az országos, a regionális és a városi szintű politikai, az irodalmi, a divat-, az ifjúsági, valamint az alkalmi lapokon kívül azonban még egyes szaklapokban vagy városi közlönyökben is előfordult Reviczky-írás, s még az élclapokat sem lehetett kizárni a vizsgálódás köréből. E téren az egyik legnagyobb újdonság éppen az volt, hogy kiderült, Reviczky érdeklődése az 1870-es évek vége felé, a 80-as évek elején láthatóan megélenkült az ország és a Birodalom kül- és belpolitikai eseményei iránt. Ekkoriban politikai tárgyú költeményeiből egész kötetet tervezett kiadni. Ezeket a mindennapi eseményekhez köthető verseket azonban szigorúan elkülönítette a többi versétől, s nagyrészt élclapokban (elsősorban az *Ústökösben*) közölte őket, nemegyszer álnév alatt. A magyarországi – főleg kisebb, vidéki – német nyelvű lapok anyagának feldolgozásától szinte biztosan újabb német nyelvű írásainak előkerülése várható, hiszen az eddig végignézett korabeli német orgánumok mindegyike rejtett új verseket.

VERSEI HALÁLA UTÁNI KIADÁSA

A sajtóból előkerült versek

Reviczky halála után néhány barátja előkereste és publikálta Reviczky hozzá írott leveleit és neki küldött leveleit, így a halála évében, valamint a halála utáni években megsűrűsödtek a „költő ismeretlen verse”, „a költő hagyatékából” szerkesztői megjegyzéssel ellátott levél- és versközlések. Egy-egy közlemény Reviczky által korábban elküldött – és akkor nem közölt – vers, amely most előkerült a szerkesztői fiókból. Az így megtalált versek nagyobb részét három fiatalkori barátja adta közre: Rudnyánszky Gyula, Márki Sándor és Gáspár Imre. Gáspár Imre, miközben leróta kegyeletét régi barátja emléke előtt – mint az egyébként is jellemző volt rá –, több újságban [például az *Ország-Világ*ban (1892), a *Magyar Szemlé*ben (1892)] egész cikksorozatokkal igyekezett pénzt is keresni a birtokában lévő kéziratos Reviczky-anyaggal. A volt kortársak közül a hagyatékgondozó Koroda jelentkezett legtöbbször kéziratból előkerülő költeménnyel. Mivel azonban Reviczky-verskötet-válogatásait gyors egymásutánban készítette elő, a hagyaték még publikálatlan részeit nemegyszer nem valamely folyóiratban tette közzé, hanem rendszerint egy újabb válogatáskötetbe illesztette be.

A harmincas évek elején Reviczky személye újra különösen érdekessé vált. Nyilván a trianoni katasztrófa következményeként is, újfent izgalmas lett a magyar vagy német poéta közti választás kérdése (például Farkas Gyula kutatásai kifejezetten erre irányultak), valamint a kozmopolita költészet kérdésköre is új, aktuálpolitikai kérdésekkel ötvöződve várt magyarázatra. Az érdeklődés eredményeképpen – a biográfiai csemegéken túl (itt elsősorban a törvénytelen származás és a Reviczky–Jászai Mari-szerelem történetének nyilvánosságra hozásáról volt szó) – megszokasodtak a kötetben addig publikálatlan versközlések is, amely verseket közreadóik (Tamás Ernő, Kristóf György, Kozocsa Sándor) újságokból, folyóiratokból gyűjtötték ki. Újabb nagy mennyiségű verstatálátot Komlós Aladárnak az ellenzéki írókör tevékenységére összpontosító, 1950-es évekbeli kutatásai hoztak (mint erről a kötetkiadások fejezetében még bővebben szólok). A későbbiekben, már az 1960-as és az 1970-es években Németh G. Béla, majd az 1990-es években S. Varga Pál tett kísérletet újabb újságközlések összegyűjtésére.

A kéziratos hagyatékból előkerült versek

A kéziratos Reviczky-hagyaték erősen szétzilálódott, és többfelől kellett összegyűjteni. Reviczky halálakor az Üllői úti klinikán utána maradt és a lakásán összeszedett kézirathagyaték a Petőfi Társaság birtokába került. Kiss József szállította el a Társasághoz, melyben a korabeli híradás szerint: „számos kiadatlan versen kívül egy teljesen befejezett vigjáték is van.” [*Alföld* 1889. július 13. 159. sz. 3. – Állítólag a *Vetélkedő szerelem* (máshol *Vitázó szerelem*) címet szánta neki Reviczky. (A töredék kézirata: OSZKKt. Analekta 3232. – Koroda megjelentette: *Magyar Szalon* 1889. XII. köt. 279–290.) A hagyatékban egyébként még más, befejezet-

len és töredékes művek is voltak, például *Gritti* című darabja (OSZKKt. Quart. Hung. 2610.), verskéziratok, személyi anyagok stb. – Tamás Ervin szerint viszont a kórházi hagyatékban az elkészült *Alarc alól* című egyfelvonásos színművet és Grillparzer *Sappho* című drámája egy felvonásának fordítását találták. (*Pesti Hírlap* 1928. december 30.) Ezek máig lappanganak.] Mindenesetre a halottas házban a Petőfi Társaság részéről Kiss József járt, s ő vette magához Reviczky hátrahagyott írásait vagy annak egy részét. A kéziratos anyagot Kiss József – mint a Petőfi Társaság vezetője – nyilvánvalóan végigolvasta, mert *A Hét*-ben közölt is belőle. Ezt követően a hagyaték sorsáról keveset tudunk, de a korabeli, itt-ott elejtett félmondatokból egyértelművé vált, hogy az anyag fokozatosan átkerült Reviczky unokatestvére, jó barátja, Koroda Pál birtokába. Nem tudni, Koroda vajon keresett-e valami hivatalos felhatalmazást is ehhez (hiszen jogosan hivatkozhatott arra, hogy Reviczky legközelebbi vér szerinti hozzátartozója), vagy csak később – mint a Petőfi Társaság vezető tisztségviselője – a Reviczky-hagyaték gondozása és sorozatos kiadása ürügyén kölcsönözte haza a kézíratokat. Láthatóan fogalma sem volt azonban arról, hogy a Reviczky-versek – főként az 1870-es évek versei – egy részének több variánsa is elkészült; kiadásában ugyanazt a változatot hozta (nemegyszer rontott vagy továbbrontott változatban). Mindenesetre a Reviczky-hagyaték – akkor már mint a Koroda-hagyaték egy része – 1933-ban került be állami közgyűjteménybe, Koroda Pál fia, Koroda Miklós jóvoltából. Máig nem sikerült azonban megfejtennem, hogy miért kellett kétfelé választani a bizonyíthatóan egybetartozó anyagot. A kettészedett hagyaték egyik része az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárába, másik fele a Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattárába került, de ma már kideríthetetlen, hogy a múzeumba honnan (valószínűleg a Petőfi-házból) érkezhetett. Mivel mindkettőben található vers, levelezés- és töredékes kéziranyag is, s nemegyszer egyes összetartozó oldalak is külön kerültek, a szétválogatás szempontjait még csak körvonala is sem sikerült.

Emellett Reviczky több mint húsz versének kézírate az Akadémiai Könyvtár Kézirattárában található, mivel ezeket a verseit 1875-ben elküldte Arany Jánosnak, aki akkoriban az Akadémia főtitkári székében ült. Reviczky és az új költőnemzedék vitathatatlanul Aranyt tartotta a magyar költők legnagyobbikának, s lírai munkásságukban – rövidebb-hosszabb ideig – egyikük sem tudta kivonni magát hatása alól. Arany poétai megítélésekor őket azonban elsősorban az életmű más területeinek produktumai izgatták, mint az Akadémia köré gyülekezett író-társakat. Bár a kérdés vizsgálata még hosszas tanulmányozást igényel, nyilvánvaló, hogy a nemzedékben csalódást kelthetett, hogy a mindennapi életben nemigen számíthattak arra, hogy Arany valamely látványos gesztussal, ahogyan tette azt vele annak idején Petőfi levele, beemeli őket a magyar irodalomba.

Könnyen elképzelhető, hogy vidéki vagy mára a határon túlra került levél- és kézirattárak anyagában lappang még Reviczky-kézirat, hiszen barátait – főleg az első verseskötete megjelenéséig – gyakran ajándékozta meg egy-egy versével. A Reviczky halála után megsűrűsödő baráti emlékezések és az asztalfiókokból előkerülő, publikált versközlések bizonyítják, hogy levelezőtársai birtokában szép számmal lehettek autográf Reviczky-írások. A folyóiratközlések autográf versei

viszont nagyrészt elvesztek, hiszen a folyóiratok többségének a szerkesztőségi iratanyaga eltűnt és szétszóródott (már ha az iratokat összegyűjtötték egyáltalán).

Ma 143 Reviczky-vers 153 kézirata ismeretes, s ez a mennyiség közel kétszerese a legutóbbi Reviczky-verskiadás idején ismerteknek.

Az eddigi kötetkiadások

Reviczky Gyula vitathatatlanul egyike a 20. században leginkább ismert és olvasott 19. század végi költőknek. Verseinek számos edícióját ismerjük. Az, hogy Reviczky neve és versszövegeinek nagy része nem kallódott el, mint kortársai közül sokaké, nagyrészt *Koroda Pál* érdeme. A sok kiadást megért szövegközlések alapján könnyen hihetjük, hogy a Reviczky-szövegeket alaposan ismerjük. A korábbi Reviczky-kiadásokon végigtekintve gondolhatnánk: az a tény, hogy a Reviczky halálát követő másfél évtizedben szinte egymást érték a Reviczky-kötetek (1895-ben, 1900-ban, 1904-ben, 1908-ban, 1911-ben az Athenaeumnál, 1902-ben pedig a Franklinnál), mindenképp megnyugtató, a szövegek modern szövegkiadása pedig gyerekjáték. Ez a vélekedés – láthatóan – jó néhány későbbi szövegkiadó éberségét el is altatta.

A Koroda-féle, egymást követő kiadásokat forgatva viszont egyre inkább úgy fest a dolog, hogy a sajtó alá rendező – a Reviczky-szövegekkel bíbelődve – mind jobban érteni vélte a szerző szándékait. Úgy is tűnhet, hogy esetenként akár értőbben is nyúlt a szövegekhez, mint maga Reviczky, és az edíciókban egyre nagyobb mértékben helyet kértek saját költői ambíciói is. Koroda először is megváltoztatta Reviczky kötetbeosztását, verseket emelt ki, illetve toldott be a Reviczky szabta ciklusokból-ciklusokba, új ciklusokat szerkesztett, saját személyes emlékei nyomán állította fel a versek megírásának sorrendjét (pontosan nem jelölve meg a megírás idejét), kötetben addig meg nem jelent verseket gereblyézett elő fel nem tüntetett forrásokból, s adta ki őket nem szunnyadó lelkesedéssel, de csapnivaló szövegkiadói figyelemmel. Vehemens, de ösdilettáns kiadói tevékenysége bár Reviczkyt az egyik legelérhetőbb és legkevésbé elfeledett költővé avatta a 20. század első harmadában, de ennek az lett az ára, hogy a Reviczky-filológiát olyan nehéz helyzetbe hozta, hogy éveket igénylő munkával lehetett csak eligazodni a különféle szövegekben. Szövegkiadói munkájának hibáiról fáradtságos – és valójában értelmetlen –, hosszadalmas felsorolásban lehetne csak számot adni. Munkálatai nyomán (amihez hozzájárult persze a korabeli jóval lazább és szabályozás nélküli szövegkiadói gyakorlat is) tulajdonképpen saját kiadásai sem egyeznek egymással. Nemegyszer gátlás nélkül modernizálta Reviczky helyesírását (a legkirívóbb, hogy egyes kiadásaiban egyszerűsítette és törölte Reviczky elvi alapokon is alátámasztottan választott *cz*-jeit), belenyúlt a központosítás, az ékezethasználát, a helyesírás stb. kérdéseibe, de úgy, hogy szövegkiadói tevékenységében nehezen fedezhető fel a koncepciózusság, az átgondoltság igénye, s gyakorlata következetesnek még véletlenül sem mondható.

Mikor Koroda halála után *Kozocsa Sándor* (*Reviczky válogatott művei*. Kiad. Kozocsa Sándor. Bp., 1942.) és *Paku Imre* (*Reviczky összegyűjtött művei*. Kiad. Paku

Imre. Bp., 1944.) végre irodalomörténeti-filológusi-szerkesztői hozzáértéssel nyúltak a Reviczky-szövegekhez, közbeszólt a háború, s ez elegendő indokul szolgált ahhoz, hogy a Reviczky-kiadások alapjául megint ne a meglévő kéziratokat s a korabeli folyóirat- és lapközléseket vegyék elő. Továbbra is a Koroda-féle szövegközléseket foltoztgatták, javítgatták (nemegyszer rontották) tovább. Paku Imre az általa összeállított, az addigi legbővebb kiadásban visszaállította Reviczky életében megjelent két kötetének eredeti ciklusbeosztását, és az addigi legbővebb verskiadást állította össze. A szövegek publikálásánál erőteljesen élt az egyszerűsítéssel (a *cz*-ket *c*-kre változtatta, a vonatkozó névmások tagjait egybeírta), de szövegkiadóként rengeteg apró hibát ejtett: a címeket rövidítve közölte, az aposztrófós alakokból törölte a rövidítés jelét, belejavított – sokszor a ritmus megváltoztatásával – a magánhangzók hosszúságába, és egyes szavak helyesírását önnön korának helyesírásához igazította, a központosítást erőteljesen javította. Pakunál egyébként bizonyíthatóan lehettek (és maradhattak) mára már elveszett Reviczky-kéziratok.

A háborús veszteségeket *Komlós Aladár* próbálta meg oly módon feledtetni, hogy igazán nekifogott rendet vágni a Reviczky-versekben. 1955-ös Reviczky-kismonográfiája függelékében hatalmas munkáról tanúskodó versregisztert tett közzé, melyben főként az első megjelenéseket és az addig föl nem vett versek listáját adta. A többoldalas lista ellenőrzésekor azonban kiderült, hogy ő sem vette föl (és nemegyszer föl sem tüntette) a vélhetően általa is látott német nyelvű Reviczky-verseket, s könyvében ügyes módszerekkel próbálta meg elkendőzni, de legalábbis elhallgatással finomítani például a két nyelvű költő vagy a kozmopolita-vita kérdését. Ezért persze nyilvánvalóan az ötvenes évek politikai helyzete a felelős. A lista egyébként számos tévedést, felcserélődést és elírást tartalmazott, több tétel azonosítása-tisztázása pedig roppant munkát jelentett. Komlós Aladár legfőbb tévedései azonban onnan eredeztethetőek, hogy a Koroda által nem publikált, fel nem gyűjtött verseket pusztán címük szerint, s nem a versszövegek egybevetésével kereste, így a Paku által megváltoztatott című versek beazonosításánál ismeretlen versnek hitt nem egy már ismert és közölt költeményt (például *A világon te a legkedvesebb vagy; Vakulj, magyar; Etikett*), valamint nem fedezte föl, hogy ugyanazon cím alatt egészen más versek vagy rendkívül nagy eltérést mutató versvariánsok rejtőzködnek.

A Koroda-féle kiadás javításait tartalmazó, de a versekből csak válogatást nyújtó Komlós-féle Reviczky-kiadás *Németh G. Béla (Reviczky Gyula. Versek és műfordítások. I–II. köt. Kiad. Németh G. Béla. Bp., 1969.)* dolgozott tovább, aki – mint szövegkiadó – a Reviczky összeállította kötetbéli versek esetében megtartotta ugyan az eredetileg Reviczky kiszabta versciklusokba rendezett költemények sorrendjét, a kötetben meg nem jelent versek esetében pedig kronologikusan osztotta be a verseket, de – mivel szerinte legalábbis Reviczky „nem volt következetes a helyesírásban”, valamint „nemtörődöm” volt – döntéseiben nemegyszer kifogásolható modernizálási és helyesírási egyszerűsítő eljárásával sokszor a választható lehetőségek közül a rosszabb mellett döntött, legyen szó akár központosításról vagy ékezetelésről, akár az értelemzavaró és továbbörökített elírásokról. Az általa is látott német nyelvű verseket – esztétikai értéktelenségükre és gyenge

színvonalukra hivatkozva – kihagyta mind az 1969-es, mind az 1989-es összes Reviczky-vers kiadásából – mint azt a *Német nyelvű versek...* fejezet bevezetőjében idézem. A teljes körű, módszeres levél- és irattári kutatómunkára és felgyűjtésre tehát ekkor sem került sor. A korabeli újság- és hírlapközlések Reviczky-publikációinak szisztematikus összegyűjtésére láthatóan történtek ugyan kísérletek, mégsem valósultak meg, holott Németh G. Béla azt írta, hogy kötete – egy „hevesen antiszemita irányzatú” költemény kivételével (*Eszter legendája*) – Reviczky minden magyar nyelvű versét tartalmazza, még azokat az autográf darabokat is, amelyeknek versszerű részegysége maradt fenn. Ezzel szemben még a könnyedén fellelhető kéziratos anyagból sem adta közre a versek nagy részét, a Paku-kiadásnak pedig két verse (*Semper idem, Aratás*) – indoklás nélkül – nem került be Németh G. Béla kiadásába, valamint a Komlós-féle lista és a szakirodalom addigi hozadékai sem növelték a kiadott szövegek mennyiségét. Ráadásul számos keregett (és az OSZK-ban fellelhető) folyóiratról – helytelenül – úgy tudta, hogy nem található meg hazai könyvtárakban. Sok verset Németh G. Béla igyekezett datálni (egy részét sajnos rosszul), ám jegyzetek – népszerű kiadás lévén – egyáltalán nem születtek a versekhez.

A legutóbb kiadott Reviczky-verskötettel – S. Varga Pál (*Reviczky Gyula összes költeményei*. Kiad. S. Varga Pál. Bp., 1996.) szerkesztésében – minden eddiginél teljesebb kiadás született. A kötet 441 címmel ellátott költeményt és 36 műfordítást adott közre. (Mivel egy cím alatt sokszor több részből álló költemény található, illetve bizonyos ciklusokban az egyes versek nem kaptak önálló címet, a versek összeszámlálása eltérő eredményeket adhat.) A kiadás leginkább a Németh G. Béla-féle anyagra támaszkodott. A szöveggközlés csak kivételesen történt kéziratról, mert S. Varga még csupán 80 vers kéziratának a létezéséről tudott, s ezek többsége már addig is ismert volt. A kötet – nagyon helyesen – teljes mértékben visszaállította az *Ifjuságom* és a *Magány* című kötet szerinti ciklustagolást, de helytelenül javította a nyilvánvaló hibának vélt *Emma*-ciklus számozását. (Reviczky ugyanis kihagyta az *Ifjuságomból* az *Emma*-ciklus bizonyos darabjait.) A Reviczky életében saját verskötetben meg nem jelent költemények, azaz a *Hátrahagyott versek* esetében – véleményem szerint indokolatlanul kiemelve – megtartotta a Koroda által kronologikus rendbe (?) igazított *A halál előtt* című ciklust. De a többi, kötetben meg nem jelent vers esetében – a Németh G. Béla összeállította kötetekhez hasonlóan – ő sem követte Koroda vitatható és sok helyütt ellenőrizhetetlen szerkesztői elvét, aki ezeket a különböző időben született verseket a saját elképzelése szerinti tematikus ciklusokba foglalta, hanem S. Varga is az általa helyesnek vélt kronologikus rendbe állítva közölte őket. Kéziratról (amelynek OSZK-beli jelzetsszámai véletlenül felcserélődtek: a helyes Fol. Hung. 1858 helyett 1585 szerepel) emelte be Reviczky három költeményét (*Lázban, Jegyések, A jó lelkipásztor*) és két műfordítását (Bürger két epigrammája), valamint folyóiratokból gyűjtötte fel három verscím alatt négy versét (*Előre tudtam..., Eszter legendája, Lepkeszárnyak I–II.*), köztük tehát a „káros eszmeiségű”, antiszemita ízű *Eszter legendáját* is. S. Varga ugyanis úgy véli, Reviczky „egy rövid időre bedőlt az antiszemita propagandának”, s Komlós Aladár tette helyére a verset, aki szerint „nem faji, hanem vallási intolerancia vezérelte” Reviczkyt. Emellett Paulovics 1910-es Reviczky-monográ-

fiájából egy német nyelvű költeményét vette át kötetébe (*Selbstmörder*), de a többi német nyelvű verset nem találta. Hite szerint minden olyan lírai és verses elbeszélői szöveget közölt, amely „a költőre vonatkozó szakirodalom alapján honi forrásokban hozzáférhető”, és „nem maradtak ki a kéziratban maradt s kevésbé igényes versek sem, sőt a legkisebb – költői szöveggként értelmezhető – töredék sem”. S. Varga Pál a szövegeket – mivel népszerű kiadást készített – erősen modernizálta, de helytállóan állapította meg, hogy Reviczky „ritkán volt következetlen a magánhangzók hosszúságának versmérték szerinti alakításában”, és ennek megfelelően a magánhangzók hosszúsága tekintetében sok helyen visszaállította a helyes változatot, rosszul választott viszont a sorközi központosítás utáni kis- vagy nagybetűs írásmódú alakok közül.

A MOSTANI KIADÁS

Kérdés tehát, vajon milyen kiadás ígérhető most – mindezek után?

Talán bukkannak még fel lappangó Reviczky-írások. Meglehet, új szöveggközlésre talál valaki. Egyetlen dolog azonban biztos: az eddigi legteljesebb és legbővebb s az eddigieknél kevésbé modernizált írásmódú verskiadást tartjuk a kezünkben.

Óvakodnék azonban bármiféle „nem maradtak ki...” és „az összes fellelhető...” kezdetű kijelentéstől. Nyilvánvaló ugyanis, hogy kerülhetnek még elő Reviczky-versközlések vagy akár eddig ismeretlen versek. (Magam sem fejeztem be a lapok átnézését.) Mindössze annyit állíthatok, hogy a mintegy 250 folyóirat átnézése után **133** eddig ismeretlen Reviczky-vers (ebből **13** közös cím alatt) kötetben és egymás mellett itt olvasható először. (A kéziratos és a nyomtatott források, valamint a végigolvasott, végignézett sajtóanyag teljes listáját a függelékben közlöm, amely – reményeim szerint – nagyon megkönnyíti a további kutatók dolgát.)

Mint már szóltam róla, a szövegek közlésénél kevésbé éltem a modernizálás eszközével (részletezését és indokaimat a Jegyzeteket bevezető tanulmányban taglalom). A kétséges és nehezebben eldönthető verstani kérdésekben a metrum szabályait hívtam segítségül, hiszen Reviczky meglehetősen biztonsággal tartotta be a verslábak megszabta hosszúságot. Itt kell felhívni a figyelmet arra, hogy – mivel a jegyzeteket (néhány kivétellel) a versszakok és a sorok számozásával jeöltem – a főszövegben az oldal határa egyben a versszak határa is. Azokban a ritka esetekben, ahol az oldalon szereplő utolsó sor egyben nem számít versszakhatárnak, a sor végére szögletes zárójelben a következő jel került: [❖]. Terjedelmi okok miatt igen szűkre szabtam a szakirodalmi hivatkozások mennyiségét, s csak a legfontosabb esetekben említettem meg azokat az utalásokat, amelyek az egyes versekre vonatkoznak (például az ismeretlen versekre való jelzéseket tartalmazó közlemények mindenhol szerepelnek). Míg a Reviczky korabeli, meglehetősen szűk körű Reviczky-recepció többnyire megjelenik a magyarázatokban, addig a 20. századi recepciótörténet kevésbé. Ennek érdekesebb állomásairól – például a *Nyugat* Reviczky-értékeléséről – egy párhuzamosan készülő kismonográfia egyik fejezetében szeretnék majd összefoglalóan írni (például Babits Reviczky-

értékeléséről). A függelékben Reviczky kéziratos feljegyzései, a csak címről ismert verseinek és fordításainak, illetve műfordításainak listája, a kétes szerzőségű versek adatai szerepelnek, valamint itt olvashatók azok a mutatók, amelyek – remélhetőleg – megkönnyítik a kötetnek és föllett újdonságainak használatát, valamint segíthetik a korszak kérdéseinek további kutatásait.

Az itt először olvasható újdonságok nagy része korai vers vagy valamely ismert vers olyan változata, amely nyugodt szívvel minősíthető új költeménynek. Most először olvashatóak nagyobb számban német nyelvű versei, amelyek ismeretében könnyebben dönthetünk arról, vajon milyen német költő lehetett volna Reviczkyból. De általánosságban is: a versmagyarázatok írása kapcsán Reviczky igen rövid, mégis sok helyütt eléggé homályban hagyott életéről számos új adalék vagy kiigazítani való adat derült ki. Bár a versmagyarázatokban – szétszabdálva – benn rejtőzködik szinte egy teljes Reviczky-biográfia, a közeli jövőben szükséges lenne egy Reviczky-életrajz kiadása. Azoknak a válaszoknak a részletes és kimerítő magyarázata, amelyeket Reviczky nemzedéke a kor és az egykori irodalmi élet alapvető kérdéseire adott (gondolok itt a kormeghatározóvá váló kozmopolita-vitára, az Arany Jánoshoz való viszonyra és a mai irodalomértelmezéshez és -értékeléshez jóval közelebb álló Arany-kép kialakulására, a buddhizmus és a századvégi vulgár buddhizmus divatjára, a darwinizmus és a naturalizmus, elsősorban Zola értékelésére, az irodalmi ízlésváltás folyamatára, az európai és a magyar hatás- és eszmetörténeti párhuzamosságokra stb., valamint a korabeli történeti helyzetből fakadó kérdésekre: a pártharcok és viaskodások ügyére, az újkonzervatív arisztokrata törekvésekre, az antiszemita mozgalom előretörésére, a munkásmozgalmi mozgolódások radikalizálódására, Magyarország Monarchia-beli szerepének mérlegelésére, a nemzetiségekkel való kapcsolatokra, a nemzeti érzés mibenlétére és szükségességére stb. vagy a kor irodalomszociológiai áttrendeződésének számos elemére: az irodalmi érdekcsoportosulások hálózataira (benne a felvidéki és a pozsonyi iskolából induló írókör térnyerésére), az átalakuló irodalmi intézményhálózat kialakulására, a megváltozóban lévő írólétre stb.), e kötetnek nem lehet feladata, csupán utalásokra vagy rövid kitekintésekre vállalkozhat. Hasonlóképp kimaradt bővebb és elemző értékelése a Reviczky személyéhez és művészetéhez jobban köthető irodalmi-filozófiai-esztétikai-művészeti-poétikai (stb.) kérdéseknek is. A lételméleti és filozófikus gondolatoknak a költészetbe emelése, Reviczky fiatalkori próbálkozásai a népies költészet területén, a zsenikultuszról vallott nézetei, humorelmélete, sajátos katolicizmusa, egyéni értelmezése az irodalmi kritikaírás (benne a színikritika) elméleti gondjairól, a műfordításról, a filozófikus esszéírásról vallott elképzelései, a Wagner-kultuszhoz való viszonya stb. itt csak röviden, egyes kérdésekben pedig csupán villanásszerűen merülnek föl; ezek alaposabb bemutatása és értelmezése egy műfajában igen eltérő monográfiába kívánczik.

Reviczky teljes életművének ismeretében világosan kirajzolódik, hogy a kényszerűségből vállalt autodidakta tanulás ideje alatt – tehát elsősorban korai munkáinak születése környékén – mely költők és írók munkássága és művészete fogta meg igazán, és hogy mely világirodalmi gondolkodók és írók voltak rá a legnagyobb hatással (Jean Paul, Renan, Victor Hugo, Heine, Goethe, Byron, Shakes-

peare, Lenau, Petőfi, és legfőképp pedig Arany és talán Schopenhauer) – vagy éppen kik voltak azok, akik taszították (mint például Zola). Nemigen vitatható, hogy sokszor erőltetettnek hat a hozzá közel álló filozofikus elmélkedés, vagy kicsit unalmasnak, sőt utánérzésnek minősíthetjük világfájdalmas hangulatköltészetét, nemegyszer hiányoljuk gondolataiból az igazi eredetiséget. Munkásságában kimutatható a magyar elődökkel és – talán meglepő lehet ez – a magyar népköltészeti hagyományokkal, továbbá a népies költészettel való rokonsága. Előfordulhat, hogy néhol (főként korai tanulmányaiban) kifejezetten bosszant fennhéjázó okoskodása és átlátszó sznobizmusa. De – mint minden egyéb dologban – itt is óvatosságra és megértésre kell inteni magunkat. Hiszen nem feledhető, hogy a nagy elődök és a hősi múlt példái kellettek és adtak erőt ahhoz, hogy ez a nagyon szerencsétlen sorsú és roppant magányos ember mégse kallódjon el a földi lét pokoli nyomorúságban, hogy megteremtse önképét, és elhiggye, Isten költőnek – és csakis annak – teremtette. Hogy egyedüllétét ne kibírhatatlan tehernek, hanem kiválasztottságnak legyen képes érezni.

„Egyszóval, a szöveg nagyon kompromittáló” – írta Mikszáth Kálmán. Valóban, csak rajtunk áll, hogy bennünket, szövegkiadókat kompromittál-e. De azt is Mikszáthtól tudjuk, hogy: „Aki a kicsinységekből épít mozaikszerűen, éppen olyan nagy lehet, mint a zseni, mert nagy emberek mértéke – alkotásaik. Az az egy azonban bizonyos, hogy aki a kicsinységekből épít, annak nem szabad azokat kicsinyleni; az egyes tégladarabokat, a homokszemeket is tekintetbe kell vennie.”

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

A kötet munkálatai alatt nagyon sok és sokféle segítséget kaptam, amelyet nem győzők eléggé megköszönni.

Ságvári György (*Jehova*), Urbán László (*Ablakomra ráhajlik a szomorufűz lombja, Elhervad az a fű, Enyészet, Hangulat*), Vörös Boldizsár (*Az önzés*) és Scherffel Gusztáv (*Tempi passati 2.*) önzetlenül kínálták föl az általuk talált, eddig ismeretlen megnevezett verseket a kötet számára.

Schein Gábor Reviczky *Herbst* című versének műfordításával ajándékozta meg a kötetet.

Deák Ágnes, Ujváry Gábor, Zakar Péter és leginkább Németh Katalin segített a német nyelvű versek ki- és összeolvasásában, javításában és ellenőrzésében, valamint értelmezésében, amelyeknek magyar fordításában Kékesi Katalin volt segítségemre.

Az antik utalások megfigyeltében több esetben Takács László segített.

Dávidházi Péter egy finom utalása ébresztett rá a már elkészült kézirat stílus javításának szükségességére.

Erdész Ádám (Békés megyei Levéltár, Gyula) a kéziratos Márki Sándor-naplónak, Lengyel András (Móra Ferenc Múzeum, Szeged) Sz. Szigethy Vilmosnak az Emma-szerelemre vonatkozó adatokkal teli levélközléseket közreadó kefele nyomtatának, Monok István (OSZK) a szegedi kéziratos Márki-hagyatékának a tanulmányozását tették lehetővé. Kiss József Mihály (ELTE Kézirattára) Komjáthy Jenő bölcsészkar hallgatói viszonyára kutatott ki értékes adatokat. Szilágyi Márton hívta fel a figyelmemet a Márki-naplóra, és ő ellenőrizte Berlinben a *Berliner Magazine* magyar tárgyú közleményeit.

*

Koncepcionális kérdésekben, a korszak és Reviczky értékelését, valamint a kötet felépítését, szerkezetét érintő döntésekben folyamatos szakmai segítséget kaptam Ajkay Alinkától, Csorba Lászlótól, Fábri Annától, Jankovics Józseftől, Kecskeméti Gábortól, Szilágyi Mártontól, Ujváry Gábortól, Welker Árpádtól s leginkább gondos opponensemtől, Fried István professzor úrtól, valamint Kerényi Ferencről, aki a munka másik opponense, majd a kötet fáradhatatlan lektora volt.

Óriási segítséget kaptam a PIM Kézirattárának és Könyvtárának munkatársaitól (elsősorban Varga Katalintól), az OSZK Kézirattárának dolgozóitól (leginkább Maurer Zsuzsától), az OSZK Olvasószolgálatának és mindenekelőtt Mikrofilmtárának munkatársaitól (főként Scherffel Gusztávától), akik minden lehetséges módon igyekeztek megkönnyíteni és meggyorsítani munkámat.

Hálás vagyok, hogy a PhD-képzést Szajbély Mihály vezetésével a Szegedi Tudományegyetem Klasszikus Magyar Tanszékén végezhettem el, s szintűgy köszönöm

munkahelyem, az MTA Irodalomtudományi Intézetének, valamint kiadómnak, Láng Józsefnek minden emberi és szakmai támogatását.

Korántsem utolsósorban pedig köszönöm szüleimnek, családomnak és barátaimnak mindazt a segítséget, amelyet talán sohasem leszek képes viszonzni.

CSÁSZTVAY TÜNDE

VERSSZÖVEGEK
1871–1889

IFJUSÁGOM
1874–1883

IFJUSÁGOM

TÜNŐ IFJUSÁG

(1.) I. [FUT, FUT, REPÜL AZ IFJUSÁG ELŐTTEM...]

*Fut, fut, repül az ifjúság előttem,
És én üzöm rózsás nyomát zihálva;
De testem-lelkem kimerült, erőtlen
S többé nem ér el, szép idők varázsa.
Derült világom, érzem, úgy setétül,
Mint arczom színe nyári nap hevétül.*

*Ha újra kezdhethném az ifjúságot
Szerelem szárnyán, ábrándok virányin;
Ha májusban szívemben is virágok
Nyitnák ki kelyhük': bűvös hajnalálmin:
A hervadástul óvhatnám-e lelkem',
S a gyöngé lányt attól, hogy elfelejtsen?*

*Nem akarnék-e újra telhetetlen'
Minden virágot koszorúmba fűzni?
Szellőtlen árnyékból nem szívesebben
Futnék-e napra, pillangókat űzni?
Unott gyönyörök kelyhét undorodva
Magamtul ismét nem lökném-e porba?...*

*Ah, úgy van! ember vágya telhetetlen.
Az édenben természetünk a sátán.
Ott leskelődik ránk kigyói mezben
Mindenbirási vágyak almafáján.
Jó, hogy kiűztek, kitagadtak innen;
Mert sose győzzünk szenvedélyeinken!*

[1880. december 10. előtt]

(2.) II. [MEG-MEGLEGYINT SZELLŐJE TÜNT NAPOKNAK...]

*Meg-meglegyint szellője tünt napoknak,
Távol vidékről, hol a rózsá nyit.
Virágid, ifjuság, hogy' hulladoznak,
Hogy' szétfoszolnak fényes álmaid!*

*Őrizd bár féltve, megfakúl a lélek.
Minden fohász egy álmat elsodor.
Hervasztja naphő, rejteke a szélnek,
Mint elhagyott, száraz virágbokor.*

*Köd, szürke köd vonul minden keresztül;
Lemondás búja, néma hervadás.
Nem fáj; de lényem mégis összerездűl;
Nincs jajsza; de némasága gyász.*

*Tengődve élek a rideg valóban,
Mióta lelkemet nem áltatom.
Nem azt sajnálom, hogy mindig csalódtam;
De hogy már többé nem csalódhatom!*

[1881. augusztus 7. előtt]

ELSŐ SZERELEM

*Bübájos emlék, édes álom
Száll át merengő lelkemen.*

(3.) I. [ÁBRÁNDJAIM DERŰS VILÁGÁT...]

Ábrándjaim derűs világát
Beárnyékozta szenvedés.
Hol a nap még szívembe süthet,
Immár csak egy parányi rés.
Oda van a tavasz бүбája,
Ibolya többé nem terem!
Mégis, mikor te jutsz eszembe,
Szép májusról zeng énekem.

Tavasz volt; édes, szelid ábránd
Himbálta ifju szívemet.
Örök tavasznak, szerelemnek
Álmodtam én az életet.
Madár dalolt, akác virágzott,
Mikor először láttalak.
Virágos rét fölött repültek
A sárga cserebogarak.

Mikor a virágok születtek,
Szerelmünk akkor ébredett.
Te még rövid ruhába' jártál,
S én bujtam még a könyveket.
Gyakran találkozánk az utcán
S némán hűséget esküvénk
Egymásnak. Oly bohó nekem most
Még dalban is a mi regénk!

Dalaim édes zokogása
Akkor zendült szívembe' meg;
És ha mi bántott, elcsitítani
Dallal a bút oly jól esett.
Mint napsugár a könnyü felhőt
Bearanyoztad vágyamat.
Imádkozám: Szép így az élet!
Ne legyen soha alkonyat...

Ha visszanézek most a multra,
Álomnak tetszik az egész.
Hisz' ily bolondot nem művelhet
Soha a józan emberész.
És mégis, sokszor úgy ohajtom:
Legyen ily álom életem.
Kaczagjon rajta minden ember,
Csak engem boldoggá tegyen!

Sütkérezem elálmodozva
A bágyadt, őszi napon.
Lelkembe' nincs virág, verőfény,
Csak hervadt, néma fájdalom.
Tévedt madárként egy-egy emlék
Repül át néha szívemen,
S szelíden, könnyeimet áldva,
Te újra megjelensz nekem.

[1876/1883]

(4.) LAJKA EMLÉKE*

Ábrándjaim derűs világát
Beárnyékozta szenvedés.
Hol a nap még szívembe süthet,
Az már csak egy parányi rés.
Oda van a tavasz bűbája,
S ibolya többé nem terem.
Mégis, mikor Te jutsz eszembe
Szép májusról zeng énekem.

Tavasz volt; édes, szelid ábránd
Himbálta ifju szívemet;
Örök tavasznak, szerelemnek,
Álmodtam én az életet.
Madár dalolt, ákác virágzott,
Mikor először láttalak,
Virágos rét felett röptél
A sárga cserebogarak.

* A bal szélre szedett versek nem szerepeltek a korabeli Reviczky-kötetekben. Ezek egy-egy kötetbeli költemény új versnek tekinthető variánsai; mindig testvérversük mellett közölve. Bővebben erről lásd a Jegyzetek előszavában. – Cs. T.

Szemednek lángja most is érzem,
Bevilágítá lelkemet.
Soha se fogom elfeledni,
Soha sem, azt a szép szemet.
Mint napsugár a könnyű felhőt,
Bearanyoztad vágyamat.
Imádkozám: Szép így az élet!
Ne legyen soha alkonyat.

És vége! elvirult az ákác,
Madár se költ, vetés se zöld
Elváltozott a csodatájék,
Mely amig láttam, elbűvölt.
Csermely tövében nefelejcek
A tavaszt nem feledhetik.
Szomorúak s ha könny se volna,
Meg kéne halniok nekik.

Síratom a tavasz halálát,
Csak hervadás jön azután;
Hideg, kihalt szívvél sohajtok
Vágy, álom, napsugár után.
Tévedt madárként egy-egy emlék
Repül át néha szivemen;
S szeliden, könnyeimet áldva,
Te újra megjelensz nekem.

[1876. augusztus 13. előtt]

(5.) II. [EMLÉKEZEM, ZÖLD VOLT AZ ERDŐ...]

Emlékezem, zöld volt az erdő;
Derült az ég köröskörül.
A park rég látott annyi népet;
Ott jártam én is egyedül.
Öröm sugárzott minden arczon;
Megújult vágy, ifjú remény;
Csak én szerettem volna sírni
Gyönyörű május elsején!

Keztyűs urakkal, kék ruhában
Te is ott ültél egy padon.
Sok szépet mondhattak neked, mert
Csak mosolyogtál angyalom.
Platánok gúnyos suttogását
Hozá a játszi szél felém:
Minek van a szegénynek álma
Gyönyörű május elsején!

De én azóta megtanultam:
Boldog, ki sokat álmodott.
Sokszor kijártam a ligetbe
S fölkeresém a kis padot.
De oly üde már semmi sem volt;
A régi nem volt más, csak én
Nevedet a homokba írtam,
Mint akkor, május elsején!

S el-elvisz a vágy este-reggel
A régi padra betegen;
Tapasztalásom ím', elég van,
Hadd sírjam ott ki csöndesen.
Ah sírni! sírni öntudatlan',
Mig eljő majd az ősz dere,
Amidőn már magunk se tudjuk,
Mikor volt május elseje.

[1875. december 7. előtt]

(6.) III. [SZIVEMBŐL TÉPTEM EZT A DALT...]

Szivemből téptem ezt a dalt,
Hová képed van írva.
Majd elmerengsz: Ő írta, ő!
S fogod olvasni sírva...
Dalocska, szállj tovább!

Szivemből téptem ezt a dalt
Szerelmi vallomásnak,
Hogy hű maradtam s szívemet
Nem adtam senki másnak...
Dalocska, szállj tovább!

Dalocska, szállj, repülj tovább!
S te törj ki könnyezésbe,
S gondolj engesztelődve rám:
Beh jó fiú szegényke!...
Dalocska, szállj tovább!

[1874. november 15. előtt]

(7.) IV. [SZÉP VOLT ÉS IFJU, MINT A HAJNAL...]

Szép volt és ifju, mint a hajnal
S ábrándos, mint az alkonyat.
Egy anglyaltól a magas égben
Nem különböztetett sokat.

Mikor először jött utamba,
Világos kék ruhát viselt,
S oly szépen nézett, hogy, ha láttam,
Szerelmes szívem dalra kelt.

Azóta nagysád lett belőle;
Hideg és büszke, mint szokás.
S a rege szól: Volt egyszer egy lány,
Ábrándos, szőke, kékruhás...

[1875]

(8.) V. [ZENESZÓT HOZ A KÓSA SZELLŐ...]

Zeneszót hoz a kósa szellő.
Jól ismert hangok; hallgatom.
Tudom, megint emlékeimmél
Lesz dolgom és nem alhatom.

Bübájos emlék, édes álom
Száll át merengő lelkemen,
S egy nem felejtett, bánatos hang
Susogja sírva: szerelem!

Előttem állsz fehér ruhában
És nyujtod reszkető kezéd';
S én, míg rajongva átöllelek,
Érzem, hogy most is úgy szeretlek,
Mint egykoron szerettelek.

(1875. [szeptember 10. előtt])

(9.) VI. [BEH MESSZE TÜNT, BEH VÉGET ÉRT...]

Beh messze tünt, beh véget ért
Az első szerelem!
Csak egy-egy ifjúkori dal
Beszél még rólad énnekem.

Arczod' sem őrzi már egyéb,
Csak az emlékezet.
Ábrándos, első ifjuság,
S te szőke lány, isten veled!

Ah elvirult! ah elvirult,
A szív bimbó kora.
S érzem, mi se találkozunk
Az életben többé soha.

Legelső édes hevülés,
Legelső tiszta vágy:
Mily szívesen, mily boldogan,
Óh, hányszor gondolok reád!

Száll az idő... letűnnek a
Tavasznak évei;
De a kékszemű szőke lányt
El nem birom felejteni.

[1877/1883]

(10.) ELVESZETT IDŐK

(1877. júl. 23.)

[Lám, lám! az elveszett idők
Most is kísértének?
És küldenek rólad nekem
Még most is híreket?

Beh messze tűnt! beh véget ért
Az első szerelem!
Nem is tudnám, ha dalaim
Nem őrzenék nekem.

Igézet, ábránd mind oda!
De nagyon jó ez így.
Nem áztatjuk tovább szívünk
Hiú reményeit.]

Egymásnak végzetünk soha
Se szánt, én azt hiszem.
S búcsúnk örök időkre szólt
Busan, reménytelen? –

Mert nem találkozunk mi már
Ez életben soha.
Széttépve rég', mely vitt vakon
Az álmok fátyola.

A régi, mesebeli vágy,
Már vissza nem kerül.
S a mult varázsa [a lap széle letépve]
Magát [a lap széle letépve]

S mégis, ha most rád gondolok,
Áldom emlékedet.
S kívánom, csöndbe', búttalan'
Hervadjon életed.

(1877. július 23.)

VII. TALÁLKOZÁS

(1879. május 14.)

(11.) 1. [IGY JÖVÜNK ÖSSZE HÁT MEGINT...]

Igy jövünk össze hát megint
A nagy világ zajában!
Én visszasírva drága multam'
S te mint menyasszony elvirultan
És haloványan.

Szemünk egymásra nem tekint
S emléki szebb időknek:
A régi üdv, a régi vágyak,
Mint láthatatlan útítársak
Hozzánk szegődnek.

(1879. május 14.)

(12.) 2. [ÓH, MERT TE SEM FELEJTHETÉD...]

Óh, mert te sem felejthetéd
El azt a bűbájos regét:
Álmodtak édes hajnalálmot,
Örök hűséget, ifjúságot.

Azután utjok elszakadt.
Megnőttek; az idő haladt.
És most e kis dalocska mérge
S egy mirtuszkoszorú a vége.

(1879. május 14.)

(13.) 3. [ÓH, CSAK NEVESSÜNK! MONDJ BOLONDNAK...]

Óh, csak nevéssünk! mondj bolondnak.
Ne hidd, hogy én siratni foglak.
Bolondság volt, most érthetetlen.
Nevéssünk rajta mind a ketten.

(1879. május 14.)

(14.) 4. [AKKOR TE MÉG KIS LÁNYKA VOLTÁL...]

Akkor te még kis lányka voltál,
És nem volt vőlegényed.
Most? – álmid' mint ruhád' kinőtted,
S nem ismersz, azt beszéled.

Nem az a vágy ég szíveinkben,
Nem az a nap az égen.
Nem az a május nyit virágot,
Nem, nem ismerlek én sem!

(1879. május 14.)

(15.) 5. [RUHÁJA KÉK VOLT, SZEME IS KÉK...]

Ruhája kék volt, szeme is kék;
Rám nézett ábrándozva mindég.
Ártatlan, egyszerű leány volt,
Kiért szívem régente lángolt.

Egyszer csak eltűnt s kék ruhája,
Kék szeme volt lelkemnek álma
Sokáig, míg egy édesebb szem
Ragyogott rám és – elfeledtem.

S ki meghalt, mostan mint kísértet
Halványan a szemembe nézett.
Járása, hangja még a régi,
Csakhogy már nem tud megigézni.

(1879. május 14.)

(16.) VIII. A POZSONYI LIGETBEN

(1880. augusztus 5.)

Itt vagyok újra, itten!
S te még a régi díszben
Állsz, én szép ligetem.
Utaidon bolyongok,
S a virágok, a lombok
Mind összesúgnak: Ismerem!

Hajdan, tavasznapokban,
Gondatlan' itt bolyongtam,
Ez árnyas útakon.
Itt járt kaczagva szépem;
Nevét hány fába véstem!
Itt írtam én első dalom'.

E fák alatt viseltem
Bánattalan szívemben
Fájdalmat édeset.
Itt olvastam szemében,
Hogy értem ég, csak értem;
Itt ujjongtam: Szeret! szeret!

S itt, ez a pad tudója,
Hány meglesetlen óra
Kinálta élveit.
Volt szeretőm, barátom,
Ifjú szívemben álom...
Itt éltem át a mennyet, itt!

Óh, hol vagy drága hajnal
Legelső sugaraddal?...
Hová, hová levél!
Hol vagytok, édes álmok?
Mit súgnak a virágok?
Csitt, csitt, a lomb miről regél?...

Ah, álom, álom, álom!
Azt mondja, ifjuságom
Mulandó, hűtelen...
Szép ligetem, virulj csak,
S te szív, álmodd a multat
Még egyszer át s légy csöndesen.

(1880. augusztus 5.)

E M M A

*Te mosolyogtál könnyeim közt,
Te fényes égi látomány.*

(17.) I. HIMNUSZ

Hadd bántsanak! hadd jőjjenek nyakamra
Az ördögök és farizéusok.
Panaszomat a világ így se hallja;
Jajgatni, elcsüggedni nem tudok.
Boldogsággá varázslom a keservet,
Kedvencze én a boldog isteneknek!

Mikor születtem, ők bölcsőmhez álltak,
Testvérükül fogadtak engemet,
S az örök ifjúsággal megkináltak
Hogy véghetetlenül boldog legyek.
Rajongó lelket adtak és szerelmet...
Kedvencze vagyok én az isteneknek!

Mondták, elvisznek majd az égi honba...
De jött az ördög is megrontani,
És véle jöttek mindenütt nyomomba'
Irigykedő, goromba társai;
És mindenuntalan próbára tettek,
Kedvencze vagyok-é az isteneknek.

Elsőnek állott *Árvaság* utamba
S azt mondta: „Nincs apád és nincs anyád!
Ez hát a boldog istenek jutalma,
Hogy szeretet sehol se vár reád!...
Hajlékot adni látom, elfeledtek;
Panaszold fel a boldog isteneknek!”

Mezítlábú *Szegénység* jött utána,
És szólt, vállamra dobva rongyait:
„A föld a pénz, az élvezet hazája,
S te mégis éhes és rongyos vagy itt?...
Kenyeret adni látom, elfeledtek;
Panaszold fel a boldog isteneknek!”

A görnyedt *Megalázás* ért nyomába
S kérdezte, tudok-é hajlongani.
Nem tudtam; kilökött az út sarába:
„Igy jár minden bitang, sehonnai!
Függetlenséget adni elfeledtek,
Panaszold fel a boldog isteneknek!”

Vak *Szenvedély* se váratott magára;
Lihegve, lázban égve jött felém:
„Koldus, bitang vagy, elhagyott vagy, árva!
Mámort adok szivednek; légy enyém!
Nyugalmat adni látom, elfeledtek;
Panaszold fel a boldog isteneknek!”

Mentünk s *Dicsvágy* is társamul szegődött;
Nagy bánat árán nagy jövőt ígért.
Szólt: „Igy jártak Homér is s más nagy ősök!”
S én türtem és lemondtam a hírért,
S hogy adni annyi mindent elfeledtek,
Nem panasztam fel az isteneknek.

Bősz fergeteg zudult rám szörnyű dühhel;
A vész vadúl dobálta szívemet;
Sodort az örvény és sehol se tűnt fel
Mentő hajó vagy távol egy sziget.
Sírtam: „Mindenki elhagyott! ki ment meg?
Kedvencze nincs a boldog isteneknek!”

„Van! A költő s a bölcs!” felelt egy angyal,
Emmának hívják őt az emberek.
„A menyországba viszlek el magammal,
A menyországba’ van a te helyed.
Légy boldog ott és keblemen pihenj meg,
Kedvencze te a boldog isteneknek!”

„A boldog istenek küldöttek érted.
Borulj nyakamba és repülj velem!”
S szálltunk oda, hol ördög el nem érhet;
Bübájos ország! Lakja *Szerелеm*.
Az égiek Emmával eljegyeztek,
S kedvenczei lettünk az isteneknek.

S jött és megáldott valamennyi isten.
A legszebb volt közöttük *Szerelem*.
Egy szót se szólt, csak rám hajolt szelíden
S megölelt hosszan, forrón, édesen.
Kéjtől remegtem és fülemben csengett:
Kedvencze vagy a boldog isteneknek!

Víg Ifjuság szólt bájos, égi nyelven:
„Adtam rajongó, álmodó szívet,
S habár hajad megőszül életedben,
Mégsem leszel vén, mint a többiek.
Amíg csak élnek, ifjak, lelkesednek
Kedvenczei a boldog isteneknek!”

Szabadságnak szemébe' szent tűz égett:
„Kincset ruháztam rád, dicsőt, nagyot!
Hiába bántja a világ, az élet,
Kit én segítek, én oltalmazok!
Kik engemet mint élűket szeretnek,
Kedvenczei a boldog isteneknek!”

Dicsőség arcza mint a fény sugárzott;
Ajkamra égető csókot nyomott:
„E csókkal járd be büszkén a világot!
Fényt szórni útadra én fogok.
Zengj dalt, a többi dalnál lelkesebbet,
Kedvencze te a boldog isteneknek!”

És *Bölcsesség* is üdvözölt: „Szeretnek,
Jobban, mint bárki mást az istenek!
Azért küldtek rád bánatot, keservet,
Hogy győzz a kín, az ördögök felett,
S az üdvöt fájdalmaik között szeresd meg,
Kedvencze te a boldog isteneknek!”

S én válaszoltam: „Áldom ezt a sorsot!
Hisz' jobbat a legjobb sem érdemel.
Boldog vagyok, jó istenek, ha boldog,
Ki nem akar cserélni senkivel;
S az is leszek, míg napjaim letelnek,
Kedvencze én a boldog isteneknek!

S ha meghalok... nem! sose halok én meg!
Nem kaptam én csak testi életet.
A jók, a nemesek szívében élek
Örökké, mint a boldog istenek.
S utódim is majd váltig emlegetnek:
Kedvencze volt a boldog isteneknek!”

(1878. augusztus 8.)

(18.) II. DONNA DIANA

Szemedben ígézet sugára,
Ajkad körül csodás mosoly;
De a kedély szelid varázsát
Nem látom arczodon sehol.
Mint kirakatban drága bábút
Néz gyermek, épugy nézlek én.
Ha megvehetnélek, ki tudja,
Hogy össze nem törnélek-é?

Szeretsz?... Hisz' a szerelmi hűség
Nem élted üdve, létjogod,
Hanem hiúság, gőg, divat s te
Ha már meguntad, eldobod.
Üres szívű, divatos úrfik
Hadd kurizáljanak neked.
Én azt tudom csupán szeretni,
Ki engemet viszonzszeret.

Növeljem-é még büszkeséged'?
Boruljak lábaidho' tán?
Sohajtsak lealázva hozzád,
Mint istenéhez a pogány?
Te sóhajimra nem felelnél,
Arczomba nézve hidegen;
Mig titkon, szíved rejtekében
Ujjonganál győzelmeden.

Hol vetted ezt a bűvös arcot?
Mért csábítsz, hogyha nincs szived?...
Szép vagy, szeretlek nézni hosszan,
S mégsem ohajtlak, elhihetd.
A szerelem, e régi ének
Hatalmát én is érzem;
De sirjak-é, ha mozdulatlan
Szobor nem érez énvelem?...

[1875/1883]

(19.) III. [ÓH, SZÁNJ MEG ENGEM! ÓH, NE CSÁBITS!...]

Óh, szánj meg engem! óh, ne csábíts!
Én nem hozzád való vagyok.
Az én vergődő bús szívemmel
Neked nem illik játszaniod.
Nehéz, nagy harcz után lemondtam
Én rólad és kerültelek.
Mért mentem hozzád akkor egyszer,
Óh, mért találkozám veled!

Tudtam, meg fogsz jelenni; rólad
Én már ezerszer álmodám,
Te mosolyogtál könnyeim közt,
Te fényes égi látomány.
Epedve vártalak, s hogy íme
Valóság lett a képzelet:
Feljajdulok: nem ezt akartam!
Óh, mért találkozám veled!

Óh, szánj meg engem, óh, ne csábíts!
Ne fájjon emléked nekem.
Te boldog vagy, feledni tudsz csak,
Én meg folyvást emlékezem.
A lemondás is fáj, nagyon fáj
Emmám; de százszor nehezebb
A hűtlenséget elviselni...
Óh, mért találkozám veled!

Ha tudnék sírni, elzokognám
Mint kis gyerek bubánatom'
S ha így tudnálak elfeledni,
Sírnék soká, sírnék nagyon;
De könnyeim' rég mind kisírtam,
S ki mint én téged, úgy szeret,
Az soha, soha sem feledhet!
Óh, mért találkozám veled!

Óh, szánj meg engem! óh, ne csábíts!
Hisz' az enyém te nem leszel.
Selyem-rongyban, nagyúri göggel
Valami gavallér vesz el.
A küzdelem s a vágy keserve
Majd szétszakítja szívemet
S kerüllek, hogy megmentsem álmom'...
Óh, mért találkozám veled!

És hogyha majd lázas szivemben
Az emlék búja felzokog:
Jelenj meg néha álmaimban,
Fog várni a te dalnokod.
Azt fogom én mindig dalolni,
Mért nem lehettem a tied,
S dalomnak vége lesz a sírig:
Óh, mért találkozám veled!

[1876/1883]

(20.) EMMA

Ó, szánj meg engem, ó, ne csábíts!
Én nem hozzád való vagyok.
Az én beteg, lázas szívemmel
Neked nem illik játszanod.
Nehéz, nagy harc után szivedről
Lemondtam és kerültelek.
Mért mentem hozzád akkor egyszer;
Ó, mért találkozám Veled!

Mindig Te rólad álmodám én;
Még mielőtt megláttalak.
Fel-felriadtam álmaimból,
Mintha csókolnád ajkamat.
Kerestelek, 's hogy végre mostan
Megvalósult a képzelet;
Feljadulok nagy bánatomban:
Ó, mért találkozám Veled!

Ó, szánj meg engem, ó, ne csábíts!
Gondolsz-e a jövőre is?
Szalónokban könnyű feledni;
Feledni fogsz tudom te is.
Dandyk fogják Veled kacagni
Az én bohó szerelmemet:
„Poéta volt, bolond poéta...”
Ó, mért találkozám Veled!

Ha tudnék sírni, elzokognám,
Mint kis gyerek, búbánatom',
'S ha így tudnálak elfeledni:
Sírnék soká, sírnék nagyon.
De könnyeim' rég mind kisírtam,
S ki mint én Téged, úgy szeret,
Csak könnyek árán tud feledni...
Ó, mért találkozám Veled!

Ó, szánj meg engem, ó, ne csábíts!
Hisz az enyém Te nem leszel.
Selyem-rongyban, nagyúri göggel
Valami gavallér vesz el. –
Küzdés 's a hír halvány sugára
Kisér csak, ahol én megyek. –
Ne is lássalak soha többé!
Ó, mért találkozám Veled!

És hogyha majd lázas szivemben
Az emlék búja felzokog:
Jelenj meg néha álmaimnak,
Várni fog a Te dalnokod.
Azt fogom én *mindig* dalolni,
Mért nem lehettem a Tied.
S dalom *refraïneje* lesz a sírig:
Ó, mért találkozám Veled!

(1876. február)

(21.) Ó, MÉRT TALÁLKOZÁM VELED!

Már kezdtem elfeledni lassan,
Mindent mi fáj, mindent mi bánt,
Lelkemre szállt egy égi balzsam,
Elfödve utat és irányt.
Mi jó, a szívnek, vérezőnek,
Érezni lassan, hogy: feled!
Hóförgeteg kigyúlt mezőnek...
Ó mért találkozám veled?

Miért nem hagytál tévelyegni,
Magamban véges-végtelen?
Csöndes, nyugodt révet keresni,
Hol árva szívem megpihen.
Miért akadtál bús utamba?
Mosoly, sugár úgy égetett!
Az élet sem fájt már lemondva,
Ó mért találkozám veled?

De így, de így, a gyöngé pánccél
Fölengedett, – párára vált.
Előttem újra itt van a cél,
Elérhetetlen csillag gyanánt.
Szeretlek! bár tudom, hogy annyi
Csalódás végül eltemet.
De sorsom: érted élni, halni...
Ó mért találkozám veled?

[1882]

(22.) IV. [NEM MONDTA SENKI MÉG...]

Nem mondta senki még; először
Tőled hallottam: Értelek!
Óh, légyen áldott az az óra,
Mely engem hozzád vezetett!

Jóságod enyhe napvilága
Keresztüljárta bánatom'
S verőfényes, derült napokról
Megint, megint, álmodhatom!

A jó isten megáld bizonynal,
Hogy vélem annyi jót tevé.
Talán egymásnak szánt a végzet.
Valami súgja: Várj! remélj!...

Örök boldogságról, derűről
Most zeng először énekem.
Ha téged látlak, azt hiszem, hogy
Boldognak lenni végzetem.

[1876. október 22. előtt]

(23.) V. [A RÉTEKEN JÁROK DALOLVA...]

A réteken járok dalolva
S mezei virágot szedek,
Sietve szállnék karjaidba,
És odaadnám mind neked!

Neved' az erdőbe kiáltom,
Hanem a viszhang nem felel.
Vagy én nem hallom csak? Szivemben
Minden dalol, zeng, énekel.

Valami úgy ragad magával!
Futok, és nem bírok vele;
S a lég, a láthatár, az erdő
Mind boldogsággal van tele.

És dalom egyre hangosabb lesz;
Szivem csordultig telve van...
Elrejttem arczomat a fűbe
S zokogni kezdek hangosan.

[1877/1883]

(24.) A RÉTEKEN...

A réteken járok dalolva
S mezei virágot szedek,
Sietve szállnék karjaidba,
És odaadnám mind neked.

Ugy tetszik, rólad énekelnek
Az erdőben a madarak.
Szétnézek; azt hiszem, hogy ott vagy
És hallok édes hangodat.

Valami titkos vágy magával
Ragad, én nem bírok vele!
S a lég, a láthatár, az erdő
Mind boldogsággal van tele.

És dalom egyre hangosabb lesz.
Szivem csordultig telve van...
Elrejttem arczomat a fűbe
S zokogni kezdek hangosan.

[1877. július 6. előtt]

(25.) BÁL UTÁN [I.]

(Júl. 26.)

Még szédülök a mély gyönyörtől,
S a toll kezemben úgy remeg!...
Melletted ülök... czifra párok
Fel és alá keringenek.

A zene szól, de hangosabban
Dobog, majd megszakad szívem.
Szeretnék sírni, mint a gyermek:
A boldogságtól, azt hiszem.

Egy valczer édes áriáját
Lágyan merengve hallgatom;
De édesebb minden zenénél
A te mosolyod, angyalom!

Mellettem ülsz s olyan bizalmas,
Olyan csodás tekinteted.
Hasonló perczet életemben
Nem ismerek, nem ismerek!

S ha szólsz, óh, mennyei hatalmak!
Eszemet bontja meg e szó.
Én nem tudom, sphaerák zenéje
Lehet-e ilyen megható.

Honnan jövel – hol van hazád?... tán
Az égből szálltál ide le?...
– Ah épp’ most kér föl egy fajankó!
S keringesz fel s alá vele.

[1876. (július 26.)]

(26.) VI. BÁL UTÁN [II.]

A mély gyönyörtől szédülök még,
Ragad a lázas képzelet.
Melletted ülök, cifra párok
Fel és alá keringenek.

A zene szól, de hangosabban
Dobog, majd megszakad szívem.
Szeretnék sírni, mint a gyermek,
A boldogságtul, azt hiszem.

Egy valczer édes áriáját
Lágyan merengve hallgatom;
De édesebb minden zenénél
A mosoly édes ajkadon.

S ha szólsz, óh, mennyei hatalmak!
Eszemet bontja meg e szó.
Én nem tudom, szférák zenéje
Lehet-e ilyen megható.

Honnan jövel? hol van hazád?... tán
A mennyből szálltál ide le?...
Ah, ép' most kér föl egy fajankó!
S keringesz fel s alá vele.

[1876/1883]

(27.) VII. [AKIK A TAPSOT KEDVELIK...]

Akik a tapsot kedvelik,
Legyen taps bőviben nekik.
A pompa és a kényelem
Nagy urak közt divat legyen.
Aki pedig kalandra vágyik,
Találjon ezret mindhalálig.
A pénzimádó gyűjtse aranyát;
Száz évig éljen a kövér apát.
Legyen a könyvnek sok vevője,
Írónak előfizetője;
Ügyvédnek sok kliense,
Orvosnak pádziense...
Egy szóval, add meg sors mindenkinek,
Mit e világon legjobban szeret;
S add meg, mást nem kívánok tőled én,
Maradjon ő, a kedves lány, enyém.

[1878. október 27. előtt]

(28.) VIII. [MIKOR A LANGY SZELLŐCSKE VÁGYAT...]

Mikor a langy szellőcske vágyat
Csókol szivünkbe szeliden;
Mikor a boldog ibolyácskán
Az első pillangó pihen;
Mikor a felhőhez szokott szem
Először lát derűs eget:
Szerelmi hűséget fogadni
Akkor szeretnék én neked!

Mikor a fényes levegőben
Pacsirta szántva énekel;
Mikor a vágy halk sóhajára
Az erdőből száz hang felel;
Mikor a fecskének susogja
Valami: Építsd fészkedet:
Szerelmi hűséget fogadni
Akkor szeretnék én neked!

Mikor a fény elől a pára
Mind szertefoszlik, messzeszáll;
Méhecske mézet és a csermely
Útjába' rózsákat talál;
Mikor minden perc az susogja:
A tovatűntnél szebb leszek:
Szerelmi hűséget fogadni
Akkor szeretnék én neked!

Mikor a harmatkönny is áldás
A rózsza szomjas kelyhiben;
Mikor nem gondol hervadásra,
Virághullásra senkisémet;
Mikor boldogság, vágy, remény, hit
Szívünkbe' minden éreztet:
Akkor szeretném elrebegni
Lábaidnál szerelmemet!

[1877. június 10. előtt]

(29.) IX. ÖRÖK SZERELEM [I.]

(1877. júl. 14.)

Régi szeretőm vagy! Már mi régen
Megöleltük egymást számtalanszor.
Egyszer élünk minden ezer évben,
Férfi vagyok én s te mindig asszony.
Te enyém vagy, én tied vagyok,
S ha te meghalsz, én is meghalok.

S ha aludni tértünk, sírba dőlve,
Akkor is találkozunk mi újra.
(Áldott az a szél, áldott örökre,
Mely a mi porunkat összefűjja!)
Ott is szerelemről álmodunk,
Ott is együvé kerül porunk.

Egymásé vagyunk örökre, bárha
Száz alakot, száz helyet cseréltünk.
Suttogunk forró szerelmi lázba',
Hol bolyongtunk, mik voltunk, hogy éltünk!
Változandó minden ide lenn,
Csak a mi szerelmünk végtelen.

És ha újra kezdjük a bolyongást
S szél, vihar, hab és felhő ragadnak;
Hamvainkat száz alakba' folyvást
Együtt viszi, söpri szél, vihar, hab.
Legyen élet vagy legyen halál,
Minket örök húségben talál.

Igy töltöttünk már mi miljom évet.
Ha te rózsza voltál, én a harmat.
Gerliczének én voltam a fészked;
Hullám voltál s én a hattyu rajtad.
A szivárvány egyik fele én
S te a másik, fent az ég ívén!

Bízva nézek a halál elébe;
Mert szivünk nem veszi el szerelmét.
Hamvam' a te hamvad közelébe
Fogja vonni boldog, édes emlék.
Együtt élünk és együtt veszünk
S porladozva is ölelkezünk.

Hervadás, halál, mulás regéi,
Nem hiszek én bennetek! Hiába,
Szerelmünket ez a sors nem éri;
Nincsen annak vége, nincs halála.
Időt az nem ismer; kezdete
Sose volt és nem lesz vége se.

Dobogó szívem minden paránya,
Mely, amíg élt, tiszta lánggal égett;
Századokról-századokra szállva,
Nem szeret mást, senki mást, csak téged!
Te vagy üdve, vágya, mindene,
Örök álma, örök élete.

Mit tünődöl? Ki tanítna félni!
Ezer évben, ezer változatban
El nem hagytuk egymást soha még mi,
Mert a mi szerelmünk halhatatlan.
Együtt porladoznak szíveink,
Míg lejár az ezer év megint...

(1877. július 14.)

(30.) ÖRÖK SZERELEM [II.]

Azt hiszem én váltig, hogy mi ketten
Találtuk ki a szerelmi lángot.
Hajdan, a legelső szerelemben
A mi éltünk volt először áldott.
Egyéb célunk nincsen is nekünk,
Csak szeretni; – ez a mi végzetünk.

Sírba visszük a világi álmot;
De azért találkozunk mi újra.
(Áldott lesz a szél, örökre áldott,
Mely a mi porunkat összefűjja.)
S bár nem szenvedünk, nem álmodunk,
Mégis együvé kerül porunk.

Nem először történt; már mi régen
Megöleltük egymást számtalanszor.
Egyszer élünk minden ezer évben;
Férfi voltam én s te mindig asszony.
Te enyém vagy, én tied vagyok,
S ha meghalsz, én is meghalok.

Suttogunk forró szerelmi lázba',
Hol bolyongtunk, mik voltunk, hogy éltünk
S hívek maradtunk egymáshoz, bárha
Száz alakot, száz helyet cseréltünk.
Megváltozik minden idelen,
Csak szerelmünk nem alszik ki, nem!

Aztán újra kezdtük a bolyongást,
Szél, vihar, hab és felhő ragadtak.
Száz alakba', változatba' folyvást,
Hívek csak a hamvaink maradtak.
Legyen elmulás, legyen halál;
Mindent hiven és együtt talál.

Igy tölténk el már mi miljom évet.
Ha te rózsá voltál, én harmat.
Gerliczének én voltam a fészke;
Hullám voltál s én a hattyú rajta.
A szivárvány egyik fele én,
S te a másik fent az ég ivén.

Tudom, eljön mindennek a vége,
Csak a szívünk őrzi meg szerelmét.
Hamvam a te hamvad közelébe
Fogja vonni boldog, édes emlék,
Hogy egyszerre süsse napsugár,
Vagy ragadja szél, vihar, hab, ár.

Hervadás, halál, múlás regéi!
Nem hiszek én bennetek, hijába!
Szerelmünket ez a sors nem éri,
Nem lesz annak vége, nem halála!
Időt az nem ismer; kezdete,
Tán nem is volt s nem lesz vége se!

Hű szívünk minden parányi része,
Mely oly tiszta, boldog lánggal égett;
Századokról-századokra mért ne
Tarthatná együtt meg e hűséget?
Mást szeretni úgyis képtelen,
Mert szerelmi vágya végtelen.

Mit tűnődöl? Ki tanítna félni?
Ezer évben, ezer változatban.
Nem hagyók el egymást soha még mi,
Mert a mi szerelmünk halhatatlan
Együtt porladoznak sziveink,
Míg lejár az ezer év megint...

[1878. május 12. előtt]

(31.) X. ARCZKÉPÉRE

Mint nyári éjszakán
A csillagot:
Úgy nézlek csöndes vággyal én,
Ha egyedül vagyok.
S mint nyári éjszakán
A csillagok:
Zajló szívem hullámiban
Szép szemed úgy ragyog.

[1877. október 5. előtt]

(32.) XI. SOUVENIR

Száraz virág, valaha rózsa
Lehetett, van e könyvben.
Az a dalos könyv ez, tudod, hisz'
Tetődled kölcsönöztem.

Szerelmi dal mellé került a
Száraz virág szegényke.
Történetét dal és virág tán
Egymásnak elmesélte.

A dalt egy bús poéta írta
S rá megszakadt a szíve;
(Pedig oly édes kis dalocska,
S oly tisztán cseng a ríme!)

S a száraz rózsa boldog órák
Emlékvirága; régen
Hervadhatott már el; ki tudja,
Tán szíved közelében.

Dal és a szerelem virága
Oly szépen összefér itt.
Egymásnak gyakran elsusogják
A hervadás regéit.

(1877. március)

(33.) XII. [GYAKRAN JELENSZ MEG ÁLMAIMBAN...]

Gyakran jelensz meg álmaimban,
Hidegen, büszkén, gúnyosan.
Egy mosolyod, egy jó szavad sincs;
Könyörgök hozzád s hasztalan.

Jársz-kelsz vidáman, hajnalarcczal,
Csak én hozzám maradsz hideg...
Én kedvesem, az álmok úgy-e
Ellenkezőt jelentenek?...

[1877. július 29. előtt]

(34.) XIII. [A VILÁGON TE A LEGKEDVESEBB...]

A világon te a legkedvesebb
Leányka voltál,... így képzellek én;
Maga a vígság, élet és öröm
Hosszú ruhádnak első reggelén.
Beh gyönyörű lehettél! Óh, ha így
Találkozhattam volna én veled.
S nem most, midőn a költők bánata,
Az a sok édes dal megmérgezett.

El volt bűvölve minden ismerőd,
A hajnal és a rózsza írigyelt;
Mező virága, erdő madara,
Ha meglátott, csupán reád figyelt.
Legjobb is voltál, nem legszebb csupán;
Merő kedély, vidámság, szeretet.
Minek olvastál annyi dalt, regényt!...
Az a sok édes dal megmérgezett.

Költő dalában érzéd, ami szép;
Tolmácsolá saját érzelmidet.
Óh, de az édes, játszi dal mögött
Nem láttad a vérző, beteg szívet.
Azt hitted, aki lelkesül, rajong,
Ha szenved is, csak félisten lehet!...
Óh szerelem, vágy csalfa éneke!
Dalok bűbája, mely megmérgezett!

Nagy kín szüli meg a költő művét,
S habár a szenvedőnek balzsama,
Kinek ártatlan, szűzi lelke van,
Nem érti, meg nem enyhül általa.
Szeretted az erdőt, a zongorát;
Voltál vidám, jókedvű, gyermeteg;
De jobb' szeretted a költő dalát,
S szíved azóta bús, megmérgezett.

Ha elnyeri egy férfi majd kezéd',
S lesz oly kedves lánykád, mint te valál:
Kérlek, ne adj kezébe verseket;
A vers emészt, a vers lassú halál.
Az élettel szünetlen' harczra hív,
Megöli gondtalan kedélyedet;
Örökre bánatos lesz az a szív,
Akit egy édes dal megmérgezett.

[1878. július 21. előtt]

(35.) XIV. [ÓH, NE NÉZZ RÁM MOSOLYOGVA!]

Óh, ne nézz rám mosolyogva!
Iparkodjál elfeledni.
Jobban élnénk, hogyha egymást
Nem ismertük volna meg mi!

Jobb neked nyugodtan élni,
Szerető családi körben.
Jobb nekem a sírt remélni
Vágyak nélkül, összetörten.

Jobb az én beteg szívemnek
A világgal harczra kelni,
Mint a vádat, hogy te bennem
Csalatkoztál, elviselni.

[1877. február 17. előtt]

(36.) XV. [NE OKOZZ', NE VÁDOLJ SZÜNTELEN!]

Ne okozz', ne vádolj szüntelen!
Nem vagyok én hozzád hűtelen.
Mióta megláttam arcodat,
Gondolatim, álmim tárgya vagy.

Ébren-alva csak rád gondolok;
A nap körül a föld így forog.
Napsugaram, édes szerelem,
Süss szívembe híven, melegen!

Majd ha megfagy a tüzes parázs,
Ha tavaszkor is lesz hervadás;
És ha délben éjszaka leszen:
Akkor leszek hozzád hűtelen.

Higyj nekem hát! A tied vagyok.
Ha nem akarsz, jobb, ha meghalok.
Hejh, ha te is elhagysz engemet,
Bújában a szívem megreped.

[1877. november 18. előtt]

(37.) XVI. [TIPORJ LÁBAIDDAL, GYALÁZZ MEG, NEVESS KI!]

Tiporj lábaiddal, gyalázz meg, nevedd ki!
Én azért is foglak őrvölgőn szeretni.
Nevezd el daczosnak, nevezd el bolondnak!
Én csak magasztalni és imádni foglak.
Szemeid sugára besütött szívembe,
S az örökre érzi lángját e szemeknek.
Ajkad mosolygása kárt csinált eszembe';
Nem tudom ki vagy, csak azt tudom: szeretlek!

[1877. november 9. előtt]

(38.) XVII. [WEBERT, CHOPINT JÁTSZOD BETÉVE...]

Webert, Chopint játszod betéve,
De még jobban poéta hat rád.
Olyan gyöngéd vagy és figyelmes,
Finom és könnyed, mint szivarkád.
Vidámnak látszol, bárha szenvedsz;
A migraint is tűröd mosollyal;
S ha egyszer meg fogsz csálni engem:
Ezt is chikkel teszed bizonynal.

[1876/1883]

(39.) XVIII. [HA MOSOLYGASZ, MENNYBE NÉZEK...]

Ha mosolygasz, mennybe nézek;
Ha szólsz, angyalok beszélnek.
Szemednek egy pillantása
Szívemet megbabonázza.
S ha szivarzol, drága lélek:
Fázni kezdek s – tüzet kérek.

[1881. május 10. előtt]

(40.) XIX. [BEH JÓ, HOGY EL TUDOM FELEDNI...]

Beh jó, hogy el tudom feledni,
Ha játszottak szívemmel;
Beh jó, hogy egy szeszélyes asszony
A lábamról le nem ver.

Beh jó, hogy óriási önzés
Lakik szívembe' mélyen.
Beh jó, hogy magamat kimentem
S mást vádolok kevélyen.

Beh jó, hogy meggyilkolt szívemről
Másoknak nem beszélek.
Beh jó, hogy oly nyugodt vagyok s jót
Embertől nem remélek.

Beh jó, hogy úgy hozzá törődöm
Hívságos életemhe’;
S port szórok a világ szemébe,
Mint ő az én szemembe!

(1876. december 2.)

(41.) XX. [AZOK AZ INGATAG POÉTÁK!]

Azok az ingatag poéták!
Biz’ azok furcsa emberek.
Sok szenvedély, álom, rajongás
Fér küzködő szívükbe’ meg.

Mindez dicső s te is galambom
Szeretted annak idején
A szenvedélyt, álmot, rajongást;
Hanem csak úgy, ha – költemény.

[1877. február 25. előtt]

(42.) XXI. [HA VALAHA TALÁLKOZUNK MÉG...]

Ha valaha találkozunk még,
Fordulj el és ne nézz reám.
Közönyt erőszakolni fájóbb
A gyűlöletnél is talán.

Legjobban ott érezd magad te,
Ahol gyaláznak engemet.
Ha csalódtál, sopánkodással
A kint kinosbbá ne tegyed.

Ne ismerj békülést! Szivedtől
A bocsánat távol legyen.
Olyan áldás lesz elfeledni,
Ki volt köztünk a hűtelen!

[1877. augusztus 14. előtt]

(43.) XXII. [SZÉTTÉPTED AZT A RÓZSALÁNCZOT...]

Széttépted azt a rózsalánczot,
Mely lelkeinket összefonta?
Nyugodt lehetsz; most már csak engem
Ér rágalom, gúny, mende-monda.

Jól is tevéd. Az én szívemnek
A vihartól nincs nyúgodalma;
S ha hozzám kötnéd lelkedet, még
Téged is magával ragadna.

[1877. február 25. előtt]

(44.) XXIII. [NE IS TALÁLKOZZUNK MI TÖBBÉ!]

Ne is találkozzunk mi többé!
Ne is emlékezzünk a multra.
Szívem sokáig fájt, de végre
A lemondást is megtanulta.

Siratta feldúlt ifjúságát,
Szépségedért sok könyvet ontott.
Legédesb álmát eltemette;
De össze nem tört, csak lemondott.

Sebét, fájdalmát nem mutatja;
Majd okozóját is felejtí,
S vigasztalásul véle többé
Játékot nem fog űzni senki.

[1883 előtt]

(45.) XXIV. [ISTEN VELED HÁT! AMI ELMULT...]

Isten veled hát! Ami elmúlt,
Örökre elmúlt: mért siratni.
Lásd, engem épen az vigasztal,
Hogy vigaszt semmi sem tud adni.

Mindenki bántott, elhagyott; így
Tanultam én ki a világot.
Ez a csekélység számba sem jön.
Farewell tehát! Én megbocsátok.

[1877/1883]

(46.) VÉGSŐ SZAKOK 4.

Isten veled hát! ami elmúlt,
Örökre elmúlt, mért siratni?
Megnyugszom; éppen az vigasztal,
Hogy megnyugvást misem tud adni.

Szenvedve, türve, megcsalódva
Ismerem én csak a világot.
E csekélység itt szóba sem jön,
Farewell tehát! én megbocsátok.

[1877]

(47.) XXV. UTON

Robogva száguld a vonat előre;
De vágyam egyre visszavon.
Ah, úgy szeretnék kebledhez simulni
És csüngni édes ajkadon!...

Hegyet, folyót, sok várost ér a mozdony,
A tájék más lesz, elmarad;
De én nem látok mást, csak a te kedves,
Zöld ablakos kis házat.

A kék hegyek, napfényes, halmos erdők
Bizalmasan néznek reám,
Mintha te járnál ottan és susognád,
„Soha se hagylak el, Gyulám!”

Kiszállok régi, kedves városomban
És járok benne szerteszét;
De mintha ott is látnám szép szemednek
Bizalmas, hű tekintetét.

S álminba' rámhajolsz, megcsókol ajkad
S én suttogom szerelmesen:
Szeress, légy hű! ne hagyjuk el mi egymást
Ne váljunk el mi, kedvesem!

(1877. szeptember 14.)

(48.) XXVII. [MILYEN JÓ, HOGY ELHAGY TALAK...]*

Milyen jó, hogy elhagytalak,
Mikor még lehetett!
Milyen jó, hogy a rászédett
Szív újra más szeret!

Milyen jó, hogy elhagytalak!
Nem téged ér a vád,
Hogy hűtelen vagy, csalfa vagy
És gyöngé, mint a nád!

[1880. június 20. előtt]

(49.) XXVIII. EGY LEVELÉRE

Ifjú koromnak számitod be
Daczos heveskedésemet;
S azt írod, kész vagy megbocsátni,
Hiszen majd okosabb leszek.

Lehet, galambom, csakhogy akkor
Nem foglak többé féltetni.
S nem lesznek már okos szivemnek
Nagy vágyai, reményei.

És visszagondolván a multra,
Majd főmet rázom csöndesen:
Csupa bolondság! Óh, de mégis
Egyetlen üdv a szerelem!

* Az *Ifjuságom* című kötetben a XXV. vers után a XXVII. következik. Vagy számozási hiba történt, vagy Reviczky a kötetbe való versválogatásnál bizonyos, gyengébbnek ítélt költeményeket kihagyott. Ezt valószínűsíti, hogy a kötetben ilyen „kimaradás” máshol is található. Egy esetleges, valamikori teljes cikluskompozíció felállítása érdekében döntöttem úgy, hogy meghagyom az eredeti kötetsszámozást. – Cs. T.

Szivem, szerelmem, ifjuságom!
Lángolj, csapongj idestova.
Mert édes ifjunak maradni,
S nem okosodni meg soha!

[1878/1883]

(50.) EGY LEVÉLRE

Ifju koromnak számitod be
Daczos heveskedésemet;
S irod, hogy kész vagy megbocsátni,
Hiszen majd okosabb leszek.

Lehet galambom: csakhogy akkor
Nem foglak többé félteni
S nem lesznek már okos szivemnek
Nagy vágyai, reményei.

S ábránd, hűség, rózsás remények
Ha majd elhagynak engemet,
A test ezer baját kivéve,
Más fájdalmat nem érezek.

És visszagondolván a multra,
Majd főmet rázom csöndesen:
Csupa bolondság! Óh de mégis
Egyetlen üdv a szerelem!

Szivem, szerelmes ifjuságom!
Légy te csak lázas, ostoba;
Mert édes ifjunak maradni
S nem okosodni meg soha!

[1878. február 8. előtt]

(51.) XXIX. ÜZENET A TÁVOLBA

Miért nem öltél meg szemeddel,
Midőn ez is terajta állt?
Miért nem dúltad szívemet fel,
S nem adtál énnekem halált?...
Ölelő puha karjaidban
Kimúlnom mért nem lehetett!
Midőn szerelmes csókod' ittam,
Mért nem szívtad ki lelkemet!...
Szívem' mért nem tépted ki bátran,
Midőn zokogva rád borult!...
Nem vergődném most itt a sárban,
És nem volnék ily nyomorult!

[1878]

(52.) XXX. [HÁT ÉRDEKLŐDIK MÉG IRÁNTAM?...]

Hát érdeklődik még irántam?...
Én azt hittem, rég elfeledt.
S lám, lám, kíváncsi, mit csinálok
S a régi hangon ír kegyed.
Mulatva töltöm éjszakáim',
Szilajság most az én sorom,
És mámoros fővel gyakorta,
Kocshintok önre, asszonyom!

Bohókás czimborák körében
A bort s a mámort éltetem.
Pohárcsengés, szilaj dalok közt
A bú nem fog ki kedvemen.
De néha mégis, tudj' az ördög,
Oly vaczkor-ízű a borom,
S kacagni kezdek, hogy a könnyem
Csordul ki tőle, asszonyom!

Emlékszem-é még önre néha?...
Igaz, szép volt, jó volt kegyed.
De én ezzel már nem törődöm,
Tanulgatván az életet.
Virág a hűség, hervadandó,
S ha már elhervadt, eldobom,
Vagy összetépem, hogyha tetszik...
Világ folyása, asszonyom!

Ne szóljon a multról! – Szerettem
Tán egykor önt; megengedem.
De aki válni tud, felejt is;
Igy esik ez meg rendesen.
Álmodni?... Ah, milyen nevetség!
Biz' én semmit sem álmodom.
Kábult fővel fekszem le reggel
És délig alszom, asszonyom!

Emlékszik?... Ah, de jobb, ha ön sem
Emlékszik immár semmire.
Bolond ember törődik azzal,
Mit nem lehet elérnie.
Bűnhődöm én is, hogy e furcsa
Világot meg nem szokhatom.
Virággal, napsugárral élek;
De kenyerem nincs, asszonyom!

Fidonc! – kiáltja s szinte hallom,
Hogy gúnyolódik és nevet.
Ez illik önhez!... Nem halok meg,
Gúnyoljon bátran engemet.
Ugyis, ha mostan összejönnénk
Kigyúlna arczán s arczomon
A szégyen és ön rám se nézne,
Mert rossz ruhám van, asszonyom!

[1878. június 23. előtt]

(53.) XXXI. [BIMBÓNAK TÁRSA HARMAT, GYÖNGE SZELLŐ!]

Bimbónak társa harmat, gyöngé szellő!
Kelyhébe nem süt még a nap;
De rózsá lesz belőle, nyár is eljő
S rá tarka lepkék szállanak.
S a rózsát elfogják szerelmi vágyak...
Menj férjhez! Rózsá vagy! kinyílt virág vagy!

Dalai már nem zengnek a tavasznak;
Virágit, nézd, hogy hullanak.
Ifjúkorod szép volt, örömben gazdag,
Ne érd pártában a nyarat.
Menj férjhez! és légy boldog; én megáldlak!
Menj férjhez! Rózsá vagy! kinyílt virág vagy!

Igaz! te mindig engemet szeretted!
S én is nagyon szerettelek.
Mit ér, mit ér, enyém ha nem lehettél!
Elváltunk s mindegyik feledt.
Óh, csak feledd s ne érezz semmi vádat!
Menj férjhez! Rózsá vagy! kinyílt virág vagy!

Nem küldelek rideg zárdába téged,
Mint Hamlet szép Ophéliát.
Menj férjhez s légy anyává, erre kérlek,
Hadd éljen a világ tovább!
S vele a küzdelem s százféle bánat...
Menj férjhez! Rózsá vagy! kinyílt virág vagy!

Minek várnál?... oly gyorsan száll az órá
S az ifjuság oly hervatag.
Szeressünk hát pillangó-, rózsá-módra,
Akit lehet, akit szabad!
Virághullását meg ne érd a nyárnak.
Menj férjhez! Rózsá vagy, kinyílt virág vagy!

[1878. október 13. előtt]

(54.) XXXIII. [HA HALLANÁL VÍG CZIMBORÁK KÖZT...]*

Ha hallanál víg czimborák közt
Beszélni borról, szerelemről,
S látnád, a dévaj nevetéstől
Mint csordul ki a könny szememből;
Ha tudnád, mennyiszer köszöntöm
Fel azt, ki józan és szabad:
Meggánnád, hogy szeretni tudtál,
Mig rózsalánczunk ketté nem szakadt.

Ha látnál egyedül, szobámban,
Ezerszer megsíratni téged,
Ha tudnád, nélküled nekem mily
Sivár, unalmas, bús az élet;
Ha érzenéd, mit szívem érzett,
Midőn egyszerre elhagyál:
Te vallanád magad bűnösnek
S örökre mindent megbocsátanál.

[1883 előtt]

(55.) XXXIV. [TUDOM, ELHERVAD IFJUSÁGUNK...]

Tudom, elhervad ifjúságunk,
Tudom, a szív lassan kiég.
Tudom, az asszony gyöngé jószág
S egész éltünk csak álom, semmiség.

Tudom, hogy a mi nagy szerelmünk
Immár örökre véget ért,
S egymásért még egyszer hevülni,
Nem engedné nekünk a büszkeség.

S tudom, bár elváltunk örökre,
És hozzád többé nincs jogom:
Ki nem szakítalak szivemből
S emléked' áldom és nem átkozom.

* Lásd a XXVII. *Milyen jó, hogy elhagytalak...* kezdetű vers jegyzetét.

Kedves halottam vagy te nékem;
Szívembe zártam képedet:
Sírodra könnyekből, dalokból
S ábrándokból font koszorút teszek.

[1880. augusztus 1. előtt]

(56.) XXXV. [KELL, HOGY HOZZÁD VISSZATÉRJEK!]

Kell, hogy hozzád visszatérjek!
Vissza minden áron.
Kell, hogy végre teljesüljön
Ez egyetlen álmom.
Kell, hogy nékem is viruljon
Az öröm virága,
S hogy enyém legyen a földnek
Legdicsőbb leánya.

Hozzád sóhajt vissza lelkem,
Hozzád szakadatlan',
Hogy elsúgja lábaidnál:
Ime, hű maradtam!
Hozzád sóhajt vissza lelkem,
Vissza minden áron...
Óh, e vágya, szomjusága
Lesz az én halálom.

[1878. október 4. előtt]

(57.) XXXVI. [SOK SZÉP LEÁNY VAN A VILÁGON...]

Sok szép leány van a világon;
Sok jó leány szeretni tud hiven.
Van, aki férfit boldogíthat;
De hozzád nem hasonlít senkisé.
Bejárhatom a nagy világot,
Jöhet élém minden szép asszonya;
Jöhetnek a húrik keletről:
Hozzád hasonlót nem lelek soha!

Neked nincs másod itt a földön;
Hívságos nőihez nincsen közöd.
Te vagy a legszebb és a legjobb;
Egyetlen vagy az asszonyok között!
Boldog virág, melyet te tépsz le,
Boldog, amelyben élsz, a kis szoba!
És boldog én, hogy rád találtam...
Hozzád hasonlót nem lelek soha!

Te vagy a szendesség, a hűség;
Oly szép s szelíd vagy mint az angyalok.
Van szellemed, van tiszta szíved
S gazdag szerelmed, mely nekem ragyog.
Te vagy, kit nem tudok leírni.
Reményim, állim ígéret hona!
Te vagy, kit oly soká kerestem.
Hozzád hasonlót nem lelek soha!

Ha víg fiúkkal iddogálok,
S mindenki földicséri kedvesét:
Csak hallgatók, hagyom dicsérni;
Kedves leány van, jó leány elég.
De te mind, mind megszegyeníted!
Édesebb, drágább ajkad mosolya,
Mint mások csókja, ölelése!...
Hozzád hasonlót nem lelek soha!

Ne hagyj el! Óh, mi lesz belőlem,
Ha itt hagyod hű szívem' özvegyül!
Nem tudok én más nőt szeretni,
Csak tégedet, csak téged egyedül!
Soha, soha se hagylak én el!
Te vagy minden dalom végső sora.
Azt fogom zengni mindörökké:
Hozzád hasonlót nem lelek soha!

[1879/1883]

(58.) AZ EGYETLEN [I.]

Sok szép leány van a világon,
Sok jó leány szeretni tud hiven;
Sok van, ki férfit boldogíthat;
De hozzád nem hasonlít senkisé!
Bejárhatom a nagy világot,
És jöhet élém minden asszonya;
Jöhetnek a hurik keletről:
Hozzád hasonlót nem lelek soha!

Neked nincs másod itt a földön!
Egyetlenem vagy a szépek között:
Szépségben és jóságban egykép,
Mint angyal, ki a földre költözött!
Boldog virág, melyet te tépsz le,
Boldog, amelyben élsz, a kis szoba,
És boldog én, hogy rád találtam...!
Hozzád hasonlót nem lelek soha!

Te vagy a szendesség, a hűség;
Oly szép s szelid vagy mint az angyalok.
Van szellemed, van tiszta szived
S gazdag szerelmed, mely nekem ragyog.
Te vagy, kit nem tudok leírni,
Reményim, álmim ígéret-hona!
Te vagy, kit oly soká kerestem!...
Hozzád hasonlót nem lelek soha!

A szépség, jóság versenyében
Mindenki földicséri kedvesét;
Én hallgatok; csak hadd dicsérjék:
Kedves lány, jó lány – tudom, van elég!
De hozzád nem hasonlít egy sem,
Tavaszi fölött a rózsa-korona,
Az ékkövek közt drága gyémánt,
Hozzád hasonlót nem lelek soha!

Ne hagyj el! Óh, mi lesz belőlem,
Ha elfeledsz! Ne hagyj el engemet!
Mást nőt nem tud szeretni többé,
Ki téged látott, téged szeretett.
Halálomig téged dicsérlek!
Álmodni rólad fog szívem pora;
Susogni fogja mindörökké:
Hozzád hasonlót nem lelek soha!

[1879. január 15. előtt]

(59.) XXXVII. [A TAVASZ ELSŐ NAPSUGÁRA...]

A tavasz első napsugára
Bearanyozza lelkemet:
S megint megszáll a vágy utánad,
Szép alakod megint körüllebeg.

Szívembe, mint a nap a földre,
Álmok szelid napfénye süt.
Remény építi benne fészket,
Ibolyák nyílnak benne mindenütt.

Rengő szivemből kis pacsirta:
A dal, a nap felé repül.
Mintha virág nekem virulna,
És nap nekem ragyogna egyedül.

Susogjatok csak szerelemről
S a kedvesről, ki nincsen itt!
Viruljatok, ti szép virágok!
Tarkázzátok szívem vetéseit.

Köszöntse édes dal a lánykát,
Az én legszebb virágomat;
Vigyen magával röpke szárnyán
Tündérregét, sugaras álmokat.

S legyen e dal oly tiszta, mint ő;
– Fogadja kedves társaul, –
És fényes, mint a napnak első
Sugara, mely szép homlokára hull!

[1879. május 9. előtt]

(60.) XXXVIII. [ÉN ÉDES ELHERVADT VIRÁGOM...]

Én édes elhervadt virágom,
Ne búslakodj' az elmúláson.
Emlékezzél meg néha rólam,
Megg bánás nélkül, álmodóan.

Mint ahogyan mogorva télbe'
Gondolsz május szelíd egére
S lelken kéjes némasággal
Tavaszu fuvalma rezdül által;

Mint ahogyan bús éjszakákon,
Ha szempillád' kerüli álom,
Beragyog szíved éjjelébe
Sugaras üdvöd tiszta kékje.

Óh, sírjuk vissza! Égi hittel
Nézzünk a vesztett multra. Hidd el,
Drágább a viruló tavasznál
Az a tavasz, mely veszve van már.

Kihül a föld, az ég sötét lesz;
Szerelem szép ábrándja véges.
De szende fényt derít reája
Emlékezetnek holdvilága.

[1882. március 17. előtt]

(61.) XXXIX. [A TE NEVED, A TE HANGOD...]

A te neved, a te hangod
Mostan is fülemben csendül,
S édes dalok csengnek-bongnak
Még édesebb szerelemtől.
Bágyadt kezed, kicsi lábad
Mult virányain vezérel;
Csillag-szemed ragyogása
Mult homályát űzi széjjel.

A te kerted, rózsza-kerted...
Ezerszer bejárja vágyam.
Lábaidnál elmerengek
Szemed, ajkad mosolyában.
Kézem a tiédbe' reszket,
S némaság a vallomásom;
Mintha én is rózsza volnék,
És te volnál rózsza-párom.

A te szíved, gyöngye szíved,
Csak tréfát úzótt belőlem;
Még se foglak elfeledni,
Csak a néma temetőben.
Hozzád térek vissza mindig,
Emlékedre bűm is enyhül,
S édes dalok csengnek-bongnak
Még édesebb szerelemről.

[1879. július 27. előtt]

(62.) XL. [ÓH, CSAK MÉG EGYSZER ÖSSZEJÖNNÉNK!]

Óh, csak még egyszer összejönnénk!
Csak egyszer, pillanatra bár!
Hogy elmondhatnám: hű maradtam;
Szívem most is magába zár.
Mióta nem láthattuk egymást,
Perczig se voltam hűtelen.
Halálomig téged szeretni:
Gyönyör és üdvösség nekem.

Óh, csak még egyszer összejönnénk!
Szép csöndes nyári éjjelen
Ahol virágok illatoznak
S a lomb susog szerelmesen.
Csak egyszer járhatnám veled még
A zöld erdőt, a réteket!
Csak egyszer mondhatnám utánad:
Tied vagyok! tied leszek!...

Óh, csak még egyszer összejönnénk!
Egy csókra, ölelésre még!
Od'adnám vérem', ifjúságom'
Egy árva ölelésedért.
Magasztalnám édes dalokban
Jóságodat, szerelmedet;
Aztán meghalnék könnyű szívvel,
Mint gondtalan, vidám gyerek.

[1879. február 7. előtt]

(63.) XLI. [KERÜLSZ? JÓ, HÁT KERÜLJ...]

Kerülsz? Jó, hát kerülj. Többé ne lássalak!
Ne lássam arczodon, hogy bája hervatag.
Hogy szépség, ifjúság hamar muló kegyek,
Kifogni az időn, hogy néked sem lehet.
Örökre lássalak! mint ama szép napon,
Nevetve lányosan, szépségbe' gazdagon.
Váltig büvöljön el emléked, árnyad is,
S rózsámnak valljalak őszkor, hervadtan is.

[1883 előtt]

(64.) XLII. [TALÁLKOZUNK VÉGRE MÉGIS!]

Találkozunk végre mégis!
Örül ennek még az ég is.
Úgy ragyog rám, úgy nevet
Tiszta lánggal, mint szemed.

Sok bajomban, bánatomban,
Ködös, téli, bús napokban
Szép szemednek sugara
Világított egymaga.

Hogyha majd most belenézek,
Meneküljön az ígézet,
Mely, lekötve ajkamat,
Azt mondotta: Nem szabad!

Megragadom ezt a perczet;
Megcsókollak, megöllelek.
Hosszan érzett híjamat
Töltse bé egy pillanat!

[1882. július 26. előtt]

(65.) XLIII. [SZERELMI ÖZVEGYSÉGEMET...]

Szerelmi özvegységemet
Megőrizém tisztán, szeplőtlenül,
Emmám, egyetlenem!
Lehetek gyöngé, téphet fájdalom,
A szenvedély tombolhat kedvire
Vergődő, bánatos szivemben –
És darabokra tépheti:
Azért nevedhez nem tapad
Gonosz vágyakból semmi rész;
Csak egy könny, egy sohaj talán,
Mely megsiratja vesztedet,
És örök vággyal,
Soha se múló szomjúsággal
Keresi hangod elnémult zenéjét,
Kialudt lángját szép szemednek
És mosolyod bűbáját,
Mely mint virág nyílása
Sugárt, dalt, illatot
S szép álmokat hintett szivembe,
Emmám, egyetlenem!

Távol szivedtől, mint a naptól,
Sütkérezem, Emmám, emléken.
A gondok, viharok felhői képed'
Előlem bárha eltakarják,
Szívemben ott dereng világa,
S fohászkodom gyakran, szünetlen':
Oszoljon szét e bánatos homály
S örök derűvel,
Tavaszi ragyogással
Csaljjon ki még sok dalt belőlem
Szemed hő napja, angyalom;
Avagy hervasszon el sugára
S muljak ki némán, ifjuságom
Szép májusában, mint a róza,
Reszkette vágytól, szerelemtől,
Emmám, egyetlenem!

Beh boldog egy találkozás,
Beh édes egy percz volna az,
Ha még egyszer csókolhatnám kezed',
Ha még egyszer felhangzanának
A régi, mámoros dalok,
S még egyszer készülnék neked
Szerelmet vallani!...
Óh, akkor is megint csak néma volnék!
S daloktól, üdvtől, szerelemtől
Remegő lelkem azt se mondaná:
Emmám, egyetlenem!

[1880. február 13. előtt]

PERDITA

*Boldogtalan vagy, bűnös is vagy,
Az ördögé vagy, mindhiába.*

(66.) I. [RÓZSAKINÁLÁS, ZENE MELLETT...]

Rózsakinálás, zene mellett
Az ördögé lett ifju lelked,
És kezed most virágokat,
Ajkad meg csókot osztogat.

Náladnál semmivel se jobbak
Neveztek csúf szóval bukottnak.
Kimondtam én is azt a szót,
S nem volt rá semmi válaszod.

Csak rám hajoltál, hogy ne lássam
Két arczod' kipirulni lázban.
Félénken súgtad s reszketőn:
„Rád haragudni nincs erőm!”

Koldusa koldusabb világnak!
Borulj reám; én szánva szánlak.
Lelkem a porban is megért,
Szeret s megáld hű szívedért.

[1880. január 24. előtt]

(67.) II. [GONDOLJON A VILÁG AKÁRMIT...]

Gondoljon a világ akármit,
Az emberek gunyoljanak;
Büszkébb szívem van, hogysem értük
Félénken cserbehagyjalak.

Kiket a vak tömeg szokásból
Szépeknek, jóknak ünnepel,
Nem tudnak oly forrón ölelni,
Mint te, midőn hizelkedel.

S akikre írgykedve néznek
A dőrék, nem oly boldogok,
Mint aminő te vagy szerelmem,
Ha szomjas ajkam' csókolod.

Óh, áldhatná sorsát akárhány,
Ki most lenéz negédesen,
Ha oly lánykát találna, mint én
Benned találtam, édesem!

[1883 előtt]

(68.) III. [SZIVEM IGAZ ÉS JÓ TEHOZZÁD...]

Szivem igaz és jó tehozzád,
Szereti könnyed', árvaságod'
S bár nem ígér örök hűséget,
Bár gyöngé, elhihetd, nem álnok.

Nem, nem ámítalak! Bevallom,
Csak ölelésedet kívánom.
Nyujtsd csókra haragos kis ajkad',
Kedves kis mezei virágom.

Lásd, úgy szeretik a napot, bár
Ettől hervadnak a virágok.
Jer elhervadni kebelemre,
Legyek én a te napsugárod!

A hevülések mind mulandók;
Az ifjuság csak egy lehellet.
Nem, nem ígérek én hűséget,
Hanem gyönyörrel megölellek!

[1879. szeptember 11. előtt]

(69.) IV. [KÉSŐ NEKED MÁR ZÚGOLÓDNI...]

Késő neked már zúgolódni...
Mind ilyenek a férfiak.
Ha mint hervadt virágot eldob,
A legjobb is csak megsirat.

Mig ölelésedért epedtem,
Hú voltam hozzád, esküszöm;
De csókod vágyamat megölte;
Közös bú, nem az én bűnöm.

Óh, hát ne haragudj', ne vádolj!
Sírj a kegyetlen sors felett.
És én letörölöm drága könnyed',
És együtt sírok majd veled.

Te se vagy nálamnál erősebb;
Közös a mi bubánatunk.
Egymásra hát ne haragudjunk
S valljuk be: bűnösök vagyunk!

[1883 előtt]

(70.) V. [LELKEDBE ÁDÁZ VÉGZETED...]

Lelkedbe ádáz végzeted,
Rút szégyenfoltot égetett.
Hiába élsz, virulsz, mosolygasz:
A nagy világon nincs helyed.

Légy czéda, kéjsovár, ledér;
Légy szúzi, tiszta: egyet ér.
Imád, átkod nem érdekel mást
S csak kicsufolnak könnyedér'!

Nincsen remény, nincs irgalom.
Nem kérdi a világ, vajon
Selyemben halsz-e meg vagy éhen,
Átokkal hervadt ajkodon.

Légy vídám vagy kétségbesett:
Pokolban élni végzeted.
Zárdába, vagy kórházba menni:
Egyforma vétek s bú neked!

[1881. június 11. előtt]

(71.) VI. [HIÁBA GYUJT SZEMED SUGÁRA...]

Hiába gyujt szemed sugára,
Hiába jársz selyemruhába';
Boldogtalan vagy, bűnös is vagy,
Az ördögé vagy, mindhiába!

Nevethetsz, járhatsz tündökölve,
Azért te mégis meg vagy ölve.
Lövelhetsz lángot tűz-szemedből:
Szíved kiégett mindörökre.

Látlak az utcán járni le s fel,
Vidáman, ragyogó szemekkel;
De nyomorult vagy, és ha mondják,
Teszed magad, hogy nem veszed fel.

Nem tudom, mit tegyek, ha ennyi
Szépséget látok kárba veszni:
Vádoljalak-e téged érte,
Vagy a világot nevessem ki?...

[1881. június 11. előtt]

(72.) VII. [EGYEDŰL ÁLLSZ. EZ AZ ÁTKOD...]

Egyedül állsz. Ez az átkod,
Számkivetés bús leánya!
Nincs egyetlen jó barátod;
Árva vagy, mint én is árva!

Idegen vagy tenmagadnak,
Idegen vagy a világnak;
S bár mosolyra nyílik ajkad,
Szíved mélyén sírni látlak.

Jobban áll a könny szemednek,
Hogyha nem kaczagva támad.
De a lélek rejtve szenved,
Titkolódzva sír a bánat.

Tudom én, jobb volna néked
Hú sziven kisírni búdat.
Keresed is, drága lélek,
De hiába, a kiutat.

Oly türelmes nő vagy, oly szép,
Hogy szeretve szeretnék:
Csak erősebb lelkű volnék!
Csak szívem ne szánna téged!

[1881. június 11. előtt]

VÁLTOZATOK

*Óh, hála, hála, hogy keservem'
Nem hordozom magamba' némán!
Van vigaszom, lehet pihennem,
Ha gondok árnya száll is énrám.
Borongás, üdvösség, ígézet
Körülzsong lágyan, édesen;
S mit suttogásukból megértek,
Merengő, méla dal leszzen.*

(73.) OSZTÁLYRÉSZEM

Az élet árnyát, fellegét is
Szivárványszinbe' látja lelkem.
Csalódni és remélni mégis:
Igy van megírva végzetemben.
S dallá szövődik minden eszmém
S mind, amit érzek, álmodom;
De nyitját hasztalan' keresném;
Mi célja, haszna nem tudom.

Sugártalan, ködös napokba',
Ha rám borúl az éjek éje;
Fölhangzik édesen zokogva
A dal vigasztaló zenéje.
Ez tár elém egy szebb világot,
S ha lelkem errül álmodik:
A könny, a kín, a vér, az átok
Hallelujává változik.

S megszáll a vágy, hogy letöröljem
Könnyeit a szomorkodóknak;
S a béke útját megjelöljem
Azoknak én, akik csalódtak.
Óh, fáj e furcsa, gúnyos élet;
S lelkem gyakorta felzokog:
Az emberek mind oly szegények
S nem lesznek soha boldogok!

Türelmet és szánalmat oltott
Belém a lét nehéz igája.
Tudom, hogy ép' az sose boldog,
Akinek boldogság a vágya.
Tudom, hogy nemcsak én kesergek,
Bajlódik más is eleget,
Hurczolja némán a keresztet
S nem vigasztalja senki meg.

Óh, hála, hála, hogy keservem'
Nem hordozom magamba' némán!
Van vigaszom, lehet pihennem,
Ha gondok árnya száll is énrám.
Borongás, üdvösség, ígézet
Körülzsong lágyan, édesen;
S mit suttogásukból megértek,
Merengő, méla dal leszén.

Saját bubánatomban érzem
Örök bánatját a világnak,
S a lelki szomjazók nevében
Sohajtom el szelíd imámat.
És öntudatlan', önmagátul
Szakad szivemből énekem.
Örömet, bűt, mindent elárul...
S én nem tudom, csak érzem.

S habár jövőmben írva látnám,
Hogy sohasem leszek szeretve;
S dicsőség nélkül, ifjan, árván,
Szegényen dobnak sírverembe:
A vágyat üdvben élni váltig
Siró zenébe önteném,
S dalolva várnám a halált, így
Sohajtanám ki lelkem' én.

[1877. szeptember 14. előtt]

(74.) SÁTÁN [I.]

Eljött a sátán szük, hideg szobámba;
Mutatta fényes, drága kincseit,
S oly inger volt és annyi csáb szavába',
Hogy már azt hittem: végem! elveszit!
„Jer, dobd le ócska, szaggatott ruhádat;
Tied lesz minden mámor, élvezet.
Lesz szolgaságod, kincsed, drága házad,
Kövess! kövess!” – Én csak koldus leszek!

„Az ideál nem ad szállást, ebédet,
Unalmas, ócska a te éneked.
Éhen maradsz egy lágy rimecske végett,
Pedig dús pompa, fény való neked.
Jer, megsugom, hogy mindezt hol találod.
Ismerd meg az öröm-dús életet;
Ottan keresd s nem dalban ideáloed!
Fejed mit rázod?” – Én koldus leszek!

Az életben bohó vagyok s ügyetlen,
Hizelgni csúszva-mászva nem tudok.
Meghalt a dőre kapzsiság szivemben;
Az kincsem, amit érzek, gondolok.
Vigasztalóm a dal szelid zenéje;
Fájdalmam édes, hogyha könnyezek.
És guny, irigység nem vegyül beléje?
„Senkit se gyűlölsz?” – Én koldus leszek!!

S ha a nagy költők büszke névsorába
A hir bejegyzi egyszerü nevem!
A szenvedés nyomor nem volt hiába;
Halálommal kezdődik életem!
„Már látom, hogy méltó vagy ostromra,
Ha tulzásid meg nem szünteted.”
S én visszadőltem durva vánkossomra,
És felzokogtam: Én koldus leszek.

(1874)

(75.) SÁTÁN [II.]

Egy éjjel a sátán ágyamhoz áll;
Nevetett, hítt, ígérte kincseit.
Frakkot viselt s oly inger volt szavába',
Hogy már azt hittem: végem, elveszit!
„Eljősz-e hozzám, édes, jó barátom?
Protekciómat ígérem neked.
Mi kell? Szép hölgy? arany? fény? pompa? mámor?
Mind a tied lesz...” Én koldus leszek.

„Agyadban égsz s rossz álmaid' beszéled;
Igy senki sem felelt nekem soha.
Rég' vágyom okos alkut kötni véled;
Ne légy ócsém ily szörnyen ostoba.
Dörgöld ki szemeid' s ne álmodozál;
Légy ember és ne hitvány lázbeteg.
Gavallér lesz belőled. Jősz-e hozzám?...
Fejedet rázod?...” Én koldus leszek.

Gavallérnak kevély vagyok s ügyetlen;
Majom és róka lenni nem tudok.
Kincsnek pedig hatalma nincs felettem;
Az kincsem, amit érzek, gondolok!
Vigasztalóm az édes dal zenéje;
Ez balzsamom, hitem, ha szenvedek;
S dalolva hágok a sátán fejére.
Aranyod nem kell! Én koldus leszek!

Urad vagyok! Leszálok a pokolba
És Luczifert magát elégetem.
A jókat összegyűjtöm egy akolba.
Halleluja! Megáldva végzetem!
„Már látom, hogy méltó vagy ostromra,
Bolond te, kin segítni nem lehet.
Adieu!” – S én visszadőltem vánkosomra
És felzokogtam: Én koldus leszek!

[1874/1883]

(76.) A BÁNATBÓL...

A bánatból kivolt a részem;
De én azért nem jajgatok.
Fáradt vagyok, nagy útra készen,
Akár ma is meghalhatok.

Pályámnak vége, hazatérek
És terhetekre nem leszek,
S bucsúmban én csak egyre kérlek:
Anyám mellé temessetek!

De hiszen ti nem tudhatjátok,
Hogy az ő sírja merre van...
Én sem; – nekem a sír is átok;
Magam leszek ott is, magam!

Óh, jó anyám! ha lassu szárnyon
Az éj a temetőre száll:
Keresni fog a másvilágon
Szegény fiad, s meg nem talál!

(1874)

(77.) ÁRVA FIÚ [I.]

Szidott, gyűlölt, haraggal néze rám;
Nagy dáma volt s kevély a mostohám.

Én egyebet se láttam, mint halált,
Apám, anyám korán a sírba szállt.

Virágok nőnek ifju sírokon;
Enyémeek egy-két jó barát, rokon.

Ők csitígtatták árva szívemet.
Az isten ezt nekik fizesse meg.

Viharba', szélbe' visz tovább utam,
Fáradt vagyok s a cél még messze van.

Talán egy mérges hullám eltemet,
S túlparton én már ki se köthetek.

(1874)

(78.) ÁRVA FIÚ [II.]

Szidott, gyölölt, haraggal néze rám,
Nagy dáma volt 's kevély a *mostohám*.

Én egyebet se láttam mint halált...
Apám, anyám a keskeny sírba szállt.

Virágok nőnek pusztá sírokon,
Ezek barátim; egy két jó rokon.

Ők szántak tudva jól, hogy szenvedek;
Az Isten ezt nekik fizesse meg!

Engem balvégzetem tovább sodor;
Hú cimboráim az éhség, nyomor.

Bitang vagyok és nincsen otthonom;
Az élet nótáját búsan vonom.

És tudom, addig nem leszek szabad,
Míg minden húrja ketté nem szakad.

[1875?]

(79.) KARÁCSONKOR

(1874.)

A zúgolódás, gúny, harag
Rég halva már szivemben.
Egy szóval sem panaszkodám
A kis Jézuska ellen.

Nem vádolám balgán azért,
Hogy engem kifelejtett.
Hogy nem hozott ajándokot,
Szemem könnyet nem ejtett.

Lelkem nyugodtan, csöndesen
Átszáll a nagy világon.
Imádkozom, hogy Jézusom
Minden szegényt megáldjon.

Ágyamra dőlök s álmodom
Egy régi, édes álmot:
Boldog, ki tűr és megbocsát,
S ki szenved, százszor áldott!

(1874)

(80.) MIKOR HUSZ ÉVES LETTEM

1875. ápr. 9.

Ha a halál ma vinne sírba,
Maradnék ismeretlenül;
Ki voltam, senkinek sem adná
Se könyv, se kő, se könny hirül.
Velem pihenne a dicsőség,
Amelyről annyit álmodám;
Csak egy-két jó barát sohajtna:
„Szegény, mért halt meg oly korán!”

Kiket szerettem, fris virággal
Nem hintenék be síromat.
Ki elolvasta unalomból,
Hamar feledné dalomat.
A társaságban odavetnék:
„Könnyelmű volt, de jó gyerek.”
S a lapokban csak annyi állna:
„Husz éves volt s verselgetett.”

A pletyka is másról fecsegne;
Rólam sehol se volna szó.
A réginél maradna minden,
S támadna más, nagyobb bohó.
Egy a világba kítaszított,
Hozzám hasonló rímelő;
És hogy az élet nagy bolondság:
Elmondaná helyettem ő!

(1875. április 9.)

(81.) A FILISZTEREKHEZ [I.]

Hagyjatok hát! ha nem szerettek;
Én nem kereslek titeket.
Az eszme a Ti körötöknél
Magasbra vonja lelkemet.
Isten küldé a szenvedést rám;
Ez kél s száll bennem untalan.
Akit az Isten látogat meg,
Az nem lehet boldogtalan! –

Mi bennem zakatol, az érzést
Nem érti senki köztetek.
Fölfogni eszméim világát,
Hitvány a'hoz a lelketek.
Bármennyit szenvedek, a boldog
Mégis csak én vagyok magam:
Ki egy világot hord szívében,
Az nem lehet boldogtalan.

Hogy sok a vágyam, ez a vétkem;
Ezért gunyoltok, jól tudom.
Csavargónak neveztek és hogy
Különcz vagyok 's nincs undorom.
Daczolok én a fél világgal,
Nyomorgva büszkén, boldogan
S szemébe mondom a királynak,
Ő a szegény, boldogtalan!

S mi minden válhatnék belőlem?
Prókátor, orvos, pap, tanár...
Tán még miniszter is lehetnék
Vagy méltóságos hitkufár?
De az én vágyam a szabadság!
S e vágy órjás, határtalan:
A szabad szív és szabad elme
Ugy-e, hogy nem boldogtalan?

Nem járok czifra társaságba;
S nem kérem a nagyok kegyét...
Ne gúnyoljátok hát kabátom!
Hisz az tinéktek mit se vét.
Reményem, üdvöm, büszkeségem,
Egész lelkem dalomba' van.
Kit homlokán csókolt a múzsa,
Ugy-e, hogy nem boldogtalan? –

Akikkel én szoktam beszélni;
Mind földöntúli szellemek.
A küzdelemben ők segítnek,
Szeretnek ők, mert értenek. –
Eget s földet velök bejárok
Dagadó szívvél, társtalan'. –
Ki szellemekkel ismerős, az
Ugy-e, hogy nem boldogtalan?...

Hagyjatok hát! ha nem szerettek!
Én nem kereslek titeket!
Hisz régi példa; hogy ökörszem
A sas barátja nem lehet.
Maradjatok ti lenni a porban,
Amíg én szállok magasan.
Ha köztetek kéne maradnom:
Akkor volnék boldogtalan! –

(1875. [december 7. előtt])

(82.) A FILISZTEREKHEZ [II.]

Csak hagyjatok, ha nem szerettek,
Én úgyse tartok véletek!
Nem kértem tőletek tanácsot,
Nem mondtam én, hogy szenvedek.
Isten küldé e küzködést rám;
Imádság felsíró szavam.
Akit az Isten látogat meg,
Az nem lehet boldogtalan!

A vágyak mámorát, ez édes
Keservet ti nem érzitek.
Kétségimmet hát mért közöljem
És álmimat tivéletek?...
Zokogva bár, de mégis érzem,
Boldog csak én vagyok magam!
Ki egy világot hord szívében,
Az nem lehet boldogtalan!

Mert lelkem' soha el nem adtam,
S nem vettem példát rólatok;
Azért én a ti szemetekben
Czigányos és különcz vagyok.
Jó tudnom, hogy világotokban
Lelkem bitang és hontalan.
Ki hű marad az ideálhoz,
Az nem lehet boldogtalan!

S mi minden válhatnék belőlem!
Hogy fölvihetném dolgomat,
Ha a jövőre volna gondom,
S szívemre venném sorsomat.
De jobb szabadnak lenni, bármily
Szegényen és magánosan.
Ki nem szorult az emberekre,
Az nem lehet boldogtalan!

Utálom a kufár világot,
Nem hajhászom nagyúr kegyét.
Ne gúnyoljátok hát kabátom';
Hisz' az tinéktek mit se vét.
Reményem, üdvöm, büszkeségem,
Egész lelkem dalomba' van.
Kit homlokán csókolt a múzsa,
Az nem lehet boldogtalan!

Kik az én sorsommal törődnek,
Mind égi-légi szellemek.
Óh, szent gyönyör! óh, boldog élet!
Hogy én is szállhatok velek.
Egy szebb világ van ott; lakói
Jók s boldogok mindannyian.
Ki bízik tiszta szellemekben,
Az nem lehet boldogtalan!

Hagyjatok hát! Nem egy világból
Valók vagyunk mi, hagyjatok!
Angyal vagy ördög, nem tudom, de
A ti testvértetek nem vagyok.
Közétek úgy se szállok én le;
Erőlködéstek hasztalan.
Ha én is sorsotokra jutnék:
Akkor volnék boldogtalan!

[1875/1883]

(83.) IMAKÖNYVEM

Aranykötésű imakönyvet
Hagyott rám örökül anyám.
Kis Jézus ingben, glóriában
Van a könyv első oldalán.
Sok év előtt egyik sarokba
Beírta jó anyám nevét,
Lehajtom a betűkre főmet,
Hogy földézzem szellemét.

Nekem úgy tetszik, hogy csak egyszer,
Fehér ruhában láttam őt.
Tavasza volt ép, a kedves ákácza
Virágzott a ház előtt.
A lemenő nap fénysugára
Reszketett ajkán, zárt szemén.
Apám ott állt a ravatálnál
És velem együtt sírt szegény.

Hogy elmosódtak a betűk! Mily
Sárgák s kopottak e lapok.
Rég' volt, midőn ez imakönyvből
Még az anyám imádkozott.
Kék selyemszállal összekötve
Van itt hajambul egy kevés.
Aranyos fürteimhez akkor
Nem illett még a szenvedés.

Irott imádság töredéke
Mellett van az anyám haja.
Emitt egy szentnek vézna képe
S egy régi, halvány Mária.
Elnézem... Épen így viselt meg
A sors azóta engemet.
Sokszor szeretnék sírni, hogyha
Nem szégyelném a könnyeket.

Az Úr imádságát ütöm fel,
(Kísérőm a nehéz uton.)
S vigasztalást vegyít a kínhoz
A te imád, óh Jézusom!
Imádság kell a szenvedőnek,
Akit a sors árván hagyott.
Úristen, én nem zúgolódom:
Legyen a te akaratod.

Föl nem panaszlom a világnak,
Csak szellemednek, jó anyám,
Milyen kopár volt ifjúságom,
S hogy mennyi bánat szállt reám.
Tűrtem, reméltem, megalázva
Idegenek közt éltem én;
De azt a régi imakönyvet
S emléked' szentül őrizém.

[1875/1883]

(84.) EGY IMAKÖNYV

Aranykötésben imakönyvet
Hagyott rám örökül anyám.
Kis Jézus ingben, glóriában
Van a könyv első oldalán.
Sok év előtt egyik sarokba
Beirta jó anyám nevét.
Lehajtom a betűkre főmet,
Hogy fölidézzem szellemét.

Mint kis fiú, alig emlékszem,
Csak egyszer, halva láttam őt.
Tavaszi volt ép, a kedves ákác
Virágozott a ház előtt.
A lemenő nap fénysugára
Reszketett ajkán, zárt szemén.
Apám egy sutba' csöndesen sirt,
De hangosan zokogtam én.

Elnézem a fakó betűket
S a könyvnek sárga lapjait.
Alig olvashatók; – szívemben
Ép ilyen halovány a hit.
Kék selyemszállal összekötve:
Egy fürtöm is még benne van.
Aranyhajú gyermekkoromból
Eltűnt a többi, nyomtalan'.

Itt egy darab leirt imádság
S anyám levágott szöghaja.
Amott egy szentnek vézna képe
S egy régi, halvány Mária.
Mind összetépvé, mint szívemben
A boldogság és szeretet.
Sokszor szeretnék sírni, hogyha
Nem szégyelném a könnyeket.

Felütöm a szent Míatyánkot;
Két kezem összekulcsolom.
S eljő a megadás szívembe:
Hiszek megint s imádkozom.
Imádkozzék az árva gyermek,
Kit jó mamája elhagyott.
Uristen! én nem zúgolódom;
Legyen a Te akaratod.

S neked anyám, el sem panaszlom,
Hogy mennyi bánat szállt reám.
Hisz én nyugalmat nem kerestem;
Vagy nyugalom a bűn talán?...
Tűrtem, reméltem, megalázva
Töltöttem el ifju életemet.
Megőrizém az imakönyvet
És a Te szent emlékedet.

(1875. [november 14. előtt])

(85.) EST DEUS IN NOBIS!

(– Egy ismeretlen poéta verset küld a szerkesztőnek –)

Nyakig vagyok már bent a verselésben.
Segítség nyomda! Mindjárt megfulok.
Szívem szorul, mikéntha volna présben,
S a rím-had benne már alig szuszog.
Az átkokat, panaszt rakásra hordom,
Csak úgy bámulják szenvedélyemet.
Szerkesztő úr, zseni vagyok, ha mondom!
Ugy-e megcsillagozza versemet?...

Nem czimborázom én e buta korrál.
Harag és gúny hatalmas énekem.
Kaczér pillantást váltok a nyomorral.
(Hanem azért a pénzt meg nem vetem.)
Az őrzöngés nálam nem pusztá bon-ton,
Minőt a finnyás publikum szeret.
Szerkesztő úr, zseni vagyok, ha mondom!
Ugy-e megcsillagozza versemet?...

Azt hiszi, technikám még nincs megérve,
S nincs bennem eszme, vágy, ambíció?
Vagy még nem fogható rudas szekérbe,
Mert szeleburdi, pajkos a csikó?
S ne higgye, hogy nincsen miről dalolnom!
Kopaltam én s lumpoltam eleget.
Szerkesztő úr, zseni vagyok, ha mondom!
Ugy-e megcsillagozza versemet?...

S szó ami szó, poétának születtem.
Ezt maga is be fogja vallani.
A bölcseséget nagy kanállal ettem,
À la... nem mondom meg... találja ki!
A kritikusra is van már dorongom;
Nem tűrök én mást, csak dicséretet.
S bizony a szerkesztőket is lehordom,
Ha meg nem csillagozzák versemet!

[1875. május 16. előtt]

(86.) A CIGARETTÉRŐL [I.]

Cigarette-füst karikája –
Egyik a mást be se várja,
Mintha szólna: nem lehet!...
Ki van szabva a mi részünk;
Füst az élet; elenyészünk,
Mint a kicsi cigarette.

Ifjuságunk fénysugára...
Beborulva röpke pára;
Fényes álmot hamu fed,
És szivünkre, ha kiége,
Rátaposnak s vége, vége!...
Mint a kicsi cigarette.

Hamuból az árnyak intnek,
Özvegyei régi hitnek;
Tudják még az éneket:
A sok bánat, a sok álom,
Nem soká tart e világon,
Mint a kicsi cigarette.

A reménynek büszke vára,
Ifjuságunk ideálja
Füst csak és lég... hova lett?...
Végtelenség titkos útja...
Minden egyképen befutja,
Mint a kicsi cigarette!

Cigarett-füst karikája,
Egyik a mászt be se várja,
Mintha szólna: nem lehet!
Rövid álm! rövid élvek!
Elenyészik, füst az élet,
Mint a kicsi cigaret!

[1876. tél]

(87.) A CZIGARETRŐL [II.]

Cigaret-füst karikája –
Egyik a mászt be se várja,
Mintha szólna: nem lehet!...
Ilyen épen a mi részünk.
Füst az élet; elenyészünk,
Mint a kicsi cigaret.

Ifjuságunk fényes álma...
Köd borítja nemsokára,
Lángot, álmot hamu fed.
Szíved is, ha már kiége,
Eltiporják s vége, vége!...
Mint a kicsi cigaret.

Hamuból az árnyak intnek,
Özvegyei régi hitnek;
Tudják még az éneket:
Az az álm, az az élet,
Füstbe hamvad, tovaszéled,
Mint a kicsi cigaret.

Hit s remények büszke vára,
Ifju kornak ideálja
Füst csak és lég... hova lett?...
Végtelenség titkos utja...
Minden egyképen befutja,
Mint a kicsi cigaret!

Czigaret-füst karikája –
Egyik a mászt be se várja,
Mintha szólna: nem lehet!...
Rövid álom, rövid élvek!
Elenyészik, füst az élet,
Mint a kicsi czigaret!

[1876/1889]

(88.) TAVASZODIK...

Tavaszdodik már az idő,
Beköszönt a napsugár.
Lelkem édes gondolatja
Fönt, a felleg-honba' jár.

Nem tudom, de olyan édes
Még a bánat is nekem,
Kék egével, napsugárral
A tavasz ha megjelen.

Kedves ábránd langy fuvalma
Vonul át a lelkemen.
Szép világ van, azt regéli,
Messze, túl a tengeren.

S hallgatom, bár ismerem jól,
Milyen az a szebb haza.
Halkan intek: Voltam én már,
Voltam én ott valaha!

Az a sűgár, az az illat
Nem idegen énnékem;
Ha sivár az élet útja:
Gyönyörűnek képzelem!

(1876. február)

(89.) TEDEUM

Hány magas eszme, mennyi ábránd
Kél s száll szivembe' szerteszét!
De egynek sem tud adni hangot,
Oly árva sokszor a beszéd.
Ügyetlenül vergődik itt lenn
A messzeszálló gondolat.
Viszhang a vers; érzelmeinknek
Majd mindig csonka hangot ad.

A multból, mint távol harangszót
Áthallom a bölcs jósigét:
Ne szűnj soha jobb korra várni!
Kislelkű! tudsz-e hinni még?...
S hinnék; de látom a jövődöt,
A neve vér és iszonyat.
Az örök harcznak, gyötremnek
Jó vége soha sem szakad.

Hült vágyak, elzüllött remények...
Mit várjak én még ideleenn?...
Kinomat zengném, ha találnék
Uj dalt az ócska hangszeren.
Kinos vajúdás, lázas álmok...
Im', ez a dal története,
Egyhangu mind, ah, mind unalmas;
A dalnak sincs már érdeme.

Uram! nem átkozódom én, bár
Sokszor sohajtok csöndesen.
Az én beteg szivem fohászat
Ki hallja meg, ha még te sem!...
Tátongó sebemet te látod;
De nem adsz rája balzsamot.
Pedig, hogy nem gyógyul magátul,
Én Istenem, te tudhatod!

Egy átok űz; hiába vágyom
Az emberekkel tenni jót.
S bár sujtasz mind a két kezeddél,
Én tűrök, mint a bárgyu Jób.
A porba hullok. Óh, ki merne
Panaszt emelni ellened?
Himnusz zengnek keserveim közt:
Dicsértessék a te neved!

Ki lát szivembe?... Senki!... mégis
Fölrják, hányszor vétkezik.
Kövezenek, vagy áldjanak meg,
Ők lelkemet nem ismerik.
De nem haragszom; hisz' az ember
Egymás bírása nem lehet.
És ami fáj, amit zokogva
Panaszlok, nem a gyűlölet.

Szentségem a keserv, s miként a
Katona rongyos zászlaját:
Szivemet annál jobban őrzöm,
Minél több bánat járta át.
S ha eltipor a szenvedélyek
Bősz méne a harcz mezején:
Ne gázoljon szivembe senki;
Maradjon a zászló enyém!

Megnyugszom. A nehéz lemondás
Késő korában élek én.
Örültem én is az örömnél
És ami fáj, megkönnyezém.
S közelg bár nagy idők viharja;
Én csillagomhoz hű leszek.
Tebenned bízom, örök Isten;
Dícsértessék a te neved!

[1876. május 14. előtt]

(90.) NE VÁDOLJÁTOK...

Ne vádoljátok rossz napokban
A világot s a végzetet.
Ne átkozzátok el az embert,
Hogy egy kicsit szenvedtetek.
Csak tűrjete! A zúgolódás
Nem ad a szívre balzsamot.
Bocsássatok meg a világnak,
Habár mindenki elhagyott.

Hiszen ti mind önzők valátok!
S a világ önzetlen legyen?...
Hisz' nektek is volt sok hibátok!
S a bűn csak büntetést terem.
Tiszták és jók lesztek, ha minden
Bűnt, bánatot lesírtatok.
Bocsássatok meg a világnak,
Habár mindenki elhagyott.

Ahol ti lesztek, égi béke,
Nyugalmas szív lesz véletek.
Mert, aki szenvedett nyugodtan,
Megnyílnak annak az egek.
Legyetek elnézők, szelídek;
Sohase zúgolódjatok,
Bocsánat által győzni fogtok,
Bár minden ember elhagyott.

[1883 előtt]

(91.) BOLDOG IDŐ

A bölcsek gúnyja, szenvedők siráma,
Nem bírják lelkemet lekötni már ma.
Mély bánat, borus eszme, ködös álom
Most nem az én világom.
Mélységbe lelkem most nem tud merülni,
Csupán repülni!

Mint a madár, ha meglegyinti szárnya
Röptében a víz felszínét, czikázva
Merül a kék, napfényes levegőbe,
Dalát küldvén előre;
Ugy játszom én a búval most; reményem
Fönt jár az égen.

Sejtelmes vágyak ébrednek szivemben.
Siratni a világot semmi kedvem.
Mért járjak én alant a mély homályban?
Mért vonjam össze szárnyam'?...
Ragyog a nap; lángjátul majd elégek...
Oh, szép az élet!

[1877. április 15. előtt]

(92.) A KÖLTŐ VILÁGA

Hangulatért mit mentek Ázsiába?
Meghamisítani régi kort minek?
A költőnek nincs több, csak egy világa,
Amelyben él, csupán ezt érti meg.
Ködalakok után miért bomolni?
Nincs körötökben eszme, tárgy elég?
Kelet, lovagkor, mithosz: régi holmi.
Hagyjátok! meg van énekelve rég!

Ujat akartok írni; de fonákul
Az *ósdítól* nem válhattok ti el.
Ha lelketek nem zendül önmagátul,
Dalát a mult idő nem költi fel.
A tűzbe minden papirost, a tűzbe,
Ha nem forr benne a ti véretek.
Mi életével nincsen összefűzve,
Költő előtt veszt hangot, érdeket.

Hiszen a dalnok is csak úgy szülötte
Korának, mint akárki más fia.
Fény, árny, erény, bűn, ha dalába szötte,
Beszédes, érthető lesz általa.
Kétsége, hite, vágya a jelennek
Az ő szivét először járja át;
A mult neki csak példakép jelen meg;
Tanulást csak, *ihletet* nem ad.

Mit az öröm vagy bánat ír a szívbe,
Egyetlen dalforrástok ez legyen;
S ne mondjátok, hogy már ki van merítve,
Kicsépelte szalma ez az érzélem.
Mig *egy* nap fog haladni fönt az égen;
Mig a tavasz virágokat nevel,
Mig boldogság és könny lesz, ihletében
A költő mindig újat énekel.

(1877. [április 18. előtt])

(93.) PETŐFI ÉL

(Arra az álhírrre, hogy Petőfi a szibériai ólombányákban raboskodik. 1877.)

Petőfi él! De nem mint hiszitek,
Nem mint bágyadt tekintetű öreg.
A kor arczára nem vésett redőt,
Fehér hajjal ne képzeljétek őt.
Fejét fenhordja most is; szeme fényes;
Oly fiatal még: csak huszonhat éves!

Petőfi él! De nem volt soha rab.
Ne higyjétek, nem hord ő lánczokat!
Kard van kezében, ajkán harci dal;
Előreszáguld, mint a bösz vihar,
És túlharsogja az ágyúk morajját
Szent himnusza, egy szó: Világszabadság!

Petőfi él! Lánglelke fenviraszt.
Vénség, halál sohasem érik azt.
Lázasszívvel, ifjan, szabadon
Él és fog élni, édes magyarom.
Lesz trónok és országok pusztulása; –
De az ő sírja mégse lesz megásva!

(1877. [április vége])

(94.) ŐSZ FELÉ

Vágy, szenvedély bevonja szárnyát;
Dalaim immár csendesek;
Bennük csak néha-néha zendül
Egy álom, egy emlékezet.

A szép tavasznak álma őszkor;
Virágokról édes regék.
A szív, mely lemondásra készül
S úgy megdobog: Ne még! ne még!

Lehajtja szép fejét a rózsza;
Nem éli túl a hév nyarat.
S az édes vágyak, a virágok,
Szivemben is hullonganak.

Bágyadt a nap, bágyadt a tájék;
A télre fázva gondolok,
S a langyos őszi napsugárnál
Vérem még egyszer föllobog.

Tavasz mosolyg reám keresztül
Egy rózsaszínű fátyolon.
Látom virulni a világot,
S csak álmodom, csak álmodom...

[1878. november 8. előtt]

(95.) IMÁDSÁGOM

Legyenek áldva mind, akik
Szivemet összetépték.
Ne ingereljen bosszura
Engem soha kevélység.

Ne érezzem sosem, sosem
Poklát a gyűlöletnek!
Kiket mindenki eltaszít,
Azok szeressenek meg.

Az irgalom szent angyala
Lakozzék e világon,
S a vértanúk jutalma mind
Az emberekre szálljon.

Jőjjön a békekor, melyet
Sok ember sírva vár lenn.
S én is legyek jobb s igazabb,
Mint voltam eddig. Ámen!

[1877. február 17. előtt]

(96.) AZ OÁZ PANASZA

„Dalaiddal s virágaiddal
Mért szállsz le hozzám kikelet?
A te virágod, napsugárod
Ugysem vidít föl engemet!
Mért lássak évrül-évre új tavaszt,
Ha nincs, aki velem megossa azt?...
Mért éljek és viruljak itt magam,
Magános életnek mi haszna van?...
Ha nem lehet oly zöld, üde
A sivatag, mint én vagyok,
Hát szemrehányásképp' ide
Ki küld nekem virágot, harmatot?...
Lehetnék bár homok a homokon,
Legalább volna társam, otthonom
S megszűnne így a mindennapi vád,
Hogy pusztá, pusztá az egész világ!”

„Sorsomba’ részt ah, senki sem veszen,
Magánosan gyászolni kell nekem!
Van puha pázsitom, de senki
Se szokott rajta megpihenni.
Virágom is van hajh, de nincsen,
Ki gyönyörködve rátekintsen
És koszorút kössön belőle;
Dalomnak sincsen figyelője.
Nem nyújt az édes perczet senkinek,
Elhangzik és nem hallja senki meg;
Forrásomnak nincs haszna, folytatása;
Nem hord hajót, nem nő nagyobbra;
Nincs, aki véle egyesülne, társa;
Elvész örökre a sivár homokba.
Igy fű, fa, ér, virág, madárdalok
Mind keseregnek, milyen elhagyott,
Mily árva, mily szegény vagyok!”

„Óh Te, kinek nevét nem ismerem,
Atyám, uram, vezérem, istenem!
Világszellem, természet, őserő:
Mikor lesz már a sorsom tűrhető!
A legnagyobb is könnyűség neked:
Óh, ne tagadd meg hát kérelmemet!
Hisz’ én csak arra kérlek:
Hordj be azonnal
Sárga homokkal,
Hogy több tavaszt ne érjek,
S világom része: sivatag legyek!
Hogy múltjék végre tőlem e magány,
Hatalmas úr, imádott jó atyám!”

Kinos, reménytelen bujában
Igy tépelődött egymagában
Egy zöld oáz egy derüs éjjelen.
És válaszolt neki ekép'
Az, akinek nem tudta a nevét:
„Rád pazaroltam minden kincsemet,
Hogy mersz vádolni mégis engemet!
Pusztába' zöldnek lenni nem
Nagy kiváltság-e kérdelek?
Bánt, hogy magányban élsz? – Hiszen
Ez a te legfőbb érdemed!
S hogy környezeted meztelen, kopár,
Főbüszkeséged, földicsedre vál'.
Gondold meg, ha e roppant sivatag
Virulna, élne, mint magad:
Akkor a fáradt karavánok
Nem ütnék fel rajtad tanyájok'.
A tikkadt vándor nem köszöntene,
Már messziről ohajtva enyhedet;
Forrásodnál nem volna nyughelye,
Ha máshol is találna eleget.
Erdő, mező itt hogyha volna száz:
Neved se volna s nem volnál oáz!”

[1877. augusztus 31. előtt]

(97.) TÚLÉLEK ÉN MINDEN CSALÓDÁST

Túlélek én minden csalódást!
Nem öl meg engem fájdalom.
Sok bánat eltompítja lelkünk',
S ez jól van s bölcsen is nagyon.
Mit innom hágy a sors, a mérget,
Mint a dohányt, bort megszokám.
Szerelmi bú, nyomor, szegénység
Kétségb'esést nem hoz reám.

A keresztlevelem hazudja,
Hogy fiatal vagyok, pedig
A vénség szomorú nyugalma
Lehatott már a lelkemig.
Mesés világba nem ragad már
A nagyravágyó szenvedély,
S szívem, mely annyiszor csalódott,
Csak az emlékezetnek él.

A nagyralátás büszke szárnyon
Ragadt magával el, tova.
Nem látszott onnan, a magasból
A bűnös ember nyomora.
Felhőkbe törve égtem én a
Vágyak tüzében egykoron.
Elhamvadt bennük ifjuságom,
S a tűz utója már korom.

Mint az angyallal Jákob egykor,
A boldogsággal küzködém;
De áldását hiába kértem;
Nem tudtam lenni boldog én.
Fáradt vagyok a küzdelemtől;
De megpihenni nem tudok.
Most is kínlódom, mint az angyal,
Aki az égből lebukott.

Mit ér, hogy annyiról lemondtam?
Mit ér, hogy bölcs tüdő levék?
Szerelem, ábránd, hit, vidámság
Nélkül mit ér a bölcsesség!...
Lelkem sajog s bár türelemmel
Van mint a szentírás tele:
Csak más olvas belőle vigaszt;
Nekem a kínok kútfeje.

Reményt! reményt! Óh, hagy hihessem:
E nyomor egykor véget ér.
Oly iszonyú a mult; fülemben
Kiáltja minden percze: vér!
Nem haltak még ki a Kaínok,
Még nem sülyedt el Szodoma.
Az ember most is csak a régi,
S óh jaj, nem is lesz más soha!

S habár új Messiás születnék,
Nem hozna ő se jobb időt.
A gonoszság, mely nem hisz Istent,
Halálba vinné most is őt.
Mig butaság, gőg, szívtelenség
Élet-halálra versenyez:
Nagy lélek, nagy erény örökké
Üldözve, számkivetve lesz.

Hogy koldusbot jutott Homérnak
S Jób hamudombon szenvedett;
Hogy megölték képmutatók azt,
Ki békességet hirdetett;
Hogy lesz még számos méla Hamlet,
És lesznek bűnös Gretchenek;
Hogy fájdalom minden nagy érzés:
A bölcs megérti és nevet.

A szellem sorsa harcz: de ritkán
Jut célra, ritkán győztes ő.
Ha kimerült a küzdelemben,
Elsöpri földi, nyers erő.
Kezdetül óta e világon
Erőszak a hatalmas úr.
Erény, lángelme, szellem, ihlet,
Mit ér, ha gyöngé és mazúr?...

Úgy, úgy! A zsákmányon hizott bűn
Magasan hordja fenn fejét;
S a gyöngé vértanú s a lángész
Könnyezve rágja kenyerét.
Mindenha úr lesz és hatalmas
Fegyver, erőszak, pénz, tömeg.
S e bitor eszközök bukását
Az öreg föld nem éri meg.

Bohócz-világ! megszoktalak már,
Hisz' ennek így kell lennie.
Nem szomjazom jobb korra többé;
Nem fáj nekem már semmise.
A balga hisz csak lehetetlent;
Én hát türök ha türni kell.
Nagy bölcsesség veszteg maradni,
És nem törődni semmivel!

[1877. május 11. előtt]

(98.) MIATYÁNK

Urunk, atyánk, az ég lakója;
A csillagoknak alkotója,
Ki fentartod mindütt a rendet:
Dicsőség a te nagy nevednek!

Az igazak, jók, akik élnek,
Mindenha csak benned remélnek.
Te vagy az ő buzgó imájok:
Óh, jőjjön el a te országod!

Erős vagy, jó vagy, bölcs, igaz vagy;
Belátásod mindent igazgat.
Adsz örömet, csapást, kegyelmet:
A te akaratod legyen meg!

Panasz sosem jön ajakunkra;
Csak te ne hagyj soha magunkra.
S ki élni engedsz, add nekünk meg
Ma s mindennap a kenyerünket.

S ha büntől (hisz' gyöngék vagyunk mi!)
Nem bírunk néha szabadulni;
Bár a fenyítés téged illet:
Bocsásd meg a mi vétkeinket!

S mivel gyöngék vagyunk a jóra:
Legyen hát vétkeink adója,
Hogy amidőn felebarátunk
Bánt, neki szívből megbocsátunk.

Száz fájdalomnak, száz veszélynek
Vakon megy itt a test s a lélek.
De mi fogjuk kerülni mindet,
Csak meg ne kísérts soha minket.

Miatyánk! büntess, hogyha kell, de
Taníts imára, türelemre.
S ki örök, égi dicsben állsz fenn:
Óh, ments meg a gonosztul. Ámen!

(1877. július 25.)

(99.) SORS

Hány édes ajak szomjazza a csókot,
Óh, mennyi szerelmet nem viszonznak!
Az emberi szív örökös viselője
Minden emésztő földi nyomornak.

Hány lányka busul, hány ifju legényke,
Mert van szív elég, aki márvány.
Hány éli az életet által
Lángolva, szeretve, de árván!

Mert nincsen, akit megöleljen,
Nincs, akinek följánlja szerelmét.
Tegnapja ha volt aggódva remélés,
Már mája csalódás, bánatos emlék...

Majd fordul a kor – hideg ősz jön
Forró szerelemre, tavaszra.
Elfonnyad az arcz, megdermed a szív,
A tél a fejet behavazza.

S meggyógyul a szív, megszűnnek a harczok...
(Óh, jaj nekem is, hogy ez így van!)
Nincs üdv, pihenés a világon,
Nincs béke sehol, csak a sírban!

[1880. június 18. előtt]

(100.) SCHOPENHAUER OLVASÁSA KÖZBEN

Sötét lapok! komor, nagy eszmék!
Igazság, mély, egyhangu bánat.
S én hiszem is, de úgy szeretnék
Örülni mégis a világnak.
Nagy bölcs! olvaslak bámulattal;
De bölcseséged nem vigasztal.

Porembert, óh, tanuld meg itten,
Hogy a teremtés elhibázott.
Maradj meg régi bűneidben;
Légy hitszegő, kegyetlen, álnok.
Légy aljas! bűnre vagy teremtve.
Gép vagy; ne bánd, ne vedd szivedre.

Átkozd anyádat, születésed',
Utálatos légy önmagadnak.
Zokogj! nagy bűnhődés az élet,
S a boldogságnak vágya van csak.
Légy koldus vagy a sors kegyeltje:
Nyomorra, kínra vagy teremtve.

Fonák, hívságos, ferde minden,
Hanem szükséges; ez vigasztal.
Szükség határoz tetteidben.
Gonosz vagy?... ne törődj' te azzal!
Sorsod előre van kiszabva,
Mint sötétedés holdba', napba'.

Urad két óriási zsarnok:
A körülmények és a véred.
Gyötör a vágy sokszor s akarnod
Még sem lehet, te törpe, féreg!
Csak hurczolod tovább a vétket,
S az önzés balzsamod, reményed.

Nem tudsz te élni, csak hibában.
Erőd nincs jónak lenni mindég.
Önző vagy s gyáva halni bátran,
Fájdalmad, kínod bárhogy' is tép.
Szerencsétlen vagy, gonosz is vagy,
S élsz bűneidnek, kínairednak.

Mert együgyűnek lehetetlen
Érezni kéjek hevülését.
S ha tán eszes vagy, ép' a szellem
Csepegteti szivedbe mérgét.
Nyugalmadat elűzi kétség.
Rab vagy, silány játékszer és gép.

Gőgös sziveddel élsz kinokban.
Végetlen önzés lakja mélyét.
Tenbűnödöt mindenha jobban
Beczézed, mint a más erényét.
S minél kisebb vagy és silányabb,
Más ellen annál több a vádad.

Ha buta volnál, mint az állat,
Nem volna, hidd el, annyi vétked.
Az ész a fájdalom tenálad;
Az ész tipor a sárba téged;
Mert jámbor erkölcs és a szellem
Öröktől két halálos ellen.

Jóság, hűség: önzés, de gyáva.
Félt mindig, aki sosem ártott.
Hazugság minden álom ára
Ismerd s utáld meg a világot.
Ne gondolj véle; búban, üdvben
Nézz hidegen rá, megkövülten.

Keresd az üdvöt nyugalomban,
S ne higj a jóban, szeretetben.
A világ legrosszabb ahogy' van
S az ember átka végzetetlen.
Erénye, üdve, vágya semmi,
S legjobb nem élni, nem születni.

Sötét lapok; mély, komor eszmék!
Takarjon el most rózsafátyol.
A boldogságban én hiszek még,
Bár tőlem minden percze távol;
S lelkem bár szomorú halálíg,
Örömré, boldogságra vágyik.

S bár könnyem' látja minden óra,
Szivem rajong, szeret, remél még,
S illatlehellő, mint a rózsza,
Bár eltaposták, összetépték.
S ha nem leszek is soha boldog:
Szeretek, álmodom, rajongok!

[1878]

(101.) SZERELEM FILOZÓFIÁJA

Ha életem magános útján
Egy kis virág hajol felém;
Lágy illat-nyelven így susogva:
Neked virúlok! Légy enyém!...

Nem nézem, mezei virág-e
Vagy rózsza, aki így beszél,
Hanem megállok és szerelmet
Adok az ő szerelmeér'.

S ba büszke rózsát látok útban
Virulni némán, hidegen:
Tovább megyek s a büszke rózsát
Nem méltatom egy szóra sem.

[1878]

(102.) A BOLONDOK HÁZÁBÓL

A végtelenséget belátom;
Kezdet sehol sincs énmegettem.
Átestem miljó változáson;
De nem tudom, mikor születtem.
Ezer halálom volt immár nekem
S születésimnek száma végtelen.
Voltam az első vércsep egykor,
Amely Káinra csepegett,
S a rózsaszál, mely a habasszony
Vércseppiből keletkezett.
S mikor kő voltam, hideg, érzéketlen,
Nyugalmat én akkor se leltem;
Mert Jákob rajtam álmodá, [❖]

Hogy angyallal harczolt soká!...
Volt egyszer egy mihaszna, vak s beteg;
Mondott egy hosszú, büszke éneket
Hős Ilionról, harczokról... szegény!
A koldusbotja voltam én.
Sok szeretője volt Aszpáziának:
Én voltam a szíve neki.
Egy bölccsel egykor engem itatának.
Hjah! bölcsét gyilkol, aki teheti.
Abdérában csupa bolond lakott;
Engem, a békát, egy se bánthatott.
S voltam a Kleopatra buja szája;
Antóniuszt csókoltam eleget;
S hogy elrohadt a föld legszebb rimája,
Belőlem kígyó mérge lett.
Az asszonyok is mérgesek;
Marnak, kinoznak, rontják véredet.
Jézusnak egykor Golgothán,
Mint szivacsot nyújtott a vad pogány.
Sohajtozám Ahazvér ajkain:
Meg nem halhatni óriási kín!
Lángoltam és eretneket
Nyaldosnom óh, beh jól esett!
S midőn szél ingatott a fán
S voltam borízű alma, tán
Megettek?... óh, dehogy!... fura!
Tellnek valék a czentrum.
Pestis voltam s megöltem legelébb
Egy olasz amoroso kedvesét.
Tövis koromba' volt egy kis kalandom
Burgundi Máriával, s mért tagadnom,
Jó tréfaság volt s mondhatom,
Gyönyör volt a szemérmes asszonyt
Halálra kínnanom.
Nem is levék aztán pocsékra tinta;
Mert egy sűrűvérű komédiás
(Rosszgyomruak mondják, derék írás)
Hamlet históriáját vélem írta.
Később, emlékszem, Don Quijote
Agyában volt a székhelyem,
S a jó lovag legott
Sovány s bolond lett szörnyűségesen.
S mert nincsen kötve semmi helyhe',
Lettem Maratnak nyelve,
Aztán meg' édes torku csalogány; [❖]

Megédesült dalomtul a magány.
Voltam pompás kamélja; kéjjel
Örömlány keblén hervadék el.
Sőt már golyót is öntöttek belőlem;
Csatába vittek katonák;
Prédára lestem puskacsőben
S Petőfi szívét jártam át.
S bár sorsom ennyit változott,
Nem multam el s el nem mulok.
S mig ezeket beszélem,
Egy bolondnak fejében
Egy darab agyvelő vagyok.

[1878. július 19. előtt]

(103.) EGY PILLANGÓ TÖRTÉNETE

Hideg volt még s a föld kopár,
Pacsírta még nem énekelt.
Az ibolya se bújt elő
S egy lepke máris szárnyra kelt.

Bekarikázta a mezőt
Enyhet keresve, társtalan',
S mégis tavaszrul álmodott,
És úgy örült, hogy szárnya van.

Fáradtan olykor megpihent
Kórón vagy száraz ágakon,
És várta a derült tavaszt,
Merengve a felhős napon.

Remélt és várta, leste, hogy
Mikor lesz végre már meleg,
Oly sápadt volt a nap neki,
S oly dermesztők az éjjelek.

Fázott szegény, de víg maradt;
A tavasz álma volt vele;
Jól tudta, hogy lesz kikelet,
És rózsza lesz a kedvese.

Lett is tavasz; volt ibolya;
Volt rózsza, fény és napsugár;
De nem a pillangónak; ő
A tavaszt meg nem érte már.

[1878. január 6. előtt]

(104.) A PÉNZ

(Töredék)

Vad czédaságtól reng a palota.
Viraszt a mámor; foly Champagne bora.
Szilajon isszák festett asszonyok;
Csók járja és a szív szíven dobog.
Sok ittas úrfinak szemében
Élv s álom harczot vívnek épen.
Megöl az unalom! – kiált fel egy,
Üresnek látom én az életet.
S a leghalványabb és legálmosabb
(A háziúr s a lakma rendezője)
Egy kristályserleget markába kap
S rekedt hangon felordít: „Csupa dőre,
Ki másra vágyik és nem pénz után;
Világi boldogság a pénz csupán!

Arany volt hajdanában is az élet
Legjobb helyére a belépti jegy.
Gyötrelmes vágyad nincsen ott, csak élved,
S mit megkivánsz, azonnal a tied.
Te csak heversz, mulatsz, nincs semmi dolgod,
Használod száz inas lábát, kezét.
S a csőcselék irigykedik: Beh boldog!
Van annyi pénze mint szemét!

Akarsz utazni?... Hát siess beszállni!
Kell drága öltöny?... Lesz, hanem fizess!
Szeretsz tán lovagolni, kocsikázni?...
Szólj és lovad, kocsid bármennyi lesz.
S ha ínyedet csiklandja finom étel:
Zabálsz; mi ritka, drága, mind tiéd,
Szeretsz mulatni: páholyodba mégy el.
Mert pénzed annyi mint szemét!

Mi bánt?... Talán szép asszonyért esengesz?
Vagy hű barátod nincsen még neked?
Hidd el, barát is, asszony is tied lesz,
Ha aranyaidat jól csörgeted.
S a taps, dicsőség, hír szomját ha érzed
Csak ints, s mindenki porba hull eléd.
Mi kéj, hogy ezren írgyelve néznek,
Mert pénzed annyi mint szemét!

És ami kéj van, mámor és igézet,
Mind, mind a drága pénz találta ki.
Van mindened, ha tömérdek a pénzed;
Csak a szegényt kinozzák vágyai!
Poharamat a pénzre hajtom én fel!
Még több világosságot és zenét!
A gazdagoknál soha sincsen éjjel...
Van pénzem annyi mint szemét!

Hej! ronda, piszkos ágyban született meg
Az árva, bűnös, aljas és bolond.
Kenyéren élnek mind a megvetettek.
A legnagyobb gyalázat itt a gond.
Erénye csak gunyul van a szegénynek;
Pizokba', sárba', rongyok közt marad;
És darabokra töri szét az élet,
Mint én most ezt a poharat!"

Tapsolva ordít éljent mindegyik.
Zaj és kacaj közt fölemelkedik
Most egy uracs kopottas öltözékben,
Csak arcza mondja: Jobb időket éltem!

Hétágu korona van czímeremben;
Lelkem, mint vérem, büszke és szabad.
Boldog is tudnék lenni véghetetlen',
De látom, nem elég az akarat!
Az üdvösséget mosolyogni láttam
S magamnak eljegyezni nem tudám.
Nem járhat ő – mondá – kopott ruhában.
Világi boldogság a pénz csupán!

Szerelmét fűzte hozzám egy leányka.
Meghalok érte s nem lesz hitvesem.
Az olajfák, narancserdők honába
Magammal én őt el nem vihetem.
Pénz hát a jelszóm! Álmodám idáig;
Nem kergetek már árnyakat bután.
Üdvösségemhez csak a pénz hibázik!
Világi boldogság a pénz csupán!

Gyémánt a lelkem, óh, de lent a sárban!
Nem díszitem a bolt kirakatát.
Nagyot, dicsőt akarnék, de hiában,
Az én erényem tett helyett a vágy;
Óh, jól beszéltél, nagy a bölcseséged!
Koldús erénye rongyok közt marad.
Darabokra tör engem is az élet,
Mint én most ezt a poharat!

„Hazudtok! – szól a terem egy zugából
Egy félszeg ember, látható, szegény, –
A pompa hadd tekintse mostohául,
Rejtőzve él a boldogság, erény,
Az üdv a szívbe van beírva mélyen;
Boldog csak az, ki véle született.
Az ember képe, átka van a pénzen;
A kapzsiság csinálta pénzetek’.
A gazdagot, nem bánom, irigyeljék!
Van üdv, hogy meg nem látja senkisémet,
Mert meghal, amint odahagyja csendjét.
Én ezt imádom és csak ezt hiszem.
Ki a világ előtt fénylik, jaj annak,
Ha e kívül más gazdagsága nincs!
Üres szívűek a legkoldusabbak.
A szív, a szív az egyedűli kincs!”

Nagyot kacagnak rajta széltire;
A sok között csak neki volt szíve.

[1878]

(105.) JÉZUS PILÁTUS ELŐTT

(Munkácsy képe)

Állok merengve, hosszan, áhitattal:
Ez ő! Ilyen volt! Így képzeltem én!
Álmomban éjjel, elmélkedve nappal
Kerestem arczát; végre föllelém.
Mit a halandó gyöngé ismerettel,
Töprengve, könyvekből meg nem tanul:
Az a te nagy lelkedbe rejtezett el,
Lángelméd érzi öntudatlanul.

Az örök eszmét sejtem itt, e vásznon,
S világrendünk hány bús kérdőjelét!
A két kezét, mely áld, kötözve látom,
Hallom a csöcselék „feszítsd meg”-ét.
És hallom azt is, százszor hangosabban,
De nem a trón, a vádlott hirdeti,
Hogy ami nem veszendő, halhatatlan:
Halandó ember meg nem ölheti!

Nincs, aki védje, nincsen pártfogója,
Vérét szomjazzák a zsidó papok.
Jóséppel áll; azt olvasom le róla:
„Feszítsetek föl! Én meg nem halok!”
Nézzétek őt! Két keze megkötözve.
A nép üvölt: „Feszítsd, feszítsd meg őt!”
Meggzánja asszony, mégsem ő a gyöngé.
Leborulok ily óriás előtt.

Olyan szelíd, alázatos, lemondó, –
Ő az erény, igazság mártira.
S oly büszke, hajthatatlan, égberontó:
Ez ő! a Messiás, isten fia!
Pilátus tétozódik... Nincs segítség!
Látom, hogy el fogják veszíteni.
De érzem: kikel sírjából ismét...
Meghal, mert ember; él, mert isteni.

(1882. [február])

(106.) IVÁS KÖZBEN

Koczingtató, víg czimborák,
El a búval, legyünk vidámak.
Mindenki hajtsa fel borát,
Mert borban elmerül a bánat.
Ha példa kell, elől megyek
S poharam' felhajtom kaczagva;
Hisz' józan fővel, úgy lehet,
Bolondos szívem megszakadna.

Hej! bölcs az ember részegen!
A búsnak borban szép az élet.
Ma legbolondabb az legyen,
Ki legbitangabb, legszegényebb.
Jogomat, hajrá! nem hagyom.
Csörgősipkát fejemre gyorsan!
Dehogy van annyi fájdalom,
Amennyi vigasz van a borban.

Igy tetszetek ti, így nekem,
Az ifjúságot ünnepezve;
S úgy kaczagok beszédteken,
Hogy szinte könny tolul szemembe.
Szeressetek! vigadjatok!
Hisz' én is mindig ezt akartam,
S hogy öröm és lány elhagyott,
Nem múlt, becsületemre, rajtam.

Daloljatok! daloljatok!
Az ifjúság ég szemetekben.
Az örömet s a bánatot
Eltitkolnotok lehetetlen.
Mutatja, bármit érzetek,
Szemetek, arczotok, mosolytok.
Jó lenni nékem köztetek!
Jó, mert felejték és mosolygok.

Ha veszteség ér titeket,
Elpanaszoljátok s reméltek.
Szerencse, áldás integet
Büvös mosolyával felétek.
Nekem meg' immár az se fáj,
Hogy a szerencse sohasem jó,
És lelkem mint az éjmagány
Mindíg sötét, mindíg egyenlő.

Több bort hozassatok fiuk!
Bolondnak lenni bölcs erénye.
A rosszból nektek is kijut;
Hajrá! minek törődni véle!
Egykép' mulnak jó s rossz napok
Csak töltsetek a poharakba!
Akár ha mindjárt meghalok!
Legalább meghalok kaczagva!

[1877/1878]

(107.) ISKOLATÁRSAIMHOZ

(1878.)

Ti már mind hivatalban ültök
És van pályátok, czímetek.
Pereltek az ülőteremben,
Vagy honn, ha megnősültetek.
S én itt gubbasztok és potyára
Jókedvű dalt dudolgotok.
Nagyúr akartam lenni mindig,
S óh, jaj! most semmi sem vagyok.

Az iskolában a legelső
Nem egyszer voltam köztetek.
Leczkét tanultam, mialatt ti
Papírgaluskát ettetek.
És íme, szerepet cseréltünk!
Ti már diplomát kaptatok,
És alig álltok szóba vélem,
Mert én még semmi sem vagyok.

Közületek egyet ha látok,
Kitérek néki többnyire.
Hisz' a kopott, de víg poétát
Ő úgy se venné semmibe.
Óh, mert olyan hetykén feszítnek
A fogalmazók, hadnagyok,
S egymásnak elmondják nevetve,
Hogy én még semmi sem vagyok!

Mindegy! másnak mi köze hozzám
Ha így, ha úgy, az én hibám.
Szívem azért, mint nap az égen,
Felhősen is világít ám!
S lássátok, mint ti rajtam, én is
Nevetni szoktam rajtatok,
És hálát adok istenemnek,
Hogy semmi, semmi sem vagyok!

Két kincset őrizek szívemben,
S ez mindig róluk álmodik.
Egyik a dal fényes világa
S a szabadság a második.
S hol ifjúság és szerelem van,
A dal oda visz engemet.
Miattam nagy urak lehettek:
Én semmi, semmi sem leszek!

(1878. [nyár])

(108.) KÉT ÚTITÁRS

A bölcsőtől egész' a sírig
Két útitárs megyen velünk:
Démon, világi gyönyörökben
És angyal, hogyha szenvedünk.

A démon örökös kacajjal,
Csábitva, nyeglén jár elől.
Nézése inger, szava bűbáj
S szorongatása majd megöl.

Bor, zene közt, vad orgiákban
Ott lebeg láthatatlanúl;
Ott esik legjobb mulatása,
Ahol a szív mámorba fúl.

S mikor a rosszat elkövettük,
S megbánjuk, gúnyosan nevet.
Szívek vérzése, jajgatása
Neki a legfőbb élvezet.

Az angyal némán jár utánunk;
Őrjöngve nem halljuk szavát.
Siratja tévedt útítársát,
És ajakán nincs durva vád.

Mosolya bánat, hű szemében
Nagy, mennyei malaszt ragyog.
Megsímogatja homlokunkat,
Mikor mindenki elhagyott.

Nála az irgalom, bocsánat.
Ő szánakozva ránk tekint;
Keblére zár, csitít, vigasztal
S lecsókolgatja könnyeink'.

[1879. március 23. előtt]

(109.) TARTSATOK BŰNBÁNATOT! [I.]

Nem tarthat így ez mindörökké!
A természet magán segít,
S az elpuhult népek bűnéből
Nagy és erős kor születik,
De hiszen ezt jól értitek mind,
Ti, kik annyit olvastatok!
Roskadni kezd immár e század;
Óh, tartsatok bűnbánatot!

Buján, a bűnben tetszelegve
Soká egy nép sem élhetett.
A lomhaság, az élv vadászat
Rontották meg a népeket.
Erős Spartára, bölcs Athénre,
Rómára nem gondoltatok? ...
Egy népvándorlás jöhet újra...
Óh, tartsatok bűnbánatot!

Kérkedtek azzal, hogy az ujkor
Mily tudományos és mivel?...
S hogy a természet rendi ellen
Győzelmes harczokat viselt? ...
Övé a föld, víz, levegő, tűz;
De hajh! a szív mi jót kapott? ...
Nem boldog és nem jó az ember;
Óh, tartsatok bűnbánatot!

Való, a tudomány, miveltség
Az ember dísze, jobb fele;
De csak, ha áldás, boldogítás,
Ha tiszta erkölcs jár vele.
Jaj a hatalmas emberésznek,
Ha bűnt bűnökre halmozott.
Jaj a tudomány ördögének!
Óh, tartsatok bűnbánatot!

Bonczkés, göreb, távcső, vasut, gőz,
Mit ér?... Ki lett boldog vele?...
Jobb volt az ember, mig a nap, hold
S nem Darwin volt az Istene.
A természet még egyre dajkál,
A nap reánk áldást ragyog;
S mi a lehetetlent kutatjuk...
Óh, tartsatok bűnbánatot!

Megoldható-é annyi rejtély?...
S a tudós haszna vajh mi lesz?...
A föld s nap élte is mulandó,
Az ember végre is kivesz.
S ki végsőnek marad, bevallja,
Hogy boldogság itt nem lakott,
Csak élvvágy s harcz az Isten ellen...
Óh, tartsatok bűnbánatot!

Hijába minden kutatás itt!
Ész, tudomány, hijába mind!
Megoldani nem fogja senki
A természet nagy titkait.
Titánok meddő harcza mindez!
Csupán az istenek nagyok!
Az ő hatalmuk víhatatlan...
Óh, tartsatok bűnbánatot!

Még van idő, most térjete meg!
Az égiek türelmesek.
Csupán egy út van, az erényé,
Mely boldog élethez vezet.
Ez és nem a hiú tudás volt
Mindenha leghőbb vágyatok!...
Óh, jusson eszetekbe Rousseau,
És tartsatok bűnbánatot!

[1879. május 11. előtt]

(110.) TARTSATOK BŰNBÁNATOT! [II.]

Megromlott már a régi erkölcs.
Egy kor veszőbe' van megint.
Szakadj le, új idők viharja!
Pusztíts, dühöngj kedved szerint.
Bábel tornyának építői,
Hogy' összezagyválódtatok.
Kezdhettek megint elülről...
Óh, tartsatok bűnbánatot!

Jut-e még eszetekbe néha,
Mi az az Isten ostora?
Mért kellett jönni vízözönnek,
S hogy mért pusztult el Szodoma?...
Erős Spartára, bölcs Athénre,
Rómára nem gondoltatok?...
Egy népvándorlás jöhet újra!...
Óh, tartsatok bűnbánatot!

Kérkedtek azzal, hogy e század
Mily bölcs, erős, mindenható.
Nem leli kedvét délibábban
S abban, mi szép, de nem való.
Ledöntött minden régi bálványt;
De a szív semmit sem kapott.
Nem boldog és nem jó az ember!...
Óh, tartsatok bűnbánatot!

Jól tudom én is, hogy a szellem
Az ember dísze, jobb fele;
De jaj, ha csak józan sivárság,
Örömtelenség jár vele.
Mely megöli a gyermekálmot,
Óh, az a szellem átkozott!
Nem bölcs, aki csak tud s nem érez...
Óh, tartsatok bűnbánatot!

A gyermek úzi még a lepkét,
Vígán bársony mezőt tapos.
Czukorról annyit tud, hogy édes
S a virágról, hogy illatos.
A természet még egyre dajkál,
A nap reánk áldást ragyog;
Csak a bölcs ember szíve parlag!...
Óh, tartsatok bűnbánatot!

Megoldható-e annyi rejtély?
S a tudás haszna óh, mi lesz?...
A föld s nap élte is mulandó
S velük az ember is kivesz.
S ki végsőnek marad, bevallja,
Hogy boldogság itt nem lakott;
Csak élvágý s harcz az isten ellen!...
Óh, tartsatok bűnbánatot!

Hiába minden kutatástok;
Gyöngék vagyunk és kicsinyek.
Áldott, ki a könnyet letörli
S megért egy szerető szívet.
Úgy jártok, mint a zord titánok; –
Csupán az istenek nagyok.
Az ő hatalmuk víhatatlan!...
Óh, tartsatok bűnbánatot!

Jőjjetek sírni templomomba;
Verjétek bűnös melletek',
S a szeretet nagy istenétől
Jó, tiszta szívet kérjétek.
A könnyezőhez, búsulóhoz
Vigasztaló szót szóljatok.
Egymást öelve, megbocsátva:
Igy tartsatok bűnbánatot!

[1879/1883]

(111.) A VIRÁGOK

Ha meghalok, ragyogjon
A nap sírom felett,
És panaszos szivemből
Virágok nőjenek.

Ők fűzzék koszorúba
Szivem történetét.
Szálljon fel illatukból
Édes virág-beszéd.

Örömem, ez kevés volt,
Legyen kis ibolya.
S nárcisz a vágy, melyet nem
Érhettem el soha.

Árvácska azt jelentse:
Bús volt és elhagyott.
S a tulipán: Panasz, vád
Helyett tűrt, hallgatott.

Ákác virág susogja:
Ábrándozott sokat.
S a hárs virág: Szerette
Az édes álmokat!

Szegfű legyen a mámor,
Mely szomjan égetett,
És halvány őszi rózsza
A bús emlékezet.

S mind, ami most szivemben
Virágokkal rokon:
Támadjon mint virág új
Életre síromon.

Virág e földön úgyis
Kevés jutott nekem;
Azért sírom virágos
És illatos legyen.

[1879. augusztus 31. előtt]

Ü R E S N A P O K B A N

(112.) I. [EZEK A PETYHÜDT, FÁRADT, LOMHA PERCZEK...]

Ezek a petyhüdt, fáradt, lomha perczek
Szivemre mint lidérczek nehezednek.
Érzem, ahogy lassankint öldösik,
Csontombul a velőt kiszörpölik,
Hogy türelmetlenül és bosszusan
Gyakran könyörgök: Verj meg, óh, uram!
Hadd sírjak égető vérkönnyeket,
Sötét hajam' a bú őszítse meg,
Lássam, hogy lelkem rongyokká szakad,
S roskadjak össze ennyi kín alatt.
Üldözzön átok, kaczagás a sírba,
Dobáljanak meg kővel engemet;
De legyen aztán rólam is megírva:
Viharban élt, a villám ölte meg!

[1879. október 24. előtt]

(113.) II. [KINEK NYOMOR RINGATTA BÖLCSEJÉT...]

Kinek nyomor ringatta bölcsejét,
Ki mindig félkegyelmén éldegélt,
Semmit se vesztett, mit méltán siratna:
Nem szenved az, szüksége nincs vigaszra.
De koldus szívvel, jövőben se bizva,
A kincses multat sóhajtani vissza.
Bánkódva, elhagyottan, egyedül,
Álmodni régi örömek felül;
Hurczolni szebb idők emlékeit:
Nem bírja szívem és elvérezik.

[1879. október 24. előtt]

(114.) III. [CSAK MÚLJATOK, CSAK MÚLJATOK...]

Csak múltjak, csak múltjak,
Ti meddő, szomorú napok.
Kiállom én az éjszakát,
Ha nem is látom csillagát.

Ábrándvilágom rég fakó;
Reményem összetört hajó –
S szívemet, mint kéklő hegyet,
Sűrű, nehéz köd ülte meg.

Ez egyhangú homály, e köd
Oly jó, mert legalább beföd.
Nem látni, hogy szívem sajog;
Nem tudni, bús miért vagyok.

Csak múltjak, csak múltjak,
Ti meddő, szomorú napok.
Örökké nem tart semmisem:
Szívem is végre megpihen.

[1880. szeptember 10. előtt]

(115.) LÁNYOK, LÁNYOK, MAGYAR LÁNYOK!

Lányok, lányok, magyar lányok!
Nem is merek nézni rátok.
Ha csak látlak, megigéztek,
S elolvadok, ha rám néztek.

Ha ölelget gyöngye karja;
Azt gondolom szebb a barna,
És ha szóke mosolyog rám,
Mintha mennyről álmodoznám.

Hogyha bogár szembe nézek,
Meggyúladok majd elégek,
S kökényszempár mosolygása
Szelid álmom álmodása.

Néha pajkos, néha szende,
Néha lángoló a kedve;
Szép ha csélcsap, szép ha pajzán;
Gyönyörű mind a magyar lány.

Pillantása oly beszédes,
Csókja mint a méz, oly édes.
Nincsen semmi csorba rajta;
Óh, beh áldott, ritka fajta!

Lányok, lányok, magyar lányok!
Haragszom én nagyon rátok.
Szívem úgy fáj, úgy megreszket,
Hogy mindnyájan nem szerettek.

Ha megtetszem a barnának,
Szóke után érzek vágyat;
S ha csak egy lány nem szeretne,
Érte gyúlnék szerelemre!

[1879. november 16. előtt]

(116.) EDITHEZ

Alighogy én jöttem, te mentél;
Nem is találkoztam veled.
Kezet se fogtunk, el se mondtam,
Hogy megbüvöltél engemet.

Csak egyszer láttalak s szivemben
Utánad sóhajt valami,
Oly édesen, fájón, merengőn,
Mint zongorádnak hangjai!

[1883 előtt]

(117.) TANÁCS

Hol ismerősed nincs, fogadd
Ifjú barátom e tanácsomat:
Lányokra nézz s azt fogod észrevenni,
Hogy ismerősed valamennyi.

[1880. június 6. előtt]

(118.) KÁR VOLT...

Kár volt odahagyni nékem
Nyugodalmas, kicsi fészkeket,
S messzi, messzi, fellegekbe vágyván,
Szállni fenn, szilajon, de – árván.

Jobb lett volna lent maradni,
Békességben élni, halni,
Tépdetni a mező friss virágát,
Szeretni a viruló leánykát.

Ami lent könny, fent már felhő,
Viharrá zordul a szellő,
A sohajtás szélvész a magasban;
Dal, virág ott nincs, ha lent tavasz van.

Lám a fecske, lám a gólya
Csendes falu, völgy lakója.
Ameddig a kémény füstje terjed:
Addig viszi szárnya, soha feljebb!

[1880. március 7. előtt]

F A L U N

(119.) I. [BÚSAN, ÖSSZETÖRTEN...]

Búsan, összetörten
Megint idejöttem,
E meghitt magányba:
Gyógyírt tőle várva.

Egyedül hallgassam
Szívem dobogását;
Elvérezni lassan
Emberek ne lássák.

Bánt az utczalárma,
Az a hajsza előre.
Kedves falum árnya,
Te rejts el előle!

Vagy ha már nem adhat
Falum se nyugalmat,
Te rejts el előle,
Falu temetője!

[1883 előtt]

(120.) II. [RÉGI UTCZÁK, RÉGI HÁZAK...]

Régi utczák, régi házak;
Régi arcok, újra látlak!
Levegőtök' szívom ismét.
Alig bírok válni innét.

Száz bajommal nem törődöm;
Elmerengek, eltünődöm:
Itt szeretnék megpihenni,
Mindörökre rejtve lenni!

Az erdőben, a magánnyal
Összeolvad lelkem árnya;
Mint a vad, ha megsebezték,
Elbuvik, úgy várja vesztét.

[1879. október 1. előtt]

(121.) III. [SUSOGJATOK, TI KORONÁS FÁK!]

Susogjatok, ti koronás fák!
Virágok, illatozzatok.
Csak ti ne legyetek mogorvák,
Azért, hogy én oly bús vagyok.

Kik valaha lepkéket űzni,
Lányért epedni láttatok:
Majd egykoron halk zizegéssel
Jelentsétek, ha meghalok.

[1879. október 1. előtt]

(122.) KÖLTŐK SORSA

Költészet mézédés nedűjét
Nyomasztó gondok, keserűség,
Tört vágyak sajtolják a szívből,
Csalódások, bánat verik föl.
Szegény költő! óh, hány halott
Mély sírja szíved és dalod
Bubánatos halotti ének...
Bucsúztatója álomnak, reménynek!
Leszámolsz emberrel, világgal,
S célhoz csak eztán érkezel,
És meghalsz száz kinos halállal,
Mig halhatatlanná leszel.

[1880. március 28. előtt]

(123.) SZIVEM

Szivem oly gazdag szeretetben,
Mint tavaszkor virágban a mező;
Vihartul nyílik ékebben
S ha felüdíti könny-eső.

Írígyen meg nem vonja mézét
Könnyelmű lepke, dolgos méh elül;
Darázsna is kiadja részét,
Ha viruló kelyhébe ül.

Hadd gázolják egy-két virágát!
Hol ezrivel van, egy nem veszteség.
Tépdeshetik pajkos leánykák:
Százának is jut még elég.

Áldott kis pacsirtája is van,
Ki napsugarak, illat közt lebeg,
S örömét hangoztatja nyiltan,
Hogy pacsirtának született.

[1880. július 25. előtt]

(124.) DICSVÁGYÓNAK

Dicsvágy emészt? áhitja lelked
A koszorút a hírnevet?...
Tisztább gyönyör szeretve lenni:
Légy rajta, hogy szeressenek.

Mit ér fejednek a borostyán,
Ha már kihullt, vagy ősz hajad?
Mi haszna, hogyha emlegetnek,
Ha már pihensz a föld alatt.

Szerető szívek hő verése
Hideg dicsőséggel fölé;
És illatosb a szeretetnek
Virága mint minden babér.

Ne hidd, hogy hatalom, dicsőség,
Fény, pompa boldogítanak.
A tenger el nem oltja szomjad',
Hanem a tiszta, kis patak.

Szegény vagy, bármikép csodálnak,
Ha senki, senki sem szeret.
Azért ne hideg érczbe, kőbe:
Szivekbe írd be képedet.

Óh, ne mulasszad el szeretni,
Amíg van kedves embered;
Mert elmulik az élet és a
Sírban szeretni nem lehet.

[1880. július 11. előtt]

(125.) A TENGER-PATAKRÓL

Langyos szél kezdett fújdogni,
Mely lesöpörte a hegyek havát.
Az égen bárány-felhők kergetőztek
S a földön mint árnyékok elsuhantak.
Bilincseit lerázta a patak,
S dagadva a hegyek vizétől,
Ellepve bokrokat, fatörzset
Mindig fölebb, mindig fölebb
Hajtotta habjait.

Egy fecske szállt a partra, hogy sarat
Vigyen fészkéhez. A patak sohajtott:
Boldog madár! te szabadon repülhetsz,
Ameddig elvihetnek szárnyaidd.
„Tengerről jöttem most is, – szolt a fecske –
Az éggel összeérő óczeánról,
Hová a fényes nap meghálni jár,
S mely a pogány ajkát imára nyitja.”

Irigységtől tajtékozott a patak,
S türelme fogyván, lázasan, kevélyen
Csapkodta partjait,
S ilyenkép fortyant fel habzó ajakkal:

Mit, én itt hajtsak malmokat?
Hid-terhet hordjak hátamon?
Engedjem, hogy a molnár megcsapoljon,
Hogy mosdatlan paraszt fiúk
Fürödjének hullámaimban,
És megláboljanak vén asszonyok?
Hagyjam, hogy az egész falu
Énbennem mossa szennyesét?
Hítvány, ki tűri! – én nem engedem
Tenger leszek!
Tenger vagyok már!

És zabolátlanul kiöntött;
S ameddig eljutottak habjai,
Inséget, pusztulást hoztak magukkal.
Eláztatták a zöld vetéseket;
A gazda jóreményét tönkre tették,
S a munkás pórnak házi tűzhelyét.
A patakot szidták mindenfelé,
S a jámbor nép fohászkodott az Urhoz,
Hárítsa el fejérül e csapást!

Nyár lett. A nap forró sugárt
Nyilazott sűrűn a patakra,
S keskeny medrébe űzte vissza vagy
Felitta lassan szomjas ajakával.
S hol azelőtt tengert látott az útas,
Kigyók, nádályok úsztak mindenütt
S undok békák csoportja brekekézett.

Tengervágyáról a patak letett.
Malmot hajtott megint türelmesen;
Viselte a sulyok csapásait,
S megusztatott birkát, csikót, lovat.
Szelidke habveréssel folydogált
S megfogyva tűnt el a Dunába végre,
Név nélkül, mint szerény patak.

[1880. december 25. előtt]

(126.) NIRVÁNA

Szeretnék már menni, menni!
Lefeküdni s ott pihenni –
Hunyt szemekkel, mindörökre
A fekete, néma földbe’.

Megutáltam a világot,
A sok önzést, csalfaságot.
Jóllaktam az emberekkel,
Semmi sem vonz, semmi sem kell!

Bánt a víg kör, a magány is,
A napfény is, a homály is.
Megvakulnék már a fénytől
S félek, félek a sötétől!

Hogy e kínos, durva pálya
Mindörökre valahára
Véget érjen, azt kívánom;
Jőjj enyészet, örök álom!

Nem akarok újra élni,
Nem kívánok visszatérni
Sem az égbe, sem a földre,
Csak aludni mindörökre!

[1880. április 28. előtt]

(127.) NŐSÜLŐ BARÁTOMNAK

Első szerelmem édes álmi,
Beh messze, messze szálltatok!
Boldog napoknak czimborái,
Ti is beh szétszóródtatok.
Sok régi pajtás most családja
Mosolygó kis körében ül;
Menyecske lett sok víg leányka:
Csak én maradtam egyedül!

Te is megnősz, azt beszél; (Örömhír és mégis komoly.)
Csapongó lelked szenvedélyit
Békóba verte lánymosoly.
Te is már nyugalomra vágyol;
Fellángoló véred lehül,
S eszedbe jut a bibliából,
Hogy nem jó lenni egyedül.

Írigykedés fog el, barátom,
Hogy egybeforrott szívetek.
A szerelemnél e világon
Tisztább gyönyört nem ismerek.
Önzés, rideg közöny, gonoszság
Elől csupán az menekül,
Kinek szerelmét viszonozzák...
Nő boldogíthat egyedül.

Ha vérző seb támad szivedben,
Egy áldott kéz hegeszti be;
Ha panaszod van sorsod ellen,
Legjobb talizmán nőd szive.
Megsímogat, letörli könnyed',
S ha megmar a világ ebül,
Vagy írigyek szivedre törnek,
Ki véd?... A hitves egyedül.

Nekem a házasság szigetje
Idegen föld, csodás beszéd.
Szomorú lelkem számkivetve
Hallgatja, mint tündérmesét.
A bánat mint hajótöröttet
Űz, ver, dobál szünetlenül,
Hogy soha, soha ki ne kösse
S holtig bolyongjak egyedül.

Szivem a kétkedés tanyája;
Vergődő, lázas, ingatag.
Nem teljesülhet semmi vágya,
Örökké szomjazó marad.
Örömeimnek poharába
Keserű méregcsep vegyül...
Csak menj barátom, menj a nászra:
Én így halok meg – egyedül.

[1880. július 18. előtt]

(128.) MULANDÓSÁG

Hulló levéllel besöpörte
Az őszi szél az utakat.
Mint a ligetnek üde zöldje,
Minden mulandó, hervatag.

Az ember visszatér a porba;
A hű szivektől elszakad.
Örök válás, bucsú a sorsa;
Mind elmulik az ég alatt.

A forró szív kihül, s ha végre
A multak sírjává leszen:
Az emlék reszkető kezével
Gyujt neki mécsest csöndesen.

Mert ennek nincsen hervadása.
Él és viraszt a sír felett.
Ez rejti özvegy fátyolába
A bús arczú enyészetet.

Azért, ha vesztettél barátot,
Hullasd sírjára könnyedet;
Ha kedvesed' mély sírba zárod,
Sírj, sírj a drága hant felett.

Keresd fel könnyel és virággal
A csendes, jó halottakat;
Hogy majd, ha síri fád beárnyal,
Téged is megsirassanak.

[1880]

(129.) EPILÓG

(Endrődi Sándor esküvőjére)

Letelt a hét év. Véget ére
A bús hollandinak regéje.
Nyugalmát végre feltalálta:
Övé a hű, a hű leányka.
Boldog szigetről nézi végig
A bőszi vihart, hajók törését.
Jöhet immár a sors szeszélye:
Virágot szór kaján szemébe!

(1880. november)

(130.) MAGAMMAL ÉVŐDÖM...

Magammal évődöm: Te kába!
Meddig leszel még vágy-beteg?
Mikor szűnik meg sorsod átka
Megbabonázni véredet?

Küzdelmeidnek pihenése,
Kétségeidnek nyitja nincs.
Hiába szállnál föl, az égbe.
A röghöz lánczol rabbilincs.

Szomjas vagy csókra, szerelemre,
S ha megizlelted: undorit.
Dicsőséget kergetsz lihegve;
Meddig? Rogyásig? Holtodig?

Mindig a messzeségbe vágyol,
A távolban tündér a rém.
Dib-dábot elrejt rózsafátyol,
Halottat csókol a remény.

Tömérdék már a veszteséged;
Ránczos lesz tőle homlokod.
Oly nyomorult az emberélet!
S mégis dicsőnek álmodod.

[1881. január 14. előtt]

(131.) HA MÁR SZERETNI NEM FOGOK

Ha már szeretni nem fogok:
Mondjátok: meghalt, vége lett.
Ha lányért többé nem dobog
A szív, halálra vénhedett.
Mondjátok: meghalt, vége lett.

Ha már szeretni nem fogok
És vérem csöppenkint lehül:
„Édes csókokrul álmodott” –
Ezt írjátok sírversemül,
Ha vérem csöppenkint lehül.

Ha már szeretni nem fogok
És búcsut int a szerelem:
Szelidnézésű asszonyok
Fogják be majd haló szemem’,
Ha búcsut int a szerelem.

[1881. május 17. előtt]

(132.) A KÜZDELEMBEN

Nekem ragyog a nap az égen;
Enyéme a legjobb szívek.
Lelkembe van beírva mélyen:
Excelsior! Itt minden a tied!

Amit sejtelmem szomjan érez:
Dicsőség, örök ifjúság...
Azt hiszem, egykor mind enyém lesz!
Excelsior! csüggedni bárgyuság!

A búfelhő, a könnyek árja
Virágok magvát öntözi.
Dalokat zengő lelkem álma
Excelsior! a koszorút szövi!

Megfordul a világ fejében
Mint bűvös, fényes eszmekör.
Valóság az elérhetetlen!...
Excelsior! A küzdelem gyönyör.

[1882]

(133.) SZERETNÉK MINT HAJDAN ÉGNI

Szeretnék mint hajdan égni,
Ah! de nincs kiér'!
Hogyha így kell szomjan élni,
Eletem mit ér?

Hol az édes kín?... Lezajlott.
Hol a szerelem?
Régi szempár, régi arcok
Árnya jár velem.

Óh! ha jönne még csak egyszer
Egy szelíd leány.
Nyájas arcczal, szerelemmel
Csábos ajakán.

E hideg szív melegétül
Fölengedne még.
Öleléstül, csók hevétül
Dala ömlenék.

Új tavasznak, ifjúságnak
Napja sütné rám.
Csak már jönnél, várva-várlak,
Megváltó leány!

[1882. október 15. előtt]

(134.) PAPIR-ROMOK

Írásim közt motozgatok,
Foszlányokon merengek.
Ez össze-vissza hányt lapok,
Ezek a csonka versek
Másoknak semmiségek;
Nekem egy ifju élet.

Valósulatlan álmival
Elhervadt ifjuságom.
Óh, mind veszendő, mind kihal!
Csak tünemény, csak álom!
Százszor jobban szeretjük,
Ha vége s eltemettük.

Jövel, kis illatos levél,
Te drága kéz írása.
Sejtelmes vágyakról beszél
Minden kicsiny vonása.
Remények láza nemrég,
Most édes-kínos emlék.

Egy-két virágot, levelet
Még áhitattal őrzök.
De a regénynek vége lett
S a szív hozzá törődött.
Másért küzd, fáj szünetlen';
Nyugalma lehetetlen.

A jó barát minden sora
Nagy eszmék hirdetője,
Volt szebb jövő apostola,
És Júdás lett belőle.
Megcsalt, megmart azóta.
Sebaj! Hisz' régi nóta.

Foszlányok! rongyok! A jelen
Csúf meghazudtolása!
Egykor barátság, szerelem...
S gunyos visszája már ma.
El, el, fakó halottak!
Emésztő tűzbe doblak.

Legyetek porrá, hamuvá,
Mint lángoló szerelmem.
Az idő sírba hantolá,
S óh, mégis temetetlen.
Fel-feljár, hogy kísértsen,
A mult emlékeképen.

Nem! Mégse, bús papír-romok,
Őrzlek néma kéjjel.
Szívem csak emlékszik, zokog;
Lángol, de hajh, nem ég el.
Ti hamuvá, porrá lehettek;
De én azért sosem felejtlek!

[1881. augusztus 31. előtt]

(135.) KITÁROD ÉREZŐ SZIVED...

Kitárod érező szived';
De az enyim rosszul fizet.
Barátságod' kínálgatod,
S én érte mit sem adhatok.

Nem mindig voltam ily szegény:
Gyűlölködém, szeretkezém;
De jöttek hidegebb napok,
S minden virágom elfagyott.

Most társim őszi fellegek;
Nem látok csak borult eget.
Kialudtak villámai;
Szívárványát se bontja ki.

Ki egykor kővel megdobott,
Azzal ma már kezét fogok;
S kit szebb kor álmaimba szőtt,
Alig üdvözlöm már ma őt.

Mások viszhangja lett szívem.
Más hangot nem lelsz mélyiben.
Igy viszhangozzák rom-falak,
Amit mások kiáltanak.

Mondj jó'jszakát és menj tovább,
Kerüld e bús sziv otthonát.
Ne zörgess rajta: puszta ház,
Ahol te embert nem találsz.

[1881. december 2. előtt]

(136.) FIATAL HÁZASNAK

Idegenek közt a világon
Te voltál egymagad barátom.
Kaczaja, kínja életemnek
Lelkedből hozzám visszazengett.

Bár nem füzött hozzám az érdek,
(Mit is tehettem volna érted!)
Szived szivemhez nőtt egészen,
Megosztád üdvöm', szenvedésem'.

Hűbb társad van most drága nődben,
Ki szíved' elrabolta tőlem.
Csak kézszerítást kap barátod,
Mig a hitvest szivedre zárod.

Légy takarékos mámorodban;
Mohó vágy hirtelen kilobban.
Koldús leszen szűkebb napokra,
Ki boldogságát pazarolja.

Virágillatnál nincsen édesb;
De egész kert illatja méreg.
Kis örömek teszik ki üdvünk',
Miket a gondoktól kiküzdünk.

Majd hogyha elfogy ifju lángtok:
(Nem adhatok csak jó tanácsot.)
Legyetek búban, örömekben
Oly jó barátok, mint mi ketten.

(1882. március)

(137.) PETŐFI ELLEN [I.]

Hejh, Debreczen!
Ha rád emlékezem,
Ittas leszek, de nem a bortul,
Hanem a kéjes izgalomtul.
Virágos serlegek mögül
Leánymosoly ragyog körül.

Május hava
Szebb volt-e valaha!
Bágyadt kedélyem újra éledt;
A föld megint a régivé lett;
Mint aminőnek álmodá
Gyermekehitem, jaj, nem soká'!

Három napig
Láttam csak falaid':
De nem felejttem el sokáig
Tüzes szemű, bájos leányid'.
Egynek búbájos mosolya
Ah, tán nem is hagy el soha!

[1882]

(138.) PETŐFI ELLEN [II.]

„Hejh, Debreczen!
Ha rád emlékezem,”
Ittas leszek, de nem a bortul,
Hanem az édes izgalomtul.
Virágos serlegek mögül
Leánymosoly ragyog körül.

Álom volt ez? vagy sejtelem?
Mi végig rezgett lelkemen.
Május hava
Szebb volt-e valaha!
Bágyadt kedélyem újra éled:
Van mért örülni! Szép az élet.

Három napig
Láttam csak falaid'
De nem felejttem el sokáig,
Eged,' dalod', bájos leányid'
Elhagytalak! Hejh, Debreczen!
De váltig rád emlékezem!

[1882]

(139.) I. N. R. I.

Templomba tévedtem s a félhomályban
Megálltam, búban elmerülve mélyen,
Hol a zsidók királya haloványan,
Bágyadt szemekkel halni készül épen.
Megtört kedéllyel, búsan, létunottan,
Magamba szállva révedeztem ottan –
S egy gondolattól nem volt pihenésem:
Boldog, ki túl vagy földi szenvedésen.

Istenhalálra vágyó ördögök,
Hitvány cselédség, mely megköpködött;
Júdási csók, föld véres koronája,
Az igazságnak kézmosó birája,
Kereszthalál! Az áldozat betelt.
Van-e megváltás? Szívem nem felelt.

Orgona zúg. Ünneplő hangot ad,
Piros ruhában mond misét a pap.
Tömjénfüst száll; fölzeng a glória:
„Örvendezz szív, légy boldog, föld fia!
A messiás, ki megvált tégedet,
Ma jött világra. Békesség veled!”

Az istenember képe bús marad.
Átvert kebléből foly biborszalag.
Szelíd jóságaért ekkép fizettek.
Békét hirdetni jött s harcot teremtett.
„Pax vobis! Béke véletek!” ... De hol?
Nincs béke itt a földön, nincs sehol!
Kereszt alatt görnyedve vérzünk,
Ahazvér bujdosása létünk.

Örvendő népek gyűlnek, gyülekeznek.
A misemondó énekhangja reszket:
„Dicsőség néked istenünk az égben!”
Én a haló Jézust merengve nézem.
Isten betűi lelkem’ égetik.
A gaznak nem elég, hogy fölfeszít.
Dicsekszik: Csúf halálnak én adám át,
A názáretit, a zsidók királyát.

Te csak túrtél, isten báránya, némán.
Óh, nézz alá vigasztalólag énám!
Taníts meg, hogy harag nélkül lemondjak,
Szeressem a gyöngét, az elnyomottat.
Bú, gond között taníts meg hő imára,
Bocsánat-osztó, szenvedők királya.
Óh, mert a földet megvevé az átok!
S aki még megválthatná a világot,
Kinél az isteneszme megfogamzott:
Erőtlen ördögökkel vívni harczot!
Magát emészti, míg nem hallja ezt:
„Mehetsz pihenni: Ite missa est!”

[1881. december 24.]

(140.) A HALÁL UTÁN

(1877.)

Beh jó lesz meghalni! Óh, beh jó
Lesz nekem az életről letenni!
Ha ki zok szavakkal illetett,
Megbocsát és meg fog emlegetni.
Ember, aki jó volt s szenvedett
Leszek akkor a világ szemében.
Mít hibáztam, feledésbe megy,
Csak dalom fog élni és erényem.

Mert a dalt és szenvedésimet
Itt hagyom örökbe a világnak,
S itt hagyom a vádat is, hogy ő
Volt az oka könnyemnek, hibámnak.
S neki majdan büszkesége lesz,
Ami mostan életembe', szégyen;
S a kövekből, miket rám dobott,
Emléket fog még emelni nékem.

S dalomat, habár most megveti,
Magasztalni fogja még a nemzet.
Idegen sebek balzsamja lesz
Meleg vére bánatos szívemnek.
Kedves lányok elmerengenek
Verseimen édes éjszakákon.
Minden ember fog szeretni, bár
Nem szeretett senki e világon.

Visszatérni, óh, beh jó leszen
A természet altató ölébe;
Beh jó lesz, hogy szívem elcsitul,
S mije nem volt, lesz nyugalma végre.
S hosszú pihenés után, ha majd
Új életre lesz föltámadásom:
Gonoszabb sors úgy sem ér soha;
Mért busuljak hát e változáson?...

Meghalok! de élni fog tovább
Szenvedésem, dalom és szerelmem.
Meghalok s büszkén, erényesen
Fogok élni az emlékezetben.
S ha megírják életem sorát,
Ki fogják a bánatmat feledni.
Beh jó lesz meghalni! Óh, beh jó
Lesz nekem az életről letenni!

(1877. [december 9. előtt])

(141.) UTOLSÓ VÁGY

Ha majd értem jön a halál,
(Akármikor, készen talál.)
És nem lesz, aki megsírat:
Attól e szív meg nem riad.

Nem kell se könny, se koszorú;
A sír lakója nem hiú.
Hol csak bogáncs, gyom, túske nő
Az árok is jó pihenő.

És hogyha majd haló porom
Távol jövőben egykoron
Képezni fogja föld mezét
S kél-száll a légben szerteszét:

Hadd legyen útszéli helye,
Koldús sarúját lepje be;
Csak legalább melyet takar,
Legyen minden kis rög magyar.

S hol most kelettől nyúgatig
Testvérietlen nép lakik;
Egy nyelvet értsenek csupán:
Szép nyelvedet, magyar hazám!

[1882. március 19. előtt]

(142.) HAZUGSÁGOT SOSEM IRTAM...

Hazugságot sosem irtam.
Az igazság hangja legszebb.
Visszazendül dalaimban
Vallomása életemnek.

Egy hitem van, egy vezérem.
Az igazság, ezt imádom.
S mégis, amit általéltem,
Amért küzdök, hazug álom.

[1883 előtt]

(143.) ÚTKÖZBEN

Mint valami látomány
Nyári napnak alkonyán,
Útad' állja hallgatag'
Egy mosolygó nőalak.

Egyszer néz csak rád s megejt;
Egyszer, aztán elfelejt.
Az a percz, mely megleli,
Első, végső, egyszeri!

Kerülsz egy éltén át;
Több sugárt nem hint reád
Az a bűvös lányka-szem
Soha, soha, sohasem!

Visz az élet szekere
Tavaszodból kifele.
Kedves arcza mosolyát
Viszi tüskén-bokron át.

Ki-kivillan kék eged,
Piros rózsza rád nevet.
Néha ég s föld összefoly;
De te meg nem állsz sehol.

[1883 előtt]

(144.) AKIT SZERETTÜNK...

Akit szerettünk, nem feledjük,
Bármit beszéljen ajakunk.
Megrezzenünk, ha szóba hozzák,
Őt áldjuk, hogyha meghalunk.

Hiába ámitjuk magunkat:
Csak játék volt, muló szeszély!
Hiába mondjuk: Minden ábránd
Báját veszíti, véget ér.

Egy édes szempár, egy tekintet
Megbabonáz menthetlenül.
Ugy őrizzük, mint szent talizmánt,
Elrejtve a világ elül.

A sors megáldhat, meggyötörhet;
Emelhet hír vagy bukhatunk:
A kedves arcza sose hágy el;
Őt áldja hűlő ajakunk.

[1882]

(145.) MA SZÜLETETT A MESSIÁS

Hull, hull a felhő könnyü pelyhe;
Az utczákon tengernyi nép.
Paraszt, úr tarka egyvelegbe'
Megyen hallgatni szent misét.
Az ablakokból ide csillan
Hivogató világitás.
Ez egyszer minden évben így van:
Ma született a Messiás!

Én künn bolyongok, nincs családom,
Fásultan, únva életem'.
A templomból ma is kivágyom;
Az álorczást nem nézhetem.
Sötét az ég; nincs rajta csillag;
Sem égi jel, se lángírás,
Amely vezesse útainkat...
Ma született a Messiás!

Az élet össze-visszasága
Ma se békít ki semmivel.
A szenvedő ma sincs megáldva
S rongyokba' jár, ki jót mivel.
Egyiknek tétlenség az élet,
S izzadva szidja annyi más.
Születni gyakran ősi vétek...
Ma született a Messiás!

A tékozló fiú kaczagja
A szent estét. Ölében ül
Egy nő, ki testét bérbe adja,
S fizetett csókokért hevül.
Körüle táncz, csók, czéda ének,
Trágár beszéd, pezsgő-ivás.
Magdolna csak nagynéha tér meg...
Ma született a Messiás!

Ah, mind úgy van, bármerre nézek,
Mint amaz első éjjelen;
Farizéusnak áll az élet;
Szegényé jászol, Betlehem,
Ahazvér hány vagyon közöttünk!
Hány Jób, ki istennel vitáz.
Sirunk, hogy a világra jöttünk...
Ma született a Messiás!

Jójj, csendes ágy! Borítsad álom
Vonaglásimra szemfedőd'.
Te nyugtatod meg a halálon
Kivül a földi szenvedőt.
Jójj, csendes ágy! Majd holnap ébren,
Ha nyugtomból a zaj kiráz,
Tovább vergődöm, újra kérdem:
Mire való a Messiás?

(1883. december 24.)

(146.) NE TUDJON RÓLAD A VILÁG

Jobb, hogy ne tudjon rólad a világ;
Az életet jobb rejtve élni át,
Mint szüntelen' vivódni, küzdeni,
És bírhatatlanért elvérzeni.

Az élet láza, csábja ingerel,
De hajh, csak addig, míg nem éred el.
Amire vágyol: kincsnek képezed;
S amit elértél: már nem élvezet.

Csak nélkülözz: Az élet így tanít.
Hiányzani fog mindig valamid.
Hogy meg ne szoknád, nincsen oly gyönyör;
De pusztá hája sírodig gyötör.

Óh, fuss, ha tudsz, a kísértés elül;
Ha van kis fészked, oda menekülj.
S ne láss a nagy világból egyebet,
Csak házad', nőd', mosolygó gyermeked'.

[1883 előtt]

(147.) JÖVENDŐ ÉVEK...

Jövendő évek, nemzedékek,
Kiket szegény fejem nem ér meg,
Vajon minő lesz arcotok?
Egyet tudok, hogy bármi léssen,
Én soha többé meg nem érzem,
S a föld azért tovább forog.

Tavaszi fog akkor is virúlni,
Szerelmes ifju lánggra gyúlni,
A gondtalan vigadni fog.
Harmatkönny hull a rózsafára,
Csók méze lányok ajakára...
S a föld azért tovább forog.

S én nem tudok majd semmit erről,
Tavaszi, csókról, küzdelemről.
Porladni lent csak én fogok.
Aludva a halottak álmát,
Nem hallom a világi lármát...
S a föld azért tovább forog.

Kikért forró szívek dobogtak,
Mégvénülnek, megránczosodnak
A legszebb lányok, asszonyok.
A bánkodó lélek kiszenvet,
Elmulnak örömek, szerelmek...
S a föld azért tovább forog.

A halál, mint az őszi lombot,
Gödrébe hajt bölcset, bolondot:
Befutja mind a sírhomok.
Mindegy ha gyom, mindegy ha rózsza;
Mindegy ha könny, ha pásztoróra...
S a föld azért tovább forog.

Jobb nem lesz a világ, se rosszabb,
Hazát ad jámbornak, gonosznak.
Lesz rajta úr és elnyomott.
S örökre tart, örökre járja
Bohó játékod, élet álma!...
S a föld azért tovább forog.

Nem, nem örökké! Hála isten,
Hogy ami van, mind véges itten;
Mind, ami érez, él, mozog.
Nem lesz, ki sírjon és nevéssen;
Nem lesz, ki gyűlöljön, szeressen,
S szív nem dobog, föld nem forog.

[1882. december 31. előtt]

(148.) DON JUAN A MÁSVILÁGON

Beh futó az ember-élet!
Beh sietve jött halálom!
Még a régi lánggal égek,
S szerelemre, csókra vágyom.

Nélkülem fog nyílni, telni
Kert virága, föld leánya;
S óh, beh kínos elviselni,
Nélkülem lesz hervadása!

Piczi szájak, piros ajkak
Hű szerelmet esküdöznek:
Csókot vesznek, csókot adnak;
Óh, de én már soha többet!

Jobban éget a pokolnál,
Hogy e szív már nem szerethet!
Hogy nem volt több két karomnál,
S szép szemektől válni kellett.

Pokol lángja tán kiégphet;
Soha az én szomjuságom.
Beh futó az ember-élet,
Beh sietve jött halálom!

[1883. április 6. előtt]

(149.) MEGHALT

Meghalt: Könnyel olvasod.
Meghalt: Mindennap hallhatod.
Hamar mondod ki, kurta szó,
Mégis szívet rázkódtató.

A nyelvnek nincs búsabb szava.
Ez az örök kháosz maga.
Akinek szól, nem érti meg;
A síri éj vak és siket.

A földi lét javát-jaját,
Száz örömét és száz baját
Nem érzi többé sohasem
A szív, ha porlik odalenn.

Jöhet a nyájas kikelet,
Fakaszthat miljó életet;
Egész föld ünnepelheti:
Szegény tatár, mindegy neki!

Ifjú, kinek az izma vas,
Leányka, mint nyiló tavasz –
Ha későn, évek múlva is:
Meghalt, elmondják rólad is.

Kik itt vagyunk, kik itt lakunk,
Egymásután mind meghalunk;
S a temető szálló pora
Multról nem álmodik soha.

[1883. március 11. előtt]

(150.) FINALE

A régi vágyból, régi lángból
Alig maradt egy sugaram,
Virágszakasztó, dalfakasztó
Időm lejár, ah, oda van!

Május legében, kék egében
Nem zeng többé a régi dal.
Ah, nyúgovóra üt az óra,
S a fény, a láng, a vágy kihal.

[1883 előtt]

MAGÁNY

Újabb költemények

A világ csak hangulat.

(151.) MAGÁNY

Nevedet még alig gagyogtam,
S mégis már jól ismertelek.
Nap fényiben, sötét sarokban
Borongó árnyad reszketett.
Te vettél át, midőn születtem,
Kis bölcsőmet te ringatád.
Bús dajkadal gyanánt fülemben
Zsong most is: nincs apád, anyád!

Azóta részvétlen világban,
Magány! karöltve jársz velem.
Bolygok, mindig sötétben, árnyban;
Szülőföldem' sem ismerem.
Bús télidőn családi fészek
Védő melegje nem fogadt;
Anyai csók, epedtem érted,
S letem közömbös arczokat!

Más gyermek anya-ölbe fogva
Csitúl el, hogyha könnyezik:
Az én szemem sivár homokra
Hullatta forró gyöngyeit.
Nőttem s velem nőtt, mintha árnyam
Lett volna, a sötét magány.
Egy sírra hullt, hogy azt se lássam;
Abban feküdt szegény anyám!

Tavaszi nevetgélt; újra éledt
Virág a földön, lomb a fán;
S kit izzó vágyak perzselének,
Szomjam' csak én nem olthatám.
A féreg is meglelte párját,
Virág ölen szeretkezett;
Én akkor voltam a legárvább,
Kit senki, senki sem szeret.

Lihegtem, boldogság, utánad,
De hajh, nem leltelek sehol!
Csak azt láttam, hogy a világnak
Gyönyöre, fénye éjbe foly.
A mozdulatlan, komor árnyban
Olvastam ezt a mondatot:
Neked a napban is homály van,
Ahol te jársz, ott nem ragyog.

Óh gyászos árny, hát sose léssen
Nyugalmas, nyájas otthonom!
Igaz barátom, feleségem,
Olyan, ki lelkemmel rokon?
Hiszen nincs szív, hogy ne találja
Meg sorsa mását, részesét!
Csak az enyim maradna árva,
Magános, gyászoló, setét?

Küzdjek közönnyel, félreértve,
(Van-e magány irtóztatóbb?)
És könnyet ontsak a szemétre,
Mint Jehova szolgálja: Jób?
Az élet gyors hullámverését
Epedve halljam, mint a rab;
S az életszomj, a lelki éhség,
Mint Tantaluszt, úgy marjanak?

Mindegy! Ne jajgass, árva lélek.
Azért magány a végzeted,
Mert titkon, öntudatlan' érzed,
Hogy a tömeg közt nincs helyed.
Avagy ki óhajt oda menni,
Hol a virág is sárba' nyit?
Ahol varangyot költenek ki
Óh égi nap, sugáraid?...

Csitt, gyöngé szív! Hiszen ha nézed,
Kik úsznak itt a felszínen:
Pusztába rejtőznél, úgy érzed,
Hogy ott élj vadmézen, vizen.
Pusztába, mert ott csúszva-mászva
Kutyák a koncot nem lesik;
Mert ott nincs sujtva, megalázva,
Ki érző szívvel születik!

A földi vágyak, gerjedelmek
Lefoszlanának rólad ott;
Szennyüktől megtisztulva, lelked
Azt hinné, hogy csak álmodott.
Erős szívek nehéz erényét,
A lemondást gyakorlanád,
És Nirvánával így cserélnéd
Fel a kábító Szanزارát.

S majd egy nap', eljövén az óra,
Mely egyszer üt mindenkinek:
Megtudnád, álmok álmodója,
Hogy élni szép, de halni szebb.
Nap szórna fényt haló szemedbe,
Rád hullna hervadó virág,
S a lombok közt szellő rebegne
Fölötted halkan gyászimát.

[1885. november 15. előtt]

EMMA

*Szívem más névre nem nyílik meg,
Emmával tér a sírba.*

(152.) I. KÖNYVEMMEL

Ha könyvem' végig olvasod,
Megismered, minő vagyok,
Hogy lelkem mennyit küzködött
A kárhozat s az üdv között.

Voltam sokáig kárhozott;
Napot nem értem boldogot.
Poklomban, átkos éjjelen
Csupán a múzsa járt velem.

Igy tévelyegtem csüggedőn.
Már elhagyott végső erőm,
Midőn a legbúsabb napon
Te jöttél, mentő angyalom.

Csodaszép, bűvölő szemed
Feltárta nékem az eget,
És úgy kísért, mint égi fény,
Én gyönyörű Beatricém!

[1883. május 27. előtt]

(153.) II. [TE VAGY MÉG MOSTAN IS SZIVEMNEK...]

Te vagy még mostan is szívemnek
Gyönyöre, fénye, bánata.
Légy árulóvá, hűtelenné:
Szeretni foglak mindörökké;
Neved lesz ajkam végső sóhaja.

Te vagy, bár tőled messze estem,
Még most is mindenütt velem.
E hű szív kellő közepében
Élsz és ragyogsz a régi fényben
S én áldalak hűségesen.

Nem kérdem, ülsz-e diadalt még
Más férfi, más szívek felett.
Légy boldog, ünnepelt, imádott!
Hadd tűrjem én az árvaságot,
Üdvtől, örömtől száműzött legyek.

Feledj el és szeress akárkit;
Vádolni nem foglak soha.
Csak megsíratlak, eltemetlek,
De soha-soha sem feledlek!...
Neved lesz ajkam végső sóhaja.

[1883. október 6. előtt]

(154.) III. [NEM VOLTÁL MÁR IFJU LÁNYKA...]

Nem voltál már ifju lányka,
Hogy először láttalak;
És azóta egyre-másra
Tíz esztendő elhaladt.

Durva idő meg nem óvta
Arczod ifju bájait.
A szépséget – régi nóta –
Az enyészet várja itt.

Az idő vak és nem áll meg...
Lassan én is hervadok.
Tíz esztendő férfivá tett.
Kit az ábránd elhagyott.

S bár csalódtam álmaimban,
Megtanultam ezalatt,
Hogy aki nem hal meg ifjan,
Fiatalnak nem marad.

[1885?]

(155.) IV. [EMLÉKED, MINT VIRÁG A KÖNYVBEN...]

Emléked, mint virág a könyvben
Veszíti színét, illatát.
Gyakorlom szívem' a közönyben,
Egykedvűen gondolva rád.

Idő, távolság áll közöttünk,
Mit sóhajtunk egymás után!
Én azt hiszem, most összejönnünk
Nekünk még jobban fájna tán.

S ha olvasnám, hogy férjhe' mentél,
Most, túl az élet tavaszán,
Vagy, ami rosszabb tréfa ennél,
A síré lettél, drága lány:

Mint akinek van nevelése,
Siratnálak szokás szerint;
S aztán, más nő szemébe nézve,
A régivé lennék megint!

[1885. június 21. előtt]

(156.) V. [MÉG MOST IS VÉLED, CSAK TEVÉLED...]

Még most is véled, csak tevéled
Szokott benépesülni álmom.
Az éjjel láttam újra képed',
Én édes, elhervadt virágom.

Szemed, a hűséget sugárzó,
Rajtam pihent szelid hevével;
És hangod, mint csengő madárszó
Áradt a némaságba széjjel.

Arczod rózsáit, szűz derűjét
Lehe nem érte hervadásnak;
Az írigy évek tova tüntét
A régi szépségben kiálltad.

Gyönyörrel néztelek, de szóra
Nem birt megnyilni gyáva ajkam.
Pirulva álltam, elfogódva,
Mint üdvünk szép korába' hajdan.

S midőn az álom tünni kezdett
És szemeim lassan kinyiltak:
Ajkim csöndes hálát rebegtek,
Hogy megjelentél álmaimnak.

Óh mert ölelne bár keletnek
Szép húrja, drágább az álom,
Amely téged mutat szívemnek,
Én édes, elhervadt virágom.

[1885. november 1. előtt]

VI. UTÓHANGOK

(157.) 1. [SZIVEM, MIÓTA TÁVOL ESTÜNK...]

Szivem, mióta távol estünk,
Nap nap után lankad szerelmünk.
Ah, nem is az már ez az érzet;
Szine, illatja elenyészett.

Mit is sohajtsak, mit vesződjem
Egy nő miatt, ki messze tőlem!
Mért csüngjek rajtad dőre vággyal,
Ha két karom nem foghat által!

[1884. április 13. előtt]

(158.) 2. [A SZERELEM NÓTÁI FOGYNAK...]

A szerelem nótái fogynak.
Ah, agglegény leszek maholnap!
Nem áztat szép ábrándvilág.
Közelg az ősz; nincs délibáb.

Sötét hajamban szürke szálát
Találok mindennap nehányat.
Oda vagy ifjuság, oda!
Jön már a józanság kora.

Isten veled, sok fényes álom!
Mit is lézengek a világon!
Lehiggadt szívem mért dobog,
Ha már szeretni nem fogok!

[1884. április 13. előtt]

(159.) VII. [MI LENNE, HOGYHA ÖSSZEJÖNNÉNK...]

Mi lenne, hogyha összejönnénk
Még egyszer, úgy véletlenül?
Kezet fognánk-e mosolyogva,
Avagy futnánk egymás elül?

Tünt ifjuságunk szenvedélye
Lobogva égne-é megint?
Vagy nincs varázs, új szerelemre
Tüzelni képes szíveink'?...

Szívem azt mondja: nincs! Lemondók
Vagyunk ma és türelmesek.
Te megelégszel a magánnyal,
És én, ha rólad verselek.

Meglátogatsz még álmaimban,
Csókollak és ölel karom;
De ébren aztán nevetek csak,
Hogy én ilyesmit álmodom.

[1884. október 8. előtt]

(160.) VIII. DICSŐSÉG

Homályban élsz most, ismeretlenül;
De fel fog még ragyogni csillagod,
Ha éltem napja majd alámerül
S a sirba' fekszem, mint csendes halott.

S kiről most nem hoz hírt ujságpapír,
Se báli névsor, sem fürdőlevél:
A kommentátor majd csak rólad ír,
S együgyü közli-had belőled él,

Rejtett lakásod, zöld zsalus szobád
Divatba jó, ha én már nem leszek.
Leírják macskád', kertet', zongorád',
Szelid nézésed', könnyü termeted'.

Kifürkészik, faludba hogy' jövék,
Minő szerencsés végzet vitt oda;
Mért nem követtem lelkem ösztönét
S nem lettem egy pár véled én soha.

Hűséged' megcsodálják mód felett.
Megilletődve fognak nézni rád;
S mint őszi nap, szelíd emlékezet
Ragyog körül majd, elhervadt virág.

A régi báj, a régi szendeség
Feltámad újra fonnyadt arczodon;
S én hült szívemmel, sírba' fekve, még
Ott is csak hűségedről álmodom.

Ah, úgy van, úgy! Ah, úgy kell lennie!
Előbb halok meg; kell, hogy így legyen!
Hogy lásd, mikép támad költőd hire,
S hogy mit művel valódi szerelem;

Hogy úgy halld kedvesed dicséretét,
Mint ki csak egyről: rólad énekelt.
Hogy járjon által boldog büszkeség,
S ne gyászold sírom', hanem ünnepeld!

[d. n.]

(161.) IX. ÉNEKEK ÉNEKE

Zaharán jártam, számumot leheltem.
Oázt hiába leltem útamon:
Rám törtek, hogy pihennem ne lehessen,
Sakál, hiéna, bős ember-barom.
Az üldözött vadnál is kimerültebb,
Erősek közt egyetlen gyöngé, én,
Daloltam, ah, de meg nem szelidültek,
Mint hajdan, Orfeusznak énekén.

Tovább vonszolva testem' száz sebével,
Hárfámon kívül minden más nekül,
Embert utánzó nép közé juték el,
S nem értettem, beszélt bár emberül.
Ha jött az éj, – ennek mindent bevallok –
Kitörtem: Nincs e néphe', nincs közöm!
Mi eggyel-mással mégis összetartott,
Nem vonzalom volt, csak nyájas közöny.

Köröttem, mint a sárbogár ganajba',
Csak nyüzsgött a tisztátalan tömeg.
Istent tagadtam, kétkedém magamba',
Megátkozám világra jöttömet.
Ez hát az élet! a dicső teremtés!
Óh, hát az érzők sorsa mind ilyen!
Ha csak ki rúg, rabol, mar a szerencsés,
Minek van akkor érzékeny szívem!...

De hogy te jöttél, nyájasan köszöntve,
Egyszerre ég és föld arcot cserélt.
Jártam szelíden omló fényözönbe'...
Van hát, ki úgy érez, mint én s megért!
Ujjongva hirdetem: Van isten égben!
Van!... és te legszebb alkotása vagy!
Költő vagyok! Van mért hevülnöm, élnem!
Ég rendelé, hogy megtaláljalak.

Óh, nem barátság ez, mert több a lángja!
Nem, szerelem se; mert annál hivebb.
A múzsa szűzi, tiszta csókolása
Meg nem bűvölhet úgy, mint a tied.
Szívembe más név a tied helyére
Tudom, hogy nem kerül halálomig.
Amig dobog, míg el nem áll verése,
Emmát dobogja, róla álmodik.

Ha szépet látok, ha a jót megérzem:
Sugárzó lelkeddel találkozom.
Ha bánatom fölenged a reményben:
Te csókolsz biztatólag homlokon.
Te intesz: Csak előre a magasba!
Főlebb, főlebb!... Ott fénylik csillagunk!
Meg nem vakulsz, ne félj, csak nézz a napba!
Oda megyünk mi, onnan származunk!

Lányságod szűzi, tiszta koszorúját
Hervadni látnom nem hoz bánatot.
Mindig leány maradtál, mint a múzsák,
S gyermek, mint égben a kis angyalok!
Sohaj nincs ajkadon, csupán mosolygás
A bájadat megrabló éveken.
Ez a szelídség, ez a bölcs lemondás
A boldogság, amint én képzelem.

Az asszonyok között te drága, ritka;
Lemondás, béketűrés angyala!
Te ringatódzol legszebb dalaimba',
Szívem legédesb, eleven dala;
Egyetlen csillag távol mult homályán,
Átcsillanó fény a jövő ködén;
Viharba' békét hirdető szivárvány,
Szelíden omló fény a csend ölén.

S most elnémulhat mindörökre hárfám.
Elzengtem, ami rajta zenghető.
Idővel vérem hívesebbre válván,
Végső fellobbanása légyen ő!
Kinek nevét körítik dalvirágok,
S ringatják lágyan zsongó ritmusok;
Kit mint az égi múzsát, úgy imádok,
Kiről dalt írni szebbet nem tudok!

[1887]

(162.) X. MÉG EGYSZER

Tíz éve már, mióta szép szemed'
Nem láthatom, csupán fényképedet;
Mióta egyre szítom vágyamat,
Hogy még egyszer, még egyszer lássalak!

Az a világ, mely a letűnt helyét
Pótolja, arcot, színt, nevet cserélt.
Egy óhajtasom mégis megmaradt:
Hogy még egyszer, még egyszer lássalak!

Betegen, ah, tán síromhoz közel!
Hiába sóhajtok: Jövel! jövel!
Nem virrad fel többé a drága nap,
Hogy még egyszer, még egyszer lássalak!

Közelg már az idő, mely enyhét ad;
Lehunyt szemmel nem gondolok reád,
Hol örök éj tanyáz, a föld alatt,
Hogy még egyszer, még egyszer lássalak!

[1887]

(163.) XI. SZERELMI EPILOG

Ez az utolsó dal tehozzád;
Aztán elnémul ajkam.
Szívemet vágyak nem kinozzák;
Lemondok egy sohajban.

Mulandó minden, ah, belátom!
Az ifjuság s a szépség.
Én meghajolt, szegény virágom,
Hervadva meddig élsz még?...

Óh, balga én, ki messze tőled
Csak árnyadat szerettem,
S a vén időnek, sietőnek
Hatalmát kinevettem!

Azóta elszállt ifjuságod;
Enyém is indul útnak.
Éltünk fájáru a virágok
Egymás után lehullnak.

Te megviselt szív, légy nyugodtan!
Meddő vágnak mi haszna!
Meghervadottan, meghajoltan
Gondolj a szép tavaszra.

Mit ér tünődni, sirni rajta,
Hogy a tavasz mulandó;
Hogy a szerelmes nőnek ajka,
Szépsége hervadandó!...

Isten hozzád, zord életemnek
Egyetlen rózsaszála!
Mig ajkam egy betűt rebeghet:
Jóságos lelked' áldja.

Szállj búcsudal, szép rimbe' vidd meg,
Mi van sorsomban írva:
Szivem más névre nem nyílik meg,
Emmával tér a sirba.

[1884. október 5. előtt]

FESTETT IDEÁL

(164.) FESTETT IDEÁL

Elsendesült a szinpad immár,
A taps elnémult, kialudt a csillár.
Az arczokról levált a festék:
A szindarabot befejezték.
Hol tréfa-csókokért esengtek
S megtapsolták az álszerelmet:
Csók, eskü, színlelések,
Taps és hazugság véget értek,
S játszó és néző csendesen
Hazafelé megyen,
S ki hintón, illatos selyembe',
Ki foszlányok közt dideregve
Folytatja a komédiát.

Egy sápadt képü, czérnaszál diák,
Kit bolondok tanitnak bölcseségre,
Ott lebzsel most is a színház tövébe'
S hidegtől és vágytól reszketve várja,
Mikor jön ki Leonorája,
Kinél szebben pillantani,
Sohajtani, szerelmet vallani
Egy nőt se látott még soha.
Ő a világ egyetlen asszonya!
Gyönyöre a sziveknek;
Az ünnepelt, a legszebb,
Ki neki még a könnyeknél is drágább,
Kiért od'adná minden tudományát
S meghalna, ha kívánná Leonóra;
Más szóval: Zoltán titkos bámulója.
Rideg szobában, éji csöndben
Körüllegi szép alakja.
A bölcsek olvasása közben
Egy dallamos hang megzavarja.
Küzdvén a léttel avagy álmodozván,
Mindig csak Leonórát látja Zoltán.
Az üdvösségre, mostan látja csak,
A főliánsok nem tanítanak.

Tehát a színház mellett ácsorog
Zoltán és várja ismeretlenét,
Kivel csak olykor álmában beszélt.
Kifent urak, rizsporos asszonyok
– Köröztük édes illat árad –
Sietve kocsijokba szállnak.
Elnézi Zoltánunk, kit olykor
Egy illatos karmantyu horzsol.
Szemébe néz sok büszke nőnek
S lelkében ábrándok szövődnek,
S pompát, szerelmet fátylon által
Megsejt, megérez néma vággyal.
S amint így elmereng sohajtva
S elveszti önmagát a zajba',
Megakad egy selyem ruhán
Vagy pillant cifra úr után;
Egyszerre, óh, csodás ígézet!
Szeráf-ének Zoltán fülének,
Megcsendül az ő drága nyelvén:
„Barátom, üljön ide mellém!”
A filozófus, íme, hogy' remeg!
Jobban, mint künn a téli fagyban.
Hölgyéhez símul, egyre közelebb,
Némán, félénken, öntudatlan'.

Csókolja keztyűjét, beszélni készül
S kábultan a szép hölgy ölébe szédül
Ám Leonóra nincsen ily zavarba';
Kezét megfogja, arczát simogatja
S ajkával homlokához érve
Beszél, de törzsúrás beszéde:
„Tekintsen énrám, ide, bátran.
Nem vagyok én rossz, higgye meg.
Én is jártam vékony ruhában
És átkozám az életet.
Tudom, fűtetlen a szobája,
S nem várja otthon senkisé.
Óh, voltam én is, én is árva!
Azért van mostan jó szívem.
Mért fordul el? mért huzza el kezét?...
Mire való önnél e büszkeség?
Megbántottam? vagy nem tetszem talán?”
S bűbájos mosoly játszik ajakán,
Mely a bilincseket lassan leoldja
Zoltán szívéből és amint beszél, [❖]

Fel-fellobog szívének égi pokla,
S már nem huzódik, semmitől se fél.
Lefesti a szerelmi vágy hatalmát,
A küzdelemnek édes kínjait;
Kéj, mámor, álom, szenvedély ragadják,
Hol csalogány zeng és a rózsa nyit.
Fülébe súgja (halavány beszéd!)
„Egyetlenem, kincsem, drágám, szeretlek!”
Csókolja ajkát, homlokát, szemét;
És Leonóra hagyja, nem ijed meg.
S beszélne még s hallgatná Leonóra,
De a lovak im’ prüszkölve megállnak.
„Itthon vagyunk!” Ajtó nyilik. Kiszállnak.
Az ifjú bókol; de a hölgy kacsója
Gyöngéden visszatartja őt: „Ne menjen!”
Zoltán követi lázas sejtelemben.

A szobalány, terítve vacsorához,
Álmélkodik, dörmög magába’:
„No lám, ki hitte volna! Ez a páva,
Ki nagy urakkal is csak ímez-ámoz,
Ehol ni, tessék, mit mivel:
Az utca rongyát szedi fel!”

És Leonóra szép szerével
Zoltánt a dús asztalhoz ülteti,
Kinálja sülttel, süteménnyel,
Poharába tölt drága bort neki.
S a bölcsek tanítványa hálás,
Dehogy kell néki sok kinálás.
Dicséri a befőttet, borjunyelve
És sajtnak, lúdmájnak sem oszt kegyelmet.
S a pezsgő! Áldott, aki fölfedezte,
Hogy’ száll a vérbe, szívbe, képzeletbe!
Arany nedvébe fül hitvány ijedség;
Zoltánnak is meghozza íme merszét.
Biztatja: Nem tündér, csak földi nő ez!
Még egy pohár, s az ifju vakmerő lesz...

Zdenkó gróf szörnyü mérgesen betoppan.
Már az előszobában is dühöngött:
„Hol a gazember? Valld be, ki van ottan!
Hadd tépjem darabokra azt a kölyköt!”
De im, haragja kacagásra fordul,
Nevet, hogy szinte könnye is kicsordul. [❖]

„Hát így vagyunk?... Féltékeny volt? Ugyancsak
Megjárta!” S most már mindketten kacagnak.
„Nem látja, hogy csak egy szegény diák?
(Az utcán szedtem föl szegény fiát,
És jól tartottam őt.) Uram, remélem,
Nem távozik szerény lakombul éhen?”
A gróf dicséri Leonórárt,
Hogy csupa részvét, csupa jóság.
Egy forró csókot nyom kezére
És köztük újra szent a béke.
S Zoltán?... Ő itt fölösleges személy;
Eltávozik és újra rejtve él,
S bár egyre hódít festett ideálja,
Ő már többé a szinpadon se látja.

[1879]

EPITÁFIUMOK

-----kegyelet!

Eljősz te is s meggyujtod mécsedet.

(165.) KATONA JÓZSEF

Emléktáblájának leleplezésére

(1883. ápr. 16.)

Melyik költő nem vágyik tetszeni?
Ahány csak volt, ohajtá mind a tapsot.
Fagyos közöny hamar szárnyát szegi.
Pacsirtát zengni télidőn ki hallott!
Nincs dalos ajk, mely ne hallgatna végre,
Ha nincs, aki figyeljen énekére.

S neked taps osztályrészülnem jutott.
Hőszóddal nem sirt, nem hevült a nemzet.
A teremtésbe' vesztes és bukott
Magad valál. Ki méri meg keserved'!
Óh, szörnyű sors, nagy elmével születni,
Ha meg nem érti, meg nem látja senki!

Terólad zengek, Kecskemét fia!
Shakespeare-e a magyar tragédiának.
Im', összejöttünk ünnepelni ma,
Megengesztelni sértett szellemárnyad',
Óh, mester, érzi mind, aki ma itt áll:
Rosszkor születél, siketeknek írtál.

Te voltál Bánk, a vesztes, hallgatag,
Kit a halál elért még életébe',
Búját, keservét érezted magad,
Elfojtott szenvedély lángjában égve.
Hallhattad, hány kis embert éljeneznek:
De büszke búdat némán rejtegetted...

És tűnt a kor, s más, újabb nemzedék
Tapsolva, sírva, lelkesedve látta
A magyar ember őstermészetét,
Sok százados harczát tragédiádba'.
S a koszorú, amely ma sírod éke,
Megújul nemzedékről nemzedékre.

Nincs sírűreg, nincs század oly setét,
Mely a dicsőt örök homályba zárja;
Nem nyomja el a költő szellemét
Se lelki vakság, sem a sors vizálya.
Feltörte Bánk is koporsója zárát,
Dicsérve mesterét s nagy alkotását.

S most itt vagyunk, és áldjuk a helyet,
Ahol megkezdted bús tragédiádat.
Mert az: küzdés s bukás volt életed.
S a hír sugára csak sirodra áradt.
Ma már mint halhatatlant emlegetnek
Arany, Petőfi, Vörösmarty mellett.

Jó magyarok, kik ide gyűltetek,
Tisztelni Kecskemét fiát, a holtat:
Gondoljátok meg, mennyit szenvedett!
Intő példája legyen ő e honnak,
Hogy majd, ha még egy Katonája léssen:
Ne csak így *feltámadjon*, így is *éljen*!

(1883. április 16.)

(166.) WAGNER RIKÁRD

Fréja fejedre
Fris koszorút fon,
S Walhalla virányin
Amrita vár.

Itáliában ért el a halál,
Ki germánoknál germánabb valál.
Velencze, régi nagyság, fény regéje!
Te láttad, mint borult homály szemére.
Tengerhullámod viszi szét a földnek:
Nem dobban Wagner büszke szíve többet!

Megbűvölt engem is varázslatod.
Fülembe zengtek régi századok.
Láttam Szigfridet, Krimhild bosszuját,
Tannhäuser lángját, Hollandid buját;
Az álmatag szemű Sentát s szerelmét,
S Elzát, kinél nincs bájolóbb, se szendébb.

Szállj, szállj Odinhoz! Zengő álmaid
Behangozzák a föld határait,
Királyi koronák törékenyebbek,
Mint legkisebb betűje nagy nevednek,
S ahova útja nincs csak égi lángnak:
Te oda szállsz; Beethoven, Goethe várnak.

Fréja fejedre
Fris koszorút fon,
S Walhalla virányin
Amrita vár.

(1883. [február 13–18. között])

(167.) ARANY JÁNOS HALÁLÁRA

Nemrég hevült, ma sír minden magyar.
Hamar jött az öröme gyász, hamar!
Az ünnep árja még le sem lohadt,
Bú árnyékolja, népem, arcodat.*
Egy hét különbség, vagy tán annyi sem.
Óh, nem gondolta akkor senki sem,
Hogy, míg a nagy lantosnak szobra támad:
Elérkezik végnapja Ossiánnak!

Mikor Petőfinek hódolt a nép,
Arany sugártól ragyogott az ég;
S hogy te lehunyta szempilláidat,
Ősz volt, hives, borongó őszi nap.
A természetnek sem volt kék ege,
Csak bús felhője, csak zúgó szele;
És sírt az ég egyhangu, méla cseppel,
Őérte, ki a végsők közt esett el.

* Néhány nappal Arany halála előtt leplezték le Petőfi szobrát. [Reviczky jegyzete.]

Nem a költőért sírok. Ő mienk.
Fáradt, beteg volt. Jó, hogy megpihent.
A vén idővel versenyt szállani
Fognak dicső, mélységes álmai.
Mit szent magányban gondolt, érezett:
Azzal kezdünk egy új évezredet.
Óh, nem a dalnokért hull könnyem árja!
Az emberért! Ő szállt a sír-homályba.

Dalodhoz méltó volt az életed.
Mily név illet meg? Hogy tiszteljelek?
Áldott, kit szűz erényed lelkesít.
Csak a pribék nem ontja könnyeit.
Ah, elvesztettünk! Már a sír takar.
Nem jó utánad, nem jön ily magyar!
Óh, légy velünk! Mindenha légy vezérünk!
Amig téged csodálunk: addig éljünk!

(1882. október 22. után)

(168.) TURGENYEV

Vádoltak, hogy sivár vagy és rideg.
Én megbámultam érzékeny szived'.
Ami ábránd kísér az életen:
Hűség, hevülés, első szerelem;
Ifjúság álma, mely ringat szelíden:
Mind feltaláltam a te műveidben.

Velem bolyongtak éltem útjain
Pavlovna, Gemma, Litvinov, Szanin.
Az üdvről velük hányszor álmodám!
Minden csak füst! hányszor sohajtozám.
Te voltál legjobb, leghivebb barátom!
Még ismeretlen sírod' is megáldom.

S áldják százezren. Merre szív dobog,
Kiegett költő! addig ér honod.
Nemcsak vajúdó nemzeted csodál.
Csodáljon is: vérébül vér valál.
A jobbágyok hideg napú hazája
Benned vigasztaló fiát is áldja.

De más, távol lakó népek, de mi,
Szerencsésebb hazának gyermeki,
Kiket nem önkény hajt idebb-odább:
Mi is megáldjuk Turgenyev porát.
Meghódolunk a költő szellemének.
Szívvére áldás és halála élet.

Fut az idő. Az agg történelem
Gyarapszik nagy nevekbe' szüntelen.
Te is pihensz! A bűvös kéz merev.
Sirj múza, sirj! Nem lesz több Turgenyev.
Minden művelt léleknek gyász halála:
Hol érző szív van: ott az ő hazája!

(1883. szeptember 3–7. között)

(169.) A VOLKOV-TEMETŐ [I.]*

A hirlapokban olvasom leírva
Mínő helyen fog domborulni a sirja
A csárok új, virágzó városában
Szegényes temetőnek
Egy elhagyott, elhanyagolt zugában
Latrok, zsíványok, tolvajok
Tőszomszédságában van sirba hányva
Az orosz nép színe virága!

Óh, minden népnél, minden korban ugy volt:
Meg volt az verve, a világba dobva,
Ki érző szívvel jött e zord világra.
Orosz költő mért boldogulna jobban?
Hányszor sajnálkozám Lermontovon,
A száműzöttön! Szívemet facsarta
Szomorú sorsa Dosztojevszkinek
Gogoly – gyalázat, úgy veszett el éhen
Míndnyájuk sorsa küzdés volt s a szégyen.
Épugy mint nálunk, csakhogy azt reméltem
Hogy amit az élőkön vétettek egykor,
Majd a halottakon jóvá teszik!

* Szentpétervár egy szegényes temetője, melynek egyik félreeső zugában, a rablógyilkosok tőszomszédságában fekszenek Oroszország irodalmi kitűnőségei. – Ide temetik Turgenyevet is Belinszki mellé. [Reviczky jegyzete.]

Óh, mindenütt, mióta Jób keserge,
Meg volt az verve, meg volt bélyegezve,
Ki érző szívvel jött e zord világra,
Csalárdok közt az igazsághoz állá.
Bús sorsa küzdés, gúnykaczaj közöny
Párnája kődarab, nektára – könny.
Orosz költőknek sem volt jobb a sorsa
Ah, látom őket elvonulni sorba'...
Elől a rongyos Dosztojevszki mégyen,
Aztán Gogoly, ki úgy veszett el éhen.

Hál' isten', hogy magyar költő vagyok!
Csak életemben fázom, koplalok.
Hazám becsüli költőjét, a – holtat,
S nem tűri sírszomszédul – gyilkosoknak.
Bár élve tövisek között haladtam:
Rózsák alatt fogok rothadni majdan.
A kerepesi temetőben
Síromnak lesz virága bőven
S halottak napján, olcsó kegyelet,
Eljősz te is, s meggyújtod mécsedet.

Lermontov honjából kiűzve ég el
Bosszút liheg Puskin piros sebével
S látom bús arczát Csernischevszkinnek,
Kit szemtelen, vad önkény számkivet.
Míndnyája bús, beteg, boldogtalan:
Költő hírének ily nagy ára van.
De hogy, ha meghal s visszatér a földbe,
Bármily hazának, kornak is szülötte.
Sirját az unokák megkönnyezik,
Csak te orosz, vagy rút kivétel itt

Óh, nem elég, hogy gaz hóhér kezéd
A meggyilkoltak véréből csepeg;
Hogy akiből rabszolga sose válik,
Kiüldözöd rabnak Szibériáig
Hogy lelked mint hazád, hideg, setét
Hogy aljas és hazug vagy, nem elég;
Azt aki fényét híná szét az éjben
S erényt, s igazságot hirdet merészen
Hogy költődet még a sírban is gyalázzad
Igy ember nem tesz, csak barom vadállat.

[1883]

(170.) A VOLKOV-TEMETŐ [II.]*

Ott fogsz nyugodni, ahol a zsványok,
Dicső orosz költő, ki a világot
Meghódítottad barbár nemzedednek.
Óh, Turgenyev, latrok mellé temetnek!
Giz-gaz közé, a Volkov-temetőbe'
Barátodat behányták jó előre.
S más társad is lesz. Elhagyottan,
Bedőlt, virágtalan sirokban,
Hirdetve azt, hogy meg nem érdemelted,
Oroszország! költőid így pihennek.

* Szentpétervár egy szegényes temetője, melynek egyik ronda zugában, rablógyilkosok tőszomszédságában fekszenek Oroszország irodalmi kitűnőségei. Ide temették Turgenyevet is Belinszki mellé. [Reviczky jegyzete.]

Óh mindenütt, mióta Jób keserge,
Meg volt az verve, meg volt bélyegezve,
Ki érző szívvel jött e zord világra
S csalárdok közt az igazsághoz állá.
Kín volt az élte, gúnykaczaj, közöny;
Párnája kődarab, nektára könny.
Orosz költőknek sem volt jobb a sorsa.
Ah, látom őket elvonulni sorba...
Elől ziláltan Dosztojevszki mégyen,
Aztán Gogoly, ki úgy veszett el éhen.
Lermontov honjából kiűzve ég el;
Puskin boszut liheg piros sebével;
S látom bús arczát Csernisevszkinék,
Kit czári zsarnok-önkény számkivet.
Mindnyája bús, beteg, boldogtalan:
Költő hírének ily nagy ára van.
De hogyha meghal s viszatér a földbe,
Bármily hazának volt légyen szülöttje:
Sírját az unokák megkönyyezik;
Csak te, orosz, vagy rút kivétel itt.
Óh, nem elég, hogy gaz hóhér-kezed
A meggyilkoltak véréből csepeg;
Hogy akiből rabszolga sose válik,
Kiüldözöd rabnak Szibériádig;
Hogy lelked, mint hazád, hideg, setét,
Hogy aljas és hazug vagy, nem elég:
Azt, aki fényét hinti szét az éjben
S erényt, igazságot hirdet merészen,
Költődöt még a sirban is gyalázod.
Vadállat! Véredből születni átok!

Hál' isten', hogy magyar költő vagyok!
Csak életemben fázom, koplalok.
Hazám becsúli költőjét, a – holtat,
S nem dobja sirszomszédul – gyilkosoknak.
Bár élve tövisek között haladtam:
Rózsák alatt fogok rothadni majdan.
A kerepesi temetőben
Siromnak lesz virága bőven,
S halottak napján, olcsó kegyelet!
Eljősz te is s meggyujtod mécsedet.

[1883/1889]

(171.) IDŐELŐTTI SÍRVERS

Utód, ha síromhoz kijősz,
Hivalkodón ott ne időzz,
Tégy, mint elődid egykoron:
Haladj tovább, ne sértsd porom’.

Virágnak síron nincs helye.
Ne díszíts férgeket vele.
Holtnak mit ér a hódolat!
Gunyolná csendes álmomat.

Az élet száz gyönyört kínál.
Ölelgesd lányt, egyél-igyál,
S ne fürkészd életem sorát.
Éltem s meghaltam, nincs tovább.

Éneklő koldus volt czimem.
Éltem kenyéren és vizen,
S azt hittem, hogy király vagyok,
Bolondok közt a legnagyobb.

Elestem mindentől, ami
Embert tud boldogítani.
Egy vágyam volt: a nyugalom.
Megadta egy kis sírhalom.

Büntesd uram, sujtsd, égi kar,
Ki föld alatt is megzavar,
S ha sírját ő is megleli:
Nehéz legyen a föld neki.

[1884. augusztus 24. előtt]

GOROMBA VERSEK

*Fiú, ne henczegj, légy szerény!
Költőben ez legfőbb erény.*

(172.) BIZTATÁS

„Fiú, ne henczegj, légy szerény!”
Költőben ez legfőbb erény.
Ma már nincs rendkívüliség;
Egyenlőség, testvériség,
Nil admirari a kor jelszava;
Nem is költő, ki nem demokrata,
S mellét bolondul, önhittén kivágva:
„Odi profanum vulgus” kiabálja.
„Csak írótlár vagy, semmi más, fiam.
Egyenlők vagyunk mindannyian,
S aki a más fejére nőni áhit:
Üldözzük azt, gunyoljuk azt halálíg.”

Parnasszus aljáról a sánták
A repülőknék ezt kiáltják;
S ha vélük sántikálni semmi kedved:
Csufolkodón rád nyelvet öltögetnek,
Szidnak titánnak és felhőivónak
S élczelve mondnak véleményt terólad.
Azért öcsém, ha szállni vágyol,
A porba' vergődők hadától,
Kérj engedelmet rá szerényen.
Mondd, légi úlad, szárnyalásod
Csakis kísérlet, gyöngé próba lészen.
Tudod te jól, hogy mennyit érsz s belátod,
Petőfik már ma igen születnek.
E józan kor csak epigont teremthet.
Nem vagy te más: viszhangja a nagyoknak,
Kiket most fendicsérnek, mert – halottak!

Egyetlen vágyad, képe álmaidnak,
Hogy a kortársak tetszését kivivjad.
Közöttük érzed legjobban magad;
Nem kell egyéb, csak ők tapsoljanak.
Művészetednek nincs oly csinja-binja,
Mely sasszemüknek rögtön meg ne nyilna.
Szavuk szentírás, izlésük remek,
Ők mondjanak döntő ítéletet...
Szóval: tapsára vágyol a tömegnek;
A népszerűség koszorúja legszebb.

Ha szemforgatva így beszélsz nekik:
Tapsolni fognak tintás kezeik,
S hozzágondolják: „Szállj csak, nemsokára
Ugyis lepottyansz miközénk a sárba;
S tanácsunk akkor bölcs és kurta lészen:
Arabusul ki nem tud, ne beszéljen.”
De óh, ha látják, hogy szárnyad nem ernyed,
Hogy biztosan szállsz, bátran, egyre feljebb:
Előbb ámulnak, oszt’ méregbe jónak,
S kezdvén belátni, hogy rászedted őket:
Boszút forralnak rögtön ellened,
S rád olvassák a bölcs ítéletet:
„Hogy képzelődik a szegény tatár!
Különb-e nálunk. Nem. Mi hát? Szamár!”
És ha ilyenkor le-leszállsz pihenni,
Közönyt mutatva állnak szóba véled.
S a kritikák is mind arról beszélnek:
Nem volt az repülés, nem vagy te semmi.

Azért öcsém, szerény te még se légy.
Hadd szidjon az írói csőcselék.
Legyen szerény, kinek nincs más erénye,
A koldus hadd járjon kalap-levéve;
Te bontsd ki büszkén, bátran szárnyaid’!
A Parnasszus nem szűk veréb-kalit.
Hegy az, hová mankókon, szárnyszegetten
Felmászni lopva, titkon lehetetlen.
Hadd öltögesse nyelvét rád a dőre!
Ne pillants hátra, csak mindég előre...
Ezt suttogják Parnasszus árnyai
Annak, ki hozzájok birt szállani.

[1884]

VALLOMÁSOK

(173.) I. [SERÉNY A VÁGYBAN, REST A TETTBEN...]

Serény a vágyban, rest a tettben;
Aludt vér s mégis telhetetlen.
Csábítani kész a nőt, ha messze,
De bamba, szóltan véle szembe':

Ilyen vagyok, mióta élek:
A szerelem elméletének
Tudósa, bölcse, hirdetője,
S a gyakorlatban gyáva, dőre.

[1884. május 21. előtt]

(174.) II. [MINT AZ ÉHES KOLDUS EMBER...]

Mint az éhes koldus ember,
Aki sóvár, kandi szemmel
Nézi csak, amire vágyik,
A kirakat drágaságait:

Úgy vagyok az asszonyokkal.
Aki lát, azt mondja joggal:
Becsületes koldus ember;
Éhen hal, de lopni nem mer.

[1884. május 21. előtt]

(175.) III. [HEINÉVEL, HA KELL, BEVALLOM...]

Heinével, ha kell, bevallom,
Ha nem is oly büszke hangon,
De pirulva, lehangoltan:
Szűzet el nem csábítottam.

Olyan nő sincs a világon,
Akinél vón' tartozásom;
Mert a csók volt az egyetlen,
Amit mindig kifizettem.

[1884. május 21. előtt]

(176.) PRO MEMORIA

(Kezdő poétáknak)

Irtam verset mindenneműt;
Mélát, rajongót, keserűt,
Volt jámbor is, ki megcsodálta,
S maradtam mégis félhomályba'.

Ifjú magyar költőjelölt!
Bolond, ki nálunk rimbe' költ.
Ha már a dicsvágy láza kerget:
Vezércikket körmölj, ne verset.

[1883. szeptember 23. előtt]

(177.) SZÉPEN FOGNAK ELTEMETNI

Egy vigasztal életembe':
Ha eszembe jut halálom.
A jó módból kirekesztve,
Azt a sírba' feltalálom:
Szépen fognak eltemetni.

Rossz ruhában tengve-lengve,
Fázva küzdtem a nyomorral,
De a végső útra kelve,
Rózsát szórnak rám halommal,
S szépen fognak eltemetni.

Az ujságok megdicsérnek,
Lesz koszorú, pompa, gyászdal,
Dikcziózva kikisérnek...
Magyar költő, csitt a váddal!
Szépen fognak eltemetni.

[1885. február 1. előtt]

(178.) TALIZMÁN [I.]

Egy ajándékba kapott melltűre

E melltű gyöngye – régi képbeszéd –
Beteg kagylónak kincsét képezé.

Szivem a lázas, szenvedő, beteg,
Gyöngyhez hasonló kincset rejteget.

Ezzel viszonzom én ajándokod'.
Gyöngyös melltűért gyöngy kis dalt hozok.

A kis melltű talizmánom leszen:
Tudnillik, mig zálogba nem teszem.

[1883. január 14. előtt]

(179.) SIRALMAS NÓTA

Leplezni amit érzek hogyha tudnám
S nem őszintéskedném ily hebehurgyán;
Ne volnék az igazság ily barátja,
Ki az üresfejűt nyiltan lerántja;
Állnék ki csak a piac közepére,
Portékámat nagy hangon feldicsérve;
Tenném le ezt a gyáva büszkeséget
S járnék kedvébe' kétszinűn a czéhnek;
Csinálnék hivatásból üzletet,
Alkudva mint X versdíjak felett;
Készletbe' volna csak mindig dalom,
Ha hízelgésre nyílik alkalom;
Csinálnék verset minden alkalomra,
Banketre, bálra, jubiléumokra;
Mint krónikás, ahányszor csak lehet,
Fújnék nagyhangu förmedvényeket;
Mennék el dáridóra, temetésre,
Hangolva mindig tósztra, gyászbeszédre;
Olyan nagy volnék, szinte képzelem,
A csillagokat verdesné fejem.

Vagyok egy jámbor, csendes verscsináló,
„Ismert költőnk” vagy legfőlebb „kiváló”.
Nem használok, nem ártok senkinek;
Nem is olvassák költeményimet,
Csak kebeldús vén szűzek és diákok,
Meg a kollégák: lantoló cigányok.
Kézmíves-írók a fejére nőnek
A nótás kaszapakerülőnek,
Aki jólétből, hirből kiszorítva,
Türelemmel csak vár, vár, mint a birka.

[1889]

(180.) BETEGSÉGBEN

(1886. szept. 26.)

Rideg legény vagyok, biz' az!
Most érzem csak, hogy e pimasz
Német görcs vagy mi vett elő
S vagyok az ágyban nyögdelő.

Egy lélek sincs, ki kérdené:
„Mi baj?... teát készítek-é?
Kell egy pohárka rum talán?...
Vagy menjen friss vizért a lány?...”

Fekszem lázban, tehetlenül.
A várva-várt álom kerül.
A gyertya pislog rám csupán,
Mert más virasztó nem jut ám.

Eh! – flegma itt a földolog!
Azért bizony, aki dohog,
Mert agglegény maradt, buta –
Forduljon fel, mint egy kutya!

(1886. szeptember 26.)

(181.) BUCSU KABÁTOMTÓL

(1877.)

Te kicsufolt, szerény kabát!
Kopott bajtársam, addió!
Elválunk, régi, hű barát;
Már alkuszik rád a zsidó.

Tuléltél egy pár divatot,
Barátoknál jobb czimbora,
Nap süthetett, föld fagyhatott:
Te el nem pártoltál soha.

Sokat beszélhetnél, sokat!
Szivem táján volt jó helyed.
Sok szép időt, ábrándosat,
Sok búsat éltem át veled.

Fotografusnál egy napon
Benned voltam, te jó kabát,
S Emmáboz írt nem egy dalom'
Szivem körül hordozgatád.

Te hallottad, mint vert szívem,
Ha nála tettem vizitet,
És áldott képmását hiven
Őrizte hallgatag zsebed.

De immár válni kell. Agyő!
Te menj előre, hű kabát.
Ne várd be, míg a csúf idő
Majd engem is lomtárba vág.

Ki- és befordítattalak;
Viseltelek, míg lehetett;
S most sívár alku tárgya vagy,
Ebédelnem csak így lehet.

De hálátlannak még se higgy;
El nem feledlek, nem bizon;
S ha egy korty borra is telik:
Öreg barátom, rád iszom!

(1877)

(182.) KÖLTŐI EPISZTOLA

(Koroda Pálhoz 1878.)

Tudd meg öcsém, nagy boszú
Nyomja szívem mélyét.
Hát így írsz, te rossz fiú?...
Mondsza, ezt ígéréd?...
Hat hete vagy már oda,
S híredet se hallom.
Óh, te rossz csont, secsoda,
Hogyha megharagszom.

Persze, más élet van ott,
Mint itt Budapesten.
Lopod az órát, napot
Kurizálva, resten.
Semmi mentség! Ne tagadd!
Lustaság a bűnöd.
Nyakadon a sok harag,
Hát quo usque tűröd?

Nosza hát, pletykázzad el,
Mit csinál vidéktek.
Magamat is érdekel
Az a jámbor élet.
Ki most a legszebb leány?
Bogárszemű?... szőke?...
S jártok-e, mint hajdanán,
Most is az erdőbe?...

Irsz-e verset, édesem?
Disputálsz-e néha?
Van-e künn a réteken
Most is annyi béka?...
Szoktak-e még a mamák
Harisnyákat kötni?
Van-e sok fris pletykaság?
Satöbbi, satöbbi.

Fiam, én is víg vagyok,
Mint a kutya télen.
Rigmusokat faragok
Vízen és kenyéren.
Mint azelőtt, rendszeren
Járok haza – reggel,
S jó szerencsém össze nem
Hoz nagy emberekkel.

S most agyó, te rossz gyerek!
Üdvözlöd helyettem
Az erdőt, a kék hegyet
S mind amit szerettem.
Mondd a rét viráginak
És az út porának,
Hogy reám ne várjanak,
Többé sose látnak.

Egyedül is jó nekem,
Mással nem törődve,
Bukni, vagy szép csöndesen
Jutni kikötőbe.
Ha vetettem, délibáb
Volt az aratásom...
Rossz barát és rossz világ:
Az isten megáldjon!

(1877. július 29.)

(183.) LEVÉL KORODA PÁLHOZ

Tudd meg öcsém, nagy boszú
„Nyomja szívem mélyét.”
Hát így irsz, te rossz fiú?...
Monddsa, ezt ígéréd?...
Hat hete vagy már oda
S híredet se hallom.
Óh, te rossz csont, secsoda,
Hogyha megharagszom.

Persze más élet van ott,
Mint a csúnya Pesten.
Lopod az órát, napot
Kurizálva, resten.
Semmi mentség! ne tagadd!
Lustaság a bűnöd.
Nyakadon a sok harag, –
És te persze türod?

Látod, az a jó gyerek,
Kinek neve Dengi,
Mondhatom, dicséreted
Bizony, ő se zengi.
Magyarázd meg hát neki,
(Jártas ő is ebbe’!)
Hogy mily édes, isteni
Az a „far niente.”

Nekem meg pletykázzad el,
Mit csinál vidéktek.
Magamat is érdekel
Az a jámbor élet.
Ki most a legszebb leány?
Bogárszemű?... szőke?...
S jártok-e, mint hajdanán
Most is az erdőbe?...

Irsz-e verset, édesem,
Disputálsz-e néha?
Van-e még a réteken
Most is annyi béka?...
Szoktak-e még a mamák
Harisnyákat kötni?
Van-e sok friss pletykaság?...
S a többi, s a többi...

Fiam, én is vig vagyok,
Mint a kutya télen.
Rigmusokat faragok
Vizen és kenyéren.
Mint azelőtt, rendszeren
Járok haza – reggel,
S nem igen érintkezem
A nagy emberekkel.

Jót kacagni, dús öröm
Léha nyegleségen.
A dal, összes gyönyöröm,
Összes szenvedésem.
S bárha szól a szájalom:
Ez se tud megélni!
Még sincs semmi hajlamom
Bárkivel cserélni.

S most agyó, te rossz gyerek!
Üdvözlöd helyettem
Az erdőt, a kék hegyet
S mind, amit szerettem.
Mondd a rét virágának
És az út porának,
Hogy reám ne várjanak,
Többé sose látnak.

Egyedül is jó nekem,
Mással nem törődve
Bukni, vagy szép csöndesen
Jutni kikötőbe.
Ha vetettem, délibáb
Volt az aratásom.
Rossz barát és rossz világ,
Az Isten megáldjon!

[1875/1878]

(184.) A TÖRVÉNY BETÜJE

Nagy-Kőrös-e, Kecskemét-e,
(Nem emlékszem már a névre)
Bölcs határozat alakjában
Kimondotta hajdanában:
„Elcsipni a gazt előbb kell;
Csak azután köthető fel.”

Vala pedig a vidéknek,
Három egész vármegyének
Réme akkor Csóka Péter.
Ölt rabolva nappal-éjjel;
De más embert sose bántott,
Csak ha zsidó vagy ha sváb volt.

De ha zsidó, vagy ha német,
Ahol ő volt, arra tévedt:
Sokkal jobb lett volna néki
Nem születni, nem is élni.
Azt megölte, kirabolta;
Úgy meneszté a pokolba.

Hajszolták is a zsandárok!
Nem volt csárda, fészker, árok,
Ahol, mindent tűvé téve,
Ne leltek vón' – hült helyére.
Mert ügyes volt a gazember.
De megjárta mégis egyszer.

Az útszélen állva kémlel,
Leskelődik Csóka Péter
Egy temérdek, vén batárra,
(Diczeg-döcög a nagy sárba'.)
Abban ül egy úri utas,
Annak lesz most, hejh, ne mulass.

Köcsög kalap a fejében,
Hosszu sálja leng a szélben.
A köpenye csupa gallér.
No, ha ez nem sváb-gavallér,
Akkor Csóka sem a Csóka,
Kit betyárnak mond a nóta.

A batár az őszi ködben
Csetlik-botlik, ki-kizökken,
Pattoghat az ostor váltig:
Szegény két ló alig mászik.
Nem is mászik többet az már:
Rablókézben van a kantár.

Villan a cső... villan újra:
Kocsis, gazda rogy az utra.
Fénylik a sár vérbiborban.
Csóka Péter mond nyugodtan:
„Az ördög már a te gazdád,
Tisztelem az öreganyját.”

De amint rogy, de amint fogy
Szemében az élet lángja:
A gavallér ősi szitkot
Szór özönnel a betyárra.
S ajkán kitör – isten bocsáss! –
Czifra huszár-káromkodás.

Kővé mered Csóka lába.
Iszonyuan küzd magába'.
„Szóljon az úr, hát nem német?” –
A haldokló szeme réved:
„Német volt az öregapád...”
S nem hallani már több szavát.

Csóka Péter hogy mit érzett:
Arrul ember nem beszélhet.
Czifra szűrét odavágja,
Fegyverét is le a sárba;
S fut rohanva, szégyenkezve;
Csak ő tudja, hova, merre.

A városba hogy beére,
Ment a törvény elejébe.
Ott megállta katonásan:
„Embert öltem, kérem ássan.
S mert mivelhogy magyar ember:
Ide jöttem, kössenek fel!”

Lőn birónak nagy haragja.
„Te vagy az a gaz haramja?...
A hollók rég rád ehültek.
Lakomára még ma gyűlnek.”
S három hajdu futva vágtat
Összehívni a birákat.

Ül tanácsot a törvényszék.
Elitélné, semmi kétség.
Ha egy bíró fel nem állna
(A külföldet is bejárta)
S bírótársait végig mérve,
Nem kezdene ily beszédbe:

„Törvényt hozni és megszegni,
Tudjátok-e, társak, ez mi?
Vagy törvényünk nincs-e róla:
(Mert nem hozta senki szóba)
Elcsipni a gazt előbb kell;
Csak azután köthető fel?...”

Összenéz a bölcs biróság.
Amit ez mond, nem bohóság.
Aki nincs elfogva, véli,
Nem lehet azt elítélni.
Elcsipni a gazt előbb kell;
Csak azután köthető fel.

Szent a törvény; a betűjét
Más se csűri, ők se csűrjék.
Maguk hoztak róla törvényt,
S e betyár most eljön önkényt,
Hogy kössék fel; – no, nem így van?
Törvényt gúnyol Csóka nyiltan.

A bíróság feje mostan
Szidja Csókát átkozottan:
„Hordd el magad, annyit mondok,
S belőlünk ne űzz bolondot.
De jegyezd meg, hetyke Csóka,
Marad ám még akasztófa.”

Csóka Péter ámul-bámul.
Jól értette? nem fonákul?
Furcsaságot sokat látott:
Magyar zsidót, bátor svábot;
De ilyet még, ily felettébb
Furcsa törvényt nem pipázott.

„Marad ám még – számotokra!
– Nagysokára csak ezt mondja. –
De bujósdit Csóka Péter
Nem játszik ily bamba néppel.”
És el is tűnt úgy azóta,
Hogy nem jött még hír se róla.

És azóta Kecskeméten
Kőröst szidni honfi-érem;
És azóta Kecskemétet
Kőrösön felhozni vétek;
Mert azt fogja egy a másra,
Hogy e törvényt ő csinálta.

Mindebből hogy mi a móka;
Rabló volt-e, élt-e Csóka?
Lehet-e az magyar város,
Mely bolondul így határoz?
Efölött én nem vitázok:
Döntsék el a krónikások.

[1886. február 12. előtt]

VIRÁGNYELVEN

*Alles Vergängliche
Ist nur ein Gleichniss.*

Goethe

(185.) A METEÓRKŐ

Hol ritkaságok vannak összehordva,
A múzeumban, hátul egy sarokba'
Egy meteórkőt hosszú évek óta
Tünődve ér, tünődve hágy az óra:

Akárhová tekintek körül itten:
Nem ismert, idegen számomra minden.
Habár anyag nincs bennem ismeretlen:
Ugy érzem itt magam, mint idegenben;
S bár kő vagyok csak, szemre mint a többi:
Van bennem, érzem, ami még se földi.
Olykor vágy száll meg, ismeretlen érzet:
Körülragyognak másvilági képek.
Máskor feljajdulok: Ha kő vagyok csak:
Mit mutogatnak bámuló csoportnak!
Mit láttok rajtam, kandi emberek,
Hogy ritkaságnak ide tettetek?
A kis szerényke kőben mit csodáltok?...

Egy ismeretlen másvilágot.

[1885]

(186.) A FÉNY

A fénytől kérdé egykor az erő:
Mondd, nem unatkozol, semmittevő?
Mit én építék vagy, ha kell, lerontok,
Te csak szemléled s nincsen semmi dolgod...
S felelt a fény: Hol én hiányzom, ottan
Erő hiába működik: *kaosz* van.

[1885. február 29. előtt]

(187.) ŐSZI RÓZSA [I.]

Őszi rózsza, őszi rózsza!
Vetkezik a rét, a róna.
S neked most van születésed.
Szomorúság látni téged.

Őszi rózsza, őszi rózsza!
Nem lesz eztán pásztoróra.
Haldoklik a fény, a lepke,
Ködben, árnyban ki szeretne!

Őszi rózsza, őszi rózsza!
Hajlik az év hervadóra.
Te is elhullsz, de anélkül
Hogy részed lett vón' a fénybül.

[1885]

(188.) ŐSZI RÓZSA [II.]

(A Szeptember című verses regényből)

Őszi rózsza, őszi rózsza!
Vetkezik a rét, a róna.
S neked most van születésed.
Szomorúság látni téged.

Ködös az éj s egyre hosszabb;
Fű, fa sirva harmatoznak,
Kis madárkát röpké szárnya
Elragadta szebb hazába.

Őszi rózsza, őszi rózsza!
Nem lesz eztán pásztoróra.
Haldoklik a fény, a lepke.
Ködben, árnyban ki szeretne!

Virág volnál, de hiába!
Fogy a napnak színe, lángja;
S a hives, bús őszi éjbe'
Harmatkönnyet sírsz el érte.

Őszi rózsza, őszi rózsza!
Hajlik az év hervadóra.
Te is elhullsz, el anélkül,
Hogy részed lett vón' a fénybül.

[1886]

(189.) A GYANAKVÓ

Egy ifju – Líziasz, ha nem csalódom –
Athéni bár, mogorva szörnyű módon,
Epés, gyanakvó, zárkózott kedélyü:
Elcsábult mégis Bakhisz szép szemétül.

Bakhisz, a bájos, bűvölő hetajra!
Hirét Athénnek ifja, vénje vallja.
Csak Líziasz szeretve is hitetlen:
„Óh, mondd, minő varázs lakik szemedben!

Mi kelti ezt a vágyat, mi igéz meg?
Szeretlek, vagy csupán szeretni véllek?
Szép vagy, de tán csupán az én szememben!
S másnak Timandra csókol édesebben?

A vér játéka kelti a szerelmet,
S a szépség nem más, pusztá árny, lehellet.
Csak volna szíved, volna csak kirakva:
Látnám, az is csak véres húsdarabka.”

Bakhisz nevet: „Bölcs Líziasz barátom,
A szépséget ne fürkészd minden áron.
Jer és ölelj; hunyt szemmel higgy a szépbe’,
S ne pillants sanda szemmel lényegébe.

Ha kétkedel, hogy ajkam csókja édes:
A csókhoz, szerelemhez rosszul értesz.
S ha szívem véres húsdarab szemedben:
Megnézheted – mikor majd *halva* fekszem.”

[1885. január 15. előtt]

(190.) SALAMON KIRÁLY ÁLMA

Zsidóknak bölcs királya, Salamon,
Tudósít összehívta egy napon
S így szólt hozzájuk: „Álmod álmodám.
Lássam, megfejté-e a tudomány.

A hallgatag Jordánon lefelé
Siklott velem egy rozzant kis hajó.
A tájat sűrű párázat fedé,
S az ég nem volt derült, hanem fakó.

Lehúnyt pillákkal úsztam csendesen
Komor sziklák, homokpartok között.
S aztán egy hangra fölnyitván szemem',
Ég s föld mosolygó mezbe öltözött.

Szelíd fuvalmak árja csókdosott,
Meg-meglibbentve ősz szakállomat.
A szellő nárdusz-illatot hozott,
Kőszikla is termett virágokat.

Oly fényes volt a táj, olyan meleg!
A fákon, földön nyílt a sok virág.
Láttam csodás nézésű szűzeket;
Közöttük rózsakeblű Jemimát.

Fürgén szökeltek, mint az őzikék
Ő s Izraelnek többi lányai.
Titkos zenétől zengett a vidék.
Vágytam kikötni, partra szállani.

Kerestem a kormányt, az evezőt;
De két kezem sehol se lelheté.
Tündérmező ért uj tündérmezőt,
És kis hajóm csak úszott lefelé.

Aztán sötét lett, s láttam uj csodát.
Az égnek eltűnt napja, csillaga.
S ketten haladtunk csendesen tovább:
Én csónakomban és az éjszaka.

Ezt álmodám, s bár mint hányom-vetem,
A nyitja hogy mi, meg nem lelhetem.
Setéten ül meg tompa fájdalom;
De a nevét, ah, meg nem mondhatom.

Szivemben érzem bentörött nyilát;
És balzsamot nem ad rá Gíleád.
Belém szorult a kínok tengere,
S nem sírhatok, bár sírnom kellene;
S mig álmom' meg nem fejtitek, ti bölcsek:
Érzem, nem is fogok hullatni könnyet."

„Megfejttem én”, szól szép arczó Ahíja.
„Dicsőségednek nincsen semmi híja.
Amerre lépsz, magasztalás fogad,
S kőszikla is terem virágokat.
Hatalmad' érzi nyúgat és kelet,
Ifjak s szüzek csak rólad zengenek.
Megfejtve álmod ily hamar vagyon.”
S szól a király: „Könnyekre szomjazom!”

„Megfejttem én, király, mult éji álmod”,
Szól most a csillagoknak bölcse, Sádok.
„A szép vidék, a bájoló zene,
A fürge táncz mi mást jelentene,
Mint a világ hívságos élveit;
Bölcsek, kik nem csábulva nézhetik.
Az evezőtlen sajka lebegése
Királyi elméd, melynek bölcsesége
Leküzdi bűnös gerjedelmeit,
S azt vallja, hogy hiúság minden itt.
Ezt mondják álmodról a csillagok.”
És Salamon nyög: „Még se sírhatok!”

S föláll Nátán, szakálla mint a hó:
„Hogy álmod mit jelent, nyilvánvaló.
A nap ragyog, a szűzek lejtének,
Nyit a virág, de óh, már nem neked.
Öreg lelkednek nincsen lángja, színe;
Társid lemondás, bánat, éjmagány;
S a vágyak evezőjét elveszítve
Haladsz a vénség rozszant csolnakán,
Mig eltűnik előled a világ,
És sírod örök éjét hinti rád.”

Az agg király csak néz és nem felel.
Hervadt ajkáról sóhaj lebben el.
Arczát kezével lassan elfedi,
És megerednek néma könnyei.

[1884. december 20. előtt]

(191.) A SZAMÁR

Élelmes ficzkó volt s jól számított,
Kiről olvastam, ami jönni fog:

Vazulnak hívták; szülte Oroszország;
Mutogatott jó pénzért egy oroszánt.
Bejárta véle már a félvilágot,
S egyszer Magyarországon is megállott,
Hirdetve: „Itten látható egy állat,
Amelynél nem volt, nem leszen csudásabb.
Más annak, aki okos ember,
S más annak, aki nézi korpa-fejjel.
Azért tehát tudják meg jóelőre,
Hogy akinek nem híg az agyvelője,
E csudalényben oroszánt talál,
Ha nem: – nyiltan kimondom – sült szamár.”

S tolong a nép; Vazul titkon nevet.
Óh, csuda-lény; megtölti a zsebet!
Aki megnézi, mind meg is csodálja:
Dicső oroszán, állatok királya!
Mert hol van ember, beismerni kész,
Hogy együgyű, hogy korpafej, híg ész!...
Akadt egy mégis nagysokára,
Ki a bámész tömegben állva,
Paraszt ésszel ki merte mondani:
„Hunczut legyek, ha ez nem egy csacsi!”

S mint amikor tüzet kiáltanak:
„Szamár! szamár!”... – ezt zúgja száz ajak.
„Szamár! szamár!” – hangzik mindenfelül.
Az így szidott sietve menekül;
De a szabadban sincsen maradása.
„Szamár!” – kiáltják mindenütt utána.

Mi ebből a morál?...
Hol oroszlánnak néznek szamarat;
Mondd rá te is, hogy az; mert a számár
Különben te leszel magad.

[1886. január 30. – február 17. között]

(192.) PÁLMA A HORTOBÁGYON

Oda vitték, ki a Hortobágyra,
Hogy legyen majd híres, büszke pálma.
Hogy bámulják olvasatlan évek,
Születendő, újabb nemzedékek.

De az ősztön már kicsi korába'
Húzta, vonta melegebb hazába.
S hol az ákác, fűzfa gyökereznek:
A homokban nem gyökerezett meg.

Darabig csak tengett nyomorogva,
Míg a nyári nap körülragyogta,
S magát azzal csalta, hitegette,
Hogy ez délnek sugara, melegje.

De hogy ősz lett, köd lepé a tájat,
S a levelek lassan hulldogáltak:
A legelső szélvihar kitepte,
S a halálnak éje szállt föléje.

Új tavaszkor ákác, fűzfa zöldelt;
A kiszáradt fácska soha többet;
Mert akinek délszak a hazája,
Hideg földön meg nem él a pálma.

[1884. december 20. előtt]

VÁLTOZATOK

*Ellenmondás van dalaimban.
Majd ragyogók, majd éjsötétek.*

(193.) MAGAMRÓL

Rossznak mondod a világot,
Dőresége bosszuságod;
Siratod az élet álmát,
Földi gondok durva jármát;
Felpanaszlod lázban égve:
Bölcs elméje, jók erénye
S fényt sugárzó lángod, ég,
Csak hiúság, búborék.

Óh, pedig hány perczed, órád
Volt, midőn e sujtoló vád
Könnyeidben elvihartzott
S kiderült rá szíved, arczod.
Gyönyörűség volt az élet,
Megáldottad születésed';
Rózsák közt jársz, azt hívéd,
S mi okozta?... Semmiség!

Nem tudod, mi nyomja szíved',
Semmiségek üdvezítnek.
Hogy jön, nem tudod, csak érzed,
Hogy e bűnös-bűvös élet,
Mely ma szennyes, ronda börtön,
Holnap éden kertje rögtön.
Ma a békét áhítod,
S holnap küzdve élni jobb.

Ember! önző vágy vezérel.
Bánatával, örömével
Ezt az undok szép világot
Sorsodon át nézve látod.
Hogyha gondok elcsigáznak:
A világot éri vádád,
S ha öröme gyúl szíved:
Nincs e földnél semmi szebb.

Ragyoghat a nap az égen;
Te sötétben, feketében
Látsz mindent, ha bánatod van;
Míg, ha kedved lángra lobban,
Minden érted van teremtvé;
Télen is jársz rózsakertbe',
A nap is csak rád ragyog,
S kik itt laknak: angyalok.

Az örvendőt meg nem érted,
Ha világod' búban éled;
S csak ha lelked' szenvedőnek
Vallod, sajnálsz szenvedőt meg.
Mit törődöl a világgal,
Szenvedő szív sóhajával,
Ha egy édes pillanat
Teljesíti vágyadat!

Hát ne fordulj vak hevedben
A világ és rendje ellen...
Úgy tekints az emberekre,
Hogy a föld se jó, se ferde;
Se gyönyör, se bú tanyája,
Csak magadnak képe, mása.
Ki sohajtoz, ki mulat.
A világ csak – hangulat.

[1883. április 15. előtt]

(194.) ROSSZ ISTENEK

Veszélyes istent hármat ismerek.
Jaj annak, akit elveszítenek!
Megmételezve vérét, gondolatját,
Agyát lenyügzik, szívét fogva tartják.
Behálózzák idegzetét, velőjét,
S melyet beszí, megrontják levegőjét.
Rabjok marad, míg végsőt nem lehel.
Báb volt, míg élt s áldatlanul vesz el.
S kit megrontottak így az istenek,
Nevetnek rajta és nem érzenek.

A fény is szennyes és a lég dohos,
Hol az első uralg, a potrohos.
Terpeszkedő, nagyhangu és rekedt,
Szemében láthatók a vérerek.
Az éjszaka, a lárma kedvelője,
Az arcza puffadt, vérszinű a bőre.
Nem kell neki se napvilág, se nő,
Lebűjokban van jókedvében ő.
Felfordul minden, ahol ő tanyázik.
A szelid emberből garázda válik.
Bukfenczezik a mélabús, merengő;
Szótlán fecseg, pajkosból lesz pityergő.
Ki máskor légi úton repül:
Lerogy a sárba, a szemétre dül.
S kit hevülésbe nem hoz, csak az eszme:
Őrjöngő lesz, deliriumba veszve.
Az istennek mindez csak tréfaság.
Meg-megrándítja a hörgő babát.
Multság néki, hogy rabláncokat húz.
Eviczkélhet: nem tágít tőle Bakhusz.

Látszólag oly szelíd a második.
Ki látja, üdvösségrül álmodik.
Rád néz elbűvölőn, szívet fogón,
S ellágyulsz, mint az ércz izzó kohón.
Asszony, de szebb, mint hitvesünk, anyánk.
A szeme csillag, sóhajtása láng.
Pogány korában hab volt a ruhája;
Ma csipke, bársony; – persze jól kivágva.
Amerre járt, rózsák pirulva nyiltak;
Ma otkolón kíséri s pézsma-illat.
Bódító, észbontó, megmérgező,
A férfiak bűbajos réme ő.
Aczélos elme elpuhul ölében,
S ki élhetett vón' békén, boldogan:
Családját hagyja veszni rongyban, éhen;
El nem riasztják börtön és a székely,
Csak az imádott nő után rohan.
S mikor felébred lomha álmiból,
S a kórház várja vagy a vitriól:
Vénusz közömbösen tovább lebeg.
Az égiek ma is részvétlenek.

A legkegyetlenebb a harmadik.
 Mint vámpír ül meg, véred' szívja ki.
 Nyomását érzed, bárhová szaladj,
 S még áldod őt, hogy kínozz s rabja vagy.
 Az életzajból elhurczol magányba,
 Hogy lelked' annál jobban szétzilálja.
 Az élet öröméből mit se juttat;
 Szomjaznod kell, szálnalmas Tantalusznak!
 S te istenarczát együgyűn imádod,
 Elhagyva érte nőt, otthont, családot.
 Szent kéj fog el, ha szempillája rebben,
 Mindenre alkalmatlan és ügyetlen,
 Elkésél élni; – csak hitedbe' gazdag,
 Terhére vagy társidnak és magadnak.
 Játéka vagy csak, nem hozzá hasonló,
 Kit összetörvén, elhajít Apolló.

[1886. október 17. előtt]

(195.) RÉGI DALAIMHOZ

Elröppent üdvök, túlélte bánatok,
 Szivemnek zengő sóhajtasai,
 Finom kötésben, szép velin papíron
 Most itt heverték könyveim között
 S beszéltek arról, ami vissza nem jó.

Forgatlak néha, díszkötésű könyvem,
 S úgy elcsudálkozom nem egy lapon:
 Én voltam-é az, én, e szürke ember,
 Ki Emmáru! zengettem annyi hévvel?
 Ki könnyeimmel öntözém virágát
 Ábrándjaimnak, míg tavaszban éltem?
 Azóta más nap jár az alkonyégen.
 S én megfakult lélekkel vánszorogva,
 Nem látok már oly csillogó világot...
 Hajh, szürke minden, ha beáll az alkony!
 S nekem beállt; józanság most a társam,
 És ifjuságom többé vissza nem tér.
 Sokról lemondtam, sok vágyat leküzdtem,
 Az élet-harczban megcsorbult a szívem
 S több dalt nem írok, hozzátok hasonló!

Lehiggadt szívem még csak rajtatok csüng
Az ifjuság bizalmával, hevével.
Nyugodtan nézem, mint őszi hajam,
Csak a ti vénüléseket ne lássam,
Ti hirdessétek ifjuságomat!
S ha majd az unokák kezükbe vesznek:
Lássák, hogy nem hazudtam soha érzést;
Őszinte voltam teljes életemben,
S ahány dalom volt: mindet általéltem.

Véreből vér, ti átsírt szenvedések,
Ti átujjongott küzdelmek, remények:
Fogjátok pártomat, ha nem leszek!
Ha ajkam néma lesz, szívem hideg
S a temetőben alszom csöndesen:
Rátok bízom további sorsomat.
Ti hintsetek meleg sugárt siromra,
S porom fölött növesszetek virágot.

[1884. november 30. előtt]

(196.) JÓB SIRALMA

Kegyetlen Adonáj!
Gyönyört lelő szolgád gyötrelmiben.
Undok fekélyektől borítva,
Itt vergődöm, vonaglom a szeméten,
És átkozom a méhet, mely fogant,
A napot, amelyen hirül vivéek
Apámnak, hogy fiat szült felesége,
A térdet, mely gyöngéden ringatott,
S mely meg nem fojta rögtön, a kezét.

Mindenki elhagy, vádol és gunyol.
Ti is, ti is, barátim!... Óh, tudom,
Ártatlant érjen bár, a szenvedés
Mindig a bűn színében jelenik meg.
Fájdalmimat s fogatkozásimat
Óh, vajha meg lehetne mérlegelni!
Óh, vajha a világ tudtára adnád,
Hogy ártatlan, vétektől ment vagyok!
Tudom, előtted nincsen igaz ember;
De a világ előtt én az valék.
Vaknak szeme, sántának lába voltam,
Jót tettem és most gonosz az eredmény,
Valaha szánakoztam a szegényen,
És engem, íme, nem szán senkisé!

Vetekszem mostan Adonájjal,
Akinek gondja úgy sincsen reánk.
Megkárosítjuk-é, ha vétkezünk,
S ha jót cselekszünk, használunk-e néki?...
Gonoszságunk az embereknek árt csak,
S igazságunk nekik használ csupán.
És mégis a szerencse
Hiába mosolyog bolondra:
Örömben élni a bölcs tud csupán.
Az ezüst érnek kezdete vagyon;
De hol található a bölcsesség?...
Ennek becsét nem tudja a világ,
S a gazdagok, nagyok földjén sehol sincs.
A mélység szól: nincs bennem! – és a tenger
Azt mondja: nincs itt! – Van-e, aki látta?
Gyöngyökhé', szárdonixho' nem hasonlít
S nem mérhető ofíri sárarannyal.
Nem rejti azt magában India;
A drágakőnél ritkább, becsesebb
S zafir- s topázért nem cserélhető el.
Vész és halál szól: hallottuk hírét!
Utját s helyét azonban egyedül
A lélek tudja; ez mondhatja meg csak:
Az Úr félelme, ez a bölcsesség,
S távozni a gonosztul: értelem!

Az Úr félelme?... Mit használt nekem!
Nincs Adonájban részvét, irgalom.
Nem büntet és nem áld érdem szerint.
Mert a csalánhoz nem nyúl senkisé,
De a rózsát bezzeg mindenki tépi!
Utálatos lét, hát ide jutottam,
Hogy most durván kiköpnek én előttem,
Kik dicsőségem hirdetői voltak!...
Ki adja nékem a halál nyugalmát?
Porból van és nem érczből gyöngé testem,
S nem a kövek szilárdsága erőm.
Keserű jajgatásra vál' türelmem:
Aki elkezdte, sujtson agyon engem!

Hogy elmúlt tőlem az öröm-pohár!
Sírásra változott, hajh, cziterám,
S vig énekem a zokogók szavára!
Mi hát az üdv? Virág, mely perczre nyílik
S el lesz taposva, ha lehullt a földre.
Mi hát az élet?... Árny, melynek növése
Az éjszaka közelgését jelenti.
Mi hát az ember?... Állat, ki dologra
Van e világon, mint igás barom.
Tűr, fárad, izzad, árnyékot keres,
S lankadtan alig várja, mint a szolgál,
Hogy mikor dőlhet már le az alomra!
S mégis, mit jajgatok, mit sírok itten!...
Adonáj jobban tudja, mit mivel.
Hol voltam én, a por s porrá leendő,
Midőn a földnek sarkait lerakta
S föléje az ég boltját kifeszíté!...
Midőn irányt adott a folyamoknak
S a szelek útját meghatározá!
Mit tudom én, végzése mire jó,
S midőn így sujt, nem emel-é magához!...
Szűnj' meg zihálni, lázongó kebel:
Az Isten adta, Isten vette el!

[1887]

(197.) TALÁLT RÓZSA [I.]

Virága édes szerelemnek:
Az út porából fölemellek,
Rideg kedély volt, fogadok,
Ki téged így eldobhatott.

Ki rád tekint, forróbban érez.
Eldobni téged', lehet-é ez?
Jer hát ide szivemre, jer!
Ne a hideg földön heverj.

Pompája teljes még a nyárnak,
S téged már haldokolni látlak.
Ki sem lehelte illatod':
S leveleid' már hullatod.

Szegény virág! Jer, én megértlek!
Szivem, lelkem rokon tevéled.
S ha fonnyadt rózsát lát szemem:
Megállok és megkönnyezem.

Szuró tövis minden valóság,
És csöndes álmaink a rózsák.
Csak egy sohajtás életük,
S nyaruk is odavész velük.

[1881. július 8. előtt]

(198.) TALÁLT RÓZSA [II.]

Virága édes szerelemnek:
Az út porából fölemellek.
Rideg kedély volt, fogadok,
Ki téged így eldobhatott.

Ki rád tekint, forróbban érez.
Eldobni téged, lehet-é ez?
Jer hát ide szivemre, jer!
Ne a hideg földön heverj.

Pompája teljes még a nyárnak,
S téged már haldokolni látlak.
Ki se lehelte illatod':
S leveleid' már hullatod.

Szegény virág! jer, én megértlek,
Az én szívem rokon tevéled.
A sors könyörtelen keze
Virágkorában tépte le.

Most hervad, mint te, eltiporva,
Ifjan, részvétlenül a porba',
S nem akad senki, senkisé,
Ki fölemelje szeliden.

[1881/1889]

(199.) PALINÓDIA

Nagy bánatom van, szörnyű bánatom!
Kerget kopár, utatlan útakon.
Ugy megrontott, úgy összeforrt velem,
Hogy lelkemről nem rázhatom le, nem!

Mig ifju voltam, küzdöttem vele;
De íme, megjött életem dele,
S melyet hiszékeny ifjuság ígért:
Az a világ csak légvár, semmiség.

Óh, éltem átka, sűrű rengeteg,
Van-é utad, mely kifelé vezet?
Van-e túl csöndeden, homályodon
Egy kis zugoly, hol megnyugodhatom?...

Örök magányban, életem delén
Meghasonolva a reménnyel, én
Itt állok, s vissza már nem térhetek;
Nem kezdhetek egy másik életet.

Gonosz lidércz, ki egykor biztatál,
Ki, hogy kövesselek, csábítgatál:
Meddig kövessem áltató nyomod'?
Végső szavam hozzád: Légy átkozott!

Sokáig, bár a szívem vérezett,
Koldus-reménnyel áldottam neved';
De te a szenvedőt kigúnyolod.
Jaj, aki hisz neked. Légy átkozott!

Ki tudja, meddig bírja még szívem
S hol roskad össze majdan vériben...
Nem bánom én, akár hol, egyre megy:
Azt nézem én csak, hol pihenhetek.

[1884. május 1. előtt]

(200.) A CSILLAGOK

„Mi van a csillagokban, jó apám?”
Tenger, havas hegy, ember is talán.
„S akik ott laknak, mondsza milyenek?”
Gyöngék s halandók, mint az emberek.
„Hisz azt beszélük, eddig úgy tudám,
Csillagba költözünk halál után.”
Nem fűz az éggel össze semmi sem;
Nincs út, mely minket oda felvigyen.
„S mégis beh ragyogók, beh fényesek!
Nem ott kezdünk-e tisztább életet?”
Égből tekintve földünk is ragyog:
De csak távolról, mint a csillagok.
„S csillagja nemde van mindenkinek?
Mondd, jó apám, mint ismerhetni meg?”
Óh, balga kérkedés, hóbortos álmok!
A csillagok nagy, végtelen világok.
„Ég abroszán ki jártas vagy nagyon,
Mutasd meg, merre fénylik csillagom?”
Mondom leányom, semmiség vagyunk,
S nem több: parány a föld is, hol lakunk.
„Sokszor hallottam s magam is hiszem,
Ha csillag hull, emberhalál esik...”
Óh, hogy ez önző, gőgös földi nem,
E törpe fajzat azzal kérkedik,
Hogy egy világ miatta megremeg,
Ha meghal, és bujában tönkre megy!
„Még azt az egyet mondd meg, mennyire
Van a csillaghimezte ég ide,
Hol annyi lángot látok fényleni?...”
Oly távol, elméd el se képzeled.
„Mondj együgyűnek, mégis kétkedem.
Lehet-e távol, mit szemem beér?...”
Hozzád az ég közel van, gyermekem:
Magába’ rejti gyermeteg kedély.

[1884. augusztus 26. előtt]

(201.) DIÁKÉLET

Vidulva bor között a férfi,
Édenbe pillant a poháron át,
S századszor újra felidézi
Örökre elrepült diákkorát.

Emléke most is melegen forr.
Gondunk mi volt?... könnyű arany pihe,
Midőn azt hittük, a professzor
Csínyünket az orrunkról nézi le.

Nincs, nincs menekvés e varázstól!
Szívéből még az sem törölheti,
Ki, mert tanárrá lőn diákból:
Mit egykor maga tőn, most bünteti.

Mulattunk minden tudományon;
De nem vonzottak, csak a részletek.
Homérnál elnyomott az álom,
Ha szép Helénáról letévedett.

Tanultuk, mert Vénusz kívánta,
A ragyogó! – a csillagászatot;
S a delejesség szép leánya
Tüzes szeméből egyedül hatott.

Fárasztott Nepos, Cicero; csak
Ovidot kedveltük s Horácz apót;
Csókot hintettünk szép Didónak,
Görögül hajtogatva „agapó”-t.

A háromszögtantól a hátunk
Borsószik most is, úgy nem kellett.
Csupán a „sinus” volt barátunk,
Mert szép lányokra emlékeztetett.

Hja, nem verték csak úgy hiába
Fejünkbe azt a mitológiát.
Ismertük Amort és nyílára
Faragtunk is de hány kadenciát.

Késsel bevéstük a padokba
Szivünk kegyetlen hölgyének nevét,
S „kanaszter”-t szíva nagy titokba’,
Egymásközt zengettük dicséretét.

Ah, vége, vége! Vagy ki tudja?...
Diák marad az ember, amig él.
Leczkéjét a sirig tanulja,
Nehezebbet folyvást a réginél.

S ha majd bezárul ez az élet,
Az lesz csak a hosszú vakáció!
Ha majd te hangzol, síri ének:
„Circum dederunt!” – a pap ajkiról.

[1887. április 24. előtt]

(202.) JÓ LELKEK [I.]

Vannak jó lelkek még a földön,
De elrejtőznek a világ elül.
A kósza hír hallgat felőlük,
Élnek s meghalnak ismeretlenül.

Erényöknek cégére nincsen,
Jók önmaguknak, öntudatlanul,
Az élet vásárán nevük van
Értékben, árban sokszor legalul.

Nem látja szem, száj nem dicséri,
Nevük’ nem hordja nyelvén senkisem.
Legragyogóbb lelkek gyakorta,
Kiket nem is vesz észre földi szem.

S ha földi napjaik lejárnak,
S az Úr elé szállnak majd lelkeik:
A mennyország örök üdvét is
Elvonulva, csak titkon élvezik.

[1883. július 4. előtt]

(203.) JÓ LELKEK [II.]

Vannak jó lelkek még a földön;
De elrejtőznek a világ elül.
A csacska hír hallgat felőlük,
Élnek s meghalnak ismeretlenül.

Éltük szerény, csöndes, magános,
Dobszóval, vak lármával nem dicsért.
Erényüknek czégére nincsen;
Ha jót tesznek, nem kérdik, hogy miért.

Vásári zajt, húhót kerülnek.
Nem lökdösődnek lármás útakon.
Lelkük zománczát féltve őrzik.
Amerre járnak, csend van s nyugalom.

A sors csapási, szenvedések
Között értékük legszebben ragyog.
A rózsza is, ha eltiporják:
Akkor terjeszt legédesb illatot.

Vannak jó lelkek még a földön!
Vigasztalásul vallom és hiszem.
Megtűrve, mint árvák, úgy élnek,
És nem irigyli sorsuk' senki sem.

[1883/1885]

T R I S T I A

Geniessen macht gemein.
Goethe

(204.) I. [ITT E ZSIBONGÓ, ZAGYVA FÖLDÖN...]

Itt e zsibongó, zagyva földön
Minden mi jó, nemes, kiváló,
Salaktól tisztult minden ösztön
Víg láрма közt borongva járó.

Árnyadban, áldott szomorúság
Nem hánykolódik úgy a sebzett;
Véres virágból koszorúját
Köti megbékült türelemnek.

Haragvó szív szelidre válik,
Ha bánatból kivette részét.
Hulló meleg vérből csirázik
Az égi irgalom s a részvét.

Ragyogjon rád szerencse napja;
Kéjben, gyönyörben folyjon élted:
Kikel szíved rossz indulatja,
Színes virágkehelybe' méreg.

Szánlak, ha nem vágyott a lelked
A részvét csendes harmatára;
S áldott te vagy csak, kit belengett
Szomoru lelked mélasága.

[1874?]

(205.) II. [NE TEDD KI SZÍVED' NAGY MELEGRE...]

Ne tedd ki szíved' nagy melegre;
Megromlik, pondró kel ki benne.
Vegyits fájdalmat a gyönyörhez;
Ne légy falánk, mert megcsömörlesz.
Tanulj éhezni, szomjuhozni,
Tudj örömet búval fokozni.
Mint rózsza zápor mosta földbül,
Mosolyod úgy hajtson ki könnybül;
Ha megunod víg társaságod',
Fogadd be a szomoruságot,
S jobban fog esni sírnod egy sarokban,
Mint vígak közt vigadnod élvunottan.

[1874?]

(206.) III. [ÓH, LÉLEK GYÁSZÁ, SZENVEDÉSE...]

Óh, lélek gyásza, szenvedése,
Nem adlak örömért cserébe!
A nevetőknél boldogabb talán,
Ki szomorú tud lenni igazán.

Ah, aki megtisztulni óhajt,
Nem szaporítja a bohó fajt.
A tréfálót Isten nem érti meg;
Imát az égbe csak sóhaj vihet.

[1874?]

(207.) TALIZMÁN [II.]

Vár teremében, bús idegenbe'
Fonnyadoz árván ifjú levante.
Fringia verte sebét, töröké,
Meghal az üdvösség küszöbén.

„Künn nyit a rózsza, fülmile csattog.
Rózsza, nap, érzem már ti nem adtok
Illatot és fényt; egy ha leszen:
Alkonyi fényből szemfödelem.

Halni ily ifjan, halni szeretve!
Halni, a nélkül, hogy kebelemre
Kéjjel öleltem volna arám!...
S elhül a szó izzó ajakán.

Feltün a kedves lázas agyába'
Régi kis érmet fűz a nyakába:
Bajtul esélytül óv ez az érem.
El ne hajítsad; véd a veszélyben!”

S könye patakszik sír a levante:
„Hej, de megóvtál, ritka ereklye!
Mária, édes, bús idegenben
Meghalok, érmed' bárha viseltem.

El veled! óh, én balga, ki hordlak.
Hogy lehet útját állni a sorsnak,
Védje pogányság, vakhitű izlám.
Krisztus a legjobb, égi talizmán!”

És az ereklyét szidva kirántja,
Oszt’ kimerülten rogy le az ágyra.
Mormog az orvos; hallja szegény,
Nincs menekülés, semmi remény!

Éj a vidékre már leasett...
Reggel egészen más a beteg.
És mire megjött vége a nyárnak:
Lóra kap és vígan haza vágat.

Szárnyakat öltve repül az arához.
„Mária! Mária! Már sose távoz
Híved a harczba... Igy legyen, óh!
Élni, ah, élni, ah élni be jó!”

Szembe talál egy nászmenetet.
„Szép a menyasszony?... Vaj’ ki lehet?...
Mária! Mária!... Értem, ah értem!...
Bajba kerültem... nincs meg az érmem!”

[1887. október 1. előtt]

(208.) VARÁZS-EREKLYE

Egy magyar ifjú, szép, deli, bátor,
Küzd a halállal, messze honától.
Szíve keresztény, karja vitéz volt. –
Hejh, hogy örül vesztének a félhold!

„Künn nyit a rózsza, fülmile csattog.
Rózsza, nap, érzem, már ti nem adtok
Illatot és fényt. Szép jegyesem,
Mária, nászunk égbe’ leszen.

Halni ily ifjan, halni szeretve!
Óh, van-e balzsamfű e sebekre!
Látlak-e még, én bájos arám?...
Nem, soha!... vagy csak az égbe’ talán.”

S feltün a kedves lázas agyába',
Régi kis érmet fűz a nyakába:
„Bajtul, esélytől óv ez az érem.
El ne hajítsad; véd a veszélyben!”

S könnye patakszik, sír a levante:
„Hejh, de megóvtál, ritka ereklye!
Mária, édes, lásd, idegenben,
Itt veszek, érmed' bárha viseltem.

El veled! óh én balga, ki hordlak.
Hogy lehet útját állni a sorsnak,
Vélje pogányság, vakhitü izlám.
Krisztus a legjobb, égi talizmán!”

S fogja, kidobja az érmet a sárba,
És kimerülten rogy le az ágyra.
Küzdenek aztán, rejti homály,
Egy deli ifjú és a halál.

Fut, fut a csontváz, győztes az élet.
Forrad a sebrés, nagybeteg éled.
És mire megjön vége a nyárnak,
Gyors paripán mint szél haza vágat.

Szárnyakat öltve repül az arához.
„Mária! Mária! Már sose távoz
Párod; ezentul hű szived óh.
Élni, ah élni, ah élni beh jó!”

Szembe talál egy nászmenetet.
„Szép a menyasszony?... Vaj' ki lehet?...
Mária! Mária!... Értem, ah értem!...
Bajba kerültem... nincs meg az érmem!...”

[1888. szeptember 8. előtt]

(209.) CSÖNDES EMBER LESZ BELŐLEM

Csöndes ember lesz belőlem,
De majd csak a temetőben.
Mit e lázas szív sosem tett:
Lent a sírba' megpihenhet.

Földi üdve, kínja, vágya
Válik örök éjszakára.
Ott porlad majd öntudatlan',
S nem lesz többé nyughatatlan.

Nem is félek a haláltul;
S ha e fáradt szem bezárul,
Ajkam körül, azt hiszem,
Ott lebeg majd szeliden:

Se rózsák közt, puha párnán,
Sem az inség szalmaágyán
Megpihenni nem tudott;
Csak halála volt nyugodt.

[1883. május 6. előtt]

(210.) ALKONY

Szállj le halkan a vidékre
Csöndes alkonyat!
Súgj az ifju lány szívébe
Boldog álmokat.

Bontsd ki fátylad' s hintsd a földre
Balzsamos lehed',
S szárnyaiddal főd be, főd be
Titkos üdvemet.

Mint az illat, rózsailat
Hangtalan legyen
Susogása álmainknak,
És a szerelem.

Néma hold, csak te tekints le
Félénken reám,
Míg méléző szemeimbe
Könyt csalsz, leány.

[1883. szeptember 2. előtt]

(211.) NYÁRI EST

Szállj le halkan a vidékre,
Nyári alkonyat!
Szőjj a drága lány szívébe
Színes álmokat.

Bontsd ki fátylad' s hintsd a földre
Balzsamos lehed',
S szárnyaiddal főd be, főd be
Titkos üdvemet.

Titkos üdvem, mint az illat
Hangtalan legyen;
Csak ragyogjon, mint a csillag
Derüs éjjelen.

Néma hold, csak te tekints le
Meghitten reám;
Mig méléző szemeimbe
Könnyet csalsz, leány.

[1883/1889]

(212.) PROPRIA LAUS

Ellenmondás van dalaimban.
Majd ragyogók, majd éjsötétek.
Onnan van ez, hogy poklot, üdvet
Gyorsabban, teljesebben érzek.

Örömré, búra oly fogékony
Szívem, hogy megrezdíti minden,
S mint érzékeny, művészi mérleg
A porszemtől is félrebillen.

Megvérez gyöngé tűszúrás is;
Kis szikrától is lánggal égek,
És örömemnek, bánatomnak
Okai gyakran semmiségek.

[1885. szeptember 12. előtt]

(213.) MENTSVÁR

Ha nézem a világi rendet,
Éltem során ha elmerengek,
És annyi bánat, búбай ellen
Fellázadok rendült hitemben:

Óh, természet, benned találok
Vergődve is megnyúgovásom'!
Hozzád térek, szülő anyámhoz,
Ki elcsitít, vigasztalást hoz.

Virágos föld, s te nap az égen,
Hitvány panaszkodás ne érjen!
Ha nincs jó dolgom a világon,
Mit jajgasson parányiságom!

Egy szív tusája annyi néked,
Mint hogyha egy rügyet letépek;
Vagy mintha a tavaszba' járva,
Rálépek egy futó bogárra.

Csak búborék, mi más az élet!
Az ember nem több, mint a féreg.
Örömem, üdvem, jajgatásom
Egy percnyi lét, az is csak álom.

Mit sírjak, hogy csalódva éltem!
Az élet hánynak most is éden!
S ha ifjuságom hervadó is:
Fajomban egyre folytatódik.

Hitem, mentsváram te maradj, te!
Öledbe, természet, fogadj be,
S ragyogva nézz rám kék egeddal,
Ha por leszek, többé nem ember.

Mig érzem melegét napodnak,
Lelkem leheddel összeolvad.
S ha majdan a sír hantja föld bé:
Részed maradok mindörökké!

[1883. vége–1884. január 6. között]

(214.) VIKTOR KERESZTFIAMNAK

Ha nézek eltűnt éveimre:
Gyermekek szeretnék lenni, mint te.
A gyermek idvezül csak itten,
Mert üdvörl még fogalma nincsen.

Nekem már volt; – a napba néztem.
Attól látok mindent sötétben.
Az üdvök magasát kutatva,
Lebuktam a mély kárhozatba.

Ha néked is kell majd czipelned
A rádszakadt élet-keresztet:
Ne állj meg sorsoddal vitázni;
*Megbírn*i tudjad, nem *lerázni*.

Ne lépj nyomomba; légy te bölcsebb.
Panasszal napjaid' ne töltsed.
Ne légy telhetlen vágyaidban;
Vedd a világot úgy, amint van.

Dolgozzál, és lesz *pihenésed*.
Üdvöt ne *hajszo*lj, és *eléred*.
S az élet árja bárhogy is forr:
Neved nem lesz hiába *Viktor*.

[1885. július 5. előtt]

HALOTTAK NAPJÁN

(215.) I. [MOST KESEREGD KI BÁNATOD'...]

Most keseregd ki bánatod':
Sirasd magad meg, ez a te napod,
Magános élet gyászos embere!
De szomorú tekintetteddel
Ne a halottakat keresd fel,
Ne menj a temetőbe, ne!
Idegen minden sírja néked;
Ott is csak a magány kíséret,
S csak annál kínosabban érzed
Kietlen egyedüliséged'.

Azért a négy fal közt maradj,
S gondold meg azt, hogy árva vagy;
Élők között is, holtak közt is az,
Halottad sincs, kit megsirass.

[1884. november 1. előtt]

(216.) II. [EZ A HALÁL, A HERVADÁS HAVA...]

Ez a halál, a hervadás hava.
Emlékezzünk halottainkra ma.
Óh, mert kinek nincsen köztünk halottja,
A temetőben vagy saját szívében!
Menjünk ki s hintsünk a hideg sirokra
Könnyet s virágot; ma a könny se szégyen.

Ki vesztett gyermeket, szülőt, arát;
Ki téged gyászol, hitves, jó barát:
Gondolja meg: e szomorú világon
Nemcsak porhüvelyünk: minden veszendő.
Elszáll az ifjuság, a nyár, az álom,
S hogy ne legyen multtá, nincs oly jövőendő.

Melyen kedvünkre, nyíltan sírhatunk,
Egész esztendőben nincs több napunk.
Fájdalmunkat ma rejtegetni nem kell.
Halandó, gyöngé testvérek vagyunk ma.
Sírok között egyenlő minden ember,
Akár ott sírva, akár oda jutva.

[d. n.]

(217.) DAL

Halk sóhajok a kis dalok,
Gyorsan szülemlenek.
Nagy szenvedély, ha medre mély,
Már lassan hempelyeg.

Nincs már dalom, halk sóhajom,
Szellőtől röpkedő.
Most csak vihar villámival,
Nagy búval költhető.

[1887. április 10. előtt]

(218.) HERVADT VIRÁG

Hervadt virág, hervadt leánytól...
Elnézem szomorún, a nyárból
Nekem több nem kerül.
Életvágy pezsgett ereimbe';
De áldatlan homokra hintve
Felszikkadt nyom nekül.

Csak jönne már az ősz, a csendes,
Midőn oly zajtalan, türelmes
A hervadó vidék.
Hangját a bágyadt őszi fényben,
Úgy veszti lassan, észrevétlen',
Mint a levél színét.

[d. n.]

(219.) POZSONY

*(A pozsonyi új színház megnyitása alkalmából
1886. szeptember 22.)*

Szép város, ott a széles Duna partján,
Kedves, ki benned élt, mindenkinek;
Előttem állsz, forrongsz, zibongva, tarkán
És lelkem' falaid közé viszed.
Sok régi emlék, mint varázsütésre
A feledés sírjából felbukik;
A képzeletben látlak felidézve
Vratizlávtól a „moriatur”-ig.

Viharjait kiálltad ezer évnek,
Láttad, hogy a szerencse mily hamis;
S állsz mosolyogva, mint kies vidéked
Szívre a régi, – kár, hogy ajkra is!
De az a várrom s komor ősi dómod
Beszélő némasággal hirdetik:
Szívek kihűlnek, inganak a trónok,
S a haza lángja akkor is hevit!

Mikor földed' még Nagy Lajos tiporta,
Királyok dísze, híres és dicső! –
S Mátyás, a Bécs-verő is innen oszta
Igazságot; – ez volt a szép idő!
Mikor még Pázmán, főpapok virága,
E dómban itt lengette bíborát; –
Mikor még... feledés fátylát reája!...
Bús várromod beszélhetné tovább.

Hejh, a tekintetes karok és rendek
Mentéje már nem leng utczáidon;
Beszédes ajkaik némán pihennek;
Füszál se leng sok elfeledt siron.
Országgyűlés, koronázási pompa
Megírva van csak, már nem látható.
A kis domb is, királyi eskü dombja,
Eltűnt a föld színéről, mint a hó.

Rég volt... a temető minden göröngye
Azóta, hejh, de sok halottra hullt.
S utódnak vágya nem rezdül, se könnye.
Ugy érzi, hadd maradjon mult a mult.
Hiszen szép volt a kardok villanása
S a „moriatur”! – ám elhangzott;
Mig az idő csak egyre folydogálva,
Sok új törekvést, új eszmét hozott.

Most élni, élni kell e szép hazáér’!
Ez a magyar faj küzdelmes kora.
Óh, állj közénk te is! – Ki tenni ráér,
Pató Pált úgy sem ismeréd soha.
Légy híve rendületlenül hazádnak,
Ha volna is kivüle más helyed.
Állítsd meg utjokban, kik Bécsbe vágnak.
Hazánk határán így állj őrszemet.

Lebegjen rajtad jótékony varázslat,
Az égi múzsák szép uj csarnokán.
Katona nyelvén hirdesd a hazának,
Hogy itt minden más nyelv barbár, pogány.
...Lesz még idő, képzelmem messze szálldos...
Arról a szép jövőről álmodom,
Midőn magyar lesz nyelvben is e város:
Pressburg eltűnik s nem lesz csak Pozsony.

(1886. szeptember 22.)

(220.) A KENYÉR

Minek fordultok, könnyörögtök
Az ég urához, emberek!
Nem Isten adja, de az ördög
A mindennapi kenyeret:
Kenyerért van a bűn, gyalázat,
A megalázás és nyomor,
A szemek könnyben érte áznak;
Az átkok átka a gyomor.

Balgák, kik türnek és remélnek,
Kiknél a hit határtalan.
Istenből csak a gyáva él meg,
Az ördögé, ha vágya van.
A hős megdöglik a szeméten;
Filiszter majmol bölcseket;
Mezitlenül jár a szemérem,
S bohócz, ki bölcsnek született.

Mert ég erényt meg nem jutalmaz,
És meg nem sajnál szenvedőt.
De sátán bátor és hatalmas
S ember sorsában részvevőbb.
Ő megsegít a küzdelemben,
Mert pártütő volt s most is az;
Harczot jelent ő Isten ellen;
Eszmét, mely végtelen s igaz.

Ha látom őket, kik lenéznek,
Mert élvezik a sors kegyét:
Nem egyszer forró vágyat érzek,
Hogy kezemet nyujtsam feléd,
S hatalmad' zengve azt kiáltam:
Oltalmaz, benned még hiszek!
Vezess a harcra! Megutáltam
Az erényt, mely mankón biczeg.

Benned van harcra kedv, erő még,
Tiéd minden fortélyos ut.
Bűnben nem hisznek csak a dőrék:
Csak az bűn, mely napfényre jut.
Te rázd fel a közömbös Istent;
Ne vesztegeljen tétlenül:
A bátorság harcoljon itt lent;
Az ég ellen te küzdj elül.

Igazság, Tantalusz gyümölcse,
Elérhetetlen óhajunk!
Közel vagy bár hozzánk, örökre
Csak éhezünk, csak szomjazunk.
Igazság: hogy selyem a gaznak
Erényes rongynál többet ér,
S a jó falat, bár csuszva kaptad,
Mint könnyel áztatott kenyér.

Szegény lány, kinek ifjúsága
Virágtalan, hideg tavasz:
Hiába fogsz buzgó imába,
Az égbe nem hat fel panasz.
De sátán látja szenvedésed',
És mindig kész az alkura.
Ad selymet, forró csókot, élvét;
Rongyos ruhát az ég ura.

Költő, kinek lelkében eszmék,
Ragyogó álmok rengenek;
Ki lelkesülten odavetnéd
A szabadságért mindened':
Egy bűn van, tudd meg: lent maradni,
Szegényen, ismeretlenül.
Erény is egy: folyvást haladni
S nem állni meg, csak legfelül.

Sátán imádlak! Nem vagyok már
A régi hóbortos gyerek.
Szívemben nem fog állni oltár
Istennek eztán, csak neked.
Ura vagy az egész világnak;
Hatalmad érzik mindenben,
Neved' kiáltom, úgy imádlak.
Add mindennapi kenyerem'!

[1885. június 13. előtt]

(221.) TŰNŐDVE KÉRDEZEM... [I.]

Tűnődve kérdezem magamtól:
Lesz-e még egy szelid leányka,
A ki szívét-lelkét megossza,
Ha vélem lesz találkozása?...

Fogok-e tudni, régi módon,
Egy névért lelkesülni újra?...
Vagy lelkem őt is, mint a többit,
Megszokja és aztán megunja?...

Fog-e még édes dal zengeni
Az ernyedte hűron lány szemérűl?
Fogok-e szőni új virágot
Kopár élet-mező díszűl?...

Vagy szívem immár letarolt rét,
S ha itt ott még van is virága:
Illatja haldokló sohajtás,
Virágé, mely le van kaszálva?...

[1882. április 2. előtt]

(222.) TŰNŐDVE KÉRDEZEM... [II.]

Tűnődve kérdezem magamtól,
Lesz-e még egy szelíd leányka,
Aki velem megosztja lelkét,
S amit hibáztam, megbocsátja?...

Fogok-e még egy drága névért
Harczolni, lelkesedni újra?
Vagy szívem ezt is, mint a többi
Megszokja és aztán megunja?...

Fog-e még édes dal zengeni
Az ernyedte hűron lány szemérűl?
Fogok-e szőni új virágot
Kopár életmező díszűl?...

Vagy szívem immár letarolt rét!
S ha itt-ott még van is virága:
Illatja már csak végsohajtás,
Virágé, mely le van kaszálva?...

[1883/1889]

(223.) TANTALUSZ

Szeretek élni! Vonz az élet,
A szerelem, a dal, tavasz.
Amerre vágyakozva nézek,
Ott csak villámlik, nem havaz.
Valóm, minden csöpp vér erebben
A boldogság után eped.
Ki tehet róla?... úgy születtem,
Azért boldog még sem leszek.

Talán, mert mindig messze vágyom
S csak ép' az nem kell, ami van.
Az árnyékból a fényt imádom,
S hol más sír, én járok vigan.
A szélcsend, ha cikázva villám
Meg nem szakítja, untató;
S a nyár pompáját el se birnám,
Ha nem követné fagy s a hó.

Megúnok mindent, mi enyém lett;
Csak vágyam nem pihen soha.
Csak sejtem, szomjazván az élvezet,
Az üdv eltévedt vándora.
Örökké így bolyongva éltem
Le életem legszebb korát.
Virágot tép mindenki; én nem!...
Az élet-átok űz tovább.

Látok sok bájoló vidéket,
Szendén mosolygó lányokat.
Feléjük hajt a vágy, ígézet...
S a czélnál giz-gaz, köd fogad.
Ajkamat éri majdnem, érzem,
Gyümölcsöd, ízes enyhület;
De ép mint a görög regében
Megkapnom, ah, nem, nem lehet!

És így lesz ez, tudom, hogy így lesz!
Ember vagyok: nem változom.
Epedni mindig: sorsom ím ez,
S tünődni elszállt álmokon.
Nem volna-é jobb, ha megállnék,
Hol egy biztos zugot lelék;
És nem kutatnám, hogy mi vár még,
Hány új csalódás, veszteség?...

[1887. március előtt]

(224.) REZIGNÁNCIÓ

Lomhán szemlélem a világot.
Hadd forrjon, ontsa bűneit.
Nem szórok a gazokra átkot,
És az erény se lelkesít.

Nem indulok meg, nem szomorgok,
Ha látok szenvedő szívet.
Irigységet nem kelt a boldog,
Nem fáj sem új, se régi seb.

Maradjon a világ, ahogy van,
Sajtoljon égő könnyeket.
Lemondtam, mindenről lemondtam,
Mit megmásítani nem lehet.

Botorság volt kergetnem álmat,
És szélmalomokkal küzdenem.
E kába összevisszaságot
Ma már nyugodtan nézdelem.

Dobálják sárral bár az eszmét:
Nem indít meg, ha elbukott.
Gazság arassa győzedelmét:
Én nézem s meg se mozdulok.

[1884]

(225.) MULNAK HETEK...

Mulnak hetek, mulnak hónapok.
Én nem érzem, én halott vagyok.

Vígnak a boldog emberek.
Síróból fel ők se keltenek.

Tavasza ont virágot tél után.
A szívem nem mozdul meg csupán.

Meg van halva, eltemetve rég,
Meg sem érzi a tavasz lehel.

S ha belőle még egy dal fakad:
Temetőnek a virága csak.

[1885. május 19. előtt]

(226.) ÉNEKLŐ KOLDUS

Heverve puha pamlagon,
Az öreg koldust hallgatom.
Hárfája rozzant és kopott,
Sok húrja rég' lepattogott.

A vénségtől, vagy úgy lehet
A nótázástul elrekedt;
S elnyűtt, unalmas dallama
Siralmasabb, mint ő maga.

Népdalt és dalmű-áriát
Penget zagyván; nem érzi át;
S ha ki egy krajczárt vet neki,
Illően megsüvegei.

Szép úri lakba félve lép,
S ha itt ráfordul a cseléd:
„Hordd el magad, dologtalan!
A koldulás itt tiltva van!” –

Az öreg hárfás szót fogad,
S az ernyed, ócska húrokat,
Nem tudván másba kezdeni,
Egy házzal arrébb pengeti...[*]

Heverve puha pamlagon,
Uj versemet simítgatom.
Nehéz egy sors a koldusé!...
De a költő más sorsu-é?...

Pályája – nem mondok sokat –
Még szomorúbb, még gyászosabb;
Mert énekét, óh jaj neki!
Átéli, át is szenved.

Vagy ő is elfásul talán,
Ha senki sem hevül dalán;
S csak azért nem tud fogni másba,
Mert költőnek jött a világra?...

[1885. szeptember 13. előtt]

(227.) MI BAJ VAN A VILÁGON?

Mi baj van a világon?
Mi baj?... Tekints körül:
Penészes pinczelyukban,
Hová nap bé se kukkan,
Ül nedves szalmazsákon
Egy váz a sok közül.

* A kötet itt újra hiányos, nincs meg a 117–124. oldal. – Cs. T.

Pálinka-gőz tódul belőle;
Káromkodás az estimája,
S oly szennyes a ruhája,
Mint lelkének minden redője.
S amint járok, czél nélkül épen,
Hallom rekedt hangját az éjben:
„Sokan vagyunk, de meg nem osztjuk,
Amit a buja föld terem.
Nekem csak rongy, penész, piszok jut.
Az úr utálja kenyerem’.
Bűzt izzadok, járványt lehellek;
Bűnt éhezem, vért szomjazom.
Ember vagyok tán; így neveznek;
De volnék bár inkább barom!”

Mi baj van a világon?
Nézz csak jobban körül.
Tekints az emeletre!
Ott ásítóz, heverve
Rugós selyem diványon
Egy úr a sok közül.

Fején a haj ritkul; szemének
Nincs fénye; azt hinnéd kisértet.
Petyhüdt arczán nem ül öröm,
Se bú, csak végtelen közöny.
Hogy szóra nyissa, rest a nyelve;
De mégis, mintha így hebegne:
„Nem éhezem s mégis zabálok;
Iszom, pedig nem szomjazom.
Virágok közt ásítva járok;
Az élet csábjait nem érzem;
Balról és jobbról két vezérem,
A csömör és az unalom.”

Mi baj van a világon?
Válaszra kell-e várnom?...
Remélem megtanultad,
Egy itt a baj, fiam:
Egyforma nyomorultak
Vagyunk mindannyian.

[d. n.]

(228.) SEMPER IDEM [I.]

Arany napú, zengő világ!...
Homért olvasva, mint diák,
Így hívtam egykor Grécziát.

De hogy jobban megismerém:
Felhőt találtam kék egén,
S más hajnal fénye szállt felém.

Lángelme volt, nagy volt, igaz:
Aiszkülosz, Plátó, Fidiász,
És annyi más, ki most is az;

De a következett idők
Csak oly mesések, oly dicsők,
Nagy tetteket csak úgy szülők.

Szólj, ki az őskort fájlalod,
A hősök, halhatatlanok
Közül ha kell választanod:

Prometeusz, Tezéusz-e,
Bölcs Szokratész vagy Jézus-e
E rossz világ jó szelleme?

Héraklész-é, az isteni,
Vagy Bonaparte, a zseni,
Ki a földet megrengeti?...

S Kant, Dante, Newton oly nagyok!
Shakespeare- s Goethénél nincs nagyobb!
Ki kétli, hogy halhatatlanok!...

Michel Angelo, Rafael,
Beethoven, Wagner és ha kell
Száz más név nem hangozhat el!

És lesznek még nagy emberek,
Nagy szívek, elmék, jellemek;
Meddő a föld még nem lehet.

Hogy holtak, csak te képzeled
A hősökrol, óh, képzelet,
S hogy csupa törpe él veled!

Ah, a görög világban is
Úgy volt és úgy van mostan is:
A tömeg ellen nincs paizs.

Mindenha támad hős, zseni;
De népe föl nem ismeri,
Csak amikor sirhant fedi.

S ki sötét kornak fényt adott,
Kit a jövő századok
Bámulnak, mint letűnt napot:

Multat csodálók, köztetek
Mindig legtöbbet szenvedett
S hazát soha se lelhetett!

[1885. augusztus előtt]

(229.) SEMPER IDEM [II.]

Arany napú, zengő világ!...
Homért olvasva, mint diák,
Igy hívtam egykor Grécziát.

De hogy jobban megismerém:
Foltot találtam kék egén,
S uj hajnal fénye szállt felém.

Lángelme volt, nagy volt, igaz:
Aiszkülosz, Plató, Fídiasz,
És annyi más, ki most is az;

De a következett idők
Csak oly mesések, oly dicsők,
Nagy tetteket csak úgy szülők.

És lesznek még nagy emberek,
Nagy szívek, elmék, jellemek;
Meddő a föld még nem lehet.

Hogy csupa törpe él veled,
S hogy holtak, csak te képzeled
A hősekről, óh, képzelet!

Mindenha támad hős, zseni;
De népe föl nem ismeri,
Csak amikor sírhant fedí...

Ah, a görög világban is
Igy volt és így van mostan is:
A tömeg ellen nincs paizs.

S ki sötét kornak fényt adott,
Kit a jövőendő századok
Bámulnak, mint letűnt napot:

Multat csodálók, köztetek
Mindig legtöbbet szenvedett
S hazát sohase lelhetett!

[1885/1889]

(230.) SZABADSÁG

El-eltünődöm méla kedvvel
Élet, hullámjátékon.
Nem bánt, ha méltatlant emel fel;
Nekem csak tréfa, gondolom.
Örül a lelkem, hogy nyugodtan,
Közömbös arcczal nézhetem;
Hogy észrevétlen' egy zugolyban
E játékon mulatni végzetem.

Hogy hajszolódnak, lökdösődnek
Szegény felebarátaim!
Hogy kapnak hajba – nézem őket –
Az élet bábjátékain.
S ha egy gyámoltalant leverve,
Végző falatját elveszik:
Örvendve hogy tapsolnak erre,
Gyöngék bukását, óh, hogy élvezik!

Vállalnak pénzért szolgásgot,
Hazug mosolyt, hizelkedőt.
Ki följebb mást tiporva hágott;
Lenézi az alant levőt.
Érdek bogozza őket össze;
Mind egymáshoz kötött rabok.
Én szemlélő magányba szökve
Vigasztalódom, mert szabad vagyok.

Úgy éltem, hogy tapasztalásom
Elég akadt, ah, túlelég!
Nem volnék ily nyugodt, belátom,
Nem ily szabad, ha küzdenék.
Nem irigylem mások falatját;
Hogy osztják fel, szemlélgetem.
E változó harcz száz alakját
Szomorúsággal nézni kéj nekem.

Apám, anyám régen pihennek,
S aki pótolná, nincs olyan;
Se jó barát, se nő, se gyermek;
Mélázgatok magánosan.
Az érdek nem köt arra-erre,
Meg nem vigyázzák léptemet;
Szabaddá tőn isten kegyelme...
Szabad, mint én, csak a madár lehet.

Szabadság! Mindennel fölérő,
Szülőm, barátom, hitvesem.
Nincs szó, téged kellőn dicsérő!
Múzsám, világom, mindenem!
Nem állom útját a tömegnek,
Ahol az örvény elragad.
Vágyam, hogy minden földi terhet
Ledobva, mint a fény legyen szabad!

Szabadon nem jó semmi létre.
A tudomány így véli ezt.
Az alkotó bölcsen kimérte,
Hogy' járjon minden égi test,
Vakon követve a legelső
Naptól örök szabályokat...
De korlátlan, mint a teremtmő.
Végetlen, büszke úr a gondolat.

A világból egy új világot
Csak ez képes teremteni.
Halomra dőlnek a szabályok,
Midőn művét ez rendezi.
Hadd jusson polczra az üresség;
Morált hirdessenek gazok:
A gondolat így tartva szemlét,
Nem jajdul fel, csupán elandalog.

Dicsőség néked, égi szellem,
Kit nemtőm osztott részemül!
Mig e világ rajzik fejemben,
Nem élek búsan, egyedül.
Elnézem, élet, ár-apályod',
Merengek változó habon,
S az életzajtól félreállok
Egyedül, elhagyatva, szabadon!

[1886. december 28. előtt]

(231.) VÉGZET

Ti csillagok, ti fényes égi lángok,
Kik bánatomnak éjjelébe láttok:
Feleljetek nekem, ki itt szomorgok,
Leszek-e én még életembe' boldog?
Hát az van-é megírva végzetemben,
Hogy egyre sírjak, sóhajtsak szünetlen',
S örömmel bé ne teljek sohasem...
Feleljetek, ti lángok odafenn!

A nyári éjben czéltalan' bolyongva
Törtem ki csüggedőn e sóhajokba.
A házak komoran reám meredtek;
Érzém, hogy testem minden íze reszket
Láz égetett vagy ihlettség talán?...
S a csillagokban, ím, ezt olvasám:

Eddig csak sírni és szenvedni tudtál;
 Legboldogabb voltál, midőn aludtál.
 Gyermekkorod magános volt s anyátlan;
 Mint ifju ködben jártál, nem sugárban,
 A boldogságról mondj le mindörökre;
 Bánatra vagy teremtve, nem gyönyörre.
 Szenvedni fogsz, míg nem roskadsz a sírba...
 A csillagokban ez vagyon megírva.[*]

[1885. július 10. előtt]

(232.) HIÚ VÁGY

Szeretnék egyszer még, csak egyszer
 A régi pajtás-környezettel
 Pohárt koccintani;
 A nőikkel, akikért hevültem,
 Mint akkor, ah, nem így lehültem,
 Kezet szorítani.

Még egyszer élni át a régit,
 Bohó idők incselkedésit;
 Keresni a magányt.
 Az eldobott hajtút, virágot,
 Szalag-foszlányt mint drágaságot
 Órízni kincs gyanánt.

Meglopva csendes éjszakákat,
 Verselni a papirkosárnak,
 Ő-t zengve, váltig ő-t!
 Még egyszer... Ah, leszállt a kor rád;
 Nem élveznéd, bár visszahoznád
 Az elröpült időt.

Illatját elszáradt virágnak,
 Bár napra vidd, bár vízbe mártsad,
 Mi adja vissza? mi?...
 Május szellője hideg ősszel
 Hová tűnt?... Merre lelhető fel
 A hó, a tavalyi?...

[1889. január előtt]

* A kefelevonatból hiányzó résznek itt van vége. – Cs. T.

(233.) ÉLETHARMÓNIA

Keserűt nyeltem, ah, gyakorta;
De jött rá mindig édes íz.
Nem minden könnyem hullt homokra...
Szerettem is, szerettek is.

Ha beborult az ég felettem
S a föld sivár lett és hideg:
Ragyogó lányszemekre leltem,
Kebelre, mely forrón piheg.

Innen van az, hogy dalaimban
Napfény űz síró felleget,
S pajkos szellő enyelgve illan
A méla szív-romok felett.

Jó sorsom a fényt és az árnyat
Bölcsen felosztá, rendezé.
Nem ölt meg bennem semmi vágyat,
Örömem' untta nem tevé.

Ha kell szenvedni: készen állok.
A fájdalom még sírni hajt;
És látva ezt a szép világot,
Még felkiáltok: Édes élni rajt'!

[1886. május 9. előtt]

(234.) AMIT A POHARAK BESZÉLNEK

Elég a napnak terhe mára;
Ne töprengj a világ során.
Arany nedűt tölts a pohárba
És idd ki vígan, szaporán.
Hajrá, számár mind, aki tűri,
Hogy gond zavarja éjjelét.
Kicz-kocz, a rossz kedvet legyűzni:
Ez a valódi bölcsesség.

Ne bánd, ha a rossz véleményü
Világ korhelynek is nevez.
Vizet iszik a békavérü,
S azért a józan még sem ez.
Ne hajts jámbor filiszterekre,
Italuk hadd legyen savó.
Kicz-kocz, kinek van vére, lelke,
Annak nem víz, de bor való.

Ne jajgass, hogyha életednél
Jobban szerettél valakit,
S mert szegény ördögnek születted,
Más pénzeért veled szakít.
A nő csak nő legyen, ne bálvány;
Mert akkor kinevet s lenéz.
Kicz-kocz, öleld, csókold, ha rááll:
Ha nem: mást lelteni nem nehéz.

Barátod is volt szebb időkbe’?
Rábíztad minden titkodat.
Karod, szived megnyílt előtte;
Ismerte minden álmodat.
S kisült, hogy önző, írgy, álnok,
Örül, ha bajt okoz neked...
Kicz-kocz, ne légyen más barátod,
Mint aki bort iszik veled.

Ne bánd, hogy nem tudsz boldogulni!
Nézd a világnak ezreit;
Zöld ágra jut, ki ért hazudni,
Csúszik, csal és hizelkedik.
Az életből nem tudtad-é meg,
Hogy az igazság meztelen?...
Kicz-kocz, szörnyű bolond az élet;
De van vigasz, csak bor legyen.

Hajszoljon más, míg holtra fárad,
Csalárd szerencse, tégedet;
Legyen más rabja kapzsiságnak,
Lesvén, arany, csengésedet:
De borozó víg társaságnak
Pohárcsengése szebb zene.
Kicz-kocz, minden jó, hogyha másnap
Nem fáj a czimborák feje.

[1885 vége]

(235.) FUTÓ IDŐ...

Futó idő, szálló idő!
Mindent, mi kedves elvivő:
Lány mosolyát, tavasz virágát,
A szív zománczát, ifjúságát.

Akárhogy kérünk, nem maradsz;
Egy helybe' semmi sem maraszt.
Örökké tartó életedben
A viszontlátás ismeretlen.

Mutatsz mosolygó tájakat,
Hová kiszállnunk nem szabad.
Hullámid nem pihenve folynak.
Ma soha sincs, örökre holnap.

Soha se volt, sosem lehet
Egy el nem illant perczenet,
Hiába vágatunk utánad:
Nem érhetünk be, mint az árnyat.

Egy pontot mégis ösmerek,
Ahol elérünk tégedet.
Ottan megállsz, idő s örökre
Velünk maradsz a sírgödörbe'.

[d. n.]

(236.) SOHAJ [I.]

Ha mély bánat sötét felhője leng
Különben vidám képemen;
Ha nem kelek – mint egykor – dalra én,
S mély bu borítja érzetem:
Oh, hagyjatok busulni engem csendesen.
Mert én a boldog, édes multat könnyezem!

[1875. január 19. előtt]

(237.) SÓHAJ [II.]

Első szerelmem idejében,
Mikor láttam, hogy szíved értem
Megszűnt dobogni, kérkedém:
Majd lennél egykor még enyém!

Ha dalaim hir-szárnyra kelnek,
S mint költőt szerte ünnepelnek:
A kék ruhás lány, fogadok,
Mebánja még, hogy elhagyott!

Bohó ifjúság! Férfi lettem;
Sohajtozám dicsért rimekben.
Kiváncsi is tudom, de hány:
Ki volt a kék ruhás leány?

Csupán tehozzád száll hiába
A csengő-bongó rímek árja.
Sok szép dalom nem érdekel,
Viszhangra nálad egy se lel.

S én vallom: szép versek mit érnek,
Ha az imádott nő szívének
Többé annyit se mondanak,
Mint léha bókoló szavak?

Volnék inkább a régi senki,
Kinek nevét csak szájad ejti,
S ne papíron, de kebleden
Lelném meg rímed', szerelem!

[1885/1889]

(238.) INTÉS

Siess élni, míg lehet, siess!
Mert ki tudja, holnap hogy mi lesz,
Hány van, aki víg legény ma...
Dal van ajkán.
S holnap aztán
Szíve nem ver, hideg ajka néma.

Nem sokallja ezt az életet,
Csak az árva, ki nem élvezett.
Aki, bárha tudta, látta,
Hogy a végczél
Harcz a létér':
Gyöngé volt a szívtelen tusára.

Csalódásban élni, óh, beh más!
Ha eléd áll a való, e váz:
Adj hálát a könnyü vérnek.
Az igazság
Komoly arczát
Nem látják meg, csak a bús kedélyek.

Ha előntesz egy pohár italt,
Ha elfojtasz egy szerelmi dalt,
Ha egy ajkat csókolatlan'
Hagysz el, ezzel
Többet vesztel,
Mint ha volnál mindenben tudatlan.

[1887. december 25. előtt]

(239.) HARMINCZ ÉV

Harmincz év, életnyár, köszöntlek!
Sejtelve száll meg új gyönyörnek,
Ragyogva új föld int felém.
Forróbb, virulóbb, mint a másik,
Hová meddő sohajtozás vitt,
S melyet te hímezél: remény.

Öröme rózsát bontva lángol;
Fájdalma villám, könnye zápor,
Nem lanyha, lassu permeteg.
Az élet pezsdülése dúsabb,
Izzóbb az ég s ha kell, borúsabb...
Szép új világ, köszöntelek!

Te vagy a harcz, a tett, az élet!
Mit bánom én, ha összeéget
Egy pár virágot lángheved!
Tavaszi, felejtem vágyid', álmid',
A szélbe szórom ibolyáid'.
Sugaras nyár, köszöntelek!

Balsors, mért átkoználak egyre!
Megedzettél a küzdelemre;
Ezentul már nem álmodom.
Meglantolám a rózsa kelyhét;
De szebb, ha gyöngyöző verejték
Virít ki férfi-homlokon.

Mit is busuljak, mért sohajtsak,
Hogy ideje a szép tavasznak
Mint egy lehellet tünt tova!...
Hejh, könnyü nekem tőle válni!
Dala, szerelme, ibolyái
Enyéme nem voltak soha.

Csak álmodoztam és epedtem
Ifjú Werthernél wertherebben,
S hiába is mindannyiszor.
Menj ifjuság, isten hírével.
Fiatal kedvvel, friss reménnyel
Köszöntlek új föld: férfikor!

[1885. április 12. előtt]

SZERELMI MORÁL

(240.) 1. [A VÁROSBAN ROSSZ EMBEREK...]

A városban rossz emberek
Sok mindent pletykálnak terólad.
Hogy ez s az udvarol neked;
Hogy csapodár és kikapó vagy.

Mit bánom! Ajkam ajkardon
Nem vádra ingert, üdvöt érez.
S akárhogy is fontolgom:
Elég tudnom, hogy csókod édes.

[1886. május 9. előtt]

(241.) 2. [AZT HITTEM, MÁR SZERETNI NEM FOGOK...]

Azt hittem, már szeretni nem fogok,
És íme, újra nőért lángolok.
„Szerelmes vagy szívem, ne is tagadd,
Asszonyba, kit szeretni nem szabad.”

Ezt hajtja a morál, a becsület;
Hanem a szív nem hallja, az süket.
„Szabad vagy nem szabad, mit kérdezed!
Szeretni azt szabad, akit lehet.”

[1886. május 9. előtt]

(242.) 3. [A SZERELEMNEK KATONÁI...]

A szerelemnek katonái
Az asszonyok mind, édesem.
Csakhogy nem szoktak mind beválni.
Sok nő szeretni képtelen.

A szenvedélynek nyomoréki
Hogy nem csatáznak, meghiszem,
Lőtávolon kül állva nézik,
Hadat ha szívnek szív izen.

De akinek van harczy kedve:
Nem hátrál véglehelletig.
S ha legyőzetni végezetje:
Sziven találva – elesik.

[1886. május 9. előtt]

(243.) LEHETNÉK MÉG EGYSZER HUSZ ÉVES!

Lehetnék még egyszer husz éves,
Ábrándozó, magam' csaló!
Csak álmom lássa rózsza-kertnek:
Lehet szemétdomb a való.
Csak leljem meg Dulcineámat,
S higyjem tündér-lánynak, ki férjhez
Sohase megy, kivéve hozzám...
Lehetnék még egyszer husz éves!

Lehetnék még egyszer husz éves,
Tüzes, rajongó, hévteli!
Tudnék hazáért lelkesedni
És szélmalomokkal küzdeni.
Hinném, hogy győz még az igazság,
S nem boldog más, csak az erényes;
Biznám önzetlen, hű szivekben...
Lehetnék még egyszer husz éves!

Lehetnék még egyszer husz éves,
Élnék tavaszba', nyár előtt!
S járnám nem a kaszált, kiégett,
De a még illatos mezőt!
Találkoznám egy kis leánnyal;
Szeme sugárzó, ajka édes,
Ki csókot kapna, csókot adna...
Lehetnék még egyszer husz éves!

Lehetnék még egyszer husz éves!
Ah, nem mívelnék egyebet,
Mint üritgetném könnyű szívvel
Kéj, a te habzó serleged'.
S egy nap megint csak észrevenném,
Hogy az ifjúság kurta, véges,
És meghervadnék, meghajolnék...
Lehetnék bár százszor husz éves!

[d. n.]

(244.) MIKOR MÉG SÍRNI TUDTAM...

Mikor még sírni tudtam,
A könnyektől vakultam:
Ily fonnyadt nem valék.
A búfelhőt kisírtam,
S mint a virág kinyíltam,
Ha kiderült az ég.

Hejh, összeperzselének
Azóta szenvedélyek!
Nem enyhít könnyeső.
Hasonlitok göröngyhöz,
Melyet felhő nem öntöz,
S melyen már fű se nő.

[1887. január 16. előtt]

(245.) ÁPRIL

Öltözik már a tavasz
Zöld selyem ruhába.
Lengő haja napsugár,
Gyors felhő a fátyla.

Ajakán a szó zene,
Lehe bűvös illat.
S ha fölnyitja kék szemét,
Bú sötétje virrad.

Mosolyogva nézdeli
Arczát habtükröbe',
S pajkosan szór két keze
Virágot a földre.

S amerre csak átsuhan:
Játszi szellő támad.
Kék ibolya nő nyomán
S mosolyog a bánat.

Akinek csak egy futó
Mosolya jut, boldog.
Én sohajtok egyedül,
Óh, csak én szomorgok!

Úgy nézek rád, szép tavasz,
Mint a lány szemébe,
Ki, mióta elhagyott,
Nem lát, nem vesz észre.

[1885. április 12. előtt]

(246.) A CSAVARGÓ

Kün jár a fagyba', télbe', hóba';
Csak Isten a megmondhatója,
Mit gondol, érez.
Rongyos, zilált, embernek árnya,
Röpülne, – hogyha volna szárnya
A röpüléshez.

Olyan törődött, majd leszédül.
A szél facsar könnyet szemébül,
Nem a bubánat.
Az úr, kinek féltett a bőre,
Jó messziről kitér előle,
Mert hátha támad?...

Sehol egy pad, hová leüljön,
Sehol egy kő, hová ledüljön,
Csak hó, kavargó.
Szél ostorával szembe', hátba',
Egy utczából ki, be a másba
Megy a csavargó.

De csitt, mi ez?... Templomhoz ére;
Kihangzik ünneplő zenéje
Az éjszakába.
Ide a tolvaj is beléphet;
Ez itt a csüggedők, szegények
Vigasztalása.

Kik nem könyörgenek hiában,
Karmantyusan, prémes kabátban
Szorongnak itten.
Mind jól alusznak, semmi kétség;
Mosoly leng ajkukon s egészség
Ül szemeikben.

Im' a csavargó is belépett.
Mint altató dal zsong az ének
A hívek ajkán.
Hol az oltárhoz visz a lépcső,
Némán lerogy, fejét a végső
Álomra hajtván.

[d. n.]

(247.) A HALÁL ELŐTT

Rólad, szerencse, rég lemondtam.
Belőled, ifjuság, kifogytam.
Tőled, világ, jót nem remélek,
Hanem azért csak élek, élek.

Ki tudja, hogy mikor vezeklem
Le azt a nagy bűnt, hogy születtem.
Mikor hanyatlik bús fejem le
Nirvána, altató öledbe!

Itt bolygok mérgezett kedéllyel,
Hit a jövőben nem vezérel.
Bármit teszek, nincs rajta áldás.
Nincsen remény, nincsen kilátás.

Az élet összevisszasága,
Az éhesek versenyfutása
Kábít, fáraszt, éleszti vágyam',
Hogy vessék már meg síri ágyam'.

Vagy rejtve, távol a világtól,
A kapzsi versengés zajától,
Óh bárcsak egy csendes zugolyban
E hajszát nézhetném nyugodtan!

S mégis, e vak csillag sötétén,
Sorsom borúján, szívem éjén
Hatalmas vágy tör át, hogy éljek,
Hogy még tovább küzdjek, reméljek.

Sírok, hogy nem lehet pihennem;
De lemondás még sincs szívemben.
Legyek inkább a sír halottja,
Mint éljek vágytalan', lemondva.

[1889. július 11. előtt]

(248.) ISTEN

Kinek porszem, mi nekünk egy világ,
S egy rebbenés határa az időnek:
Ki, ami ember-agyban míriád,
Nem olvasod, mert semmiség előtted:
Ki búborék gyanánt elfujhatod,
Mit összehordtak népek, századok:
Minden fűszálban érezlek; de elmém
Nem bír felfogni, megnevezni nyelvén.

Kit megtagad a léha kétkedő,
Te adtál, ismeretlen ismerős Te.
Te földi szóval nem nevezhető,
Szívünkbe álmod, eszmét agyvelőnkbe.
Magát tagadja meg, ki megtagad,
Mint a napot, a fényt, a színt a vak..
A por fiához más nem illik itten,
Mint hogy Tebenned megnyugodva higgyen.

Ki odatűzted a közös napot
Sugárzó lényed egy parányaképen;
Ki hangodat majd zúgva hallatod,
Majd édes összhang bájos zengzetében;
Ki, hogy megszünjünk élni, rendeled,
De, hogy meghaljunk, még sem engeded;
Ki ezt a bölcs világrendet behoztad:
Megértni vágyó elmém összeroskad.

A tudomány, az ember-bölcsesség
Hadd fejtegesse millió csodáid'...
Nyugodtan nézed újabb Bábelét,
Amelyen át egedbe nézni áhit.
Engem, tündődöt, volt-e kezdeted,
Időnek vége hogy mikor lehet:
Érzése elfog a parányiságnak,
És leborulva, térdemen imádlak.

[1887. július 3. előtt]

(249.) KÉSOŐ BÁNAT

A jó családot, kedves arczokat,
A kört, hol mindig nyájas szó fogadt,
Nem láttam sok, sok éve már!
A hang, mely vissza hítt, nem ért utól,
S lettem rajongó, büszke ifjúból
Tévelygő lantos, kósza proletár.

Ah, én akartam ezt így, én magam,
Hogy elhagyott, bitang, boldogtalan
Legyek s hazátlan, mint a szél.
Üzött a vágy egy szebb világ után;
Pedig, hogy *ezt* elveszti, jól tudám,
Ki oda tart, s az is, ki oda ér.

Mentem... forró láz tarka képeket
Rajzolt elém; szivem nem érezett
Se csüggedést, se bánatot.
Igy van, hogy néha mély sebet kapunk,
S nem érezzük mindjárt, nem jajgatunk;
De később annál fájóbban sajog.

Egy rossz szó nem sok: köztünk nem esett.
A ház, ahol mindenki szeretett,
Nem ismert haragot soha.
S mégis jobb, – szoltam, – hogy haragszanak;
Csak legalább ne szánakozzanak;
Szánásnak megvetés a rokona.

Csak áztatás volt! Könnyeket rabol
Szememből most az önvád s valahol
Szeretnék sírni, mint az ég.
A jól ismert, barátságos szobák
Hívnak: „Jer, itt mindenki megbocsát!
Csak valld be: »Gyermek, oktalan valék!«

A néninek nincsen haragja rád.
Jóságos arcát, szép ezüst haját,
Kérleld meg, újra nézheted.
S két szép leánya, – kedves két rokon! –
Titkolni fogja majd, habár zokon
Vevé hosszas közömbösségedet.

Minek mentél el, kába, önfejű!
A társaságnak tisztos, egyszerű
Munkása volnál most te is.
Komoly egyént és jó családapát
Birhatna benned most a társaság,
S nem álmodót, ki éber is, nem is!”

De én a hívást nem követhetem!
Elég volt egy világot vesztenem;
Óh, dalvilág, maradj enyém!
Magános éltem késő bánatán
Enyhítek-é, ha vádolom hazám’,
Hogy költőjét lenézi, mert szegény?

[1887. augusztus 14. előtt]

(250.) A SZÍV

Csak egy darabka hús; látatlanúl,
Kíváncsi szemtől rejtve dobban;
Hol viharozva, vészesen, vadúl,
Hol mélabús, merengő nyugalomban.
Egynek szelíden suttogó öröm,
Másnak bőszen kiáltó kárhozat.
Eszemet rajta hasztalan' töröm:
Nem fejthetem meg, óh szív, titkodat.

Tagoljon szét a higgadt bölcselő,
Bonczkés metéljen darabokra:
Titok maradsz, mély, meg nem fejthető,
A kérkedő tudósokon kifogva.
Ma istennel szállsz szembe vakmerőn,
S holnap lesujt egy röpke gondolat.
Hitvány és gyöngé hozzá agyvelőm,
Hogy felfogjam csudás mivoltodat.

Rejtélyes szfinksz! Öröklétű talány!
Természet legnagyobb csudája.
Az ember, ez a nyomorult parány
Világát, mindenét benned találja.
Ami a sárból istenhez ragad,
Mi üdvözt, az mind a te műved.
Te adsz a porhüvelynek szárnyakat...
És mégis, legjobb élni nélküled.

[1886. július előtt]

(251.) IFJU PESSZIMISTÁNAK

Lemorzsolám felét már életemnek,
Kétkedve mindig, csüggedezve gyakran.
Szivem a nem birt távolért esengett;
Zajért magányban, álomért viharban.
Hogy önzésnél egyéb nincs a világon,
Hogy élni büntetés, panaszkodám...
S mikor már úgy is késő, most belátom:
Jól élni az egyetlen tudomány!

Az ember nyomorult, a sors kegyetlen...
Olvastam egykor és vallám azóta,
Bor közt vitázva, hangzatos rimekben...
Sokan fújják; unalmas, régi nóta.
A teremtés kontármű, elhibázott;
Az ember bűnre, bajra születik...
Szidják, szapulják ezt a szép világot;
De élniök, hejh, mégis jól esik!

Mert élni szép, mert élni jó, hiába!
A száraz bölcselők bármit fecsegnek;
Nincs köztünk, akinek ne volna vágya
Sokáig élni, mint – Schopenhauernek.
Éltét jól élni által ki ne vágynék!
S bár száz közül nem tudja egy alig:
Nem dobja el, ha van egy szalmaszál még,
Melyben reménye megfogódzhatik.

Tekints körül! A ránczos képű dáma
Elméjét folyvást azon töri, hidd meg,
Bár udvarlóit örökölte – lánya:
Hogyan toldhatná életéveit meg.
S hány Timon, aki dörmög, mint a medve,
Sált hord a legforróbb nyár közepén;
S nem dugja ki az orrát sem, remegve,
Hogy meghül és hogy náthás lesz szegény.

És kik tagadnak mindent vakmerően?...
Kik elpocsékolták az ifjúságot,
Vagy koldusok lélekben, szíverőben
S agyukban ferdék, erkölcsben fonákok.
Minden csak önlelküknek viszsugára:
Az igazság náluk csak hangulat.
Gyanakszanak, köpködnek a világra,
Mert lelkük tükre torzképet mutat.

Vannak, kiknél dorbézolás az élet;
Baromi módra sárban henteregnek,
És azt szeretnék elhíttetni véled,
Hogy bűn s erény, rút és szép egyre mennek.
Vakon születtnek a nap tiszta fénye
S az éj sötétje egyformát hazud;
És nem fog hinni soha semmi szépbe',
Akinek benső szívvilága rút.

Mások nem haragusznak, nem hevülnek;
Csak egyszerűn nem hisznek semmi roszban.
Egyforma elítélteket becsülnek
A Megváltóban és a két latorban.
Az igazságért szenvedőt gunyolják;
Gyöngéd szívekre nyelvet öltenek.
Saját sivárságukban fel se fogják,
Hogy szenvedés is boldogság lehet.

Ne légy hát híve olcsó tagadásnak!
Minden nagyot, dicsőt a hit teremtet;
Hadd azt barátom, hadd azok fájának,
Kik csak magukkal érzene türelmet.
Hitvány világ, mondják e pesszimisták;
Mert mint maguk, olyannak képzelik.
Mások hibáit gúnyolják, leszidják;
De envétük' lomhán dédelgetik.

Távol maradt a gondok réme tőled;
Ne idézgesd fel hát ocsmány alakját!
Vagy bölcsei e nyavalyás időnek
Álmodni már az ifjakat se hagyják?...
Eszményed' eddig tán fel nem találtad?...
Tanulj keresni, bízni, küzdeni!
Van még talán, mely nincs eloltva, vágyad?...
Adj hálát: nem fogsz megcsömörlení!

Szép, szép az élet, ifju kétkedő te!
Penész büzét elűzi rózsailat.
Szép lány szemétől meg leszel bűvölve.
Sötét éjjel legtündöklőbb a csillag.
Még ifju vagy, jövőd sok szépet ígér;
Ragadd meg, mit a röpke percz kínál,
S ne légy jelen, ne, vergődéseimnél!...
Engem már nem bocsát ki a hinár.

Tanulj meg élni! A jót ne keressed
Rideg könyvekben, elszáradt szívekben.
Használd ki a mosolygó, röpké perczet,
Üdvöt nem lelsz sehol, csak a jelenben.
Hagyd azt a tant, hogy az ember vadállat,
A töprengést a végokok felett
A kárhozottak bélyegzett fájának,
Kik születnek, hogy sírva éljenek.

[1886. július 29. előtt]

(252.) UGYANANNAK

Mennyi hévvel, mennyi hittel
Csüngsz e szócskán: pesszimizmus!
Bár a szíved csupa ábránd,
Eltagadott, titkos ábránd:
Követvén a kor divatját,
Kicsinyled e mikrokozmoszt,
Századunk nagy vajudását;
Mert szükséged van haragra,
Nagyhitű kis tagadásra,
Ok nélküli szenvedésre; –
Mert, barátom, ifju vagy még!

Pesszimista hogyha volnál,
Nem tévedtél vón' közénk el,
Nem ohajtnál itt maradni,
Köztünk, akik úgy születünk,
Hogy sohase boldoguljunk,
Hogy megrontsa ifjuságunk'
Sorvasztó vágy lassu mérge,
S hogy az érett férfikorban
Se izleljünk semmit abból,
Amit ifjan nélkülöztünk.

Van talán, óh, van közöttünk,
Aki gyöngéd lelkü, mint te,
Az igazság kedvelője;
Fínomsággal nemes ízlést,
Hitet, hevet párosító;
Józan ésszel, tiszta fejjel,
Szellemkinccsel dúsan áldott...
Ah, de bárgyu, meglapúló,
Mint csavargó az urak közt,
S csak hebegni, csak dadogni
Tud félénken, mint a gyermek;
Szive bátor, lelke finom,
S mégis, mégis komisz ember;
Mert kopottas a kabátja!
És te látva őt, kerülöd,
Hogy ne kelljen szóba állnod
S kezet fognod véle nyiltan.

Tán azt mondod, a költészet
Nemesít... De óh, ki látta,
Hogy kegyelte vón' a múzsa,
A kék vérü, dús halandót,
Részesét a hatalomnak,
Kinek rendben van a gyomra
És se erkölcsén se húsán
A nyavalya nem rágódik;
Kinek fel nem dúlta éltét
Szenvedély, bűn vagy a balsors;
Ki nyugodtan, józan ésszel,
Tiszta, vídám öntudattal
Minden óra örömébül
Kiveszi a maga részét;
Nem mohó, nem telhetetlen,
Akkor eszik, hogyha éhes,
Akkor iszik, hogyha szomjas,
S nem csömörlik meg a soktól,
Mert barátja az elégnek!...

Mondod, ez nem a valódi,
Az objektív pesszimizmus...
Szubjektív-e, objektív-e,
Mit kérdezzem, mit kutassam!
Elég nékem az, hogy érzem,
Egy világgal szemben érzem!

Látod, én a te helyedben
 Stendhált, Baudelaire-t, Balzacot, Taine-t
 S az egészség többi korcsát
 Elégetném, mint az orvos
 A ruhát, a fertőzöttet;
 És a múzsát, ezt a rongyos,
 Élhetetlen utczahölgyet,
 Kávéházba, lebujokba
 Szégyen nélkül el-bejárót,
 És kecséit minden éhes,
 Fésületlen naplopónak
 Mosolyogva ingyen osztót; –
 Ezt a r[ingyó]t a helyedben
 Én megvetném s ott mulatnék,
 Hol illatos félhomályban
 Puha vánkos, selyem ágy van,
 És az ágyban
 Egy szép nő, szebb, mint a múzsa...
 Lehe illat, keble bársony,
 S oly szemérmes, hogy csak akkor
 Csókolhatod édes ajkát,
 Ha a lámpát lecsavartad.

[1886]

(253.) AZ UJ NYOLCZ BOLDOGSÁG

Boldog, ki nem hajszol szünetlenül
 Téged, szomjat nem oltó gyönyörűség!
 Ki mértéket tart, higgadtan hevül
 S járt útadon halad, közepszerűség.

Boldog, kit röpke vér, hig agyvelő
 Eszmék lidércnyomásitól megóvnak;
 Ki a gyönyör kertjében vakmerő,
 Közelségét nem sejtve a kigyónak.

Boldog, ki, mint az óraszerkezet
 Szabályszerűen jár le minden órát,
 Egyformán ütve delet, éjfelet,
 Mert gép törvénye hajtja mutatóját.

Boldog, kinek nyugvást jelent az éj,
Ha rendben van veséje, mája, gyomra!
Kinek, mint kit természet olta bé,
Fogékonysága sincs más fájdalomra.

Boldog, ki csak nősz', alszik és emészt,
Vak ösztönét követve, mint az állat.
És nem vesz ama küzdelembé' részt,
Mely új Bábel-toronyt építeni fárad.

Boldog, ki elveket könnyen cserél;
Igazságot tipor, ha ez a haszna;
Ki megfogadja, hogy szemet szemér'
S a sértést kamatostul visszaadja.

Boldog, ki czudarok közt czudarabb,
S tanulva emberek rossz fajzatátul,
Magának utat fölfelé harap
Furfangosan, fortélyosan, falánkul.

Óh boldog, aki mer, boldog, ki mar!
Lehetsz igaz, lehetsz bölcs, jó, erényes;
Önzés az élet, háború, vihar,
S pusztítnod kell a gyöngébbet, hogy élhess.

[1887. július előtt]

(254.) LEMONDÁS [I.]

Mulasson minden ember és a
Földön csupa vigság legyen!
Az én sorsom sötét maradjon;
Békén, nyugodtan viselem.

Táncz, ének, habzó-serlegek közt
Leány, barát felejtselek,
S ne érjen senkit szemrehányás,
Hogy én itt árván szenvedek.

Nem akarok én már mulatni,
Epedni szép leány után;
Hanem már végre megnyugodni,
Pihenni vágyom én csupán.

A vigak élvezték a mámort;
Én rájok nem irigykedem,
Csak egy kis örömet kívánok,
Mint aki szomjas végtelen.

S ha ez a vágyam sem valósul,
S epedve, szomjan meghalok;
A sors ne adjon senki másnak
Ily lelket, ennyi rossz napot.

Könny a szemekben, szégyen és bú
Egyszerre haljanak velem,
Legyen az áldás és a béke
Országá véges-végtelen.

Törött szívvel meghalni könnyű,
Csak boldog csüng az életen.
Mily édes volna a halál, ha
A bú kihalna én velem.

De szeretet, vágy és lemondás,
Mind nem segít, mind hasztalan.
Egy boldogra, mig a világ lesz
Fog esni száz boldogtalan.

Örökre hurczolják a terhet
Szegények, árvák, özvegyek,
S én sirba roskadok hijába,
Mint most hijába szenvedek.

[1879. március 9. előtt]

(255.) LEMONDÁS [II.]

Ragyogd be a hideg világot,
Forró nap, égő szerelem!
Azért én sírhatok titokban;
Ne is törődjetek velem.

Fel tánczra, dalra, fel pohárra!
Ölve lányt, dózsöljetek!
Mig én bűnbánva felkiáltok:
Pokol, megérdemeltelek!

Tudom, az éden mindörökre
Bezárult lépteim után.
Nem is kívánom újra látni;
Pihenni óhajtok csupán.

Ah, nem a forró napsugárra,
Csak hűs árnyéokra szomjazom.
Onnan hallgatni méla kedvvel
Az életzajt, végóhajom.

Vagy, hogyha végső pihenőül
Árnyas zugot se lelhetek:
Sötét nemtője a halálnak,
Vedd szárnyaidra lelkemet.

Rosszkor születve, meg nem értve,
Mit csüngjek így az életen!
Oltatlan vágyak búja, könnye
Együtt némuljatok velem!

De jaj, mit ér a sír nyugalma,
Mít ér pihenni hant alatt!
Kit eltemetnek, czélhoz ért, de
A föld a régi föld marad.

Nyugodhatom menten kinoktól
A néma sírba' csendesen:
Tovább zokognak, keseregnek,
Mint én zokogtam: ezenen.

[1886/1889]

S I R O K K Ö Z Ö T T

(256.) I. [SZERETEK ÉN BOLYONGANI...]

Szeretek én bolyongani
Közöttetek, sírok halottjai!
Rég' porladó szívek fölött
A pázsit kétszer oly tömött.
S köröskörül, amerre nézek,
Halál helyett száz ifju élet.
Azt olvasom fűben, virágban,
Hogy a sírból feltámadás van.

Rég porladó szívek fölött,
Ahol a pázsit kétszer oly tömött,
Szoktam tünődni egyedül
A túlvilági lét felül.
S ha uj sírdomb előtt megállok,
Melyet benőttek a virágok:
Ugy érzem, holtakkal beszélek,
S mélázva egy rózsát letépek.

[1884. augusztus 24. előtt]

(257.) II. [A TEMETŐ CSENDES MAGÁNYA...]

A temető csendes magánya
Mindig kedvencz helyem marad.
A lét zajából ki-kivágyva,
Oda irányzom útamat.
Ha bú emészt, ott enyhülök;
A léttel ott kibékülök.

Ha sírról sírra lépdegélek,
Ugy tetszik, hogy marasztanak.
A holtak mintha intenének:
„Békén viseld fájdalmadat.
Begyógyul mindnyájunk sebe,
Tiéd is, bánat embere!”

[1884. augusztus 24. előtt]

(258.) SIROK KÖZÖTT [ITT SZOKTAM ÉN BOLYONGANI!]

Itt szoktam én bolyongani!
Itt, a sírok halottjai,
Rég' porladó szívek fölött
A pázsit kétszer oly tömött.
S köröskörül, a merre nézek,
Halál helyett száz ifjú élet.
Azt olvasom fűben, virágban:
Hogy a sírból feltámadás van.

Rég' porladó szívek fölött,
Hol a fű kétszer oly tömött
Bolygok s tűnődöm egyedül
A túlvilági lét felül.
Megállok egy friss sír előtt,
Melyet színes virág benőtt
S egy rózsabimbót tépve le,
Kabátom' ékitem vele.

[1883. november 4. előtt]

(259.) SIROK KÖZÖTT [EGYÜTT KÜZDÖTTÉK ÁT AZ ÉLTET...]

Együtt küzdötték át az éltet,
Kik most nyugodni ide tértek.
Hangos családi körüket
Pótolja néma sírűreg.

Köröskörül dús illat árad
Virágos telkén a halálnak.
Gyepe jól ápolt, üde zöld;
Márványát adta messze föld

Hiába lesz a földi földdé
PoreMBER, gőgöd él örökké!
Hiú elmével képzeled,
Hogy a holtak is kényesek.

[1884. augusztus 24. előtt]

(260.) A KÉT NEM

Az úttörő a férfi mindig.
Nyomán a nő könnyen halad.
Azért ettől kérdezd: mi illik,
S amattól: tenned mit szabad.

A férfi útja zord, veszélyes;
Örvény, mélység fölött visz el.
A nő csak jót és szépet érez;
Hajában rózsaszálat visel.

A férfi otthonát felejtí,
Küzdvén hazáért, elvekér',
Életharcz jellemét kifejti,
S ha könnyezik: a könnye vér.

A nő szelid, csendes magányban
Családi érzelmeknek él.
Merengve jár, fák közt az árnyban;
Szép arcza így marad fehér.

A férfi-lélek hírt, hatalmat
Kergetve, napja perzselő.
De mint a balzsam, mint a harmat,
Üdít, gyógyít a szende nő.

[1886?]

(261.) LEVÉL EGY BARÁTOMHOZ

(1885.)

Hírt se hallok már felőled,
Úgy eltűntél, elpihentél
Békességben, bölcs magányban,
E czélhíjas, e siralmas
Verseny elől, én barátom.

Elnémultál, elvonultál,
Hallgat ajkad, legfőlebb hú
Feleséged csókolója.
S én vergődve, vánszorogva,
Bánatommal küzdve folyton,
Fel se véve, megalázva,
Irigyellek, óh, barátom!

Férfiak közt csak te voltál,
S asszonyok közt is csupán egy,
Ki megértett, bátorított,
Hogy ne essem csüggedésbe,
Hogy lesz nékem is napom még,
Diadalnak büszke napja,
Kárpótlása kínaimnak.

Ifjuságom nagy reményi,
Fényes álmok a jövőről:
Nem hiszek én bennetek már.
Meghervadtam s nem gyönyörre:
Nyugalomra vágyom én csak.
Jöhet már a boldogulás:
Rég megszűntem lánggal égni,
S szívem, összetört szegény szív,
Az öröme nem fogékony.

Szörnyű élet, szörnyű végzet:
Várni mindig és remélni
Ismeretlen szebb időket,
Hírvirágnak virulását!
Tövisek közt járni mindig,
Társa lenni a magánynak,
Milliók közt árvaságnak,
S a kietlen ifjuságot,
És a férfikort, a meddőt,
Csendes aggkor derűjével,
Sírra hulló napsugárral
Hitegetni évről-évre...
Szörnyű élet, óh, barátom!

Isten, isten, mi a bűnöm,
Hogy ily korba, környezetbe
Dobtál engem ily kedéllyel!
A világot a mi kínunk,
Zengő, zajgó szívvilágunk
Nem érdekli, hidd el, úgy se,
Mint egy pingált birka képe,
Mint a czirkusz rossz bohócza,
Mint egy bukfencz a trapézen,
Vagy egy versenyló futása.

Festett ringyó most a múzsa,
Nem istenség égi lánya.
Látványosság, próza, botrány:
Csak ez kell most, ez kapós ma.
Divatod mult, óh, költészet!
S csak a bárgyuk és bolondok,
Félkegyelmű nyavalyások
Irnak rímbe', jambusokba',
S meg nem hallja, meg nem érti,
Meg nem látja senki őket.

Óh, csak hallgass, meg ne szólalj,
Én elnémult, jó barátom!
A közömbös, nyers tömegnek
Lelked fénye, lángolása
Egy bukfencczel úgy sem ér föl.
Meg ne szólalj; van családod,
Feleséged, kis fiacskád,
Rejtett fészked, házi békéd!
Énnekem nincs semmi másom,
Senki másom a világon
Füstbe szállott álmaimnál,
Ismeretlen vágyaimnak
Panaszánál dalaimban,
S nyughatatlan tűzben égő,
Társat eddig soha sem lelt,
Meg nem értett, bús szivemnél.

Megfogadtam sokszor én is,
Hogy mi bennem ég, viharzik,
Büszke dacczal, megvetéssel
Rejtve tartom, visszafojtom.
Mindhiába, nincs erőm rá!
Küzdelemre, szenvedésre
Jöttem én e zord világra;
S bár akartam, nem tehettem,
Hogy az égő kínt, keservet
El ne sírjam, ki ne zengjem.

(1885)

(262.) A HALÁLHOZ

Évek mulva jősz-e értem,
Vagy már holnap: sose kérdem.
Nem hívlak, mint meghasonlott;
Nem retteglek, mint a boldog.

Legszebb évim tovaszálltak,
Nem építetek több légvárat.
Tudom jól, hogy ami lesz még,
Nem több, mint a volt, az emlék.

Csöndes élet, csöndes álom!
Ami hátra van, lejáróm.
Nem kérem, hogy hosszú légyen;
Azt se, hogy már véget érjen.

Ami kétség egy gomolyba'
Volt szivemben: meg van oldva.
Ha későbbben, ha korábban,
Nem halok meg gyávaságban.

Hogy a síron túl mi leszen?...
Bármi, nem kell tőle félnem.
Éltem, ahogy isten adta,
Hamisságot sose vallva.

Megszenvedtem, megcsalódtam;
Híjam mégse volt a jóban:
Szerettem és lantot vertem,
Igazságot énekeltem.

[1887. március 13. előtt]

(263.) KÉSO

Későn hozott az élet össze;
Más férfihoz vagy már te kötve.
Titkolt hevünk útjában áll
Törvény s a megszokott morál.

Egymásra nézünk vágytul égve;
De hogy szívünk legbensejébe'
Mi forr, titkolja ajakunk...
Ah, túl erényesek vagyunk!

Erényesek?... Ki tudja, tán csak
A félénkségnek, gyávaságnak
Adunk ily hangzatos nevet,
Igy csalva a természetet.

Mások vagyunk mi gondolatban,
S meg' mások tettekben, szavakban.
Egymásra titkon éhezünk
S vágyunkat szitva vétkezünk.

Égünk tiltott szerelmi tűzben,
S nem szólunk róla egy betűt sem.
Világ előtt ez szép erény.
De próza és nem költemény.

[1886–1887?]

(264.) FÉRFIKOR

Ez egyhangú, sivár napokban
Szegény szívem remélve dobban:
Mig egyszer boldog nem leszek,
Meghalnom addig nem lehet!

Nem sujthat oly kegyetlen átok,
Hogy sose lássak napvilágot;
Hogy ez a hosszú éjszaka
Ne virradjon meg valaha.

Azok a lázas szenvedélyek
Sok vész után nyugodni térnek.
Rajongó, vad szívem kiforr:
Te jósz, nyugodtabb férfikor.

Légy üdvöz! Érted megbocsátom
Átsírt, magános ifjuságom'.
Fel sem panaszlom senkinek;
Idegen úgy sem érti meg.

Óh, szállj szívembe, munka-béke,
Sorsüldözöttek menedéke;
Hited el, perczre bár, velem,
Hogy nem célhíjas életem.

S ti bájoló, csalárd szirének,
Szép hangotok már nem igéz meg!
Eddig bolondotok valék;
De immár látok, hála ég'!

Miattatok szenvedtem ennyit,
Türtem csalódást, kínt ezernyi.
Tövisre léptem untalan',
Ifjú valék s boldogtalan.

Mig a boldogságról ti zengtek,
Nem lesz nyugalma életemnek.
Azért tehát, amig lehet:
Ábrándok: isten véletek!

[1884. október 18. előtt]

(265.) TAVASZ-VÁGY

Messze még a tavaszig?...
Alig várom, óh alig,
Hogy már egyszer valahára
Megfürödjem langy sugárba'.

Nem kívánok én sokat.
Szellőt, mely megsímogat;
Egy darabkát fényes égből,
S duzzogásom újra békül.

Csak azt kérem, ha a nap
Szobám fölött elhalad:
Pillantson be sugarával,
S leljen dallal, ibolyával.

[1886. március 21. előtt]

(266.) MAGDOLNA

Szép s ifju volt, forró vér áldozatja;
De ifjuságát bűnbánón siratta.
S a porból, hova röpke gerjedelme
Tiporta, isten karja fölemelte.
Mert szíve tiszta volt, s bár elbukott;
Szeretni mint ő senki sem tudott.
Midőn Jézus, kinek selyem hajával
Lábát törölgeté, kereszthalállal
Kimult, amint azt megjövendölék:
Ott sirt, ott tördelé fehér kezét.
Hirdetni a világnak ő ment
A Megváltó feltámadását;
Ő, a dicső, fényeskedő szent!...
Emléke illat, neve fény, imádság!...
De jaj, akkor volt ez, midőn az isten
Közöttünk járt, emberré válva itten!
De hol keressük most, mely égi jelbe',
Ki az igaz bűnbánót fölemelje?...
Buktatni, azt most is mindenki kész.
Emelni?... Erre nincsen férfi-kéz.
Csak vén szatír, ki pénzzel csalogat,
Kinek vérdíja gyöngy, selyem, fogat;
Csak ifju aggastyán, ki részegen
Megrúgja a leányt, ha védtelen.
Szegény Magdolna, mondj le a reményrül;
Nincs, nincs kinek lábához öntened, –
Gyönyörre készült, bódító csalétkül,
S nem hódolat-jelül illatszered.
Mulass és tombolj, gyuljon lángra véred,
Igy is, ugy is utólér bűnhődésed.
Még jó, ha nem lesz ránczos homlokod;
Ha idején, kórházban ér halálod,
Mielőtt elgőzölgött mámorod,
S a pirosító arczodról lemállott.
De ha fenékig kell kihajtanod
A megvetést, szégyent, utálatot:
Megvénülsz és leköpvé, letaposva
Szeméten pusztulsz el, mint utca rongya.

[1886. április 25. előtt]

(267.) ALTATÓ

Álom, álom, édes álom,
Suhanj végig szempillámon,
S ráterítve csoda-fátylad',
Népesítsd be éjszakámat.

Vessétek meg már az ágyat!
Árva szívem holtra bágyad.
Hadd öleljen jó barátom,
A szelíd, a csöndes álom.

A nap zaja, súlya, gondja
Pihenésem' elrabolja.
Álom, álom, édes álom,
Érkezésed' mindig áldom.

Te boríts be fátyoloddal,
Te kábíts el mákonyoddal.
Szerelemről légyen álmom
S rólad, eltűnt ifjuságom.

Te czirógass karjaidban,
Földj be lágyan holtomiglan,
Ama hosszú, ama másik
Álomtalan éjszakáig.

Álom, álom, édes álom!
Szemem', íme már lezárom.
Áldva légyen érkezésed;
Éltem álom, álmom élet.

[1884. december 14. előtt]

Ú T R A K É S Z E N

(268.) I. [AKÁRHOGY KÜZDÖK ELLENED...]

Akárhogy küzdök ellened,
Ha már felém nyúl csontkezed,
Nem fogni meg, nem rajtam áll,
Ura az életnek: halál.

Miből levék: nem kérdezém.
Mivé leszek: mit kérdeném!
Sem azt, sem ezt nem tudhatom:
Te fejtsd meg, síri nyúgalom!

Menjünk tehát! Készen vagyok.
Karodba kéjjel lankadok.
Kit immár semmi sem hevít
Mért nyujtsa koldus-éveit!...

Óh, jaj! kegyetlen végzetünk,
Hogy e világra születünk!
Óh, vígaszunk, óh, balzsamunk,
Hogy végre mégis meghalunk!

[1884. december 24. előtt]

(269.) II. [UTAM' NEM JELZI SEMMI TETT...]

Utam' nem jelzi semmi tett;
Se hasznos munka, sem utód.
Család helyett papír-szívet
Hagyok itt: verset, egy csomót.

Epedve boldogság után,
Csak enmagam' szemlélgetém.
Egy hang kísért, egy arcz csupán,
Egy lélek árnya: az enyém.

Világot kérő vágyaim'
Lekötve tarták ónsúlyok...
Az élet nagy kontárja, im,
Meghalni mégis jól tudok.

[1884. december 24. előtt]

(270.) III. [MIKOR A TERMÉSZET SZŰZ-HAMVAS ARCZA...]

Mikor a természet szűz-hamvas arcza
Sugártól, fénytől reszketett:
Én sütkérezni jártam csak a napra,
Mint béna, szélütött beteg.

Nincs semmi, amitől bucsuzni fájna,
De soktól válni üdv nekem.
Homokos ösvényen jártam; virága
Egy volt csupán: a gyötrelem.

S tudom, nem szépítné meg arczulatját
Sohasem e fakó vidék.
Óh, hát nem jobb-e inni Léthe habját,
Mint könnyek keserű vizét!...

Feltáruul immár födeled, koporsó;
Hallom, mint hull a föld reád;
S a szél áthozza idegen sirokról
Hozzám a rózsák illatát.

[1887. december 24. előtt]

(271.) M...NAK

Ifjuságom idejérül
Álmodom, ha látlak.
Bokra zöldül, tája kékül
Tavaszi világnak.

Óh, az első kézszorítás!
Óh, az éber álmok!
Óh, e látszat, e nagyítás!...
Csak sirok utánok.

Mi hevített?... Felidézem:
Csupa semmiség volt.
Egy dal, egy virág a réten,
Egy madár, az égbolt.

Mire vágytam?... Menni véled
Egy-két fordulóra.
Mit reméltem?... Ha letéped,
Nékem jut a rózsza.

Több sugara volt a napnak
Akkor még e bolygón.
Ennyi üdvöt egyszer ad csak
Életünk ily olcsón.

Ahol járok, amit érzek,
Óh, beh más, beh más ma!
Csak szép lelked derűjének
Nem lett borulása.

Téged látlak-é vagy álom
Ez csupán?... megállok,
S elnézlek, mint őszi tájon
Kései virágot.

Hullt a rózsza, szállt az élet,
S mégis oly leányos
Mozdulatod, köszönésed...
Mind a régi bájos.

Óh, édes lány, álmodozzál!
Lehet álmodoznod.
Te maradtál, aki voltál:
Fiatal és boldog.

[1888. július 22. előtt]

(272.) BETEGEN

Mióta ez a kór lepett meg,
Gyakorlom ezt a nagy türelmet.
Harag, gyűlölség, rossz indulatok
Nem táplálnak; jámbor s szelid vagyok.

Magamba térve elborongok...
Megint egy rejtély, meg nem oldott,
Hogy a betegség, testünk' törve meg,
Gyógyít merev, kemény erkölcsöket.

Részvétre, irgalomra lágyul
A lélek minden nyavalyátul;
Mig sok jóléttől duzzadó legény
Közömbös, durva, részvétlen, kemény.

Hazát mérges kigyó, vadállat,
Gyilkos virág is ott találak,
Ahol a természet leggazdagabb,
Legtöbb az élet, legforróbb a nap...

Mely rontja a tüdőt, a májat:
A kór a szív javára válhat.
Nyomában jár a béke, kél a hit;
Istent imádni, túrni megtanít.

Bánat, betegség, sors csapása
A gőgös embert megalázza,
S egyetlen vígaszul marad neki,
Hogy sírni tud, hogy vannak könnyei.

[1888. március 11. előtt]

(273.) KÉTFÉLE SZÁMITÁS

Boldog halandó, testben ép,
Ha napi munkád véget ért,
Ha ablakod mögé az éj ül
S a ma tegnappá válni készül:
A földi élet gyors futása
Búval vegyíti kedvedet,
És zúgolódva dőlsz az ágyra:
Egy nappal ismét *kevesebb!*

S te némán szenvedő beteg,
Ki a halált nem retteged,
S ki mégis vánszorogsz előre,
Hogy új napot csikarj ki tőle:
Fáradtan fekszel, és ha végre
Megszán az ég és álmod ad:
Szivedbe' megvonúl a béke,
Hogy ismét egy nappal *tovább.*

[1888. augusztus 26. előtt]

(274.) VÁLASZ EGY LEVÉLRE

Nyájas hangú levélben kérdi tőlem,
Én vagyok-é az, aki egy időben,
Révén a gyermek- és az ifju-kornak
Ismerte önt. (Husz éve lesz maholnap.)
Én vagyok-é, ki annyi szenvedéllyel
Nem rímbe szedte akkor lábait,
S egy ritmuson hevült egész hevével,
Azon, mely gyors, örvénylő tánczba vitt.

Ön akkor – írja – intézetbe járt még,
Tanulva himzést, zongorát s a kátét.
A tánczleczkéken ott ismerkedénk meg,
Ott lőn, hogy engem párjává tevének.
A nevető Pauline fehér fogával
Volt vis-à-vis-nk, a kedves kis személy.
Nem bájol el már senkit mosolyával;
Korán elhervadt rózsá; rég nem él.

A tánczmester zsinóros attilába’
(Okvetlenül jól emlékszem reája)
Erényink őre is volt egy személyben.
(Ballépéstől, ha ő nem, hát ki védjen!)
De leczke multán, künn az utcasarkon,
Ha azt hitték, hogy összeillenek,
Találkoztak gavallér és kisasszony...
S ebben mi sem valánk kivételek.

Igy ír ön; óh, de asszonyom, csalódik!
Kis tánczosát, a régit, a valódit,
Keresse egy régen letűnt világban,
Emléki közt, vagy máshol, csak ne nálam.
Azt kérdi, verseimbe’ mért haragszom?
Lám, hogy nem ismer; az a kis legény,
Ki fázva leste önt az utcasarkon,
Önt vagy Pauline-t, nem én vagyok, nem én!

Hogy ki vagyok hát?... Minek elbeszélni!
Beteg poéta, langyos kedvű férfi.
Nem az a vágyam többé, hogy szökeljek,
De hogy mint néző üljek és pihenjek.
A kis lovag – husz év előtti párja,
(Idő az útján perczig sem henyél!) –
Elhervadt, mint Pauline, ifjú korába',
Meghalt, mint ő, a kedves kis személy.

[1888. január 29. előtt]

(275.) ÁMOR HITVALLÁSA

Könnyel, sohajjal nem lehet
Kőkeblet meglágyítani.
A nő előtt, ha nem szeret,
Sohajod nyelve – khínai.

Ne szóljon egy hangot se szád;
Fojts vissza esküt, szenvedélyt:
Szerelmes nő lelkedbe lát,
S némán, szó nélkül is megért.

[1888. december 15. előtt]

(276.) ARCÓBAN

(1888. márczius 14.)

Sápadt levelű olajfák alatt,
Hegyparton ülök. Idetűz a nap.
Főlebb sötétzöld, karcsu cziprusok
Boronganak, mint én, ha búsulok.

Túlhan regényes várrom néz alá.
Emberfiának rég' nincs gondja rá.
Köröttem méla csend. Sütkérezem
Meleg sugáron, szép emlékeken.

Bolyongtam azelőtt is többször én
Erdőmagányban, szellős domb ölén;
Csakhogy nem így, hallgatva, csendesen;
Sokáig nem volt nyugtom egy helyen.

Szaladtam hegynek föl-le, mint a gyík;
Nem olvasám, a lépés hányadik.
Rá sem gondoltam, mert nem érzém,
Hogy van tudóm, májam, szívem, vesém.

Akkor hogyan hihettem volna még;
Midőn hangomtól reszketett a lég,
És kacajom fölverte a határt, –
Hogy énekelni, vígnak lenni árt!

Tilalmas most a hangosabb beszéd;
Ének s kacaj gyors köhögésre kész.
Vigyázva járok, csend ül ajkamon;
Foszló tudómet így foldozgatom.

A fakadó rügy, pázsitos mező,
Sugárcsillámos, langyos levegő,
Nem gyönyöröm, mint volt, csak gyógyszerem;
Az orvos szabja meg lélegzetem’.

Óh, szép idők, egészség évei!
E romlatag test mostan érezi:
Akkor becsüljük meg csak életünk’,
Ha nyavalyákkal kell megküzdenuk.

(1888. március 14.)

(277.) A HALÁL

Egy tegnap, egy ma s egy holnap megint:
Igy halnak sorban ismerőseink.
Ellenség, régi s új barát vegyest
Ez úton hagynak el, jegyezd meg ezt!

Másithatatlan, biztos esemény!
Időtlen én után örök nem-én.
Mindennapos kép, közönyös dolog
Annak, kiben még életláng lobog.

A túlélő olvassa hidegen,
Miben halt meg, hány éves volt N. N.
Magát siratná, őt siratva meg.
Egy év vagy annyi sem, s utána megy.

Szerencse, balsors meglepő lehet.
A síron innen véletlen vezet.
Egész éltünk esetlegek sora:
Csak a halál nem váratlan soha.

A kisdetről nem tudja senki sem,
Hogy bölcséjében mily jövő pihen.
Egyet mégis mindenki eltalál:
Hogy minden élet vége a halál.

[d. n.]

(278.) ALÁZAT

Ha jó szerencse fölkap és ragad:
Alázattal tórd, el ne bízd magad'.
Ne nézd le, aki lent szerénykedik,
Lehet, fönt ugyanezt veled teszik.

Ész, szorgalom, törekvés bármit ad,
Nem érzed-e százannyinak hiját?...
Mert a szerencse szűken oszt javat;
Egy kézzel ad, másikkal megtagad.

Mit ér, ha ad gyönyört és kincseket,
S szived csak egy virágszálért eped?
Dicsőség koszorúját nyújtja tán?...
De társid mélabú, sötét magány.

Világi jóbul mennél több tiéd:
Annál többet szeretnél birni még.
A teljesülés, mint petét a nap,
Kikölti a lappangó vágyakat.

S mire elérted, mi elérhető:
Vár a koporsó, néma temető.
Kincs, hír, gyönyör... ah, mindet itthagyd.
S legtöbbtől való kínja legnagyobb.

A mindenség zenéjét hallgatád?...
A temetőben nincs csak némaság.
És hordta bár a tűznapot szived:
A sír sötét, a sír hideg.

[1888. december 2. előtt]

(279.) ÁGYBAN

Óh, drága bútor, kedves ágy!
Csend és magány tanyája.
Ha életkedvem cserbehágy,
Vezess a tünt világba;
Boruljon ott szivemre lágy
Emlékezés homálya.

Páros gyönyör feléd siet,
Ha vágyat szít az alkony,
És suttogó kéjben liheg
Sziven szív, ajk az ajkon.
Legédesb óra a tied...
De én nem ezt ohajtom.

Alvóknak ágya, tégedet
Dicsérlek én, a fáradt.
Testem korán megvénhedett,
Szivem, velóm kiszáradt,
S a fásult, béna képzelet
Nem ad se szint, se szárnyat.

A lét javát, a tünt korét
Benned még föltaalólok;
S mi szétesett, mint búborék:
Szerelmem, ifjuságom,
Dalos mező, sugáros ég,
Párnádon újra – álom.

Borítsd nyugalmad', édes ágy,
Gondokra, nyavalyákra;
Ha életkedvem cserbehágy,
Vezess a tünt világba;
Boruljon ott szívemre lágy
Emlékezés homálya.

[1888?]

(280.) SZEPTEMBER VÉGÉN

Ősz járja megint, hervadt levelek
Röpködnek a légben szerte a fákrul.
Elvitte a gólya a fényt, meleget.
Busuló szívem újra bezárul.

Itt vagy szomorúság! Lomha ködöd
Elfödjön-e minden kék egü tájat?...
Csüggedve a gyász érzési között,
Ne reméljek-e, fényre ne várjak?

Fojtsd vissza, kebel, bús érzetidet!
Költő, a lemondást verd ki szivedből!
Sárguljon a lomb! Mig hullva zizeg:
Te dalolj a jövő kikeletéről!

[1888. szeptember 23. előtt]

(281.) HANGULAT

Óh, ritka kedv, óh, édes pillanat!
Hát újra érzem lágy fuvalmadat!
Szívemet dal-sejtelmek rengetik,
Uj álomból uj ének születik.

Már azt hívém, hogy kiapadt az ér,
Mely ibolyák évadján oly pazér,
S im lopva, titkon felbuggyan megint,
Susogva, zengve újra meglegyint.

Magamat oly könnyűnek érzem!
Ringass, ragadj, hullámos érzelem!
S ti elnémult, ti elfojtott dalok,
Repüljetek, ragyogjatok!

[1888. augusztus 12. előtt]

(282.) UJ ÉLET

Ki síromat mint Lázár elhagyom,
S méházok a rügybontó tűnapon:
Egyszerre szomjuságot érzek itt bent,
Átélni, átélvezni újra mindent.

A napot, mely ragyog mindenkinek;
A levegőt, a földet és vizet
Úgy bírni, mint az első ifjúkorban;
Ujat találni minden kis bokorban.

A sokaság közt járni gondtalan'!
Nem nézni: Ezt kerüld! Ez tiltva van.
Fölverni dallal erdő-némaságot;
Csókolni szép lányt, tépni a virágot.

Ah, szárny és nem koporsó kell nekem.
Szívem kitárul... már emelkedem.
Eszmények, vágyak, foszladó remények,
Még egyszer nektek, általatok éljek.

Legyek izgékony, lázas, nyugtalan,
A drága percznek élve czéltalan'.
Óh, szív, elég időd lesz csöndesedned,
Ha ideged majd tompul, izmod ernyed.

Márvány-nyugalmat ne ohajts előbb.
Csak amikor hanyatlik már erőd;
Mikor már bénul ritka szívverésed,
És már csak hálni jár beléd a lélek.

Mozgás és munka, vágyak ingerek,
Remény, aggály embert jelentenek.
Örök békéből nem jutott ki másnak;
Az Istennek csupán, meg a halálnak.

[1888. március 20. előtt]

(283.) SZINHÁZBAN

Otellót adták, Verdi dalművét;
Elmém azonba' máshol mulatott.
Egy lányt, szelídet, bájolót, üdét
Néztem figyelve, nem a szinpadot.
Tekintetéből azt olvastam én ki:
Még álmodik, még nem kezdett el élni.

Láttam villogni szép sötét szemét;
Nagy hévvel forgatá a látcsövet.
Ismerte-é a mór történetét?...
Tizenöt esztendő volt legfőlebb:
Gyermekeány, kit ábrándokba ringat,
Kinek valóság a csalóka szinpad.

Mit látott?... életet?... káprázatot?...
Mit hallott?... szivverést-e vagy zenét?...
A nézők tömegét, a szinpadot
Nem látta, csak Otellót s hitvesét,
A mór vállára hajló Dezdemónát...
Óh, égi üdv, óh, gyönyörű *valóság!*

És látva, hogy mór szívét, eszét
Gyanú s a „zöld szemű szörny” tépdelik,
Hogy meggyilkolni készül hitvesét:
A lányka oly nyugodt volt, oly szelid!
Vártam, hogy páholyából lekiált még:
Ne féljenek; mindez csak tréfa, *játék!*

Sötétszemű lány, bájos idegen!
Szét fognak hullni szép ábrándjaid.
S ha majd egymásután bucsút veszen
Gondatlan ifjuság, a vágy, a hit:
Játéknak nézed a szerencse csókját,
S nem mosolyod: könnyed lesz a valóság.

[1888. október 15. előtt]

(284.) PÁN HALÁLA

Alkonybiborban úszik a hajó.
A tenger keble álmodón piheg.
Csélcsap Zefír, az arra illanó
Hableplét pajkosan lebbenti meg.
Langyos párázat rezg a légben;
A holdtányér az alkonyégen
Bágyadt színéből lángba olvad át...
Köröskörül merengő némaság.

Lent a hajóba'
Pattog a nóta.
Durva hajósnak
Víg lakomátul
Keble kitágul;
Szűk nyaku korsók összekoczkodnak.
Perdül a koczka, csalfa szerencse
Pörgeti arra, pörgeti erre.
Ölben a lányok,
Ing a ruhájok.
Szív az ajak hibráljai mézet.
„Lezbia, csókolj! éljen az élet!
Éljen a kedvnek mámore, gőze,
Éljen a vágy, mely minden időbe'
Inni mohón kéjserleget unszol.
Nincs zene, bor, lány, hol Koczitusz foly!”

S még hangosabb lesz a hajófenék.
Szitok, kurjantás röpköd szerteszét.
Padlóra öntik a caecubumit,
Tiberiust, a császárt így köszöntve.
Egy ifju pár függöny mögé buvik;
Pajkos manó incselkedik körötte.
Mások szilaj cordaxot lejtenek,
S a gondtalan, a dévaj istenek
Látatlanul vegyülnek el e körbe.

És hallga, a hajó kormányosa
Hangot hall, mely nevén szólítja zordul:
„Thamus!”... Ki az? Ki volna! Nem csoda,
Csak feje zúg, csak füle cseng a bortul.
De ni! Nem volt ez az előbbi hang?
„Thamus!”... No várj, nem tréfálsz meg, bitang!
S fölmege, hogy lássa. Gyönyörű az éj:
Ezüstszegélyű a hullámkaréj.
A tengerből lágyan kirezgenek
A csillagok, vagy tán najád-szemek?
S távol, hová a szem sötétben ér,
Etóliának partja feketél.

Thamus körültekint figyelmesen.
Lélek se. Minden néma, nesztelen.
Csalódott mégis; s már indulna vissza.
Lent koczka várja, bor s tüzes Melissza.
De ím, a titkos hang az éjhomályba’
Harmadszor is Thamus nevét kiáltja.
„A földi hang embertől jó; ez égi.
Ki vagy? Mi kell?” – Thamus szepegeve kérdi.

Harsány szózat zúg erre át a légen;
Meghallják lent is, a hajófenéken.
S ez íge hallik: „Thamus, vén hajós,
Légy tudtodon kívül ma jó.
Elérve Palodesz-magaslatot,
Add hírül: A nagy Pán halott!”

S elnémul a duhajkodó csapat.
Nem kell a korty, nem izlik a falat.
Thamusnak nem jön álom a szemére;
Magába száll, merengő, meghatott;
S midőn Palodeszt a hajó elérte:
A part felé
Kiáltja, mint a szózat rendelé:
„Meghalt a nagy Pán! A nagy Pán halott!”

S egyszerre – ily csodát ugyan ki látott? –
Megindulnak fák, bokrok és kövek.
Halk zokogás kél; elhaló sirámot
Kinos nyöszörgés, jajgatás követ.
Velőt rázó, mély sóhajok keringnek,
Sirás hangzik fel, csukló, szakgatott.
De kétségbe'esve túlzokogja mindet:
„Meghalt a nagy Pán! A nagy Pán halott!”

„Némán hever hétcsővű fuvolája,
Amellyel nimfákat rémitgetett.
A föld mátul rideg, zord, néma, árva;
Nem élnek rajt' a játszi istenek.
A szatirok, szilvánok és najádok
– Minden bokorban istenség lakott –
Ott hagytak fát, füvet, forrást, virágot...
Meghalt a nagy Pán! A nagy Pán halott!”

„A természetből elszállott a lélek.
Eztán a földön isten nem mulat.
Nem lesznek többé gondtalan kedélyek;
Jön a szívet fásító öntudat.
Egyhangúság, elmélkedés unalma...
Óh, Thamus, ezt jelenti jóslatod!
Meggzúnt az istenek pogány uralma.
Meghalt a nagy Pán! A nagy Pán halott!”

Hallják ezt a hajósok, de nem értik.
Meghalt a nagy Pán? Álmélkodva kérdik.
Ki fejtí meg e százhangú siralmat?...
Ti embersorsot intéző hatalmak,
Óh, küldjétek fényjelt e vak homályba,
Hogy mit jelent a természet siráma.

És zúg az erdő, hús szellőcske támad.
Az éj sötétje szürkéségre bágyad.
A lejtőn finom ködburok lapul,
S titkos szózat kél íme válaszul:

„Pán és családja meghalt. Él az Isten;
Nem fűben, fában, kőben, de a szívben.
A kicsapongó istenek halottak,
Kora lejárt a dölyfös boldogoknak.
A szenvedők birják eztán a földet.
Édes gyönyör leszen hullatni könnyet.
Az erdő hallgatag, szelid magánya
A búsulóknak lesz vigasztalása.
Ki szomorú nem volt, az mind pogány.”
Ő rendelé ezt így a Golgothán.
Ő, aki jámbor, irgalmas, szelid
S elvette a világnak bűneit.

És ím kelet felől, ahol pirosra
Leget, párát a hajnal fénye fest:
Az ég alján, a földdel összefolyva
Feltűnik a kereszt.

[1889. január 6. előtt]

(285.) AZ UTOLSÓ KÖLTŐ [I.]

Kőszikla mellett, sápadt napvilágnál
Emberke, ember árnya, kuczorog.
Rongyos mezén hó s szél hidegje átjár,
De meg se rándul, csendesen zokog.
Csend van, csak néha hallhatók a hóban
Csikorgó léptek s csend leszen megint.
Egy másik törpét lát a távozóban
Amint a bús emberke föltekint.
Könnyekben úszó két sötét szemével
10 Utána néz, míg a homályba vész el.
Aztán mellére csüggesztvén fejét,
Ajkán megindul szózatot beszéd:

Hervadt virág, haldokló égi test,
Megöregedtél, véred hűlni kezd.
Hajdan virágos kebled most aszott,
S fonnyadt öled nem szül több magzatot.
Kis rőzse-tűz kíváncsibb ma néked.
Mint izzó vágyak, égő hevülések.
A nap jégtenger, ólmos szürke fénnel,
20 S nem tudni, nappal-é ez még vagy éjjel.
Nem kell többé neked már népek áradása,
Nem kell, hogy dögvész öldössön rakásra.
Nem kell se vízőzön, se tűzeső,
Véredben gázoló világverő.
Magadtól hervadsz, haldokolsz, enyészszel,
Mint sápadt fényed, nap, ha jó az éjjel.

Az ezredévek száma olvasatlan;
Születtek meg letűntek szakadatlan.
Más korszakok más istenben hívének,
30 Ruhát, erkölcsöt egyformán cseréltek.
Csupán a költő volt mindég a régi;
Kihűltél, föld, s ő nem tudott kiégni.
Én, az utolsó itt állok s tünődöm.
Kétségbeesve minden volt időközön.
Siratom enmagam s kik vélem élnek,
Hogy e törékeny gömbre mért jövének.
Ami már volt az visszahozhatatlan,
S csak hogy kétségbeejtsen él az agyban.
És ami lesz sejtelve a halálnak,
40 Soha nem virrandó éjszakának.

Óh, jaj, e gömbre már elkésve jöttem,
Előttem nincs jövő, csak mult mögöttem,
Itt állok s mint nagy dözsölésre kelve,
A vágy bennem lankadt, zsibbadt az elme.
S az észbontó, a rettentő valóság,
Hogy ami volt, mind hiábavalóság.
Óh, mi a hírnév, eszmék győzedelme!
Csak egy lehellet, semmiségbe veszve.
Egy röpke sóhaj, egy habloccsanás csak.
50 Futó villáma az örök múlásnak.
Próféta hangja, csak légy zümmögése.
Martir halála féreg szisszenése
Költőnek híre porszem csak a szélben,
Királyi gőg aranylégy a szeméten.
Bölcsék, próféták, költők elenyésztek. [❖]

Királyok hamva lett játéka szélnek.
Népek pusztultak, trónok összedőltek,
Más isteneik voltak más időknek.
S csak egyre jöttek-tűntek ezredévek,
60 Örök időhöz mérve semmiségek.
Százszor megváltozott a földnek arcza,
Meg-megpihent az ember földi harcza
S a tanulság, hogy minden füst, hiúság
S az, ami el nem muló a szomorúság.
Az volt a bölcs, csak annak állt az élet,
Ki hírt, hatalmat nem hajszolt, csak élvezet.
Ki rózsák közt járt s tántorogva itta
Arany nedvét a gyöngyöző kehelynek.
Ki érzelmét nem kongó rimbe' írta
70 De meleg ajkakon vallott szerelmet,
S nem bízta szíve lángját a papírra,
Ki útjában letört minden virágot.
S a kérdéssel, hogy mért él, nem tusázott
Csak szívta a virágok illatát,
Ki lepke-módra élte át nyarát.
S mikor már nem rózsákon járt, de hóba
Úgy halt meg, mint a lepke, mint a rózsza.

Hol vannak ők, a biboros királyok,
S kinek szavára a nap is megállott.
80 Hol van csodás hatalma Józsuének?
Hétszáz nejű bölcs Salamon mivé lett?
Aranyba' járt, nárdusszal kente testét,
Kegyét a legszebb asszonyok keresték,
S mégis jóllakva hírrel, gyönyörökkel:
Csupa hiúság minden! így nyögött fel.
Hol vagy csodált, tisztelt királyi Buda,
Ki népedet vívéd erényes útra?
Hol vannak, kikről költők lantja zengett,
A szép leányokat sehol sem látom.
90 A hősregék, kalandok és szerelmek...
Valóság volt-e mindez, vagy csak álom?...
A trubadúrok ábrándos fáját,
Szelid virágok édes illatát,
Ma már nem őrzi csak mesék homálya...
Hideg van, hó van: ennyit tudni már ma.
Prométeusz, lelánczolt istenember,
Mi hasznot hoztál ellopott tüzeddel?
Hiába hoztad földre az Olimpust,
Nézd a világot, megfagyásnak indul. [❖]

- 100 Epikur, bölcse a mérték tudásnak
 Az élet üdve, mondd, így fejthető meg?
 S Jézus, kit mindenek felett csodálok,
 Ezért szenvedted csúf kereszthalálod?
 Nincs több erő a földben, Anteusz,
 Villámod megfagyott, szegény Zeusz.
 Jehóva, Buddha, Allá nagy nevének,
 Hol vannak ők, kik benned hívének,
 Nem száll a földről égbe hálaének.
 Mivel, mind hazátlan árnyékká levétek.
- 110 A végítélet szörnyű harsonája,
 Az isteneket holtakul találja.
 Erény és gazság, gyöngeség s erő,
 Útszéli koldus és világverő.
 Őrütség, bölcsesség, ah minden egy,
 Ha ami volt, nem lesz, mert tönkre megy.
 Hiába törtök ég felé, hegyek,
 Hiába, a föld mégis csak kerek..
 Hiába égtél, földet rázva, vulkán,
 Holt kötömeg vagy, lángod kialudván.
- 120 Bármeddig éltél, ember itt dadogva,
 Az idők teljén nincsen semmi csorba.
 És majd kihalván nemsokára minden
 Ép, mintha sose lettél volna itten
 Mert nincs idő s mely el fog múlni, élet,
 Az örökkévalósághoz ha méred.
 Egy rebbenésig élni nyögve, sírva,
 Vagy kéj-mámor közt tántorogni sírba.
 A földből átváltozni újra földdé,
 Esmélni perczig, aztán soha többé.
- 130 S nem tudni, hogy e játékot velünk,
 Ki űzi, mik vagyunk, mivé leszünk:
 Óh, föld, im' ez rövid történeted.
 Könny és kacaj, vér s balzsam egyre megy.
 Ki kérdi, aki volt, erényt tiport-e,
 Balgák közt balga, vagy lángelme volt-e.
 Koldusnak született-e vagy királynak,
 Ki volt a társa, üdv-e vagy a bánat.
 Vivódott-é álmatlan éjszakákon,
 Feljajdult-e a földi hiúságon?
- 140 Mi az igazság? Mondom én azoknak,
 Kik megfejtésén holtig fáradoztak:
 Minden csak semmi: ez a végtanulság,
 Örülni, sírni egyformán hiúság.
 Mit ér a tudomány, óh, Faust, mit ér? [❖]

Tudósnak lenni, lásd ma nincs kiér.
 Bűbájos Héloïse, mesés alak,
 Nincs több szerelmet suttogó ajak!
 S hiába támadnál fel, Don Juan,
 Mézes szavadtól nem csábúl a lány.
 150 Nem is tud már csókolni és ölelni,
 Csak azt tekinti van-e még mit enni!
 S te szélmalmokkal harczoló bolond
 Nézd, nézd, fajod felfalja önmagát.
 Koriolán, hajolni nem bíró:
 Ma már nincs nyers tömeg, csak eszkimó,
 Byron, kinek még látom sugarát
 Ki leírtad a végső éjszakát.
 S ki a sötétség borzalmát leírtad
 Költője a pokolnak és halálnak.
 160 Óh, Dante borzasztóbb ez, mint te láttad.
 Nézd, nemsokára több nap nem virad.
 Kizökkent a világ, jó Hamletem,
 De helyre már nem tolhatod te sem.
 Óh, jaj nekem, jaj hogy mindezt belátom,
 Én, az utolsó költő a világon!
 Való, hogy a régen letűntek is,
 Midőn a lét kín is volt, édes is.
 Virág is nyílt, madár is csattogott,
 Sóhajtottak: Nem élni jobb dolog!
 170 Pedig rájok még a jövő tekintett
 A hírért el tudtak szenvedni mindent.
 Nektek még volt miért *meghalnotok*,
 Ha keserűség volt is sorsotok.
 Dicsérték őket késő nemzedékek,
 Midőn ebéd után a föld emészett.
 De most közelg e vén gömb éjszakája:
 Aludni fog mindenki nemsokára;
 S akik fénylettek, mint a csillagok
 Gúnynevükön: a halhatatlanok.
 180 Eltűntek rég az őshomály ködében,
 Nem tudni már a legtöbbnek nevét sem.
 Shakespeare és Goethe, Dante... óriások.
 Egykor napok, most kialudt világok.
 Óh, jó nekik, hogy oly régen halottak,
 Hogy idáig, mint én, nem vánszorogtak.
 Egyes nirvána, befogadtad őket,
 A soha többé föl nem ébredőket.
 De én, szegény elkésett jövevény,
 Végpusztulásnak hírdetője, én. [❖]

- 190 Elátkozom, mely szült az anyaméhet,
A véletlent, hogy itt vagyok, hogy élek.
Síró szavam bús temetési gyászdal,
Együtt veszek a haldokló világgal!
Nincsen jövő már s nem fog soha lenni;
Mi ezután jó, a káosz, a semmi,
Nincsen vigasztalásom, nincs reményem,
Hogy eszméimnek folytatása léssen.
Igazság, nem fogsz vívni több csatákat;
Csend, béke lesz, de csendje a halálnak.
- 200 Mit halandó valaha szenvedett,
Min szív valaha kétségbeesett:
Itt zúg, üvöltöz gyötrő forgatagja,
Itt zakatol, nyilal, pusztít agyamba,
Salamon undorát, Jób isten-átkát,
Jeremiás próféta jajgatását,
Bábel zavart nyelvét, sátán tusáját,
Szanzára kábitó zaját, zugását,
És Dante poklát telve rémülettel
Magamban érzem mind tombolni le s fel.
- 210 Ahazvér, vén, törődött cimbora,
Ki nyugtot nem lelél sehol, soha.
Csak a te lelked víg, közelg napod
Midőn fejed álmra hajthatod.
Bús lelkedről lehull a súlyos átok,
S ha élted gyászos volt, víg lesz halálod.
Az utolsó költőnek hivatása,
Hogy elringasson jóltevő halálba.
Óh, hajtsd ölembe bánatos fejed,
Hogy én fogjam be két haló szemed’.

[1883. május 26. előtt]

(286.) AZ UTOLSÓ KÖLTŐ [II.]

(*Látomány*)

Hervadt világ, haldokló égi test!
Megöregedtél, véred hűlni kezd.
Hajdan virágos kebled most aszott
S fonnyadt öled nem szül több magzatot.
Kis rőzsetűz kíváncsib ma néked,
Mint izzó vágyak, égő hevülések.
A nap jégtányér, ólomszürke fénnel,
S nem tudni, nappal-é ez még, vagy éjjel.
Azt tudni csak, hogy minden füst, hiúság
S hogy legtovább él itt a nyomorúság.
Nem kell neked már népek áradása,
Nem kell, hogy dögvész öldössön rakásra,
Nem kell se vízözön, se tűzeső,
Véredben gázoló világverő:
Magadtól hervadsz, haldokolsz, enyész el;
Világosságod örök éjbe vész el...

Hol vannak ők, kik mint királyok éltek!
Hétszáznejű bölcs Salamon mivé lett?
Aranyba' járt, nárdusszal kente testét,
Élvezte szép nők csókjait, szerelmét;
S mégis jóllakva hírrel, gyönyörökkel:
Csupa hiúság minden! – így nyögött fel.
Hol vannak, kikről költők ajka zengett!...
A szép leányokat sehol se látom.
A hősrégék, kalandok és szerelmek,
Valóság volt-e mindez, vagy csak álom?...
A trubadúrok ábrándos hadát,
Szelid virágok édes illatát
Nem őrzi többé csak mesék homálya; –
Hideg van, hó van: ennyit tudni márma.
Nincs több erő a földben, Anteusz;
Villámod megfagyott, szegény Zeusz.
Jehova, Buddha, Alláh nagy nevének
Nem száll a földről égbe hálaének,
A végítélet szörnyű harsonája
Az isteneket holtakul találja.
Prométeusz, lelánczolt istenember,
Mi hasznot hajtál ellopott tüzeddel?...
Hiába hoztad földre az Olimprul:
Nézd a világot: megfagyásnak indul. [❖]

Epikúr, mézes ajku bölcselő,
Gyönyört, de mérsékeltet hirdető:
Szólj, életünk' hogy' kell beosztanunk,
Hogy élvezzünk, habár éhen halunk!
Mit ér a tudomány, óh Faust, mit ér!
Tudósnak lenni, lásd, ma nincs kiér'.
Koriolán, hajolni nem bíró,
Ma már nincs nyers tömeg, csak eszkimó.
Bübajos Héloïse, mesés alak,
Nincs több szerelmet suttogó ajak!
S hiába támadnál fel, Don Juan:
Mézes szavadtól nem csábúl a lány.
Nem is tud már csókolni és ölelni;
Csak azt tekinti, van-e még mit enni.
Kizökkent a világ, jó Hamletem,
De helyre már nem tolhatod te sem.
Költője a pokolnak és halálnak,
Óh, Dante, borzasztóbb ez, mint te láttad!
S te, ki a végső éjt megálmodád,
Byron, már én megértem alkonyát.

Óh, mi a hírnév, eszmék győzedelme!
Csak egy lehellet, semmiségbe veszte.
Egy röpke sóhaj, egy habloccsanás csak,
Futó villáma az örök mulásnak.
Próféta hangja csak légy zümmögése,
Mártir halála féreg szisszenése.
Költőnek híre porszem csak a szélben,
Királyi gög aranylégy a szeméten.
Hiába törtök ég felé hegyek;
Hiába, a föld mégis csak kerek.
Hiába égtél földet rázva, vulkán:
Holt kötömeg vagy, lángod kialudván.
Erény és gazság, gyöngesség s erő,
Útszéli koldus és világverő,
Őrületség, bölcsesség, ah, minden egy.
Ha ami volt, nem lesz majd s tönkre megy.
Pusztulhat a világok ezre sorba':
Az idők teljén nem lesz semmi csorba:
Mert nincs idő s mely el tud múlni, élet,
Az örökkévalósághoz ha méred.
Egy rebbenésig élni nyögve-sírva,
Vagy kéjmámor közt tántorogni sírba,
A földből átváltozni újra földdé,
És semmiről se tudni soha többé: [❖]

Hol itten a különbség?... Minden egy,
Könny és kacaj, vér s balzsam egyre megy.

Ki kérdi, aki volt, erényt tiport-e,
Balgák közt balga, vagy lángelme volt-e,
Koldúsnak született-e, vagy királynak,
Ki volt a társa: üdv-e vagy a bánat;
Vivódott-é álmatlan éjszakákon,
Feljajdult-é a földi hiúságon!...
Minden csak semmi: ez a végtanulság,
Örülni, sirni egyformán hiúság.
Az volt a bölcs, csak annak állt az élet,
Ki hírt, hatalmat nem hajszolt, csak élvezet;
Ki rózsák közt járt s tántorogva itta
Arany nedvét a gyöngyöző kehelynek;
Ki érzelmét nem kongó rimbe irta,
De meleg ajkakon vallott szerelmet.
Ki utjában letört minden virágot,
S a kérdéssel, hogy mért él, nem tusázott.
Csak szívta a virágok illatát
És lepke módra élte át nyarát,
S ha már nem járt virágok közt, de hóba':
Úgy halt meg, mint a lepke, mint a rózsza.

Az ezredévek száma olvasatlan.
Születtek meg' letűntek szakadatlan';
Bölcsek, próféták, költők elenyésztek;
Királyok hamva lett játéka szélnek.
Százszor megváltozott a földnek arcza;
Meg-megpihent az ember földi harcza;
Más korszakok más istenben hívének;
Ruhát, erkölcsöt egyformán cseréltek.
Csupán a költő volt mindég a régi.
Kihűlt a föld s ő nem tudott kiégni.
Szenvedtetek, ti rég letűntek is,
Midőn a lét bús is volt, édes is,
Virág is nyílt, madár is csattogott,
És zengtétek: Nem élni jobb dolog.
Pedig rátok még a jövő tekintett,
S ezért el tudtatok viselni mindent.
S ha keserűség volt is sorsotok,
Nektek még volt miért *meghalnotok*.
Magasztaltak más, újabb nemzedékek,
Midőn ebéd után a föld emésztett.
De már beállt e vén gömb éjszakája [❖]

S ti is aludni fogtok nemsokára,
Ti egykor fényes, égő csillagok,
Avagy gúnynéven: halhatatlanok.
Eltűntök az örök homály ködébe
S nem tudják majd egyikőtök nevét se.
Shakespeare és Goethe, Dante... óriások,
Egykor napok, most kialudt világok:
Óh, jó nekik! hogy oly régen halottak,
S hogy idáig, mint én nem vánszorogtak.
Kegyes Nirvána, befogadtad őket,
A soha többé fel nem ébredőket.
De én szegény, elkésett jövevény,
Végpusztulásnak hirdetője én,
Elátkozom, mely szült, az anyaméhet,
S a véletlent, hogy itt vagyok, hogy élek.
Itt jajgatok, itt sirok és tünődöm,
Kétségbeesve minden volt időkön.
Siratom enmagam s kik vélem élnek,
Hogy e törékeny gömbre mért jövének.
Óh, jaj nekem, hogy így elkésve jöttem,
Előttem nincs jövő, csak mult mögöttem,
S az észbontó, a rettentő valóság,
Hogy ami volt, mind hiábavalóság.
Nincsen jövő már s nem fog soha lenni;
Mi ezután jó: a kaosz, a semmi,
Óh, jaj nekem, jaj, hogy mind ezt belátom,
Én, az utolsó költő a világon.
Nincsen vigasztalásom, nincs reményem,
Hogy küzdelmimnek folytatása leszen.
Igazság, nem fogsz vívni több csatákat;
Csend, béke lesz, de csendje a halálnak.
Nincsen mit várni, nincsen mit remélni,
Legjobb nem tudni semmiről, nem élni.
Óh, jaj nekem, kinomnál nincs nagyobb!
Miről ember valaha jajgatott:
Itt zúg, üvöltöz gyötrő forgatagja,
Itt zakatol, nyilal, pusztít agyamba',
Salamon undorát, Jób istenátkát,
Jeremiás próféta jajgatását,
Bábel zavart nyelvét, sátán tusáját,
Szanzára kábító zaját, zugását,
És Dante poklát mind szívembe' látom,
Én, az utolsó költő a világon.

Csak te örülsz, bolyongó czimbora,
Ki nyugtot nem lelél sehol soha;
Csak a te lelked várja a napot,
Midőn fejed' álmra hajthatod.
Az utolsó költőnek hivatása,
Hogy elringasson kérve-kért halálba,
S hirdesse, békéjén haló szemed':
Ahazvér boldog, mert *kiszenvedett*.

[1889. február 12. előtt]

KÖTETBEN MEG NEM JELENT VERSEK

(287.) IV. BÉLA

„Fel! hősi nemzetem,
A harcba föl velem!
Pusztítani sáskaként;
Tatár közelg felénk.
Védjétek a hazát!”

A szép nap elborúl,
Rá felleg tornyosul.
Már Béla háborog;
Veszélyes a dolog
És nincs segély sehol.

„Midőn hü kunjaid
Jöttek honunkba s itt
Adál nekik lakást:
Lenézve bárki mást,
Nekik kegyes valál.

De a szerencse fut,
Eszedbe végre jut,
Hogy jogtalan valál;
Boszúra most talál
Lábbal tiport jogunk.”

Hát nem segít neked
Vitéz kún nemzeted?
A hősöket fogadd,
– Bizvást adunk utat –
S ne gyöngye bábokat!

A gúny beszélt e’kép;
Elcsüggedett a nép,
Csak a király nyugodt;
Veszélyben is tudott
Bátran megállani.

„Gyülöltök engemet,
Mert szent jogot teszek
Az elnyomottakon
S jóságos útakon
Hárítom a vizzályt!”

„Kiküldött kémek ők!
Szorongást színlelők, –
Ássák a sírt alánk...
Hah, Béla! mért valánk,
Miért hiszékenyek!”

S még tart a gunyakazaj
És egyre nő a baj...
Csak a király nyugodt,
Veszélyben is tudott
Bátran megállani.

Hamvadnak a faluk,
A nép ijedve fut.
Az elhagyott király
Busan magában áll;
Nincs senki oldalán.

„Kuthennek veszni kell!
Ő árult minket el!
Ellent honunkba hitt
És Béla néki hitt:
A gondtalan király!”

Fut a boszús homály,
Nem él Kuthen király,
Dühöngve a kun nép
Legott tatárhoz lép
S öldöklő a magyart.

*

Sajó tanúja volt,
Mint vérözönbe folyt,
Tatár kezek között
Mint kény alatt nyögött
A rombadőlt haza!

[1871. március 31. előtt]

(288.) KÖNNYŰ ÉS NEHÉZ

Botlás jó híredet könnyen viszi a temetőbe:
Hajdani fénypontját ám nehezen nyered el.

[1871. május 31. előtt]

(289.) ÁLOM

Zöld réten andalogni láttalak;
Köny csillogott szép, szűzies szemedben,
S lefutva, rózsza nőtt belőle itt lenn,
És jöttek ajkaidrul e szavak:

„Oh ifjú jöjj! soká ne várjalak,
Hogy elborult szemem reményre leljen,
S vigasztalást találjak fel szívedben;
Oh jer felém, epedve várt alak!”

Való leány e szép álomcsoda?
Siess, repülj úgy, tárt karok fogadnak;
Szebb sorsot itt az istenek nem adnak!

Nem, ég! számomra ily sors nem nyíla.
A költő szíve folyton ég hiában
S ki tudja sorsát majd a más hazában?

[1871]

(290.) EMLÉKKÖNYVBE

(B. A. unokatestvéremnek)

Mi gyujta bennem ily szelid hevet?
Egy szebb világ felé ragad magával
S oly édes érzelemre kelt szavával:
Bűvöd varázsla át, szép *szeretet*.

Szeretni! oh, mi szép egy érzet,
Midőn egy hű kebel könyharmatával
Áztatja sirunk és epedve fájlal!...
Boldog, kit ily szelid sugár vezet!

Szivemnek is kelt ilyen szebb világa;
Lelkes hevemmel csendesen szeretlek,
Mint a napot tavasz szerény virága.

Légy hát napom; harmatját érzetemnek
Szídd fel, mit a piros korány lesira!
Jutalma *szeretet* hő *szeretetnek*.

[1871]

(291.) HOZZÁ

Nézd a rózsakehelyt; mézzel kínálja a méhet,
Mely gyöngéd kebelét jogtalan' eltaposá:
Oh lány, hűn szerető szívet eltaposál gyűlölettel;
És ama szív teneked tiszta szerelmet ajánl!

[1871]

(292.) PANASZ

Zöld pataknál
Két madár száll;
Dalt vígan csevegnek,
Majd lecsapnak
És pataknak
Hús vizébe néznek.

És enyelgve,
Ver szeretve
Két madárka szíve.
Mily szerencsés
Ily teremtés,
Bút ki meg nem éle.

És pataknál
Egy fiú áll,
Köny ragyog szemében,
Bús dalokra
Hőn fakadva,
Gyász honol szívében.

Nem virulnak
Jobb napoknak
Szebb virági nékem!...
Csak busongok
És a gondok
Nem kerülnek engem.

Majd ha porlom
És a síron
Tán ha elmerengesz,
Kit szerettem.
Sirj felettem!
S szellemem nyugodt lesz.

[1871]

(293.) TUDÁS

Tudni s tanulni *sokat* legfőbb s szebb emberi diszünk:
De *egyedül mindent* tudni csak a buta vél.

[1871]

(294.) ELBÚCSÚZOTT...

Elbúcsúzott a fényes nap, hús a lég;
 Az égbolton számtalan kis csillag ég.
 Messze tüntél te is szőke angyalom,
 De emléked hű szívembe foglalom.
 Kél a hold; mi halvány színbe' ragyogott!
 Nyájasan köszönti a sok csillagot.
 Mintha angyalarczod onnan nézne rám,
 Mint az emlék, bájoló és halovány.
 S regg közelget, harmat füre-fára hull,
 Örömében fenn az égbolt kipirul.
 Pirul arczom, mert él bennem a remény,
 Hogy még látlak, és örökre léssz enyém!

[1872. augusztus]

(295.) TŰNŐDÉS

Alig lépék az ifju bájhonába,
 És már e földön csüng tekintetem;
 Hervadni kezd kezemnek rózsaaága,
 Melyet jelül e kor nyujtott nekem.
 Remények tünde álma elhagyott,
 S az érzelem szívembe' megfagyott:
 Oh térjetek meg újra... térjetek,
 Eget varázsló ifju – képzetek!

Minden nagyon ha lelkesülni képes,
 S minden csep vére lelkesülve forr,
 S ha szíve ábrándképzeteitől népes,
 Csak akkor szép, dicső az ifjukor.
 „Mert oly hideg, sötét e zord világ!
 S nap és meleg ne'kül nem nő virág!”:
 Oh térjetek meg újra... térjetek
 Eget varázsló ifjú – képzetek!

Azért oh ifju – üdvöd’ ott találod –
Remélve nézz a kék magasba fel,
Az ád vigaszt bár lenn borul világod,
Fejedbe fényt, kebledbe hőt lövel.
S te is szívem, hervadnod még korán,
Üdülj az éltető nap sugarán!
Oh térjetek meg újra... térjetek
Eget varázsló ifju – képzetek! –

Csak egyszer érje dér a rózsaberket:
Fonnyad s örökre veszi illatát;
S kidült fa nem csufítja-e a kertet? ...
Idő levágni száraz derekát.
Azért szívem, remélj, virulj, szeress,
A zord enyészet úgy is fölkeres:
S ti térjetek meg újra... térjetek
Eget varázsló ifju – képzetek!

[1872. augusztus]

(296.) BÚM

Csodálkoztok, hogy olyan bús vagyok,
Kit fájdalomtul ifjuságom ó;
Tánczot, bort, lányt, barátot elhagyok,
S egyetlen társam a komor való.
Minden, mi elmulandó, fáj nekem,
S boldogságom’, ha jó is, kergetem.

Lám a szomorúfűz, érnek partinál,
Hová fürödni jár a fülmile,
Magánosan, mindent kerülve áll,
A fájdalomnak képe és jele.
S tekintsétek lehajló ágait...
Ez a megtört remény, szerelm s a hit.

S mért ilyen?... tán nem ül reá madár,
S alatta nem csereg csevegő patak?
Vagy nem süt rá vidító napsugár,
S nem hajt tavasszal üde lombokat?
Vagy tán az ég nem harmatozza meg,
S alján nem illatoz virágsereg?

Oh nem! dalol rajt' a kis fülemile,
Sió simul enyelgve lábihoz
És enyhe nap süt fájó keblire
S egy-egy levéllel fénye játszadoz;
S az ég örömkönyűje rá pereg,
S tövét diszíti nefelegtssereg.

Intsed fűz a tövednél pihenőt,
Hogy már a mag rejté e bús jövőt.

[1872. szeptember]

(297.) BORÚS NAPON SZÜLETTETEK...

Borús napon születtetek,
Rátok nagy munka várt;
S harczolt nyugözve lelketek,
Míg áttöré a zárt.
Éj lett. Píhenni szálltatok;
Alunni jól esik...
Csöndes-békén nyugodjatok
Az örök reggelig! –

[1873. augusztus 8. előtt]

(298.) KACZÉR S HIÚ, AMÍG VALÁL...

Kaczér s hiú, amíg valál,
Hogy' tetszik uj tanyád?
Kíncs-hírrül nem-e álmodál,
A gőgöt hol hagyád?...

„Hagyj, itt a nyúgalom honol,
Ne verd föl álmomat!
A szívvel együtt szétozol
A bűnös indulat!”

[1873. augusztus 8. előtt]

A „SEMMISÉG DALAI” - B Ó L

(299.) I. [TEMETŐN]

Alusznak-é örökre
Csöndes tanyájukon?
Fog-e még hajnalodni
A nagy, dicső napon?...
Talán a csillagokbul
Alámosolyganak,
S minket, kik úgy gyötörtük
Onnan megáldanak.

[1873. augusztus 8. előtt]

(300.) II. [NAGYURI SIR]

Dölyfös bolond, amig valál,
Haha! hogy türheted,
A testeden lakmározó
Nyüzsgő vendégeket?...

Hagyd, itt a nyugalom honol,
Ne verd fel álmomat.
A szíveddel együtt szétomol
A bűnös indulat.

[1873. augusztus 8. előtt]

(301.) III. [SIRÁSÓ DALA]

Jer, megvetettem ágyad,
Öreg jó nénike.
Nem fog már szidni senki
Jól fogsz aludni te.

Lakást se kell fizetned,
Nem lesz, ki majd kitur,
Mint sokszor életedben
A durva háziur.

Gavallér és a koldus
Itt együvé kerül,
Nem hajt el már a fösvény
Durván, kegyetlenül.

Körülted sok nagy ur is
Rothad, mint csupa por,
Ki megmorgott, ha jöttél,
A kőszívű a zord...

Talán még összejöttek
A szellemutakon,
S ő kér majd fogvaczogva:
Ne vedd, ne vedd zokon!

Békülve, koldusasszony
Nyujtsd ide csontkezed,
Hadd csókoljam meg; engedd
Nyugodni lelkemet.

S a sirásónak álma
Ilyenkor megszakad,
S meghallja szellemajkról
Engesztelő szavad'.

S te a kakas szavára
Eldobva lebruhád.
Megint a hant alá bújsz,
S a hant nyugalmat ád.

[1873. augusztus 8. előtt]

(302.) LAJKA NEVENAPJÁN

...és tartlak átkarolva,
Ölemben a fejed,
S te rám borulva súgod:
„Örökre csak tied!”

S elnézem órahosszat
A piczi kis kezét;
Tudom, csak boldogithat,
Vagy koldussá tehet!

S te szótlanul megértesz...
Csak nyujtod arczodat,
S pirulva bár, viszonzod
A lázas csókokat.

S kacsódon mátkagyűrű,
Ragyogva fényesen,
S aztán... A tarka képzet
Pajkoskodott velem!

Ó fájdalmas valóság!...
Ábrándozék hived...
Ébred, s könnyezve súgja:
„Örökre csak tied!”

[1873. december 11. előtt]

(303.) AZ X-BŐL

Buválj, buválj bitang porontyom;
 Csak addig rejt e ronda lak,
 Míg reád nem adtam cifra rongyom'
 S gödörbe el nem ástalak.
 Súgd ott a nyűevett anyának
 Vad átkomat, súgd rémesen.
 Mért nem hagyott parasztleánynak,
 Ne legyen álma sírba' sem. –
 Majd hogyha neszes éjszakákon
 Bolyong aprócska szellemed.
 És pártarabló ebapákon
 Vad boszumat lehűtheted.

Keresd fel cifra dús szobáját,
 Hol ő s a piszkos bűn tanyáz
 Agyát pokolkergetve járd át,
 S ha lakomáknál hahotáz.
 Súgd néki őrjöngő kacajjal,
 Hogy van tüzes, forró pokol.
 S ezer hangos gyötrelmi jajjal,
 Hogy szennyes lelke meglakol.
 S ha selyemágyán haldokolva
 Lehíja majd isten kegyét;
 Kacagd el a refraint; pokolba!
 S akí megölt, anyád nevét.

Buválj, buválj bitang porontyom.
 Csak addig rejt e ronda lak;
 Míg rád nem adtam cifra rongyom'
 S gödörbe el nem ástalak.
 Súgd ott a nyűevett anyának
 Vad átkomat, súgd rémesen.
 Mért nem hagyott parasztleánynak
 Ne legyen álma sírba' sem.

[1874. március 18. előtt]

(304.) MI LENGI...?

(Ahogy Erdélyi most írná)

Mi lengi túl a férczeket;
Mi éli túl a férjeket?
Minek nem sirja, ráncz, redő,
De a vénséggel egyre nő...
A puccz, a puccz, a puccz!

Mi hosszabb, mint egy lepedő,
S piszokkal telt minden redő?
Van suhogása vésteli,
S magát porral tele szedi...
A slepp, a slepp, a slepp.

Mi szárnyalóbb mint a madár,
S elillan, ahogy szél se jár?
Mi az a csillogó chiméra
Mely fölmege vasutra, parádéra...
A pénz, a pénz, a pénz.

[1874. július 18. előtt]

(305.) EPIGON

Nem tudok én szerelemről,
Szeretetről dallani.
Énekem oly bús-borongós,
Hogy unalom hallani.
Ócska eszme-hulladékok,
Száz költő dalolta rég',
Szebben, jobban, meg nem értve...
Elég már a vers, elég!

Ossián nem álmodik már
Ezer éves sirba' lent.
Byron kinja, bős siráma,
Vége, vége! füstbe ment.
S amiért Lenau megőrült,
És Petőfi elesék.
Nagy Széchenyi csüggedése
Korszerűtlen agg mesék.

Sárba hurczolt Heine mindent,
Ami jó, szép, tiszta, szent.
Istenem! beh jól gyanita...
Vége, vége! füstbe ment.
Csöndes örület, betegség
Éjjelezni rímekért...
Elcserélni nyúgodalmunk'
Küzdelemért, bánatért;

Beszegődni naplopónak...
– Márhogy írni verseket. –
Pénzt szerezni csak az élet;
Költő, véged már neked!
Ideált akarsz mutatni?
Te szegény, bohó gyerek!
Csak poéta érti búdat
S nem a többi emberek.

Nem tudok én döngicsélni
Divatosan, újszerűn.
Ami most kapós, regényes
Nyegle bánat és a bűn.
Gyöngeségemet daloljam?
Bűnömet, bukásomat?
Visszahívjam énekemmel
Régi szép világomat?...

Lelkem óriás viharja
Majd szívem' szakítja szét.
Megbocsátni úgy szeretném
Annyi tévedő bűnét.
A lemondás és a bánat,
A bocsánat, száanalom
S nem a szeretet sugára
Bolygó epigon dalom.

[1874/1877]

(306.) GÁSPÁR IMRÉHEZ

(G[aram-Ju]ffalu, 1874. sept.)

Magányombul, hová szenvedni térek,
S érezni életünk minden baját;
Hol önmagába visszaszáll a lélek;
Küldöm e sohajt, drága, hű barát.

Nem ifju lomb, melyet vihar letépe,
De mely lassú enyészetről beszél,
E lap a hervadásnak néma képe,
Egy porba hullott, elsodort levél.

Szivem a fészkevesztett csalogányrul,
A szárnyaszegett sasrul énekel;
S hol kriptá van, vagy a fák lombja sárgul
Sötét gondokban oda térek el.

Eszembe jut, mily közönyös az élet,
S nem fájdalmatlan, mint a hervadás.
Igy haljon az meg, aki nem remélhet;
Oly jó e néma, csöndes elmulás.

[1874. szeptember]

(307.) ŐSZI DALT IROK

A lilomot ha már elúntam,
S' a csillagot, meg holdsugárt:
Elsirdogálni, ködborúltan,
A hervadásról meg nem árt.
Mert versnek is van ám saisonja,
Olyan, minők a viszonyok:
Fecskének is kettő a honja...
Én most egy őszi dalt irok.

S' miért ne? hiszen napjainkban
Épen legtöbb a jajgatás,
És annyi tört szív, annyi kín van,
Amennyi poétáskodás.
Súgják, hogy ó r i á s keservők,
Hogy ők valódi mártírok.
Zokogni s' rá kaczagni elvök...
Én most egy őszi dalt írok.

A legtöbb kedvesét temette,
Olyant, aki nem élt soha,
És addig őrvongott felette,
Hogy végre elhívé maga.
Vannak, kik egyre halni vágnak,
A halál rájuk vigyorog,
Óh, zagyvaléka annyi vágnak!
Én most egy őszi dalt írok.

Sokan megint filosofálnak,
Ezeknél fogy csak a papír!
De aztán ám szörnyen kívánnak,
Mindannyi p r o b l e m á k a t í r.
Nehányan, mint geniek, epések,
(Tőrül szakadt vad Tímonok,)
Szivöknél csak fejképesebb...
Én most egy őszi dalt írok.

Ez Byron álmait zavarja,
Unalmas, mint a bőjtölés,
Két-három rőf hosszú a jajja,
És minden hangja őrüles.
Heinéra hoz blamaget a másik,
Petőfit is bolygatja sok,
S' ez így megyen Pálig, Tamásig...
Én most egy őszi dalt írok.

Derék legények mind a gáton,
Egymást fennen dicsérgetik,
Írásuk czifra ákom-bákom,
És mindegyik genieskedik.
Az akadémiát lenézi,
És kritikusain „kifog”, –
A világot gúnnal tetézi...
Én most egy őszi dalt írok.

De nini! most veszem csak észre,
Hogy nem az ősrről szól dalom!
Sebaj! azért én az egészre
A refrain mégis rá csapom.
Magyar költészet! Te kopár fa,
Bús hervadásodon sirok!
Jer, új tavasz vár nem sokára,
És addig őszi dalt írok!

[1874/1877]

(308.) BÁBEL

Te volnál hát egy ország szemefénye,
Te érthetetlen összevisszaság? –
Város, melynek se nappala sem éje,
Egy felfordult, elkárhozott világ!
A szerelemnek nálad nincs bűbája,
Csavargóké a csillagtízta menny.
Lehet-e ott az érzelem hazája,
Hol diadalt arat a bűn, a szenny?...

Rajongó lélekkel hittem sokáig,
Hogy a főváros büszke Pantheon;
Melyből a nemes ideál kíválik,
S ezé a taps, ezé a jutalom:
Megálmodám az elfeledt regéket;
Hevültem, mint egy régi kor fia.
Athén és Róma nálam újra éltek
S Aristídes, Brutus, Cornelia.

A nép közt falun éltem volna szépen
S írásból ismerném csak Szodomát.
Ha már önvétkünkön kacagni szégyen,
Iszonyú látni ezrek mámorát.
Menj! s hallgasd meg, ha még el nem romoltál
Az önzés gyáva evangéljómát.
Borulj a porba! ott egy fényes oltár, –

Csókolni fuss a bűn aranyhaját.
Szemem e bábeltornyú tarkaságot,
E nyomorú fényt nézi hidegen.
Kaczagnám ezt a hóbertos világot!
De nem kaczagom, mert nem érthetem.
Mint száműzött kerülök minden embert
És sirni vágyom, ha leszáll az est.
Rab vagyok én, aki dacolni nem mert
És halni gyáva, élni kába, rest.

Sebzetten itt bolyongok félbolondul,
Bolondok közt a félbolond magam.
Indúlatom viharharangja kondul,
És óriásnak gondolom magam.
Szeretném összezúzni ezt a népet,
Mint a mese kigúnyolt Sámsona,
Hogy halljon az utókor is regéket,
Mínőket senki nem hallott soha!

[1874/1875]

BETEG DALOK

(309.) 1. [MEGCSÓKOLTÁL BETEGEN, SOVÁRAN...]

Megcsókoltál betegen, sováran,
S oly nagyon szerettéél engemet.
Úgy zokogtál büszke karjaimban,
Kikacagva ezt az életet.

Csillogó termeknek ünnepeltje,
Dús jövőjű büszke kedvesem.
Hagyd meg e tört lelkű képzelődést,
Ezt az álom kéjelgést nekem!

Üdvözítsen lázas, éber álom;
Hadd hazudjak sok poétakint.
Nagybeteg, roncsolt az én kedélyem...
Elcsitítom így a régi kint.

Egyszer-kétszer láttalak csak este
Báli, táncoló népség között.
Ugy keringtem véled mint az őrült;
Valami úgy fájt, úgy üldözött.

Bár zuhantam volna mély pokolba,
Hol örök sötétség éje főd.
Ott kínlódva púha karjaid közt,
Felköszönténem az ördögöt!

[1874–1875?]

(310.) 3. [BETEG VAGYOK, MEGHALNI KÉSZEN...]

Beteg vagyok, meghalni készen,
Nem jajgatok bár s nem nyögök.
Ki csak nevettem annyi vészen...
Anyám, anyám! hozzád jövök!

Ahol Te nyugszol siratatlan',
Oda, oda temessetek!
Anyámnak drága hamva mellé,
Bedőlt sirjába vessetek.

Ki mondja meg, hol merre fekszel?
Hol ért a jöttveő halál?...
Ah, senki, senki... másvilágon
Szegény fiad meg sem talál!

[1874–1875?]

(311.) 5. [KÉT HOSSZU ÉV UTÁN REÁD TALÁLTAM...]

Két hosszú év után reád találtam,
Nagyobb, kacérabb és büszkébb levél...
S én bárgyuságból nem mertem köszönni;
Bámultalak csak, míg el nem tűnél.

Mert lásd, hozzám beszélni szégyened vón';
Ne kérdd, az én titkom marad miért.
E büszke szív csak hóbertot dadogna,
Mit csak a lélek páriája ért.

[1874–1875?]

(312.) 6. [UGY KERÜLÖK MINDEN ROKONT, BARÁTOT...]

Ugy kerülök minden rokont, barátot,
S téged leginkább, úri kedvesem.
O mert koldulni nem tudok szerelmet
És csak szívem van; pénzem nincs nekem!

[1874–1875?]

CSEVEGÉSEK

(313.) 1. [GYÜLÖLTEM EMBERT ÉS VILÁGOT...]

Gyülöltem embert és világot,
S e furcsa képű életet.
Sokáig vívtam ezt a harczot,
De látván annyi könnyes arczot
A gyűlöletnek vége lett.

Hisz költő csak szeretni képes;
Barátja minden szenvedő.
A bánatos vigasztalója,
S szívében zeng a béke szója,
Gyülöljön a tömeg, nem ő!

[1874/1875]

(314.) 2. [NEM AZ IRIGYSÉG SZÓL BELŐLEM...]

Nem az irigység szól belőlem,
Nem gyöngeség s nem fájdalom.
Nevezd hóbortnak, hogyha tetszik
És legyen örület dalom.

Csak hagyj meg e szent örületben
S ne is legyek józan soha.
Fölér arannyal, minden üdvvel
A költő láza, mámora!

[1874/1875]

(315.) 3. [NEM IS VOLT MÉG VALAMI RÉGEN...]

Nem is volt még valami régen,
Három-négy éve se lehet,
Virágokat szedtünk a réten,
Otthon meg írtam verseket.

Sok jámbor szerkesztő lefőzött
S szidá hitvány „dorombomat”,
S ez a doromb hiába győzött,
Én akkor voltam boldogabb.

Hogy számítottam azt a percet,
Mikor ez és az teljesül,
Hogy majd az oltárhoz vezetlek,
S elviszlek feleségemül.

Elváltunk, – s rá egy rövid évre
Szebbnek találtuk a jelent.
Ám gúny a múltat még se érje;
Az ifjuság emléke szent!

Én hát megnyugszom bárha sírva;
A mulandóság hű barát.
Magunkkal visszük le a sírba
Az első szerelem dalát!

[1875. december 19. előtt]

(316.) 4. [KÉRLEK, NE ZENGJETEK POÉTÁK...]

Kérlek, ne zengjetek poéták
Folyvást szerelmi bánatot.
Könyvet, sohajt, csillagsugárzást
S hűségről ne is szóljatok.

A hazugság versben megindít;
Szép rímeknek ne higgyetek.
Jó asszonyok! hány bús poéta
Kaczagja szent szerelmetek’! –

[1874/1875]

(317.) MEA CULPA [I.]

Én vagyok oka minden bánatomnak,
 Én egyedül, egészen egyedül!
 Kik szántak egykor, most agyontaposnak,
 'S a nálam bűnösebb is elkerül.
 Egy jó szóért ajkam hiába koldúl,
 Nem sír velem a drága száanalom.
 Elég volt már, elég a fájdalomból;
 Ne üssetek, ne nyomjatok agyon!

Hiszen beismerem minden hibámat,
 A világot ne érje semmi vád.
 „Te vagy a bűnös!” – jajdul föl a bánat, –
 „A sima kígyót magad ápolád.”
 'S azóta forró könnyem egyre csordul;
 Azóta nincs nyugodt, derült napom.
 Elég volt már, elég a fájdalombul;
 Ne üssetek, ne nyomjatok agyon!

Mondjátok: „Gyáva, lusta, élheteretlen,”
 Ne nézzetek reám, gyűlöljetek.
 Tekintsetek silánynak, szemetekben
 A legutolsó naplopó leszek.
 'S mint a harang, mely esti imára kondul,
 Oly ájtatos, szelid leszen dalom.
 Óh mert elég volt már a fájdalombul;
 Ne üssetek, ne nyomjatok agyon!

A boldogságot meg nem érdemeltem,
 'S elkárhozásra nincs elég bűnöm.
 Alázatos lett régi büszke lelkem,
 A szenvedést nyugodtan eltűröm.
 Hő szeretettel sírva átölelném
 Boldogtalan vak üldözőimet,
 És sírni tudnék bárkinek keblén;
 Nem tudom én, hogy mi a gyűlölet.

[1875. május 30. előtt]

(318.) MEA CULPA! [II.]

Jól tudom én azt, hogy a fájdalom vak,
S mégis szemembe könny hiába gyűl.
Hajamat tépem: szörnyű bánatomnak
Én vagyok oka egyes-egyedül!
Egy jó szóért szívem hiába koldul
S nem sir velem a drága szájalom.
Elég volt már, elég a fájdalomból!
Ne üssetek, ne nyomjatok agyon!

Beismerem, szánom minden hibámat;
A világot ne érje semmi vád.
Te vagy a bűnös! – jajdul föl a bánat;
A mérges kigyót magad ápolád.
Jól látok én! könnyem hiába csordul;
Sirok, busúlok s nincsen jó napom:
Elég volt már, elég a fájdalomból!
Ne üssetek, ne nyomjatok agyon!

Mondjátok: gyáva, lusta, életteretlen!
Ne nézzetek reám s kerüljetek.
Tekintsetek silánynak, szemetekben
A legutolsó naplopó legyek.
S mint a harang, mely estimára kondul,
Oly ájtatos, szelíd leszen dalom:
De legyen már elég a fájdalomból!
Ne üssetek, ne nyomjatok agyon!

A boldogságot meg nem érdemeltem,
S elkárhozásra nincs elég bűnöm.
Titokba' sír; rég törve büszke lelkem;
A szenvedést, alázást eltűröm.
Harag helyett könyezve átölelném
S szeretni tudnám üldözőimet;
És zokoghatnék bárkinek a keblén!...
Ah, nem tudom én, mi a gyűlölet!

(1875)

(319.) MEA CULPA [III.]

Jól tudom én azt, hogy a fájdalom vak;
S mégis szemembe könny hiába gyűl.
Könyvek között is érzem: bánatomnak
Én vagyok oka egyesegyedül.
S mint a harang, mely estimára kondul,
Oly ájtatos, szelid az én dalom.
Kérlek, ne bántsatok! a fájdalomból
Elég volt már; bűnhődöm én nagyon.

Beismerem, bánom minden hibámat;
A világot ne érje semmi vád.
Te vagy a bűnös! jajdul fel a bánat,
A mérges kigyót magad ápolád.
De én bizom, tán minden jóra fordul,
Ha magamat békén kisírhatom.
Kérlek, ne bántsatok! a fájdalomból
Elég volt már; bűnhődöm én nagyon.

Nem tudok én, nem bírok élni jobban
S ti se cserélhettek vért, hajlamot.
Maradjatok meg hát világotokban
S míg én nem bántalak, ti se bántsatok.
Szeretetért e szív már ugyse koldul;
Miért könyörgök, egy kis nyugalom.
Kérlek, ne bántsatok! a fájdalomból
Elég volt már; bűnhődöm én nagyon.

A boldogságot meg nem érdemeltem.
Gyarlóság kísért minden utamon.
De részem a nyomorból is kivettem:
Hibáimnál több tán a bánatom.
S haragot, boszuvágyat mégsem érzek
S az emberekre nem dobok követ.
Hisz csak a jókat áldja meg a végzet;
Oh, meg ne tudjam, mi a gyűlölet!

[1877. június 15. előtt]

(320.) MEA CULPA [IV.]

Jól tudom én azt, hogy a fájdalom vak,
Mégis szemembe könny hiába gyűl.
Könyek között is érzem: bánatomnak
Én vagyok oka egyesegyedűl.
Beismerem, bánom minden hibámat,
A világot ne érje semmi vád.
„Te vagy a bűnös!” – jajdul föl a bánat –
„A mérges kígyót magad ápolád.”

A boldogságot meg nem érdemeltem,
Gyarlóság kísért minden útam,
De részem a bűnhődésből kivettem,
Hibáimnál több tán a bánatom.
Harag helyett könyezve átölelném
S szeretni tudnám üldözőimet...
A legnagyobb kint is viselve békén
Ne tudja lelkem, mi a gyűlölet.

[d. n.]

(321.) EGY FIÚNAK

Jó gyermekem, ülj ide mellém,
S hadd megsimítani szöghajad'.
Oly jól esik hallgatni nékem
Csevegő, csintalan szavad'.

Puha kacsóddal homlokomról
Simítsd el ezt a felleget.
Nekem már pillangókat űzni,
Boldognak lenni nem lehet.

Tied a lét minden varázsa,
Tied a százképű remény.
Tapasztalás törött hajója,
Lemondás, kétkedés enyém.

Tied a bizalom, kitartás;
– Le még egy csillagod se hullt –
Tied az élet, a jövődő;
Enyém egy sóhaj és a mult.

Jó gyermekem, ülj ide mellém,
S csevegj vidám, lágy hangodon.
S én újra boldog gyermekekről
És angyalokról álmodom.

[1875/1876]

(322.) ELŐRE TUDTAM...

Előre tudtam, ily bűbájos
Nem lesz mindig tekintete.
Előre tudtam, hogy az évek
Lehűtik lassacskán e szívet
És hamuvá lesz majd tüze.

Előre tudtam, így rajongni
Csak gyermek-ábránddal lehet.
A szívnek nincs mért ellenállni;
Mulatni fog, aranyba' járni,
Portéka lesz és kap új nevet!

Előre tudtam, hogy mulandó
Hűség, rajongás, szerelem.
Csak egyszer boldogít az álom,
S magam is úgy, de úgy csodálom,
Hogy őt mért nem felejthetem.

[1875. július 25. előtt]

(323.) FALUSI DAL

A pacsirtával ébredünk
Nyugalmas éj után.
Kedv s munka közt foly életünk
S pihenni annál jobb nekünk
Vasárnap délután.

Dolog nélkül nincs is napunk,
Nem veszteglünk mi honn.
Szántunk, vetünk vagy aratunk
S nem látogatja meg lakunk'
Soha az únalom.

Szomszédunk télen be-benéz
Hozzánk, ha nincs dolog.
És aztán egyikünk meséz,
Mig nem lesz szempillánk nehéz
S a tűz el nem lobog.

Akkor lassan letérdelünk
S buzgón imádkozunk.
„Maradj ezentúl is velünk,
Ne hagyj el édes Istenünk!” –
És boldogok vagyunk.

Mert kinek hite ép, csodás
S kunyhója, földje van;
Kinél a munka már szokás:
Érheti őt is nagy csapás,
De nem lehet boldogtalan.

[1875. augusztus 20. előtt]

(324.) EGY FIATAL LEÁNYNAK

Verset kívánsz?... De jaj, miért ily sietve,
Alig hogy megismertelek?...
Hisz a mi legfő, megvan már az eszme,
De az erény! – Ah, – nem merek!

Szép vagy, kedves vagy; fáj a szívem érted:
Ez az én egyszerű dalom.
Hanem fizess is meg szépen, ha kérted:
Egy csókon alul nem adom.

[1875. szeptember 2.]

(325.) BEH FURCSA... [I.]

Beh furcsa, hogy én poéta lettem,
Beh furcsa is az édesem!
Teérted egykor a jövőről
Lemondtam volna szívesen.
Szerelmes álmaimnak éltem
És lettem lusta, rossz diák.
Sok hitvány verset írtam én rád,
Sok döcögő kadenciát.

Beh furcsa, hogy poéta lettem,
Beh furcsa is az édesem!
Azóta látod, kijózanodtam
És most az emlék mindenem.
Szegényen, megviselt ruhában
Terád gondolni sem merek
S tegezni már csak néha tudlak
Egy röpke dalban tégedet.

Beh furcsa, hogy poéta lettem,
Beh furcsa is az édesem!
A dalnokok fényes hazája
Elérhetetlen vágy nekem.
Szárnyam letört a nagy világban;
Vergődöm s messze még a cél.
Ki nem elégszik meg a földdel,
Hiába küzd, hiában él.

Beh furcsa, hogy poéta lettem,
Beh furcsa is az édesem!
A dicsőségből egyebem sincs,
Mint nyomtatásban a nevem.
Erről is szívesen lemondok.
Áldott szerelmeden kívül
Ne legyen soha semmi vágyam...
Eljősz-e feleségemül?...

[1875. szeptember 19. előtt]

(326.) BEH FURCSA... [II.]

Beh furcsa, hogy poéta lettem,
Beh furcsa is az, édesem.
Szerelmes álmaimnak éltem
És most az emlék mindenem.
Szegényen, megviselt ruhában,
Terád gondolni sem merek.
S tegezni már csak néha tudlak
Egy röpke dalban tégedet.

Beh furcsa, hogy poéta lettem!
Beh furcsa is az, édesem.
A dicsőségből egyebem sincs,
Csak nyomtatásban a nevem.
Erről is szívesen lemondok
És néked élek egyedül;
Oh, mondd: szeretsz-e? Én szeretlek
Örökké, véghetetlenül!

[d. n.]

(327.) MESSIÁSVÁRÓK

Vádoljam-é a végzetet, hogy
Neked szeretni nem szabad?
S ha nem szabad, ily rózsaszínre
Minek festette ajkadat?
Ne sirj! ne nézz oly szenvedőn rám!
Csókolj meg! hadd meséljem el,
Hogy a világot megjavítani
Uj Messiásnak jönni kell!

Olvastam bánatos szivedben,
Te eltiport lány, értelek!
Eljöttem nyelveden beszélni,
Mégvigasztalni tégedet.
Ne félj az áldás hirnökétül,
Csókolj meg! hadd meséljem el,
Hogy a világot megjavítani
Uj Messiásnak jönni kell!

Fejedet rázod kishitűen:
„Számomra nincsen Messiás.
Hogy *Antikrisztus* fog születni,
Azt tanítja a szentírás...”
S szívtelen pap bibliája.
Csókolj meg! hadd meséljem el,
Hogy a világot megjavítani
Uj Messiásnak jönni kell!

„Én a jövőben nem hiszek”, szólsz,
S elkezded halkan a sirást.
Kerülsz, kinlódol, mért tagadnád?
Várod Te is a Messiást.
Szeretnél más időket érn...
Csókolj meg! hadd meséljem el,
Hogy a világot megjavítani
Uj Messiásnak jönni kell!

Hallgatni szívünk szózatára,
Nem vétek ez, hitemre nem!
Másképp ítél, ki látja lelkünk',
Mint a sok ördög ide lenn.
Eltikkadunk. Vihar, vihar kell
A földnek! hadd meséljem el,
Hogy a világot megjavítani
Uj Messiásnak jönni kell!

Nem látod azt a barna pontot,
Mely egyre nő s jön közelebb?
Nem hallod távol ama zúgást?
Nem érzed a forgószelet?
Nézd, nézd, hogy reszket már a gyáva!
Vihar lesz! hadd meséljem el,
Hogy a világot megjavítani
Uj Messiásnak jönni kell!

Vihar lesz! a pokol megindul
S az ördög sír: ez ő! ez ő!
De hymnust zeng a zivatarral
Sok bánatos, sok szenvedő.
Örüljünk! megtisztúl a lég, s ránk
Új nap süt; hadd meséljem el,
Hogy a világot megjavító
Új Messiás immár közel!

(1875)

(328.) NE SIRJ, NE SIRJ...

Ne sírj, ne sírj! szelíd szemedben
Nem nézhetem a könyeket.
Kacagd ki ezt a gyáva népet,
Mely újjong bánatod felett.
Övé a menny, övé a bűn is;
Te csak szeretsz, nem vétkezel.
A csillagok mind azt beszélnek,
Hogy az új Messiás közel.

Olvastam lelked bánatában;
Hisz annyiszor volt árulód
Kisírt szemed borúlt világa...
Óh, hadd legyek vigasztalód!
Viseld, nehéz bár, a keresztet
S ne hagyjon jó reményed el.
A csillagok mind azt beszélnek,
Hogy az új Messiás közel.

Emeld büszkén, magasra fődet,
'S mutasd *víg* arcodat nekik.
Kik belegázoltak szívedbe,
A büntetést el is veszik!
Lejön az istenember újra
És megvált minket vérivel.
A csillagok mind azt beszélnek,
Hogy az új Messiás közel.

Nem látod-é a láthatárnak
Alján a vészes felleget?...
Nem hallod távol ama zúgást?
Nem érzed a forgószelet?...
Szaladjon, aki gyáva, majd ha
Az Úr haragja ünnepel.
A csillagok mind azt beszélnek,
Hogy az új Messiás közel.

Vihar lesz! a pokol megindúl!
'S az ördög sír: az ő! ez ő!
De himnusz zeng a zivatarral
Sok bánatos, sok szenvedő.
E bűzhödött lég megtisztul és ránk
Új nap süt... annyi már a jel,
Hogy a világot megjavító
Új Messiás, az Úr közel!

[1875/1876]

(329.) TONCSINAK [I.]

A mult idő az én szívemnek álma!...
Veled vagyok megint, elgondolom.
Te fektetsz zöldzsinóros gyermekágyba,
Te igazítod helyre vánkossom'.
A Miatyánkra te tanítasz engem,
S kulcsolod össze két apró kezem!
Vidám ártatlanság lakik szivedben
S okos kis lány vagy, jól emlékezem.

Én pajkos, engedetlen, céda voltam
És veletek goromba szertelen!
Anyáddal is nénéddel is dacoltam;
Vásott gyerek valék, beismerem.
S ezért ti mégsem haragudtatok rám,
Jók voltatok hozzám s szerettetek.
Bocsássatok meg, hogyha néha durván;
Dacos szavakkal megsértettelek!

[1875. december 10. előtt]

(330.) TONCSINAK [II.]

Most is gyakran rólad álmodom,
Gyermekvilágom csendes kis tanyája...
Te igazitod helyre váncosom'
S fektetsz a zöldzsinóros gyermekágyba.
Te teszed össze két apró kezem',
A Miatyánkra te tanítasz engem.
Okos kis lány vagy, jól emlékezem
S vidám ártatlanság lakik szivedben.

De én könnyelmű, czéda, engedetlen,
Konok s goromba voltam szertelen',
Jó nénéddel s anyáddal feleseltem,
Rosz egy fiu valék, beismerem.
És mégis egyiktek se haragudt rám,
Jók voltatok hozzám s szerettetek,
Bocsássatok meg, hogyha néha durván,
Daczos modorral megsértettelek.

Bocsánat! akkor egy ember se bántott!
Mít tudtam én, mily kincs a szeretet!
Csak bennetek ismertem a világot,
S abban nem éltek gonosz emberek.
Lepkéket űztem, nem sejtván, hogy árva,
Nehéz napokra kiszemelt vagyok.
S hogy tőletek elváltam, ifjusága
Lelkemnek odaveszett – nálatok.

Daczból vagyok most is könnyelmű, czéda,
De nem a régi, gondtalan gyerek.
Nem csillapítja játszi kedv s remény a
Rám mért keserű szenvedéseket.
Azóta megviselt: a gond, az ármány;
Minden reményem, álmom rászédett.
Ha tőlem függne, én csak azt kívánnám:
Legyünk a régi, czéda gyermekek!

Szeretnék holdvilágos nyári estén
Veled sétálni, kézbe'-kéz, megint.
Tudom, a bút, a gondot elfeledném
Könnyelműen, vígan, szívem szerint.
Szerelem, ifjuság, remények, álmok
Elmondanák, milyen volt életem.
A sors egy perczre engem is megáldott,
Hogy veszteségem kínosabb legyen.

S te is beszélnél; ártatlan kedélyed
Elmondaná, mit érez éj-napon.
Ábránd, erény, vágy, ifjuság, hit, élet
Találna szót beszédes ajkadon.
Nyugalmadért te, meglehet, cserébe
Óhajtanál fényt, lázas élvezet
S nem gondolnád meg, ugy-e: van-e béke,
Ahol ragyognak és ünnepelnek?...

Óh, ne óhajtsd a fényt, a nagyvilágot!
Szerény, de boldog sors jutott neked.
Az ünnepeltek fénye vétek, átok –
Ah, boldogak az ismeretlenek!
Kivánok én is új életre térni;
Nem csüngni sem jövőn, se multakon
S egy elrejtett zugocskával beérni,
Hol senki sem lát s megnyugodhatom.

Élj boldogul és ne kívánj te semmit!
Szép s jó vagy, mint a legjobb asszonyok.
Derítsd föl a derék, hű lelkeket, kik
Szeretnek és ezáltal boldogok.
A jók jutalma a nyugalmas élet;
S aki sorsával megelégedett
S nem vágyik azután, mit el nem érhet,
Hidd, nem hijában élt egy életet!

[d. n.]

(331.) A HÁRSFA REGÉJE

Száz éves hárs a párkban
Hullatja levelét.
Tíz éves Emmikének
Mond száz éves regét:

„Viharral, fergeteggel
Küzdöttem én sokat.
Türtem deret, zimankót;
Láttam villámokat.

Tavaszkor, ha felöltém
Új ünneplő ruhám,
S lakom táját benőtte
Lágy fű sűrűn, puhán;

Alattam megpihentek
Jó és rossz emberek.
A napsugárt fogám fel
Gyakran fejük felett.

De most, hogy oda minden:
Árnyék, levél, virág;
Maholnap egy rossz ember
Fog jönni és kívág;

Vagy itt fogok maradni
A múlt emlékeül,
Kopáron, elfeledve
S ember, madár kerül.” –

S kis Emmi rázza szótlan’
Aranyfürtös fejét.
Gondolkodik s nem érti
A száz éves regét. –

(1875)

(332.) JUVENTUS VENTUS!

Vigyetek el a társaságba!
Szívem a bánattul beteg.
Legalább elkábit a lárma
És álmainnak élhetek.

Mig a világot elfelejtem,
Addig vagyok boldog s szabad.
Felolvadok az érzelemben
És nem bánt semmi gondolat.

Az ifjuság kaczer leánya
Hozzám ül s szólit nevemen.
Csókolgat és szememre hányja,
Mért nem ölelem, élvezem.

Mert bánatunkra ő a balzsam,
Ő ad a szívnek szárnyakat.
S akármé ért; semmi bajban
Nem szór a létre átkokat.

A boldogság nélküle kétes
És csonka minden élvezet,
Mert annak, mi a szívnek édes
A forrásához ő vezet.

Aranykeretbe álmainkat
Foglalni ő képes csupán.
Elszáll a lepke, el az illat,
Ha többé nincs virág a fán.

Gyümölcs lesz rajta s ez a férget
Is befogadja lakosul;
Amelytől sokszor meg sem érhet:
Idő előtt a porba hull.

(1875)

(333.) SIRASSATOK...

Sirassatok, ha meghalok
Bánatos csalogánydalok;
És ti hervadó levelek
Temessetek el engemet.
Szemfödőm a bánat legyen,
Ugy sincs nekem más egyebem,
Hogy ne legyek olyan árva,
Elviszem a másvilágra!

Ha rám borul a sirhalom
S zeng körülöm a fuvalom;
Hadd tudják, hogy én porlom ott,
Tüzzetek le koldusbotot;
Ha majd eljő siri álmom
S nem nyugszom már fagyos ágyon:
Édes, fájó madárdalok
Zengjete: ha föltámadok.

[1875]

(334.) TUDNÉK BÁR IRNI SZENVEDÉLLEL...

Tudnék bár irni szenvedéllyel,
Tudnék szívet szakítani:
Ezt a szerelmet, ezt a vágyat
Dehogy bírnám kimondani.

És ha Te lázas indulattal,
Mely bünt és bánatot feled,
Zokogva-sirva rám borulnál,
Úgy vallanád szerelmedet:

Én nem szólnék egy árva szót se,
Hozzád símulva kéjesen,
Mit is beszéljen lábaidnál
A szerelem! a szerelem! –

(1875)

(335.) NÉMA VÁD [I.]

A szemem' is lehunyom;
Ne értsem sohaját
Annak kiért e bú nyom:
Ugy gondolok reád.

Szeretlek sirva téged,
De nem te okozád
A kint, mely engem éget...
Ugy gondolok reád.

Neked jutott a bánat,
Nekem egy néma vád...
Amelyre nincs bocsánat...
Ugy gondolok reád.

Szerelmünk, mint nagy erdő
Homályban: árnyvilág.
Akik ott eltévedének; –
Hallják – oly rémes ének –
A farkasok dalát.

[1876. február 6. előtt]

(336.) NÉMA VÁD [II.]

A szemem is lehúnyom;
Ne lássam bánatát,
Akiért annyi bú nyom:
Ugy gondolok reád.

Szeretlek sirva téged,
De nem te okozád
A kint, mely engem éget:
Ugy gondolok reád.

Neked jutott a bánat,
Nekem egy néma vád,
Amelyre nincs bocsánat:
Igy gondolok reád.

[d. n.]

(337.) BÓLOGAT AZ...

Bólogat az árnyas erdő, este lett.
Nem is látom már a pásztor tüzeket.
Tudja Isten, merre jár a napsugár!
Szeretőm volt, jaj, de nagyon csapodár.

Halavány a hold világa, nem ragyog.
Nem tudom, hogy hol szerzé a bánatot.
Mint az emlék szebb napoknak alkonyán,
Mint szerelmem, épen olyan halovány.

Hajnal előtt harmat fűre fára hull;
Örömében a menyország kipirul,
Sirtam érte, búslakodtam eleget;
Nem sirok már, inkább újra szeretek!

[1876. február 20. előtt]

(338.) EGY SZERKESZTŐNEK [I.]

Pletykálni akarok magárul!
(Hisz Ön pletykálni úgy szeret.)
Instálom, az ugorkafárul
Hallgasson hát meg engemet.
Természetem már, ignorálni
Nem szoktam én az ostobát.
Kedvem van Önnek eldalolni
Kedvencz dalát, a – szatirát.

Nem is haragszom én magára,
Hogy munkatársul nem fogad.
Nem vágyom az ugorkafára;
Az én utam hegyen halad.
(De zárjel közt megsúgom, egykor
Emlékezik még?... gratulált.)
– „Jól szállsz!” szólt a veréb a sashoz,
Ki fönt a fellegekbe járt.

Ugorkafán babér (azaz hogy
A zöldség) mint a gaz terem.
De nekem lassan kell kötözni
A koszorút ösvényemen.
És míg Ön nézni kénytelen, hogy
Szemétre jut, penészedik:
Én – késve bár – eljuthatok még
Felhőkbe nyúló bérczekig.

Ön *akadémikus*, tehát már
Eo ipso „summa kritika”,
Nos mondja meg, van-é e versben
(Hisz ért hozzá) *malícia*?
'S ha nem tetszik, majd szebbet írok
Néhány év múlva, úgy lehet;
Midőn aranyokkal fizetné
Egy ilyen rövid versemet.

(1876. február)

(339.) EGY SZERKESZTŐNEK [II.]

Pletykázni akarok magárul!
Hisz ön pletykázni úgy szeret.
Instálom, az ugorkafárul
Hallgasson hát meg engemet.
Természetem már ignorálni
Nem szoktam én az ostobát.
S kedvem van önnek eldalolni
Kedvencz dalát – a szatírárt.

Dicső nagy férfi! Híre, mint a
Saláta, gaz, buján terem,
Míg én csak lassan köthetem meg
A koszorút ösvényemen.
S a salátából, hogyha gyomrunk
Bevette, tudja, hogy mi lesz?
Fi donc, uram! Bizonyra mondom,
Csunya metamorfózis ez!

Ön akadémikus, tehát már
Eo ipso „summa critica”,
Nos mondja meg, van-e e versben
– Ön ért hozzá – malícia?
Ha nem tetszik, külömbet írok
Néhány év múlva, úgy lehet,
Midőn aranyokkal fizetné
Egy ilyen apró versemet.

[d. n.]

(340.) EGY KIS LEÁNYNAK

Mint az árnyék, ha ragadja
Röpke szellő, jobbra-balra
Lebeg, illan... ismered?
Kikelet világos árnya,
– Játszi szellő veti-hányja:
Ilyenek a gyermekek.
Harmateső, gyöngé szellő,
Virágágyon átszökellő,
Szivárvány és napsugár:
Mind egymás nyomába jár.

Báránfelhő a Te gondod,
Az o h-t és j a j-t sírva mondod,
De nevetesz a köny alól;
Amitől a könyek árja
Kiapad, a nyár sugára
Még szivedbe nem hatol.
A napsugár és a felhő
Százszor eltűnt: százszor eljő,
Mulatok szeszélyeden...
Az egész csak sejtelem.

Könnyü vérü, játszi gyermek,
Semmi hija énekemnek;
Évek mulva más a dal.
Mire már kinyilt a rózsza,
Mézét lop a lepke róla,
Vagy letépi zivatar.
És ha nyár lesz, és ha látod
Lekonyulni a virágot,
S látod, hogy a rét aszalt:
Elfeledted rég e dalt!

[1876. március 19. előtt]

K É T S É G E K

(341.) I. [RAGYOG A CSILLAG A SÖTÉT EGEN...]

Ragyog a csillag a sötét egen;
Ábrándom átragyog kétségemen.
A legfényesb csillagban olvasok:
Szép nevedet látom fölirva ott.
Hanem a párját nem találhatom,
Vagy már lehullt?... óh, van-e csillagom?...
S fejem fölött az ákác bólogat:
„Ismertem én már ily bolondokat.”

[1876. május 14. előtt]

(342.) II. [MELLETTED OLYAN ÁBRÁNDOS VAGYOK...]

Melletted olyan ábrándos vagyok;
Elismerem, hogy vannak angyalok.
Az vagy te is; oly szép vagy, oly hideg,
S üres, mint a pingált angyal-fejek.

[1876. május 14. előtt]

(343.) III. [MONDÁM, A DICSŐSÉG NEM ÜDVEZIT...]

Mondám, a dicsőség nem üdvezit.
Álmatlan éjek kósza képeit,
Szívemnek lázát és a bánatot
Te csókjaiddal meggyógyíthatod.
...Édes mosoly s „ah” volt a felelet,
S magasztalád sok bárgyu versemet.
Óh hagyd a poezist, hiszen tudom,
Szeretted te a költőket nagyon.

[1876. május 14. előtt]

(344.) IV. [A GÚNY ERŐLTETETT...]

A gúny erőltetett; a vers hideg.
Hiába legyezem kétségimmet.
Hol a kétség, ott a vigasztaló;
A szerelemnek álma sem való.

Ne mondd ki azt a szót: szerettelek!
Ne mosolyogj, ne nyujtsd felém kezéd?
Regék alakja, búbajos leány!
Ne tudjam soha meg, hogy álmodám.

[1876. május 14. előtt]

(345.) MAGÁNYOS KERESZT

Szól a kereszt a sziklacsúcson:
Erény, hűség az én művem;
Az üdvösség szelid honába
Nem juthat senki nélkülem.

Kinek lelkében él nagy eszme,
S szívét örök vágy hatja át,
Hozzám sóhajt nehéz napokban,
Bennem találja vigaszát.

S ki engemet visel könyezve,
A tünni tudó szenvedőt
Imára, irgalomra intem,
S megváltom őt...

[1876. június 15. előtt]

L E P K E S Z Á R N Y A K

(346.) I. [HOGY NYOMORULT VAGYOK, NEM ÉRZEM...]

Hogy nyomorult vagyok, nem érzem,
Szenvedni többé nem tudok,
Vágy, öröm és bú pusztá képzet;
Nem érzek, csak gondolok.

Vizparton állok; dult agyamban
Zakatol ezer gondolat...
A csillagos hullámtükörre
Fátyolt von egy felhődarab.

[1876. június 18. előtt]

(347.) II. [SZIVEMNEK KÖNNYŰ LEPKEFODRÁT...]

Szivemnek könnyű lepkefodrárt
A vétek összerongyolá.
Megránczigált egy vészes éjben,
S légváraim széthurczolá.

Megtépett fákon, szürke tájon
Borong a délutáni árny.
A küzdelemnek vége... ősz van...
A porban egy tört lepkeszárny.

[1876. június 18. előtt]

M É C S V I L Á G O K

(348.) I. [TANITSATOK MEG SIRNI ENGEM...]

Tanitsatok meg sirni engem,
Már én szenvedni sem tudok.
Az öröm és bu hidegen hagy,
Nem érezek csak gondolok.

Vizparton állok, dult agyamban
Zakatol ezer gondolat.
A háboros hullámtükörre,
A csillagokat letörölve,
Homályt vet egy felhődarab.

[1876. június 24. előtt]

(349.) II. [MINT FORRÓ NYÁRI ÉJSZAKÁKON...]

Mint forró nyári éjszakákon
Szilaj villám a felleget,
Végighasítja szünetenként
Egy gonosz emlék lelkemet.

Felsohajtok az égre mindig,
Ha látok hulló csillagot;
Kutatom, vajjon hova tűnt el,
S a magas égre bámulok.

[1876. június 24. előtt]

(350.) III. [ÉN IS VIRÁGOK KÖZT SZÜLETTEM...]

Én is virágok közt születtem,
Tavaszi nap sütött felettem;
S boldog valék, de nem soká.
Szívemnek könnyü lepkefodrárt
A vétek összerongyolá.

Tarolt mezőkön, szürke tájon,
Mint dőzsölés után az álom,
Borong a délutáni árny.
A távolban köd ül a bérczen;
A porban egy tört lepkeszárny.

[1876. június 24. előtt]

(351.) IV. [LASSACSKÁN ELKÖZELG AZ ÉJFÉL...]

Lassacskán elközelg az éjfél,
S én még virrasztok lámpafénynél
S gondolkozom, hogy mit tegyek?
És becsapom a könyveket.

Zavaros, nyughatatlan álmok,
Mint bujdosó, fáradt zsványok
Fejemben egymást kergetik,
S én el nem alszom reggelig.

[1876. június 24. előtt]

(352.) DALAIM

Felhőtlen messzeségből
Ered az én dalom,
De a tömeg zajában
Csak néha hallhatom.

Csak néha jut belőle
Hozzám egy töredék.
A földet éri ottan
A napsugáros ég.

S édes hangok, miként ha
Hívnának engemet:
Jövel bús ifjú, köztünk
Meggyógyul bús szived.

S mennék, de hajh! az édes
Dal messzi, messzi zeng.
Csak hallgatom s a lelkem
Rajt' hosszan elmereng.

Felhőtlen messzeségben
Dalolnak angyalok,
S én tőlük tanulám el
Az édes dallamot.

[1876/1883]

(353.) NEM ÉRTEM SZIVEDET...

Nem értem szivedet; nem értem,
 Hogy mit jelent e büszke hallgatás,
 Hisz tudom úgy is, hogy szeretted,
 Mint e világon soha senki más.

Egy mosolyom akkor te nálad
 Az élet minden kincsével fölért.
 Egy szómra üdvödet, jövődet
 Odadtad vón' egy boszus álomért.

S mikor azt mondtam, hogy szeretlek,
 Rám néztél, mintha meg sem értenél.
 A beteg ép úgy néz az égre,
 Midőn már érzi, hogy soká nem él.

[1877. január 28. előtt]

(354.) SZENVEDSZ? BETEG VAGY?

Szenvedsz? beteg vagy? vajha vágyam
 Vihetne szárnyakon,
 S hajolhatnék kebledre lágyan
 Én lázas angyalom.

Óh, bár veled, a szenvedővel,
 Tölthetnék éjt-napot,
 S csókolhatnám varázserővel
 Tüzelő ajakod'.

Majd mondanék regét regére,
 És bús egy volna csak,
 Egy beteg ifjuról, ki végre
 Meggyógyult általad...

De én nem szállhatok; mihaszna
Gyötör a bú, a vágy.
Ápoljon hát s álmid' virassza
Szerette jó anyád.

Mint vagy? gyötörnek lázaid még,
Te drága, szende lény?
Ugy-e, ugy-e tavaszkor ismét
Mosolygva jössz eléem?...

A tavasz is szomorúságot
Érezne nélküled.
Sohajtanának a virágok:
Szép asszonyunk beteg!

[1877. március 13. előtt]

V É G S Ő S Z A K O K

(Egy ciklushoz)

(355.) 1. [LEJÁTSZVA IMMÁR A BOHÓZAT...]

Lejátszva immár a bohózat;
Következik a kritika.
Hát megbukott és kifütyülték.
Mít bánom én azt! semmi a'!

A gúny a szerzőt éri; szivem
Menj haza s aludd át az éjt.
Fogsz még ezentul is te látni
Elég komédiát azért.

[1877. június 1. előtt]

(356.) 2. [HITVÁNY DARAB VOLT...]

Hitvány darab volt; ami benne
Jó, egyedül az epilóg:
A férfiak csupa bolondok,
Hanem az asszonyok kigyók.

[1877. június 1. előtt]

(357.) 3. [ÉS IRHATNÉK MÉG GÚNYOSABBAN...]

És irhatnék még gúnyosabban,
És megmondhatnám, hogy mi vagy,
Gyalázatodba mártva tudnék
Reád én löni száz nyilat.

Szégyenlem is, hogy így megejtéd
E szerelemsovár szívet.
De hallgatok; lelkem nem árul
El senkit úgy, mint a tied.

[1877. június 1. előtt]

(358.) EGY BÁLKIRÁLYNÉNAK

Alig nőtt ki még a rövid ruhából
S mamája bálba viszi kegyedet.
Szíve viharzik, gondolatja kábul,
Hogy valahára már *nagysád* lehet.

Kipirult arccsal, lázas remegéssel
Végígsuhan a márványcsarnokon;
És gyermeklelke illatárba vész el,
S ujjongva kérdi: Hát nem álmodom?...

Liheg, zíhál, szeme ragyog a láztul;
S amint egy frakkos urral elsuhan,
Mindenki Önt csodálja, Önre bámul:
„A bálkirályné!” sottogják sokan.

S ön diadalmasan mosolyg e szóra;
De egykor majd megtudja, mit jelent.
Jelenti, hogy sok édes gyermekóra
S a nyájas otthon feledésbe ment.

Majd, hogyha díadalról diadalra
Fog szállni, átvirrasztott éjszakák
Után könyekre szomjazón bevallja:
Boldog, ki elsírhatja bánatát!

Kaczagni fog, nehogy magát kaczagják;
Mosolya kínos áltatás leszén.
S od'adná egy könyért száz diadalját
Szép bálkirályném, édes gyermekem!

[1877. június 29. előtt]

(359.) EGY BÁLKIRÁLYNŐNEK [II.]

Alig nőtt még ki a rövid ruhából,
S mamája bálba viszi kegyedet.
Szive viharzik, gondolatja kábul.
Hogy valahára már „nagysád” lehet.

Liheg, zihál, szeme ragyog a láztul,
S amint egy frakkos urral elrohan:
Mindenki önt csodálja, önre bámul.
„A bálkirálynő!” suttozják sokan.

S ő diadalmasan mosolyg e szóra.
De egykor majd megtudja mit jelent,
Jelenti, hogy sok édes gyermekóra
S a nyájas otthon feledésbe' ment.

Majd, hogyha diadalról-diadalra
Fog szállni, átvirasztott éjszakák
Után könnyekre szomjasan bevalja:
Boldog, ki elsírhatja bánatát!

Kaczagni fog, nehogy magát kaczagják.
Mosolygó kedve áltatás legyen.
S odadná egy könnyért száz diadalját,
Szép bálkirálynóm, édes gyermekem.

[1877/1886]

(360.) ETIKETT

A mama szólt: „Édes leányom,
Okos légy s győzd le már magad.
A szerelem vaksága, hidd el,
Tévutra vitt már sokakat.

Fontold meg jól minden dolognál,
Mit szól a világ rája majd,
Mert minden úgy jó csak, ha ennek
Nincs kifogása rajt’.

Kövesd hát az ő parancsát:
Szeress, midőn megengedi,
S bár szived megszakad a bútól,
Vidám mosolyt mutass neki.”

Te megfogadtad a tanácsot
Éber vagy, óvatos, hideg.
A bókból és nyájas mosolyból
Egyformán jut mindenkinek.

Hogy törik magukat utánad
A férfiak!... És ezalatt
Az, kit te is szeretni tudnál:
Nem is néz rád s tovább halad.

[1877/1888]

(361.) A PLETYKA BÁNT?...

A pletyka bánt?... Elhagylak imhát,
(Az etikettet ki nem állhatom!)
És boldogtalan leszek inkább,
Mint betanított, illemes majom.

Bár te vagy fényem, álmom, üdvöm,
Bár kívüled mást nem szerethetek:
A válás kínjait leküzdöm,
De báb, de gép én sohasem leszek!

Szivem taktusra nem szerethet;
Inkább szerelmem' is megtagadom!
Mert gyűlölöm az etikettet;
Mert borzadok nevetni – magamon.

[1877/1884]

(362.) AZ ÉLETBŐL [I.]

A gólyák uj honukba szállnak;
A nap fénylik, de már nem ég.
Az anya sírva, gyászruhában
Virasztja meghalt gyermekét.

Lombatlan ágakon keresztül
Süvit a nedves őszi szél.
Az anya felzokog bújában:
„Kis angyalom, hová levél!

Itt hagytál, mint levél az ágat,
Erdőt a vándormadarak.
Elvitted mosolyod sugarát,
És szivem árva, bús maradt.

Az ég egyhangu és borongó;
Hullonganak a levelek.
Hadd hulljanak! az én reményem
Is ép így eltűnt te veled!

Az erdő néma lett; a fákon
Nem zengenek vig madarak,
És én se hallom soha többé,
Hizelgő, kedves hangodat.

Sohajtok érted s úgy siratlak,
Hogy a szivem majd megreped,
Ezentul én már mint az ősz, csak
Szomoru, gyászos nő leszek!”

Nyilt ablakon tavaszi napfény
Beküldi vig üdvözetét.
Az anya boldogan virasztja
Ujonszülött szép kisdédét.

A bölcsőnél térdre hull és
Könyezve súgja: „Emberek!
A boldogság, a szív reménye
Megújul, mint a kikelet!”

[1877/1880]

(363.) AZ ÉLETBŐL [II.]

A gólyák uj honukba szállnak;
A nap ragyog, de már nem ég.
Az anya sírva, gyászruhában
Virasztja meghalt gyermekét.

Lombatlan ágakon keresztül
Süvít a nedves őszi szél.
Az anya felzokog bujában:
„Kis angyalom, hová levél!

Itt hagytál, mint levél az ágat,
Erdőt a vándormadarak.
Elvitted mosolyod sugárát,
És szívem árva, bús maradt.

Sohajtok érted s úgy siratlak,
Hogy a szívem majd megreped.
Ezentúl én már, mint az ősz, csak
Szomorú, gyászos nő leszek!”

Nyilt ablakon tavaszi napfény
Beküldi vig üdvözetét.
Az anya boldogan becézi
Vén gólya-hozta kisdédét.

A bölcsőnél térdére hűll és
Könnyezve súgja: „Emberek!
A boldogság, a szív reménye
Megújul, mint a kikelet!”

[d. n.]

(364.) ŐSZI REMÉNY

A nyár végső virága is lehull.
Az ég is ezt siratja: elborul.
E hervadás, e gyász úgy fáj neki!
Csak hűllnek, egyre hullnak könnyei.

Fagyos mosollyal néz alá a nap,
S az égen olyan álmosan halad.
Nincs dal az erdőn, letarolt a rét;
Mért pazarolná fényét, melegét?...

De amidőn vidám szüretelők
Felett halad, mosolygó képet ölt,
Mikéntha szólna: „Vigan legyetek,
A hervadást ugysis megéritek!”

De véget ér a végső vígalom;
A szél süvit be ajtón, ablakon
Azt mondja: „Nincs virág, meghalt a nyár!
Nem lesz derüs, meleg nap soha már!”

Lesz! mert a föld csak alszik, nem halott,
Megtérnek napsugár, madárdalok.
És akárhányszor lesz még kikelet;
Rózsás napok, napfényes ég, meleg!

[1877. október 28. előtt]

(365.) MÁR SZÁZSZOR IS...

Már százszor is meggondolám,
Hogy szólni néki mit fogok?
S mégis, ha járok oldalán,
Egy árva szóho' sem jutok.

Én nem tudom, mily érzet
Lehet ily néma, hallgató?...
Tán, amit akkor érzek,
Ki nem fejezhetik szavak!?

[1877. november 2. előtt]

(366.) BARABÁS MIKLÓSHOZ

Öregnek hívnak; de ne bánd, hogy az vagy!
Az istenek oly ifjúságot adtak,
Mely az időt túléli, halhatatlan;
Él az ecsetben, hangban és a dalban.
Halandó ember csak a föld pora;
De a művészet meg nem hal soha!

Öregnek hívnak; de ne bánd, hogy az vagy!
Dicső napokról tud beszélni ajkad.
Midőn te ifju voltál, drága néped
Áldásos korra, új eszmékre ébredt.
Boldognak mondalak, mert láthatád
Széchenyi, Vörösmarty korszakát.

S megértél többet is, nagyobbat is még!
Midőn a zászlót lobogtatva vitték
S felzúgott győzedelmes harczi ének:
Irigylendő művész, ezt is megérted,
S e nagy idők számos nagy emberét
Te színről-színre láttad, ismeréd.

Nem fegyverrel, nem is gyújtó beszéddel,
Mégis közöttük álltál ifju hévvel.
Együtt küzdöttél az egész hazával,
Ecsettel kézben és szivedbe' lánggal.
És hogy csodálják késő unokák:
Megfestéd korod arczképcsarnokát.

S minő arczképek! Népünk java-jobbja
Vonul szemünk előtt el hosszú sorba':
Kossuth, Petőfi arcza s annyi másé,
– Ki győzné végig elsorolni, hányé! –
Te általad beszél hozzánk hiven.
Van-e, ki még nem látta?... Nem hiszem!

S egyet mondok még. Légy ezért is áldott!
Nyakadba nem vevéd a nagy világot.
Itthon maradtál zajtalan', szerényen;
A honfiról is elmondhatjuk: éljen!
A magyar úgy ismer mint hű fiát,
Kinek hazája nem volt a világ.

A jó isten kegyelméből megérted,
Fejlését magyarok művészetének;
És két szemed örömkönnyezve látja,
Hogy már hazádnak is van képirása.
Az úttörők által vetett magot,
Örvendj, gyümölcsöt hozni láthatod!

Öregséged békén, nyugodtan éljed.
Gyümölcsöző volt, nem ment kárba élted.
A magyar művészet történetében
Fogsz élni, mig csak érdem lesz az érdem.
Neved mellett jövőben majd az áll,
Hogy úttörő, az elsők közt valál.

[1877?]

(367.) VILÁGBÁNAT

(Komolyan is lehet venni)

Eh! mit mindig türelemről,
Lemondásról prédikálni!
Én is értek zugolódni,
Daczoskodni mint akárki.
És ha vád jön ajkaimra,
Ne okozzon senki engem.
A czudar világ a bűnös,
Hogyha néha fogy türelmem.

Már teszem föl, rajtam áll-e,
Hogy a pénz oly ritka nálam?
Vagy tán kéjt találok abban,
Hogy hideg legyen szobámban?...
Ráfogás! a pénzes erszényt
S a meleg szobát imádom!
De nem ad fát, de nem ad pénzt
Senkisé e szűk világon.

Hogy ruhám kopott, való, de
Nem vagyok én bűnös ebbe!
Van elég szabó, miért nem
Varr potyára vagy hitelbe.
Megköszönném, hetyke módra
Járnék színházakba, bálba,
S drága, hosszú mentsikoffban
Télen nem gyötörne nátha.

Minden elsején szobámat
Elmulasztom kifizetni?...
Hisz' ily jó lakóra házbért
Nem is illenék kivetni.
Egy divánnyal, puha ággyal
S egy kis asztallal beérem.
Nem ütök zajt soha, mért is
Nem hagynak magamra szépen!

Az se tetszik senkinek, hogy
Nappal alszom és henyélek.
Mért nem költenek föl! ingyen
Mért nem adnak jó ebédet.
Mért nem jön hozzám a pinczér
S nem szól nyájasan hizelgve:
Tizenkettő már az óra;
Jöjjön, és egyék – hitelbe.

És a többi, és a többi...
Nagy büne az embereknek,
Hogy egész magamra hagynak
S hogy nem adoptál egy herczeg.
Adjanak békét, nyugalmat,
Bort, buzát, jó feleséget,
S azt fogom hirdetni: Óh beh
Gyönyörű szép ez az élet!

[1878. január 27. előtt]

(368.) MIRZA SCHAFFYNAK

Kelet napfényét, rózsailatát
Dalaid által megszerettem.
Nyáréji ábrándokba ringatád
Az élet undorát szívemben.
Pálmák alatt nem ért a nap sugára;
Zuleikha ott csókolt meg engem.
S bülbül szerelmes szavára
Szép és vidám dallal feleltem.

Nem voltam soha pálmás keleten,
És mégis oly gyakorta járok
Bársony fűvén, s ah, oly jól ismerem
E csókos, ragyogó világot.
Ez éktelen vásári zajban
Lelkem hazátlan, árva, bolygó.
Hervadt a táj itt, a szívekbe' fagy van
Meleg hazádba szállni oly jó.

Kinek virág övedzi serlegét
S arczán az élet napja lángol,
Ömöljön ajkadról csodás beszéd
A halhatatlan ifjúságról.
Mondd, hogy a bűn diadalt még nem ülhet,
A boldogság még nincs kiveszve;
Az emberek még jók és egyszerűek
A tengeren túl messze, messze...

Vezess magaddal, hadd menjünk veled
Hafíz felhőtelen honába.
Hisz a mesés, a biboros kelet
Volt őseinknek is hazája
Lelkünk körül lebegjen az a szellő,
Mely őseink porát szétszórta régen.
S az égi nap, amint ragyogva feljő,
Mutassa őket szárnyas, büszke néven.

Jer, Mirza Schaffy! s meggyőződhetel,
Hogy a magyar vér most se hült ki,
Szabadságot, nagy tettet ünnepel,
Tud ábrándozni, lelkesülni,
Magasztal bort, zenét; szerelmet;
Fennkölt szívének párja nincsen,
S nem egy leányért, ki e honba' termett,
Hafíz is nyögne rabbilincsen.

[1878. január 29. előtt]

(369.) DON QUIJOTE

Sovány és bús arczú lovag volt;
Rajongott, az erényt szerette.
Békére, szerelemre vágyott;
Hős volt, dicső volt – képzeletbe'.

Szegényet, árvát, elnyomottat
Megvédeni volt élte gondja,
S akiket megtéríteni készült,
Azoknak ő volt a bolondja.

A büszkét adta, bár szegény volt
És nevetséges már alakja.
Rozsdás pánczélt viselt, de rózsás
Ábrándozás lakott alatta.

Más nem tudott úgy lelkesülni,
A szépet úgy ki sem szerette;
De paraszttal, szélmalommal
Harczolt s mindenki kinevette.

Az ő képzelt rózsás világa
Üres bohóság láncza volt csak;
Ezért vallott mindig kudarczot,
Ezért nevezték őt bolondnak.

S mert jó maradt szegényen is, volt
Nagy kínja, volt elég keserve;
S mert jónak hitte a világot,
A gúnykaczajt megérdemelte.

S kit kóbor és sovány vitézünk
Ugy feldicsért és úgy imádott,
Nem, mint hivé, tündérkisasszony,
Hanem csak egy parasztleány volt.

Vak álmodó bolond! szerencse,
Az esze megjött vén korára.
Meggyóna bűneit, kibékült
Magával és úgy halt meg ágyba'.

[1878. február 8. előtt]

(370.) VÁLÁS UTÁN [I.]

Mig láttalak, gyötört a szerelem
S elhagytalak vigan, könnyelműen.
Vágyam susogta: Visszatérek én!
S akkor leszel csak igazán enyém.

„Enyém leszel, te a jóság maga!
Te, a hűség; szelidség angyala.”
Igy szól az ábránd s közbe kételyem, –
Hogy boldogulni nem lehet nekem.

Nyugalmat, enyhet én nem ismerek.
Gyötör az élet és az emberek,
S borongva e lázhozta képeken,
Enüdvemről is megfeledkezem.

Ha együtt volnék mindenütt veled
Nem látnék senki mást csak tégedet,
S válladra hajtva lázas arczomat,
Örök vággyal cserélnénk csókokat;

S járnék veled bűbájos szigeten,
Hol sose hervad szépség, szerelem;
Hol csak tavasz van, illat és derű:
Szeretni tudnék véghetetlenül.

De jaj! nem élünk tündérszigeten;
Ölelni sem szabad téged nekem.
Az én iránytűm most a pillanat;
Az élet elriasztja álmimat.

„Lemondani, barátom jobb leszen.”
Óh, mondtad volna ezt előbb nekem!
Most már tudom, nem élhetek *veled*,
S tudom, hogy *nélküled* sem élhetek.

Én nem tehetek róla, óh, te sem.
Üdvünk, csapásunk volt a szerelem.
Légy boldog, sorsod bárhová vezet,
S áldott legyen örökre a neved!

[1878. február 15. előtt]

(371.) VÁLÁS UTÁN [II.]

Míg láttalak, lángolt a szerelem,
S elhagytalak vigan, könnyelműen,
Ne félj! susogta, visszatérek én,
S akkor leszesz csak igazán enyém.

„Enyém leszesz te a jóság maga!
Te a hűség, szelidség angyala.”
Igy szól az ábránd s közbe kételyem,
Hogy boldogulni nem lehet nekem.

Nyugalmat, enyhet én nem ismerek;
Gyötör az élet és az emberek,
S borongva e lázhozta képeken,
Enüdvemről megfeledkezem.

Ha meghalnának mind az emberek
S nem látnék senki mást, csak tégedet
S öledbe hajtva lázas arczomat,
Örök vággyal cserélnénk csókokat.

S járnék veled bűbajos szigeten,
Hol soh'se hervad szépség, szerelem,
Hol csak tavasz van, illat és magány:
Akkor tudnék szeretni jó leány!

De jaj, nem élünk tündérszigeten;
Ölelni nem szabad téged nekem,
Hiszen iránytűm most e pillanat;
Az élet elriasztja álmit.

„Lemondani, barátom, jobb leszen.”
Óh, mondtad volna ezt előbb nekem.
Most már tudom, nem élhetek veled
S tudom, hogy nélküled sem élhetek.

Én nem tehetek róla, óh, te sem,
Üdvünk, csapásunk volt a szerelem.
Kaczagj ki és feledj! Isten veled!
Legyen örökre áldva a neved!

[1878. szeptember 15. előtt]

(372.) VÁLÁS UTÁN [III.]

Mig láttalak, gyötört a szerelem,
S elhagytalak vigan, könnyelműen.
Vágyam beszélt: visszatérek én
S akkor leszel csak igazán enyém.

„Enyém leszel, te a jóság maga!
Te a hűség, szelidség angyala!”
Igy szól az ábránd s közbe kételyem:
A boldogságot el nem érhetem.

Nyugalmat, enyhet én nem ismerek
Üldöznek vágyak, ismeretlenek.
S borongva e láz hozta képeken
A perc üdvéről megfélelkezem.

Tündérsziget virágai között,
Hol a szépség, az ifjuság örök,
Hol nincs vásári zaj s unott magány:
Sohse hagynálak el, te drága lány.

De írgy emberek között vagyunk,
Nem forrhat össze lázas ajakunk
A sors idegen út felé ragad,
De én azért szeretlek, áldalak.

Lemondani, azt írod, jobb leszen.
Lemondhat-e, oh mondd, a szerelem?
Most már tudom, nem élhetek veled,
S tudom, hogy nélküled sem élhetek!

Én nem tehetek róla, oh te sem!
Üdvünk, csapásunk volt a szerelem.
Bocsáss meg és feledj: Isten veled.
Legyen örökre áldott a neved!

[d. n.]

(373.) ÖREG EMBER TAVASZA

Öreg ember jött a kertbe mosolyogva,
A tavaszi szellő játszik ősz hajával,
Körötte vidámság, gyermekek csoportja,
Ifju élet, illat, pillangó, madárdal.

A vidám kis nép közt álmélkodva néz szét;
Tán a maga multja jutott most eszébe.
Hányszor látta már a tavasz ébredését!
Szívében is az volt; haj! de immár vége!

Mindegy; ő nyugodtan néz a tél elébe.
Virágzott, gyümölcse bőven terme nyárban.
Dolgozott; pihenni jó lesz neki végre;
Érdemes is erre, mert nem élt hijában.

Játszatok! susogja, fürge gyermekek ti!
Illatozni kell csak s nyilni a virágnak.
Nyaratok is lesz majd, és akkor teremni
Kell a most virággal dúsan áldott fának.

Férfimulatságnak nézzétek a dolgot,
Munkátokat bőven fizesse az ősz meg,
S ha a tél közel lesz s lehullnak a lombok,
Ágyat vessenek a fáradt pihenőnek.

[1878. április 14. előtt]

(374.) FELTÁMADÁS

Már fakadnak a virágok,
Kiderül az ég,
És a föld most készül ülni
Drága ünnepét.
Sziveinkben, mint a földön
Ma öröm legyen,
Feltámadt az istenember
Győzedelmesen!

Akik tanait gyűlölték,
Meg nem ölheték.
Nem rejthette sír magába
Égi szellemét.
Mert égből eredt s nem is volt
Születése sem...
Feltámadt az istenember
Győzedelmesen!

Kettős ünneplés azóta
Minden kikelet!
A mennyországé s a földé...
Ünnepeljetek!
Adjatok hálát, hogy ismét
Uj virág terem,
S feltámadt az istenember
Győzedelmesen!

Aki tudja, mint töré fel
Sírját a dicső;
Aki látja, hogy a földön
Minden újra nő:
Gondoljon feltámadásra,
Mely örök leszen...
Feltámadt az istenember
Győzedelmesen!

Adjatok hálát s virágot,
Tömjént hozzatok.
Hallelujah! hallelujah!
Zengje ajkatok.
Mert feltámadtok ti is még
Valamennyien,
Mint az istenember egykor:
Győzedelmesen.

[1878. április 21. előtt]

(375.) SZABADBAN

Lombos erdő, enyhe szellő,
Oh, beh nélkülöztelek.
Oh, beh jó, hogy valahára
Itt vagy édes kikelet.
Szívem oly népes, mikor kint
Czéltalanul járhatok.
Emberek közt vagyok én s nem
A magányban elhagyott.

Régi vágy, száz régi emlék
Bennem új életre kel,
És beszél mint birtokomról,
Arról, mit nem érek el.
Hogy a tavasz is csak értem
Mosolyog s csupán nekem,
Ugy szeretem e magányt én,
Hogy ki nem fejezhetem.

Messziről mosolyganak rám
Kedves ismerőseim,
Vártam én őket s köszöntöm
Szívdobogva most megint'.
Ismerősek a virágok,
Zöld vetés, pacsirtadal,
A verőfény s ami benne
Mint magam, oly fiatal.

Az öreg hárs hí magához:
Dalom, árnyékom tied!
A virágok üdvözlnek:
Ugy-e nem fáj már szived?...
Fecsegő patakcsa hajtja:
Vig az élet, szép tavasz!
Nem magány, dehogy magány ez!
Csak a zord világnak az.

Lombos erdő, enyhe szellő
Balzsamom és gyógyszerem.
Nagy természet, óh, beh szép vagy!
Templomom vagy énnekem.
Napsugarad süt szivembe;
Nincsen ott se már ború.
Ha mosolygasz, ha tavasz van,
Nem lehetek szomorú.

[1878. június 14. előtt]

(376.) ARATÁS

Lekonyul a búza feje;
Aratásnak van ideje.
Gazda ember kaszát penget,
Ugy vágja a sűrű rendet.

Hangzik a dal munka közbe,
És a kévét kötik össze,
Izzad mind, de egy se bánja
Sárga kalászt egybehányva.

Elindulnak nagy szekéren,
Koszorú van közepében,
Aratásnak koszoruja;
Igy mennek be a faluba.

A legvénebb béres aztán
A tornác elé akasztván,
Körüle víg arczu lányok
Járnak aratási tánczot.

S a gazda pihenni dől le,
A gond messze van ma tőle.
Ha csorgott is verejtéke,
Mégis nyugalom a vége!

[1878. június 20. előtt]

(377.) ERDEI DAL

Nyári, rekkenő meleg
Elbujok előled.
Lombjai közé megyek
Sátoros erdőnek.
Haja hopp!
Itt vagyok már, itt vagyok!
Sárga rigó, jó napot!

Fák között és fák alatt
Beh vidám az élet.
Nyúl szalad, virág fakad,
Zeng a lombon ének.
Haja hopp!
Kip! kop! a harkály kopog,
S a kakuk szól: jó napot!

Vadvirágokat szedek
S kötözöm füzérbe.
Vagy a fűben heverek,
Ugy nézek az égre.
S haja hopp!
A madárral dalolok...
Kedves erdő, jó napot!

[1878. július 14. előtt]

(378.) ARANY JÁNOSNAK

(Válaszul „Kozmopolita költészet” című versére)

Áldom én is azt a bölcsőt,
„Mely magyarrá ringatott”.
Áldom én is azt a sorsot,
Mely szívembe dalt adott.
A dicső szellem világát
Áldom mindenek felett,
S dallom, ami bennem eszme,
Dallom, amit érezek.

Szép az ének, szent az ének,
Drága kincs, ha nemzeti.
De a legszebb dal örökké
Általános, emberi.
Az igazság egy lehet csak
Valamennyi nyelveken.
Nagy leszen, ha lelke is nagy,
Ki művész első helyen.

Kék egével ősz Homéros
Valamennyi nemzeté.
Buskomolyság, mélaság is
Egy van csak: a Hamleté.
Bolond Istók mindenütt volt,
Ahol ember szenvedett.
Nagy művész, ki emberek közt
Feledi a nemzetet.

Gunykazaj minden hazában
Don Quijotének végzete.
Ember, hát nem kell kutatni
Küzködő Faust német-e?
A világ nyelvét beszéli
Molière, a francia
Harpagon, Alcest s a többi
Csupa kozmopolita.

Általános eszme s érzés,
Nagy, ha nem is nemzeti,
„Dalok korcsa”, melyben ez nincs;
Az igazság megveti.
Nép után nép küzd a létért,
Eltűnnek a nemzetek,
Róma megszűnt, csak Horáciban
Élnek még az *emberek*.

Népével van összeforrrva
A nagy eszmék dalnoka.
„Mind tükör volt egymagából
Tűnt nekem föl nép s haza!”
Egy egész nép ilyen ének,
S akkor leghatalmasabb,
Hogyha, bár forrása egy csak,
Mindenütt süt, mint a nap.

A tiéd is mindenütt süt.
Nagy vagy a nagyok között!
*Nemzet ily naggyá sohsem tesz,
Csak az eszme, mely örök.*
„Két világ csodája”, fénye
Halhatatlan éneked.
Most magyar, létezni fogsz, ha
Nemzeted csak létezett!

[1878. május 28. – július 20. között]

(379.) EGYEDÜL

Magány, magány! téged szeretlek,
De csönded mégis fáj nekem.
Ha úgy magamban elmerengek
S végig tekintek éltemen,
Egy szó mint kő szívemre nehezül:
„Egyedül, egyedül!”

Azt hallom a zajos teremben:
Ezek közt, senki sem szeret.
S hallom; nem ért itt senki engem!
Ha emberek közé megyek,
Zaj és öröm közé egy hang vegyül:
„Egyedül, egyedül!”

Ott fészkel állandón szívembe'
Rosz álmival a bús magány,
S úgy megpanaszlok éjjelente,
Mért nincs nekem békés tanyám!
És könnyre-köny lassan szemembe gyűl:
„Egyedül, egyedül!”

[1878. augusztus 4. előtt]

(380.) AZ EGYETLENHEZ

A mult! a mult s te vagy szívemnek
Gyönyöre, fénye, bánata.
Légy árulóvá, hűtelenné,
Szeretni foglak mindörökké,
S neved lesz ajkam végső sohaja.

A mult! a mult! emlékezem jól,
Nytott ablaknál hosszasan
Ülsz csöndes estén zongorádnál
S én járok kint a holdvilágnál,
S szívemnek mondhatatlan vágya van...

A mult! a mult!... szemed bűbája
Csodás dolgot mivel velem.
Szólsz angyalok nyelvén, mosolygva,
S szód édes, mintha zene volna,
S én elmerengek áldott képeden.

A mult! a mult! kérdem, szeretsz-e,
S te hallgatsz s nem felelsz nekem,
S mégis beszél ajkad mosolyja,
S arczod, szemed lesütve mondja
S szívem is viszhangozza: szerelem!

A mult! a mult! ez volt a nappal;
De jött az éjjel, a jelen.
Te élsz, ragyogsz a régi fényben,
Én el vagyok feledve régen,
De emléked kísér hűségesen.

A mult! a mult! Te még ragyoghatsz
Más férfi, más szívek felett!
Légy boldog, irigyelt, imádott,
Hadd türjem én az árvaságot,
Üdvtől, örömtől, számüzött legyek.

A mult! a mult! szeress akárkit;
Vádolni nem foglak soha.
Csak megsíratlak, eltemetlek,
De soha-soha sem feledlek!
Neved lesz ajkam végső sohaja!

[1878. augusztus 8. előtt]

(381.) A NAGY TEMETÉS

Megszűnt a harcz. Harminczezer
Meghalva, nyögve vérben,
Elhantolatlan ott hever
A puszta csatatéren.

Piros vértől egykép csepeg
A czondra és a bársony...
Érsek, király mind ott veszett,
Mind ott veszett *Mohácson!*

Egy nagy halott a csatatér
És férgei a varjak;
Mohács a gyász, Mohács a vér!
Halála a magyarnak!

Lajos király! ifju király,
Te se térsz meg lakodba!
Ott fekszel Csele partinál
Rútul beiszapolva!

Zászlós urak, dús főpapok,
Fürödnek porba, vérbe.
Harminczezer vitéz halott,
S egynek sincs temetése!

Hős vértanú heverjen-e
Hollók prédájaképen?
Nincs-e sírokra már helye
A földnek lenn a mélyben?...

Varjuk kárognak éhesen,
A préda fel van osztva,
De im, csodásan megjelen
Kanizsai Dorottya.

Szép arcza bús, ruhája gyász
Ásót viszen kezében.
Szemébe könny, ajkán fohász:
„Ah, hogy ezt is megértem!”

A szép hölgy néma, szomorú,
Miként az éj magánya;
Hallgatva négyszáz férfiú
Jön ásókkal nyomába.

„Holtak városa! csatatér!”...
– S kezeit összefonva,
Imádkozik a holtakért
Kanizsai Dorottya.

Igy áll soká... s mig könnye hull,
Az ásót földbe nyomja,
S kezd ásni fáradatlanul
Kanizsai Dorottya.

S a négyszáz férfiú hamar
Követi ezt a példát;
Túr földet és gödröt kapar,
Legyen a sír elég tág...

Készülnek a hosszú sírok
Egymásután, sietve;
És a harmincezer halott
Beléjük lőn temetve.

És hogy az összes holtakat
Elhantolák zokogva
Még ott könyez, még ott marad
Kanizsai Dorottya.

Lelkes hölgy, hálás nemzeted
Feledni sose fogja,
Mily nagy temetést rendezett
Kanizsai Dorottya.

[1878/1881]

(382.) A NEMZETI KASZINÓNAK

(Midőn egy fiatal színész számára 1000 forintot gyűjtött)

Szabályként álljon mindenféle kornál:
Ostort az ellen, ami léha, kontár.

S ha valahol középszerű terem,
Halálhozója a közöny legyen.

De igaz érdem, feltűnő tehetség
Ily sors alá soha, soha ne essék!

Mutassa meg a nemzet, hogy a szellem
A legnagyobb kincs, megbecsülhetetlen!

Te megmutattad. Hála hát neked;
Nagy vagy, becsülve a művészetet.

Fogd azt a zászlót, ez a küldetésed,
S az egész nemzet fog követni téged!

[1878. augusztus 23. előtt]

(383.) BÉKE-GONDOLATOK

Csak harcz! örök harcz minden áron!
Eleje nem volt... lesz-e vége?...
Mikor lesz már csönd a világon,
Mikor lesz már igazi béke?
Meddig fog harczban vér ömölni,
Meddig fog embert ember ölni?

Ki itt a hóhér? ki a zsarnok?
Király? népszellem? államérdek?
Ki hozza létre mind e harczot?
Kin szárad annyi ember-élet?
S ki fogja elmondhatni végre:
PihenjeteK meg! Itt a béke!

Ah, soha senki! nem az ember,
Nem a királyok, nem az Isten,
Ki váltig csak gyilkolni rendel...
Természetünk a bűnös itten!
Az ember épugy mint a féreg
Gyilkosság nélkül meg nem élhet.

Ki, gyöngé bár, ellenszegülő,
Azt meghóditja majd a kardvas.
A tehetetlen nép az üllő
S kalapács az erős, hatalmas.
Ez zuzta szét mindig a gyengét,
Hajdanta és korunkban egykép.

Veréb, egérke, nyul a sastól,
Tigristül medve, ló remegnek.
Erős a gyengének parancsol
S a katonának fejedelmek.
Mind vérszopók, mindnyájan ölnek!
Csak gyilkosok lakják a földet.

Királyok, büszke hadvezérek!
Mindig folyt vér a harczmezőkön.
Kell, hogy legyen örökre vétek,
Ágyu, szurony, ki népet öljön;
De jaj a bűnnek s jaj azoknak,
Akik vérontást létrehoznak!

[1878 nyara]

(384.) AZT IRTA, HOGY TÖBBÉ NEM ÍRHAT...

Azt irta, hogy többé nem írhat,
S oly illemes volt levele.
Én zsebre dugtam, nem feleltem
S nagy bölcsen hallgattam vele.

Ő is feledt, én is feledtem;
Mindkettőnk élt, ahogy tudott.
Az idő sok mindent begyógyít!
S szívünk most hál' isten, nyugodt.

[1878. szeptember 15. előtt]

(385.) IFJUSÁG ÉS SZERELEM

Nem panaszlom fel, hogy éltem
Örömekben oly szegény;
Hogy csalódva, búban éltem,
Hogy hijába küzdtem én.
A csalódás, bú nem öl meg,
Átragyognak könnyemen
Azok a szép drágagyöngyek;
Ifjuság és szerelem!

Láttam a közönyt, megértem
Árvaságot és nyomort.
Küzdve jártam a sötétben,
Szenvedély és vágy sodort.
De velem volt szívem üdve,
Nem hagyott el perczre sem,
Vigasztalva, bízva, küzdve –
Ifjuság és szerelem!

Sokszor voltam búba', bajba',
Megsebezték szívemet.
Tudnom kellett volna, rajta
Gyalogolni nem lehet.
De nekem nem, árt a bánat,
Nem soká fáj a sebem;
Bekötözi, hogyha támad,
Ifjuság és szerelem!

Hirt, hatalmat nem kívánok,
Nem ohajtok kincseket,
Csak szerelmet, ifjuságot,
Könnyelmű, vig életet.
Bút eloszlát mosolyogva,
Bár kísérne szüntelen',
Oh, bár örök-éltű volna
Ifjuság és szerelem!

Oh, ne hagyjatok magamra,
Kedves útitársaim!
Vigyetek föl a magasba
A rajongás szárnyain!
Nélkületek bú s teher lesz
Ez az élet, érzem.
Minden elvesz, hogyha elvesz
Ifjuság és szerelem!

[1878. szeptember 18. előtt]

(386.) BISMARCK FÉLELME

Vén Bismarcknak fiatal korában
Se volt anyi hajaszála,
Mint amennyi burger őt most
Megölni kívánja.
Nobiling terem minden bokorban,
Puska minden ágon,
Igaz tanum erre Gastein...
Hajaliromlárom!

Odament a jó herczeg fürödni,
Mivel egészsége gyöngé;
S odament más nagyhasu is,
Kinek zsebe tömve.
S Bismarck szól: Amerre járok,
Senki más ne járjon!
Befogatom, aki rám néz...
Hajaliromlárom!

Volt, kit elfogtak, mivelhog
Kezét épen zsebre dugta;
Hátha revolver van ottan,
Avagy pláne – puska!...
Elég, hogy valaki czvikkert
Hordjon, álldogáljon:
Hát az ur is – ein Verschwörer?...
Hajaliromlárom!

S hogy Bismarck ur végre elkotródott,
Gondolkodni kezdtek:
Beh buták voltunk! beh kár volt
Megengedni eztet!
Tudniillik Gastein tul van
A porosz határon,
S Bismarck ur ott nem parancsol!
Hajaliromlárom!

[1878. szeptember 10–22. között]

(387.) EGY MENYASSZONYNAK

Menyecske lesz hát belőled?...
No, derék, én gratulálok.
Kösd fel azt a főköttövel,
Hiszen ez a hivatásod!

Egykor az jutott eszembe,
Hogy én leszek a te férjed;
S ez nem is volt ellenedre!...
Boldog évek, gyermekévek!

Aztán másokat szerettem,
Épen úgy, mint kedvesem te.
S gyakoroltuk mindaketten
Magunkat a szerelemben!...

Miyen ember vőlegényed?
Szerелеmből mégy-e hozzá?...
Vonzalom-e vagy csak érdek
Szerepelt a kézfogónál!...

No, de mindegy! az a boldog,
Ki nem él a puszta vágynak,
Ki megszokja azt a sorsot,
Akit ő szerez magának.

Hiu ábránd ne zavarjon!
Legyen sok fiad, leányod;
S légy serény, jó háziasszony:
Hiszen ez a hivatásod!

[1878. szeptember 22. előtt]

(388.) ÜRES IMMÁR A FECSKE-FÉSZEK...

Üres immár a fecske-fészek,
Elszállottak a kicsinyek,
A boldogság kis hajlokában
Most szemtelen veréb csipeget.

A nyugalom kedves tanyája
Oly gondozatlan, elhagyott.
Ki tudja, hova, merre szálltak
Egyenkint a családtagok.

A család elvesztette egymást,
A gondos anya gyermekit,
S kik egy fészekben laktak egykor
Most egymást meg sem ismerik.

Átszáll majd a nagy sereggel
Beláthatatlan téreken,
S egymásra többé nem találva
Kötnek ki túl a tengeren.

S az őszi lak télben, viharban
Szomorún, egymagában áll.
S veréblakóktul bitorolva
A boldog új tavaszra vár.

Mert a langy szellővel, virággal
Megtér a régi fecskepár,
S a kis fészerekre minden évben
Új élet boldogsága vár.

[1878. szeptember 22. előtt]

(389.) A JEGESMEDVE

A jegesmedve s az oroszlán
Most egymással farkasszemeznek.
Közös prédát les mindakettő
S szomszajva vért, egyik sem enged.

Az egyik délszak dús királya,
A másik lomha jégalakó.
Bírodalmában mindakettő
Erős, le nem igazható.

Hej! ha ezek majd összekapnak,
Az lesz az igazi mulatság.
Harcolni fog az ész, műveltség,
S Szibéria, kancsuka, vadság.

Az egyik oldalon a törvény,
S a szellem, a világverő;
A másik oldalon a rabság,
A tömeg és a nyers erő.

A medve vár... támadni készül;
Nagy, véres fogait mutatja.
Az oroszlán nyugodt; a pusztán
Keresztül zúg királyi hangja.

Megmozdul olykor feje, lába,
Különben tétlen és nyugodt.
A medve nézi messziről őt;
Egy percz... és támadásho' fog.

Hej, mert a fókát rég' megunta!
Más az, mit éhes gyomra kíván.
Dicső zsákmány, királyi étel
Lesz – úgy gondolja – Afganisztán.

Mi lesz a vége?... Az oroszlán
A lomha medvét, úgy lehet,
Karmaival ezer darabra
Széttépi mint az egeret!

[1878. szeptember 29. előtt]

(390.) A MEGSZOKÁSNAK RABJA LETTEM

A megszokásnak rabja lettem,
Belőlem a lélek kihalt.
Elmúlik az élet felettem,
Közömbösen, némán, meredten
Nézek lágy szellőt s vad vihart.

A szellő csókja leng a rózsán –
S szemembe' könny már nem ragyog;
Ledönti a tölgyet az orkán –
S már nem tudok kacagni sorsán,
Egykedvű, fásult maradok.

[1878–1879]

(391.) A SZERELEM ÁRVÁJA

Szeretköznek az emberek;
Boldog, akit szép lány szeret,
S akinek nincs párja,
Az árvák árvája.
Be sok szép lány van a nagy világon;
Csak az enyém hervadt el a nyáron!

Az utczákon szerte járok.
Jönnek-mennek ifju lányok;
De mit ér, ha nincsen,
Aki rám tekintsen!
Csak nekem nincs, csak nekem nincs párom
Csak az enyém hervadt el a nyáron!

Ha valaki megszeretne,
Be meg volna az szeretve!
Istenem, be gyakran
Gondoltam magamban,
Hogy nekem már sose lesz virágom.
Mert aki volt, elhervadt a nyáron.

[1879. július 10. előtt]

(392.) HULL A VIRÁG...

Hull a virág, deres már a fa lombja;
Szép menyasszonyt most viszik a templomba.
Rátekintek az arczára reszketőn:
Isten hozzád! régi, csalfa szeretőm!

Elhangzott a holtomiglan ajkárul;
Lányka, lányka! hej, a pártád elárvul.
Egy férfinak adtad el most magadat;
Az az eskü elhervasztja ajakad'.

Volt egy kis lány, szőke kis lány... régen volt!
Ugy szeretett... de mi haszna, rég' megholt.
Kalapomat lehúzó a szemembe:
Tudja isten, nem vagyok jó kedvembe'...

Eh! hisz' én is akárhányat szerettem;
Szívemet egy perczre nála feledtem.
És azután, hogy egymással beteltünk,
Más virágnak szívta mézét szerelmünk.

Hervadj hát el, ha kinyiltál férjednek;
Nem áldalak, átkozlak, csak... feledlek.
Sose bánom, sose fáj, hogy elhagytál;
Találtam én szebbet-jobbat náladnál.

[1879. szeptember 7. előtt]

(393.) ÁLDOZÓ KIS LÁNY

Hajában kis piros virág,
Arczán a liljom éke;
Templomba így küldték Idát
Szép ünneplő fehérbe.

Középen karcsu derekát
Kék szalag fogja által;
Igy áll, verőfényt hintve rád.
Aranyos mosolyával.

S megy, hogy legelső vétkeit
Az Isten megbocsássa.
Oh, verje mellét mindenik,
Mert ő is veri már ma.

Az orgonának ünnepi
Siráma, zúgva halkan,
Szent áhitattal illeti,
Mint túlvilági dallam.

S amint a főoltár előtt
Imát rebegve térdel,
Angyalka száll hozzá le s őt
Behinti égi fénnnyel.

[1880. május 2. előtt]

(394.) CSAK LŐJETEK, CSAK VÍVJATOK!

Aljas zsványt, gaz árulót
Ha a törvény ítél halálra: –
Mindenki mélyen érezi,
Az élet kincse, hogy mi drága;
De két gyerek, ha semmiért
Egymást levágja, legolyózza;
– Mondják derék, bátor legény,
Ki becsületét így megóvjá.

Lármázva, bor közt, részegen,
Ha pajtások összevesznek:
Ahelyt, hogy szégyelnék maguk,
A „becsületért” veszekesznek.
Karddal kell boszut állnia,
Ki másnak tyukszemére hágott;
Két bolond így tűz össze és
Igy bolondítja a világot.

A meggyalázott becsület,
Szent elvek és nagy eszmék,
Kardhegyre nem bizzák maguk’,
Hogy azt vérrel befessék.
Ki vívni tud, a másikat
Tréfából is leczudarolja,
A párbaj néki heccz, minők:
Rulett, lóverseny, kártya, polka.

Csak lőjetekek, csak vívjátok!
Van még e népnek ifjusága.
Az élet olcsó és bitang
S a puskaapor, golyó se drága.
Csak lőjetekek, csak vívjátok,
Ha nem vagytok jók semmi másra;
Olyan fán úgy se lesz gyümölcs,
„Amelynek nincs virága.”

[1880. május 2. előtt]

(395.) MÁJUS

Fénynek, melegnek újulása van;
Virág a földön, új remény a szívből.
Elhagyja ágyát a nehéz beteg,
Hogy utoljára még körültekintsen.
Eldobja mankóját a csüggedés,
Megszűnnek a bajok, a veszteségek,
Mikor a gyönyörű május van itt.
S mikor a békák brekekeznek.

Erdő, mező, ég, föld úgy csalogat,
Mint nevető lány ünneplő ruhában.
Óh, mennyi kéj van, inger és gyönyör
Pacsirtadalban, illatos virágban!
Tavaszi! tavaszi! te földünk mosolya,
Ki az egész világot megigézted!...
S mégis van büzhödt, piszkos pocsolya,
Ahol a békák brekekeznek.

[1880. május 9. előtt]

(396.) UTI EMLÉK

Husz éves voltam, könnyű szívvél
Utaztam a Dunán.
Előttem járt-kelt, meg-megállott
Egy édes arcú lány.

Leült mellém és könnyű szerrel
Barátságot köténk.
Elmondta, honnan jön, hová megy...
(Mama nem ült közénk.)

Szóba kerültek a poéták
És Heine dalai,
S észre se vettük, hogy szívünket
Hévíti valami.

De mikor incselkedni kezdett
Már Ámor is velünk:
Hajó füttyentett, partra tett és
Aztán tovább repült.

Merengve néztem hosszasan még
A távozó után.
Lágy zsongás hangzott: „Soha többé!”
Szívembe s a Dunán.

[1880. június 6. előtt]

(397.) NYÁR

Ki tavaszát el nem fecsélte,
Gyümölcsöző leszen nyara,
S mire amit vetett megéri,
Learathatja mind maga.

Az élet és természet egykép
Bevált sok dús ígéretet.
Virágból lesz gyümölcs a fákon,
S ábrándokból lesz férfi-tett.

A fészek-építési gondot
Majd kárpótolja víg család.
Ki ifjan gyűjtött lelki kincset,
Élvezni fogja kamatát.

Csak akinek élet-vetését
Megcsípte dér, elverte jég,
S gyümölcsfájáról életének
Hullatja bőven férgesét;

Kinek szívét, mint pusztá tarlót
A nap kopárrá égeti:
A szép nyár ragyogó egével
Csak lassu fonnyadás neki.

[1880 nyara]

(398.) KENYÉRPOÉZIS

Óh, koplalás! beh szörnyű átkod,
Hogy minden éhező ripők
Dalt zengedez, holott kabátot
Varrhatna vagy pedig czipőt.
De hajh! az ember életében
Sok dolgot intéz a has is.
Szelid, ha megtelt, zsarnok éhen;
Olykor világfájdalmas is.

Nem egy „költő” megmondhatója,
Mily ossiani érzemény,
Ha tizenkettőt üt az óra
S ebédre, óh, jaj! nincs remény.
Kolbász-, pörkölt-világba téved
Éhség, bágyasztó mint hasis.
(Eddig hasból csupán *beszéltek*,
De mármár *dalolnak* is.)

Ha megpillant a kirakatban
Sonkát, halat, pezsgő italt:
Kitör egy mélabús sohajban
És rögtön ir – szerelmi dalt;
Vagy emleget korcs nemzedéket,
Hanyatló, árva nemzetet;
Mert még ma nem evett ebédet –
És jobb idők után eped.

Mind jámbor ember; nem találta
Fel egyik sem a puskaport;
S ha mélyen néz is a pohárba:
Egyik se gyilkolt vagy rabolt.
Mért sujt tehát oly szörnyű végzet
Harminczkilenczezer gyomort,
Mely nem találván menedéket
Seholse, rímekben korog.

Óh, muzsa, ki leszállsz a mennyből
S adsz üdvezítő csókokat;
Kinek szaván a bús megenyhül
S a boldog százszor boldogabb:
Bocsáss meg ellenségeidnek,
Akik bemocskolják neved!
Tölts bort beléjük s add nekik meg
A mindennapi bífszteket.

Az ördögöt hajdan kiverték
A lélekből szent emberek.
Gyógyítható már a veszettség;
Csimaz ellen vannak szerek.
S a verelés rossz nyavalyája
Egyedül nem gyógyítható?...
Nincs még olyan szer föltalálva,
Mely halandót ettől megó?...

Van van! Egy Maeczenás segíthet.
Csak az csinálhat rendet itt.
Halmozzon össze annyi kincset,
Ahány has-dalnok éhezik.
Ne legyen fösvény; ossza szét a
Rugott zsenik közt aranyát:
(A bankó is hat!) s mint poéta
Kinlódni egy se fog tovább.

[1880. szeptember 19. előtt]

(399.) TÉLEN

Hópelyhek szállnak, szálldogállnak,
Megint egy évet sírba zárnak,
Lágy szemfedője hólepel.
Bent lobogó láng fénye mellett
Talán a mult nyárról csevegnek,
Kiket fagy, hó nem érdekel.

Ha zúg a szél, havat söpörve,
Megtérnek csöndes házi körbe,
Feledni szélvész, zúzmarát.
Ha künn a vihar egyre jobban
Tombol, megfér egy kis sarokban
Az ellenség s a jó barát.

Óh, mindig így van e világba'!
Kiket baj ér vagy sorscsapása,
Együtt búsúlnak rendesen.
Boldog, kinek van puha fészke,
Ki, ha búgond szállott fejére,
Egy kis sarokba' megpihen.

[1880. december 19. előtt]

(400.) IBOLYÁT ÁRULÓ LEÁNY

Kis leány az utczasarkon
 Ibolyát kínálgat:
 „Nagysás asszony! drága ténsúr!
 Vegyen ibolyákat!”

Széltől, ködös alkonyattól
 Kis kendőcske óvja.
 Kipirosul képe tőle,
 Gyöngye kis kacsója.

Tavaszi első hirdetőjét
 Hozza a leányka
 Ébredését a tavasznak
 Olcsóan kínálja.

Gavallérok, uri dámák
 Sorba’ meg-megállnak...
 „Nagysás asszony! drága ténsúr!
 Vegyen ibolyákat!”

Mosolyogva nyújtja által,
 Megköszöni árát.
 Egy fél napra feldiszíti
 Gazdagok ruháját.

Neki nem sűg ibolyája
 Tavaszról regéket.
 Betegen honn fekszik anyja;
 Annak keres étket.

Az ibolyák illatából
 Orvosságot adnak.
 Csak hidegjét, csak boruját
 Érzi a tavasznak.

Hideg szél fú, még a könny is
Szemeibe szárad:
„Nagysás asszony! drága ténsúr!
Vegyen ibolyákat!”

[1881. február 20. előtt]

(401.) LENGE SZELLŐ SIMOGATJA...

Lenge szellő simogatja
Az eszmélő ligetet,
S szívből szívbe száll a sejtés,
Hogy közelgesz, kikelet!

Illatos lehed belengi
A vetések bársonyát,
Álommal hinted be szívünk',
Csillámmal az út porát.

A mező kis házikói
Fölveszik a régi színt,
És a tél nagy álmodói
Ébrednek sorba' mind.

Sugár-csókkal, fényözönnel
Ébreszd a virág-hadat,
És a földi bút söpörd el,
Mint a felhőt és havat.

[1881. április 16. előtt]

(402.) MŰVÉSZET

A koldustól fel a királyig,
Kunyhótól a trón biboráig
Mindenki része a nagy gépezetnek,
Melyet világ folyásának neveznek.
Ahány rugó van és hajtókerék:
Megkapja kiszabott helyét,
S üllő vagy kalapács, ver vagy verik:
Szükséges és munkára születik,
Zug, zakatol az óriási gép
S tolmácsa-, szemlélőjekép
Áll, kit az istenek kegyelnek
Világi zürzavar feletted!

Álarcz, ecset, véső s a lant
E választottak kedvtelése,
A sürgölődés ott alant
Neki csak álmok tarka képe.
Ő csak figyel, sir vagy kaczag:
Vésőt avagy lantot ragad,
Egy istennő, a *Muzsa* vonja,
Az emberekre semmi gondja,
S ha látományok ihletik:
Szívekbe szórja kincseit...
Mi hát, mi más minden művész?...
A fölösleg, a fényüzés!

[1881/1887]

A P R Ó D A L O K

(403.) I. [ELÉG HÁLÁT NEKED...]

Elég hálát neked
Jó angyalom nem adhatok,
Hogy megszerettél engemet.

A szeretetre én
Tudom, hogy érdemes vagyok,
Másképp neked hogy' tetszeném!

[1881. augusztus 21. előtt]

(404.) II. [NEHÉZ NAPOKBAN LÁTLAK UJRA...]

Nehéz napokban látlak újra,
Én elhagyott egyetlenem;
Kétségeim közt bánatomban
És mindenütt te vagy velem.

Én édes átkom! Mosolyodtól
Vagyok még mostan is beteg;
Oly édes, hogy szeretjük egymást,
S úgy fáj, hogy nem feledtelek!

[1881. augusztus 21. előtt]

(405.) III. [ÚGY VAN! SZERETTEM MÁR ELŐTTED...]

Úgy van! Szerettem már előtted
Egy szőke lánykát, kékruhásat;
Nevéhez álmaim szövődtek,
Mint a tiedhez könny, búbanat.

De hajh, az álmok rövidebbek,
Mint a keservek éjszakája;
Eltűnt a kedves szőke gyermek,
S már alig emlékszem reája.

[1881. augusztus 21. előtt]

(406.) FORDULJATOK MIND ELLENEM...

Forduljatok mind ellenem,
Kik semmi szentet nem imádtok!
Kísérjen minden léptemen
Lelketlen, önző kacagástok.

Daczossá, büszkévé teszen
Bolondok s közlelkek haragja.
Legerősebbnek érzem
Magam a búban, elhagyatva.

Csak bántsatok! csak üssetek!
Fölveszem én büszkén a harczot.
Jobban gyötörnek engemet
Mosolygó farizéus arczok.

Majmok vagytok, nem ördögök,
Ismerjetez föl. Mert megérem,
Hogy szemetek közé köpök
És álorczátok összetépem.

[1881. szeptember 1. előtt]

(407.) CSORBA ZSÓFI

Csorba Manczi, mit miveltél!
Utonállók társa lettél.
Csákány Laczit rejtegetted,
Törvény ítél most feletted.

„Nagysás urak, nagy bajom van:
Odahaza egy halottam.
Koporsóban vár a néném,
Elsiratom, megigérém.

Csöndesebb lesz pihenése,
Ha egy könnyet sirok érte,
Ha én vetem örök ágyát!...
Visszajövök!” – Elbocsátják.

Megy a lányzó néma gyászba,
Magsajnálja, aki látja.
Börtönének ablakából
Laczi űz csak gúnyt a lánybul:

„Igy jár, aki – lásd betellett, –
Másoknál, nem honn seperget!”
Fut, fut a lány; szava töre
Átnyilalja. „Jaj csak ő ne!”

Odaborul a halottra,
Megöleli, megapolja.
„Mit a törvény holtra ró ki,
Megfizeti Csorba Zsófi!”

Kikisérték, sirba tették,
Megsiratták, eltemették!
Vissza is jött Csorba Zsófi.
Büntetését jött leróni.

„Gyere mostan tömlöczödbe
De ha megkérsz könyörögve,
S szeretődet látni vágyod:
Megeshetik búcsuzásod.”

És az ajtó hogy kitárul,
Csákány Laczi ajakárul
Nyers indulat szava hangzik:
„Mért nem hoztad ide Manczit!”

A teremben összenéznek:
„Esze ment el a legénynek?
Egy Manczi van-e? kettő-e?
S te vagy-e a szeretője?”

„Nem én vagyok a valódi.
Huga vagyok, Csorba Zsófi.
Akinek szólt az ítélet,
Az immár az istené lett.

De nem birta elviselni.
Nem tudott így sirba menni.
Jó uraim, megbocsássák:
Én rovom le tartozását.”

Összesúgnak, összenéznek,
Még ily ügyben nem ítélték.
A legvénebb végre fölkel
Szavait kíséri könnyel:

„Csorba Zsófi, menj s jegyezd meg:
Ítéletünk föllebezted;
Aki olvas sziveinkben,
Meg is áldja tettet: Isten!”

[1881. október 27. előtt]

(408.) KANÁRI SIRJA

Nem zúgtak a harangok,
Pap nem ímádkozott
Nem vitték temetőbe
A néma dalnokot.

Puha, fehér kezecskék
Csipkébe göngyölék;
Egy könny, mely rája hullott,
Ez volt a gyászbeszéd.

A kert egyik zugában,
Hol legtöbb rózsza nyit,
Parányi kis gödörben
Alussza álmaít.

Virágos nyughelyéhez
Pillangók szállanak;
A nap sző hantja közzé
Aranyos szálakat.

Ha fénnyel, illatárral
Megjő a kikelet:
S pacsirta szánt fölötte,
Kis szive megremeg!

Csalogány nyári éjjel
Sirjánál kesereg,
S a rózsza bokra hullajt
Rá egy-egy levelet.

[1881. november 6. előtt]

(409.) EDELÉNY, A HOLTIG HŰ SZERETŐ

(Igaz história három énekben)

Első ének

– *Edelény észreveszi, hogy akibe szerelmes, nem lehet az övé.* –

A Bódva völgyében, Borsod vármegyében
Tornyos úri kastély állott vala régen.
Romba dőlt azóta; ámde régi helyén
Kis városka épült, úgy hívják: *Edelény*.
Ilona hercegnő, Szent László leánya
Nevezte volt így el, nyolczszáz éve már ma
Nevéről egy hű és daliás vitéznek.
Ha meghallgatjátok, mindent elbeszélék.

- 10 Rég volt, nagyon rég volt. Még az Árpád vére
Ült a magyar trónon; mondom, nyolcz száz éve.
Szent László király, a hős vezér-korába',
Mikor Salamon volt magyarok királya.
Salamon, az írigy, álnok, állhatatlan!
Amig élt, hazája volt örökös bajban.
Tán föl is falt volna az ellenség minket,
Ha László vezér nincs. Ő leverte mindet.
Félt is a magyartól horvát, cseh, tót, német;
Világra szólt híre félelmes nevének.
Hajhászta kegyét a császár és a pápa...
20 Nem úgy van, nem úgy van, mint volt hajdanába'!
De immár rátérek a megkezdett tárgyra.
László vezérünknek volt egy kis leánya.
Piktor olyat nem fest, tán rózsafán termett.
Aki látta, így szólt: Sose láttam szebbet!
Ilonka – mert ez volt neve a leánynak –
Az uri fiúk közt, akik vele játsztak,
Egyet szeretett meg, úgy hívták: Edelény;
Tüzes szemű, virgoncz, bátor volt; de *szegény*.
Honáért csatában elesett az apja [❖]

30 S kis árváját László házához fogadta,
 Gondolván: Ebből még ember lesz a gáton,
 Jó erkölcsű, bátor, okos fiú, látom.
 Már kicsi korában sok mindenhez értett.
 Muzsikaszó mellett mondott szép regéket.
 A kis princesz sokszor hallgatta örömmel;
 Bús históriára megtelt szeme könnyel.
 Kedvelte, becézte a kis mesemondót,
 Akihez nem látott egyhamar hasonlót.
 De ő is megrezzent, vagy a szíve tája,
 40 Ha Ilon vetette szép szemét reája.
 Ha baja volt, mindjárt víg lett közelében
 S Ilonka biztatta, hogy tovább meséljen.
 De mit is beszélek, minek is cifrázom!
 Szerelem lesz ebből! Én előre látom.

Egy napon azonban így szólt László herceg:
 „Hallod-e, maholnap nem vagy már te gyermek,
 S ámbátor fejedben nincs széna, se korpa;
 De a tudományod mindazáltal csorba.
 Így hát eltökéltem, hogy egy vagy két évre
 50 A papokhoz küldlek Szent Márton hegyére.”

Kicsiny volt a legény még a szerelemre;
 Nem vallotta még be soha szemtül-szembe,
 S amídőn a bájos Ilonára nézett,
 Nem gondolta meg, hogy mi az, amit érzett.
 Ily fiatal korban könnyű még a válás.
 A papok közt is lesz pecsenye meg hálás.
 Hogyne örült volna hát Edelény ezen!
 El is indult szépen egy őszi reggelen.
 Ilona kendőjét lengette sokáig;
 60 László kikísérte egész a határig.

Alíg érkezett meg, a tudós páterek
 Legott észrevették, milyen kutya gyerek.
 Könyvhez sose kellett őt kergetni bottal,
 Tudományát ottan meg is toldta sokkal.
 Még egy év se telt el, s megtanult diákul;
 Tudta, hogy kik laknak Óperenczián tul.
 Miből lesz a villám, puszta délibábja;
 Hogy mínő a nap s a csillagok futára.
 Ablakából sokszor kibámult az égre,
 70 S ha látta, egy csillag mint szalad a mélybe:
 Ilonára gondolt, a szép Ilonára. [❖]

Ma már eladó lány; de nem neki szánva.
 Mert a régi kornak se volt más szokása:
 Szegény csak szegénynek lehetett a párja.
 Szomorkodott, búsult s nap nap után telvén
 Érezte, hogy ífju, szőrös ajka pelyhén.
 Csak ne tudta volna, csak azt ne, hogy szeret,
 S hogy szíve bálványa az övé nem lehet!
 A tavasz hijába fakasztott virágot;
 80 Szófia volt minden, mit eddig bevágott.
 Csak annyit tudott, hogy szíve fáj szertelen,
 S nincs rá orvossága, vagy csak egy: *szerелем!*

Amig így tündődött, sorsát méregette,
 Egy napon Lászlótúl hirnők jön lihegve.
 Nagy pecsétű irást húz ki a zsebébül,
 Edeleny olvasva, sápadozva szédül:
 „Edeleny öcsémnek adatik tudtára,
 Mihelyt ezt olvasta, pattanjon lovára,
 S vegye útját tüstént Várad városába.
 90 Ilona herczegnő várja – *lagzijára.*”

Második ének

– *Edeleny Ilonát Zágrábba kíséri s ott az egymást szerető szívek boldogságáról mond szép éneket.* –

Nagyvárad utczáin kandi nép ácsorog.
 Ami mostan készül, látványos egy dolog.
 Ilona herczegnőt, kiből hajadon vált,
 Feleségül kérte *Zvojnimir*, a *horvát*.
 Hogy először látta, rögtön szerelemre
 Gyuladt a horvátok ifju fejedelme,
 Ilonának sem volt semmi kifogása
 Hát biz' őket László összeboronálta.
 Viszik a menyasszonyt, viszik a templomba.
 100 Négy pántlikás ló van a kocsiba fogva.
 A saraglya mellett, aranyos mentébe'
 A vőlegény nyargal repeső kedvébe'.
 Egy kicsikét arrébb László lova lépked,
 Utána az udvar s udvari cselédek.
 A nászmenetet sok szép leány kíséri,
 De Ilon szépségét utól egy sem éri.
 A templomajtóhoz érven a nászmenet,
 A sekrestyés ordít: „Helyet! helyet! helyet!”
 S hátrafelé tolva a báméskodókat: [❖]

- 110 „Jaj de szép! de kedves!” zúg a mormogó had.
Zvojnimir aráját leemeli lassan.
Láng borítja arcát, hogy szinte kicsattan,
És amikor végre belép a templomba:
Összefoly előtte minden egy gomolyba;
A mellét feszíti valami Ilonnak;
Természete már ez ifju menyasszonynak.
Nosza, elkezd sírni; nem jó dolog nézni;
A váradi püspök csitítja, beczeni.
Oltár előtt maga jelöli ki helyét;
120 Maga teszi ura kezébe a kezét.
Azután elhangzik, el a „holtomiglan.”
A históriában megírva ez így van.
De hát hol is hagytuk a mi legényünket,
Gyásznapokra viradt jó Edelényünket?...

- Alig tudta meg, hogy mit mond az az irás,
Csöpp hija bizony, hogy rá nem jött a rívás.
„Lagzijára?” s fogta gúnyos nevetésre.
„No fiú, vígyázz most arra a kis észre.
Hátha ez csak tréfa? – Az ördög nem alszik.
130 És ha velem csapná Ilona a *lagzit*?”
Azután feljajdult: „Bolond vagy, számár vagy!
Nem való herczegnő egy koldus fiának.
De a parancs megvan. Így hát el kell mennem;
Híres tudományom, most ne hagyj el engem!”

- Czók-mókját fölszedte. Mít tehetett másat?
Búcsut mondott papnak s a kapufélfának.
S Várad felé, hajrá, ahogy csak bir száguld
Porfelhőket ver fel a széles országut.
A városba érve, szíve nagyot dobban.
140 A sok embert látva, nem jót sejt legottan.
A tömeg után megy ő is találomra
Míg végre rábukkan – óh jaj – a templomra.
Ép akkor lépett ki Ilona urával
Szemébe’ már ujra szűzi mosolyával.
Amint Edelényt a tömegben meglátta
Szíves üdvözléssel fordult hozzá hátra.
És azután eltűnt, és azután éj lett.
Vagy csak Edelényünk kábuló szemének?...

Amíg ott merőn áll, mint valami bálvány,
150 Érzy, egy hatalmas kéz nyugszik a vállán.
László volt előtte. „Jó, hogy itt vagy végre.
Holnap utnak indulsz fontos küldetésbe’.
Meghagyom, hogy egy pár jó magyar vitézzel
Holnap Ilonánkat Zágrábba kísérd el.”
Edelény nem mozdul és valamit hebeg.
Azután megfordul s durván szól: „Elmegyek!”

Másnap az ifjú pár útnak eredt reggel,
Szegény Edelény is a nagy kísérettel.
Az egész nagy úton árva szót se szólt,
160 Csak a lovát verte s magával vívódott.
Fejcsóválva nézte az ifju menyecske,
S el sem is gondolta, hogy ugyan mi lelte.
Végre megérkeztek Zágráb városába.
Zsívó fogadta, trakta, öröm lárma.
Volt nagy dínom-dánom, táncz, muzsika, ének.
Ilonát éltetve berúgtak a vének.
Szép szemei bárkin egyszer megakadtak,
Sajnálta, hogy mért nem született magyarnak.
Ura is boldog volt, hejh, de nagyon boldog;
170 Csak nézte, csak nézte s csendesen mosolygott:
„Csak egy pillantása jut nektek, szegények;
De csókjai éjjel-nappal az enyéme!”
Csak Edelény hallgat; néma és mogorva,
Nem talál ő vigaszt másutt csak a borba’.
„Szeretem! szeretem!” Lázad egy hang benne,
„Csak királyfi lánya, hejh, csak az ne lenne!
Szeretem titokban! Szeretem halálíg!
Bolondság! Igyál bort, ha míndjárt rogyásig!”

- Heted napra vége volt az áldomásnak.
180 A horvátok ismét dolguk után láttak.
Zvojnímírt is hívták az ország dolgai;
Mert a baj mindig több, mint az orvosai.
Ilonát egy hétre – kénytelen volt vele –
Egymagára hagyta boldog házas fele.
Vagy mit is beszélék, nem egész' magára;
Edelényt megkérte, hogy vigyázzon rája.
De Edelény nem szól; mint a hal, oly néma.
Csak egy könnyét törli ki szemébül néha.
Ilona firtatja, mi baja, mért sápad;
190 Mért adta magát e szörnyű búsulásnak.
„Lám, a tudománynak rossz gyümölcse termett!”
Hejh, ha tudta volna, hogy ő oka ennek!

- Egy szép nyári este. Holdtölte volt épen;
A szellő se lebbent. Minden aludt mélyen;
Csak ők ketten voltak a belső szobában.
Mult idők emléke zsongott Ilonában.
Edelényre nézve vídáman mosolygott:
„Látom, hogy magaddal hoztad ide kobzod”.
Ugyan megtennéd-e jó baráti szóra;
200 Víg szerelmi nóta jönne most kapóra.
Ne legyen ma rívó hangja énekednek;
A szerető szívek boldogságát zengjed.”
Edelény elsápad, meg elpírul nyomba’.
Tüzelő két szemmel néz a szép asszonyra.
„Énekeljek, mondod? Jól van! Ime, halljad!
Nem az én hibám, hogy nem tudok vígabbat.”

Edelény éneke

- A virágok seregében
Legszebb, bárki mit beszéljen.
A rózsza, a rózsza!
210 Hejh! De még szebb az a rózsza,
Melynek méze csókja!
- Szeretem-e, ne kérdjétek,
A galambot, a fehérét.
Bevallom, bevallom!
Hejh, de szebb az én galambom,
Ha ölelve tartom!

Fél a galamb, hogyne félne,
 Mikor vércse száll a légbe'.
 Jaj néki! jaj néki!
 220 Mert a vércse összetépi.
 Ugy biz', összetépi.

 Véget ér a nóta. Elhallgat Edelény.
 Valami emésztí, látszik tekintetén.
 Csak bámul, csak hallgat s így szól végre: „Nos, hát
 Szép volt-e?” – És ezzel odavágja kobzát
 A márványpadlóra, hogy tízfele törik
 S ajkai eközben fuldokolva nyögik:
 „Isten áldjon, édes, gyermekkori társam.
 Arczod elborulni bár sohase lássam.
 230 Tövist ne teremjen sohase szerelmed.
 Ha egykor bajod lesz, számíts rám; itt termék.”
 Aztán sarkon fordult s ment, futott rohanva.
 Zágráb városában se híre se hamva.

Harmadik ének

– *Edelény, a holtig hű szerető.* –

Mely ellen tud állni, van-e oly nagy bánat
 Az idő gyógyító csuda-balzsamának?
 Vagy van-e a szívnek oly égető sebe,
 Hogy lassan, idővel ne forrna végre be?
 Dehogyan van! Bármily a szív gyöngesége:
 Nem törik oly könnyen darabokra mégse.
 240 Edelény is így volt. Egy ideig tombolt;
 A bortul várt vigaszt s a halálra gondolt;
 De mire behinté az első kikelet:
 Fehér virágokkal az erdőt, lígetet:
 Megenyhült, s már kezdett így eszmélni néha:
 Ez az élet mégsem oly komisz portéka.
 Annyira nem vágyott többé a magányba
 S betekintett olykor László udvarába.
 Mondanom se kell tán, hogy ez jól fogadta;
 Beültette mindjárt zsíros hivatalba;
 250 Nem egy bajos ügyben tanácsát kikérte
 S tanácsért kalácsot juttatott cserébe.
 Szóval, amint mondom, Edelénybül úr lett.
 Ha magát kifente, sok lovagon túltett.
 De hozzá kell tennem, meg is érdemelte; [❖]

Míndig a honé volt szíve, karja, lelke.
 Elsőnek ő állt kí, ha valami baj volt.
 Mogyoródi síkon mint oroszlán harczolt.
 A hunok fajzatját verte, vitta, vágta.
 Sok csatába' vett részt; isten tudja, hányba'.
 260 S ha békében kardja ott hevert a sutba',
 Edelény akkor se volt heverő lusta.
 Szóval és tanáccsal s tettel is, ha kellett,
 Készen állott mindig László vezér mellett.
 Ama gyásnapon, vagy napja volt örömek?
 Amelyen a pártos végre fogva görnyedt,
 Salamon királyt ő vitte Visegrádra,
 A nehéz fogságba, Salamon tornyába.
 S midőn végre László vette át kezébe
 A királyi pálczát a nép örömére:
 270 Hogy érezze, mily nagy nála becsületje,
 Edelényt ungvári főispánná tette.

Telt az idő, telt, telt. A szép Ilonárul
 Ritkán érkezett hír Zágráb városából.
 Edelény is immár vígaszát meglelte
 A csendes, a tiszta, szép emlékezetbe'.
 Míg egy szomorú hír – öröm-posta néki –
 Megértette véle, hogy azért a régi;
 Hogy Ilonát most is szereti, imádja,
 Ha későn, ha így is *özvegyi* ruhába'.

280 Hát biz úgy! Egy szép nap' követ jön hirtelen:
 „Meghalt Zvojnimir a horvát fejedelem,
 S mivelhogy utódja nem született neki,
 Az ország kormányja özvegyét illeti.
 Csakhogy nincsen addig. A horvát főurak
 (Nyakasok, irígyek, mint a mostaniak)
 Nem akarják tűrni, hogy gyöngye nő legyen
 Zvojnimir utódja, horvát fejedelem.
 Kicsinylik s hódolni nem akarnak néki.
 Mindezeknél fogva fölségedet kéri;
 290 Küldjön segedelmet, katonákat innen.
 Kutya egy világ az; fölfordult ott minden.”

- Edelény is épen az udvarnál jára
 S majd kibújt bőréből e szók hallatára.
 „Isten nyugasztalja – szólt –, de mért tagadnám.
 Mint menyei szózat, ez a hír ugy hat rám.
 Szívem Ilonája özvegy valahára;
 Jó az isten, jót ad! Hála neki, hála!
 Nem vagyok szegény már, se valamí jött-ment.
 Fölvittem a dolgom’, fel azóta szörnyen.
- 300 Ha most kérem őt meg, azt súgja a szívem,
 Ilona azt fogja válaszolni: *Igen!*”
- A királyt megkérte, bízsa csak ezt rája;
 Majd csinál ő rendet Zágráb városába’.
 S ugy is lőn. Megíndult ugyanaznap este;
 László seregével hajnalban követte.
 A Muravidéken érte utól László.
 Uj hír várta már ott; szomorú, megrázó.
 Hugát a horvátok elfogták, a gazok
 És tömlöczben őrzik, mint valami rabot.
- 310 Amíddön megtudta Edelény a dolgot,
 Az ökleit rázta, a vére felforrott.
 „László király lányát becsukni merétek?
 Majd adok én nektek! Zsíványok, pribékek!
 Kegyelmes királyom! Hogyha bízol bennem,
 Nem vallok kudarczot; hagyj előre mennem.
 A lovam gyors lábu; furfangos is volnék.
 Megviszem lányodnak, ne nyugtalankodjék.”
 Nagyön örült László e bátor beszéden,
 Levelet is küldött lányának, ne féljen.
- 320 Közel a segítség, meg leszen boszulva.
 Edelény elszáguld, lovát sarkantyuzva.
 Míddön Horvátország határához ére,
 Álrühát vásárolt, horvátul beszéle.
 Így jutott be szépen Zágráb városába,
 A lázadó rendek zagyva táborába.
 S mínthogy a szerencse, sok példa van erre,
 Segíti a bátrát, ő lett kiszemelve,
 Hogy Ilona börtön-ajtáját vigyázza.
 Okos beszéd, dörmög, majd lesz gondja rája.
- 330 A várnagytól aztán illendően megkérde,
 Merre van a járás foglya börtönébe.
 Így halad oszt’ által sok folyosót, termet.
 A bús özvegy legbent sötét lyukba’ senyved.
 Szép mint lánykorában, csak egy kicsit sápadt; [❖]

- Vagy még szebbé tette a sirás, a bánat.
 Porkolábnak hitte, amídön belépett;
 Edelényt azonnal dehogy ismeré meg.
 Csak midőn megszólalt, hangja zengzetébül
 Tudta meg, hogy itt most megmentése készül.
- 340 Edelény átadta a király levelét,
 Szép piros vászból volt rajta a pecsét.
 Míg olvasta, arczán meglátszott az öröm.
 Muzsikáló hangján így szólott: „Köszönöm!”
 Aztán vége-hossza nem lőn a beszédnek:
 „Mí ujság? Hogy vannak? Kik holtak, kik élnek?”
 Végül Edelényhez fordult: „S hogy van maga?”
 „Köszönöm kérdését; *jobban, mint valaha!*”
 Régi jó időkrül beszéltek még sokat.
 Edelény dicsérte az eltűnt napokat.
- 350 Csak szerelmérül nem szólott még idáig;
 Bár – gondolta – *ez se késhetik sokáig*.
 De mivel törődött volt az utazástul,
 Elvégre, ahogy volt, csizmástul, ruhástul
 Az ajtóküszöbre fejét lehajtotta
 S elszenderült édes, hosszú, mély álomba.
- Viradt s Edelény még mindig aludt mélyen.
 Egyszerre imetten zajt hall közelében.
 Fegyverek csörgését, jó magyar beszédet.
 „Ez már a király, vagy nem igaz, hogy élek!”
- 360 Szegény jó vitézem! Nem is élsz sokáig!
 Nézd azt a magyart ott! Szeme hogy’ szikrázik.
 Nem ismer rád. Nézd, nézd, a nyílat feszíti,
 S a padlót kibuggyant véred nedvesíti.
 A zajra fölébredt Ilona is rögtön.
 Szabadulás várja? Vagy még rondább börtön?
 „Nem börtön! Szabadság! Hisz’ ezek *magyarok!*”
 De mí ez? Nagy isten! Várjatok! Várjatok!
 Megölve, vérében fekszik egy hű lélek;
 A kerek világon leghűbb, legvitézebb!”
- 370 A szörnyü tévedés csakhamar kiderült,
 Hogy Edelény volt az, akí ott elterült.
 Ott terem László is, megtapíntja sebet:
 „Talán még nem késő. Hol van egy kötelék?
 Fáj-e, hű vitézem, drága Edelényem?
 Hamar ide orvost; tán nem késő még sem.”
 De az nyögi halkán: „Sose fáradjatok. [❖]”

Nem kell íde orvos. Meghalok! Meghalok!”
 Aztán Ilonára veti föl szemeit:
 „Azt hittem öledben ér a halál, nem itt.
 380 Egy titok feszíti sok év óta keblem’:
 Szeretlek, imádlak, forrón, véghetetlen’.
 Szerettelek mindig, már suhancz koromban,
 S mídön férjhez mentél még ezerszer jobban.
 Nem hordtam szívemben soha képét másnak,
 S hogy halálom’ érzem, mostan is megáldlak.
 Azt hittem, én balga, hogy most megszerezlek.
 De boldognak lennem lám a sors nem enged.
 Csak legalább hullass egy-két könnyet értem.
 – Hejh! hullattam én is! – Ezzel is beérem.
 390 S mondjad el én rólam, ki majd fekszem holtan:
 Edelény, a holtig hű szerető voltam.”
 Nem bírja tovább már; elakad a nyelve.
 Mosolyog. Félszemmel belát már a mennybe.
 Feje lehanyatlik Ilona ölébe.
 Bús históriámnak itten szakad vége.

Ahol ezt olvastam, még hozzá volt toldva,
 Elmondom hát én is s nem hagyom a tollba’:
 Ilona is holtig hű volt Edelényhez;
 Sokáig síratta, sohase ment férjhez.
 400 Nevérül nevezte Borsod vármegyében
 Tornyos várkastélyát a Bódva völgyében.
 Ott halt meg maga is; ott van eltemetve.
 Míndörökre áldott az emlékezetje.

[1882. október 28. előtt]

(410.) FAKÓ POÉTA

Szegény magyar fakó poéta!
 Szerencséd, hogy nem él Petőfi;
 Gyülölte a szemforgatókat,
 Nem birt ő, mint te, dörgölődni...
 S te, akit a magyar poéták
 Között elsőnek mondanak,
 Ősz hajjal talpat nyalni jársz el...
 Petőfi, jó, hogy halva vagy!

Szegény magyar fakó poéta!
 Szerencséd, hogy meghalt Arany,
 A velszi bárd örökre hallgat;
 Jó, hogy lángajka zárva van.
 Te vén gyerek, te kegyleső, te
 Fakó költő, nem velszi bárd,
 Egy kézszorítás kell neked csak,
 S kiáltod: Éljen Eduárd!

Szegény magyar fakó poéta!
 Szerencséd, hogy nem vagy magad.
 Szerencséd, hogy komédiás vagy,
 Akit a nemzet megtagad.
 Szegény magyar fakó poéta!
 – Szerencséd, édes nemzetem
 Hogy ő hozzá nagy dalnokid közt
 Nem hasonlított senki sem.

[1883. január 14. előtt]

(411.) A HALOTT GYŰRŰJE

Szegény Aurél nagyon beteg,
Sápadt, sovány, fürdőre megy.
– Idám, az ég megáldjon!
Nincs már csak egynehány hetem;
E szép világtól, érzem,
El kell örökre válnom.

S hogy fonnyadt karja tárul, im,
Gyűrűje, benn' a kő rubin
Tova gurul a porba.
– E gyűrű mondja meg neked,
Hogy itthagytam az életet;
Elküldöm haldokolva.

Ez májusban történt ekkép.
A lány kisírta két szemét;
S hogy őszi szél lerázta
A fák lombját, anyjának is
Átjárta húsát, csontjait
S lefekteté az ágyba.

Nincsen kenyér; mi lesz veled?
Dologhoz nem tud kis kezéd;
Csak nem mehetsz cselédnek?
Ha most itt volna szeretőd...
Eh! falatod sincs betevőd.
Ő sem törődne véled.

„Van itt még egy darab ruhám.
Nézd, új, selyem, föl sem huzám.
Ő adta viganómat,
Kivánnod kell csak, bár szívem
Utána vérzik, elviszem
Zálogba a zsidónak.”

„Egy pár garas... Mit ér neked?
Az orvosság is többre megy
S nyakamban itt a házbér.
A háziúr legény fia
Mindíg kerülgetett, Ida.
Megszánva szép orczáért.”

Kis pinczelyuk, hideg, setét
Menjen? Ne menjen?... már kezét
Rátette a kilincsre.
Ajtót nyit ekkor valaki
S a postás látható, aki
Egy levelet hajít be.

Pecsétje, színe gyász s amint
Felbontja, kis gyűrűt tapint,
Piros rubin a kő benn'.
„Van egy gyűrűm. Fát, húst veszek
S ahova küldesz, nem megyek,
Akármilyen lesz belőlem.”

[1883. január 21. előtt]

(412.) A HALÁL ÖNKÉNYTESEI

Nagy háború készül kitörni
Az ellustult világon újra.
A rothadó beteg kor ellen
Erkölcsei rend nagy háborúja.
Sietve gyűl a légi hadsereg.
Halálba üldözött önkénytesek,
Kiket a nemezis berendel
Harcolni a kizökkent földi renddel.

Mint határ-helységek lakói
A hadbaszálló katonákat:
Ugy látjuk átvonulni sorban
Önkényteseit a halálnak.
Ez közlegény; amott egy tiszt megyen;
Ez ismerős; az ottan idegen.
Oly hallgatag, bús valamennyi...
Csak vérük hullását lehet kivenni.

Így gyülekeznek fönt a légben;
A földi szem nem látja őket.
Ágyához lépnek lopva, titkon
Az elbukottnak, szenvedőnek.
Aki megunta életét,
Elbódítják szegény fejét.
Meghalni önkényt: szörnyű végzet!
De hánynak százszor nehezebb az élet!

S egy éjjel szellemek csatája
Veri föl az alvó világot,
És emberirtás, szörnyű harcz lesz,
Minőt ember még egy se látott.
Petyhüdt a föld, tikkadt a lég.
Érezni a vihart lehet.
Közelget, halk morajjal újra
Az uj idők tisztító háborúja.

[1883. június 17. előtt]

(413.) MAGYAR VIRTUS

Lármázz magyar! Ellenfeled'
Kongó szavakkal kardlapozzad,
És öltsd azokra nyelvedet,
Kik megcsufolni nem haboznak.
Óh, mert nyelved merész, csodát mivel,
De az utolsó vagy, ha tenni kell.

Aludj', magyar nép! Bármí jó:
Mindegy, te sült verébrül álmodj',
Változván ember és idő,
Őrizd meg ősi lomhaságod'.
Mig más egész nap fárad, izzad:
Te szempilládat föl se nyissad.

Hallgass magyar! Ha rád morog
A külföld, némulj el szavára.
Mert bár mindenbe' majmolod,
S mint árnyék támolysz nyomába:
Nem hallgatsz, csak dicséretére;
Hibád' ha látja, esz a méreg.

Vakulj magyar! Türelmedet
Nem józanság okozza, hidd el.
Szidd inkább gyöngé merszedet
S keleti röstséged veszítsd el.
Nagylelkű, higgadt nép nem vagy te, nem!
Csak léha vagy, csak rest vagy, nemzetem?

[1883/1889]

(414.) VAKULJ MAGYAR!

(A horvát zenebonára)

Aludj, magyar! Hadd csipjenek
Szunyog-légy-szomszédok; – de álmodj!
Hadd szipolyozzák véredet,
Te óvd meg ősi lomhaságod,
Ha más egész nap' fárad, izzad:
Te szempilládat föl se nyissad.

Lármázz magyar! ki ellened:
Kongó szavakkal kardlapozzad,
Csak öltsd azokra nyelvedet,
Kik megfenyítnek, megrabolnak.
Óh, mert nyelved merész, csodát mivel;
De az utolsó vagy, ha tenni kell.

Csak tűrj magyar! Történeted
Türelmed' még nem látta veszni.
Rozsdás kardod, rozsdás fejed,
Mert harcz nem élesíti, edzi;
S ha elpusztulsz, fejedre mondják:
Csak türt, megérdemelte sorsát.

Csitt hát magyar! Ha rád morog
A külföld, meglapulsz szavára.
Bármit mivelsz, őt majmolod,
Mint árnyék támolyogsz nyomába.
Hogy hol szorit cipőd, te érzed,
És mégis más vezérli lépted'.

Vakulj magyar! Türelmedet
Nem józanság okozta, hidd el;
Szidd inkább gyöngé merszedet,
S keleti röstséged' veszítsd el.
Nagylelkű, nyílt eszű nem vagy te, nem!
De gyáva vagy, de rest vagy, nemzetem!

[1883. szeptember 2. előtt]

(415.) SZEGED

Hullámsirodból feltámadt Szeged,
Reménye a hazának, üdv neked!
Szépülj, virulj, légy gazdag, írigyelt;
Alföld lakóinak gondját viseld,
S a Tiszánál élő testvéreket
Magyar, mivel s munkás néppé tegyed!

[1883. október 14. előtt]

EGY DIVATOS LIRIKUSRA

(416.) I. [NAGYOBB VAGY TERMETEDNÉL...]

Nagyobb vagy termetednél,
S mondjuk, nagyobb nevednél.
Annál az egynél vagy csekélyebb,
Aminek magadat te véled.

[1883. november 4. előtt]

(417.) EGY DIVATOS LIRIKUSRA / B

Nagyobb vagy termetednél,
S nagyobb vagy nevednél;
Csak annál vagy kisebb
Aminek önmagad hiszed.

[1883. november 4. előtt]

(418.) II. [KÜZD AZ IDEÁL S GYŐZ AZ EGYSZEREGY...]

Küzd az ideál s győz az egyszeregy:
Életbe', dalba' duplán hirdeted.
S a költészet múzsáját, akinek
Kedvencze vagy (tudn'illik azt hiszed),
A piacon kinárod a vevőknek:
Finom portéka, ki ad érte többet!
Az ideál s a száraz egyszeregy
Okos könyvedben így karöltve megy.
S eszembe jut, hogy a pogányvilágba'
Merkur volt, ki a lantot feltalálta.

[1884. szeptember 28. előtt]

(419.) III. [MIT KINOSAN, VAJÚDVA ZENGESZ...]

Mit kinosan, vajúdva zengesz,
Csinos, csengő és illedelmes.
De hatni nem tud rám az ének,
Mert nem találom benne *éned'*.
Látom, hogy jó a tárgy, a szerkezet:
De nem hallom ki szivverésedet;
S elgondolom: virágillat hiján,
Hiába szép, mégis csak – tulipán.

[1884. szeptember 28. előtt]

(420.) SZERETLEK, MINT EGY ELHAGYOTTAT...

Szeretlek, mint egy elhagyottat
Egy másik elhagyott szerethet.
Ahogy vergődő fájdalom csak
Képes szeretni: úgy szeretlek.

Nem a gyönyörnek tiszta mézét
Szomjazza ajkam, hogyha csókol;
Az, ami hozzád vonz, a részvét;
Szeretlek édes, száналomból.

Szeretlek, mert mint én, leányka,
Te is jobb sorsot érdemelnél;
Szeretlek, mert reád találva
Látom, van árvább szív szivemnél.

Szeretlek önzésből, kimondom;
Mert amidőn szemedbe nézek:
Érzem, nem oly sötét a sorsom,
S én kezdek vigasztalni téged.

[1884. március 21. előtt]

(421.) POLITIKUS NEMZET

Mi kedveltebb minálunk, mint a kártya,
Káromkodás, cigány, zsidók szidása?
Minek van mindenütt biztos keletje,
Kocsmába', klubba', künn, tanácsterembe'?
Mi képes a magyart úgy feltüzelni,
Hogy falnak kész rohanni valamennyi?
Mi mérgez meg családot, társadalmat?
Mi vet szünetlen gáncsot a magyarnak,
Hogy azt mondják honára: Ázsia?...
Kimondjam-e, hogy a – politika!

Óh, Goethe, bár csodálom lánghed',
Igazságod biz' még se volt neked,
Midőn bölcs elméd így okoskodott:
Versben politizálni rút dolog.
Költők királya, te nem ismeréd
Árpád politizáló nemzetét;
Különben meg vagyok győződve róla,
Hires mondásod változtatva szólna:
Politizálás rút versben, papíron,
De még rútabb, ha gyakorlom, nem írom.
Nálunk versnél úgy sincs ártatlanabb
Portéka: olvasatlanul marad.
Lehetsz oly bölcs, mint Salamon király:
Lenéz a kortes, ki politizál
És többre tart egy rossz programbeszédet,
Mint minden tudományt és bölcseséget.
De bezzeg másnak tűnsz fel neki egyben,
Ha dikciózol ordító tömegben,
Ha népgyűléseken tudsz *szólnokolni*,
S nagy garral értesz hangoztatni holmi
Kopott, erőtelen szópuffancsokat.
(Idézhetnék, ha kedvem vón', sokat.)
Ha tollat forgatsz, pár lapos vezércikk,
Biztosra foghatod, számodra tért nyit.
S ha nagykorú vagy és ki van fizetve
Adód, bizton bejutsz a parlamentbe.
Országház! óh, ígéret földje te!
Rajtad függ milliók sovár szeme,
Mert nem igaz magyar, kinek szemében
Más pálya is van, Isten úgy segítjen!
Mi mást jelent a példa, hogy gyakorta,
Mihelyt az ország népe felkarolta
Jobb sorsra méltó valamely fiát,
Csinált belőle rögtön honatyát.
Egy *szózat*os költőből így lehet
Nagy némaságú *hallgató* követ.
S a csábnak ellenállni nem tudott
Petőfi sem, de ő *csak* megbukott.

Üdv hát neked, Szalonta hős fia,
Ki, midőn a hálás pátria
Jött megkínálni biztos kerülettel,
Szöktél előre azt feelve: Nem kell!
Cicero mondta, hogy ki mihez ért,
Annak szentelje egész életét.
Nálunk? Az is, ki három iskolát
Végzett s nem lát az orránál tovább,
Még csupasz állu s már korteskedik,
Kész kis Kossuth álmában mindegyik.
De ott, ahol dolgozni, tenni kéne,
Rögtön megcsappan hirhedett erélye.
S kisül, hogy csak Pató Pál ur fia,
Vagy „ama bizonyos csizmadia.”
És bárhová menj, édes honfitársam:
Egyben botolsz meg: a politikában.
Magyar vért többé nem hoz semmi lázba,
A bort kivéve csak kortes-kokárda.
S a honleány se búzduul már ma máson,
Csak képviselői beszámoláson.
Egy pálya van csak, egy cél, egy dicsőség:
Választókerület, képviselőség.
Beszélhetek ti józan emberek,
Hogy ide orvos kell; a nép beteg,
Kereskedés, ipar lassan halad,
S ami van is, német kézben marad.
Hogy irodalom és művészetek
Csak kegyelem-kenyéren tengenek:
A magyarok minderre rá nem érnek,
Amig az országházában beszélnek.

Igy látva téged, édes magyarom,
Erősen bizom benned mondhatom.
Mert meggyőződöm, hogy nem árt neked már
Se Schulverein, se horvát-ügy, sem Eszlár.
Történjék bármi e czudar világon,
Te csüngj tovább kedvelt politikádon.
Ha eddig nem volt képes tönkre tenni:
Örökké élsz, nem öl meg soha semmi!

[1884. május 11. előtt]

VALLOMÁSOK

(422.) I. [SERÉNY A VÁGYBAN...]

Serény a vágyban, rest a tettben;
Aludt vér s mégis telhetetlen.
Csábitni kész a nőt, ha messze;
De bamba, szótlan véle szembe’:

Ilyen vagyok, mióta élek,
A szerelem elméletének
Tudósa, bölcse, hirdetője,
S a gyakorlatban gyáva, dőre.

(423.) II. [MINT AZ ÉHES KOLDUS-EMBER...]

Mint az éhes koldus-ember,
Aki sóvár, kandi szemmel
Csak nézi, amire vágyik:
A kirakat drágaságait:

Úgy vagyok az asszonyokkal;
Aki lát, azt mondja joggal:
Becsületes koldus-ember;
Éhen hal, de lopni nem mer.

(424.) III. [NŐK SZEMEI, HOGYHA SZÉPEK...]

Nők szemei, hogyha szépek,
Óh, beh gyorsan megigéznek.
Ahány szép nő, megkívánom.
Hajálálom!

Ha mosolygó szeme biztat:
Jer, szeretni megtanítlak:
Csak pirúlok, csak csodálom...
Hajálálom!

Hogyha aztán mást ölelget:
Azt mondom: Nem érdemelt meg.
S ő neveti bambaságom’
Hajálálom!

(425.) IV. [HEINÉVEL, HA KELL, BEVALLOM...]

Heinével, ha kell, bevallom;
Ha nem is oly büszke hangon;
De pirúlva, meghatottan:
Szűzet el nem csábitottam.

Olyan nő sincs a világon,
Akinél vón' tartozásom;
Mert a csók volt az egyetlen,
Amit mindig kifizettem.

[1884. május 21. előtt]

(426.) BETEG VAGY, AZT MONDOD NEKEM...

Beteg vagy, azt mondod nekem,
Boldogtalan kis betegem?...
Én irgalombul azt kívánom:
Halj meg, mig ifju vagy, leányom.

Ne várd, mig fonnyadt lesz szived,
Mint ősz utólján a liget;
Míg lelkedből vad szenvedélyed
Minden világos szint kiéget.

Óh, kérjed inkább istened',
Hogy most hunyhasd le két szemed',
Mikor még van szivedben álom,
S van mit siratnod e világon.

[1884. július előtt]

(427.) FOGY A SUGÁR...

Fogy a sugár; élet-napunk
Hevét veszíti, nem csoda!
Annál gyorsabban hervadunk,
Ha árnyékunk nem volt soha.

Szívünk kialszik csendesen,
Mint hamuvá égett parázs.
Ah, ez többé nem szerelem,
Csak gyöngé végső lobbanás!

Lassú haldoklás életünk;
Szerelmünk hervadó virág,
S már csak részvétet érezünk,
Ölve fonnyadt Perditát.

[1884. július előtt]

(428.) HA DURVA MÓDON SÉRTELEK...

Ha durva módon sértelek:
Lelkedre valahogy ne vedd.
A sérelem, ha mutatod,
Hogy fáj szivednek: legnagyobb.

Ne vess csak rajta, rajtam is.
Ne is gyanítsák, hogy hamis
A jókedv, mely szemedben ég,
S hogy szíved meg van ölte rég.

Kaczagj a szón, amely gyaláz.
Hogy illenék hozzád a gyász!
Eleget csalták könnyeid,
Nevetve csald most, aki szid.

[1884. július előtt]

(429.) RAJTA, RAJTA! ÉLD VILÁGOD!...

Rajta, rajta! Éld világod!
Csak így lehet igazságod.
Ne vess, légy víg, bármi érjen;
Szomorúnak lenni szégyen.

Ismered a földi rendet?
Le van győzve, aki szenved.
S aki sebét nyitva hagyja:
Elvérzik az istenadta.

[1884. július előtt]

(430.) AZ ERDŐ HERVADÁSA

Se lombsátrad, se madarad;
Vándor ember lépte alatt
Zörögnek a levelek.
Varju károg száraz ágon,
Hervadás ül a világon:
Jönni érzem a telet.

Hova lett, mondd, csábos árnyad?
Pillangóid hova szálltak?
Hol van diszed, illatod?
Elhervadtak a virágok,
És ahol most fázva járok.
Bus enyészet, csend van ott.

Oda van a nyár, az élet!
Minden így ér, mint te, véget,
Oly kopár lesz, oly hideg,
De azért befutja enyhén
Kopasz fáid még a repkény,
Mint az emlék a szívet.

[1883. január 7.]

(431.) PROLÓG

(Szavalták a könyvkereskedő segédek „Csak szorosan” egyletének jan. 5-iki estélyén)

Hadd zengjek féltestvérek, rólatok.
Kik eszmét, szellemet, könyvet kínáltak.
A mienknél nem jobb a társatok,
Közönynek hívják ezt a jó barátot!
Kik az író hírét terjesztitek,
Úgy jártok, mint a föl se vett poéták.
A könyv ma nem kell, a tömeg siket,
S a kort ma nem élvezik, csak a léhák.

Ah, úgy van, úgy! Hiába kérkedünk,
Hogy versenyzünk a mívelt nemzetekkel.
Szívünk nem él, csupán idegzetünk!
Ujságpapír, botrányok; más ma nem kell.
Ujság ujságot ér szünetlenül,
S írónak, kiadónak foga vásik.
Posztkiszli ellopásán még hevül,
A t. cz. publikum, jó könyvtől ásít.

Írók művét ne emlegesd neki;
Elalszik már a címűtől is, ha hallja,
S nem lelki benső szükségből veszi
A könyveket; nincs pénze holmi dalra.
Egy pár garast ha mégis vet nekik,
Az irodalmat pártolom! – kiáltja.
Pedig sok másra két kézzel telik;
Tanum a bor, korteskedés s a kártya.

Hát meddig tart még ez az állapot!...
Siket füleknek meddig szól az ének?...
Ti nyelvetekre büszke magyarok.
Hát könyves boltba már ti sose léptek?
S ti fiatal barátaim, vajon
Megértek-é műveltebb kort amannál,
Midőn magyar háznál az asztalon
Könyv nem volt látható, kivéve – naptár?

Szivem azt mondja, nem fog tartani
Örökké ez a mozdulatlan álom.
Mindnyájunknak fog még hajnallani,
Nekünk is lesz még ünnep a világon.
Ápoljuk, tartsuk ébren a reményt,
Hogy a magyarnak van még szíve, lelke.
Aranyt, Petőfit, Katonát, Keményt,
Nem hozhat létre pusztá vakszerencse.

Barátaim, ti is reméljétek;
Az írónak szüksége van reátok.
Higgyétek, ez tovább így nem lehet.
Lehull a nemzetről a régi átok.
Csak szorosán, csak összetartsatok!
Áruljatok dalt, bölcseséget, eszmét,
Azt mondta egy magyar, a legnagyobb:
Ha Magyarország nem volt is, de lesz még!

[1885. január 5.]

(432.) MAGYAR LÁNY

Ha a bölcső magyar lánnyá ringatott
A jó Istent eléggé nem áldhatod.
Minden reggel, minden este áldd nevét,
Hogy magyar szót ejtettél ki legelőbb.

De születni magyar lánynak nem elég,
Meg is kell hogy érdemelje a nevét.
Legyen szendébb, tisztább, jobb és szelidebb,
Mint a máshol nőtt lányok, a többiek.

Valahányszor kicsi lába port tipor,
Áldja meg e szép hazát mindannyiszor,
Legyen neki öröm is és büszkeség,
A hazáért feláldozni mindenét.

Jó sorsban a hitet, békét ébressze,
A családi kör melegét élessze;
És ha Isten balsorsot is megenged:
Vigasztaljon, tanítsa a türelmet.

Fürge ifjak, bús férfiak, öregek,
Szeressék meg általa a nemzetet.
Kiáltsanak fel, ha látják, lelkesen:
Csak magyar föld, más ilyen nőt nem terem.

[1885. január 11. előtt]

(433.) HOGYHA VÁRSZ MÉG...

Hogyha vársz még vagy tíz évet:
Én leszek, nem más a férjed,
S ha tárczám is úgy akarja!
Fűrösztelek tejbe'-vajba'.

Holdvilágos éjszakákon
Járunk majd a lagunákon
Ott ismétlem karjaidban:
Holtomiglan, holtodiglan.

Csókjaink majd elregélik,
Mire vágytunk annyi évig...
Csakhogy addig, én szerelmem,
Megöregszünk mindaketten.

[1885. január 31. előtt]

(434.) ESZTER LEGENDÁJA

Hogy elközelgett a húsvéti hét:
Esztert nem látta senki többé.
Mi lett vele, mikor tűnt el s mikép,
Nem árulták el, kik megölték.
Krisztust, nem Jehovát imádta:
Azért küldték szegényt halálba.

Először is vérét vették szegény
Eszternek vad lelkű pogányok;
Aztán elásták éjnek idején,
Utána dobván még egy átkot.
Vérét megitták és kacagtak:
„Keresztény Isten, hol hatalmad!

Támaszd fel Esztert, könnyűség neked,
Ki oly erős, mindenható vagy.
Sújts haragoddal, késünk ölte meg,
Büntess meg, Istene a jóknak!
Te szerető, te gyöngé Istén,
Az úr, Jehova, te vagy itten!”

S hogy a hívők im ezt hirül vevék:
Esztert keresni indulának.
Kutatták sirját és nem lelheték
(Nagy a hatalma Jehovának!)
S már zúgolódtak kishitűen,
Hogy nincs igazság istenükben.

S felhők közöl, mint Jóbnak valaha,
Midőn Istent vádolni merte,
Egyszerre megszólalt az Ur szava
S a csüggedőknek ezt felelte:
„Akit ma kishittel kerestek:
Feltámad, én mondom tinektek!”

Mint Jézus sirját a zsidó papok:
Ugy őrzik most az Eszterét is.
S mint Jézus sirjából feltámadott;
Ő is fel fog támadni mégis,
És Jehovát véres nyakával
Vádolni fogja szörnyű váddal.

„Mind jól van téve, amit én teszek.
Utaim titkosak, de bölcssek.
Eszter, ma gyászotok, keservetek
Oka lesz egykor még örömnök.
S midőn feltámad minden áldozat: csak
Jehova fog meghalni az nap.”

[1885. április 5. előtt]

(435.) ZSIDÓK, KERESZTELKEDJETEK KI!

Ahazvér, az örök bolyongó
Sohajt minden ghettó előtt:
Hát meddig lesz még rajtam átok!
Mikor lelek már pihenőt.
És titkos szózat zúg a légben:
Mindaddig nem fogsz megpihenni,
Mig egy ghettónak lesz lakója...
Zsidók, keresztelkedjetek ki!

Más istenünk van, más világunk!
Mi meg nem értjük Jehovát,
A régi istenek kivesztek;
Mit kísértsen csak ő tovább!
Villámszóró Zeűsz sem él már;
Allát is látom útra kelni
Európából Ázsiába...
Zsidók, keresztelkedjetek ki!

A haragos Jehova meghalt;
Most szerető, jó isten él.
Lehet-e Isten bosszuálló?
Kivánhat-e szemet-szemér'?
Tilthatja-e a nem zsidóval
Jót tenni, véle lakni, enni?...
Mondhatja-e: Gyűlöljed, öld meg!...
Zsidók, keresztelkedjetek ki!

Ezer nyolczszáz és nyolczvan éve,
Hogy Ahazvér, szegény bolond,
Elátkozottan, kitaszítva
Ezen a földtekén bolyong.
Szánjátok őt meg: mert ha többé
Jehovát egy zsidó se zengi:
Ahazvér is meg fog pihenni...
Zsidók, keresztelkedjetek ki!

[1885. április 12. előtt]

(436.) A LENGYELEKHEZ

(Midőn az 1885-ki budapesti országos kiállítást meglátogották)

Sirtunk, midőn elesteden zokogtál,
Széthulló nemzetünk bus mása voltál.
És amikor hazád' szétdarabolták:
Testvérünknek fogadtunk, Lengyelország.
Kishit fogott el, látva végzeted',
Hogy a mi sorsunk is csak ez lehet.

Nem vesztél el, mint Róma hajdanában,
Magát túlélve, hosszú rothadásban.
Mint Izraelnek, úgy se lőn a veszted;
Egy új világot nem hozott kereszted.
Elestél, mint erdők nemes vada
Nagyúri kedvtelésnek általa.

Szabadság népe, rablánczokra fűzve,
Jer magadat kisírni kebelünkre!
Mi átérezzük, értjük szenvedésed',
Gyászban sokáig osztozánk tevéled.
Háromszáz éven át nem volt hazánk.
Háromszáz évig sírva vigadánk.

Oh, lengyelek, nézzétek a magyart ma!
Tettvágytul éled újra lelke, karja.
Pedig, hejh, búsult ő is, mint a lengyel;
Multján borongott ő is méla kedvvel.
De felvirult megint, mert volt hite.
Hitet meritni jertek hát ide!

Remélj jövődben, Koszciuszko népe!
Hidd, hogy hazádnak nincs örökre vége.
Hiába hurczolnak Szibériába:
A szabadságnak nő ottan virága,
S a hó besöpri ott a jósigét,
Kasszándrai „finis Poloniae”-t!

[1885. május 2. előtt]

(437.) SZÉP ASSZONYOK

Szép asszony és hozzá erényes...
Ugyan hova gondolsz, fiam?!
Hát ne egyék az, aki éhes?...
Ah, éheznek mindannyian!
A legjobb nő erénye véges,
S helyzete sokszor vajmi kényes,
Hizeleg száz ajak neki...
Százat hallgat meg?... Jól teszi!

Erényt szép nőtől az kíván csak,
Akit a rút önzés vezet.
Ohajtja őt, de csak *magának*,
S örül, ha véle vétkezett.
Ám oly bolond nőt hol találtak,
Ki egyszer engedvén a csábnak,
Erényes hölgygé lett megint?...
Belémerül a bűnbe mind!...

[1885. május 31. előtt]

(438.) BUDAPEST

Columbus földjéről csudákat
Hoznak hirül az agg világnak,
Bizonyságul, mily sokra képes
Küzdő műveltség, amely ékes.
Nagy városoknak, mint varázsütésre,
Egy nyár alatt történik épülése,
Sötét őserdők rengetegjén,
Ahol nem élt más eleven lény,
Csak serge tarka papagájnak,
Csak pávián, kigyó, vadállat,
Szines bogár, kolibri, gyík...
Ma zúgva csörtet át a Paczifik,
Az ősi csendnek zakatolva,
Hogy emberészre, szorgalomra
Nincs akadály, nincs semmi gát...
Ilyen amoda túl az ujvilág...

Kik bámuljátok ezt az ujvilágot:
Ily csodát itt is találtok;
A fáradt, vén Európába'
Is találtok még fris oázra;
Hol habjaid, ős Duna, hömpölyögnek:
Szép Budapest, büszkén köszöntlek!
Budapest, népem büszkesége,
Az ébredő magyar reménye:
Áldom minden munkás kezéd',
Minden téglád és porszeded'!
Európa kezd már észrevenni,
A vándor fényeddel betelni.
Te hirdeted, nem áztatás ez,
Hogy a magyar csak ezután lesz.
Hogy ez a nép, mely ezer évig
Nem lelheté meg pihenését,
Melyet harcban mindig csodáltak
(Tanum rá annyi hosszú század),
Hogy ezután még jobban csodálják:
Most vívja legdicsőbb csatáját...
Szép város, városoknak éke,
A magyarok nagy istenére
Fogadjuk fel, hogy meg nem pihenünk,
Míg Európa gyöngyévé nem teszünk!

[1885. szeptember 13. előtt]

(439.) A HERNYÓ ÉS A RÓZSA

(A „Pikáns Napktár”-ból)

Egy lomha hernyó, csúnya, sárga.
Izzó, heves szerelmi lázba'
Rózsáért égve vakmerőn,
Igy szólt hozzá epedve, hőn:
„Szeretlek, ékes rózsaszálom!
Szeress viszont és légy a párom!”

Még pirosabb lőn e szavakra
A rózsza és nagy lett haragja:
„Te rút hernyó, te csúnya állat,
Hord el magad', óh mert utállak.
Hogy' mersz rózsát szeretni, kérdem,
Te formátlan, te csúf, idétlen!”

„Csúfnak tartasz most engemet!...
– Felelt a hernyó. – Szép leszek!
Tudhatnád jól, hogy a jövőben
Színes pillangó lesz belőlem.”

„Lehet; de én nem várhatok rád,
Élveznem kell a röpke órát:
Életem, mint a lepke élte,
Rövid napokra van kimérve,
S mire belőled lepke léssen:
Rég elhervadtam, rég kiégtem!”

[1885. október 25. előtt]

(440.) BUDAPESTEN

Csakhogy itt vagyok megint,
E nagy város zsvajában.
Mert hol álmos béke int,
Ott nem élet: poshadás van.

Küzdeni a holnapér',
Megizzadni minden órát;
Akiben még forr a vér:
Nincsen annak szebb valóság.

Ott a költő otthona,
Hol a szellem küzd, csak ott van!
És nem ahol mint egy boa,
Lustálkodik jóllakottan.

Küzdjön elme és a szív;
Forrjon a világ, a lélek.
Ahol minden harczra hív:
Csak itt látom, mi az élet.

Többé már nem hagylak el,
Küzdelem dicső világa!
Még azt mondom: harczra fel!
Még hevülök, tette vágyva.

Az életharcz, munkaláz
Megizzaszt, de edz is egyben.
Nincs megnyugvás se varázs,
Egyedül a küzdelemben.

[1886. február 20. előtt]

(441.) PETŐFI SZOBRA ELŐTT [I.]

Virágokat nem ültettek sírodra,
El nem temettek, mint a holtakat.
Nem tudni, hogy leszúrva, letiporva
Vesztél-e el, vagy isten elragadt.
Néped csak bámult, meg se könnyezett:
Petőfi nem halt meg, csak elveszett;
Örök dalokat hagyva szíveinkben,
Fölszállt az égbe, mint egy régi isten!

A bús harangszó panaszolva, nyögve,
Nem élőket, csak holtakat sirat.
Gyászoljuk azt, ki elhagyott örökre,
Kinek új napja többé nem virad.
Petőfi a világnak kincse lett.
Ne sírjatok hát; lelkesedjetek!
Nevét átadja késő századoknak,
Hogy az élők irigyeljék a holtat.

Nem zengett szebb dal magyar ifju kobzán,
Hőbb lángolás szívet nem tölte be.
Kard volt kezében, homlokán borostyán;
Egyik halála, másik élete.
Nemtői kéz látszott vezetni őt.
Csodáljuk a sors által is dicsőt.
Regealakká vált; mert így kívánta
Ő és az ég, a dalnokok barátja!

Emléke ércznél, márványnál szilárdabb.
Mint szabadsághős, népe dalnoka
Nincsen kitéve vésznek, pusztulásnak;
Egész világ immár az ő hona.
Lehull a kő, elhervad a babér;
De ő minden dalában visszatér
És millió magyar szívébe vésvé,
Hevit, gyujt nemzedékről-nemzedékre.

Óh, múzsa, ég leánya, nincs a földön
Kincs, hír, gyönyör, nálad' nagyobb becsű.
Ha az egész világ mogorva börtön,
Mi vagy te? Ablakán hajnal-derű.
Nem ölsz, rombolsz, nem sajtolsz könnyeket,
A haragot, kint megbékélteted.
Nincs szomorúság, gyötrelem, bubánat,
Mely ne epedne lángolón utánad.

Az eszme és az érzelem hatalma
Világra szól; de csendes, zajt nem üt.
Ágyúk dörgése, özvegyek siralma,
Vér, átok nem kíséri mindenütt.
Nem jelzi útját rabláncz, rom, halott;
Mint égi fény csak melegít, ragyog.
A földet, mint a láthatatlan isten,
Némán vezérli; őt uralja minden.

...

Pató Pál úr munkához lát serényen.
Röstelli, hogy soká' lustálkodott.
A magyar nemes ősi renyhességben
Nem mondja már: „Paraszté a dolog!”
Költőnek, honfiúnak szobrot állít;
Árpád apánk szép nyelve felvirágozik
Új élet forrong ott a Tisza hátán
S a nép immár nem él lomhán, se gyáván.

A sutban egy hever csak; hadd heverjen!
Csak egy heverjen tétlenül a sutban;
Az ősök kardját rozsdá verje ki.
Hadd érjenek nyugodtan, munka-csendben
Malasztos béke-kor gyümölcsei
S ragyogjon tiszta fényével fölötte
A szabadság szent napja mindörökre!
Petőfi nyelve zengjen egyedül
Testvéri nép közt e hazán belül.

[1886?]

(442.) PETŐFI SZOBRA ELŐTT [II.]

Virágokat nem ültettek sirodra,
El nem temettek, mint a holtakat.
Nem tudni, hogy leszúrva, letiporva
Vesztél-e el, vagy isten elragadt.
Néped csak bámult, meg se könnyezett:
Petőfi nem halt meg, csak elveszett!
Örök dalokat hagyva sziveinkben,
Fölszállt az égbe, mint egy régi Isten.

Nem zengett szebb dal magyar ifju kobzán,
Hóbb lángolás szívet nem tölt be.
Kard volt kezében, homlokán borostyán;
Egyik halála, másik élete.
Nemtői kéz látszott vezetni őt;
Csodáljuk a sors által is dicsőt.
Regealakká vált, mert így kívánta
Ő és az ég, a dalnokok barátja.

Emléke ércznél, márványnál szilárdabb.
Mint szabadsághős, népe dalnoka
Nincsen kitéve vésznek, pusztulásnak;
Egész világ immár az ő hona.
Lehull a kő, elhervad a babér;
De ő minden dalában visszatér
És millió magyar szívébe vésve,
Hevít, gyújt nemzedékről-nemzedékre.

Te minden tűznél forróbb lelkü látnok,
Ki elhulltál a hősi harcz alatt;
Ki feláldoztál hírt, nőt, ifjúságot
Magyar hazádért, mely nem volt szabad;
Kit hányt-vetett a tél forgószele,
Te örök vágyak lázas embere:
Óh, nézz alá, óh, nézz le a magyarra,
Petőfi Sándort, hogy mily nagyra tartja!

Óh, nézz le s lásd, hogy nem haltál hiába,
Hogy a magyar nép küzd, fárad, remél.
Nem kétkedik már senki, csak a gyáva,
Hogy a magyarnak szebb jövője kél;
Hogy százados balsors nem ölte meg,
Hogy edzve mostan kezd új életet;
Mert meg nem fogyva számban és erőben
Él a magyar még, bízik a jövőben!

Pató Pál úr munkához lát serényen;
Röstelli, hogy soká' lustálkodott.
A magyar nemes ősi renyheségben
Nem mondja már: „Paraszté a dolog!”
Költőnek, honfinak szobrot állít;
Árpád apánk szép nyelve felvirágzik.
Új élet forrong ott a Tisza hátán,
S a nép immár nem él lomhán, se gyáván.

A sutban egy hever csak; – hadd heverjen!
Az ősök kardját rozsdá verje ki.
Hadd érjenek nyugodtan, munkacsendben
Magasztos békekor gyümölcsei.
Petőfi nyelve zengjen egyedül
Testvéri nép közt e hazán belül,
S ragyogjon tiszta fényével fölötte
A szabadság szent napja mindörökre!

[1886. március 13. előtt]

(443.) NAPGYÜLÖLŐK / MI FÉNYES, MINT A NYÁRI ÉG...

Mi fényes, mint a nyári ég,
Csipás szemünek semmikép
Se tetszik, mert nem nézheti
S komisz szavakkal mén neki.

Óh, sárbeszédü kóficzok!
A fényen nem fog szó-piszok.
Köpjétek bár le a napot:
Azért csak egyformán ragyog.

[1886. március 21. előtt]

(444.) MÁRCZIUS TIZENÖTÖDIKÉN [I.]

Hivatlanul is megjösz minden évben,
Szép márczius, bilincsoldó tavasz!
De azt a régi márcziust nem érzem,
A naptár mond csak annak, nem vagy az!
Tél ez!... Napodnak nem hevít sugára.
Fásultan él a kor s eszmétlenül.
Multon mereng a költő és dalába
Sohaj s haragvó mélabu vegyül.

Megalkuvás iránya a tömegnek,
Ábrándnál egy kis állás többet ér...
Óh, hányan vallják, hányan ezt az elvet,
Akiknek egy a vágyuk: a kenyér.
Az igazságot, elvet megtagadják,
S ki értük harczra kelne, nincs olyan.
Mondják, hogy él még a magyar szabadság...
Mit ér, ha rossz földben meg nem fogan!

Nem, ez nem az a márcziusi szellő!
Nem a szabadság éltető lehe,
Egy alvó népet új életre keltő,
Hogy százados rablánczit tépje le!
A nagy, negyvennyolczas márcziusnak
Fájó emléke néhány béna kar,
S távol, hol citrom és narancs virulnak,
Honán kívül a legnagyobb magyar!

Ezért vérzél hát annyi diadalnál
Hazám, hogy most élj nagy célok nekül!...
Hogy okos és higgadt légy, mint a kalmár,
Ki csak számít, vesz-ád, nem lelkesül?...
Ezért áldoztál vért, vagyont, nyugalmat,
Hogy régi erkölcsid kivesszenek?...
Hogy örökölt eszményeid feladjad,
S ne törj magasra, multadat feledd!...

Csak vissza, vissza lelkem! Ünnepeljed
A régi márcziust, a hősi kort.
Ne nézd közömbös arczát a jelennek.
Gondold el inkább: a magyar mi volt!
Reméld, hogy nem tart e közöny sokáig,
S meglátják még a nagy népversenyen
Az ezer éves honnak új csodáit,
S magyarnak lenni büszkeség leszen!

[1887. március 15.]

(445.) MÁRCZIUS TIZENÖTÖDIKÉN [II.]

Hivatlanúl is megjössz minden évben,
Szép márczius, bilincsoldó tavasz!
De azt a régi márcziust nem érzem;
A naptár mond csak annak; nem vagy az;
A hit kidőlt, a szívnek semmi lángja;
Fásultan él a kor s eszmétlenül,
Multon mereng a költő és dalába
Villám s haragvó mélabú vegyül.

Megalkuvás iránya most a kornak;
Ábrándnál egy kis állás többet ér,
Egy zsíros konczért százan marakodnak,
Hogy *egynek* jusson mentül több kenyér.
Az igazságot, elvet megtagadják,
S ki értük harczra kelne, nincs olyan,
Csak szóvirág ma a magyar szabadság
S az érte hősen ontott vérfolyam.

Nem, ez nem az a márcziusi szellő!
Nem a szabadság éltető lehe,
Egy alvó népet új életre keltő,
Hogy százados rablánczit tépje le!
A nagy, a negyvennyolczas márcziusnak
Nincs más emléke: néhány béna kar,
S távol, hol citrom és narancs virulnak,
Honán kívül a legnagyobb magyar!

Ezért löktél hát annyit hősi sirba,
Hogy ami véred, óh hon, megmaradt,
Mohó ajakkal, éhesen kiszívja
Egy ingyenélő parazita-had?...
Ezért áldoztál annyi vért, vagyont hát,
Hogy megtagadjanak gyáván előbb
S örököd' oszt' arczátlanul felosszák
Kétszinű, romlott, léha kegylesők?...

Csak vissza e sivár korból! Nem ég itt
Ember-méltóság tiszta ihlete!
Álmodjuk, hívjuk vissza azt a régit!...
S ha van még a magyarnak istene:
Őt kérjük, adjon még egy csoda-kardot,
Büvös csapásitól hadd hulljanak
A hitvány léhűtők, kik mint a barmok
Csak ettek-ittak és meghiztanak.

[1887. március 15. után]

(446.) JEHOVA

Sötét, haragvó ellenséges Isten!
Pokolnak, égnek, földnek zsarnoka.
Gyűlölség hangja szól törvényeidben;
Egyetlen gőgös Isten: Jehova!
Rabszolga-rettegés első parancsod
S egy más: az idegent megrontani.
Nem ismersz semmi elnézést, türelmet;
Nem tudsz feledni, megbocsátani.

Aranynapú Hellász dicső korában
El-elhagyá Olimpusát Zeüsz.
Elfogta őt is néha földi részvét,
Vágy, szenvedély, édes szerelmi tűz...
Itt járt kiteve napnak és esőnek
Irgalmas Buddha, a szegény-barát...
Jehova nem mozdul magas lakából;
Csak égzengéskor nyitja ajakát.

S a nép, melyé volt, méltó Jehovához:
Haragtartó, álnok, szineskedő;
Hatalmasabb előtt a porba' csúszó,
S gyöngével szemben durva, vakmerő.
Igazság ellensége, szolgalelkű,
Alattomos, kegyetlen és hamis;
S ki Mózes törvényt nem tartja jóknak,
Annak „feszítsd meg”-et kiált ma is.

[1887. április 3. előtt]

(447.) PIROS PÜNKÖSD

Piros pünkösd öltözik sugárba,
Mosolyogva száll le a világra.
Nyomában kél édes rózsá-illat,
Fényözön hull, a szívek megnyílnak.

Hogy először tűnt fel a világnak:
Tüzes nyelvek alakjába' támadt.
Megoldotta apostolok nyelvét,
Hirdetve a győzedelmes eszmét.

Piros pünkösd, juttasd tiszta fényed'
Ma is minden bánkodó szívének,
Hogy ki tévelyg kétségbe', homályba',
Világító sugaradat áldja.

Habozóknak oldjad meg a nyelvét,
Világosítsd hittel föl az elmét;
Hogy az eszme szívből-szívbe szálljon,
Diadallal az egész világon.

Piros pünkösd, szállj le a világra,
Taníts meg új nyelvre, új imára,
Oszlasd széjjel mindenütt az éjet,
Szeretetnek sugara, Szentlélek!

[1887. május 20. előtt]

(448.) EMLÉKEK

Mit keseregsz, oh, halandó,
Hogy ami szép, mind múlandó!
Ami egyszer üdvezített,
Nincs eset, hogy elveszítsed.

Ami terhes, visszahagyva,
Ami bántó, eltakarva,
Meg nem tartva csak a szépet,
Emlékeid így kísérnek.

Ne sirasd hát azt a perczet,
Mely emlékké válva legszebb.
Ne vádoljad röpkeséggel:
Sírodig csak ő vezérel.

Mázolt szinfal a valóság;
Napon vastag, durva jószág.
Mulatságban úgy lesz részed,
Ha távolból, este nézed.

Kandi szemmel ne vizsgáljad
Amely megcsalt, azt a vásznat.
Ha okulsz is tán, mit ér a',
Ha nem áztat a komédja!

[1887. október]

(449.) AGGLEGÉNY KARÁCSONYA [I.]

Ha felragyog karácsony-este
A fényben csillogó fenyő,
S megszólal az angyalka jöttét
Vigan jelentő csengetyű:
Gyermekek és szülőnek arcza
Örömragyogva felderül.
A kinek van családja, boldog...
Az agglegény búsul csak egyedül.

Hiába megy családhoz ő is.
Helyzete ott se változik.
Bizonytalanságban habozva,
Nem tudja, hova tartozik.
Az egyé tartozó családdal
Érzése össze nem vegyül.
Csak elmereng és titkon érzi,
Mily szomorú sors lenni egyedül.

És mennél hangosabb a kis kör,
Annál inkább elmélyed ő.
Az ifjuság elszállt fölötte...
Ki hozzá megy, még lesz-e nő?...
Óh, mert olyan sivár az élet
Feleség és család nekül.
Köznapnál szomorúbb az ünnep,
Nem izlik a falat sem egyedül.

Leverten tér rideg lakába,
S vádolja titkon önmagát:
Eltékozoltad ifjuságod,
S ujat az ég többé nem ad.
Azzal kérkedtél, hogy szabad vagy,
Nyüg nélkül élsz, függetlenül...
De hogy vénülsz, előre érzed,
Milyen nehéz meghalni egyedül.

[1887. december 25. körül]

(450.) AGGLEGÉNY KARÁCSONYA [II.]

Ha elközelg a szent karácsony
(Örömnék éje, áldalak!),
S angyalka jár kis csöngettyűvel,
Hol gyermekek zsvajganak:
A házhoz tartozók szemében
Mosolygó békefény derül.
Mindenki vigad a *családban*,
Az agglegény busul csak egyedül.

Vannak talán jó ismerősi,
Akik meghívják szívesen?
Mit ér! az agglegény e körben
Karácsony-este idegen.
Az egygé tartozó családdal
Érzése, kedve nem vegyül.
Csak elmereng, busul magában,
Mily szomorú sors lenni egyedül.

És mennél hangosabb a kis kör,
Annál inkább elmélyed ő.
Az ifjuság elszállt fölötte,
S ki még hozzá megy, lessz-e nő?...
Óh, mert olyan sivár az élet
Feleség és család nekül.
Köznapi szomorúbb az ünnep,
Nem izlik a falat sem egyedül.

Leverten tér rideg lakába,
S vádolja némán önmagát:
Elvesztegetted ifjuságod',
S ujat az ég többé nem ad.
Azzal kérkedtél, hogy szabad vagy,
Nyüg nélkül élsz, függetlenül...
Ah, annál nehezebb leszen majd
Utód nélkül halnod meg, egyedül!

[1887/1888]

(451.) ÁGYBAN, PÁRNÁK KÖZT HALNI MEG

(Arco, márcz. 24.)

Egy aggodalma volt Petőfinek:
Ágyban, párnák közt halni meg.
S mit úgy ohajtott, teljesítve lőn:
Mint hős elhullt a harczmezőn.

Járnak pár százan sápadt képpel itt.
Közelgő sorsát érzi mindegyik.
De nem okoz félelmet senkinek,
Ágyban, párnák közt halni meg.

Mit bánja ő, ha részenkint hal is meg
Érezze elhalását minden iznek,
Fogyjon ki lassan, mint a mécs világa;
Egyet kíván csak: későn, jó sokára.

(1888. március 24.)

(452.) A KÉT LÚD

(Mese)

Egy vadlúd s egy szelid liba
Közt folyt az itt leírt vita.
Nagy gágogással,
Szárnycsapkodással
Azt magyarázgatták idestova,
Kinek van kettejük közt jobb sora.
„Szegény rokon, neked bőven kijut
Bajból, teherből,” – szólt a házi lúd.
„Te nyugtalan, kóbor madár.
Másutt talál az ősz s másutt a nyár.
Faggyal, viharral, bőszelekkel
S éhséggel is, hajh, küzdened kell!
Sehol sincs nyugtod, maradásod;
Rád lesnek vérszomjas vadászok.
S mikor nem is várod, nem képzeled:
A gyilkos nő kioltja életed.
Én vigan élek és nyugodtan;
Gond nélkül, tömve, jóllakottan.
Van bőven moslék és kukoricza;
Meghizik tőle a liba.”

„Nem irigyellek hugom, érte!
Igy válaszolt a vadlúd e beszédre
Te szolgáltatásban töltöd életed;
Azért hizlálnak, hogy leöljenek.
Mikor már alig vonszolod magad,
Elmetszi a szakácsné a nyakad.
De én, bár harcz, veszély minden napom,
Szabadon élek vándorútamon.
S ha majdan gyilkos nő terít le:
Nem végzem életem rabságba, mint te.”

Melyik lúd mondott igazat?...
A kövérebb-e vagy a szabadabb?...

[1888. április 1. előtt]

(453.) VIRÁGOK

Mindig szerettem a virágokat.
Oly szépek, oly szelidek, bájosak.
Kaczér nincs köztük, sem divat-beteg;
Közönyt, álkedvet egy se szenvedeg.
Láttatni titkosan nem vágyakoznak;
Elrejtve, bokrok közt is illatoznak.
Éltük rövid, de nyár van azalatt,
Mig ők a nap felé mosolyganak.
S ha jó az ősz, a rózsza-hullató:
Sóhaj, sirás tőlük nem hallható.
Haláluk oly nyugodt, olyan szelid,
Tán elhervadni is gyönyör nekik...

[1888. június 19. előtt]

(454.) MEDDŐ VILÁG

Hiába ismételtetem:
Előre ne tekints, se hátra!
Nem boldogít, csak a jelen;
Ragadd a perczet meg!... Hiába!

Idáig ah, nem éltem én,
Csak vesztegeltem álmadozva.
Emlékezet volt vagy remény,
Mi szívemet mozgásba hozta.

Renyhén tűnődve czéltalan',
Hogyan s mit kellett volna tennem,
Azzal vigasztalom magam',
Hogy majd jövőre megcselekszem.

Elmém kábultan elmerül
A távol ké kellő világba,
S mig csillagért, napért hevül,
Megbotlik itt göröngyre', sárba'!

[1888. szeptember 16. előtt]

(455.) EGY KÖNYVRE, MELY AZ ŐRÜLT, A GONOSZTEVŐ
ÉS A LÁNGÉSZ KÖZT ROKONSÁGOT BIZONYÍT GAT

A tudomány, e kor nagy büszkesége,
Szfinkszek talányit megfejtette mind.
Már nemcsak Isten lát be a vesékbe,
Az ember is, ha görcsön át tekint.
Mit a természet eddig rejtve tartott:
Távcső, göreb, bonczkés leleplezik.
Megtudjuk, mily népek lakják a Marsot,
Ismerjük tetteink törvényeit.

A kéz finom rezgéseit figyeld meg,
S ki mit gondol, mint könyvből olvasod.
Fordulj a vérdelejhez, és helyetted
Tudtán kívül más végzi óhajod.
Tetszés szerint rablók, hülyék, paráznák
Az így álomba bűvölt emberek.
Mi hát a lélek?... Bárhogy magyarázzák:
Csak ideg, agy, vér, lüktető erek.

Jól van. Hússzerkezet csupán az ember.
Idegszálakból finoman szövött.
Megáldva vagy megverve értelemmel,
Mint első állat állatok között.
A lángész is veszendő ember-állat,
De nemesebbet földünk nem terem.
Vedd millióit a levő világnak,
S tán egy nevezhető csak e neven.

Ő a világos, józan ész tökélye,
Legfőbb erő, győzelmes akarat.
Érzése a szférák örök zenéje,
Értelme forró, fényes, mint a nap.
Igazság, szépség, jóság, eszme nála
Átlátszó, mint a lég s oly egyszerű;
Szívébe nincs zavar, se folt agyába,
Fénygyorsaságú, sastekintetű.

Ne higgy a fenhéjázó bölcselőnek!
Nem járnak téboly, bűn, zseni együtt.
Szegény bohó! állítsd egy sorba őket,
S ellentétet fogsz látni mindenütt,
A lángész ellenképe, akadály,
Mit rokonságnak hittél oly hamar;
A tiszta látás, az erő hiánya,
Amely csak szennyet, iszapot kavar.

A lángész is vívódik enmagával;
Nagy szenvedélyek dúlják bensejét.
Kín hasogatja mérgezett nyilával;
De ő kibírja; ég, de el nem ég.
Mi más szabad halálba, bűnbe kerget:
Fokozza erejét és vágyait;
Küzdésre ad, tettekre néki kedvet,
Mert szűz lelkében hit s erő lakik.

Érzelme, vágya, tette, gondolatja
Teljes mértékű, hathatós, egész.
A boldogság az ég felé ragadja,
Villámként járja át a szenvedés.
Ezért nem lel társat, rokont, barátot;
Nem érti őt közlelkű sokaság!
Sötét- s szennyesnek látja a világot,
Mert maga fényes, tiszta, mint a láng.

Tüzes sebhely van sütvé homlokára,
Önlángja perzselt oda bélyeget.
Jámbor kedély megsejti, megcsodálja;
De naplelkébe látni nem lehet.
Próféta ő; jövőt előre érez;
Meglátja, ami még csak jönni fog;
És vértanú, hű elvéhez, hitéhez,
Mert néki az igazság nem titok.

S vonásain ha bút tanyázni láttok:
Hagyjátok szomorúnak lenni őt!
Siratni ezt a szenvedő világot
Ő van hivatva, ő, a legdicsőbb.
Halandók dísze, emberek tökélye,
A szenvedésre legfogékonyabb.
Felfogni a bukót rendeltetése,
És szánni a szegény bolondokat.

[1888. október 6. előtt]

(456.) ARANY JÁNOS

(Irodalmi hagyatékának megjelenése alkalmából)

Alszol már, pihensz már, mestere a dalnak.
Végre megeléged a „független nyugalmat”.
Kivittünk, elsirtuk érted könnyeinket;
De egészen még se hagytál oda minket.

Mert az a dús forrás, az a gazdag bánya,
Melyből arany és gyöngy került napvilágra,
Kincseit még folyvást adja, csak oly bőven,
Mint amikor napod még állt delelőben.

Halott volnál s mégis élsz, ahogy ma senki.
A dalt szellemajkad zengi, egyre zengi.
Szellem-hagyatékod', dús örökünk' látva,
Kérdjűk, hát lehetsz-e még jobban csodálva?...

Oh, de minő hang ez?... mily rikácsolások?...
Tudákos legények, nyegle rimkovácsok;
Éretlen gyerkőczök, nagyszájú vitézek,
Költőnek se tartnak s – nem tréfa! – lenéznek.

Rimfaragó voltál, még annál is roszbabb.
Nem irtál te másnak, csak professzoroknak,
Lomha vagy és száraz; szerénységed vétek.
Kiabáltál volna: nem így itélnének.

Örök balladáid – mikor akad párjok! –
Mit nekik! Azt mondják: cifra faragványok.
Csaba, Bolond Istók és a Toldi-hármas,
Szenvedély-hiányos diák olvasmány az.

Mesterem, bocsáss meg, hogy emlitem őket,
Hígvelejű, kongó nyelvöltögetőket;
Hogy a hihetetlent nem tarthatom annak,
Hogy Arany Jánosnak becsmérői vannak.

Hisz' régi igazság, hogy az égi napnak
Vakító sugára se gyönyör a vaknak;
Hogy poloska búzlik a legszebb virágon.
Hogy semmi se szent itt, semmi a világon!

Lehetsz a legbölcsebb, mestere a szónak;
Kedvencze az égnek, társa Apollónak:
Lesz mindig számár, ki utadba vetődik
S pajtásának hisz, ha hozzád dörgölődzik.

[1888?]

(457.) SEGÉLYZETT KÖLTŐ

Azt irták a lapok minap,
Hogy egy költő segélyt kapott,
Az államtól szubvencziót.
Nem tréfa! Néztünk is nagyot.

Mégis van hát elismerés,
Még sem halunk éhen tehát,
Az állam végre észrevesz,
Ha kinlódtunk egy élten át.

Örült a költő, képzelem,
Öreg már és beteg szegény;
Egy rideg élet alkonyán
Eltartja a jótétemény.

Most már van egy biztos zugoly,
Ahol rághatja kenyerét.
Rászolgált negyven éven át,
Hogy végre észre is vegyék.

Inségben őszült meg, szegény,
Siváran teltek évei.
De most már minden rendbe jött,
Az állam őt segélyezi.

Magyar költő! Kenyértelen
Művész, dicsérd az államot!
Fogadd alázattal kegyét!...
Én titkon elmélázgatok:

Megérjük-e a kort, mely a
Csodák csodáját műveli,
Hogy költő kegyre nem szorul,
Mert eltartják a művei?

[1888]

É D E S N A P O K

(február 17.)

(458.) I. [UJ NAP RAGYOG FEL ÉLETEMRE...]

Uj nap ragyog fel életemre;
Egy drága, ritka nő szerelme,
Szívem uj életvágyra lobban
Csókodtul, ölelő karodban.

Úristen, hagyj sokáig élnem!
Hírdessem édes dal-zenében
Hogy mennyi boldogság szakadt rám,
Mikor már a halált ohajtám!

Csupa sugár, fény; semmi árnyék
Óh hátra van a hosszú nyár még.
S szívében annyi még az ének
Szegény fakó fülemilédnek!

(1889. február 17.)

(459.) II. [MINT EGY MADÁR RÖPPENSZ BE HOZZÁM...]

(február 18.)

Mint egy madár röppensz be hozzám;
Mint illatos virág hajolsz rám.
Szívem, karom feléd repes.
Virágom, madaram, szeress!

Te úzöd el nyomoruságom'
Melletted jön meg gyógyulásom.
Mind a te csoda-műved ez!
Óh, hát szeress, szeress, szeress!

Óh, mennyi fény, óh mennyi illat!
Új szárnyi nőnek dalaimnak,
S szívem csak rólad zengedez;
Azt zengi, hogy: szeress! szeress!

(1889. február 18.)

(460.) NAPOS, MELEG, SZÉP TÉLI NAP...

Napos, meleg, szép téli nap,
Vággyal szívom sugáridat.
Künn járok és már nem magam,
Mint eddig árván, céltalan.
Te vagy velem
Szerelmesem.
Szellő lengette fátyolod
Mögül egy éden mosolyog –

[1889. tél eleje?]

(461.) REZEDÁNAK

Mikor már alkonyodni kezd:
Kigyúló felhő jelzi ezt.
Az árnyon áttör egy sugár még,
Aztán kihal, kihül a tájék.

Kialvó éltem is kigyúl
Még egyszer vágyak lángitúl,
És lelkemen, míg a halállal
Küzdök, meleg sugár tör által.

Tőled jön mind e hő, e fény!
Enyém vagy, drága nő, enyém,
Míg a halál egyszerre orvúl
Édes, ki nem szakít karodbúl.

Te itt maradsz s elképzelem,
Más fog nyugodni kebleden;
De mert jó vagy s lelkem rokonja:
Virágot küldesz tán siromra.

Oh, hogy csak most találkozánk,
Midőn a vágy ölé fulánk.
Midőn, mi mindennel fölértő,
Téged vizsontszeretni: késő!

[1889. március 17. előtt]

(462.) BÜNHÖDÉS

A szenvedélyre jött a szenvedés.
Színes kéjhabra gond, sötét, nehéz.
Mámor kódere tiszta öntudat,
Amelynek kése szivünkben kutat.

Oh, mindenért fizettem kamatot,
Mi köznapénál több gyönyört adott.
Emésztő életvágy szorult belém:
Szivemet lángján összeégetém.

Nem voltam mértéktartó semmiben;
Nem volt elég, amíg telt, semmisem.
Mohón élveztem, kábultan, vakon,
Akármivel kínált az alkalom.

Gaz uzsorás volt... Oh, milyen nehéz,
Keserves most a visszafizetés!
Amíg egyszer majd kénytelen leszek
Igy szólni: Nincs több; nem fizethetek!

[1889. április 21. előtt]

(463.) SZERETLEK-É?

Szeretlek-é? mit kérdezed?
Hisz lángoló érzésemet
Szememből is kinézheted.

Képed szivembe' ringatom
De üdvöm, édes angyalom
Ki nem, ki nem dalolhatom.

Oh mert lezártad ajkamat
S dal rajta most csak egy fakad:
Csókot ha csókkal visszaad.

(1889. február)

(464.) ÉGESS EL!

Égess el! Kéjes tűzhalálra vágyom.
Szerelmed máglyáján adjam ki lelkem'.
Hadd égjen a pogány, ki a halálon
Túl sem hisz másban, csak a szerelemben.

Szoritsatok, hogy többé föl se keljek,
Ti hókarok! (s mégis lángot sugárzók!)
Hevitsd agyam', te perzselő lehellet,
Szikrázzatok, ti izzó csókparázsok.

Hozzád simulva, tűzhányó öledbe',
Kábuljak el a mámorok hevétül;
S ajkaddal ajkam sisteregjen egybe
A gyönyöröknek végső gyönyöréül.

Égess el! Összeomlom kebeledre
Az üdvözültek csendes mosolyával;
S hajad árnyában édesen pihegve,
Ellobogok fényes szerelmi lánggal.

[1889. április]

(465.) RÓZSÁK

Rózsák érkeztek a nevemre,
Gyönyörű rózsák egy dobozban.
Vajon ki gondolt a betegre?
S a rózsákat ki küldte? Honnan?

Vizsgálom a dobozt; hiába.
Nincs rajt' a feladó, ki hírt ad.
Kurtán csak az van írva rája:
„Értéknélküli rózsaminták.”

Betegségemben, szép virágok,
Legyetek százszor üdvözölve!
Akárki küldött, légyen áldott,
Beteg szívet hozott öröme.

Ámbár az úttól megviselve,
Szépek vagytok mégis, beh szépek!
Hullj, drága illat, hullj szivembe,
Oh, rózsák! Oh, gyönyörűségek!

Virágzástok rövid valóság,
Dús lelketek enyészve hinti
Legszebb illatját. Drága rózsák.
Bár úgy tudnék meghalni, mint ti!

[1889 nyara]

(466.) SZÁMLÁLGATOM...

Számlálgom, találgom,
Hogy hány hetem vagy hány napom
Van hátra még...
Irgalmas ég,
Esdek, ne légy fukar nagyon.

Oh, hányszor hívtam a halált,
Mihelyt a kedvem búsra vált.
De most, hogy itt
Olálkodik;
Nem érzek mást mint borzadályt.

Meghaljak?... Óh, ne még; ne még.
Agyam még eszme-tűzben ég.
Forró szivem
Jobban pihen
A napon: óh, a sír setét.

Vágy még hevít, kedv még emel,
Óh, még sok dalt nem zengtem el.
S eszméimet
Mind a hideg,
Sötét koporsó nyelje el?

Toldjad meg hát kegyelmes ég
A csüggedt költő életét.
Hadd öntse ki
Érzelmei
Zengő zsibongó tengerét.

[1889. június 23. előtt]

(467.) BETEG VAGYOK...

Beteg vagyok, de már belényugodtam.
Tűrök, várok, reménykedem nyugodtan,
Mikor jön végre *az a* fordulat,
Vagy egy másik, mely jobb arcot mutat.

El kell fogadni, bármit nyújt a végzet
Aggály, remény egy nap csak véget érnek.
Egy nap mindennel tisztában leszünk,
Bár nem látunk többé, nem érezünk.

Akárhová fordítom is az elmém,
Nincs, hogy megnyúgvasom' meg ne lelném.
Óh, szép világ, szép ragyogó világ!
Azért könnyű *most* így tekintni rád.

Itt fekszem, míg az Isten így akarja;
Nem nyitva ajkam czéltalan panaszra
De mégis, egyre kérlek, Istenem:
Add, hogy halálom szép, szelid legyen!

[1889. július 11. előtti napok?]

DATÁLHATATLAN VERSEK

BEHATÁROLHATÓ IDEJŰ VERSEK

(468.) AZ ÁRVA

Három diák az iskolából
Leverten indul kifelé.
Ugy látszik, a vakációnak
Nem lesz a legjobb kezdete.

Az első atyja jól kiszidja
Honn, az egész háznép előtt,
S megesküszik, ha nem javul meg,
Biz' ő inasnak adja őt.

A másodiknak anyja él csak,
Ez már nem bántja a fiut,
Azon van, hogy szívére hasson,
Ez már csak kérni, sirni tud.

A harmadik gyöngy egy diák volt,
És mégis ő legszomorúbb.
Megy, megy, hol véget ér a város,
S poros és elhagyott az út.

Megy, megy tovább a temetőbe,
Annak is a legszéltre.
Egy sír van ott. Gyakran, titokban
Jár imádkozni ő ide.

Fejfáját átölelve tartja,
S csendes fohász kél ajakán:
„Álmodjál édesen s ne aggódj’,
Anyám, édes szülő anyám!”

[1874?]

(469.) CSÁB

Szívem igaz és jó tehozzád,
S ha gyöngé is, hidd el, nem áztat.
Óh, hát ne hányd szememre mindig,
Ne mondj gonosznak, csapodárnak.

Higgy minden édes pillanatnak;
A holnapon eszed ne járjon.
Nyujtsd csókra haragos kis ajkad',
Kedves kis mezei virágom.

Lásd, úgy szeretik a napot, bár
Ettől hervadnak, a virágok.
Jer elhervadni kebelemre,
Legyek én a te napsugárod.

S ha új vágy és a sors szeszélye
Szivedtől majdan elszakitnak;
Emlékét mégis hűn megőrzöm
Puha keblednek, csókjaidnak.

[1874?]

(470.) ISTEN

Isten, óh mondd, a világon
Azt a pontot hol lelem,
A fűszálat, a bogárkát,
Ahol nem te vagy jelen?...

Mintha arczod mosolyogna
A természet kék egén,
S virágok közt járva, mintha
Lehelleted' érzeném!

[1874?]

(471.) AZ ÚJ NÉPKÖLTŐK

Legyetek hát parasztbetyárok,
És hordjatok fokost, gatyát;
Gyalázza meg káromkodástok
A költészetnek templomát.
Hurczoljatok meg minden eszmét,
Maradjon a sziv parlagon.
És vesszetek az örök éjbe
Rosz dalotokkal egy napon.

Szidjátok a czudar világot,
Míg nyelvetek ki nem szakad.
Legyen a lebujban tanyátok,
Horkoljatok a pad alatt.
Igy nyuljatok aztán a lanthoz
S írjatok verset részegen;
Az egyéniség s szenvedély csak
Ugy látszik meg a verseken.

Igyatok hát! és önhibátok
Míatt is mást gyűlöljeteK.
De az igaz költő kigunyol
S a józan ember kinevet.
Pálinkát hát a rosZ gebének,
Hogy vásáron tüzes legyen;
Különben csacsihoz hasonlít,
Mely szelid szóra nem megyen.

[1875?]

(472.) KARÁCSONY

Szeretni nem bűn e hideg,
Ez érdekhajszoló világba',
Mert szeretett s nagy volt szive,
Magdolnának meg lőn bocsátva.

Ő mondta ezt, az emberek
Nagy vértanúja, messiása.
Nem bűnös az, ki itt szeret,
Szeretni nem bűn e világba'.

Mit is tegyen, mit is tehet
Az ember itt gömbjén a bűnnek?...
Óh, boldog, aki csak szeret,
Mig egy csöpp vér érébe' lüktet.

Óh, Betlehem szelid fia,
Szived is megdobbant szeretve!
S Magdolna benned annyira
E dobbanó szívet szerette.

[1875?]

(473.) POTYA-NÓTA

(Éneklik a szerkesztők)

Potya versek, potya cikkek,
Potya munkatársaim;
Gyakran látogassatok meg,
Protegált barátaim!

Veletek kezét szorítok,
S kívánok szép jó napot,
Sőt viszonzásul potyára
Tiszteletpéldányt adok.

Ti dicsőök! önzetlenek ti!
(Bolond potya tökfek!)
Kik nem irtok hasatoknak!
(Nagy számárság tőletek.)

Irjatok verset, novellát,
Akármit, csak irjatok;
De a honoráriumról,
No arról hallgassatok.

[1875?]

(474.) RÓZSA LEVELE A NEVELŐBŐL

Kedves anyám! Ami érdekel
Pontosan megírom levelemben.
Napjaim hogy' telnek itten el,
S mi foglal el távol tőled engem.

Majd meglátod, édes jó anyám,
Egy év óta mily sokat haladtam.
Alig-alig fogsz ismerni rám,
Ha megtérek észben gazdagabban.

Hogy tul sokat tanulunk, ne hidd.
Ha tanultunk, mulatunk is egykép',
A jó nénék ezt megengedik,
Ha jók voltunk s jól tudtuk a leczkét.

Csöndes, egyszerű élet van itt,
Van barátném, dús a szeretetben.
Velem itt nagyon sok lány lakik,
S valamennyi lányka szeret engem.

Mivelt nők oktatnak engemet
Tanítanak minden jóra, szépre.
S szeretnek mint kis testvérüket
S én hálás és jó vagyok cserébe.

Itt vagyok s tanulok szívesen,
Tudom is, hogy ez hasznomra válik.
Óh, de néha már alig lesem
Ölelésed', szívem haza vágyik.

Kis falunk patakja, erdeje
Hivogat a távolból magához,
A falu harangja szól: Gyere
A legjobb, legáldottabb anyához!

[1875?]

E M L É K E K

(475.) 1. [KÉT-HÁROM ÉV UTÁN REÁD TALÁLTAM...]

Két-három év után reád találtam,
Nagyobb, kaczerabb és büszkébb levél
S én bárgyuságból nem mertem köszönni,
Bámultalak csak, míg el nem tűnél.

(476.) 2. [TALÁLKOZUNK MEGINT AZ UTCZÁN...]

Találkozunk megint az utczán,
S én mint ezer más átmenő
Utadból csöndesen kitérek
S elgondolom: beh büszke nő!

Hja kedvesem, a drága nadrág
S finom kabát rég elkopott,
Csámpás czipőmet folt nem állja
S czilinderem ütött-kopott.

(477.) 3. [EGYSZER-KÉTSZER LÁTTALAK CSAK ESTE...]

Egyszer-kétszer láttalak csak este,
Báli, tánczó népség között,
Úgy rohantam véled, mint az őrült,
Valami úgy fájt, úgy üldözött.

Bár zuhantunk volna a pokolba,
Hol örök sötétség éje főd,
Téged tartva ölelő karomba'
Felköszönténem az ördögöt!

(478.) 4. [UGY KERÜLÖK MINDEN ROKONT, BARÁTOT...]

Ugy kerülök minden rokont, barátot
S téged leginkább, úri kedvesem.
Oh mert koldulni nem tudok szerelmet
És csak szívem van, pénzem nincs nekem!

[1876?]

(479.) CSALÁDI FÉSZEK

Magány, ridegség bús avarja,
Kerüld a boldogot, míg él.
Avagy, ha nem lehet, sirassa
El bánatát szüleinél,
Ifjú, kinek van apja, anyja:
Őrült vágy lelked' ne ragadja
Ki az idegenek közé!...
Az a világ a közönyé.

Áldott a kis családi fészek,
Hol anya gondja melegít,
Hová bűnbánva visszatérhet
A tékozló fiú megint.
Hol a viharcsapkodta lélek
S a szilaj, átkos szenvedélyek
Egy hű sziven megnyugszanak...
Családi fészek, áldalak!...

[1877?]

(480.) LÁZBAN

Nehéz kintul zilált agyamban
Zsibong a sok bőszt látomás,
Beteg álom kapott ölébe,
Egy rém után – már jött a más.
Sok furcsaképű, kúsza árnyék
Osont előttem illanón,
Sivár zajtól tisztúlt a lég is,
'S az éj nyomott mindent fakón.

Önként vonúlt ajkam mosolyra
Az éjszaka rút vázain,
A lüktető vér meg-megállott
Közel enyészet álmain.
Bús sejtelem közt felzokogtam
Irgalmazz, ó, nagy istenem!
Nyaram' ne szállja hervadás még,
Ne érje dér ifjú fejem'!

'S a szótlán, sápadt szellemek közt
Felbukkan ím a zord Halál.
Kiszáradt, csontos ajka nyílik,
Szikáran, testtelen' megáll.
Ágyamho' jön, legyinti arczom',
'S könyörtelen' méléz, tekint;
Reszketve kérem: essen ó, meg,
Ifjú vagyok 's dics, pálma int.

Fölverni a sok szunnyadó dalt
Ki fogja majd szivembül ott?
Vajj' forr, lázong-e ott is eszme,
Miből hymnus kél, dicsdalok?...
De ah! esengő, méla szómra
Az árnykirály csöppet se hajt,
'S már-már türelme-telve, némán,
Mint egy virágot leszakajt.

'S a láztul égve únszolom már:
Tudom, nincs szív bordád alatt,
'S a kárpit, rózsapír lehervadt
Rólad, ijesztő, torz alak.
Nem kérlek hát. Reám borítsd bár
Az örök-vak, fénytelen éjt;
Nekem sorvadni is *gyönyör* lesz,
Messze látom bár még a czélt.

A *jövő* int. Lelkembe írta
Az Ur apokalypsisát.
Viharja megcsap és velőm'
Harsogva, zengve zúgja át.
'S látom: kiket földútt a vérből
Egy íge, eszme-óriás,
Mi rossz, penész – aztán lemállik,
És eljön az új Messiás. –

Lelkem' betölti képe és míg
Oly önfeledten, hevesen
Átkulcsolom reszketeg álmom':
Haláltusám' nem érzem...
'S mintha meghalni – nem tudom, de
Sokáig még nem kellene.
Ám porrá bármikor oszoljak,
Pillám' ez álom zárja le.

[1877?]

S Z E N T I S T V Á N N A P J Á N

(481.) I. [HATALMAS, BÖLCS, ELŐRELÁTÓ...]

Hatalmas, bölcs, előrelátó
Jézus tanát megismerő;
Néped' pogányságból kiváltó,
Te jószág, bölcsesség, erő!...
Kinél dicsőbbet és nagyobbat
Nem szülhetnek csak századok:
Első királya magyaroknak,
Áldassék áldott jobb karod!

Hazámnak szentje, nagy királya!
Tisztelni meg nem szűn' e nép.
Kezében a kereszttel állta
Meg ezer éven át helyét.
Török félhold, tatár s a német
Hiába vívták ekkorig:
A vésszel mindig szembe nézett,
Moháctól le, Világosig.

Ha néha hallád is fohászat,
Midőn kitört az érczkebel,
Panaszkodón, hogy ős hazáját
Egy rosszabbal cserélte fel:
Véres csatákban, végveszélyben
Azért nem ingott, csüggedett;
Mint büszke czédrus, oly kevélyen
Állott meg századok felett.

S lesz még idő, jön még olyan nap,
Midőn, dicsőséges király,
Hatalmát a rég' vert magyarnak
Majd nem gyöngíti belviszály,
Ha majd a népek viharába'
Csak a te koronád nem ing,
S a magyarok fölKent királya
Magyar király leszen megint!

(482.) II. [MAGYAROK ELSŐ SZENT KIRÁLYA...]

Magyarok első szent királya,
Hitetlenből hívót csinálva,
A honszerzés másik felét,
Mely még dicsőbb, te végezed.

Körülhordatva a keresztet,
A kóbor lábat, kósza kedvet
Egy helyhez, egy honhoz kötéd.
Örök dicsőség a tiéd!

Im, ezer éve fenragyog már
A szent kereszt és áll az oltár
Honnan tömjénfüst és ima
Hozzád repül, Isten fia.

Üdvünk sehol se volt, csak épen
A megváltó kereszt jelében.
Te tudtad ezt, óh, bölcs, dicső!
S nem ölt meg ellenség, idő.

Élünk, vagyunk már ezer éve
Sok harcza', sok viharba', vészbe',
S míg a kereszt marad jelünk,
Dicső király, el nem veszünk!

(483.) III. [DICSŐSÉGES SZENT JOBB KÉZ...]

Dicsőséges szent jobb kéz,
Balsorsban reményünk;
Tanuja, hogy nincs oly vész,
Melyet túl nem élünk:
A magyarnak légy kalauza váltig
Egészen a boldog Kánaánig.

Békülőnek békejobb,
Küzködőnek támasz.
Aki téged félredob:
Bajba' meg nem áll az.
Ezer éves szent ereklye, érde meg
A boldogabb újabb ezer évet.

Büszke, bátor öntudat
Emelje hazánkat.
Te mutasd meg az utat
A magyar királynak,
Hogy amit te kezdtél oly dicsően:
Ő folytassa, végezze dicsőbben!

[1878. augusztus 20. előtt?]

(484.) A MUNKA NÉPE

Véresképű századokon által,
Hadakozva törökkel, tatárral,
Hősi karral védve a világot,
Magyarország mint a bástya állott,
Mindig bátran, győzve, halni készen.
Hősök népe! Éljen, éljen, éljen!

Hejh, nem is volt, nem volt nyugalma,
Fölveré a harczok riadalma.
Hadi kürt volt egyetlen zenéje,
Véres kard járt megyéről megyére;
És amitől piroslott a róna,
Piros vér volt, nem a piros rózsza.

Gonosz idők, elmúltatok régen!
Nem a félhold, nap ragyog az égen;
De Árpádnak edzett harczy népe
Nem henyéli át a napot még se.
Kardját ugyan emésztheti rozsdá,
Ott az eke, ásó, kapa sorba!

S lőn, hogy amely eddig vért piroslott:
Verejtéktől gyöngyözik a homlok.
S hol ágyuja dörgött a csatáknak:
Munka-lárma veri föl a tájat,
S hangzik pöröly, kalapács serényen,
Munka népe! Éljen, éljen, éljen!

Munka népe! Az Isten megáldja,
Üdvezítse béke olajága,
Tettereje, lázas munkakedve
Nagy nemzetek sorába emelje,
Hogy a büszke jóslat igaz legyen:
Magyarország nem volt, hanem léssen.

[1878?]

(485.) ESIK, ESIK...

Esik, esik, egész nap esik
Hegy aljára köd ereszkedik.
Fogy a nappal, nő az éjjel,
Falevélke küzd a széllel,
Sűrű erdő nem a régi; hallgat.
Hull a levél, vége van a dalnak.

Fecske, gólya, hova szálltatok?
Boldogok ti, hogy van szárnyatok!
Tudom én, hogy hova, merre:
Hervadásból kikeletbe.
Tengeren túl, messze oda által
Most süt a nap legenyhébb sugárral.

Igy változik, mint ősz s kikelet
Szíveinkben is a fagy s meleg.
Busulónak víg a társa;
Sírás jön a kaczagásra.
Hejh, bizony az emberrel is így van:
Ki mulat, ki aluszik a sírban.

[1878?]

(486.) HÁBORÚS HIREK

Háborús hírek bontogatják
Véres zászlóikat.
Fölverve mindenütt nyugalrát
A nemzet millióinak.
Ez lesz a harcz! Vén Európa
Térképe megujul;
Mi létre jött egy század óta,
Gőzölgő vérbe fúl.

Ez lesz a harcz! Hozzá hasonlót
Nem láttak századok.
Lakmározhatnak majd a hollók.
Minden családban lesz halott.
Kivész az ifjuság, zokognak
Az árvák, özvegyek.
Gyönyöre a hatalmasoknak,
Háború a neved!

Magyarország hallgatva várja,
Hogy hova rendelik.
Mely nép ellen száll majd csatára?...
Nem tudja, hogy melyik.
Mi magyarok csak a parancsra
Várunk; mindegy nekünk.
Megyünk muszkára, svábra, franczra...
Nem kérjük, csak megyünk.

[1878?]

(487.) HIMNUSZ

Áldva legyen, népe fényben lássa csak
A magyar királyt.
Hős erénye, bölcsesége mint a nap
Fényt szórjon miránk.

Tett hevítse, lelkesítse; hős legyen,
Ellenség-verő.
Minden ajk azt hangoztassa szüntelen:
Éljen, éljen ő!

Kárpátoktól Ádriáig békecsend
Lengjen a hazán.
Áhitattal csüngjön népe *idebent*
A király szaván.

S ha ellenség háborúba sürgeti.
Oltalmazd, Hadúr!
Régi híret, tünt hatalmát küzdje ki
Újra, magyarul.

Árpád apánk, elköltözött szelleme,
Árnyékozd be őt!
Te vezesd őt, útjain te légy vele,
Öntsd belé erőd';

Hogy ne szálljon magyar ember ajkára
Százados viszály,
Csak egy óhaj, egy kívánság, egy ima:
Éljen a király!

[1878?]

(488.) SZERESD HAZÁDAT!

Szeretni ezt a szép hazát
Korán kezd, sose végezd.
Szeretni mint szülő anyád',
Első rendeltetésed.

Óh, áldd meg minden porszemét
A drága honi földnek,
Melyen bölcsődet rengeték
S amellyel majd befödnek.

Karod, föld, tetterőd, szived
Honod' szolgálja váltig.
Büszkén hirdesd mindenkinek
Magyar voltod' halálig.

E hon, mely annyit szenvedett,
És mégis áll erősen:
Nagy és virágzó lehet
Egy boldogabb jövőben.

Sok százados küzdelmei
Erejéről beszélnek.
Munkára fel s megérheti
A másik ezredévet.

S ha majd kelettől nyugatig,
Kárpátoktól Tiszáig,
Magyar nyelv zeng, magyar lakik
S e haza felvirágzik:

E boldogabb, dicsőbb korért
Megáldja majd a multat,
S mindazokat, kik honukért
Hevülni, tenni tudtak.

Szeresd hazádat, óh, szeresd,
Ne csak szóval, de tettel.
Büszkén és bátran emlegesd
Hogy épül, nem veszett el.

Egy szív, egy lélek hassa át
Aki e föld szülötte,
Hogy nagynak lássák e hazát
A népek mindörökre!

[1878?]

(489.) A BOLDOGSÁG IZGALMA...

A boldogság izgalma halkan
Rezeg a lélek húrjain.
Nincs hevülés, nincs tűz a dalban,
Ha csak nem szítja lánggra kin.
Szeretem én dühét a sorsnak,
A felczikázó lelki harczot,
Melytől a gyöngye összeborzad;
Mert viharában zene harsog.

Sorsom, hogy minden édes órát
Száz bússal kell megváltanom,
S hogy a dalok, a lelki rózsák
Dús termő földje fájdalom.
Sorsom, hogy éjszakában éljek;
Mert csillagim csak így ragyognak,
Sohase csábítóbb az élet,
Mint kiderültén bús napoknak.

Közöttetek, foszlányos álmok,
Szétszórt remények, koszorúk;
Kifosztva, kirabolva járok,
És pályám vérvirágos út.
Szívem, te égő, fényes oltár!
Lángod sötét szemembe csapkod.
Beh rommá lettél, szétomoltál:
Csak egy maradt meg: vészharangod!

Óh, lelki harcz, téged szeretlek!
Szívem csak éretted dobog.
Pedig csak búsaknak jelensz meg
S nem boldogítasz boldogot.
De jószok álma megvalósul,
Ha kebleden magam kisírom,
S mely téged hoz vigasztalómul,
Megáldom mindörökre kínom!

[1879?]

(490.) IRÓNIA

Élet-talány! bús titkaid'
Fürkészem egyre, úntalan.
És látom a bűnt, mely vakít,
Gyávát, kinek száz lába van.
Ki fennre tör, rútul bukik,
Izgága és haszontalan.
– Ah, értem e' bús iróniát!

Feltol a hír minden herét,
Piszokba ránt, mi szent, mi nagy;
Gaz szerepet hőssel cserélt,
És rád sütik, hogy *az* te vagy.
Megéitetik a szűz erényt,
'S magából egy íznyit se hagy...
– Ah, értem e' bús iróniát!

Bölcsen bólint a birka-nyáj,
És arra tart, hol a kolomp,
Szajtátva áll – ó, mily bűbáj! –
Még itt méhraj sűrögve dong.
Az éldegél, mert hát – muszáj,
Órája míg lefutva kong...
– Ah, értem e' bús iróniát!

Görönggyel hintve egyik út,
Melyen csak botlasz szüntelen,
Másik virágösvénybe fut,
És papsajt mindenütt terem.
Ki jól vetett, arat lapút, –
Mily ficamúlt lét – istenem!
– Ah értem e' bús iróniát!

'S te jó fiú, még mit akarsz?
Mit elmúlt kor könyvébe vés,
Egetverő titáni harc,
Világbanat, jaj, csüggedés:
Hijába mind! mind rút kudarc.
Nyíljék fájó mosolyra rés.
– Ah, értem e' bús iróniát!

Ugy szánom e' mis-másba hűllt
Gyámoltalan, kis férgeket,
Csinálnak bolyt, köpűt 's ha dúlt
Világuk, hínak ugy eget.
'S szánom magam', e' méla bút,
Miért úgysem szán senki meg.
– Ah, értem e' bús iróniát!

Mintha tréfás, víg hatalom
Rendezné a komédiát,
Hol róka úr, fikér majom
Behozza mind ija-fiját,
'S mit annyi lény, ember, barom
Űz sírva egész élten át.
– Ah, értem e' *bölcs* iróniát!

[1879?]

(491.) JELSZÓ

Munkára fel, versenyre fel,
Magyarhon ifjai!
Amit ma végezhetek el,
Kár elhalasztani.

A gyors idő is ép' olyan,
Úgy űz ma holnapot:
Mint habra folyvást hab rohan,
Fel hát! Dolgozzatok!

A percz, ha tünt, meg nem kerül
Annak, ki ácsorog.
Fut az idő szünetlenül,
Kereke zúg, forog.

S elsöpri, aki véle nem
Tud lépést tartani.
Fel hát, jövődő nemzetem,
Magyarhon ifjai!

Dicsőn végezni rajtatok
Múlik s nem másokon,
Mit boldogult apáitok
Megkezdték egykoron.

Teher, nyűg enmagának is,
Ki csak lustálkodik.
Magának is, honának is
Él, aki dolgozik.

[1879?]

(492.) KI ÉRTI MEG?

Mit e' kisdéd szobában gondolk,
A nyüzsgő, méla képeket,
A szárnyatört ezernyi vágyat és
Búmat vajjon ki érti meg?
Lesz-é jutalma dics, elösmerés,
Hír angyala míg emleget?
„Az eszme bére: átok, szenvedés,
Amit izzó velőd teremni fog!”

Ki e' képet előmbe rajzolod,
Tündér, démon vagy bárki légy,
Ó, mondd: mért mégis dús sorsába fúl
A sok ripők mint borba légy?
Mért annyi kárbul mitse húz, 's tanul
Az ember-faj nagyobb eszélyt?
„Dícsőt felejt, 's roszt ki nem szapúl
A világ, míg céljához váncorog.”

Hogy jó istentül ily ocsmány dolog?
Vagy a sátánt imádjám-é?
Kulcsára bűvösebb világnak ő,
Ah, itt a nyit, sok vágyamé!
Megrontja lelkem' árnya, bűv, ölö
Méreg hatol szívembe bé...
„Sokat kísért ez álnok bűvölő,
És elbukik mézes szavára sok!”

Bolond hát, ki alkudni véle fog!
Őrszellemem! vezess, vezess
Nagy cél felé, hová nem ér ki sem;
Míg nem borúlt rám élet-est,
Ne legyen pihenőm, ne enyhelyem, –
Sarkalva fut a renyhe test...
„Megtörsz – a cél előtt a *kényszeren*,
'S hév lángod együtt ellobog!”

'S én eszelős mégis csak álmodok.
Hol dudva csak, ott látva célt,
Míg zakatol, zúg agyvelőm, dalom
Arról zeng, mit senki nem ért;
'S ha egykor tán körítné homlokom',
Mosolygom a koldús babért:
Az öntudat leng át e' sorokon,
Mely annyiszor büszkén regélt.

[1879?]

(493.) KLÁRI NÉNI

Én nem tudom – sóhajt Klári néni, –
Mire venni, mi dologra vélni,
Hogy most mindent megváltozva látok:
Magamat és az egész világot.
Ha az ajtón csinos urfi jön bé:
Nem szökik a vér arczomba többé,
És ha csókrul olvasok regényben:
Nem kezd mindjárt csiklandozni vérem.

Hogy változik, hogy fordul az élet!
Megváltozott bennem is a lélek,
Hangos vígság csak terhemre válik
S szívem csendre, nem bálokra vágyik.
Jobban illik a konyhába' lennem,
Mint forognom fényes bálteremben.
Úgy se nékem hegedülnek ottan,
Mint régente fiatal koromban.

Nem is tudom, én változtam-é meg,
Vagy a nap lett hidegebb, sötétebb?
Csak azt tudom, érzem, hogy a rózsa
Nem nekem nyit – húszt esztendő óta.
Az udvarlók hízelgő beszéde
Rég elhangzott; – vége, vége, vége!
Férfit látva, nem tüzel az arcom,
S éjjel mást nem művelek, csak – alszom.

[1879?]

(494.) HALÁSZAT

Hitvány halacska átesett
Hálómon a Tiszába.
Sebaj! azért a szépeket
Hálóm ki nem bocsátja.

A lány is így halászható
A szerelem vizében.
Ha megfogom s nekem való:
Bocsássa más el; – én nem.

[1880?]

(495.) MÁJUS

Az ifjuság bájos vidéke
Tele van napfénnel, virággal
Himbálják illatos fuvalmak,
Bezengi csattogó madárdal.
Derüs ábránd, álom, reménység
Szór pazarul fényt, illatot.
Nem látni ottan ködöt, árnyat,
Csak a bimbófejtő napot.

Te, ki megújulsz minden évben,
Természet ékes ifjusága,
S egyforma búbájjal mosolygasz
Biborra és darócz-gunyára:
Gyönyörű május, szívdobogva,
Vidáman hadd köszöntselek!
Nekem is illatoz' virágod,
Rám is sugárzik kék eged.

Napodnak hulló tiszta fénye
Hevíti az egész világot.
Ami csak kedves, ami bűvös,
Pajkos szeszéllyel mind kitárod.
Minek zománczot nem te adtál,
Elveszti illatát, színét.
Te vagy a művészek művésze;
Te az örök költői szép.

Virágokat hullatsz a földre,
Ha tomboló vihar megingat;
És hogyha sóhaj kél szivedből:
Az is csak édes, langyos illat.
Emelt homlokkal, könnyű szívvel
Vivhatja az a lét-tusát,
Kinek harczára te mosolygasz,
Gyönyörű május – ifjuság.

[1880?]

(496.) ZENGŐ DALOKBÓL

Zengő dalokból visszahangzik,
Mi szívedben kél-száll, viharzik,
Szeresd a költőt! Jó barátod.
Kísérjen üdv, kergessen átok:
A költő híven ellesi,
S lantján visszhangot ad neki.
Dalában az örvendezőnek
Öröme hangosabb leszen,
S a szomorúnak, szenvedőnek
Letörli könnyét csöndesen.

[1883?]

(497.) A SZÚNYOG

Zi-zi, zü-zü! Zörög-zireg
Egy kis szunyog-csipet.
Vért szívni, szúrni, szállt ide.
Nem értem a kis mérgesét,
No, mert szunyogbeszéd
Nem hallik messzire.

Zi-zi, zü-zü! Rám szálla, ni!
Hogy vérem' szívja ki.
Morzsoljam össze?... Nem teszem.
Szúnyogcsipés nem fájdalom,
Ha nem babrálgatom.
Lakjék jól, engedem.

Zi-zi, zü-zü! Szemem előtt
Száll, egyre vakmerőbb,
S zizije hátha káröröm?
No mit tegyek?... no mit tegyek?...
Azt, hogy szivart veszek
S szépen kifüstölöm.

[1884?]

(498.) SZERETEM A MAGÁNYT...

Szeretem a magányt, a csendet,
Ha odahúz édes titok.
Ott szövök álmot, ott merengek,
Megenyhülőn csak ott sirok.

Szeretem a világi lármát,
Hol elkábúl az öntudat,
Ha vérező szivembe vágják
Unalom, kétség karmukat.

S ha örömem van, úgy szeretném
Kitárni más előtt magam
És ráfonódni, mint a repkény
A szívre, mely virágtalan.

[1884?]

(499.) AZ AKKOR VOLT!

Az akkor volt... mondják sokan
S hozzá nagyot sohajtanak.
Az akkor volt... annyit jelent:
A mult örökre mult marad.

Az akkor volt... közömbösen
Az ifju ennyit mond csupán.
Az akkor volt, egy nyári est,
Mikor szerelmét megtudám.

Az akkor volt... mereng a lány...
Szerelme szép tündérkora,
Az akkor volt s a régi üdv
Többé nem újul meg soha.

Az akkor volt... sohajtozom,
Az esztendők hogy szállanak!
Az akkor volt... egyszer csupán!
S a mult örökre mult marad.

[1885?]

(500.) AZ ÉLET

Minő egyoldalú az élet!
Milyen kicsinyke töredék!
Amit mulandó vágy elérhet, –
Akármilyen sok: nem elég.
Adassék bár száz évig élned,
Csikarj ki minden percztül élvet:
Amit birtál: parányiság,
S mit nélkülöztél: egy világ.

[1885?]

(501.) AZ ERDŐ

Szeretem fáid zizzenését,
Rejtelmes árnyvilágodat.
Ha elgyötört a gond, a kétség,
Hűn őrizték meg titkomat.
Szivemnek rejtett gerjedését
Fűnek-fának ki nem beszéltek.
Erdő, te jó vagy s részvevő;
Rejtsd el, ki bús és szenvedő.

Beh jó sötétzöld fáid árnya,
Ha izzó égről tűz a nap.
Ha meg vagy sértve, megalázva:
Pihend ki erdőben magad.
Oh mert a harcz, a földi lárma
Elnémul e zengő magányba',
Ahonnan mit se lát szemed,
Csak szeliden kéklő eget.

Szellőtül ringó kebeledre
Boruljon, ki magányt óhajt.
A fák pajzánul enyelegve
Gunyolnak itt minden sóhajt.
Kinek nem jó meg itt a kedve, –
Már élve holt, el van temetve,
Ki téged, erdő, nem szeret:
Még nem örült, nem szenvedett.

[1885?]

(502.) PARAZITA-ÉNEK

Anakreon és Hafiz óta
Kis és nagy költők legiója
Mind Bacchust ünnepelgeté.
Eláznak (jó, ha nem rovásra!)
De arról nincsen tudomása
Az utókornak: ettek-é?

„Ámort se kicsinyeljük épen,
De Évóé sokáig éljen,
Ő a mi kedves istenünk.”
Ezt hajtották mindig a dörék,
Nektárnak képzelvén a lőrét
S egyszer se mondták: „Együnk!”

Egy jó menű legyőzi Ámort,
Nem okoz fejfájást se mámort,
Csak bajt hozók az istenek.
A szerelem: az lenge szörnyen,
Az ifjuság: az tova röppen,
De enni mindig élvezet.

Ki jól tud enni, az a boldog.
Minden fonák, ha rossz a gyomrod.
Csak aki jól emészt, nyugodt.
Himnuszt tehát, dicsdalt reátok
Ügyes szakácsnék, jó szakácsok,
S reátok is, Lukulluszok!

Magyar költők – csöppet se kétlem,
Azért oly czammogó, idéetlen,
Oly dörögő a versetek,
Mivel a zsíros honi konyha
Nem illik gyöngé gyomrotokba
Avagy mert – nincs mit ennetek!

[1885?]

(503.) SZOMORÚ KARÁCSONY

A szél a sűrű téli légen át
Idáig hozza a harang szavát.
Kiváncsi emberek misére mennek...
Betegen ülök kinos munka mellett.

Itt a legujabb háborus hírek:
A muszka sajtó élesen sziszeg;
A rente sülyed, felszökken a gabna...
A toll a híreket tovább kaparja.

Titokba már is mozgósítanak,
Épül kaszánya, országút, barak.
A háború kitör tán még a télen...
„Fontos hír; kompakttal szedesse kérem!”

Egyszerre megkap hideg és meleg,
Átjár a láz; beteg vagyok, beteg.
Reggelre jár, elég a munka mára;
Menjünk pihenni a nyugalmas ágyba...

S nyugalmam ott sincs, ott is szenvedek,
A láz emészt; beteg vagyok, beteg.
Víg életzaj, tőlem távol maradtál
S ajándékot, halál, csupán te adtál.

[1888. karácsony?]

(504.) AZ ÉLET

Hej, de furcsán vagyunk az élettél!
Mig valamit érne: addig nem kell.
És mikor már csak lézengünk, tengünk:
Mégis hosszú életért esengünk.

[1888?]

(505.) A NAP DICSÉRETE

Egy istent, egy napot imádok.
A nap az alkotó maga.
Ragyogó nyár, sugár-világod
Pajkos tündérek évszaka.
Te hímezel sok fényes álmot,
Rejtelmes nyári éjszaka.
Oberont és Titániát
Üdvöзли a tündér-világ.

Beteg szív, fásult léha, száraz,
Ki rózsáid közt sem hevül.
Kell mámor, üdv, erő?... A nyár az!
Ő alkot, éltet istenül.
Kit fájdalom sötéten árnyaz,
Napod sugárán felderül.
Békíts ki emberrel, világgal;
Teljek be, óh, nyár, fénysugárral!...

Szeptember, csöndes őszi hónap,
Kis hittet, fázva zengelek.
Siratlak eltűnt, ragyogó nap;
Vérem kezd hűlni, szenvedek.
Elmém a szürke, zord valónak
Hódol meg; kételkedik, beteg.
Köd, lomha köd szívem lakója;
Elvitte jó kedvét a gólya.

[1889?]

(506.) SANSARA

Örvendj, ha gazt csapás, baj ére;
Bukása, veszte legyen ünneped:
Az írgalom az árvák erénye;
Az gyűlöl, aki igazán szeret.

Ne légy bocsánatot gyakorló,
Hajtsd vissza a feléd dobott követ.
A szív a visszhanghoz hasonló
A gyűlöletre válasz gyűlölet.

Jók és gazok holtig vesződnek
Kibirja leteperni ellenét.
S nem a jobb győz, csak az erősebb
Mert az itt a kérdés, ki az erősebb.

Az égiek kaczagva nézik
Az elbukót gunnyal tetézik.
Kaczagják, kinek szíve vérzik
S megtapsolják a buktatót.

Gyűlöltek, bántottak, kinoztak
És megaláztak érdemetlenül
Üllője voltál a gonosznak
Csapásit türted védelem nekül.

[Szidtak, gyűlöltek, megkínoztak]
Szedd magad, óh, én lelkelem össze
Kelj fel s gondoldj
Gondoldj a megtorlásra, boszura

Nem vész el hogy magát ne védje
A féreg sem, ha lábad rátapod
Rugásért rúgást adj cserébe;
Szemet-szemért legyen jelmondatod.

[1889?]

(507.) SZEMET SZEMÉRT!

Gyűlöltek, bántottak, kinoztak
És megaláztak érdemetlenül.
Üllője voltál a gonosznak
Csapásit türted, védelem ne'kül.

Oh légy erősebb valahára!
Töröld le gyáván ömlő könyeid,
Ne hajts a bölcs türés szavára,
Gyűlölni ellenesét emberibb.

Örvendj, ha irigyed baj érte,
Hitvány bukása legyen ünneped.
Az irgalom gyávák erénye.
Erősen gyűlöl az, ki hön szeret.

Ne légy bocsánatot gyakorló.
Hajtsd vissza a feléd dobott követ.
A szív a visszhanghoz hasonló,
Szelid válasz nyers szóra nem jöhet.

Jobb, hogy a gaz neved leszidja,
Mint hogy megszánjon a szelid erény.
A szánsalom csak alamizsna,
Annak való, ki védtelen, szegény.

Mindenkinek légy jó barátja;
Ki véled egy uton halad s megért.
De ha ki bántott, szedd rovársra
S üldözzed üldöződ: szemet szemért!

[1889?]

BEHATÁROLHATATLAN IDEJŰ VERSEK

(508.) ABLAKOMRA RÁHAJLIK A SZOMORUFŰZ LOMBJA

Ablakomra ráhajlik a szomorufűz lombja;
Hervadozó leveleit kérdeztem álmomba'
Ugy-e boldog leszek én még,
Enyém lesz a kedvesem?

Szomorufűz levelei azt susogták csendesen:
Sohasem, sohasem.
Szomorufűz leveleit, kérdeztem álmomba':
Ugy-e boldog a kedvesem?
S lehajlott a lombja.
Hazudtok, hisz a más keblén,
Boldog lesz a kedvesem?
Szomorufűz levelei, azt susogták csendesen:
Sohasem, sohasem.

[d. n.]

(509.) ELHERVAD AZ A FŰ

Elhervad az a fű, kit a kasza elvág,
Elhervad az a lány, kit babája elhagy.
Én is elhervadok, jaj de beteg vagyok,
Ha megölel a babám, mindjárt meggyógyulok.

Elmentem a császárhoz szabadságot kérni,
Szabad-e énnekem szeretőt tartani?
Szabad fiam szabad, első októberig,
De aztán nem szabad három esztendeig.

Istenem, istenem édes jó istenem,
Mikor lesz nekem öt forintos kedvem?
Akkor lesz nekem öt forintos kedvem,
Amikor az én babám ül majd az ölemben.

[d. n.]

(510.) ENYÉSZET

Vén asszonyság lesz majd belőled.
Minő anyád volt s nagymamád,
Vén asszonyság lesz majd belőled;
Lesz ősz hajad sötét ruhád.

Ha bálra megy, haján simitasz
S adsz lányodnak tanácsokat,
Ha bálra megy, haján simitasz
S kéred, ne tánczoljon sokat.

S te otthon ülsz a kályha mellett,
Fázol s a tűzre raksz szenet
S te otthon ülsz a kályha mellett,
Te s árnyad, az emlékezet.

Szivem hozzád irt régi dalját
Már pápaszemmel olvasod,
Szivem hozzád irt régi dalját
Könnyektől meg se láthatod.

[d. n.]

(511.) HANGULAT

Óh, ritka kedv, óh édes pillanat!
Hát újra érzem lágy fuvalmadat!
Szivemet dal-sejtelmek rengetik,
Új álomból új élet, új élet születik!

Már azt hívém, hogy kiapadt az ér,
Mely ibolyák évadján oly pazér,
S im lopva, titkon felbugyan megint,
Susogva, zengve újra, újra meglegyint!

— — —

Magamat oly könnyűnek érzem!
Ringass, ragadj, hullámos érzelem!
S ti elnémult, elfojtott dalok,
Repüljetek, repüljetek,
Repüljetek, ragyogjatok!

[1887. augusztus 12. előtt]

(512.) AZ ÖNZÉS

Pompás terem. Kényelmes pamlagok.
Pazar fény. Összehordott cífraságok.
Sok pénz, csekélyke s hebehurgya izlés.
Az egyik ajtó más terembe nyílik;
Két ételtől, italtól roskadó
Asztal körül vig társaság zajong,
Pattog a jókedv, gyöngyöt hány a serleg.
S jelenti az inas:
„Kegyelmes úr!
Megjött az ispán Kis-Tatárkövéről”,
„Bocsánat, uraim!” szól meghajolva
A házigazda s átlebben legott a
Szomszéd terembe; mint hajó után
A meghasadt folyón az árnyvonal,
Ugy száll nyomában a karylpa-illat.
Egy összetört, fakó emberke áll ott.
Deres szakálla megpörzsölve, arczán
Égés nyoma, kezén nagy hólyagok,
És mintha füstbe páczolgatta volna
Testét s ruháját, oly pernyeszagu.

„Ah, áh, barátom, jó színben virul!
Most érkezett?”

„Amint kegyelmes ur
Táviratát olvastam, lóra ültem,
Darázsán voltam már két óra mulva,
S most a futárvonattal érkezém.”

„Derék! Beszélje el tehát mi történt?”

„Irtóztató csapás, kegyelmes ur!
Kő nem maradt kövön Tatárkövén.
Éjféli álmát alvá a falu,
Hogy a harang megkondult, s reggelig
Nyaldosta a pokoli láng mohón
A jámbor nép viskóit, s míg a végső
Szegig föl nem falt a tűznyelvű sárkány
Mindent, mi volt, éhsége nem lohadt.
Télviz időn ilyen csapás! A nép
Ugy áll, amint az ágyból menekült,
Elvesztve mindenét; jár tétován
S a pusztulás füstölgő romjain
Tehetetlenül, elfásultan mereng.”

„Jó, jó; de...” szisszen közbevágyva a
Kegyelmes ur... Se lát se hall az ispán,
A torka száraz, könnyes a szeme,
S folytatja:
„Szörnyű kép kegyelmes ur!
A templom is leégett; a harangok
Megolvadának, sistergőn az ércz
Lávába folyt az utca kavicsán.
A torony rádölt az égő iskolára
S maga alá temette a tanító
Vak édes anyját és beteg nejét.
Kilenczven ház máglyája égeté
A szorgalom jutalmát hamuvá
Bőgött a marha, röpködött a szárnyas,
Láng és füst közé szorulva megvadulva.
S az emberek ész nélkül föl s alá
Futkostak. Egy szegény özvegy csekély
Czókmókját az ölébe kapva föl,
Izzó zsarátnok közelébe vitte
S melléje ült gondolva: mentve van.
Egyszerre lobbott vet a vánkös és
A nő szoknyája. Ám ki látja e
Rémes zavarban a mások baját?
Vak kétségbeesés tördel kezét,
És tompa kin homálya ült az agyra;
Az asszony sikolyát ki hallaná?
Ott ég az utca közepén...”

Bosszusan

Int a kegyelmes ur, megnyilik ajka,
És mintha tűkön állna, nyugtalan.
De az ispán zokogva kelni látja
Szívében a borzasztó képeket,
Miket a balsors örült, lázbeteg
Képzelve szült s zúditott falujára...

„S nincs kéz, amely segítsen! Mindenki egyenlő
Koldus, – s csak egymás nyomora nagyítja.”

S kitörve mordul az ispánra a
Kegyelmes ur:

„De hát az én tanyám,
Az istállók, a nyáj, a szénakazlak,
A gépek, az ispánlak, a lovak
S ökreim?”

„Mind épen áll! a szél
Másokra fujta az elem dühét,
Megmentve a majort...”

„No hála Istennek!
Csak ezt akartam tudni. Egy pohár
Pezsgőt igyék e jó hírért velem.”

Megdöbben a fakó emberke, – néz
Merőn urára, aztán a kezével
Legyint és tompán, fuldoklón felel:
„E nagy kegyére méltó nem vagyok,
ha nem parancsol mást, kegyelmes uram,
Engedje, hogy térhessek vissza már ma...”

– S kinn áll az ispán a zord téli éjben
Elhagyva a márványos palotát...
S a társaság ott fenn vigan koczint
A háziurral... túlárad a jókedv
S gyöngyöt ver a bor a kristálypohárban...

[1880-as évek?]

(513.) JÓ MAGYAROM...

Jó magyarom, hogy elmaradtál!
Hazád még mindig Ázsia.
Nézd, a míveltebb francziáknál
Palotát épít a rima.
Te szögletes, te nyers, te barbár,
Kinél a nő, ha férfival hál,
Előbb eklézsiát követ
S aztán lesz dajka legfőlebb.

[d. n.]

MAGYAR NYELVŰ TÖREDÉKES VERSEK

(514.) [MIKOR VELED TALÁLKOZOM...]

Mikor veled találkozom,
Oh *Lajka*, szűm eped.
Olvadva nézem arczodon
Szép földi mennyemet.

[1873/1874]

(515.) [A CZIM SÖTÉT MEG A HISTÓRIA...]

A czim sötét meg a história,
De hát a többi csak *komédia*.

[1874?]

(516.) [HALOTTAK ESTÉJÉN]

[Eg]lész világ rút, barna szőrcsuhában,
[Ke]zét tördelve, kétségb'esve fut ---
Ily szép komédját vesszek el, ha láttam,
Jajgató néppel hintve minden út.
Az olvasó csak úgy pereg kezökben,
Az ajk imát morog, míg hull a köny...
Nevesd ki, víg bölcs ezt a képet itten:
Az élet most a halálnak köszön.

A temetőbe' pompaság, tűz-ár gyúl,
Virággal lepvék kopár halmai;
A sok csillag a földre mind lebámul,
E mesés álfényt hogy kacagja ki.
A bösz harang zokog, sír mint az őrült,
A templom úri néppel van tele;
A gazdag koldús mind, mind összecsdült
Jajgatnak, hogy a kriptá reng bele.

(1874. május)

(517.) PRAELUDIUM

Ég s föld között száll lelkem, kósza-lélek;
Szeretnék, mint pacsirta dallani.
Mégis szavamra, belekapni félek;
Kudarczot nem szeretnék vallani.
Pedig tudom, hogy nincs reális élet
Mesembe', mind azt fogják mondani.
Ne tegyem át hegedősök korába?...
Mert minden hóbort ama kor hibája.

Bevallom, mit e verslábakra fűzök,
Platónikus szerelmi láz biz' a'.
Óh, jaj! tudom, két tűz közé kerülök,
S követ dob rám közönség s kritika;
S versemmel irgalmatlanul felülök,
Ha majd azt mondják rá, hogy: *szófia!*
Hisz ez mind lári-fári, pára, gőz;
A pénz szerelmet, ideált lefőz.

S remélni, várni! – óh, ez szörnyen untat!
Sok várás kedvet, bugyogót szakít.
Dicsérem béka-vérü századunkat;
A bölcseségre praxisból tanít:
A fődolog, hogy jól tartsuk hasunkat,
Mivel ép testben ép lélek lakik
S szerelmünk legyen kézzelfogható;
Ha nincs Katinka, majd akad Kató.

De minthogy én erővel szerelemről
Akarok írni (milyen vaskalap!)
S mint jámbor polgár rég kitűztem elvül:
A korral ellenkezni nem szabad.
S tudván, hogy a világ tökéletesbül,
S erőben, észben egyaránt halad:
Tehát, hogy botrány ne legyen belőle,
Bolondságomnak gyerekek lesz a hőse.

Ki megtanulta másoknál korábban,
Hogy életünk, vágyunk, hitünk hiu.
Kit szidtak otthon és az iskolában:
Nem lesz belőled soha férfiu!
Első szerelmét, kamasz éveit
Kis Ficzkinek szedem rimekbe itt;
S míg rá emlékszem, elhal ajkomon
A guny; eszembe jut gyermekkorom.

Hősöm fejét Katinka megzavarta,
Egy kurta szoknyás, kék szemű leány.
A gouvernante ugyan kordába' tartja,
De nála sem grasszál a tudomány.
Ő is amolyan romlott, régi fajta;
Még csak emanczipálást sem kíván.
Megérti sorsát és az életet,
De könyvekből tanulni nem szeret.

Ez a két mákvirág (véletlenül-e,
Vagy kerítéshez tán a sors is ért?...)
Meglátta egymást s lett aztán belőle
Ábrándozás, sok hű-hó semmiért.
Kis Ficzki verselt, iskolát kerüle,
S Katinka lelkesült regényekért.
Szerették egymást s szótlanul, szerényen...
Magam is így tudtam szeretni régen.

De mielőtt eldallom e szerelmet,
Bölcs olvasók, magukho' fordulok;
Mert, ha csak így, szó nélkül belekezek,
Biz' Isten! még veszélybe juthatok,
Hogy holdvilág-falónak elneveznek;
Azért, ha tetszést nyerni nem fogok
Ne engem szidjanak s regényemet:
Ő volt bolond, az iskolás gyerek!

S most üssük össze már a töredéket!
Faragjunk és simítsunk rajta még,
Hogy legalább ha ujat nem beszélek,
Legyen formája könnyed, rimje ép.
Köszöntelek dalok világa téged!
Egy mezitlábos csarnokodba lép.
Szabad a vásár! kritikus jöhet:
Elkezdem egyszerű regényemet.

[1875. december 17. előtt]

(518.) [HA VELED BOLDOG NEM LEHETTEM...]

Ha veled boldog nem lehettem, inkább,
Ezerszer inkább kárhozott legyek.

(1876. november 8.)

(519.) ROMOK

A földélzeten ülök s a sirályok
Szakgatott énekét hallgatom

[1876/1877]

S Z E P T E M B E R

[1. részlet]

(520.) ELŐHANG [I.]

(A *Boldogtalan* című verses regényhez)

1.

Vérem lehült, az ifju hévnek
Túlestem első mámorán.
Nem az, nem az többé az élet,
Aminek egykor álmodám.
Nem mondom, hogy szívem kiégett;
(Véralkatom nem engedé meg.)
De úgy veszek már bűnt, erényt,
Mint egy kiolvasott regényt.

2.

Elszállott az idő felettem,
Virágod mind lehullt, tavasz.
Hiába lángoltam, szerettem,
Mint vágyakkal megvert kamasz.
Oly gazdag voltam érzelemben,
Zengett a kis dal is szívemben
Örül, hogy sötét búkedv kísért...
Óh jaj, már sírnom sincs miért!

3.

Szegény fáradt fakó szívemben
A kín közönyre változik.
Hová levél, első szerelmem,
S hová, te forróbb második!
Nincs több varázs a lány szemekben;
Képzelt világ nem áztat engem.
Mentsvárad, ifjuság, oda...
Husz éves nem leszek soha!

4.

Síratlak csöndesen zokogva
Elszállott húszas éveim;
De a nyugodt harminczasokba
Megernyedte szívvel lépek ím.
Virágaim mind eltiporva
Hevernek szerteszét a porba',
S elszórt emlékeim között
Motozva, koszorút kötök.

5.

S énekbe kezdenék, de félek,
Mert más kor napja süt ma ránk.
Ma már csak a diák eszének-szeszélynék
Pindár, Ovid, Horác apánk.
Helyébe most a próza lépett
A rothadásnak neve élet,
S a költőnek múzsa ma
Arany csatorna-légy: Nana.

6.

Ne jőjj velem, ne, ég leánya!
Óh, múzsa, szűz, szeplőtelen.
Szemérmes csókod' nem kívánja
A költő, aki most terem.
E romlott, e lejárt világba',
Lásd, én se tudok fogni másba.
Hanyatlik ember és idő
A hős ma Alfonz, Desgrieux.

7.

Okos költő korával éljen.
Lángoljon lelkesek között,
S rohadttal erkölcsök idejében
Piszkálja a sarat, dögöt.
A gyöngéd lelkektől ne féljen;
Ahol a többség, ott az érdem,
És népszerű lesz, hírhedett,
Mihelyt korának hízeleg.

8.

Lám Ifjuságom, könyvbe szedve
Nem kellettél senkinek.
A Lloyd s a Budapesti Szemle,
Akárhogy jajgatok: siket.
De volna csak természetembe'
A kéz kezét mos régi elve:
Hogy ütnék, vernék a dobót!...
A hír születni így szokott.

9.

Nos hát, én mégis írdogálok,
Bár nem fogad zaj, trombita.
[...]

[1885?]

(521.) ELŐHANG [II.]

Vérem lehült, az ifju hévnek
Túlestem első mámorán.
Nem az, nem az többé az élet,
Aminek egykor álmodám.
Nem mondom, hogy szívem kiégett;
(Véralkatom nem engedé meg.)
De úgy veszek már bűnt, erényt,
Mint egy kiolvasott regényt.

Elszállt az idő felettem,
El a virágtalan tavasz;
Hiába lángoltam, szerettem,
Mint vágyakkal megvert kamasz.
Pedig dús voltam érzelemben;
Fényes világról énekeltem,
Midőn sötét búkedv kísért...
Óh, jaj, már sírnom sincs miért!

Szegény fáradt fakó szivemben
A kín közönyre változik.
Hová levél, első szerelmem,
S hová te forróbb második!
Nincs több varázs a lánszemekben.
Idő előtt megöregedtem.
Hol vagy, reménykedés kora!
Husz éves nem leszek soha!

Síratlak csöndesen zokogva
Elszállott húszas éveim;
De a nyugodt harminczasokba
Megernyedtt szívvel lépek ím.
Virágaim mind eltiporva
Hevernek szerteszét a porba',
S elszórt emlékeim között
Motozva, koszorút kötök.

Egy szórakoztat még: az ének.
Röstelve kell bevallanom.
Hiszen ma csak diák-kedélyek
Gyönyörködnek költő-dalon.
Helyébe most a próza lépett;
Ezé az olcsó taps, dicséret;
S a költőnek múzsa ma
Arany csatornalégy: Nana.

Nem kellesz immár, ég leánya,
Óh, múzsa, szűz, szeplőtelen.
Szemérmes csókod' nem kívánja
A költő, aki most terem.
E romlott, e lejárt világba'
Nyavalgás a poéta láza.
Hanyatlik ember és idő;
A hős ma Alfonz, Desgrieux.

Okos költő korával éljen.
Lángoljon lelkesek között,
S rohadtt erkölcsök idejében
Piszkálja a sarat, dögöt.
A gyöngéd lelkektől ne féljen;
Ahol a többség, ott az érdem.
Az népszerű és hirhedett,
Aki korának hízeleg.

Én *Ifjuságom*, könyvbe szedve
Látom, nem kellesz senkinek.
Siró zenéd kit érdekelne;
Vaknak mit érnek a színek!
De volna csak természetembe'
A kéz kezét mos léha elve:
Hogy ütnék, vernék a dobot!...
A hír születni így szokott.

Nos hát, én mégis irdogálok,
Bár nem fogad zaj, trombita.
Te sem riasztasz, súlyos átok,
Hogy kis népnek vagyok fia.
Sőt még azt vallom: Légyen áldott,
Költészet, édes-bús magányod.
A sors ilyennek alkotott.
Nem érdem: véletlen dolog.

Mig, ifjuság, lángodban égtem,
Születtek lázas, kis dalok.
De hogy lehiggadtam, megértem,
Nótám nem röpke, szakgatott.
Nem írok többé hevenyében,
Mint forrongó-hevembe' régen.
Dalom hosszabb lélegzetű:
Nem villám: őszi derű.

De hagyjuk már az ifjuságot.
Nem líra ez, hanem regény.
Hősöm javára félreállok;
Eztán csupán a rím enyém.
Dicsérnek majd ifjú titánok
És megvesznek szegény diákok,
Vén lányok és szűk sorsuak,
Kiket lenéznek az – urak.

[1885. február 22. előtt]

(522.) ELŐHANG [III.]

Vérem lehúlt, az ifju hévnek
Tulestem első mámorán.
Nem az, nem az többé az élet,
Aminek egykor álmodám.
Nem mondom, hogy szívem kiégett;
Még búsulok, küzdök, remélek,
Nehogy megöljön egy napon
A tétlenség s az únalom.

Légy csöndesen szív, csöndesebben.
Ah, a világ is változik.
Hová levél első szerelmem?
S hová te szebbik, második?
Gyógyír több nincs a lányszemekben,
Hogy nyomoruságom feledjem.
Mentsvárad, ifjúság, oda!
Husz éves nem leszek soha!

Te sem vigasztalsz, „Ifjúságom”,
Aranykötésed por lepi
Pester Lloyd, Szemle (nem csodálom!)
A nagy dobót másnak veri,
Mi nőgat mégis? (Csalfa álom!)
Mi él bennem, hogy meg nem állom
A rímelést s hiszem vakon,
Hogy nékem is lesz még napom?...

Hiú remény! Kis és közömbös
Népnek vagyon késő fia.
Tudom, hogy ami lassan öldös,
Nem a csábitgató hir a'.
Mért nem fogok jobb eszközökhöz?
Mért nem ragadtam durva röghöz?
Mit jár eszem csak rímeken?
Nohát ez a természetem.

Asszony vagy aggszűz, kit szerettem,
Éltembe'nem lesz több tavasz.
Elszállt a dőre kor felettem,
Már nem vagyok bohó kamasz;
Midőn még könnyekér' esengtem
S a fájdalomban kéjelegtem –
Örülve, hogy búkedv kísért,
Oh jaj, már sírnom nincs miért.

Itt álldogálok még habozva,
Elhagytak húszas éveim.
A csendesebb harminczasokba
Csalódott szívvel lépek ím!
Sóhajtva nézek szét; a porba'
Virágim, elvagytok tiporva,
S elszórt emlékeim között
Motozva koszorút kötök.

[1885]

[2. részlet]

(523.) [EGY JÓ BARÁTOM VOLT...]

Egy jó barátom volt; az ének
Erről fog zengni. Elbukott.
Kergették vágyak, nagy remények,
Nyugodtan lépni nem tudott.
Magában állt; nem kedvezének
Korviszonyok sem a szegénynek,
Révpartot, tudta, nem talál,
Egy útja volt csak: a halál.

[1885?]

(524.) [HŐST, MINT EZ ITT...] [I.]

Hőst, mint ez itt, ugyan ki látott?
Hajlott korút, szerelmeset,
Ki eddig egy nőnek sem ártott,
S fatuskónál esetlenebb.
Bejárhatod a *félvilágot*,
Szeretőt néki nem találsz ott;
Mogorva, száraz agglegény...
Ilyen hős léssen az enyém.

Idege finom, úri fajta;
Kis okból érzékenykedő.
A pillanat szeszélye hajtja;
Egy hija van: a tetterő.
Eszmélkedések méla rabja,
Érzésbe olvad akaratja
A neve Veér. (A névjegyen
Két é-vel áll, hozzáteszem.)

Huszonnégy esztendő's korában
Vivé el apját a halál.
Az anyját húsz évvel korábban;
Elárvult husz év óta már.
Azóta él falun, magányban
Veér András; így hát igazában
Ma negyvennégy éves; vitás
Nem is lehet e számitás.

Anyjáról az maradt eszébe,
Csak az, hogy sírt és szenvedett;
De szőke, szép, szelíd fejére,
Arczára jól emlékezett.
Szelid nézése úgy kísérté,
Mint hű talizmán, évről évre,
S vád volt e szemben, néma vád:
„Ő vitt a sírba, ő, apád!”

Hogy árvának nehéz az élet:
Ezt látta András mindenütt.
Fénynél előbb látott setétet
S bőven nyelé a keserűt.
Nem fűzött hozzá senkit érdek;
A közönyös, vak sorsszeszélynék
Kitéve, nőtt támasz nekül
Idegenben, idegenül.

Apjának nem volt rája gondja.
Veér Miklós csak szeretkezett.
A nőknek volt ő nagy bolondja;
Pillangó módra röpkedett.
Andrást, hogy kedvét el ne rontsa,
Rábizta egy vén nőrokonra,
S mint minden izében viveur,
Csak attól félt, hogy majd kidől.

Nem volt oly asszony a megyében,
(Tudniillik szép asszony csupán.)
Kinek nem ingott nőérénye,
Ha ostromlá e Don Juan.
Kéjt halmozott szerelmi kéjre;
Meg is romlott, de úgy a vére,
Hogy sirjában nem kétkedem,
Higany ma is bőven terem.

Magányban folytak, szüle nélkül
Andrásnak gyermekévei:
E kor sok apró örömebül
Csak kóstoló jutott neki.
Apját csupán egy régi képről
Ismerte, később jó híreből.
Parókát hordott tar fején;
Szép úr volt – annak idején.

[1886. december 25. előtt]

(525.) [HŐST, MINT EZ ITT...] [II.]

Hőst, mint ez itt, ugyan ki látott?
Hajlott korút, szerelmeset,
Ki eddig egy nőnek sem ártott,
S fatuskónál esetlenebb.
Bejárhatod a *félvilágot*,
Szeretőt néki nem találsz ott;
Mogorva, száraz agglegény...
Ilyen hős léssen az enyém.

Tizennyolcz esztendő's korában
Vivé el apját a halál.
Az anyját húsz évvel korábban.
S így árva húsz év óta már.
Azóta él falun, magányban
Veér András így hát igazában
Ma harmincznyolcz éves; vitás
Nem is lehet e számítás.

Midőn apját is eltemette,
Falusi birtokán maradt.
Ivott, vadászgatott telente,
S mint gazda tölté a nyarat.
Kirándulást nem tett semerre,
Odvában úgy élt, mint a medve,
S oly mélabú vett rajt' erő't,
Minőt magány idéz elő.

Anyjáról az maradt eszébe',
Hogy sokat sírt és szenvedett.
De szőke, szép, szelid fejére
Oly örömet emlékezett.
Szelid nézése évrül-évre
Mint hű talizmán, úgy kísérte,
S vád volt e szemben, néma vád:
Ő vitt a sírba, ő, apád!

Az árvaság nehéz egy élet:
Ezt látta András mindenütt.
Fénynél előbb látott setétet
S bőven nyelé a keserűt.
Csupán azok hizelkedének,
Kik tőle valamit reméltek.
Nőtt rokonok, testvér nekül,
Idegenben idegenül.

Mert apja nem törődve véle,
Pillangó módra repdesett.
Nem akadt férfi a megyébe'
Veér Miklósnál szerelmesebb.
Kéjt halmozott szerelmi kéjre;
Száz nő fogadta kebelére;
S épen szerelmes levelet
Írt, mikor szél ütötte meg.

Fiát, mig élt, könnyen lerázta,
Hogy csünghessen kalandokon.
Csöndes, szerény falusi házba'
Nevelte őt egy nőrokon.
Miklós meg járt fürdőre, bálba;
Bámult és híres volt a táncza.
Parókát hordott tar fején.
Szép úr volt – annak idején.

Magányban folytak, anya nélkül
Andrásnak gyermekévei:
E kor sok apró örömébül
Csak kóstoló jutott neki.
Apját csupán egy régi képről
Ismerte s Don Juan-hiréből,
Föl nem kereste őt soha...
Rosszabb volt, mint egy mostoha.

[1886?]

[4. részlet]

(526.) [PARASZTFIÚKKAL CZIMBORÁLVA...]

Parasztfiúkkal czimborálva
Csatangolt hősünk szerteszét.
Hegyek között, erdő-magányba'
Töltötte legtöbb idejét.
Claire néni, egy vén úri dáma.
Nem sok, de nem ügyelt reája
Annyit se, mint hogy ölébe
Ruháját ne piszkítsa be.

András így nyerte meg barátul
Az édes jó természetet.
Reggel korán kiment a házból,
S gyakran nem tért csak este meg.
Madárfészket szedett a fáru,
Gyümölcsöt a tilalmas ágrul:
S ha nyulat lőtt, halat fogott,
Az erdőben lakmározott.

[d. n.]

[5. részlet]

(527.) [OTTAN TUDOTT CSAK MEGPIHENNI...]

[...]
És jóbarátul nyerte meg
Az édes jó természetet.

9.

Ottan tudott csak megpihenni
Hol a madár fészket rakott,
Hol a kőszikla visszazengi
A korán síró bánatot.
Úgy szeretett fölmelegedni,
Ahol az Úr ujjáteremti
A földet minden tél után
András itt volt boldog csupán.

10.

S ha visszatért kis falujába;
Vad volt, félénk, huzódozó.
Otthon csupán az olvasásba'
Lelt olyat, mi vigaszhozó.
A ház legcsöndesebb zugába
Vonult, avagy senki meg ne lássa
S ha voltak is tán álmai:
Korán tanult lemondani.

11.

Husz éves volt s a szerelemnek
Üdvét még meg se kóstolá.
Aztán még öt, tíz év letellett;
S nő ajkát még nem csókolá.
Bálban, jour fixen részt sosem vett
[...]
Ekkép lőn Don Juan fia
Még életében múmia.

12.

Avagy csupán látszott hűdegnek,
S vulkán forrott a hó alatt?
A néma, zárkozott szíveknek
[...]
Oh ők is álmodnak, szeretnek
Kérek csupán egy kis türelmet
[...]
Mígön már elkésett vele.

[d. n.]

(528.) [KORONGH IVÁN...]

[...]

Korongh Iván
Egész nap mást se tesz: vadász'.
Melyet fölver, jaj a fogolynak.
Híres lövő, de nem *kacsáz'*.
Fagyhat, havazhat, nincsen oly nap
Bús özvegysége így telik.
Bánatja van, rebesgetik.
Különcz ember

...

Lehet, hogy van, de nem mutatja.
10 Multról, jelenről nem beszél.

...

Egy ember látogatja csak.
András, ő is csak néhanap'.

...

De az erdőben, a hegyekben
Találkoznak minduntalan.

...

Aztán elválnak szó nélkül.

...

... (– Gozsdu Mártha)
Égő szemű, szép nagy leány,
És elpocsékolám erőm'
Anyjára húz és nem reám.

Nem jól tevé; kommába járjon,
20 Igyék s hadd húzza a cigány.
Ne vessen olcsó léhaságon
Henczegjen véle, mily vidám.
Te szörnyü rémkép: unalom.

...
Csak önmagára ne találjon
Bor közt, színházba', szajha-bálon

...
Csak vágyaktól került kedélyre
Mosolygon szüz természet...

Szenvedj szívem, záruj be szótlán'
Igazság nem panaszkodik.
30 Czipeld kereszted' megadóan
Jajszó nélkül a sírodig.
Góg, amely mégis megható, van
E pár közömbös, röpké szóban:
Amíg csak él keresni fog;
De ez csak néki nem útók.

...
... idíll
Karbólsav, jód és szaliczíl.
A hírek jöttek

...
Egész valója hangulat,

...
40 A hírek jöttek egyre-másra.

...
Csak hús és vér kellett neki.
Sajnálja őt; nem: megveti!

...
Hát rajta! hús és vér

...

[d. n.]

[A 7–12. részlet külön versként fölvéve]

A JEGYESEK

(529.) I. [KÖNYVES ANDRÁS SZÓRAKOZOTTSÁGA...]

Könyves András szórazozottsága
Példabeszéd lón az iskolába'.
A szivaccsal akar írni néha,
Keresi és nála van a kréta.
Sokszor, ha kimegy az iskolából,
A kathedrán marad a kalapja,
A sok gyerek pedig összebámul:
S mind a bolondos tanárt kaczagja.

[d. n.]

(530.) II. [A PÁRKBA' JÁR, MEGÁLL...]

A párkba' jár, megáll, majd meg leül
Jó Könyves András egyedül.
Olykor a padról lehajolva
Botjával h-kat ír a porba;
Aztán sohajt s fölnéz az égre
Majd meg lehajtva tenyerébe
Fejét, s a földre néz soká
És írja, egyre írja: H.

[d. n.]

(531.) A JÓ LELKIPÁSZTOR

(Tanulságos történet, két fejezetben)

Első fejezet

(Melyben le vagyon írva Apátinak istentől-embertől való elrugaskodottsága.)

Nosza fiúk, ide sorba, nosza ide, lányok!
Nem mesét, hejh, nem azt készül mondani apátok.
Tudja azt a megye minden deres haju véne
Apátiból hogyan lett a falvak mintaképe.
Hejh, dehogy is volt Apáti mindig olyan, mint ma.
A vármegye községei közt valódi minta.
Valamikor itten szörnyen felfordult világ volt.
Beszélhetne sokat erről boldogult anyátok.
Kocsmáztak itt, verekedtek, a munkát kerülték.
Ölelgettek lányokat, de a nászt meg nem ülték.
Míg azután jött valaki, aki csinált rendet.
Szegrül-végre elmesélem, hogyha jól figyeltek.

Fonnyadt keze egyet rándít még hósínü bajszán
Pipájából hosszút szippant, nagyokat nyel aztán.
Kökényszemü unokáját, a szép Teri lánszót

...

A süvegét hátratulja s megered a szája

...

Hol is kezdjem? Mit ís mondtam?

[d. n.]

(532.) [A KÖLTÉSZET A SZÍVBE LOPVA...]

7.

A költészet a szívbe lopva sz[...]
Szelid fényét, mint sugarát a [...]
Alaktalan, sötét bú oszlatója,
S busuló lelkek éjszakáinak.
Nincs palotája, rangja, címere,
A sorsharag jár sok helyütt vele;
És mégis jaj a kornak, jaj a népnek,
Ha dala nincs, ha dalnokot nem ért meg!

8.

Te forró szív, Petőfi! hősi látnok,
Ki elhulltál a hosszú harcz alatt,
Ki feláldoztál húst, nőt, ifjúságot
Magyar hazáért, mely nem volt szabad.
Kit hányt-vetett a lét forgószele;
Te örök vágyak lázas embere,
Dalok királya, nézz le a magyarra,
Petőfi Sándor hogy mily nagyra tartja!

9.

[...] állsz, hirdetve újabb nemzedéknek,
[...] Árpád népe újra felvirul,
[...] mi ellenség [...]

[1886?]

(533.) [A KÖLTŐ ISTENEK KEGYELTJE]

Óh nézz le ránk Petőfi lelke.
Hirdesd, hogy a mienk valál.
Hirdetve, mienk vala.
Hogy a költő az ég
A dalnok istenek kegyeltje.
Égből jövő szózat dala.

Jaj [...] mindenkinek
Ki a költőt nem érti meg.
dalnokát

10 Óh, nézz le szép magyar hazádra,
Kí most magasztal, ünnepel.

–

Vírágokat nem ültettek sírodra,
Ahogy kívántad
Haló porod' nem jelzi sírirat.
Nem jelzi emlék végső nyughelyed'
Fűvő paripák által eltiporva
Haltál meg, úgy, ahogy jövendöléd.

Örök emléket hagyva szíveinkben.
Mind égbe szállt próféta, régi isten.
Mint [...]

[1886?]

(534.) [ÁBRÁNDOS LÁNYOK...]

Ábrándos lányok, lelkes ifjak
[...]

Olvassátok el a költő dalát
De kerüljétek a költőt magát.
[...]

Föltámadni száz év múlva szeretnék

[d. n.]

(535.) [FEKETE SZÍNEN LÁTOM A VILÁGOT...]

Fekete színben látom a világot,
nem oly rózsás képűnek, mint te látod,
olyannak látom, *aminő nekem*.
Neked derült, mosolygó és pazar,
mindig csak ád, tőlem mindig rabol.
Nekem is kedves, drága a szerelem,
a rózsza, a szépség, a költészet, a szabadság, a haza...
Vágyaktól égek, ... mohón üríték minden csepp italt,
mely örömet, gyönyört ad...
Oh minden hiúság, hazugság, gyöngeség...
De van vígasztalásom, az, hogy tudok lemondani.

És ahogy állok, tisztán látva mindent,
El nem cserélném, adnám semmiért.
Nem szeretek semmit úgy,
mint szerencsétlenséget és szenvedést,
mert a szomorúság és a fájdalom
váltják meg a világot.

[d. n.]

ZDENKO GRÓF

(536.) [1] [KINT ŐSZI SZÉL ZÚG, BENT AZ ÓRA...]

Kint őszi szél zúg, bent az óra
Már öreg éjfelet mutat.
A vendégek mind távozóba
És Zdenko még mindig mulat.
„Ferkó! Húzd a fülembel! Így ni!
Zokogva, tűzzel, keserűn.
Tudnék csak utoljára sírni,
Mint te azon a hegedűn!”

Üres palaczkok közt, sötéten
Ittas szemekkel szétekint.
Magában ül; elhagyta régen
Barátja, szeretője mind!
Selyemruhákra, ékszerekre
Ráment kastélya, birtoka.
„Húzd, Ferkó, húzzad a fülembe:
Nem vagyok semminek oka!”

Ferkó azonban tudja hányat
Ütött az óra: (gróf zsebe)
„Éjfél után, gróf úr, bocsánat,
Tilos az ingyenes zene!”
Zdenko botot ragad, felugrik,
De az már kint van és kaczag:
„Ha nincs pénz, grófocskám, zsebedbe,
Mít muzsikáltatod magad?”

„Megállj, pribék!” És tántorogva
Úzi az illanó nyomát;
De belebotlik egy sarokba,
Felordít s nem mehet tovább.
Eső, vihar csapkodja, tépi,
A sors ilyen roszul fizet!
Hol van a chic, a vér, a régi,
A gőgös Zdenkoból mi lett?

[d. n.]

(537.) [2] [MÍG KOCSI, PÁHOLY, LÓ FUTOTTA...]

Míg kocsi, páholy, ló futotta
Ő volt az új Alkibiád.
Hogy ünnepelték! De azóta
Kizökkent ő vagy a világ,
[...]
Egy ifjúságot elpocsékol,
Szeretett, úr volt, élvezte.
Pályája mindig *carrière* volt,
Magasba föl s a mélybe le.
De már pihen: az utca sárban –
[...]
Szélben, hidegben, éjszakában –
Kocsi közelg. Megáll. Kaczagva

Egy nő suhan belőle ki,
E ház, e hang, e nőnek arcza...
Ejh, régen volt... nem ismeri!
Hány meglesetlen pásztor-órát
Töltött Zdenko e házban itt.
Ölve titkon Leonórárt
[...] csókjait.
S egy szép reggel csak arra ébredt,
Hogy dobszó hangzik udvarán.
[...]
S őt látta másnak oldalán.
A nő kiszállva kocsijából,
Zdenkót meglátja s félrenéz.
Ez meg merőn utána bámul
Egy perczig; ennyi az egész.
Aztán az éjben elcsatangol,
(Talán a hajnalt várja csak?)
S flegmával tűri, mint az angol,
Hogy szél, eső arczába csap.

Egy kis kávémérésbe tér be,
Fáradtan, álmosan leül,
[...] újságot vesz kezébe...
[...]
„Deréky Zdenko tönkre jutván
[...]
Megtörte asszony és nyomor,
S beszélük, hogy kivándorol.”
Csak nézi a nedves betűket,
Nem álom ez csak? Éber-e?
[...]
[...] Ez az ő neve?
Csenget. Fizetni! Levegőre...
[...]
Amint felnéz: a nő előtte!...
Ránéz meghatva, résztvevően
S találkozik tekintetük...

[d. n.]

**NÉMET NYELVŰ VERSEK
ÉS NÉMET TÖREDÉKES VERSEK**

(538.) HERBST [I.]

Schau in den Garten, trüb und matt
 Darüber Nebel wallen,
 Da ist ein dürres, welkes Blatt
 Rauschend zur *Erd'* gefallen.

Sie welken auch! reiflichen auch,
 Die theuren Jugendträume;
 Und rauschen hin mit leisem Schmerz,
 Wie dürres Laub der Bäume.

[1873/1878]

(539.) HERBST [II.]

Schau in den Garten trüb und matt,
 Darüber Nebel wallen
 Da ist ein dürres, welkes Blatt
 Rauschend zur *Erd'* gefallen.

Sie fliehen auch, sie fallen auch,
 Die welken Jugendträume;
 Sie lösen sich vom Herzen leis,
 Wie's dürre Laub der Bäume.

[1873/1885]

(540.) STAMMBUCHBLÄTTER

Die prächtige junge Bertha schaut
Hinaus im kühlen Abend

[...]

Der letzte Blatt, war angeschaut

[1873/1874?]

AUF DIE ALTEN TAGE

(541.) I. [EIN SIECHER WEIBEN[!] OSTERN...]

Ein siecher Weiben[!] Ostern
Betet den Rosenkranz ..
Mit schrecklichem Gelächter.
Um sie der Morgenglanz.

In feierlich bohren Klängen
Das Agnus Dei schallt.
Das Weib mit dem Gelächter
Wüthend die Fäuste ballt.

Sie zeigt die schwarzen Zähne,
Das magre Schreckgesicht;
Sie droht mit den dürrn Händen
Im zuckenden Morgenlicht.

Ihr Blick einem Greis begegnet,
Auf ihn sie lange schaut,
Dann geht sie still vorüber
Und schluckst ein Winkel[!] laut.

(1874. január 25.)

(542.) II. [AM STROH DAS AUGEN GLÄSERN...]

Am Stroh das Auge gläsern,
Und das Gesicht so fahl,
Krümmt sich die alte Dirne
Verlassen im Spital.

Heut wird sie Leingeführet,
Mit bräutlichem Gleiß',
Halb nackt mit [...]
Sinkt sie dem Gatten zur Seit.

Der Bräut'gam ungeduldig
Um seine Dirne wirbt;
Was lispelt er so leise?...
Die streckt sich aus und stirbt.

(1874. január 25.)

(A U S) „N A M E N L O S E L I E D E R ”

(543.) 1. [DIE ALTE LIEBE KLINGT UND SINGT...]

(1874.)

Die alte Liebe klingt und singt
In meiner Seele wieder;
Doch ihre sanften Melodein
Sind lauter alte Lieder.

So alt, als die Erinnerung,
Die heiße[!] Leiden khlet,
So alt, als jener Erdensohn,
Der Lieb' zuerst gefhlet.

(1874)

(544.) 2. [MINUTEN HAT EIN JEDER...]

(1874.)

Minuten hat ein Jeder,
Da er den Tod erfleht;
Der Wahn mit Hohngelächter
Durch seine Seele geht.

Minuten hat ein Jeder,
Da er im Träume sinnt,
Bis ihm die heiße Thräne
Ueber die Wange rinnt.

(1874)

NAMENLOSE LIEDER

(545.) 4. [WOZU DENN EINE BLONDE LIEBEN?]

Wozu denn eine Blonde lieben?
Sie mahnt an Engelsköpfe schier;
Es will die schwarze Höllenliebe,
Nur eine Schwarze lieben hier.

(1874. február 16.)

(546.) 5. [DU STEHST BEIM OFFNEN FENSTER...]

Du stehst beim offenen Fenster
Blickst nach der Wellen rauf;
Ich steh am Donauufer
Und schau auf Dich hinauf.

Stürzt ich mich in die Wogen
Und trugen mich die fort':
Erlösch auch meine Liebe
Im kühlen Ruheport. –

(1874. február 16.)

(547.) 17. [IN MEINEM KOPFE SCHLEICHEN WÜST...]

In meinem Kopfe schleichen wüst
Bizarre Schmerzgedanken.
Ich möchte dichten ... möchte nicht,
Im nimmermüden Wanken.

Ich grüble über's Menschenziel
Und stumm entsinkt die Feder.
Dann wollt' ich rasen als Prophet
Am grossen Weltkatheder.

Und kämpfen als neuer Titan
Mit allen Dämonsmächten.
Mir ist, als lachten Geister auf
In durchgeweinten Nächten.

Mein Geist, ein neuer Ahasver,
Irrt ohne Hall und Ruhe.
Und wirre Dunkel plagen mich,
Selbst wenn ich schlafe, ruhe.

Doch eine Sturmesglocke tönt
In dem Gewilder, Wilde.
Es ist die Dichtkunst hell und rein,
Sie ladet mich zum Beten ein
Vor ihrem Gnadenbilde.

[1874?]

(548.) APOTHEOSE

Er singt, und schluckzend beben alle Mächte,
In tiefe Nacht hüllt sich die weite Welt.
Doch um sein Haupt, als wann er es verächte,
Ein Strahlenkranz von lichter Glorja hellt.
O lauschet seinem Sang' vom ersten Morde,
Von sünd'ger Liebe, Manfred und Harold
Kommt doch zu seinem Throne, ihr Kobolde,
Und ihr Dämone, war er auch ja held!...
Ihn hören dann im Träume Epigonen,
Und hell wird ihnen diese wirre Nacht;
Sie schauen hin, nach jenen trüben Zonen,
Wo nur getanzt wird, und geweint, gelacht.
Und Ahasver hält Rast in seiner Eile,
Und findet in den Thränen Linderung.
In diesen Spiegel sieht der Wüste, Geile,
Und sucht im Schmerze seine Läuterung.

(1874. március 31.)

(549.) MEINER COUSINE

Ja, du bist edel; voll der grossen Ahnung,
Was unser fiel[!] ist; was das Leben werth.
Es ist dies jeder grossen Seele Mahnung,
Die nur das überlaute Wehe zehrt.

Sie will da lieben, wo sie Kälte findet,
Und frechen Hohn, und seichte Tändelei.
Sie sucht den Faden, der die Herzen bindet,
Doch weiss sie wol, was Sklavenkette sei

Du Träumerin in diesen lichten Tagen!
Nicht find'st du Liebe und Begeisterung.
Es sind nun dunkle, possenhafte Sagen,
Wie einst Homer, Ossian und Nibelung'.

Ah, diese Zeiten sind für uns gewesen.
Erwarten wir den neuen Don Quijotte.
Im Himmel wohnen nun blasirte Wesen,
Schon herrscht und lenket nicht der Christengott.

Ein neuer Mhythos Jezus und die Seinen,
Die Bibelnur [!] ein grösserer Homer...
O lass die Thräne, lass das falsche Weinen,
Du hemmst ja nicht den Lauf der Welten mehr.

Aeonen reden von dem ew'gen Zagen.
Hör' ihre Märchen und verzags nicht.
Du musst den Schmerz als jenes Erbe tragen,
Für das hienieden kein Beifallsgesicht.

Nur stolz; verbirg den Schmerz in jene Tiefen,
Die nur ein gleiches Herz ergründen mag.
Nach was die Menschen seit dem Werde liefen;
Das findet keine Thräne, keine Klag'.

(1874. április 17.)

(550.) NOCH EINMAL

Bin ich dir auch nicht gut genug mehr,
Und lasst dich kalt mein Name jetzt;
So hör' doch meine Scheideworte,
Noch einmal nur und dann zuletzt.
Führt mich noch einmal süsse Träumerei,
Verklung'ne Saiten uns'rer Liebelei.
Dahin schwimmt leise auch der letzte Ton
Verachtung ist der heissen Liebe Lohn.

Du meine erste, einz'ge Liebe,
Die ohne Mackel, treu und rein;
Im Herzen war noch keine Sünde,
Ich war ein Kind noch, irdisch klein.
Führt mich noch einmal süsse Träumerei,
Verklung'ne Saiten uns'rer Liebelei.
Dahin schwimmt leise auch der letzte Ton
Verachtung ist der heissen Liebe Lohn.

Du gingst in Liebe mir voran stets,
Innig und sanft, wie sich's gehört;
Der Jungfrau Traum war's mehr, so lang' sie?
Von keinem and'ren Manne hört.
Führt mich noch einmal süsse Träumerei,
Verklung'ne Saiten uns'rer Liebelei.
Dahin schwimmt leise auch der letzte Ton
Verachtung ist der heissen Liebe Lohn.

Leb'wol! Ein Kind, wie's Menschenherz ist,
Spielt lang' auch mit der Liebe nicht...
An deiner Gatten Brust verwelke
Dein thränenheisses Angesicht.
Führt mich noch einmal süsse Träumerei,
Verklung'ne Saiten uns'rer Liebelei.
Dahin schwimmt leise auch der letzte Ton
Verachtung ist der heissen Liebe Lohn.

Wirst du dann meiner auch gedenken!
Jaja! Ich werd' es hören, sehn...
Stolz wirst du sein, wenn meine Lieder
Des Ruhms von Mund' zu Munde gehn.
Führt mich noch einmal süsse Träumerei
Verklung'ne Saiten uns'rer Liebelei.
Doch die verklinget dieser letzte Ton:
Unsterblichkeit ist deiner Liebe Lohn!

(1874. május 5.)

(551.) APRILWOLKEN

Ach, alle Frühlingstage
Schwinden, wie Lenze hin;
Dann sing' ich in alter Klage,
Warum ich unglücklich bin.

[1874. tavasz]

(552.) IHR TAGE

Ihr Tage einst'ger Wonne,
In grauer Nebelreit,
O Liebe der ersten Jugend
Dir sei mein Schmerz geweiht.
Nicht weil ich sie verloren,
Die ich so heiss geliebt',
Nicht, weil der theure Vater
Im kühlen Grabe liegt,
Nicht das ist, was mir Armen
Tief in dem Herzen ragt;
Ich weine nur, warum sie
Mich lieben ja gewagt! –

[1874]

(553.) MISERA PLEBS

So lang' dein Herz sich nicht verändert,
So lang' du weisst, was Liebe ist;
Singen erhab'ne Dichterarsis:
O Sünderin, wie schön du bist.

[1874. tavasz]

(554.) SELBSTMÖRDER

„Nicht kann ich länger tragen
Dies thränenlose Weh.
Ich muß es endlich wagen;
Dein Will', o Herr, gescheh'!

Du hast mich eingeführet
In diese spass'ge Welt.
Der Tod mich kalt berühret,
Sobald es Dir gefällt.

Hab' keine stille Klausen,
Kein Stückchen schwarzes Brod;
Will schlafen gehen nach Hause:
Mein Schlaf soll heißen Tod.

Was thust Du Freund so bange?
Was rinnt die Thräne Dir?
Es währt ja gar nicht lange,
So kommst auch Du zu mir.

Ich höre keine Bitten.
Viel Possen mitgemacht
Hab' ich auch viel gelitten...
O, Menschen, gute Nacht!"

(1874)

(555.) DAS SCHÖNSTE LIED

Ich weiss ein Lied, das klingt so süß,
Das zittert durch die Adern.
Es macht die Menschen sanft und gut,
Die mit dem Schicksal hadern...
Das schönste Lied der Liebe.

'S wiegt nur in hulde Träumerein,
Verscheucht die schweren Sorgen.
Und ist das Heute bang, so singt's
Von einem frohen Morgen.
Das schönste Lied der Liebe.

Das trübe Auge klärt sie auf
Die wunderbare Weise.
Oft war sie meine Trösterin,
Der heimathlosen Waise.
Das schönste Lied der Liebe.

O, lieg' ich einst, ich denke bald,
In meiner engen Truhe.
Nicht Ruhm und Pracht geleite mich,
Nur jenes Lied zur Ruhe.
Das schönste Lied der Liebe.

(1875. január 7.)

(556.) TEMPI PASSATI!

Du warst ein blaugeäugtes Kind
Und hattest blonde Haare;
Zusammen zählten beide wir
Nicht einmal dreißig Jahre.
In einer Traumwelt lebten wir
Zwei kleine Narren beide;
Hast damals schier nicht dran gedacht
Im kurzen blauen Kleide.

Ich macht' es, wie ein Erzgenie
Und spielte den Poeten,
Der Liebe süße Stürme schon
Durch meine Seele wehten.
Oh, hätt' ich es damals gewußt,
Daß ich von Dir so scheide!...
Hast damals schier nicht dran gedacht
Im kurzen blauen Kleide.

Verhaßt war mir die haute-volée,
Und deine Gouvernante.
Ward blaß vor Wut, wenn dich ein Fant
Die „liebe kleine“ nannte.
Und riefst auch Du ihm „bon soir!“
Erstickt' ich fast im Neide.
Hast damals schier nicht d'ran gedacht
Im kurzen blauen Kleide.

Oh, kennst du wol das spaß'ge Loos
Vom schlichten blauen Veilchen?
Im Frühling blüht und duftet es
In grüner Erd' ein Weilchen.
Dann welkt's und stirbt's am Geckenrock,
Das Blümlein von der Haide.
Hast damals schier nicht dran gedacht
Im kurzen blauen Kleide.

Nun wurden beide wir und gescheidt,
Ich bin ein armer Dichter.
Du liebst frivole Ballmusik,
Und blöde Schafsgesichter.
Oh, glaube mir, jetzt sind wir erst
Mein Liebchen, närrisch Beide!
Ich in der falschen Nebelwelt,
Und du im Seidenkleide.

[1875/1885]

MŰFORDÍTÁSOK

MAGYAR NYELVŰ FORDÍTÁSOK

(557.) JÖJJ TE TÜNDÉR...

Friedrich Schiller

Jöjj te tündér, kedvesem te,
Hagyd el büszke váradat,
Tavaszszülte friss virággal
Elborítom utadat.

[1869–1870 körül]

(558.) TÜNDÉR-KIRÁLY

Johann Wolfgang Goethe

Szélvészbe' ki vágat ily éjjel?
Görnyedt apa az gyerekével;
Burkolja köpenybe, szorítja,
Melengeti, őrzi, csitítja.

Mit rejtet el arczod olyan szaporán? –
Nem látod a tündért, édes apám?
Nagy farka van és koronája...
Köd szállt a vidéknek alája.

„Jer, jöszte velem, hát késel-e még?
Majd játszadozunk, játék lesz elég;
Koszorut kötözünk, martnál a virág,
Aranyos zubbonyt mama majd neked ad.”

Jaj atyám, jaj atyám! nem hallod-e kérlek,
Hogy tünde-király mit súg, mit ígérget?
Mit bujpsz kicsikém? nincs félni okod;
Száraz levelekkel a szél susog ott.

„Kedves csecse gyermek, ugyan gyere már,
Szép lányserег ápol, ezer mese vár;
Szép lányserег éjjeli tánczra vezet,
S táncz, dal, dana, csábmese csukja szemed!”

Nem látod apám, föltünni setéten,
A tündérleányokat ott a fenyéren?
Látom gyerekem, nem kell dideregned:
Fűzfák kopaszultan az égre merednek.

„Kedvemre való szép tested igéz el;
S ha szép szerivel nem, majd jösz erővel.”
Védj édes apám, most átölele!
Megkínozz a tündér, karja, keze!

Huj! borzad a vén, futtába remeg,
Jól tartja – piheg, nyög, rá a gyerek;
Nagy bajjal, alig hogy a lakba hatolt;
Karján pihenő kis gyermeke holt.

[1873. október 2. előtt]

(559.) A RÉMKIRÁLY

Johann Wolfgang Goethe

Szélvészbe' ki vágat ily éjjel?
Édesapa az gyermekével;
Burkolja köpenybe, szorítja,
Melengeti, őrzi, csitítja.

„Mit rejted el arczod' olyan szaporán?
Nem látod a rémet, édesapám?
Nagy farka van és koronája...
Köd szállt a vidéknek alája.”

„Eljössz-e velem s hát késel-e még?
Majd játszadozunk, játék lesz elég;
Koszorut kötözünk, martnál a virág,
Aranyos zubbonyt az anyám majd neked ad.”

„Jaj atyám, jaj atyám! nem hallod-e kérlek,
Sugdosva a rém, mit ígérget?”

„Mit bujusz kicsikém? nincs félni okod:
Száraz levelekkel a szél susog ott.”

„Kedves csecse gyermek, ugyan gyere már,
Szép lányserег ápol, ezer mese vár;
Szép lányserег éjjeli tánczra vezet,
S táncz, dal, dana, csábmese csukja szemed!”

„Jaj atyám, jaj atyám! nem látsz-e setéten,
Rém-leányokat ott a fenyéren?”

„Látom gyerekem, nem kell dideregned:
Fűzfák kopaszultan az égre merednek.”

„Kedvemre való szép tested ígéz el;
S ha szépszerivel nem, majd jössz erővel.”

„Jaj atyám, jaj atyám! most átölele!
Bántalmaz a rém; nem birni vele!”

Átborzad a vén, futtába' remeg,
Jól tartja – piheg, nyög, rí a gyerek;
Nagy bajjal alig hogy a lakba hatolt;
Karjai közt kis gyermeke holt.

(1873. november 25.)

(560.) A KEVLAARI BUCSU

Heinrich Heine

Ablak előtt az anyja;
Az ágyban a fiu.
„Nem kelsz-e, Vilmosom fel?
Lent vonul a bucsu!”
„Jaj, mikor ágyba’ fekszem,
Kábul fülem, szemem;
Holt Margi’ jön eszembe,
S feljajdul a szívem.”
„Gyerünk fijam Kevlaarba,
Végy könyvet, olvasót;
A szűz beteg szívedre
Majd írt tesz enyhadót.”
Lobognak a tarka zászlók,
A nép meg énekel;
A rajnamenti Kölnnek
Búcsuja most megy el.
Leghátul a szülő megy,
Karán beteg fia,
Énekli mind a kettő:
„Üdvözlégy, Mária!”

Kevlaari szent szűzön van
Legszebbik öltönye,
Ma sok neki a dolga,
Ma sok beteg jöve.
A sok beteg a szűznek
Hozott ajándokot,
Lábat, kezet viaszbul,
Sok más viasztagot.
S viaszkezet ki áldoz,
Begyógyul a keze;
S viaszlábát ki áldoz,
Mulik lábán sebe.
Sok sánta ment Kevlaarba,
S most a kötélre jár,
Tud brácsa-húzni s előbb
Nem volt ép ujjá már.
Viaszgyertyát fog anyja,
Belőle gyúr szívet.
„Meglásd, a szűz kigyógyít,
Ha neki ezt viszed.”
Fiú sohajtva fogja,
A képhez tántorog,
Szívéből jön fohásza,
Szemébe' köny ragyog:

„Fiúistennek anyja,
Te, ki a mennyeket
Lakod, szeplőtelen szűz,
Halljad keservemet!”
„Köln városába' laktunk,
Anyámmal én magam,
A városban, ahol száz
Torony, kápolna van.
És a szomszédba' Margit
Lakott, ki meghala... –
Gyógyíts meg, ó Mária
E szívnek általa.”
„Adj balzsamot szívemre
S nehéz fájdalmira,
S buzgón imádkozandom:
Üdvözlégység Mária!”

A porfiú s az anyja
Kamrában alszanak;
Belép az égi szent szűz,
Zörejt nem hallanak.
Ráhajol a betegre,
Kezét szép csöndesen
Bocsátja bús szívére,
S mosolyg, amint megyen.
Anyja megálmodá ezt,
Ezt és még egyebet;
Tünt álma, és fölébredt,
Csaholtak az ebek.
És hült, merev tagokkal
Hever holt gyermeke;
Fehér ajkára hajnal
Piros sűgárt vete.
Kezet kulcsol szűléje,
Fölzeng az ária;
Megindultan susogja:
„Üdvözlégy Mária!”

[1873. október 16. előtt]

(561.) RÓZSI

Német ballada

Jött pirulva Rózi este
Anyja várta már s kereste:
„Hallja, piros a kend keze.”
„Csipkebokor megvéreze.”

Jött dalolva Rózi este
Anyja várta, szinte leste.
„Mitől oly piros a szájad?”
„Bogyó leve rajta szárad.”

Szóltanul jött Rózi este!
Aggódba az anyja leste.
Nézi... nézi s csak elképed:
„Mi baj?... Oly fehér a képed?”

„Ásd meg, óh, a sírt előre;
Vedd ki a pénzt szemfedőre;
Végy fekete fakeresztet,
S rá fehéren irjad e z t e t :

»Ugy jött, piros volt a keze,
Szorongatta szerelmese;
Ugy jött, piros volt a szája,
Bandi hinte csókot rája.

S jött szép Rózsi utoljára,
Halvány keze, képe, szája:
Hűtelen lett a babája.«”

[1873. november 6. előtt]

(562.) LENÓRA

Gottfried August Bürger

Lenóra virradat felé
Nehéz álombul ébredt:
„Halott vagy-e, hűtlen vagy-e
Meddig remegjek érted?
Frigyes király hadához állt,
És Prágában táborba szállt,
S bár irni fölfogadta,
Hogy él jelét nem adta.”

Elunva császárné s király
Hadat viselni, végre
Lecsillapult a dacz viszály
És helyreállt a béke.
Harsány zenére dob pereg,
S vidáman a dalos sereg.
Galyt tüzvén fővegére
Családi körbe tére.

És vége-hossza nem szakad
A tóduló tömegnek,
S gyerek szülő elejbe szalad
A hazatért seregnek.
„Oh végre!” mond gyerek s anya,
„Üdvöz!” sok örvendő ara.
Csak a szegény Lenóra
Vár h'jába kézfogóra.

A csapaton végigfutos
Kérdezve sürgetősen;
De róla, rossz hírt jót se hoz
Egyik jövő-menő sem.
S midőn átment a vig sereg,
Sötét haját szakgatta meg,
S örülten hadonászva
A földet üti, rázza.

Éd's anyja is hozzászalad:
„Uram, segíts! mi lelte?
Jó gyermekem, türtesd magad!”
S remegve átölelte.
„Anyám! elveszve mindenem!
Egész föld semmi már nekem!
Szánalma nincs az égnek,
Oh jaj, nekem szegénynek!”

„Jézus segíts, oh légy velünk!
Mondj lány egy miatyánkot!
Majd megsegít jó istenünk,
Megkönyörül atyánk ott!”
„Anyám, anyám, hiu remény!
Ne hidd, az Isten is kemény!
Ez a haszna hát imámnak?
Mér' nem maradt magának.”

„Jaj, óh! imádjad az atyát,
Ki gyermekét segíti.
Szentségben adja vigaszát,
Bősz lángodat lehüti.”
„Anyám, anyám, keservemet
Szentség se gyógyíthatja meg!
Szentség olyat nem éltet,
Ki megveti az éltet.”

„Halld lányom, hátha elfeledt
Magyar hazába' távol,
S felvéve ottan új hitet,
Bűnös szerelmet ápol?
Hagyd el, felejtsd, a hithagyott
Meggánja még, hogy elhagyott;
Gaz lelke a más világon
Nyugalmat ott se várjon.”

„A veszteség csak veszteség!
Anyám, de árva lettem!
Reményt nem ád se föld, se ég,
Jaj, minek is születtem!
Aludj' ki, húnyj el életem,
Fogadj be, mély sötét verem!
Szánalma nincs az égnek,
Óh jaj, nekem szegénynek!”

„Jaj, magzatoddal, szent egek!
Ne menj bíród elébe!
Uram, magánkívül fecseg,
Ne tudd be bűn helyébe!
Felejtsd el a bajt, mi földön ért
Imádkozz' lelki üdvödért,
És lelked igazában,
Nem lesz jegyes hijában.”

„Anyám! mi nékem már az üdv?
Anyám! mi a pokolkín?
Ő nála, nála van csak üdv,
S Vilmos hiján pokolkín!
Aludj' ki, hunyj el életem,
Fogadj be mély, sötét verem!
Ő nélküle se földön,
Se tul ne leljem üdvöm?”

Igy készte vad kétségb'ésés
Egész testén remegni,
És vakmerőn Istennel és
Irgalmával perelni;
Keblet vérig roncsolta szét
És törte, törte két kezét
Amig a néma égbolt
Csillagboritva nem volt.

És hallga! kün megy trapraprap!
És mintha ló kaparna,
S csörögve egy lovas lecsap,
Lépcső van ott s a karfa.
És hallga! ki csöndíte kint,
Halkal, kicsit, csiling! csiling!
S majd érthetőn e szózat
A bolthajtáson áthat:

„Hamar, hej! Nyiss kaput babám!
Alszol, vagy virasztasz-e?
Hogyan vagy és gondolsz-e rám?
Nevetsz avagy siratsz-e?”
„Te vagy? ... Ily késő éjjelen?...
Zokogtam érted szüntelen,
Mit kelle elviselnem!...
De hogy' jövől szerelmem?”

„Nem nyergelünk csak éjszakán,
Csehországból ügettem.
Érted jövék, kedves babám,
Megyünk ma mind a ketten!”
„Ah Vilmos, előbb jer be csak!
Sövényt zugó szél szárnya csap,
Szelet, fagyot szerelmem
Feledni fogsz ölemben!”

„Hagyd sügni, csapni, jer hamar.
Hadd zúgjon a sövényen!
Sarkantyú csörg; lovam kapar,
Nincs késni engedélyem.
Siess, ugorj', kösd fel ruhád'
Hamar mögém, s karolj csak át!
Száz mérföldet befutni,
Ma kell nászággyba jutni.”

„Ah, száz mértföldön át ma még
A nászi ágyba vinnél?
Halld! a harang zúg, hallga, még,
S az óra tizenegynél.” –
„Imitt, imott! a hold velünk,
Mi és a hold gyorsan megyünk.
Fogadj, ma célta találunk,
S a nászi ágyba' hálunk.” –

„Vaj’ merre van hálósobád?
És nászi ágyad vetve?”
„Távol... kicsiny... hűs nyugtot ád!...
Hat deszka két kisebbel!” –
„S van ott helyem?” – „Neked s nekem!”
„Hamar, lovamra kedvesem!
Vendég elég vár arámra
Nyitott kis kamarámba!”

A leány egyet ugorva hát
Szökött a paripára;
Füzbén két lilomkarát
Lovagjának nyakába.
S port rúgva mint a szélroham
Futnak, velök föld, ég rohan,
Hogy ló lovas zihálnak,
Kő-kova szikrát hánynak.

És jobbra-balra, és körül
A tárgyak jönnek tünnek,
Hegy-völgy, erdő, mező röptül
A hidak dübörögnek.
A holdvilága nézd mi szép –
Igy száguld a halotti nép.
„Félsz rózsám a halottul?” –
– „Nem, nem; de hagyd halottul.”

Mi cseng? mi kong? ki énekel?
Varjuk mit röpkedének?...
„A testet hadd temessük el”
Szól a halottas ének.
S közelg egy éji gyászsereg,
Koporsó, gyásypad van velek.
A dal olyan valóban,
Mint brekegés a tóban.

„Éjfél után hantoljatok
Gyászhang, harang szavára!
Ifju arámmal vágatatok
A nászi lakomára!...
Egyházfi, hozd a kart; jövel.
S a nászi dalt dörmögjed el!
Pap, jöszte, ágyba vágyunk,
S csak áldásodra várunk!”

Csitt, dal, dana... Pad eltűnik...
Engedt parancs szavának
És lótvá-futva követik
Nyomát a paripának.
S port rúgva mint a szélroham
Futnak, velők föld, ég rohan,
Hogy ló, lovas zihálnak,
Kő-kova szikrát hánynak.

És jobbra tűnt, és balra tűnt
Fa, róna hegytetővel.
És balra, jobbra tűnt
Falu, város mezővel.
A holdvilága nézd mi szép:
Igy száguld a halotti nép.
„Félsz rózsám a halottul?”
– „Nem nem; de hagyd halottul.”

Ni ott; ni a vesztőhelyen
Kerék körül forogva,
A félhomályba megjelen
Csapat, fel-fellobogva.
„Csak ide, ide! lenge nép!
Kövesd lovam’, te csőcselék!
S alunni ha ledültünk,
Tánczolj vigan körülünk.”

„S az éji nép, huss! nyöszörög”
Suhogva, súgva hátul;
Mint száraz sárga galy zörög
Bokron, ha vált a fátul.
S port rúgva mint a szélroham
Futnak, velők föld, ég rohan,
Hogy ló, lovas zihálnak
Kő-kova szikrát hánynak.

Hogy fut a holdsütötte tér,
Hegy, róna hogy tűnék el!
Repülj mit csak a szem beér,
A csillagok az éggel!
„A hold világa nézd mi szép:
Igy száguld a halotti nép.
Félsz rózsám a halottul?”
– „Nem nem, de hagyd halottul.”

„Pej! hallom a kakas szavát...
A homok fogyóban...
Hajnalt orrontok, az éj lejárt,
Szaladj pej vágtatóbban!
Czélunkat értük... végezőnk!
Az ágy kitárult már felénk!
Lám, gyors a halott futása!
Czélunk ez, bárki lássa!”

Eresztett gyeplővel legott
Vasrács elébe futnak.
Vesszősuhintás felnyitott
Reteszt, zárt; ott bejutnak.
S az ajtószárny nyikorogva nyíl,
Sirhantokon megy mint a nyíl
Utjok, s a hold sugára
Sirkőre süt s fejfára.

Nini! egy pillanat se múl,
S jujh! rémesen csudásan
Lovas ruhája szertehúll,
Mint tapló korhadásban;
S üstöktelen, czibaktalan
Lesz koponyája hajtalan;
Csontváz homokórával,
Vigyorgó váz kaszával.

Pej fú, ágaskodik vadúl,
Tűz, szikra jön belőle;
S alattok, pillanat se múl,
Eltűnt s alámerőle.
Üvöltés a magasba fent.
Nyöszörgés a sirokba lent.
Lenóra borzadva
Küzd, halni még habozva.

Holdfénybe' most a szellemek
Egymást körülkarolva
Sebes körtánczba' lejtének,
Suhogva és dalolva:
„Halálíg tűrd keservedet!
Uristen ellen nincs pered!
Már túládál a testen,
Irgassa lelked Isten!”

[1874. július 16. előtt]

(563.) A PAP CSALÁDJA

Heinrich Heine

A halvány őszi holdon
Csügg egy felhődarab.
Temetőn egymagában
Áll csöndes papilak.

Az anya bibliázik;
Fia se lát, se hall;
Az idősb lány is álmos, –
És szól a fiatal:

„Ah istenem, beh szörnyen
Unjuk magunkat itt;
Csak hogyha temetés van,
Láthatni valamit.”

„Tévedsz, – felel az özvegy, –
Csak négy haláleset
Fordult elő, mióta
Apátok elveszett.”

Ásit az öregebb lány:
„Hát vesszek éhen itt?
A gróf gazdag s szerelmes,
A gróf, tudom, segít!”

Kaczajba tör ki bátyja:
„Tudok vadászokat,
Kik az aranyvarázsra
Majd rátanítanak.”

Az anya bibliával
Sovány arczába lök.
„Zsivány akarsz-e lenni,
Elátkozott kölyök!”

Az ablakon koczognak,
Egy vezna kéz beint.
Fekete papruhában
Holt apjok álla kint.

[1875. június 12. előtt]

(564.) EGY ELMARADT KÖNYÜTŐL...

Heinrich Heine

Egy elmaradt könyütől
Nem bírok nézni sem.
Rég tovatűnt napokból
Tapad még szememen.

Sok ragyogó testvére
Szétfolyt, megsemmisült.
A bánattal s örömmel
Viharba, éjbe tűnt.

S szétfolytak mint a pára,
Ama kék csillagok,
Melyek rám mosolyogtak
Örömet, bánatot.

Mint pára és lehellet
Szétfolyt szerelmem is.
Te régi, elmaradt köny,
Szétfolyhatsz már te is!

[1875. augusztus 28. előtt]

(565.) SZÁRAZ LEVÉL A KÖNYVBEN

Anastasius Grün

Öreg néném egy ócska
Könyvecskét rejteget;
S az ócska, régi könyvben
Egy száraz levelet.

Mely egykoron szakítá,
Ily száraz most a kéz.
Mit sír az öreg asszony,
Ha e levélre néz?...

[1876. szeptember 23. előtt]

(566.) CSÖNDESEN LÉGY!

Ida Baronin Reinsberg-Düringsfeld

Mit szived érez, el ne áruld
Csak csöndesen, csak csöndesen légy
Minek biznád az emberekre
Szíved üdvösségét, keservét.

Fájdalmidban nem vesznek ők részt,
Örülni véled sose fognak.
Nyisd meg szived inkább az égnek,
Napnak, virágnak, csillagoknak.

Csillag, virág előbb megérti
Szivednek titkos gerjedelmét.
Azért, ha emberek között vagy,
Gondolj reám és csöndesen légy!

[1878. július 1. előtt]

(567.) [DU BIST WIE EINE BLUME]

Heinrich Heine

Virághoz vagy hasonló:
Oly szende, tiszta, szép;
S ha rád nézek, szívem fáj,
De nem tudom miért.

És földre tett kezekkel
Míntha könyörögnék.
Kimélve légy s örökre
Ily szende, tiszta, szép.

[1878?]

(568.) EMMÁNAK [I.]

Friedrich Schiller

Messze, messze, ködhomályba
Látom eltűnt üdvemet
Csak egy csillag fénysugára
Mely onnan még integet.
De miként a csillagok
Ez is éjen át ragyog.

Ha a hosszú, csendes álom
Lecsukná szép szemedet.
Te voltál így is világom,
Csak te laknád szívemet.
Óh de élsz fényben, vígan
S nincs időd gondolni – rám.

A szerelem édes vágya
Emma, mondd, elmulhat-e.
Van-e szünte, elmulása
Emma, mondjad, van-e
S fénye, égi lángja óh!
Kihül-e, mint földi jó?

[1878?]

(569.) EMMÁNAK [II.]

Friedrich Schiller

Messze, messze, ködhomályba
Látom eltűnt üdvemet,
Csak egy emlék fénysugára
Hivogat még engemet;
De miként a csillagok,
Sötét éjen át ragyog.

A halál, e hosszú álom,
Ha lezárná szemedet,
Megőrizne mindenáron
Téged az emlékezet.
De körüléd fény vagyon,
S élsz, de másnak, angyalom.

A szerelem üdve, vágya,
Emma, mondd, elmulhat-e.
Van-e multja és halála;
Emma, mondjad, oh, van-e?
S fénye, égi lángja, oh!
Kihül-e, mint földi jó?...

[1878. október 15. előtt]

(570.) ÓSZKOR

Nikolaus Lenau

Im' ős van, a fák lombja sárgul
Az erdő válni kénytelen.
És én elkéstem a virágtul,
S daltól a pusztá tengeren.

A nap süttött enyhén, vidáman,
De lángja nékem elveszett.
Nem nyit virág tenger-magányban
Nem tudnak dalt a zord szelek.

Ifjúkorom bánatba' telt el,
Napos fénytől elkéstem én;
És álmodom hervadt kebellem,
S halál, enyészet int felém.

[1878. szeptember 1.]

(571.) PERDITA

Ferdinand Dranmor

Az én házam a te házad,
Én elárvult angyalom;
Mert szerelmed nem a látszat,
Mert enyém vagy hűn, vakon.

A világ rossz volt te hozzád,
Hogy magátul ellökött,
De ne áztasd könnyel orczád';
Én virasztok bűd fölött.

Te akartad. Kötelesség
Volt csak amit én tevék,
Nincs ah, aki meg ne essék,
Ha két ily szem könnyben ég.

Ami emlék, fájva hordom
Most is a sziv mélyin én,
S csak remegve, sugva mondom:
Ne szaladj el, őzikém!

Itt pihenj meg puha fűben,
És ha multad bús nagyon;
Ne nézz hátra! Te vagy üdvem,
Te vagy az én bánatom.

Barna szemed sűrű könnye
Hányszor mondta el nekem,
Hogy mi bűba', kéj- s gyönyörbe'
Összeillünk; nemde nem?...

Vad viharban, komor éjbe',
Ha megérezéd jöttömet,
Hogy repültél ki elém te,
Mily nagy volt az örömed!

S szívem – oh, nem festem én le –
Mit érzett, hogy dobogott,
Ha az ablak üvegére
Nyomtad égő homlokod'!

Az oroszlánt hadd gunyolják,
Ki szelid lett egy napon,
Jó simulni neki hozzád,
Mert övé vagy hűn, vakon.

Nyugalmas, kis hajlokában
Az ő bátor szive véd,
Neki kell e rossz világban
Biztosítani gyermekét.

[1879. május 11. előtt]

(572.) MENNÉK ALUDNI MÁR...

Ferdinand Dranmor

Mennék aludni már
A halmok oldalába,
Hol a dús fenyves áll,
Lehullni könyben ázva,
Mélázni édesen
Kék fellegen,
Ha a nap éjre vál'...
Mennék aludni már.

Egyetlen gondolat,
Ami volt, „elfeledni!”
És lázas arczomat
Harmat közé temetni.
Köröttem semmi zaj...
Még egy sóhaj...
S elringat a halál...
Mennék aludni már.

Vágy és remény között
Virasztottam sokáig.
De mind elköltözött,
Elértem a halálig!
Ti égi csillagok!
Nem jajgatok;
De hol a fenyves áll,
Mennék aludni már.

[1879. augusztus 3. előtt]

(573.) [GYÖNYÖRÜ MÁJUSBAN...]

Heinrich Heine

Gyönyörű májusban, mikor
Bimbó feselt a fákon;
Akkor támadt szerelmem,
Az én virág nyílásom.

Gyönyörű májusban, mikor
Madár dalolt az ágon;
Akkor jött ajkaimra,
Szerelmi vallomásom.

[1879. szeptember 28. előtt]

(574.) [MÉRT OLY SÁPADT...]

Heinrich Heine

Mért oly sápadt a rózsma,
Óh, mondd meg, édesem?...
Zöld fű közül az ibolya
Mért nem cseveg velem?

Mért oly bús, oly kedvtelen
Ma a pacsirtadal?
Mért oly sötét a föld nekem
Ma mint egy ravatal?...

Mért vonja ködbe a mezőt,
Mért oly borús a nap?
Mért tölti el a levegőt
Ma ez a kripta-szag?...

S hogy magam is oly bús, alélt
Vagyok, mi lelhetett?
Óh, mondd, szívem drágája, mért
Hagytál el engemet?...

[1879. szeptember 28. előtt]

(575.) CSAK EGYSZER LÁTTALAK...

Edgar Allan Poe

Csak egyszer láttalak – sok év előtt,
Szép nyári éjszakán. A teli holdból,
Mely mint lelked, fel a magasba vágyván,
Meredek útat tört az ég ivén,
Ezüst, selyemlágy fátyol hullt alá,
Szent békével, szenderrel és homállyal
A fehér rózsák fölemelt fejére,
Kik százával virultak ott a kertben,
Hol a szellőcske is csak lopva rezdül; –
A fehér rózsák fölemelt fejére,
Kik visszaadván e fény-csókokat,
Illat-lelkük' gyönyörrel kilehelték; –
A fehér rózsák fölemelt fejére,
Kik meghaltak szelíden mosolyogva,
Kábultan általad s szent közeledtől.
Fehér ruhában, ibolyák között
Álltál te. Büvös holdfény hullt alá
A fehér rózsák fölemelt fejére
S tiédre, melyet fölemelt a bánat!

Nem a sors volt-e, mely ez éjszakán
(A sors, vagy más nevén: a fájdalom,)
Ide hozott, e kertajtóhoz engem,
Hogy szívjam édes rózsák illatát?
Csend volt, mély csend. Aludt a csúf világ,
Csak én s te nem. – Rád néztem és maradtam, –
S eltűnt előlem minden más dolog.
A kert bizonynal meg volt babonázva!
A hold bágyadt gyöngy-fénye kialudt,
A gyeppadot, kigyózó utakat,
A csöndes fákat és virágokat
Nem láttam. – Még a rózsailat is
Meghalt a lég lágy karjai között;
És minden eltűnt, csak te nem – te is, –
Csak szép szemedből nem az égi fény,
Csak szép szemeid lángja, lelke nem.
Csak őket láttam, – ők voltak világom;
Csak őket láttam, – őket sem soká; –
Csak őket láttam, – míg a hold letűnt.
Óh, mily sötét mélységű titkokat
Pillantottam meg e gyémánt szemekben!
Mily mély keservet szárnyaló reménnyel!
Királyi becsvágy nyugvó tengerét!
Dacz, büszkeség sötét mélységeit,
S mindennél mélyebb, szédítőbb szerelmet!

S a teli hold aztán alá hanyatlott.
 Nyugat sötét felhői eltakarták,
 És mint kísértet szellem-fák között,
 Te eltűntél! Csak szemeid maradtak.
 Ők el nem tűntek, nem tűnhetnek el.
 Utamra fényt hintettek akkor éjjel,
 S nem hagytak el, mint ah, reményeim.
 Utánam jönnek, éltemet vezérlik, –
 Szolgáim: ők, és rabszolgájok: én;
 Hivatva engem fénybe, lángba vonni,
 S az én kötelmem égni, fényleni,
 Szent tüzeiktől megtisztulva lennem
 És megszentelve égi fényök által:
 Szépséggel árasztják el lelkemet.
 Letérdelek e csillagok elé
 Álmatlan éjek bús csendjében én;
 S még akkor is, ha a nap fenn ragyog már,
 Ők fénylenek, mint hajnalcsillagok;
 A fényes nap sem oltja őket el.

[1880. november 7. előtt]

(576.) ISTEN VELED!

Adalbert Chamisso

Megesett ez már másokon,
 Épúgy, ahogy' rajtunk esett!...
 Hogy' örvendtem látásodon,
 S te is, ha láttál engemet!

Első köszöntés! Drága mult!
 Egyszerre lettünk gazdagok.
 Arczod, ha jöttem, úgy pirult,
 S ha mentem, úgy elsápadott.

Sűrűn látogattalak,
 S nem volt mit mondanom neked.
 Ború-derű közt így haladt
 A szép, virágos kikelet.

Kezet fogtunk nyájaskodón,
Sirtunk, kacagtunk mindenén;
Gyötörtük egymást, én bohóm!
Azt mondják, ez a szerelem.

De oly rövid volt, mint a nyár;
Elszállt a fecske is vele,
Világunk oly hideg ma már,
Hogy lelkünk is fázik bele.

Én idegenbe távozom,
Te nyájasan szólsz: Ég veled!
Kis kezedet megcsókolom,
S szivem csókot, leányt feled.

[1881. január 27. előtt]

(577.) BONCOURT VÁRA

Adalbert Chamisso

Megszáll édes gyermekemlék
S ósz fejemet rázom.
Ringatnak a régi képek,
Mint egy édes álom.

Messze, büszkén kimagaslik
Őseimnek vára.
Ráismerek kapujára,
Tornyos kőfalára.

Czímerpajzsról az oroszlán
Nyájasan köszönget.
Könnyedén érinti lábam
Drága honi földed'.

Csoda-szfinksz áll őrt a kútnál; –
Fügefá hajt ottan.
Fent az ablakmélyedésben
Hányszor álmodoztam!

Belépek a kápolnába.
Itt pihennek sorba'
Őseim; vértjök', sisakjok'
Emészti a rozsda.

Sírni kezdek. Kibetűzném;
De sehogyse bírom
– Bár a napfény beözönlik, –
Az írást a síron.

Hű emlékeimben így élsz
Őseimnek vára.
Bár a földet, ahol egykor
Álltál, eke vájja.

Drága föld, virulj! Megáldlak,
Legyen foganatja.
Megáldom az eke szarvát,
S azt is, aki tartja.

Én hazulról elszakadtam!
S hárfával kezemben
Bebolyongtam a világot,
Dalaimat zengem.

[1881. február 6. előtt]

(578.) ISTEN HA VOLNÉK ÉN

René-François-Armand Sully-Prudhomme

Isten ha volnék én, a halált a sírba
Kergetném; az ember üdvben élne békén.
Ha csak nem örömtül, szemünk sohse sírna,
Isten ha volnék én.

Isten ha volnék én, nem teremne héja
A gyümölcsnek; féreg nem rághatna kérgén;
S a dolog mi volna?... Az erő játéka.
Isten ha volnék én.

Isten ha volnék én, örökös tavasz-nap
Ragyogna, leánykám, az ég tiszta kékjén:
Csak téged hagynálak, ami most vagy, annak,
Isten ha volnék én!

[1882. október 6. előtt]

(579.) „SAVONAROLÁ”-BÓL

Nikolaus Lenau

Az ima béke-balzsamával
Istenbe vig elolvadás;
Uristenünk örök dalával
A legbensőbb összhangozás.

Ameddig itt küzködve vérzünk,
S a béke mint hajnal leszáll,
Sajogva legmélyebben érzünk,
Legbensőbb eszme a – *halál!*

Ha a világ mézes beszéde
Elégített ki, bókola,
Fejre végromlást idéze,
Júdási szája csókola.

Kettő a lélek paripája
Egy jó és egy haszontalan;
Maga mint gazda ül reája
S lovával összeforrva van.

Szerelmünk csókokat nem olvas;
A hős ellenre nem tekint;
Szakad a mennyből záporomlás,
Hogy a föld meg sem issza mind.

Sok a botrány, tagadhatatlan,
S gazság e széles földtekén;
De czudarabb dolog alig van,
Mint a lator, bíró levén.

Megy a vándor sötét vadonban,
Kezébe fogja fegyverét;
Ellopja a zsvány azonban
S orvul hasítja meg fejét.

Te képed, ó törvény, e szablya!
S a bíróság mi volna más,
Erdőkön lappangó haramja,
S csapása a halálcsapás.

[1882. június 18. előtt]

A T Á V O L B A

Nikolaus Lenau

(580.) 1. [TÁVOL, IDEGEN HELYEN...]

Távol, idegen helyen
Tépem ezt a rózsát.
El is vinném szívesen
Édes lányka, hozzád.

De míg oda juthatok,
Elrepül sok óra
S hervadt lészen és halott,
Mert siet a rózsa.

Óh, ne hagyd el kedvesed'!
Ne menj tőle messze.
Csak ameddig elviszed
A rózsát kezedbe';

Ameddig a fülmile
Fészkéből kirebben,
Vagy ameddig éneke
Hangzik a közelben.

[1883. szeptember 28. előtt]

(581.) 2. [SIETŐS ÉS HERVATAG...]

Sietős és hervatag
Rózsa és az ének,
Mint rózsálló ajakad,
Mint zengő beszéded.

Dőreség volt, dőreség
Perczre is veszítnem
Ajkad egy lehelletét,
S a fényt szemeidben!

Most a rózsza, csalogány
Vérem' egyre szítja;
S futva-futnék, drága lány,
A te karjaidba.

[1883. szeptember 28. előtt]

(582.) PEPITÁHOZ

Alfred Musset

Ha már az éj leszállt, leányka,
És jójtszakát mondtál anyádnak;
S ruhátlanul borulsz az ágyra,
Hogy elrebegjed estimádat;

Midőn az apró földi gondok
Világa félénken bezárul.
Midőn selymeshajad' kibontod
S az ágy alá nézel szokásbul';

Midőn az álom tarka szárnya
A házat lassan bétakarta:
Én Pepitám, kedves leányka,
Mi akkor elméd gondolatja?

Ki tudja? Lehet, a regények
Hősnői tartják fogva elméd';
Vagy az, mit a remény ígérget
S nem lesz belőle más, csak emlék;

Vagy a hegyek tán, a vajúdók,
Kik éltet adnak csöpp egernek:
Szerelmes párok, üdvben úszók,
Édes czukorkák, vagy a férjek...

Talán gyöngéd, bizalmas álmok,
Meg nem szünök rokont keresni,
Talán ruhád, talán a bálók;
Talán én, tán ki tudja, – semmi.

[1884. február 12. előtt]

B Ü R G E R E P I G R A M J A I B Ó L

(583.) 1. [HA RÁGALOM MEGCSIPDESETT...]

Ha rágalom megcsipdesett,
Szolgáljon vigaszul tenéked:
Az a gyümölcs legízesebb,
Melyen darázsok csipkedének.

[1885. november 15. előtt]

(584.) 2. [RAJONGÓK A MONARKIÁÉRT...]

Rajongók a monarkiaért,
Ariszto- s demokracziáért:
Amért rajjongtok, balgaság!
Legyetek mind logokraták.

[1885. november 15. előtt]

(585.) 3. [VAN A VILÁGON SOK SZAMÁR...]

Van a világon sok számár, ki
A csalogányt ohajtja látni,
Amint lisztes zsákot czipel.
Mi joggal, nem tudom, mivel
Csalogány nem kívánja egy sem,
Hogy a számár is énekeljen.

[1885. november 15. előtt]

(586.) 4. [HOL NEM LÁTNÍ SZENDESÉGET...]

Hol nem látni szendeséget,
Nem köt a szép arcz oda
Horog nélkül a csal-étek
Vonz, de meg nem fog soha.

[1885. november 15. előtt]

(587.) 5. [PANASZ KEL ÍGY MEG ÚGY GYAKORTA...]

Panasz kel így meg úgy gyakorta
Fenhéjázó, gőgös nagyokra.
Alábszállítnák űk e büszkeséget,
Mihelyt ti nem csúsznátok, mint a féreg.

[1885. november 15. előtt]

(588.) 6. [AMIG VAN EGY ÉP TAGJA...]

Amig van egy ép tagja, mellyel
Megszerzi kenyerét, a tisztos ember
Az alamizsnát addig vesse meg.
S ha ezt is elveszíti végre
Legyen rá mersze, büszkesége
S éhezze át az életét.

[1885. november 15. előtt]

(589.) ÉJFÉLI SZÁMVETÉS

Charles Baudelaire

Mikor éjfél ver az óra,
Számadásra hí bennünket,
Hogy a napot, a letűntet
Használtuk-e némi jóra.
Mai napon, – volt reá ok;
Tizenhármás péntek épen –
Bár úszunk a bölcsességben,
Úgy éltünk, mint a pogányok.

Letettük, mint léhűtő nép
Jézust, a legigazabbat,
Mint élősdit, kit a gazdag
Kéznel tart, hogy élczelődjék.
Mint az ördög czimborái,
Hogy a csűrhet meg ne bántsuk,
Ami kedves, azt gyaláztuk,
S nem mertük a bűnt utálni.

A tévedő gyöngeséget,
Hódolva a butaságnak,
Bika szarvas homlokának,
Meggyötörtük mint peczerek.
Csókot hánytunk a pizsoknak;
Nyegleséget ünnepeltünk,
S főleg abba', telt a kedvünk,
Hogy öleljük, ami rothadt.

S végre, ennyi léhaságot
Hogy lehessen mibe ölni,
Lantot büszkén pengetők mi,
Kiknek hire abban áll, hogy
A hívásot magyarázzák:
Ittunk szomj és ettünk éhség
Nélkül... fődj be vak sötétség,
Fujjuk el már azt a lámpát!

[1886. szeptember 16. előtt]

(590.) SPLEEN

Paul Bourget

Felnőttem álmot keltő könyveken.
Éltemnek megrontói ők valának.
Szívem most rabja e csalárd világnak,
És a valót utálni kénytelen.

Hazug varázslat volt az üdv nekem.
Szép ünnepe a kedves ifjúságnak
Nem oltott, teljesített semmi vágyat,
S fölkeltem szomjas ajkkal, éhesen.

Van-e, kinek belőlem haszna van?...
Teszek, tanúlok, írok hasztalan';
Megrímelem az álmot és lenézem.

Tudom ugyan, hogy vannak szép szemek,
Kik visszaadnák szíverőmet, érzem...
Mit ér, ha rám se hederítenek!

[1886. szeptember 25. előtt]

D A L O K A N Á D A S B Ó L

Nikolaus Lenau

(591.) I. [ALKONYODIK ODA ÁLTAL...]

Alkonyodik oda által,
Pihenőre száll a nap.
Lomha fűzek, lombos ággal
Tó vizébe hajlanak.

Elszakadtam kedvesemtől:
Most hullass, szem, sós vizet.
Im' a fűz, a méla, rezdül;
Szélben a nád zúg, zizeg.

Tiszta fényed éjszakámon
Távolról is átragyog.
Igy rezegnek át a nádon
A mennybéli csillagok.

[1888. május 19. előtt]

(592.) II. [FELLEG GYŰL AZ ALKONY-ÉGEN...]

Felleg gyűl az alkony-égen,
Keble zúgva megszakad;
Panaszos hang kél a szélben:
„Csillagod, tó, hol maradt?”

Keresik a fényt a szellők,
Felborzolva a vizet...
E borongást, ezt a felhőt
Már te föl nem derited.

[1888. május 19. előtt]

(593.) III. [LOPVA BOLYGOK ESTE VÉGIG...]

Lopva bolygok este végig
Titkos erdő-ösvenyen;
Ki, a puszta nádas-érig,
S hogy velem vagy, képzelem.

S a bokor, ha elsötétül,
S zúg a nádas, rezg a tó:
Oly bús minden; enyhülésül
Sírni, sírni volna jó!

Tiszta hangod lágy zenéje
Leng körülem, azt hiszem;
S éneked a tó vizébe
Merül halkan, szeliden.

[1888. május 19. előtt]

(594.) IV. [ESTHAJNAL. A NAP...]

Esthajnal. A nap
Nyugovóra tér.
Felhős ég alatt
Nyargalász a szél.

Villámlik vadul,
Dörg irtóztatón,
Röpke fény vonul
Gyorsan át a tón.

Vészes ég alatt
Lelkem látni vél.
Hosszú hajadat
Lengeti a szél.

[1888. május 19. előtt]

(595.) V. [MÉLA HOLDFÉNY LEJTI TÁNCZÁT...]

Méla holdfény lejti tánczát
A tó síma tűkörén,
Sápadt színű rózsalánczát
Fonva a zöld sás közé.

Túl a dombon a sötétbe
Szarvasok tekintenek;
Itt egy szárny halk libbenése,
És a nádas megremeg.

Sírva kell a földre néznem;
S képed' lelkem mélyin át
Halkan átvonulni érzem,
Mint egy csöndes estimát.

[1888. május 19. előtt]

(596.) A KÖNY VIGASZA

Johann Wolfgang Goethe

Óh, szólj, miért szomorkodol
Ez örömnépben?
Könyes szemed mutatja, hogy
Sirtál keservesen.

„S magamba' hogyha sirtam is,
Csupán az én bajom;
A köny csitítja búmat el,
Enyhíti bánatom!”

Jer hí a vig baráti kör;
Óh, jer, s örülj velünk;
S akármit is vesztett szived,
Mondd bátran el nekünk!

„Ti vígadtok s nem sejtitek
Mért sajnál e bús kebel!
Ah nem, bárhog' hiányzik is,
Dehog' vesztettem el!”

Ugy hát szedd össze jómagad,
Véred még ifju, hő,
Korodban él még a remény,
S a bátor tetterő.

„Ah, nem, azt el nem érhetem,
Nagyon távol ragyog!
Oly messze fönt, s oly édesen,
Miként a csillagok!” –

A csillagért nem epedünk;
Fényin gyönyörködünk,
És tiszta, holdas éjszakán
Sugárán csügg szemünk.

„Igen, sugárán csügg szemem,
Nem egy szép éjjelen.
Hagyjátok folyni könnyemet,
Amíg könnyem leszen!”

[d. n.]

(597.) NÉZD A FOLYÓT

Nikolaus Lenau

Ha futni láttál létjavat,
Mely nem tér vissza többé,
Nézd a folyót, csak habra hab
Tün és tolúl örökké.

Óh, nézd soká', óh nézd merőn
Ez lesz könnyebbülésed.
Habár szívedből vakmerőn
Minden vigaszt kitéptek.

Óh, nézd merőn, nézd szüntelen,
Mig könnyeid kihullnak...
S átködlük rajtok csendesen
Multad, mint alkonyult nap.

Álmod, ha végig álmodád,
Elringat feledésbe.
S a hullámokkal foly tovább
A lélek szenvedése.

[1888 előtt]

(598.) UTSZÉLI ERDŐ

Nikolaus Lenau

Utszéli erdő, költeményed.
Túrnöd kell, ha legszebb, legősibb
Fájához disznócsorda téved
S rőfögve hozzádörgölődzik.

[d. n.]

NÉMET NYELVŰ FORDÍTÁSOK

(599.) WANDERLIED [I.]

Gáspár Imre

Mit meinem Wanderstabe
Begleitet mich Gesang.
Wer möchte mir es ansehen,
Wie mir um's Herze bang?

Der Pilger frohen Herzens
Nach seiner Heimath zieht.
Wer sind die auf dem Berge,
Die er dort oben sieht?

Sie winken ihm entgegen
Mit schwankem Tuch' vielleicht;
Und grüssen ihm... von Thränen
Sind ihre Augen feucht.

Und was mit Schmerz sie rühret
Zuckt mir das Herz entlang.
Nur eine süsse Lüg' ist
Mein lustiger Gesang!

[1873. december 12. elött]

(600.) WANDERLIED [II.]

Gáspár Imre

Mit meinem Wanderstabe
Begleitet mich Gesang,
Wer sieht es mir vom Antlitz,
Das mir das Herz so bang?

Der Pilger frohen Herzens
Nach seiner Heimath zieht.
Wer sind's die auf dem Berge
Er dort hoch oben sieht?

Sie winken ihm entgegen
Mit schwankem Tuch vielleicht,
Und grüßen ihm... von Thränen
Sind ihre Augen feucht.

Und was mit Schmerz sie rühret,
Durchzuckt das Herz mir bang –
S'ist eine süße Lüge
Mein lustiger Gesang!

[1873/1878]

(601.) FRAU AGNES [I.]

Arany János

Frau Agnes wascht ohne Rust ihr
Weisses Leintuch in der Quelle.
Weisse Linnen, blut'ge Linnen
Reisset fort die flücht'ge Welle.
Erbarme dich Himmel meiner!

Neugier drängt die Gassenbuben:
Frau, was spülst du, reibst du, zeige!
„Sachte, sachte! Händelblut ist's,
's klebt noch an dem Linnenzeuge.“

Nachbarsfrauen kommen eilig:
„Weib, wo ist dein Mann? ja, sage!“
„Schläft ja drinnen lieber Engel,
Stört ihn nicht mit eurer Frage.“

Der Soldat kommt: „Schnell, Frau Agnes,
In den Kerker gehst gebunden.“
„Ah, mein Schatz, ich kann ja nicht gehn,
Bis der Fleck da nicht verschwunden.“

Tief die Zelle; kaum ein Lichtel
In das düstre Dunkel dringet.
Das der Tag; und jeder Abend
Schauderhafte [!] Schrecken bringet.

Arme Frau! durch ganze Tage
Lugt sie, nach dem lichten Scheine.
Starrt hinein; das kleine Lichtel
Dringt in's eine Aug' alleine

Dreht sie sich nur auf die Seite,
Tanzen um sie grause Horden.
Schien' ihr nicht das kleine Lichtel,
Wär' sie wahnsinnig geworden.

Endlich wird das Schloss geöffnet,
Hinter dem die Arme modert.
Agnes bleibt vor dem Gerichte
Stehn, wie es der Ausland fodert.

Ihren Anzug thut sie ordnen,
Bindet sich das Tuch zu rechte.
Glättet ihr Haar, dass ja niemand
Um ihre fünf Sinne rechte.

An dem grünen Tische sieht sie
Männer, in dem Amt ergrauet.
Keiner grollet, keiner ist bö's,
Mitleid aus den Augen schauet.

Sterben wird am Galgen morgen,
Er, der deinen Mann erschlagen.
Bis zum Tode wirst du büssen
Deine Schuld, das böse Wagen.

Und es schaut sich um Frau Agnes,
Ob sie bei Verstande noch heut!
Noch versteht sie, hört die Worte,
Und so täuscht sie keine Tollheit.

Doch was man von ihrem Mann sprach,
Scheint ihr keinen Sinn zu geben.
Klar versteht sie nur das Eine:
Sie bleibt hier durch's ganze Leben.

Und drauf fängt sie an zu weinen.
Thränenfluth besetzt die Wangen.
Wie die Tropfen, die am Schware,
An der weissen Sitze hangen.

„Grossgesinnte, gnäd'ge Herren!
Halten sie doch Gott vor Augen.
Heim hab' ich die schwerste Arbeit,
Kann zu nichts im Kerker taugen.”

„Schmutzig ist mein Leintuch worden,
Muss es rein vom Blute reiben.
O, was sollte aus mir werden,
Müsst' der Sudel picken bleiben!”

Und es blicken auf die Richter,
Da sie hören solche Klagen.
Stille wird's. Stumm ist die Junge,
Urtheil nur die Augen sagen.

„Armes Weib, geh' denn nacht Hause!
Wasch dein Leintuch rein vom Schmutze.
Geh' nach Haus! Und Gott geleit dich,
Stärke dich in seinem Schutze.”

Und auf's neue wäscht Frau Agnest.

Das zerraupte Haar ergraut,
Hin sein Glanz, die einst'ge Fülle.
Garst'ge Runzeln werden sichtbar,
Siech und welk ist ihre Hülle.

Alte Lumpen wascht Frau Agnes,
Fort und fort noch in der Quelle.
Und der Leintuchs weisse Fetzen
Reisset fort die tuck'sche Welle.
Erbarme dich Himmel meiner!

[1874. december]

(602.) FRAU AGNES [II.]

Arany János

Am Bachufer steht Frau Agnes,
Wäscht ihr Leintuch in der Quelle;
Weiße Linnen, blut'ge Linnen
Reißet fort die flücht'ge Welle.
– Erbarme dich, Himmel, meiner!

Neugier treibt die Gassenbuben:
„Frau, was spülst du?... Zeige! Zeige!“
„Sachte! sachte! Hühnerblut ist's,
Das da klebt am Linnenzeuge.“
– Erbarme dich, Himmel, meiner!

Eilig nah'n die Nachbarsfrauen:
„Weib, wo ist dein Mann? so rede!“
„Schläft ja drinnen, lieber Engel, –
Wecken würd' ihn eure Rede.“
– Erbarme dich, Himmel, meiner!

Der Hajduk kommt: Ins Gefängniß
Schlepp' ich dich jetzt, Frau, gebunden.
„Ah, mein Schatz, ah, wie soll gehn ich,
Bis der Fleck da nicht verschwunden.“
– Erbarme dich, Himmel, meiner!

Tief die Zelle; kaum ein Lichtstrahl
In das düst're Dunkel dringet.
Dies ihr Tag, und jeder Abend
Geisterhafte Schrecken bringet.
– Erbarme dich, Himmel, meiner!

Arme Frau, durch ganze Tage
Lugt sie nach dem lichten Scheine.
Starrt hinein, der kleine Lichtstrahl
Dringt in's eine Aug' alleine.
– Erbarme dich, Himmel, meiner!

Dreht sie sich nur auf die Seite,
Tanzen um sie grause Horden.
Schien' ihr nicht der kleine Lichtstrahl,
Wär' sie wahnsinnig geworden.
– Erbarme dich, Himmel, meiner!

Doch die Tage schwinden, und sie
Wird einmal hinauf geführt.
Agnes bleibt vor dem Gerichte
Artig steh'n, wie sich's gebühret.
– Erbarme dich, Himmel, meiner!

Ihren Anzug sie zurecht macht;
Bindet ihr Tuch ohne Falten.
Glättet ihre schwarzen Haare:
Würde sonst für toll gehalten.
– Erbarme dich, Himmel, meiner!

An dem grünen Tische sitzen
Männer, all' im Dienst ergrauet.
Keiner grollet, keiner zürnet,
Jeder sie mit Mitleid schauet.
– Erbarme dich, Himmel, meiner!

Was beging'st du, arme Agnes?
Bist der Mitschuld angeklaget
Gegen dich Zeigt dein Geliebter,
Der die Schuld des Mordes traget.
– Erbarme dich, Himmel, meiner!

Sterben wird am Galgen morgen,
Er, der deinen Mann erschlagen.
Lebenslänglich Kerkerfessel
Mußt für deine Schuld du tragen.
– Erbarme dich, Himmel, meiner!

Und es schaut sich um Frau Agnes,
Ob sie nicht vom Wahn bestricket.
Noch versteht sie, hört die Worte,
Und so ist sie nicht verrückt.
– Erbarme dich, Himmel, meiner!

Doch was man von ihrem Mann sprach,
Scheint ihr keinen Sinn zu geben.
Klar versteht sie nur das eine:
Hier sie bleibt durch's ganze Leben.
– Erbarme dich, Himmel, meiner!

Und d'rauf fängt sie an zu weinen;
Mit erblaßten, nassen Wangen.
Gleicht sie einer Welken Blume,
An der helle Tropfen hangen.
– Erbarme dich, Himmel, meiner!

„Großgesinnte, gnäd'ge Herren,
Halten sie doch Gott vor Augen.
Hab' daheim die schwerste Arbeit,
Kann zu nichts im Kerker taugen.“
– Erbarme dich, Himmel, meiner!

„Schmutzig ist mein Leintuch worden,
Muß es rein vom Blute spülen.
Blieb' der Makel ungetilget,
Oh, was müßte ich da fühlen!“
– Erbarme dich, Himmel, meiner!

Und es blicken auf die Richter,
Da sie hören solche Worte.
Stille wird's. Es stimmt das Auge,
Und das Urtheil folgt am Orte.
– Erbarme dich, Himmel, meiner!

Armes Weib'geh denn nach Hause,
Wasch dein Leintuch rein vom Schmutze;
Geh' nach Haus! – der Himmel führ' dich,
Und vollbring's mit seinem Schutze.
– Erbarme dich, Himmel, meiner!

Am Bachufer steht Frau Agnes,
Wäscht ihr Leintuch an der Quelle;
Weiße Linnen, reine Linnen
Reißet fort die flücht'ge Welle.
– Erbarme dich, Himmel, meiner!

Denn das Zeug ist rein vom Blute,
Nicht ein Fleck ist d'ran zu finden.
Nur sie sieht es noch gerad' so,
Wie in jener Nacht der Sünden.
– Erbarme dich, Himmel, meiner!

In dem Wasser, bei dem Stuhle
Steht sie viele, lange Jahre;
Ihren Schatten zerrt die Welle,
Windeswehen ihre Haare.
– Erbarme dich, Himmel, meiner!

Wenn die krause Welle funkelt
Manche Nacht bei Mondeshelle,
Zuckt ihr Schlägel hoch hinauf, dann
Klatscht und taucht er in die Welle.
– Erbarme dich, Himmel, meiner!

Und das geht Jahr aus, Jahr ein so;
Tag und Nacht, bei Wind und Regen.
Sonne bräunt ihr zartes Antlitz,
Kann vor Frost kein Glied bewegen.
– Erbarme dich, Himmel, meiner!

Ihr zerrauftes Haar ergrauet,
Siech und welk wird ihre Hülle.
Garst'ge Runzeln werden sichtbar
An der glatten Haut die Fülle.
– Erbarme dich, Himmel, meiner!

Alte Fetzen wäscht Frau Agnes
Fort und fort noch in der Quelle. –
Ihres Leintuchs weiße Lumpen
Reißet fort die wilde Welle.
– Erbarme dich Himmel meiner!

[1874/1885]

(603.) AN MEINEM NAMENSTAG

(am 5 November)

Gáspár Imre

Die Stille herrscht im Haus', das ich bewohne;
Fortflog die Liebe aus dem alten Nest.
Die Glocke schallt, wie einst im sanften Tone,
Doch sie bedeutet nicht das freud'ge Fest.
Die Thür geht auf ... ich seh' sie ander Schwelle...
Ah nein! Nur schatten tanzen im Gelag.
Und spöttisch fliegt der Wind in meine Zelle...
– So glücklich war ich einst an diesem Tag!

Der runde Tisch war damals froh belebet;
Heut kracht er, als bedrängte ihn ein Schmerz.
Ich seufze bang und tief, auf ihn gelehnet,
Und such das alte Lied, den frohen Scherz.
Ein duft'ger Blumenstrauß für mich bereitet,
Damals noch auf dem alten Tische lag.
Die Liebe hat sich um mein Herz gebreitet...
– So glücklich war ich einst an diesem Tag!

Um mich geschaart sind meine lieben Leute;
Die Freudenthrän' in meinem Auge lacht.
Man gratuliert, gibt mir Geschenke heute.
Mit Freud' wird meiner überall gedacht.
Gebete für mich heisse Lippen lallen;
Ich lausch' auf eine nebelhafte Sag'.
Mein Herz schreit auf! ich hör' nichts mehr von Allem...
– So glücklich war ich einst an diesem Tag!

Ich träume wieder mit beschwingtem Herzen,
Und seh', der Ruhm schreibt meinen Namen auf.
In seinen Armen heilen alte Schmerzen;
Er gibt, die ew'ge Jugend in den Kauf.
Mein Haupt des Vaters liebe Hand berühret,
Wie einst, als er mir seinen Segen gab.
Erinn'ung mich zu seinem Grabe führet...
– So glücklich war ich einst an diesem Tag!

Mein Name hier... ihn schrieb der gute Alte
Mit schroffen Zügen in dies Buch hieher:
Des grossen Dichters Lied dich unterhalte;
Und wirst du Dichter, sing' ein Lied, wie er!
Ich folg' des Dichters dunklem Seelendrange;
Ist dies mein Weh? – entschwebet mir die Frag'...
Er lebt jedoch versöhnet im Gesange...
– So glücklich war ich einst an diesem Tag!

Ihr guten Schatten! kommt herangeschwanket!
Der hier Vergess'ne heut sein Fest begeht.
Leih' Flügel mir, der krank zum Grabe wanket,
Nur einen Winkel er bei euch erfleht.
Geht Kunde mir vom Jenseits, dem Lebend'gen!
– Der Herbstwind saust; ich höre seine Klag'.
Zitternde Schatten tanzen an den Wänden...
– So glücklich war ich einst an diesem Tag!

[1876. március 12. elött]

(604.) AUF DER DONAU [I.]

Petőfi Sándor

O Strom, wie oft zerspalten deine Fluth,
Das schnelle Schiff, der grausen Stürme Wuth;
Die Wund' ist gar so tief und gar so lang,
Wie keine noch durch Menschenherzen drang.
Doch wenn das Schiff vorbei, die Woge ruht;
Wird mit der Zeit auch deine Wunde gut.
Schlägt aber uns das Schicksal eine Wund';
Das Menschenherz, es wird niemehr gesund.

[1876. április 9. elött]

(605.) AUF DER DONAU [II.]

Petőfi Sándor

O Strom, wie oft zerspalten deine Flut
Das schnelle Schiff, der grausen Stürme Wut!

Ist gar so tief die Wunde, gar so lang,
Wie keine je durch Menschenherzen drang.

Doch wenn das Schiff vorbei, die Flut in Ruh',
Im Augenblick heilt deine Wunde zu.

Schlägt aber uns das Schicksal tiefe Wunden,
Das Menschenherz kann nimmermehr gefunden.

[1877/1885]

(606.) ICH STAND AN IHREM GRABE

Petőfi Sándor

Ich stand mit gekreuzten Armen
Bei ihrem Grab 'ne Weile.
So stand ich ohne Regung,
Wie eine starre Säule.
So steht der Schiffer am Strande,
Und starret in die Wogen,
Die ihn zum Bettler machten,
Um alles ihn betrogen.

[1876. április 9. elött]

(607.) HAST IHN SCHON VERGESSEN?...

Endrődi Sándor

Hast' ihn schon vergessen,
Den nächtlichen Reigen?...
Der Mond und die Linden
Die können's bezeigen.

Meineidige! hast' dort
Gerast bis zur Neige.
Dein falscher Schwur schluchzte
In jeglicher Geige.

Dein Aug' hat gefunkelt,
Dein Leib sich gebogen
Und unter dir spaltet
Sich nicht der Boden.

Er empfing Deine Schwüre
Der neue Geliebte.
Dabei stand der alte,
Der bleiche, betrübte.

Er sah's, wie du branntest
In Gluth und Begierde;
Und hört' es, wie Satan
Euch aufmuzizierte.

[1877/1885]

(608.) VOM LANDJUNKER

Gáspár Imre

Es war ein junger Herr vom Lande,
Blau war sein Aug', blond seine Haar'.
Er war so scheu, doch in die Seele
Drang mir sein Blick, drin' Liebe war.
Und stumm und still war seine Liebe,
Er lallte Worte ohne Sinn,
Und schaut' mich an mit süßer Andacht;
So schauen wir zum Himmel hin.

Es war der Landjunker so furchtsam;
War traurig und schrieb Verse viel.
Es waren klingend ihre Reime
Und ich war seiner Verse Ziel.
Doch flogen nicht weit seine Lieder,
Denn ihre Flügel waren feucht.
Es flossen auf sie heiße Thränen,
Die machten sie so schwer vielleicht.

Der scheue Junker faßte Muth einst
Und redet' mich gar traurig an:
„Der Liebe Schmerzen ohne Hoffnung,
Sie tödten mir das Herz Madam'.“
Noch eine Tour; – die Geigen tönen,
Mich treibt ein grausames Begeh'r;
Dann scheiden wir, ich nehme Abschied...
Nie seh'n wir uns im Leben mehr!”

Es flog dahin im wilden Walzer
Mit mir der bleiche junge Herr.
Schmerz flammte tief in seinen Augen,
Die Liebe quält' ihn gar so sehr!
Ein kaltes Compliment zum Abschied,
Und der Poet vom Dorfe ging.
Schrieb' keine Verse mehr; die Erde
Ihn bald in ihre Arme fing.

Nun ich bin matt und müd' vom Tanze!
Das war ein trauriger Roman.
Kein Mann wird mir im Leben wieder
Mit gleicher Herzensliebe nah'n.
Noch wähn' im Traum ich oft zu hören
Die wilde, schnelle Melodie
Ich weiß, in meinem öden Herzen
Wird schluchzen bis zum Tode sie!

[1877. szeptember 30. elött]

(609.) HIER SASSEN WIR

Gáspár Imre

Hier saßen wir so manchen Morgen,
Ich lauschte auf des Vaters Knie,
Im grünen, vogelreichen Haine
Der süßen Frühlingsmelodie.

Es sangen Vögelein vom Lenze
Gar schöne wunderbare Weis'
„Ein ew'ger Frühling ist das Leben“,
Klang's auch in meinem Busen leis!

Nun ist es Herbst ... Vom kahlen Baume
Entschwand das frohe Vögelein,
Da wankt zum Grab' des guten Alten
Der kranke, blasse Sohn allein.

[1878. február 5. elött]

(610.) LIED

Arany János

Horch, die trockne Geige tönet.
Wie sie weinet, wie sie stöhnet!
Ungerühret läßt sie keinen
Hat sie Thränen, kann sie weinen?

Töne hat sie wunderbare;
Jauchzend hört sie der Magyare.
Weit hinaus in wilder Freude
Schluchzen, rasen alle Beide.

[1878/1885]

(611.) VERZAGUNG

Andrássy Béla

Oh Todesschlaf schließ meine Augen;
Das Marktgeschrei sei ungehört,
Und ungeschauet sei die Menge,
Die schnöder Eigennutz betört.

Geschwisterschatten, traute Seelen,
Ihr sanften, lieben Engelein,
Oh kommet an mein Krankenlager!
Flößt Balsam in mein Herz hinein.

Oh kommet an mein Krankenlager!
Müd und verzagt erwart' ich Euch.
Kein Menschaug' wird Euch ja sehen,
Verlasset ihr das Schattenreich.

Oh wüßtet ihr, wie uns're Mutter
Gerungen ihre theuren Händ'!
Wie viele Thränen sie geweinet
Auf euer kleines Todtenhemd.

Und wie sogar der starke Vater
Geschluchzet an der Todtenbahr',
Als euer liebes Engelsantlitz
Auf ewig uns entschwunden war.

An eurem Grabe angelanget,
Wie beugten wir das müde Haupt
In schwerer Ahnung, daß mit euch uns
Die Erde jeden Trost geraubt.

Oh Todesschlaf schließ' mir die Augen!
Ich kann ja nicht verlassen sein,
Träum' ich von euch, ihr lieben Seelen,
Hör' wehn ich eure Flügelein!

[1877/1885 között]

(612.) IM VAÁLER WALDE

Vajda János

Weit und tief im Waldesgrunde,
In uralter Bäume Runde,
Auf den weichen, grünen Matten,
In des Ahorns traurem Schatten.

O, wie gut wär's in der kleinen
Hütte seine Zeit verträumen!
Sich dahin zur Ruh' begeben,
Stille leben, Träume weben.

Nichts beginnen, nichts begehren,
Sich nicht um die Menschen scheeren,
Einsam, in sich selbst verloren
Glauben, Man sei nie geboren.

An dem Bergesrand alleine,
In des Frühlings Sonnenscheine
Zuseh'n wie die Wolken gleiten,
Blicken in verlор'ne Zeiten...

Und dann endlich, reif geworden,
Bricht heran der letzte Morgen,
Unbemerkt, ohne Leiden
Von des Lebens Baume scheiden;

Wolbestattet, wolgeborgen
Schlafen selig, ohne Sorgen...
Und im Grabe nichts mehr thuen,
Nichts als ruhen, nichts als ruhen!

[1885. szeptember 18. előtt]

(613.) WAS TÖNET?

Erdélyi János

Was tönet über Berge weit?
Was überlebt die fliehn'de Zeit?
Vom einst'gen Tode ist's gewehrt,
Es stets sich mit den Jahren mehrt...
Der Ruhm, der Ruhm, der Ruhm!

Was ist so tief, als Meerenfluth?
Drin manche edle Perle ruht?
Bald ist es still, bald woget es;
Es birgt viel Hohes, Heiliges...
Das Herz, das Herz, das Herz!

Was ist beschwingt wie's Vögelein?
So heiss, als glühn'der Sonnenschein?
Was weiht ein die Menschenbrust,
Dass sie durchzieht wehmüth'ge Lust?
Dass Lied, das Lied, das Lied!

[1874. november 17. előtt?]

CÍMMUTATÓ*

A bánatból...	106	698
*Ablakomra ráhajlik a szomorufűz lombja	522	985
A boldogság izgalma...	508	977
A bolondok házából	134	722
[Ábrándjaim derűs világát...]	47	655
*[Ábrándos lányok...]	553	994
*A cigaretről [I.]	116	707
A cigaretről [II.]	117	707
*[A cím sötét meg a história...]	531	987
A csavargó	278	830
A csillagok	239	809
A fény	222	799
*A filiszterekhez [I.]	109	702
A filiszterekhez [II.]	110	702
*Agglegény karácsonya [I.]	474	958
Agglegény karácsonya [II.]	475	958
*[A gúny erőltetett...]	375	891
A gyanakvó	224	800
Ágyban	311	845
Ágyban, párnák közt halni meg (<i>Arco, márcz. 24.</i>)	477	959
A halál	309	844
A halál előtt	279	830
A halálhoz	297	838
A halál önkénytese	443	930
A halál után (<i>1877.</i>)	169	754
A halott gyűrűje	442	930
A hársfa regéje	366	887
A hernyó és a rózsza (<i>A „Pikáns Naptár”-ból</i>)	463	952
A jegesmedve	411	914
A JEGYESEK	550	993
A jó lelkipásztor (<i>Tanulságos történet, két fejezetben</i>)	551	994
[Akárhogy küzdök ellened...]	302	841
A kenyér	254	821
A két lúd (<i>Mese</i>)	478	959
A két nem	294	837
A kevlaari bucsu (<i>Heinrich Heine</i>)	576	1022

* A vers előtti * az eddig ismeretlen szövegű, új versváltozatokat jelöli, amelyek az eredeti kötetben nem jelentek meg. Az új variánsok mindig párversük mellett szerepelnek. – Cs. T.

[Akik a tapsot kedvelik...]	69	673
Akit szerettünk...	172	755
[Akkor te még kis lányka voltál...]	55	660
A kor védelme		823
A kor védelme		824
*[A költészet a szívbe lopva...]	552	994
*[A költő istenek kegyeltje]	552	994
A költő világa	122	711
A könyv vigasza (Johann Wolfgang Goethe)	608	1034
A küzdelemben	162	747
Alázat	310	845
Áldozó kis lány	416	919
A lengyelekhez (<i>Midőn az 1885-ki budapesti országos kiállítást meglátogatták</i>)	461	949
*Alkony	247	814
[Alkonyodik oda által...] (Nikolaus Lenau)	605	1034
Átkötés és romlás		933
Álom	333	863
Altató	302	840
*[Am Stroh das Auge gläsern...]	561	1001
A megszokásnak rabja lettem	413	916
A meteórkő	222	799
[Amig van egy ép tagja...]	603	1031
Amit a poharak beszélnek	269	826
Ámor hitvallása	308	843
A munka népe	503	975
A nagy temetés	404	909
A nap dicsérete	519	982
A Nemzeti Kaszinónak (<i>Midőn egy fiatal színész számára 1000 frtot gyűjtött</i>)	406	909
*An meinem Namenstag (<i>am 5 November</i>) (Gáspár Imre)	618	1038
A pap családja (Heinrich Heine)	586	1023
[A párkba' jár, megáll...]	550	993
A pénz (<i>Töredék</i>)	137	731
A pletyka bánt?...	384	896
*Apotheose	564	1007
A pozsonyi ligetben (<i>1880. augusztus 5.</i>)	56	660
Ápril	277	830
*Aprilwolken	567	1011
APRÓ DALOK	425	924
Apró dalok I.		677
Apró dalok II.		678
Arany János (<i>Irodalmi hagyatékának megjelenése alkalmából</i>)	482	961
Arany János halálára	200	783
Arany Jánosnak (<i>Válaszul „Kozmopolita költészet” című versére</i>)	401	903

Aratás	399	903
Arcóban (1888. márczius 14.)	308	843
Arczképére	74	675
*A rémkirály (Johann Wolfgang Goethe)	574	1021
*A réteken... ..	67	672
[A réteken járok dalolva...]	66	672
Árva fiú [I.]	106	699
*Árva fiú [II.]	107	700
A „SEMMISÉG DALAI”-BÓL	340	867
A számár	227	802
A szerelem árvája	414	917
[A szerelem nótái fogynak...]	187	774
[A szerelemnek katonái...]	275	828
A szív	283	832
A szűnyog	514	979
A tavasz előérzete		708
[A tavasz első napsugára...]	91	687
A TÁVOLBA	600	1030
[A temető csendes magánya...]	292	836
A tenger-patakról	156	744
[A te neved, a te hangod...]	92	687
A törvény betűje	218	797
*Auf der Donau [I.] (Petőfi Sándor)	619	1039
*Auf der Donau [II.] (Petőfi Sándor)	619	1040
AUF DIE ALTEN TAGE	561	1001
AUS „NAMENLOSE LIEDER”	562	1002
[A városban rossz emberek...]	275	828
A végzet		825
[A világon te a legkedvesebb...]	75	676
A virágok	148	740
*A Volkov-temető [I.]	202	786
A Volkov-temető [II.]	204	787
Az akkor volt!	515	980
Az árva	493	970
*Az egyetlen [I.]	90	687
Az egyetlen [II.]		686
Az egyetlenhez	403	909
Az élet [Hej, de furcsán...]	519	982
Az élet [Minő egyoldalú...]	516	980
*Az életből [I.]	385	896
Az életből [II.]	386	897
Az én imakönyvem		705
Az erdő	516	980
Az erdő hervadása	455	942
Az erdő télen		942

Az „Ideális perczek-ből”	675
Az ifjuság	887
Az oáz panasza	125 716
[Azok az ingatag poéták!]	79 679
*Az önzés	524 985
[Azt hittem, már szeretni nem fogok...]	275 828
Azt írta, hogy többé nem írhat... ..	407 910
Az új népköltők	495 970
Az új nyolcz boldogság	288 835
*Az utolsó költő [I.]	318 854
Az utolsó költő [II.] (<i>Látomány</i>)	324 856
Az üres fecskéfészek	913
*Az X-ből	343 871
Bábel	348 877
*Bál után [I.] (<i>Júl. 26.</i>)	67 673
Bál után [II.]	68 673
Barabás Miklóshoz	388 897
*Beh furcsa... [I.]	360 884
Beh furcsa... [II.]	361 885
[Beh jó, hogy el tudom feledni...]	78 679
[Beh messze tűnt, beh véget ért...]	52 659
Béke-gondolatok	406 910
*IV. Béla	331 862
BETEG DALOK	350 879
Betegen	305 842
Betegségben (<i>1886. szept. 26.</i>)	212 795
Beteg vagy, azt mondd nekem... ..	453 940
Beteg vagyok... ..	490 968
Beteg vagyok. Hattyúdal	968
*[Beteg vagyok, meghalni készen...]	350 879
[Bimbónak társa harmat, gyöngé szellő!]	86 684
Bismarck félelme	409 911
Biztatás	207 790
Boldogan	710
Boldog idő	121 710
Bólogat az... ..	371 889
*Boncourt vára (Adalbert Chamisso)	597 1029
*Borús napon születtetek... ..	339 867
Bucsu kabátomtól (<i>1877.</i>)	213 795
Budapest	462 951
Budapecsten	465 953
Búm	337 865
[Búsan, összetörten...]	153 742

Bűnhődés	487	966
BÜRGER EPIGRAMJAIBÓL	602	1031
Csáb	494	970
Csak egyszer láttalak... (Edgar Allan Poe)	594	1028
Csak lőjetek, csak vívjatok!	417	919
[Csak múltjátok, csak múltjátok...]	150	740
Családi fészek	499	972
CSEVEGÉSEK	352	879
Csorba Zsófi	427	925
Csendes ember lesz belőlem	246	814
Csendesen légy! (Ida Baronin Reinsberg-Düringsfeld)	588	1025
Dal [A te neved...]		687
Dal [Halk sóhajok...]	252	817
Dalaim	378	892
Dalocska szállj tovább!		656
Dalok		829
DALOK A NÁDASBÓL	605	1034
*Das schönste Lied	569	1014
Diákélet	240	809
Dicsőség	188	776
[Dicsőséges szent jobb kéz...]	503	973
Dicsvágyónak	155	744
*[Die alte Liebe klingt und singt...] (1874.)	562	1002
Don Juan a másvilágon	176	757
Don Quijote	392	901
Donna Diana	61	668
*[Du bist wie eine Blume] (Heinrich Heine)	589	1025
*[Du stehst beim offenen Fenster...]	563	1005
Edelény, a holtig hű szerető (<i>Igaz história három énekben</i>)	430	926
Édes dalok, mérges dalok!		676
ÉDES NAPOK (<i>február 17.</i>)	485	964
Edithez	152	741
Égess el!	488	967
Egy bálkirálynénak	382	895
Egy bálkirálynőnek [I.]	382	895
*Egy bálkirálynőnek [II.]	383	895
EGY DIVATOS LIRIKUSRA	447	935
*Egy divatos lírikusra / B	447	935
Egyedül	402	908
[Egyedül állsz. Ez az átkod...]	100	694
Egy elmaradt könyütől... (Heinrich Heine)	587	1024
*Egy fiatal leánynak	359	884

Egy fiúnak	357	883
*Egy imakönyv	113	705
[Egy jó barátom volt...]	541	991
Egy kis leánynak	373	891
Egy könyvre, mely az örült, a gonosztevő és a lángész közt rokonságot bizonyítgat	480	960
Egy levelére	82	682
Egy levélre		682
*Egy levélre	83	682
Egy menyasszonynak	410	913
Egy pillangó története	136	731
*Egy szerkesztőnek [I.]	371	889
Egy szerkesztőnek [II.]	372	890
[Egyszer-kétszer láttalak csak este...]	498	972
*[Ein siecher Weiben! Ostern...]	561	1001
Éjféli számvetés (Charles Baudelaire)	603	1032
Elbúcsúzott...	336	865
[Elég hálát neked...]	425	924
Életharmónia	269	825
*Elhervad az a fű	522	985
*Előhang [I.] (<i>A Boldogtalan című verses regényhez</i>)	535	989
Előhang [II.]	537	990
*Előhang [III.]	540	991
Előre tudtam...	358	883
ELSŐ SZERELEM	47	654
Eltépted azt a rózsalánczot...		680
*Elveszett idők (1877. júl. 23.)	53	659
Emlék		686
Emléked...		774
[Emléked, mint virág a könyvben...]	186	774
Emlékek	474	957
EMLÉKEK	498	972
[Emlékezem, zöld volt az erdő...]	49	655
Emlékkönyvbe (<i>B. A. unokatestvéremnek</i>)	333	863
*Emma	63	671
EMMA I–XLI.	58	662
EMMA I–X.	181	771
Emmához I.		894
*Emmának [I.] (Friedrich Schiller)	589	1026
Emmának [II.] (Friedrich Schiller)	590	1026
Emmának. Emlékezés 1877-re		774
[Én édes elhervadt virágom...]	92	687
Énekek éneke	190	776
Éneklő koldus	260	822
*[Én is virágok közt születtem...]	377	892

*Enyészet	523	985
Epigon	344	872
Epilóg (<i>Endrődi Sándor esküvőjére</i>)	161	746
EPITÁFIUMOK	198	780
Erdei dal	400	903
Esik, esik... ..	504	975
[És írhatnék még gúnyosabban...]	382	894
Est deus in nobis! (<i>– Egy ismeretlen poéta verset küld a szerkesztőnek –</i>)	115	706
[Esthajnal. A nap...]	607	1034
Eszter legendája	458	946
Etikett	384	895
Etiquette		896
[Ez a halál, a hervadás hava...]	251	817
[Ezek a petyhüdt, fáradt, lomha percek...]	149	740
Fällt dir der Tanz ein?... (<i>Endrődi Sándor</i>)		1040
Fakó poéta	441	929
FALUN	153	742
Falusi dal	358	883
*[Fekete színben látom a világot...]	554	994
Felhőtlen		892
[Felleg gyúl az alkony-égen...]	606	1034
Feltámadás	397	902
Férfikor	298	839
FESTETT IDEÁL	194	778
Festett ideál	194	778
Fiatal házasnak	166	751
Finale	178	758
Fogy a sugár... ..	453	941
Forduljatok mind ellenem... ..	426	924
*Frau Agnes [I.] (<i>Arany János</i>)	611	1036
*Frau Agnes [II.] (<i>Arany János</i>)	614	1037
[Fut, fut, repül az ifjuság előttem...]	45	653
Futó idő... ..	271	826
Gáspár Imréhez (<i>G[aram-]ujfalu, 1874. sept.</i>)	346	875
[Gondoljon a világ akármit...]	97	692
GOROMBA VERSEK	207	781
[Gyakran jelensz meg álmaimban...]	75	675
[Gyönyörű májusban...] (<i>Heinrich Heine</i>)	593	1027
[Gyülöltem embert és világot...]	352	879
Háborús hírek	505	975
Ha durva módon sértelek... ..	454	941

[Ha hallanál víg czimborák közt...]	87	685
Halászat	513	979
*[Halottak estéjén]	531	988
HALOTTAK NAPJÁN	251	817
Ha már szeretni nem fogok	162	747
[Ha mosolygasz, mennybe nézek...]	78	678
Ha nézem a világi rendet...		815
Hangulat	312	847
*Hangulat	523	985
[Ha rágalom megcsipdesett...]	602	1031
Harmincz év	273	
*Hast ihn schon vergessen?... (Endrődi Sándor)	620	1040
[Hatalmas, bölcs, előrelátó...]	501	973
[Hát érdeklődik még irántam?...]	84	682
Ha valaha...		680
[Ha valaha találkozunk még...]	79	680
*[Ha veled boldog nem lehettem...]	534	988
Hazugságot sosem irtam...	171	755
[Heinével, ha kell, bevallom...]	209	791
*[Heinével, ha kell, bevallom...]	453	940
Helénához (Edgar Allan Poe)		1028
Heliofóbok 2.		924
*Herbst [I.]	559	999
*Herbst [II.]	559	999
Hervadt virág	252	817
[Hiába gyújt szemed sugára...]	100	693
*Hier saßen wir (Gáspár Imre)	622	1041
Himnusz [Áldva legyen...]	506	976
Himnusz [Hadd bántsanak!...]	58	666
[Hitvány darab volt...]	382	894
Hiú vágy	268	825
[Hogy nyomorult vagyok, nem érzem...]	376	892
Hogyha vársz még...	458	945
[Hol nem látni szendeséget...]	603	1031
Holtak napján		817
Hozzá	334	863
*[Hőst, mint ez itt...] I.	542	991
[Hőst, mint ez itt...] II.	544	991
Hull a virág...	414	917
Ibolyát áruló leány	423	923
*Ich stand an ihrem Grabe (Petőfi Sándor)	620	1040
Időelőtti sírvers	206	789
Ifjú pesszimistának	283	832
Ifjuság és szerelem	408	911

IFJUSÁGOM	45	653
[Igy jövünk össze hát megint...]	54	659
*Ihr Tage	567	1012
*Im vaáler Walde (Vajda János)	624	1044
Imádságom	124	716
Imakönyvem	112	704
*[In meinem Kopfe schleichen wüst...]	563	1006
I. N. R. I.....	168	753
Intés	273	827
Irónia	509	977
Iskolatársaimhoz (1878.)	142	737
Isten [Isten, óh mondd...]	494	970
Isten [Kinek porszem...]	280	831
Isten ha volnék én (René-François-Armand Sully-Prudhomme)	598	1029
Isten veled! (Adalbert Chamisso)	596	1028
[Isten veled hát! Ami elmúlt...]	80	681
[Itt e zsibongó, zagyva földön...]	242	812
Ivás közben	141	734
*Jehova	472	956
Jelszó	510	978
Jézus Pilátus előtt (<i>Munkácsy képe</i>)	140	732
Jób siralma	233	807
*Jó lelkek [I.]	241	812
Jó lelkek [II.]	242	812
*Jó magyarom... ..	527	986
*Jöjj te tündér... (Friedrich Schiller)	573	1020
Jövendő évek... ..	175	757
Juventus ventus!	367	887
*Kaczér s hiú, amíg valál... ..	339	867
Kanári sirja	428	925
Kár volt... ..	152	742
Karácsonkor	107	700
Karácsony	495	971
Katona József Emléktáblájának leleplezésére (1883. ápr. 16.)	198	780
[Kell, hogy hozzád visszatérjek!]	88	686
Kenyérpoézis	420	921
Keresztfiamnak		816
[Kérlek, ne zengjetelek poéták...]	353	881
[Kerülsz? Jó, hát kerülj...]	94	688
Késő	298	839
Késő bánat	281	831
[Késő neked már zúgolódn...]	98	692
Kétféle számítás	306	842

[Két-három év után reád találtam...]	498	972
*[Két hosszú év után reád találtam...]	351	879
KÉTSÉGEK	374	891
Két útitárs	143	738
Ki érti meg?	511	978
[Kinek nyomor ringatta bölcséjét...]	150	740
[Kint őszi szél zúg, bent az óra...]	554	994
Kitárod érező szived...	165	750
Klári néni	512	978
[Korongh Iván...]	548	993
Költői episztola (<i>Koroda Pálhoz 1878.</i>)	214	796
Költők sorsa	154	743
*Könnyű és nehéz	333	862
Könyvemmel	184	773
[Könyves András szórakozottsága...]	550	993
[Küzd az ideál s győz az egyszeregy...]	447	935
*Lajka emléke	48	655
Lajka nevenapján	341	868
Lányok, lányok, magyar lányok!	151	741
*[Lassacsán elközelg az éjfél...]	378	892
Lázban	499	973
Lehetnék még egyszer husz éves!	276	829
[Lejátszva immár a bohózat...]	381	894
[Lelkedbe ádáz végzeted...]	99	692
*Lemondás [I.]	289	836
Lemondás [II.]	290	836
Lenge szellő simogatja...	424	923
Lenóra (Gottfried August Bürger)	579	1022
LEPKESZÁRNYAK	376	892
Levél egy barátomhoz (<i>1885.</i>)	294	838
*Levél Koroda Pálhoz	216	796
*Lied (Arany János)	623	1041
[Lopva bolygok este végig...]	606	1034
M...nak	304	842
Magammal évődöm...	161	747
Magamról	229	805
Magány	181	771
Magányos kereszt	375	892
Magdolna	301	839
Magyar lány	457	945
[Magyarok első szent királya...]	502	973
Magyar virtus	444	931
Május [Fénynek, melegnek...]	418	920

Május [Az ifjuság bájos...]	513	979
Május elsején		655
Már százszor is...	387	897
*Márczius tizenötödikén [I.]	470	956
Márczius tizenötödikén [II.]	471	956
Margitnak		842
Ma született a Messiás	173	756
*Mea culpa [I.]	354	882
*Mea culpa! [II.]	355	882
*Mea culpa [III.]	356	882
Mea culpa [IV.]	357	883
MÉCSVILÁGOK	377	892
Meddő világ	479	960
*[Megcsókoltál betegem, sováran...]	350	879
Még egyszer	192	777
Meghalt	177	758
*Meiner Cousine	564	1008
[Meg-meglegyint szellője tünt napoknak...]	46	653
[Még most is véled, csak tevéled...]	186	774
[Méla holdfény lejtű tánczát...]	607	1034
*[Melletted olyan ábrándos vagyok...]	374	891
Menj férjhez!		684
Mennék aludni már... (Ferdinand Dranmor)	592	1027
Mentsvár	249	815
[Mért oly sápadt...] (Heinrich Heine)	593	1028
Messiásvárók	361	885
Miatyánk	130	719
Mi baj van a világon?	261	823
Mi lengi...? (<i>Ahogy Erdélyi most írta</i>)	344	871
[Mi lenne, hogyha összejönnénk...]	188	775
[Míg kocsi, páholy, ló futotta...]	555	994
[Mikor a langy szellőcske vágyat...]	69	674
[Mikor a természet szűz-hamvas arcza...]	303	841
Mikor husz éves lettem 1875. ápr. 9.	108	701
Mikor még sírni tudtam...	277	829
*[Mikor veled találkozom...]	531	987
Milyen jó...		682
[Milyen jó, hogy elhagytalak...]	82	682
[Mint az éhes koldus ember...]	209	791
*[Mint az éhes koldus-ember...]	452	940
[Mint egy madár röppensz be hozzám...] (<i>február 18.</i>)	485	964
*[Mint forró nyári éjszakákon...]	377	892
*[Minuten hat ein Jeder...] (<i>1874.</i>)	562	1002
Mirza Schaffynak	391	899
*Misera plebs	567	1012

[Mit kinosan, vajúdva zengesz...]	448	935
*[Mondám, a dicsőség nem üdvezit...]	375	891
[Most keseregd ki bánatod'...]	251	817
Mulandóság	160	746
Mulnak hetek...	260	822
Művészet	425	923
[Nagyobb vagy termetednél...]	447	935
[Nagyuri sir]	340	868
NAMENLOSE LIEDER	563	1005
Napgyűlölők	469	955
Napos, meleg, szép téli nap...	486	965
Ne átkozz...		676
[Nehéz napokban látlak újra...]	426	924
[Ne is találkozzunk mi többé!]	80	681
*Néma vád [I.]	370	889
Néma vád [II.]	370	889
[Nem az irigység szól belőlem...]	352	880
Nem értem szívedet...	380	894
[Nem is volt még valami régen...]	352	880
[Nem mondta senki még...]	66	672
[Nem voltál már ifju lányka...]	185	773
[Ne okozz', ne vádolj szüntelen!]	77	677
Ne sirj, ne sirj...	363	886
[Ne tedd ki szíved' nagy melegre...]	243	812
Ne tudjon rólad a világ	174	757
Ne vádoljátok...	121	710
Nézd a folyót (Nikolaus Lenau)	609	1035
Nirvána	158	745
*Noch einmal	565	1010
[Nők szemei, hogyha szépek...]	452	940
Nősülő barátomnak	158	745
Nyár	419	921
Nyári est	248	814
*Ó, mért találkozám veled!	65	672
[Óh, csak még egyszer összejönnénk!]	93	688
[Óh, csak ne vessünk! Mondj bolondnak...]	55	660
[Óh, lélek gyásza, szenvedése...]	244	812
[Óh, mert te sem felejthetéd...]	54	660
Oh, ne nézz rám...		676
[Óh, ne nézz rám mosolyogva!]	76	676
[Óh, szánj meg engem! óh, ne csábíts!...]	62	670

Osztályrészem	102	695
[Ottan tudott csak megpihenni...]	546	992
Öreg ember tavasza	396	902
Örök szerelem [I.] (1877. jul. 14.)	70	674
*Örök szerelem [II.]	72	674
Ősz felé	124	715
Őszhang		825
Őszi dalt írok	346	875
Őszi remény	387	897
Őszi rózsá [I.]	223	800
*Őszi rózsá [II.] (A Szeptember című verses regényből)	223	800
Őszkor (Nikolaus Lenau)	590	1026
Palindromon		812
Palinódia	237	809
Pálma a Hortobágyon	228	804
Panasz	334	864
[Panasz kel így meg úgy gyakorta...]	603	1031
Pán halála	315	849
Papír-romok	164	748
Paralipomena		741
Paralipomena. Emmához [II.]		676
[Parasztfiúkkal cimborálva...]	546	992
Parazita-ének	517	981
*Pepitához (Alfred Musset)	601	1030
PERDITA	97	690
*Perdita (Ferdinand Dranmor)	591	1027
Petőfi él (Arra az álhírrre, hogy Petőfi a szibériai ólomhányákban raboskodik. 1877.)	123	713
Petőfi ellen [I.]	167	751
*Petőfi ellen [II.]	167	752
*Petőfi szobra előtt [I.]	466	953
Petőfi szobra előtt [II.]	468	954
Piros pünkösöd	473	957
Politikus nemzet	449	937
Potya-nóta (Éneklik a szerkesztők)	496	972
Pozsony (A pozsonyi új színház megnyitása alkalmából 1886. szeptember 22.)	253	817
Praeludium	532	988
Prológ (Szavalták a könyvkereskedő segédek „Csak szorosan” egyletének jan. 5-iki estélyén)	456	943
Pro memoria (Kezdő poétáknak)	210	791
Propria laus	248	815

*[Ragyog a csillag a sötét egen...]	374	891
[Rajongók a monarkiaért...]	602	1031
Rajta, rajta! Éld világod!...	454	941
Régi dalaimhoz	232	807
Régi emlékek		842
Régi szerelem		773
[Régi utcák, régi házak...]	153	742
Rezedának	486	965
Reznánció	259	822
*Romok	534	989
Rossz istenek	230	806
Róza levele a nevelőből	497	972
Rózsák	488	967
[Rózsakinálás, zene mellett...]	97	691
Rózi (Német ballada)	578	1022
[Ruhája kék volt, szeme is kék...]	55	660
Salamon király álma	225	801
*Sansara	520	983
*Sátán [I.]	104	695
Sátán [II.]	105	697
„Savonarolá”-ból (Nikolaus Lenau)	599	1030
Schopenhauer olvasása közben	132	719
Segélyzett költő	483	962
Selbstmörder	567	1013
*Semper idem [I.]	263	823
Semper idem [II.]	264	824
[Serény a vágyban, rest a tettben...]	209	791
*[Serény a vágyban...]	452	940
[Sietős és hervatag...] (Nikolaus Lenau)	601	1030
Siralmas nóta	212	794
[Sirásó dala]	340	868
*Sirassatok...	368	888
SÍROK KÖZÖTT	292	836
*Sirok között [Együtt küzdötték át az éltet...]	293	837
*Sirok között [Itt szoktam én bolyongani!]	293	837
*Sohaj [I.]	272	826
Sóhaj [II.]	272	826
[Sok szép leány van a világon...]	88	686
Sors	131	719
Souvenir	74	675
Spleen (Paul Bourget)	604	1033
*Stammbuchblätter	560	1000
[Susogjatok, ti koronás fák!]	154	742

Szabadban	398	902
Szabadság	265	824
Számlálgatom... ..	489	968
Száraz levél a könyvben (Anastasius Grün)	588	1024
Szeged	446	933
Szemet szemért!	520	983
SZENT ISTVÁN NAPJÁN	501	973
Szenvedsz? Beteg vagy?	380	894
Szép asszonyok	462	951
[Szép volt és ifju, mint a hajnal...]	51	657
Szépen fognak eltemetni	210	792
SZEPTEMBER	535	989
Szeptember végén	312	847
Szerelem filozófiája	134	722
Szerelmi epilóg	192	777
SZERELMI MORÁL	275	828
[Szerelmi özvegységemet...]	95	689
Szeresd hazádat!	506	977
Szeretem a magányt... ..	515	979
[Szeretek én bolyongani...]	292	836
Szeretlek, mint egy elhagyottat... ..	449	937
Szeretlek-é?	487	966
Szeretnék mint hajdan égni	163	748
[Széttépted azt a rózsalánczot...]	80	680
Színházban	314	848
Szivem	155	744
[Szivemből téptem ezt a dalt...]	50	656
Szivem igaz... ..		692
[Szivem igaz és jó tehozzád...]	98	692
[Szivem, mióta távol estünk...]	187	774
[Szivemnek könnyü lepkefodrást...]	376	892
Szomorú dal		812
*Szomorú karácsony	518	982
Születésem napján		701
TALÁLKOZÁS (1879. május 14.)	54	659
[Találkozunk megint az utcán...]	498	972
[Találkozunk végre mégis!]	94	688
*Talált rózsa [I.]	236	808
Talált rózsa [II.]	236	808
Talizmán [I.] <i>Egy ajándékba kapott melltűre</i>	211	793
*Talizmán [II.]	244	813
Tanács	152	741
*[Tanitsatok meg sirni engem...]	377	892
Tantalusz	258	822

*Tartsatok bűnbánatot! [I.]	144	738
Tartsatok bűnbánatot! [II.]	146	739
Tavaszi rejtelmek		708
Tavaszodik...	118	708
Tavasz-vágy	300	839
[Távol, idegen helyen...] (Nikolaus Lenau)	600	1030
Tedeum	119	709
Te Deum!		709
Télen	421	922
[Temetőn]	340	868
Tempi passati!	569	1014
[Te vagy még mostan is szívemnek...]	184	773
[Tiporj lábaiddal, gyalázz meg, nevéss ki!]	77	677
*Toncsinak [I.]	364	886
*Toncsinak [II.]	365	887
Töredékek. Pénz		731
TRISTIA	242	812
Tudás	335	864
Tudnék bár irni szenvedéllyel...	369	888
[Tudom, elhervad ifjuságunk...]	87	686
Túlélek én minden csalódást	127	717
Turgenyev	201	784
Tündér-király (Johann Wolfgang Goethe)	573	1020
Tünődés	336	865
*Tünődve kérdezem... [I.]	256	821
Tünődve kérdezem... [II.]	257	821
TÜNŐ IFJUSÁG	45	653
Ugyanannak	286	835
[Ugy kerülök minden rokont, barátot...]	498	972
*[Ugy kerülök minden rokont, barátot...]	351	879
[Úgy van! Szerettem már előtted...]	426	924
Új élet	313	847
[Új nap ragyog fel életemre...]	485	964
[Utam' nem jelzi semmi tett...]	303	841
Uti emlék	418	920
Útközben	172	755
UTÓHANGOK	187	774
Utóhangok III.		775
Utolsó vágy		754
Utolsó vágy	106	698
Uton	81	681
ÚTRA KÉSZEN	302	841
Utszéli erdő (Nikolaus Lenau)	609	1035

Ünnep	687	
Üres immár a fecske-fészek... ..	411	913
ÜRES NAPOKBAN	149	740
Üzenet a távolba	84	682
Vágy		686
Vakulj magyar! (<i>A horvát zenebonára</i>)	445	931
*Válás után [I.]	393	901
*Válás után [II.]	394	901
Válás után [III.]	395	901
Válasz egy levélre	307	843
VALLOMÁSOK	209	791
VALLOMÁSOK	452	940
VÁLTOZATOK	102	695
VÁLTOZATOK	229	805
[Van a világon sok számár...]	602	1031
Varázs-ereklye	245	813
Vasuton		681
VÉGSŐ SZAKOK (<i>Egy ciklushoz</i>)	381	894
*Végső szakok 4.	81	681
Végzet	267	825
*Verzagung (Andrássy Béla)	623	1042
Viktor keresztfiamnak	250	816
Világbanat (<i>Komolyan is lehet venni</i>)	390	899
Virágáros leány		691
VIRÁGNYELVEN	222	799
Virágnyelven		731
Virágnyelven. Az oáz panasza		716
Virágok	479	960
*Vom Landjunker (Gáspár Imre)	621	1041
Wagner Rikárd	199	781
*Wanderlied [I.] (Gáspár Imre)	610	1036
*Wanderlied [II.] (Gáspár Imre)	610	1036
*Was tönet? (Erdélyi János)	625	1044
[Webert, Chopint játszod betéve...]	78	677
*[Wozu denn eine Blonde lieben?]	563	1005
ZDENKO GRÓF	554	994
Zelmám, egyetlenem		689
Zelmának		682
[Zeneszót hoz a kósza szellő...]	51	657
Zengő dalokból	514	979
Zsidók, keresztelkedjete ki!	460	948

TARTALOM

I. KÖTET

Bevezető	5
Reviczky Gyula és az Új Nemzedék	5
Életrajzi adatok	11
Verseinek korabeli kiadása	15
<i>Saját szerkesztésű, önálló kötetben megjelent versei</i>	15
<i>Korabeli antológiákban, gyűjteményes kötetekben megjelent versei</i>	21
<i>A korabeli sajtóban megjelent német versei</i>	23
<i>A korabeli sajtóban megjelent magyar versei</i>	27
Versei halála utáni kiadása	30
<i>A sajtóból előkerült versek</i>	30
<i>A kéziratok hagyatékából előkerült versek</i>	30
<i>Az eddigi kötetkiadások</i>	32
A mostani kiadás	35
Köszönetnyilvánítás	38

VERSSZÖVEGEK 1871–1889

IFJUSÁGOM 1874–1883

Ifjuságom	45	653
Tűnő ifjuság	45	653
(1.) I. [Fut, fut, repül az ifjuság előttem...]	45	653
(2.) II. [Meg-meglegyint szellője tűnt napoknak...]	46	653
Első szerelem	47	654
(3.) I. [Ábrándjaim derűs világát...]	47	655
(4.) *Lajka emléke*	48	655
(5.) II. [Emlékezem, zöld volt az erdő...]	49	655
(6.) III. [Szívemből téptem ezt a dalt...]	50	656
(7.) IV. [Szép volt és ifju, mint a hajnal...]	51	657
(8.) V. [Zeneszót hoz a kósza szellő...]	51	657

* A vers előtti * az eddig ismeretlen szövegű, új versváltozatokat jelöli, amelyek az eredeti kötetben nem jelentek meg. Az új variánsok mindig párversük mellett szerepelnek. – Cs. T.

(9.) VI. [Beh messze tűnt, beh véget ért...]	52	659
(10.) *Elveszett idők (1877. júl. 23.)	53	659
VII. Találkozás (1879. május 14.)	54	659
(11.) 1. [Igy jövünk össze hát megint...]	54	659
(12.) 2. [Óh, mert te sem felejthetéd...]	54	660
(13.) 3. [Óh, csak ne vessünk! Mondj bolondnak...]	55	660
(14.) 4. [Akkor te még kis lányka voltál...]	55	660
(15.) 5. [Ruhája kék volt, szeme is kék...]	55	660
(16.) VIII. A pozsonyi ligetben (1880. augusztus 5.)	56	660
Emma I–XLI.	58	662
(17.) I. Himnusz	58	666
(18.) II. Donna Diana	61	668
(19.) III. [Óh, szánj meg engem! óh, ne csábits!...]	62	670
(20.) *Emma	63	671
(21.) *Ó, mért találkozám veled!	65	672
(22.) IV. [Nem mondta senki még...]	66	672
(23.) V. [A réteken járok dalolva...]	66	672
(24.) *A réteken...	67	672
(25.) *Bál után [I.] (júl. 26.)	67	673
(26.) VI. Bál után [II.]	68	673
(27.) VII. [Akik a tapsot kedvelik...]	69	673
(28.) VIII. [Mikor a langy szellőcske vágyat...]	69	674
(29.) IX. Örök szerelem [I.] (1877. júl. 14.)	70	674
(30.) *Örök szerelem [II.]	72	674
(31.) X. Arczképére	74	675
(32.) XI. Souvenir	74	675
(33.) XII. [Gyakran jelensz meg álmaimban...]	75	675
(34.) XIII. [A világon te a legkedvesebb...]	75	676
(35.) XIV. [Óh, ne nézz rám mosolyogva!]	76	676
(36.) XV. [Ne okozz', ne vádoldj szüntelen!]	77	677
(37.) XVI. [Tiporj lábaiddal, gyalázz meg, ne vess ki!]	77	677
(38.) XVII. [Webert, Chopint játszod betéve...]	78	677
(39.) XVIII. [Ha mosolygasz, mennybe nézek...]	78	678
(40.) XIX. [Beh jó, hogy el tudom feledni...]	78	679
(41.) XX. [Azok az ingatag poéták!]	79	679
(42.) XXI. [Ha valaha találkozunk még...]	79	680
(43.) XXII. [Széttépted azt a rózsalánczot...]	80	680
(44.) XXIII. [Ne is találkozzunk mi többé!]	80	681
(45.) XXIV. [Isten veled hát! Ami elmúlt...]	80	681
(46.) *Végső szakok 4.	81	681
(47.) XXV. Uton	81	681
(48.) XXVII. [Milyen jó, hogy elhagytalak...]	82	682
(49.) XXVIII. Egy levelére	82	682
(50.) *Egy levélre	83	682

(51.) XXIX. Üzenet a távolba	84	682
(52.) XXX. [Hát érdeklődik még irántam?...]	84	682
(53.) XXXI. [Bimbónak társa harmat, gyöngye szellő!]	86	684
(54.) XXXIII. [Ha hallanál víg czimborák közt...]	87	685
(55.) XXXIV. [Tudom, elhervad ifjuságunk...]	87	686
(56.) XXXV. [Kell, hogy hozzád visszatérjek!]	88	686
(57.) XXXVI. [Sok szép leány van a világon...]	88	686
(58.) *Az egyetlen [I.]	90	687
(59.) XXXVII. [A tavasz első napsugára...]	91	687
(60.) XXXVIII. [Én édes elhervadt virágom...]	92	687
(61.) XXXIX. [A te neved, a te hangod...]	92	687
(62.) XL. [Óh, csak még egyszer összejönnénk!]	93	688
(63.) XLI. [Kerülsz? Jó, hát kerülj...]	94	688
(64.) XLII. [Találkozunk végre mégis!]	94	688
(65.) XLIII. [Szerelmi özvegységemet...]	95	689
Perdita	97	690
(66.) I. [Rózsakinálás, zene mellett...]	97	691
(67.) II. [Gondoljon a világ akármit...]	97	692
(68.) III. [Szívem igaz és jó tehozzád...]	98	692
(69.) IV. [Késő neked már zúgolódni...]	98	692
(70.) V. [Lelkedbe ádáz végzeted...]	99	692
(71.) VI. [Hiába gyújt szemed sugára...]	100	693
(72.) VII. [Egyedül állsz. Ez az átkod...]	100	694
Változatok	102	695
(73.) Osztályrészem	102	695
(74.) *Sátán [I.]	104	695
(75.) Sátán [II.]	105	697
(76.) A bánatból...	106	698
(77.) Árva fiú [I.]	106	699
(78.) *Árva fiú [II.]	107	700
(79.) Karácsonkor	107	700
(80.) Mikor husz éves lettem 1875. ápr. 9.	108	701
(81.) *A filiszterekhez [I.]	109	702
(82.) A filiszterekhez [II.]	110	702
(83.) Imakönyvem	112	704
(84.) *Egy imakönyv	113	705
(85.) Est deus in nobis! (– Egy ismeretlen poéta verset küld a szerkesztőnek –)	115	706
(86.) *A cigaretről [I.]	116	707
(87.) A cigaretről [II.]	117	707
(88.) Tavaszodik...	118	708
(89.) Tedeum	119	709
(90.) Ne vádoljátok...	121	710

(91.) Boldog idő	121	710
(92.) A költő világa	122	711
(93.) Petőfi él (<i>Arra az álhírrre, hogy Petőfi a szibériai olombányákban raboskodik. 1877.</i>)	123	713
(94.) Ősz felé	124	715
(95.) Imádságom	124	716
(96.) Az oáz panasza	125	716
(97.) Túlélek én minden csalódást	127	717
(98.) Miatyánk	130	719
(99.) Sors	131	719
(100.) Schopenhauer olvasása közben	132	719
(101.) Szerelem filozófiája	134	722
(102.) A bolondok házából	134	722
(103.) Egy pillangó története	136	731
(104.) A pénz (<i>Töredék</i>)	137	731
(105.) Jézus Pilátus előtt (<i>Munkácsy képe</i>)	140	732
(106.) Ivás közben	141	734
(107.) Iskolatársaimhoz (<i>1878.</i>)	142	737
(108.) Két útitárs	143	738
(109.) *Tartsatok bűnbánatot! [I.]	144	738
(110.) Tartsatok bűnbánatot! [II.]	146	739
(111.) A virágok	148	740
Üres napokban	149	740
(112.) I. [Ezek a petyhüdt, fáradt, lomha perczek...]	149	740
(113.) II. [Kinek nyomor ringatta bölcsejét...]	150	740
(114.) III. [Csak múltjakok, csak múltjakok...]	150	740
(115.) Lányok, lányok, magyar lányok!	151	741
(116.) Edithez	152	741
(117.) Tanács	152	741
(118.) Kár volt... ..	152	742
Falun	153	742
(119.) I. [Búsan, összetörten...]	153	742
(120.) II. [Régi utcák, régi házak...]	153	742
(121.) III. [Susogjatok, ti koronás fák!]	154	742
(122.) Költők sorsa	154	743
(123.) Szivem	155	744
(124.) Dicsvágyónak	155	744
(125.) A tenger-patakról	156	744
(126.) Nirvána	158	745
(127.) Nősülő barátomnak	158	745
(128.) Mulandóság	160	746
(129.) Epilóg (<i>Endrődi Sándor esküvőjére</i>)	161	746
(130.) Magammal évődöm... ..	161	747
(131.) Ha már szeretni nem fogok	162	747
(132.) A küzdelemben	162	747

(133.) Szeretnék mint hajdan égni	163	748
(134.) Papír-romok	164	748
(135.) Kitérod érező szived... ..	165	750
(136.) Fiatal házasnak	166	751
(137.) Petőfi ellen [I.]	167	751
(138.) *Petőfi ellen [II.]	167	752
(139.) I. N. R. I.	168	753
(140.) A halál után (1877.)	169	754
(141.) Utolsó vágy	171	754
(142.) Hazugságot sosem írtam... ..	171	755
(143.) Útközben	172	755
(144.) Akit szeretünk... ..	172	755
(145.) Ma született a Messiás	173	756
(146.) Ne tudjon rólad a világ	174	757
(147.) Jövendő évek... ..	175	757
(148.) Don Juan a másvilágon	176	757
(149.) Meghalt	177	758
(150.) Finale	178	758

MAGÁNY

Újabb költemények

(151.) Magány	181	771
Emma I–XI.	184	773
(152.) I. Könyvemmel	184	773
(153.) II. [Te vagy még mostan is szívemnek...]	184	773
(154.) III. [Nem voltál már ifju lányka...]	185	773
(155.) IV. [Emléked, mint virág a könyvben...]	186	774
(156.) V. [Még most is véled, csak tevéled...]	186	774
VI. Utóhangok	187	774
(157.) 1. [Szívem, mióta távol estünk...]	187	774
(158.) 2. [A szerelem nótái fogynak...]	187	774
(159.) VII. [Mi lenne, hogyha összejönnénk...]	188	775
(160.) VIII. Dicsőség	188	776
(161.) IX. Énekek éneke	190	776
(162.) X. Még egyszer	192	777
(163.) XI. Szerelmi epilóg	192	777
Festett ideál	194	778
(164.) Festett ideál	194	778
Epitáfiumok	198	780
(165.) Katona József Emléktáblájának leleplezésére (1883. ápr. 16.)	198	780

(166.) Wagner Rikárd	199	781
(167.) Arany János halálára	200	783
(168.) Turgenyev	201	784
(169.) *A Volkov-temető [I.]	202	786
(170.) A Volkov-temető [II.]	204	787
(171.) Idöelötti sírvers	206	789
Goromba versek	207	790
(172.) Biztatás	207	790
Vallomások	209	791
(173.) I. [Serény a vágyban, rest a tettben...]	209	791
(174.) II. [Mint az éhes koldus ember...]	209	791
(175.) III. [Heinével, ha kell, bevallom...]	209	791
(176.) Pro memoria (<i>Kezdő poétáknak</i>)	210	791
(177.) Szépen fognak eltemetni	210	792
(178.) Talizmán [I.] <i>Egy ajándékba kapott melltüre</i>	211	793
(179.) Siralmas nóta	212	794
(180.) Betegségben (<i>1886. szept. 26.</i>)	212	795
(181.) Bucsú kabátomtól (<i>1877.</i>)	213	795
(182.) Költői episztola (<i>Koroda Pálhoz 1878.</i>)	214	796
(183.) *Levél Koroda Pálhoz	216	796
(184.) A törvény betüje	218	797
Virágnyelven	222	799
(185.) A meteórkő	222	799
(186.) A fény	222	799
(187.) Őszi rózsa [I.]	223	800
(188.) *Őszi rózsa [II.] (<i>A Szeptember című verses regényből</i>)	223	800
(189.) A gyanakvó	224	800
(190.) Salamon király álma	225	801
(191.) A számár	227	802
(192.) Pálma a Hortobágyon	228	804
Változatok	229	805
(193.) Magamról	229	805
(194.) Rossz istenek	230	806
(195.) Régi dalaimhoz	232	807
(196.) Jó b siralma	233	807
(197.) *Talált rózsa [I.]	236	808
(198.) Talált rózsa [II.]	236	808
(199.) Palinódia	237	809
(200.) A csillagok	239	809
(201.) Diákélet	240	809
(202.) *Jó lelkek [I.]	241	812
(203.) Jó lelkek [II.]	242	812

Tristia	242	812
(204.) I. [Itt e zsibongó, zagyva földön...]	242	812
(205.) II. [Ne tedd ki szíved' nagy melegre...]	243	812
(206.) III. [Óh, lélek gyásza, szenvedése...]	244	812
(207.) *Talizmán [II.]	244	813
(208.) Varázs-ereklye	245	813
(209.) Csöndes ember lesz belőlem	246	814
(210.) *Alkony	247	814
(211.) Nyári est	248	814
(212.) Propria laus	248	815
(213.) Mentsvár	249	815
(214.) Viktor keresztfiamnak	250	816
Halottak napján	251	817
(215.) I. [Most keseregd ki bánatod'...]	251	817
(216.) II. [Ez a halál, a hervadás hava...]	251	817
(217.) Dal	252	817
(218.) Hervadt virág	252	817
(219.) Pozsony (<i>A pozsonyi új színház megnyitása alkalmából</i> <i>1886. szeptember 22.)</i>	253	817
(220.) A kenyér	254	821
(221.) *Tünődve kérdezem... [I.]	256	821
(222.) Tünődve kérdezem... [II.]	257	821
(223.) Tantalusz	258	822
(224.) Rezignáció	259	822
(225.) Mulnak hetek...	260	822
(226.) Éneklő koldus	260	822
(227.) Mi baj van a világon?	261	823
(228.) *Semper idem [I.]	263	823
(229.) Semper idem [II.]	264	824
(230.) Szabadság	265	824
(231.) Végzet	267	825
(232.) Hiú vágy	268	825
(233.) Életharmónia	269	825
(234.) Amit a poharak beszélnek	269	826
(235.) Futó idő...	271	826
(236.) *Sohaj [I.]	272	826
(237.) Sóhaj [II.]	272	826
(238.) Intés	273	827
(239.) Harmincz év	273	827
Szerelmi morál	275	828
(240.) 1. [A városban rossz emberek...]	275	828
(241.) 2. [Azt hittem, már szeretni nem fogok...]	275	828
(242.) 3. [A szerelemnek katonái...]	275	828
(243.) Lehetnék még egyszer husz éves!	276	829
(244.) Mikor még sírni tudtam...	277	829

(245.) Ápril	277	830
(246.) A csavargó	278	830
(247.) A halál előtt	279	830
(248.) Isten	280	831
(249.) Késő bánat	281	831
(250.) A szív	283	832
(251.) Ifju pesszimistának	283	832
(252.) Ugyanannak	286	835
(253.) Az új nyolcz boldogság	288	835
(254.) *Lemondás [I.]	289	836
(255.) Lemondás [II.]	290	836
Sírok között	292	836
(256.) I. [Szeretek én bolyongani...]	292	836
(257.) II. [A temető csendes magánya...]	292	836
(258.) *Sírok között [Itt szoktam én bolyongani!]	293	837
(259.) *Sírok között [Együtt küzdötték át az életet...]	293	837
(260.) A két nem	294	837
(261.) Levél egy barátomhoz (1885.)	294	838
(262.) A halálhoz	297	838
(263.) Késő	298	839
(264.) Férfikor	298	839
(265.) Tavasz-vágy	300	839
(266.) Magdolna	301	839
(267.) Altató	302	840
Útra készen	302	841
(268.) I. [Akárhogy küzdök ellened...]	302	841
(269.) II. [Utam' nem jelzi semmi tett...]	303	841
(270.) III. [Mikor a természet szűz-hamvas arcza...]	303	841
(271.) M...nak	304	842
(272.) Betegen	305	842
(273.) Kétféle számítás	306	842
(274.) Válasz egy levélre	307	843
(275.) Ámor hitvallása	308	843
(276.) Arcóban (1888. márczius 14.)	308	843
(277.) A halál	309	844
(278.) Alázat	310	845
(279.) Ágyban	311	845
(280.) Szeptember végén	312	847
(281.) Hangulat	312	847
(282.) Új élet	313	847
(283.) Színházban	314	848
(284.) Pán halála	315	849
(285.) *Az utolsó költő [I.]	318	854
(286.) Az utolsó költő [II.] (Látomány)	324	856

KÖTETBEN MEG NEM JELENT VERSEK

1871

(287.) *IV. Béla	331	862
(288.) *Könnyű és nehéz	333	862
(289.) Álom	333	863
(290.) Emlékkönyvbe (<i>B. A. unokatestvéremnek</i>)	333	863
(291.) Hozzá	334	863
(292.) Panasz	334	864
(293.) Tudás	335	864

1872

(294.) Elbúcsúzott... ..	336	865
(295.) Tűnődés	336	865
(296.) Búm	337	865

1873

(297.) *Borús napon születettek... ..	339	867
(298.) *Kaczér s hiú, amíg valál... ..	339	867
A „Semmiség dalai”-ból	340	867
(299.) I. [Temetőn]	340	868
(300.) II. [Nagyuri sir]	340	868
(301.) III. [Sirásó dala]	340	868
(302.) Lajka nevenapján	341	868

1874

(303.) *Az X-ből	343	871
(304.) Mi lengi...? (<i>Ahogy Erdélyi most írná</i>)	344	871
(305.) Epigon	344	872
(306.) Gáspár Imréhez (<i>G[aram-]ujfalu, 1874. sept.</i>)	346	875
(307.) Őszi dalt irok	346	875
(308.) Bábel	348	877

1874–1875

Beteg dalok	350	879
(309.) 1. *[Megcsókoltál betegen, sováran...]	350	879
(310.) 3. *[Beteg vagyok, meghalni készen...]	350	879
(311.) 5. *[Két hosszú év után reád találtam...]	351	879
(312.) 6. *[Ugy kerülök minden rokont, barátot...]	351	879
Csevegések	352	879
(313.) 1. [Gyülöltem embert és világot...]	352	879
(314.) 2. [Nem az irigység szól belőlem...]	352	880
(315.) 3. [Nem is volt még valami régen...]	352	880
(316.) 4. [Kérlek, ne zengjetez poéták...]	353	881

1875

(317.) *Mea culpa [I.]	354	882
(318.) *Mea culpa! [II.]	355	882
(319.) *Mea culpa [III.]	356	882
(320.) Mea culpa [IV.]	357	883
(321.) Egy fiúnak	357	883
(322.) Előre tudtam... ..	358	883
(323.) Falusi dal	358	883
(324.) *Egy fiatal leánynak	359	884
(325.) *Beh furcsa... [I.]	360	884
(326.) Beh furcsa... [II.]	361	885
(327.) Messiásvárók	361	885
(328.) Ne sirj, ne sirj... ..	363	886
(329.) *Toncsinak [I.]	364	886
(330.) *Toncsinak [II.]	365	887
(331.) A hársfa regéje	366	887
(332.) Juventus ventus!	367	887
(333.) *Sirassatok... ..	368	888
(334.) Tudnék bár írni szenvedéllyel... ..	369	888

1876

(335.) *Néma vád [I.]	370	889
(336.) Néma vád [II.]	370	889
(337.) Bólogat az... ..	371	889
(338.) *Egy szerkesztőnek [I.]	371	889
(339.) Egy szerkesztőnek [II.]	372	890
(340.) Egy kis leánynak	373	891
Kétségek	374	891
(341.) I. *[Ragyog a csillag a sötét egen...]	374	891
(342.) II. *[Melletted olyan ábrándos vagyok...]	374	891
(343.) III. *[Mondám, a dicsőség nem üdvezt...]	375	891
(344.) IV. *[A gúny erőltetett...]	375	891
(345.) Magányos kereszt	375	892
Lepkeszárnyak	376	892
(346.) I. [Hogy nyomorult vagyok, nem érzem...]	376	892
(347.) II. [Szívemnek könnyű lepkefodrást...]	376	892
Mécsvilágok	377	892
(348.) I. *[Tanítsatok meg sirni engem...]	377	892
(349.) II. *[Mint forró nyári éjszakákon...]	377	892
(350.) III. *[Én is virágok közt születtem...]	377	892
(351.) IV. *[Lassacskán elközelg az éjfél...]	378	892
(352.) Dalaim	378	892

1877

(353.) Nem értem szivedet... ..	380	894

(354.) Szenvedsz? Beteg vagy?	380	894
Végső szakok (<i>Egy ciklushoz</i>)	381	894
(355.) 1. [Lejátszva immár a bohózat...]	381	894
(356.) 2. [Hitvány darab volt...]	382	894
(357.) 3. [És irhatnék még gúnyosabban...]	382	894
(358.) Egy bátkirálynénak	382	895
(359.) *Egy bátkirálynőnek [II.]	383	895
(360.) Etikett	384	895
(361.) A pletyka bánt?...	384	896
(362.) *Az életből [I.]	385	896
(363.) Az életből [II.]	386	897
(364.) Őszi remény	387	897
(365.) Már százszor is...	387	897
(366.) Barabás Miklóshoz	388	897

1878

(367.) Világbanat (<i>Komolyan is lehet venni</i>)	390	899
(368.) Mirza Schaffynak	391	899
(369.) Don Quijote	392	901
(370.) *Válás után [I.]	393	901
(371.) *Válás után [II.]	394	901
(372.) Válás után [III.]	395	901
(373.) Öreg ember tavasza	396	902
(374.) Feltámadás	397	902
(375.) Szabadban	398	902
(376.) Aratás	399	903
(377.) Erdei dal	400	903
(378.) Arany Jánosnak (<i>Válaszul „Kozmopolita költészet” című versére</i>)	401	903
(379.) Egyedül	402	908
(380.) Az egyetlenhez	403	909
(381.) A nagy temetés	404	909
(382.) A Nemzeti Kaszinónak (<i>Midőn egy fiatal színész számára 1000 forintot gyűjtött</i>)	406	909
(383.) Béke-gondolatok	406	910
(384.) Azt írta, hogy többé nem írhat...	407	910
(385.) Ifjuság és szerelem	408	911
(386.) Bismarck félelme	409	911
(387.) Egy menyasszonynak	410	913
(388.) Üres immár a fecske-fészek...	411	913
(389.) A jegesmedve	411	914

1878–1879

(390.) A megszokásnak rabja lettem	413	916

1879

(391.) A szerelem árvája	414	917
(392.) Hull a virág... ..	414	917

1880

(393.) Áldozó kis lány	416	919
(394.) Csak lőjetek, csak vivjatok!	417	919
(395.) Május	418	920
(396.) Uti emlék	418	920
(397.) Nyár	419	921
(398.) Kenyérpoézis	420	921
(399.) Télen	421	922

1881

(400.) Ibolyát áruló leány	423	923
(401.) Lenge szellő simogatja... ..	424	923
(402.) Művészet	425	923
Apró dalok	425	924
(403.) I. [Elég hálát neked...]	425	924
(404.) II. [Nehéz napokban látlak újra...]	426	924
(405.) III. [Úgy van! Szerettem már előtted...]	426	924
(406.) Forduljatok mind ellenem... ..	426	924
(407.) Csorba Zsófi	427	925
(408.) Kanári sirja	428	925

1882

(409.) Edelény, a holtig hű szerető (<i>Igaz história három énekben</i>)	430	926

1883

(410.) Fakó poéta	441	929
(411.) A halott gyűrüje	442	930
(412.) A halál önkénytesei	443	930
(413.) Magyar virtus	444	931
(414.) Vakulj magyar! (<i>A horvát zenebonára</i>)	445	931
(415.) Szeged	446	933

1883–1884

Egy divatos lírikusra	447	935
(416.) I. [Nagyobb vagy termetednél...]	447	935
(417.) *Egy divatos lírikusra / B	447	935
(418.) II. [Küzd az ideál s győz az egyszeregy...]	447	935
(419.) III. [Mit kinosan, vajúdva zengesz...]	448	935

1884

(420.) Szeretlek, mint egy elhagyottat... ..	449	937

(421.) Politikus nemzet	449	937
Vallomások	452	940
(422.) I. *[Serény a vágyban...]	452	940
(423.) II. *[Mint az éhes koldus-ember...]	452	940
(424.) III. [Nők szemei, hogyha szépek...]	452	940
(425.) IV. *[Heinével, ha kell, bevallom...]	453	940
(426.) Beteg vagy, azt mondd nekem...	453	940
(427.) Fogy a sugár...	453	941
(428.) Ha durva módon sértelek...	454	941
(429.) Rajta, rajta! Éld világot!...	454	941
(430.) Az erdő hervadása	455	942

1885

(431.) Prológ (<i>Szavalták a könyvkereskedő segédek „Csak szorosan” egyletének jan. 5-iki estélyén</i>)	456	943
(432.) Magyar lány	457	945
(433.) Hogyha vársz még...	458	945
(434.) Eszter legendája	458	946
(435.) Zsidók, keresztelkedjete ki!	460	948
(436.) A lengyelekhez (<i>Midőn az 1885-ki budapesti országos kiállítást meglátogatták</i>)	461	949
(437.) Szép asszonyok	462	951
(438.) Budapest	462	951
(439.) A hernyó és a rózsa (<i>A „Pikáns Naptár”-ból</i>)	463	952

1886

(440.) Budapesten	465	953
(441.) *Petőfi szobra előtt [I.]	466	953
(442.) Petőfi szobra előtt [II.]	468	954
(443.) Napgyülölők	469	955

1887

(444.) *Márczius tizenötödikén [I.]	470	956
(445.) Márczius tizenötödikén [II.]	471	956
(446.) *Jehova	472	956
(447.) Piros pünkösöd	473	957
(448.) Emlékek	474	957
(449.) *Agglegény karácsonya [I.]	474	958
(450.) Agglegény karácsonya [II.]	475	958

1888

(451.) Ágyban, párnák közt halni meg (<i>Arco, márcz. 24.</i>)	477	959
(452.) A két lúd (<i>Mese</i>)	478	959
(453.) Virágok	479	960
(454.) Meddő világ	479	960

(455.) Egy könyvre, mely az őrült, a gonosztevő és a lángész közt rokonságot bizonyítgat	480	960
(456.) Arany János (<i>Irodalmi hagyatékának megjelenése alkalmából</i>)	482	961
(457.) Segélyzett költő	483	962

1889

Édes napok (<i>február 17.</i>)	485	964
(458.) I. [Uj nap ragyog fel életemre...]	485	964
(459.) II. [Mint egy madár röppensz be hozzám...] (<i>február 18.</i>)	485	964
(460.) Napos, meleg, szép téli nap... ..	486	965
(461.) Rezedának	486	965
(462.) Bűnhődés	487	966
(463.) Szeretlek-é?	487	966
(464.) Égess el!	488	967
(465.) Rózsák	488	967
(466.) Számlálgatom... ..	489	968
(467.) Beteg vagyok... ..	490	968

PONTOSAN DATÁLHATATLAN VERSEK

Behatárolható idejű versek	493	970
(468.) Az árva	493	970
(469.) Csáb	494	970
(470.) Isten	494	970
(471.) Az új népköltők	495	970
(472.) Karácsony	495	971
(473.) Potya-nóta (<i>Éneklük a szerkesztők</i>)	496	972
(474.) Rózsa levele a nevelőből	497	972
Emlékek	498	972
(475.) 1. [Két-három év után reád találtam...]	498	972
(476.) 2. [Találkozunk megint az utcán...]	498	972
(477.) 3. [Egyszer-kétszer láttalak csak este...]	498	972
(478.) 4. [Ugy kerülök minden rokont, barátot...]	498	972
(479.) Családi fészek	499	972
(480.) Lázban	499	973
Szent István napján	501	973
(481.) I. [Hatalmas, bölcs, előrelátó...]	501	973
(482.) II. [Magyarok első szent királya...]	502	973
(483.) III. [Dicsőséges szent jobb kéz...]	503	973
(484.) A munka népe	503	975
(485.) Esik, esik... ..	504	975
(486.) Háborús hírek	505	975
(487.) Himnusz	506	976
(488.) Szeresd hazádat!	506	977

(489.) A boldogság izgalma...	508	977
(490.) Irónia	509	977
(491.) Jelszó	510	978
(492.) Ki érti meg?	511	978
(493.) Klári néni	512	978
(494.) Halászat	513	979
(495.) Május	513	979
(496.) Zengő dalokból	514	979
(497.) A szúnyog	514	979
(498.) Szeretem a magányt...	515	979
(499.) Az akkor volt!	515	980
(500.) Az élet	516	980
(501.) Az erdő	516	980
(502.) Parazita-ének	517	981
(503.) *Szomorú karácsony	518	982
(504.) Az élet	519	982
(505.) A nap dicsérete	519	982
(506.) *Sansara	520	983
(507.) Szemet szemért!	520	983

Behatárolhatatlan idejű versek	522	985
(508.) *Ablakomra ráhajlik a szomorufűz lombja	522	985
(509.) *Elhervad az a fű	522	985
(510.) *Enyészet	523	985
(511.) *Hangulat	523	985
(512.) *Az önzés	524	985
(513.) *Jó magyarom...	527	986

MAGYAR NYELVŰ TÖREDÉKES VERSEK

(514.) *[Mikor veled találkozom...]	531	987
(515.) *[A czim sötét meg a história...]	531	987
(516.) *[Halottak estéjén]	531	988
(517.) Praeludium	532	988
(518.) *[Ha veled boldog nem lehettem...]	534	988
(519.) *Romok	534	989
Szeptember	535	989
(520.) *Előhang [I.] (<i>A Boldogtalan czimű verses regényhez</i>)	535	989
(521.) Előhang [II.]	537	990
(522.) *Előhang [III.]	540	991
(523.) [Egy jó barátom volt...]	541	991
(524.) *[Hőst, mint ez itt...] [I.]	542	991
(525.) [Hőst, mint ez itt...] [II.]	544	991
(526.) [Parasztfiúkkal czimborálva...]	546	992

(527.) [Ottan tudott csak megpihenni...]	546	992
(528.) [Korongh Iván...]	548	993
A jegyesek	550	993
(529.) I. [Könyves András szórakozottsága...]	550	993
(530.) II. [A párkba' jár, megáll...]	550	993
(531.) A jó lelkipásztor (<i>Tanulságos történet, két fejezetben</i>)	551	994
(532.) *[A költészet a szívbe lopva...]	552	994
(533.) *[A költő istenek kegyeltje]	552	994
(534.) *[Ábrándos lányok...]	553	994
(535.) *[Fekete színben látom a világot...]	554	994
Zdenko gróf	554	994
(536.) [1] [Kint őszi szél zúg, bent az óra...]	554	994
(537.) [2] [Míg kocsi, páholy, ló futotta...]	555	994

NÉMET NYELVŰ VERSEK ÉS NÉMET TÖREDÉKES VERSEK

1873

(538.) *Herbst [I.]	559	999
(539.) *Herbst [II.]	559	999
(540.) *Stammbuchblätter	560	1000

1874

Auf die alten Tage	561	1001
(541.) I. *[Ein siecher Weiben[!] Ostern...]	561	1001
(542.) II. *[Am Stroh das Auge gläsern...]	561	1001
(Aus) „Namenlose Lieder”	562	1002
(543.) 1. *[Die alte Liebe klingt und singt...] (1874.)	562	1002
(544.) 2. *[Minuten hat ein Jeder...] (1874.)	562	1002
Namenlose Lieder	563	1005
(545.) 4. *[Wozu denn eine Blonde lieben?]	563	1005
(546.) 5. *[Du stehst beim offenen Fenster...]	563	1005
(547.) 17. *[In meinem Kopfe schleichen wüst...]	563	1006
(548.) *Apotheose	564	1007
(549.) *Meiner Cousine	564	1008
(550.) *Noch einmal	565	1010
(551.) *Aprilwolken	567	1011
(552.) *Ihr Tage	567	1012
(553.) *Misera plebs	567	1012
(554.) Selbstmörder	567	1013

1875

(555.) *Das schönste Lied	569	1014
(556.) Tempi passati!	569	1014

MŰFORDÍTÁSOK

Magyar nyelvű fordítások	573	1020
(557.) *Jöjj te tündér... (<i>Friedrich Schiller</i>)	573	1020
(558.) Tündér-király (<i>Johann Wolfgang Goethe</i>)	573	1020
(559.) *A rémkirály (<i>Johann Wolfgang Goethe</i>)	574	1021
(560.) A kevlaari bucsu (<i>Heinrich Heine</i>)	576	1022
(561.) Rózsai (<i>Német ballada</i>)	578	1022
(562.) Lenóra (<i>Gottfried August Bürger</i>)	579	1022
(563.) A pap családja (<i>Heinrich Heine</i>)	586	1023
(564.) Egy elmaradt könyütől... (<i>Heinrich Heine</i>)	587	1024
(565.) Száraz levél a könyvben (<i>Anastasius Grün</i>)	588	1024
(566.) Csöndesen légy! (<i>Ida Baronin Reinsberg-Düringsfeld</i>)	588	1025
(567.) *[Du bist wie eine Blume] (<i>Heinrich Heine</i>)	589	1025
(568.) *Emmának [I.] (<i>Friedrich Schiller</i>)	589	1026
(569.) Emmának [II.] (<i>Friedrich Schiller</i>)	590	1026
(570.) Őszkor (<i>Nikolaus Lenau</i>)	590	1026
(571.) *Perdita (<i>Ferdinand Dranmor</i>)	591	1027
(572.) Mennék aludni már... (<i>Ferdinand Dranmor</i>)	592	1027
(573.) [Gyönyörű májusban...] (<i>Heinrich Heine</i>)	593	1027
(574.) [Mért oly sápadt...] (<i>Heinrich Heine</i>)	593	1028
(575.) Csak egyszer láttalak... (<i>Edgar Allan Poe</i>)	594	1028
(576.) Isten veled! (<i>Adalbert Chamisso</i>)	596	1028
(577.) *Boncourt vára (<i>Adalbert Chamisso</i>)	597	1029
(578.) Isten ha volnék én (<i>René-François-Armand Sulby-Prudhomme</i>) ...	598	1029
(579.) „Savonarolá”-ból (<i>Nikolaus Lenau</i>)	599	1030
A távolba	600	1030
(580.) 1. [Távol, idegen helyen...] (<i>Nikolaus Lenau</i>)	600	1030
(581.) 2. [Sietős és hervatag...] (<i>Nikolaus Lenau</i>)	601	1030
(582.) *Pepitához (<i>Alfred Musset</i>)	601	1030
Bürger epigramjaiból	602	1031
(583.) 1. [Ha rágalom megcsipdesett...]	602	1031
(584.) 2. [Rajongók a monarchiáért...]	602	1031
(585.) 3. [Van a világon sok számár...]	602	1031
(586.) 4. [Hol nem látni szendeséget...]	603	1031
(587.) 5. [Panasz kel így meg úgy gyakorta...]	603	1031
(588.) 6. [Amig van egy ép tagja...]	603	1031
(589.) Éjféli számvetés (<i>Charles Baudelaire</i>)	603	1032
(590.) Spleen (<i>Paul Bourget</i>)	604	1033
Dalok a nádasból	605	1034
(591.) I. [Alkonyodik oda által...] (<i>Nikolaus Lenau</i>)	605	1034
(592.) II. [Felleg gyűl az alkony-égen...]	606	1034
(593.) III. [Lopva bolygok este végig...]	606	1034
(594.) IV. [Esthajnal. A nap...]	607	1034
(595.) V. [Méla holdfény lejtű tánczát...]	607	1034

(596.) A köny vigasza (<i>Johann Wolfgang Goethe</i>)	608	1034
(597.) Nézd a folyót (<i>Nikolaus Lenau</i>)	609	1035
(598.) Utszéli erdő (<i>Nikolaus Lenau</i>)	609	1035
Német nyelvű fordítások	610	1036
(599.) *Wanderlied [I.] (<i>Gáspár Imre</i>)	610	1036
(600.) *Wanderlied [II.] (<i>Gáspár Imre</i>)	610	1036
(601.) *Frau Agnes [I.] (<i>Arany János</i>)	611	1036
(602.) *Frau Agnes [II.] (<i>Arany János</i>)	614	1037
(603.) *An meinem Namenstag (<i>am 5 November</i>) (<i>Gáspár Imre</i>)	618	1038
(604.) *Auf der Donau [I.] (<i>Petőfi Sándor</i>)	619	1039
(605.) *Auf der Donau [II.] (<i>Petőfi Sándor</i>)	619	1040
(606.) *Ich stand an ihrem Grabe (<i>Petőfi Sándor</i>)	620	1040
(607.) *Hast ihn schon vergessen?... (<i>Endrődi Sándor</i>)... ..	620	1040
(608.) *Vom Landjunker (<i>Gáspár Imre</i>)	621	1041
(609.) *Hier saßen wir (<i>Gáspár Imre</i>)	622	1041
(610.) *Lied (<i>Arany János</i>)	623	1041
(611.) *Verzagung (<i>Andrássy Béla</i>)	623	1042
(612.) *Im vaáler Walde (<i>Vajda János</i>)	624	1044
(613.) *Was tönet? (<i>Erdélyi János</i>)	625	1044

II. KÖTET

JEGYZETEK A VERSEKHEZ

A jegyzetek szerkezeti felépítése és a szövegközlés elvei	633

FÜGGELÉK

Töredékes kéziratos feljegyzések	1047
(1.) *[A magyar jövője]	1047
(2.) *[Sajnálталak rózsám...]	1048
(3.) *[A száraz könyvek...]	1049
(4.) *[Sok szép lányt...]	1049
(5.) *Boldog, boldogtalan	1053
(6.) Reviczky naptára	1055
(7.) *Hamis tanu	1055

Csak magyar fordításban ismert, németül írt versek	1057
(1.) Csak szódd a sok zavaros álmot... (<i>Névtelen dalok XIII.</i>)	1057
(2.) Kétféle dalt a lelkem...	1057
(3.) Névtelen dalok (<i>Újabb</i>)	1058
(4.) Tempora mutantur	1058
(5.) Tempi passati [II.]	1059
Csak címről ismert versei és műfordítások	1061
Kétes szerzőségű versek	1072
(1.) *Előhang	1072
(2.) *Járok, kelek a tömkelegben	1073
Új, eddig ismeretlen verseinek és műfordításainak listája	1075
Átnézett periodikumok jegyzéke	1079
Rövidítésjegyzék	1089
Névmutató	1095
Gedichte von Gyula Reviczky	1111
Címmutató	I

Reviczky Gyula
Összes verse

KRITIKAI KIADÁS
II • JEGYZETEK

Reviczky Gyula Összes verse

KRITIKAI KIADÁS
II · JEGYZETEK

SAJTÓ ALÁ RENDEZTE,
A JEGYZETEKET ÉS AZ ELŐSZÓT ÍRTA,
A MUTATÓKAT ÖSSZEÁLLÍTOTTA
CSÁSZTVAY TÜNDE

ARGUMENTUM KIADÓ /
ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

A kötet a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával jelent meg.

Lektorálta
KERÉNYI FERENC

© Császtvay Tünde, 2007

ISBN 963 446 383 5

A kiadásért felel Láng József, az Argumentum Kiadó igazgatója
és Monok István, az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója

Felelős szerkesztő: Ruttkay Helga

Borítóterv: Murányi Zsuzsa

Tördelte: Láng András

Nyomta az Argumentum Kiadó nyomdaüzeme

JEGYZETEK A VERSEKHEZ

A JEGYZETEK SZERKEZETI FELÉPÍTÉSE ÉS A SZÖVEGKÖZLÉS ELVEI

A jegyzetek közlésénél a következő rovatokat, tételeket különítettem el: a verseknek az általam adott **sorszáma** (kerek zárójelben, arab számmal); Reviczky **ciklus**beosztáson vagy az egy cím alatt több verset tartalmazó költeményen belüli **sorszáma** (zárójel nélkül, általában római számmal); **cím(ek)** és **évszám(ok)**; **változat(ok)**; **kézirat(ok)**; **közlés(ek)** – benne: **kötet-** és **folyóíratközlés(ek)**; **szövegkritikai jegyzet(ek)**; **szövegváltozat(ok)**; **magyarázat(ok)**; **fordítás(ok)**; **szakirodalom**. Értelemszerűen egy-egy vers esetében csak azok a rovatok jelennek meg, amelyek az illető versre érvényes információt tartalmaznak.

A **cím(ek)** és **évszám(ok)** rovatban azok a költemények, amelyeknek Reviczky nem adott külön címet, kezdősorukkal szerepelnek, szögletes zárójelben állnak és három ponttal záródnak. A vers címe utáni három pont – néhány kivétellel – azt jelzi, hogy a vers külön cím nélkül jelent meg, s a verset a kezdősor szerint különböztetjük meg. (Ezt azonban minden esetben még az is jelzi, hogy a közlések felsorolásánál zárójelben is feltüntettem, ha a vers az adott közleményben nem viselt külön címet.) Reviczky maga általában kerülte a három ponttal végződő címekeket. Többször gyanítható, hogy a három pontos címet a verset közlő lap szerkesztője adta.

Ha a versnek több változata van, de mind azonos címen ismert, az azonos címet a keletkezési idő alapján besorolva, római számmal különböztettem meg, s a számot szögletes zárójelbe tettem, hiszen az eredetileg nem tartozik a vers címéhez. Ha egy vers több cím alatt, több alkalommal is megjelent, a jegyzetekben és a betűrendes címmutatóban – a viszakereshetőség miatt – mindegyiket feltüntettem a címsorban (/ jellel elválasztva). A cím melletti, kerek zárójelben, dőlt betűvel szedett cím, évszám stb. az esetleges alcímet jelöli.

A vers keletkezési dátumának feltüntetésekor kerek zárójelben szerepel a biztosan ismert keletkezési évszám, illetve dátum. Egyéb esetekben, az általam felderített, megtalált források alapján behatárolt keletkezési idő szögletes zárójelben van. Ezek nagyrészt ún. ante quem-datálások, azaz annyi tudható megírásukról, hogy bizonyosan mely időpont előtt volt már készen a vers. Néha előfordul, hogy nem egy évszám, hanem perjellel elválasztva kettő van feltüntetve: például [1876/1883]. Ezzel azt jeleztem: tudjuk, hogy a verset Reviczky mikor írta meg első formájában, ám azon jelentősen változtatott a főszövegnek tekintett kötetbéli megjelenéséig, de nincs adatunk rá, hogy a két évszám közötti időszakban pontosabban mikor. – Mivel Reviczky verseinek többségénél, még az életében megjelent két verseskötetében sem tüntette föl verseinek keletkezési idejét, a szögletes zárójelben az általam kiderített vagy kikövetkeztetett dátum áll. Ahol sehogy sem tudtam kideríteni az időpontot, ott a [d. n.] megjegyzés szerepel.

A **változat(ok)** rovatban azt tüntettem föl, ha a versnek a szövegcorpusz 1/3-ánál nagyobb mértékű változtatást tartalmazó variánsa van. Ezeket a nagymérvű változtatásokat tartalmazó verseket – a mai elméleti textológiai kutatásokra és gyakorlatra támaszkodva – új versként vettem föl, s külön versként a főszövegbe kerültek. (A versekhez tartozó jegyzetekben és a tartalomjegyzékben pedig a cím előtti * jelzi, hogy eddig ismeretlen szövegű versről van szó.) Ezek a párversük előtt vagy mögött következnek (aszerint, hogy előbb vagy később születtek a párjuknál), s teljes szövegük bal oldalra szedésével jelöltük, hogy

szövegüket eddig nem ismertük. A változatok egymás melletti közlése – ezzel a formai megkülönböztetéssel – sokkal könnyebbé teszi az olvasónak a változatok összevetését, s a Reviczky szerkesztette, még életében megjelent két kötet verseinél is figyelmeztet, hogy ezek a változatok nem szerepeltek a korabeli kötetekben.

A szöveg 1/3-ánál kisebb mértékű változtatást mutató verseket viszont – természetesen – nem vettem fel külön versként, azok eltéréseit a már ismert költemény szövegkritikai jegyzetei tartalmazzák. Ettől a mechanikus módszertől sehol nem tértem el. Egy vers több változatát A, B, C stb. jelzéssel jelöltem.

A **kézirat(ok)** rovatba a kézirattári anyagból előkerült kéziratos versszövegek adatai kerültek; minden esetben feltüntetve annak hiányát is. Ha a versnek több kézirata ismeretes, **K¹**, **K²**, **K³** stb. jelzéssel különböztettem meg őket. A lelőhelyen és a jelzeten kívül zárójelben szerepelhetnek a közlés címére, számozására, a kézirat állapotára, az íróeszközre, az írásállapotra stb. vonatkozó tudnivalók.

Itt is fontos megemlíteni, hogy Reviczky kéziratos írásának, feljegyzéseinek érdekes sajátossága, hogy különösen nehezen lehet megkülönböztetni a rövid és a hosszú ékezeteket. Általában inkább hosszú ékezeteket húz – valószínűleg a német írás hatására –, ahol az ékezet hosszúságának nincsen jelentősége. Emlékezése szerint ugyanis németül előbb tanult meg írni, mint magyarul. Az eldönthetetlen esetekben rendszerint a verselés ritmusa vagy a versben előforduló analógias eset diktálta a választásomat. Amennyiben ez sem segített, a szememre hagytam, s az ékezeteket a látvány szerint írtam át. A versek betűhív közlésének gyakorlata miatt a levelezésanyag ékezetbeli jelölésénél is ezt az elvet alkalmaztam, valamint a Reviczky korabeli idézeteket is betűhíven közlöm.

A **közlés(ek)** rovatban különválasztva szerepelnek a korabeli folyóiratközlések (1–2–3–4 jelzéssel), valamint a **kötetközlés(ek)**ben jelzem, hogy mely – Reviczky életében és halála után összeállított – kötetben látott napvilágot a vers. Egyetlen fontos kötetkiadás sem hiányzik, csak a Koroda Pál által összeállított, egyre romló szövegállapotú kiadás egy-két kötete (Bp., 1900., 1908., 1911.) maradt ki, mivel azok nem mutatnak feltűnő eltéréseket az általa összeállított korábbi vagy későbbi kiadásokhoz képest, valamint a Kozocsa Sándor-féle 1942-es kiadást nem vettem föl, mivel az meglehetősen szűk körű válogatás. Szerepel viszont egy-két Reviczky korabeli gyűjteményes kötet, antológia, amelybe beválogatták (vagy önmaga beválogatta) néhány versét, s amely valamely okból Reviczky életében különös szerepet játszott. (Az első előfordulásnál ennek mindig indoklását adom, valamint erről bővebben is írok a jegyzeteket bevezető tanulmányban.) A Kulin Ferenc és a Szilágyi Márton által válogatott és jegyzetelt antológia, amelyben jó néhány Reviczky-vers található, azért került a vizsgált tételek közé, mert ez a legutóbbi, hozzáértő szöveg gondozással készült kötet.

A **szövegkritikai jegyzet(ek)**ben a vers keletkezési dátumának korrigálására vagy pontosítására vonatkozó tudnivalók és a főszövegben (**FSZ**) elvégzett javítások, emendálások felsorolása következik.

A **szövegváltozat(ok)**ba került a Reviczky életében megjelent publikációkban kiadott versek kisebb, a szövegkorpusz 1/3-át meg nem haladó szövegváltozatait, eltéréseit tartalmazó feljegyzések regisztrációja.

A betűhív összeolvasás alapján vizsgált tételek köre azonban jócskán különbözik a Reviczky életében kötetben megjelent és a kötetben meg nem jelent versek esetében. Az *Ifjuságom* és a *Magány* című kötetben megjelent versek esetében szinte mindig a kötet-

ben publikált szöveget vettem **főszövegnek** (röv.: **FSZ**). Ennek oka az, hogy kiderült, Reviczky rendkívüli műgonddal dolgozott, akkurátusan javítgatta köteteinek kefelevonatát, tehát az ultima manus elve itt könnyedén és konzekvensen igazolható és alkalmazható. Az ezekben a kötetekben megjelent verseknél az is a célom volt, hogy megmutassam, Reviczky miként javítgatta éveken át verseit, hogyan alakult a versszöveg az egymást követő folyóirat-közleményekben, s hogyan nyerte el a belátása szerinti végső formáját a valahára mégiscsak megjelent köteteiben. A saját maga által kiadott kötetekben megjelent verseknél nem foglalkoztam a Reviczky halála utáni szövegváltozatokkal, mert tendenciaszerűen egyre romlott a szöveg állapota, s ezt nyilvánvalóan nem tartottam szükségesnek fásasztó és aprólékos munkával számon tartani és továbbörökíteni, ráadásul az erősen megnövelte volna a jegyzetek terjedelmét.

A Reviczky saját köteteiben *meg nem jelent* verseknél a kéziratok és a korabeli újság-közlések eltéréseinek fontossága viszont még inkább megnőtt, hiszen – az eddigi kiadásokkal ellentétben – nem a későbbi szövegkiadó, a körülmények vagy a véletlenek, valamint a hagyomány kénye-kedve szerint formálódott s az eddigi főszövegnek tartott, halála után összeállított kötetbeli változatot próbáltam javítgatni és emendálni, hanem igyekeztem felkutatni és visszatérni valamely, még a Reviczky életében megjelent publikációhoz. A költemények ezen változatait nyilván mégiscsak egy akkor még létező Reviczky-kézirat alapján szedték ki és publikálták. Ezt még akkor is a szerző szándékát jobban tükröző és ahhoz közelebb álló megoldásnak tartom, ha nem szabad elfelejteni, hogy a korabeli folyóiratok többségének nyomdatechnikája, betűkészlete sokszor meglehetősen silány minőségűnek és hiányosnak mutatkozott.

Eddig a későbbi kötetkiadások alapja rendszerint Koroda Pál 1895-ös (majd későbbi) verskiadása(i) volt(ak). Koroda nemegyszer dilettantizmusból, járatlanságból, helyesnek vélelmezett megoldolásból, illetve a 19. századi szövegkiadói gyakorlat alapján, általában jó szándékból – de akadt olyan is, hogy kimutathatóan irigységből – változtatott Reviczky szövegén, saját emlékei szerint csoportosította vagy datálta át a Reviczky-verseket. Úgy gondoltam – mivel a kiadások egymásra építettek és egymásra épültek, s csak ritka esetben mentek vissza az ősforrásokig –, az utolsó, szakember által gondozott (azaz az S. Varga Pál által kiadott) és az addigi legbővebb Reviczky-kötet versváltozatainak állapotát mégis érdemes feltüntetni, hisz az tulajdonképpen magában hordja és hűen tükrözi a korábbi kiadások képét is, ráadásul mind ez idáig ezt (vagy az ehhez meglehetősen hasonló) változat valamelyikét ismertük „főszöveggént”.

A szövegváltozatokban elsőként az általános jellegű és a részletesen föl nem sorolt, csak típusjellegüket jelző eltérések következnek: a szakozási (a versszakok elválasztása hiányzik vagy eltér), az egybe-külön írásmódbeli (idetartoznak a kötőjeles írásmódban eltérő alakok is, de a vonatkozó névmások egybe-, illetve különírása nem, hiszen azt az általános egyszerűsítési elv alapján a főszövegben mindenütt egybeírtam), a kis-nagybetűs írásmódbeli (idetartoznak például az isten–Isten típusú alakváltozatok vagy az egy soron belüli új mondatkezdő betűeltérések), a helyesírási (idetartoznak a *cz–c–s* írásmódbeli különbségek, illetve bizonyos szavak kettős mássalhangzóinak szimpla vagy dupla változatú írásmódja: például *rosz–rossz*, *köny–könny*, *ép–épp* stb.), az ékezetbeli (rövid-hosszú magánhangzó-eltérések) és a központozásbeli (idetartoznak az aposztrófok, illetve anélküli szóeltérések, az írásjel-béli stb.) különbségek. Tisztában vagyok vele, hogy egy kritikai kiadásnak általában az ilyen típusú filológiai problémák jegyzetelése is a kötelező feladatai közé tartozna, így a főszöveg közreadásában legjobb tudásom szerint próbáltam megoldani ezeket a kérdéseket (és szükség esetén emendálni). A főleg folyóirat-előfordulások ilyen típusú szövegeltéréseinek regisztrálását és felsorolását azonban végül elvettem, és tételen nem soroltam fel, mert a jegyzetek terjedelmét hihetetlen módon (becslésem szerint

minimum kétszeresére) megnövelte volna. Típusonként már egyetlen előfordulás esetén is feltüntettem az eltérést, de számszerűen nem. A mostani szövegkiadásnak egyetlen sora sem azonos az eddigiekével; ha másban nem is, de az ilyen típusú eltérésekben különbözik tőlük. Döntésemet ez a praktikus indok véglegesítette és erősítette meg.

A versszövegeket mindössze annyiban modernizáltam, hogy a vonatkozó névmások első betűjét egybeírtam az utána következő kérdő- vagy mutatószóval (például *a ki* h.[elyett] *aki*), valamint a hosszú dupla mássalhangzókat a mai helyesírás szerint egyszerűsítettem (például *mosolylyal* h. *mosollyal*). Érdekes, hogy Reviczky – Dengi János, debreceni szerkesztőismerőseivel polemizálva – egy Komjáthynak írott levelében hosszabban értekezett a magyar helyesírás korabeli kérdéseiről, s többek közt így érvelt: „Arcczal, mosollyal, mellyel szerintem szintén helyes. Elég ha az összetett mássalhangzók egyikét megdupláz-zuk. Ez is eléggé mutatja, hogy kettőzve kell kiejteni. (Elválasztásnál persze jelölhetjük!)”

A vita amúgy a Dengi szerkesztette *Déliabáb* és a Komjáthy szerkesztette *Röpke Ivek* között folyt, s ehhez szólt hozzá Reviczky is; magánlevelét Komjáthy végül a 9. számban a vitában fontos érvként a nyilvánosság elé tárta. Komjáthy – levelben egyeztetve Reviczkyvel – a *c–cz* írásmódjára a következőket felelte: „Igenis mi *c-t* írunk az *e, i, cz-t* a mély *a, o, u* hangzók előtt! Tesszük pedig ezt azért, mert ez a legtermészetesebb. Ha a mély hangzók előtt egyszerű *c-t* írunk, könnyen összetévesztjük az idegen szavakat, melyekben a *c* ilyenkor *k-nak* hangzik.” Úgy látszik, Reviczky ebben a kérdésben még konzervatívabbnak bizonyult, mint barátja: egész életében egységesen, mindenhol megtartotta a *cz-s* írásmódot. A *Magány* című kötetének fennmaradt korrektúrapéldányában több helyen javította a *c-s* változatot *cz-re* és legutolsó feljegyzésében, már fekvé, reszkető kézzel is *cz-vel* írta le az „arczot” és a „czéltalan” szavakat.

Hosszú gondolkodás után úgy határoztam, hogy – a mai gyakorlattal szemben – nem modernizálom a *cz-s* írásmódot, mivel Reviczky egész életében ragaszkodott hozzá. Furcsa módon épp fiatalkorában, például az Arany Jánosnak küldött verskéziratok tisztázataiban keveredik csak a *cz* és a *c* használata, egyébként pedig, 1875 után – a Komjáthy–Dengi-vita után mindig – a *cz-s* változatot választotta. (Ez alól csak néhány ritka esetben van kivétel, ha a versnek nincs más forrása, csak a kézirat, s abban a fiatal Reviczky mégis a *c-s* írásmódot választotta.) Mindezek alapján döntöttem úgy, hogy a főszövegben mindenhol a *cz-s* változat szerepel, hisz ez nyilvánvalóan Reviczky tudatosan választott, sajátos írásjellegzetessége. Ez annál is nyilvánvalóbb, mivel – ennek ellenére – Reviczky minden más vitás helyesírási esetben az egyszerűsítés elvét vallotta, ám a *cz* kérdésében egész életében kitartott álláspontja mellett. [Egyszerűsítési javaslattal élt: „P[éldául]. szeretném, ha mindenki vajon-t írna. Ezt a kérdő szót tulajdonkép’ valljon-nak kellene írni, mert vall ígétől származik; csak hogy elvesztette grammatikai alakját s kimondozás szerint írjuk. Ép így írható egészség, gonosság, meresség (egész-ség, gonosz-ság, merészség helyett)” – írta Komjáthynak. – A Komjáthy-levelrészletek az 1877. július 10-i levélből. (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 8. levél.)] – A későbbi Koroda Pál gondozta verskiadások megtartották a *cz-s* írásmódot, míg Paku Imre 1944-es kiadása és az ezt követő szövegkiadók egyszerűsítve a *c-s* írásmódot alkalmazták.

Ezt követi a rovatban a betűeltérést (ha nem pusztán egy magánhangzó rövidség-hosszúsága különbözik) és az ennél nagyobb változást tartalmazó különbségek felsorolása: a változtatást a versszak (vsz.) és a sor meghatározása után úgy közlöm, hogy a főszövegben szereplő, álló betűvel szedett verzió helyett (h.) *kurzívval* következik az eltérő változat. Például 1. vsz. 3. sor: látott h[elyett]. *láta*. Amennyiben a változtatás az egész sort érinti (vagy több sort) – a kritikai kiadások általános gyakorlata szerint –, csak az eltérő verzió szerepel, *dőlt betűvel*.

A kéziratok leírásakor a szerző által áthúzott betűket, szavakat, sorokat az eddigi szö-

vegkiadási gyakorlattól eltérően – a számítógépes szerkesztés segítségével – egyértelműbbé tettem: az „áth[úzás].” kifejezéssel utaltam a javítás jellegére, a javított szövegrészt valódi áthúzással jelöltem, s mivel helyett más, újabb verzió született, az egész szövegrészt zárójelben közöltem. A végső szövegváltozatot mindig *kurzíválással* jelöltem, s az nem került zárójelbe, így összeolvasható a végső szöveg. Például: *Még egyszer*, (áth. *annyi év után?*) *már véletlenül*. A zárójeles megjegyzések mindig a zárójel utáni szóra vonatkoznak (például: jav[ítva]., (beszúrás) stb.).

A rovat elején szerepel az esetleges dátumkorrekció, jelezve az eddigi téves keltezési dátumot és azt is, milyen adatok alapján lehetett a keletkezési időpontot javítani.

A **magyarázat**(ok)ban főként keletkezéstörténeti, hatástörténeti, az életrajzhoz és az életmű más darabjaihoz kapcsolódó adalékokat, háttér-információkat gyűjtöttem össze (ezek következnek először). Különösen fontosnak tartottam Reviczky baráti-kollegiális-el-lenséges-ismeretségi kapcsolatainak jelzését, mert meggyőződésem, hogy ennek a szöve-vényes formális és informális kapcsolathálózatnak a megismerése közelebb visz az egész korszak fő kérdéseinek megismeréséhez s megválaszolásához. A világirodalmi kapcsoló-dási pontok jelzése viszont Reviczky világirodalmi műveltségének körvonalazásához segí-tenek hozzá.

Lehetséges, hogy itt-ott túl bőbeszédűnek tűnnek a magyarázatok. Egyfelől azonban az antik utalások egy-két mondatos magyarázata a versértelmezésekben is segíthet. Másfelől – a korszakra vonatkozó adatok esetében – jó néhány alkalommal eddig valóban ismeretlen adatokról van itt szó, vagy ha ezek már ismertek voltak, általuk minden esetben Reviczky emberi, baráti és szellemi kapcsolataira, gondolkozásmódjára, olvasmányélmé-nyeire, esetleg mindennapjaira kívántam fényt deríteni, vagy utalni Reviczky legfonto-sabbnak tartott gondolatalelemire. Reménykedem, hogy ezek az adatok kivétel nélkül mindig újabb impulzust adhatnak a további versértelmezésekhez. Annál is inkább, mert ha összerakosgatjuk az egyes versek apparátusának részleteit, hitem szerint kirajzolódik szinte egy teljes Reviczky-biográfia és Reviczky alakján és körén át egy korszak képe is.

Nagyon fontos felhívni a figyelmet arra, hogy az egyes versekhez fűzött jegyzetek mennyiségéből nem szabad automatikusan a versek esztétikai színvonalára vagy az élet-műben elfoglalt szerepének fontosságára következtetni. Hogy az egyes versek keletkezé-séről, visszhangjáról, értékeléséről találtam-e bármiféle adatot, az sokszor csak a véletlen műve, illetve az, hogy a vers kapcsán mely kérdések, utalások magyarázatát éreztem szük-ségesnek, gyakran semmiféle összefüggésben nem álltak a vers irodalmi súlyával vagy esztétikai minőségével.

A rovatban a tartalmi magyarázatokat a szómagyarázatok követik – előttük a versbéli utalás áll.

A **fordítás** rovatban feltüntettem, ha ismeretes a vers bármely nyelven megjelent vagy el-készült fordítása.

A **szakirodalom** rovatában csak igen indokolt esetben szerepel adat, nemhogy a teljes, de – terjedelmi okok miatt – még a Reviczky-szakirodalom fontosabb eredményei sem fértek be maradéktalanul a jegyzetapparátusba. Ennek a hiánynak azonban elvi oka is van. A Reviczky-szakirodalom eredményeit, megállapításait, tévedéseit és ferdítéseit bemutatni, összegezni és véleményezni, valamint esetenként kiigazítani – úgy gondolom – későbbi és lényegesen más jellegű feladat, s ilyen rövid, a rovat szabta határokon belül a vélemények összefoglalását adni is csak felületes kísérlet maradt volna. A modern textológiai szövegki-adások gyakorlatában egyre inkább kérdésessé válik, hogy a szakirodalom véleményét egy kritikai kiadás kereteiben mennyiben és miként lehet érvénnyel bemutatni – s a rájuk való

reagálást kifejezni. Ez a kiadás kétségtelenül nagyobb hangsúlyt fektetett a primér szövegek, valamint a korabeli Reviczky-fogadtatás felkutatására, megismerésére, mint a későbbi szövegértelmezések – sokszor keveset mondó, hasonló gondolatmenetű és nemegyszer egymást ismétlő ismertetésére. Mindazonáltal a legfontosabb szakirodalmi eredmények rendre megjelennek a többi rovat anyagában. Úgy gondolom, a szakirodalom megállapításaival való szembenézésre, eredményeik taglalására és tévedéseik javítására – a most már jóval nagyobb arányban feltárt és megismert szövegekre támaszkodva – feltétlenül szükséges lesz a korszak kutatóinak. Én magam is feladatomnak tartom: egy megjelenés előtt álló Reviczky-próza-kötet, egy Reviczky-biográfia és egy készülő Új Nemzedék-monográfia, valamint több tanulmány igyekszik majd pótolni ezen kötet hiányosságait.

A rovatban tehát főként a korábban ismeretlen versek közlését tartalmazó vagy az arra vonatkozó közlemények szerepelnek. Néhány esetben pedig a Reviczky-életmű meghatározó jelentőségű motívumához kapcsolódó, továbbmutató szakirodalmi cikkeket említettem. [A Reviczky-szakirodalom bő listáját adja Szinnyei József *Magyar írók élete és munkái*. XI. Bp., 1906. Reviczky-fejezete (902–904.) és *A magyar irodalomtörténet bibliográfiája*. 4. köt. 1849–1905. Személyi rész H–Zs. Reviczky-szócikke. Bp., 1997.] Néhol előfordult, hogy valamely – Reviczky szempontjából fontos – szempont miatt mégis elengedhetetlennek tartottam a kérdéshez kapcsolódó szakcikkekből válogatni, de ennek mindig indoklását adtam.

IFJUSÁGOM 1874–1883

A KÖTET KELETKEZÉSE ÉS MEGJELENÉSE

Több utalásból tudjuk, hogy Reviczky az 1870-es évek közepétől számos kötet tervét dédelgette, szeretne volna kiadni német és magyar nyelvű verseit, valamint esszéit és tanulmányait is. A gyakran változó koncepciójú tervek között meglehetősen nehéz az eligazodás. A verskötet kiadásának terve hosszú évekig foglalkoztatta, s időről időre újra és újra megpróbálkozott a megjelentetéssel – sokáig hiába.

A Budapestre érkező, alig húszéves Reviczky már 1874-ben, majd dentai nevelősködése idején, 1875 végén arról mesélt az akkor még a pozsonyi katolikus főgimnázium tanulójának, unokatestvérének, Koroda Pálnak, hogy már több kötetnyire való írása gyűlt össze: „Tán az is érdekelni fog, hogy verseimet e napokban küldtem el Arany Jánosnak. Már egy kötetre valót kiválogathatok. [...] Részint bevégzett részint csak elkezdett rajzaim már is egy kötetet tennének. [...] Az essaykbül is válogathatok egy kötetet. [...] Harmadik kötet a magyar versek, negyedik a németek és fordítások, melyekből egy párt küldök izelítőtül. Ötödik kötet »Levelek egy leányhoz«. [...] – Azonkívül két nagyobb munkán töröm a fejem; az egyik: Arany balladáiról; a másik egy novella rólam és Lajkáról. – Csak ne hagyj el bírkatürelem!” (Reviczky Gyula levele Koroda Pálnak, Denta, 1875. december 10. – OSZKKt. Levelestár, a kéziratári számozás szerinti 16. levél.) Koroda Pál Reviczky egyik legközelebbi rokona volt, édesapja Reviczky keresztapja, ő pedig egész életében meleg baráti viszonyban maradt Reviczkyvel, majd ő lett a költő halála után hagyatékának gondozója. A levélben említett Lajka Reviczky első, diákkori szerelme Pozsonyban. (Alakjáról, kapcsolatukról később, a Lajkához írt verseknél.)

Ekkortól azonban, hogy időszakonként éppen melyik kötettervét érezte kivitelezhetőnek, roppant nehéz eldönteni. 1876 elején már elkészült egy verseskötete első változatának válogatásával, mint arról sietett Korodának beszámolni. (Vö. Reviczky levele Koroda Pálnak. Denta, 1876. március 12. – OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 17. levél.) A helyzetet még csak bonyolította, hogy Reviczky – mint arról többször tájékoztatta Korodát – 1874-től, időszakonként más és más tartalommal kívánta összeállítani készülő kötetét: hol csupán a német verseit rendezte össze, hol kétkötetesre duzzadt tervezetében együtt szerepeltette a magyar és a német verseket, hol belevette, hol kihagyta műfordításait. Még 1874. október 11-én például azt írta Gáspár Imrének: „Egyetlen vágyam, hogy ujév körül német verseimből egy kis füzetet kiadhassak, de aligha fog akadni kiadójuk.” (Reviczky Gyula levele Gáspár Imrének, 1874. október 1. *Debreczen* 1889. 141. sz.) Egy másikban pedig: „Egylőre megelégszem azzal, hogy 1875 elején kiadhatom német verseimet, mely szándékom, mert egészen komoly s ugyanez évben könyvemet.” (Reviczky Gyula levele Gáspár Imrének, d. n. – *Debreczeni Ellenőr* 1894. november 23. 273. sz. – Német versei kiadásának teljesen elkészült tervezetéről bővebben lásd a bevezető tanulmányban és a német nyelvű verseknél.)

A forrásokból úgy tűnik, Reviczky a *Figyelő* című lap szerzőjeként megismert és kiadóként is működő Aigner Lajost környékezte meg újabbnál újabb kötetterveivel. Hogy nála próbálkozott, ahhoz nyilván hozzájárult az is, hogy Aigner – irodalomközelisége és viszonylagos tőkeerőse mellett – szoros kapcsolatban állt az Akadémia körüli alkotók köréből

kiszorult írók 1876 márciusában alakult Petőfi Társasággal, valamint folyamatosan igyekezett önmagáról a maximálisan önzetlen és áldozatos kiadó képét kialakítani. Kortársak sora emlegette, hogy Aigner egyetlen könyv megjelenése alkalmával sem mulasztotta el szerényen megjegyezni, hogy ő minden könyv kiadásán csak veszt, s hogy a szellemi értékeken túl mennyire nem érdekli a haszonszerzés. Egyébként nyilván közrejátszott az a személyes kapcsolat is, hogy Reviczky akkor még egyik legjobb barátja, Gáspár Imre első verseskötetét is Aigner adta ki 1872-ben (*A bálkirálynő dalai*, Pest), valamint másik cimborájáét, Bartók Lajosét is 1871-ben (*Költemények*, Pest, é. n.), és ugyancsak nála jelent meg több barátja és ismerőse könyve. (Benedek Aladár: *Hulló levelek*, 1871.; Dengi János: *Költemények*, 1878.)

Kapcsolatukról és a tervezett kötetről Aigner Reviczkyhez intézett fennmaradt leveleiből sem derül ki sokkal több. 1876. március 22-én a „Könyvesház” című sorozat kapcsán Aigner azt írta a költőnek: „A »Könyvesház« úgy áll, mint minden magyar vállalat (kivéve a Mokány Bercit); azaz: rosszul; ennél fogva annak vitorlái lehetőleg összebb vonom, és belőle csak annyit adok, a mennyit adnom. [!] Ez okból, s mivel kéziratokkal quantum satis el vagyok látva, kegyed szives ajánlatával sem élhetek ez idő szerint. Várnunk kell, még egy kis jónap derül fel felettünk!” (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári számozás szerinti 1. levél – A Magyar Könyvesház sorozatot 1875-ben indította el Aigner. A sorozat nem szabott műfaji feltételt: darabjai közt ugyanúgy szerepelnek dráma- és verseskötetek, mint regények és műfordítások, valamint szakirodalmi, elemző művek stb.)

1876. március 14-én, tehát szinte ugyanekkor, Gáspár Imrének viszont Reviczky nem verses-, hanem egy megjelenendő esszékötet tervét vázolta levelében:

„Aesthetikai dolgozataim [...] Részben kidolgozva, részben még csak papírra vetve, vagy két kötetre terjedő aesthetikai dolgozatom van és pedig: I. A humorról (vagy fél-tucztat essay.)

II. A genieről. (Szenvedély és világfájdalom. – Az ambícióról. – A genie mint plagiator. – Symbolumok és jóslatok. – Nagy költők élete és poézisa)

III. Arany János balladái.

IV. Vegyesek. (A jellemről. – A nyolcz boldogság. – A refrainről. – A mult költészete. – A költői színezésről)

Egyéb munkáim: német versek, a fordításokkal együtt egész kötetet tesznek ki; magyar versek, egy pár rajz és »Levelek egy leányhoz.« – Ez utóbbiakat egész köteté akarom kiegészíteni; persze lassan írom őket s így 2–3 év is beletelhetik.” (Gáspár Imre: *Reviczky Gyula emléke. (Öt évről: 1872–1876.) Debreczen* 1889. július 17. 139. sz.)

Hogy Aigner visszautasítása végül is milyen kötettervre vonatkozik, mégsem lehet tehát biztosan tudni. Reviczky ugyanis német műfordításait és versantológiáját ugyancsak 1876-ban tervezte kiadni *Magyarenpoesie* címmel. Korodát 1876. február 25-én értesítette: „Vállalataimban nagy örömem van. A »Magyarenpoesie« napról-napra nagyobb több kedvet szerez. Igazán tartalmas, jó kötet lesz. Irok hozzá egy szép bevezetést, s a jelesebb verseket jegyzetekkel fogom kísérni, a költőknek pedig rövid életrajzát adom. Grünnek ajánlom. – Itt küldöm végleges tervét.” (Reviczky Gyula levele Koroda Pálnak. – OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 18. levél. – A tervezet ma nem található a levélben.)

Valóban, a *Figyelő* híre májusban tudósított arról, hogy „Reviczky Gyula, munkatársunk, ősszel egy kötetet fog közrebocsátani: német fordításokat magyar költők műveiből. Reviczky a német költői nyelvhez ép oly jól ért, mint a magyaréhoz s ízlése elegendőleg biztosít arról, hogy a kötet tartalma distinguált lesz. Reviczky multkor Arany János Ágnes asszonyát tette közzé német fordításban s már ezzel túlszárnyalta elődeit. Nem csonkított, nem változtatott el semmit a remek eredetin; híven visszatükrözte minden fordulatát s köl-

tőileg hangoztatta ki verseiből a rhytmus zenéjét. Előnye mindenesetre az, hogy ő maga is költő, – hivatott költő.” (*Figyelő* 1876. május 14. 20. sz. 237.)

Szerelmének, Bakalovich Emmának viszont egy 1876. (valószínűleg) áprilisi, dátum nélküli levelében azt írta a költő, hogy: „Előfizetési felhívásokat (hál' Istennek) nem kell szétküldenem, mivel német kötetem Aigner bizományában fog megjelenni.” (Reviczky Gyula levele Bakalovich Emmának, d. n. In: Sz. Szigethy Vilmos: *Reviczky Gyula, a szomorú magyar költő szép szomorú szerelme* című írásának javított kivágata. Megjelent valószínűleg a *Bácsmegyei Napló*ban. [Egyelőre lappang.] – Szeged, Móra Ferenc Múzeum, Irodalomtörténeti Gyűjtemény, 54434. – A korrektúrázott kivágotat Lengyel Andrásnak köszönöm, aki felhívta rá a figyelmemet és elküldte nekem a cikk másolatát.)

Egy 1876. áprilisi előfizetési felhívás (OSZKKt. Analekta 11571) és a *Veszprém* 1876. május 28-i, 22. számának híradása viszont újra inkább elbizonytalanít bennünket. Itt ugyanis a következő áll: „Reviczky Gyula [...] közelebb egy kötetre terjedő kisebb aesthetikai tanulmányokat ad ki, melyekre felhívjuk a közönség figyelmét.” A közlemény teljes egészében hozza az előfizetési felhívást: „Mindannak daczára, hogy aesthetikai irodalmunk nagyon szegény, a sajtó és közönségünk ama kis része, mely az irodalmat pártolja, mégis minden aesthetikai dolgozattal szemben apathikus közönyt tanusít. A kritika agyonhallgatja, közönségünk pedig éppen nem olvas e fajta műveket, s az aesthetikus méltán kérdezheti magától, vajon kinek ír. – Félek, hogy ezen munkámnak is mellőzés lesz a sorsa. Irodalombarátaink ama sajnos, hogy nagy részére, kik Ponsont olvassák s a lectureben csak szórakozást keresnek, nem is számítok, de igenis bizom a magyar műveltségben, melyben mindaddig kell hinnünk, míg nemzetünk jövője fölött nem esünk kétségbe! – A 7–9 ivre terjedő kötet kisebb essayket, lélektani fejtegetéseket fog tartalmazni, melyek az utóbbi két év alatt a lapokban megjelentek s közülök nem egy feltűnést okozott. Tömött rövidsége s költői irányra törekedtem mindenütt, hiszen az aesthetika rokona, gyámja a költészetnek s az ideálról is csak ideálisan lehet írni! – A füzet elegáns kiállításban junius végén fog megjelenni a következő tartalommal: I. *A humor apológiája*. II. *Humor és materializmus*. III. *Arany mint humorista*. IV. *Ágnes asszony*. V. *Humor a művészetekben*. VI. *A mult költészete*. VII. *A költői színezésről*. VIII. *Szenvedély és világfájdalom*. IX. *A jellemről*. – Az előfizetési pénzek (példáyonként 1 frt) szerzőhöz (Denta, Temesmegye) czimzendők. Gyűjtőknek öt előfizető után tiszteletpéldány jár. A mű czíme »Az eszmék országából.« A felhívás tömörített változata egyébként már korábban is megjelent, például a *Magyarország és a Nagyvilág* 1876. május 21-i, 21. számában: „Reviczky Gyula előfizetést hirdet »Az eszmék országából« című jun. végén megjelenendő művére, mely kisebb essayket, fejtegetéseket fog tartalmazni; az előfiz. pénzek, példáyonként 1 ft, Dentára, a szerzőhöz küldendők.”

A *Figyelő* viszont továbbra is a *Magyarenpoesie* című kötet megjelenéséről biztosította az olvasókat, igaz, egy esszékötetről is említést tett: „Reviczky Gyula Magyaren-Poesie című kötete ősszel kerül ki a sajtó alól. A kötet ily felosztást kap: I. Einleitung (Irodalomtörténeti és kritikai bev.) II. *Altere und neuere Dichter* (Arany János, Bajza, Berzsenyi, Dalmady, Eötvös, Erdélyi János, Jámbor Pál, Kerényi, Kölcsey, Petőfi, Sárossy Gyula, Tolnay Lajos, Tompa Mihály, Tóth Kálmán, Vajda János, Vörösmarty, Zalár). III. *Jung magyaren*. (Ábrányi Emil, Kornél, Andrássy Béla, Benedek Aladár, Endrődy Sándor, Gáspár Imre, Kiss József, Zilahy Imre). IV. *A szerző saját művei* – Megemlíjtük egyuttal, hogy Reviczky aesthetikai műve (Az eszmék országából) junius végén jelenik meg, következő tartalommal: I. *A humor apológiája*, II. *Humor és materializmus*, III. *Arany mint humorista*, IV. *Ágnes asszony*, V. *Humor a művészetekben*, VI. *A mult költészete*, VII. *A költői színezésről*, VIII. *Szenvedély és világfájdalom*, IX. *A jellemről*.” (1876. június 25. 26. sz. 307. – A *Szenvedély és világbanat* című írásnak kézírata a PIM Kézirattárában, Analekta V. 4735/55/59. jelzet alatt.)

Közben Reviczkynek egy dátum nélküli leveléből úgy tűnik, hogy a kötet kiadását Gáspár vállalta volna, valamint ő javasolta Reviczkynek a kötet szerkezeti felépítését is:

„Verseidet én vállaltam el kiadásra, kinyomatom 400 példányban, három darabot megtartok, a többi rendelkezésedre bocsátva. Grill vagy akárkinek miattam átengedheted, ha ebből hasznot meríthetsz. [...] Ugyan határozd el magadat az új nemzedék bemutatására, melyet ugyan mostohán bánt el eddig kritika és fordítás. Így osztanám ki a könyvet:

- a.) Einleutung. [!]
- b.) Altere und neuere Dichter.
- c.) Neueste Generation.
- d.) Eigener. [...]

Köteted megjelenését ultima ratában én is helyeslem, lesz abban szellem elég. Csak az a baj, hogy így a humorról néhány töredék jelenik meg. Aztán: 8 ív költsége 150 forint lesz; sokba jön, s előfizetőd nem lesz annyi. Én is gyűjtök. Kár hogy a felhívásban rést engednél magad ellen.” (Gáspár Imre levele Reviczky Gyulának, d. n. – OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 57. levél)

Végképp nem tudjuk tehát, hogy Aigner végül is melyik Reviczky-kötet tervét utasította el 1876 tavaszán. 1876. július 6-i leveléből viszont kiderül, hogy Reviczky tervezett esszékötetnek – legalábbis – terjesztésétől már nem zárkózna el: „Az eszmék országából» bizományát szívesen vállalom el (40% a bolti árból, [...]) leszámolás minden év jun. végén).” (Aigner Lajos levele Reviczky Gyulának – OSZKKt. Levelestár, a kéziratári számozás szerinti 2. levél)

Azt, hogy a nyomorgó Reviczky miből remélte előteremteni bármilyen kiadás költségeit, s hogy miért változtatott eredeti tervén, nem lehet tudni, hiszen – mint az az előfizetési felhívásból is kiderül – nemigen gondolhatta, hogy éppen esszéire tudna több olvasót összehozni, mint akár magyar vagy német nyelvű verseire, akár műfordításaira. Még akkor sem, ha felsorolt tanulmányaihoz többen lelkesen gratuláltak, Vadnai Károly, a *Fővárosi Lapok* szerkesztője pedig olyan elismerő levelet írt neki esszéit dicsérve, ami nyomban Budapestre csábította. [Reviczky első megjelent értekezése a még a pozsonyi főgimnázium VIII. osztályában írt *Berzsenyi mint ódaköltő* című írás. (Erdély 1873. 206., 213., 221., 229., 237., 245., 252.) – A gimnáziumi önképzőkori pályázat megnyeréséről a *Pozsonyvidéki Lapok* 1873. július 7-i, 9. száma tudósított, a két arany mellett Kriza János *Vadrózsák* című könyve és *Petőfi* díszkiadású művei volt a nyereménye. Reviczky egyébként ugyanekkor nyert a „Szabadon választott tárgyú műfordítás német nyelvből” és – Koroda Pállal közösen – a „Katona József »Bánk bán«-jának széptani méltatása” címmel meghirdetett pályázatokon is. – Legkorábbi tanulmányai közé tartozik még a *Fővárosi Lapokban* 1874-ben az *Arany mint humorista* című értekezése (október 10. 231. sz. 1006–1007.).]

Reviczky aztán többször emlegette barátainak küldött leveleiben Vadnait, mert az eset örökre nyomot hagyott a lelkében. Soha nem felejtette el neki, hogy miután első közölt írásait az égbe dicsérte, még magánlevelet is intézett hozzá, melyben állást ígért a fiatal írónak. Reviczky első budapesti érkezése után azonban elutasította, sőt egyáltalán nem akarta vagy nem tudta segíteni őt az álláskeresésben. 1875. január 7-én a *Csevegések* [tulajdonképpen a *Kérlek, ne zengjétek poéták... kezdetű versről van szó* (lásd a kötetben meg nem jelent, 1874/75-ös versek között)], majd az *Epigon* című versek kapcsán kialakult ellenségeskedéséről ezt írta Korodának:

„Még egypár megjegyzést Vadnai úr eljárásáról. –

Először is azért haragudtam meg szerk. üzenetére, mert ő két nappal azelőtt személyesen mondta nekem, hogy a vers legföllebb a »Borsszem Jankó«-ba való. Másodszor a golyós pontot én csak futólagosan említettem meg. Körülbelül azt mondtam, hogy tíz év múlva meg emlékezik rólam V-i, ha (s ezt zárjelbe tettem) addig nem ismerkedem

valamely kétségbeesett pillanatban egy kís puskaporral. – Elég bolondság volt, és az egész goromba tönusra természetesen örökös ellenséggemmé tette V-it. Később magam visszavontam rugdalózásaimat, de az emberek semmit se szoktak megbocsátani. –

Irta volna egyszerűen: »én mérges vagyok önre, tehát nem közlöm műveit!« Ezt legalább mindenki megérti. Mínek tehát a sok komédia. – Különben azt még megírom neki, hogy legyen a szakítás teljes.” (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 13. levél. – Vö. az említett versek magyarázataival [lásd a kötetben meg nem jelent, 1874-es versek közt].)

Bakalovich Emmának egy valószínűleg 1876-os, dátum nélküli levelében visszafogottabban így fogalmazott: „Ne vegye tehát rossznéven gyengeségemet, hogy meg nem tartóztathatom magam s elég »zudringlich« [tolakodó, erőszakos – Cs. T.] vagyok e versek közül is egy párt idemellékelni. Istenem, oly jól esik valakinek elárulhatni minden alakba öntött érzelmünket, főleg mai napság, mikor az irodalom sem törődik az egyesekkel. Vadnainak – ki később echt filiszteri módon viselte magát irányomban – gratuláló leveléből láthatja, hogy sokszor mily rövid ideig »tehetséges« munkatársa az ember egy lapnak.” (Sz. Szigethy)

Mindenesetre annyi bizonyos, hogy Reviczky 1876 májusának végén köröztetni kezdett előfizetési felhívásai kevés sikerrel jártak, s ez nagyon hamar nyilvánvalóvá is vált. 1876. augusztus 7-én Rudnyánszky Gyula ezt írta neki: „...boszankodom roppantul, hogy kötetje elmarad. Micsoda plus quam disznóság (bocsánat a nyíltságért!) oly részvétlenséget tanúsítani. Az én ivemen is van 5 aláírva, de még ki nem fizették, írja meg, hagyjam-e egészen abba vagy ne?” (Rudnyánszky Gyula levele Reviczky Gyulának. Őzdöge – OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 1. levél) 1876. november 8-án írt, Koroda Pálnak Dentán írt leveléből arról értesülünk, hogy Bakalovich Emma is megpróbált mindent, hogy ismeretségi körében előfizetői aláírásokat vadásszon össze – valószínűleg még a versekre. (A levélből való hosszabb idézetet lásd az *Emma* cikluscím alatti magyarázatban.)

Hogy a kötettervek tengerében még nehezebb legyen az eligazodás, Rudnyánszky december elején – egészen váratlanul – már Reviczky regényéről írt: „Hitemre, sokat várok regényedtől. Várj csak, hogyan fognak hátrálni azok a pimaszok, akik tán irigyeid!” (Rudnyánszky Gyula levele Reviczky Gyulának. Őzdöge, 1876. december 8. – OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 5. levél)

Hiábavaló volt azonban bármilyen terv és minden baráti segítség. 1876-ban – a próbálkozások ellenére – végül egyik kötete sem jelent meg Reviczkynek.

A meghíúsult remények után egy évvel, 1877 nyarán került elő újra a kiadás terve, ekkor már jóval komolyabb formában. Az újabb kísérletről Reviczkynek egy Dentán, 1877. április 7-én kelt, Komjáthy Jenőnek írt leveléből értesülünk először: „...verseimet rendezem sajtó alá; még nyáron fognak megjelenni Aigner nál.” (Reviczky Gyula levele Komjáthy Jenőnek – OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 1. levél) Pár nap múlva pedig: „Különben júniusban megjelenik verskötetem. Mi lesz a sorsa?” (Reviczky Gyula levele Komjáthy Jenőnek – OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 2. levél) Koroda valószínűleg erre sietett válaszolni egy dátum nélküli levelében, amelyben négy pontba szedve igyekezett meggyőzni és lebeszélni barátját, hogy ne Aignerrel, hanem Tettey Nándorral egyezzen meg: „Aignerrel ne kezdj semmit ő először 100 frtot kívánt 3 ívért [...] és 20 frtot a fölhívásokért, – másodsor világosan megígérte, hogy a költségek felét ő viseli, (a Könyves-ház végett) és nem teljesítette – harmadsor a határidőket sohasem tartotta meg, negyedszer ha szöszegéseire figyelmeztettem, gorombáskodott s könyvemről (melyben először nem győzte dicsérni a »remek«-séget, »eszmegazdagságot«

stb.) így írt: »művét« stb. – Tettey kiváló, becsületes pontos és őszinte ember.” (Koroda Pál levele Reviczky Gyulának, d. n. – OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 53. levél – Koroda *A túlvilág komédiája* [Bp., 1876.] című drámai költeménye kapcsán szerezte tapasztalatait.)

De ekkorra Reviczky már megállapodott Aignerrel, aki 1877. május 9-én hosszú levélben sorolta fel a kötet – most tehát egy verseskötet – kiadásának feltételeit. [Reviczky méltatlankodását és felháborodását tükrözik az egyes passzusokhoz kapcsolódó megjegyzései, melyeket dőlt betűvel jelzek. Az aláhúzott részek Aigner eredeti kiemelései. – Cs. T.]

(Reviczky beszúrása a lap tetején: Retour! Én oly passzióval gyűjtöm az „írók”-tól jött leveleket, mint a természettudós a bogarakat.) „Az előf. felh. talán mégis nagyon egyszerű. Nem ártana, (R. beszúrása: egy kis czafrang! fontoskodás! nem?) a kötet kiadását azzal motiválni, hogy ismerősei arra felszólították. Meg említendő azután, hogy a kötet csinos kiállításban hány ívben jelenik meg, s mikor, mi az előf. ára? s hogy a mű kiadásának és az előf. pénzek kezelésével engem bízott meg. A pénzek tehát hozzám küldendők.

Nem fogja e az előf. felh. hatását csökkenteni az, hogy tavaly hiába küldtek be pénzeket? Nézetem szerint nem lenne szabad (az ön érdekében) kockáztatni, hogy ezuttal is talán vissza lenne küldendő a pénz; mert különben sohasem fognak már önnek előfizetni. Renoméja azt követeli, hogy ez egyszer el legyen készülve, a munkát kiadni, még arra az esetre is, ha csak 50 előfizető [!] jelentkezik. Azért inkább tegye magasabbra az árt; (2 sor közé R. beszúrása: *mért nem 20 ftrra? akkor aztán csak 10 előfizető kell.*) ugyis csak azok fizetnek, kik ön íránt deklrodnek, ezek pedig megadnak többet is. (A sor végén R. beszúrása: *Ez aztán a logika!*)

Az előf. iveket okvetlenül önnek kell szétküldeni, én a figyelőhöz (400 p[éldány].) a postaköltség megtérítése mellett (100 = 40 ko) fognám mellékelni, a Petőfi társ lapjához pedig 6 fírt mellékelhetnének 600 pldt. (R. beszúrása: *Szart!*)

Az iven is a mű nyomtatását (talán a Petőfi társ. könyvkiadó vállalata kiadásában) szívesen eszközölöm elsőleges költségvetés mellett; de szükséges lenne, hogy mind az iven, mind a kötet nyomtatandó példányait állapítaná meg, és előlegesen is küldjön pénzt, és a netaláni difficitre nézve valami határozott propositiót tegyen. Az előf. példányokon felül nyomtatandó példányokra nézve talán abban állapodhatnánk meg, hogy fele enyim, fele kegyedé (bizományosi számolás mellett); vagy hogy gondolja kegyed, hogy nekem is némi kilátásom legyen a nyereségre?” (A bekezdés végén R. beszúrása: *Bagage!*)

Tisztelettel Aigner Lajos (Az aláírás alatt: *a Petőfi-társaság lumpja.*)

(R. beszúrása és kiemelése, a lap alján feloldva: *Előbb meg azt írta, hogy ő nyerni nem akar s azon feltétel alatt vállalkozott a kiadásra, ha az okvetlen szükséges előfiz. [meglesz].*) (Aigner Lajos levele Reviczky Gyulának – OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 3. levél)

Az egyezkedés mindazonáltal – Reviczky berzenkedése ellenére is – valahogy azért mégis megtörtént, mivel Aigner 1877. október 21-én már ezt a kész szerződésszöveg-tervezetet küldte el Reviczkynek:

„»Versek a magányból« című költeményeit következő feltételek alatt vagyok hajlandó kiadni.

1./ A ma átadott aláírási felhívást 500 pldban kinyomatom, és önnek rendelkezésére bocsátom oly célra, hogy ön a szükséges előfizetőket gyűjthesse.

2./ Ha 300 előfizető jelentkezik, köteles vagyok a kötetet kiadni, még pedig körülbelül oly kiállításban, mint Bartók [Lajos] költeményei. A 300-on felül jelentkező előfizetések összege egészen az önre; viszont az előfizetés bezárta után megmaradó példányok az én tulajdonomat képezik.

3./ Ha 300 előfizető nem érkeznek, ön tartozik a hiányt kézpénzben pótolni, illetőleg az előfizetési összegek az Ön költségére lesznek visszaküldendőek. A meg nem jelenés esetében ön tartozik az előfizetési felhívást nyomtatási s egyéb felmerült költségeket fedezni.

4./ A kötet 600 példányban lesz nyomtatandó, melyből ön 20 tiszteletpéldányt fog kapni.

Tisztelettel: Aigner Lajos.” (Aigner Lajos levele Reviczky Gyulának – OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 4. levél)

A tervezett kötet előfizetési felhívásának fennmaradt egy – Reviczky kezével írt – példánya: „Előfizetési felhívás. »Versek a magányból« című kötetre. Irta: Reviczky Gyula. Akik némi érdeklődéssel kísérték eddigi munkásságomat, akik tetszéssel olvasták dalaimat, barátaim, jóakaróim, ismerőim fogadják szívesen e kötetet! A közönség és az irodalom lesz hívatva róla ítéletet hozni, fölösleges tehát ígérnem, hogy szóvirágok, csinált érzelmek, chablon-versek az én kötetemben nem lesznek, s hogy verset sosem írtam másképp, mint a közvetlenség behatása alatt. Kötetemet szolgáljon erre bizonyosságul! Reviczky Gyula.” (A tervezett kötet címét egyébként többeket megtévesztett, hiszen Reviczky második, 1889-ben megjelent versesköte a hasonló *Magány* címet kapta. Így az OSZK kéziratárosa is az előfizetési ívet – helytelenül – 1889-re datálta. – OSZKKt. Analekta 11 872.)

1877. november 6-án szerelmének, Emmának kelt levelében Reviczky ugyan még elég optimistán nyilatkozott: „Aigner kiadja a verseimet, de még nem bizonyos, mert én tiszteletdíjat kötöttem ki magamnak s Aigner ezt attól teszi függővé, fedezik-e az aláírások a nyomdaköltséget.” (Sz. Szigethy) [A dologhoz hozzátartozik, hogy Reviczky azért Aignerre is megorrolt, s – úgy tűnik – évek múlva sem felejtette el neki a kudarcot vallott ügyet: 1879 májusában Bodnár Zsigmond irodalmi lapjában, a *Havi Szemlében az Ungarische Volksdichtungen* című kötet kapcsán ugyanis – nem mindenben igazságosan – kíméletlenül leszedte a keresztség Aigneréről, aki a kötetben a népköltészeti alkotások fordítását végezte.]

A kiadáshoz szükséges minimum 300 előfizető azonban mégsem akart sehogy összegyűlni. Az ügy egyre húzóódott, mint az Reviczkynek Budapesten, az év végén, 1877. november 29-én kelt, Komjáthy Jenőnek írott leveléből is kitűnik: „Kérlek, küldd be Aignernek gyűjtőívet, ha már jutottál valamire. Nagyon panaszkodik, hogy nem jönnek előfizetők. [...] Válságos napokat élek. Most vagy soha!” (Reviczky Gyula levele Komjáthy Jenőnek – OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 12. levél) A kiadás ügye azért kapott óriási hangsúlyt, mivel Reviczkyt ekkor komoly nősülési szándék foglalkoztatta; könyvének sikerére hivatkozva és bevételére támaszkodva akarta megkérni Bakalovich Emma kezét.

1878 elején azonban Aigner valamiért mégis visszalépett a kötet kiadásától. A kiadás tervezett idejét ugyanis a *Petőfi-Társaság Lapjának* közleményéből pontosan tudni: „»Versek a magányból« Reviczky Gyula ily című költeményfüzére hirdet előfizetést Aigner Lajos. A mű 1878. jan. 1-én fog megjelenni, 10 ívnyi terjedelemmel s díszes kiállításban. Előfizetési ára fűzve 1 frt 20 kr., kötve 2 frt. az aláírási ívek legkésőbb december 15-ig Aigner Lajos kiadóhoz (váci-utca) küldendőek be. (A *Petőfi-Társaság Lapja* 1877. II. november 4. 19. sz. 302.)

Az Aignernél meg nem jelent kötet – némileg módosított és közben más közvetítőhöz került – terve átnyúlt még a jövő évre is, hiszen a *Déliab* 1878. 9. számában a következő hírt adták közre: „Reviczky Gyula verseinek kiadását Aigner Lajostól Rudnyánszky vette át, az előfizetési pénzeket Budapestre Barátok tere 9. sz. II. emeletre kérjük küldeni.” Rudnyánszky – Milkó Izidor szerint legalábbis – maga jelentkezett, hogy majd ő kezébe veszi az ügyet, s szerez neki elég előfizetőt. Az év februárjában Milkó is kapott egy felhívást, melyben Rudnyánszky kijelentette, hogy »A kötet 1878 március végén okvetlenül meg fog jelenni; és mint első felhívásában említve volt, eddig írt szebb költeményeit fogja tartalmazni; 10 ívnyi terjedelmű, igen díszes kiállítással s előfizetési ára fűzve 1 frt 20 kr.,

díszes kötésben 2 forint.« Rudnyánszky még arról sem feledkezett meg, hogy egy kis ön-reklámot csempésszen be a hirdetésbe: „Kérem mindazokat, kik a geniális fiatal költő ezen versköteté iránt érdeklődnek, hogy engem becses pártfogásukban részesíteni szíveskedjenek.” (Milkó Izidor: *Gesztenyefám. Irodalmi emlékezések*. Szabadka, 1966. 267–268.)

Pár hónappal később a *Magyarország és a Nagyvilág* 1878. július 14-én, 28. számában azonban mégis a következő hírt közölte: „Reviczky Gyula ur a következő nyilatkozat közlésére kérte föl lapunkat: Nyilatkozat. Minthogy »Versek a magányból« című munkám, melynek kiadását Aigner Lajos urtól Rudnyánszky Gyula vette át s megjelenése márczius végére volt hirdetve, mai napig se látott napvilágot, szükségesnek tartom t. előfizetőimet értesíteni, hogy a beküldött pénzekért Rudnyánszky Gyula urhoz (lakik Nyitrán) mint felelős kiadóhoz forduljanak s félreértések elkerülése végett azt is tudassák, kinél történt az előfizetés. Budapest, 1878. július 8. Reviczky Gyula.”

A kiadástól való visszalépésről szóló hír után meglehetősen értetlenül olvashatjuk Reviczky egy 1878. augusztus 8-án Korodának írott levélben, hogy „A Versek a magányból valószínűleg nem egy, hanem két kötetből fognak állani.” (Reviczky Gyula levele Koroda Pálnak – OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 27. levél) Néhány visszaemlékező barát sanda félmondata arra engedhet következtetni, hogy Rudnyánszky kezén – már nem is először – eltűntek bizonyos előfizetési összegek, s mintha ennek esett volna áldozatul Reviczky köteté. (Vö. Milkó, 269–271.) De egy jóval később publikált, Rudnyánszkynek küldött Reviczky-levélből nyilvánvaló, hogy erről szó sem lehetett: „Az »Az eszmék országából« című munkámra bejött előfizetési pénzeket e napokban visszaküldöm. Ha az embernek nincs kiadója és csak 50–60 előfizetője érkezik szelleme dadogásának (egész természetes!) az asztalfiók homályában kell várni a – feltámadást.” (Reviczky Gyula levele Rudnyánszky Gyulának – *Magyar Szemle* 1889. 39. sz. 469.) Csak annyi bizonyos tehát, hogy a kötetek kiadása a pénztelenség és a feltűnő érdektelenség miatt végül sorra kútha esett, s csak 1883-ban – akkor is nagy nehézségek árán és sok sérelem elviselésével – valósult meg Reviczky első verseskötetének megjelenése.

Évekkel később, a Petőfi Társaság 1881. szeptember 19-i ülésén került elő újra a Reviczky-költemények kiadásának kérdése. Szana Tamás terjesztette elő, hogy a „társaság odakölcsönzi cégét Kiss József költeményei kiadására és Reviczky Gyula egy kötet költeményét kiadás végett”. (*Fővárosi Lapok* 1881. szeptember 20. 213. sz. 1259.) A kötet ügyéről azonban további másfél, majd két évig semmit nem tudni. Csak a *Magyarország és a Nagyvilág*ban 1883. március 23-án megjelent *Örök szerelem* című vers szerkesztői megjegyzéséből tudjuk, hogy a kötet ekkor már sajtó alatt volt. (*Magyarország és a Nagyvilág* 1883. március 23. 12. sz. 178.)

De könnyen lehet, hogy mégsem. A Társaság lapjában, a *Koszoruban* 1883. április 8-án ugyanis még mindig csak ígéretetik egy Reviczky-vers közlésekor: „Mutatványul az »Ifjuságom« című kötetből, mely a Petőfi Társaság legközelebbi kiadványa lesz.” Reviczky március 8-án azt írta Korodának: „Kötetem, meglehet, csak májusban fog megjelenni, mert Kvassay nem készült el regényével [valószínűleg Kvassay Ede *A vármegye szava* című regényére utalt Reviczky, melyet aztán 1884-ben jelentetett meg a Petőfi Társaság – Cs. T.] s így most Bodon elbeszéléseit [Bodon József (1845–1908) *Az életből. Elbeszélések* című kötetéről van szó, melyet 1883-ban adott ki a Petőfi Társaság – Cs. T.] fogják kiadni. [...] Nagyon türelmetlen vagyok már; mert amíg az embernek nincs köteté a közönség kezei közt, nem ér semmit.” (Reviczky Gyula levele Koroda Pálnak – OSZKKt. Levelestár, a kéziratári számozás szerinti 33. levél)

Csak a kötetéről szóló híradások és recenziók idejéből derül ki pontosabban, hogy a versválogatás – a meglehetősen kalandos előélet után – végül 1883 májusának első felében került ki a nyomdából. Reviczky egyetlen fillér honoráriumot sem kapott érte. Például

a *Magyarország és a Nagyvilág* 1883. május 13-án adott hírt a kötetéről (19. sz. 303.): „Reviczky Gyula, a fiatal költői nemzedék egyik legtehetségesebb tagja, [...] közzé tette összegyűjtött verseit egy ép annyi izléssel, mint csinnal kiállított kötetben. Reviczky lantját igaz érzés, közvetlenség és bensőség jellemzik. Amellett az erős költői ér, mely benne bugyog, sohasem ragadja el tulzásokra. A kötet legtöbb verse tisztult izlésről tanuskodik.”

A kötet ráadásul – megítélése szerint és óriási várakozása ellenére – nem kapott elég figyelmet és visszhangot az irodalmi életben. Hogy ez esetenként mennyire nem így történt, s hogy kiderüljön, hogy a korabeli Reviczky-kép megítélése milyen elemekből állt össze, elengedhetetlennek látszik, hogy az akkori kritikákból – mindkét kötet esetében – többször a szokásosnál hosszabban idézzek.

Reviczky egy Komjáthynak küldött levelében szomorúan állapította meg, hogy „Azt én ugyanis tudtam, hogy neked fog tetszeni kötetem; aminthogy azt is tudom, hogy a sajtó agyon fogja hallgatni. Pósa czínczogásairól bezzeg sokat körmöl!” (Reviczky Gyula levele Komjáthy Jenőnek – OSZKKt. Levelestár, a kéziratári számozás szerinti 24. levél – Pósa Lajosnak valóban Reviczky kötetével egy időben jelentek meg költeményei Szegeden.) Majd azon kesergett, hogy első kötetéről csak közeli barátai írtak, akiknek még ha adott is a véleményére, igazán objektív kritikát nem remélt tőlük. Mindamellett jó barátaitól mégis természetesnek vette volna az értő dicséretet, de arról panaszkodott, hogy még ezt sem feltétlenül kapta meg. Bizonyosan számított például arra, hogy Mikszáth, aki ekkoriban a *Magyarország és a Nagyvilág* egyik felelős szerkesztője volt, s eddig is rendszeresen írt barátai első kötetéről, most, hogy saját lapja is van, kitüntetett figyelmet fog szentelni könyvének. Mikor ezt mégis hiába várta, Komjáthynak írta sértetten és megbántottan: „Mikszáth azt írta rólam, hogy megközelitem – Bartókot s a nála levő kész tárczát verseimről azért nem akarja kiadni, hogy a Bolond Istóknak [...] kedvezzen.” Az elmaradt méltatás azért is érinthette Reviczkyt különösen érzékenyen, mivel ebben az időben Mikszáthtal amúgy igazán jó – legalábbis kávéházi – cimboraságban voltak, s ráadásul – korábbi írásai alapján – Reviczky joggal érezte úgy, hogy Mikszáth többre becsüli kortársai többségénél az ő költészetét. Reviczky itt vélhetően egy 1881-es *Pesti Hírlap*-beli Mikszáth-íráshoz utalt, amelyben Kiss József költeményeinek első kötetes megjelenése alkalmából a következő értékelést adta: „Kiss Józsefnek nincs széles látóköre, fantáziája nem csapongó, nagyobb alkotásai már nemigen lesznek, mert se mély, sem magas, de éppen abban van az ő nagy érdeme, hogy meg tud maradni a saját mezsgyéjén. Bartóktól abban különbözik, hogy ízlése tisztultabb, nyelve tömörebb, egyénisége konszolidáltabb, míg viszont Bartók eredetibb és izmosabb, Reviczky mélyebb mindkettőjükénél, de ez legkevésbé van még kiforrván.” (*th -n* aláírással, *Pesti Hírlap* 1881. december 13. 343. sz. 1–2.)

Reviczky – bár egy társaságba jártak – már korábban sem rajongott teljes szívből Mikszáthért. Nemigen tetszett neki, hogy Mikszáth egyes kérdésekben egyre liberálisabb elveket vallott, valamint – Reviczky szerint – számító kapcsolatteremtéseivel, ügyes húzásaival és a politikai hatalomhoz való törleszkedésével Mikszáth mindinkább elvesztette radikális ellenzékiességét, és – melleleg – hirtelen divatos író lett, és gyorsan gazdagodni kezdett. „Mikszáthot legközelebb megválasztják tiszteletbeli zsídónak” – füstölgött például Korodának. (Reviczky Gyula levele Korodának, Budapest, 1882. augusztus 3. – OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 32. levél) A nyolcvanas évek második felétől viszonyuk egészen hűvössé vált. 1886. március 2–3-án kelt levelében írta Korodának: „Ha egy ünnepelt poétából vén korára – Jámor Pál lesz, az jogosabban vádolhatja a sorsot kegyetlenséggel s jobban bűnhődik, (pedig ártatlanul; mert mit tehet ő róla, hogy a békifiz emberek nagy poétának tartották) mint az, akít kevésbé méltányolnak, de csodatevő balzsamképen érzi magában az isteni láng melegét. Alkot és vár. Csakhogy persze alkotni kell. Bizonyos, hogy nem tetszik, hogy Bartók, Mikszáth fejem fölött grasszálnak. De

meg kell nyugodni s keresni az okokat, mért. (Kevesebb a kítartásom, szerencsétlenebb a műfajom s talán a munkakedvem is lanyhább sat sat.) No, de idővel majd csak elérem őket s amellet az a gyönyöröm van, hogy míg azok egy bizonyos ponton túl nem haladnak, én meg nem állok. Nagy kegyesen már mint »ismert költőt«, itt-ott mint »jeles költőt« emlegetnek s ide-oda, ha jól összeszedem magamat, lesz annyi jövedelmem, mint egy – hadnagynak. Hát meg kell elégedni ezzel is. Dolgozni! Ez a nyitja a legtöbb sikernek. A buzgalmat mindig megjutalmazza a társadalom.” (Reviczky Gyula levele Koroda Pálnak – OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 38. levél) Reviczky ambivalens viszonyát Mikszáthhoz jól mutatja egy eddig ismeretlen írása, melyet *Az apró gentry és a nép és a Nemzetes uraimék* című kötetek megjelenése kapcsán közölt. Az alapvetően elismerő kritikának vannak bizonyos, mindenképpen „dupla fenekű”-nek értelmezhető megállapításai: „De Mikszáthnak van még egy tulajdonsága, mely népszerűségét tartóssá teszi, mely nevének biztosítja az irodalomtörténet elismerését, s ez az, hogy *eredeti és nemzeti*. Ő nem utánoz semmiféle modort, nem indul senki után, olvasva nem költi fel a már ismert elhenyélők remiszenciacíját, egyéni, tehát nincs szüksége, hogy az eredetiség és individualitás hiányát a kozmopolitizmus üres fogalmával takargassa.” (*Mikszáth in floribus. Kítartás* 1884. január 14. 14. sz. 2–3.)

A *Fővárosi Lapok* bírálatát, amelyet Tóth Sándor írt, Reviczky elképzelhetetlenül „szemetellenek” tartotta, amin szerinte ráadásul „Vadnai macskakörmei is meglátszanak”. A – véleményem szerint – sokkal inkább tájékozottnak és érzékenynek minősíthető kritikát olvasva azonban nyilvánvaló, hogy Reviczky – a régi rossz emlék nyomására – roppant elfogultan, sőt egyenesen igazságtalanul nyilatkozott az írásról, s képtelen volt megbocsátani, hogy annak idején a *Fővárosi Lapok* főszerkesztője, Vadnai ugyan elismerte az ő szellemét és tehetségét, ez még egyáltalán nem jelentette azt, hogy egzisztenciális megélhetést is tudott volna biztosítani neki. Tóth Sándor elemzéséből nyomban kitűnik, hogy jól ismerte Reviczky egész addigi életét és pályafutását, s nem csak a verseivel találkozott:

„Tehetségének ismerői a prózához utasíták, maga azonban merész álmai után indult: a jó tanács ismert íróvá növelte, álmai meg költőt avattak belőle. S e kettős munkásság megnehezíti a bíráló szerepét. Ha Reviczky egyéniségében nem látnánk kiváló vonásokat, egy-két biztató szóval napirendre térhetnénk fölötte vagy vádlói sorába léphetnénk talán, hogy korát nem méltatja, tárgyatalanná válik s egy marad *a sok között*; de az elmélet, mellyel a maga hibáit és erényeit védni látszott, megérdemli a mélyebb gondolkodást s meg különösen a költészet maga, mely önerőn idomult, fejlett és megkezdett pályaként kéri most az ítéletet. [...] Volt világa, csakhogy disszonáns, volt hite, de próféta kívánt lenni, volt szeretete, de oda szállt le vele, honnan kiemelkedni szokás. Ismerte Milton, Hugo, Dante és Göthe (Faust) problémáit, olvasta Schopenhauert is és fiatal volt hozzá, tizenkilenc éves, kezdő. Akkoriban a nagy eszmék divatoztak, lefestették vajudó elmék »A tulvilág komoediáját« (a drámai költeményt Koroda Pál írta), a Madáchok, Byronok szelleme kísértett. Reviczky német aesthetikusok emlőiből szívta költő-tejét: a nagy hangot, a bűnös rezignációt... Volt ő is epigon, mint más, titáni hangjait is hallottuk és nála is bekövetkezett az üdvös rezignáció. [...]

Költői tehetsége eredeti, bár nincs még delelőjén. Egy-egy akkord igaztalan még a lantján, mikor fiatalon megsemmisülést emleget vagy bizalmát veszti mindenhez, mi embert és nemzetet újjászülhet. Az ily hangok szólaltatják meg a vádak. Ki költő lett, annak hite is legyen; és ifjonti erőködés [!] az, melynek Ossián formáin tul nincs szeme. Legtöbb fiatal poétánk ezért biztat oly kevésbé. Reviczky erényei közé nem ily vonások tartoznak; sőt nyilvánvaló költői pályáján a törekvés, hogy ember akar lenni, mint a más érző, szenvedő, küzdő és reménykedő emberek. [...]

Reviczky Gyula kötete ciklikus egész. Finále-ját is megadja, pedig a hatyudal egy tá-

voli kor titka még az ő életében. Látszik, olvasta a »Szerelmek«-et, »Lillá«-t, »Himfy«-t és »Petrarcát«-t. Azok nem egy megnyitó ünnepélyes hangjai azonban, hanem átélt múlt rejtezik mögöttük, melynek nincs többé folytatása. [...]

Reviczkyt az újabb nemzedék emberei figyelemre méltó alaknak tartják. *Egyéniségének* töredékes vonásait sokan megszerették. Melegen hatott, színei is kedvesek voltak. Azon kevesek közé tartozott, a kikről gyakorta elmondjuk, hogy üde képét nyújtják világuknak; itt tetszetősek, ott szépek is már. Nyugodt életbölcslelete jót ígért. Mintha egy csöndes, boldog világ költözött volna szívébe, lassan-lassan visszatért magához. Láttuk az embert kibontakozófélben, a hogy a ködburok lassan lefejtett alakjáról, s tagjai izmosodva léptek előtérbe. [...] Sok hang ragadja meg figyelmünket, mindenütt lágy, ömletem és zenei csendülésű. Zengi a szerelmet és csalódást, a hitet és lemondást, a hazát és világeszmét, a boldogságot és »örült« kínokat, a szenvedést és örömeiket. Skálája elég nagy, de a változatosság nem mindig érdeme. Van ereje a csapongáshoz úgy, mint a lét problémái is szerencsésen társulnak tehetségével; [...] Kedvese és a lét glóriája azok a végletek, melyek közé igen sok eszme kíván sorakozni. [...] oly költő adja, kinek érzés elég jutott osztályrészül, de világos fej is. Örömet eltünődünk reflexióin, lendülete hamar fölhevít, merész szárnyalása sohasem reszkettet meg. [...]

Reviczky költészete harmonikus. Pár hamis hangja percre zavar csak, azontúl mindig leköt. Cyklusain rokonszenves alakja vezet át és nem egy pathoszba burkolt, idegláztól gyötört ember. Szeretjük nézni bánatos arcát, szomorú emlékeit, ohajtjuk társaságát, mert sok képe van és nincs oka hosszas magyarázatokra.” (T. S.: *Reviczky Gyula lírája. Fővárosi Lapok* 1883. május 24. 120. sz. 774–775.)

Koroda kritikáját Reviczky a *Koszoruban*, a Petőfi Társaság lapjában „semmitmondó”-nak titulálta, s azzal mentegette, hogy „sebtiben írta, rögtön a könyv megjelenése napján”. (A levél dátuma: 1883. június 3., OSZKKt. Leveletár, a kéziratári rájegyzés szerinti 24. levél.) A Koroda-recenzió valóban nem hozott túlzottan mély elemzést, s Reviczkyt elsősorban a szerelem költőjének állította be. ([Koroda Pál] D. F. K.: *Reviczky Gyula: „Ifjuságom.” Koszoru* 1883. május 13. 19. sz. 305–307.) Néhány versmutatvány részlete mellett a cikk legfontosabb megállapításai: „Az újabb magyar költészetben leginkább ketten képviselik a szerelmi lírát: Endrődi Sándor és Reviczky Gyula. Endrődi Sándor ragyogóbb színekkel fest, dalainak zenéje csábosabb, a hangulatok, melyeket tükröztet, megkapóbbak, viszont Reviczky Gyula változatosabb a hangban, és sokszor mélyebb. [...] Az »Emma« dúsgazdag szerelmi cyclus [...]. Mindenkép alatta áll a »Perdita«, az érzéki szerelem megéneklése, tele reflexióval és apostoloskodó pessimizmussal.” Koroda a gondolati, azaz az általa „allegorikus” költeményeknek nevezett verseknek azonban még rövid elemzését sem adta, pusztán a verstémák és a vershelyzetek leírására vállalkozott, bizonyos verseket pedig egyenesen rosszaknak minősített: „A kor legnagyobb bölcsészéről Schopenhauerről is irt egy költeményt, de ez nem sikerült. Oly vonásokat emelt ki Schopenhauer bölcsészetéből, melyek inkább a morál, mint a költészet körébe tartoznak. A legrikítóbb következtetéseket vonja le, nem egy helyen olyakat is, melyek Schopenhauer félreértésén alapulnak.” Koroda a legjobb, legmélyebb verseknek az *Imádságom*, az *I. N. R. I.*, a *Ma született a Messiás* és a *Tartsatok bűnbánatot* címűeket értékelte.

Saját akkori lapjában, az addigra már az antiszemita irányba fordult, ellenzéki *Függetlenségben* – bár Reviczky erre először Komjáthyt kérte meg – végül Porzsolt Kálmán dicsérte meg a kötetet, de inkább csak általánosságban szólt a költőről, elmélyültebb elemzést nem adott a versekről: Reviczky szerinte „a kifejezések művésze”, „életbölcs gondolatokkal teli” versesköte „kompakt, harmonikus egészet képez”, „nem egyszínű, fakó”, hanem „színekben gazdag költészet” – írta a *Függetlenség* 1883. augusztus 19-i száma.

Komjáthy másik jó barátja, korábban, 1877-ben a közösen szerkesztett *Röpke Ivek*-beli

társa, Luby Sándor a *Budapest*ben, a függetlenségi ellenzék később antiszemita irányba hajló napilapjában hosszabban elemezte Reviczky költészetét. Luby (1855–1905) – Komjáthyhoz hasonlóan – szintén balassagyarmati születésű hírlapíró, költő, 1883-tól volt a *Budapest* című, függetlenség párti újság munkatársa. 1885 tavaszától a *Pesti Hirlaphoz* szerződött, így lett újra közvetlen munkatársa a mintegy másfél évvel később odakerült Reviczkynek.

„Nem hódított rohamosan – kezdte Reviczky-értékelését Luby. – Nem üstökös ő, mely hirtelen támad, fényével betölti a világot s aztán ép oly hirtelen eltűnik, de ragyogásának visszfénye örök időkre megmarad az emberiség lelkében. [...] Revickyt [!] leginkább egy másodrendű csillaghoz lehet hasonlítani a költészet egén. Nem kápráztatja a szemet, nem jelöli sem az alkony, sem a hajnal támadását, de minél inkább nézzük, szelid ábrándokba ringató derűs világa annál inkább varázskörébe von, annál nehezebb tőle a válás.

Revicky az idealizmus híve s látva azt a sok ellentmondást, melybe csak a magasztosért rajongó lelke a világgal jön, az újabb francia idealista-költők talán letehetségesebbjeinek, Theodor de Banville-nak egy megható költeménye jut eszembe. [...] Amit Banville leplezetten mondott el önmagáról, azt Revicky leplezetlenül mondja el igen gyakran szintén önmagáról, de legvilágosabban a »Filiszterekhez« című költeményben. [...] [költészetét] legtalálhatóbban »édes zokogás«-nak mondhatnánk.

Ama szelid lemondásnak a költője ő, amely »nem fáj«, de »még is gyász«. Költészetén örök borongás vonul át. De e borongás nem nyomja le a kedélyt, csak méla ábrándokba ringatja.

A táj nem kietlen-sötét. A felhőket mindig megaranyozza egy-egy napsugár és soha sem tornyosulnak vészfelhőkké. Dörgésük, villámlásuk nincs (vagy ha van, csak futólagos, jelentéktelen), meg-megeredő könnyeiket pedig mindig vidám színű, reményre gerjesztő szivárvány ragyogja be.

Ő csak sóhajt, »jajgatni nem tud«, mert »boldogsággá varázsolja a keservet« is.” (Luby Sándor: *Revicky* [!] *Gyula. Budapest* 1883. június 13. 162. sz. 2–3.)

Az egyre inkább a mérsékelt ellenzék felé tájékozódó *Pesti Napló* bizonytalan szerzőségű cikkében tulajdonképpen a legegyszerűbb és legkevésbé fájdalmas megoldáshoz nyúlt: prózában mesélte el bizonyos versek biográfiai eredetét, illetve egyes versek tartalmát, de emellett fontosnak tartotta kiemelni, hogy bár ez az első kötete a költőnek, »Fővárosi és vidéki lapok, szemlék és folyóiratok szívesen nyitottak előtte mindig tért, örömmel közöltek tőle költeményeket. Nevével elég sűrűen találkoztunk. Elszórtan megjelent költeményeit erősen megrostálta, a kevésbé jókat kihagyta, a selejtesebbeket mellőzte...” A recenszens egyes versek esetében Heine-hatást vélt felfedezni, de a meglehetősen semmitmondó kritika igazi érdekessége valójában az, hogy a kötet legjobb verseinek érezhetően a *Perdita*-verseket tartotta: »E ciklus hét dalból áll, egyik szebb a másíknál.” (–e: *Ifjuságom. Pesti Napló* 1883. június 12. 160. sz. 5. – A betűjel alapján lehetséges, hogy a cikk szerzője a lap akkori belmunkatársa, Relle Iván, aki jóval később a Magyar Színház igazgatója lett.)

Tudjuk, hogy Reviczky bizonyosan olvasta a *Pesti Napló* és a *Budapest* kritikáját, mivel ezekről 1883. június 16-án kelt levelében beszámolt Korodának: »Verseimről azóta a *P. Napló* és a *Budapest* írtak, mindkét lap igen jóakaró, dicsérő, de semmitmondó üres cikket, ráadásul [!] a redaktorok is törülték benne a legnagyobb részt; a javát. Némileg vígasztal az, hogy támadó hang eddig nem jött sehohy egy sor se s hogy a publikum aránylag igen kedvezően fogadta a kötetet.” Ugyanebből a levélből értesülünk arról is, hogy Revickyt milyen kórosan érinthette viszont, mikor régi nagy szerelme, Bakalovich Emma egyes orgánumokban felhevült hangú olvasói levelekben hiányolta a kötetről szóló, elmaradt kritikákat: »Képzeld csak, B. Emma rófnyi levelet írt Silbersteinnak, mért nem ismerette a Lloyd verseimet. Roppantul röstellem a dolgot.” (Reviczky Gyula levele Koroda Pálnak – OSZKKt. Leveléstár, a kéziratári rájegyzés szerinti 34. levél) Reviczky egyébként

Emmának is megírhatta nemtetszését egy mára elveszett levelében, hiszen az asszony 1884. január 15-i válaszlevelében a következőképp mentegetődzött: „A Silbersteinféle ügy, elhamarkodottság volt részemről, azért hízelegtem neki, hogy dicsérje annál inkább pártfogoltomat; maga Lindau Pál jó írónak ismerte el, tehát nem oly absurdum, ha stíljét dicsérem e »csunya, rongyos zsidónak«. [...] Mindamellett abszolutiót kérek jó barátomtól és nem lesz nyugtom, míg el nem nyerem.” (Bakalovich Emma levele Reviczky Gyulának – OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 5. levél. – A kiadói munkálatok közben került elő Silberstein Adolf recenziója: -LB-: „*Ifjuságom*”. *Pester Lloyd* 1883. július 18. 2. – Ujvári Hedvig közlése.)

A kötetéről szóló kortárs recenziók sorát egy évekkel későbbi írás zárja, mely a *Győri Közlöny*ben jelent meg Patyi István tollából (Patyi István: *Ifjuságom*. *Győri Közlöny* 1888. február 5. 11. sz. 1–4.). Úgy tűnhet, nemhiába kellett másfél évet várni egy elmélyültebb elemzésre, Patyi írásában valóban fontos kérdésekről esett szó, sőt az is megkockáztatható, hogy a verselemzések előtti, általánosabb problémákat érintő gondolatok talán még fontosabbak, mint a kötet verseinek bírálata. A dolgot az megjelentetésének elhúzódnása miatt Patyinak lehetősége nyílt néhány korszakjellemző, illetve a pusztán poétikai kérdéseken túlmutató problémák érintésére is:

„Legnagyobb epikusunk, Arany, fájó szívvél nézte, mint távolodik az újabb írói nemzedék a népies iránytól, attól az iránytól, melyet a lírában Petőfi, az epikában ő emeltek a legmagasabb fokra. Kozmopolita költészetnek nevezte újabb költészetünket. S Aranynak teljesen igaza van. Újabb költőink mind gondolatban, mind érzésben, mind formában szembeütően eltérnek az ő irányától. [...] E változás a megváltozott nemzeti élet, a megváltozott viszonyok szellemében rejlik. E viszonyokat kellene megváltoztatni annak, aki költészetünket Arany irányához akarná visszatéríteni.

Arany és társai a nagy nemzeti újjászületés költői. A nemzet öntudatra ébresztve az egész világot átható nemzeti reformok szellemétől, fölkel, hogy kivívja önállóságát, és hogy ez alapon biztosítsa szabadságát, nemzetiségét. [...] De a nagy eszme a világosi fegyverletétellel bukik. De éppen ez a bukás s a reá következő elnyomás korszaka tartják ébren továbbra is költőinkben a veszélyben forgó nemzetiséget. [...]

Amiért ők küzdöttek a nemzettel együtt – nemzeti önállóságunk az 1867. évi kiegyezéssel diadalt aratott. A nemzet az eredménnyel egyelőre beérte, a viszonyokkal úgy, ahogy kibékült, s mivel nemcsak politikai, hanem műveltségi tekintetben is nyomába akart lépni a felvilágosult nyugatnak, belátva és érezve hátramaradottságát, kettőzött szorgalommal, mohó vággyal lépett vissza az önkiművelés útjára. A művelt nyugat eszméi mind szélesebb és szélesebb körben terjedtek el hazánkban... Ezt a kort, mely haldokló félben van, gondolatban a korlátlanág, érzéseiben a világfájdalom jellemzi. E kor embere nem hisz többet, mint amit tud, s mégis tapasztalva vágyainak vakmerőségét, önistenítésének gunyját s az ő fogalmai szerint alkotott élet céltalanságát, hitetlenül, hinni vágyón, kétségbeesve, majd ismét vakmerően felemelkedve küzd, vergődik. Ez a szellem ejté hatalmába újabb költőinket. S legszembeszökőbben nyilatkozik Reviczky Gyulánál. – Igazán korának költője ő minden ízében. [...] Nevetséges volna még csak vitatni is, jogosult-e ez a költészet?

Hogy lehetne kívánni költőinktől, hogy egy emberöltővel vessék vissza magukat, s daloljanak oly eszmékről és érzésekről, amelyeknek közvetlen behatása alatt nem állanak? Ez esetben legfőleg halvány árnyékai lehetnének a régi nagyoknak s ha még oly eredeti tehetség laknék is bennök – bizony csak utánzóknak tünnének fel. [...] Ma már aligha lehet rossz néven venni, ha egy-egy jótékony célra, vagy ünnepi alkalomra zengicsélő ügyes, vagy ügyetlen diszverselő a »költő« nevét merészkedik áhitani.

Hiszen hány ugynevezett híres költőnk van, aki érdemei daczára sem sokkal több, mint jó verselő s dicséretes dilettansz!

(Ki nem ismerné nagyhirű Szász Károlyt?)

Reviczky nem sokoldalú, még kevésbé különös, de erős egyéniség kora jellemvonásaival,

erényeivel és hibáival. Természete, sorsa, életkörülményei mind közreműködtek abban, hogy e kor eszme- és érzésvilágának hű, éles kifejezését nyújtsa saját élete keretében. [...]

Egy költőnk sem szól annyit a lét legnagyobb kérdéseiről, s egy sem mutatja be magát oly leplezetlenül az élet küzdő terén. Nem a pusztá érzések költője ő, inkább a gondolatoké. Filozófus és költő egy személyben. »Ifjuságom« című kötete körülbelül olyan hatást tesz ránk kicsiben, mint »Az ember tragédiája« nagyban. Hit, csalódás, ábránd, kiábrándulás, vágy, lemondás, tetterő, tengés, kétségbeesés, megvigasztalódás, vagy legalább megnyugvás a sorsban, szóval egy emberélet tárul fel előttünk e kötetben...”

IFJUSÁGOM

TÜNŐ IFJUSÁG

(1.)

I. [FUT, FUT, REPÜL AZ IFJUSÁG ELÓTTTEM...] – [1880. december 10. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: FL 1880. december 10. 283. sz. 1407.; **kötetközlések:** Ifjúságom 1883. (a vers kurzív szedésű közlését innen vettem át) **FSZ**; Kor. 1895. (a ciklusból kiemelve, *Változatok. Tűnő ifjúság I. címmel*); Kor. 1902. (a ciklusból kiemelve, *Változatok. Tűnő ifjúság I. címmel*); Kor. 1904. (a ciklusból kiemelve, *Változatok. Tűnő ifjúság I. címmel*); Paku 1944. (*Tűnő ifjúság I. címmel*); NGB 1969. (*Tűnő ifjúság I. címmel*); NGB 1989. (*Tűnő ifjúság I. címmel*, d. n.); VP 1996. (d. n., külön cím n.);

A Komlós-kronológiában szerepel, az FL-beli közlést jelzi;

Szövegkritikai jegyzet: dátumkor.: 1880., az FL-közlés alapján (eddig: 1881.);

A vers kurzív szedését – a kötetbeli közlés mintájára – meghagytam;

Szövegváltozatok: FL-közlés: helyesírásbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 1. vsz. 2. sor: rózsás h. *derült*; 1. vsz. 5. sor: setétül h. *sötétül*; 2. vsz. 5. sor: hervadástul h. *hervadástól*; 4. vsz. 1. sor: *Ah úgy van, úgy!* – *Jobb, hogy kiűztek engem!*; 4. vsz. 3. sor: ránk kigyói h. *rut kigyói*; 4. vsz. 4. sor: Mindenbirási h. *Mindentudási*; 4. vsz. 6. sor: sose h. *sohse*.

(2.)

II. [MEG-MEGLEGYINT SZELLŐJE TÜNT NAPOKNAK...] – [1881. augusztus 7. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: VU 1881. augusztus 7. 32. sz. 500.; **kötetközlések:** Ifjúságom 1883. (a vers kurzív szedésű közlését innen vettem át) **FSZ**; Kor. 1895. (a ciklusból kiemelve, *Változatok. Tűnő ifjúság II. címmel*, külön cím n.); Kor. 1902. (a ciklusból kiemelve, *Változatok. Tűnő ifjúság II. címmel*); Kor. 1904. (*Változatok. Tűnő ifjúság II. címmel*, a ciklusból kiemelve); Paku 1944. (*Tűnő ifjúság II. címmel*, külön cím n.); NGB 1969. (*Tűnő ifjúság 2. címmel*); NGB 1989. (*Tűnő ifjúság 2. címmel*); VP 1996. (külön cím n.);

A Komlós-kronológiában szerepel, a VU-beli közlést jelzi;

Szövegkritikai jegyzet: A vers kurzív szedését – a kötetbeli közlés mintájára – meghagytam;

Szövegváltozatok: VU-közlés: helyesírásbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 3. vsz. 2. sor: néma h. *kora*; 3. vsz. 4. sor: némasága h. *mégis néma*; ismeretlen, utolsó vsz.:

Oh, ifjúság, talizmánunk a bajban,

Ne hagyj el! És pályám' ha végezem:

Tavaszi szellő csókolgassa ajkam'

És hulló rózsza fődje bé szemem!;

Magyarázat: A verset évekkel később Jászai Mari is szavalta, mint arról egy év nélküli, de nyilvánvalóan 1888. március 4-i levelében tudósította a tudóbáját Arcóban kezeltető költővel: „Most szombaton szavalom a »Tűnő ifjúság« második felét egy Paulai által rendezett hangversenyen.” (Kozocsa, 76.)

ELSŐ SZERELEM

A LAJKA-CIKLUS

A ciklus először az *Üdvöske* címet kapta. Koroda 1902-es kiadású *Reviczky Gyula összes költeményei* című kötetében, az *Üdvöske* című fejezetben írta: „Reviczky első kötete, melyet a Petőfi-társaság *Ifjúságom* címmel adott ki, rövid versciklussal kezdődik, mely a költő gyermekkori szerelmét a »kékruhás, szőke lányt« énekli meg. E ciklus eredeti címe: *Üdvöske* volt.” (Kor. 1902. 15.) A végül elvetett cikluscím-választás, valamint a ciklus darabjainak vershelyezete, hangulata mögött némi Petőfi-hatást, illetve az almanachlúra hatását sejthetjük;

Reviczky első szerelme Jaross (más források szerint: Jarosch) Lajka volt, azaz Jaross Móric és Lipovniczky Nepomeczena legidősebb gyermeke, az 1857-ben született Ludovica volt. Ludovica később Szüry Kálmánhoz ment férjhez, és 1895-ig élt. (Vö. Kempelen, 249–250.) (Ludovica öccsének, Istvánnak a gyermeke volt egyébként Jaross Andor.)

Koroda Pál, Reviczky unokaöccse, egyik legjobb barátja sok évvel később így emlékezett a lányra: „E dalokat ahhoz a rövid kékruhás, ábrándos szőke leányhoz írta, kiről az [...] *Első szerelem* című ciklus szól. [...] Előkelő komáromvármegyei földbirtokos gyermeke volt; Pozsonyban rokonainál, egy ezredes családjánál töltött évenként néhány hónapot. A költő kileste: hol lakik, s hová szokott kijárni s mint az árnyék követte mindenüvé. A kis leány pedig észrevette, mennyire érdeklődik iránta az ifjú, mert ábrándos, hosszú pillanattal üdvözölte, valahányszor vele találkozott. De soha egy szót sem beszéltek egymással.” (Kor. 1904. 6. – Kempelen szerint a család Trencsén megyében élt.);

A pozsonyi gimnazista Reviczky – jórészt az asztaltfióknak és legbizalmasabb társainak szánt – verseiben epekedett ugyan ideálja után, de egy-két beavatott barátján kívül a világ előtt féltőn és szemérmesen próbálta titkolni szerelmét. (Erről bővebben lásd Reviczky Gyula levelét Koroda Pálnak, 1873. december 16. – OSZKKt. Levelestár 2. levél.)

Évekkel később Koroda megismерkedett a lánnyal, s így emlékezett róla: „...házukat a legkedvesebb magyar ősnemesi jellegű házak egyikének találtam, melyekben valaha megfordultam, de Gyula első ideálja alkalmasabbnak tűnt fel előttem arra, hogy a »Háziasság«, mint hogy az »Ábránd« jelképe legyen. Egyszer – körülbelül a harmadik látogatásnál – este a kertben rózsák között járva beszéltem neki a hódításról, melyet ő rövid kék ruhában mívelt, sőt egy-két helyet idéztem is neki az »Első szerelem« ciklusból; ő tréfára vette az egészet és úgy tapasztaltam, hogy a vacsora, melybe házikisasszonyi ambícióját helyezte, jobban érdekelte őt a világ minden poézisénel.” (*Reviczky Gyuláról. Magyar Szalon* 1889. XI. köt. 551.)

Reviczky a pozsonyi évek után egyszer találkozott személyesen a lánnyal. Koroda emlékei szerint Budapesten, a Vadaszkürt étterembe betérve látták meg a lányt, aki anyjával és vőlegényével vacsorázott ott. Koroda odalépett az asztalukhoz, s üdvözölte őket, Reviczky viszont hátrahúzódott, majd az esti találkozás után írta a *Találkozás*. (1879. május 14.) című versét.

Évek múlva Reviczky levelet küldött az akkor már asszony Lajkának. Barátai szerint ugyanis neki szerette volna ajánlani első verseskötetét, s ehhez kérte az engedélyét. A lány sosem válaszolt;

A ciklus előtti mottó a *Zeneszót hoz a kósza szellő...* kezdetű vers 2. vsz.-ának 1–2. sora;
Szakirodalom: Dombi Márk: *Reviczky Gyula költészete*. KatSz 1906. 1019.; Császtvay 1999.; Császtvay 2003.

(3.)

I. [ÁBRÁNDJAIM DERŰS VILÁGÁT...] – [1876/1883]

Változat: *Lajka emléke* címmel, **FSZ:** CsalKör 1876. augusztus 13. 33. sz. 772.;

Kézirat: nincs;

Kötetközlések: Ifjúságom 1883. **FSZ;** Kor. 1895. (*Első szerelem I.* címmel); Kor. 1902. (*Első szerelem I.*, külön cím n.); Kor. 1904. (*Első szerelem I.*, külön cím n.); Paku 1944. (*Első szerelem I.* címmel, külön cím n.); NGB 1969. (*Első szerelem I.* címmel); NGB 1989. (*Első szerelem I.*, külön cím n., 1876-os dátummal); VP 1996. (külön cím n., 1876-os dátummal);

A Komlós-kronológiában szerepel, a *CsalKör*-beli közlést jelzi, *Lajka emléke* címmel;

Magyarázatok: Széles Klára szerint az utolsó vsz. esetében „megfigyelhető az egész vers, az egész Reviczky-líra minden fő karakter-jegye. A tárgyi (tapasztalati, érzéki) valóságnak az az »alanyi« (belső átélésben, szubjektívizálásban megjelenő) valósággá áttünése. [...] Külső és belső valósághoz, tapasztalati realitáshoz és önmagához egyaránt *kettős* viszonyulás, e kettősség fenntartása, lebegése, vibrálása a vers ihletének, sikerének, életmű-reprezentáló voltának egyik titka. [...] A pillanat, az alkalom az, s amely így varázsos szerepet kap. [...] Reviczky legszebb szerelmi dalai voltaképpen nem a szerelemről, hanem annak hajdan-volt, vagy lehetséges (de át nem élt) édességéről zengnek. A társra-találás álma, vágya jelenik meg, s mindig társul a hervadás, elmúlás, volt-ifjúság képzetével.” (Széles 663–664.);

Himbálta ifju szívemet. – Vajthó László szerint: „Leggyakoribb szava a szív. Átlag minden második versében előfordul, ugyanabban többször is...” (Vajthó 1939. 130.) Széles Klára hozzátette, hogy: „...ez a képvilág és ez a szókincs, amelyben a szív, szenvedés, rózsza, koszorú, hervadás stb. képzetkörei dominálnak, s amely a Csokonai–Berzsenyi–Kölcsey örökségén kívül főként a magyar szentimentalizmus hagyományaiból és az almanach-lírából merít, abban különbözik elődeitől, s annyiban jelenti ez az átvétel a modernizálás alkalmát, amennyiben legszebb verseiben, például sikerültebb dalaiban – asszociációik, jelentéskörük megváltozik.” (Széles 670–671.);

Fordítás: A verset *Erste Liebe I.* címmel lefordította Márkus Sámuel (Márkus 163–165.).

(4.)

***LAJKA EMLÉKE* – [1876. augusztus 13. előtt]**

Változat: *Ábrándjaim derűs világát;*

Kézirat: nincs;

Közlés: CsalKör 1876. augusztus 13. 33. sz. 772. **FSZ;**

A Komlós-kronológiában szerepel, a *CsalKör*-beli közlést jelzi.

(5.)

II. [EMLÉKEZEM, ZÖLD VOLT AZ ERDŐ...] / MÁJUS ELSEJÉN – [1875. december 7. előtt]

Kézirat: MTAKKt. K 513/445a 12–13. r. (*Május elsején* címmel, a tisztázat valószínű ideje: 1875. november vége–december eleje, a kísérőlevél dátuma: 1875. december 7.);

Közlések: 1. Újld 1875. május 1. 18. sz. 206.; 2. Veszprém 1877. április 29. 17. sz. (1.);

* A verscím előtti csillag jelzi, hogy eddig ismeretlen szövegű versről van szó, valamint a kötetbéli versek esetében azt is, hogy ezen versváltozatok nem szerepeltek az illető kötetekben. – Cs. T.

kötetközlések: Ifjuságom 1883. **FSZ**; Kor. 1895. (*Első szerelem II.* címmel); Kor. 1902. (*Első szerelem II.*, külön cím n.); Kor. 1904. (*Első szerelem II.*, külön cím n.); Paku 1944. (*Első szerelem II.* címmel, külön cím n.); NGB 1969. (*Első szerelem 2.* címmel); NGB 1989. (*Első szerelem 2.*, külön cím n., *Emlékezem, zöld volt az erdő... kezdettel*); VP 1996. (külön cím n., *Emlékezem, zöld volt az erdő... kezdettel*);

A Komlós-kronológiában szerepel, csak az MTA-kéziratot jelzi *Első szerelem II.* címmel;
Szövegváltozatok: MTA-kézirat: központosásbeli, ékezetbeli, egybe-külön írásmódbeli elt.; 1. vsz. 3. sor: látott h. *lata*; 2. vsz. 3–6. sor:

*Ah, láttalak a társasággal
Csevegni vigan, angyalom.
Hozdám nem közelite senki;
A fák odasugták felém;*

3. vsz. 1. sor: De h. *ÉS*; 3. vsz. 3. sor: a ligetbe h. *haloványan*; 3. vsz. 8. sor: *Mint május első reggelén*;

1. ÚjId-közlés: ékezetbeli, központosásbeli elt.;

2. Veszprém-közlés: központosásbeli elt.; 1. vsz. 3. sor: *A park rég látá ennyi népet*;

Magyarázatok: A vers Veszprém-beli közlését említette a *Déliab* 1877. május 4-i, 5. száma: „Ugyancsak tőle olvastunk a »Veszprém« tárczájában egy »Május elsején« című költeményt...” (34.);

Fordítás: A verset *Erste Liebe II.* címmel lefordította Márkus Sámuel (Márkus 165–166.).

(6.)

III. [SZIVEMBŐL TÉPTEM EZT A DALT...] / DALOCSKA SZÁLLJ TOVÁBB!
[1874. november 15. előtt]

Kézirat: MTAKKt. K 513/445/a 8. r. (*Ideális perczek* címmel, 1. alcímmel, együtt 4 verssel: *Szép s ifju volt, Tudnék bár..., Zeneszót hoz..., Kérlek, ne zengjetelek...* kezdetűekkel; a versek külön cím n., a tisztázata valószínű ideje: 1875. november vége–december eleje, a kísérőlevél dátuma: 1875. december 7.);

Közlések: 1. MoNv 1874. november 15. 46. sz. 564. (*Dalocska szállj tovább!* címmel); 2. Pápai Lapok 1884. április 27. 17. sz.; **kötetközlések:** Ifjuságom 1883. **FSZ**; Kor. 1895. (*Első szerelem III.* címmel); Kor. 1902. (*Első szerelem III.*, külön cím n.); Kor. 1904. (*Első szerelem III.*, külön cím n.); Paku 1944. (*Első szerelem III.* címmel, külön cím n., *Szívemből téptem ezt a dalt... kezdettel*); NGB 1969. (*Első szerelem 3.* címmel); NGB 1989. (*Első szerelem 3.*, külön cím n.); VP 1996. (külön cím n.);

A Komlós-kronológiában szerepel, az MTA-kéziratot jelzi *Első szerelem III.* címmel, és adja a MoNv-beli közlést is;

Szövegkritikai jegyzetek: helytelen dátumkorr.: az MTA-kéziratban 1875., de ez nyilvánvalóan Reviczky elírása vagy nem a megírás, hanem az elküldés idejére utal, hiszen a MoNv-közlés 1874-es;

FSZ-közlés: 1. vsz. 1. sor: a sorvégi írásjelet a 3. és az 5. vsz. 1. sorának példája nyomán pótoltam;

Szövegváltozatok: MTA-kézirat: kis-nagybetűs írásmódbeli, ékezetbeli, központosásbeli kül.; 1. vsz. 3. sor: elmerengsz h. *felsohajtsz*;

1. MoNv-közlés: központosásbeli, ékezetbeli elt.; 1. vsz. 3–4. sor:
Majd felkiáltsz: ő írta! ő!
S elolvasod te sírva –;

3. vsz. 3. sor: *ÉS olvasás közt felsohajtsz*;

2. Pápai Lapok-közlés: egybe-külön írásmódbeli, helyesírási, központosásbeli elt.;

Magyarázatok: A verset Hajnikon kelt, 1874. november 17-i levelében Gáspár említette:

„Erdélyi fordítása igen szép; »Dalocska szállj tovább« csak szavak és érzelem, de külön, nem összeforrvá”;

Széles Klára mutatta be, Reviczky hogyan jutott el Heinétől Baudelaire-ig, s hogyan talált rá „egy új, módosított helyzetdal formá”-ra, amelynek már eltérőek voltak a tárgyi és az alanyi feltételei: előtérbe került a szerepjátszás mozzanata, s „a költői szerepet is lassan, bizonytalanul, de következetesen eltünteteti, felszámolja”, és megteremti „a semmiségek dalait, az árnyalatok költészetét [...] az önmagában létező, a szuggesztióra, a hanghatásokra építő verset” (Széles 657–673.);

Reviczkyre nyilvánvaló hatással volt Andrásy Béla *Nóra emléke* című versének második darabja, melynek címe is nagyon hasonló: *Szívemből neved is kitépem...* (Andrásy Béla alakjáról bővebben az *Oáz panasz*a című vers magyarázataiban.);

Szakirodalom: Széles 1976.

(7.)

IV. [SZÉP VOLT ÉS IFJU, MINT A HAJNAL...] – [1875]

Kézirat: MTAKKt. K 513/445/a 8. r. (*Ideális perczek* címmel, 2. alcímmel, együtt 4 verssel: *Szívemből téptem ezt a dalt, Tudnék bár..., Zeneszót hoz..., Kérlek, ne zengjete...* kezdetűekkel; külön cím n., a tisztázata valószínű ideje: 1875. november vége–december eleje, a kísérőlevél dátuma: 1875. december 7.);

Közlések: 1. CsalKör 1875. július 25. 30. sz. 701. (*Ideális perczek* címmel, az *Előre tudtam...* kezdetű verssel); 2. KépCsalL 1883. április 8. 28. sz. 435. (Az „*Első szerelem*” ciklusból I. címmel, a II. *Zeneszót hoz a kósza szellő...* és a III. *Beh messze tűnt...* kezdetű versekkel); 3. Pápai Lapok 1884. április 27. 17. sz. (*Első szerelem* címmel); **kötetközlések:** Ifjúságom 1883. FSZ; Kor. 1895. (*Első szerelem IV.* címmel); Kor. 1902. (*Első szerelem IV.*, külön cím n.); Kor. 1904. (*Első szerelem IV.*, külön cím n.); Paku 1944. (*Első szerelem IV.* címmel, külön cím n., *Szép volt és ifjú, mint a hajnal...* kezdettel); NGB 1969. (*Első szerelem 4.* címmel); NGB 1989. (*Első szerelem 4.*, *Szép volt és ifjú...* kezdettel); VP 1996. (külön cím n.);

A Komlós-kronológiában szerepel, csak az MTA-kéziratot jelzi *Első szerelem IV.* címmel; **Szövegváltozatok:** MTA-kézirat: központosásbeli, kis-nagybetűs, egybe-külön írásmódbeli elt.; 1. vsz. 1. sor: *Szép s ifju volt, miként a hajnal*; 2. vsz. 1. sor utamba h. *elémbé*;

1. CsalKör-közlés: azonos MTA-kézirat;

2. KépCsalL-közlés: *Szép volt és ifju...* kezdetű versben: egybe-különírási elt.;

3. Pápai Lapok-közlés: ékezetbeli, központosásbeli elt.;

Fordítás: A verset *Erste Liebe IV.* címmel lefordította Márkus Sámuel (Márkus 166–167.).

(8.)

V. [ZENESZÓT HOZ A KÓSSA SZELLŐ...] – (1875. [szeptember 10. előtt])

Kéziratok: K¹ Levélben (Reviczky Gyula – Koroda Pálnak, 1875. szeptember 10., OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 29. levél, *Ideális perczek IV.* címmel); K² MTAKKt. K 513/445a 8. r. (*Ideális perczek* címmel együtt, 4. alcímmel, együtt 4 verssel: *Szívemből téptem ezt a dalt, Szép s ifju volt..., Tudnék bár..., Kérlek, ne zengjete...* kezdetűekkel, a versek külön cím n., a tisztázata valószínű ideje: 1875. november vége–december eleje, a kísérőlevél dátuma: 1875. december 7.); K³ OSZKKt. Analekta 5130. v. (Az *Ideális percekből* címmel, egy lapon az *Árva fiú [II.]* verssel, a rectón a *Mea culpa* című vers, de nem Reviczky, hanem Komjáthy Vidor kézírásával, oldalt keresztben, piros tintával: Ugyanott [Bp., Athenaeum, 1895.] felvéve I. kötet 8. lapon, a rectón, a *Mea culpa* című vers alatt: „Ily című vers nincs felvéve a Koroda Pál-féle összes költemények közé (Athenaeum, 1895.) Komjáthy Vidor 1909. XII/18.”);

Közlések: 1. Divat-Nef 1875. december 19. 42. sz. 331. (*Ideális perczek* címmel, II. alcímmel,

I. Nem is volt valami rég... kezdettel – lásd a kötetben meg nem jelent verseknél); **2.** CsalKör 1877. január 28. 4. sz. 76. (*Ideális perczek* címmel, *II.* alcímmel, *I. Nem értem szivedet*); **3.** Polgártárs 1877. november 25. 22. sz. 2.; **4.** Erdélyi Figyelő 1880. március 14. 10. sz. 77.; **5.** KépCsalL 1883. április 8. 28. sz. 435. (Az „*Első szerelem*” ciklusból *II.* címmel, a *I. Szép volt és ifju...* és a *III. Beh messze tűnt...* kezdetű versekkel); **kötetközlések:** Költők Lugasa 105. (*Zeneszót hoz a kósza szellő...* címmel); Ifjuságom 1883. **FSZ**; Kor. 1895. (*Első szerelem V.* címmel); Kor. 1902. (*Első szerelem V.*, külön cím n.); Kor. 1904. (*Első szerelem V.*, külön cím n.); Paku 1944. (*Első szerelem V.* címmel, külön cím n.); NGB 1969. (*Első szerelem 5.* címmel); NGB 1989. (*Első szerelem 5.*, külön cím n.); VP 1996. (külön cím n.);

A Komlós-kronológiában szerepel az MTA-kézirat *Első szerelem V.* címmel, és *Ideális perczek* címmel is feltünteti a regiszterben a CsalKör-beli megjelenést. Komlós azt állítja, hogy eddig kötetben nem jelent meg, s a szakirodalmi hivatkozásban is tévesen így jelzi;

Szövegkritikai jegyzetek: a dátum – a levélközlés alapján – pontosítható volt;

FSZ-közlés: 3. vsz. 3. sor: mig emendálva: *míg*;

Szövegváltozatok:

K¹ levélközlés: központosásbeli elt.; 2. vsz. 2. sor: száll át h. *átjár*;

K² MTA-beli közlés: ékezetbeli, központosásbeli elt.; 2. vsz. 2. sor: Száll át h. *Átjár*;

K³ OSZK-közlés: helyesírási, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 2. vsz. 2. sor: Száll át h. *Átjár*; 3. vsz. 3. sor: *S én, míg rajongva átölellek*; 3. vsz. 4. sor: Érzem, hogy h. *Bevallom*;

1. Divat-Nef-közlés: központosásbeli, ékezetbeli elt.; 3. vsz. 3–4. sor:

S míg szenvedélylyel átölellek,

Bevallom, most is úgy szeretlek;

2. CsalKör-közlés: központosásbeli, ékezetbeli elt.; 2. vsz. 2. sor: száll át h. *átjár*; 3. vsz. 4. sor: Érzem, hogy h. *Bevallom*;

3. Polgártárs-közlés: ékezetbeli, központosásbeli elt.;

4. Erdélyi Figyelő-közlés: ékezetbeli, központosásbeli elt.;

5. KépCsalL-közlés: ékezetbeli, központosásbeli elt.;

Magyarázatok: A *Költők Lugasa* dátum nélkül jelent meg. (A Reviczky szerkesztette kötetről bővebben lásd a bevezető tanulmányban.) Reviczky levelezéséből tudjuk, hogy 1883 márciusában állította össze a kötet anyagát. (A kötet munkálatairól, várható megjelenéséről lásd Reviczky Gyula leveleit Koroda Pálnak, Bp., 1883. február 10.; Bp., 1883. március 8. – OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 32., 33. levél);

Bakalovich Emma egy kései, Reviczkynek írt levelében így írt a kötetről: „A költők lugasában szeretek lapozgatni, nemcsak kiállítása gyönyörű, beltartalma is gondosan van válogatva. Örülök, hogy nálunk is ily szépen tudnak metszeni, kár hogy annyi a sajtóhiba!” (Detta, 884. 15/I. keltezéssel) [Emma egyébként tényleg érdeklődött az irodalom iránt, több irodalmi lapot járatott és olvasott (pl. a Petőfi Társaság lapját, a Dengi János szerkesztette *Délibáb*ot, mint azt 1877. szeptember 24-én kelt levelében megírta Reviczkynek, de ugyanezt erősíti meg Denginek egy Reviczkynek szóló levele is – 1877. szeptember 19., OSZKKt. Levelestár, az irattári rájegyzés szerinti 3. levél);

Magát a verset Reviczky említi Korodának írt levelében is: „Mit olvastál tőlem az utóbbi időken? – Ideális perczek (D[ivat]-Nef.[elejts]) Hársfa regéje (Esztergom és Vácvidék) ugyhiszem [!] ismeretlenek előtted.” (Denta, 1876. január 28. – OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 26. levél);

Másfél év múlva Reviczky – a Bakalovich Emma iránti szerelme tetőfokán – így vallott a versről Korodának: „A multkor olvastam verseimet, (n[ota]. b[ene]. vagy 50 versemet a jobbak közül leírtam neki.) többi közt a »Zeneszót hoz a kósza szellő...« kezdetű is. Most jutott eszembe, hogy egy idő óta ő mindig fehér ruhában jár; holott előbb sose láttam így. Pedig de szépen néz ki, Istenem! [Emmáról bővebben lásd az *Emma*-ciklus verseinél.]

Alkalmasint azt gondolta, hogy róla irtam, mert egy vers alá sem irtam datumot. –

Az az első két sor pedig nagyon illik arra a zene-társalgásra. Mintha próféta lettem volna! Ez az egyetlen versem, (meg »Donna Diana«, mert az ugyan nem illik rá, s ő mégis mindig dicséri) mely nem igaz. Tán mondtam, hogy Pesten az én szobám melletti lakáson játszottak egy polkát, melynél sokat tánczoltam B. Berthával. (Hajnik.) [A Berthaszerelemről bővebben lásd Császtvay 1999.] Ez az első strófa tehát való. A többi aztán ragaszték, emlékezés Lajkára, de nem történt meg. – Most már igaz vers; de én olyan bolondos pedans vagyok e tekintetben, hogy extra emiatt közöltetem 1875-iki dátummal.” (Reviczky Gyula levele Koroda Pálnak, Denta, 1877. augusztus 14. – OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 25. levél);

Szakirodalom: Komlós, *It* 1955.

(9.)

VI. [BEH MESSZE TÜNT, BEH VÉGET ÉRT...] – [1877/1883]

Változat: *Elveszett idők* címmel, **FSZ:** OSZKKt. Fol. Hung. 1858/5 r.;

Kézirat: nincs;

Közlések: 1. MHáziasszony 1882. április 9. 2.; 2. KépCsalL 1883. április 8. 28. sz. 435. (Az „Első szerelem” ciklusból III. címmel, a I. *Szép volt és ifju...* és a II. *Zeneszót hoz a kósza szellő...* kezdetű versekkel); **kötetközlések:** Ifjúságom 1883. **FSZ;** Kor. 1895. (*Első szerelem VI.* címmel); Kor. 1902. (*Első szerelem VI.*, külön cím n., *Be messze tűnt* kezdettel); Kor. 1904. (*Első szerelem VI.*, külön cím n.); Paku 1944. (*Első szerelem VI.* címmel, külön cím n., *Be messze tűnt...* kezdettel); NGB 1969. (*Első szerelem 6.* címmel); NGB 1989. (*Első szerelem 6.*, külön cím n., 1883-as dátummal); VP 1996. (*Beh messze tűnt...* kezdettel, külön cím n. 1883-as dátummal);

A Komlós-kronológiában szerepel, a *KépCsalL*-beli közlést jelzi (*Be messze tűnt...* címmel);

Szövegváltozatok: 1. MHáziasszony-közlés: egybe-külön írásmódbeli, központosásbeli, ékezetbeli elt.; 2. KépCsalL-közlés: kis-nagybetűs írásmódbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.

(10.)

***ELVESZETT IDŐK (1877. júl. 23.) – (1877. július 23.)**

Változat: *Beh messze tűnt, beh véget ért...* címmel;

Kézirat: OSZKKt. Fol. Hung. 1858/5 r. (lila tintával, a versön lila tintával *A jegyesek I. Könyves András szórakozottsága...*) **FSZ;**

Közlés: VP 1996. (a szöveg közlése a szövegkritikai jegyzetekben);

Szövegkritikai jegyzetek: Az OSZK-kéziratban az 1. vsz.-ot Reviczky vékonyan áthúzta, a 2–3. vsz.-ot pedig több vonallal is. A papír alja letépve, így a 6. vsz. két sorának második fele nem olvasható;

FSZ-közlés: 1. vsz. 2. sor: (áth. *Hogyan? most is kísértenek*) *Lám, lám! az elveszett idők* (új sorban, áth. *Az elveszett idők*) *Most is kísértenek?*; 2–3. vsz. több vonallal áth.) 4. vsz. 1. sor: (áth. *A sors*) *Egymásnak végzetünk soha*; az 5. vsz. mellett: 1, a 6. vsz. mellett: 2, a 7. vsz. mellett: 3, eredeti sorrendjük: 1-3-2;

Szövegváltozat: VP-kiadás: 1. vsz. 3. sor: szellem h. *nekem*; nincs jelölve, hogy az 1–3. vsz.-ot Reviczky vékonyan áthúzta.

TALÁLKOZÁS

(1879. május 14.)

(11.)

I. [IGY JÖVÜNK ÖSSZE HÁT MEGINT...] – (1879. május 14.)

Kézirat: nincs;

Fordítás: A verset *Begegnung* címmel lefordította Márkus Sámuel (Márkus 172–173.); (12.)

2. [ÓH, MERT TE SEM FELEJTHETÉD...] – (1879. május 14.)

Kézirat: nincs;

Kötetközlés: a többi verssel való közlés mellett még: Költők Lugasa 216. (csak az *Óh, mert te...* kezdetű vers);

(13.)

3. [ÓH, CSAK NEVESSÜNK! MONDJ BOLONDAK...] – (1879. május 14.)

(14.)

4. [AKKOR TE MÉG KIS LÁNYKA VOLTÁL...] – (1879. május 14.)

(15.)

5. [RUHÁJA KÉK VOLT, SZEME IS KÉK...] – (1879. május 14.)

Kézirat: nincs;

Közlések: FL 1879. július 25. 170. sz. 821. (*Találkozás [Május 14.] I–V.* címmel, a versek külön cím n.); **kötetközlések:** Ifjuságom 1883. **FSZ:** Kor. 1895. (*Első szerelem VII. Találkozás 1879. május 14.* címmel); Kor. 1902. (*Első szerelem VII. Találkozás. 1879. május 14.* címmel, a versek 1–5. jelöléssel, külön cím n.); Kor. 1904. (*Első szerelem VII. Találkozás. 1879. május 14.* címmel, a versek 1–5. jelöléssel, külön cím n., a 3. vers *Oh, csak nevéssünk!...* kezdettel); Paku 1944. (*Első szerelem VII. Találkozás 1879. május 14.* címmel, külön cím n., a 3. vers *Oh, csak nevéssünk!...* kezdettel); NGB 1969. (*Találkozás 1–5.* címmel); NGB 1989. (*Találkozás 1–5.* címmel, az 1–3. vers *Így jövünk össze hát megint..., Ó, mert te sem felejthetéd..., Ó, csak nevéssünk!...* kezdettel); VP 1996. (*Találkozás 1–5.* címmel, külön cím n., az 1–3. vers *Így jövünk össze hát megint..., Ó, mert te sem felejthetéd..., Ó, csak nevéssünk!...* kezdettel);

Szövegváltozatok: FL-közlés: helyesírási, egybe-külön írásmódbeli, központosásbeli, ékezetbeli elt.; *Így jövünk össze hát megint...* kezdetű versben: 1. vsz. 1. sor: haloványan h. halaványan; *Óh, mert te sem felejthetéd...* kezdetű versben: 1. vsz. 2. sor: Azt a bűbajos, szép regét; *Ruhája kék volt...* kezdetű versben: 1. vsz. 3. sor: leány h. lány.

(16.)

VIII. A POZSONYI LIGETBEN (1880. augusztus 5.) – (1880. augusztus 5.)

Kézirat: nincs;

Közlések: Koszoru 1881. VIII. köt. 70–71. (*1880. aug. 5.* alcímmel); **kötetközlések:** Ifjuságom 1883. **FSZ:** Kor. 1895. (*Első szerelem VIII. A pozsonyi ligetben. 1880. augusztus 5.* címmel); Kor. 1902. (*Első szerelem VIII. 1880. augusztus 5* címmel és alcímmel); Kor. 1904. (*Első szerelem VIII.* címmel); Paku 1944. (*Első szerelem VIII.* címmel); NGB 1969. (ciklus-számozás n.); NGB 1989. (alcím n.); VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, a *Koszoru*-beli közlést jelzi;

Szövegváltozat: Koszoru-beli közlés: helyesírási, egybe-külön írásmódbeli, központosásbeli, ékezetbeli elt.;

Magyarázatok: A vers kéziratos, fél 2° formátumú fogalmazványát (javításokkal) említik a Mikes Lajos-kéziratgyűjtemény egyik darabjaként, melyet 1928-ban bocsátott aukcióra a Lantos Kiadó. (In: *Szendrey Julia levelesládájának kincsei.* Bp., 1928. 75.) A kézirat ma ismeretlen helyen lappang;

A versbéli liget a *Pozsony és környéke* című kiadvány (Pozsony, 1865.) szerint a lakosság kedvenc sétálóhelye volt. A Duna túloldalán húzódó sétányt 1826-ban építették, „belseje izletesen berendezett és dicséretes gonddal ápoltt parkot képez. [...] Itt gyülekezik össze számosan, és nyári időben naponta a pozsonyi közönség, felaláandalogván a mosolygó virágágyak és egyes facsoportok közt kigyózdó utakon” – írta a városismertető kiadvány abból az időből, amikor Reviczky a pozsonyi katolikus főgimnázium tanulója volt.

A „dunaparti liget”-et (németül: Au) Kölcsey is említette az *Országgyűlési tudósításokban*. A liget már akkor, a reformkorban is kedvelt kirándulóhelye volt a városnak. (Vö. Kölcsey Ferenc: *Országgyűlési tudósítások*. Kiad. Völgyesi Orsolya. Bp., 2000. 147., jegyz.: 394.)

A ligetről Fényes Elek is hosszabban megemlékezett: „A’ promenade után legkedvesebb sétáló helyük a’ posoniaknak a’ Duna tulsó [jobb] partján lévő Au. Ez csak kevés esztendővel azelőtt, egy százados eger és tölgyfákkal benőtt, ’s itt, ott árnyékos alleekkal hasított liget volt; de az újabb időkben, az aggfák nagyobb részint való kivágatása; a’ mocsáros árok betöltése; helyette különbféle csemeték, ritka ültetése, ’s az üres téreknek pázsit fűmagokkal való bevetése által kellemetes angol kertet képező mulató helyé változtatott. A’ bele épített, ’s éppen a’ hiddal általellenben fekvő kávéház csinos, ’s a tornácából a’ hidon tolongó sokaságra, a’ városra, az ezt félhold formára bekerítő szőlőhegyekre szép kilátás esik.” (Fényes 441.)

AZ EMMA-CIKLUS

Reviczky Gyula 1875 novemberétől 1877 őszéig (októberéig) a délvidéki Dentán (Temes vm., szerb–román–magyar mezőváros a Berzava mellett) vállalt házitanítói állást évi 400 forint fizetésért és teljes ellátásért. A hirdetés ötletét állítólag Büttner Lina, Benedek Aladár híresen csúnya, de igen értelmes felesége vetette föl, aki Reviczkyt pártfogolta, s a hirdetést is ő szövegezte, az odaútra való költséget pedig Dalmady Győző kölcsönözte Reviczkynek. A Dentával szomszédos Dettán – a Dentától félórányi járásra lévő, 3500 magyar és német lakosú városkában – élő, a költőnél pár évvel idősebb, irodalombarát Bakalovich [más források szerint: Bakálovich – ez azonban kevésbé állja meg a helyét, mert a család délvidéki sváb volt – Cs. T.] Emmával november elején ismerkedett meg. Koroda Pált így tájékoztatta az eseményről: „Megismerkedtem egy nővel, az elsővel, ki már azelőtt is ismert és »tisztelt« verseimből. Bakalovich Emma, ki főleg a »Csevegések«-et dicsérte, s a »Figyelő«-ben jött dolgozataimat is ismeri. – N[ota] B[ene] ő szerezte nekem mostani állásomat.” (Reviczky Gyula levele Koroda Pálnak, Denta, 1875. december 20. – OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 15. levél.) [*Csevegések* cím alatt a Reviczky halála utáni kötetekben négy vers jelent meg (lásd a kötetben meg nem jelent, 1874–1875-ös verseknél), de itt nyilvánvalóan az *Új Idők*-beli közlésről lehet szó, amely 1875. március 6-án, a 10. számban e cím alatt az *I. Gyülöltem embert és világot...*, valamint a *II. Nem az irigység szól belőlem...* kezdetű verseket hozta. (A vers kapcsán kezdődött Vadnai Károllyal való ellentéte, mert Vadnai szerkesztői megjegyzésben üzentte meg, hogy nem hajlandó közölni a verset. – *Fővárosi Lapok* 1874. 265. sz. – Az affér folytatásáról lásd a *Sátán [I.]* című vers magyarázatait.) Hogy az *Új Idők*-beli közlésről lehet szó, az valószínűsíti, hogy Reviczkynek a dentai nevelői állásra való jelentkezése is itt jelent meg, amire Balakovich Emma sietett válaszolni, s megnyerni barátnője gyermekei mellé a költőt. [Az állásra való ajánlkozásról bővebben a *Filiszterekhez [II.]* című vers magyarázataiban (lásd az *Ifjúságom* című kötet versei között).];

Bár Reviczky szerelme valószínűleg beteljesületlen maradt, Emmára még egy évtized után is nosztalgikus érzelmekkel gondolt. Mindamellett nem tudhatjuk, pontosan mi történt közöttük, hiszen az is nyilvánvaló, hogy Emmának nagyon imponált, hogy egy országos híró poéta epekedik utána, s mikor Reviczky visszavonult vagy megsértődött rá, azonnal megpróbálta visszaédesgetni, és – szavakkal legalábbis – újra igyekezett felkorbácsolni a költő érzelmét.

1876. január 28-i levelében Reviczky még ezt írta Korodának: „Egy lépést se mozdulok Dentáról; nyugodtan távol a világ zajától élek s épen nem vagyok e tekintetben genie, de megvan, a mi az élethez szükséges: a szerelem s az ifjúság! – Még válogatnom is szabad a cselédtil kezdve egész fölfelé az arisztokrata nőig. Persze Emma a szultánné, kível igazán érdekes viszonyban vagyok s minthogy már benne vagyok a fecsegésben egykissé [!] illusztrálni fogom liaosonunkat. –

Én egyszer (november elején.) voltam Dettán, magamat Bakalovichéknál bemutatni, ott azonban holmi ostoba gőgös agglegény arisztokratákra br. [bárókra] és gr.[ófokra] akadván Emma minden nyájassága és szépségének hatalma sem volt képes pár percnél

tovább tartóztatni. – Azóta nem is voltam Dettán s nem láttam Emmát. Most következnek azonban a legérdekesebb. Bakalovich Emma Horvátné [Horvát József kincstári tisztartó felesége – Reviczky alkalmazója] által minden héten kiüzenteti, hogy jőjnek már egyszer Dettára s mindig valami más ürügy alatt akar velem beszélni. Könyveket küld olvasni sat. – Máskor Dettán volt 13 éves növendékem, ki nekem egy doboz cigarettet hozott Emmától azon üzenettel, hogy haragszik rám mert sohase látogatom meg s beszélte azt is, hogy olvasott egy Emma alatt összeírt verseskötetben tőlem sok verset. [...]

Mindezt pedig azért pletykálom el, hogy fogalmad legyen róla, minő édes érzet az, mikor egy oly nő, mint B. E. (széles vidéken a legszebb nőnek tartják; 22–23 éves –) az író (vagy poéta) iránt viseltetik érdeklődéssel. –

Ő már ismert és szeretett engem, mielőtt látott s most megkérte Horvátnét, hogy akárhol jön tőlem valami dolgozat, küldje el neki. – Pedig hát én éppen nem vagyok női író! –

Itt Dettán is alkalmam van tapasztalni, hogy a poétát csak falun tisztelik.” (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 26. levél);

1876. november 8-án pedig ezt mesélte Korodának: „Ez időtájt jelent meg (februárban) »Donna D.« az »Uj idők«ben. Nyomban reá Emma (meg vagyok róla győződve, miattam) bejött a dentai – parasztbálra s nagyon engagiroztak engem is. Nem mentem el se oda, se Dettára s még mindíg azt irtam:

Mért mentem hozzád akkor egyszer!

Oh, mért találkozám Veled! [Az *Óh, szánj meg engem! óh ne csábíts!*... kezdetű vers 1. vsz.-ának utolsó sorai.]

Aztán ürügyet keresett a levelezésre. S ajánlotta nekem a »Figyelőt«, melyet akkor még nem küldött Ábrányi s széleire (mínt láthattad) mindig írókkal megjegyzéseket tett, melyek még a fatuskót is elbőditették volna. Meg voltam törve s írtam egy hosszú, számos melléklettel ellátott levelet, melynek fele az irodalomra vonatkozott, a másik fele pedig formális szerelemvallomás volt. (N. B. egy pár nappal azelőtt Dettán voltam, s ő ugy viselte magát, hogy teljes lehetetlenség volt nem győzedelmeskednie; kérte arczképemet is cserébe, bucsuzáskor pedig azt mondta: Remélem, most már nem fog kerülni; azonkívül ezidőtájt került kezeim közé az illető naplótöredék) Erre a levélre nem felelt. Tán egy hónap mulva egy két soros levél kíséretében (per »tisztelt asszonyom«) kértem a levél mellékleteit, melyekre szükségem volt. Másnap direkt evégett, hogy nekem ne kellessen írnia, bejött Dentára s a szakácsné által nyitott couvertében, cím és minden más nélkül küldte le a kért iratokat. – Ezt a sértést én végleges szakításnak vettem; ekkor írtam a »Késégek«et. [A verset lásd a kötetben meg nem jelent, 1876-os versek között – Cs. T.] Nem írtam s nem mentem Dettára s még előfizetési felhívást se küldtem neki. (pedig mikor utoljára voltam vele s előre beszéltem a dologról 20 felhívást kért) két felhívás azonban a fiúk által valahogy kezeihez jutott s ő ezekre gyűjtött. Küldött először 5 előfizetőt postai utalványon. – Én nem adtam magamról életjelt[.] Később megint öt előfizetőt egy hideg levél kíséretében. Hallgattam. – Azután reclamálta a levelet. Most megint oly helyzetben voltam hogy kellett valamit felelnem. – [Megírtam,] hogy a pénzt megkaptam, de a munka még [nem] jelent meg. Semmi egyebet. Erre jött aztán az a kedves levél, melyet neked is elküldtem. Megint le voltam győzve, s amit azóta tettem, beszámíthatlan. Válaszomban elküldtem arczképemet, mit ő nagyon kedves módon viszonzott. – Anna napkor tánczoszoru volt Dettán. Erre már elmentem, s ott megint ugy viselte magát, hogy vasból kellene annak lennie, aki ilyesmire meg nem indul. – Mentegette is magát. Azt mondta, hogy egy pár levelemet alkalmasint feltörték, mert csak egy hét mulva kapta meg, mit én alig hittem akkor is. – Azóta gyakrabban eljártam Dettára s Ő mindíg nagyon kedves volt. Szeptember végén, az erdei séta alkalmával azonban megint nagyon különösen viselte magát. Szemrehányásokat tettem magamnak, minek nyitottam meg az érint-

kezést vele s elhatároztam, hogy nem megyek többé hozzája. Rövid időre rá ismét Dettán voltam; (de nem nála) s estefelé találkoztam egy egész sétáló társasággal. Emma is ott volt és köszönésemet nem viszonozta. (Meglehet, hogy nem látott, mert rövidlátó; én pedig nem csatlakozhattam hozzájuk, mert nem voltam magam.) Akárhogy állt a dolog, de nem nagyon rózsás hangulatban voltam az nap. Dettán maradtam s többekkel egyetemben, mondhatom készakarva leittam magam. – Az a kravál, amit akkor csináltunk, a szó szoros értelmében iszonyú. – Másnap még félig kábult fővel visszaküldtem nálam volt könyveit egy hidegsége mellett is »elkeseredett« levél [kíséretében]. Erre írta utolsó levelét [...] se fogom magamnak megbocsátani. Ő persze hallgatott, hanem egy írónnal irt papírdarab kíséretében visszaküldte a könyveket. Itt kezdődik lumpolásom. Ez annak a szomorú komédiának a története, melynek én adtam meg az árát! – Meglehetősen beteg szívvel jöttem Dentára, most lelkem végkép föl van dülva, egy asszony miatt. – S most elítélheted ironikus verseimet, ha tetszik. Én nem haragszom rá. Könyezve, forrón akarok róla írni, de nem bírok; minden fájdalommal változik s lelkem egész sarcamusát regényembe viszem át. – Hiszen én megtudnám fejteni ezt az egész hitvány játékot, csakhogy akkor az étiquette-et, társadalmi szabályokat sat. kellene szóba hoznom; ezeket pedig megvetem és régen irtam erről a témáról egy német verset (Glaub's nicht...).” (OSZKKt. a kéziratári rájegyzés szerinti 19. levél);

1877. augusztus 14-én viszont már ezt írta Korodának: „Beh más az én Emmám! beh más! Mikor olvasta azt, a mit az ambícióról írtam [Reviczky Gyula: *Az ambícióról*. 1–4. *Röpké Ivek* 1877. 6–9. sz. – az értekezés egyébként később megjelent az *Erdélyi Figyelő* hasábjain is: 1879. 8–10. sz. – Cs. T.] s találkozott velem, már messziről nyújtotta kezét s kiáltott: Így csak genie írhat geniekről!” Majd később: „Végtelenül szeretem őt. Gondolhatod, milyen szép lelke van, mert – bár különben is gyönyörű – én testbe sose vagyok szerelmes. – Én Júliába sose lehettem volna szerelmes! Nem szép darab az a »Romeo és Julia«; vagy csak nekem vannak oly különös fogalmaim a szerelemről? Tudod, melyik poéta szerelméről álmodom én legtöbbet? A Dante Beatricejéről! –” (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári számozás szerinti 25. levél);

1877. augusztus 20-án, másik barátjának, Gáspár Imrének pedig így áradozott: „Szeret engem a legszebb, legtisztább, legműveltebb, legszebb, legkedvesebb lány a világon. – Ha Hamlet ismerte volna őt Ophelia helyett, alig mondta volna neki: Menj kolostorba! – Ez a szerelem ösztönöz most minden nagyságra. (Tudod, mely még a »czigaretről« cz. versből datálódik.) Ne félj, nem fogok én Pesten lumpolni. – Nem szükséges az a költészethez.” (PIM Kt. Levelek V. 4657/81/1–2, Benedek Elek-hagyaték.) Őszre azonban Emma újra visszavonulót fűjt: „Nagyon örvendtem, hogy olyan rövid idő múlva emlékezett meg elhagyott barátinójáról és szerettem volna én is azonnal írni hálám jeléül, ha kedves soraiban nem fordulnának oly kérdések elő, melyekre válaszolni, igen nehezemre esik! Valóban szeret? Bocsássa meg, de el nem hihetem. Hiszen éppen amit bucsuzásnál is említettem s mit ismételni sem akar levelében – mivel bevallom rút igazság – én négy évvel idősebb vagyok Önnél, tehát képes sem volnék Önt azon mérvben boldogítani, amint óhajtanám. Az Ön menyasszonyának még nyólni kell, de nem hervadóféltben lenni.” (1877. szeptember 24. „1/2 1kor éjjel” – OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 2. levél);

Az Emma-szerelemről bővebbet Bakalovich Emma Reviczkynek írott leveleiből tudhatunk meg. [Az eredetileg 9 levélből mára már csak 7 darab található. – OSZKKt. Levelestár; 3. levelét (1876. július 7., 1877. okt. 31., éjjel 1 óra, 1880. november 6.) közli Sz. Szigethy is.] Ismerjük Reviczky Emmának írott leveleit is, szintén Sz. Szigethy Vilmos közlésében. Az eredetik helyéről és hollétéről viszont nem lehet tudni semmit. Szigethy állítólag Emma húgánál, Madynél járt, hogy kifaggassa őt az Emma–Reviczky-szerelem-

ről. Kiderült, hogy Emma tizenöt évesen beleszeretett egy „Titel ohne Mittel”-féle ficsúrba, akiről viszont hamar kisült, hogy minden szoknya után fut, így a család hamar kiadta az útját, Emma pedig évtizedekre melankolikus komorságba esett. Az átadott levelek nem sok újat mondanak szerelmükről, inkább csak árnyalják szerelmük képét. Megmaradtak például Reviczky 1876. Szent István napján írott, meglehetősen édeskés sorai, melyeket Emma emlékkönyvébe írt: „...S ha létezik még nagyobb, még tisztább boldogság, legyen az Ön legragyogóbb napsugara. Én majd az üdvösség árnyékában még egyszer átálmodom lelkének kialudt vágyait s a költészet angyalszárnyain küldöm Ön után mindazt, amit nem kellett volna elfelednem. Legyek én az emlékezet néma idvezültje.” A Szigethynek megmutatott levelek közül kettő 1876-ból való (egy dátum nélküli és egy 1876. október 17-én kelt), négy darab pedig 1877 őszéről, Reviczky Dentáról való távozása utáni időből. (Pozsony, 1877. szeptember 10.; Budapest, 1877. szeptember 25.; Budapest, 1877. október 26., 1877. november 6.). 1877. szeptember 10-i levelében így fogadkozott: „Erőt érzek magamban, van határtalan bizalmam a jövőben, tudok küzdeni s ha ön nem hágy el, mindenütt győzedelmeskedem. Ha nem akar az enyém lenni, jobb ha soha sem beszéltem volna önnel. Más célt én itt nem ismerek. Mondja, hogy igen és meghódítom egypár rövid év alatt az egész emberiséget!” (Sz. Szigethy);

Reviczkynek háziasszonyával és tanítványaival időközben egyre inkább elmérgesedett a viszonya. Már 1875 decemberében így panaszkodott Korodának: „...növendékeim oly haszontalanok, hogy (nem teréfa!) már két pipaszárt törtem el rajtuk. – Az alföldön pedig félbarbárság uralkodik. – Kétségbeesem magyar hazám fölött!” (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 16. levél);

1876. március 12-én pedig: „Horvátné, ki eszembe juttatá Putifárné meséjét sok calamitást [baj, nehézség – Cs. T.] szerzett nekem pletykaságaival. (Komisz egy asszony! épen olyan mint gyermekei.) – Már azt hittem, hogy Em-ának is vége, mert ő H-né legjobb barátnéja. E-a mai levele azonban megnyugtatót s e feletti örömben legelőször is neked írok. – Igazán, szeretnék már menekülni innét, H-nél úgy élek mint kutya a macskával; már több ízben kértem fölmentetésemet, de Horvát nem akar eresztetni az iskola-év letelte előtt.” (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 17. levél);

Reviczky mégis kihúzott Dentán még több mint egy esztendő, s többszöri kenyértörés után, véglegesen – miután tanítványai sikerrel letették a vizsgát – csak 1877 őszén, szeptemberben, de legkésőbb október közepén–végén (ennek némiképp ellentmondani látszik a fentebb idézett 1887. szeptember 24-i Emma-levél, mely valamivel korábbi időpontot sejtet) érkezett a fővárosba (előtte Pozsonyban töltött két hetet). A Dentáról való távozás dátumát végül is Emma egy későbbi leveléből tudjuk biztosan: „Hasonlókép kezdem ma soraimat, mint Ön kezdte válaszát egyik levelemre: Okt. (nem nov. mint Ön írja) 18-án 3 esztendeje volt, hogy költöm bucsút mondtam mindennek, mi Dentát illeti e vég-szavakkal: »For ever!»” (1880. november 6. – OSZKKt. Levelestár, a rájegyzés szerinti 4. levél) – Budapesti visszaköltözéséről még a *Dichter-Stimmen* című osztrák irodalmi lap 1877. 5. száma is hírt adott *Aus unserer Dichterwelt* rovatában (62.).

1877 októberétől az év végéig és 1878 első felévéből eddig semmit nem tudunk Reviczky életéről, csak annyi látszott bizonyosnak, hogy Budapesten volt. Emmának írt leveleiben azonban szerepel néhány olyan utalás, amelyből megtudhatjuk, mi történt vele a fővárosba való második érkezést követően. 1877. szeptember 20-i, Emmának írt egyik levelében arról értesítette, hogy: „Budapesten vagyok s azóta bucsút mondtam a Benedek [Aladár]–Darmay [Viktor]–Borostyáni [Nándor]–Kreith [Béla] gróf st. csavargó s a Gáspár–Szűcs Gyula st. bolond csordának. Valóban a magyar irodalom az emberiség söpredékéből áll. Kezdem legalább praxisban a filisztereket jobban szeretni. Bizonyosága, hogy kibékültem Szanával, írok a Petőfi Társaság lapjába és journalisza leszek.” [Darmay Vik-

tor Szemere Miklós költő felfedezettje volt. Koroda szerint: „féktelen szilajságával akart Petőfin túltenni; szakított előkelő családjával hogy költői ábrándjainak éljen; az ő természete ugyan nem vette be Schopenhauert, de ő szórta a leghangosabb dörgedelmekeket az irodalmi hatalmasságok ellen. [...] A Szana Tamás házában volt saját bútoraival berendezett hónapos szobája; egy asztal és egy ágy volt a bútorzat; könyvei, ruhái szanaszét hevertek a padlón.” Szatirikus költeményeiben szenvedélyesen támadta a kormányon lévő Tisza vezette pártot. (*Reviczky Gyula összes költeményei*. Bev. Bp., 1902. 30.);

1877. október 26-i szerelmes levelében Reviczky szót ejtett arról, hogy: „Nagyon sokat írok. Mellékelem a gyöngébb verseket. (A jobbak más témákról szólnak.) Az egyiket akkor írtam, mikor az a bizonyos katzenjammerem volt.”

1877. november 6-án, egy nagyon keserű levelében pedig azt írta Emmának: „Terveimről annyit, hogy kéthétig voltam a Magyar Híradónál, de nem tudok journalista lenni. Most felszólítottak, hogy az Alföld segédszerkesztőjént vállaltam el s így talán (ha feltételeimet elfogadják) lejutok Aradra. Csak Bpestről el el, megundorodom az itteni élettől! Sajnos, hogy amíg Bpsten vagyok, kell érintkeznem ezzel a csőcselékkel.” Megemlíttette még, hogy az *Új Idők* november 15-én újra megindul. [Az Emmának szóló levelek közlése: Sz. Szigethy.]

Arról, hogy végre valami szálláshoz jutott Budapesten, a Korodának írott 1878. augusztus 8-i leveléből értesülünk, ahol új budapesti címét tudatja vele (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 27. levél). [Reviczky lakásairól bővebben az *Ágyban* című versének magyarázataiban. (Lásd a *Magány* című kötet versei között.)]

1878. szeptember 8-án a *Mező-Tur* neki szóló szerkesztői üzenetét már Budapestre küldték (19. sz.). Barátai visszaemlékezéseiből annyit tudunk mindössze, hogy egészen 1878 őszéig, míg végre állást kapott a *Pesti Naplónál* és *A Honnál*, most is hasonló nyomor várt rá, mint 1875-ben. [Állásairól bővebben a *Hát érdeklődik még irántam?...* című vers magyarázataiban (lásd ugyancsak az *Iffuságom* című kötet versei között).]

Mintegy számvetesként – évekkel később, 1884. január 15-i levelében – Emma viszont bűnbánóan így emlékezett kapcsolatukra: „Gyulám, ha valóban oly életunt mint írja, leljen abban vigaszt, hogy hervadt virágja azt tekintené legnagyobb jóltevőjének, ki meggyilkolná. Miért kellett még tetszenem és itt a »Mehlsackék« [’liszteszsák’ – Cs. T.] közt, magamat és egy szép magyar férfit avval ámítani, hogy szeretjük egymást. Unalomból még a koromról is megfeledkeztem! Azelőtt resignált voltam, most határtalanul boldogtalan vagyok! Én is híve lettem Schopenhauernak! Nem érdemes élni! De az utálatos kötelesség, miért szeret anyám! Ön boldogabb, nincsenek szülei! Vétkeztem?! Édes barátom, vigasztaljon, támogasson, kérem tanácsát!” (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 5. levél);

Emma egyébként négy évvel volt idősebb Reviczkynél, 1851. április 5-én született. Különbségük – mely akkoriban még furcsának számított – állandó tárgya volt levelezésüknek, s nyilván közrejátszott abban is, hogy Emma nem kívánt férjhez menni Reviczkyhez. Emma 1889. január 5-én halt meg, hosszas betegeskedés után. Sz. Szigethy közölte sír-emlékének képét is.

Az Emmához írt verseken szembeszökő *Heine Buch der Lieder* (*Dalok könyve*, 1827) hatása;

A ciklus előtti mottó az *Óh, szánj meg engem! óh, ne csábits!...* kezdetű vers 2. vsz.-ának 3–4. sora;

Szakirodalom: Császtvay 2003.

(17.)

I. HIMNUSZ – (1878. augusztus 8.)

Kézirat: nincs;

Közlések: MoNv 1880. június 27. 26. sz. 414.; **kötetközlések:** Ifjúságom 1883. **FSZ;** Kor. 1895. (*Emma I. Himnusz* címmel); Kor. 1902. (*Emma I. Himnusz* címmel); Kor. 1904. (*Emma I. Himnusz* címmel); Paku 1944. (*Emma I. Himnusz* címmel); NGB 1969. (számozás n.); NGB 1989. (ciklusszámozás n., d. n.); VP 1996.;

Szövegkritikai jegyzet: dátumkor.: 1878. augusztus 8. (Reviczky Koroda Pálnak és Komjáthy Jenőnek írt levelei alapján, datálása eddig hiányzott);

Szövegváltozatok: Kor. 1902.-, Kor. 1904.- és Paku-közlés: 18. vsz. 4. sor: örökké h. *örökre*;

MoNv-közlés: kis-nagybetűs, egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 2. vsz. 1. sor: bölcsőmhöz h. *bölcsőmhez*; 2. vsz. 2. sor: Testvérükül h. *Testvérüknek*; 3. vsz. 3. sor: vele h. *véle*; 10. vsz. 2. sor: Emmának helyett: *Zelmának*; 11. vsz. 5. sor: Emmával h. *Zelmával*; 15. vsz. 5. sor: többi h. *földi*; 17. vsz. 5. sor: S az is leszek h. *S maradok is*;

Magyarázatok: A versről lásd Reviczky Gyula levelét Koroda Pálnak, Budapest, 1878. augusztus 8.: „Olyan gamines verseket írok, minő a Zelmának volt s hymnust zengek magamról azzal a refrainnel, hogy: Kedvencez vagyok én az isteneknek! [...] Ha legközelebb talál[kozunk, egész kötet új verssel leplek meg, Hymnusom tudom, fog tetszeni a Sátán csak gyöngye előhangja volt.” (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 27. levél);

Vö. még Komjáthy Jenőnek Budapesten, 1878. szeptember 23-án írt levelével: „Ifjúság és szerelem megjelent a F.[ővárosi] L.[apok]-ban; az Irigység is jön legközelebb. »Hymnus« és A nyolcz boldogság a Havi szemlében.” (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 13. levél) [Az *Ifjúság és szerelem* című vers megjelent a *Fővárosi Lapok* 1878. szeptember 18-i, 214. számában – a versről bővebben a kötetben meg nem jelent, 1878-as verseknél; az *Irigység* című prózai írása a *Fővárosi Lapok* 1879. május 15-i, 112. számában látott napvilágot.];

Árvaság, Szegénység, Megalázás, Szenvedély, Dicsvágy, Szerelem, Ifjúság, Szabadság, Dicsőség, Bölcsesség – A középkori moralitások jelképes figurái, melyek általában a megsemmisített bűnöknek és erényeknek az ember lelkéért folytatott harcát mutatják be. Mivel az allegorikus, megsemmisített fogalmak az emberi gondolkodásban és érzélemlátásban végbemenő folyamatokat ábrázolják, Reviczky általuk elevenítette föl rövid életének legfontosabb szakaszait és munkásságának mozgatórugóit. Az *Árvaság* szomorú gyermekkorát idézi, a *Szegénység* teljes kisemmizettségére, anyagi kiszolgáltatottságra utal, amely apja halálakor derült ki, aki volt feleségével az utolsó fillérig elverte fia hagyatékát. A *Megalázás* a törvénytelen származásra és a budapesti álláskereső sikertelenségére utal. A *Szenvedély* jelentheti a költészet utáni vágyat, illetve az első lelki (Lajka-szerelem), illetve az első „reális” (Bertha-kapcsolat) szerelmet. A *Dicsvágy* mindenképp a poétaság végletes akarását és vállalását magyarázza. A *Szerelem* az Emmához fűződő kapcsolatáról szól;

S azt mondta: Nincs apád és nincs anyád – A vers születésekor Reviczky már évek óta valóban árva volt. Reviczky apja, Reviczky Kálmán nyugalmazott testőrtiszt, híres szerelmi kalandjairól, felelőtlenségéről, hiúságáról és mérhetetlen nemesi öntudatáról, amit később fiába is megpróbált belenevelni. Magyarul rosszul beszélt. Reviczky nevelőanyja domanoveci és lestinei Zmeskál Judit, aki 1846-ban ment nőül Reviczky Kálmánhoz, s 1859-es halála után 500 hold birtokot hagyott nevelt fiára és férjére.

Halála így maradt meg adoptált fia emlékeiben: „Az én életem emlékeimmel kezdődik. Amire nem emlékszem, az nem is tartozik a történelemhez. [...] három éves lehettem s épen sóskát ettem a kertben; midőn valaki megfogta kezemet s szóltanul egy homályos szobába vezetett, hol viaszgyertyák árnyéka ide-oda mozgott, egy fehér ruhás halvány asszony képén. [...] a fehér asszonyhoz vezetett s én zokogva ráborultam, összevisszacsókoltam hideg arcát s kértem őt... ne aludjék oly soká, hanem jöjjön velem a kertbe virágokat szedni.” (PIM Kt. Analekta V. 4735/54/10.)

A nevelőanyjától örökölt vagyonból viszont, mire a költő elérte nagykorúságát, semmi nem maradt, apja az egésznek nyakára hágott. Életfilozófiája az volt, hogy „az élet hazárdjáték, melyet flegmával kell játszani és mely tisztán attól a véletlentől függ, hogy ki milyen kártyát kap”. Felesége halála után, 1861-ben Reviczky Kálmán újra megnősült, egy trencsényi varrónőt, Seipel Annát vette feleségül. Reviczky Kálmán 1873 augusztusának elején halálozott el, felesége fél éven belül hozzáment volt férje kezelőorvosához. [Reviczky Kálmán alakjáról, pénzszórásáról Koroda Pál írt bővebben (*Magyar Szalon* 1889. XI. köt. 547–548.);]

Reviczky szülőanyja a háznál szolgáló tót cseléd lány volt, Bálek (más források szerint: Balek) Veronika. A költő 3 éves korában, 1858-ban, amikor Reviczkyék Lestinbe költöztek, elbocsátották a házból. A szájhagyomány szerint Balek Veronika ezután a gyermeket egyetlenegyszer látta Felsőkubinban, s falu bolondjaként bolyongva tűnt el. Az esetet Reviczky több művében és magánlevelezésében is megörökítette, mikor is a kislányt kilesve az ismeretlen asszony elékerült, hirtelen ölelgetni-csókolgatni kezdte, s azt ismételtette: maga az én kislány! [Ez az életrajzi esemény Krúdy Gyulát is megihlette (*Világ* 1910. június 5. 10.) – Reviczky vallomását szomorú gyerekkoráról lásd az *Árva fiú* és a *Falun* című verseinek magyarázataiban.)]

Reviczky Gyula csak nagykorában, az örökösödési és a katonai sorozási procedura kapcsán szerzett tudomást törvénytelen mivoltáról. [Árvaságáról bővebben az *Árva fiú* című versében, a törvénytelen származásról és a névhasználatról bővebben a *Pénz* című vers magyarázataiban. (Lásd mindkettőt ugyancsak az *Ifjúságom* című kötet versei között.);]

farizeusok (gör.) – Elkülönítettek; vallásilag és politikailag szigorú álláspontot képviselő zsidó irányzat az i. e. 2. század körüli időktől az ókori Júdeában. Jézus erősen bírálta gőgjüket, kapzsiságukat, hiúságukat és képmutatásukat, ők pedig – a főpapsággal összefogva – elhatározták Jézus megsemmisítését;

Homér – Homérosz: görög költő (Kr. e. 8. sz.?)

(18.)

II. DONNA DIANA – [1875/1883]

Kéziratok: K¹ MTAKKt. K 513/445/a 5. r. (a tiszttázat valószínű ideje: 1875. november vége–december eleje, a kísérőlevél dátuma: 1875. december 7.); K² OSZKKt. Analekta 5131. (hátlapon, fekete tintával, átlósan: Felvéve az összes költemények között (Koroda Pál, Athenaeum 1895.) Komjáthy Vidor 1909. XII/18.);

Közlések: 1. ÚjId 1876. február 5. 63.; 2. MSzemle 1891. 26. sz. 302. (csak részletközlés: a 3. és a 4. vsz. 1–2. sora); **kötetközlések:** Ifjúságom 1883. **FSZ;** Kor. 1895. (*Emma II. Donna Diana* címmel); Kor. 1902. (*Emma II. Donna Diana* címmel); Kor. 1904. (*Emma II. Donna Diana* címmel); Paku 1944. (*Emma II. Donna Diana* címmel); Komlós 1955. (*Emma II. Donna Diana* címmel); NGB 1969. (*Donna Diana I.* címmel); NGB 1989. (ciklusszámolás n., *Donna Diana I.* címmel, 1874-es dátummal); VP 1996. (1874-es dátummal);

A Komlós-kronológiában szerepel, csak az MTA-kéziratot jelzi, *Donna Diana* címmel (vö. *Donna Diana II.* címmel szereplő verssel);

Szövegkritikai jegyzet: dátumkor.: az első változat születése: 1875. november, az MTA-kézirat datálása és Reviczky Korodának írt levele alapján (eddig tévesen 1874-re datálták);

Szövegváltozatok: K¹ MTA-kézirat: kis-nagybetűs, egybe-külön írásmódbeli, központosábeli, ékezetbeli elt.; 1. vsz. 3–4. sor:

Bübbajos kép vagy. Nem tudod Te

Mi szenvedély és fájdalom;

2. vsz. 2. sor: *Szerelmed ah, nem ideál.*; 4. vsz. 2. sor: *S melléje azt a jégszívet!*; 4. vsz. 4. sor: ohajtlak h. kívánlak;

K² OSZK-kézirat: ékezetbeli, központosásbeli, egybe-külön írásmódbeli, helyesírási elt.; 1. vsz. 2–4. sor:

*Széditő mosoly ajkadon.
De a kedély, az érező szív
Szépségnél nagyobb hatalom;*

2. vsz. 1–6. sor:

*Nem életcél, nem öntudatlan,
Szerelmed nem az ideál.*

Előkelő, gőgös hiúság:

A te szerelmed ebből áll.

*Langyos vérű, hóbortos ifjak,
Imádjának, – nem féltetek!;*

4. vsz. 7. sor: ha mozdulatlan h. azért, ha néma;

1. ÚjId-közlés: (a 32 soros versváltozat 9 sornyi eltérést mutat, tehát éppen a határán áll annak, hogy a versváltozatot új versként lehessen fölvenni); központosásbeli, ékezetbeli, egybe-külön írásmódbeli elt.; 1. vsz. 2–4. sor:

*Széditő mosoly ajkadon.
De a kedély, az érező szív
Szépségnél nagyobb hatalom;*

4. vsz. 7. sor: *De sirjak-e azért, ha néma;*

2. vsz. 1–6. sor:

*Nem életcél, nem öntudatlan,
Szerelmed nem az ideál.*

Előkelő, gőgös hiúság:

A te szerelmed ebből áll.

*Langyos vérű, hóbortos ifjak
Imádjának, – nem féltetek!;*

4. vsz. 7. sor: ha mozdulatlan h. azért, ha néma;

2. MSz-közlés: központosásbeli, ékezetbeli elt.;

Magyarázatok: 1876. január 28-i levelében Reviczky ezt írta a versről Korodának: „A mellékelt verset Emma küldeményére írta, most már nem tudom Donna Dianát kire applikálni. –” (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 26. levél);

A vers keletkezésének történetéhez lásd Reviczky Gyula levelét Koroda Pálhoz: „Látod, én lehetőleg tartózkodtam minden érintkezéstől Emmával. Mikor bemutattam magam náluk, (75 november elején) ő nagyon szívesen, kedvesen fogadott, de minthogy ott holmi arisztokratákra találtam, nem volt ínyemre az a társaság s megfogadtam, nem megyek oda többé. – Ekkortájt írtam »Donna Diana«-t. [...] Ez időtájt jelent meg (februárban) »Donna D.« az »Új idők«-ben.” (Denta, 1876. november 8. – OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 19. levél);

Donna Diana – Egy rendkívül népszerű 17. századi spanyol drámaíró, Augustin Moreto y Cabana (1618–1669) *El desdén con el desdén* című darabjának alakja. Moreto a toledói érsek káplánja volt. Szerzőként és társszerzőként körülbelül 70 darabot írt. Színműveiben egy új vígjátékípust, a cselvígjátékot honosította meg, amelyben a hősök köznapi küzdelmeket, sakkjátszmákat vívnak egymással, nagy szerepet kap bennük a ravaszság, valamint erőteljesen megjelenik az egyéniség vívódása. Moreto legismertebb színműve, melynek egyik főszereplője Donna Diana, számos későbbi drámaíróra volt nagy hatással. Magyarra

Győry Vilmos, Dalmady Győző barátja és Reviczky ismerőse *Közönyt közönnyel* címmel fordította le 1870-ben a 3 felvonásos vígjátékot, s a Kisfaludy Társaság adta ki a meginduló *Spanyol színműtár* sorozatában. A darab alaphelyzete kísértetiesen hasonlít a Reviczky-vers alaphelyzetére. Reviczky nyilván jól ismerte Moreto munkáit, hiszen egy 1876. augusztus 3-i levelében azt írta Rudnyánszky Gyulának: „Azt azonban nem gondolnám, hogy vígjátékírónak születtem, bár még nem tudom, mi lesz legerősebb oldalam. Én irok verset, kritikát, esztétikát, novellát; ahogy tetszik! Persze hogy szép dolog volna egy új Molière vagy Moretová lenni!” (*Magyar Szemle* 1889. 39. sz. 470.);

Diana, Diána – A római mitológiában a vadászat, a növényzet istennője; Igen érdekes egybeesés, hogy a *Regélő* 1. számában a Heine „*Gondolatai*”-ból [*Ideen. Das Buch le Grand*. 1827.] című cikkben viszont a mondabeli Diana alakja került elő: „A látható mű a láthatatlan gondolatot fejezi ki összhangzatosan; ezért az élet művészete érzületünk és a cselekvés összhangja. Szépnek mondható valamely műdarab, ha az isteni barátságosan hajlik az emberihez: Diana megcsókolja Endymiont; fönségesnek, ha az emberi erőszakosan küzd föl magát az istenihez; Prometheusz dacol Jupiterrel, Agamemnon föláldozza gyermekét. Krisztus regéje egyszerre szép és fönséges is.” (*Regélő* 1875. január 3. 15–16.) Elképzelhető, hogy maga a Heine-szöveg kiválasztása és fordítása is a németül kiválóan tudó Reviczky munkája, de – korrektorként – olvasnia legalábbis mindenképpen kellett. A vers egyébként némiképpen tényleg emlékeztet Heine *Wenn ich in deine Augen seh’...* (*Ha két szemedbe nézhetek...*) kezdetű költeményére.

(19.)

III. [ÓH, SZÁNJ MEG ENDEM! ÓH NE CSÁBITS!...] – [1876/1883]

Változat: A. *Emma* címmel, **FSZ:** Figyelő 1876. március 12. 11. sz. 131.;

B. *Ó mért találkozám veled!* címmel, **FSZ:** OrszVil 1882. III. füz. 54.;

Kézirat: OSZKKt. Fol. Hung. 1858/17. r. (fekete tintás, agyonjavított kézirat, a könyvtár számozása amúgy rossz helyre került, a hátoldalt jelezték előlapnak, áth. cím: *Emma, Óh, szánj meg engem!*... címmel, a vers alatt: Denta, 876 február. és „Figyelő”.);

Kötetközlések: Ifjuságom 1883. **FSZ;** Kor. 1895. (*Emma III.* címmel); Kor. 1902. (*Emma III.*, külön cím n., *Oh, szánj meg engem!* kezdettel); Kor. 1904. (*Emma III.*, külön cím n., *Oh, szánj meg engem!* kezdettel); Paku 1944. (*Emma III.*, külön cím n.); Komlós 1955. (*Emma III.*, külön cím n.); NGB 1969. (*Donna Diana* 2. címmel); NGB 1989. (*Donna Diana* 2. címmel, *Ó, szánj meg engem!*... kezdettel, 1876-os dátummal); VP 1996. (külön cím n., *Ó, szánj meg engem!*... kezdettel, 1876-os dátummal);

Szöveggkritikai jegyzetek: dátumkorr.: a vers első változatának ideje – pontosítás: Denta, 1876. február (az OSZK-kézirat szerint);

FSZ-közlés: a 3. vsz. 4. sor végén a hiányzó pontot pótoltam;

Szövegváltozatok: OSZK-kézirat: központosásbeli, kis-nagybetűs, ékezetbeli elt.; 1. vsz. 2. sor: (áth. *neked*) hozzád; 1. vsz. 3. sor: vergődő bús h. *beteg*, (áth. *sorár*) lázas; 1. vsz. 6. sor: (áth. *Lemondtam*) Én rólad;

2. vsz. 1–7. sor: (áth. *Mindig Terólad álmodom én;*)

(áth. *Még mielőtt ismertelek, megláttalak*) (fölte áth. *Valami titkos vágy ragadt*)

(áth. *Fel-felriadtam álmaimból*) (fölte) Én már ezerszer álmodám

(áth. *Míntha csókolnád ajkamatt!*) (fölte) *Te mosolyogtál könnyek közt, (mellette) Te fényes égi látomány.*

(áth. *Kerestelek;*) (fölte) *Epedve vártalak s hogy ime* (áth. *végre mostan*)

(áth. *Meg*) Valóság lett a képzelet;

Feljajdulok (áth. *nagy-bánatomban;*) *Nem így akartam!*

3. vsz. 2–8. sor: (áth. *Gondolsz-e a jövőre is?*) *Ne fájjon emléked nekem.*

(áth. *Szalonodban könnyű feledni.*) *Te boldog vagy: feledni tudsz csak,*

(áth. *Feledni fogsz ... Te is,*) *Én meg folyvást emlékezem*

(áth. *Ne tudjam, hogy Te is kacagasz* áth., olvashatatlan szó)

(... fogják *Veled* ...

Kikacagnál, el nem viselném, ha Te is még

„Poéta volt, bolond poéta!

Óh, mért találkozám veled!)

4. vsz. 7. sor: (áth. *Csak könyvek árán tud*) *Az soha, soha sem feledhet;* 5. vsz. 5–7. sor:

(áth. *Küzdés s a hír halvány sugára*) *A küzdelem s a vágy*

(áth. *Kísérj csak a hol én megyek,*) *Majd szétszakítja szívemet*

(áth. *Ne is lássalak soha többét!*) *S kerüllek, hogy megmentsem álmom’...*

6. vsz. 4. sor: *Fog várni h. Várni fog;* 6. vsz. 7. sor: *S dalom refrainje lesz a sírig;*

Magyarázat: A vers erős Heine-hatást mutat. A vers hangulatán és a vershelyzet egyezésén túl egyes sorok is visszaköszönnek a *Schöne Wiege meiner Leiden* (Szép bölcsője kínjaimnak... Ford. Szabó Magda) című Heine-versből.

(20.)

*EMMA – (1876. február)

Változat: **A.** *Óh, szánj meg engem!* (lásd az *Ifjúságom* című kötet versei között); **B.** *Ó mért találkozám veled!* címmel, **FSZ:** OrszVil 1882. III. füz. 54.;

Kézirat: OSZKkt. Analekta 5131. (fekete tintával, a versón a *Sátán* című vers kézirata, alul keresztben piros tintával: 1895. évi (Athenaeum) összes kiadásában felvéve I. kötet. 25. lapon. 1927. év 14. sz.) **FSZ:**

Közlés: Figyelő 1876. március 12. 11. sz. 131.;

A Komlós-kronológiában szerepel, a *Figyelő*-beli közlést jelzi, helytelen (*Donna Diana*) címmel;

Szövegkritikai jegyzetek: dátumkorr.: pontosítás: Denta, 1876. február (az OSZK-kézirat szerint);

FSZ-közlés: Az *Óh, szánj meg engem!*... című vers OSZK-kézirata átmenet a vers két változata között. A saját kezűleg 1876 februárjára datált *Emma* című verset Reviczky később átirta. Így az *Emma* című vers bizonyos sorait áthúzta, és a sorok fölé és mellé belejavította az új verziót, ami az *Óh, szánj meg engem!*... című versváltozat felé közelít; 4. vsz. 5., 7. sor: *könyeim h. könnyeim, könyek h. könnyek;*

Szövegváltozat: Figyelő-közlés: kiemelésbeli, helyesírási, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 1. vsz. 4. sor: *Én lemondtam és kerültelek;*

Magyarázatok: Lásd az *Óh, szánj meg engem!*... című vers magyarázatát;

Gáspár Imre úgy emlékszik, hogy Reviczky egy levelében elküldte Emmának a verset: „Ezt a verset *Czigarett-regék* (II.) cím alatt elküldte E-nak, a ki azt felelte rá: Kár, hogy r e g é k , ámbár hősnőjükről a lehető legrosszabb véleménye van.” Gáspár egyébként a verset „chablon-versnek” nevezte, „minőt recept szerint lehet készíteni”, s ez természetesen visszajutott Reviczky fülébe. Amúgy is mérgesedő viszonyukat a dolog még inkább rontotta. Reviczky ezt válaszolta Gáspárnak: „Mert nagyon fáj, hogy oly verset, melyet szívemből téptem chablon-versnek ítélsz. Meglehet, hogy rossz, (hisz nagyon sok rossz verset irtam én már életemben) de chablon-verseket én nem írok.” [A Reviczky-versek kézirata nem ismert, az 1876. március 14-én kelt levélből Gáspár évekkal később, Reviczky halála után közölt részleteket. (Gáspár Imre: *Reviczky Gyula emléke. (Öt évről: 1872–1876.) Debreczen 1889. július 17. 139. sz.]];*

Rudnyánszky Gyula a következőt írta Reviczkynek a versről: „Az én két kedvencem

»Emma« és »Boldogság«, alapjában véve két ellentétes hangulatu szerelmes vers. Emma műdal annak is, aki legmagasabb igényekkel lép föl, míg az utóbbi feltűnő egyszerűségével hódít. A ki csillogást keres, az legroszabb versének fogja mondani, én azonban – lehet, hogy azért mert én is ezen a húron játszom most – kedvesnek találok. Egyáltalában mondhatom meglepett a nem várt érettség, erély a technikában, szépség, lágyság, ércesség a nyelvben s Gáspárétól a maga előnyére teljesen elütő világnézet.” [(Őzdöge 1876. augusztus 7. – OSZKKt. Levelestár, a kéziratári számozás szerinti 1. levél) – Reviczkynek ma nem ismerünk *Boldogság* című versét.]

(21.)

***Ó, MÉRT TALÁLKOZÁM VELED!** – [1882]

Változat: **A.** *Óh, szánj meg engem!* (lásd az *Ifjuságom* című kötet versei között); **B.** *Emma* címmel, **FSZ:** Figyelő 1876. március 12. 11. sz. 131.;

Kézirat: nincs;

Közlés: OrszVil 1882. III. füz. 54. (aláírás n.) **FSZ;**

Magyarázat: Lásd az *Óh, szánj meg engem!*... című vers magyarázatát.

(22.)

IV. [NEM MONDTA SENKI MÉG...] – [1876. október 22. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: Divat-Nef 1876. október 22. 43. sz. 337.; **kötetközlések:** Költők Lugasa 45. (*Nem mondta senki még...* címmel); Ifjuságom 1883. **FSZ;** Kor. 1895. (*Emma IV.* címmel); Kor. 1902. (*Emma IV.*, külön cím n.); Kor. 1904. (*Emma IV.*, külön cím n.); Paku 1944. (*Emma IV.*, külön cím n.); NGB 1969. (*Donna Diana 3.* címmel); NGB 1989. (*Donna Diana 3.* címmel); VP 1996. (külön cím n.);

Szövegkritikai jegyzet: **FSZ**-közlés: 3. vsz. 2. sor: velem h. *vélem* (a versritmus miatt);

Szövegváltozatok: Divat-Nef-közlés: 2. vsz. 1. sor: napvilága h. *napsugára*; 2. vsz. 3. sor: napokról h. *tavaszzól*; 3. vsz. 3–4. sor:

*És életem is meg lesz áldva
S szívembe' nem lesz soha tél;
4. vsz. 3. sor: Ha h. S ha.*

(23.)

V. [A RÉTEKEN JÁROK DALOLVA...] – [1877/1883]

Változat: *A réteken...* címmel, **FSZ:** Délibáb 1877. július 6. 14. sz. 106.;

Kézirat: nincs;

Kötetközlések: Ifjuságom 1883. **FSZ;** Kor. 1895. (*Emma V.* címmel); Kor. 1902. (*Emma V.*, külön cím n.); Kor. 1904. (*Emma V.*, külön cím n.); Paku 1944. (*Emma V.*, külön cím n.); Komlós 1955. (*Emma V.*, külön cím n.); NGB 1969. (*Donna Diana 4.* címmel); NGB 1989. (*Donna Diana 4.* címmel, 1877-es dátummal); VP 1996. (külön cím n., 1877-es dátummal);

A Komlós-kronológiában szerepel, a *Délibáb*-beli közlést jelzi, de hibásan október 5-re datálja, *Donna Diana V. A réteken járok...* (hibás) címmel;

Szövegváltozatok: Kor. 1902-, Kor 1904-, Paku 1944-, Komlós 1955-, NGB 1969-, NGB 1989-kiadásokban: 2. vsz. 1. sor: erdőbe h. *erdőben* – a hiba a sok kiadáson keresztül helytelenül hagyományozódott tovább.

(24.)

***A RÉTEKEN...** – [1877. július 6. előtt]

Változat: *A réteken járok dalolva* (lásd az *Ifjuságom* című kötet versei között);

Kézirat: nincs;

Közlés: Délibáb 1877. július 6. 14. sz. 106. **FSZ**;

A Komlós-kronológiában szerepel, a *Délibáb*-beli közlést jelzi, de hibásan október 5-re datálja, *Donna Diana V. A réteken járok...* (hibás) címmel.

(25.)

***BÁL UTÁN [I.] (Júl. 26.)** – [1876. (július 26.)]

Változat: *Bál után II.* (lásd az *Ifjuságom* című kötet versei között);

Kézirat: nincs;

Közlés: ÚjId 1876. augusztus 5. 32. sz. 376–377. (*Bál után. Júl. 26.* címmel) **FSZ**;

A Komlós-kronológiában szerepel, az *ÚjId*-beli közlést jelzi;

Magyarázatok: A vers a dettai Anna-bál alkalmával született. Reviczky így írt a mulatságról Korodának: „Anna napkor tánczoszoru volt Dettán. Erre már elmentem, s ott megint úgy viselte magát, hogy vasból kellene annak lennie, aki ilyesmire meg nem indul.” (1876. november 8. – OSZKKt. Levelestár, a rájegyzés szerinti 19. levél);

Rudnyánszky Gyula a versről a következőket írta Reviczkynek: „A »Bál után« pointe-je bizonyára ügyes s nem csak e gyors fordulat a kifejlésben, de a hangulatban való átugrás is emelik értékét. A Heineszag nem maradt el ugyan tőle, azonban ez nem kisebbíti.” (Ózdöge, 1876. augusztus 7. – OSZKKt. Levelestár, a kéziratári számozás szerinti 1. levél); **Szakirodalom:** Rupp 60–61. (Rupp szerint a vers annyira Heine-utánérzés, hogy „csaknem Heine-fordítás”.)

(26.)

VI. BÁL UTÁN [II.] – [1876/1883]

Változat: *Bál után. I. (Júl. 26.)* címmel, **FSZ:** ÚjId 1876. augusztus 5. 32. sz. 376–377.;

Kézirat: OSZKKt. Analekta 5111. (lila tintás);

Kötetközlések: *Ifjuságom* 1883. **FSZ**; Kor. 1895.; Kor. 1902. (*Emma VI. Bál után* címmel); Kor. 1904. (*Emma VI. Bál után* címmel); Paku 1944. (*Emma VI. Bál után* címmel); Komlós 1955. (*Emma VI. Bál után* címmel); NGB 1969. (számozás n.); NGB 1989. (*Bál után* címmel, ciklusszámozás n., 1876-os dátummal); VP 1996. (1876-os dátummal); Szil. 2001.;

A Komlós-kronológiában szerepel, az *ÚjId*-beli közlést jelzi;

Szövegváltozat: OSZK-kézirat: helyesírásbeli, központosásbéli elt.;

Magyarázatok: Lásd a *Bál után [I.]* című vers jegyzeteit;

A vers magán viseli Gáspár Imre *A bátkirálynő dalai* című kötetének hatását, különösen *A bátkirálynő...*, *A zene szólt és az Érint röptében kaczerán* kezdetű költeményekkel mutat tematikai, vershelyzetbéli rokonságot. (Pest, Aigner, 1872. 12., 11., 8. old.) Reviczky amúgy sokszor emlegette Gáspár kötetét. Eleinte teljes csodálattal írt és beszélt róla. Több megnyilatkozásából kiderült, hogy kezdő verselőként Gáspárt tartotta költői példaképének. Egy-két évvel később azonban már bírálni is merte, és hosszan fejtegette, hogy *A bátkirálynő dalaiban* Gáspár mennyire nem tudott megszabadulni Heine hatásától.

(27.)

VII. [AKIK A TAPSOT KEDVELIK...] – [1878. október 27. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: *CsalKör* 1878. október 27. 43. sz. 1013.; **kötetközlések:** *Ifjuságom* 1883. **FSZ**; Kor. 1895.; Kor. 1902. (*Emma VII.*, külön cím n.); Kor. 1904. (*Emma VII.*, külön cím n.); Paku 1944. (*Emma VII.*, külön cím n.); NGB 1969. (kezdősor szerint, ciklusszámozás n.); NGB 1989. (kezdősor szerint, számozás n.); VP 1996. (külön cím n.); Szil. 2001.;

A Komlós-kronológiában szerepel, a *CsalKör*-beli közlést jelzi;

Szövegkritikai jegyzet: FSZ-közlés: a záró írásjelet pótoltam;

Szövegváltozat: CsalKör-közlés: helyesírásbeli, központosásbeli elt., 16. sor: lány h. *leány*.

(28.)

VIII. [MIKOR A LANGY SZELLŐCSKE VÁGYAT...] – [1877. június 10. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: Veszprém 1877. június 10. 23. sz. (1.); **kötetközlések:** Ifjúságom 1883. **FSZ;** Kor. 1895. (*Emma VIII.* címmel); Kor. 1902. (*Emma VIII.*, külön cím n.); Kor. 1904. (*Emma VIII.*, külön cím n.); Paku 1944. (*Emma VIII.*, külön cím n.); NGB 1969. (kezdősor szerint, számozás n.); NGB 1989. (kezdősor szerint, ciklusszámozás n., d. n.); VP 1996. (külön cím és d. n.); Szil. 2001.;

Szövegkritikai jegyzet: dátumkor.: 1877. (a Veszprém-közlés alapján, datálása eddig hiányzott);

FSZ: nyilvánvaló hiba javítása: 2. vsz. 3. sor: Míkor h. *Mikor*;

Szövegváltozatok: *Veszprém*-közlés: egybe-külön írásmódbeli, helyesírásbeli, ékezetbeli elt.; 1. vsz. 5. sor: felhőhez h. *felhőhöz*; 2. vsz. 4. sor: erdőbül h. *erdőből*;

Fordítás: A verset *Erste Liebe VIII.* címmel lefordította Márkus Sámuel (Márkus 167–168.). Márkus azonban nem jelezte, hogy ez a vers nem a Lajka-versek közé tartozik, hanem az Emma-versek 8. darabja.

(29.)

IX. ÖRÖK SZERELEM [I.] (1877. júl. 14.) – (1877. július 14.)

Változat: *Örök szerelem II.* címmel, **FSZ:** *HölgyekL* 1878. május 12. 19. sz. 221.;

Kézirat: nincs;

Közlések: MoNv 1883. március 23. 12. sz. 178.; **kötetközlések:** Ifjúságom 1883. **FSZ;** Kor. 1895. (*Emma IX. Örök szerelem. 1877. július 14.* címmel); Kor. 1902. (*Emma IX. Örök szerelem. 1877. július 14.* címmel); Kor. 1904. (*Emma IX. Örök szerelem. 1877. július 14.* címmel); Paku 1944. (*Emma IX. Örök szerelem. 1877. július 14.* címmel); NGB 1969. (ciklusszámozás n.); NGB 1989. (*Örök szerelem* címmel, alcím és ciklusszámozás n.); VP 1996. (*1877. júl. 14.* alcímmel);

A Komlós-kronológiában szerepel, a *HölgyekL*-beli közlést jelzi, de tévesen május 12. helyett 2-ra datálja;

Szövegkritikai jegyzet: **FSZ**-közlés: 8. vsz. 6. sor: záró írásjel megváltoztatása (vessző h. pont);

Szövegváltozat: MoNv-közlés: helyesírási, ékezetbeli, központosásbeli elt.; *-gal jelölt szerkesztői megj.: „Mutatvány a nagy tehetségű szerző sajtó alatt lévő kötetéből”;

Magyarázatok: *Régi szeretőm vagy! Már mi régen*

Megöleltük egymást számtalanszor.

Egyszer élünk minden ezer évben, – Reviczky erősen érdeklődött a kor vulgarizálódott divat-buddhista tanai iránt, melyeknek egyik gyökere Schopenhauer tanaira vezethető vissza;

Bori Imre szerint ez a „buddhista gondolatban fogant költészet” mintaverse (*A költészet témája: a filozófia.* (Reviczky Gyula). *Híd* 1982. I. 703–716.);

Fordítás: A verset *Ewige Liebe* címmel lefordította Márkus Sámuel (Márkus 174–176.).

(30.)

***ÖRÖK SZERELEM [II.] – [1878. május 12. előtt]**

Változat: *Örök szerelem [I.]* címmel (lásd az *Ifjúságom* című kötet versei között);

Kézirat: nincs;

Közlés: HölgyekL 1878. május 12. 19. sz. 221. **FSZ**;

A Komlós-kronológiában szerepel, a *HölgyekL*-beli közlést jelzi, de tévesen május 12. helyett 2-ra datálja.

(31.)

X. ARCZKÉPÉRE / EGY ARCZKÉPRE – [1877. október 5. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: Délibáb 1877. október 5. 27. sz. 214. (*Egy arczképre* címmel); **kötetközlések:** Ifjúságom 1883. **FSZ**; Kor. 1895. (*Emma X. Arczképre* címmel); Kor. 1902. (*Emma X. Arczképre* címmel); Kor. 1904. (*Emma X. Arczképre* címmel); Paku 1944. (*Emma X. Arczképre* címmel); NGB 1969. (ciklusszámozás n.); NGB 1989. (*Arcképre* címmel, ciklusszámozás n.); VP 1996. (*Arcképre* címmel);

A Komlós-kronológiában szerepel, a *Délibáb*-beli közlést jelzi;

Szövegváltozatok: Délibáb-közlés: két szakaszba törve, helyesírásbeli elt.; 3. sor: csöndes h. *csendes*; 7. sor: zajló h. *zajgó*; 8. sor: Szép szemed h. *Emléked*;

Magyarázat: Emma arcképét közölte Sz. Szigethy. A kép tanúsága szerint Emmát nehezen lehetne szépnak nevezni. A cikkben Emma dettai sírjának fotója is szerepel.

(32.)

XI. SOUVENIR / SZÁRAZ VIRÁG – (1877. március)

Kézirat: Levélben (Reviczky Gyula – Koroda Pálnak, Denta, 1877. március, OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 22. levél);

Közlések: 1. HölgyekL 1877. október 28. 7. sz. 82. (*Száraz virág* címmel); 2. Szabadság 1883. január 24. 7. sz. [2.]; **kötetközlések:** Ifjúságom 1883. **FSZ**; Kor. 1895. (*Emma XI. Souvenir* címmel); Kor. 1902. (*Emma XI. Souvenir* címmel); Kor. 1904. (*Emma XI. Souvenir* címmel); Paku 1944. (*Emma XI. Souvenir* címmel); NGB 1969. (ciklusszámozás n.); NGB 1989. (ciklusszámozás n., 1883-as dátummal); VP 1996. (1883-as dátummal);

A Komlós-kronológiában szerepel, a *Szabadság*-beli közlést jelzi;

Szövegkritikai jegyzet: dátumkor.: 1877. (a levélközlés alapján, datálása eddig hiányzott);

Szövegváltozatok: levélközlés: központosásbeli elt.;

1. HölgyekL-közlés: központosásbeli elt.; 1. vsz. 3. sor: ez h. *az*;

2. Szabadság-közlés: *-gal jelölt szerkesztői megj.: „Reviczky Gyula »Ifjúságom« című verskötetéből. Megjelent a Petőfi Társaság kiadásában”; központosásbeli, ékezetbeli, egybekülönírási elt.; 1. vsz. 2. sor: van h. *tán*; 1. vsz. 3. sor: ez h. *az*, hisz’ h. *hogy*;

Magyarázatok: A verset 1877 márciusában elküldte Korodának: „Azt Te is tudod, hogy én legkevésbé szeretem a szerelmes verseket, talán azért, mert nagyon kevés igazi szerelmes vers van. – A bombasztokat és hazugságokat utálom! – Küldök két szerelmes verset s a »Filiszterekhez« átdolgozását.” [A levélben ma csak a *Souvenir* című vers szerepel. – Denta, OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 22. levél];

A verset Komjáthy Jenő is kérte Reviczkytól újonnan indult lapjába, a *Röpke Ivekbe*, de Reviczky a *Filiszterekhez* [I.] címűt küldte helyette: „A »Souvenir«-t máshová küldtem már. A »Filiszterekhez«-t azonban rendelkezése alá bocsátom...” (Denta, 1877. április 15. – OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 2. levél);

Fordítás: A verset *Souvenir* címmel lefordította Márkus Sámuel (Márkus 181–182.).

(33.)

XII. [GYAKRAN JELENSZ MEG ÁLMAIMBAN...] / AZ „IDEÁLIS PERCZEK-BŐL”
– [1877. július 29. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: 1. CsalKör 1877. július 29. 30. sz. 701. (Az „Ideális perczek-ből” címmel); 2. Mátravidék 1880. február 7. 11. sz. 82.; **kötetközlések:** Ifjúságom 1883. **FSZ**; Kor. 1895. (*Emma XII.* címmel); Kor. 1902. (*Emma XII.*, külön cím n.); Kor. 1904. (*Emma XII.*, külön cím n.); Paku 1944. (*Emma XII.*, külön cím n.); NGB 1969. (ciklusszámozás n.); NGB 1989. (kezdősor szerint, ciklusszámozás n.); VP 1996. (külön cím n.);

Szövegkritikai jegyzet: dátumkor.: 1877., a *CsalKör*-közlés alapján (datálása eddig hiányzott);

Szövegváltozatok: 1. CsalKör-közlés: központosásbeli elt.; 2. vsz. 1. sor: hajnalarczczal h. *mosolyogva*; 2. vsz. 3. sor: úgy-e h. *végre*;

2. Mátravidék-közlés: helyesírási, egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.

(34.)

XIII. [A VILÁGON TE A LEGKEDVESEBB...] / ÉDES DALOK, MÉRGES DALOK!
– [1878. július 21. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: 1. CsalL 1878. július 21. 334. (*Édes dalok, mérges dalok!* címmel); 2. Felvidék 1878. október 31. 1. (*Édes dalok, mérges dalok!* címmel); 3. Koszoru 1883. I. április 8. 14. sz. 216. (*Édes dalok, mérges dalok* címmel); **kötetközlések:** Ifjúságom 1883. **FSZ**; Kor. 1895. (*Emma XIII.*); Kor. 1902. (*Emma XIII.*, külön cím n.); Kor. 1904. (*Emma XIII.*, külön cím n.); Paku 1944. (*Emma XIII.*, külön cím n.); Komlós 1955. (*Emma XIII.*, külön cím n.); NGB 1969. (kezdősor szerint, ciklusszámozás n.); NGB 1989. (kezdősor szerint, ciklusszámozás n.); VP 1996. (külön cím n.);

A Komlós-kronológiában szerepel, a *CsalL*-beli és a *Koszoru*-beli közlést jelzi, a *Koszoru*-belit – az eltérő cím miatt – kötetben eddig meg nem jelentként tünteti föl;

Szövegváltozatok: 1. A CsalL-közlés: ékezetbeli, központosásbeli elt.; 1. vsz. 7. sor: költők bánata h. *sok lovagregény*; 1. vsz. 8. sor: Az h. *S az*; 2. vsz. 1. sor: ismerőd h. *ismerős*; 5. vsz. 4. sor: A vers emészt, a vers lassú halál h. *A vers – ha jó, ha rossz – lassú halál*; 5. vsz. 5. sor: szüntelen’ h. *szünetlen’*; 5. vsz. 8. sor: Akit h. *Melyet*;

2. Felvidék-közlés: ékezetbeli, központosásbeli elt.; 4. vsz. 1. sor: művét h. *dalát*; 4. vsz. 2. sor: balzsama h. *bánata*; 4. vsz. 7. sor: szeretted h. *szereted*; 5. vsz. 4. sor: emészt h. *gyötör*; 5. vsz. 5. sor: szüntelen’ h. *szünetlen’*; 5. vsz. 8. sor: Akit h. *Melyet*;

3. Koszoru-közlés: *-gal jelölt szerkesztői megj.: „Mutatványul az »Ifjúságom« című kötetből, mely a Petőfi-társaság legközelebbi kiadványa lesz”; ékezetbeli, központosásbeli elt.;

VP-közlés: 5. vsz. 5. sor: szünetlen’ h. *szüntelen’*.

(35.)

XIV. [OH, NE NÉZZ RÁM MOSOLYOGVA!] / OH, NE NÉZZ RÁM... – [1877. február 17. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: 1. ÚjId 1877. február 17. 7. sz. 75. (*Oh, ne nézz rám...* címmel); 2. Délibáb 1877. május 4. 5. sz. 34. (*Oh, ne nézz rám...* címmel); **kötetközlések:** Ifjúságom 1883. **FSZ**; Kor. 1895. (*Emma XIV.*); Kor. 1902. (*Emma XIV.*, külön cím n.); Kor. 1904. (*Emma XIV.*, külön cím n.); Paku 1944. (*Emma XIV.*, külön cím n.); NGB 1969. (kezdősor szerint, számozás n.); NGB 1989. (*Ó, ne nézz rám mosolyogva!*... kezdettel, ciklusszámozás n.); VP 1996. (külön cím n., *Ó, ne nézz rám mosolyogva!*... kezdettel);

A Komlós-kronológiában szerepel, az *ÚjId*-beli közlést jelzi;

Szövegváltozatok: 1. ÚjId-közlés: központosásbeli, ékezetbeli elt.;

2. Délibáb-közlés: egybe-külön írásmódbeli, központosásbeli, ékezetbeli elt.

(36.)

XV. [NE OKOZZ', NE VÁDOLJ SZÜNTELEN!] / NE ÁTKOZZ... / PARALIPOMENA. EMMÁHOZ [II.] – [1877. november 18. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: HölgyekL 1877. november 18. 10. sz. 114. (*Ne átkozz...* címmel); **kötetközlések:** Ifjuságom 1883. **FSZ**; Kor. 1895. (a ciklusból kiemelve, *Paralipomena. Emmához II.* címmel); Kor. 1900. (a ciklusból kiemelve, *Paralipomena. Emmához 2.*); Kor. 1902. (a ciklusból kiemelve, *Paralipomena. Emmához II. Ne okozz, ne vádolj szüntelen!* címmel); Kor. 1904. (a ciklusból kiemelve, *Paralipomena. Emmához II.* címmel); Paku 1944. (*Emma XV.*, külön cím n. és *Paralipomena. Emmához II.*, külön cím n., versváltozatként adja *Paralipomena. Emmához II.*, külön cím n. a Kor. 1900-közlést is); NGB 1969. (kezdősor szerint, számozás n.); NGB 1989. (*Ne okozz', ne vádolj szüntelen!*... kezdettel, ciklusszámozás n.); VP 1996. (külön cím n.); **Szövegváltozatok:** HölgyekL-közlés: *-gal jelölt szerkesztői megj.: „Mutatvány a szerzőnek sajtó alatt levő költeményeiből”; ékezetbeli, helyesírási, központosásbeli elt.; 1. vsz. 1. sor: okozz' h. átkozz; 2. vsz. 1–2. sor:

S mint a föld a nap körül forog,

Ébren, alva csak rád gondolok;

3. vsz. 2. sor: Ha h. S ha; 3. vsz. 4. sor: hozzád h. én is;

4. vsz. 3. sor: Hejh, ha te is h. Érzem is, ha;

Kor. 1895-közlés: 2. vsz. 1–2. sor: *S mint a föld a nap körül forog, Ébren alva csak rád gondolok;* 3. vsz. 2. sor: Ha h. S ha; 3. vsz. 4. sor: hozzád h. én is; 4. vsz. 3. sor: Hejh, ha te is h. Érzem is, ha;

Kor. 1900-közlés: 1. vsz. 4. sor: *Gondolatom, álmom csak te vagy!*; 2. vsz. 1–2. sor:

S mint a föld a nap körül forog,

Ébren, alva csak rád gondolok;

3. vsz. 2. sor: Ha h. S ha; 3. vsz. 4. sor: hozzád h. én is; 4. vsz. 3. sor: Hejh, ha te is h. Érzem is, ha (Kor. 1902- és a Kor. 1904-közlés: megegyezik a Kor. 1900. közlésével);

Paku-közlés: a vers mindkét változatának közlése.

(37.)

XVI. [TIPORJ LÁBAIDDAL, GYALÁZZ MEG, NEVESS KI!] – [1877. november 9. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: 1. Délibáb 1877. november 9. 32. sz. 250. (*-gal jelölt szerkesztői megj.: „Mutatvány a költő s. alá rendezett költeményeiből”); 2. OrszVil 1883. március 31. 211. (Az *Emma ciklusból I.* címmel és alcímmel, 4 másik verssel, a versek külön cím n.); **kötetközlések:** Ifjuságom 1883. **FSZ**; Kor. 1895. (*Emma XV.* címmel); Kor. 1902. (*Emma XV.*, külön cím n.); Kor. 1904. (*Emma XV.*, külön cím n.); Paku 1944. (*Emma XVI.*, külön cím n.); NGB 1969. (kezdősor szerint, ciklusszámozás n.); NGB 1989. (kezdősor szerint, ciklusszámozás n.); VP 1996. (külön cím n.);

A Komlós-kronológiában szerepel, a *Délibáb*-beli közlést jelzi;

Szövegváltozatok: 1. Délibáb-közlés: központosásbeli, ékezetbeli elt.;

2. OrszVil-közlés: központosásbeli, ékezetbeli elt.

(38.)

XVII. [WEBERT, CHOPINT JÁTSZOD BETÉVE...] / APRÓ DALOK I. – [1876/1883]

Kézirat: OSZKKt. Fol. Hung. 1858/23. r. (IV. címmel, lila tintás, egy lapon a *Ha mosolygasz, mennybe nézek...* és az *Azok az ingatag poéták!*... kezdetű versekkel, a lap tetején ceruzával: *Souvenir XVI.*);

Közlések: 1. SzegNapló 1881. május 10. 106. sz. 1. (*Apró dalok I.* címmel, a II. *Ha mosoly-*

gasz... kezdetű verssel); **2.** OrszVil 1883. március 31. 211. (Az *Emma ciklusból II.* címmel és alcímmel, 4 másik verssel, a versek külön cím n.); **kötetközlések:** Ifjuságom 1883. **FSZ**; Kor. 1895. (*Emma XVI.* címmel); Kor. 1902. (*Emma XVI.*, külön cím n.); Kor. 1904. (*Emma XVI.*, külön cím n.); Paku 1944. (*Emma XVII.*, külön cím n.); NGB 1969. (kezdősor szerint, ciklusszámozás n.); NGB 1989. (kezdősor szerint, ciklusszámozás n., 1883-as dátummal); VP 1996. (külön cím n., 1883-as dátummal);

A Komlós-kronológiában szerepel, az *OrszVil*-beli közlést jelzi;

Szövegkritikai jegyzet: dátumkor.: 1876/1881. (eddig 1883.); Az alább megvilágított szivarhasonlat és a Chopin-hivatkozás – amely áttételesen összefügg George Sand-nal is (lásd lejjebb) – alapján úgy vélem, a vers – legalábbis első változatban – már jóval korábban, 1876–1877 táján elkészülhetett, még ha csak 1881-ben nyerte is el végső formáját;

Szövegváltozatok: OSZK-közlés: helyesírási elt.;

1. SzegNapló-közlés: helyesírási, egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.; **7.** sor: egyszer h. *egykor*;

2. OrszVil-közlés: azonos **FSZ**;

Magyarázatok: A szivarhasonlat megvilágításához lásd Reviczky Gyula levelét Koroda Pálnak (Denta, 1876. november 8. – OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 19. levél): „Tanítványaim (két haszontalan csavargó) gyakran elbitangoltak Dettára s aztán hoztak mindíg üzeneteket, mért nem megyek be én is sat. Egyszer aztán cigáretteket küldött általuk Emma. – Ezt okvetlenül meg kellett köszönnöm, bármi módon. Irtam a »Czigáretről« című versemet, melyet két sor kíséretében küldtem el postán. Harmadnapra rá jött új küldemény parfumeös cigáret. az általad már ismert levél kíséretében.”;

Az 1877. augusztus 14-én Korodának küldött Reviczky-levelben pedig: „Legnagyobb és egyedüli hibája Emmának, hogy [...] cigáretázik. Elöttem ezt se teszi. Egyszer véletlenül találkoztam vele, midőn szivarzott s akkor is sietett megjegyezni, hogy a szűnyogoktól teszi.” (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 25. levél);

A cigarett körüli eseményekről Gáspár Imrét is tudósította, erről bővebben az *Emma* című vers magyarázataiban (lásd a kötetben meg nem jelent, 1876-os verseknél);

Carl Maria Weber, Friedrich Ernst von (1786–1826) – Német zeneszerző, a romantikus, nemzeti jellegű német opera megeremtője, zongoravirtuóz. Reviczky korában növelte közkedveltségét, hogy testvére, Max von Weber Lipcsében, 1864–1868 között adta ki fivére többkötetes életrajzát;

Frédéric (Fryderyk, François) Chopin (1810–1849) – Lengyel származású zeneszerző és virtuóz zongoraművész, több mint 200 zongoradarabot írt. Népszerűségét fokozta legendás és mesebe illő szerelmi románca a kor egyik legdivatosabb írónőjével, George Sand-nal (valódi neve: d'Aurore Dupin, Dudevant báróné), aki 1876. június 8-án hunyt el. A hír hetekig izgalomban tartotta a magyar újságokat és folyóiratokat, egymással versengve közölték Sand asszony utolsó levelét, részletes élettörténetét, az irodalmi lapok írásainak sorát kezdték folytatásokban közreadni. Chopin tüdőbajban halt meg;

chik – kellem, báj, finom könnyedség;

Szakirodalom: Nacsády 198–200.

(39.)

XVIII. [HA MOSOLYGASZ, MENNYBE NÉZEK...]/ APRÓ DALOK II. – [1881. május 10. előtt]

Kézirat: OSZKKt. Fol. Hung. 1858/23. r. (V. címmel, lila tintás, egy lapon a *Webert, Chopint*

játszod betéve... és az Azok az ingatag poéták!... kezdetű versekkel, a lap tetején ceruzával: *Souvenir XVI.*);

Közlések: 1. SzegNapló 1881. május 10. 106. sz. 1. (*Apró dalok II.* címmel, az *I. Weber Chopint játszod...* című verssel); 2. OrszVil 1883. március 31. 211. (Az *Emma ciklusból III.* címmel és alcímmel, 4 másik verssel, a versek külön cím n.); **kötetközlések:** Ifjuságom 1883. **FSZ;** Kor. 1895. (*Emma XVII.* címmel); Kor. 1902. (*Emma XVII.*, külön cím n.); Kor. 1904. (*Emma XVII.*, külön cím n.); Paku 1944. (*Emma XVIII.*, külön cím n.); NGB 1969. (kezdősor szerint, ciklusszámozás n.); NGB 1989. (kezdősor szerint, ciklusszámozás n., 1883-as dátummal); VP 1996. (külön cím n., 1883-as dátummal);

A Komlós-kronológiában szerepel, az *OrszVil*-beli közlést jelzi;

Szövegkritikai jegyzetek: dátumkorr.: 1881. (a *SzegNapló*-közlés alapján, eddig 1883.);

FSZ-közlés: a záró frásjelet pótoltam;

Szövegváltozatok: OSZK-kézirat: azonos **FSZ**;

1. SzegNapló-közlés: azonos **FSZ**;

2. OrszVil-közlés: azonos **FSZ**;

Szakirodalom: Nacsády 198–200.

(40.)

XIX. [BEH JÓ, HOGY EL TUDOM FELEDNI...] – (1876. december 2.)

Kézirat: Levélben (Reviczky Gyula levele Koroda Pálnak, Denta, 1876. december 2. – OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 20. levél);

Kötetközlések: Ifjuságom 1883. **FSZ;** Kor. 1895. (*Emma XVIII.* címmel); Kor. 1902. (*Emma XVIII.*, külön cím n.); Kor. 1904. (*Emma XVIII.*, külön cím n.); Paku 1944. (*Emma XIX.*, külön cím n.); NGB 1969. (kezdősor szerint, ciklusszámozás n.); NGB 1989. (kezdősor szerint, ciklusszámozás n., d. n.); VP 1996. (külön cím n.);

Szövegkritikai jegyzet: dátumkorr.: 1876. (a levélközlés alapján, datálása eddig hiányzott);

Szövegváltozatok: levélközlés: 3. vsz. 3. sor: *Beh jó, hogy még gyűlölhettek s jót*; 4. vsz. 2. sor: *Hívságos h. Elrontott*;

Magyarázatok: A verset Reviczky említi 1876. december 10-i, Koroda Pálnak írt levelében is: „A »Beh jó«-t nem kell bántani, mert az a vers ígaz. Denginél nem, csak a »Passió dalok«-ban veszek észre rokon hangulatot. – Aki pedig léha hangulatot fejez ki, az lehet Ágai, de nem költő; fölösleges tehát a Te észrevételed.” (Denta – OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 21. levél) [Ágait egyébként nem különösebben szerette Reviczky, ami nem is csoda, hiszen Ágai sokszor megalázta és megbántotta a költőt. Több-ször figyelmeztette barátait, hogy ne küldjenek lapjaiba írást, mert Ágai „csirkefogó”.];

A vershez – úgy látszik – szoros érzelmi szálak fűzték, hisz 1877. október 26-i, Emának írt levelében így fakadt ki: „Összes verseimben nincs annyi fájdalom, mint a »behjó«-ban. Akkor elég kiméletlenül szakítottam minden barátommal, irni sem tudtam hónapokig és a levelezésre is képtelen voltam. Csak egy találatott, aki iparkodott megérteni: Koroda Pál.” (Sz. Szigethy)

(41.)

XX. [AZOK AZ INGATAG POÉTÁK!] – [1877. február 25. előtt]

Kézirat: OSZKKt. Fol. Hung. 1858/23. r. (VI. címmel, lila tintás, egy lapon a *Ha mosolygasz, mennybe nézek...* és a *Weber, Chopint játszod betéve...* kezdetű versekkel, a lap tetején ceruzával: *Souvenir XVI.*);

Közlések: 1. CsalKör 1877. február 25. 8. sz. 172. (*Két vers II.* cím alatt, *Eltépted azt a rózsalánczot* kezdetű verssel, a versek külön cím n.); 2. Koszoru 1882. május 7. 4. (rendkívüli szám a debreceni felolvasóülés alkalmából); 3. OrszVil 1883. március 31. 211. (Az *Emma*-

*ciklusból IV. címmel és alcímmel, 4 másik verssel, a versek külön cím n.); **kötetközlések:** Ifjúságom 1883. **FSZ;** Kor. 1895. (*Emma XIX.* címmel); Kor. 1902. (*Emma XIX.*, külön cím n.); Kor. 1904. (*Emma XIX.*, külön cím n.); Paku 1944. (*Emma XX.*, külön cím n.); NGB 1969. (kezdősor szerint, ciklusszámozás n.); NGB 1989. (kezdősor szerint, ciklusszámozás n.); VP 1996. (külön cím n.);*

A Komlós-kronológiában szerepel, a *CsalKör*-beli közlést jelzi;

Szövegváltozatok: OSZK-kézirat: 2. vsz. 2. sor: Szeretted h. *Szereted*;

1. CsalKör-beli közlés: központosításbeli elt.; 1. vsz. 1. sor: Fér küzködő h. *Férhet az ő*; 2. vsz. 1. sor: s te is, galambom h. *s Te is, bizonynyal*;
2. Koszoru-közlés: központosításbeli elt.; 2. vsz. 2. sor: Szeretted h. *Szereted*;
3. OrszVil-közlés: központosításbeli, ékezetbeli elt., 2. vsz. 2. sor: Szeretted h. *Szereted*.

(42.)

XXI. [HA VALAHA TALÁLKOZUNK MÉG...] / HA VALAHA... – [1877. augusztus 14. előtt]

Kézirat: PIM Kt. Analekta V 1370/5. r. (*Ha valaha...* címmel, lila tintás kézirat);

Kötetközlések: Ifjúságom 1883. **FSZ;** Kor. 1895. (*Emma XX.* címmel); Kor. 1902. (*Emma XX.*, külön cím n.); Kor. 1904. (*Emma XX.*, külön cím n.); Paku 1944. (*Emma XXI.*, külön cím n.); NGB 1969. (kezdősor szerint, ciklusszámozás n.); NGB 1989. (kezdősor szerint, ciklusszámozás n., d. n.); VP 1996. (külön cím és d. n.);

Szövegkritikai jegyzet: dátumkorr.: 1877. – a levélbeli utalás alapján (eddig d. n.);

Szövegváltozat: PIM-közlés: egybe-külön írásmódbéli, ékezetbeli elt.;

Magyarázatok: A verssel kapcsolatban Emmáról: „»Ha valaha találkozunk«-ot illetőleg is kérdezte: Úgy-e az annak a kék ruhás szökeének szól? Én csak anyit feleltem, hogy ez már régen volt, beküldtem a verset a »Szünóra«-nak [rövid életű, ma már fellelhetetlen lap – Cs. T.] s aztán megdátumozva küldtem el neki. Erre vonatkozik az ő megjegyzése s azén [!] verses feleletem: »Mit hányod szememre szüntelen«... (Reviczky Gyula levele Koroda Pálnak, Denta, 1877. augusztus 14. – OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 25. levél);

A verset – illetve az *Ifjúságom* című kötetet – hosszú évekkel később Reviczky elküldte Ries Herminának, akinek minden valószínűség szerint kassai tartózkodása alatt udvarolhatott. 1886. január 16-i levelében Hermina azt írta: „Sajátságos véletlen! felnyitom, [!] s szemem legelsőnek e során akadt meg: »ha valaha találkozunk még.« Tegnap olvastam az egész füzetet. Mit mondjak tartalmáról, hogy kicsinylőleg ne mosolyogjon?” [(OSZKKt., Levelestár, sz. n.) – Ries Hermináról bővebben a *Szerelmi morál* című 3 részes vers magyarázataiban. Lásd a *Magány* versei között.]

(43.)

XXII. [SZÉTTÉPTED AZT A RÓZSALÁNCZOT...] / ELTÉPTED AZT A RÓZSALÁNCZOT... – [1877. február 25. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: 1. CsalKör 1877. február 25. 8. sz. 172. (*Két vers I.* cím alatt, *Eltépted azt a rózsálánczot...* kezdettel, az *Azok az ingatag poéták* című verssel, a versek külön cím n.); 2. OrszVil 1883. március 31. 211. (*Az Emma-ciklusból V.* címmel és alcímmel, 4 másik verssel, a versek külön cím n.); **kötetközlések:** Ifjúságom 1883. **FSZ;** Kor. 1895. (*Emma XXI.* címmel); Kor. 1902. (*Emma XXI.*, külön cím n.); Kor. 1904. (*Emma XXI.*, külön cím n.); Paku 1944. (*Emma XXII.*, külön cím n.); NGB 1969. (ciklusszámozás n.); NGB 1989. (kezdősor szerint, ciklusszámozás n.); VP 1996. (külön cím n.);

A Komlós-kronológiában szerepel, a *CsalKör*-beli közlést jelzi;

Szövegváltozatok: 1. CsalKör-közlés: központosásbeli, kis-nagybetűs írásmódbeli elt.; 1. vsz. 1. sor: Széttépted h. *Eltépted*; 1. vsz. 2. sor: *Mely álmainkat egybefonta?*;
2. OrszVil-közlés: azonos **FSZ**.

(44.)

XXIII. [NE IS TALÁLKOZZUNK MI TÖBBÉ!] – [1883 előtt]

Kézirat: nincs;

Kötetközlések: Ifjúságom 1883. **FSZ**; Kor. 1895. (*Emma XXII.* címmel); Kor. 1902. (*Emma XXII.*, külön cím n.); Kor. 1904. (*Emma XXII.*, külön cím n.); Paku 1944. (*Emma XXIII.*, külön cím n.); NGB 1969. (kezdősor szerint, számozás n.); NGB 1989. (kezdősor szerint, ciklusszámozás n.); VP 1996. (külön cím n.);

Szövegkritikai jegyzet: **FSZ**-közlés: 2. vsz. 4. sor: a záró írásjelet pótoltam.

(45.)

XXIV. [ISTEN VELED HÁT! AMI ELMULT...] – [1877/1883]

Változat: *Végső szakok* 4. címmel, Pál Imre álnév alatt, **FSZ**: Délibáb 1877. június 1. 9. sz. 66.;

Kézirat: nincs;

Kötetközlések: Ifjúságom 1883. **FSZ**; Kor. 1895. (*Emma XXIII.* címmel); Kor. 1902. (*Emma XXIII.*, külön cím n.); Kor. 1904. (*Emma XXIII.*, külön cím n.); Paku 1944. (*Emma XXIV.*, külön cím n.); NGB 1969. (kezdősor szerint, ciklusszámozás n.); NGB 1989. (kezdősor szerint, ciklusszámozás n., d. n.); VP 1996. (külön cím n., 1877-es dátummal);

A Komlós-kronológiában szerepel, a *Délibáb*-beli közlést jelzi;

Magyarázat: *Farewell* (ang.) – Isten veled!

(46.)

***VÉGSŐ SZAKOK 4.** – [1877]

Változat: *Isten veled hát!* címmel (lásd az *Ifjúságom* című kötet versei között);

Kézirat: nincs;

Közlések: Délibáb 1877. június 1. 9. sz. 66. (Pál Imre álnév alatt, a *Végső szakok* 4. verseként, a vers 1–3. darabja az 1877-es, kötetben meg nem jelent verseknél, *Végső szakok. Egy ciklushoz. 1–3. cím alatt FSZ*);

A Komlós-kronológiában szerepel, a *Délibáb*-beli közlést jelzi;

Magyarázat: A szómagyarázatot lásd az *Isten veled hát!* című vers magyarázatánál.

(47.)

XXV. UTON / VASUTON – (1877. szeptember 14.)

Kézirat: nincs;

Közlések: Délibáb 1877. szeptember 21. 25. sz. 194. (*Vasuton* címmel, alcím: *1877. szeptember 14.*); **kötetközlések:** Ifjúságom 1883. **FSZ**; Kor. 1895. (*Emma XXIV. Úton* címmel); Kor. 1902. (*Emma XXIV. Úton* címmel); Kor. 1904. (*Emma XXIV. Úton* címmel); Paku 1944. (*Emma XXV. Úton* címmel); NGB 1969. (ciklusszámozás n.); NGB 1989. (ciklusszámozás n.); VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, a *Délibáb*-beli közlést jelzi, de hibásan szeptember 14-ét adja meg megjelenési dátumul;

Szövegváltozatok: Délibáb-közlés: központosásbeli, kis-nagybetűs elt.; 1. vsz. 2–3. sor:

Szeretnék csüngni lázban önfeledten

Édes, mosolygó ajkadon;

3. vsz. 4. sor: *Nem hagylok soha el, Gyulám!*”; 4. vsz. 4. sor: *Igaz gyermektekintetét;*

Magyarázat: *Kiszállok régi, kedves városomban* – A vers feltehetően Reviczkynek a Dentá-

ról Pozsonyba való utazását eleveníti föl. Tudjuk ugyanis, hogy 1877 szeptemberében, miután végleg elhagyta Dentát, két hétre Pozsonyba utazott.

(48.)

XXVII. [MILYEN JÓ, HOGY ELHAGY TALAK...] / MILYEN JÓ... – [1880. június 20. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: HölgyekL 1880. június 20. 25. sz. 293. (*Milyen jó...* címmel); **kötetközlések:** Ifjúságom 1883. **FSZ;** Kor. 1895. (*Emma XXV.* címmel); Kor. 1902. (*Emma XXV.*, külön cím n.); Kor. 1904. (*Emma XXV.*, külön cím n.); Paku 1944. (*Emma XXVI.*, külön cím n.); NGB 1969. (kezdősor szerint, ciklusszámozás n.); NGB 1989. (kezdősor szerint, ciklusszámozás n.); VP 1996. (külön cím és d. n.);

Szövegkritikai jegyzetek: dátumkor.: 1880. (a *HölgyekL*-közlés alapján, eddig: datálatlan);

A ciklus versszámozásáról lásd a versszöveg közlésénél szereplő jegyzetet;

Szövegváltozat: HölgyekL-közlés: ékezetbeli, központosításbeli elt.

(49.)

XXVIII. EGY LEVELÉRE / EGY LEVÉLRE – [1878/1883]

Változat: *Egy levélre* címmel, **FSZ:** Délibáb 1878. február 8. 6. sz. 61.;

Kézirat: nincs;

Kötetközlések: Ifjúságom 1883. **FSZ;** Kor. 1895. (*Emma XXVI. Egy levelére* címmel); Kor. 1902. (*Emma XXVI. Egy levelére* címmel); Kor. 1904. (*Emma XXVI. Egy levelére* címmel); Paku 1944. (*Emma XXVI. Egy levelére* címmel); NGB 1969. (számozás n.); NGB 1989. (ciklusszámozás n., 1878-as dátummal); VP 1996. (1878-as dátummal);

Szövegkritikai jegyzet: dátumkor.: 1878/1883. (a versnek a *Délibáb*-ban megjelent, első változata alapján).

(50.)

***EGY LEVÉLRE – [1878. február 8. előtt]**

Változat: *Egy levelére* címmel (lásd az *Ifjúságom* című kötet versei között);

Kézirat: nincs;

Közlés: Délibáb 1878. február 8. 6. sz. 61. **FSZ;**

A Komlós-kronológiában szerepel, a *Délibáb*-beli közlést jelzi; a Rev.-regiszterben is szerepel.

(51.)

XXIX. ÜZENET A TÁVOLBA – [1878]

Kézirat: nincs;

Kötetközlések: Ifjúságom 1883. **FSZ;** Kor. 1895. (*Emma XXVII. Üzenet a távolba* címmel); Kor. 1902. (*Emma XXVII. Üzenet a távolba* címmel); Kor. 1904. (*Emma XXVII. Üzenet a távolba* címmel); Paku 1944. (*Emma XXVIII. Üzenet a távolba* címmel); NGB 1969. (ciklusszámozás n.); NGB 1989. (ciklusszámozás n., d. n.); VP 1996. (d. n.);

A Rev.-regiszter *Szegedi Néplap*-közlést jelez, de ekkoriban nem létezett ilyen című lap. Mivel ez idő tájt Reviczky barátja, Mikszáth a liberális *Szegedi Napló*-ban dolgozott, ellenőriztem ennek a lapnak 1878-as évfolyamát is, de a verset ott sem találtam;

Szövegkritikai jegyzet: dátumkor.: 1878. (a Rev.-reg. alapján, datálása eddig hiányzott).

(52.)

XXX. [HÁT ÉRDEKLŐDIK MÉG IRÁNTAM?...] / ZELMÁNAK – [1878. június 23. előtt]

Kézirat: OSZKKt. Fol. Hung. 1858/2 r.-v. [*Zelmának* címmel, fekete tollal, a versón a vers

után: „Jellemvonások Mátyás király életéből [...] (Barna Nándor Pest, 1862) – a magyaroknál a beszédbeli különbség nem nagy a társadalmi rétegek között – pl. olaszoknál alig értik egymást”];

Közlések: 1. Üstökös 1878. június 23. 36. sz. 292. (*Zelmának* címmel); 2. Csarnok 1879. október 8. 16. sz. 121. (*Zelmának* címmel); **kötetközlések:** Ifjuságom 1883. **FSZ;** Kor. 1895. (*Emma XXVIII.* címmel); Kor. 1902. (*Emma XXVIII.*, külön cím n.); Kor. 1904. (*Emma XXVIII.*, külön cím n.); Paku 1944. (*Emma XXIX.*, külön cím n.); Komlós 1955. (*Emma XXIX.*, külön cím n.); NGB 1969. (kezdősor szerint, számozás n.); NGB 1989. (kezdősor szerint, ciklusszámozás n.); VP 1996. (külön cím n., a jegyzetekben jelzi az OSZK-kézirat eltérő címét); Szil. 2001.;

A Komlós-kronológiában szerepel, az Üstökös-beli közlést jelzi;

Szövegkritikai jegyzetek: **FSZ**-közlés: 6. vsz. 6. sor: egy nyilvánvaló elírási hibát javítottam: arczám h. *arczán*;

OSZK-kézirat: kis-nagybetűs írásmódbeli, helyesírási, központosásbeli, ékezetbeli elt.; 1. vsz. 2. sor: *Én azt gondoltam, elfeledt*; 2. vsz. 1. sor: (áth. *Bohó, vig*) *Bohókás*; 2. vsz. 3–5. sor: (áth. *S-ha napközben józanul szomorkodám is*);

(áth. *A bor*) (áth. *s-bár józanul büszkélkedni szoktam*;

Bor mellett vig az életem.);

az áthúzott sorok melléírva: (áth. *Élég hogy*) (áth. *Csak nappal, józanul busabb; Föltétek meg a sertegem*);

2. vsz. 3–5. sor:

Víg dalolás, poharazás közt

A bú nem fog ki kedvemem.

De néha (áth. *néha*) *mégis, tudj’ az ördög*;

3. vsz. 2. sor: *Igaz, jó volt, szép volt kegyed*;

3. vsz. 4–6. sor: *Nálam már minden egyre megy, A* (áth. *bírá*) *multra vált gyönyört, mikép a Hervadt virágot eldobom*;

4. vsz. 3–4. sor: *De a ki* (áth. *elvál, az*) *válni tud, felejt is*,

(áth. *Éz*) *Igy* (áth. *történik*) *esik ez meg rendesen*;

4. vsz. 7–8. sor:

(áth. *S-ha lefeküdtem, mint a bunda*)

(áth. *Hanem hajnal felé lefekszem*;) (áth. *Úgy alszom délig, asszonyom*.

Nem űz a vád, nem tép a bánat

S-pompásan) *És délig alszom, asszonyom*.;

5. vsz. 3. sor: *Bolond*, (áth. *ki azzal is*) *ember törődik azzal*; 6. vsz. 4. sor: *bátran h. csak ki*;

6. vsz. 5–8. sor: *Úgyis, ha* (áth. *összejönnénk mostan*) *mostan összejönnénk* (áth. *a-szégyen*)

Kigyúlna (áth. *arczom*) *arczán s arczomon*,

(áth. *És elnevezne naplopónak*) (fölötte áth. *Ön is szégyelne*) *A szégyen és ön rám se nézne*;

(áth. *Mert*) (áth. *Most*) *Mert rossz ruhám van, asszonyom*.;

Szövegváltozatok: 1. Üstökös-közlés: helyesírási, egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 1. vsz. 2. sor: *Én azt gongoltam (!) elfeledt*; 2. vsz. 1. sor: *bohókás* h. *bohó, vig*; 2. vsz. 3–4. sor:

S-ha nappal rossz kedvű valék is,

Nótára gyujtok részegen;

2. vsz. 5. sor: *néha* mégis h. *néha-néha*; 2. vsz. 6. sor: *vaczkor-ízü* h. *vaczkos (!) ízü*;

3. vsz. 2. sor: *Igaz, jó volt, szép volt kegyed*; 3. vsz. 4–6. sor:

Nálam már minden egyre megy.

Az elvirult gyönyört, miként a

Hervadt virágot eldobom;

4. vsz. 3. sor: aki válni tud, felejt is h. *a ki elvál, az felejt is*; 4. vsz. 4. sor: *Ez így történik rendszeren*; 4. vsz. 5. sor: Ah h. *Óh*; 4. vsz. 7–8. sor:

Hanem lefekszem s mint a bunda,

Ugy alszom délig, asszonyom;

5. vsz. 3. sor: *Bolond, ki azzal is törődik*; 5. vsz. 6. sor: szokhatom h. *szoktatom* (!); 6. vsz. 4. sor: bátran h. *csak ki*; 6. vsz. 5. sor: *Ha összejönnénk most, a szégyen*; 6. vsz. 7. sor: *S még tán azért is kinevetne*; 6. vsz. 8. sor: Mert h. *Hogy*;

2. Csarnok-közlés: ékezetbeli, központosásbeli elt.; 1. vsz. 2. sor: rég elfeledt h. *elfeledt*; 2. vsz. 1. sor: bohókás h. *bohó, víg*; 2. vsz. 3. sor: *Elég ha józanul busulok*; 3. vsz. 2. sor: *Igaz, jó volt, szép volt kegyed*; 3. vsz. 4–6. sor:

Nálam már minden egyre megy,

Az elfonnyadt gyönyört, miként a

Hervadt virágot eldobom;

4. vsz. 3. sor: válni h. *birálni*; 4. vsz. 7–8. sor:

Csak aluszom, nem látva semmit,

Az ön szemét sem asszonyom.;

6. vsz. 4. sor: bátran h. *csak ki*; 6. vsz. 6–8. sor:

A szégyen égve arczomon

És az önén is a rám se nézne,

Most rosz ruhám van, asszonyom!

Magyarázatok: A vers említése Reviczky két Komjáthy-nak írt levelezőlapján: „Légy szíves a »Zelmának« czimű versemet (ugy a hogy a »Csarnok«-ban jött; megvan?) elküldeni vagy leíratni. Nekem nincs meg s most összeírom verseimet, mert őszkor megjelennek az új vállalatban.” (Budapest, 1880. augusztus 25. – OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 5. levél) És „A Zelmának már megvan, hanem a Filiszterekhez kell úgy a hogy a Röpke ivekben jelent meg.” (Budapest, 1880. sep[tember] 1-jei bélyegzővel – OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 21. levél) [A *Filiszterekhez* című vers a *Röpke Ivek* 1877. május 20-i számában jelent meg. – Cs. T.]; Vö. még a *Himnusz* magyarázatával is;

A verset bizonyosan ismerte másik barátja, Dengi János is, hiszen 1878. július 11-i levelében azt írta Reviczkynek: „Miért is hizelkedném én Szabó Endrének? El nem tudom képzelni. Talán, hogy engem is szégyenpadra állitson »Üstökös«-ében? [...] Mi az ördögnek közölted éppen ebben a lapban multkori versedet (Zelmának)? Egyetlen verset se olvastam tőled ilyen tömöttet, mély fájdalommal és keserűen éles satyrával irottat, könnyűt. Kitűnő volt. Vendéglőben étkezem (Debreczenben), oda jár az »Üstökös« s minden asztaltársnak külön olvastam fel átérezve, lelkesülten a majdnem sirva.” (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 7. levél);

Reviczky lumpolásairól bővebben az *Ivás közben* című vers magyarázataiban (az *Iffjúságom* című kötet versei között);

fi doncz = *fi donc!* (fr.) – Piha! (korabeli kiszólás)

(53.)

XXXI. [BIMBÓNAK TÁRSA HARMAT, GYÖNGE SZELLŐ!] / MENJ FÉRJHEZ!

– [1878. október 13. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: 1. PetőfiTL 1878. október 13. 15. sz. 225. (*Menj férjhez!* címmel); 2. NemzetiU 1883. április 15. 15. sz. 6. (*Menj férjhez!* címmel, megj.: „A Petőfi Társaság fogja kiadni, *Iffjúságom* című kötetéből a költő adta a fenti költeményt. Kitűnő tehetségű költőnek – ki amily félelmetessé tette magát az irodalomban kritikáival – ép oly kedvelté lett szép

költeményei által a közönség előtt is.”); **kötetközlések:** Költők Lugasa 151–152. (*Menj férjhez!* címmel); Ifjúságom 1883. **FSZ**; Kor. 1895. (*Emma XXIX.* címmel); Kor. 1902. (*Emma XXIX.*, külön cím n.); Kor. 1904. (*Emma XXIX.*, külön cím n.); Paku 1944. (*Emma XXX.*, külön cím n.); NGB 1969. (kezdősor szerint, számozás n.); NGB 1989. (kezdősor szerint, ciklusszámozás n.); VP 1996. (külön cím n.);

A Komlós-kronológiában szerepel, a *PetőfiTL*-beli közlést jelzi;

Szövegváltozatok: 1. PetőfiTL-közlés: központosásbeli, kis-nagybetűs írásmódbeli elt.; a 4. vsz. hiányzik;

2. NemzetiU-közlés: ékezetbeli, központosásbeli elt.;

Magyarázatok: Reviczky egy Budapesten, 1879. augusztus 1-jén Komjáthy Jenőnek írt levelezőlapon érdeklődik – többek között – e versről is: „Váczon voltam kétszer Kompolthy [Tivadar]nál. Elküldted nekí a »M.[enj] férjhez«t?” (OSZKkt. Levelestár, a kézirattári rájegyzés szerinti 18. levél) Komjáthynek valószínűleg a *Váci Közlöny*be kellett eljuttatnia a verset, mivel Kompolthy ekkoriban ennek a lapnak volt a szerkesztője. [A Kompolthy szerkesztette lapban ez a Reviczky-vers nem jelent meg, csak a mutatványszámban publikált *Az én imakönyvem*. A lap külső munkatársai közt szerepel ugyan Reviczky és Komjáthy neve is, de az 1879. július 20-i mutatványszámot követően az 1880. január 4-i, 1. számmal a lap meg is szűnt; az 1881. január 2-án újrainduló lap már Torday Lajos felelős szerkesztésében látott napvilágot.];

De rózsá lesz belőle, nyár is eljő

S rá tarka lepkék szállanak.

S a rózsát elfogják szerelmi vágyak – A romantika és a biedermeier rózsamotívumának 19. század végi felerősödő és erotizálódó divatjáról és okairól bővebben van szó *A hím veréb és a pillangó. Az akadémikus és az erotikus irodalom tusája a 19. század utolsó harmadában* című tanulmányomban (Császtvay² 2003.);

Nem küldelek rideg zárdába téged,

Mint Hamlet szép Ophéliát – Utalás William Shakespeare *Hamlet, dán királyfi* című művére: „Nem kell több házasság, mondom; aki már házas, egy híján, hadd éljen; a többi maradjon úgy, amint van. Zárdába menj!” (3. felvonás, 1. szín, ford. Arany János.)

(54.)

XXXIII. [HA HALLANÁL VÍG CZIMBORÁK KÖZT...] – [1883 előtt]

Kézirat: nincs;

Kötetközlések: Ifjúságom 1883. **FSZ**; Költők albuma 75.; Kor. 1895. (*Emma XXX.* címmel); Kor. 1902. (*Emma XXX.*, külön cím n., *Ha hallanál víg czimborák közt* kezdettel); Kor. 1904. (*Emma XXX.*, külön cím n., *Ha hallanál víg czimborák közt* kezdettel); Paku 1944. (*Emma XXXI.*, külön cím n., *Ha hallanál víg czimborák közt...* kezdettel); NGB 1969. (*Ha hallanál víg czimborák között...* címmel, ciklusszámozás n.); NGB 1989. (*Ha hallanál...* címmel, ciklusszámozás n.); VP 1996. (*Ha hallanál...* címmel); Szil. 2001. (*Ha hallanál víg czimborák közt...* címmel);

Szövegkritikai jegyzet: A ciklus versszámozásáról lásd a XXVII. vers szövegközlésénél szereplő jegyzetet;

Magyarázat: Reviczky lumpolásairól bővebben az *Ivás közben* című vers magyarázataiban (ugyancsak az *Ifjúságom* című ötlet versei között).

(55.)

XXXIV. [TUDOM, ELHERVAD IFJUSÁGUNK...]/ EMLÉK – [1880. augusztus 1. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: HölgyekL 1880. augusztus 1. 31. sz. 365. (*Emlék* címmel); **kötetközlések:** Ifjúságom 1883. **FSZ**; Kor. 1895. (*Emma XXXI.* címmel); Kor. 1902. (*Emma XXXI.*, külön cím n.); Kor. 1904. (*Emma XXXI.*, külön cím n.); Paku 1944. (*Emma XXXII.*, külön cím n., *Tudom, elhervad ifjúságunk...* kezdettel); NGB 1969. (kezdősor szerint, számozás n.); NGB 1989. (*Tudom, elhervad ifjúságunk...* kezdettel, ciklusszámozás n.); VP 1996. (külön cím és d. n.);

Szövegkritikai jegyzet: dátumkorr.: 1880. (a *HölgyekL*-közlés alapján, eddig datálatlan);

Szövegváltozat: HölgyekL-közlés: helyesírási, ékezetbeli, központosásbeli elt.

(56.)

XXXV. [KELL, HOGY HOZZÁD VISSZATÉRJEK!]/ VÁGY – [1878. október 4. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: Délibáb 1878. október 4. 40. sz. [469.] (*Vágy* címmel); **kötetközlések:** Ifjúságom 1883. **FSZ**; Kor. 1895. (*Emma XXXII.* címmel); Kor. 1902. (*Emma XXXII.*, külön cím n.); Kor. 1904. (*Emma XXXII.*, külön cím n.); Paku 1944. (*Emma XXXIII.*, külön cím n.); NGB 1969. (kezdősor szerint, ciklusszámozás n.); NGB 1989. (kezdősor szerint, ciklusszámozás n.); VP 1996. (külön cím és d. n.);

A Komlós-kronológiában szerepel, a *Délibáb*-beli közlést jelzi, de az eltérő cím miatt nem találta;

Szövegkritikai jegyzet: dátumkorr.: 1878. (a *Délibáb*-közlés alapján, eddig: dátum n.);

Szövegváltozat: Délibáb-közlés: egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.;

Szakirodalom: Komlós, *It* 1955. (Tévesen kötetben meg nem jelent versként tünteti föl, az eltérő cím megévesztette.)

(57.)

XXXVI. [SOK SZÉP LEÁNY VAN A VILÁGON...]/ AZ EGYETLEN [II.] – [1879/1883]

Változat: *Az egyetlen* címmel, **FSZ:** BpBazár 1879. január 15. Mell.;

Kézirat: nincs;

Közlések: SzarvasiU 1879. szeptember 14. 37. sz. 290. (*Az egyetlen* címmel); **kötetközlések:** Ifjúságom 1883. **FSZ**; Kor. 1895. (*Emma XXXIII.* címmel); Kor. 1902. (*Emma XXXIII.*, külön cím n.); Kor. 1904. (*Emma XXXIII.*, külön cím n.); Paku 1944. (*Emma XXXIV.*, külön cím n.); NGB 1969. (kezdősor szerint, ciklusszámozás n.); NGB 1989. (kezdősor szerint, ciklusszámozás n., 1879-es dátummal); VP 1996. (külön cím és d. n.); Szil. 2001.;

Szövegkritikai jegyzet: dátumkorr.: 1879/1883., a versnek a *BpBazár*-ban megjelent, első változata és a *SzarvasiU*-közlése alapján;

Szövegváltozatok: SzarvasiU-közlés: egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 4. vsz. 5–7. sor:

Van illatos virág akárhány:

Rezeda, szegfű, liljom, ibolya;

S te vagy a rózsák közt az első...

5. vsz. 5. sor: *Sohase hagylak én el Emmám.*;

Magyarázat: *húrik* – A Paradicsom csodaszép szüzei, kiket a Korán a jámbor igazhitűeknek, a mohamedánoknak ígér jutalmul.

(58.)

***AZ EGYETLEN [I.]** – [1879. január 15. előtt]

Változat: *Sok szép leány van a világon* címmel (lásd az *Ifjuságom* című kötet versei között);

Kézirat: nincs;

Közlés: BpBazár 1879. január 15. 2. sz. Mell. 9. **FSZ**;

A Komlós-kronológiában szerepel, a BpBazár-beli közlést jelzi, de hibás címmel.

(59.)

XXXVII. [A TAVASZ ELSŐ NAPSUGÁRA...] / ÜNNEP – [1879. május 9. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: FL 1879. május 9. 107. sz. 1. (*Ünnep* címmel); **kötetközlések:** *Ifjuságom* 1883. **FSZ**; Kor. 1895. (*Emma XXXIV.* címmel); Kor. 1902. (*Emma XXXIV.*, külön cím n.); Kor. 1904. (*Emma XXXIV.*, külön cím n.); Paku 1944. (*Emma XXXV.*, külön cím n.); NGB 1969. (kezdősor szerint, számozás n.); NGB 1989. (kezdősor szerint, ciklusszámozás n.); VP 1996. (külön cím és d. n.);

A Komlós-kronológiában szerepel, az FL-beli közlést jelzi;

Szövegváltozat: FL-közlés: központosításbeli, ékezetbeli elt.;

Fordítás: A verset *Ewige Liebe XXXVII.* címmel lefordította Márkus Sámuel. (Márkus 176–177.)

(60.)

XXXVIII. [ÉN ÉDES ELHERVADT VIRÁGOM...] – [1882. március 17. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: 1. FL 1882. március 17. 63. sz. 399. (*Én édes, elhervadt virágom...* címmel); 2. KépKrón 1929. 30. sz. július 28. 19. (*Emma XXXV.* címmel); **kötetközlések:** *Költők* Lugasa 32. (*Én édes, elhervadt virágom...* címmel); *Ifjuságom* 1883. **FSZ**; *Költők* albuma 8.; Kor. 1895. (*Emma XXXV.* címmel); Kor. 1902. (*Emma XXXV.*, külön cím n.); Kor. 1904. (*Emma XXXV.*, külön cím n.); Paku 1944. (*Emma XXXVI.*, külön cím n.); Komlós 1955. (*Emma XXXVI.*, külön cím n.); NGB 1969. (kezdősor szerint, ciklusszámozás n.); NGB 1989. (kezdősor szerint, ciklusszámozás n.); VP 1996. (külön cím n.);

A Komlós-kronológiában szerepel, az FL-beli közlést jelzi;

Szövegváltozatok: 1. FL-közlés: központosításbeli elt.; 3. vsz. 2. sor: szempillád' h. *szempilláid*'; 4. vsz. 2. sor: vesztett h. *veszett*;

2. KépKrón-közlés: ékezetbeli, központosításbeli elt.;

Magyarázat: *Kihül a föld* – a sor megismétlődik egy későbbi, az *Utolsó költő [I.]* című versében;

Fordítás: Reviczky azt írta egy Komjáthynek szóló levelében, hogy a verset olaszra is lefordították, de ennek nem találtam nyomát;

A verset *Gräm' Dich nicht ob der Vergangenheit (Erste Liebe XXVIII.)* címmel lefordította Márkus Sámuel (Márkus 169–170.). Márkus azonban nem jelezte, hogy a vers nem a Lajka-versek, hanem az Emmához írt versek közé tartozik;

Szakirodalom: Balassa 18–19. (Az *Emma XXXV.*, az *Imakönyvem*, *A halál előtt*, a *Számlálgatom...* című versek közlése.)

(61.)

XXXIX. [A TE NEVED, A TE HANGOD...] / **DAL** – [1879. július 27. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: 1. CsalKör 1879. július 27. 30. sz. 701. (*Dal* címmel); 2. Szabadság (Székesfejvár) 1882. október 8. 95. sz. Mell. (*A te neved...* címmel); **kötetközlések:** *Ifjuságom* 1883.

FSZ; Kor. 1895. (*Emma XXXVI.* címmel); Kor. 1902. (*Emma XXXVI.*, külön cím n.); Kor. 1904. (*Emma XXXVI.*, külön cím n.); Paku 1944. (*Emma XXXVII.*, külön cím n.); NGB 1969. (kezdősor szerint, számozás n.); NGB 1989. (kezdősor szerint, ciklusszámozás n.); VP 1996. (külön cím n.);

A Komlós-kronológiában szerepel, a *CsalKör*-beli közlést jelzi;

Szövegkritikai jegyzetek: 1. *CsalKör*-közlés: központosásbeli, ékezetbeli elt.;

2. Szabadság-közlés: egybe-különírási, központosásbeli elt.; 1. vsz. 4. sor: szerelemről h. *szezelemtül*; 2. vsz. 6. sor: S némaság h. *Némaság*; 3. vsz. 6. sor: bűm is enyhül h. *bűm meg-enyhül*; 3. vsz. 8. sor: szerelemről h. *szezelemtül*;

Szakirodalom: Murányi Lajos: *Mikszáth- és Reviczky-írások, szövegvariánsok a székesfehérvári Szabadságban. FMKtáros* 1980. 2. sz. 42–45. (a 2. közlés adata innen)

(62.)

XL. [ÓH, CSAK MÉG EGYSZER ÖSSZEJÖNNÉNK!] – [1879. február 7. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: FL 1879. február 7. 31. sz. 147. (*Óh, csak még egyszer összejönnénk* címmel); **kötet-közlések:** Költők Lugasa 113–114. (*Óh, csak még egyszer összejönnénk!* címmel); Ifjúságom 1883. **FSZ**; Kor. 1895. (*Emma XXXVII.* címmel); Kor. 1902. (*Emma XXXVII.*, külön cím n.); Kor. 1904. (*Emma XXXVII.*, külön cím n.); Paku 1944. (*Emma XXXVIII.*, külön cím n.); NGB 1969. (kezdősor szerint, ciklusszámozás n.); NGB 1989. (*Ó, csak még egyszer...* kezdettel, ciklusszámozás n.); VP 1996. (*Ó, csak még egyszer...* kezdettel);

A Komlós-kronológiában szerepel, az *FL*-beli közlést jelzi;

Szövegkritikai jegyzet: **FSZ**-közlés: 1. vsz. 1. sor: a sorvégi írásjelet pótoltam, a többi vsz. sorkezdő analógiája alapján; 1. vsz. 6. sor: Percig h. *Perczig*;

Szövegváltozat: FL-közlés: központosásbeli, ékezetbeli elt.; 2. vsz. 2. sor: *Valami csöndes jó helyen*.

(63.)

XLI. [KERÜLSZ? JÓ, HÁT KERÜLJ...] – [1883 előtt]

Kézirat: OSZKKt. Fol. Hung. 1858/13 r. (*Dalok 1–3.* címmel és alcímmel, külön cím n., *I. A régi vágtyból...*, *3. Hazugságot sosem irtam...* kezdetű versekkel, lila tintás);

Kötetközlések: Ifjúságom 1883. **FSZ**; Kor. 1895. (*Emma XXXVIII.* címmel); Kor. 1902. (*Emma XXXVIII.*, külön cím n.); Kor. 1904. (*Emma XXXVIII.*, külön cím n.); Paku 1944. (*Emma XXXIX.*, külön cím n.); NGB 1969. (kezdősor szerint, számozás n.); NGB 1989. (kezdősor szerint, ciklusszámozás n.); VP 1996. (külön cím és d. n.);

Szövegváltozat: OSZK-kézirat: ékezetbeli, központosásbeli elt.; 4. sor: (áth. *Hogy védelmébe az idő téged se vett*) (fölötte) *Az időt kifogni tenéked sem lehet*;

Magyarázat: A vers kéziratos, fél 2° formátumú fogalmazványát (sűrű javításokkal és át-húzásokkal) említik a Mikes Lajos-kéziratgyűjtemény egyik darabjaként, melyet 1928-ban bocsátott aukcióra a Lantos Kiadó. (In: *Szendrey Julia levelesládájának kincsei*. Bp., 1928. 75.) Ez a kézirat ma ismeretlen helyen lappang, hiszen az OSZK-kézirat formátuma eltér ettől.

(64.)

XLII. [TALÁLKOZUNK VÉGRE MÉGIS!] – [1882. július 26. előtt]

Kézirat: PIM Kt. Analekta V. 1370/7. (*Találkozunk...* címmel);

Közlések: FL 1882. július 26. 169. sz.; **kötetközlések:** Ifjúságom 1883. **FSZ**; Kor. 1895. (*Emma XXXIX.* címmel); Kor. 1902. (*Emma XXXIX.*, külön cím n.); Kor. 1904. (*Emma XXXIX.*, külön cím n.); Paku 1944. (*Emma XL.*, külön cím n.); NGB 1969. (kezdősor szerint, ciklus-

számozás n.); NGB 1989. (kezdősor szerint, ciklusszámozás n.); VP 1996. (külön cím és d. n.);

A Komlós-kronológiában szerepel, az *FL*-beli közlést jelzi;

Szövegkritikai jegyzet: **FSZ**-közlés: egy nyilvánvaló elírási hibát javítottam: 3. vsz. 4. sor: mondota h. *mondotta* – bár a rímelés így sem helyes;

Szövegváltozatok: PIM-kézirat: ékezetbeli elt.; 3. vsz. 1–3. sor:

(zárójelbe téve: *Ujra hosszan*) *Hogyha majd most belenézek,*

(zárójelbe téve: *S*) *Lassan oszlik* (fölötte) *Oszoljék el az ígézet,*

Mely karomat (aláírva: *lekötve*) (fölé írva) *meneküljön* (áth. *et*) *nyelvemet* (aláírva: *ajkam*);

4. vsz. 3. sor: *érett* (aláírva, áth.: *kínos*);

FL-közlés: ékezetbeli, központosásbeli elt.;

Magyarázat: Sem Reviczky feljegyzéseiben, sem a forrásanyagban, sem a szakirodalmi feldolgozásokban nem találni nyomát, hogy a dentai tartózkodás után Reviczky és Emma személyesen újra találkoztak volna.

(65.)

XLIII. [SZERELMI ÖZVEGYSÉGEMET...] / ZELMÁM, EGYETLENEM – [1880. február 13. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: *FL* 1880. február 13. 35. sz. 173. (*Zelmám, egyetlenem!* címmel); **kötetközlések:** Ifjúságom 1883. **FSZ**; Kor. 1895. (*Emma XL.* címmel); Kor. 1902. (*Emma XL.*, külön cím n.); Kor. 1904. (*Emma XL.*, külön cím n.); Paku 1944. (*Emma XLI.*, külön cím n.); Komlós 1955. (*Emmának XLI.* címmel); NGB 1969. (kezdősor szerint, ciklusszámozás n.); NGB 1989. (kezdősor szerint, ciklusszámozás n.); VP 1996. (külön cím n.);

A Komlós-kronológiában szerepel, az *FL*-beli közlést jelzi;

Szövegváltozatok: *FL*-közlés: ékezetbeli, központosásbeli elt.; *Emmám* h. végig: *Zelmám*; 1. vsz. 2. sor: Megőrizem h. *Megőrizém*;

Magyarázat: A verset Reviczky megküldte Emmának, mint az Emma válaszleveléből kiderül: „Annyi idő lefolyta után őszinte vallomást tőlem követelni, talán hogy kinevessen? – Nem volna Ön oly jó poéta, ha szebb és ifjabb forrásokból nem meritett volna új lelkesülést, habár eleinte szívében sebet érzett támadni, ha emlékem háttérbe szorult, mindez oly természetes, hogy én azért nem teszek Önnek szemrehányást! Zelmám, egyetlenem szép vers, ismeretlen volt előttem, ezért köszönöm megküldését.” (1880. november 6. – OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 4. levél)

PERDITA I–VII.

A PERDITA-CIKLUS

A ciklus fennmaradt darabjainak kéziratossá válata alapján látható, hogy Reviczky a ciklus című kezdetben – ifj. Alexander Dumas (1824–1895) *Le demi-monde* című vígjátéka (1848) nyomán, melyet *A divathölgyek* címen adtak először 1855. október 1-jén a Nemzeti Színházban – a *Demi-monde*-ot [Demi-monde: rossz erkölcsi hírű nő] választotta, s csak később változtatta meg – a kor divatos szóhasználata szerint – *Perditára*. Valószínű, hogy a ciklus cím megváltoztatásában megerősítette Reviczkyt az is, hogy a versek keletkezése idején a Nemzeti Színház új betanulásban adta *A divathölgyeket*. (A szeptember 6-i, első előadásról tudósított pl. a *Fővárosi Lapok* 1878. szeptember 8-i, 206. száma.)

A bukott nő témája a korban már-már irodalmi toposszá vált, s a kiszolgáltatottság, az elesettség szimbóluma lett. A *Manon Lescaut* után a romantika, majd az újromantika tette kedvelt témává, különösen ifj. Alexander Dumas *A kaméliás hölgy* című regényének óriási sikerét követően. (A *Manon* egyébként a regény főhősnőjének, Margitnak a kedvence, s a regénybeli kötet fontos dramaturgiai eszközzé emelkedik.) – Victor Hugo, Reviczky egyik legkedvesebb írója is fölemelte a szavát a bukott nők érdekében, és igyekezett fölépíteni a társadalom szánalmát irántuk. (Mellesleg Hugo Sarah Bernhardt egyik leg-híresebb szeretője volt.)

Később, amikor Sarah Bernhardt 1881-ben Budapestre látogatott, a Népszínházban a kaméliás hölgyet is játszotta, melynek búcsúestje november 16-án volt. [(*Fővárosi Lapok* 1881. november 17. 262. sz. 1561.) – Egyébként Sarah Bernhardt anyja is egy dán származású kurtizán volt, apját nem ismerte.] 1888-ban pedig Sarah Bernhardt a *Tosca* címszerepében lépett föl Budapesten. (Reviczky Gyula: *Utóhangok. Pesti Hírlap* 1888. szeptember 12.) – Élete végén maga Reviczky is írt Sarah Bernhardt művészetéről, akiről barátjától, Justh Zsigmondtól is sokat hallhatott, hiszen Justh meleg baráti viszonyban volt a művésznővel.];

A téma olyannyira közkedvelt lett, hogy még abból is világirodalmi esemény lett, hogy egy Ada Christen nevű bécsi prostituált kiadta *Lieder einer Verlorenen* című verseskötetét (1869), amelyet Váradi Antal fordított le magyarra (*Egy elveszett nő dalai*. 1873.);

Reviczky a szó eredeti értelmét ('szerencsétlen, tönkrement') hangsúlyozva főleg a bukott nő kiszolgáltatottságát és az iránta érzett részvétét kívánta verseiben megmutatni, s perdita-verseiből teljességgel hiányzik a frivolság és a testiség. A reformkori elődök (Vörösmarty, Petőfi), valamint Arany János néhány – a motívumot megverselő – műve mellett a vulgáris téma beemeléseinek kísérlete a magas irodalomba, valamint a fiatal magyar költőnemzedék körében [pl. Ábrányi Emil (*Perdita temetése*. 1877.; *Teréz*. 1884.), Kiss József (*De profundis*. 1876.), Benedek Aladár, Vészi József, Rudnyánszky Gyula (*Izabel*. 1886.) Vajda János (*Alfréd regénye*. 1873–1874.)] divatossá vált témaválasztás mellett Reviczky személyes élményei is közrejátszhattak abban, hogy egész ciklust ajánlott a megtévedt nőknek. (A szó egyébként közszájon forgott ekkoriban, rendszeresen előfordult pl. az első magyar erotikus újság, a *Pikáns Lapok* – ahová Reviczky is dolgozott – hasábjain; először 1885. március 8-án, a 10. számban: Bús Lovag: *Két dal Perditának*.) Legnagyobb budapesti nyomor-

gása közben ugyanis némi megnyugvást és időleges szállást Reviczky egy prostituálttól kapott, aki a Steinitz-féle mulatóban, illetve tánciskolában dolgozott.

Perditájának alakját Tóth Béla pletykáiból ismerhetjük meg: „A miss. Ugy hívták. Én mindig angolul beszéltem szegénnyel. Valamelyik indiai brit szigeten született. És nővendéklányka korában ide, Budapestre sodrotta őt az élet árja; bonnenak egy nagy úri családhoz. A családban volt úrfi is. És egy téli este, mikor a kegyelmes asszony mindent megtudott, a kezére csavarta az angol rima haját, aki az ő egyetlen fiát, a jámbor, tiszta ifjút elcsábította, és úgy dobta ki. [...] Mikor én a misst először láttam, ama *mauvais lieu*n, ahova mi hajnalonta sört inni jártunk, az újságírás gályarabságából felszabadulva, akkor a miss már a nyomorúságtól összetöporódott, megvénült teremtes volt. Csúnya. De arcán még ott a világbíró nagy faj erő, nemes vonásai; és utolsó fuvalma a pirosságnak, annak a dús angol pirosságnak, melyet a roastbeef, a felséges sör, a gyermekkor óta mindennapos hidegfürdő és a bölcs brit hygiene ad ő minden erejével.

A miss!... Őt, a szegény kis rútát, a hervadtat, csak azért tűrte meg a táncterem nagytekintélyű igazgatója, hogy a személyzet népesebb legyen. Színházi fogás. [...] A miss, ha sejtette, hogy van egy kis pénzem, hajnali négy órakor mindig rántott csirkére éhezett. *A chicken!* S mikor kérte, nem az éhség szólt a szeméből, hanem a félelem. Vajon megkapja-e? Drága étel az. Rántott csirke, hajnalban, egy forint húsz krajcár vagy mennyi! Drága és fontos. Mert az igazgató, derék fővárosi adófizető polgár, mégis látja, hogy a miss nincsen itt hiába. Tehát tovább tűrhető. Szolgálja az üzleti érdekeket. [...]

És mikor Reviczky beleszeretett ebbe a csöpp nyomorútlba, az én rossz szám arra a tréfára nyilott, hogy most a csúnyaság ördöge tapsol a pokolban, mert ehhez fogható rút emberpár még nem került össze ezen a világon. Így beszélt az én rossz szám. De lelkem mást gondolt. Imádkozott. Add, uram, hogy az a szegény, beteg fiú csak egy pillanattig is hihesse, hogy Perdita szereti őt.” (Reviczky Gyuláról. *A Pesti Hírlap* eredeti tárcája. *Pesti Hírlap* 1903. január 25. 25. sz. 4.);

A ciklus előtti mottó a *Hiába gyujt szemed sugára...* kezdetű vers 1. vsz.-ának 3–4. sora;

Perdita (lat.): Elveszett nő, prostituált, kéjné;

Szakirodalom: Császtvay 2003.

(66.)

I. [RÓZSAKÍNÁLÁS, ZENE MELLETT...] / VIRÁGÁRUS LEÁNY – [1880. január 24. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: Hazánkfia 1880. január 24. 4. sz. (2.) (*Virágáros leány* címmel); **kötetközlések:** Ifjúságom 1883. **FSZ;** Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944. (*Perdita I.*, külön cím n., *Rózsakínálás, zene mellett...* kezdettel); Komlós 1955. (*Perdita I.* címmel, 1883?-ra datálva); NGB 1969. (*Perdita I.*, *Rózsakínálás, zene mellett* címmel és kezdettel); NGB 1989. (*Perdita I.* cikluscímmel, *Rózsakínálás, zene mellett...* kezdettel); VP 1996.;

Szövegkritikai jegyzet: dátumkor.: 1880. (a folyóiratközlés alapján, eddig d. n.);

Szövegváltozatok: Hazánkfia-közlés: egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 1. vsz. 3. sor: *És most kezded virágokat*; 4. vsz. 2–3. sor:

Tudnálak szánni s mégse szánlak.

Csókoljuk egymást; lelkem ért.;

Magyarázat: Érdemes összevetni a verset *A Család Lapja* egyik közleményével, amelyben a virágáruslányokról – többek között – a következő megállapítás szerepel: „A virágáros-lányok vidorak, hamisak, kedvesek, jók és könnyelműek... csak az a kár, hogy e kedves leányok, e szalonlepkék, annyira eggyé olvadnak a virágokkal, hogy szinte tökéletesen

azonosakká lesznek; letépetve, korán hervadnak el.” (1878. június 23.) Reviczky ekkoriban egyébként munkatársa volt a lapnak, de a téma és a virágáruslány alakja amúgy is kedvelt figurája volt a korabeli sajtónak: már-már automatikusan a szociális lecsúszottság iránti szánalom és kiszolgáltatottság, a részvét szimbólumává vált. – Az 1880-as évektől Reviczky művészetében mindinkább kimutatható egyfajta erősödő szociális érdeklődés, mely egyrészt általában az országban mindinkább tért hódító szociáldemokrata és munkásmozgalmi törekvéseknek köszönhető, másrészt Reviczky nyomorúságos egzisztenciális életkörülményeivel és az egyre mélyebben megismert schopenhaueri tanok megismerésével függött össze, melynek hatására különös érzékenységgel fordult a társadalom kirekesztettjei, szellemi proletárjai felé.

(67.)

II. [GONDOLJON A VILÁG AKÁRMIT...] – [1883 előtt]

Kézirat: nincs;

Kötetközlések: Ifjúságom 1883. **FSZ;** Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944. (*Perdita II.*, külön cím n.); NGB 1969. (*Perdita 2.* címmel); NGB 1989. (*Perdita 2.* cikluscímmel, külön cím n.); VP 1996. (külön cím n.)

(68.)

III. [SZIVEM IGAZ ÉS JÓ TEHOZZÁD...] / SZIVEM IGAZ... – [1879. szeptember 11. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: 1. Gyöngyös 1879. szeptember 11. 24. sz. 1. (*Szívem igaz...* címmel); 2. MoNv 1879. október 5. 40. sz. 435. (*Szívem igaz...* címmel); **kötetközlések:** Ifjúságom 1883. **FSZ;** Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944. (*Perdita III.*, külön cím n., *Szívem igaz és jó tehozzád...* kezdettel); NGB 1969. (*Perdita 3.* *Szívem igaz és jó tehozzád* címmel és kezdettel); NGB 1989. (*Perdita 3.* cikluscímmel, *Szívem igaz és jó tehozzád...* kezdettel); VP 1996. (külön cím és d. n.);

A Komlós-kronológiában szerepel, a MoNv-közlést jelzi, de – bármiféle magyarázat nélkül – 1876-ra datálja és tévesen állítja, hogy kötetközlése nincs;

Szövegkritikai jegyzet: dárumkor.: 1879. (a MoNv-közlés alapján, eddig d. n.);

Szövegváltozatok: 1. Gyöngyös-közlés: kis-nagybetűs írásmódbeli, ékezetbeli, központosbeli elt.;

2. MoNv-közlés: kis-nagybetűs írásmódbeli, központosbeli, ékezetbeli elt.

(69.)

IV. [KÉSO NEKED MÁR ZÚGOLÓDNI...] – [1883 előtt]

Kézirat: nincs;

Kötetközlések: Ifjúságom 1883. **FSZ;** Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944. (*Perdita IV.*, külön cím n.); NGB 1969. (*Perdita 4.* címmel); NGB 1989. (*Perdita 4.* cikluscímmel, külön cím n.); VP 1996. (külön cím n.)

(70.)

V. [LELKEDBE ADÁZ VÉGZETED...] – [1881. június 11. előtt]

Kézirat: OSZKKt. Fol. Hung. 1858/16. r. (áth. ~~Végzet~~, *Demimonde* címmel, fekete tintás, kivéve a cím lila tintával);

Közlések: 1. SzegNapló 1881. június 11. 132. sz. 1. (*Perdita 1.* alcímmel, külön cím n., együtt a 2. *Hiába gyűjt szemed sugára...* és a 3. *Egyedül állsz...* kezdetű versekkel); 2. SzabolcsMK 1881. szeptember 23. 43. sz. (*Perdita 1.* alcímmel, külön cím n., együtt a 2. *Hiába gyűjt szemed sugára* és a 3. *Egyedül állsz...* kezdetű versekkel); **kötetközlések:** Ifjúságom 1883. **FSZ;**

Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944. (*Perdita V.*, külön cím n.); NGB 1969. (*Perdita 5.* címmel); NGB 1989. (*Perdita 5.* cikluscímmel, külön cím n.); VP 1996. (külön cím n., a jegyzetekben jelzi az OSZK-kézirat eltérő címét);

2. SzabolcsM-közlés: egybe-külön írásmódbeli; központosásbeli; ékezetbeli elt.; 1. vsz. 2. sor Rút h. *Bút*; 2. vsz. 1. sor: czéda h. *buja*; 4. vsz. 2. sor: *Nem moshatod le végzedet*;

Szövegkritikai jegyzet: dátumkor.: 1881. (a folyóiratközlés alapján, eddig d. n.);

Szövegváltozatok: OSZK-közlés: ékezetbeli, központosásbeli elt.; 1. vsz. 3–4. sor:

(áth. *S kilöktek*) (fölötte beszúrva) *És mint* (beszúrva, áth. *eltviselt*) (beszúrva) *darab rongyot szokás a*

Szemétre (áth. *önző emberek*.) (alatta) *löktek tégedet*;

2. vsz. 1. sor: czéda h. *buja*; 2. vsz. 4. sor: *S csak* (áth. *kika*) *kicsufolnak könnyédér*’; 3. vsz. 3. sor: (áth. *Kórházban meg*) *halsz-e* (fölötte) *Selyemben* (áth. *éhen*) (fölötte) *meg vagy éhen*; 4. vsz. 2. sor: (áth. *Magaddal hordod bélyeged*’; *szégyened*’-) (betoldással jelölve, alul, a vers alatt) *Nem moshatod le bélyeged*’;

SzegNapló-közlés: ékezetbeli, központosásbeli elt.; 1. vsz. 3–4. sor:

Hiába vagy szebb, mint a többi,

Az emberek közt nincs helyed;

2. vsz. 1. sor: *Légy buja, kéjszóvár, ledér*; 3. vsz. 3. sor: *halsz-e h. halj-e*; 4. vsz. 2. sor: *Nem moshatod le szégyened*...;

Magyarázatok: A Szabolcsmegyei Közlöny közlésére Kövér György hívta fel a figyelmemet. A *demimonde* magyarázatát lásd a *Perdita*-ciklus bevezetőjében;

A kéziraton szereplő, de végül elvetett *Végzet* címmel létezik egy másik verse viszont (lásd a *Magány* című kötet versei között);

A nagy világon nincs helyed – Utalás Vörösmarty *Szózatának* 2. és utolsó vsz.-ának két sorára (VÖM 2. 210–211.);

Szakirodalom: Nacsády 198–200.

(71.)

VI. [HIÁBA GYUJT SZEMED SUGÁRA...] – [1881. június 11. előtt]

Kézirat: OSZKKt. Analekta 5113. (*Demimonde* címmel);

Közlések: 1. SzegNapló 1881. június 11. 132. sz. 1. (*Perdita 2.* alcímmel, külön cím n., együtt a 1. *Lelkedbe ádáz végzedet*... és a 3. *Egyedül állsz*... kezdetű versekkel); 2. SzabolcsM 1881. szeptember 23. 43. sz. (*Perdita 2.* alcímmel, külön cím n., együtt a 1. *Lelkedbe ádáz végzedet*... és a 3. *Egyedül állsz*... kezdetű versekkel); **kötetközlések:** Ifjúságom 1883. **FSZ**; Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944. (*Perdita VI.*, külön cím n.); NGB 1969. (*Perdita 6.* *Hiába gyűjt szemed sugára* címmel és kezdettel); NGB 1989. (*Perdita 6.* cikluscímmel, *Hiába gyűjt szemed sugára*... kezdettel); VP 1996. (külön cím n., *Hiába gyűjt szemed sugára*... kezdettel);

Szövegkritikai jegyzet: dátumkor.: 1881. (a folyóiratközlés alapján, eddig d. n.);

Szövegváltozatok: OSZK-közlés: ékezetbeli, központosásbeli elt.; 1. vsz. 1–2. sor: *hiába h. hijába*; 1. vsz. 4. sor: *mindhiába h. Mindhijába*; 2. vsz. 3. sor: *Szórhat sz villámokat szemedből*; 3. vsz. 3. sor: és ha mondják h. *nyomorult vagy!*; 3. vsz. 4. sor: *Kaczagva bűnökben leledzel*;

1. SzegNapló-közlés: ékezetbeli elt.; 3. vsz. 4. sor: *Kaczajba törsz ki, s nem veszed fel*;

2. SzabolcsM-közlés: egybe-külön írásmódbeli; központosásbeli; ékezetbeli elt., 3. vsz. 4. sor: *Kaczajba törsz ki, s nem veszed fel*;

Magyarázat: A kéziraton szereplő cím magyarázatát bővebben lásd a *Perdita*-ciklus bevezetőjében;

Szakirodalom: Nacsády 198–200.

(72.)

VII. [EGYEDÜL ÁLLSZ. EZ AZ ÁTKOD...] – [1881]

Kézirat: nincs;

Közlések: 1. SzegNapló 1881. június 11. 132. sz. 1. (*Perdita* 3. alcímmel, külön cím n., együtt az 1. *Lelkedbe ádáz végzeted...* és a 2. *Hiába gyujt szemed sugára...* kezdetű versekkel); 2. SzabolcsM 1881. szeptember 23. 43. sz. (*Perdita* 3. alcímmel, külön cím n., együtt a 1. *Lelkedbe ádáz végzeted...* és az 3. *Egyedül állsz...* kezdetű versekkel); **kötetközlések:** Ifjúságom 1883. **FSZ;** Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904. (*Egyedül állsz. Ez az átkod...* kezdettel); Paku 1944. (*Perdita* IV. *Egyedül állsz. Ez az átkod...* kezdettel); NGB 1969. (*Perdita* 7. *Egyedül állsz. Ez az átkod* címmel és kezdettel); NGB 1989. (*Perdita* 7. *Egyedül állsz. Ez az átkod...* ciklus-címmel és kezdettel); VP 1996. (külön cím és d. n.);

Szövegkritikai jegyzet: dátumkor.: 1881. (a SzegNapló-közlés alapján, eddig d. n.);

Szövegváltozatok:

1. SzegNapló-közlés: helyesírási, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 2. vsz. tenmagadnak h. önmagadnak; 4. vsz. 1. sor: *Jobban illenék tenéked*; 5. vsz. 1–2. sor:

Elvinnélek, édes, onnét,

S szerelemmel szeretnélek;

5. vsz. 4. sor: *S ne kellene szánni téged!*;

2. SzabolcsM-közlés: ékezetbeli; központosásbeli elt.;

Szakirodalom: Nacsády 198–200.

VÁLTOZATOK

Magyarázat: A ciklus előtti mottó az *Osztályrészem* című vers 5. vsz.-a.

(73.)

OSZTÁLYRÉSZEM – [1877. szeptember 14. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: Délibáb 1877. szeptember 14. 24. sz. 185.; **kötetközlések:** Ifjuságom 1883. **FSZ;** Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; Komlós 1955., NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, a *Délibáb*-beli közlést jelzi, de hibásan szeptember 7-re datálja;

Szövegváltozatok: Délibáb-közlés: helyesírási, egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központosítási elt.; 1. vsz. 1. sor: *Viharzó bánatát, könyét is*; 3. vsz. 4. sor: csalódtak h. *csókolódtak*; 5. vsz. 8. sor: Merengő, méla h. *Síró, merengő*; 6. vsz. 6. sor: szivemből h. *szívemből*;

Magyarázatok: A vers Berzsenyi Dániel hasonló című költeményére válaszol (*Berzsenyi Dániel összes művei. I. Költői művei.* S. a. rend. Merényi Oszkár. Bp., 1979. 25–26.);

Reviczky első megjelent értekezése – még gimnazista korában – Berzsenyiről szól;

Fordítás: A verset *Mein Antheil* címmel lefordította Márkus Sámuel. (Márkus 170–172.)

(74.)

***SÁTÁN [I.]** – (1874)

Változat: *Sátán [III.]* címmel;

Kézirat: nincs;

Közlés: Erdély 1875. január 21. 4. sz. 25. **FSZ** (*Sátán* címmel, *-os szerzői megj.: „A »Főv. L.«-nak volt szánva, de V-i úr, kivel egy szerk. üzenet miatt idegességemben összetűztem, a verset egyhangu, moralisáló levél kíséretében visszaküldte és a munkatársaságot [!] fölmondta. Sic fata. R...y.”);

Szövegkritikai jegyzetek: dátumkor.: 1874. (Reviczky Korodának Budapestről, 1875. január 7-én írt levele alapján, eddig: 1875.);

FSZ-közlés: 3. vsz. 6. sor: könyezek h. *könnyeznek*;

Magyarázatok: Lásd a *Sátán [III.]* jegyzeteit is;

Reviczky 1874. október 9-én Korodának a következőket írta Budapestről: „Nem bírok, nem tudok senkihez se fordulni segélyért, inkább éhen halok. Van ebben a büszkeségben is valami főszege, melynek Bürger »Mannestrotz« című verse oly hatalmas tolmácsa és én most himnuszt írok a nyomorhoz. Senkitől se függni és éhezni, a bárszonyrűhás rabszolga sorsánál még mindig irigylendőbb.” – Koroda hozzátette, hogy ezt az élményét Reviczky *Sátán* címmel írta meg;

A Korodának elküldött versről és Koroda bírálatára Budapesten, 1875. január 7-én kelt levelében Reviczky ezt válaszolta: „A »Sátán« kritikájára sok a megjegyzésem. Miköze [!] az én versemnek Tompa [Mihály] »Kísértés«-éhez? Ez egy patriotikus allegória, az enyém meg egy lyrai rhapsodia. Nem abban áll a kritika, hogy, ha egy verset kapunk, melyben az a szó »Sátán« előfordul, keressünk egy másikat, ahol szintén ez az úr szerepel. – Beranger-i hang csakugyan van e versben, csak hogy az nagy tévedés, ha azt mondd,

hogy Beranger-nek a panasza keserűbb. Éppen az B. legfényesebb költői ereje, hogy (mint Horác[ius], Hafiz, Szemere, Sh.[akespeare]) nem ismerte a keserűséget. A kídolgozással is megvagyok elégedve, mert nem abban áll a műgond, hogy megolvassuk, hány szót kell minden személynek beszélni. Csak azt a megjegyzésem fogadom el, hogy a Sátán utolsó szavában nincs erő. Ezt majd iparkodom kijavítani, különben már csak a régi alakban hozza a »M.[agyar]o[rszág]. és N[agyvilág].« (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári számozás szerinti 13. levél) [A Tompa-vers pontos címe: *A kísértő (Tompa Mihály lyrai költeményei. Ódák. Dalok. Románczok.* 3. köt. Pest, Ráth Mór, 1870. 145–150. – A vers utolsó sora: „*Oh Sátán, szánj meg, s ne kísértés tovább!*”) A vers egyébként nem jelent meg a *Magyarország és a Nagyvilágban*. Utolsó két során – Koroda Pál javaslatára – Reviczky valóban változtatott némiképp. – Valószínűleg a *Monsieur Judas* című Béranger-versről lehet szó. – Cs. T.];

A VERS CÍMZETTJE

A szerzői megjegyzésben szereplő „V-i úr” – a kicsit is bennfentesebbek számára – elárulta, hogy Vadnai Károlyról, a *Fővárosi Lapok* főszerkesztőjéről van szó. Reviczky első Budapestre utaztában és maradásában – a családi okok mellett – nagy szerepet játszott Vadnai elismerő levele is, amelyben gratulált a fiatal írónak, aki talán soha nem érezte fontosabbnak tehetségét megmutatni, mint ekkor. Budapestre érkezte után azonban kiderült, hogy szellemének és tehetségének elismerése egyáltalán nem jelentette azt, hogy Vadnai egzisztenciális megélhetést is tudott volna biztosítani Reviczkynek.

1874. október 9-én Korodának panaszkodott róla, hogy: „Annyira csak eljutottam, hogy Vadnai minden tárczámért három krajczárt ad soronként. »*Arany mint humorista*« már megjelent. 8–12 frt havonként az innen várható jövedelem, mert két tárczánál többet nem ad ki egy hónapban.” Ráadásul Vadnai valóban élt azzal a szerkesztői jogával, hogy nem fogadta el válogatás nélkül Reviczky írásait, s ezt csípős hangú szerkesztői üzenetben hozta Reviczky tudomására. A meglehetősen sértődékeny és hirtelen haragú fiatal poéta nem habozott nyomban törleszteni.

Később, Reviczky halála után Gáspár Imre közölte Vadnainak egy hozzá írott levelét, amelyben Vadnai a Reviczkyval történt afférról is beszámolt: „Aztán nem is zaklat már annyit, mint régente [...]. Azután meg nem így zaklatott engem azóta Reviczky Gyula, hanem pisztollyal, s azzal fenyeget ez az úr, hogy vagy közöljem a versét, vagy ledurrantja magát, minél fogva siettem is megszakítani vele viszonyomat, nehogy valami bolond tragédia tényezőjévé váljak tudtomon kívül.

A »Főv. Lapok«, mely nem gorombáskodik senkivel, nem is bolondit senkit, s azoknak kik több lázzal, mint hivatással praesentálják a Parnassus szélét, igazi barátsággal mondja: »Hisz a versek nem közlése még nem annyi, mint ember (poeta) ölés. Hisz van idő, s idő kell mindennek, hogy nőjön. Mit türelmetlenkedik egy ifju, ha mindjárt egyszerre a Mont-Blanc csucsán nincs. Ha jó lába és szive van hozzá, feljuthat oda is, csak legyen türelme gyalogolni. Csupán Minerva és a genie kiváltsága: egyszerre csillogó fegyverzetben bukanni világra. De hát nem lehet mindenki se Minerva, se genie. Meddig tanult, dolgozott Arany János, míg Toldijával fölbukkant. De a mai fiatal poéta a századrésznyi tehetséggel, aprólékos verssel kívánna tenni hasonló hatást. Másként hogyan magyarázzam meg azt a türelmetlen követelést, mellyel minden leírt sorának közlését kívánja? [...] Uram! ép husz éve szerkesztek lapot, van dolgom beszély, regény, színmű, tárczairókkal, rovatvezetőkkal, de higye meg, ezek közül százban nincs századrész betegség hiuság, mint a mai fiatal verselőben.«” (*Reviczky Gyula emléke. (Öt évről: 1872–1876.) Debreczen 1889. július 16. 138. sz.*);

[Egyébként Vadnaira hasonló módon emlékezett Tolnai Lajos is: „Volt még annyi hittem az emberekben, hogy bíztam benne. [...] Vadnajt senki se tartotta rokonszenves embernek. Veres, rőt haja, sárga szempillái, szeplős, szakálltalan, szőrtelen arca, éneklő,

vontatott, affektált beszédmodora, pisze orra, totyogó, nehézkes lépése e mindig édeskésen író, de felette közepes elbeszélőnk, dilettáns esztétikusunkat ritkán tudta valakivel hirtelen megszerettetni.

Engem jobb napjaimba szeretett, rosszabb körülményeimben néha szeszélyesen pártfogolt.

Akkor hatalom volt a Fővárosi Lapok.” (*A sötét világ*. 1894–1895. In: *Régi magyar regények. II.* Kiad. Szilágyi Márton. Bp., 1994. 316–317.);

Hozzá tartozik azonban Vadnai rajzához, hogy Milkó Izidor például sokkal kedvezőbb képet festett a „finom ízlésű elbeszélő író”-ról és „jeles stilsztá”-ról, aki „mintaszerű újságot” csinált. (Milkó, 236.)

(75.)

SÁTÁN [II.] – [1874/1883]

Változat: *Sátán* [I.] címmel, **FSZ:** Erdély 1875. január 21. 4. sz. 25.;

Kéziratok: **K¹** MTAKKt. K 513/445a 15. r. (a tisztázat valószínű ideje: 1875. november vége–december eleje, a kísérelőlevél dátuma: 1875. december 7.); **K²** OSZKKt. Analekta 5131. [az *Emma* című vers hátlapján, alul, piros tintával: „1895. évi (Athenaeum) összes kiadásában felvéve I. kötet 96. lapon”];

Közlések: Divat-Nef 1876. január 23. 4. sz. (*Sátán* címmel); **kötetközlések:** Új Nemzedék 1877. 364–365.; Ifjúságom 1883. **FSZ:** Kor. 1895. (*Sátán* címmel); Kor. 1902. (*Sátán* címmel); Kor. 1904. (*Sátán* címmel); Paku 1944. (*Sátán* címmel); Komlós 1955. (*Sátán* címmel, 1875-ös dátummal); NGB 1969.; NGB 1989. (*Sátán* címmel, 1875-ös dátummal); VP 1996. (*Sátán* címmel, 1875-ös dátummal); Szil. 2001. (*Sátán* címmel);

A Komlós-kronológiában szerepel, csak a kéziratot jelzi;

Szövegkritikai jegyzet: dátumkorr.: 1874. (Reviczky Korodának Budapestről, 1875. január 7-én írt levele alapján, eddig: 1875.);

Szövegváltozatok: **K¹** MTA-kézirat: kis-nagybetűs írásmódbeli, központosásbeli, ékezetbeli elt.; 2. vsz. 1. sor: Agyadban h. *Hagymázban*; 2. vsz. 1. sor: bebeszéled h. *kibeszéled*; 2. vsz. 2. sor: *Igy senki se szólt még hozzám soha.*; 2. vsz. 3. sor: alkut kötni h. *szót beszélni*; 2. vsz. 6. sor: *Miként a gyermek s mint a lázbeteg*; 3. vsz. 1. sor: kevély h. *bárgyú*; 4. vsz. 4. sor: Halleluja! h. *Hallelujah!*; 4. vsz. 6. sor: *Bolond Te, kit gyógyítani nem lehet*;

K² OSZK-kézirat: szakozási, helyesírási, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 2. vsz. 1. sor: *Hagymázban égsz 's rossz álmid beszéled*; 2. vsz. 2. sor: felelt nekem h. *szólt még hozzám*; 2. vsz. 6. sor: *Miként a gyermek 's mint a lázbeteg*; 3. vsz. 1. sor: kevély h. *bárgyú*; 4. vsz. 6. sor: segítni h. *gyógyítani*;

Divat-Nef-közlés: központosásbeli, ékezetbeli elt.; 2. vsz. 1. sor: Agyadban h. *Hagymázban*; 2. vsz. 1. sor: bebeszéled h. *kibeszéled*; 2. vsz. 2. sor: *Igy senki se szólt még hozzám soha.*; 2. vsz. 3. sor: alkut kötni h. *szót beszélni*; 2. vsz. 6. sor: *Miként a gyermek s mint a lázbeteg*; 3. vsz. 1. sor: kevély h. *bárgyú*;

4. vsz. 4. sor: Halleluja! h. *Hallelujah!*; 4. vsz. 6. sor: *Bolond te, kit gyógyítani nem lehet*;

Új Nemzedék-közlés: helyesírási, egybe-külön, kis-nagybetűs írásmódbeli, központosásbeli, ékezetbeli elt.; 2. vsz. 1. sor: *égsz s rossz h. égsz, rosz*; 2. vsz. 3. sor: *Rég vágyom okosan beszélni véled*; 2. vsz. 5. sor: *szemeid s ne h. szemeid, ne*; 2. vsz. 6. sor: *Miként a gyermek, mint a láz – beteg...*; 3. vsz. 1. sor: kevély vagyok s ügyetlen h. *bárgyú vagyok, ügyetlen*; 3. vsz. 2. sor: *Majom én s róka lenni nem tudok*; 4. vsz. 6. sor: segítni h. *gyógyítani*; 4. vsz. 7. sor: vissza hülltam h. *visszadőltem*;

Magyarázatok: Lásd a *Sátán* [I.] jegyzeteit is;

A vers – úgy tűnik – évekig nem hagyta nyugodni Reviczkyt, átdolgozásának kérdésére

leveleiben többször visszatért. A korai változatot – véleményét kérve – elküldte Korodának. (Erről lásd bővebben a *Sátán* [I.] című vers jegyzeteiben.);

1875. december 10-én Reviczky ezt írta Korodának: „Sok írni valóm van, de mindegyiknek e versekről kell beszélnem. »Sátán« régi költeményemnek egy átdolgozása, erről nincs mit mondanom.” (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 16. levél);

Rudnyánszky Gyula a vers és a *Tedeum* című vers között talált párhuzamot (lásd bővebben a *Tedeum* című versnél, ugyancsak az *Ifjuságom* című kötet versei között);

Gáspár Imre 1876. január 24-i levelezőlapján lelkendezett Reviczkynek: „Örömmel olvastam a »Div.-Nef.«-ben a *gyönyörű* költeményedet, s' olvasása után kétszeresen szeretlek. Ezt fogom az »Új nemzedékben« adni a többi kettővel. Kár, hogy nem a »Vas. Ujs.«-ba »M. O. és a Nv.«-ba küldted.” (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 25. levél);

Koroda a vers utolsó versszakának 1–4. sorát több hibával, ferdítéssel idézte egy 1891-es visszaemlékezésében. A kézirat alapján átirított, hibás versközlés jól mutatja, hogy Koroda szövegközlései esetenként mennyire figyelmetlenek, sőt tanúskodnak arról is, hogy Koroda az átirás során nemegyszer önkényesen változtatott a fennmaradt Reviczky-szövegeken. (*Magyar Szemle* 1891. 24. sz. 279.);

A *Sátán* alakja egyrészt Reviczky kedvenc története, a *Jób könyve*, valamint – a másik kedvenc műve – Goethe *Faust*-jának (és esetleg Gounod *Faust* című operájának, melyet azonban 1870 augusztusában adott utoljára a Nemzeti Színház, s Reviczky Budapesten tartózkodásának idején egyáltalán nem játszottak) hatására került be több versébe. A vers későbbi változatának átirásában Madách *Az ember tragédiájának* hatása is nyilvánvalónak tűnik (*Jób* alakjáról vö. a *Tedeum*, *A bolondok házából* és a *Jób siralma* című versek jegyzeteivel);

Urad vagyok! Leszállok a pokolba

És Luczifert magát elégetem. – Abban, hogy a vers későbbi variánsában Reviczky Lucifer alakját szerepelteti, Madách hatása fedezhető fel. Ez korántsem lehet véletlen, hiszen 1880-ban megjelent a Madách-összkiadás és 1883. szeptember 21-én volt a *Tragédia* ősbemutatója. (Az adatra Kerényi Ferenc figyelmeztetett);

Fordítások: A verset Spóner Andor *Satan* címmel fordította németre, s megjelent a *Jung Ungarn* című lapban (Spóner 734–736. – A *Jung Ungarn*ban megjelent 6 versfordításra Rózsa Mária *Magyar irodalom a Jung Ungarn című folyóiratban* című közleményének hivatkozásaiban bukkantam, melyre Tódor Ildikó hívta fel a figyelmem (MKSz 2002. 3. sz.);

A verset Dr. Naschér Simon is lefordította *Satan* címmel, meglehetősen szabadon (főként a 2–3. vsz.-ot alig felismerhetően), a 2. vsz.-tól elhagyva a szakozást. (Naschér 65–66.)

(76.)

A BÁNATBÓL... / UTOLSÓ VÁGY – (1874)

Kézirat: MTAKKt. K 513/445a 1–2. r. (*Utolsó vágy* címmel, a tisztázott valószínű ideje: 1875. november vége – december eleje, a kísérőlevél dátuma: 1875. december 7.);

Közlések: Újld 1875. július 10. 28. sz. 327. (*Utolsó vágy* címmel); **kötetközlések:** Új Nemzedék 1877. 215.; Ifjuságom 1883. **FSZ;** Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; NGB 1969.; NGB 1989. (1875-ös dátummal); VP 1996. (1875-ös dátummal);

A Komlós-kronológiában szerepel, csak a kéziratot jelzi;

Szövegkritikai jegyzet: dátumkor.: 1874. (az MTA-kézirat alapján, eddig: 1875.);

Szövegváltozatok: MTA-kézirat: ékezetbeli, központosásbeli elt.; 1. vsz. 1. sor: kivolt h. *nagy volt*; 1. vsz. 3. sor: Fáradt h. *Beteg*; 2. vsz. 3. sor: *A búcsúnál csak egyre kérlek.*; 4. vsz. 1. sor: Óh h. Ó;

ÚjId-közlés: ékezetbeli, központosásbeli elt.; 1. vsz. 3. sor: *Beteg vagyok, mindenre készen*; 2. vsz. 3. sor: bucsúmban h. búcsunál; 4. vsz. 1. sor: Óh, jó anyám! h. *Szegény anyám!*;

Új Nemzedék-közlés: központosásbeli, egybe-külön írásmódbeli elt., 1. vsz. 3. sor: *Beteg vagyok, mindenre készen*; 4. vsz. 1. sor: Óh, jó anyám! h. *Szegény anyám!*;

Magyarázatok: Rudnyánszky Gyula a versről azt írta Reviczkynek: „Mennyi van elmondva néhány sorban! ezt a tömör, erélyes irályt szeretem Korodában is főleg. Istenem beh boldog Ön, hogy ily szent fájdalom van; büszkén mutathat bármikor sebére, melyre a legjobb balsam az, hogy nagyon fáj és gyógyíthatatlan.” (Özödge 1876. augusztus 7. – OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 1. levél);

Utolsó vágy címmel ismeretes egyébként egy 1882-ben született vers is, amely szintén megjelent az *Ifjuságom* című kötetben;

Óh, jó anyám! ...

...

Keresni fog a másvilágon

Szegény fiad, s meg nem talál! – Reviczky szülőanyjáról és nevelőanyjáról bővebben a *Himnusz* című versében, törvénytelen származásáról pedig bővebben *A pénz* című versében (lásd mindkettőt az *Ifjuságom* című kötet versei között);

Fordítás: A verset *Meinen Antheil bekam ich...* címmel Márkus Sámuel fordította le. (Márkus 177–178.)

(77.)

ÁRVA FIÚ [I.] – (1874)

Változat: *Árva fiú [II.]*, **FSZ:** OSZKKt. Analekta 5130. v.;

Kézirat: MTAKKt. K 513/445/a 9. r. (a tisztázat valószínű ideje: 1875. november vége–december eleje, a kísérőlevél dátuma: 1875. december 7.);

Közlések: OrszVil 1892. december 24. 52. sz. 845.; **kötetközlések:** *Ifjuságom* 1883. **FSZ:** Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; NGB 1969.; NGB 1989. (1875-ös dátummal); VP 1996. (1875-ös dátummal);

A Komlós-kronológiában szerepel, csak a kéziratot jelzi;

Szövegkritikai jegyzet: dátumkor.: 1874. (az MTA-kézirat alapján, eddig: 1875.);

Szövegváltozatok: MTA-kézirat: központosásbeli, ékezetbeli elt.; 3. vsz. 1. sor: (áth. *Éttem virága vagy – javítva*) (fölötte) *Virágok nőnek ifju srokon.*; 3. vsz. 2. sor: jó barát, rokon h. *hű barát s rokon*; 5. vsz. 1. sor: (áth. *küzdök most magam*) (fölötte) *visz tovább utam.*; 5. vsz. 2. sor: cél h. *part*;

OrszVil-közlés: ékezetbeli, központosásbeli elt.; 3. vsz. 2. sor: jó barát, rokon h. *jó barát s rokon*;

Magyarázatok: A verset Reviczky említette Korodának, Dentán, 1876. március 12-én írt levelében: „Engem egyes verseim után (Mea culpa, Árva fiú sat.) egész desperációig világfájdalmasnak tartottak, pedig az én kötetem sokkal derültebb hangulatú lesz a G[áspár]-rénál.” (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 17. levél) [A Gáspár-kötet címe: *A bákirályno dalai*. Pest, Aigner Lajos kiad. 1872.];

Szidott, gyűlölt, haraggal néze rám;

Nagy dáma volt s kevély a mostohám. – Reviczky mostohaanyja Seipel Anna varrónő volt. Reviczky roppant rossz viszonyban volt vele. Mint egy levelében Garam-újfaluról 1874. június 13-án írta Gáspár Imrénék: „Az apa új házasságra lépett, ledér, fondor nővel, [...] Folytak az évek. Az apa meghalt, félíg felnőtt fiát magára hagyván, miután birtokain a gyűlöletes mostoha hizott, ki már gyászának hatodik hónapjában első férje orvosának kar-

jaiba dőlt, kitől a büszke férj betegsége alatt gyermeke is született. – A fiu mit se tud most róla. [...] Ez a fiu én valék!” (Gáspár Imre: *Reviczky Gyula emléke. (Öt évről: 1872–1876.) Debreczen* 1889. július 18. 140. sz.) Mostohája alakját és jellemét *Reviczky Apai örökség* című kisregényében is árnyaltan mutatta be;

Fordítás: A verset Dr. Naschér Simon *Der Waisen-Knabe* címmel fordította le. (Naschér 12.); **Szakirodalom:** Dr. Márki Sándor: *Reviczky első sikere. Aradi Közlöny* 1891. december 25. 304. sz. 1.

(78.)

***ÁRVA FIÚ [II.]** – [1875?]

Változat: *Árva fiú [I.]* (lásd az *Ifjúságom* című kötet versei között);

Kézirat: OSZKKt. Analekta 5130. v. (lila tintás kézirat, egy lapon *Az Ideális percek*ből című verssel, de nem Reviczky, hanem Komjáthy Vidor kézírásával, oldalt keresztben, piros tintával: „1895 (Athenaeum) összes kiadásban felvéve I, kötet 98. lapon”; a rectón a *Mea culpa* című vers, alatta: „Ily című vers nincs felvéve a Koroda Pál-féle összes költemények közé (Athenaeum, 1895.) Komjáthy Vidor 1909. XII/18.”) **FSZ**;

Magyarázat: Az ugyanezen a papíron szereplő másik két vers (*Mea culpa*, *Az Ideális percek*ből) 1875-ben íródott, ezért valószínű, hogy ez a versváltozat is akörül születhetett. Elgondolkodtató viszont az a tény, hogy Reviczky ekkor még nem is ismerte Komjáthyt, akinek a hagyatékából származik a vers kézírata. 1876 végén ismerkedtek meg, de először csak levélben, hiszen Reviczky 1877 őszéig Dentán tanítószkodott. Reviczky neki írt leveleinek nagy része (37+10 db) 1927-ben került az OSZK Kézirattárába Komjáthy egyik fia, Vidor révén.

(79.)

KARÁCSONKOR (1874.) – (1874)

Kézirat: MTAKKt. K 513/445/a 7. r. (alcím n., a tisztázat valószínű ideje: 1875. november vége–december eleje, a kísérőlevél dátuma: 1875. december 7.);

Közlések: ÚjId 1875. december 25. 52. sz. 614.; **kötetközlések:** *Ifjúságom* 1883. **FSZ**; Kor. 1895. (*Karácsonykor (1874.)* címmel és alcímmel); Kor. 1902. (*Karácsonykor (1874)* címmel és alcímmel); Kor. 1904. (*Karácsonykor (1874.)* címmel és alcímmel); Paku 1944. (*Karácsonykor (1874)* címmel és alcímmel); Komlós 1955. (*Karácsonykor* címmel, alcím n.); NGB 1969. (*Karácsonykor* címmel, alcím n.); NGB 1989. (*Karácsonykor* címmel, alcím n.); VP 1996. (*Karácsonykor* címmel);

Szövegváltozatok: MTA-kézirat: helyesírási, központosásbeli elt., 4. vsz.:

Ledőlők ágyam szélire

És álmodom szép álmot:

Egyenlőség, testvériség!

Jőjjön a Te országod!;

ÚjId-közlés: helyesírási, központosásbeli elt., 1. vsz. 2. sor: Régi halva már h. *Meghalt* immár;

4. vsz. 1–4. sor:

Ledőlők ágyam szélire

És álmodom szép álmot:

Egyenlőség, testvériség!

Óh jőjjön a Te országod!;

Magyarázatok: Reviczky ekkortól rendszeresen írt – valószínűleg Petőfi példáján – karácsony táján évszázegző költeményt;

A vers kapcsán Benedek Aladár kíméletlenül megbírált Reviczkyt: „Őn – ha szabad figyelmeztetnem – veszélyes ösvényen jár, mióta nem láttam. Karácsonyi verse és a III le-

vele tele van ama bizonyos ifjúkori féktelen önbizalommal, mely chaosként kavargó egy nagyknak vélt központ körül s e központ saját – *egyéniiségünk*. A versben az olvasóval nem érezte ama, meglehet, igaz magaslato, melyről ön apostoli, de kategorikus rövidségel akarja szenvedései súlyát a világ nyakába kötni. Sok halogató után mégis közöltem – szükségből. Hogy olyan *hangon* szólhasson valaki, ahhoz indoklás (persze poétailag) is kell, másként igen nevetségesen jön ki, körülbelül úgy, mintha valaki egy pingált máglyára áll, hogy elhiggyék, miképp ő vértanu. ...reményem is, hogy ön mihamarabb kibontakozik a zűrből, melyben legkifejezőbb vonásként csak az ifjúság önteltsége, túlbizakodása vehető ki. Térjen le kérem e mindenképp (phiscailag és szellemileg) veszélyes utról, melyen az üres láthatárnál egyéb támasza nincs... és maradjon oly tárgyknál, melyekbe belefogóhatik és kimérheti súly-tér és anyag-mennyiségöket, szóval: hol rendben van teljesen az egészszsel s ura tud lenni annak.” (OSZKKt. Levelestár, számozás n. levél);

Karácsonkor – A vers régies hangalakja Petőfi 1846 telén írt *Karácsonkor* című versét idézi. A két vershelyzet nagyon hasonló: a költészet utáni vágy és a kiválasztottság velejárója a magány.

(80.)

MIKOR HUSZ ÉVES LETTEM (1875. április 9.) / SZÜLETÉSEM NAPJÁN – (1875. április 9.)

Kézirat: MTAKKt. K 513/445/a 4–5. r. (*Mikor husz éves lettem. (1875. ápril 9.)* címmel, a tisztázat valószínű ideje: 1875. november vége–december eleje, a kísérőlevél dátuma: 1875. december 7.);

Közlések: 1. ÚjId 1875. szeptember 11. 37. sz. 435. (*Születésem napján* címmel, 1875. ápril 9. alcímmel); 2. DebrH 1898. május 31. 124. sz. 1. (*Reviczky Gyula kiadatlan költeménye* rovatcímmel, (*Ápril 9. 1875.*) alcímmel); **kötetközlések:** Ifjúságom 1883. **FSZ** (1875, ápr. 9. alcímmel); Kor. 1895. (1875. ápr. 9. alcímmel) Kor. 1902. (1875. ápril 9 alcímmel); Kor. 1904. (1875. ápril 9. alcímmel); Paku 1944. (1875 ápril 9 alcímmel); NGB 1969. (*Mikor húszéves lettem* címmel, alcím n.); NGB 1989. (*Mikor húszéves lettem* címmel, alcím n.); VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, csak a kéziratot jelzi;

Szövegváltozatok: MTA-kézirat: ékezetbeli, központosásbeli elt.;

1. vsz. 4–7. sor: *Emléjkel, tört szobor hirül.*

Sehol se volna följegyezve,

Hogy mennyi szépet álmodám;

Tán egy-két jóbarát sohajtna;

2. vsz. 3. sor: *unalomból h. unalombúl*; 2. vsz. 4. sor: *Feledné gyöngé dalomat.*; 3. vsz. 1. sor: *A pletyka más tárgyat keresne*; 3. vsz. 4. sor: *S támadna h. Támadna*;

1. ÚjId-közlés: egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 1. vsz. 4–7. sor: *Emléjkel, tört szobor hirül.*

Sehol se volna följegyezve

Hogy mennyi szépet álmodám;

Tán egy-két jóbarát sohajtna;

2. vsz. 3. sor: *Hamar feledné h. Feledné gyöngé*; 3. vsz. 1. sor: *A pletyka más tárgyat keresne*;

2. DebrH-közlés: ékezetbeli, központosásbeli elt.; 1. vsz. 4–6. sor:

Emléjkel, tört szobor hirül.

Egy árva köny se hullna értem,

S nem vón halotti czédulám.;

1. vsz. 7. sor: *Csak h. Talán*; 2. vsz. 3. sor: *unalomból h. malomból (!)*; 2. vsz. 4–6. sor: *Feledné gyöngé dalomat.*

Fukar hitelezőknek átka

Kísérne sirba engemet;

Fordítás: A verset Dr. Naschér Simon *Als ich Zwanzig Jahre alt war* címmel fordította le. (Naschér 13.)

(81.)

***A FILISZTEREKHEZ [I.]** – (1875. [december 7. előtt])

Változat: *A filiszterekhez [II.]* (lásd az *Ifjuságom* című kötet versei között);

Kézirat: MTAKKt. K 513/445a 10–11. r. (a tisztázat valószínű ideje: 1875 november vége–december eleje, a kísérőlevél dátuma: 1875. december 7. – A vers alján: 1875.) **FSZ**;

Közlés: ÚjId 1875. július 24. 30. sz. 351. (*A filiszterekhez* címmel);

Szövegkritikai jegyzet: MTA-kézirat: 1. vsz. 3. sor: (áth. *hitvány*) a *Ti*;

Szövegváltozatok: ÚjId-közlés: központosásbeli, kis-nagybetűs elt.; 1. vsz. 3. sor: a *Ti* h. *hitvány*; 1. vsz. 5. sor: a h. *e*; 1. vsz. 7. sor: *Akit* h. *S akit*; 2. vsz. 5. sor: a h. *de*; 4. vsz. 6. sor: órjás h. *óriás*; 4. vsz. 8. sor: Ugy-e, hogy nem h. *Soh' sem lehet*; 5. vsz. 2. sor: *S utálok a nagyok kegyét*; 5. vsz. 8. sor: Ugy-e, hogy nem h. *Az nem lehet*; 6. vsz. 4. sor: *Ők értenek csak engemet*; 6. vsz. 8. sor: Ugy-e, hogy nem h. *Soh' sem lehet*;

7. vsz. 7–8. sor: *Aki sötétben botorkál,*

Az a szegény, s boldogtalan!;

Magyarázat: Lásd *A filiszterekhez [II.]* jegyzeteit.

(82.)

A FILISZTEREKHEZ [II.] – [1875/1883]

Változat: *A filiszterekhez [I.]*, **FSZ**: MTAKKt. K 513/445a 10–11.;

Kézirat: nincs;

Közlések: Röpke Ivek 1877. május 20. 1. sz. 1.; **közetközlések:** *Ifjuságom* 1883. **FSZ**; Kor. 1895. (*A filiszterekhez* címmel); Kor. 1902. (*A filiszterekhez* címmel); Kor. 1904. (*A filiszterekhez* címmel); Paku 1944. (*A filiszterekhez* címmel); Komlós 1955. (*A filiszterekhez* címmel); NGB 1969.; NGB 1989. (*A filiszterekhez* címmel, 1875-ös dátummal); VP 1996. (*A filiszterekhez* címmel, 1875-ös dátummal, a tartalomjegyzékben rossz lapszámmal);

A Komlós-kronológiában szerepel, csak a kéziratot jelzi;

Szövegkritikai jegyzetek: **FSZ**-közlés: 5. vsz. 8. sor: a sorvégző írásjelet a többi vsz.-záró írásjelhez igazítottam; 6. vsz. 4. sor: a sorvégi írásjelet – a többi vsz. analógiája alapján – pótoltam;

Szövegváltozatok: Röpke Ivek-közlés: kis-nagybetűs, egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 1. vsz. 1. sor: Csak hagyjatok h. *Hagyjatok hát*; 1. vsz. 2. sor: *Én nem kereslek titeket*.; 2. vsz. 3. sor: közöljem h. *közölném*; 3. vsz. 4. sor: Cigányos h. *Csavargó*; 5. vsz. 2–4. sor:

S a csuszo-mászónférgemet,

A góg előtt protekcióért

Nem piszkolom be lelkemet;

Magyarázatok: Reviczkynek fennmaradt az a levele, amelyben elküldte a verset Komjáthy Jenő újonnan indult lapjába, a *Röpke Ivek*be, a *Souvenir* című vers helyett: „A »Souvenir«-t máshová küldtem már. A »Filiszterekhez«-t azonban rendelkezése alá bocsátom, ugyanaz az említett átdolgozat. – Két év előtt jelent meg egészen más alakban.” [(Denta, 1877. április 15. – OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 2. levél) – Mint a Korodának 1877 márciusában kelt levele alapján kiderül, a *Souvenirt* addigra már a *Hölgyek Lapjának* és Korodának küldte el, mivel ebben a levelében ma is ott található (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 22. levél)];

filiszter (ném., pejor.) – nyárspolgár, a szó az ótestamentumi filiszteusok nevéből származik, akik az i. e. I. évezredben Palesztina lakói voltak;

A szóértelemezéshez és a fogalom használatához érdekes adalékul szolgál Reviczkynek a következő fennmaradt feljegyzés-töredéke: „Dante is a pokol előcsarnokába helyezi a filisztereket, (Heine: Az erényt, mely jóllakott.) kik gáncs és dícséret nélkül éltek a földön, kik hivek se voltak s pártütők sem az isten ellen; az ég kiüzte őket, mert zavarnák őket s a pokol be nem fogadja; a világ nem tud rólok, reményük nincs meghalni s az írgalom és az igazság lenézi. –” (PIM Kt. Analekta V. 4735/55.);

Egyébként Schopenhauer filozófiájának is egyik kedvelt fogalma volt. Vö. pl. ezzel a hosszabb fejtegetésével: „Végül néhány jellemző vonást a nyárspolgárról. A nyárspolgár (filiszter) olyan ember, akinek nincsenek szellemi szükségletei. Ebből önmagára nézve az következik, hogy nincsenek szellemi élvezeti sem, mert Voltaire idézett mondása szerint igaz szükséglet nélkül nincs igaz gyönyörűség. Semmi belső indulat nem hajtja őket a megismerés és belátás felé, semmi nem vonja őket önként az ezekkel rokon esztétikai élvezetekhez. [...] Csak az érzéki élvezetek bírnak valóságos értékkel előtte, ezekben talál kielégítést. [...] Ezért jellemző sajátsága a filiszternek bizonyos tompa, száraz, szinte állati komolyság. Semminek nem örül, semmi nem izgatja, semmi nem vált ki belőle részvétet. Mert az érzéki élvezeteket csakhamar kimeríti, a társaság pedig mely hozzá hasonló filiszterekből áll, mihamarabb untatni fogja, a kártya végül kifárasztja. Marad utoljára a hiúság gyönyörűsége, mely abban áll, hogy a többieket gazdagságban, rangban, befolyásban vagy hatalomban fölülmúlja, akik ezért aztán bizonyos tiszteletben részesítik. [...] A filiszter ez alaptulajdonságából következik, hogy másokkal szemben nem támaszt szellemi követelményeket, mivel neki magának is csupán fizikai szükségletei vannak. Ellenkezőleg, a szellemi képességek inkább rosszindulatát, sőt gyűlöletét keltik fel. Érezvén ugyanis szellemi kisebbségét, tompa, titkos irigység rág a lelkén, amelyet még önmaga előtt is gondosan rejtgetni igyekszik, mi által az néha csöndes dühvé növekszik belsejében.” (Schopenhauer: *Életbölcesség. Aforizmak*. Ford. dr. Kelen Ferenc. Bp., 1906. II. *Az egyéniségről* című fejj., 32–33.);

Az életrajzi forrásokból kiderül, hogy Reviczky leginkább Szana Tamásnak címezte a költeményt;

Ne gúnnyoljátok hát kabátom' – Koroda többször is megfogalmazta, hogy Reviczky „mindig sokat adott a külső csínra”. Ezt szinte egyetlen közeli barátja sem felejtette el megjegyezni róla. Bármilyen furcsa, de ebben a nézetében nyilván megerősítette imádott szerzője, Schopenhauer is, aki *Parerga und Paralipomena* című kötetében (melyet Reviczky bizonyosan ismert, hiszen jegyzeteiben többször írt ki idézeteket a német nyelvű kötetből) ezt írta (a szöveget Varró István fordításában közlöm, Schopenhauer: *Forgácsok*. Bp., 1920.): „Az írói mesterségről és stílusról. 16. Aki hanyagul ír, eleve beismeri, hogy maga se tulajdonít eszméinek nagy fontosságot. [...] (45.) De miképpen a ruházat elhanyagolása elárulja azt, hogy félvállról vesszük azt a társaságot, amelybe belépünk, épugy az elhamarkodott, hanyag, rossz stílus az olvasónak sértő kicsinylése, amelyet azután ő jogosan büntet nemolvasással.” (46.)

Reviczky másik barátja, Milkó Izidor is megemlékezett arról, hogy Reviczky milyen kínosan ügyelt a küllemére, s ha nem sikerült magát rendben tartania, mennyire idegesítette. (Vö. Milkó, 267.) De több versében, pl. a *Hát érdeklődik még irántam?*... vagy a *Bucus kabátomtól* címűekben is előkerül ez a téma. Reviczky több esetet is főleplegetett, amikor szegényes ruhája miatt viselkedtek vele megalázóan vagy rokonai sem akarták megismerni az utcán. Korodának pl. így panaszkodott 1874. december 12–13-án kelt levelében: „Öt napja, hogy a fizetetlen szállásból is kihajtottak s most az utcán lakom. Vagy valamelyik

ismerős szobájában széken alszom, vagy elmegyek olyan lumpos kávéházba, mely egész éjjel nyitva van s ott vírzasztom át a szomorú, hosszú éjket. – Amellett lumpos, rongyos, hazug csírkefogó lettem s elgondolkozom, mennyire igaz, hogy a nyomor oly közel vezet a bűnhöz. Ha azonban túléltem ezt a problematikus, nyomorú existenciát, hálát adok a sorsnak, hogy így volt. Megismerem az életet s az embereket minden oldalról s eszméim kiállják a tűzpróbát. Csak már valahogy' vége lenne! – Élni vágyok, élni sokáig, mint azelőtt soha! Biztos vagyok benne, hogy nevem élni fog, csak testem ne mondja föl a szolgálatot. A geniesdi rugdalózásoknak vége. – Csak egyszerű ruhát, telt gyomrot és egy meleg szobát kívánok én, s oly boldog volnék mint senki más! Ilyen körülmények közt ismeri csak meg az ember, mi a boldogság.” (Reviczky – Korodának, OSZKKt. Levelestár, a kéziratári számozás szerinti 12. levél)

Pintér Jenő pedig egy másik, mára elveszett leveléből idézett: „Borzasztóan nélkülözők mindent. Hogy fogalmat szerezz magadnak külsőről, elég lesz, ha annyit mondok, hogy egy teljes hónap óta nem váltottam fehér ruhát s mint valóságos tivornyahós nézek ki. Mindenem rongyolt, szaggyártott, cipőm talpa át- és átlukadt, úgyhogy a szó szoros értelmében mezítelen lábbal járok a havon és locs-pocsban. Hetekig nem eszem meleg ételt, legföljebb tejet, a többi eledelem kenyér és szalonna s még nagyon jó, ha ez van. Például most is, már két nap óta, alig ettem egypár almát. Eladtam utolsó kabátomat is, úgyhogy most egy sincs, csak a télikabát.” (Pintér Jenő: *A magyar irodalom története. Tudományos rendszerezés*. 7. köt. Bp., 1934. 512.);

Angyal vagy ördög – A romantika és az újromantika kedvelt ellentétpárja az emberi lélek kettősségére;

Szakirodalom: Vajthó László: *Reviczky Gyula levele Arany Jánoshoz és huszonegy, mutatóba küldött verse*. ItK 1938. 177–183.; Császtvay 2003.

(83.)

IMAKÖNYVEM – [1875/1883]

Változat: *Egy imakönyv* címmel, **FSZ:** MTAKKt. K 513/445/a 6. r.;

Kézirat: OSZKKt. Analekta 5123. (egy lapon *A halál előtt* és az *Ápril* című versekkel, tiszta, lila tintás kézirat, hosszú kutyanyelven);

Közlések: KépKrón 1929. 30. sz. július 28. 18–19.; **kötetközlések:** Ifjúságom 1883. **FSZ:** Költők Lugasa 117–118.; Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; NGB 1969.; NGB 1989. (1875-ös dátummal); VP 1996. (1875-ös dátummal);

A Komlós-kronológiában szerepel, csak a kéziratot jelzi;

Szövegváltozatok: OSZK-kézirat: ékezetbeli, központosásbeli elt.; 3. vsz. 7. sor: *Ez arany-szőke hajhoz akkor*; 4. vsz. 3. sor: *Emitt h. Amott*; 5. vsz. 2. sor: *(Hisz' már betéve nem tudom!)*; 5. vsz. 5. sor: *Imádság h. Imádás*;

KépKrón-közlés: helyesírási, ékezetbeli, központosásbeli elt.;

Magyarázatok: Az *Óserő* című szépirodalmi, társadalmi, tudományos, művészeti és közgazdasági folyóirat 1936. április 17-i, 3. számának közleménye hírül adja, hogy Zmeskál Judit kapcsos imakönyve a Nemzeti Múzeumba (ma: OSZK Kézirattára) került. A PIM Kézirattárában a V. 4735/36/2 jelzet alatti lapon lévő listán szerepel az imakönyv címlírása, de a kötet mára a kettéválasztott hagyatéknál (OSZK, PIM Kézirattára) egyikében sem található;

Koroda Pál szerint – aki még látta az imakönyvet – Zmeskál Judit az aranysegélyű imakönyvbe a következő bejegyzést tette: „1855. évi április 9-én húsvét hétfőjén öt és háromnegyed órakor este született fiunk, Gyula, Vittkóczon, Nyitramegyében, keresztele Nagy-Jácson Tóth Antal plébánus, következő neveket kapott: Gyula, Kálmán, Calasanti

József; a keresztelő 14-én délelőtt volt.” A kötet bőrkötésű volt, 1822-ben jelent meg Linzben *Der nach dem Geiste der katholischen Kirche bethende Christ* címmel. Szövegét A. Hohenlohe herceg írta, aki (Reviczky János altábornagy és Perényi Róza leánya: Judith, férjezett Hohenlohe hercegné révén) a család rokonságában állott. Reviczky öröksége egyébként végül (egy cylinder mellett) a Hohenlohe hercegnővé lett Reviczky Judith életnagyságú arcképe volt. (A kép fölíratát közölte Koroda az 1895-ös kiadás előszavában, II.);

Koroda a versről ezt írta Reviczkynek: „»Az én imakönyvem« most bevégzett, tiszta. Szebb elégiát alig ismerek a magyar irodalomban. Közvetlen, mély; gazdag megható képekben s nincs benne egy hang abból az érzelő siránkozásból, mely e műfaj ellen nagy ellenszenvet ébresztett bennem.” (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 53. levél);

Vajthó László a verset Arany János *Fiamnak* című versével rokonítja (AJÖM I. *Kisebb költemények*. S. a. r. Voinovich Géza. 86.);

ingben, glóriában – A kifejezés jelentés- és hangulatváltozásáról Angyal Endre írt rövid hozzászólást a *Magyar Nyelvőr*ben. Angyal azt állítja, hogy a kifejezés Reviczkytól származik (1953. 314.);

Szakirodalom: Vajthó László: *Reviczky Gyula levele Arany Jánoshoz és huszonegy mutatába küldött verse*. ItK 1938. 177–183.;

Fordítás: A verset Dr. Naschér Simon *Mein Gebetbuch* címmel fordította le. (Naschér 30–31.)

(84.)

***EGY IMAKÖNYV / AZ ÉN IMAKÖNYVEM** – (1875. [november 14. előtt])

Változat: *Imakönyvem* címmel (lásd az *Ifjuságom* kötet versei között);

Kézirat: MTAKKt. K 513/445/a 6. r. (*Egy imakönyv* címmel, a tisztázat valószínű ideje: 1875. november vége–december eleje, a kísérőlevél dátuma: 1875. december 7. – A vers alatt: 1875.) **FSZ**;

Közlések: **1.** CsalKör 1875. november 14. 46. sz. 1082–1083. (Az éves tartalomjegyzékben helyesen, a vers közlésénél viszont tévesen, Reviczky Bay Ilon neve alatt, *Egy imakönyv* címen.); **2.** Váci Közlöny mutatványsz., 1879. július 20. [2.] (*Az én imakönyvem* címmel); **3.** Csarnok (Nagyvárad) 1879. augusztus 20. 9. sz. 67. (*-os megj.: „Mutatvány a »Váci Közlönyből«”);

Szövegkritikai jegyzetek: Bár a *Váci Közlöny*-beli változat készült legkésőbb, Reviczky levelezéséből úgy tűnik, hogy ebbe a lapba Reviczky a Komjáthynak elküldött verseit – valószínűleg Komjáthy átirásában, illetve másolásában – küldte tovább a szerkesztő Kompolthynak. Emiatt döntöttem úgy, hogy mégis a fennmaradt eredeti kéziratos Reviczky-változatot tekintem főszövegnek, s nem a későbbi változatot;

Szövegváltozatok: **1.** CsalKör-közlés: ékezetbeli, központosásbeli elt.;

1. vsz. 1. sor: Aranykötésű h. *Aranykötésben*; 2. vsz. 5–8. sor:

Az üde lombon tarka lepke

Hirdette, hogy feltámadunk;

Hanem az ész mást gondol, és mi

Nem hiszszük, mire meghalunk!;

3. vsz. 4. sor: halvány h. *halavány*; 3. vsz. 8. sor: *A többi – eltiűnt nyomtalan!*; 4. vsz. 4. sor: *Meg egy bepíszkolt Mária.*; 4. vsz. 8. sor: *szégyelném h. szégyenleném*; 5. vsz. 6. sor: *jó mamája h. édesanyja*; 6. vsz. 4. sor: *bűn h. kín*; 6. vsz. 6. sor: *Tölték egyifju életet*;

2. Váci Közlöny-közlés: kis-nagybetűs írásmódbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.;

1. vsz. 1. sor: Aranykötésű h. *Aranykötéses*; 2. vsz. 5–8. sor:

Az üde lombon tarka lepke

*Hirdette, hogy – feltámadunk;
Hanem az ég mást gondol, és mi
Nem hisszük, mire meghalunk!;*

3. vsz. 4. sor: halovány h. *halavány*; 3. vsz. 8. sor: *A többi – eltűnt nyomtalan!*; 4. vsz. 3. sor: *vézna h. sárga*; 4. vsz. 4. sor: *S egy halvány régi Mária...*; 5. vsz. 3. sor: megoldás h. *megadás*; 5. vsz. 5. sor: *Imája van, ki jó szívében...*; 5. vsz. 6. sor: jó mamája h. *édes anyja*; 6. vsz. 4. sor: *Vagy nyugalom a bűn talán?*; 6. vsz. 6. sor: *Tölték egy ifjú életet...*;

3. Csarnok-közlés: helyesírási, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 1. vsz. 1. sor: aranykötésben h. *aranykötéses*; 2. vsz. 5–8. sor:

*Az üde lombon tarka lepke
Hirdette, hogy – feltámadunk;
Hanem az ég mást gondol, és mi
Nem hisszük, mire meghalunk!;*

Magyarázat: Lásd az *Imakönyvem* jegyzeteit is;

Felütöm a szent Miatyánkot; – A vers és a következő verssorok összecsengenek a *Miatyánk* című vers imádságával.

(85.)

EST DEUS IN NOBIS! (– *Egy ismeretlen poéta verset küld a szerkesztőnek* –) – [1875. május 16. előtt]

Kézirat: MTAKKt. K 513/445/a 9–10. r. (*Est deus in nobis. Egy ismeretlen poéta verset küld a szerkesztőnek*) címmel és alcímmel; a tisztázat valószínű ideje: 1875. november vége–december eleje, a kísérőlevél dátuma: 1875. december 7.);

Közlések: MoNv 1875. május 16. 20. sz. 240.; **kötetközlések:** Ifjúságom 1883. **FSZ**; Kor. 1895.; Kor. 1902. (*Est deus in nobis.* címmel); Kor. 1904. (*Est deus in nobis* címmel); Paku 1944. (*Est deus in nobis* címmel); NGB 1969. (*Est deus in nobis* címmel); NGB 1989. (*Est deus in nobis* címmel); VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, csak a kéziratot jelzi;

Szövegváltozatok: MTA-kézirat: kis-nagybetűs, egybe-külön írásmódbeli központosásbeli elt.; végig: zseni h. *genie*; 1. vsz. 3. sor: volna h. *vóna*; 1. vsz. 3. sor: *S a sok rim és dal bennem úgy szuszog*; 2. vsz. 2. sor: *Fenkölt, merész s zord világ nézetem*; 2. vsz. 4. sor: azért a pénz h. *a pénzt azért*; 4. vsz. 4. sor: *À la... nem akarom kimondani*; 4. vsz. 7–8. sor:

Szerkesztő úr, genie vagyok, ha mondom!

Ugy-e megcsillagozza versemet? –;

MoNv-közlés: ékezetbeli, egybe-külön írásmódbeli, központosásbeli, helyesírási elt.; 1. vsz. 3. sor: szorul, miként ha h. *szorul, s mikéntha*; 1. vsz. 3. sor: volna h. *vóna*; 1. vsz. 3. sor: *A sok rim és dal bennem úgy szuszog*; 4. vsz. 4. sor: *À la... nem akarom kimondani*; 4. vsz. 7–8. sor:

Szerkesztő úr, genie vagyok, ha mondom!

Ugy-é megcsillagozza versemet? –;

Magyarázatok: A verset Reviczky Vadnainak címezte. Vadnai Károlyról bővebben a *Sátán* [I.] című vers jegyzetében (lásd szintén az *Ifjúságom* című kötet versei között);

Elképzelhető, hogy a vers ötlete és hangütése Arany János 1851-ben írott *Év kezdetén* című versére játszik rá (AJÖM – Az esetleges előkép lehetőségére Kerényi Ferenc hívta fel a figyelmemet);

Est deus in nobis [agitante calescimur illo] (lat.) – 'Isten van bennünk!' ['Felgyúlunk, hogyha akarja.']: Ovidius: *Fasti* 6:5. – Az Ovidius-vers következő sora magyarázza, hogy Reviczky miért nyúlhatott ehhez az idézethez: „Szent az ész, melynek magva is ihletet ad.”;

megcsillagozza versemet – a korabeli szokás szerint az – általában tárcarovatban – közölt verset a szerkesztő az olvasók jóindulatába ajánlotta egy szerkesztői megjegyzéssel, amelyet a cím mellé tett csillaggal jelöltek, s a vers alatt, lábjegyzetként közöltek;

bon-ton (fr.) – Jómodor, illem; divat; itt az utóbbi értelemben.

(86.)

***A CIGARETTÉRŐL [I.]** – [1876. tél]

Változat: *A cigarettéről [II.]* (lásd az *Ifjúságom* című kötet versei között);

Kézirat: nincs;

Közlés: Divat-Nef 1876. szeptember 3. 36. sz. 281. **FSZ**;

Szövegkritikai jegyzetek: *A Veszprém* 1876. szeptember 10-i közlése átmenet a két versváltozat között (lásd *A cigarettéről [II.]* cím jegyzeteiben);

Magyarázatok: Reviczky Dentáról 1876. április 11-én kelt, Gáspárnak írt leveléből tudjuk, hogy a vers már tél végén készen volt, mivel először a *Vasárnapi Ujságnak* küldte el, de a lap nem közölte le: „...írd meg nem jött-e a »Vas. Ujs.«-ban üzenetem, mert Szász K. egy hosszú magánlevélben már vagy két hónap óta ígérte, hogy a »Cigarettéről« meg fog jelenni.” (*Ország-Világ* 1893. január 1. 1. sz. 6.);

Lásd a *Cigarettéről [II.]* című vers magyarázatait is.

(87.)

A CZIGARETTÉRŐL [II.] – [1876/1889]

Változat: *A cigarettéről [I.]* **FSZ**; Divat-Nef 1876. szeptember 3. 36. sz. 281.;

Kézirat: nincs;

Közlések: 1. Veszprém 1876. szeptember 10. 37. sz. 1.; 2. MSzemle 1891. 25. sz. 291.;

kötetközlések: *Ifjúságom* 1883. **FSZ**; Kor. 1895. (*A cigarettéről* címmel); Kor. 1902. (*A cigarettéről* címmel); Kor. 1904. (*A cigarettéről* címmel); Paku 1944. (*A cigarettéről* címmel); Komlós 1955. (*A cigarettéről* címmel); NGB 1969. (*A cigarettéről* címmel); NGB 1989. (*A cigarettéről* címmel, 1876-os dátummal); VP 1996. (*A cigarettéről* címmel, 1876-os dátummal);

A Komlós-kronológiában szerepel, a *Divat-Nef*-beli közlést jelzi, de helytelenül szeptember 13-ra datálja;

Szövegváltozatok: 1. Veszprém-közlés: átmenet a vers két változata között;

központozásbeli elt., egybe-különírás, 1. vsz. 4. sor: *Ki van osztva a mi részünk;*

2. vsz. 1–5. sor:

Ifjúságunk fénysugára...

Beborítja lomha pára,

S fényes álmat hamu fed.

A szívet is, ha kiégete;

3. vsz. 3. sor: éneket h. *éveket* (a 38. számban szerkesztői megjegyzés: a múlt számban tévedésből elírás történt, éveket h. *éneket*); 3. vsz. 4–5. sor:

A sok bánat, a sok álom

Nem soká tart e világon;

2. MSzemle-közlés: csak az 1. vsz. közlése, cigaret h. *cigarette*;

4–5. sor: *Rövid álom, rövid évek!*

Elenyészik, füst az élet;

Magyarázatok: Feleki Sándor szerint az egyetlen olyan verse, amelyet németül írt meg, de lefordította magyarra: „Sajátságos, hogy Reviczky szép költeményei közül csak egyetlenegy, a »cigarettéről« szót fordította le magyarra. Különböző német versei egyáltalán nincsenek átültetve a magyar irodalomba.” (*Magyar Szalon* 1890/91. XV. köt. 350.)

A német variáns ma nem ismeretes, de Reviczky német nyelvű verskötetének 1874-es tervezetében a 10. szám alatt szerepel a *Lied von der Cigarette* cím. Valószínűleg e vers (mára eltűnt) német verziójáról lehet szó;

Szakirodalom: Feleki 349–351.

(88.)

TAVASZODIK... / A TAVASZ ELŐÉRTÉTE / TAVASZI REJTELMEK – (1876. február)
Kézirat: OSZKKt. Fol. Hung. 1858/17 r. (*Ideális perczek* 6. címmel, Denta, 1876 február dátummal, fekete tintás, a hátoldalon az (áth. Emma) *Óh, szánj meg engem!*... kezdetű vers);

Közlések: 1. ÚjId 1876. március 4. 10. sz. 11. (*A tavasz előérzete* címmel); 2. HasznM 1876. II. köt. március 15. 5. füz. 19. (*Tavaszi rejtelmek* címmel); 3. LányokL 1878. 4. füz. 83.; **kötetközlések:** Ifjúságom 1883. **FSZ;** Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Komlós 1955.; Paku 1944.; NGB 1969.; NGB 1989. (1878-as dátummal); VP 1996. (1878-as dátummal);

A Komlós-kronológiában szerepel, a *LányokL*-beli közlést jelzi, de megtalálása nehéz, mert a füzet számát nem adja meg; a Rev.-regiszterben is szerepel;

Szövegkritikai jegyzetek: dátumkor.: 1876. (az OSZK-kézirat és az 1–2. közlés alapján, eddig: 1878.);

Szövegváltozatok: OSZK-kézirat: ékezetbeli, központosásbeli elt., 1. vsz. 4. sor: felleg-honba' h. *fellegekbe*; 3. vsz. 1. sor: langy fuvalma h. *szende béke*; 3. vsz. 2. sor: *Fészket rak szívembe' benn*; 4. vsz. 1. sor: bár ismerem h. *habár tudom*; 5. vsz. 3–4. sor:

(áth. *Ismerem a boldogságot*

Nem egyéb az: sejtelem!);

Olyan fényes, mint az ábránd

Édes mint a sejtelem;

1. ÚjId-közlés: ékezetbeli, központosásbeli elt., 1. vsz. 4. sor: felleg-honba' h. *fellegekbe*; 3. vsz. 1–2. sor:

Szelid ábránd, szende béke

Fészket rak szívembe' benn;

4. vsz. 1. sor: bár ismerem h. *habár tudom*; 4. vsz. 2. sor: Milyen az a h. *Hol van az a*; 5. vsz. 3–4. sor:

Ismerem a boldogságot

Nem egyéb az: sejtelem!;

2. HasznM-közlés: központosásbeli elt., 1. vsz. 4. sor: felleg-honba' h. *fellegekbe*; 3. vsz. 1. sor: langy fuvalma h. *szende béke*; 3. vsz. 2. sor: *Fészket csak szívembe' benn.*; 4. vsz. 1. sor: bár ismerem h. *habár tudom*; 4. vsz. 3. sor: már h. *ott*; 4. vsz. 4. sor: *ott h. már*; 5. vsz. 3–4. sor:

Boldogságról, szép hazáról

Énekelj csak sejtelem!;

3. LányokL-közlés: központosásbeli, ékezetbeli elt., 1. vsz. 4. sor: felleg-honba' h. *fellegekbe*; 3. vsz. 1. sor: langy fuvalma h. *szende béke*; 3. vsz. 2. sor: *Fészket rak szívembe' benn.*; 4. vsz. 1. sor: bár ismerem h. *habár tudom*;

VP-közlés: a jegyzetekben adja az OSZK-kézirat két utolsó sorát;

Magyarázat:

A VERS KELETKEZÉSÉNEK HÁTTERÉRŐL

A *Hasznos Mulattató*- és a *Lányok Lapja*-beli versközlések megszerzésének szerkesztői „stratégiájáról” Palágyi Lajos így emlékezett a *Literatura* hasábjain: „Tél és dél idején Reviczky Gyula meg én elmentünk a Kammon-kávéházba. [...] A téli nyomor legválságosabb percében megérkezett a kávéházba – Dolinay Gyula, a »Hasznos Mulattató« s a »Lányok

Lapja» gyermeklapok szerkesztője. Költők támogatója volt. Verset szokott »rendelni«, egyszerre nem is egyet, nem is kettőt, nem is ötöt, hanem tizet. Csak megszorult poétákhoz fordult, azért rendelt egyszerre sokat, hogy ne kelljen sokat fizetnie. Verset rendelt a »Nagyapó születésnapjára«, a »Jó anya névnapjára«, karácsonyra, husvétra, verset a hazáról s március 15-ikéről... »Spájcédulát« szokott magával hozni – úgy neveztük a papirost, amelyre ceruzával prózában felírta, mi legyen minden egyes vers tartalma.

Most éppen egész évre való verssel akarta magát ellátni. Hát leült mellénk és egy-egy spájcédulát nyújtott át nekünk: írjunk neki 10–10 verset, ha úgy tetszik mindjárt, – mihelyt kész, megfizeti az árát.

Mi pedig féltünk Dolinay spájcéduláitól s csak végső nyomor esetén vállalkoztunk elfogyasztására. De most lelkes örömmel üdvözlöttük.

En a kávéház egyik szegletébe ültem, Reviczky a másik sarokba és bősziült iramban írni kezdtünk: gyártottuk a rövidsoros, naív gyermekversikéket s rövid idő múlva kész volt az egész szállítmány.

Megváltott és kiváltott bennünket Dolinay. A versek meg is jelentek s Dolinay a nevünket is kinyomatta. De sose néztük meg a gyermeklapocskát, amelyekben remekműveink megjelentek, – a poétai szokástól eltérően, nem voltunk kíváncsiak nevünkre.

Szegény Reviczky, rosszabbul járt, mint én. Halála után nagy lett az ő dicsősége s összes verseinek rendezője, Koroda Pál lelkiismeretes gyűjtői buzgalmában a gyermekversikéket is felvette könyvébe.” (*Palágyi Lajos emlékeiből. Reviczky gyermekverse. Literatura* 1928. 45–46.);

Dolinay Gyuláról lásd még az *Ivás közben* című vers magyarázatait (ugyancsak az *Ifjuságom* című kötet versei között);

Fordítás: A verset Dr. Naschér Simon *Es wird Frühling* címmel (Naschér 34.), Márkus Sámuel pedig *Es frühlingt* címmel fordította le. (Márkus 173–174.)

(89.)

TEDEUM / TE DEUM! – [1876. május 14. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: Figyelő 1876. május 14. 20. sz. 236–237. (*Te Deum!* címmel); **kötetközlések:** Ifjuságom 1883. **FSZ;** Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, a *Figyelő*-beli közlést jelzi;

Szövegváltozatok: Figyelő-közlés: központosásbeli, kis-nagybetűs, egybe-külön írásmód-beli, ékezetbeli elt., 1. vsz. 2. sor: Kél s száll h. *Szállong*; 2. vsz. 8. sor: sem h. *nem*; 3. vsz. 1. sor: Hült vágyak h. *Holt vágyak*; 3. vsz. 5. sor: lázas álmok h. *láz, köny, álom*; 3. vsz. 7. sor: *A sok jajt ez a kor megúnta*; 4. vsz. 5. sor: *A régi seb vérzik*; *Te látod*; 5. vsz. 7. sor: Himnusz h. *Hymnusz*; 7. vsz. 4. sor: járta h. *járja*; 8. vsz. 3–4. sor:

A jövőről lemondva csüggek

A multak bús történetén.;

Magyarázatok: Rudnyánszky a versről a következőket írta Reviczkynek: „Tedeum hatalmas költemény, mindenesetre a füzet gyöngye, szép részleteiben és egészben rokona a »Sátán« egy élet egy accordban, gúny és fájdalom, humor és elégia négy versszakban; mikor olvastam, azt mondtam magamban: ime egy koldús a ki gazdagabb Croesusnál.” (Özdoege, 1876. augusztus 7. – OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 1. levél);

Te Deum [laudamus] (lat.) – Uram, téged dicsőítünk! Téged Isten dicsérünk! A katolikus egyházban a körmenetek végén, a hálaadó istentiszteletek alkalmával és a breviáriumban használatos dicsőítő énekek;

Ne szünj soha jobb korra várni! – Utalás Vörösmarty Szózatának 10. vsz.-ára. [(VÖM 2. *Kisebb költemények*. Bp., 1960. 210–211.) – Reviczky feljegyzéseiben a *Keserű pohár* és a *Vén cigány* című verseit említi (PIM Kt. Analekta V. 4735/55/37.)];

bárgyú Jób – *Jób könyve*, a Szentírás egyik könyve, amely az Isten igazságos világművészetének kérdésével foglalkozik. Bevezetésében egy Jób nevű, istenfélő férfi sorsa van leírva, akit a sátán áskálódásai folytán nagy csapások sújtanak: vagyonát és gyermekeit elveszíti, megbetegszik. Ezután Jóbot meglátogatja három barátja, Jóbbal való beszélgetéseik teszik ki a könyv legnagyobb részét. Elifáz, Zsófar és Bildád, Jób barátai azt akarják bizonyítani, hogy Jób megérdemelte sorsát, Jób pedig elkeseredve panaszkodik a gondviselésre, és ártatlanságát hangsúlyozza. Végül Isten is megszólal, s jobbra fordítja Jób sorsát. A hagyomány szerint a könyvet Mózes írta. A zsidó hagyományban már a könyv megírása előtt is ismert volt egy Jób nevű jámbor férfúról szóló monda.

Reviczky egy évekig érlelt – s kéziratban részben fennmaradt (OSZKKt. Quart. Hung. 2609.) – a *Jóbb házából* című drámáját Jób alakjának szentelte. Jób történetében saját életének központi kérdésére is keresni vélte a választ: miért szenved az ártatlan és feddhetetlen ember, s miért él gazdagon és jól a bűnös. Levelezésében sokszor írt a készülő műről, s barátainak többször kijelentette, hogy ez majd meghozza neki az elismertséget és az irodalmi megbecsülést. A drámát az Akadémia Teleki-pályázatára küldte be 1878-ban, de a mű csúfosan megbukott: Beöthy Zsolttól lekicsinylő és lesújtó kritikát kapott. [A pályázatról lásd *A bolondok házából* című vers magyarázataiban is (szintén az *Ifjuságom* című kötet versei között), Jób alakjáról vö. az 1887-es *Jób siralma* című költeménnyel (lásd a *Magány* című kötet versei közt). A drámáról legutóbb Dörgő Tibor írt rövid, hevenyészett ismertetést: *Reviczky Gyula Jób-drámája*. (*Vigília* 1997. 7. sz. 529–531.);

S ha eltipor a szenvedélyek

Bősz méne a harcz mezején – Utalás Petőfi Sándor *Egy gondolat bánt engemet...* című versére (PSÖM 4. 230–231.).

(90.)

NE VÁDOLJÁTOK... – [1883 előtt]

Kézirat: nincs;

Kötetközlések: *Ifjuságom* 1883. **FSZ**; Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

Szövegkritikai jegyzetek: **FSZ**-közlés: egy nyilvánvaló helyesírási hibát javítottam: 2. vsz. 7. sor: Boccassatok h. Bocsássatok;

Fordítások: A verset Dr. Naschér Simon *Klaget nicht* címmel (Naschér 74–75.), Márkus Sámuel pedig *Tadelt nicht die Welt* címmel fordította le. (Márkus 178–179.)

(91.)

BOLDOG IDŐ / BOLDOGAN – [1877. április 15. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: **1.** BpBazár 1877. április 15. 8. sz. [1.] (*Az „Ideális perczek”-ből* címmel); **2.** Röpke Ivek 1877. július 12. 6. sz. 22–23. (*Az „Ideális perczek”-ből* címmel); **3.** GyőriK 1879. szeptember 28. 78. sz. 2. (*Boldogan* címmel); **kötetközlések:** *Ifjuságom* 1883. **FSZ**; Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, a közlést a *Délibáb* 1877. április 15-i számában jelzi, de a *Délibábnak* csak április 13-i szám van, a vers pedig nem található az évfolyamban. Komlós valószínűleg összecserélhette a lapok címét;

Szövegkritikai jegyzetek: FSZ-közlés: 1. vsz. 2. sor: máрма h. *már ma*;

Szövegváltozatok: 1. BpBazár-közlés: ékezetbeli, központosásbeli elt., 1. vsz. 1–2. sor:

Hamlet, Faust, Valjean, Manfréd és a többi

Nem birják már ma lelkemet lekötni.;

3. vsz. 5. sor: *Ragyog a nap, erdő, mező feléled...*;

2. Röpke Ivek-közlés: helyesírási, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 1. vsz. 1–2. sor:

Hamlet, Faust, Valjean, Manfréd és a többi

Nem birják máрма lelkemet lekötni.;

3. vsz. 5. sor: *Ragyog a nap; erdő mező – föléléled;*

3. GyőriK-közlés: egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 3. vsz. 4. sor: szárnyam' h. *szárnyaim*;

Magyarázatok:

Mély bánat, borús eszme, ködös álmom – A versváltozatból kiderül, hogy itt Reviczky Byronra utal. Különösen fiatalabb korában rajongott Byronért. Barátainak írt levelében számtalanszor emlegette, hivatkozott rá vagy ajánlotta olvasásra műveit. Koroda Pálnak 1874. március 1-jén írt levelében azt bizonygatta, hogy ő a világ legnagyobb költője: „Ő ép úgy kigunyolt minden szent érzelmet, sőt titániasabb módon, mint Heine s nem hitt, de mi több: *nem is epedett* egy más, tisztább világért. Hősei mind nyomorultak, bűnösök, kik saját lelkületét viselik s ezért Byron mindenütt par excellence lírikus marad. Nem tett embergüyölöletet, mintha csak ő maga emelkednék felül a piszkon. Ő maga magáról ép oly megvetőleg szól s a Childe Harold V. énekében maga mondja, hogy ő ez a rakoncátlan ember.” Lelkesedésében egy hozzá szóló versbe is belekezdett (lásd a kötetben meg nem jelent, 1874-es verseknél). Töredékes feljegyzéseiből látszik, hogy ismerte Moore *Byron élete* című kötetét, legalábbis egy könyvcím-felsorolásában szerepel (PIM Kt. Analekta V. 4735/55/7.), valamint ezt írta róla Gáspárnak: „...Moore életrajza sokkal jobb.” Ugyanebben a levélben szól Castelar Byronról szóló művéről is. „Betegségem alatt én is elolvastam Castelar művét Byronról s nagyon rossz életrajznak találtam. Nyelvezete nagyon szép, gondolatokban gazdag, – de életrajznak nem vehető szellemes (de nem igaz) emlékbeszéd az egész.” (*Ország-Világ* 1893. január 1. 1. sz. 6.));

Hamlet – Shakespeare művének főhőse;

Faust – Goethe fő művének főhőse;

[Jean] *Valjean* – Victor Hugo a *Nyomorultak* című művének főszereplője;

Manfréd – Byron címszereplő hőse. A mű részleteinek fordítását Ábrányi Emil ekkor közölte folyamatosan a korabeli sajtóorgánumokban (például *ÚjId* 1875. március 6. 10. sz. 112–113.);

Fordítás: A vers kötetekben publikált variánsát Dr. Naschér Simon *Glückliche Zeit* címmel fordította le. (Naschér 15–16.)

(92.)

A KÖLTŐ VILÁGA – (1877. [április 18. előtt])

Kézirat: nincs;

Köteközlések: Ifjuságom 1883. **FSZ**; Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; Komlós 1955. (1883? dátummal); NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.; Szil. 2001.;

Szövegkritikai jegyzetek: dátumkor.: 1877. (a magyarázatokban szereplő, Korodának írott levele alapján, eddig d. n.);

Magyarázatok: Koroda egy utalásából derült ki, hogy Reviczky eredetileg a *Hatáskergetőknek* címet adta a versnek. [*Magyar Szemle* 1891. 28. sz. 327.] Levelezésében is írt a versről Korodának Dentáról, 1877. április 18-án: „A »Hatáskergetők«-et pedig nem érted hisz nem neked szól. – Ennek nem czélja chablont felállítani, csakis a »hatáskergetők«-nek szól, Kiss Józsefnek az ő zsidáival Dsələddinjeivel, Váradynak az ő bibliai ostobaságaival, Ábrányiaknak (kivált Kornélnak) excentrikus tárgyaikkal; kik erővel keresik a cifrát, hogy csak valami ujat ír hassanak.” [(OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 23. levél) – Kiss Józseffel és Reviczkynek a zsidósághoz való viszonyáról bővebben az *Eszter legendája* című versénél (lásd a kötetben meg nem jelent, 1885-ös versek között)];

Hangulatért mit mentek Ázsiába?

Meghamisítini régi kort minek? – A hetvenes–nyolcvanas években újra erőteljes viták indultak meg a magyarok eredetének kérdése körül, mely számos olyan kérdéshez kapcsolódott, amely a nemzeti identitás vágyának meghatározásával hozható összefüggésbe. Az egyik csoport, melynek vezetője Vámbéry Ármin volt, föllevenítette a magyar–török nyelvrokonság eszméjét. [Ennek nyilvánvaló táplálója lehetett az a fölbuzdulás, amely földrajztudósok és utazók sorát hajtotta a 70-es, 80-as években a Kaukázus, Szibéria és a keleti vidékek felé (pl. Déchy Mór), valamint az orientalisztikai kutatások megindulása (pl. Bálint Gábor).] Vámbéry fő műve, *A magyarok eredete* 1882-ben jelent meg, s ez az akadémikus nyelvészek (Budenz József, Simonyi Zsigmond, Hunfalvy Pál) hihetetlen támadását váltotta ki, akik a finnugor rokonság eszméjét vallották. A 70-es évektől zajló vita a 80-as évek második felére még inkább kiéleződött; a vers utalása valószínűleg ennek a mindennapossá váló nyelvészeti vitának hatására is születhetett. Vámbéry könyvének megjelenése után a kérdés tárgyalása gyakorlatilag mindennapossá lett a sajtóban. 1882. február 20-i, Julianus barátról tartott előadása például zajos vitát váltott ki, hiszen Hunfalvy Pál megjegyzései rendkívüli módon kiélezték a két tudóstábor közötti nézetkülönbséget. Az előadásról – s az eredetkereséssel kapcsolatos eseményekről – folyamatosan hírt adtak a korabeli újságok. Budenz 1883-ban *Nyelvészeti észrevételek Vámbéry munkájára* címmel szólott hozzá ahhoz a vitához, amely lázba hozta a korabeli közéletet. 1885-ben új erőre kapott az eredetkutatással kapcsolatos médiavisszhang. [Pl. *Kőrösi Csoma Sándor Közép-Ázsiában* címmel folytatásos közleményt adott közre a *Vasárnapi Ujság* (1882. október 25. 685–687., *Kőrösi Csoma Sándor és Duka Tivadar. (Vasárnapi Ujság 1885. október 25. 43. sz. 685–686.)*]; – Vö. Pusztay János: *Az „ugor–török háború” után. Fejezetek a nyelvhasználat történetéből.* Bp., 1977.];

A keleti tájak, kultúrák és művészetek felé fordulást a kor irodalmi divatja és a keleti filozófiák és vallás iránti érdeklődés is erősítette;

Komlós Aladár ugyanezt a passzust a kozmopolita-vitával hozta kapcsolatba, s az újrromantikus drámaírók elleni támadásnak fogta föl, amelyet – szerinte – Reviczky elítélt, s amely „valóban eltévelyedés volt: megfutamodás az irodalom ama nemzeti feladata elől, hogy tükröt kell tartania a saját kora társadalma elé; s tisztán esztétikai szempontból is ki nem elégítő, kényelmes eljárás távoli mesevilágban keresni a költészetet, saját életünk értelmének megfejtése és feltárása helyett.” (K. A.: *Reviczky Gyula.* 53.) – A vers távolabbról tényleg köthető a kor azon irodalmi alapkérdéséhez, hogy mi a költészet feladata. Egészen leegyszerűsítve: a népnemzeti irány követői feladatuknak tekintették, hogy a nemzeti múlt példáját is felhasználva – legalábbis áttételesen – az ország ügyeinek, sorsának, a nép gondolkodásának alakításában is részt vállaljanak. Azt vallották, hogy a magyar irodalom nemzeti jellegét a (nemzeti eredetet leginkább őrző és áthagyományozó) népiesség teremti meg, és ezt eszményítő és emelkedett hatású művekben kell kifejezni. Az újrromantikus alkotók ezzel szemben tagadták a tudatosan szabályozott tematikájú költészetet és az írói önfelegyel-

mezést követelő elvet, és inkább a személyiség érzelmi világát, élményeit szerették volna megmutatni. [A kozmopolita-vitában kicsúcsosodó irodalmi ellentétekről bővebben lásd az Arany Jánosnak (Válaszul „Kozmopolita költészet” című versére) jegyzeteiben. Lásd a kötetben meg nem jelent, 1878-as versek között.];

Reviczky Gyula – azzal az általánossá vált felfogással szemben, hogy ő az egyike azon költőknek, akiknek művészete talán a legkevésbé köthető saját korukhoz – láthatóan mégis fontosnak vélte a szembenézést saját korszakának kérdéseivel. Igaz, hogy a kérdés és a versben megjelenő gondolatok egymásra vetítése mutatja azt is, hogy Reviczky igazán nem a korjelenségek keltette elsődleges reakció műbe öntését, hanem az események költői-érzelmi átfűtöttségű élményeinek, a szublimált érzéseknek a megfogalmazását kívánta meg a költészetben.

(93.)

PETŐFI ÉL! (*Arra az álhirre, hogy Petőfi a szibériai ólombányákban raboskodik. 1877.*) – (1877. [április vége])

Kézirat: nincs;

Közlések: 1. Délibáb 1877. május 18. 7. sz. 50. (*Arra a hírre, hogy Petőfi a szibériai ólombányákban raboskodik* alcímmel); 2. Koszoru 1882. május 7. 15. (alcím n., rendkívüli szám a debreceni felolvasóülés alkalmából, *-os megj.: „Arra az álhirre, hogy Petőfi a szibériai ólombányákban raboskodik.”); **kötetközlések:** Ifjúságom 1883. **FSZ:** Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; Komlós 1955. (*Petőfi él!* címmel, az alcímben a dátum nem szerepel); NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.; Szil. 2001.;

A Komlós-kronológiában szerepel, a Délibáb-beli közlést jelzi;

Szövegváltozatok: 1. Délibáb-közlés: ékezetbeli, központosásbeli, egybe-különírási, kis-nagybetűs elt., 1. vsz. 3. sor: vésett h. *vészhet*; 2. vsz. 2. sor: Ne higgyétek h. *Ne féljete*k; 2. vsz. 3. sor: *Kezében kard van, ajkán harci dal*; 2. vsz. 4. sor: mint h. *mind*; 2. vsz. 6. sor: himnusz a h. *hymnusa*; 3. vsz. 2. sor: érik h. *éri*;

2. Koszoru-közlés: helyesírási, egybe-külön, kis-nagybetűs írásmódbeli, központosásbeli elt.; 1. vsz. 3. sor: vésett h. *vészhet*; 1. vsz. 6. sor: fenhordja most is h. *fenhordja büszkén*; 2. vsz. 2. sor: Ne higgyétek h. *Ne féljete*k!; 2. vsz. 3. sor: Kard van kezében h. *Kezébe' kard van*; 3. vsz. 2. sor: érik h. *éri*; 3. vsz. 5. sor: trónok h. *trónotok*;

Magyarázatok: Felolvasták a Petőfi Társaságban (híradás róla: *Röpke Ivek* 1877. 3. sz. 11. Komjáthy lapjában a felolvasás helyszínéről – helytelenül – a Kisfaludy Társaságot jelölték meg. A másik felolvasott Reviczky-vers a *Túlélek én minden csalódást* című volt. – Lásd a vers jegyzeteit);

Valószínű, hogy Reviczky elküldte a verset a *Magyarország és a Nagyvilágnak*, de ott nem jelent meg. Feltételezhető ugyanis, hogy neki szól Ágai 1877. április 29-i csípős szerkesztői megjegyzése: „»Petőfi él.« Keserves ébredése volna, ha először is az ön versét olvasná el.” (1877. április 29. 17. sz. 271.) [Ezután egyébként egészen 1879 második feléig Reviczky neve és műve nem jelent meg a lapban, holott korábban és ezt követően is az újság rendszeres szerzőjének számított, ráadásul – mint arról leveleiben többször panaszkodott – állandó gondokkal küzdött, hol helyezhetné el verseit. Mivel ekkortájt személyesen nem találkozhattak, hiszen Reviczky Dentán nevelősködött, nyilvánvaló, hogy Reviczky valamilyen – Ágaira olyannyira jellemző – csípős szerkesztői üzeneten bántódott meg. Ezt támasztja alá Koroda Reviczkynek írt, dátum nélküli [1877 nyarán írt] levelének megjegyzése: „Hogy tudsz Ágainak, ennek az irodalmi zsebmetszőnek, valamit küldeni? – Oly gyalázatosat üzent neked vissza, hogy *Pólya* is megbotránkozott rajta. –”];

Reviczkynek Petőfihez és költészetéhez való viszonya időszakonként változott; bár nagy lírikusnak tartotta, de Arany János költészetének hatása mégis jóval erősebbnek mutatko-

zott nála. Korai dalköltészetében azonban mindenképpen kimutatható Petőfi erős hatása. Számos versében fedezhetjük föl Petőfi-sorok és Petőfi-vershelyzetek reminiscenciáit vagy utánérzéseit. Levelezéséből és néhány verséből kiderül, hogy Koroda Pállal szembeni magatartásában, eleinte kissé leereszkedő, majd egyre elismerőbb hangú író-barátságában is megpróbálta szinte leutánozni a Petőfi–Arany-viszonyt. Több versét is lefordította németre. Reviczky pozsonyi gimnáziumi tanára volt egyébként Kolmár József, Petőfi egykori iskolatársa. (Kolmárról bővebben a *Diákélet* című versében. Lásd a *Magány* versei között.);

Érdekes egybeesés, hogy a *Déliabál*-közléssel szinte egy napon jelent meg az *Üstökösben* Don Pedró [Bartók Lajos] verse *Ha Petőfi haza jönne* címmel, majd szintén tőle a *Tudjátok-e mért kísért Petőfi?* című vers (május 20. 232. sz., illetve június 24. 25. sz.). Koroda említette, hogy Bartók Lajost Reviczky igen nagyra tartotta, és több versét különösen kedvelte (*Kuruc bordal*, *Báli emlék*, *Pusztai éj*, *Zulejka*-ciklus), bár viszonyuk időszakonként (pl. Reviczky első verseskötetének megjelenése után) nagy viharokat állt ki.

1877 áprilisában a hazai sajtóban fölröppent a hír, hogy Petőfi él, s egy szibériai bányában raboskodik. Például a *Magyarország és a Nagyvilág* is – amiről tudjuk, hogy járt Reviczkynek Dentára – tavasztól nyár közepéig folyamatosan tudósított a dologról. A „szenzációs hír” – a fővárosi napilapok hírénel egy héttel később – az 1877. április 29-i számban (17. sz. 269.) robbant ki, a *Petőfi Sándor Szibériában mint rab* című híradással. Az ügy végül június 24-én zárult le, amikor *A hűhó vége* című közlemény tudósított arról, hogy: „a Petőfi-legendáról kiderült, hogy humbug” s csak Manaszes Dániel hazudozása az egész, aki „muszka vidéken nem is járt soha. [...] Az írók és művészek körébe ma délutánra a Petőfi életbenléte ügyében értekezlet volt összehívva. Szerencsére nem folyhat tovább a hűhó...” (június 24. 25. sz. 397.)

A VERS ÉS A PETŐFI-KIADÁSOK UTÓÉLETÉRŐL

Az 1877-es botrányt követően azonban alig csillapodtak a Petőfi halála körüli indulatok. Ahogy közeledett Petőfi kiadói szerződésének 30 éves lejártja és Petőfi halálának 30 éves évfordulója, megsokasodtak az élő Petőfiről szóló hírek és álhírek. A szakirodalmi utalásokon túl még egy komoly indok közrejátszhatott ebben. Maguk a kortársak is többször összekapcsolták az 1877-es ál-Petőfi esetét a ténnyel, hogy 1877-től újrarendeződni látszottak a Petőfi-kiadások szerzői és kiadói jogai, s feltételezésekbe bocsátkoztak arról is, hogy már a Manaszes-eset is kapcsolatba hozható a Petőfi-jogok körüli vitával. Ha ugyanis Petőfi bizonyíthatóan mégsem halt volna meg Segesvárott, egyetlen kiadónak sem állt volna jogában a tényleges Petőfi-összkiadás megjelentetése, hiszen akkor a jogdíjak fölött ő rendelkezett volna. Ha viszont 1849-ben meghalt, bármely kiadó – mint közvagyonná lett kincset – kiadhatta volna Petőfi összes műveit. „E pör, amint látszik, két érdekes jogi kérdést vetett föl. Az egyik: élőnek vagy holtnak tekintendő-e Petőfi; a másik: ha holtnak tekintendő is, a kiadó tulajdonjoga a szerző halála után harmincz vagy akárhány évvel elenyészik-e” – elemezte a helyzetet a *Függetlenség* cikkírója (1880. június 26.).

A dolog arra ment vissza, hogy Petőfi – még életében, 1847-ben – eladta szerzői jogait Emich Gusztávnak, amely jogok később, mikor vállalkozását eladta, átszármaztak az Athenaeum kiadóvállalatra. Az Athenaeum – az „örökáron” megvett Petőfi-jogokkal a birtokában – úgy gondolta, hogy mivel Magyarországon még nem született meg az írói jogokat szabályozó törvény, tehát az 1847-ben Petőfivel aláírt szerződés sem veszti érvényét a szerző halála után 30 esztendővel, amint azt egyébként az európai törvényi szabályozás általában előírta. A Petőfi–Emich-féle szerződés azonban nem terjedt ki a prózai művekre és azon versekre, amelyeket 1847. június 26. előtt írt, de az 1847-es gyűjteményes kiadásba nem kerültek bele, valamint az 1849-ben írott költeményekre. Gyulai Pál már 1863-ban – a Petőfi-utód érdekében eljárva – érzékelte ezt az anomáliát.

Egy, a lappangó Petőfi-művek feltalálását és összegyűjtését célzó nagy gyűjtést követően az 1874-es, magát az első teljes kiadásnak hirdető kötet előszavában a szerkesztők, Gyulai Pál és Greguss Ágost mégis kijelentették, hogy a versek publikálásában hézagok vannak, s „két rendbeliek a hézagok, amennyiben részint az ízlés, részint a törvény [!] parancsolta”. A díszkiadásból tehát a két szerkesztő politikai és esztétikai öncenzúra miatt több Petőfi-verset akarattal kihagyott.

Nagy volt tehát a tét, hiszen Petőfi halála után 30 évvel végre valóban „összes verseinek” kiadása nagy szakmai és üzleti sikerrel kecsegtetett. Éppen emiatt gondolta egy másik kiadó, Aigner Lajos, hogy megkaparinthatja a kiadás jogát. Arra hivatkozott, hogy – mivel nincs magyar törvényi szabályozása a dolognak – Magyarországra is az 1846. október 19-i osztrák császári pátens 13. §-a érvényes, amely 1853. május 1-jén nálunk is érvénybe lépett. Eszerint a kiadótulajdonosi jog a szerző halála után 30 évig él, s a 30 év lejártával a mű a nemzet köztulajdonává válik, s így sokszorozni bárkinek a jogában áll. A dologt még meglehetősen sok momentum színezte. A legfontosabbak között volt, hogy 1861-ben megszűnt nálunk az osztrák törvény érvényessége, s újra életbe lépett a régi magyar polgári jog, de bonyolította a helyzetet, hogy ez viszont – többek között – Erdélyben (Petőfi utolsó tartózkodási helyén) nem volt érvényes.

Innentől valósággal elszabadult a pokol. 1880. június 25-én hatalmas bírósági per kezdődött. A tárgyalás nem szűkölködött a viszolyogtató részletekben. Míg Aigner kétségbe vonta Petőfi 1847-es aláírásának valóságát és a szerződés korrektségét, addig az Athenaeum kijelentette – s tanúkkal próbálta igazolni –, hogy Petőfi még egyáltalán meg sem halt. „Holttá nyilvánítását eszközölni pedig lehetetlen, mert csak családtagja, házastársa kérheti, s ők halottak.” A perben tanúként megidézték Arany Jánost, Jókai Mórt és Lauka Gusztávot is, akiknek eskü alatt kellett nyilatkozniuk arról, halottnak vélik-e legjobb barátjukat, várják-e vissza vagy már örökre elparentáltak magukban Petőfit, hiszen magának a jogesetnek a megítélése függött ettől. (*Egyetértés* 1880. június 17., június 26.) – A kiadások történetéről bővebben: Császtvay Tünde: *A többedszeri első Petőfi-összkiadás. ItK* s. a. – A pert végül Aigner elvesztette, s így a Petőfi-kiadásokból ezután is az Athenaeum-vállalat gazdagodott.

Reviczky megváltoztatta az alcímet, amint a csalásra fény derült. Bizonyos momentumok arra engednek következtetni, hogy a Manaszes-ügy is összefüggésbe hozható a Petőfi-kiadás körüli viaskodásokkal, de a dolog eldöntése még további kutatásokat igényel;

Előreszánguld mint a bösz vihar,

És túlharsogja az ágyúk moráját

Szent himnusza, egy szó: Világszabadság! – Utalás Petőfi Sándor *Egy gondolat bánt engemet...* című versére (PSÖM 4. 230–231.);

Fordítás: A verset Dr. Naschér Simon Petőfi lebt címmel fordította le. (Naschér 90–91.);

Szakirodalom: A híresztelés történeti kontextusára lásd Ferenczi Zoltán: *Petőfi eltűnésének irodalma*. (Bp., 1910.), Nagy Miklós: *Harc az 1874-es-kiadás körül*. (It 1950. 77–89.), Kiss József: A szibériai legenda mint a naiv népi Petőfi-kultusz terméke. (*ItK* 1990. 3. sz. 323–340.) és Kovács László: *Csalóka lidércfény nyomában. A szibériai Petőfi-kutatás csődje*. Bp., 2003.

(94.)

ŐSZ FELÉ – [1878. november 8. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: Délibáb 1878. november 8. 45. sz. 529.; **kötetközlések:** Ifjúságom 1883. **FSZ;** Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; Komlós 1955.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, a *Déliáb*-beli közlést jelzi;

Szöveggazdálkodási jegyzetek: **FSZ**-közlés: a kötetes kiadásokban – értelemzavaróan – a 2. vsz. 4. sorában a megdobog h. *megzokog* szerepel; a **FSZ**-ben visszajavítottam az első megjele-
nésben szereplő, értelmes verziót;

Szövegváltozatok: Délibáb-közlés: központosásbeli, ékezetbeli elt.;

Fordítás: A verset Dr. Naschér Simon *Zum Herbste* címmel fordította le. (Naschér 36–37.)

(95.)

IMÁDSÁGOM – [1877. február 17. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: Cigaret 1877. február 17. 4. sz. 21.; **kötetközlések:** Ifjúságom 1883. **FSZ**; Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; Komlós 1955.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, a *Cigaret*-beli közlést jelzi;

Szövegváltozatok: Cigaret-közlés: egybe-különírási, központosásbeli elt., 2. vsz. 3. sor: Kiket h. *S kiket*, 3. vsz. 2. sor: e h. *a*, 4. vsz. 3. sor: jobb s igazabb h. *jobb, igazabb*;

Fordítás: A verset Dr. Naschér Simon *Mein Gebet* címmel fordította le. (Naschér 27–28.)

(96.)

AZ OÁZ PANASZA / VIRÁGNYELVEN. AZ OÁZ PANASZA – [1877. augusztus 31. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: 1. Délibáb 1877. augusztus 31. 22. sz. 169.; 2. Szabadság (Székesfejérvár) 1882. április 30. 35. sz.; **kötetközlések:** Ifjúságom 1883. **FSZ**; Kor. 1895. (a ciklusból kiemelve, *Virágnyelven. Az oáz panasz* címmel); Kor. 1902. (a ciklusból kiemelve, *Virágnyelven. Az oáz panasz* címmel); Kor. 1904. (a ciklusból kiemelve, *Virágnyelven. Az oáz panasz* címmel); Paku 1944.; Komlós 1955.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, a *Déliáb*-beli közlést jelzi, de hibásan augusztus 29-re datálja;

Szövegváltozatok: 1. Délibáb-közlés: ékezetbeli, központosásbeli, egybe-különírási elt.; 1. vsz. 5. sor: évrül h. *évről*; 1. vsz. 6. sor: megossza h. *megosztja*; 1. vsz. 8. sor: *Hol élet nincs s ha van, haszontalan!*; 1. vsz. 11. sor: [hiányzik]; 2. vsz. 2. sor: gyászolni h. *gázolni*; 2. vsz. 9. sor: az h. *ez*; 2. vsz. 13. sor: egyesülne, társa h. *egyesülve lássa*; 2. vsz. 14. sor: Elvész h. *Elveit*; 2. vsz. 15. sor: Így fű, fa, ér h. *S így fű, fa, és*; 3. vsz. 8–9. sor: [összevonva]; 4. vsz. 7. sor: mersz vádolni mégis engemet h. *mersz tehát vádolni engemet!*; 4. vsz. 8. sor: zöldnek h. *földnek*; 4. vsz. 10. sor: Hiszen h. *hiszem*; 4. vsz. 15. sor: élne h. *élve*; 4. vsz. 23. sor: vol-nál h. *volna*;

2. Szabadság-közlés: szakozásbeli, egybe-különírási, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 1. vsz. 2. sor: szállsz h. *szálsz*; 1. vsz. 3. sor: napsugárod h. *napsugarad*; 1. vsz. 9. sor: zöld h. *föld*; 2. vsz. 13. sor: vele h. *véle*; 3. vsz. 11. sor: világom része h. *világom vége*; 3. vsz. 12. sor: múltjék h. *elmúltjék*; 4. vsz. 13. sor: fő dicsedre h. *fődiszedre*;

Magyarázatok: Reviczky 1881. augusztus 27-én kérte Komjáthyt, hogy küldje vissza neki a verset. A levélből sejthető, hogy azért kérte, mert szeptemberben – több versével együtt – be kellett nyújtania a Petőfi Társasághoz (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 29. levél). A társaság üléséről hírt adott a *Fővárosi Lapok* 1881. szeptember 20-i száma, melyben közölték, hogy az ülésen Reviczky mutatta be Ábrányi Kornél három „csinos versét” (213. sz.);

A versértelmezéshez Reviczky segített megtalálni a kiindulópontot: egy 1886. augusz-

tus 12-én, Justhnak írt levelében említette, hogy egy Schopenhauer-idézetre született a vers: „A Szfinksz-et átadtam az Orsz. Vil.-nak; nem tudom, kiadja-e. Nekem lévén ajánlva, nem reklamárlhatom. Kötetemben van egy hasonló vers. (Az oáz panasza. Csakhogy az vígasztalanul végződik: Ha nem volna körülötte pusztá, ő se volna – oáz.) Schopenhauer egy aforizmájából csináltam.” (OSZKKt. Levelestár, a kézirattári rájegyzés szerinti 9. levél);

A levélben említett Schopenhauer-idézet a következő: „393. §. Egy szép, zöldelő Oázis maga körül tekintett és nem látott egyebet, csak sivatagot mindenfelé: hiába igyekezett valami magafajtaját megpillantani. Erre panaszra fakadt: »ő, én szerencsétlen, elárvult Oázis! magamban kell lennem! Sehol társam! Sehol egy szem se, aki látna, akinek öröme telnék mezőimben, forrásaimban, pálmáimban és bokraimban! Csak a szomorú, homokos, sziklás, élettelen pusztaság vesz körül. Mit érek javaimmal, szépségeimmel, kincseimmel elhagyatottságomban!«

Szót az öreg, szürke Sivatag-anya: »gyermekem, ha másképen volna, ha én nem a szomorú, sívár pusztaság volnék, akkor te nem volnál oázis, nem volnál kiváltságos folt, amelyről a vándor még messze is dicsérőn mesél; hanem nékem volnál egy kis részem és mint ilyen, észrevétlenül vesznél el. Ezért viseld csak türelmesen, amiből kitűnőséged és dicsőség fakad.«” [Schopenhauer: *Forgácsok. (Parerga und Paralipomena)* Ford. Varró István. Bp., 1920. 428–429.)

Ambrus Zoltán Reviczky Schopenhauer-élményéről így emlékezett: „Tudvalevő, hogy Reviczky rövid életének Schopenhauer volt a legnagyobb szerelme. Nemcsak fanatikus híve, hanem egyszersmind lelkes papja volt a pesszimizmus pápájának; minden sorára esküdött és mindenkit az ő hitére akart téríteni. A *Die Welt als Idille und Vorstellung* volt a bibliája; a *Die beiden Grundprobleme der Ethik* a törvénykönyve, a *Parerga und Paralipomena* a breviáriuma.” (*A legendák és a tények. Nyugat* 1932. I. 465–467.);

A sivatag-oázis-ellentétet, mely a magány, a kirekesztettség és a hazatalálás, a megnyugvás ellentétének szimbólumává vált, Andrássy Béla is megverselte *A Zaharán* című versében. (*Andrássy Béla költeményei.* Nyíregyháza, 1870. 88–89., különösen a 2. vsz.) Reviczkyre óriási hatással volt Andrássy Béla, a nagyon fiatalon elhunyt költő; fiatalkori barátjának, Gáspár Imrének az ismerőse. Reviczky már nem ismerte személyesen, csak költői hagyatékát, amely Gáspár kezébe került. Óriási tehetségnek tartották, maga Reviczky is, fordított is tőle. Márki Sándor, aki viszont ismerte Andrássyt, naplójában említi: „Andrássy Béla temetésén nem jelentem meg, mert már előbb Bölöni Sándorhoz ígérkeztem. Az elhunytat körülbelül egy éve ismertem meg Dolinainál.” (1873. május 1-jei bejegyzés, Márki Sándor naplójának másolata, Békés megyei Levéltár – a naplót Erdész Ádám rendező sajtó alá, s ezúton is köszönöm neki, hogy a naplót a feldolgozás alatt is használhattam.); **Szakirodalom:** Murányi Lajos: *Mikszáth- és Reviczky-írások, szövegvariánsok a székesfehérvári Szabadságban. Fejér Megyei Könyvtáros* 1980. 2. sz. 42–45. (a 2. közlés adata innen)

(97.)

TULÉLEK ÉN MINDEN CSALÓDÁST – [1877. május 11. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: 1. Délibáb 1877. május 11. 6. sz. 46. (*Tulélek én minden csalódást* címmel); 2. TemesiL 1877. április 29. 98. sz. (1.) (*Tulélek én minden csalódást* címmel); **kötetközlések:** Ifjuságom 1883. **FSZ**; Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944; Komlós 1955., ([1883?]-as datálással); NGB 1969.; NGB 1989., 1877-es dátummal); VP 1996., (d. n.); Szil. 2001.);

Szövegkritikai jegyzet: dátumkorr.: pontosítás: május 11. előtt;

Szövegváltozatok: 1. Délibáb-közlés: ékezetbeli, központosításbeli elt.; 11. vsz. 7. sor: veszteg h. *békén*;

2. TemesiL.-közlés: kis-nagybetűs írásmódbeli, ékezetbeli, központosításbeli elt.; 4. vsz. 3. sor: hiába h. *hijába*; 6. vsz. 8. sor: *S nem is lesz más soha, soha!*; 9–10. vsz. között egy vsz.:

Ragadozó sas, bőszi oroszlán

A természet királyai.

Galamb héjával, az erősbbe

Hogy birna szembeszállani?...

S a rózsza milyen szép virág, s hajh!

Illatja fel az égbe száll;

De megveti s büszkén lenézi

A pálma, a növénykirály.;

10. vsz. 4. sor: *Könyekkel sózza kenyerét*; 11. vsz. 7. sor: veszteg h. *békén*;

Magyarázatok: Felolvasták a Petőfi Társaságban (híradás róla: *Röpké Ivek* 1877. 3. sz. 11. – az utolsó vsz. idézése). Komjáthy lapjában a felolvasás helyszínéül – helytelenül – a Kisfaludy Társaságot jelölték meg. (A másik elhangzott Reviczky-vers a *Petőfi él!* című volt.) A *Délibáb* 1877. május 11-i számából azt is megtudjuk, hogy a verseket Reviczky barátja, Győry Vilmos olvasta fel (6. sz. 47.). A *Temesi Lapok* szerkesztői megjegyzése szerint a Kisfaludy-Társaság (!) [nyilvánvaló, hogy itt is elírás történt; helyesen: Petőfi Társaság! – Cs. T.] április 25-i ülésén Győry Vilmos olvasta föl a verset;

Reviczky levélben említette a verset Gáspárnak: „Olvastad a »Túlélek«-et?” (Reviczky – Gáspár Imrének. Denta, 1877. június 1., közlése: *Ország-Világ* 1893. január 1. 1. sz. 6–7.);

Reviczky Komjáthynak is elküldte a verset, mint arról a Dentán, [1877.] június 25-én kelt Reviczky-levélből értesülünk: „Kétszeresen kedves és tartalmas levelére válaszolok azonnal s egyszersmind idézőm a »Túlélek«-et s az »ambízióról« első közleményét; a folytatást rendszeren fogja kapni. –” (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 5. levél);

Mint az angyallal Jákob egykor,

A boldogsággal küszködém; – Jákob, Ábrahám unokája, Izsák és Rebeka második fia, Ézsau ifjabb ikertestvére. Ézsautól egy tál lencséért megvásárolta az elsőszülöttségi jogot s az apai áldást is megszerezte. Mikor emiatt Ézsau az életére tört, Jákob anyai nagybátyjához, Lábánhoz menekült Mezopotámiába. Útközben Luz városa mellett elaludt a mezőn, s álmában egy égig érő lajtorját látott, melyen az angyalok föl és alá jártak (Jákob lajtorjája). – Utalás Jákob álmára, amelyben az Istennel küzdött (Ter 32,23–33);

Most is kínlódom, mint az angyal.

Aki az égből lebukott. – A bukott angyalok Lucifer vezetésével fellázadtak Isten ellen, emiatt örök kárhozatra lettek ítélve. Irigységből és gyűlöletből az embert is arra a sorsra akarták juttatni, mint az első emberpárt;

Káin, Káin – Ádám és Éva elsőszülött fia, a földművelés feltalálója. Testvérének, Ábelnek a gyilkosa, mert az Isten csak Ábel áldozatát fogadta el (Ter 4,1);

Még nem sülyedt el Szodoma – Sodoma és Gomora, palesztinai városok, amelyek Mózes 1. könyve (19. rész, 24–25. vers) szerint kénköves és tüzes eső, valamint földrengés miatt semmisültek meg, mivel lakosaik istentelenül éltek;

S Jób hamudombon szenvedett; – Jób alakjáról bővebben még a *Tedeum* és *A bolondok házából* című versek magyarázataiban (lásd az *Ifjuságom* című kötet versei között). 1877-ben Reviczky talán az ő alakja izgatta leginkább;

Hogy megölték képmutatók azt,
Ki békességet hirdetett; – Utalás a farizeusokra és Jézus halálára;

Gretchen, Margit – Goethe *Faust* című művének női főhőse;

mazúr – Czuczor–Fogarasi *A magyar nyelv szótára* szerint 1. értelemben: szegény csavargó (valószínűleg a lat. *miser* és az arab *nezrun*, *nazar* szóból), 2. értelemben: olyan ember, aki sok hurcolkodással, bemocskolódással járó kézi munkát végez → koszos, szennyes, illetve mazna, vézna, nyafogós (a Székelyföldön használatos *maszog*, *maszat*, *maszatos*, *mázol* szavakból). A *TESz* szerint nyelvjárási szó, jelentése: 'állásából elbocsátott', 'csökevény'. Itt valószínűleg a legutóbbi értelemben használatos.

(98.)

MIATYÁNK – (1877. július 25.)

Kézirat: nincs;

Közlések: CsalKör 1877. október 28. 43. sz. 1012.; **kötetközlések:** Ifjuságom 1883. **FSZ**; Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel a Komjáthy-levél adata: 1877. július 29., de ma már a vers kézirata nincs a levélben;

Szövegváltozatok: CsalKör-közlés: ékezetbeli, központosásbeli, helyesírási elt., a versben végig: te h. *Te*, 1. vsz. 3. sor: mindütt h. *mindig*; 2. vsz. 4. sor: Óh h. *Oh*; 4. vsz. 1. sor: sosem h. *nem is*; 7. vsz. 2. sor: Vakon megy h. *Megy vakon*; 7. vsz. 4. sor: *Csak ne kísért meg soha minket!*;

Magyarázatok: A verset Reviczky elküldte Komjáthy Jenőnek, de a vers kézirata ma már nincs a levél mellett: „Itt küldöm cikkem végét [az *Ambíció* című cikkről – Reviczky szóhasználatában: »essay«-ról – van szó, mely folytatásokban jött Komjáthy lapjában, a *Röpke Ivekben*: 1877. 6–9. sz. (az értekezés egy változata megj.: *Erdélyi Figyelő* 1879. 7–10. sz.) s egy verset. (»Miatyánk«)] (Denta, 1877. július 25. – OSZKKt. Levelestár, a kézirattári rájegyzés szerinti 9. levél);

Az imádság szövegét idézi az *Egy imakönyv* című vers 5. vsz.-ának 1–4. sora is;

Fordítás: A verset Dr. Naschér Simon *Vater Unser* címmel fordította le. (Naschér 28–29.)

(99.)

SORS – [1880. június 18. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: FL 1880. június 18. 138. sz. 693.; **kötetközlések:** Ifjuságom 1883. **FSZ**; Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, az *FL*-beli közlést jelzi;

Szövegváltozat: FL-közlés: egybe-külön írásmódbeli, helyesírási, ékezetbeli, központosásbeli elt.;

Fordítás: A verset Dr. Naschér Simon *Mein Schicksal* címmel fordította le. (Naschér 72.)

(100.)

SCHOPENHAUER OLVASÁSA KÖZBEN – [1878]

Kézirat: nincs;

Közlések: Részvét-Album (Szarvas) 1879. 96–99.; **kötetközlések:** Ifjúságom 1883. **FSZ;** Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; Komlós 1955.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.; Szil. 2001.;

A Komlós-kronológiában szerepel, a *Részvét-Album*-beli közlést jelzi;

Szövegkritikai jegyzetek: A szakirodalom szerint az album anyaga már 1878-ban összeállt;

FSZ-közlés: egybe-külön írásmódbéli, helyesírási, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 5. vsz. 2. sor: és a véred h. gyáva véred; 5. vsz. 4. sor: te törpe h. óh, törpe; 6. vsz. 6. sor: Akárki légy s élsz kinaidnak; 8. vsz. 3. sor: Tenbünödet h. Enbünödet; 10. vsz. 5–6. sor:

Bölcs ember dolga megbocsátni,

Igazságot keresni, szánni.;

Magyarázatok: Arthur Schopenhauer – német filozófus (1792–1860). A filozófiai pesszimizmus elméletének kidolgozója, aki a kanti filozófiára támaszkodva alkotta meg elméletét. Fő műve, *A világ mint akarat és képzet* fő tétele az, hogy az ember kiszolgáltatott az élet önakarásának, és eleve boldogtalanságra ítéltetett;

Koroda és több visszaemlékező szerint is egy volt iskolatársa, Tocsek Sándor ismertette meg a költővel Schopenhauer tanait, aki örökségét kikapván Pozsonyból pár évig Budapestre költözött, s magával hurcolta Reviczkyt lumpolni. Az ismerősök – Koroda többször is – följegyezték, hogy úgy látszik, Tocsek a gyakorlatban is alkalmazni próbálta Reviczkyvel a schopenhaueri tanokat, s módszeresen kínoztta, megalázta Reviczkyt: szállást és italt adott neki, de enni vagy meleg ruhát nem vett neki stb., mintegy próbálgatva, mit bír még ki a szenvedésekből a költő. Hogy valóban Tocsek – akit Koroda úgy jellemzett, hogy: „szeretett mefisztóskodni” – hatására fordult volna a filozófus felé, annak némiképp ellentmondani látszik, hogy Reviczkynek már egészen korai írásaiban és jegyzeteiben föltűnnek Schopenhauer-idézetek és -eszmétörödékek, pl. „Schopenhauer, hogy a fájdalom pozitív az élvezet negatív. Nem egészen helyes; inkább azt hiszem, nincs élvezet fájdalom nélkül, mint mágnés pozitív és negatív sark nélkül s e két sark vonzza egymást. Ez a világ olyan nyomorult, hogy nem érdemes hozzá nem hasonlítani.” (PIM Kt. Analekta V. 4735/54/7–8.);

Reviczky a *Századunk pesszimizmusa* című esszéjében is összekapcsolta Schopenhauer tanait a létharc kérdésével. [*Magyar Szalon* 1884. 362–368.] A létharról a *Humor és materializmus* című korai írásában is írt, amelyben egy külön passzust szánt a vér és a jellem egymásra hatásának [*Figyelő* 1876. 24 –26.];

Urad két óriási zsarnok:

A körülmények és a véred. – Utalás a biológiai determinizmus, azaz a biológiai meghatározottság tanára és a miliőelméletre, amely szerint a faj (az öröklött tulajdonságok, a nemzethez tartozás, a nemzeti tradíciók), a közvetlen környezet és az alkotás időpontja (moment) meghatározzák az ember cselekedeteit, korlátozzák az ember akaratát és cselekvésének szabadságát. A darwinizmusból és még inkább Comte tanaiból táplálkozó elmélet kidolgozója a filozófus Hyppolite Taine, akinek 1865-ben írt *Philosophie de l'art* című művét Szana Tamás – Reviczky jó barátja és közvetlen munkatársa – *A művészet filozófiája* címmel 1878-ban fordította magyarra, így Reviczky feltehetően ismerhette. [Reviczkyt később még inkább foglalkoztatták Taine tanai, mikor összebarátkozott Justh Zsigmonddal, aki bejáratos volt Taine párizsi szalonjába.] További vizsgálatokat igényel annak megmagyarázása, hogy Reviczky hogyan tudta összekapcsolni a Taine-féle miliőelméletet és Schopenhauer nézeteinek ennek több helyen meglehetősen ellentmondó tanait;

Rab vagy, silány játékszer és gép. – Az utalás kapcsolatba hozható Darwinnak a létharról, a kiválasztódásról és a fajok keletkezéséről szóló elméletével. Fő műve, az *Origin of Species*

(1859., magyarul: *A fajok eredete*. 1–2. köt. Bp., 1873–1874.) című munkája nemcsak a zoológiára, hanem jóformán az összes tudományokra átalakító hatással volt. Darwin a létért való harc elvét alkalmazta az állat- s növényvilágra, melynek értelmében csak azok az egyének maradhatnak fenn, amelyek az élet föltételeihez jobban tudnak alkalmazkodni, tehát az illető körülményekhez képest legtökéletesebb fajok fognak keletkezni és fennmaradni. Ez a természetes kiválasztás, kiválasztódás (natural selection) elve. [Reviczky egyik legjobb barátja, Koroda Pál, akit leveleiben Reviczky tanítgatott és küldeményeiben többször említett Darwin nevét és utalt tanaira is – 1883-ban verset is írt Darwinról. (*Esztergomi Közlöny* 1883. június 11. 24. sz.)]

Természetesen a sor ugyanúgy utalás a schopenhaueri tanok alapvető tanítására is; **Szakirodalom:** Reviczky Schopenhauer-értelmezésének, a pozitívizmus miliőelméletének és a Jean Paul-i humorelmélet Reviczky gondolkodásában való összefonódásának magyarázatát Németh G. Béla adta *Védekező humor – kibékítő belátás. (Az értekező Reviczky)* című tanulmányában. (NGB 1977. 322–341.);

Vajthó László *Reviczky és Schopenhauer* címmel írt hosszú tanulmányt a költő Schopenhauer-élményéről, s benne különös figyelmet szentelt Reviczky zsenikultusza forrásainak [Victor Hugo: *Shakespeare*, Schopenhauer: *Vom Genie* stb. (*BpSz* 1938. 250. sz. 316–341.)] – Reviczky ez irányú tanulmányaiban (*Szenvedély és világfájdalom, A jellemről* stb.) és főleg kiadatlan feljegyzései között számos szakirodalmi hivatkozás vagy könyvcím szerepel a zsenikérdés tárgyában, pl. „Chateaubriand: *Genie du Christianisme* [A romantikus katolizáló esztétika nagy alakja Napóleon korában. Idézett műve magyarul megjelent: *A kereszténység szelleme*. Ford. Gubicza István. I–IV. köt. Budapest, 1876–1877. – Cs. T.], Trublet: *Essays du genie*, Gerard Alex.: *Essay on Genius*, Sulzer: *Genie. vermischte Schriften*. 5. Band 137. [18. századi svájci esztéta, aki főként Leibniz tanai alapján rendszerbe foglalta az esztetikát – Cs. T.], Flögel *vom Genie* [Flögel 18. századi irodalomtörténész, művének magyar fordítása: *Az emberi értelemnek természeti története*. (Ford. Tsernátóni W. Sámuel. Kolozsvár, 1795.) Esztétikai vizsgálódásainak központjában a humor és a burleszk állt. – Cs. T.] stb. (PIM Kt. Analekta, V. 4735/55/7 r–v.) – Egy másik lapon pedig Lessing-, Benedek Aladár-, Edward George Bulwer-Lytton-idézetek és utalások sorakoznak a zseniről. (PIM Kt. Analekta V. 4735/55/42.) Hogy ezekből Reviczky valójában mit olvasott végig, nem tudni. Egyes szélsőségesebb vélekedések – közéjük tartozik Vajthóé is – szerint „Reviczky mindig nagyon szegény volt gondolatokban, legtöbb szellemes ötlete kölcsönzés. [...] nagyon finom margó-jegyzetelő, ügyesen kompilál, aztán az egészet áttelekesíti a maga hangulatával s ellátja érzelmes stílusának díszével.” (Vajthó 1939. 53–54.);

[A zsenikérdés és az örület kapcsolódási területéről vö. még *A bolondok házából* (lásd az *Iffjúságom* című kötet versei között) és az *Egy könyvre, mely az örült, a gonosztevő és a lángész közt rokonságot bizonyítgat* című (lásd a kötetben meg nem jelent, 1888-as versek között) versek magyarázatainak illető részeivel.];

Reviczkynek fennmaradt egy *Az írói lángelme* című összefoglaló feljegyzése is, amelyben Cervantes-, Jean Paul-, Hugo-, Helvetius-, Vergilius-, Berzsenyi-hivatkozások állnak e tárgykörrel. (PIM Kt. Analekta V. 4735/55/33.);

Bori Imre Reviczky filozófiájáról szóló hosszabb tanulmányában úgy vélte, hogy: „Nem lép ki mesterének búvköréből, hanem abban mozog, de nem szolgálja követőjeként: Schopenhauer tanításait a maga nézetei megfogalmazásának eszközeként kezeli. Nem leképezte, hanem alkalmazta azokat a tételeket, amelyek a maga számára jelentőséggel bírtak. Hogy vannak ellentmondásai, homályos helyei, terminológiai bizonytalanságai, s hogy nem is érzékeli problémáinak minden vonatkozását, természetes. Olyan kérdések megfogalmazására készül, amelyek újdonságuk miatt akkor jelentkeznek először, s ezért előképekre sem támaszkodhatott.” [*A költészet témája: a filozófia. (Reviczky Gyula.) Híd* 1982. I. 702–716.];

A kérdésről később Varga Gyula értekezett *Arthur Schopenhauer filozófiája Reviczky Gyula elméleti munkáiban* című írásában: megpróbálta feltérképezni, hogy Reviczky mikor ismerkedhetett meg alaposabban Schopenhauer tanaival és műveivel, s hogy milyen tételeket vett át tőle, illetve hasonított át. (*ITK* 1994. 558–569.);

Fordítás: A verset Dr. Naschér Simon *An Schopenhauer* címmel fordította le. (Naschér 53–54.)

(101.)

SZERELEM FILOZÓFIÁJA – [1878]

Kézirat: nincs;

Közlések: Délibáb 1879. január 3. 1. sz. 2. (*Szelem filozófiája* címmel); **kötetközlések:** Költők Lugasa 70.; Ifjuságom 1883. **FSZ;** Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; Komlós 1955.; NGB 1969. (*A szerelem filozófiája* címmel); NGB 1989. (*A szerelem filozófiája* címmel); VP 1996. (*A szerelem filozófiája* címmel);

A Komlós-kronológiában szerepel, a *Délibáb*-beli közlést jelzi (*Szelem filozófiája* címmel);

Szövegkritikai jegyzet: dátumkorrr.: 1878. (a *Délibáb*-közlés alapján feltehető, hiszen január 3-án a vers már meg is jelent);

Szövegváltozatok: Délibáb-közlés: ékezetbeli, központosásbeli elt., 1. vsz. 2. sor: Egy kis h. Egy-egy; 1. vsz. 3–4. sor:

Susogva illat-nyelven: Érted

Virulok! Állj meg... légy enyém!...;

Magyarázat: A versre Dengi János *A lemondás dalaiból. Válaszul Reviczky Gyula mult versére* címmel válaszverset írt a *Délibáb* 1879. január 10-i számában. (2. sz. 13.);

Fordítások: A verset Dr. Naschér Simon *Philosophie der Liebe* címmel fordította le. (Naschér 41.);

A verset *Filosofie der Liebe* címmel Márkus Sámuel is lefordította magyarra (Márkus 168–169.);

Egy harmadik fordítás is ismeretes: az *Ungarische Zukunft* 1917-es évfolyamában Halasi Lipót munkája olvasható. (A közleményt említi Rózsa Mária a *MKSz* 2004. 1. számában.)

(102.)

A BOLONDOK HÁZÁBÓL – [1878. július 19. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: Délibáb 1878. július 19. 29. sz. 337.; **kötetközlések:** Ifjuságom 1883. **FSZ;** Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; Komlós 1955.; NGB 1969. (*A bolondokházából* címmel); NGB 1989. (*A bolondokházából* címmel); VP 1996. (*A bolondokházából* címmel); Szil. 2001. (*A bolondokházából* címmel);

A Komlós-kronológiában szerepel, a *Délibáb*-beli közlést jelzi, de tévesen július 12-re datálja;

Szövegváltozatok: Délibáb-közlés: központosásbeli, ékezetbeli elt., 19. sor: Aszpáziának h. *Aspásiának*; 23. sor: Abdérában h. *Abderában*; 25. sor: Kleopatra h. *Cleopatra*; 26. sor: Antóniuszt h. *Antoniust*; 33. sor: Ahazvér h. *Ahasvér*; 60. sor: Voltam h. *S voltam*;

Magyarázatok: Koroda visszaemlékezése szerint a verset Reviczky először Ágainak küldte el: „A Bolondok házából című szingazdag versére Ágai Adolf a »Magyarország és a Nagyvilág«-ban illetén üzenetet írt: »A szerkesztők bakói tisztelte a Parnasszusra feltolakodókat lehesselni. Teljesítjük is.«» (Kor. 1895. XXIV.);

Reviczkynek amúgy némi személyes emléke is lehetett az örültségről: 1876-ban Losonczy László költő, a nagykőrösi református líceum tanára, Arany volt tanártársa került

a budapesti országos tébolydába. A hír szinte minden korabeli lapban megjelent (pl. *Divat-Nefelejts* 1876. július 16. 29. sz. 231.);

A *Budapesti Szemle* -a szignójú kritikusa szerint a vers hasonlít Petőfi *Őrült* című költeményéhez, de Reviczkyé „össze-visszaságok és lehetetlenségek kalandozása,” és míg Petőfi *Őrültje* „legalább bizonyos megérthető eszmékkel tépelődik... de ez a beszélő bolond számítgatva fűzi fonatra egymás után az üres cseresznyemagokat s el akarja velünk hitetni, hogy azok keleti gyöngyök.” (*Budapesti Szemle* 1895. 83. köt. 461–471.);

Rupp Kornél a verset szintén Petőfi *Őrültjével* rokonítja. (Rupp 66.);

Kétségtelen, amellet, hogy tudjuk, Reviczkynek megvolt a díszkiadású Petőfi-kötet, Reviczky valóban ismerte a verset, hiszen többször is hivatkozik rá jegyzeteiben. Egy töredékes feljegyzésében Petőfinek és művének címe egy felsorolásban szerepel, melyet valamelyik humorról szóló esszéjéhez jegyezhetett le: „A humorhoz. Quida. beszélye a Pesti Naplóban 1874. dec. – a hű kutya M. humor. Bélteki ház – Jókai. – Bernáth Gazsi – Vas Gereben – Pákh Albert – Nagy Ignác, Peti cigány. Arany – Petőfi (Őrült). Helység kalapácsa (idézet)..., Benedek – Vajda J. – Mikszáth K. – Andrassy B.” (PIM Kt. Analekta V. 4735/55/54.);

Másrészt egy másik lapon ez szerepel: „Petőfi *őrültjében* ebben a pittoresk versben (szakadás a papíron) ...felhő, bölcs bolond a többi sarcasmus.” (PIM Kkt. Analekta V. 4735/55/58.);

Petőfi versét Gáspár Imre is beválogatta *Babérok* című kötetébe (Győr, 1877. 107–111.), amelyet Reviczky bizonyosan ismert, hiszen ismertetés is írt róla a *Dichter-Stimmen* című bécsi irodalmi újságba (1877. 2. sz. 28.);

A VERS KELETKEZÉSÉNEK HÁTTÉRÉRŐL, REVICZKY ÉLETHELYZETÉRŐL

Az *őrült* motívumra rájátszó vers keletkezéséhez megfigjtéséhez Reviczky két töredékes feljegyzése szolgálhat adalékkal.

1. Reviczky töredékes iratai között szerepel a következő feljegyzés: „M. o. és N. v. 1878. 18 sz. bol.” – A lap jelzett számában valóban találtam egy bolondokra vonatkozó hírt: „Gyilkosság az őrültek házában. Ápr. 26. délután 2 óra körül borzasztó gyilkosságot követett el a lipótmezei tébolyházban ápolt Glucsák Gábor elmebeteg. A konyhában dolgozott nevezett, közönséges foglalkozását, mosogatást végezve. Míg ezzel el volt foglalva, bejött a konyhába Józán Ferencz elmebeteg – és a tűzhelyről levett egy parázst, hogy pipára gyújtson. – Glucsák kiutasította Józant, s mivel ez nem távozott eléggé gyorsan, Glucsák dühbe jött – felkapott egy nagy kefét, melylyel a padlót szokta surolni, és oly erővel ütötte szegény Józán Ferencz föltövéhez, hogy ez rögtön szörnyet halt. A napokban érkezett az igazgatóság jelentése a fenyítő törvényszékhez. A szerencsétlenségnek okát az igazgatóság Udvary István és Knirsch Antal ápolók vétkes mulasztásában találja, kik megszegték szigorú kötelességüket, és az elmebetegeket magukra hagyták.” – Mivel a hír nem kapcsolódik közvetlenül a vers mondandójához, úgy vélem, a napi híradás csak elindíthatta Reviczky fantáziáját, vajon mi történne, ha egy bolond – magáért a pusztításért – gyilkolni kezdene. (PIM Kt. Analekta V. 4735/55/35.)

2. Egy évekkel későbbi, 1886. augusztus 12-én Justh Zsigmondnak írt levelében találtam a következő utalást: „Hogy azonban egy szerencsében élő, egészséges, stb. stb. fiatal ember nem alkalmas médium a pesszimizmusra, merem állítani. Nem mondom, hogy p. szegénység kell ahhoz, hogy valami stb.... hanem igenis kell egy egy rothadt pontjának lennie. Byron: sánta és Manfréd; Dante: hazafiúi bánat, száműzetés; Tasso: őrültek háza egy nő miatt, Cervantes: a fájdalmak egész kínzó kamarája; Moreto: (mint mondják) gyilkosság; Beethoven: süket, Kleist: kí nem elégített ambíció; (ez Keménynél is) de a legtöbb-

beknél: ki nem elégitett vágyak, nélkülözés.” (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 9. levél);

Az örültség és a bolond-motívum Reviczky jegyzeteiben többször Tasso alakjával kapcsolódik össze. (Tasso fő műve, *A megszabadított Jeruzsálem* egyébként 2 példányban is megvolt a pozsonyi katolikus főgimnázium könyvtárában. Emellett Reviczky nyilvánvalóan olvasta Goethe *Torquato Tasso* című drámáját és valószínűleg ismerte Arany János 1859-ben és 1860-ban a *Budapesti Szemlé*ben közreadott *Zrínyi és Tasso* című tanulmányát is. – Tasso fő művének magyar fordítása, Bálint Gyula István munkája már 1863-ban készen volt.)

Tasso személye roppantul foglalkoztatta ez idő tájt Reviczkyt és baráti körét, különösen miután Tasso fő művének 300. évfordulója (1875) alkalmából számos közlemény jelent meg a korabeli lapokban. Radó Antal, akivel jól ismerték egymást (később a *Magyarország és a Nagyvilág*ban, valamint a *Pesti Hírlap*ban dolgoztak is együtt, majd Radó a *Költők albuma* című, 1890-es évszámmal kiadott, de valójában 1889-ben megjelent, általa összeállított versantológiájába – Reviczky felhatalmazásával – több versét is beválogatta, s Reviczky nekrológiáját is ő írta az *Egyetértés* 1889. július 12-i számában, valamint az *Apai örökség* későbbi kiadója), már egyetemi évei alatt (1879-től) próbálkozott Tassónak *A megszabadított Jeruzsálem* című műve néhány énekének lefordításával. Ekkoriban készült el Francesco de Sanctis olasz irodalomtörténete is, amelynek Tasso-fejezetét Scossa Dezső (1878-tól szintén bölcsészhallgató, Reviczky legközelebbi barátjának, Komjáthy Jenőnek az évfolyamtársa) fordította le magyarra, s Gáspár Imre, Reviczky másik barátja 1879 szeptemberében recenzeálta azt. Gáspár kritikájából azt a részt idézem, amely kapcsolatba hozható Reviczky versével, illetve azzal az élethelyzettel, amelyben Reviczky feltűnő hasonlatosságot vélhetett fölfedezni saját sorsával: „Olaszország főművét akarta megírni... A tárgy időszerű volt vallásos és cosmopoliticus jellegénél fogva (212.) ... Két ember küzdött benne [ti. Tassóban – Cs. T.]: a pogány és a katolikus, Ariosto és a tridenti zsinat. Még gyermekkorában elvesztette anyját, atyja távol volt, rokonai ártani igyekeztek neki, vagyonát elkobozták, de az élet legkeserűbb szükségében is megőrizte nemességét és méltóságát. Az udvarnál szolgált és szabadnak érezte magát, bűnök és nyomorúság közepett élt és becsületes maradt, felemelt fővel, férfias arczczal és az emberi méltóság nevében esedezett szánalomért.” [215. – Gáspár Imre: *Torquato Tasso Francesco de Sanctistól, fordította Scossa Dezső. Havi Szemle* 1879. szeptember 202–217. – Az aláhúzásos kiemelések tőlem – Cs. T.]

Az aláhúzott részek valóban olyan utalásokat tartalmaznak, amelyek hasonlóságot mutatnak Reviczky életének és alkotópályájának eseményeivel, s ez Reviczky két másik töredékes följegyzésével összevetve rendkívül árulkodó lehet. Ezek szerint: „Két hasonló sorsú költőnek hasonló szelleme is volt” (PIM Kt. V. 4735/55/50.), valamint: „Hamlet – Faust – Mizantróp – Don Quijote – Jézus – Jób” (PIM Kt. V. 4735/55/34.), amely névsor is nyilvánvalóan valami ívet vél felfedezni saját maga és a következő hősök között.

Amellett, hogy Tasso személye meglehetősen foglalkoztatta a korabeli közvéleményt is, tudni kell, hogy Reviczky, főleg fiatalkorában – amolyan önerősítésként, erőnyerésként – a világirodalom nagy alakjaiból választott magának példaképeket. Az esztétikai és izlésbeli motívumokon túl ezekben a választásokban jóformán mindig közrejátszott az is, hogy sikerült-e fölfedeznie valami biográfiai, lélektani megfelelést az irodalmi nagyság és a saját sorsa között. Reviczky életét és munkásságát megismerve mind jobban kiderül, hogy ez az irodalmi példa- és azonosságkeresés már-már mániakussá vált nála, s nemegyszer példái-nak sorsából saját jövőjének alakulását próbálta kiolvasni.

Tasso rendkívüli fordulatokban bővelkedő életéből itt csak pár adalékot említek, ami a Reviczky-vers, illetve a vers megírása körüli élethelyzetnek az értelmezéséhez kapcsolódhat. A nemesi származására végtelenül büszke, csodagyerekként indult, ámde rokonai-

tól kifosztott és otthontalan Tasso éveken keresztül dolgozott hőskölteményén, amelyre olyannyira büszke volt, hogy 1575-ben irodalmi bírálóbizottságot hívott össze, méltatni fő művét, amellyel a „keresztény Homérosz” címet szeretne volna elnyerni. „Tasso nem vártan éles, akadékoskodó és dogmatikus véleményeket kapott – írja Király Erzsébet. – A megfeszített munka, a hősei világával való lélektani és tudós azonosulás, a környezetével támadt feszültségek addig is megviselték a költőt; a későbbi (sokszor személyeskedő és értetlen) bírálatok lázadást, súlyos kételyeket keltettek benne; elkezdődtek pszichés zavarai, amelyek üldözési mániában, mély levertségben vagy agresszív kitörésekben nyilvánultak meg.” 1577-ben, miután késsel rátámadt egy szolgára, „előbb házi őrizetben tartották, majd egy ferences kolostorba küldték a »humor melancholicus« elleni kezelésre”. 1579-ben „elfogták és mint dühöngő őrültet a Sant’ Anna börtönkórházba zárták” 1586-ig. (*Világirodalmi lexikon*. 15. köt. Főszerk. Szerdahelyi István. Fel. szerk. Juhász Ildikó. Bp., 1993. 205.)

A hasonlóság valóban számos ponton kimutatható Reviczky és Tasso életpályája között: szegénységén, a soha meg nem kapott anyai vagyoni elűzésén, nyomorúságán, árvaságán, rokonai ellenségeskedésén kívül ugyanis Reviczky is ekkor volt túl élete egyik legnagyobb csalódásán. Barátainak írt leveleiből és barátainak visszaemlékezéseiből is tudjuk, hogy az Akadémia Teleki-pályázatára beküldött *Jobáb* című darabját élete, sőt a magyar irodalmat a helyéről kifordító műnek érezte, amellet, hogy reménykedett benne, ebből fog meggazdagodni, s akkor talán újra Emma elé állhat, hiszen mint Korodának írta: „Ha én Jóbot akarom feldolgozni, ezt csak azért teszem, mert rokonságot látok közte és az én lelkem közt. [...] Jóbban nagy, regényemben jó embert rajzolok. A nagy ember rossz véget ér, a jó nem.” [A darab kézírata az OSZK Kézirattárában található a Quart. Hung. 2609. sz. jelzet alatt. A kézirat az irattári számozás szerint 9 dupla lap, Reviczky számozása szerint: 1–4., de 3–4. oldal kettő is van, aztán 11–12., 17., 20–22., 27–28., 37–40. – valószínűnek látszik, hogy egy fogalmazvány és egy tisztázatlan lapjai keveredtek össze; A levél dátuma: 1877. április 18. – A kiemelések Reviczkytól.];

A kész darab egyes részeit – akárcsak annak idején Tasso – bírálatra megmutatta barátainak, majd valóban beküldte az Akadémia pályázatára, „To be or not to be!” jellegével. Mint az utóbbi, Gáspárnak írt leveléből is kiderül, eredetileg a Karácsonyi-pályázatra akarta nevezni, hiszen ez legalább dupla annyit (200–400 aranyat) fizetett volna, mint a 100 arany pályadíjas Teleki-pályázat. Emmának írt leveléből kiderül azonban, hogy abban az évben: „...drámámmal pedig csak a Teleki jutalomra pályázhatom; (a Karácsonyra vigjáték van kitűzve).” (Sz. Szigethy – Emiatt van, hogy a szakirodalomban nem lehet eligazodni a pályázati nevek említésein.)

1878. március 19-én az Akadémián a bírálóbizottság véleményének kihirdetésére a reménykedő Reviczky barátaival, Darmay Viktorral, Korodával és Szabó Endrével érkezett, ahogy Koroda írja: „Ez a társaság vonult be egy borus Józsefnapon a tudományos akadémia kistermébe, hogy meghallgassa Beöthy Zsolt jelentését a Teleki-pályazatról.” Ugyanis nemcsak hogy barátai magasztalták Reviczky művét az évig (Komjáthy egyenesen úgy vélekedett róla: „Jobáb óriási. Több: shakespearei!”), de Koroda emlékei szerint: „A kis Halasy Aladár fontoskodó arccal mesélte, hogy Gyulai Pálnál látta az összes Teleki-pályamunkákat és Jobáb volt legfelül. Ez biztos jel arra, hogy Jobáb lesz a győztes.” [Kor. 1895. XXIV.] A nyilvánosan elhangzó bírálat szerint azonban a (jeligés) szerző a „szenny nyersség példáit adja”, a mű „tele van indokolatlansággal, túlzással s komolysága végig nevetető”. Az ülés végeztével, ahogy Koroda emlékezett: „A kivonulás alkalmával valamelyikünk felkiáltott: »Ugy festünk, mint a Falstaff hadserege!« Csak Reviczky nem vette tréfára a dolgot: a kudarc után jó ideig alig dolgozott és sokat éjszakázott.”

Koroda biztosan rosszul emlékezett a dátumra [József napja március 19-én van], hiszen

Reviczky már 1878. február 25-én egy végtelenül rosszkedvű levélben arról panaszkodott Komjáthy Jenőnek, hogy: „Egy rimet se tudok összeütni; egy rongyos bírálat megírására sincs schwungom. Beöthy Zsolt rajzait leköttem; (a Koszorúban) de bizony nem így akartam én azt megírni... Terv elég. [...] és rom, töredék! A többi néma csend.” (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 13. levél.) – [A díjat egyébként Váradi Antal nyerte el *Tamóra* című darabjával.];

Komlós Aladár szerint a dráma témája két későbbi versében, a *Jób siralma* és *A kenyér* címűekben tér vissza. (Reviczky Gyula. 44.)

Sejtésem szerint a Tasso-párhuzam – ha nem is annyira a meggyőző filológiai adatok, de a nagyon hasonló lélektani és életbéli helyzet miatt – érvényes segítséget nyújthat a vers értelmezéséhez;

A végtelenséget belátom;

Kezdet sehol sincs énmegettem.

Áttestem miljó változáson;

De nem tudom, mikor születtem.

Ezer halálom volt immár nekem

S születésimnek száma végtelen. – Bori Imre szerint a „buddhizmussal közvetlenül építkező költőt” itt érhetjük leginkább tetten (*A költészet témája: a filozófia.* (Reviczky Gyula). *Híd* 1982. I. 703–716.). A korabeli buddhizmus, illetve vulgárbuddhizmus divatjának modern elemzése és értelmezése a szakirodalomban még várat magára. A versben végigvonuló lélek-vándorlás motívuma az ekkoriban nagy népszerűségnek örvendő buddhizmusból táplálkozott, amelynek divatját a keleti költők európai „felfedezése” is erősítette;

Voltam az első vércsep egykor,

Amely Káinra csepegett, – Utalás a bibliai testvérgyilkosságra;

S a rózsaszál, mely a habasszony

Vércseppiből keletkezett. – Utalás a „lorettói” litánia Máriájára (A litánia szövege: „Titkos értelmű rózsá, – Dávid királynak tornya, – elefántcsontból való torony, – Mária, aranyház, – könyörögj érettünk!”);

Érdekesség, hogy jegyzetekben az Ahasvérus-motívumnál (lásd később) említett Robert Hamerling költői elbeszélésében, az *Ahasvérus Rómában* a következőképpen kerül elő a rózsá-Mária-kép:

„A lámpafény által betündöklöve

Egy nő, a ki rózsáktól környeztetten

Mosolyogva égbe száll? Ő Mária

Az isteni anya, kíséretében

Az angyalok – (Az ő szentelt ölében

Fogantatott az Istenember, földi

testét befényzi Isten és magához

Felvonzza most...” (234.);

S mikor kő voltam, hideg, érzéketlen,

Nyugalmat én akkor se leltem; – Rájátszás Kölcsey Ferenc *Vanitatum vanitásának* 67–68. sorára (*Légy mint szikla rendületlen, / Tompa, nyugodt, érzetelen.*). A vers jó néhány utalása Kölcsey költeményét idézi (KFMM Bp., 2001. 116–118.);

*Mert Jákob rajtam álmodá,
Hogy angyallal harczolt soká! ...* – Utalás Jákob álmára, amelyben az Istennel küzdött, és amely harcban Isten küldötte, az angyal – örökre szóló emlékeztetésül – kifordította csípőízületét, mielőtt megáldotta volna, és az Izrael nevet adta neki (Ter 32,23–33);

*Volt egyszer egy mihaszna, vak s beteg
Mondott egy hosszú, büszke éneket
Hős Ilionról, harczokról... szegény!* – Utalás Homéroszra és fő művére, az *Illászra*;

*Sok szeretője volt Aszpáziának:
Én voltam a szíve neki.* – Műveltségéről, szellemességéről és szépségéről híres görög asszony. Milétoszból apjával, Aksziokhosszal költözött Athénbe. A legkiválóbb férfiak keresték társaságát, Szókratész is gyakran megfordult nála. Periklész válása után őt vette feleségül, majd mikor 432-ben perbe fogták, hogy kerítő és nem hisz az istenekben; férje saját maga tartotta felesége védőbeszédét, s a megindító beszéd nyomán fel is mentették az asszonyt. Periklész halála után annak legjobb és leggazdagabb barátjához, Lüszi klészhez ment feleségül. Sokan vádolták azzal, hogy része volt a peloponnészoszi háború kitörésében.

Lehetséges, hogy az utalásban Madách *Az ember tragédiája* 3927–3928. sorának (eszkimó-szín) hatása is közrejátszott;

Egy bölccsel egykor engem itatának – Utalás Szókratészre és halálára, akit arra ítélték, hogy Kr. e. 399-ben bürokpoharat igyon, vagyis megmérgezze magát. Támadását Arisztophanész kezdte, *Felhők* című darabjában például azzal vádolta, hogy az állam által is elismert régi istenek helyett újak imádására tanít, s hogy ő a legveszedelmesebb szofista egész Görögországban. E vádakat csakhamar hivatalos formában is a fejére olvasták, kifogásolták, hogy Szókratész bírálta a demokrácia államformáját és az elavult alkotmányjogi módokat, s bár a politikai ellenfeleiből álló bíróság előtt kellett önmagát védenie, végül csekély többséggel – 500 közül 253 vagy 280 – mégis bűnösnek ítélték.

Érdekes egybeesés, hogy Reviczky gimnáziumi éveiben a pozsonyi katolikus főgimnázium főigazgatója Németh Antal volt, aki 1869-ben készült el *Sokrates* című könyvével. Bár Németh nem tanította Reviczkyt, de az ünnepélyes eseményeken nyilván nemegyszer előkerülhetett a filozófus intő példája, valamint a gimnáziumi értesítőben vezető téma volt a megjelent kötet és részletet is közöltek a műből (*Értesítés a tanodáról 1868/9*. In: *A pozsonyi kir. kath. főgymnasium értesítővénye az 1868/9. évről*);

Abdérában csupa bolond lakott;

Engem, a békát, egy se bánthatott. – Város Thrakiában, lakói buták hírében álltak, pedig innen származott Démokritosz és Prótagorasz is. A béka-utalást Reviczky kedvelt frójának, Wielandnak (1733–1813) egyik híres regénye, *Az abderiták* egy története alapján sikerült megfejtennem. A történetben Démokritosz az abderitáknak ajánl egy biztos módszert arra, hogyan lehet megtudni, van-e valami titkolnivalója bármely asszonynak: egy eleven békának a nyelvét kell az alvó nő bal keblére rakni. „De a kitépésnél nagyon kell ám ügyelni, nehogy a rajta csüngő részekből vele szakadjon valami – s a békát ismét a vízbe kell dobni.” Majd Démokritosz így nyugtatja őket: „...Aztán meg a békának sem forog veszélyben az élete.” (Wieland: *Az abderiták*. Ford. Farkas Albert. Bp., 1884. 115.) – Az utalás értelmezésében Takács László volt segítségemre;

*S voltam a Kleopatra buja szája;
Antóniuszt csókoltam eleget;
S hogy elrohadt a föld legszebb rimája,*

Belőlem kígyó mérge lett. – Utalás Antonius és Kleopátra szerelmére, valamint Antonius és Kleopátra halálára. Antonius ugyanis úgy halt meg, hogy a párthusokkal folytatott eredménytelen harcok során a Kr. e. 32–31-es telet harcok nélkül, csupán a Kleopátrával való szerelmeskedéssel töltötte, s Actiumnál várta az ellenség támadását. A végül 31. szeptember 2-án zajló tengeri ütközetben Kleopátra cserben hagyta, s 60 hajóból álló hajóhadával menekülni kezdett. Antonius erre anélkül, hogy szárazföldi seregének parancsot adott volna és hadvezéri feladatait ellátta volna, mindent feledve Kleopátra nyomába eredt, s ezzel elvesztette a csatát s tulajdonképpen a világ fölötti uralmat. Ez idő alatt hazájában Octavianus a tanács által már a haza ellenségének is nyilvánította. Antonius közben hírt kapott arról, hogy Kleopátra megmérgezte magát. Ekkor kardjába dőlt, de midőn értesült arról, hogy Kleopátra mégis él, a szeretett nőhöz vitette magát, s karjai között, ajkán Kleopátra csókjával halt meg Kr. e. 30-ban. Kleopátra reménykedett benne, hogy bájaival Octavianust is elcsábíthatja, és mikor ez nem sikerült, egy mérges kígyó marásával ölte meg magát Kr. e. 30-ban;

*Sohajtozám Ahazvér ajkain
Meg nem halhatni óriási kín!
Lángoltam és eretneket*

Nyaldosnom óh, beh jól esett! – Az irodalmi toposzon túl valószínűleg egy, a korban rendkívül népszerű költői elbeszéléshez kapcsolódó utalás. Pusztán az Ahasvérus-motívum ugyanis nem magyarázza meg a 3–4. sor láng- és tűzmotívumát. Robert Hamerlingnek, aki a korban rendkívül olvasott és sikeres osztrák szerzőnek számított (Reviczky magánleveleiben két alkalommal is említi, valamint Hamerling rendszeresen publikált a temesvári *Sonntags-Blatt* és a *Dichterstimmen* című osztrák irodalmi lapokban, amelyekbe Reviczky is rendszeresen dolgozott az 1870-es évek második felében), az *Ahasverus Rómában* című művében azonban a két téma összefonódva jelentkezik: a történet valójában Neró császárról szól, s Ahasvérus alakja csak az utolsó, a VI. fejezetben kerül elő. [Mint Korodától megtudjuk, Neróról egyébként Reviczky 1874–75 körül tragédiát akart írni: „Ez időből hozzám Pozsonyba írt levelei nagyobb munkák terveivel vannak tele, egy költői beszélybe és két tragédiába kezdett. Az egyik Kálmán királyban a korát túlszárnyaló [...], a másik Neróról szól. Mindháromból küldött töredékeket.” (*Magyar Szalon* 1889. XI. köt. 556.)

A dolgot egy Komjáthynek szóló félmondata is megerősíti: „72–74-ben írtam is vagy négy színdarabot. (Egyet németül is »Neró«-ról.) – Ügyetlen szárnypróbálgatások voltak. – Jóbáb nem lesz az.” (1877. június 25-i levél. – OSZKKt. Levelestár, az irattári rájegyzés szerinti 5. levél)];

A Hamerling-műben Ahasvérus a haldokló Nerónak a következőket mondja:

„A durva nép, mely eddig istenített,
Mivel jóllakatád kíváncsiságot
– Mint eddig császár azt nem tette még –
Még sértő nyelvvél mer támadni rád,
Mivel, mikor éhinség dúlta Rómát,
Hajóidon Alexandriából
Porondot szállítál a birkozoknak
S nem élelmiszert Róma népének. (216. old.)
[...]
Ahasverus, zsidó vagyok!...

A Jeruzsálem szülöttje, ki nem oly rég
Krisztust elűztem házam küszöbéről
S örök időig bűnhődöm ezért;
– Bolyongok és pihenni nem lehet!

[...]

Első szülött vagyok,
A nem születtek, a megalkotottak
Az első emberpár első szülöttje,
Első embersarj s első lázadó.
Velem kezdődik a világtörténet,
Én irtam első lapját vérbetűkkel;
Én hoztam a halált be a világba,
A nem sejtett, a nem ismert halált;

[...]

A kifeszített életkötelen,
Hol mindenütt halál tátong feléd
Szédülve jársz, de soha el ne bukjál
Igy szólt s eltűnt előlem. A világ
Kinját, mely öntudatlanul törekszik
S határozatlan vággyal megpihenni,
Vállamra rakva, hordnom kell azóta

A végtelen időkön át – a tudattal.” – (Bár Hamerling kötete németül *Ahasver in Rom* címmel 1865-ban jelent meg, az OSZK-ban csak egy későbbi magyar fordítása található: Robert Hammerling [!]: *Ahasvérus Rómában*. Költői elbeszélés. Ford. gr. Kún István. Bp., 1903. 239–241.; A kiemelések tőlem, Cs. T. – Az utalás értelmezésében Takács László volt segítségemre.) Heinrich Gusztáv a *Budapesti Szemle* 1876. XI. kötetében írt *Hamerling és legújabb regénye* címmel elemzést;

Érdekes gondolatpárhuzamra vetíthet fényt, hogy Reviczky egyik fennmaradt listáján szerepel Spurzheim neve, s mellette az a megjegyzés, hogy „Nerot is a geniekhez számítja”. Spurzheim a frenológia megújítója volt, azaz annak az eljárásnak, amely az állatok és az emberek szellemi képességeit koponyájuk alkatával veti össze, és azt vallja, hogy a koponya felületének kidomborodásaiból vagy bemélyedéseiből bizonyos szellemi tulajdonságok meglétére vagy meg nem léteire lehet következtetni. (PIM Kt. V. 4735/55/49.);

[A zsenikérdésről vö. még *Schopenhauer olvasása közben* (lásd az *Iffjúságom* című kötet versei között) és az *Egy könyvre, mely az örült, a gonosztevő és a lángész közt rokonságot bizonyítgat* (lásd a kötetben meg nem jelent, 1888-as versek között) című versek magyarázatainak illető részeivel.];

[A téma Arany János 1860-as versében, *Az örök zsidó*-ban és Kiss József 1875-ben, az *Uj Ahasvér* címmel született versében is előfordul. A motívum előfordulásáról (Goethe, Lenau, Sue, Béranger – Vörösmarty, Petőfi, Madách, Lévy) és szakirodalmáról bővebben lásd AJÖM I. köt. 515–516. oldalán, a vers jegyzetapparátusában];

A Lángoltam és eretneket / Nyaldosnom óh, beh jól esett! – Könnyen lehetséges, hogy Madách Imre *Az ember tragédiája* 7., konstantinápolyi színében az 1546. sorra való utalás;

Tellnek valék a czentrum – Utalás a Tell Vilmoshoz kapcsolódó, legismertebb történetre, amely szerint Tellnek a helytartó parancsára saját fia fejéről kellett lelőnie egy almát. Tell Vilmos, a svájci hősmonda legnépszerűbb, de valószínűleg kitalált alakja. A hagyomány szerint Tell Bürglenben született, és mint kitűnő íjász, vadász és hajós párját ritkította. Midőn a három őskanton: Uri, Schwyz és Unterwalden lakói 1291-ben a Habsburg gró-

fok ellen „örök szövetséget” kötöttek egymással, Tell is csatlakozott a szövetséghez. A monda szerint ő volt kiszemelve arra, hogy Altdorfban a gyűlölt kormányzó, Gessler ellen felkelést indítson, de mielőtt a felkelés még kitört volna, Gessler azon ürügy alatt elfogatta, hogy Tell az altdorfi piacon póznán feltűzött kalap, a Habsburgok hatalmának jelvénye előtt kalapját levenni vonakodott. Mindamellet Gessler bocsánatot ígért Tellnek, ha Tell saját fiának fejéről egy almát lelő. Tell rászánta magát e vakmerőségre, és csakugyan lelőtte az almát, de mikor bevallotta, hogy Gesslert is agyonlőtte volna, ha fiát eltalálja, újra elfogták, s hajón akarták börtönébe szállítani. A hajóról kalandos úton szökött meg, s végül agyonlőtte Gesslert. Tell neve a korabeli krónikákban fel sem merül, először – még más névalakban – 1470 körül említik. A monda első irodalmi feldolgozása a 16. századból származik, legismertebb a Schiller-féle drámai feldolgozás (1804) és Rossini operája (1829);

Érdekes egybeesés, hogy a *Tell Vilmos* című dalművet „nem nagy közönség előtt, de sikerrel”, Maleczkyval [Maleczky Vilmos, a Nemzeti Színház tagja] a címszerepben adták elő 1878. augusztus 13-án, de már július elején hírt adtak a várható bemutatóról (*Fővárosi Lapok* 1878. július 2. és augusztus 15. 187. sz. 910.);

Pestis voltam, s megöltem legelőbb

Egy olasz amoroso kedvesét. – Utalás Dantéra, pontosabban Dante szerelmének, Beatricének a halálára. Érdekes egybeesés, hogy a *Divina Commedia* 1. része, a *Pokol* Angyal János fordításában 1878 augusztusában jelent meg. (*Fővárosi Lapok* 1878. augusztus 18. 190. sz.) Pár évvel később a *Poklot* Szász Károly is lefordította (*Vasárnapi Ujság* 1885. szeptember 27. 39. sz. 632.);

Tövis koromba' volt egy kis kalandom

Burgundi Máriával – Utalás Burgundi Mária és Miksa 1477 augusztusában Gentben kötött, örömmel teli, híresen boldog házasságára, melyben Miksa megismerte az igazi pompát és luxust, valamint az odaadó szerelmet. Legendás szerelmükről született az évszázadokig rendkívül népszerű és nagy hatású *Rózsaregény*. 1482-ben Mária leesett a lóról és belehalt sérüléseibe. A tövis-hivatkozás valószínűleg a *Rózsaregényre* utal. (Bővebben lásd Carl Vossen: *Maria von Burgund*. Stuttgart, 1982.);

A korabeli, ponyván árult álomfejtő füzetkéiben, álomfejtésekben a tövis veszedelmet, gyalázatot, szerencsétlenséget jelentett. A motívum magyarázata a 20. század első felében sem módosult. (Vö. Dr. Miklóssy Lajos: *Álomfejtés. Ezernél több álom megfejtése*. Bp., 1942.);

Egy sűrűvérű komédiás – Utalás Shakespeare-re;

Lettem Maratnak nyelve – Utalás Jean Paul Marat-ra (1744–1793), aki a nagy francia forradalom kitörése után izgató beszédeivel lázításra szólította föl a tömeget. Uszító és nyers beszéde miatt rajongott érte a párizsi csőcselék. A szeptemberi vérengzések egyik fővezére és legvéresebb kezű vezetője, százával gyilkoltatta meg azokat, akiket gyanúsaknak ítélt. Beválasztották a konventbe, de még ez a testület is utálattal fordult el a testileg is rút szónoktól, ám a tömeg bálványozta. Marat a király, XVI. Lajos halálára szavazott és azt indítványozta, hogy a konvent tagjainak a felét adják át a hóhérnak. Már elfogatását tervezték, amikor a zsarnokot saját fürdőkádjában Corday Sarolta tőrrel megölte;

Voltam pompás kamélya; kéjjel

Örömlány keblén hervadék el – Utalás ifj. Alexandre Dumas *A kaméliás hölgy* című regényére

(1848.) és Verdinek az ebből írott *Traviata* című operájára. (1853., pesti bemutatója: 1857.) E két sor az előző két sornak esetlegesen kölcsönözhet olyan utalást, mely szerint az „édes torkú csalogány” a vers megírásának idején a *Traviata* címszerepét nagy sikerrel éneklő és a Magyarországon is fellépő Patti Adelinára utal. – A motívumot Vajda is alkalmazta a *Találkozások. Budapesti életkép* 170. sorában (VJÖM III. köt. Bp., 1977. 194.).

Szakirodalom: Az Ahasvérus-motívum legújabb feldolgozásaihoz lásd Péter Varga: *Das Ahasver-Motiv bei einigen ungarischen Dichtern des 19. Jahrhunderts. Berliner Beiträge zur Hungarologie* 1995. 8. sz. 61–76., Péter Varga: „Ich bin ein Ungar mosaischer Konfession.” *Ungarische Juden am Scheideweg von Identitäten und Sprachen. Berliner Beiträge zur Hungarologie* 1996. 9. sz. 112–136. és Nagy Ilona: *Apokrif evangéliumok, népkönyvek, folklór.* Bp., 2001. 82–106. (A motívum értelmezését nagyobb kontextusba helyező közleményekre Szilágyi Márton hívta fel a figyelmemet.)

(103.)

EGY PILLANGÓ TÖRTÉNETE / VIRÁGNYELVEN – [1878. január 6. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: HölgyekL 1878. január 6. 1. sz. 6.; **kötetközlések:** Ifjúságom 1883. **FSZ;** Kor. 1895. (a ciklusból kiemelve, *Virágnyelven. Egy pillangó története* címmel); Kor. 1902. (a ciklusból kiemelve, *Virágnyelven. Egy pillangó története* címmel); Kor. 1904. (a ciklusból kiemelve, *Virágnyelven. Egy pillangó története* címmel); Paku 1944.; Komlós 1955.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, a *HölgyekL*-közlést adja, a Rev.-regiszterben szerepel;

Szövegváltozat: HölgyekL-közlés: központosásbeli, ékezetbeli elt.; 2. vsz. 3. sor: tavaszrul h. tavasszal;

Magyarázatok: A *Fővárosi Lapok* híradása szerint 1880. május 9-én, vasárnap de. 11-kor a Petőfi Társaság felolvasó ülésén Reviczky *A pillangó halála* című versét és a *Jézus és a boldogság* című értekezését fogják felolvasni. Mivel Reviczkynek nincsen *A pillangó halála* című verse, valószínűleg erről a költeményéről lehet szó. [*A Jézus és a boldogság* című értekezés megjelenése: *Koszoru* 1880. 9. sz.];

A méhről és a pillangóról mint erotikus jelképekről bővebben: Császtvay² 2003.

Fordítás: A verset *Die Geschichte eines Schmetterlings* címmel Márkus Sámuel fordította le. (Márkus 179–180.)

(104.)

A PÉNZ (Töredék) / TÖREDÉKEK. PÉNZ – [1878]

Kézirat: nincs;

Közlések: Hunyadi-Album 1878. 144–145.; **kötetközlések:** Ifjúságom 1883. **FSZ;** Kor. 1895. (a ciklusból kiemelve, *Töredékek. A pénz* címmel); Kor. 1902. (a ciklusból kiemelve, *Töredékek. A pénz* címmel); Paku 1944.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, a *Hunyadi-Album*-beli közlést jelzi;

Szövegkritikai jegyzet: **FSZ**-közlés: 10. vsz. 6. sor: Koldus h. Koldús;

Magyarázatok: A *Magyarország és a Nagyvilág* az 1877. november 25-i számában hírt adott az album készültéről, és előfizetéseket gyűjtött a megjelenendő műre, „amelynek tiszta jövedelme a hunyadmegyei magyarság védelmére, nevezetesen a dévai segélyegyletnek van szánva”. A kötet szerkesztői Szathmáry György és György Aladár voltak. (47. sz. 751.) Az 1878 márciusában közreadott hír szerint „az eloláhosodott magyarok megmentésére” kiadott 26 íves kötetre már 1820 példányt rendeltek meg, 3654 frt folyt be (12. sz. 190.);

Úgy tűnik, Reviczkynek az albumba írott versét viszont nem közölte Ágai, a *Magyarország és a Nagyvilág* szerkesztője. Az 1878. július 21-i számban ugyanis a következő szer-

kesztői üzenetet találtam: „R. Gy. (Bpest) Nem közölhetjük, mert nem osztozunk nézetében, hogy megéneklésre méltó, ha dús gazdag főurak összeállanak és egyszer kivételesen összegyűjtenek valami dicséretes célra – Ezer! forintot. Szép dolog magában véve, de hogy a magyar költőt már ez is dalra lelkesítse, kissé tulságos fogékonyságnak találjuk. Ha az illetők sokkal, de igen nagyon sokkal többet tennének még akkor is csak azt mondhatnók, hogy teljesítik kötelességüket a nemzet, a haza iránt. És még csak messze ezen fölül kezdődik az a nagyság, mely – dalt érdemel.” (29. sz. 463.) Az album megjelenéséről a *Dichter-Stimmen aus Oesterreich–Ungarn* című osztrák lap is hírt adott; a felsorolt szerzők között nem szerepel Reviczky neve. (1878. 8–9. sz. 71.)

Hétágu korona van címeremben – A Német Birodalom szokásjoga alapján a bárói korona jelképe; Reviczkynek annyiban igaza van, hogy a revisnyei Reviczky családban volt bárói rangú felmenő. A Reviczkyek Árva vármegye családjainak legrégebbike, mely Hotimértől veszi eredetét.

Reviczky 1873-ban tudta meg törvénytelen származását [a család származási ágrajzát Koroda közölte a *Magyar Szalon* 1889. XI. köt. 547. lapján – Cs. T.] az örökösödési és a sorozási procedúrák során. Léteznek azonban olyan feltételezések is, amelyek szerint mostohaanyja, a varrónő Seipel Anna – akivel Reviczky nagyon rossz viszonyban volt – vágta szemébe az igazságot. [Mártonvölgyi feltételezése – Cs. T. – Mártonvölgyi László: *Reviczky szülőháza és neve problémájához. Életünk* 1966. 123–125.] Bizonyos, hogy ez a lelki teher is (annak kiderülte mellett, hogy egyetlen vasat sem örökölt) erősen közrejátszhatott abban, hogy a fiatal Reviczky azonnali szükségét érezte, hogy az ismerős környezetből: mind Pozsonyból (ahová unokanővére férje, Lakner László tanácsára 1874 őszén beiratkozott a jogi karra, de már első vizsgáit is halogatta, és végül is nem tette le), mind Garam-újfaluról (ahol Korodáék laktak rövidebb ideig, s ahol a költő Budapestre költözése előtt nevelősködött), a rokonok és ismerősök vizsla tekintete elől Budapestre meneküljön, s ott bizonyítsa be, hogy megáll a lábán, sőt hírnevet is szerez.

Bizonyos homályos célzások szerint az sem kizárható, hogy rokonai pörrel támadták meg a Reviczky névhasználat miatt. [A *Magyar Nemzet* korabeli névtelen szerzőjének feltételezése – Cs. T.] A család később mindenestre eljárta a *Pallas Lexikon* szerkesztőségénél, hogy a nemesi származású család szócikkből töröljék a törvénytelen származású költő nevét. Reviczky a lexikonba valóban -i végződésű névalakkal, külön szócikkbe szedve jelent meg;

A titok kipattanása után nyilván nyomban beadta névhasználati kérelmét, hiszen valóban, már a *Budapesti Közlöny* 1874. november 8-i számában megjelent a következő közlemény: „Bálek Gyula garam-újfalusi lakos vezetéknévénél »Reviczki«-re kért átváltoztatása folyó évi 45 674 számú belügyministeriumi rendelettel megengedtetett.” [(256. sz. 2060.) – Komlós Aladár – mosolyogni való módon – a „lakos” szót (kajánkodva) „lelkész”-nek olvasta. – Cs. T.];

lakma – lakoma; a verselés miatt Reviczky többször alkalmazta a betűkihagyás módszerét.

(105.)

JÉZUS PILÁTUS ELŐTT (*Munkácsy képe*) – (1882. [február])

Kézirat: PIM Kkt. Analekta V. 4735/53/7 (csak a 3. vsz. 1–4. sora, lila tintás kézírás);

Közlések: FL 1882. február 22. 43. sz. 277.; **kötetközlések:** Ifjúságom 1883. **FSZ;** Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, az FL-beli közlést jelzi;

Szövegváltozatok: PIM-kézirat: ékezetbeli elt.;

FL-közlés: ékezetbeli, központosításbeli elt.; 2. vsz. 5. sor: És h. De; 3. vsz. 8. sor: Leborulok h. *Letérdelek*;

Magyarázatok: Munkácsyról és készülő képéről folyamatosan hírt adtak a lapok. A *Fővárosi Lapok* 1880. november 24-én ezt írta: „A magyar festők száma Párisban az utóbbi időben nagyon megfogyott. Nevesebb művészeink közül csak hárman vannak ott: Munkácsy Mihály, Ebner Lajos és Bruck Lajos. Munkácsy most a Krisztus Pilátus előtt című nagy festményén dolgozik s csak a legbizalmasabb barátait fogadja. Legutóbb ugyancsak meg volt akadva. Mintára volt szüksége; a zsidó főpap alakjához kellett egy öreg zsidó nagy szakállal, de hiába keresett ilyet, nem talált.” (270. sz. 1340.);

A *Fővárosi Lapok* 1880. december 25-i száma Munkácsy magyar nemessé emeléséről tudósított (296. sz. 1494.);

1881 augusztusában jelent meg az a hír, hogy: „Krisztus Pilátus előtt. Munkácsy legújabb nagy festménye talán Budapesten lesz először közszemlére kiállítva. Maga írt ez ügyben a képzőművészeti társulat igazgatójának, megjegyezve, hogy ha a társulat sulyt fektet arra, mikép a festmény a magyar fővárosban legyen először kiállítva, ő igyekezni fog rábírní Sedelmayer műárust (a kép tulajdonosát,) hogy e kívánságnak megfeleljen. Már beszélt is vele ez iránt s ha a terv, mint kíváncsú, megvalósul, őszi műtárlatunk rendkívüli érdekességet fog nyerni általa.” (*Fővárosi Lapok* 1881. aug. 5. 177. sz. 1039.);

1882. újév napján A *Krisztus Pilátus előtt* című festményt viszont mégis Bécsben állították ki, január 1-jétől látható, Sedelmayer műárus pedig egy Munkácsy-szalont is nyitott, ahol 30 olajfestményt és Munkácsy-rajzokat mutat be. A *Neue Freie Presse* tudósítója szerint: „Az alakok mind olyan plasztikailag állnak ott, a geometriai és lég-távlat oly tökéletes, hogy a festmény rendkívüli mélységet nyer s az alakok mintegy kilépni látszanak. Pilátus a finom jellemzés remeke, szinte olvashatni arcából gondolatait. A fanatikuss népalakok mind külön egyéniséget mutatnak a düh, a gyűlölet kifejezésével, csak egy szép nő, karján gyermekkel, néz mély részvéttel a szenvedőre. Kifogást a főalak: Krisztus arczának felfogása ellen tesznek annyiban, hogy a kifejezés eltér a hagyományos kifejezéstől s nem annyira az isten-emberre vall, mint inkább egy nemes, eszméiért lelkesülő, meghalni kész férfiúra, ki azonban csak embernek érzi magát”;

Egy hír szerint „Párisban 800 000 frankért meg akarták venni a Krisztust a Madelaine-templom számára, de a papság ellene nyilatkozott”, mert Krisztus alakját nagyon modernnek találták. (*Fővárosi Lapok* 1882. január 3. 2. sz. 15.)

A kép várva várt budapesti bemutatója körül aztán tényleg hatalmas felhajtás volt. Munkácsyt óriási – királynak kijáró – pompával fogadták Budapesten 1882. február 18-án. A Hungáriában szállt meg, s a magyar írók és művészek részéről itt köszöntötték. Délután Munkácsy a Népszínház előadásának szünetében a színpadra ment üdvözölni Blaha Lujzát. (*Fővárosi Lapok* 1882. 40. sz. 258–259.);

A másnapi lapban Prém József, Reviczky jó ismerőse *Krisztus Pilátus előtt. A Műcsarnok nagytermében* címmel ismertette a képet, mielőtt a nagyközönség előtt délután 2-kor megnyitották volna a kiállítást. Prém beszámolója híven mutatja a kép körül kialakult óriási vita legfőbb irányát, a kép „modernségének” kérdését: „Krisztus arca oly szellemes, nemes s mégis emberi és igaz, hogy a ki megpillantá, többé nem felejtí el. Tekintetén, homlokán a tiszta ész és gondolat sugárzik s úgy tetszik, hogy ajkai körül az isteni fölény gúnyos mosolya lebeg, mintha az erőszakos eszeveszett csöcselékét s a törvényt látó előkelő urakat egyaránt szánná. [...] – A szóke, halavány s profilban tekintő Krisztus-arccal sokat foglalkoztak, többet mint maga a művész; a ki sokszor megfesté, míg megelégedett vele s később ujra átalakítá, mert nagyon is »emberi«-nek mondták. De hát nem emberi-e még mindig? Mi pótolhatná a vonások fönséges értelmességét, a tekintet sugárzó szellemét, a mely ily élettéljességgel, ennyi individuális határozottsággal semmiféle egyházi kép Krisztus-typu-

sán nem található fel? A gloria-fényt ma már bensőségesnek s a jellemzés erejének kell helyettesítenie. Ne a külsőségben, hanem a mű lényegében találjuk a vallásos jelleget s e szempontból tekintve a Krisztus és Pilátus oly egyházi kép, melynél áhitatteljesebbet sem a régi Fiesole, sem a mai Bouguereau nem festett” – írta Prém. (*Pesti Napló* 1882. február 19. 41. sz. 264–265.)

A kiállítás megnyitóján mindenki megjelent, aki élt és mozgott, és egy kicsit is számított Budapesten. Munkácsy délelőtti látogatást tett Lisztnél, este a Nemzeti Színházba és a Népszínházba is ellátogatott, utána bálba ment feleségével. A következő napokban folytatódtak a Munkácsy-ünnepélyek. (*Fővárosi Lapok* 1882. február 20. 42. sz. 270–272.);

Kovács Zsigmond veszprémi püspök kezdeményezte, gyűjtsenek pénzt, hogy a Krisztus-kép valamiképp mégis itthon maradjon. A kezdeményezéshez a képviselőház is csatlakozott. Munkácsy szerint: „Az volna élete legnagyobb öröme, ha e kép itt maradna.” Ígéretet tett rá, hogy másikat fest, ha ezt a képet nem sikerülne itthon tartani;

A *Fővárosi Lapok*ban rövid időn belül még kétszer tértek vissza a Munkácsy-képre: a 48. számban Keleti Gusztáv írt a képről, az 55. számban a Krisztus-kép vázlatait közölték;

A Krisztus-kép olyannyira fontos témává vált, hogy még tehetséges másolójának személye is híressé válhatott: „Lichtenstein Georgette Balatonfüreden fog időzni anyjával.” (*Fővárosi Lapok* 1882. július 15. 160. sz. 1006.);

Munkácsy Krisztus-alakja valóban erős Renan-hatást mutat: szinte hús-vér emberként rajzolja meg alakját. Renan (1823–1892) kiugrott teológus volt, s pályájának feladása után a keleti nyelvekkel kezdett foglalkozni. Fő művében, a *Jézus életében* Krisztus egy galileai falusi történet szeretetre méltó, egyszerű hőse, s könyvében a kereszténység szociális elemeit domborította ki, mellyel komoly egyházi támadások célpontjává vált, sőt a pápa körlevélben ki is átkozta. A legnagyobb felháborodást az váltotta ki, hogy Jézust nem istenként, hanem emberként mutatta be. Az Új Nemzedék Renan-hatásáról és a nyugat-európai és a magyarországi egyházpolitikai viszonyok változásáról, a Munkácsy-kérdésről bővebben lásd Császtvay Tünde: *Magyarország Munkácsy előtt – Munkácsy Magyarország előtt* (A Krisztus Pilátus előtt fogadása és fogadtatása). *Enigma* 2005. 43–44. sz. tavasz–nyár, 114–128.;

A történelem fintora, hogy a kép körüli indulatok a mai napig sem nyugodtak meg: a kép hazakerülése Kanadából, jelenleg viszont már csak hosszabb kölcsönbe adása, valamint a Trilógia *Golgota* című festményének ügye körüli egyezkedések régóta folynak. (*Újra együtt a Munkácsy-trilógia. Népszabadság* 2002. szeptember 26.) Bár 2002. december 12-én hírül adták a televízióban, hogy a Trilógia (*Krisztus Pilátus előtt* – 1881., *Golgota* – 1883., *Ecce homo* – 1893.) képei megérkeztek Debrecenbe, a képek további sorsáról és elhelyezéséről még nem született végleges megállapodás;

Meghal, mert ember; él, mert isteni. – Egyértelmű utalás Ernst Renan tanaira és fő művére.

(106.)

IVÁS KÖZBEN – [1877/1878]

Kézirat: nincs;

Kötetközlések: Ifjúságom 1883. **FSZ;** Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

Magyarázatok: Reviczky lumpolásainak egyik fő helyszíne a Tata kocsmája, azaz a Kispipa vendéglő volt. A Kispipa mindig is az elégedetlenkedők találkozóhelye volt, híres függetlenség párti vendéglőnek ismerték már a reformkor óta. A szabadságharc leverése után, az abszolutizmus idején az osztrák elnyomás elleni elégedetlenkedők gyülekezőhelye. Híres politikusok (Tisza Kálmán, Kecskeméthy Aurél, Wekerle Sándor, Szilágyi Dezső) és művészek (Ábrányi Kornél, Lauka Gusztáv, Lisznyay Kálmán, Mikszáth Kálmán, Tóth

Kálmán, Vajda János) látogatták fiatalkorukban. Krúdy szerint: „Nem egy országos karrier indult el a Szervita-téri bolthajtások alól, a füstből, gőzből, az örök kacajból és a jóízű tányércsörömpölésből. [...] Sokat írtak valamikor a Kispipáról, amely hely olyan tartozéka volt a magyar életnek, hogy egy nemzedéket nem tudunk elképzelni nélküle. Jó darabig a Kispipában történt minden Magyarországon, amiről beszélni érdemes volt.”

Az 1870-es évek közepétől ide járt az akadémikus irodalomból kiutasított írók és művészek egy csoportja, akik Új Nemzedéknek hívták magukat. Ide járt Szabó Endre, Tóth Béla, Komócsy József, Szana Tamás, Tóth Kálmán. Egy fennmaradt tréfás jegyzőkönyv egyrészt híven tükrözi az ottani hangulatot, másrészt azért igen érdekes, mert datálásának kérdése rávilágít egy Komjáthy-szakirodalombeli tévedésre is. A jegyzőkönyvet Reviczky Gyula, Komjáthy Jenő, Aradi József és Mikszáth Kálmán írta egy másik asztalnál, bizonyos „Kisasszony” társaságában ülő Dolinay Gyulának: „Felolvastatván Dolinay Gyula hátúráta, melyben megtagadja a czilinder bort, megbotránkozással fogadtatik, s határozatban egyhangúlag, hogy a »szomjazók« kérelme megvitátván, ha ismét tagadó válasz érkeznék »fel«,] a tagok ünnepélyesen és komolyan köteleznék magukat, a »Hasznos Mulattató« és a »Kis Kurvák Lapjába« többé soha sem írni, azon indoklással[,] mert Dolinay Gyula eljárása nekünk sem nem »hasznos[,] sem nem »mulattató.«” Dolinay ugyanis ezt üzenté nekik: „Az indoklás tekintetbe vétetvén, *saját tárcák terhére* egy liter Kőbányán termett fehér bor ezennel utalványoztatik.” [(OSZKKt. Analekta 5128.) – A forrás kapcsán a korabeli ivási szokásokról bővebben írtam a *Czilinder és borgőzös katzenjammer. Az ivászat kultikus ereje és lejárólódása a 19. századvégi költészetben* című írásomban. („Nem súlyed az emberiség!” *Album amicorum Szörényi László LX születésnapjára*. Szerk. Császtvay Tünde–Jankovics József. Szeged, 2006. [s. a.]) – Dolinayról és versszerző hadműveletének gyakorlatáról bővebben lásd még a *Tavaszdíkok* című vers magyarázatait (ugyancsak az *Ifjuságom* című kötet versei között).]

Amikor a datálatlan jegyzőkönyv megírásának lehetséges időpontját igyekeztem meghatározni, kiderült, hogy a három ismertebb szereplő egy időben való budapesti tartózkodásának időpontját sehogy sem sikerül egyeztetni. Az eddigi feltételezésekkel szemben Komjáthy Jenő a budapesti egyetem bölcsészkarára valójában a következő félévekben járt: 1875/76-os tanév I. és II. félév, 1876/77 I. és II. félév, valamint 1879/80 I. félév, 1880-ban tett tanítói vizsgát, és dolgozatát Gyulai Pál bírálta. [(*A Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem almanachja MDCCCLXXV–MDCCCLXXVI-ról*. Bp., 1876., *A Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem almanachja MDCCCLXXVI–MDCCCLXXVII-ről*. Bp., 1877., *A Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem almanachja MDCCCLXXIX–MDCCCLXXX-ról*. Bp., 1880.) – Komjáthy tanári diplomaszerezésének ügye egyébként meglehetősen homályos. Nem tudni, hogy a Leo Thun-féle *Entwurf*-ban ekkor még érvényben lévő három év igazolt egyetemi tanulmányaiból hiányzó 6. félévet mikor, hol és hogyan teljesítette. Az előírás egyébként éppen 1880-ban változott meg, amikor a tanári diplomaszerezés feltétele úgy módosult, hogy négy elvégzett egyetemi tanulmányi év és egyéves gyakorlat lett a feltétele.] Az időpontot Gáspár Imre levelei is alátámasztják, hiszen 1876 szeptemberében és 1879 októberében Budapestre címezte Komjáthynak írt leveleit, neve mellé odaírva: „egyetemi hallgató”. Mindez az eddigi biográfiai szakirodalmi adatokat meglehetősen módosítja, hiszen a szakmai közvélekedés és a szakkönyvek szerint Komjáthy 1876-ban, mások szerint 1878-ban kezdte meg budapesti tanulmányait, amikor is összebarátkozva Reviczkyvel közös hónapos szobát béreltek. [Barátságukról emlékezett Palágyi Lajos, Komjáthy másik közeli barátja a *Magyar Hírlap* hasábjain (*Írók sorsa. X. Komjáthy és Reviczky*. 1928. június 10. 130. sz. 19.).]

Reviczky 1875 végétől Dentán tartózkodott, egészen 1877 őszéig. Budapesten nem járt közben. 1877. szeptember 3-án egy Komjáthynak írt levelezőlapján – még magázódva és kimért modorban – arról értesíti Balassagyarmaton, hogy: „Ne küldje lapját [a Röpke

Iveket] Dentára tovább; mert elutazom. Majd megírom a címemet.” (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 11. levél) Reviczky Komjáthynak szóló, fennmaradt leveleiből kiderül, hogy 1877. november 29. után és 1878-ban Reviczky végig Balassagyarmatra címezte Komjáthynak írott leveleit, viszont ezek már egészen más hangvételűek; rendkívül szoros barátságról tanúskodnak.

Mikszáth viszont csak 1878. augusztus 1-jéig tartózkodott a fővárosban, mikor is Szegedre költözött, s onnan csak 1880 decemberében jött vissza. A dátumok összevetéséből látható, hogy a három író egy időben tehát csak úgy lehetett Budapesten, hogy vagy Komjáthy utazott föl rövidebb időre Budapestre (pl. a kihagyott 1877/78-as tanévi halasztás ügyei miatt) 1877 szeptembere (Reviczky megérkezése Dentáról) és 1878 augusztusa (Mikszáth elutazása Szegedre) között, vagy Mikszáth töltött rövidebb időt 1878 augusztusa után – Szegedről felutazván – Budapesten. Mindebből úgy tűnik tehát, hogy az a közös lumpolás, amelyről tréfás jegyzőkönyv született, leginkább 1877 végén, esetleg 1878 elején történhetett, amire a legfőbb bizonyíték a Komjáthynak írott Reviczky-levelek hangvételének hirtelen megváltozása: 1877 szeptemberében még ridegen magázódik, 1877. november 29-i levelében viszont már bensőséges és tegeződő pár sort írt neki. [Együttlakásuk legvalószínűbb időpontjának pedig 1879 második felét–1880 első felét tartom, amikor Komjáthy újra megkezdte tanulmányait a bölcsészkaron. Az OSZK-ban őrzött Komjáthy-hagyatékban szerepel egyébként egy Reviczky Gyulának írott vers kézírata, mely közös életükre emlékezik: „Emlékszel-e a szép időkre, / Midőn együtt sütkérezénk...” kezdettel. (Fol. Hung. 1863/134. – A Zsengék között)]

A közös kocsmázás feltételezett időpontja mellett szól Reviczky 1878. február 25-én Budapesten kelt, Komjáthynak szóló levele is, melyben ezt írta: „A »tata«- (most Katzer-)beli kompánia szétzüllött, változott. Körülbelül ezek járnak most oda: Koroda [Pál], Balázs Sándor, Szabó Endre, Lauka Gusztáv, Prém [József], Berényi, Halasi, Tóth Béla (néha a Kálmán is) Komócsy József és Lajos, néha Halmi, Bercsényi és Szana [Tamás] és a mi nevetésünk kimerithetetlen tárgya: Ozoray Árpád.” [(OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 13. levél) – Szabó Endre Reviczky közeli barátja volt, Koroda azt írta róla, hogy: „az ifjuság ünnepeltje, kinek költeményei új tavasz érdes fuvalmai gyanánt üdítették fel a magyar lírát.” 1874-től az *Üstökös* munkatársa, majd 1877-től átvette az újság szerkesztését Jókaitól. 1882-ben ő lett a rendkívül népszerű lap tulajdonosa és felelős szerkesztője. 1881–1882-ben együtt dolgozott *A Hon* szerkesztőségében Reviczkyvel, ő vezette az irodalmi és a színházi rovatot. Reviczky rendszeresen kapott tőle színházjegyeket, s az sem volt ritka, hogy Szabó Endre helyett Reviczky ment ki az új darab bemutatójára. Vö. még a *Turgenyev* című vers magyarázataival.];

Könnyen elképzelhető, hogy Reviczky a Tata-béli esetre utalt vissza Komjáthynak Budapesten, 1879. január 6-án írt levelezőlapján is: „A »Kis Ujs«-ba se küldj semmit s pláne nem a csirkefogó Á[brány]inak vagy – Dolinaynak.” (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 17. levél);

Vö. ezen túl Reviczky Komjáthynak írott, Budapesten 1879. február 7-én kelt levelével: „K[oroda]. Palival lakom, aki különben holnapután hazamegy. Még mindig a tata járja.” (OSZKKt. Levelestár, a irattári rájegyzés szerinti 16. levél);

A Tata kocsmáját Mikszáth is megörököltette 1878-ban írt, *Az örökös vőlegény* című elbeszélésében (MKÖM 30. köt. 23–28.);

Mindazonáltal érdemes megfontolni azt is, amit Reviczky 1888-as visszaemlékezésében, *Az utolsó cigánytanya* című tárcájában írt a Korona kávéház-beli asztaltársaságról: „Az asztaltársaság akkortájt alakult, mikor Mikszáth Kálmán visszakerült Szegedről Budapestre. *Gozsdu* Elek volt az alapítója; e sorok írója volt első, Mikszáth második tagja.” (*Pesti Hírlap*, 1888. június 12.) – E társaságba viszont Komjáthy már nem járt – a sok név között Reviczky sem említi őt.

Hozzá tartozik a dologhoz, hogy a 80-as évektől Reviczky egyre inkább elhidegült Mikszáthtól, pedig már korábban sem voltak igazán bensőséges kapcsolatban, még ha a kávéházi asztaloknál sok időt töltöttek is együtt. 1882. október 28-án így panaszkodott róla Komjáthynek: „Különben ő olyan ember, hogy nála a név minden. Szász Károly leg-hitványabb verse neki többet ér, mint egy új Arany Jánostól az első versek.” 1883. június 3-án, első verseskötete kiadása ügyéről írva pedig: „Mikszáth azt írta rólam, hogy megkö-zelítem – Bartókot [Bartók Lajosról van szó – Cs. T.] s a nála levő kész tárczát verseimről azért nem akarja kiadni, hogy a Bolond Istóknak [...] kedvezzen. Kapálni, embereket biztosítani és nem verset írni!” (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 24. és 26. levél) [Az utalás mögött talán az áll, hogy a lapnál dolgozott Ábrányi, akivel Reviczky olykor meglehetősen feszült viszonyban állt.];

Reviczky élete végén, első arcói gyógyulása idején egy Justh Zsigmondnak írt levelé-ben keserűen így tekint vissza kávéházi barátságaira: „Amit a kávéházi ismeretségről ir, vajmi igaz! Az érintkezés nagyrésze külsőségekből áll, s két ember akkor sem ismerked-hetik meg a szó valódi értelmében, ha egymással rokonszenvezik. Bizonyos naívság kell mindkét részről, hogy két ember igazán megbarátkozzék, de az a kávéházi égalj alatt nem található. Falun, ott megvan az erre való légkör s szíves meghívását már csak erre való tekintetből is elfogadom, ha Légrády Károly úr fejével elintézhetem a dolgomat.” (1888. március 10. – OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 10. levél)

(107.)

ISKOLATÁRSAIMHOZ (1878.) – (1878. [nyár])

Kézirat: nincs;

Közlések: Üstökös 1878. szeptember 1. 1046. sz. 412–413. (*Iskola-társaimhoz* címmel, Re-vczky aláírással); **kötetközlések:** Ifjúságom 1883. **FSZ;** Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; Komlós 1955.; NGB 1969.; NGB 1989. (alcím n.); VP 1996.; Szil. 2001.;

A Komlós-kronológiában szerepel, az *Üstökös*-beli közlést jelzi;

Szövegváltozatok: Üstökös-közlés: egybe-különírási, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 3. vsz. 5. sor: helykén h. *büszkén*; 4. vsz. 4 sor: *Felhősen is ragyog, vidám*;

Magyarázatok: A verset Reviczky a nyár folyamán megküldte barátjának, Dengi János-nak, mint Dengi 1878. július 23-án kelt leveléből kiderül: „Ha majd az »Iskolatársaimhoz« meg fog jelenni s akarod, add át e mellékelt verset Szabónak, hogy közölje mindjárt a követ-kező számban, megjegyezvén, hogy ez felelet vagy tanács vagy akármi az ördög két, ama lapban megjelent versedre. Vagy én küldjem el neki?” (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 8. levél.) – Ezzel összefüggésben lásd a *Bismarch félelme* című vers jegye-zetét (a kötetben meg nem jelent, 1878-as verseknél);

Ti már mind hivatalban ültök,

És van pályátok, czímetek. – A volt pozsonyi diáktársak közül néhányukat említette Gáspár Imre is egy visszaemlékezésében: Fenyvessy Ferencet, a későbbi országgyűlési kép-viselőt és Telbisz Károlyt, Temesvár polgármesterét. Egyébként egy-két évvel korábban vagy később ide járt Endrődi (akkor még Kupricz) Sándor, Zichy Géza, Rudnyánszky Gyula költők, Bartoniek Géza matematikus és fizikus, Szinnyei József bibliográfus, iroda-lomtörténész, Mangold Lajos ókortörténész stb.;

Az iskolában a legelső

Nem egyszer voltam köztetek – Reviczky valóban jó tanuló, kisiskolásként kitűnő, ké-sőbb első rendű tanuló volt. Megmaradt az I. osztályból mindkét félévi (1865/66), az 1869/70-es tanév mindkét bizonyítványa és a VIII. osztályos (1872/73) iskolai értesítője

[OSZKKt. Analekta 5122. – A tanulók egyéni és összesített iskolai eredményeit minden évben részletesen közzétették *A pozsonyi királyi katolikus főgymnasium értesítővényei* is.];

Papírgaluskát ettetek. – Korabeli fenytési módszer: a büntetésben lévő kisdíákok a tanítás végén nem mehettek haza ebédelni, hanem bezárták őket az osztályterembe vagy a szertárba, és az ebéd helyett „papírgaluskával”, azaz például füzetmásolási feladattal kellett beérniük;

Ti már diplomát kaptatok – Reviczky eredetileg Pesten a jogi karra szeretett volna beiratkozni, de miután kiderült, hogy apja halála után nincstelen lett, erről le kellett tennie. A pozsonyi jogi karra iratkozott tehát be, megvette a jegyzeteket is, de hamarosan kimaradt. Hogy valami pénzhez jusson, Lipthay Ágost garam-úfalui földbirtokos legkisebb, 7 éves Aurél nevű kistestvérét (szül. 1866., felnőttkorában cs. és kir. kamarás) mellé szegődött házitánítónak. Lipthayéknál hatalmas könyvtár volt, amire Reviczky valósággal rávetette magát;

... mert olyan hetykén feszítnek

A fogalmazók, hadnagyok – Reviczky volt iskolatársa Rakovszky István is (Komjáthy osztálytársa), aki a jogi vizsgákat és a bírói vizsgákat letéve 1869 elején Pest vármegye tiszteletbeli aljegyzője lett. Neve az egész országban ismertté vált a bukovinai csángók hazatelepítésének és a Petőfi születési háza megállapításának ügyében tett kezdeményezése miatt. 1869-ben a honvédség felállításakor gyenge testalkata és rossz szeme ellenére belépett a honvédségbe, ahol csakhamar hadnaggyá nevezték ki. 1877–1878-ban a párizsi világkiállítás magyar országos bizottságának volt igazgatója. 1878 őszén a ráckevei kerületben képviselővé választották;

Reviczky gimnáziumi éveire emlékezett a *Diákélet* című versben is (lásd a *Magány* című kötet versei között).

(108.)

KÉT ÚTITÁRS – [1879. március 23. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: VU 1879. március 23. 12. sz. 187.; **kötetközlések:** Ifjúságom 1883. **FSZ;** Kor. 1895.; Kor. 1902. (*Két utitárs* címmel); Kor. 1904.; Paku 1944. (*Két utitárs* címmel); NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, a VU-beli közlést jelzi;

Szövegváltozat: VU-közlés: ékezetbeli, központosításbeli elt.; 2. vsz. 4. sor: szorongatása h. ölelése.

(109.)

***TARTSATOK BŰNBÁNATOT! [I.]** – [1879. május 11. előtt]

Változat: *Tartsatok bűnbánatot [II.]* (lásd az *Ifjúságom* című kötet versei között!);

Kézirat: nincs;

Közlés: SzarvasiU 1879. május 11. 19. sz. 146. (*Tartsatok bűnbánatot!* címmel) **FSZ;**

A Komlós-kronológiában szerepel, a SzarvasiU-beli közlést jelzi;

Magyarázatok: A verset Reviczky két levelezőlapra is említi, melyeket Komjáthy Jenőnek írt. Először Budapesten 1879. augusztus 1-jén érdeklődik a vers felől: „Váczon voltam kétszer Kompolthy [Tivadar]nál. Elküldted nekí a »M.[enj] férjhez«-t? Hát a »Tarts.[atok] bűnb.[ána]tot« mit csinál?” (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 18. levél). Komjáthy-nak valószínűleg a *Vácsi Közlöny*be kellett eljuttatnia a verseket, mivel Kompolthy ekkoriban ennek a lapnak volt a szerkesztője. Egy hónap múltán pedig újra: „Mikor jöss Bpestre és mi

történt a »Tartsatok bünbánatot«-tal?» [Budapest, 1879. szeptember 2. – OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 19. levél – A vers egyébként nem jelent meg a lapban – Cs. T.];

Kompolthy Tivadarról bővebben a *Bimbónak társa harmat...* című versnél (a vers *Menj férjhez!* címmel is ismeretes – lásd szintén az *Ifjuságom* című kötet versei között);

Való, a tudomány, műveltség

Az ember dísze, jobb fele;

De csak, ha áldás, boldogítás,

Ha tiszta erkölcs jár vele. – Leginkább a vers ezen sorai alapján némi Renan-ellenes gondolatokat vélhetünk felfedezni Reviczky-nél. Ernst Renan a század második felének – eklektikus gondolatokat sem nélkülöző, de roppant élénk szellemű és nagy hatású – filozófusa szerint ugyanis a világon az egyház hatalmát mindinkább a tudomány fogja fölvaltani.

(110.)

TARTSATOK BÜNBÁNATOT! [II.] – [1879/1883]

Változat: *Tartsatok bünbánatot [I.]* **FSZ:** Szarvasi Ujság 1879. május 11. 19. sz. 146.;

Kézirat: nincs;

Közlések: NógrL 1879. 29. sz. július 27. (*Tartsatok bünbánatot!* címmel); **kötetközlések:** *Ifjuságom* 1883. **FSZ;** Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; NGB 1969., (1879-es dátummal); NGB 1989., 1879-es dátummal); VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, a *Szarvasi Ujság*-beli közlést jelzi;

Szövegkritikai jegyzet: **FSZ**-közlés: 3. vsz. 8. sor: a sorvégi ...-ot töröltem a többi versszak-vég példájára;

Szövegváltozatok: NógrL-közlés: ékezetbeli, helyesírási elt.; az 1–2. vsz. teljesen különbözik:

Romok között ha néha jártam,

Virágot leltem utamon.

Romok fölött nyíló virágok

Eszembe hozzák századom.'

Hol rózsza nyílt, dalok zenegtek,

Most fészket ott bagoly rakott,

S Jeremiás sír a romoknál:

Óh, tartsatok bünbánatot!

Az ember nem gondolt szívével,

Nem érezett, csupán tanult,

S gyom verte föl a rózsza-kertet

És elpusztult egy drága mult.

Erős Spartára, bölcs Athénre,

Rómára nem gondoltatok?...

Egy népvándorlás jöhet újra!...

Óh, tartsatok bünbánatot!;

7. vsz. 1. sor: *Hiába h. Hijába*; 8. vsz. 1. sor: *Jőjjetek Babylon vizéhez*; 8. vsz. 5–6. sor:

A könyezőhöz, és álmodóhoz

Áldó kezekkel nyuljatok.; 8. vsz. 8. sor: *Igy h. Ugy*;

Magyarázat: lásd a *Tartsatok bünbánatot [I.]* jegyzeteit is;

Szodoma – Lásd a *Túlélék én minden csalódást* című vers magyarázataiban;

Erős Spartára, bölcs Athénre,

Rómára nem gondoltatok?... – Spárta a Lakonia nevű antik vidék fővárosa. A hagyomány

szerint Kr. e. 820-ban Lükurgosz alkotmánya szerint a legfontosabbnak az állam feltétlen felsőbbbségét, az erkölcsök javulását tartották az egyszerű életmód, valamint az edzett test, az erős jellem kívánalma mellett. A 7. században Spárta szakított addigi támadó politikájával és megkötötte a peloponnészoszi szövetséget, mely magába olvasztotta az egész görög világot, s amelyben a vezérszerep Spártáé volt. Athén és Spárta versengése a vezető hatalomért végül a peloponnészoszi háború kirobbanásához vezetett. Spárta – átmenetileg – legyőzte ugyan Athént, de hamarosan önmaga is makedón uralom alá, majd Kr. e. 190-ben Róma hatalma alá került;

zord titánok – Az ókori görögök mitológiájában előforduló isteni nemzetség, Uranosz és Gaia gyermekei (6 fiú és 6 lány). Egyikük, Kronosz – anyjának tanácsára – saját apját, Uranoszt letaszította trónjáról, mire Uranosz megátkozta őket. Zeus, Kronosz fia viszont őt győzte le. A legyőzött titánok büntetésül a Tartaroszba kerültek, ahol bilincsbe verve őrizték őket, nehogy megzavarják az új olümposzi rendet, mely előtt ők kormányozták a világot.

(111.)

A VIRÁGOK – [1879. augusztus 31. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: VU 1879. augusztus 31. 35. sz. 554.; **kötetközlések:** Ifjuságom 1883. **FSZ;** Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, a *VU*-beli közlést jelzi;

Szövegváltozat: VU-közlés: ékezetbeli, központosásbeli, egybe-külön írásmódbeli elt.;

Magyarázatok: A virágnyelvnek könyvtárnyi irodalma volt a korszakban, s egy-egy virág nevének említésekor mindenki értette, mit üzen rejtjelezve az illető. A korszak egyik legnépszerűbb kiadványa a versben előforduló virágok jelentését így magyarázza:

„*Ibolya*. Misem választhat el tőled!

Nárcisz. Rám tekintél és szívemben virány fakadt!

Árvácska. Árva vagyok, senki sem szán engem!

Tulipán. Szived egyetlen bálványa – a divat.

Akácsvirág. Már közeledben is boldog valék.

Hársfavirág. Egykor boldog voltam közeledben.

Székfű. Szerelmed balzsam szívem sebére.

Őszi róza, fehér. Csak egyszer lehet igazán szeretni!” (*Virágnyelv. Legujabb és legteljesebb virágnyelv*. Bp., Méhner 1877.);

Reviczky mintái vagy ihletői lehettek Tompa Mihály – hihetetlen népszerűségű – virág-regéi, melyeket Tompa a magyar népdalhagyományra támaszkodva újított meg. ([1853] 1854.) Petőfi *A virágok* című versének vershelyzete igen hasonló. (PSÖM II. köt. Bp., 1951. 175–176.) Emellett azonban nem zárható ki a vers Béranger-hatása sem. Vö. Béranger: *Mes fleurs (Virágaim)* című versével. (Reviczky Béranger-élményéről kicsit bővebben lásd a *Bucsu kabátomtól* című versnél.)

ÜRES NAPOKBAN

(112.)

I. [EZEK A PETYHÜDT, FÁRADT, LOMHA PERCZEK...] – [1879. október 24. előtt]

(113.)

II. [KINEK NYOMOR RINGATTA BÖLCSEJÉT...] – [1879. október 24. előtt]

(114.)

III. [CSAK MÚLJATOK, CSAK MÚLJATOK ...] – [1880. szeptember 10. előtt]

Kéziratok: nincsenek;

Közlések: 1. FL 1879. október 24. 245. sz. 1175. (*Üres napokban I–II.* címmel az *Ezek a pettyhüdt, fáradt, lomha percek...* és a *Kinek nyomor ringatta bölcsejét...* kezdetű versek, a versek külön cím n.) és FL 1880. szeptember 10. 207. sz. 1023. (a *Csak múltatok...* kezdetű vers *Üres napokban III.* címmel); 2. NemzetiU 1883. március 20. mutatványsz. (*Üres napokban* címmel, de csak a *Csak múltatok...* című vers közlése); **kötetközlések:** Ifjúságom 1883. **FSZ;** Kor. 1895.; Kor. 1902. (*Üres napokban I–III.* címmel, a versek külön cím n.); Kor. 1904. (*Üres napokban I–III.* címmel, a versek külön cím n.); Paku 1944. (Az I. vers *Ezek a pettyhüdt, fáradt, lomha percek...* kezdettel); NGB 1969. (*Üres napokban 1–3.* címmel, *Ezek a pettyhüdt, fáradt, lomha percek...* kezdettel); NGB 1989. (*Üres napokban 1–3.* címmel, *Ezek a pettyhüdt, fáradt, lomha percek...* kezdettel); VP 1996. (*Üres napokban 1–3.* címmel);

A Komlós-kronológiában szerepel, az FL-beli közlést jelzi, az 1879. októberi I–II., a szeptemberi közlés: III. (*Csak múltatok*) címmel feltüntetve;

Szövegváltozatok: 1. FL-közlés: helyesírási, ékezetbeli, központosásbeli elt.; *Kinek nyomor ringatta bölcsejét...* kezdetű versben: 3. sor: mit méltán siratna h. a miért sírhatna; 10. sor: Szívem nem bírja és elvérezik; *Csak múltatok...* című versben: egybe-különírási, ékezetbeli elt.;

2. Nemzeti Ujság-közlés: ékezetbeli, központosásbeli elt.

(115.)

LÁNYOK, LÁNYOK, MAGYAR LÁNYOK! – [1879. november 16. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: MoNv 1879. november 16. 46. sz. 722. (Reviczki Gyula aláírással); **kötetközlések:** Ifjúságom 1883. **FSZ;** Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, az MoNv-közlést jelzi;

Szövegváltozatok: MoNv-közlés: egybe-különírási, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 1. vsz. 3. sor: látlak h. láttok, 4. vsz. 3. sor: csélcsap h. szélcsap;

Magyarázatok: A vers rájátszás Vörösmarty *Haj, száz, szem* című versére. (VÖM 2. 61–62.) Bár a két költemény verselése nem, de alaphelyzete igen hasonló. Vörösmarty versének népdal-előzménye a békési *Körösi víz* című népdal. Horváth János mutatta ki, hogy a népdal és a Vörösmarty-vers ritmusa, strófaszervezete, a gondolatközlés mondatformái és a belső forma mennyire rokonítja őket. (*It* 1918. 172–174.);

A vers kezdősora egészen összecseng Tompa Mihály *Fejér Kati* című költeményének kezdetével („Lányok, lányok, szőke, barna lányok!”). Bár Reviczky ismerte Tompa költemését, a vers hatása kizárható, mivel Tompának ez a költeménye csak 1886-ban jelent meg, addig kiadatlan volt. (*Vasárnapi Ujság* 1886. szeptember 12. 37. sz. 590–591.)

(116.)

EDITHEZ – [1883 előtt]

Kézirat: nincs;

Kötetközlések: Ifjúságom 1883. **FSZ;** Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; Komlós 1955. (1883?-ra datálva); NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

Magyarázat: Semmilyen utalást nem találtam, amiből kiderült volna, hogy kinek írta Reviczky a verset;

Fordítás: A verset Dr. Naschér Simon *An Edith* címmel fordította le. (Naschér 46.)

(117.)

TANÁCS / PARALIPOMENA – [1880. június 6. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: Uti lapu. Budapestről Esztergomba 1880. június 6. 3.; **kötetközlések:** Ifjúság-

gom 1883. **FSZ**; Kor. 1895. (a ciklusból kiemelve, *Paralipomena. Tanács* címmel); Kor. 1902. (a ciklusból kiemelve, *Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1904. (a ciklusból kiemelve, *Paralipomena* cikluscím alatt); Paku 1944.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

Szövegváltozatok: Utí lapu-közlés: központosítás-beli eltérés;

Magyarázat: 1880. június 6-án az írói kör Esztergomba kirándult. A kiránduláson Reviczky Gyula is részt vett. A Karl Ludwig nevű hajó ¼7-kor indult Budapestről a *Rákóczi-induló* hangjaira. (A kirándulásról híradást adott pl. a *Pesti Napló* 1880. június 7. 143. sz. 1.) Erre az alkalomra jelent meg az *Utí lapu* című, egyetlen számot megért, alkalmi lap. Reviczky a kirándulás kapcsán közölte az *Utí emlék* című versét is az *Esztergomi Közlönyben*. (1880. június 6. 23. sz. – Lásd a kötetben meg nem jelent, 1880-as versek között.)

(118.)

KÁR VOLT... – [1880. március 7. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: MNépvilág 1880. március 7. 10. sz. 150. (Reviczky Gyula aláírással); **kötetközlések:** Ifjúságom 1883. **FSZ**; Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

Szövegkritikai jegyzetek: dátumkorr.: 1880. (a folyóiratközlés alapján, eddig d. n.);

Szövegváltozatok: MNépvilág-közlés: ékezetbeli, központosításbeli elt.; 2. vsz. 2. sor: leny-kát h. lánykát;

Fordítás: A verset Dr. Naschér Simon *Schade war's...* címmel fordította le. (Naschér 73.)

FALUN

(119.)

I. [BÚSAN, ÖSSZETÖRTEN...] – [1883 előtt]

(120.)

II. [RÉGI UTCZÁK, RÉGI HÁZAK...] – [1879. október 1. előtt]

(121.)

III. [SUSOGJATOK, TI KORONÁS FÁK!] – [1879. október 1. előtt]

Kézirat: OSZKKt. Fol. Hung. 1858/12. r. (csak a *Búsan, összetörten...* kezdetű vers, lila tintás);

Közlések: **1.** BpBazár 1879. október 1. 147. (*Falun I–II.* címmel közölve a *Régi utcák, régi házak...* és a *Susogjatok, ti koronás fák!* című vers, a versek külön cím n.); **2.** Mátravidék 1879. november 19. 2. sz. (*Falun I–2.* címmel közölve a *II.* és a *III.* vers); **kötetközlések:** Ifjúságom 1883. **FSZ**; Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944. (A *II.* vers *Régi utcák, régi házak...* kezdettel); NGB 1969. (*Falun. I–3.* címmel, *Régi utcák, régi házak...* kezdettel); NGB 1989. (*Falun. I–3.* címmel, a 2. vers *Régi utcák, régi házak...* kezdettel); VP 1996. (*Falun. I–3.* címmel, a 2. vers *Régi utcák, régi házak...* kezdettel);

A Komlós-kronológiában szerepel, a BpBazár-beli közlést jelzi, II–III. jelzés alatt;

Szövegkritikai jegyzetek: **FSZ**-közlés: I. 1. vsz. 2. sor: Szivem h. Szívem;

Szövegváltozatok: OSZK-kézirat: ékezetbeli, központosításbeli elt.;

I. BpBazár-közlés: I. versben: ékezetbeli, központosításbeli elt.; 2. vsz. 3–4. sor:

Itt, hol nincs utamban semmi,

Beh jó volna kiszenvedni!;

II. versben: ékezetbeli, központosításbeli elt.; 2. vsz. 3. sor: egykoron halk h. egykor csöndes;

2. Mátravidék-közlés: I. versben: ékezetbeli, központosításbeli elt.; 2. vsz.:

Sírba szállott mult időkön

Elmerengek, eltiünödöm.

A temető siri csöndje,

Mintha hívna: „Jöjj te, jöjj te!”;

II. versben: központosásbeli elt.;

Magyarázatok: A vers valószínűleg egy Korodáéknál tett garam-újfalui nyári látogatást követően készülhetett, amikor Koroda is hazaérkezett vakációra. Egy 1879 nagypénteken, Korodának írott levelében ugyanis azt írta, hogy: „Az ünnepekre – bár szeretném – nem jöhetek el, de a nyáron mindenesetre meglátogatom a vidéket, »hol egykor ringatott reményem«.” (OSZKKt. Levelestár, az irattári rájegyzés szerinti 30. levél)

Mivel az anyai birtokok közül ekkorra már egyik sem volt meg, Reviczkyt pedig gyermekkorában egyedül a Léván élő Boronkayékhoz kötötték szép emlékek (Léva ellenben város), így leginkább Garam-újfalu feltételezhető mint a vers ihletője.

Gondolhatnánk még, hogy Reviczky esetleg Felsőkubinba látogatott vissza, de ezt kétségesé teszi az, hogy ott gyermekkorában kifejezetten rosszul érezte magát. Reviczky nevelőanyja halála után került Felsőkubinba [a források felváltva emlegetik Felső- és Alsókubinként – Felső- és Alsó-Kubin kisközség Árva vármegyében, az Árva folyó két partján helyezkedett el. – Cs. T.] apja unokahúgához, Meskő Lajosné Koroda Klementinhez. Gyűlölt itt lenni. Reviczky ezt írta ott töltött éveiről: „Lajos bácsinak elég dolgot adott a hivatala. Ő rá nem ért velem bibelődni. Klemi néni pedig a maga kilencz gyerekével se győzte. Nem nagyon érdeklődtek irántam és nem is történtek velem különös dolgok... Apárul azt beszéltek, hogy messze lakik és hogy engem szeretni fog, ha jó leszek. Én mindig azt hittem, hogy nem szabad őt látnom, mert ez csunya dolog volna olyan kisfiutól, és apa érte nagyon haragudnék.” Az *Apai örökség* című regényében pedig így emlékezett akkori önmagára: „Olyan volt, mint a bitanglásra hagyott vad csikó [...] elvadult és huzodott az emberektől.” (Reviczky Gyula: *Apai örökség. Válogatott versek*. Kiad. Császtvay Tünde. Bp., 2005. 12.) Koroda Pál szerint: Meskőének „sok gyermekük volt; eggyel több náluk nem tett különbséget, Gyulát ép olyba vették, mint többi gyermeküket”. (*Magyar Szalon* 1889. XI. köt. 549.) Reviczky innen került át másik nagynénjéhez, özv. Boronkay Ignácnéhoz Lévára;

Az ezekről az évekről való személyes emlékei megjelentek az *Apai örökség* és a *Kiket hoz a négyökrös cséza* című prózai munkáiban is. [Az utóbbi megj.: *Röpke Ivek* 1877. július 19. 7. sz. – vö. a *Késő bánat* című vers magyarázataival (lásd a *Magány* című kötet versei között).];

A verseken erősen érezhető Béranger hatása; Béranger *Souvenirs d'enfance* című versében ugyanis nagyon hasonló a vershelyzet: a kiábrándult, megfáradt költő felkeresi múltbéli, fiatalkori emlékeit. A verset Petőfi fordította le, tehát Reviczky feltehetően ismerte. – Az előbb már emlegetett nagypénteki levélből megtudjuk, hogy: „Fesztí [...] most megínt Bpsten van. Nagyokat lumpoltunk. Csiky Gyenes Laczi is megérkeztek Párisból.” Emellett Gyenes a *Családi Körben* (itt Gáspár ekkor a szerkesztő) többek között a francia színpadra állított egyik Zola-könyvről értekezett, a következő számba szintén párizsi levelet írt a francia irodalmi viszonyokról, júniusban a heti tárcarovatban Gáspár cikkezett a párizsi ünnepélyekről. – Ezek alapján megkockáztathatónak tartom, hogy Gyenes előadásai, párizsi élményei, esetleg a magával hozott ottani hírek (esetleg könyvek), illetve a „levegőben lévő” téma fordíthatták figyelmét még inkább a francia költő felé.

(122.)

KÖLTŐK SORSA – [1880. március 28. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: Békésmegyei Híradó 1880. március 28. 13. sz. (2.); **kötetközlések:** Ifjúságom 1883. FSZ; Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944. (két vsz.-ra törve); NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

Szövegváltozat: BMHir-közlés: ékezetbeli, központosásbeli elt.;

Fordítás: A verset Dr. Naschér Simon *Dichters Loos* címmel fordította le, az eredeténél 2 sorral hosszabban. (Naschér 84–85.)

(123.)

SZIVEM – [1880. július 25. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: VU 1880. július 25. 30. sz. 478.; **kötetközlések:** Ifjuságom 1883. **FSZ;** Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; NGB 1969. (*Szívem* címmel); NGB 1989. (*Szívem* címmel); VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, a VU-beli közlést jelzi;

Szövegkritikai jegyzet: dátumkorr.: eddig d. n.;

Szövegváltozat: VU-közlés: ékezetbeli elt.; 1. vsz. 3. sor: Vihartul h. *Vihartól*;

Fordítás: A verset Dr. Naschér Simon *Mein Herz* címmel fordította le. (Naschér 71.)

(124.)

DICSVÁGYÓNAK – [1880. július 11. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: 1. MNépvilág 1880. július 11. 28. sz. 436. (Reviczki Gyula aláírással); 2. A szere-tház emléklapja 1882. augusztus 20. 6. (csak a vers 3–4. vsz.); **kötetközlések:** Ifjuságom 1883. **FSZ;** Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; Komlós 1955. (1883?-as da-tálással); NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

Szövegkritikai jegyzet: **FSZ**-közlés: 4. vsz. 4. sor: a sorvégi írásjelet pótoltam;

Szövegváltozatok: 1. MNépvilág-közlés: ékezetbeli, központosásbeli elt.; 3. vsz. 1. sor: hő verése h. *dobbanása*; a 6. vsz. után még egy versszak, mely a kötetkiadásban nem szerepel:

Dicsvágy emészt? áhitja lelked

A koszorút, a hírnevet?...

Tisztább gyönyör szeretve lenni:

Légy rajta, hogy szeressenek;

2. Szeretház-közlés (csak a vers 3–4. vsz.): ékezetbeli, központosásbeli elt.;

Magyarázat: Az 1877. március 18-án megnyílt budapesti szeretház 1882-ben 34 növendéket nevelt. Az intézmény elnöknője gr. Andrássy Gyuláné, társelnöke b. Atzél Béláné volt. Az alkalmi lap szerkesztője Toldy Ferenc;

Fordítás: A verset Naschér Simon *Einem Ehrgeizigen* címmel fordította le. (Naschér 82–83.)

(125.)

A TENGER-PATAKRÓL – [1880. december 25. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: A Hon 1880. december 25. 340. sz. Mell.; **kötetközlések:** Ifjuságom 1883. **FSZ;** Kor. 1895. (*Virágnyelven* cikluscím alatt); Kor. 1902. (*Virágnyelven* cikluscím alatt); Kor. 1904. (*Virágnyelven* cikluscím alatt); Paku 1944.; Komlós 1955.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, A Hon-beli közlést jelzi;

Szövegváltozatok: A Hon-közlés: ékezetbeli, központosásbeli elt.; 5. vsz. 9. sor: fejrül h. *fejéről*;

Magyarázat: A vers Béranger-hatást mutat. Vö. Béranger: *La rivière (A folyam)* című ver-sével.

naddály – pióca.

(126.)

NIRVÁNA – [1880. április 28. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: FL 1880. április 28. 97. sz. 481.; **kötetközlések:** Ifjúságom 1883. **FSZ;** Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, április 26-ra datálva, az *FL*-beli közlést jelzi;

Szövegkritikai jegyzet: **FSZ**-közlés: 2. vsz. 4. sor: a sorvégi írásjelet pótoltam;

Szövegváltozatok: FL-közlés: ékezetbeli, központozásbeli elt.; 2. vsz. 3. sor: az emberekkel h. a földekkel; 4. vsz. 2–4. sor:

Véget érjen valahára

S elenyésszen, azt kívánom;

Nirvána a szomjúságom!;

Magyarázatok: *Nirvána* (szankszrit) – Szó szerinti jelentése: 'kihunyás'. A buddhista vallási-mitológiai rendszer egyik alapfogalma, a tudat legmagasabb állapotát fejezi ki. A szanzára/szamszára ellentéte, olyan állapot, amelyben már nincsenek újjászületések. A szabadság, a nyugalom, a gyönyör, a teljes megnyugvás állapota.

Mezei József szerint – a szanzarával együtt – a költő szimbolizálódó „fogalma”, amely Reviczky költészetében már elveszti filozófiai vagy vallási jelentését, s „új tartalmi mázt” kap, a költő „saját költői világának jelképévé” alakítja. (*Reviczky irányai. Híd* 1982. II. 1023–1033.);

Fordítások: Német fordítását adta Julius Lechner von der Lech *Nirvana* címmel az 1880-as években. (A fordítás kézirata: PIM Kt. Analekta V. 4735/58/1–3. r.) A verset Spóner Andor is lefordította *Nirvana* címmel (Spóner 734–736.), valamint Dr. Naschér Simon is magyarította *Nirvana* címmel (Naschér 24–25.); – [Lechner Gyula (von der Lech) délnémet származású iparrajziskolai tanár. Ügyvédi praxisát adta föl művészi hajlamainak kiéléseért. Ő honosította meg Magyarországon a terrakottagyártást. Festett, az 1860-as évektől álneves magyar és német versei jelentek meg a korabeli folyóiratokban. Németre fordította *Az ember tragédiáját* is.]

(127.)

NŐSÜLŐ BARÁTOMNAK – [1880. július 18. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: FL 1880. július 18. 163. sz. 815. (*Nőszülő barátomnak. ENDRŐDI SÁNDORNak (esküvője napján)* címmel); **kötetközlések:** Ifjúságom 1883. **FSZ;** Kor. 1895. (*Nőszülő barátomnak* [!] címmel); Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; Komlós 1955.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, az *FL*-beli közlést jelzi;

Szövegváltozatok: FL-közlés: rövid-hosszú msh.-beli, ékezetbeli, központozásbeli elt.; 2. vsz. 2. sor: Csapongó h. *Borongó*; 2. vsz. 8. sor: a lenne helyett *lenni*;

Magyarázatok: Endrődi Sándort (1850–1920), a vers címzettjét Reviczky alapvetően nagyra tartotta és szerette, különösen fiatalabb korában. Azt mondta róla: „Endrődi Sándor nem tartozik az irodalomhoz, ő poéta.” Egy dátum nélküli, 1877-ben Komjáthynek küldött levelében pedig: „Olvastam Endrődi verseit s pedig igazi élvezettel. Költő! Itt kezdődik a költészet; ami kevesebb, az plundra.” (OSZKKt. Levelestár, az irattári rájegyzés szerinti 34. levél) 1877. augusztus 7-i levelében azt fejtegette Korodának: „Tudj Isten, micsoda láz, ... száll meg sokszor engem. Azt az Endrődi lázát, kétségét én is érzem; azért tetszik nekem poezise. »Indiá, Délsziget« hogy beleélem én magam ezekbe!” (OSZKKt. Levelestár, az irattári rájegyzés szerinti 24. levél) Egy 1878-ban megjelent cikkében pedig azt írta:

„Petőfi óta nem volt olyan lyrikus, mint Endrődi Sándor.” (*Szegedi Napló* 1878. december 24. 126. sz.);

Igaz, kifogásai is voltak ellene, s véleményét sokszor befolyásolta az adott élethelyzetben éppen fennálló viszonyuk állapota. 1875. december 20-i levelében ezt írta Korodának: „Hogy verseidben nincs ízom és erő, azt mindig mondtam [...] és mindig is fogom mondaní. – Te a poéták abba az osztályába tartozol, amelybe Endrődy. Csillogó báli toilette, egy pár ragyogó szem; a többit nem kutatjuk.” (OSZKKt. Levelestár, az irattári rájegyzés szerinti 15. levél)

1876. december 2-án pedig így elégedetlenkedett Korodának: „A Petőfi társaságba engem be nem választanak. (!) Endrődinél is csak azt veszem rossz néven, hogy azokkal az ökrökkel czimborál. A Jókai, Szigligeti féle ephemer dicsőségu embereknek az nagyon jó lehet. – Különben sok szerencsét kívánok nekik. – Legfőlebb 4–5 év múlva nekünk is lesz külső befolyásunk. Ha valamikor talán nekünk lesz lapunk, mi tudom, megmutatjuk, hogyan kell a filisztereket seggbe rúgni.” (OSZKKt. Levelestár, az irattári rájegyzés szerinti 20. levél) [A dologhoz hozzátartozik, hogy 1878-ban Reviczkyt is beválasztották a Társaságba – erről bővebben a *Bimbónak társa harmat* című vers magyarázataiban (szintén az *Ifjúságom* című kötet versei között). – Jókaival való viszonyáról bővebben a *Fakó poéta* című vers magyarázataiban (a kötetben meg nem jelent, 1883-as versek között). – Szigligetivel való első találkozásáról bővebben a *Filiszterekhez II.* című vers magyarázataiban (az *Ifjúságom* című kötet versei között).]

1877. április 18-i levelében azt fejtegette Korodának, hogy: „Endrődi nekem épen azért tetszik, mert fantasztikus; csak hogy a fantasztikum nem épen nagy költészet. Hisz akkor Jókai, Jules Verne, Sacher Masoch is nagy költők volnának. – Már én csak valami magasabbra vágyom a fantasztikumnál.” (OSZKKt. Levelestár, az irattári rájegyzés szerinti 23. levél)

Korai lelkesedése azonban az 1880-as években valamennyire megcsappant: „Endrődi álneves verseket ír »egy főhívatálnak« (Szász K.) előszobájában, melyeket Szana nem akar kiadni, nehogy ártson karrierjének.” (Bp., 1882. augusztus 3. – OSZKKt. Levelestár, az irattári rájegyzés szerinti 31. levél)

(128.)

MULANDÓSÁG – [1880. október 31. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: VU 1880. október 31. 44. sz. 718.; **kötetközlések:** *Ifjúságom* 1883. **FSZ**; Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, a *VU*-beli közlést jelzi;

Szövegváltozatok: VU-közlés: ékezetbeli, központozásbeli elt.; 1. vsz. 3. sor: zöldje h. *földje*; 3. vsz. 4. sor: mécsset h. *mécset*;

Magyarázat: Reviczky nyilván Mindenszentekre és a közelgő Halottak napjára írta a verset, s ez alkalomból végigtekintett elvesztetteinek során. Nem lehettek kevesen, hiszen már egy évvel korábban, 1876. augusztus 6-án Gáspár Imrének írt levelében így szomorkodott elhalt barátai fölött: „Ugy látszik, hogy az új nemzedék gyérül. A két Zilahy, Major Béla, Zsutai, Andrassy, Tóth Ede, Udvardy Géza... mennyi halottja volt már! Halnak, halnak, egyre halnak, de mi meg nem halunk, nekünk élni kell.” (Gáspár Imre: *Reviczky Gyula emléke. (Öt évről: 1872–1876.) Debreczen* 1889. 141. sz.)

(129.)

EPILÓG (*Endrődi Sándor esküvőjére*) – (1880. november)

Kézirat: nincs;

Közlések: FL 1880. november 21. 268. sz. 1325. (*Epilog. Endrődi Sándor barátomnak* címmel); **kötetközlések:** Ifjúságom 1883. **FSZ;** Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, az *FL*-beli közlést jelzi;

Szövegváltozat: FL-közlés = **FSZ;**

Magyarázatok: *epilóg*, epilógus (lat.) – utószó, utóirat;

Letelt a hét év. Véget ére

A bús hollandi regéje – Richard Wagnernek a *Fliegende Holländer* című operáját 1843. január 2-án adták először Drezdában, amikor Wagnert a szász királyi színház karnagyává nevezték ki. Wagner ebben a művében jelentkezett először új, egyéni stílussal: mellőzte az áriákra osztott, régi operaformát, s a drámaibbá, kifejezőbbé tett zenét tette a jellemzés fő művészi eszközévé. Ifj. Ábrányi Kornél valóban – a vers születéséhez képest – 7 évvel korábban, 1873-ban fordította le magyarra *A bolygó hollandi* című művet. A bolygó hollandi mondája szerint egy van Staaten nevű hollandi hajós kapitány istentelen élete miatt arra lett kárhozható, hogy a bolygó zsidóhoz hasonlóan ítéletnapig ne leljen nyugtot, s hajójával a tengereken kóboroljon. A monda szerint a hajó megjelenése szerencsétlenséget hoz;

Endrődi Sándorral való kapcsolatáról bővebben lásd a *Nősülő barátomnak* című vers magyarázataiban.

(130.)

MAGAMMAL ÉVŐDÖM... – [1881. január 14. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: FL 1881. január 14. 10. sz. 51.; **kötetközlések:** Ifjúságom 1883. **FSZ;** Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, az *FL*-beli közlést jelzi;

Szövegváltozat: FL-közlés: ékezetbeli, központosásbeli, egybe-külön írásmódbeli elt.

(131.)

HA MÁR SZERETNI NEM FOGOK – [1881. május 17. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: FL 1881. május 17. 112. sz. 637.; **kötetközlések:** Költők Lugasa 181. (*Ha már szeretni nem fogok...* címmel); Ifjúságom 1883. **FSZ;** Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; Komlós 1955.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, az *FL*-beli közlést jelzi;

Szövegváltozatok: FL-közlés: ékezetbeli, központosásbeli, egybe-külön írásmódbeli elt.; 2. vsz. 5. sor: csöppenként h. *cseppenkint*;

Fordítás: A verset Dr. Naschér Simon *Wenn ich nicht mehr lieben werde* címmel fordította le. (Naschér 49–50.)

(132.)

A KÜZDELEMBEN – [1882]

Kézirat: OSZKKt. Fol. Hung. 1858/7. r. (lila tintás);

Közlések: OrszVil 1882. III. füz. 54.; **kötetközlések:** Ifjúságom 1883. **FSZ;** Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, az *OrszVil*-beli közlést jelzi;

Szövegváltozatok: OSZK-kézirat: ékezetbeli elt.; 1. vsz. 2. sor: *Engem köszönt a kis pacsírt!*; 1. vsz. 3. sor: *Enyém(betoldás)ek* (áth. *a-rózsá-illata*) (fölötte, áth. *dal-, virág*) (áth. *szép-liget*)

(fölte) *dal, liget.*; 1. vsz. 4. sor: *Egy titkos kéz lelkembe írta:* (mellette) *Lelkembe van beírva mélyen.*; 1. vsz. 5. sor: *Excelsior! Itt minden a tied!*; 2. vsz. 1. sor: (áth. *S-mind*) *A mit* (áth. *most*) sejtelmem szomjan érez; 2. vsz. 1–2. sor között (áth. *Szeretem, ifjuság*); 2. vsz. 3. sor: (áth. *Hív-álma*;) (előtte) *Dicsőség*; 2. vsz. 4. sor: *Excelsior! csüggedni* (áth. *---*) *bárgyuság!*; 3. vsz. 1. sor: *A bú*(áth. *s*) *sohaj*; 3. vsz. 3. sor: (áth. *Minden-datom, minden*) (fölte) *Dalokat zengő lelkem álma*; 3. vsz. 4. sor: *Excelsior!* (áth. *koszorúmat*) (alatta áth. *babéromat*) (föle írva) *a koszorút szövi.*; 4. vsz. 4. sor: *Excelsior! a* (jav.) *A küzdés és* (jav.) *küzdelem*;

OrszVil-közlés: egybe-különírási, kis-nagybetűs írásmódbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.;

Magyarázatok: *Excelsior!* – Feljebb! Magasabbra! – Reviczky körének kedvelt kifejezése, a levélbeni, gyakran előforduló kontextusokból kiderül, hogy baráti szóhasználatukban valami többletjelentéssel is bírt;

A küzdelem gyönyör – Nyilvánvaló utalás Madách *Az ember tragédiájának* vezéreszméjére.

(133.)

SZERETNÉK MINT HAJDAN ÉGNI – [1882. október 15. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: HölgyekL 1882. október 15. 42. sz. 497.; **kötetközlések:** Ifjuságom 1883. **FSZ**; Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904. (*Szeretnék mint hajdan égni!* címmel); Paku 1944. (*Szeretnék mint hajdan égni!* címmel); NGB 1969. (*Szeretnék mint hajdan égni!* címmel); NGB 1989. (*Szeretnék mint hajdan égni!* címmel); VP 1996. (*Szeretnék, mint hajdan, égni* címmel);

Szövegkritikai jegyzet: dátumkorr.: 1882. (a folyóiratközlés alapján, eddig d. n.);

Szövegváltozat: HölgyekL-közlés: ékezetbeli elt.

(134.)

PAPIR-ROMOK – [1881. augusztus 31. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: FL 1881. augusztus 31. 197. sz. 1161.; **kötetközlések:** Ifjuságom 1883. **FSZ**; Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; NGB 1969. (*Papír-romok* címmel); NGB 1969. (*Papír-romok* címmel); VP 1996. (*Papír-romok* címmel);

A Komlós-kronológiában szerepel, az FL-beli közlést jelzi;

Szövegkritikai jegyzet: **FSZ**-közlés: 6. vsz. 4. sor: mármá h. *már ma*; az utolsó sorban pótolta a *felejtlek* szó elmaradt kezdőbetűjét;

Szövegváltozat: FL-közlés: központosásbeli elt.;

Magyarázatok:

Írásim közt motozgatok,

Foszlányokon merengek.

Ez össze-vissza hányt lapok,

Ezek a csonka versek – Utalás arra, hogy tízévi költészet és munka után még mindig nem sikerült verskötetet kiadnia, márpedig Reviczky úgy vélekedett, hogy csakis gyűjteményes kötetekből lehet igazán lemérni egy költő tehetségét;

Remények láza nemrég,

Most édes-kínos emlék.

...

De a regénynek vége lett

S a szív hozzá törődött. – Utalás az Emma-szerelemre és érzelmei kihunyására;

A jó barát minden sora

...

Volt szebb jövő apostola,

És Júdás lett belőle.

Megcsalt, megmart azóta. – Reviczky itt valószínűleg Gáspár Imrére gondolt. Pozsonyból ismerték egymást hírből, majd az 1872-es év őszén kezdtek levelezni. Sz. Szigethy Vilmos emlékei szerint Gáspár ugyan „Byroni arcu” fiatalember volt, de szokása szerint beszéd közben „számtalan dioptriás szemüvegét törölgette és vaksin nézett bele a világba”. Az igen csípős nyelvű Gáspár szenvedélyes levelező volt, hetente sok és végtelen hosszú levelet írt egészen apró, nehezen olvasható betűkkel. Valószínűleg azzal hízelgett magának, hogy – akár egykor Kazinczy – ő lesz a fiatal és újonnan érkező literátus nemzedék megszervezője. Reviczkynek egyébként évekig tartó stilisztikai tanfolyamot tartott leveleiben, jó tanácsokkal látta el, olvasnivalókat ajánlott neki. Reviczky egy-két évig teljesen a hatása alá került, olyannyira, hogy gondolatai mellett még egyes formai jelöléseit, pl. az aláhúzási módszerét is követni igyekezett Gáspárnak. Baráti leveleiben ekkoriban többször zseninek titulálta („Gáspár genie; írtam neked, emlékezzél meg erről 10 év múlva.” – 1874. január 25., Korodának). Míg nem személyesen is találkoztak, s ekkortól baráti viszonyuk érzékelhetően megromlott. Ehhez több dolog is hozzájárulhatott: a Gáspár szexuális vonzalmáról szóló pletykák (a ködös kortársi fogalmazásokból, valamint a fiatal Krúdy visszaemlékezéséből úgy tűnik, hogy saját neméhez vonzódott), rossz természete, manírai, nyüzgése, kóros szervezési mániája, hazudozásai stb. Ráadásul Budapestre érkezve Reviczky meglehetősen rossz vélekedéseket hallott Gáspárról: „Gáspárnak nímbusza is szétfoszlott, legalább megszűnt az lenni, a mit benne kerestem: szívemhez nőtt barátom. Ő csak barátot, nem szeretőt keresek én most mindenütt s nem találok sehol. –

Itt Budapesten G-r a svindler hírében áll, ki a »piros termék«nek is tudott hőse lenni. Más hóbortos adatokat is hallottam tőle, milyenekre csak egy költő képes!” (1874. június 1., Korodának)

Ekkortól Gáspár nemcsak mint ember, hanem mint költő is egyre csökkenni látszott a szemében, mint az pontosan nyomon követhető a Korodának írt leveleiből. 1876 márciusában például ezt írta: „Ha hiúságom oly végtelen s ambícióim oly határtalan nem volna, majdnem hajlandó volnék triászunkban a rangfokozatot így állapítani meg: I Koroda, II Reviczky III Gáspár. – Csak az a baj, hogy már tapasztalásból tudom, mennyire ingadozik e tekintetben ítéletem. Egyszer magamat tartom legkisebbnek, máskor tégedet, [...] harmadszor meg Gáspárt. – Most azonban meglehetősen határozottsággal állítom, hogy G-r. köztünk a legkisebb – genie. – Tudod mért? Elküldte nekem »válogatott költeményei«t kéziratban, s mint az sokszor megesk, hogy egészen más fogalmat nyerünk a költő egyéniségéről, ha kötetben, mint ha a lapokban elszórva olvassuk verseit: így történt az Gáspárral is – hátrányára. – Egész kötetét végíglengi bizonyos blázirtság, betegség, szentimentalizmus. – Engem egyes verseim után (Mea culpa, Árva fiú sat.) egész a desperációig világfájdalmasnak tartottak, pedig az én kötetem sokkal derültebb hangulatú lesz a G-rénál. – Aztán csinálja verseit, verseinek nagy részét, [...] amint maga bevallja, át nem élte, sőt mí több, ennek jogosultságát vitatja. [Mát ti. képzelődéseket rímbe szedni.] G-r lesz talán még más valamiben nagy, de a lyrában nem. Hanem azért diádalmaskodunk elleneinken mind a hárman; ahhoz kétség se fér.” (1876. március 12. – OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 17. levél);

A szakított levelet Reviczky 1876. augusztus 26-án írta meg Gáspárnak, amelyben pontokba szedve sorolta fel sérelmeit, melyek közül a legsúlyosabb, hogy legjobb versét [*Árva fiú*] Gáspár hiába ígérte meg, mégis kihagyta az *Új Nemzedék* című antológiából, a másik pedig: „Arra pedig, amiért legjobban haragudtam (mert jellemző) nem is feleltél. – Mért

fiatalítsz három évvel? Ez csak nem lehet tévedés? – (Szül. 1857ben, alig 18 éves... a »Babérok« jól hozza születési évemet. Ez az irodalmi »grand seigneur«ség, amivel engem vádoltál. – Milyen szép az, ha Reviczky Gyula Gáspár Imre pártfogoltjának tűnik fel.” (OSZKKt. Levelestár, Reviczkynek ez az egyetlen megmaradt levele Gáspárhoz.)

Egy dátum nélküli, 1876 karácsony körüli levélben pedig így fakadt ki Komjáthyinak: „Gáspár nagyon kis szellem, annyira kicsiny, hogy csak apró szellemeket (à la Tóth Kálmán) élvezhet. – Ne is beszéljen róla. – Akinek rühes a teste, vakaródzik, ilyen az ő költészete. Ha általa hagyja magát vezetetni, egészen eltorzítja önérzetét s tehetségét. Ő hizelgő, de dicsérni se tud nagyon. Olyan mint az ökörszem, még ordítani se tud, mint névrokona – az ökör. –

Őn »magyar Lenau«-nak nevezi. Komolyan?”

1877 júniusában arról panaszkodott Komjáthyinak, hogy: „Mit csinál Gáspár? Erővel ki akarja nyomtatni német fordításaimat. Persze nem kell; 78 előtt nem adok ki semmit, s akkor is (ha sikerül a pályázat) legelőször is verseimet s utánok a regényt. (»Romok«)” (1877. június 18.);

1878. február 25-én Komjáthyinak írt levelében ezt mesélte: „A számár Gáspárral nekem is volt affairem. Én egy kis malicziát írtam róla [...] mire ő mint tényt említette föl, hogy én vagyok azoknak a tökfilkóknak az elnöke. Gáspár leveleit a hozzájuk megkíváncsító kaczagás közt olvastuk Palival. Töröld ki velük...” [Reviczky ekkor közös szobát bérelt Koroda Palival – (A Komjáthy-levelek lelőhelye: OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 10., 4., 13. levél)];

Gáspár Reviczky halála utáni visszaemlékezése szerint is 1876-ban hidegültek el egymástól: „nehány évig ugyan jó barátok voltunk az elhunytal s levelei néhol írántam érzett meleg rokonszenvről és tulbecsülésről tesznek is tanúságot: e rokonszenv 1876-ban (amidőn a viszonyok átalakultak) megszűnt, s Reviczky Gyula már nem sokat tartott arról, amit én írtam vagy – éreztem.” (*Reviczky Gyula emléke. (Őt évről: 1872–1876.) Debreczen 1889. július 16. 138. sz.*);

Kapcsolatukról sokat elárul az *Epigon* című vers magyarázataiban Komjáthyinak elmesélt történet is (lásd a kötetben meg nem jelent, 1874-es versek között);

Szakirodalom: A Reviczky–Gáspár-kapcsolatról lásd még: Császtvay 1999.

(135.)

KITÁROD ÉREZŐ SZIVED... – [1881. december 2. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: FL 1881. december 2. 275. sz. 1637.; **kötetközlések:** Ifjuságom 1883. **FSZ**; Kor. 1895.; Kor. 1902. (*Kitárod érező szíved’...* címmel); Kor. 1904. (*Kitárod érező szíved’...* címmel); Paku 1944.; NGB 1969. (*Kitárod érező szíved* címmel); NGB 1989. (*Kitárod érező szíved* címmel); VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, az FL-beli közlést jelzi;

Szövegkritikai jegyzet: **FSZ**-közlés: 4. vsz. 4. sor: mármá h. *már ma*;

Szövegváltozatok: FL-közlés: helyesírási, ékezetbeli, központosásbeli elt., 1. vsz. 2. sor: enyim h. *enyém*; 6. vsz. 2. sor: e h. *a*;

Magyarázatok: A versről Reviczky Peteleinek szóló, 1881. december 2-i levelében írt: „Édes, a te rajzaid kedves szavával szólítalak meg a lehető legsavanyubb hangulatban, amiről tanuskodik a mai »Főv. I.«-ban megjelent versem is, melyet Tolnai Lajos egy levelére írtam. Isten tudja, nagyon kevés élenyt [oxigént] fogyasztathatok el; olyan nehézkes vagyok, lusta még a szenvedésre is; bármily tárgyat dobna a lelkembe, az oly gyorsan esik le a közönyösségbe, mint a légüres térben a pehely. [...] Tudod mit nem találtam eddig? Szeretetet. [...] Igazán, csak sok ember közt lehet *egy* ember igazán egyedül, csak a nemesebb

ösztönöket, édesebb hevüléseket tullármázó nagyvárosi zajban lehet érezni igazi halálvágyat és világbánatot. – A csömörig jóllaktam mindennel: örömmel és bánattal, reménnyel és kislelkűséggel, a dicsőség lázával és a megsemmisülés óhajával. Amit egy-egy nyafogó versben elhullajtok, az csak egy csepje annak a méregtengernek, mely lelkemben elterül. Szomorú vagyok a halálig és néma a nívána csendjéig.” (A levelet Máthé József közölte, marosvásárhelyi magántulajdonból – *Igaz Szó* 1968. I. 131–132.).

Tolnai levele mára elveszett. Az OSZK-ban csak egyetlen, 1881. (esetleg 1882.) szeptember 9-én kelt levél található, amelyet Reviczky írt Tolnainak. A levél kezdete: „Tisztelt barátom! Engedje meg, hogy én is viszonzom kedves megszólítását, melynél a legjobban barátságának megnyerése fölötti érzelem tölt el.” (OSZKKt. Levelestár)

(136.)

FIATAL HÁZASNAK – (1882. március)

Kézirat: OSZKKt. Analekta 5131. (Komjáthy Vidor pecsétes papírján, hosszú kutyanyelven, lila tintával, a hátoldalon: „Felvéve összes költeményei közé (Koroda Pál, Athenaeum 1895.) I. kötet. 164. lap Komjáthy Vidor 1909. XII/18.”);

Kötetközlések: Ifjúságom 1883. **FSZ;** Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

Szövegkritikai jegyzet: dátumkor.: 1882. március (az esemény idejéből, eddig d. n.);

Szövegváltozat: OSZK-kézirat: ékezetbeli elt.; 1. vsz. 3. sor: kínja h. *könnye*; 4. vsz. 3. sor: leszen h. *legyen*;

Magyarázatok: A verset Komjáthy Jenőnek (1858–1895) írta, mikor barátja megházasodott, tehát 1882 tavaszán. Esküvőjüket 1882. március 23-án tartották Balassagyarmaton. Komjáthy egy polgári iskolai tanítónőt, kolléganőjét, Márkus Gizellát vette feleségül. Reviczky egy 1882. március 16-án kelt leveléből úgy tűnik, hogy sem ő, sem Koroda Pál nem tudott részt venni az esküvőn: „Nagy sajnálkozással értesítelek, hogy maí napig és óráig még nem sikerült az illető művelet s így a Gyarmatra jöve telemet illetőleg sem írhatok semmi bizonyosat. Koroda Pál is nagyon szeretne jelen lenni esküvődön; de ő is csak úgy akar menni, ha én is megyek. [...] Különben még mindig lehetséges, hogy ott termünk mint a szél.” 1883 nyarán pár hetet Reviczky náluk töltött Balassagyarmaton, június 3-án így válaszolt Komjáthynak: „Legyen úgy, amint írod s jőj e hó végén Bpestre s ha erővel magaddal akarsz vinni, ez egyszer már csak elmegyek; sőt, ha értem jössz, bizonyosan.” (OSZKKt. Levelestár, az irattári rájegyzés szerinti 35., 24. levél.) Komjáthy és Márkus Gizella legendás szerelemmel szerették egymást egész házasságuk folyamán. Öt gyermekük született. Komjáthy verseiben feleségét – saját bevallása szerint Alfred de Vigny romantikus művének hatására – Éloának nevezte, önmagát pedig Lucifernek.

(137.)

PETŐFI ELLEN [I.] – [1882]

Változat: *Petőfi ellen [II.]* címmel, **FSZ;** PIM Kt. Analekta V. 1370/4.;

Kézirat: OSZKKt. Fol. Hung. 1858/8. r. (lila tintás);

Közlések: OrszVil 1882. XXIII. füz. 534.; **kötetközlések:** Ifjúságom 1883. **FSZ;** Kor. 1895.; Kor. 1902. (*Petőfi ellen* címmel); Kor. 1904. (*Petőfi ellen* címmel); Paku 1944. (*Petőfi ellen* címmel); NGB 1969.; NGB 1989. (*Petőfi ellen* címmel); VP 1996. (*Petőfi ellen* címmel);

A Komlós-kronológiában szerepel, az OrszVil-beli közlést jelzi;

Szövegváltozatok: OSZK-kézirat: ékezetbeli, központosításbeli elt.; 2. vsz. 3. sor: *A föld* (áth. *ismét*) (fölte) *megint a régvé lett*; 2. vsz. 6. sor: *Gyermekhit, óh,* (jav. ráírva) *Gyermekhitem, jaj, nem* (kettévál.) *soká*; 3. vsz. 4. sor: (áth. *Eged*, *dalod*) (alatta betoldás) *Tüzes szemü, bájos leányid*; 3. vsz. 5–6. sor:

Sőt tán nem is hagy el soha

A legszebb lányka mosolya.;

OrszVil-közlés: helyesírási, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 1. vsz. 3. sor: lesznek h. le-
gyek; 3. vsz. 5–6. sor:

Sőt tán nem is hagy el soha

A legszebb lányka mosolya.;

Magyarázatok: Koroda azt állította, hogy a Petőfi Társaság 1882. május 6–7-i debreceni díszünnepélyének kellemes emlékeiről született ez és az *Útközben* című verse. (*Magyar Szalon* 1889. XI. köt. 561.) A PIM Kézirattárának anyagában megtalálható Reviczkynek a debreceni felolvasóülés alkalmával felajánlott és biztosított szállásának engedélye, mely a Szent Anna utcai kegyesrendi szerzeteshöz szólt, s 1882. április 30-án állította ki a város főkapitánya mint a szállásolási bizottság elnöke. (V. 4735/60/1) Abból, hogy megőrizte a szállásjegyet, valószínűnek látszik, hogy Reviczky jól érezhette magát a rendezvényen;

A vers első két sora Petőfi *Egy telem Debrecenben* című versének kezdősorait idézi (PSÖM 2. 67.).

(138.)

***PETŐFI ELLEN [II.] – [1882]**

Változat: *Petőfi ellen* [I.] címmel (lásd az *Ifjuságom* című kötet versei között);

Kézirat: PIM Kt. Analekta V. 1370/4. r. (hosszú kutyanyelven, lila tintás kézirat) **FSZ**;

Szövegkritikai jegyzetek: PIM-kézirat: a kéziraton nehéz az eligazodás, mivel többféle javítás és szövegáthúzás keveredik a lapon. A 2. és a 3. vsz. között Reviczky aláírása szerepel.

(2. vsz. végig áth.:)

Három napig

Láttam csak falaid’;

De nem felejttem a míg élek.

Te mondtad: Örövendj Szép az élet!

Mámorban, kézbe ringatád

Ábránd, hit, tarka sejtelem?

Van mért örülni!

Álom volt ez? vagy sejtelem?

Hullámzik át a

Mí végig rezgett lelkemen.

Május hava

Nem volt Szebb volt-e valaha!

Hej, Debreczen! Hejh, Debreczen!

Mindíg csak rád emlékezem!

Reviczky Gyula

(kék ceruzás beszúrás a vsz. végéig:) *Bágyadt kedélyem*

újra éled:

Van mért örülni! Szép

az élet.

Három napig

Láttam csak falaid’

De nem felejttem el sokáig,

Barát, Eged’ dalód’, (kék ceruzás beszúrás, egy szó) bájos leányid’

Hejh, Debreczen! Elhagytalak! Hejh, Debreczen!

De váltig csak emlékezem!

Magyarázat: Lásd a *Petőfi ellen* [I.] jegyzeteit.

(139.)

I. N. R. I. – [1881. december 24.]

Kézirat: nincs;

Közlések: FL 1881. december 25. 294. sz. 1761.; **kötetközlések:** Költők Lugasa 195–196.; Ifjúságom 1883. **FSZ;** Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; Komlós 1955.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, az *FL*-beli közlést jelzi;

Szövegváltozatok: FL-közlés: helyesírási, ékezetbeli, központosásbeli, kis-nagybetűs írásmódbeli elt.; 4. vsz. 8. sor: Ahasvér h. *Ahazvér*;

Költők Lugasa-közlés: ékezetbeli, központosásbeli, kis-nagybetűs írásmódbeli elt.; 5. vsz. 6. sor: fölfeszít h. *felfeszít*; 6. vsz. 10. sor: harczot h. *sarczot*;

Magyarázatok: A vers nyilvánvalóan a karácsonyi ünnepekben magát még magányosabbnak érző Reviczky lelkiállapotát tükrözi, s feltételezhetően a karácsonyi éjjeli mise hatására született. Már korábban is előfordult, de a 80-as évektől Reviczky szinte minden év karácsonyán – talán Petőfi szilveszteri verseinek hatására – rendszeresen írt egy-egy évösszegző, sorsértelmező verset (*Ma született a Messiás, Intés, Agglegény karácsonya, Szomorú karácsony*);

I. N. R. I. – Iesus Nasarenus Rex Iudeorum ('a názáreti Jézus, a zsidók királya') rövidítése, ezt a feliratot szegezték Jézus fölé a keresztre;

Hitvány cselédség, mely megköpködött; – Utalás arra, hogy az elfogott Jézust a főpapok, a vének és a hamis tanúk megköpködték és megbotozták, amikor Isten fiának vallotta magát, illetve később a római katonák ugyanezt tették vele (Máté 26,67 és 27,30);

Júdási csók – Utalás arra a csókra, amellyel Júdás elárulta Krisztust. Júdás Jézus 12 apostolának egyike, aki a pénztárt kezelte. Pénzsóvárgásból csókkal árulta el mesterét 30 ezüst sékelért. Mikor látta Jézus halálra ítéletét, fölakasztotta magát. Innen származik az a közmondás, amelyet a színlelt barátságot mutató, de áruló barátokra a mai napig használunk. (Máté 26,49 és Lukács 22,48);

Az igazságnak kézmosó bírja, – Utalás Poncius Pilátus római helytartóra, aki elhárítva magát Jézus elpusztításának felelősségét, a tömeg előtt tisztára mosta kezét (Máté 27,24);

Pax vobis! (lat.) – Békesség veletek! A katolikus egyházban a szent misékben a felszentelt püspökök üdvözlése;

Piros ruhában mond misét a pap. – Piros papi öltözetet, mely a Szentlélek lángját jelképezi, s melyet kizárólag Pünkösdkor viselnek a papok. A versben viszont karácsonyi miséről van szó „*A Messiás, ki megvált tégedet, / Ma jött a világra.*” sorok szerint;

Kereszt alatt görnyedve vérzünk,

Ahazvér bujdosása létünk. – Reviczky kedvelt Ahasvérus-utalásán keresztül áttételes rájátszás a schopenhaueri létértelmező tanokra, melyet Reviczky egészen a magáénak érzett (Reviczky Schopenhauer-értelmezéséről bővebben *Az oázis panasza* és a *Schopenhauer olvasása közben* című versek magyarázataiban. Lásd az *Ifjúságom* című kötet versei között);

Ahazvér, Ahasvér – Alakjáról és mítoszáról bővebben *A bolondok házából* című vers magyarázataiban (lásd ugyancsak az *Ifjúságom* kötet versei között);

Ite missa est! (lat.) – Jelentése: 'Menjetek, megvan a mise!' 'A misének vége, menjetek békével!' (A liturgia mai szövege: „A szentmise véget ért, menjetek békével!”) – A pap ezekkel a szavakkal bocsátja el a híveket a szent miseáldozatról.

(140.)

A HALÁL UTÁN (1877.) – (1877. [december 9. előtt])

Kézirat: nincs;

Közlések: CsalKör 1877. december 9. 49. sz. 1157–1158.; **kötetközlések:** Ifjúságom 1883. **FSZ;** Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; NGB 1969. (alcím n.); NGB 1989. (alcím n.); VP 1996.;

A Rev.-regiszterben szerepel;

Szövegváltozatok: CsalKör-közlés: ékezetbeli, központosásbeli, kis-nagybetűs írásmódbeli elt.; 1. vsz. 3. sor: Ha ki h. *A ki*; 1. vsz. 8. sor: erényem h. *reményem*, 2. vsz. 8. sor: *Szobrot fog hazám emelni nékem*; 4. vsz. 5. sor: ha majd h. *ha bár*; 4. vsz. 7. sor: *Roszbabb sors már ugy se jut nekem*;

Fordítás: A verset Dr. Naschér Simon *Nach dem Tode* címmel fordította le. (Naschér 21–22.)

(141.)

UTOLSÓ VÁGY – [1882. március 19. előtt]

Kézirat: OSZKKt. Fol. Hung. 1858/14. r. (lila tintás);

Közlések: VU 1882. március 19. 12. sz. 178.; **kötetközlések:** Ifjúságom 1883. **FSZ;** Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; Komlós 1955.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, a VU-beli közlést jelzi, lapszám n.;

Szövegváltozatok: OSZK-kézirat: ékezetbeli, központosásbeli elt.; 1. vsz. 4. sor: (áth. ~~Att~~) *Attól*; 3. vsz. 1. sor: (áth. ~~De~~) (fölötte) *És*; 4. vsz. 1. sor: (betoldás) *Hadd legyen útszélen* (áth. ~~nyug~~) *helye*; 4. vsz. 3. sor: (áth. ~~Csak~~) (fölötte, áth. ~~De~~) (áth. *minden-jog*) (fölötte) *Csak legalább melyet takar*; 4. vsz. 4. sor: (áth. ~~Kívánom, hogy legyen~~) (alatta) *Legyen minden kis rög magyar*;

VU-közlés: helyesírási, központosásbeli elt.;

Magyarzatok: az MTA-kéziratanyagban ugyanezzel a címmel szerepel *A bánatból* című vers, az *Új Idők* 1875. július 10. 28. sz. 327. oldalán ugyanezen cím alatt *A bánatból* című vers szerepel. (Lásd szintén az *Ifjúságom* című kötetben);

*Csak legalább melyet takar,
Legyen minden kis rög magyar.*

S hol most kelettől nyugatig

Testvérietlen nép lakik – Távoli utalás a környező területen élő népekre és a velük való egyre élesedő problémákra: az oroszokra, illetve a pánszláv mozgalmától való félelemre, a horvát-kérdésre, az osztrákokkal való viszonyra, valamint az ország rendezetlen nemzetiségi kérdéseire.

A nemzetiségi kérdés a dualizmus egyik alapproblémájává nőtt, s megoldatlansága végül a soknemzetiségű történeti Magyarország felbomlásához vezetett. A románok, a szerbek, az erdélyi szászok és a szlovákok tulajdonképpen 1848/49-től, de az 1860-as évektől egyre erőteljesebben, már jól szervezett formában indítottak politikai és kulturális-nyelvi harcot a kormány magyarosítási törekvéseivel szemben. A kiegyezés után százával alakultak meg a különböző nemzetiségi kulturális egyesületek. A nemzetiségi elégedetlenségek egyre nőttek, különösen 1874 után, amikor szlovák gimnáziumokat zártak be, majd az 1879-es XVIII. tc. nyomán, amely előírta, hogy legkésőbb 1883-tól az ország valamen-

nyi nem magyar tannyelvű népiskolájában kötelező tantárgyként kell tanítani a magyar államnyelvet.

Mégis leginkább talán a 80-as években egyre erősödő magyarosodási mozgalomra való utalás olvasható ki a sorokból. Az 1880-as években ugyanis a nemzetiségi vidékek magyar vezető rétege módszeres akciót indított a magyarosodás meggyorsítása érdekében. [A magyarosodási mozgalom gondolkörének kérdéséhez lásd még a *Pozsony* című (lásd a *Magány* című kötet versei között) és a *Politikus nemzet* című (lásd a kötetben meg nem jelent 1884-es versek közt) verset és magyarázataikat. – A horvát-kérdésről bővebben a *Vakulj magyar!* (lásd a kötetben meg nem jelent 1883-as versek közt), valamint a *Jeges-medve* című költemények magyarázataiban (lásd a kötetben meg nem jelent 1878-as versek közt).]

(142.)

HAZUGSÁGOT SOSEM IRTAM... – [1883 előtt]

Kézirat: OSZKKt. Fol. Hung. 1858/13 r. (*Dalok 1–3.* címmel és alcímmel, külön cím n., két másik verssel, 1. *A régi vágyból...*, 2. *Kerülsz?*... kezdetűekkel, lila tintával);

Kötetközlések: Ifjúságom 1883. **FSZ**; Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; Komlós 1955. (1883?-ra datálva); NGB 1969.; NGB 1989; VP 1996.;

Szövegváltozatok: OSZK-kézirat: központoszábeli elt., 1. vsz. 3. sor: visszazendül h. *visszacsendül*;

Fordítás: A verset Dr. Naschér Simon *Lüge hab' ich nie geschrieben* címmel fordította le. (Naschér 18.)

(143.)

ÚTKÖZBEN – [1883 előtt]

Kézirat: nincs;

Kötetközlések: Ifjúságom 1883. **FSZ**; Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

Magyarázat: Koroda azt állította, hogy a Petőfi Társaság 1882. május 6–7-i debreceni díszünnepélyének kellemes emlékeiről született ez és az *Útközben* című vers. [(*Magyar Szalon* 1889. XI. köt. 561.) Vö. A *Petőfi ellen [I.]* című vers jegyzeteivel. – A díszünnepélyről bővebben a *Fakó poéta* című vers magyarázataiban (lásd a kötetben meg nem jelent, 1883-as verseknél).];

Fordítás: A verset Dr. Naschér Simon *Unterwegs* címmel fordította le, az 5 vsz.-ot hat szakaszban. (Naschér 43.)

(144.)

AKIT SZERETTÜNK... – [1882]

Kézirat: PIM Kt. Analekta V. 4735/53/10 r.;

Közlések: 1. Koszoru 1882. 5. sz. 440.; 2. Cseléd Ujság 1905. április 16. 17. sz. 5.; **kötetközlések:** Költők Lugasa 22.; Ifjúságom 1883. **FSZ**; Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, a *Koszoru*-beli közlést jelzi;

Szövegváltozatok: PIM-kézirat: központoszábeli, ékezetbeli elt.; 2. vsz. 4. sor: (áth. ~~Elveszti~~ *báját*) (alatta) *Báját veszíti, véget ér!*; 3–4. vsz. fölcserélve; 3. vsz. 3. sor: (áth. *Képét*) (alatta) *Megőrizzük, mint* (áth. ~~drága~~) *szent talizmánt*; 4. vsz. 3–4. sor:

A kedves (áth. ~~egyre-él szívünkben~~) (felette) *képe* *szent talizmán*

Őt áldja (áth. ~~hogya meghalunk!~~) (alatta) *hűlő ajakunk*;

3–4. vsz. között:

(áth. *A szív el*) (felette) *Szívünk nem (áth. fogad tanárt)*, (felette) *hajt az ész udvarára*
(áth. *Az ész komolyságán*) (alatta) *Komoly tanácsain nevet*;

1. Koszoru-közlés: ékezetbeli, központosásbeli elt.;

2. CselU-közlés: központosásbeli, ékezetbeli, helyesírási elt.;

Fordítások: A verset Dr. Naschér Simon *Wen wir lieben* címmel (Naschér 44.), Julius Lechner von der Lech pedig *Die man geliebt...* címmel fordította le. (PIM Kt. V. 4735/58/1–3. – Lechnerről lásd a *Nirvána* című vers magyarázatait.)

(145.)

MA SZÜLETETT A MESSIÁS! – (1883. december 24.)

Kézirat: nincs;

Közlések: AradiH 1883. december 25. Mell. 5.; **kötetközlések:** Ifjúságom 1883. **FSZ**; Kor. 1895.; Kor. 1902. (*Ma született a Messiás!* címmel); Kor. 1904. (*Ma született a Messiás!* címmel); Paku 1944. (*Ma született a Messiás!* címmel); Komlós 1955. (*Ma született a Messiás!* címmel); NGB 1969. (*Ma született a Messiás!* címmel); NGB 1989. (*Ma született a Messiás!* címmel); VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, az *Aradi Hírlap*-beli közlést jelzi;

Szövegváltozatok: AradiH-közlés: egybe-különírási, központosásbeli, ékezetbeli, kis-nagybetűs írásmódbeli elt.; 5. vsz. 5. sor: Ahasvér h. *Ahaszvár*;

Magyarázatok: A vers keletkezési körülményeiről Márki Sándortól értesülünk: „Mikor először jött Aradra Reviczky, hogy átvegye a kormánypárti lap szerkesztését, mint talán egyetlen ismerősehez, hozzám tért be legelőször. Épen karácsonyestéje volt s nálunk töltötte azt az estét. Fanyar mosollyal nézte azt az örömet, mellyel a karácsonyfa apró kedveskedéseit kis leányom fogadta. Ez a fanyar mosoly most is előttem áll minden karácsonyeste s emlékezetemben föl-fölmerül a szegény költő bágyadt alakja.” (*Reviczky első sikere. Aradi Közlöny* 1891. december 25. 304. sz. 1.);

Emma ismerte a verset, ugyanis ezt írta 1884. január 15-i levelében: „Az Aradi hírlapot nagyobb érdekléssel még a legdühösebb politikus sem olvashatja, mint én. A »Mentsvár« annyira megfelel ízlésemnek, a karácsonyi elmélkedés, jelenlegi hangulatomnak!” (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 5. levél);

Az aradi időszakról bővebben lásd a *Mentsvár* jegyzeteit (lásd a *Magány* című kötet versei közt), Márkival való kapcsolatáról lásd a *IV. Béla* című vers magyarázatait (lásd a kötetben meg nem jelent, 1871-es versek között);

Sötét az ég; nincs rajta csillag;

Sem égi jel, se lángírás,

Amely vezesse útainkat... – Utalás Mózes és Izrael népének útjára, amikor az Úr vezérelte őket új hazába vezető útjukon: nappal felhőoszlop, éjjel pedig tűzoszlop alakjában (Mózes, 2, 21–22);

Magdolna – Mária Magdaléna, akiből Jézus hét ördögöt űzött ki, s ezután Jézus híve lett. Ott volt, amikor Jézust keresztre feszítették;

farizeus – Lásd a *Himnusz* című vers magyarázataiban (ugyancsak az *Ifjúságom* című kötet versei között);

Betlehem – Jelentése: ’kenyérháza’. Krisztus szülőhelye, Jeruzsálemtől délre;

Ahaszvér, Ahazvér – Alakjáról és mítoszáról bővebben *A bolondok házából* című vers magyarázataiban (lásd ugyancsak az *Ifjuságom* kötet versei között);

Jób – Alakjáról és mítoszáról bővebben a *Sátán [II.]* című vers magyarázataiban (lásd ugyancsak az *Ifjuságom* kötet versei között).

(146.)

NE TUDJON RÓLAD A VILÁG – [1883 előtt]

Kézirat: nincs;

Kötetközlések: *Ifjuságom* 1883. **FSZ**; Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

Szövegkritikai jegyzet: **FSZ**-közlés: 4. vsz. 4. sor: a sorvégi írásjelet pótoltam;

Fordítások: A verset Dr. Naschér Simon *Die Welt soll nichts von dir wissen* címmel (Naschér 75–76.), Márkus Sámuel pedig *Besser ist es, fern der Welt...* címmel fordította le. (Márkus 180–181.)

(147.)

JÖVENDŐ ÉVEK... – [1882. december 31. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: MoNv 1882. december 31. 53. sz. 838.; **kötetközlések:** *Ifjuságom* 1883. **FSZ**; Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; NGB 1969.; NGB 1989. (*Jövendő évek* címmel); VP 1996. (*Jövendő évek* címmel);

A Komlós-kronológiában szerepel, a MoNv-beli közlést jelzi;

Szövegváltozatok: MoNv-közlés: ékezetbeli, központozásbeli elt.; 6. vsz. 2. sor: ad h. *ád*; **Magyarázat:** Válaszvers Arany János *Évek, ti még jövendő évek* című, 1850-es költeményére (AJÖM I. köt. Bp., 1951. 80–82.), mely Byron *Chilloni fogoly* című verséből vett mottóval kezdődik. Reviczky – akárcsak korábban Petőfi szokása volt – hangsúlyosan az év utolsó napján saját életének és világlátásának összegző elemzését adta abból az alkalmából, hogy Arany János, a nagyra becsült költőkirály néhány hónappal korábban, 1882. október 22-én hunyt el.

(148.)

DON JUAN A MÁSVILÁGON – [1883. április 6. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: FL 1883. április 6. (1.); **kötetközlések:** *Ifjuságom* 1883. **FSZ**; Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, az FL-beli közlést jelzi;

Szövegváltozat: FL-közlés: központozásbeli, ékezetbeli elt.;

Magyarázatok: *Don Juan* (sp.) – Egy 14. századbéli spanyol monda hőse. A veszedelmes, vakmerő nőcsábító jelképévé vált. A gyönyör határtalan élvezője, akit sem égi, sem földi hatalmak nem riasztanak vissza vágyainak kielégítésétől. Csillapíthatatlan érzékisége – a monda szerint – számtalan bűnbe, gyilkosságba sodorta, míg végre lelke az ördög birtokába, a pokolba jut. Történetének számtalan művészi feldolgozása ismeretes, de Reviczkyre legnagyobb hatással talán Byron verses műve (1821–1823) volt, melynek nyoma több művében könnyen felfedezhető. Itt azonban Don Juan személye a fiatalkori érzéki szerelem elvesztése miatt idéződik meg.

Reviczky barátja, Ábrányi Emil 1879-ben a Petőfi Társaság lapjában, a *Koszoruban* publikálta a Byron-mű 1. énekének fordítását, majd az első hat éneket együttesen 1885-ben. Ábrányi Emilt egyébként – bár időszakonként feszült volt viszonyuk – kedvelte Reviczky,

s bizonyos tekintetben harcostársának érezte. 1876. február 25-én Korodának írta: „Mi, ha összetartanánk külön dolgokat művelhetnénk. Hárman vagyunk már... Ábrányi E. Kiss J. szintén velünk tartanak. Ám a többi a clique-ekhez szit s ez kár!” (OSZKKt. Levelestár, az irattári rájegyzés szerinti 18. levél) Egy másik, 1876. március 12-i levelében pedig a következőt írta Koroda Pálnak: „Ábrányi E-t csak most kezdtem becsülni s pedig nem azért, mert nagyra van velem (ezt előbb is tudtam) és reklámokat csap nekem, de azért, mert látom, hogy sok benne a nemes ambíció és testtel-lélekkel az új nemzedék embere.” (OSZKKt. Levelestár, az irattári rájegyzés szerinti 17. levél)

(149.)

MEGHALT – [1883. március 11. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: MoNv 1883. március 11. 10. sz. 146.; **kötetközlések:** Ifjúságom 1883. **FSZ**; Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, a *MoNv*-beli közlést jelzi;

Szövegváltozatok: MoNv-közlés: ékezetbeli, egybe-különírási elt.; 6. vsz. 4. sor: *Multat nem érez meg soha.*

(150.)

FINALE – [1883 előtt]

Kézirat: OSZKKt. Fol. Hung. 1858/13 r. (*Dalok 1–3.* címmel és alcímmel, külön cím n., két másik verssel, 2. *Kerülsz?...*, 3. *Hazugságot sosem irtam...* kezdetűekkel, lila tintás);

Kötetközlések: Ifjúságom 1883. **FSZ**; Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944. (*Finále* címmel); NGB 1969.; NGB 1989. (*Finálé* címmel); VP 1996. (*Finálé* címmel);

Szövegváltozatok: OSZK-kézirat: központosásbeli elt.; 1. vsz. 4. sor: *ah* (áth. *sztvem*); *oda van!*; 2. vsz. 2. sor: többé h. *tovább*; 2. vsz. 3. sor: *Hejh, nyúgovóra int az óra*;

Magyarázat: *finale*, finálé (lat.) – zárótétel, befejezés;

Fordítások: A verset Spóner Andor *Finale* címmel fordította le németre (Spóner 734–736.); – A verset Dr. Naschér Simon változatlan címmel fordította szintén német nyelvre. (Naschér 87.)

MAGÁNY

Újabb költemények

A KÖTET KELETKEZÉSE ÉS MEGJELENÉSE

Reviczky újabb kötetének tervéről legelőször néhány újságcikkből és barátainak írt magánleveleiből tudunk. Ezekből derül ki, hogy Reviczky már 1885-ben, az újabb budapesti nyomorgás elől Kassára érkezve megpróbálkozott előfizetők gyűjtésével tervezett, új kötete számára. A *Vasárnapi Ujság* 1885 októberétől több alkalommal is hirdette „Reviczky Gyula, az ifjabb költőnemzedék egyik legtehetségesebb tagja” *A magányból* című, 20 ívre tervezett, decemberre ígért kötetét, s kérte, hogy az érdeklődők az előfizetési pénzeket (2 forint, a díszkötésű kiadás 3 frt) Kassára küldjék. Reviczky két barátjának, Korodának és Komjáthyinak is megírta, hogy 1886 újévekor – többek között tervezett új kötete megjelenése miatt – már Pesten szeretne lenni.

Komjáthyt 1885. december 3-án Kassáról értesítette, hogy: „[...] sok mindenféle hivatalos levelezésem volt kötetem érdekében s mindennek eredménye, hogy van 6 (hat) előfizetőm, illetőleg megrendelőm. Most kiadót keresek kötetemnek s ha (mint valószínű) nem találok, akkor az »előfizetési pénzeket« kénytelen leszek visszaküldeni. Csak szép dolog nálunk poétának lenni! Gyűjtsd egy se jött! Lehet ugyan, hogy még jönnek, de annyi már semmi esetre, hogy a kötet nyomda-költsége fedezve legyen. Ha Budapesten bocsátom ki a felhívást, mégis csak több balekom akadt volna.” (Reviczky Gyula levele Komjáthy Jenőnek. – OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 8. levél)

Egy, a PIM-ben őrzött listán is megmaradt néhány „balek” neve, akiket az előfizetők lakhelye alapján – valószínűleg Komjáthy gyűjthetett: „Melná Géza. Szírák (3 ft díszkötés), Dr. Csányi Jánosné. Vác (2 ft utánvét), Cséffalvay Irma. Balassagyarmat (egy fűzött példány 2 ft), Kubányi Margit. Balassagyarmat (egy fűzött pl. 2 ft) Kubányi Béla piarista tanár. Vác (egy fűzött pld. utánvét).” (PIM Kt. Analekta V. 4735/57.)

Egy másik íven Justh Zsigmond szedte össze „balekjeit” Reviczky tervezett kötetére, amint az a Kassán 1885. október 16-án kelt, Justhnak írt leveléből, Justh 1885. október 28-i válaszleveléből és a fennmaradt előfizetési felhívásból összerakható. A kötetnek ugyanis megmaradt az az előfizetési felhívása, amelynek hátlapján Justh Zsigmond előfizetőket toborzott barátja művére. Az előfizetési felhívás az akkor még *A Magányból* című kötetet így ajánlotta remélt olvasói figyelmébe: „A Magányból lesz a című új verskötetemnek, mely még az ősszel fog megjelenni. E könyv nagyrészt az »Ifjuságom« című gyűjtemény megjelenése óta írt költeményeimet fogja tartalmazni, de lesznek benne olyan művek is, melyeket mint nem *egyéni*, vagy a végső simításon még át nem esett verseket első kötetembe föl nem vettem. A mintegy 10 ívre terjedő, nagy dísszel kiállított kötet december elején fog megjelenni, s egy fűzött példány előfizetési ára 2 frt, díszkötésűé 3 fr. Gyűjtőknek 10 előfizető után tiszteletpéldánnyal szolgállok. Az előfizetési pénzeket, illetőleg megrendeléseket kérem czímemre (Kassán) mielőbb beküldeni, hogy a nyomtatandó példányok száma felől tájékozódva legyenek. Kassa, 1885. októberében Reviczky Gyula.”

A felhívás alatt mutatványul a *Talált rózsá* című vers szerepel. A hátoldalon az előfizetők névsora, címe és aláírása: Justh Zsigmond, Justh István, Forszter Elek, Justh Matild, Zsiday János, Justh Gyula, gr. Szápáry László, gr. Széchenyi Lajos, gr. Batthyány Géza. (Reviczky Gyula levele Justh Zsigmondnak. – OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés

szerinti 5. levél. Ebben Reviczky ezt írta: „A két új előfizetőért kiadóm nevében is fogadja köszönetemet. Az 5 forintból 26 kr. visszajár, mely összeget [?] levélbélyegeken ide mellékelek egy előf. felhívás kíséretében. Kénytelen vagyok úgy kiadni új kötetemet, vagy kiadót vagy nem talál az ember, (ami írod. viszonyaink ilyenek) vagy potomságot kap kötetéért. A felhívást azonban nem azért küldöm Önnek, hogy megerőltesse magát; ha véletlenül utjába esik valami irodalombarát [...]” – A felhívás szövege a *Margit szerencséje* című kézirat utolsó oldalán: OSZKKt. Analekta 5124. – Az előfizetői névsor: OSZKKt. Analekta 5115.)

Az előfizetői érdeklődés lanyhasága miatt a kötet kiadása természetesen ismét egyre húzódott. Mindazonáltal a *Pikáns Lapok* már 1885. október 25-én úgy tudta, hogy „Reviczky Gyula újabb költeményei »A magányból« cimmal nem sokára meg fognak jelenni. (*Pikáns Lapok* 1885. 43. sz. 5.) Ugyanígy a *Vasárnapi Ujság* is többször tudósított a készülő kötetről.

Ezenközben Reviczky 1885. december 2-án így panaszkodott Justhnak: „Könyvemmel még nem tudom hányadán vagyok. Gyűjtőív még nem jött be egy sem s így ha nem történnék csoda s most nem jönnek halomszámra a prenumeránsok, lesz (az ön ívét leszámítva) hat prenumeránsom. Most fók egy pár fővárosi kiadónak; valamelyik talán meg lesz fogható baleknek; ha nem, lesz szerencsém a beküldött előfizetési pénzeket még e hónapban visszaküldeni. A magyar irodalmi állapotok illusztrálásául egyébiránt idemelléklek egyik »hő tisztelőm« levelét. Az illető, aki előttem teljesen ismeretlen, mikor felhívásom megjelent, írt nekem egy »honleányi« levelet, hogy küldjek neki gyűjtőívet. (Azt hittem, legalább is 100 előfizetőt fog gyűjteni. A naív kis teremtes, az eredményt egy pár hét múlva az idezárt levélben írta meg. Még két ilyen »ismeretlen tisztelőm« kért gyűjtő íveket. Ezek még nem válaszoltak. De ez első példa után nem vagyok rájuk kíváncsi.” (Reviczky Gyula levele Justh Zsigmondnak. – OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 6. levél)

Több kiadónál való próbálkozás után Reviczky azért még 1886 februárjában is töretlenül bizakodott a kiadásban, hiszen Komjáthynak és Justhnak is azt írta egy levelezőlapon: „Kötetemet Mehner-nél fog megjelenni tavasz felé, kriminális föltételekkel” – üzenté Komjáthynak (1886. február 18. – OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 31. levél), Justhnak pedig: „Kötetemet illetőleg kérek egy kis türelmet; csak a tavasz felé fog megjelenni Mehner-nél, akit nagy nehezen sikerült befonnom; ha ugyan még, vissza nem vonja. Mert nálunk mindenre készen kell lenni.” (Reviczky levele Justh Zsigmondnak, 1886. február 17/18. – OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 7. levél)

Azonban ebből a kísérletből sem lett semmi. A kötet megjelenésére további három évet kellett még várni. És igencsak sok megaláztatást kellett érte kiállni.

Palágyi Lajos – többször is publikált – emlékezése szerint Reviczky második verseskötetének kiadására végül így került sor:

„Ki akarta adni legjobb költeményeinek könyvét, a »Magány«-t, de nem volt rá pénze. Hát az akkori Kisfaludy-Társaságnak nyújtotta be, hogy az adja ki.

Jó nagy idő múlt el, – a társaságnál soká tartott a benyújtott könyv megbírlása.

Egyszer Reviczky, – alig hogy bejött a Kammon-kávéházba, írást nyújtott át nekem. – Olvasd el: mit szólsz hozzá?

A bírlat volt. [...] Az egész végig rímeket és verslábakat bírl és semmit se tud Reviczky világfelfogásáról, jelleméről, költészete sajátosságairól. Reviczky kacagott, kacagott. Ezt a kacajt sosem felejttem el. Rekedtes, éles kacaj volt: – gúny, keserűség, megbotránkozás kifejezése.

– Így bírlják életem művét!

De ez alkalommal mégis beletörődött Reviczky a megoldásba, hogy a társaság ugyan nem adhatja ki a könyvet, hanem helyett 100 forintot utal ki neki a könyv kiadási költségeire. S belenyugodott abba is, hogy a könyvön a társaság szerepeljen kiadó gyanánt.

Bele kellett nyugodnia, mert másképp az *egész* nyomtatási költséget neki kellett volna

fizetnie – így csak a nagyobb részét fizette – mert könyvét mindenáron ki akarta adni s mivel állandóan halál-sejtelmek gyötörték, félt, hogy könyve – (utolsó könyve) – kiadatlan marad: nem utasíthatta vissza a támogatást, bármennyire húzódott attól. S megjegyzem, bármilyen volt is a bíráló a társaság részéről, jóakarát jele volt, hogy a kiadásra el nem fogadott mű kiadását mégis csak előmozdította. S ezt azért is hangsúlyozom, mert a társaság poétáinak és kritikusaiknak szelleme ugyancsak távol állott Reviczky szellemétől.” (Palágyi Lajos: *Írók sorsa. Új adatok magyar írók életéből. III. Reviczky Gyula önérzete. Magyar Hírlap* 1928. április 1. 19–20. és *Literatura* 1933. augusztus 286–287.)

Palágyi Lajos visszaemlékezése – ha nyilván némi regényesítéssel is – alapvetően helytálló volt. Bírálóknak a Kisfaludy Társaság Lévy Józsefet és Imre Sándort, Gyulai bizalmasait jelölte ki. Lévy 1888. április 16-án kelt ítéletében némiképp berzenkedve ugyan, de végül is kiadhatónak ítélte a kötetet, igaz, hangulatát nem tartotta „jóltevőnek”, „főlemelőnek”, „a lelket erősítőnek”. „Magány-nak nevezi újabb költeményeit a szerző. Alig tudható, micsoda vonatkozásban akar lenni ez a cím a költeményekkel. Azt akarja-e sejtetni, hogy a versek *magányban* születtek? vagy azt, hogy magányban kell azokat olvasnunk? [...] hogy ha már Perditát – a bukott leányt – megénekelni valónak tartotta, [...]. Az ízlés, a kímélet nem Perditára, hanem az olvasóra vonatkozik.” Lévy a továbbiakban belekötött a cikluscímekbe és az asszonánc meg néhány szó használatát kifogásolta. *A kenyérről* pedig a következőket írta: „Nem szép az ilyen keserű morált, vagy világnézetet, a vigasz legkisebb sugarának minden jelzése nélkül, a maga vadságában, így megénekelni. [...] Vajha e versből a költő szellemébe szállna vissza a szépen eldalolt tanács, önbizalom, életkedv! s derültebb és változatosabb játékra hangolná műzsáját az egyéni bánat, reménytelenség és halálvágy e folytonosan csüggesztő borongása helyett!”

Imre Sándor hosszú várakozás után, szeptember 26-án nyújtotta be végül a nyár végén megírt kritikáját, amelyben „némi javítás föltétele mellett” kiadásra alkalmasnak ítélte a „némi értékkel mégis bíró s jövőre is reményt gerjesztő költeményeket”, bár – mint fogalmazott – „élményeiről tárgyas ismerettel nem bírhatunk s így érzelmei valódiságáról [...] biztosan nem ítéltünk.

Csak az a kérdés, vajjon oly magasra emeli-e költőnk művének tárgyait, oly hatalmas és alkotásra erős phantasiával tárgyalja-e eszméit, így színezi és írja képeit, oly természetes, magas fokú és megragadó hévvel szól-e, hogy a *költő* nevét egy tekintélyes és magas hivatású testülettől is megnyerhesse? [...] Jó érzéssel, a mai viszonyokhoz képest művelt nyelven és könnyedén és csinosan szól. [...] Inkább reflexio művei, mint naív érzés és gondolkodás komoly vagy derült játéka. [...] *Az utolsó költő* nagy fát mozgat. Nagyobbat, mint Auersperg (Grün An.) a hason címűben vagy Byron a *Sötétségben*, melyre szerzőnk is, és épen itt, hivatkozik. A föld phisikai, az ember szellemi és erkölcsi utolsó állapotát s ebben a költő kétségbesését írja. [...] Rendkívül nagy, nehéz, csaknem lehetetlen tárgynak tartom, kivált a mi szerzőnkre nézve. Teljes, megfelelő leírást adni ily állapotról talán csak az tudna, ki egy Milton vagy Göthe tehetségével bírna ily nagyszerűségek, elvont dolgok leírására, gyakorlata volna a tárgyas költés műveiben – holott a mi költőnk lyrai könnyűségek körül forgolódott. [...]

Ha szerző nem elégednék meg azzal, hogy a mai társalkodás vagy könnyedebb poesis játszi, folyékony és magvatlan stíljával, közönséges nyelvezetével mindennapi gondolatokat, közhelyeket, a társalkodás és ismeretesebb írók ismeretes eszméit a mai hírlap- és népszerű irodalom olvasóinak tetszőleg adja elő; ha a legjobb költőktől megtanúlná a teremtést, a történelem, a bölcselm legmagasabb tárgyaival költőileg foglalkozni: ez adhatna jövődben műveinek nagyobb és valódi költői értékét. És ehhez még lehet remény. Sok példa tanúsítja, hogy az értékebb költői művek írására nem az ifjú kor legalkalmasabb [...].

Mi e költemények kiadását illeti: ha a Kisfaludy-Társaságnak alaptörvényei és szokása

engedik, hogy jelesebb költőink műveitől elmaradó, még egy-két mainak munkáinál is gyengébb, de némi értékkel mégis bíró s jövőre jó reményt gerjesztő költeményeket kiadjon: ez esetben ezeket, némi javítás föltétele mellett, kiadhatónak tartom [...].” (A bírálatok szövege: Lévy József–Imre Sándor: [*Bíráló jelentés a Kisfaludy Társasághoz benyújtott munkákról.*] *KisfTÉ ÚjF* 1890. 23. köt. 34–41.)

Reviczkyt roppantul lesújtotta a kritika. Az első arcói tartózkodása idején erre hivatkozva írta Korodának: „Gyakori olvasmányom itt Lenau. Mégis csak ő e század legnagyobb német lírikusa. Kítűnő a formában, gazdag képekben, színekben és hangulatokban, változatos és termékeny. Igazán nagy kár, hogy nem született harmincz évvel később, mert akkor már magyarul írt volna és a »Bud. Szemle« most kifejtené, mennyivel jobb költő Lévy József. (Legalább az én kötetemet ajánlaná kiadásra.)” (Reviczky Gyula levele Koroda Pálnak, Arco, 1888. március 20. – OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 39. levél)

A Társaság a fanyalgó bírálatok miatt természetesen elállt a kötet kiadásától. A versesk publikálását csak Beöthy Zsolt szorgalmazta volna, s a Társaság Kasselik-alapjából (az 5000 forintos Kasselik-alapot a Társaság egyik alapító tagja, Kasselik Jenő fundálta) szerezte volna a kötetet megjelentetni.

Beöthytől ez különösen nagyvonalú gesztus volt, hiszen maga Reviczky említette föl, hogy ő évekkorábban irgalmatlanul nekitámadt egy cikkében. Az esetről Reviczky ezt írta Komjáthy Jenőnek: „Beöthy Zsolt rajzait leköptem; (a Koszorúban) de bizony nem így akartam én azt megírni [...]. Terv elég... és rossz, töredék! A többi néma csend.” (Reviczky Gyula levele Komjáthy Jenőnek, Bp., 1878. február 25. – OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 13. levél) – Beöthy *Rajzok* című kötetéről *A Kisfaludy-Társaság humoristája* címmel jelent meg a cikk a *Koszorú* 1879-es évfolyamában (471–478.). A kritika azonban nem volt aláírva, csak *-i* szignóval jelent meg. A vitriolos hangnemű cikkben – ezek szerint – Reviczky – Jókai védelmében – valóban nagyon nekitámadt Beöthynek.

„Nem is a cynismusig elharapózott irodalmi pajtáskodás, az egymást dicsérgetés ellen szólalunk fel – írta Reviczky. – E tekintetben az igazság soha el nem nyomható. Amióta irodalom létezik, soha sem lehetett az olvasóközönségre írókat rádisputálni, sem tőle eldisputálni olyat, kit gyönyörrel olvas. E gyakorlati szempont csak egy szabályt ismer, melyet Voltaire röviden így fejezett ki: Minden irodalmi műfaj jogosult, kivéve, az unalmasat.

Ezen untató genre archivumába deponálhatjuk a különben díszes kiállítású, de sovány tartalmú kötetet. Megíratott, kinyomtatott, a jó pajtások által fel is dicsértetett. De a publikum nem olvassa, és ha sejtelmünk nem csal, a jövőben sem fogja olvasni. [...] Kár volt megírni. S még nagyobb tévedés kiadni.

A rajzok szerzőjének egy bírálója: Asbóth írta, hogy Beöthy novellaírói vénája fölött szikáran csereg. Ez az udvarias kifejezés azt jelenti: alkotásra képtelen. [...] Szegényes levén a világ, melyet rajzol, stylje is, minden műgond dacára, erőszakoltta, mesterkéltté válik. Csak itt ott támad egy-egy sovány ötlete, s az is meg van fűrésztve az erőlködés izzadságában. [...]

Ha már most látjuk a minden áron írni, jobban mondva feltűnni akarás e vergődéseit, méltán bámulhatunk azoknak ízlése fölött, kik Beöthy Zsoltban kiváló humoristát keresnek sőt a magyar styl »egyik mestere« gyanánt emlegetni eléggé szemérmetlenek. Bámulatunk azonban csakhamar eloszlik, ha látjuk, hogy ugyanazon jó urak, kik Beöthy Zsolt számára ily magas polcot jelöltek ki szépirodalmunkban, Jókai Mórt ma már rossz írónak tartják s vele szemben vége hossza nincs kifogásaiknak. Legyen tehát ízlésük szerint.” (A dolog azonban annyiban talányos, hogy az 1878. februári levélben hogyan említheti Reviczky a dolgot, mikor Beöthy *Rajzok* című kötetét 1879-es évszámmal jelent meg. A korban szokásos volt ugyan, hogy különböző adózási cselek miatt előre- vagy visszadatáltak egy-egy

kötetet, de itt a bevezető dátuma is 1878. november 2. – Korábbi Beöthy-könyvről a *Koszoru* nem hozott kritikát.)

Koroda Pál úgy tudta, hogy végül maga Gyulai akadályozta meg a kötet kiadását, arra hivatkozva, hogy Reviczky németül is írt, s az alapszabály kizárja az olyan írókat, akik más nyelven is alkottak. Farnady József, Reviczky barátja annyit tudott kieszközölni, hogy a Társaság humánus céllal hozzájárult a kiadáshoz 100 forinttal, mikor megtudták, hogy Reviczky halálos beteg. Ennek fejében azonban követelték, hogy a *Perdita*-ciklus kerüljön ki a kötetből. Koroda Pál emiatt a kötet recenziójának utolsó mondatában jól oda is vágott a Társaságnak: „A legszebbek egyike a »Szabadság«, a magányadta függetlenség dicsőítése, továbbá az »Új élet«, »Válasz egy levélre«, »Színházban«, »Harmincz év«, »Intés«, »A halálhoz«, »Magdolna«, mely a Kisfaludy-társaság bírálóinak Tartuffeösködő moráljából ki-maradt Perdita-ciklusért kárpótol.” [(k. p.): *Magány. Ország-Világ* 1889. március 16. 12. sz. 186–187.]

A kötetet végül is a Légrády testvérek nyomdájában adta ki Reviczky, saját költségén. (A Justh Zsigmondnak ajánlékozott korrektúrapéldányban Reviczky a belső borítón saját maga javította át a Kisfaludy Társaság nevét előbb Légrádyra, majd Révaira.) Benedek Elek Reviczky halálát követően – jócskán dramatizálva a dolgot – egyenesen úgy vélekedett, hogy: „[...] a szegény költő, aki ma hitt életben maradásához, holnap meg egy erős köhögési roham egyszerre eltemette a tegnap hiú reménykedését, egy haldokló kétségbe-esésével kiáltá: Nem halok meg, míg költeményeim meg nem jelennek! S kinyomatta a *saját költségén*, havonként törlesztvén a nyomda-költséget nyomorúságos fizetéséből.” (*Pallas Nagy Képes Naptára az 1890. évre*. Bp., 1899. 77–79.)

1889. február 6-án Reviczkynek még egy végső megaláztatást is le kellett nyelnie az akadémiai társaságtól: a Tolnai Lajos ajánlására történt tagfelvételi ülésen három : tizenkettő arányban kibuktatták a tagválasztáson.

Reviczky egyébként különösen kedvelte ajánlóját, Tolnai írói munkáját hosszabb cikkben méltatta is. (*Koszoru* 1881. VI. köt. 385.) Egyetlen hozzá írt levele maradt fenn, amelyből szintén ez derül ki: „Higgye meg, nagy élvezettel olvasok mindent, amit ön ír. Nem régen ismerkedtem meg műveivel, de mióta Somvári Fényes Ádámot olvastam, minden munkán kapok, mely alatt az ön nevét olvasom. Tompáról írt essayje is olyan volt, aminőt a mi elfogult, ítélet nélküli, nagy pipáju, kevés dohányu, tanulatlan és szűkkörű eunuch-kritikusaink nem irnak; egy pár balladáját pedig (Oly csendes az este, fű, fa, virág alszik) Goethe ily nemű termékei mellé helyezem. Ez nem hízélgés, csak annak a konstatálása, mily nagybecsű előttm az ön barátsága.” (Budapest, 1886. szeptember 9. – OSZKKt. Levelestár) Reviczky Justhnak is hasonló módon nyilatkozott egy levelében: „Az élők közt egyedül Tolnai Lajos ír nivón álló regényeket. Ajánlom a Nemes vért, a Polgármester urat, Somvári Fényes Ádámot, a Nyomorékot s at. Nagy nyelvkezelő, erős szatírikus ér, erőszakos kedély; de neki is a művészi kompozíció gyöngye oldala.” (Bp., 1885. augusztus 2. – OSZKKt. Levelestár, az irattári rájegyzés szerinti 2. levél) Nem bizonyítható, de elképzelhető, hogy a fiatal költőnemzedék éppen a Tolnai-féle *Új Nemzedék* című lap példájára választotta (s egy rövid ideig egyik sajtóorgánumát is) a hasonló elnevezést.

Reviczky helyett tehát Váradi Antalt vette fel soraiba a Kisfaludy Társaság, mivel az indoklás szerint Reviczky – a kozmopolita költészet emblematikus figurája – korai német versei miatt különösképp nem tekinthető kizárólagosan magyar költőnek.

Többek közt e procedura keltette, nyilvánvaló ellenérzéseit is le kellett Reviczkynek gyűrníe, hogy másodikt versesköte kiadásához elfogadja éppen a Kisfaludy Társaság, azaz Gyulaieék 100 forintját. Legendás gerincességét és már-már fafejű meg nem alkuvását ismerve akár csodálkozhatnánk is ezen, de nem feledhetjük, hogy ekkorra betegsége már elhatalmasodott rajta, a korábbi évek pedig végérvényesen bebizonyították, hogy kö-

tetkiadási próbálkozásai – legalább némi külső segítség nélkül – teljességgel kilátástalanok maradtak volna.

Reviczky második kötetének esetében is a recenziók idejéből következtethető ki, hogy valamikor arcói elindulása előtt, 1889. január végén–február elején kerülhetett ki a nyomdából, mivel az első híradás február 9-én jelent meg róla a *Fővárosi Lapok* hasábjain. (Reviczky Gyula újabb költeményei. *Fővárosi Lapok* 1889. február 9. 39. sz. 283.) A beharangozó ismertetés leszögezi, hogy: „A könyv tisztultabb formában, erőteljesen mutatja a költő pesszimizmusát, leszűrődött már belőle a bántó keserűség. [...] Reviczky Gyula oly költői egyéniség, kivel rokonszenvezhetünk, mert világfájdalmas líráján igaz hangokat hallat.” A cikk írója a „leggazdagabb sorozatnak” a kötet „Változatok” című ciklusának darabjait tartja.

Reviczky Justhnak 1889. február 28-án éjjel küldött leveléből pontosan tudjuk, hogy március 1-jén indult útnak – akárcsak egy évvel korábban – Arcóba, egy akkoriban felkapott dél-tiroli üdülőhelyre, ahol súlyos tüdőbaját kezelték: „Te holnap érkezel én pedig ugyanekkor megyek Arcóba két hónapra.” (Reviczky Gyula levele Justh Zsigmondnak. – OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 13. levél) Március folyamán, még a hónap végén is – fizikai felépülése mellett lelki táplálékul – szorgalmasan érkeztek Jászai Marinak, kései szerelmének levelei: „Tudja hogy ez a verses levél nagyon bájos. Ezt szenvedések tüzeben lángoló lélek írta, erős, gyöngéd, öntudatos, nőies, lángoló de világító, nem puszító mint – mennyivel jobban megérdemelné az téged, mint én aki elfoglalt égetni.” – Ha a doktor a mennybéli jussa elvesztésével fenyegette és nem ért célt Gyula, úgy én megpróbálom a földi paradicsomának az eljátszásával ijesztgetni, ha magára nem vigyáz, ez talán többet használ?” Úgy tervezték egyébként, hogy Jászai Renczky után utazik, s közösen egy olaszországi körútra indulnak. (Tamás Ernő: *Jászai Mari ismeretlen levelei Renczky Gyulához. A „fakó fülemile” és a színpadi királynő – Renczky Gyula utolsó szerelme. Pesti Hírlap* 1933. július 16. 159. sz. 8.)

Hiába volt azonban minden aggodás és fenyegetés, Renczky állapota április közepére erősen súlyosbodott. Jászait közben felvilágosították orvosismerősei, hogy könnyen elkaphatja Renczkytól a halálos kórt, s még a tőle kapott levélpapír is veszélyt jelent. Hogy ezért-e vagy másért, nem tudjuk, de áprilisban – bármiféle magyarázat nélkül – megszakította Renczkyval való levelezését, és többé már nem is találkoztak.

A költő egyre romló egészségi állapotáról folyamatosan beszámolt Korodának. 1889. március 19-én: „Állapot: tartósan kielégítő.” 24-én pedig: „Sajátságos nyomasztó érzések, balsejtelmek fognak el néha; olyan lagymatagságot érzek magamban, hogy néha szinte vágyódom jó nagy – szomorúságra. Egészségi állapotom is ingadozó. Hol azt hiszem: jelentékeny javulás; hol pedig: hanyatlás, visszaesés. De sok jel arra mutat, hogy tavaly jobbat tett Arco. Ha bélhurutomtól nem tudok szabadulni, nem ér semmit az egész kúra. Pedig így lesz.” (Reviczky Gyula levele Koroda Pálnak. – OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 40., 41. levél) A hazautazása előtti utolsó levelében pedig: „Hallgatásom épen nem azt jelentette, hogy jól érzem magam: ellenkezőleg, ez idén csekély jó hatását érzem Arcónak. Minden bajom teljes, csak úgy, mint Pesten. Csakis a teljesen nyugalmas élet teszi, hogy itt mégis könnyebben viselem.” (Reviczky Gyula levele Koroda Pálnak, 1889. április 14. – OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 42. levél) Olyannyira rosszul lehetett, hogy – szinte számvetésszerűen – kedves és elhanyagolt rokonait és ismerőseit is végigvette, s levélben kereste meg őket. Boronkay Teréznek, kedves unokahúgának például tízévi hallgatás után küldte meg új verseskötetét, mint az kiderült Teréz 1889. március 24-én kelt válaszleveléből. (Boronkay Teréz levele Renczky Gyulának. – OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 4. levél)

Máig tartja magát a szakirodalomban az a legenda, hogy Renczky a névnapja előtti napon, azaz április 10-én hirtelen rosszul lett, összecsomagolt, s váratlanul hazautazott.

Korodának írt 1889. április 14-i leveléből mindenesetre egészen más derül ki: bár nincs jól, de a nyugalom és a pihenés jólesik neki: „Igen szépen köszönöm jókívánataidat nemem napjára, hanem a »virágszakasztó, dalfakasztó« időnek csakugyan vége. Most már megelégedném a »csendes napok«-kal is. Gyula-nap előestéjén az itt üdülő fiatal magyarok nagy estélyt rendeztek a tiszteletemre, melyen – képzeld azt a meglepetést! – egész este magyar nótákat hallgattunk. A rendezők ugyanis a fürdői zenekar egyetlen magyar tagjával betanították az egész bandát a Rákóczyra s néhány magyar népdalra.” (Reviczky Gyula levele Koroda Pálnak. – OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 43. levél. – Az utalás a *Rákóczi-induló*ra vonatkozik, amely az ún. *Rákóczi-nóta* alapján és motívumaiból keletkezett. A Bihari János hangszerelésében és terjesztésében ismert dal több évtizedig szinte feledésbe merült, míg 1839–1940-ben Liszt Ferenc fel nem elevenítette és játszani nem kezdte pozsonyi és pesti hangversenyein. Erkel Ferenc lekottázta a darabot, és nagy sikerrel árulni is kezdték.)

Valószínűnek tűnik tehát, hogy Reviczky csak valamikor április közepe táján vagy – ahogy Tamás Ernő tudta (*Pesti Hírlap* 1928. december 30.) – április végén, nagyon betegesen indult haza, s április 30-án érkezett meg Budapestre. A visszaemlékező barátok szerint első útja Jászaihoz vezetett, de a művész nő vagy nem volt otthon vagy letagadtatta magát. Ez a bűjóska egészen addig tartott, amíg Reviczky június elején be nem került az Üllői úti klinikára. Jászai egyetlenegyszer sem látogatta meg, és a temetésén sem vett részt. Emlékezései szerint: „Soha, semmi dolgomat cselekvés előtt át nem gondoltam! Amint egy tennivaló megvillant a fejemben, megtettem. Úgy éreztem, hogy csak az juthat eszembe, amit meg kell tennem; és azért jutott eszembe, hogy megtegyem. Megerősített ebben a hitemben az, hogy láttam, hogy komisszágot soha sem tanácsolt a szívem (óh, egy esetet kivéve, amit ma is arcipirulással fogok ide írni. – Szegény jó Reviczky Gyula!)” (*Jászai Mari írásai. Emlékezések – Napló – Tanulmányok*. Vál. Debreczeni Ferenc. Bp., 1955. 67.)

Nem túl sokat tudunk arról, hogyan fogadta Reviczky a verseskötetét ért kritikákat. (A híradások, a recenziók és az értékelések listája időrendben – a teljesség igénye nélkül: *Fővárosi Lapok* 1889. febr. 9. 39. sz., *Egyetértés* 1889. február 10. 41. sz. 9., *Pesti Hírlap* 1889. február 28., *Vasárnapi Ujság* 1889. február 17. 7. sz. 115., Palágyi Menyhért [*Pesti Napló* 1889. március 12. 71. sz. 1–2.], Esztegar László [*Erdélyi Híradó* 1889. március 14. 65. sz. 1–3.], Koroda Pál [*Ország-Világ* 1889. március 16. 12. sz.], Kozma Andor [*Nemzet* 1889. február 19. 50. sz. 1–2.], Jancsó Benedek [*Fővárosi Lapok* 1889. március 29. 86. sz. 629–631.], Kozma Andor [*Ország-Világ* 1889. március 30. 14. sz.], Jancsó Benedek [*Alföld* 1889. március 31. 75. sz.] – A név szerint ismert recenzenek kivétel nélkül jó ismeretségben vagy közeli barátságban álltak Reviczkyvel.)

Ami tudható: 1889. február 28-án éjjel mindössze annyit írt Justhnak egy rövid levélkében: „Örülök, hogy kötetem tetszik s nagyon kíváncsi vagyok az írandó cikkekre, mert amit eddig írtak a könyvemről, bármily rokonszenves volt, igen kevésbé jellemezte a költőt.” (Reviczky Gyula levele Justh Zsigmondnak. – OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 13. levél)

A kritikákat olvasva azonban most sem nagyon érthető Reviczky ítélete; a sietősen megjelentetett bírálatok megállapításai nemegyszer éppen hogy igen kemények, nem túl dicsérőek, az év második feléből valóak hangvétele mosódott csak össze az egészen más jellegű és célzatú, a bírálattól már természetesen tartózkodó nekrológokkal és halotti búcsúztatókkal.

A függetlenségi ellenzék lapja, az *Egyetértés* név nélküli írója a megjelenés után azonnal sietett leszögezni, hogy Reviczky „Az ifjabb költői nemzedék e magvas egyéniségű lyrikusa [...] Reviczky borongó kedély, de költői az érzésben, a felfogásban, az előadásban. [...] Pessimizmusa nem affektált, természete ez neki; eszméi, gondolatai komor világban

szállnak, s a költő találja otthonát, abban a magányban, mely vigaszt keveset nyújt, de eszméket ébreszt s az érzelmek keserűség nélkül nem fakadhatnak.

Reviczky költeményeinek mindig van tartalma; az érzésben, gondolatokban ágazik gyökertük, vagy a kedély vágyát és szavát visszahangozzák. Az elmélkedő tárgyuak eszmefolyásadus. [...] Szatira, humor, föllelkesedés, elégikus hang gyorsan váltogatják egymást költeményeiben. Bár a pesszimizmus alaphangja a kötetnek, skálája széles és változatos. A komorság sohasem válik egyhangúvá, ami a költő vénájának bizonyossága, mely mindig tud érvényesülni és színekben fényleni.

Leggazdagabb a »Változatok« sorozata [...] a lyra minden hurja megszólal itt, és úgy tetszik, hogy a költő nyugalma is több, hatása mélyebb és erősebb a kötet második felében.” (*Reviczky Gyula újabb költeményei. Egyetértés* 1889. február 10. 41. sz. 9.)

Reviczky saját lapjában Sz. J. monogram alatt jelent meg a következő vélekedés: „Ez nem pesszimizmus és szerintem nem megfontolva mondták ki rá, hogy pesszimista. Ha pesszimizmus, ami költeményeiben nyilatkozik, akkor minden ember, akinek nagy bánatot kell szenvednie, s e bánatnak tud hangot adni, mind pesszimista.

Reviczky a bánat költője, de nem a reménytelen bánaté. Elégikus lélek, akit szenvedése dalra készítet. Panaszt rebeg, anélkül, hogy irigyelné azokat, akiknek nincs okuk vagy nem tudnak panaszkodni. Látja, hogy sok igazságtalanság van a világon és feljajdul miatta, de nem hirdeti azt, amit ugye hinnének el, hogy a világ csupa rózsaágból áll. Ellenkezőleg, vágyódik az élet örömeire.” (Sz. J.: *Magány. Pesti Hírlap* 1889. február 28. 59. sz. 1–2. – A monogram valószínűleg Schmittely-Szentirmay Józsefet rejt, akivel Reviczky utolsó éveiben nagyon közeli barátságban volt. Schmittely rendszeresen látogatta a már nagyon beteg Reviczkyt az Üllői úti klinikán.)

A *Vasárnapi Ujság* rövid, de annál keményebb hangú ajánlója szerint viszont: „Ez újabb kötet is tanuságot tesz, majd minden lapján, hogy az újabb lyrikus nemzedék egyik tehetséges tagjával állunk szemben, de arról is, hogy e beteg kedéllyel, akinél még a szerelem is fanyar hangon szól, melyet hallani fáj. Egy Byronnak megengedi a világ, az embergyűlöletet s egy Shelleynek a nihilismust, de közepes tehetségek azzal ne szenvelegjenek. [...] De ha sikerül ez alaphanggal, mely inkább bánt, minél igaztalanabb, kibékülnünk vagy megfeledkeznünk róla azzal, hogy elfogadjuk úgy, amint van, mint egy szánandó kórtünetet, melyen nem segíthetünk, – akkor élvezhetjük. Reviczky költeményeiben a közönségesnél mélyebben gondolkozó s érző lelket; élvezhetjük a költői formát, melyet ritkán kell nélkülöznünk s bizonyos választékosságot, mely nem jár a köznapiság taposott utain. Szívünkben kívánjuk a fiatal költőnek, hogy gyógyuljon meg testileg-lelkileg s költészete magától fogja megtalálni összhangját magával s a világgal.” (*Reviczky Gyula: Magány. Vasárnapi Ujság* 1889. február 17. 7. sz. 115.)

Ekkortól a bírálók mind nagyobb szükségét kezdik érezni, hogy Reviczky munkásságát elhelyezzék valahol a pesszimizmus és a szomorúság/magány virtuális koordináta-rendszerében. A *Pesti Napló*ban Reviczky barátja, Palágyi Menyhért hosszú írásban elemezte a kötetet:

„Ujabb lírai költőink sorában Reviczky Gyula már abból az okból is sajátos helyet foglal el, mert gondolkodásmódját Schopenhauer divatos pesszimizmus idomította. Költőnél azonban első sorban nem azt kérdezzük, hogy mikép hatott rá egy könyv, hanem azt, hogy milyenné formálta őt az élet. [...] ő valóban a magány költője. [...] A Reviczky magánya nem valamely sorsfordulattól származik: ez, hogy úgy mondjam, egy vele született, tartós, másíthatatlan állapot. A magányok magánya ez, melyet ember sehol a világon úgy föl nem találhat, mint a nagy városban és a nagy városban is talán sehol úgy, mint az irodalmi életben belül. [...] Zordon, társtalan magányban és mégis olthatatlan örök lánggal szívé-

ben, ódai szárnyalásu verseket kellene a költőnek írnia; miért hiányzik hát éppen az ódai emelkedés Reviczky verseiből? [...]

Reviczky lelkének alaphangja legtisztábban a »Salamon király álma« című költeményében jut kifejezésre: e vers nem egyéb, mint a költő saját életének allegóriája.

[...] aki ezt a verset ismeri, ismeri a kötet nagy részét, mert a költemények hosszú sora mind ennek az egynek a változata. Egy édes dallama van Reviczkynek, az eltűnt ifjúságnak fájó melodiája, melyet verseiben száz alakban variál. [...] Szóval, az ifjúság, melynek elmúlását Reviczky folyton dicsőítve siratja, költészetében sehol föl nem található. Ebben a csodálatos visszasságban gyökeredzik Reviczky pessimismusa, mely tulajdonképpen nem egyéb, mint a közönséges optimizmus megfordítottja, mert csalálmait nem a jövőben, hanem a múltban üzi.

Reviczky dicséretére legyen mondva, hogy ő sohasem hajhászta a hangulatot; inkább lemondott a külső hatás eszközeiről, csakhogy egyszerű maradjon [...]. Nem kereste a ragyogó színeket, nem csillogott álfényben, hanem legfőképpen édes bensőségre tört. De épp ez az erénye nagyon feltűnővé tette költői erejének fogyatékoságát. A hangulatnak költői – példaképpen csak Lenaura emlékeztetek – mind mély érzékkel birtak a természet iránt; Reviczky magánya azért oly kietlen, mert neki a természet iránt egyáltalán nincs érzéke. Ha egy verskötetből csak a költő beteg, bus én-je mered ki, hadd lássuk őt legalább valamely természeti környezetben; [...]. De Reviczkynek hegy, völgy, erdő, liget mit sem mondanak. Költeményeinek tulajdonképpen helyszíne nincs is. [...]

A természet iránti érzék hiánya okozza, hogy Reviczky hangulatai szürkék maradnak, bár igaz minőségből fakadtak. Innen van továbbá, hogy leírásai oly gyöngék, bágyadtak. Hideg, a természet képein föl nem melegendő fantáziával, élénk hangulatot kelteni lehetetlenség. [...]

És mily bágyadt a kép, melyet a »Pán halála« című költeményben a tengerről ad [...]. Nemcsak a tengerről, de még a városligeti tóról sem szabad ily képet adni. Az ilyen merő »szóköltészet« egészen a század első felének idealisztikus iskoláira emlékeztet.

Átlapozva Reviczky könyvét, mi sem tűnik föl inkább, mint az, hogy a költő, mennyire szegény élményekben, mennyire nem érzik meg versein az eleven helyzet, melyből fakadtak. Pedig ettől függ a lírai költészet közvetlensége. Nem akarok nagy példákra hivatkozni, nem akarok arra utalni, hogy Petőfi eleven helyzetekben hogy adja egész életének költői képét; Reviczkyt csak kortársaihoz mérem, és bármiben álljon ő Endrődi vagy Rudnyánszky fölött, annyi bizonyos, hogy a közvetlenséget nála legnagyobb mértékben nélkülözzük. Virág a költemény, melynek gyökerét mindig valamely megkapó életmozzanatban kell keresnünk. És minél távolabb esik a vers attól az élethelyzettől, melyben gyökeredzett, annál szintelenebb, annál kevésbbé bír a közvetlenség megbűvölő erejével. Virágok a Reviczky versei is, csakhogy nagyon messze estek már a talajtól, melyből élet-erejüket szívták; leszakasztott virágok, melyek sokáig pohárban állottak; illatuk még van, szelid, édes illatuk, csakhogy színehagyottak és hervatagok. [...]

Reviczkyre nézve épp az a jellemző, hogy hangulatai sem nem természeti képekből, sem nem eleven életmozzanatokból, hanem reflexiókból származnak. [...] Reflexiója által emelkedik ő úgy Endrődi, mint Rudnyánszky fölé, ámbár a poézis egyéb eszközeit tekintve alattuk marad. [...]

Az eszmék poéziséhez fölemelkedni nem tud, mert maguk az eszmék neki csak hangulatnak tárgyai. Innen van, hogy egyszer Epikur elveit hirdeti, máskor meg budhista lesz, majd istent, majd meg a sátánt dicsőíti. [...]

Reviczky poézisében nem annyira az élethelyzetek, mint inkább az élet fölötti elmélekedéseknek jutnak néha összeütkezésbe. [...] Szóval vannak neki igazi benső ellentmondá-

sai, melyek onnan származnak, hogy hangulatait nem a változó élethelyzetekből, hanem a megváltozott reflexióból meríti.

De Reviczky legfőképp azért nem emelkedhetik az eszmék poéziséhez, mert [...] a nagy eszméket is a kezdetnek kezdetéről fogva, mint elvesztetteket siratja. Egyéniségének és költészetének ez a vonása az, mellyel kibékülni lehetetlen. Én értem azt, ha valaki harczol eszmékért és e harczban olykor vereséget szenved, de hogy valaki örökké vesztett csatákról énekeljen anélkül, hogy őt valaha csatázni láttuk volna: az előttem megfoghatatlan marad. [...]

Reviczky poézisének érdeme, hogy kifejezésre juttatja a korszellem némely pesszimiztikus hangulatait. Nagy olvasottságu, művelt szelelmű költő, ki igazi művésziességre tör és súlyt fektet a választékosságra, a formák szabatoságára, a szerkezet belső kerekességére és kinek erős érzéke van a dallam, a rhytmus iránt. De hátat fordít a dolgoknak és egy képtelen életfőlfogás rabja.” (Palágyi Menyhért: *Magány. Pesti Napló* 1889. március 12. 71. sz. 1–2.)

Az *Erdélyi Híradóban* Esztegár László szolt hozzá a pesszimizmus-kérdéshez:

„Egy ember, kinek bölcsőjétől kezdve mostanig a magány jutott osztályrészül, kit szülői karok nem öleltek át, ki soha sem érezte az anyai csók édes melegét, ki félreismerve, mellőzve s a sorssal küzködve élte le napjait, s ki a szerelmet is csak azért ismerte meg, hogy ezzel is több legyen csalódásainak, keserűségeinek száma – ez Reviczky Gyula. De ezek mellett ő költőnek született, kinél a szenvedés, a mellőzés, a hideg magány kétszeres sullyal bir, akinek lelkében egy szép világ után való vágy él, kinél a lemondás sokkal nehezebb. S ő látja azt a szép világot, de hát neki a sors igáját kell hordania, be kellene állnia a csuszó-mászó tányérnyalók közé, s hogy ily körülmények között elveszti lelkének összhangját, undorral fordul el az élettől, hol csak piszkot lát – a dolgok természetéből folyik. E talajból csak *pesszimizisztikus költészet* fejlődhetik ki, melynek jogosultságát bizonygatni ma már teljesen fölösleges.

A »Magány«-ról eddig megjelent kritikák között [...] találunk egy párt, melyek Reviczkyról el akarják háritani azt a vádat, hogy ő pesszimista. Egész határozottan nem tagadják meg a pesszimizisztikus irány jogosultságát, de oly buzgalommal bizonygatják, hogy Reviczky nem pesszimista, mintha az legalább is halálos bűn volna.

Akik a Reviczky eszményiségéről fentebb vázolt képet megfigyelték, észrevehették abban azon elemeket, melyek egy pesszimizistát létrehoznak. Érzékeny szív, melynek érzelme csak kinra szolgálnak; szeretet után való vágy, mely azonban a magányban föl nem lelhető; a léleknek magas szárnyalása, azonban kicsinyes érdek miatt meg kell szegni a szárnyakat; élvezetek óhajítása, melyekről le kell mondani; s mindezek mellett egy olyan lélek, mely minden kin bajt óriásinak gondol s mint ilyent érez át. Ezekután csak az élet megutálása jöhet, s amint a költő a saját szemén keresztül az egész világot olyannak látja, mint a magáé, létre jön a pesszimizmus.” (Esztegár László: *Magány. Erdélyi Híradó* 1889. március 14. 65. sz. 1–3.)

Március 19-én Reviczky már olvasta Koroda bírálatát az *Ország-Világban*, hiszen így köszönte meg: „Köszönöm a rokonszenves, szép ismertetést; ennek legalább van tenorja, ami a többi bírálatban nem volt.” (Reviczky Gyula levele Koroda Pálnak. – OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 40. levél) Persze nem meglepő Reviczky megelégedettsége, Koroda ugyanis a következőket írta:

„A legújabb magyar líra legnemesebb irányának nagy küzdelmei voltak. A népieskedő, hazafias szlamokat zengő és Petőfit vagy Aranyt utánzó líra elavult, más érzéseknek, új világnézetnek, új törekvéseknek kellett hangot adnia és hasonlíthatatlanul szigorúbb formai követelményeknek megfelelnie. A régi iskolák utolsó mohikánjai erőlködtek, hogy fejlődését gátolják; a közönségben pedig, mely az előző évtizedek irodalmi termékeit csupán hazafias buzgalomból, minden válogatás nélkül szedte fel, visszahatás támadt: majd-

nem teljes részvétlenség az új irodalom iránt. És ha a legújabb magyar líra ily mostoha viszonyok közt is diadalokat tudott aratni: ez benső erejének meggyőző bizonyossága.

E diadalok legfényesebbjét Reviczky Gyula előttünk fekvő kötete képviseli. Összes új költőink közt neki van legemelkedettebb világnézete. [...] Mert Reviczky Gyula kiválósága és jogcíme arra, hogy ne csupán hazája irodalom-történetében szerepeljen, éppen abban áll, hogy ő a modern pesszimizmus első igazi lírikusa. Mióta Schopenhauer bölcsészete uralomra emelkedett, sok helyütt és sokan próbálták a pesszimizmus líráját megalkotni, de még a figyelemre legméltóbbaknak is [...] kísérletei hajótörést szenvedtek, mert ők bölcselmi *eszméket* nyersen akartak átvinni a költészetbe, mely ezeket nem fogadhatja be. Reviczky Gyula, velük ellentétben, élményeiből közvetlenül fakadt, mélyen átérzett *hangulatokat* fejez ki, melyekből az élet pesszimiztikus felfogása tápot meríthet.

E pesszimizmus kettős forrása: a rajongás mindazért, mi az életnek értéket és nemesiséget adhat és a mindezt parodizáló közvetlen valóságnak mélyre ható tekintettel való felismerése, könyörtelenül a látszatok iránt.” [(k. p.): *Magány. Ország-Világ* 1889. március 16. 12. sz. 186–187.]

Koroda cikkéből nagy polémia kerekedett, ugyanis néhány odaszurkálásából egy másik recensens, Kozma Andor magára ismert, s visszautasította Koroda neki szóló üzeneteit, melyeket egy hónappal korábbi írására írt reflexióként. Kozma akkori véleménye szerint Reviczky ugyanis „nem pessimista, nem a világ-fájdalom bántja. Nincs kétségbe esve az emberiség sorsa felett. A saját egyéni buja fáj neki, a saját egyéni sorsát tudja vigasztalannak. [...] Erzékeny, sentimentális egyéniség. Csöndes szemlélődő, objectív philosoph a világgal és az emberiséggel szemben. Látja a szépet, a jót, látja a roszt is, de nem úgy látja, mintha a lét nagy harcában föltétlenül a rossz diadalmaskodnék. [...] A verskötet nemcsak verseket tartalmaz, hanem egy egész poétát is. [...] Poétai eszme, hangulat, kép bőségesen ragyog e versekben – de nem egyszer fáj nélkülőznünk elrendezésükben az öntudatos, itéletes és izléses művészt. [...] a kötet kincsestára a »Változatok« című könyv.” (Kozma Andor: *Irodalom. Magány. Nemzet* 1889. február 19. 50. sz. 1–2.)

A vita – némi személyeskedéstől sem mentes kérdések mellett – alapvetően arról folyt továbbra is, hogy Reviczky pesszimista-e (mint azt Koroda állította), vagy ahogy Kozma vélekedett: „Én úgy találtam, hogy Reviczky alapkaraktera nem a világ, az emberiség sorsa felett való kétségbeesés, hanem a szomorúság. Ha »K+p« úr ellenkező fejtegetései még kételyt támaszthattak volna bennem igazam iránt, eloszlatta azt maga Reviczky Gyula. Igen, ő maga, aki hozzám intézett kedves levelében biztosított róla, hogy teljesen úgy értelmeztem az ő érzelmi és gondolatvilágát, mint ahogy azt ő maga érzi és gondolja. Ő teljesen tudatában van annak, hogy ő nem pesszimista, ő csak szomorú.”

A dologhoz nem sokkal később többen is hozzászóltak, maga Reviczky magánlevelezésében így dühösködött: „Jancsó cikke [Jancsó Benedek kritikája: *Alföld* 1889. március 31. 75. sz.] rémitően ostoba; amellettt rüpők; már maga elég arra, hogy kötetem fogadtatásával ne legyek megelégedve. A kötetnek majdnem egyharmadát kivetendőnek találja (ezt a Kozma-féle »Zahará«-nak köszönhetem) [Reviczky itt Kozma Andor kritikájának egy kitételére utalt, amely a *Nemzet* 1889. február 19-i számában jelent meg, s amelyben Kozma azt írta: „Egészen a legtöbb verset tartalmazó »Változatok« könyvéig, valóságos verses Saharán vándorol a csüggedő olvasó, s csak itt-ott lel egy-egy bájos oázra”, emellett pedig Reviczky kötetét még mindig csak – ígéretnek tartja.] A Kozma-féle polémia nem avatkozom. [Kozma Andor *Nemzet*-beli írására Koroda vágott oda az *Ország-Világ*ban leadott recenzióban (*Ország-Világ* 1889. március 30. 14. sz. 218–219.)] Kicsinyes hiúságnak tűnnék fel. Én udvarias köszönő levelemben megírtam neki, hogy szomorúság és pesszimizmus nem egyértelmű szók s hogy például Figaróban több a pesszimizmus, mint Hamletben. (Egyébiránt, hogy mit értek pesszimizmus alatt, megírtam a Magyar Szalon-

ban 1884-ben, Alexander B. könyvéről írt cikkemben.)” (Reviczky Gyula levele Koroda Pálnak. – OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 42. levél)

Jancsó Benedek cikke egyébként tényleg nem nélkülözte a némileg lekezelő, sőt néhol fölényeskedő megállapításokat: „Bús, beteg, boldogtalan, ellenmondásoktól gyötört lélek – írta Reviczkyről. – Meg van verve érző szíve miatt a zord világon. A pesszimizmus leg-határozottabb képviselője költői irodalmunkban. Ez a bölcséleti világfelfogás alapja költői szemlélődéseinek s irányzója érzései hánykodó hullámainak. A pesszimizmus a modern kor lelkében gyökeredző világszemlélet. Senki sem mentt tőle azok közül, kik el nem zárkozhattak a kor eszmeáramlatai elől. Mindnyájunk lelkében van valami a kor e betegségéből, bármint tagadjuk is. Mindnyájan elvesztettük ártatlan naivságunkat, hitünket s lelkesedésünket. Pozitívizmusunk, mellyel kötelességeinkbe kapaszkodunk, maga sem egyéb e betegség eredményeinél. Hitünket elveszítve, egyetlen mentő horgonyunkba, a kötelességérzetbe fogódzkodunk, hogy megállhassuk azt a harcot, melyre a társadalmi bonyolult viszonyok s az élet mindinkább terhesebbé váló föladatai kényszerítenek. Ezért van a pesszimizmusnak jövője s vele együtt jogosultsága és talaja a mi irodalmunkban is a Reviczky költészetének. [...] Reviczky költészetének van egy nagy árnyoldala is: ritkán sikerül neki igazi művésszé lenni eszméi, érzései kifejezésében. Emiatt nagyon sok zavaró hatást érzünk, mikor kötetét olvasva keressük benne az igazán gyönyörködtető művésziest. A kötetbe foglalt verseknek majdnem egy harmada alatta áll, vagy nem haladja meg az átlagos lírai versek színvonalát sem. [...] E kötet inkább egy nagyobbszabású tehetség vívódó, küzdő erőit mutatja, mint magát a művészi összhangra és teljességre jutott tehetséget.” (*Fővárosi Lapok* 1889. március 29. 86. sz. 629–631.– Az említett Reviczky-cikk, amelyben Reviczky Alexander Bernát *A XIX. század pesszimizmusa* (1884) című könyve kapcsán értekezett, a *Századunk pesszimizmusa. Magyar Szalon* 1884. I. 362–368. – Az idézetet záró ellentétpár: a Beaumarchais-műre és a *Hamletre* való utalás is ebből a cikkből való.)

Fél év sem telt el azonban, s a kortársak Reviczky-értékelése újra teljesen megváltozott. Halálával újfent több, egészen más megítélés alá eső szempont tolakodott a költői tehetség megmértetése elé. Ennek jellemző példáját adja a korábban a kötetet legkeményebben bíráló recenzensek egyike, Palágyi Menyhért, akinek – kerülve most bármiféle elemzést – elég egymás mellett olvasnunk a márciusi *Pesti Napló*-beli kritikáját és a néhány hónappal későbbi Reviczky-émlékbeszédét, amelyben a tavaszi vélekedésétől meglehetősen távol álló hangon szól a költőről: „Gyönyör volt vele mint bajtárssal egy sorban küzdeni, sőt mi több, gyönyör lehetett ily fenkölt szellemű ellenféllel birni, ha az elvi eltérés úgy követelte.” Palágyi ugyanitt azt is állította, hogy Reviczky valójában az akadémikus irodalom elleni viaskodásba pusztult bele: „Évtizedek óta lappangó harc az ósdi hivatalos jellegű irodalom közt egyrészt, s az irodalomnak modern szellemű szabad munkásai közt másrészt. Az írói nemzedékek egész sora sinlette már meg ez áldatlan tusát. Reviczky Gyula egyenesen e harcnak áldozata.” A cikk végén pedig Reviczkyt először a magyar irodalmat az európai színvonalhoz emelő képviselőjének, majd – némiképp váratlan fordulattal – a nemzeti irodalom legfőbb védőjének, a nemzeti érdekek és a nemzeti identitás őrzőjének nevezte: „Drága áron vásároljuk meg irodalmunk lassu továbbfejlődését. Lángoló, rajongó szíveknek az út közepén kell megtörniök, nemes fiatal erőknél az élet nyarán kell sirba szállniok, hogy egy-egy fokkal közelebb hozzuk művelődésünket az európai nivóhoz. Szomorú látvány arra nézve, ki újabb irodalmunk történetét áttekinti. És mégis van benne valami magasztos, valami fölemelő. Nagyszerű, dicső cél lehet az, melyért annyi kiváló egyéniség áldozta föl magát. Csak az oly fönséges eszme, mint a hazai művelődés és irodalom önállósítása, európai színvonalra emelése támaszthat oly rajongó martirokat, amilyen Reviczky Gyula volt, s előtte és mellette annyi más. Nem arról a nemzeti műveltségéről és irodalomról van itt szó, mely a modern szellem kizárásával akarja egyéniségün-

ket megvédeni, hanem arról, mely az idegen ránk törő kulturákat és főleg a németet, saját fegyvereikkel törekszik megverni, és a hazai irodalmat diadalmasan minden idegen behatás fölé emelni, hogy a magyar szellem legyen az, és ne más, mely fényével bevilágítja Európa keletét.” (Palágyi Menyhért: *Emlékezésed Reviczky Gyula fölött. Pesti Hírlap* 1890. január 7. 6. sz., január 9. 8. sz.)

Justh Zsigmond könyvtárában, mely ma is elkülönítve megtalálható az OSZK-ban, fennmaradt a kötetnek egy Reviczky által kézzel gondosan végigkorrektúrázott példánya is, mely kiterjed egészen a központosásbeli vagy a rövid-hosszú ékezetek jelzésére is. Ennek a figyelmesen korrigált kötetnek a példáján – melynek javításai Reviczky szöveggondozói alaposságáról tanúskodnak – döntöttem úgy, hogy a Reviczky életében, a saját szerkesztésében megjelent két kötetben a kötetbeli versváltozatokat tekintem főszövegnek – akár a megtalált kézirat ellenében is. A bejegyzésekből és a különböző íróeszközzel beírt javításokból ugyanis látható, hogy Reviczky legalább kétszer végigolvasta és korrigálta ezt a kötetét, nyilván nem történt ez máshogyan a nagyon várt első kötet megjelenésekor sem. Justh Zsigmond kézírásával a belső borítón a következő bejegyzés olvasható: „Reviczky Gyula által javított kefélenyomat. Tőle kaptam 1889. febr. 2 án.” [A kötet jelzete és címléírása: OSZK, Justh Zsigmond könyvtára 10. Reviczky Gyula: *Magány. Ujabb költemények*. Kiadja a Kisfaludy Társaság. Bp., Révai, 1889. (A kiadvány belső borítóján kiadóként a Légrády Testvérek neve van feltüntetve, Reviczky kézzel javította Révai-ra. A kötet egyébként megjelent 1889-ben, de erre már a Révai Testvérek vannak kiadóként rányomtatva.)

A kötet elé írt mottó a *Magamról* című vers zárósora. Ez a verssora került síremlékére is, melyet 1891. június 21-én avattak föl. Síremlékét Köllő Miklós alkotta meg. „A síremlék szarkofágján a költészet gyászbaorult muzsája ül, bal kezében aranyhúrú lant, jobbujában pálma van. A fölírása ez: »A világ csak hangulat Reviczky. Reviczky Gyula 1855–1889. Közadakozásból emelte a Petőfi-Társaság.«” [(Rozsonai Győző: *Reviczky Gyula. Fogarasi Hírlap* 1914. 12. sz. 4.); (Reviczky Gyula síremléke. *Vasárnapi Ujság* 1891. június 28. 26. sz. 425. – A síremlék képét közölte a *Magyar Szalon* (1891. 15. köt. 493.);]

(151.)

MAGÁNY – [1885. november 15. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: FL 1885. november 15. 279. sz. 1855.; **kötetközlések:** *Magány* 1889. **FSZ**; Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; Komlós 1955.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996. (d. n.);

A Komlós-kronológiában szerepel, az *FL*-beli közlést jelzi;

Szövegváltozatok: FL-közlés: ékezetbeli, központosásbeli, helyesírási, egybe-külön írás-módbeli elt., 1. vsz. 1. sor: gagyogtam h. *dadogtam*, 1. vsz. 2. sor: 4. vsz. 6. sor: Virág ölen h. *Virágokban*, 6. vsz. 1. sor: sose h. *sohse*; 7. vsz. 4. sor: Jehova h. *Jehovah*;

Magyarázatok: *Szanzára, szamszára* (szanszkrit) – A hindu mitológiában a világ körforgása, az evilágiság. A fogalomról kicsit bővebben a *Sansara* című vers magyarázataiban (lásd a Datálatlan, behatárolható idejű verseknél);

Jób – Alakjáról és mítoszáról bővebben a *Tedeum* és *A bolondok házából* című versek magyarázataiban (lásd mindkettőt az *Ifjuságom* című kötet versei között);

Jehova – A héber istennév (JHVH) elferdített változata, mely meggyökeresedett a köznyelvben;

S az életszomj, a lelki éhség,

Mint Tantaluszt, úgy marjanak? – Tantalos, Tantalus – Görög király. A hagyomány szerint apja Zeusz. Az istenek kedveltje volt, részt vehetett lakomáikon. Nagy hibát követett el azonban – a mítosznak több változata is van –, az egyik szerint nektárt és ambróziát lopott az istenek asztaláról és halandóknak adta; a másik szerint saját fiát, Pelopszt tálaltatta fel lakomául az isteneknek, hogy mindentudásukat próbára tegye. Büntetésül az istenek az alvilágban örökös, olthatatlan éhségre és szomjúságra ítélték, állig a vízben állva, feje fölött gyümölcsök csüngtek, de sem a vizet, sem a gyümölcsöt nem érte el szájával;

Nirvána – A fogalomról bővebben lásd a *Nirvána* című vers magyarázatait (lásd az *Ifjúságom* című kötet versei között);

Megtudnád, álmok álmodója

Hogy élni szép, de halni szebb. – Utalás Asbóth János 1878-ban írt, de 1882-ben második kiadást megért, hasonló című (*Álmok álmodója*) regényére, melyben a főhős – bár semmilyen téren nem sikerült elérnie célját – mégsem lesz öngyilkos, s az életet választja. Reviczky e döntés helyességét vitatja.

A regény utolsó mondatai:

„– Nincs miért élnem...

– Az élet kötelesség! – válaszolta az öreg pap.

Igen: az élet kötelesség! Van miért élni, mert az élet kötelesség!

Egész életem nem volt semmi, mert minden volt, csak kötelesség nem. Még egyszer ki fogok lépni az életbe. [...]

Ki az életbe!

»Munkálkodó légy, nem panaszkodó!«

EMMA I – XI.

Magyarázat: A ciklus előtti mottó a *Szerelmi epilóg* című vers 8. vsz.-ának 3–4. sora.

(152.)

I. KÖNYVEMMEL – [1883. május 27. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: Május (Debrecen) 1883. május 27. 8. (*Emma* 5. címmel, *Verseim egy példánya elé* alcímmel); **kötetközlések:** Magány 1889. **FSZ**; Kor. 1895. (önkéntesen besorolva, *Emma XLI.* külön címmel); Kor. 1902. (önkéntesen besorolva, *Emma XLI.* külön címmel); Kor. 1904. (önkéntesen besorolva, *Emma XLI.* külön címmel); Paku 1944.; NGB 1969. (ciklusszámozás n.); NGB 1989. (ciklusszámozás n.); VP 1996.;

Szövegkritikai jegyzet: dátumkor.: 1883. (a folyóiratközlés alapján, eddig d. n.);

Szövegváltozatok: Május-közlés: egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központozásbeli elt.; 2. vsz. 1. sor: sokáig kárhozott h. *soká' elkárhozott*; 3. vsz. 1. sor: Így h. *Itt*;

Magyarázatok: Az alkalmi kiadvány alcíme: Emléklap a „debreczeni Jótékony Nőegylet” által 1883-dik évi május hó 27-dikén rendezett népünnepre. Az egyszeri lap szerkesztői Géressy Kálmán és Karczag Vilmos voltak. A lapba Gyulai Pál *A vén almafa* című költeményét küldte el;

És úgy kísért, mint égi fény,

Én gyönyörű Beatricém! – Utalás Dante Alighieri szerelmére, Beatricére, aki az *Isteni színjáték* című művében a költőt kíséri útján.

(153.)

II. [TE VAGY MÉG MOSTAN IS SZIVEMNEK...]/ RÉGI SZERELEM – [1883. október 6. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: OrszVil 1883. október 6. 643. (*Régi szerelem* címmel); **kötetközlések:** Magány 1889. **FSZ**; Kor. 1895. (önkéntesen besorolva, *Emma XLII.* külön cím n.); Kor. 1902. (önkéntesen besorolva, *Emma XLII.*, külön cím n.); Kor. 1904. (önkéntesen besorolva, *Emma XLII.*, külön cím n.); Paku 1944. (külön cím n.); NGB 1969. (*Te vagy még mostan is...* kezdettel, ciklusszámozás n.); NGB 1989. (*Te vagy még mostan is...* kezdettel, ciklusszámozás n.); VP 1996. (külön cím n.);

A Komlós-kronológiában szerepel, az OrszVil-beli közlést jelzi;

Szövegváltozat: OrszVil-közlés: egybe-különírási, központozásbeli, ékezetbeli elt.; 4. vsz. 1. sor: *Fut az idő! S szeress akárkit.*

(154.)

III. [NEM VOLTÁL MÁR IFJU LÁNYKA...] – [1885?]

Kézirat: nincs;

Kötetközlések: Magány 1889. **FSZ**; Kor. 1895. (önkéntesen besorolva, *Emma XLIII.*, külön cím n.); Kor. 1902. (önkéntesen besorolva, *Emma XLIII.*, külön cím n.); Kor. 1904. (önkéntesen besorolva, *Emma XLIII.*, külön cím n.); Paku 1944. (külön cím n.); NGB 1969.

(kezdősor szerint, ciklusszámozás n.); NGB 1989. (kezdősor szerint, ciklusszámozás n.); VP 1996. (külön cím n.);

Szövegkritikai jegyzetek: A vers eddig datálatlan volt. A következő három sor alapján nagyon valószínű az 1885-ös keletkezési évszám, hiszen Emmát 1875-ben ismerte meg:

*Hogy először láttalak;
És azóta egyre-másra
Tiz esztendő elhaladt.*

(155.)

IV. [EMLÉKED, MINT VIRÁG A KÖNYVBEN...] / EMLÉKED... – [1885. június 21. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: Pikáns Lapok 1885. június 21. 25. sz. 2. (*Emléked...* címmel); **kötetközlések:** Magány 1889. **FSZ;** Kor. 1895. (önkéntesen besorolva, *Emma XLIV.*, külön cím n.); Kor. 1902. (önkéntesen besorolva, *Emma XLIV.*, külön cím n.); Kor. 1904. (önkéntesen besorolva, *Emma XLIV.*, külön cím n.); Paku 1944. (külön cím n.); NGB 1969. (kezdősor szerint, ciklusszámozás n.); NGB 1989. (kezdősor szerint, ciklusszámozás n.); VP 1996. (külön cím n.);

Szövegváltozat: Pikáns Lapok-közlés: ékezetbeli, központosásbeli elt.; 3. vsz. 4. sor: *Vagy a mi rosszabb tréfa ennél.*

(156.)

V. [MÉG MOST IS VÉLED, CSAK TEVÉLED...] – [1885. november 1. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: KépCsalL 1885. november 1. 6. sz. 83. (*Emmához* címmel); **kötetközlések:** Magány 1889. **FSZ;** Kor. 1895. (önkéntesen besorolva, *Emma XLV.*, külön cím n.); Kor. 1902. (önkéntesen besorolva, *Emma XLV.*, külön cím n.); Kor. 1904. (önkéntesen besorolva, *Emma XLV.*, külön cím n.); Paku 1944. (külön cím n.); NGB 1969. (kezdősor szerint, ciklusszámozás n.); NGB 1989. (kezdősor szerint, ciklusszámozás n.); VP 1996. (külön cím n.);

A Komlós-kronológiában szerepel, a *KépCsalL*-beli közlést jelzi;

Szövegváltozat: KépCsalL-közlés: egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 6. vsz. 3. sor: *Mely téged megmutat szívemnek;*

Magyarázat: *húri* – Lásd a *Sok szép leány van a világon...* kezdetű vers magyarázatában (az *Iffjúságom* című kötet versei között).

VI. UTÓHANGOK 1–2. / EMMÁNAK. EMLÉKEZÉS 1877-RE

(157.)

1. [SZIVEM, MIÓTA TÁVOL ESTÜNK...] – [1884. április 13. előtt]

(158.)

2. [A SZERELEM NÓTÁI FOGYNAK...] – [1884. április 13. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: **1.** ArH 1884. április 13. 87. sz. 1. (*Emmának. Emlékezés 1877-re* címmel); **2.** FL 1884. május 28. 125.; **3.** Füg. 1886. január 10. 10. sz. (2.) (*I., II.* alcímmel, a versek külön cím n.); **kötetközlések:** Magány 1889. **FSZ;** Kor. 1895. (önkéntesen besorolva, *Emma XLVI. Utóhangok. 1–2.* címmel); Kor. 1902. (önkéntesen besorolva, *Emma XLVI. Utóhangok. 1–2.* címmel); Kor. 1904. (önkéntesen besorolva, *Emma XLVI. Utóhangok. 1–2.* címmel); Paku 1944.; NGB 1969. (*Utóhangok 1–2.* címmel, a versek külön cím nélkül, ciklusszámozás n.); NGB 1989. (a versek külön cím n., ciklusszámozás n.); VP 1996. (a versek külön cím n.);

A Komlós-kronológiában szerepel, az ArH-beli közlést jelzi, *Utóhangok I. (Szívem, mióta*

távol...) és *Utóhangok II.* (*A szerelem nótái fogynak*) címmel, feltünteteti az *FL*-beli megjelenést is *Utóhangok I., II.* címmel;

Szövegváltozatok: 1. *ArH*-közlés: *Szívem, mióta távol...: 2. vsz. 3. sor: Mért h. Mit; A szerelem nótái fogynak...: központosásbeli elt.; 3. vsz.*

Isten veled, sok édes álom!

Szerelmem, üdvöm, ifjúságom!

Még élek, még szívem dobog:

De már szeretni nem fogok;

2. *FL*-közlés: *Szívem, mióta távol...: központosásbeli elt.; A szerelem nótái fogynak...: központosásbeli elt.; 3. vsz. 1. sor: fényes h. édes;*

3. Függ-közlés: *Szívem, mióta távol... kezdetű versben: egybe-különírási, központosásbeli elt.; 2. vsz. 1. sor: mit vesződjem h. mért tünődjem; A szerelem nótái fogynak... kezdetű versben: egybe-különírási, központosásbeli elt.; 1. vsz. 3–4. sor:*

Lányért hevílni nem tudó,

Fénytől, virágtól bucsuzó.

(159.)

VII. [MI LENNE, HOGYHA ÖSSZEJÖNNÉNK...]/ UTÓHANGOK III. – [1884. október 8. előtt]

Kézirat: OSZKKt. Analekta 5129. r. (lila tintás, a *Nézd a folyót* című, Lenau-versfordítással egy lapon);

Közlések: 1. *FL* 1884. október 8. (1.); 2. *MHáziaszony* 1885. november 15. 46. sz.; **kötet-közlések:** Magány 1889. **FSZ**; Kor. 1895. (önkéntesen besorolva, *Emma XLVII.*, külön cím n.); Kor. 1902. (önkéntesen besorolva, *Emma XLVII.*, külön cím n.); Kor. 1904. (önkéntesen besorolva, *Emma XLVII.*, külön cím n.); Paku 1944. (külön cím n.); NGB 1969. (kezdősor szerint, ciklusszámozás n.); NGB 1989. (kezdősor szerint, ciklusszámozás n.); VP 1996. (külön cím n.);

A Komlós-kronológiában szerepel, az *ArH*-beli közlést jelzi (1884. október 8-i dátummal), *Utóhangok III.* címmel. [Az *ArH*-ban ez a vers nem jelent meg. A dátum azonossága miatt Komlós valószínűleg elírta a lelőhelyet.];

Szövegkritikai jegyzet: dátumkor.: 1884. (a folyóiratközlés miatt, eddig d. n.);

Szövegváltozatok: OSZK-kézirat: ékezetbeli, központosásbeli elt.; 1. vsz. 2. sor: *Még egyszer*, (áth. ~~annyi év után~~) (felette) *már véletlenül*; 2. vsz. 1. sor: (áth. ~~Szerelmünk rég~~) (felette) *Tünt ifjúságunk szenvedélye*; 2. vsz. 2. sor: (áth. ~~Lázban~~) *Vajon lobogna-e megint?*; 2. vsz. 3. sor: (áth. ~~Még egyszer lángot vetne-e~~) *Vagy nincs varázs*, (áth. ~~mely a kiégett~~) (fölötte, áth. ~~mégegyszer képes~~) (fölötte, áth. ~~felszítmi~~) (alatta) *tüzelni*; 2. vsz. 4. sor: (áth. ~~Szívet meg tudja gyújtani~~) (áth. ~~Kiégett, néma~~) (fölötte) *Új szerelemre megint meggyujtaná?* (alatta) *szíveink?*; a 3. vsz. és a 4. vsz. fölcserélve, de beszámozva, 3. vsz. 1. sor: (áth. ~~Öly-hidegek~~) (áth. ~~Hogy~~) (fölötte, áth. ~~Att~~) (fölötte) *Szívem, megváltoztunk! oly lemondók*; 3. vsz. 2. sor: (áth. ~~Lemondók és~~) (fölötte) *Vagyunk ma is türelmesek*; 4. vsz. 1. sor: (áth. ~~Csak most tudtam meg~~) (fölötte) *Meglátogat sz még álmaimban*; 4. vsz. 2. sor: (áth. ~~Nem~~) (áth. ~~Még most is~~) (alatta) *Csókkollak és átölel karom*; 4. vsz. 3. sor: (áth. ~~5-hogy~~) (alatta) *De ébren aztán nevetek csak*; 4. vsz. 4. sor: (áth. ~~Ez érthetetlen álmokon~~) (fölötte) *Hogy én ilyesmit álmodom*; a 4. vsz. és a 3. vsz. között: (áth. ~~Lemondttam én, te is lemondttát~~);

1. *FL*-közlés: ékezetbeli, helyesírásbeli, központosásbeli elt.;

2. *MHáziaszony*-közlés: ékezetbeli elt., 1. vsz. 2. sor: *Még egyszer, csak véletlenül?*

(160.)

VIII. DICSŐSÉG – [d. n.]

Kézirat: nincs;

Kötetközlések: Magány 1889. **FSZ**; Kor. 1895. (önkéntesen besorolva, *Emma XLVIII.*); Kor. 1902. (önkéntesen besorolva, *Emma XLVIII.*); Kor. 1904. (önkéntesen besorolva, *Emma XLVIII.*); Paku 1944.; NGB 1969. (ciklusszámozás n.); NGB 1989. (ciklusszámozás n.); VP 1996. (külön cím n.)

(161.)

IX. ÉNEKEK ÉNEKE – [1887]

Kézirat: OSZKKt. Fol. Hung. 1858/3 r–v. (csak az 1–2. vsz. és a 3. vsz. 1–4. sor, fekete tollal és ceruzával, a versön ceruzával, az utolsó előtti 2. sorban fekete tollas jav.);

Kötetközlések: Magány 1889. **FSZ**; Kor. 1895. (önkéntesen besorolva, *Emma XLIX.*); Kor. 1902. (önkéntesen besorolva, *Emma XLIX.*); Kor. 1904. (önkéntesen besorolva, *Emma XLIX.*); Paku 1944.; Komlós 1955.; NGB 1969. (ciklusszámozás n.); NGB 1989. (ciklusszámozás n.); VP 1996. (d. n.);

A Komlós-kronológiában szerepel, az *Új Nemzedék*-beli közlést jelzi;

Szövegváltozatok: OSZK-kézirat: egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 1. vsz. 2. sor: *Oázt* (áth. *sehol-se*) (áth. *nagy-néha*) *hiába leltem útamon*; 1. vsz. 3. sor: (áth. *S*) *Rámtörték*, (áth. *akkor-is, midőn pihentem*) *hogyan pihennem ne lehessen*; 1. vsz. 5–6. sor:

(áth. *Levél az úton egyre*) *Az üldözött vadnál is kimerültebb*

(áth. *Vadak között védtelen*) *Erősek közt egyetlen gyöngye, én*;

2. vsz. 1. sor: *Tovább vonszoltam vérző testemet* (*tam vérző testemet körbekerítve, fölér írva*) *va testem' száz sebével*; 2. vsz. 3. sor: (áth. *Idégen, furesa*) *Embert utánzó nép közé juték el*; 2. vsz. 5–6. sor: a vsz. alatt, betoldással jelezve; 3. vsz. 1–2. sor:

(áth. *Köröttem járt-kelt tőtem megtagadva*) (felette áth. *Csak-nyüzsgött*) (felette) *Köröttem, mint* (betoldás) *a sár bogár ganajba'*

(áth. *Harácsoló*) (alatta betoldva, áth. *Habzsoló*) (áth. *rideg-barbár*) *tömeg* (felette) *Csak nyüzsgött a tisztátalan*; 4. vsz. 7. sor: *Van mért* (áth. *örülnöm*) *hevílnöm*;

Magyarzatok: Reviczky szerelme, Bakalovich Emma, akihez ez a kései vers szól, soha nem ment férjhez. 1887-ben olyan szerencsétlenül törte lábát, hogy hátralévő életét pokoli kínok között élte le, s a toloszékából már nem tudott többé fölkelni. 1889. január 5-én halt meg;

A cím utalás az *Ószövecség* hasonló című könyvére, mely az örök szerelem jelképévé vált. A hagyomány szerint alkotója a fiatal Salamon király volt, valójában azonban különböző időben és szerzőktől való alkotások gyűjteménye;

Korompay H. János a versben egyértelmű Baudelaire-hatást bizonyít, de úgy, hogy – a nyilvánvaló Baudelaire-szövegviszhangok mellett – Reviczkynek éppen a Baudelaire értelmezéseitől való eltérő (létértelmezésbeli, poétikai, modalitásbeli stb.) vonásait emeli ki. (Lásd Korompay 71–72., 75.);

számmum – Észak-afrikai, port és homokot forgató, szárító szél, főleg Arábia és Szíria sivatagain. Az ég elborul a portól, a nap elhalványul, a levegő piros színűvé lesz. A levegő hőmérséklete akár 50°, a homok pedig 70°-ra is felmelegedhet;

Oázt hiába leltem útamon – Az oázis-motívumról bővebben *Az oázis panasza* című versben (lásd az *Ifjúságom* című kötet versei között);

Sakál, hiéna, bős ember-barom. – Esetleges utalás Petőfi *Az örült* című versének 26. sorára („Mert egy hiéna kiása síromból”), valamint a vers záró képeire;

Orfeusz éneke – Orpheus, Orfeusz az ókori mítoszok mesés dalnoka. Trákiában élt, ahol ábrándosan tisztelték Dionüszoszt és a múzsákat, s a hagyomány szerint itt virágoztak a művészetek. Anyja Kalliopé múzsa, felesége pedig egy nimfa, Eurüdiké volt. Lantjával igazi csodákra volt képes: megmozgatta a fákat és a vizeket, megszelídítette az állatokat. Mikor Eurüdikét kígyó marta meg és meghalt, Orfeusz leszállott az alvilágba, s bánata az árnyak királynőjét annyira megindította, hogy megengedte Eurüdikének a világba való visszatérést azzal a feltétellel, hogy nem szabad visszatekinteniük, amíg el nem érik a halandók országát. Orfeusz szerelmi türelmetlenségében azonban nem győzött várni, hátra tekintett, és így végleg elvesztette feleségét;

Te intesz: Csak előre a magasba!

Főlebb, főlebb!... Ott fénylik csillagunk! – Vö. *A küzdelemben* című vers „excelsior” szavának magyarázatával;

Az asszonyok között te drága, ritka; – Áthallás az *Üdvözlégy Mária* (Ave Maria) című imára.

(162.)

X. MÉG EGYSZER – [1887]

Kézirat: nincs;

Közlések: OrszVil 1888. január 1. 1. sz. 2.; **kötetközlések:** Magány 1889. **FSZ;** Kor. 1895. (önkéntesen besorolva, *Emma L.*); Kor. 1902. (önkéntesen besorolva, *Emma L.*); Kor. 1904. (önkéntesen besorolva, *Emma L.*); Paku 1944.; NGB 1969. (ciklusszámozás n.); NGB 1989. (ciklusszámozás n.); VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, az *OrszVil*-beli közlést jelzi;

Szövegkritikai jegyzet: dátumkorr.: 1887. (Az *OrszVil*-közlés alapján nyilvánvaló, hogy a vers már az előző év végén kész lehetett);

Szövegváltozat: OrszVil-közlés: ékezetbeli, központosításbeli elt.

(163.)

XI. SZERELMI EPILOG – [1884. október 5. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: KépCsalL 1884. október 5. 2. sz. 19. (*Szerelmi epilóg* címmel); **kötetközlések:** Magány 1889. **FSZ;** Kor. 1895. (önkéntesen besorolva, *Emma LI.* címmel); Kor. 1902. (önkéntesen besorolva, *Emma LI.* címmel); Kor. 1904. (önkéntesen besorolva, *Emma LI.* címmel); Paku 1944.; NGB 1969. (ciklusszámozás n., 1887-es dátummal); NGB 1989. (ciklusszámozás n., 1887-es dátummal); VP 1996. (1887-es dátummal);

A Komlós-kronológiában szerepel, a *KépCsalL*-beli közlést jelzi;

Szövegkritikai jegyzetek: dátumkorr.: 1884. (a *KépCsalL*-közlés alapján);

Szövegváltozat: KépCsalL-közlés: ékezetbeli, központosításbeli elt., 4. vsz. 3. sor: fájáru
h. fájánál.

FESTETT IDEÁL

(164.)

FESTETT IDEÁL – [1879]

Kézirat: OSZKKt. Fol. Hung. 1858/6 r. (fekete tintás, csak az 1–2. vsz. és a 3. vsz. 1–6. sor);

Közlések: Koszoru 1879. 12. sz. 505–508.; **kötetközlések:** Magány 1889. **FSZ**; Kor. 1895. (cikluscímként és verscímként feltüntetve); Kor. 1902. (cikluscímként, nem verscímként feltüntetve); Kor. 1904. (cikluscímként, nem verscímként feltüntetve); Paku 1944. (cikluscímként és verscímként feltüntetve); NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

Szövegváltozatok: OSZK-kézirat: szakozásbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 1. vsz. 5. sor: *Hol* (bekarikázva *tiltott*) *tréfa-csókokért*; 1. vsz. 6. sor: *S megtapsolták* (áth. *bűnös*) (betoldás) *az álszerelmet*; 1. vsz. 7. sor: *Csók, eskü*, (áth. *vétek*) *szinlelések*; 2. vsz. 1. sor: *sápadt képü h. sápadt arczu*; 2. vsz. 3. sor: (áth. *Most*) (áth. *Ma is ott*) *Lebzel* (áth. *a*) *mint máskor színház tövébe*; 2. vsz. 6–9. sor: a 15. sor után, betoldással jelölve a helyét; 2. vsz. 8. sor: (áth. *Nem*) *Egy nőt se látott* (áth. *senkit*) *még soha*; 2. vsz. 16. sor: *Rideg* (áth. *egy*) *szobában*; 2. vsz. 17. sor: *Körülbegte* (jav.) *Körülbegi*; 2. vsz. 17–18. sor között: (áth. *Zord-metaphy*); 2. vsz. 19. sor: *megzavarta* (jav.) *megzavarja*; 2. vsz. 21. sor: (betoldás) *Mindig csak Leonórárt látta* (jav.) *látta Zoltán*; 2. vsz. 22. sor: (áth. *A boldogságra*) *S az üdvösségre, mostan látta* (jav.) *látja csak*; 2. vsz. 23. sor: *A* (áth. *vastag könyvek*) *nem tanítanak*; 3. vsz. (áth. *Zoltán mint mondtam*) (fölötte) *Te hát ott* (áth. *lehelt és dideregett*) (fölötte) *a színház mellett ácsorog*; 3. vsz. 2–3. sor:

(áth. *A havas sárban a színház előtt*

És ma is várta Leonórárt) (alatta áth. *drága hölgyét*.)

(áth. *És*) (betoldás) *Zoltán és várta* (jav.) *várja* (betoldás) *bájos ismeretlenét*

Kivel csak (betoldás) *néha álmában beszélt*. (fölötte) *olykor*;

Koszoru-közlés: központosásbeli, ékezetbeli, szakozási elt.; 2. vsz. 1. sor: *sápadt képü h. sápadt arczu*;

2. vsz. 3. sor: *Ma is ott lebzel a színház tövébe*;

vsz. 13–14. sor:

Sokszor láttam vékony ruhában

Megindította szívemet;

3. vsz. 16. sor: *S oh, jaj, sokat koplalhatott*; 3. vsz. 18. sor: *S megszántam önt, mert jó vagyok*;

3. vsz. 25. sor és a **FSZ**-ben nem szereplő sorok:

Most Leonóra lesz az ifju foglya

S uralkodó a szenvedély

Ez festi a szerelmi vágy hatalmát;

3. vsz. 29. sor és a **FSZ**-ben nem szereplő sorok:

Feltárja a sejtelmek birodalmát,

Hol millió szebbnél-szebb rózsza nyit.

Így lesz mannává könnye a szegénynek,

Mely kenyerére s poharába hull,

S hálát rebeg jóságos istenének,

Ki angyalt küld vigasztalásaul.

S beszélne még s hallgatná Leonóra,

De a lovak im' prüszkölve megállnak;

5. vsz. 12. és 13. sora közötti, a **FSZ**-ben nem szereplő sorok:

Rózsát keresnek lepke-vágyai.

A telt gyomornak mások álmai.

Biztatja: Nem tiündér, csak földi nő ez!;

5. vsz. 14. sora h. *Madonna véd! az ifju vakmerő lesz...*;

6. vsz. 7–9. sor és a **FSZ**-ben nem szereplő sor:

„Hát így vagyunk?... Féltékeny ön... Bezeg

Megjárt!” S Leonóra is nevet.

(Hogy is ne! borzas, éhező diák,

Ki miatt Zdenkó így heveskedett!)

6. vsz. 10–11. sor és a **FSZ**-ben nem szereplő sor:

„Az utcán szedtem föl szegény fiát.

Megszántam őt – Jó volt a vacsora?

Tudom, ilyet nem evett soha.”

Magyarázatok: *fóliáns* – Nagy alakú, régi könyv;

karmantyú – Melegen bélelt, henger alakú, általában prémes kézmelegítő, melybe a nők télen a kézfejükét és a csuklójukat dugták;

szeraf-ének (héb.) – Az angyalok kilenc karának első rendje. Az Isten iránti szeretet jelképei. Isten trónja körül állnak, s így zengik dicsőségét. Hat szárnyuk van, kettő-kettő a fejükön, a lábukon és a derekukon;

ímez-ámoz – Tessék-lássék beszél valakivel.

EPITÁFIUMOK

Magyarázatok: A ciklus előtti kétsoros mottó a *Volkov-temető* című vers zárósorai;
A ciklus versei a félreértett vagy a sok támadást elszenvedett zsenikről szólnak.

epitáfium (gör.) – Fölrattal ellátott, álló helyzetben befalazott sírkőlap a középkori templomokban, amelynek fölratán a halott érdemeinek méltatása szerepel, általában verses alakban.

(165.)

KATONA JÓZSEF (*Emléktáblájának leleplezésére. 1883. ápr. 16.*) – (1883. április 16.)

Kézirat: PIM Kt. Analekta V. 1370/6 r. (*Bukott óda* alcímmel, fekete tintás kézirat, a 2. és a 7. vsz.-ban ceruzás jav., a 7. vsz.-ban még lila tintás jav. is);

Kötetközlések: Magány 1889. (*1883. ápr. 16.* alcímmel) **FSZ**; Kor. 1895.; Kor. 1902. (*1885. április 16* alcímmel); Kor. 1904. (*Emléktáblájának leleplezésére 1885. április 16.* alcímmel); Paku 1944. (*1885 április 16.* alcímmel); NGB 1969. (*Katona József Emléktáblájának leleplezésére* címmel); NGB 1989. (*Katona József Emléktáblájának leleplezésére* címmel); VP 1996.;

Szövegváltozatok: PIM-kézirat: egybe-különírási, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 1. vsz. 1. sor: vágyik h. *óhajt*; 1. vsz. 2. sor: (áth. *mind napfényre, tapsra vágyott.*) (felette) *ohajtá mind a tapsot* h.; 1. vsz. 4. sor: (áth. *Virágot nőni pinczében ki látott.*); 2. vsz. 1. sor: *S* (áth. *Ű*) *neked*; 2. vsz. 2. sor: (áth. *Bús*) *Hősséddel*; 2. vsz. 2. sor: (áth. *küzdőtt*) *nem hevült*; 3. vsz. 2. sor: Shakespeare-je h. *Shakespeare-e*; 3. vsz. 5. sor: aki ma itt áll h. *a ki* (áth. *csak*) (fölötte) *ma itt áll*; 5. vsz. 1. sor: *a kor*, (beszúrva) *s más*; 7. vsz. 3. sor után: (ceruzás betoldás) *S a hír* (áth. *A hír napfénye sugara csak*) (fölötte, áth. *S a És kit*) *sugára* (fölötte, áth. *esupán*) (betoldás) *csak*; 7. vsz. 4. sor: (áth. *A hír*) (áth. *Neved a hír az aranykönyvébe jegyzé.*) (fölötte, áth. *ma már*) (a sor alatt) *ma már mint halhatatlant emlegetnek.*; 8. vsz. 1. sor: (áth. *S-ti*) *Óh*;

Magyarázatok: Reviczky a gimnáziumi önképzőkörben rendszeresen fellépett írásaival, s több díjat is nyert. 1872/73-ban tanulmányt írt Katona József Bánk bánjáról;

Az ünnepről, melyet Katona halálának napján, április 16-án tartottak, hosszú híradást adott a *Kecskeméti Lapok* 1883. április 16-i száma, s egy íves irodalmi mellékletet is csatoltak hozzá. Ugyancsak itt hirdették ki, hogy „a Katona József kecskeméti szülőházának emléktáblával megjelölésére alakult emlékbizottság által egy – a leleplezési ünnepélyen felolvasandó alkalmi ódára kitűzött 20 arany jutalomra” hány pályázat érkezett meg, s hogy mi lett a pályázat eredménye. A beérkező 40 jelígyes pályamű között nem található a Reviczkyé, legalábbis egyiknek sem azonos a címe és a jelígye. A pályázat nyertese dr. Csengeri János fehértemplomi gimnáziumi tanár lett. A meghívottak hosszú listájában sem szerepel Reviczky neve. Eddig azt sem lehetett tudni, hogy Reviczky erre a pályázatra írta meg a verset. A levél alcíme viszont azt sugallja, hogy Reviczky mégis pályázhatott a költeménnyel, még ha eddig nem is került elő erről adat.

Gyulai Pálnak az ünnepségen mondott *A kecskeméti Katona-ünnepen 1883. április 16-án* című megnyitóbeszéde megjelent (*KisfTÉ* 1883/1884. 19. köt. Bp. 1885. 28–30.). Az ünnepségen a Kisfaludy Társaság tagjai közül Gyulai Pál, Csiky Gergely, Degré Alajos és Dalmady Győző vett részt;

Fagyos közöny hamar szárnyát szegi.

Pacsirtát zengni télidőn ki hallott!

Nincs dalos ajk, mely ne hallgatna végre,

Ha nincs, aki figyeljen énekére. – Utalás arra az életrajzi tényre, hogy Katona a *Bánk bán* után nem írt több drámát, mert belefáradt darabjainak sikertelenségébe. 1815-ben tette le ügyvédi vizsgáját, ügyvédkedni kezdett. Emellett nyilván idézi Katona (feltehetően 1820 nyarán készült) *Mi az oka, hogy Magyarországban a' Játékszíni Költő-mesterség lábra nem tud kapni?* című tanulmányát is, különösen a „6. akadály” részt, melynek bizonyos passzusaira szó szerint is rájátszik (Katona József: *Versek, tanulmányok, egyéb írások*. S. a. rend. Orosz László. Bp., 2001. 66–78., különösen a 444–454. sor.) Némi kétkedésre, hogy Reviczky ismerte volna Katonának ezt az írását, csupán az adhat okot, hogy a szöveg a 20. század első harmadáig csak a *Tudományos Gyűjtemény* 1821. IV. számában volt olvasható. Mégsem zárhatjuk azonban ki, hogy Reviczky felkutatta volna ezt a forrást, mikor saját Katona-tanulmányát készítette);

A teremtésbe' vesztes és bukott – Utalás Bánk bán, majd II. Endre szavaira a *Bánk bán* V. felvonásából (V/390., 438. sor: „Nincs a teremtésben vesztes, csak ő.” Katona József: *Bánk bán*. S. a. rend. Orosz László. Bp., 1983. 302.);

Te voltál Bánk, a vesztes, hallgató, – Esetleges utalás Katona egy kitételére, amelyet szintén a *Mi az oka, hogy Magyarországban a' Játékszíni Költő-mesterség lábra nem tud kapni?* című tanulmányában fejteget: „[...] hogyan szedhessem én kiszabott kótára fájdalomat? én vagyok Bánk – én Felicián – miképp lehessen én csak tűrhető mértékben is az, ha minden harmadik felkiáltásnál, e' gondolat, hogy *csak Író vagyok*, ki ver életemből?” (Katona József: *Versek, tanulmányok, egyéb írások*. S. a. rend. Orosz László. Bp., 2001. 75. 335–338. sor.);

És tünt a kor, s más, újabb nemzedék

Tapsolva, sírva, lelkesedve látta

A magyar ember őstermészetét,

Sok százados harcát tragédiádba'. – Utalás arra, hogy 1845-ben a *Bánk bán* befogadástörténetében éles fordulat állt be, amikor a címszerepet Lendvay Márton vette át. A dráma „nemzeti” voltát az 1848. március 15-i bemutató is roppantul erősítette. Innentől a darab az egyik alapvető nemzeti drámánkká vált.

(166.)

WAGNER RIKÁRD – (1883. [február 13–18. között])

Kézirat: nincs;

Közlések: FL 1883. február 18. 41. sz. 261. (*Wagner Rikárd* címmel); **kötetközlések:** Magány 1889. **FSZ;** Kor. 1895.; Kor. 1902. (*Wagner Rikárd* címmel); Kor. 1904.; Paku 1944.; NGB 1969. (*Wagner Richard* címmel); NGB 1989. (*Wagner Richard* címmel); VP 1996. (*Wagner Richard* címmel);

A Komlós-kronológiában szerepel, az *FL*-beli közlést jelzi;

Szövegváltozatok: FL-közlés: kis-nagybetűs írásmódbeli, ékezetbeli, központosításbeli elt.; 2. vsz. 3. sor: Szigfrid h. Siegfried; 3. vsz. 6. sor: Goethe h. *Göthe*;

Magyarázatok: Richard Wagner 1883. február 13-án délután 4 órakor halt meg. Wagner az olasz operai hagyománytól elfordulva a drámai zene mellett jóval nagyobb szerepet biztosított a drámai szövegnek is, valamint – Németország egységesítését és nagyságát kívánva – a dicső múlt példájával kívánt nemzetére hatni. Emiatt fordult a germán mítoszvilág felé, s műveiben elevenítette föl példájukat. Filozofikus tartalmú drámáinak szövegét

is maga írta, rendszerint a romantikus megváltáseszme szellemében. Életrajzát, műveit részletesen tárgyalta például az *Ország-Világ* (1883. 124–125.);

Wagner temetése két nap múlva volt Bayreuthban, mint azt pl. a *Fővárosi Lapok* február 17-i száma hírül adta. (40. sz. 259.);

Reviczky sokszor emlegette Wagnert írásaiban, s nyilvánvalóan ismerte műveinek jó részét. További kutatásokat igényel, hogy a szakirodalom felderítse, Reviczky mennyire ismerte a Wagner-kultuszt, s mennyiben játszott szerepet a Wagner művészete és esetleg írásai iránti érdeklődésében a korai antiszemita, valamint a darwinista tanok iránti vonzódása;

Fréja, Freyja, Freia – A skandináv mitológia istennője, Njordhr leánya, Freyr nőtestvére, akit az Edda-dalok gyakran említenek. A források szerint férje Odhr (Ódin), leányuk Hnoss. Birtokában van a brisinga-men nevű értékes nyakék, amely, ha dühbe jön, szétreped a nyakán. Susogó tollasruhában jár, kocsiját két macska húzza. Palotája Folkvang;

Walhalla, Valhall, az ó-skandináv Valholl – A németek híres pantheonja. A skandináv mitológiában – főleg a költészetben – a halottak csarnoka, azaz Ódin fényes vára, amelyben az isten maga köré gyűjti a legjelesebbek embereket, akik a harcmezőn vagy mint a neki szentelt áldozatok haltak meg. Ezek a hősök a Walhallában is harcias életet folytattak. Itt lakik a valkűrök egy része, a hatyúsűzűek is, akik hatyú alakjukat főleg fürdésükre is vetik. (Innen ered a magyar Árgirus-monda is.) A Walhallán kívül létezett a halottak általános birodalma is, melynek neve Hel.

Walhallának nevezték el azt a Regensburg melletti építményt is, melyet II. Lajos bajor király, Wagner barátja és mecénása emeltetett a német dicsőség és a német nagyság örök emlékére. Az épület 1842 októberében készült el;

amrita – A halhatatlanság itala a hindu mitológiában;

Itáliában ért el a halál – Wagnert Velencében érte utol a halál, ahová azért utazott, hogy pihenjen;

Láttam Szigfridet, Krimhild bosszúját – A *Nibelung-ének* német őseposz alakjai. A mondában a hős Siegfried megszereti és nőül kéri a wormszi Günther burgundi király húgát, Krimhildát, akinek neve az ónémet „grima”, azaz sisak és „hiltja”, azaz harc szóból származik. Krimhilda sógornőjével, Brunhilddal vitatkozva férjeik hősiességén, önkéntelen okozója lesz, hogy Hagen megöli Siegfriedet. Krimhilda bosszúja azonban a burgundok vesztét is okozzák. Az özvegy Krimhilda ugyanis bátyja udvarában él, míg Etzel (Attila) nőül nem veszi. Évekkel később meghívja burgundi rokonait udvarába, és Siegfriedet megbosszulva mindnyájukat megöleti. Hagent maga gyilkolja meg Siegfried kardjával, de ő is meghal. Mondai magva egy régi mítosz, melyben Siegfried, a sárkányölő megszabadítja ugyan a Brunhild nevű valkürt, de maga is Grimhil hatalmába kerül. Grimhil éjjeli démon, a niebelungok testvére, akik megtorolják rajta, hogy egy kincset elrabolt tőlük. Történetüket a *Nibelung-ének* mondja el. – A *Siegfried* című opera (A *Nibelungok gyűrűje* 3. része) ősbemutatója Bayreuthban volt 1876. augusztus 16-án, az első magyarországi bemutatót 1892-ben tartották az Operában;

Tannhäuser lángját, Hollandid buját; – Tannhäuser német Minnesänger, azaz szerelmi dalnok volt. A hollandi a soha nyugtot lelni nem tudó hajós legendás alakja. – A *Tannhäuser* először 1845. október 19-én mutatták be Drezdában. 1861/62-ben – átdolgozása

után – Párizsban csúfosan megbukott. Magyar ősbemutatója 1871. március 11-én volt a Nemzeti Színházban. – *A bolygó hollandi* ősbemutatóját szintén Drezdában tartották, maga Wagner vezényelt. Magyar bemutatója 1873. május 10-én volt a Nemzeti Színházban;

Az álmatag szemű Sentát s szerelmét,

S Elzát, kinél nincs bájolóbb, se szendébb. – Senta *A bolygó hollandi* című opera főszereplője, a hollandi szerelmese. Állítólag Wagner egy átélt tengeri vihar nyomán írta meg művét. [A hollandi alakjáról bővebben az *Epilóg. Nősülő barátomnak* című versének magyarázataiban (lásd ugyancsak a *Magány* című kötet versei között).] Elza 11. századi brabanti hercegnő, a *Lohengrin* női főszereplője. A *Lohengrin* ősbemutatójának helye és ideje: Weimar, 1850. augusztus 28. A karmester Liszt Ferenc volt. A magyarországi első bemutató pedig 1866. december 1-jén volt a Nemzeti Színházban;

Szállj, szállj Odinhoz! – Wodan, Wotan, azaz Odin a németek főistene, a zivatar és az aratás ura, aki télen megbűvölve alszik valamely hegy mélyében. Később ötvöződött egy 14. századi, keleti eredetű mondával, mely szerint az a német császár lesz a világ ura, aki pajzsát egy bizonyos időben egy meghatározott száraz fára fölakasztja.

(167.)

ARANY JÁNOS HALÁLÁRA – (1882. október 22. után)

Kézirat: nincs;

Kötetközlések: Magány 1889. **FSZ;** Kor. 1895. (megj.: „Néhány nappal Arany halála előtt leplezték le Petőfi szobrát”); Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

Magyarázatok: Arany János 1882. október 22-én halt meg Budapesten. Október 24-én temették el az Akadémia csarnokából indulva. Temetésén hatalmas tömeg vett részt. Ravatalánál barátai, Gyulai Pál és Szász Károly, továbbá egykori főnöke, Török Pál református püspök tartottak gyászbeszédet;

Reviczky és íróbarátainak Aranyhoz való viszonyáról bővebben: az *Arany Jánosnak. Válaszul »Kozmopolita költészet« című versére* (lásd a kötetben meg nem jelent, 1878-as verseknél);

Hamar jött az örömré gyász, hamar!

Az ünnep árja még le sem lohadt,

Bú árnyékolja, népem, arcodat.

Egy hét különbség, vagy tán annyi sem. – Utalás arra, hogy Petőfi rég várt szoboravatása október 15-én volt, s valóban, Arany rá egy héttel hunyt el;

Hogy, míg a nagy lantosnak szobra támad – Az Akadémia 1882. október 24-i közülésében azonnal elhatározta egy érc Arany-szobor felállítását. 1000 forint aláírásával gyűjtést indítottak, melyre az évek során több mint 90 ezer forint gyűlt össze. A szobrot Stróbl Alajos mintázta meg a költő műveiből vett mellékalakokkal. A Nemzeti Múzeum kertjében végül 1893 tavaszán leplezték le;

Elérkezik végnapja Ossiánnak! – Utalás Arany János *Ősszel* című versének „*Jer Ossian, / Kődös, homályos énekeddel!*” refrénjére (AJÖM I. 114–116.), valamint idézi az Arany János *Kozmopolita költészet* című versének utolsó előtti 3–4. sorát („*De legyek, ha veszni sorsa, / Húnyó nép közt Osszián*” – AJÖM I. 347–348.);

Ossián, Ossian, Osszián – Egy 3. században élt gael (Oisian, Oissin, Oisein alakban is

ismert) kelta mondai hős, bárd neve, akit egy vitás költői ciklus szerzőjének tartottak. Aggkorában megvakult. A neki tulajdonított énekeket a 18. század hatvanas éveiben MacPherson (1736–1796) adta ki angol fordításban. Hatása rendkívüli volt, minden európai irodalomban nyomban fordítani kezdték a skót hősenekeket. Eredetisége körül azonban óriási vita támadt, többen úgy vélték, hogy maga a fordító hamisítása az egész, de voltak, akik valóban 3. századi műnek tekintették. Egy harmadik álláspont szerint az ossiáni költemények nyelvkinccse jóval modernebb, szerzősége semmiképpen nem kapcsolható Ossiánhoz, de a dalok motívumai és mondai anyaga tényleg egy olyan mondakörből való, amely ősforrásokon alapul és népköltészeti alkotásokban hagyományozódott tovább. Költészete Aranyt is igen foglalkoztatta;

Ősz volt, hives, borongó őszi nap – Utalás Arany János *Jóka ördöge* című versének VII. fejezete e sorára: „Végre megkopasztá hives ősz a nyarat,” (AJÖM III. köt. *Elbeszélő költemények*. Bp., 1952. 213.), valamint a sor szinte szó szerinti ismétlése az *Ősszel* című költemény első sorának. „*Hives, borongó őszi nap*” (AJÖM I. köt. 114–116.);

Mit szent magányban gondolt, érezett:

Azzal kezdünk egy új évezredet. – Utalás a margitszigeti magányban írt *Őszikékre*. Reviczky ebben a versében sem felejtette el jelezni, hogy Arany költészetében a későbbi lírai műveket tartja példaadóknak, s ezeket becsüli költői szempontból legtöbbször. Ez erős ellentétben állt az akadémikus irodalom népnemzeti képére formált, epikus Arany-képével; Gyulaiék köre Arany legfőbb művének a *Toldit* tartotta;

Nem jó utánad, nem jön ily magyar! – Távoli áthallás a kozmopolita-vita fő kérdésére: mi a költő feladata: „világ-költő” vagy magyar költő legyen-e. Hogy Reviczkynek a vers megírásakor eszébe juthatott Arany verse, arról az Ossián-utalás tanuskodhat. A vitáról bővebben az *Arany Jánosnak. Válaszul „Kozmopolita költészet” című versére* magyarázataiban. (Lásd a kötetben meg nem jelent, 1878-as verseknél.)

(168.)

TURGENYEV – (1883. szeptember 3–7. között)

Kézirat: nincs;

Közlések: FL 1883. szeptember 7. 209. sz. 1333. (*Turgenyew* címmel); **kötetközlések:** Magány 1889. **FSZ;** Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; Komlós 1955.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, az FL-közlést helytelenül *KépCsalL*-beli közlésként jelzi;

Szövegváltozatok: FL-közlés: központozásbeli, egybe-külön írásmódbeli elt.; 1. vsz. 3. sor: *Ami csak ábránd, édes gerjedelem*; 4. vsz. 4. sor és 5. vsz. 4. sor: Turgenyev h. *Turgenyew*;

Magyarázatok: Turgenyev 1883. szeptember 3-án halt meg. (Betegségéről, haláláról, temetéséről napi hírekben tudósítottak a lapok, pl. a *Vasárnapi Ujság* 1883. szeptember 4., 9. száma.) A szeptember 16-i számban részletes beszámolót közöltek a temetésről: a párizsi orosz templomban szeptember 7-én tartott gyászszertartáson sok orosz menekült és nihilista is megjelent. A legnagyobb koszorún „Az orosz menekültek Turgenyevért” felirat állt. Viszont kevés francia művész jelent meg, köztük volt azonban Renan, a filozófus. A francia kormányból senki sem képviseltette magát, de Orlov orosz nagykövet leróta kegyeletét. A környéken hemzsegték a titkos és az egyenruhás rendőrök, a nagykövet pedig mindenféle búcsúbeszédet letiltatott, mivel rettegtek a nihilisták tüntetésétől. A félelem nem volt ok nélküli, mivel mindenki emlékezett még rá, hogy annak idején, 1852-ben

a hazájába hazatérő Turgenyevet éppen a Gogol halála alkalmából írt és a cenzúra megkerülésével publikált nekrológja miatt fogták el és börtönözték be egy hónapra, majd internálták birtokára három évre. Végakaratáról bővebben a *Volkov-temető [II.]* című versének magyarázataiban (lásd ugyancsak a *Magány* című kötet versei között);

Reviczky sokra becsülte a korabeli orosz irodalmat. Már 1874. január 25-én (majd később is gyakran) Korodának szóló levelében említette: „Olvasok elméletet. Jean Paul [német szatirikus, műveit Gottschal adta ki], Vischer [német esztétikus, Hegel tanítványa], Lemcke [német esztéta és művészettörténész]... Neher [német festő, az ő művei pl. a weimari kastély Goethe- és Schiller-szobájának festményei] [...] s at. s humoristákat egy: Dickens-t, (Ezt igen, igen ajánlom!) Puskín-t, Turgényew-et, Jean Pault, Bret Harte-t [észak-amerikai író, a 70-es években németországi főkonzul, a korban hihetetlen népszerű volt], E. T. A. Hoffmann-t [...] Aranyt (Bolond Istók nagyszerű humor. Második éneke is megjelent.) és Sterne.” (OSZKKt. Levelestár, az irattári rájegyzés szerinti 4. levél);

Reviczky később írt ugyan Tolsztojról is [*Magyar Szalon* 1888. VIII. 194. – *Tolstoj főműve* címmel a *Háború és békét* a Petőfi Társaság 1887. szeptember 18-i felolvasóülésén méltatta. *Vasárnapi Ujság* 1887. 39. sz. 652.), de a kedvence mindvégig Turgenyev maradt. Szabó Endre, Reviczky egyik legközelebbi, igazi jó barátja úgy emlékezett, hogy barátja lelkesedése vette rá őt is, hogy megismerje az orosz irodalmat. Nemsokára megtanult oroszul, s a kor egyik legjobb irodalmi fordítója lett; többször is beutazta Oroszországot. Szabó Endre az *Üstökös* című lap szerkesztője, majd – 1882-ben Jókaitól átvéve – tulajdonosa is lett. [*Oroszországból*. 1890. – Szabó Endrének három Reviczkynek szóló, dátum nélküli, rövid levélkéje található ma az OSZK Kézirattárában (Levelestár)];

Turgenyev, Ivan Szergejevics (1818–1883) – A 19. század második felében az orosz írók közül neki volt talán a legnagyobb hatása a magyar írókra;

Pavlovna, Gemma, Litvinov, Szanin – Utalás Turgenyev *Füst* (Irina Pavlovna és Litvinov) és *Tavaszi vizek* (Gemma és Szanyin) című regényeinek alakjaira. – A PIM Kézirattárában megmaradt Reviczkynek egy olyan jegyzetekkel teleírt lapja, amelyen a következő feljegyzés szerepel: Litvinov-val elmondja: Füst, füst, füst! – T. női jellemei. Endródi S. „Hermance”. – Pavlovna Irén. Ahol más szívszorító jeleneteket s a legnagyobb bonyodalmakat írta volna, ott Turgenyev félbeszakítja az egészet.” (Analekta V. 4735/55/40 v.);

Minden csak füst! – Utalás Turgenyev *A füst* című regényére (magyar fordítása: Finiczky Mihály; 1869.);

Még ismeretlen sírod' is megáldom. – Turgenyev temetéséről és sírjáról bővebben a *Volkov-temető [II.]* című versben;

A jobbágyok hideg napú hazája

Benned vigasztaló fiát is áldja. – Utalás Turgenyev korai művére, az *Egy vadász emlékirataira* (korabeli címén: *Egy vadász iratai*. Magyar fordítása: 1885.), amelyben a jobbágy-sors szörnyűségeit s ennek következményeit, valamint a zsarnoki földbirtokosrendszer avíttóságát mutatja be, s a jobbágyrendszer eltörlése mellett állt ki. A művet hazájában a *Szovremennjyik* című havilap közölte részletekben, de Turgenyev ekkor már külföldön, Párizsban élt, ahová felfedezője, Bjelinszkij halála után költözött;

Fordítás: A verset Dr. Naschér Simon *An Turgenjeff* címmel fordította le. (Naschér 56–57.); **Szakirodalom:** Diószegi András: *Turgenyev magyar követői. Tanulmányok a magyar–oroszkapcsolatok köréből*. II. Bp., 1961. 84–137.

(169.)

*A VOLKOV-TEMETŐ [I.] – [1883]

Változat: *A Volkov-temető* [II.] (lásd a *Magány* című kötet versei között);

Kézirat: OSZKKt. Fol. Hung. 1858/24–26. r. (lila tintás) **FSZ**;

Szövegkritikai jegyzetek: OSZK-kézirat: megj.: „Szentpétervár egy szegényes temetője, melynek egyik félreeső zugában, a rablógyilkosok tőzsomszédságában fekszenek Oroszország irodalmi kitünőségei. – Ide temetik Turgenyevet is Belinszki mellé. –”;

A lap jobb sarkában, felül, egymás alatt: Bogolubov, Dosztojevszki, Belinszki, Gogoly, Lermontov. Az 1–2. vsz. a kötetközlésekből hiányzik, a versszakok más sorrendben; a 4. vsz. több változatban;

1. vsz. 2. sor: (áth. ~~S-a szegény-pirja-éget~~) (mellette) *Mínő helyen* (alatta olvashatatlan írás) *fog domborulni*;

1. vsz. 8. sor: *orosz* (áth. ~~nemzet~~) *nép*;

a 8. sor után jelzéssel betoldva, oldalt a 2. vsz. 1–6. sora; 2. vsz. 1. sor: *korban* (fölött) *nép-nél*, minden *korban úgy volt* (áth., fölötté ~~nép-nél~~);

2. vsz. 8. sor: *Gogoly* – (áth. ~~óh, szegény~~ – ~~éhen halt...~~) gyalázat, *úgy veszett el éhen*;

2. vsz. 8–9. sor között: (áth. *Mindnyájuk sorsuk*) (alatta, áth. *sorsuk*) (áth. *Nyomor-volt; sorsuk, megvétel s a szegény*);

2. vsz. 9: (áth. *Nálunk de más*) *Mindnyájuk sorsa küzdés volt s a szegény*.;

2. sor 11. sor: *Hogy a mit az előn* (fölötté) *előkőn vétettek egykor*;

2. vsz. 12. sor: *Majd a halottak*(betoldás)on (áth. ~~kiengesztelik~~) *jóvá teszik*!;

2–3. vsz. között: *Nem úgy*;

3. vsz. 1. sor: *Óh, mindenütt*, (áth. ~~óh, mindenféle korba~~) (fölötté) *mióta Jób keserge*.;

3. vsz. 2. sor: *Meg volt az verve*, (áth. ~~a világba dobva~~); *meg volt bélyegezve*.;

3. vsz. 3. sor: (áth., zárójelbe téve *Ki az eszmének*) (áth. ~~állt szolgálatába~~); (mellette) *Csalárdok közt az igazsághoz állá*.;

3. vsz. 3–4. sor között: *S az igazságnak*;

3. vsz. 5. sor: *Bús sorsa küzdés*, (áth. *koptatás*) (fölötté, áth. *szegény-és*) (oldalt, betoldás, áth. *gúnyoló*) *gúnykaczaj közöny*;

3. vsz. 6. sor: *Párnája* (áth. ~~kon~~) *kő*(betoldás)*darab* (áth. ~~vigasztalása~~) (fölötté, áth. *volt-és*) *nektára* – *könny*.;

3. vsz. 8. sor: *Ah*, (áth. ~~Igy~~) *látom őket elvonulni sorba*’...;

3. vsz. 9. *Elől a* (áth. ~~halvány~~) (alatta) *rongyos Dosztojevszki mégyen*.;

4. vsz. 2. sor: (áth. *Csak életemben fázom, koptatok*); (mellette) *Csak életemben fázom, koptalok*.;

4. vsz. 2–3. sor között: (áth. *Szerencsés végezt oly hazát adott*);

4. vsz. 3. sor: (áth. *Mely meg*) (fölötté) *Hazám becsüli költőjét, a – holtat*.;

4. vsz. 4. sor: (áth. *Hot*) (fölötté, áth. *Ki*) (áth. *az-nem*) (fölötté, áth. *tesz*) (alatta, áth. *Hot nem-tesz*) (beszúrás) *S nem* (alatta, áth. *hagyja*) (alatta) *tűri sírszomszéd*(átjav. *ja*)ul – *gyilkosoknak*.;

4. vsz. 10. sor: *Eljősz te is*, (áth. *hogy*) (fölötté, áth. *s-meggyújtod*) (alatta) *s-meggyújtod mécsedet*.;

----- [a kéziratban itt vonal]

5. vsz. 1–4. sor eredeti sorrendje: 3-4-1-2, a sorok beszámozva, a 4-1-2. sorok a jobb oldalon, oldalt;

5. vsz. 3–5. sor között: (áth. *S-Lermontovét, a ki számkivetve vész el Két*)

(áth. *Az*) (áth. *S az ifju Puskin tátongó sebével*!);

5. vsz. 9. sor: (áth. *Mint színpadon a drámák köreit*) (fölötté) *Sinját* (áth. *ha-késve is*) (betoldás) *az unokák megkönnyezik*.;

5. vsz. 1. sor: (áth. *Csak az orosz-nép*) (alatta) *Csak te orosz, vagy rút kivétel itt*;

6. vsz. 1. sor: *Óh, nem elég, hogy* (áth. *átkos fegyvered*) (fölötté, áth. *gyilkos*) *gaz hóhér kezéd*;

6. vsz. 2. sor: (áth. *Festvéri*) (beoldás, a lap oldalán) *A meggyilkoltak* (áth. ~~népek~~) *vérétől csepeg;* (a sor mellett, áth. *Szabadabb*) (alatta, áth. *Miveltebb*);

6. vsz. 3. sor: *Hogy a kútból rabszolga* (áth. ~~nem-tehetsz~~) *sose válik;*

6. vsz. 4. sor: (áth. *Rabbá teszed*) *Küldözöd rab*(átírva *ul* *nak Szibériá*(átírva *ig*) *dig;*

6. vsz. 5. sor: *Hogy* (áth. ~~szíved elvadult, telked~~) (fölötte) *lelked mint hazád, hideg, setét;*

6. vsz. 7–10. sor: *Azt a ki* (áth. ~~világít~~) *fényét. híní*(áth. *k*) (áth. ~~a-setétben~~) (alatta) *az éjben;*

S erényt, s (áth. ~~az~~) *igazságot hírdet merészen*

Hogy költöd(áth. ~~et~~) *még a sírban is gyalázzad*

(áth. ~~Mit-hegy~~) (áth. ~~Barom-vagy~~) *Igy* (szőrendcsere jelölve) *ember nem tesz, csak barom vadállat;*

A 4. vsz. másik változata a 26. r. oldalon:

Hál' isten, hogy magyar költő vagyok!

Csak életemben fázom, koplalok.

S ha gyötrött testem végre összeroskad:

Tán nem lesz sírszomszédja – gyilkosoknak.

A kerepesi temetőben *Bár tövisektől vérzett*

Síromnak lesz virága bőven,

S halottak estéjén, óh kegyelet

(áth. *Síromra is tesz majd zöld levelet.*

(*Meggyujt*) (*Fe is*) *Meggyujtod rajta is* (*me*) *kis-mécsedet*

Eljősz te is, hogy meggyújtsd mécsedet.

Reviczky Gyula

(alatta)

Szerencsés végzet oly hazát adott

(alatta, áth. *Ölyan házában fognak eltemetni*)

(áth. *Hol meg tudják becsülni a – halottat;*)

(felette) *Mely megbecsüli költőjét a – holtat*

(áth. *S-hol*) (áth. *s-hol nem*)

(áth. *S-a költőt*) (áth. *;*) *hol,* (áth. *ha*) *gyötrött testem,* (áth. *végre*) (fölötte) *ha összeroskad*

Nem lesz gödörszomszédja – gyilkosoknak.

(áth. *Az-em*) *Bár élve tövisek között haladtam:*

Rózsák alatt fogok rohadni majdan. (fölötte, áth. *fogok rothadni s-tiszteletben*)

----- [a kéziratban itt vonal]

Te még a holtat is becsméreled,

Czárók hazája, barbár a neved!

Nemcsak háborúid jelzi vér (áth. ~~vessző~~) *s gyalázat*

Magyarázat:

Mínő helyen fog domborodni a sirja – Petőfi hasonló sorsának megidézése a *Nemzeti dal* utolsó vsz.-ának I. sorára való rájátszással.

(170.)

A VOLKOV-TEMETŐ [II.] – [1883/1889]

Kézirat: nincs;

Változat: *A Volkov-temető* [I.], **FSZ:** OSZK Fol. Hung. 1858/24–26. r.;

Kötetkiadások: Magány 1889. **FSZ;** Kor. 1895. (megj.: „Szentpétervár egy szegényes temetője, melynek egyik ronda zugában, rablógyilkosok szomszédságában fekszenek Oroszország irodalmi kitűnőségei. Ide temették Turgenyevet is Belinszki mellé.”); Kor. 1902.; Kor. 1904. (megj.: „Szentpétervár egy szegényes temetője, melynek egyik ronda zugában, rablógyilkosok szomszédságában fekszenek Oroszország irodalmi kitűnőségei. Ide temet-

ték Turgenyevet is Belinszki mellé.”); Paku 1944.; Komlós 1955. (1889? dátummal, megj. is szerepel); NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996. (1883-as dátummal, a megj.-ben: Belinszkij); **Magyarázatok:** A temető neve helyesen: Valkov;

A *Vasárnapi Ujság* cikke szerint Turgenyev végakarata az volt, hogy holttestét Szentpétervárra vigyék és atyai barátja, Bjelinszkij holtteste mellé (vagy Puskin lábaihoz) temessék, aki Puskin, Gogol, Goncsarov, Nyekraszov felfedezője, Dosztojevszkij és Turgenyev méltatója és segítője volt. Keveset írt, de roppant hatású irodalmára volt a korszaknak, ő adott irányt és eszméket a korabeli orosz irodalmi életnek. (*Vasárnapi Ujság* 1883. szeptember 22. 37. sz. 606.)

A *Vasárnapi Ujság* szeptember 23-i száma adta tudtul, hogy Turgenyev holttestét október elején fogják Párizsból Szentpétervárra szállítani. A cikk felsorolja, hogy az orosz írók milyen rövid életűek és szomorú sorsúak voltak: Puskin 37, Gogol 43, Bjelinszkij 37, Herzen 38, Lermontov 27, Dosztojevszkij 60 évesen halt meg. A cikkben megismételték Turgenyev végakarátát, megjegyezve, hogy „E kívánság teljesítése azonban nehézségekbe ütközik, mert Bjelinszkij mellett abszolúte nincs hely. Az a terv merült föl tehát, hogy írók részére elkülönítenek egy részt a temetőben, s ide temetve Turgenyev földi maradványát, melléje helyezik Bjelinszkijét.” (619.);

Elől ziláltan Dosztojevszki mégyen, – Utalás arra, hogy Dosztojevszkij sem állt távol a megőrüléstől. Egy titkos társaság tagjaként a cenzúra, a jobbagyság és a közigazgatási visszaélések megszüntetésén munkálkodtak, de 1849. április 23-án több társával együtt elfogták, és valamennyiüket halálra ítélték. Halálos ítéletüket fel is olvasták a vesztőhelyen, s csak a végén tudatták velük, hogy a cár kegyelméből a büntetést szibériai kényszermunkára változtatták. Dosztojevszkij négy évet töltött fogságban, majd besorozták közkatonának, amiről azt írta, hogy valóban a megőrüléstől mentette meg. Elmekórtani, pszichiátriai megfigyelései műveiben is megjelentek;

Aztán Gogoly, ki úgy veszett el éhen. – Az orosz író utolsó éveiben elméje megháborodott, magát isten különös kegyeltjének tartotta, s csillapíthatatlan vallási buzgóság vett erőt rajta. Elméje végül egészen elhomályosult, s nem volt hajlandó magához ételt venni;

Lermontov honjából kiűzve ég el; – Lermontovot (1814–1841) a Puskin halála után írt *A költő halálára* című verséért 1837-ben a Kaukázusba internálták. Nem sokkal később a francia követ fiával való párbaja miatt 1840-ben újra a Kaukázusba küldték. Egy tiszt-társával vívott párbajban halt meg 1842-ben. A pesszimizmusáról híres költő holttestét 1842 tavaszán szállította haza anyja a családi birtokra;

Puskin boszut liheg piros sebével; – Nem sokkal házassága után párbajba keveredett egy külföldi diplomata fiával, aki ugyan Puskin (1799–1837) sógornőjét készült feleségül venni, de azért feltűnően udvarolt Puskin feleségének is. A párbajban ellenfele golyója halálosan megsebesítette. Egyébként Puskit is internálták életében, Odesszából egy Voroncov gróf ellen írt szatirikus verse miatt. Egy cári rendeletre hivatkozva rossz magaviselet miatt ki kellett lépnie a szolgálatból, s a mihajlovói birtokára internálták;

S látom bús arczát Csernisevszkinek,

Kit csári zsarnok-önkénty számkivet. – A társadalmi kérdésekre adott válaszai miatt Csernisevszkijt (1828–1889) 1862-ben elfogták, bíróság elé állították és Kelet-Szibériába internálták. Húszévi száműzetés után 1882-ben szabadult, de akkor is csak Asztrahányban, később Szaratovban telepedhetett le;

A kerepesi temetőben

Síromnak lesz virága bőven – Reviczky valóban a Kerepesi temetőben nyugszik. A Petőfi Társaság kérésére Vadnai Károly intézte el Kammermayer Károly polgármesternél, hogy a város vezetősége ingyen sírhelyet utaljon ki földi hamvainak. Ez végül is a nemzet elismerését jelentette, mivel az 1840-es évek közepén alapított temetőben ekkorra a közönséges temetkezéseket beszüntették, s a helyet egyre inkább a nemzeti nagyságok temetkezési helyének tekintették. Ekkor nyitották meg a 429 hold területű Új köztemetőt (*Vasárnapi Ujság* 1883. 32. sz.). 1929-ben Reviczky maradványait új sírba temették, mivel a parcella bérleti ideje lejárt. Az exhumáláson Petri Mór vett részt a Petőfi Társaság részéről és a *Pesti Hírlap* egyik munkatársa. A sír feltárásakor kiderült, hogy a régi fakoporsó olyan nyíra szétmállott, hogy a költő csontjai kiestek, és úgy kellett legalább a fő csontokat megkeresgélgni a homokban. Petri Mór kérte, hogy az új sárga deszkakoporsóban – kegyeletből – legalább nagyjából rendezzék el a maradványokat. [T[amás]. E[rnő]: *Új sírba temették Reviczky Gyulát.* (*Pesti Hírlap* 1929. november 24. 268. sz. 29.))

Temetéséről bővebben a *Szépén fognak eltemetni* című vers magyarázataiban (lásd ugyancsak a *Magány* című kötet versei között);

Peterdi Andor évekkel a temetés után arról tudósított, hogy Práger Ferencné, Jászai Mari ismerőse gondolja több mint tíz éve a költő sírját, futórózsát és rezedát ültet rá minden évben. (*A zsidó asszony, aki Reviczky sírját ápolja.* *Világ* 1918. október 19. 11–12.);

Fordítások: A verset Jean Rousselot fordította franciára, az átültetés két teljesen eltérő változatának (és azok javításos verzióinak, illetve indigós változatainak) gépiratos kéziratai a PIM Kézirattárában találhatóak, a Gara László-hagyatékban: V. 3668/104/12, 14, 15, 16 (*Le cimetière Volkov*); V. 3668/104/19 (*Et le Jour des Morts*).

(171.)

IDŐELŐTTI SÍRVERS – [1884. augusztus 24. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: FL 1884. augusztus 24. (*Időelőtti sírvers* címmel); **kötetközlések:** *Magány* 1889. **FSZ;** Kor 1895. (*Idő előtti sírvers* címmel); Kor. 1902. (*Idő előtti sírvers* címmel); Kor. 1904. (*Idő előtti sírvers* címmel); Paku 1944. (*Idő előtti sírvers* címmel); Komlós 1955. (*Idő előtti sírvers* címmel); NGB 1969. (*Idő előtti sírvers* címmel); NGB 1989. (*Idő előtti sírvers* címmel); VP 1996. (*Idő előtti sírvers* címmel);

A Komlós-kronológiában szerepel, az *FL*-beli közlést jelzi;

Szövegváltozat: FL-közlés: ékezetbeli, központosásbeli elt.;

Fordítás: A verset Dr. Naschér Simon *Die eigene Grabschrift* címmel fordította le. (Naschér 23–24.)

GOROMBA VERSEK

Magyarázat: A ciklus előtti mottó a *Biztatás* című vers két kezdősora.

(172.)

BIZTATÁS – [1884]

Kézirat: nincs;

Közlések: Szabadelvűpárti Naptár az 1885. évre 147–149.; **kötetközlések:** Magány 1889. FSZ; Kor 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; Komlós 1955.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, a *Szabadelvűpárti Naptár*-beli közlést jelzi;

Szövegkritikai jegyzetek: dátumkor.: a naptár 1884 végén jelent meg, így akkorra a vers már kész volt;

Szövegváltozatok: Szabadelvűpárti Naptár-közlés: kis-nagybetűs írásmódbeli, szakozási, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 1. vsz. 3. sor: Ma h. *Ha*; 4. vsz. 4. vsz. 14. sor: Mi hát? h. *Ki hát?*;

Magyarázatok: Vajthó László szerint a vers egy olyan Goethe-idézet alapján íródott („Nur die Lumpe sind bescheiden”), amelyet Schopenhauer is idéz. „Van különben egy hoszabb, szatirikus verse is, a *Biztatás*, mely a Goethe-idézetnek és Schopenhauer hozzá fűzött megjegyzéseinek eléggé egyéni visszhangja” – állítja. (Vajthó 1938. 316–341.);

Nil admirari a kor jelszava – Nil admirari (lat.) – 'Semmit se csodálj meg!' 'Semmin se csodálkozz!'; Lásd Horatius (Epist. 1. 6., 1.). Plutarkhosz szerint (*A hallásról*, 13.) Püthagorasz görögül mondta;

Odi profanum vulgus [et arceo] (lat.) – 'Gyűlölöm a csöcseléket és távol tartom magam tőle.' Horatius: *Carminum liber tertius I. Ad chorum virginum et puerorum* (A mértékletesség dicsérete) kezdősora;

títán – Lásd a *Tartsatok bűnbánatot!* [III.] magyarázataiban (az *Ifjúságom* kötet versei között);

Hogy képzelődik a szegény tatár! – Rájátszás Kisfaludy Károly *A bánkodó férj* című víg balladájának szállóigévé vált zárósorára (*Kisfaludi Kisfaludy Károly és munkái*. II. köt. S. a. rend. Bánóczy József. Bp., 1883. 118.). Az anekdotából származó szállóigével zárul Vörösmarty 1830-ban írt *Szép asszony* (*Művészi vetélkedés Kisfaludy Károssal*) című költeménye is (VÖM 2., 71–72., 52. sor);

S a kritikák is mind arról beszélnek:

Nem volt az repülés, nem vagy te semmi. – Nyilvánvaló utalás arra, hogy Reviczky szerint első verseskötete szinte semmilyen visszhangot nem váltott ki. Az a néhány kritika pedig, ami megjelent kötetéről, egyrészt közeli barátainak „gesztus-recenziója” volt, másrészt még azok között is volt egy-két meglehetősen hívös bíráló (Tóth Sándor: *Fővárosi Lapok* 1883. május 24. 120. sz.; [Mikszáth Kálmán]: *Magyarország és a Nagyvilág* 1883. május 13. 19. sz. 303.). A kötet visszhangjáról bővebben az *Ifjúságom* című kötetről szóló bevezető jegyzetben.

VALLOMÁSOK

(173.)

I. [SERÉNY A VÁGYBAN, REST A TETTBEN...] – [1884. május 21. előtt]

(174.)

II. [MINT AZ ÉHES KOLDUS EMBER...] – [1884. május 21. előtt]

(175.)

III. [HEINÉVEL, HA KELL, BEVALLOM...] – [1884. május 21. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: Szemle 1884. május 21. 21. sz. 3. (*Vallomások. I., II., IV.*, külön cím n.); **kötetközlések:** Magány 1889. **FSZ**; Kor. 1895. (a versek külön cím n.); Kor. 1902. (a versek külön cím n.); Kor. 1904. (a versek külön cím n.); Paku 1944. (a versek külön cím n.); NGB 1969. (1–3. alcímmel, a versek külön cím n.); NGB 1989. (1–3. alcímmel, a versek külön cím n.); VP 1996. (1–3. alcímmel, a versek külön cím n.);

A Komlós-kronológiában szerepel, a *Szemle*-beli közlést jelzi;

Szövegváltozatok: Szemle-közlés: *Serény a vágyban...* kezdetű versben: központosásbeli elt.;

Mint az éhes koldus-ember... kezdetű versben: központosásbeli, egybe-különírási elt.; 1. vsz.

3. sor: Nézi csak h. *Csak nézi*;

Heinével, ha kell, bevallom... kezdetű versben: ékezetbeli, központosásbeli elt.; 1. vsz. 3. sor: lehangoltan h. *meghatottan*;

Magyarázat:

Ehen hal, de lopni nem mer – Áthallás Petőfi Sándor *Nemzeti dalának* 18. sorára („*Ki most, ha kell, halni nem mer*” – PSÖM III. 1951. 38.)

(176.)

PRO MEMORIA (*Kezdő poétáknak*) – [1883. szeptember 23. előtt]

Kézirat: PIM Kt. Analekta, V. 4735/53/6 (lila tintás kézirat, lila ceruzás javításokkal);

Közlések: Üstökös 1883. szeptember 23. 38. sz. 10.; **kötetközlések:** Magány 1889. **FSZ**; Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

Komlós-kronológiában szerepel, az *Üstökös*-beli közlést jelzi;

Szövegváltozatok: PIM-kézirat (az erősen javított kézirat): *Pro memoria*.

– *Kezdő poétáknak* –

(áth. *Irtam-nótát szerelmesnek*

Bölcselkedőt is, melyet

Egy-két szót ki tőlem akart)

(alul jelzett 2 sor betoldás) *Irtam verset mindenneműt;*

Mélát, rajongót, keserűt.

Volt jámbor is, ki megcsodálta

S maradtam mégis félhomályba.

(áth. *Írj vezérczikket és ne verset,*)

Iffjú magyar költő-jelölt

Bolond, ki (áth. *még-ma*) (alul jelzett betoldás) *nálunk rímbe' költ,*

Ha (áth. *a*) *már a dicsvágy* (áth. *rème*) (alul jelzett betoldás) *láza kerget,*

Vezérczikket (áth. *firkátj*) (alatta) *körmölj; ne verset;*

Üstökös-közlés: egybe-külön írásmódbeli, központosásbeli elt; 1. vsz. 1–2. sor:

Irtam nótát szerelmeset

Bölcselkedőt is eleget;

2. vsz. 3. sor: láza h. *rème*;

Magyarázat: *pro memoria* (lat.) – Emlékezetül, emlékeztető, feljegyzés.

(177.)

SZÉPEN FOGNAK ELTEMETNI – [1885. február 1. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: Gyöngyös 1885. február 1. 5. sz. (2.) (Reviczky Gyula aláírással); Magány 1889. **FSZ**; Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904. (*Szépen fognak eltemetni!* címmel); Paku 1944.; Komlós 1955. (1889? dátummal); NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996;

Szövegváltozatok: Gyöngyös-közlés: csak az 1–2. vsz. közlése, központozásbeli elt., 1. vsz. 1. sor: életembe' h. *életemben*; 1. vsz. 3–4. sor:

Ami mostan hihetetlen

A halálba feltalálom:

Magyarázatok: Reviczkynek mindenben igaza volt, a valóságban is úgy történt, ahogy azt versében megjósolta. Halála után író társai a városi hatóságokhoz folyamodtak, hogy a Kerepesi úti temetőben ingyen sírhelyet utaljanak ki neki. Kiss József bejelentette Reviczky elhunytát Vadnai Károly országgyűlési képviselőnek, ki 11-én éjjel érkezett meg Hévízről, és az írók segélyegyletének költségén azonnal megrendelte a temetést. (*Reviczky Gyula meghalt. Alföld* 1889. július 13. 159. sz. 3.)

A Petőfi Társaság gyászjelentése szerint „a végtisztesség folyó hó 12-én délután öt órakor lesz az üllői úti klinikáról. Budapest 1889. július 11-én.” Temetését az írói segélyegylet rendezte. „A ravatalra koszorút helyeznek többet között a »Petőfi-társaság«, a »Pesti Napló« és »Pesti Hírlap« szerkesztősége. A temetés díszes lesz s annak rendezésével [– a sors fintora folytán – Cs. T.] Vadnai Károly [miskolci] orsz. képviselő az »Entreprise de pompes funebres«-t bizta meg. A Petőfi társaság nevében Komócsy József fog beszédet tartani a ravatalnál és utána Borostyáni Nándor a »Pesti Hírlap« szerkesztősége nevében. A sírnál pedig Koroda Pál, az elhunyt meghitt barátja fog bucsuztatót mondani.” [(*Pesti Napló* 1889. július 12. 189. sz. 2.) – Reviczkynek két gyászjelentését is őrzi az OSZK Kézirattára az Analekta 11.752 és a *Pesti Hírlap* által kiadott gyászjelentés az Analekta 5117. sz. alatt.] Tamás Ernő úgy emlékezett, hogy Komócsy beszéde „meglehetősen száraz, minden melegséget nélkülöző”, míg Borostyáni Nándor „emelkedett hangú, szép gyászbeszédet” tartott. A koporsót négyfogatú halottaskocsi vitte ki a kórházból a Kerepesi úti temetőbe. (*Pesti Hírlap* 1928. december 30.);

A lap belső gyászjelentésének szövege: „A Pesti Hírlap szerkesztősége fájdalommal tudatja, hogy szeretett kartársuk s feledhetetlen barátjuk, Reviczky Gyula, a Pesti Hírlap belső munkatársa s a Petőfi-Társaság rendes tagja, f. hó 11-én, reggeli 5 és fél órakor, hosszas szenvedés után elhunyt. Temetése az Üllői-úti klinikáról, pénteken, július 12-én, délután 5 órakor fog végbemenni. Budapest, 1889. július 11. Áldás a hű barát emlékének!”;

1889. július 20-án az *Ország-Világ* című lap akkori szerkesztője, Benedek Elek hosszabb méltatása után Gaál Mózes versét közölték *A költő temetése. Reviczky halála* címmel. (4. vsz.:

És láttam hervadt arcodon még

Mosolyod fájó panaszát:

„Míg élni küzdém összetörve

Kenyérre vágva, nem gyönyörre,

Hol volt ez a sok jó barát?” – 30. sz. 472.)

Pósa Lajos Reviczky halálára írt 3 vsz.-os versét az *Alföld* 1889. július 16-i száma adta közre *Reviczky Gyula* címmel, *Leroskadtál a nagy töviskereszt alatt, / Rózsák boríták el haldokló ágyadat...* kezdettel (161. sz. 1.);

A Petőfi Társaságban 1890. január 7-én Palágyi Menyhért rendes tag tartott emlékbeszédet Reviczky Gyula felett, amelyet két részletben közölt a *Pesti Hírlap* (1890. január 7., 9.), hosszabb részletét pedig az *Erdélyi Híradó* (1890. január 8. 3–5.). Palágyi nyilván nem véletlenül vállalta el a beszédet, hiszen – akárcsak Reviczky – szintén nagy tisztelője

volt Schopenhauernek (Palágyi Menyhért: *Schopenhauer széptana*. Koszoru 1885. április 12., 15–17. sz.), Gyulaival szemben pedig – Reviczkyhez hasonlóan – izzó gyűlöletet érzett;

Reviczky temetéséről megemlékezett a *Hazánk* Gr. monogramú tárcaírója is, elelmélkedve Reviczky nyomorúságos sorsán. (*Hazánk* 1901. augusztus 10. 188. sz.);

Kedves barátja, Szabó Endre, az *Üstökös* szerkesztője, *Reviczky Gyula túlvilági verse* című rigmussal emlékezett rá, amelyet azonban nem találtam meg, csak egy hivatkozásból ismeretes:

*Nem adatok soha enni,
Ezért kellett éhen veszni,*

...

Szégyen a társadalomra,

Ezért fogtok dőlni romba... (Dersi Tamás: *Századvégi üzenet*. Bp., 1973. 55.);

Halálára – az emlékezők szerint – még két barátja: Dengi János és Fehér Dezső írt verset, melyeket azonban nem sikerült megtalálnom;

Halála után Reviczkynek szobrot emeltek, nem is egyet. Igaz, hogy csak a sírján. 1891. június 21-én avatták föl a Köllő Miklós készítette síremlékét. Ez azonban nem sokáig maradt a síron, mivel a szobor homokkőből készült, s így hamar porladni kezdett. Három évvel Reviczky újratemetése után 1932-ben megpróbálták restaurálni, de kiderült, hogy a homokkő szétmállását nem lehet már visszafordítani. Új szobrot kellett tehát rendelni. A Petőfi Társaság felkérésére Gács István szobrászművészt bízták meg az új síremlék megalkotásával. A költségekre a Petőfi Társaság 500 pengőt, a kultuszminisztérium szintén 500 pengőt ajánlott föl, a főváros pedig 600 pengőt ígért. Köllő Miklós alkotását a Petőfi Múzeumba szállították – adta hírül az *Új Nemzedék* 1932. április 24-i, 90. száma.

Reviczky halála utáni elismeréséhez kapcsolódik még, hogy 1913. november 29-én Léván Reviczky-Társaság alakult (*It* 1914. 137.), Mártonvölgyi László szerint pedig 1918-ban Vitkócra is érkezett egy vörös márványtábla, amelynek szövege a következő volt: „Ebben a házban szül. 1855. ápr. 9-én revisnyei Reviczky Gyula, jeles írónk és költőnk († Budapest, 1889. év július 11-én) kinek emléke a nemzet kegyeletével áldott legyen!” A tábla azonban már nem került föl a szülőházra, a háború utánra pedig nyoma veszett. (Mártonvölgyi László: *Reviczky szülőháza és neve problémájához*. *Életünk* 1966. 123–125.);

A kérdésről még a *Volkov-temető* [II.] című versek magyarázataiban (lásd a *Magány* című kötet versei között);

Rózsát szórnak rám halommal – A sírjára tett rózsákról és virágokról bővebben a *Rózsák* (lásd a kötetben meg nem jelent, 1889-es verseknél) és a *Volkov-temető* [II.] (lásd a *Magány* című kötet versei között) című versek magyarázataiban. Rózsaszeretetéről szolt még egy önéletrajzi írásában [lásd a *Falun* [I–III.] című vers magyarázataiban az *Ifjuságom* című kötet versei között].

(178.)

TALIZMÁN [I.] (*Egy ajándékba kapott melltüre*) – [1883. január 14. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: KépCsalL 1883. január 14. 16. sz. 254.; **kötetközlések:** Magány 1889. **FSZ;** Kor. 1895. (*Talizmán. Egy ajándékba kapott melltüre* címmel); Kor. 1902. (*Talizmán. Egy ajándékba kapott melltüre* címmel); Kor. 1904. (*Talizmán. Egy ajándékba kapott melltüre* címmel); Paku 1944. (*Talizmán. Egy ajándékba kapott melltüre* címmel); NGB 1969. (*Talizmán. Egy ajándékba kapott melltüre* címmel); NGB 1989. (*Talizmán. Egy ajándékba kapott melltüre* címmel); VP 1996. (*Talizmán. Egy ajándékba kapott melltüre* címmel);

A Komlós-kronológiában szerepel, a *KépCsalL*-beli közlést jelzi;

Szövegkritikai jegyzet: ugyanezzel a címmel létezik egy másik vers is, melyet Reviczky 1887-ben publikált (lásd a *Varázs-ereklye* című vers változataként a 207. számú vers);

Szövegváltozatok: KépCsal-közlés: egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 3. sor. 2. sor: gyöngy kis dalt h. *egy kis dalt*; 4. vsz. 1. sor: leszen h. *marad*; 4. vsz. 2. sor: *S cserében érte visszaáldalak*.

(179.)

SIRALMAS NÓTA – [1889]

Kézirat: nincs;

Közlések: Sopron 1889. július 27. 60. sz. 1.; **kötetközlések:** Magány 1889. **FSZ**; Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; Komlós (1889? dátummal); NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996;

Szövegváltozatok: Sopron-közlés: egybe-külön írásmódbeli, helyesírási, ékezetbeli elt.; 1. vsz. 16. sor: nagyhangu h. *nagy hangon*; 2. vsz. 7. sor: Kézműves-írók h. *Kézműves-írók*;

Magyarázatok:

Tennem le ezt a gyáva büszkeséget

S járnék kedvébe' kétszínűn a czéhnek;

Csinálnék hivatásból üzletet,

Alkudva mint X versdíjak felett; – Vö. Palágyi Lajos *Reviczky Gyula önérzete* című írásával, amelyben elmeséli, hogy Reviczky – a legnagyobb nyomor idején – sem volt hajlandó büszkeségéből engedni:

„Az akkori Ország-Világban költeménye jelent meg, amiért honoráriumot várt. Minimális díjul akkor öt forintot fizettek egy költeményért, de olyan poétának, amilyen Reviczky volt, már legalább tíz forintot illetett fizetni. A Kammon-kávéházban megkért engemet – aki a mondott lap belső munkatársa voltam, – hogy legközelebb, ha bemegyek a szerkesztőségbe, hozzam el onnan az ő pénzét. Magamra vállaltam. Amikor a lap kiadója átadta nekem a honoráriumról szóló utalványt, megbotránkozva láttam, hogy a fukar ember [1881-ben Szinnyi József, 1882-től ifj. Ábrányi Kornél volt a lap felelős szerkesztője, 1887-ben Benedek Elek vette át a szerkesztést. Mivel 1881-ben Reviczky nem publikált a lapban, Ábrányiról vagy Benedekről lehetett szó. – Cs. T.] 2, azaz két forintot utalt ki Reviczkynek. Figyelmeztettem, hogy ez kevés, ezt restellem átadni. Amire azt felelte, hogy semmi közöm a dologhoz, nem az én honoráriumom, csak adjam át Reviczkynek. Ha nem adom át, jöjjön el érte Reviczky.

Majd mást gondolt s az utalványt borítékba tette, a borítékot beragasztotta, s azt mondta:

– Most már éppen semmi köze az ügyhöz, nem is tudhatja, mi van a borítékban, hát nyugodtan átadhatja neki.

Tudtam, hogy Reviczky nagy nyomorban van, várja a pénzt, hát mit tehettem. Elvittem a Kammonba a zárt borítékot s mindjárt újságolvasásba mélyedtem, hogy ne lássam Reviczky zavarát. Reviczky aznap – mint akárhányszor – nem ebédelt. Irtómód kellett neki a pénz. De amint a borítékot felbontotta, s látta, mily összegről szól, visszaadta:

– Mondd meg annak a piszkos disznónak, tartsa meg a pénzét!

Nem fogadta el, aznap inkább nem ebédelt. Csak több nappal később kapta meg a kívánt díjat, amelynél egy fillérrel kevesebbet sem akart elfogadni, bárhogy szorult is rá. A végső nyomor sem bírt vele.” (*Literatura* 1933. augusztus 286–287.);

Kézműves-írók a fejére nőnek

A nótás kaszakapakerülőnek, – Utalás a népnemzeti iskola (Szász Károly, Lévy József) alkalmi költőire és az akadémikus irodalomnak az Új Nemzedék költőit az irodalom területéről kiszorító lépéseire;

Szakirodalom: Csatkai Endre: *Reviczky Gyula és Sopron. Soproni Szemle* 1962. 65–68.

(180.)

BETECSÉGBEN (1886. szeptember 26.) – (1886. szeptember 26.)

Kézirat: nincs;

Közlések: 1. Függ 1886. október 3. 274. sz.; 2. FL 1888. március 11. 515.; **kötetközlések:** Magány 1889. (1886. szept. 26. alcímmel) **FSZ**; Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944. (1886 szeptember 25. alcímmel); NGB 1969. (alcím n., 1886. szeptember 26-i dátummal); NGB 1989. (alcím n., 1886. szeptember 26-i dátummal); VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, a *Függ*-beli közlést jelzi;

Szövegváltozat: 1. Függ-közlés: azonos **FSZ**; 2. FL-közlés: azonos **FSZ**;

Magyarázatok: Reviczky elküldte a verset a *Fővárosi Lapok*nak, amit onnan is tudunk, hogy a vers megjelenéséről érdeklődött Korodától 1888. március 20-i levelében, első arcói tartózkodása idején: „Együttal írd meg, (ha gyorsan válaszolsz) jött-e versem [...] a »Főv. L.«-ban (Betegségben) [...]” (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári számozás szerinti 39. levél);

német görcs – Esetleg a „német has” példájára (alvus laxa ’hasmenés’) alkalmi szóösszetétel. Reviczky több levelében panaszkodott Korodának, hogy gyomorhurut kínozza. A korabeli orvosi szakirodalomban nem találtam nyomát a kifejezésnek. Bizonyosan nem nyelvújítási kifejezés, mivel Bugát Pál 1844-es kiadású *Természettudományi szóhalmaz* című magyar orvosi szótárában sem szerepel.

(181.)

BUCSU KABÁTOMTÓL – (1877)

Kézirat: nincs;

Közlések: Üstökös 1880. október 17. 1157. sz. 500. (a cím alatt: 1877.); **kötetközlések:** Magány 1889. **FSZ**; Kor. 1895. (*Bucusz kabátomtól. 1880* címmel); Kor. 1902. (*Bucusz kabátomtól. 1880* címmel); Kor. 1904. (*Bucusz kabátomtól. 1880* címmel); Paku 1944. (1880 alcímmel); NGB 1969. (alcím n., 1880-as dátummal); NGB 1989. (alcím n., 1880-as dátummal); VP 1996. (1880-as dátummal);

A Komlós-kronológiában szerepel, az *Üstökös*-beli közlést jelzi;

Szövegkritikai jegyzet: dátumkor.: 1877. (a folyóiratközlés alcíme alapján);

Szövegváltozatok: Üstökös-közlés: ékezetbeli, központosásbeli elt.; 7. vsz. 3. sor: sívár h. *hitvány*; 7. vsz. 4. sor: *S én áradért ebédelek*;

Magyarázatok: Arany János 1851-es *Érzékeny búcsú* című költeményének párverse. (AJÖM I. köt. 155–156.) Az Arany-vers egyértelmű Béranger-hatást mutat, *Mon habit* című szonját Szász Károly 1855-ben fordította le (*Angol és francia költőkből*, Pest, 1855.). Béranger-től egyébként Reviczky barátai, Endrődi Sándor, Szabó Endre és Dömötör János is fordítottak, így a közvetettebb irodalmi hatás (Petőfi, Arany példája) mellett a személyes élmények is Béranger művészete felé fordíthatták Reviczky figyelmét. A közvetlen hatásra maradt fenn bizonyíték is, egy feljegyzéseket tartalmazó lapra ugyanis Reviczky a következőket jegyezte: „Kedélyeik hasonlók, innen sokszor a hasonló eszmék is. [...] Béranger *kabátja s Arany vén kabátja*.” [(PIM Kt. Analekta V. 4735/55/52.) – Szabó Endre, Reviczky jó barátja pl. 1875-ben (amikor a lapot Reviczky szerkesztette) szinte minden második *ÚjId*-számban közölt egy Béranger-versfordítást.];

Reviczkynek ma öt eredeti fényképe és – a megszokott bajszos képen kívül – egy folyóiratbeli fotója (*Magyar Nők Lapja* 1892. december 25. 52. sz. 5.) ismert (OSZKKt. Analekta 5116, 5121, 11.748/1–2., MNM Történeti Fényképtár), köztük azok a fotói, amelyek bizonyítják, hogy a kabátot tényleg több évig hordta. A ma is meglévő képeken látható, hogy a pozsonyi és a temesvári képen ugyanazt a felöltőt viseli, holott évek teltek el a felvételek között (1874/1876).

(182.)

KÖLTŐI EPISZTOLA (*Koroda Pálhoz 1878.*) – [1877. július 29.]

Változat: *Levél Koroda Pálhoz*, **FSZ:** Délibáb 1878. augusztus 9. 32. sz. 375.

Kézirat: nincs;

Kötetközlések: Magány 1889.; Kor. 1895. (1878 alcímmel); Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944. (1878 alcímmel); NGB 1969. (1888-as dátummal); NGB 1989. (1888-as dátummal); VP 1996. (1888-as dátummal);

A Komlós-kronológiában szerepel: Komjáthy-levéiben, 1877. július 29. (*Költői epistola* címmel), de mára a verskézirat elveszett;

Szövegkritikai jegyzet: dátumkorr.: 1877. (a levélbeni említés alapján);

Magyarázatok: A vershelyzet, a verses levél mint műfaj, sőt egyes sorok visszaköszönése is nyilvánvaló rájátszás Petőfinek Aranyhoz írt költői leveleire. (*Arany Jánoshoz, Levél Arany Jánosnak* – PSÖM II. Bp., 1951. 146–147., 233–234.);

episztola – Költői levél;

Persze, más élet van ott – Koroda a nyarakat Garam-útfalun, a szülői házban töltötte; Reviczky az „ott”-on a falut érti;

kurizálva – Udvarolva;

quo usque – Quousque tandem (lat.) – 'Hát még meddig [tűrjük]?' Marcus Tullius Cicero (i. e. 106–43) Catilina ellen mondott egyik beszédének kezdő szavai, amelyek a türelem végső határának elvesztésére utalnak.

(183.)

***LEVÉL KORODA PÁLHOZ** – [1875/1878]

Változat: *Költői episztola. Koroda Pálhoz* (lásd a *Magány* című kötet verseinél);

Kézirat: nincs;

Közlés: Délibáb 1878. augusztus 9. 32. sz. 375. **FSZ;**

Szövegváltozat: Délibáb-közlés: „far mente” h. *far niente*;

Magyarázatok: Egy levélbeni utalás szerint a vers első verziója már 1875-ben elkészült. 1875. december 10-én Reviczky ugyanis arról értesítette Korodát: „Hozzád írok most egy episztolát, melyben elmondott és el nem mondott eszméimet kifejttem s mellyel meglehetsz [!] elégedve!” (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári számozás szerinti 16. levél);

Látod, az a jó gyerek,

Kinek neve Dengi – Dengi János debreceni tanár és szerkesztő volt, Reviczky barátja. 1879-ben végezte el a tanári szakot a budapesti bölcsészkaron. Debreceni irodalmi lapjában, a *Délibábn*ban Reviczky is többször publikált. Reviczky levelezéséből tudjuk, hogy Denginek 1880-ban Debrecenből Sopronba kellett költöznie, mert máshol nem kapott tanári állást: „Dengi Sopronba ment magánnevelő intézetbe, mert tanári állást nem kapott.” (Reviczky Komjáthy-nak, 1880. szeptember 5. – OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 22. levél);

Miután Dengi és a *Délibáb* többször nekitámadt Komjáthy Jenő lapjának, a *Röpke Iveknek*, valamint Dengi több levelében próbálta Reviczkyt leckéztetni, viszonyuk kissé elhidegült. „Ezek a Komjátiék nem férnek a bőrükben. Jól van. Ők kihívtak és a kihívást elfogadom. Haljon meg kettőnk közül egy” – írta például Reviczkynek 1877. július 19-i levelében. (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 3. levél) Hogy a polémiák mély nyomot hagytak kapcsolatukon, az kiderül Reviczkynek egy pontos dátum nélküli,

1879-es levelének egy közléséből is: „Halálos ellenséged, a »Déliabáb« elszenderült”. (Reviczky Gyula levele Komjáthy Jenőnek. OSZKKt. Levelestár, a kézirattári rájegyzés szerinti 20. levél)

„*far niente*” (olasz) – ’Semmittevés’.

(184.)

A TÖRVÉNY BETÜJE – [1886. február 12. előtt]

Kéziratok: K¹ OSZKKt. Fol. Hung. 1858/18. r., v. (1–4., 13., 16–18. vsz., fekete tintás); K² OSZKKt. Analekta V. 5132. (a 9–12. és a 20–22. vsz., fekete tintás és ceruzás kézirat, lila tintás, ismeretlen kéztől származó megj.: „Reviczky Gyula kézirata, kaptam Koroda Páltól 1921. január 12-én.”);

Közlések: Üstökös 1886. szeptember 19. 12. sz. 89–91.; **kötetközlések:** Magány 1889. **FSZ**; Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944. (*A törvény betüje* címmel); NGB 1969. (*A törvény betüje* címmel); NGB 1989. (*A törvény betüje* címmel); VP 1996. (*A törvény betüje* címmel);

A Komlós-kronológiában szerepel, az Üstökös-beli közlést jelzi;

Szövegváltozatok: A két kézirattörredék nyilvánvalóan összetartozik. Nem lehet tudni, Koroda Pál (vagy halála után fia) vajon milyen szempontok alapján választotta ketté a Reviczky-hagyatékot. A szétválasztásban semmiféle logikát vagy tendenciát nem sikerült fölfedeznem;

K¹ OSZK, Fol. Hung.-kézirat: ékezetbeli, központosításbeli elt.; 2. vsz. 2. sor: (áth. ~~Mit~~) (áth. ~~Sőt~~) (áth. ~~a legény~~) (áth. ~~az egész~~) (áth. ~~heted-hét~~) (áth. ~~Nem is sok~~) *Három egész vármegyének*; 2. vsz. 4. sor: (áth. ~~Gáncsolt~~) *Ölt*; 3. vsz. 2–3. sor:

(áth. *Annak jaj volt, szörnyű baj volt,*

Mert nem kapott soha pardonot)

Sokkal jobb lett volna neki

Nem születni, nem is élni;

3. vsz. 6. sor: *Úgy* (áth. ~~küldötte~~) *meneszté*; 4. vsz. 5. sor: *Mert furfangos volt az ember*; 13. vsz. 1. sor: (áth. ~~A~~) *Lón*; 13. vsz. 2. sor: (áth. ~~ügy-e~~) *az a*; 2–3. sor:

(áth. *Ne félj, holnap már megkapunk*

Meg a hollókat, meg a varjak.)

A (áth. ~~varjak~~) *hollók rég rád ehültek*

Lakomát tán még ma ülnek;

13. vsz. 5. sor: (áth. ~~S~~) (áth. ~~Aztán~~) *S három hajdu futva* (áth. ~~el-ki~~) *vágtat*; 16. vsz. 6. sor: *Csak h. S csak*; 17. vsz. 4. sor: *S a* (betoldás) *betyár most* (áth. ~~ide-ált~~) *a* (betoldás: *íme*) *eljön önkényt*; 17. vsz. 5. sor: *kössék h. kössük* (jav.) *kössék*; 18. vsz. 1–2. sor:

(áth. ~~Mond az első~~) *A bíró* (hozzátoldva) *ság* (áth. ~~esze~~) *feje mostan*

(áth. ~~Az sványt megfenyegetve~~.) *Szűdja Csókát átkozottan*;

K² OSZK, Analekta-kézirat: 10. vsz. 1. sor: *Csóka* (áth. ~~Péter~~) *lába*; 10. vsz. 2. sor: (áth. ~~Fázik bete; hűl a vére~~) *Iszonyúan szigorúan küzd magába*; 10. vsz. 5. sor: „*Német volt* (áth. ~~tán az~~) *az öregapád*.” (áth. „~~a...~~”); 10. vsz. 6. sor: (áth. ~~Hörgi s megy a más világra~~.) *S nem hallani már több szavát*; 11. vsz. 4. sor: (áth. ~~Pisztolyát~~) *Fegyverét*; 11. vsz. 6. sor: (áth. ~~Fán maga se tudja~~) *Csak ő tudja hova, merre*; 11. vsz. 6. sor után: (ceruzával áth. ~~Főbb bujósdit Csóka Péter nem játszik ily bamba néppel~~); 12. sz. 3. sor: *Ott megáll* (átírva tollal: *ott*) *a katonásan*; 12. vsz. 5. sor: (ceruzás írásra tollas átírás, a ceruzás alsó írás nem olv.) *S mert mivelhogy* (tovább ceruzával) *magyar ember*; 12. vsz. 6. sor: (ceruzás írásra tollal ráírva, a ceruzás olvashatatlan); 20. vsz. 1. sor: (háttoldal, kitepve fölülről egy kis rész) (tollal, áth. ~~nagysokára~~ – a ceruzás írásra végig ráírva tollal) *Marad ám még – számotokra*; 20. vsz. 4. sortól: (áth. és átírt ceruzás sorok, olvashatatlan javítások) *Nem játszik ily bamba néppel*; 20. vsz. 6. sor: *Hogy nem* (áth. ~~vettek~~) *jött*

még hír (áth. *t* a végén) *se róla*; 21. vsz. 5. sor: (váltakozik a tollal és a ceruzával írt szöveg) (ceruzás) *Mert* (tollal írt beszúrás) *azt fogja egy* (ceruzás) *a másra* (tollal áth. a ceruzás írás: *fogja*); 21. vsz. 6. sor: e törvényt h. *a tolvajt*; 22. vsz. 3. sor: Lehet-e h. *Lehet-é*; 22. vsz. 4. sor: így h. *úgy*;

Üstökös-közlés: megj.: „Felolvasták a Petőfi Társaság-ban”, ékezetbeli, központosásbeli elt., 6. vsz. 6. sor: betyárnak h. *zsiványnak*;

Magány-közlés – Reviczky javításai: 7. vsz. 3. sor: áth. *stvár hitvány*; 7. vsz. 4. sor: áth. (*S-én áradért ebédek.*) *Ebédelnem csak így lehet*;

Magyarázatok: 1886. február 14-én, vasárnap de. 10 órakor az MTA 1. emeleti termében ülést tartott a Petőfi Társaság, ahol felolvasták Reviczkynek ezt a művét is, ahogy egy újságcikk előzetes híradást adott róla (*Függetlenség* 1886. február 12. 43. sz.);

A történet esetleges valós tárgy történeti alapját nem sikerült kikutatnom. Sem a napi sajtóban, sem Kecskemét várostörténeti monográfiáiban, sem több száz ponyvatermék átnézése során nem leltem rá a történetre. Az Üstökös-beli szövegkörnyezet sem szolgált semmiféle fogódzóval vagy utalással;

rád ehültek: Rád éheztek.

VIRÁGNYELVEN

Magyarázat: *Alles Vergängliche / Ist nur ein Gleichniss.* – „Csak földi példakép / minden mulandó.” [Jelentése: 'Minden mulandó csak hasonlat.'] – A mottó Johann Wolfgang Goethe *Faust*jának II. részéből, a zárókórus kezdősoraiból való, 1046–1047. sor. (Ford. Kálnoky László.) – A *Pesti Hírlap* 1887 végén, december 28-án adott hírt arról, hogy Váradi Antal elkészült a *Faust* 2. részének magyar fordításával. [Az illető hely értelmezését érdekesen foglalja össze pl. a <http://www.flw.de/Faust/htm> weblap.]

(185.)

A METEÓRKŐ – [1882. február – 1885. március 18. között]

Kézirat: nincs;

Közlések: FL 1885. március 18. 64. sz. 117. (*Meteorokő* címmel); **kötetközlések:** Magány 1889. **FSZ;** Kor 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; Komlós 1955. (*A meteorokő* címmel); NGB 1969. (*A meteorokő* címmel); NGB 1989. (*A meteorokő* címmel); VP 1996. (*A meteorokő* címmel);

A Komlós-kronológiában szerepel, az FL-beli közlést jelzi;

Szövegváltozat: FL-közlés: szakozásbeli, egybe-különírási, központosásbeli elt.;

Magyarázatok: 1882 február elején az összes magyarországi lap hírt adott arról a meteor-esőről, amely Hont vármegye felől érkezve szinte egész Kolozs vármegyében, Nagyváradon, a Szilágyságban és Erdélyben is látható volt. (A 3-i meteor-esőről például a *Vasárnapi Ujság* az 1882. február 12-i számában tudósított.) A jelenség tudományos leírását és értékelését a *Természettudományi Közönyben* Török József adta meg *A magyar birodalom meteoritjai* című, hosszú összefoglalásában: Mócsnál kb. 3000 meteorokő hullott le három nagy dörgés közepette, ahol egyébként teljes szélcsend volt, s az emberek azt hitték, itt az utolsó ítélet. (1882. 497–514., a mócsi meteor-esőről konkrétan: 507–510.) A közleményből kiderül, hogy a különleges meteorit darabjait Kolozsvárott dr. Koch Antal egyetemi tanár vette vizsgálat alá, s hogy a darabokat több erdélyi múzeumban állítják majd ki. A meteor legnagyobb darabja 35 kg-os volt. A kő egy levált részét a Nemzeti Múzeumban állították ki, és kapott egy darabot a Budapesti Ásványtani Intézet is. Nagy vita támadt, mikor a legnagyobb meteoritdarabot Bécsbe akarták szállítani. Sajnos azt nem lehet tudni, Reviczky hol és melyik meteoritdarabot láthatta.

(186.)

A FÉNY – [1885. február 29. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: KépCsall 1885. február 29. 23. sz. 355. (A Hugo Viktor albumból rovatcím alatt); **kötetközlések:** Magány 1889. **FSZ;** Kor 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, a KépCsall-beli közlést jelzi, helytelen (*A Victor Hugo albumból*) alcím-megjelöléssel;

Szövegváltozat: KépCsall-közlés: ékezetbeli, központosásbeli, kiemelésbeli elt.;

Magyarázatok: Reviczky egyik kedvenc írója Victor Hugo volt. 1880-ban a *Magyar Népvilágban* *A legnagyobb élő francia költő* címmel írt róla (március 7. 10. sz. 165.). – Feljegyzései

ben is gyakran fordulnak elő műveiből vagy a róla szóló irodalomból vett idézetek (PIM Kt. Analekta V. 4735/55., 33., 34.);

Victor Hugo hosszas betegeskedés után – melyről folyamatosan hírt adtak a lapok – végül 1885. május 22-én halt meg. Hugo példája megerősíthette Reviczkyben azt a meggyőződést, hogy az új, az érzések és a szenvedélyek hatalmát hirdető, romantikus irodalmi irány képes fölvenni a harcot a klasszikus irodalmi irányzattal. A 70-es évek közepétől ugyanis a magyar irodalomban hasonló ellentétek feszültek a népnemzeti akadémikus irodalom képviselői és az újrromantikus fiatal költőgeneráció között, mint korábban, a század 30-as éveiben a francia irodalom egyes csoportjai között.

(187.)

ŐSZI RÓZSA [I.] – [1885]

Változat: *Őszi rózsá. (A Szeptember című verses regényből)*, **FSZ:** Írott Kő 1943. 7. sz. 7–8.; **Kézirat:** nincs;

Kötetközlések: Magány 1889. (*Őszi rózsá* címmel) **FSZ;** Kor 1895. (*Őszi rózsá* címmel); Kor. 1902. (*Őszi rózsá* címmel); Kor. 1904. (*Őszi rózsá* címmel); Paku 1944. (*Őszi rózsá* címmel); NGB 1969. (*Őszi rózsá* címmel); NGB 1989. (*Őszi rózsá* címmel); VP 1996. (*Őszi rózsá* címmel);

Magyarázat: lásd az *Őszi rózsá [III.]* magyarázatait;

Fordítás: A verset Dr. Naschér Simon *Herbstrose* címmel fordította le, a 4 soros vsz.-okat 5 sorosakká változtatva. (Naschér 37–38.);

Szakirodalom: Érsekujváry Lajos: *Ismeretlen Reviczky-kézirat. Írott Kő* 1943. 7. sz. 7–8.

(188.)

***ŐSZI RÓZSA [II.]** (*A Szeptember című verses regényből*) – [1886]

Változat: *Őszi rózsá [I.]* (lásd a *Magány* című kötet versei között);

Kézirat: nincs;

Közlés: Írott Kő 1943. 7. sz. 7–8. (a kézirat facsimiléje, alcímmel) **FSZ;**

Szövegkritikai jegyzet: az eddig ismeretlen két vsz. a facsimile-közlésből;

FSZ-közlés: 2. vsz. 3. sor: áth., olvashatatlan szó a *Kis* szó előtt; a datálás a Büttner-könyv dátuma alapján;

Magyarázat: Reviczky a verset Büttner Júliának küldte el, a tervezett *Rózsák Könyve* számára. (*Rózsák Könyve. hazai és külföldi írók műveiből, tizenkét színezett rózsaképpel. Összeáll. G. Büttner Júlia. Bp., 1886.*) A vers végül mégsem jelent meg a kötetben. A verskéziratot Büttner Júlia, Büttner [Karo]Lina (Benedek Aladár felesége) húga ajándékozta Érsekujváry Lajosnak. A vers kézírata ma lappang;

Szakirodalom: Érsekujváry Lajos: *Ismeretlen Reviczky-kézirat. Írott Kő* 1943. 7. sz. 7–8.

(189.)

A GYANAKVÓ – [1885. január 15. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: FL 1885. január 15. 11. sz.; **kötetközlések:** Magány 1889. **FSZ;** Kor 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; NGB 1969. (1885-ös dátummal); NGB 1989. (1885-ös dátummal); VP 1996. (1885-ös dátummal);

A Komlós-kronológiában szerepel, az *FL*-beli közlést jelzi;

Szövegváltozat: FL-közlés: egybe-külön írásmódbeli, központosásbeli elt.;

Magyarázatok: *Líziasz*, Lüsziász, Lysias – Attikai szónok, Kephalosz fia, született Athénben Kr. e. 444 körül. A szirakúzi Teisiasztól tanulta a retorikát. A harminc zsarnok athéni uralkodása alatt kénytelen volt Megarába menekülni, de a zsarnokok elűzése után újra

Athénben telepedett meg. Több mint harminc hiteles beszéde maradt ránk. Legfőbb jellemzőjük egyszerűségük és világos érvelésük;

hetajra, heterák (gör.) – Kéjhölgyek a régi Görögországban. Legelőször Korinthosban tűntek fel. Szolón uralma alatt Athénben külön társadalmi osztályt alkottak. Szolón ezt azzal indokolta, hogy a családi élet tisztaságát úgy lehet megóvni, hogy nyilvánosházakat kell alapítani. Periklész korában még nagyobb befolyásuk lett, ekkorra kialakult egy külön rétegük, ahová olyan ragyogó szépségű, szellemes, a művészetekben és a politikában tájékozott nők kerülhettek be, akik esetenként óriási hatalomra tettek szert. A hetérák életéről, jelleméről élénk képet rajzolnak pl. Lukianosz hetéra-párbeszédei;

Timandra (gör.) – Alkibiadész barátnője. Koroda Pál tragédiát írt Alkibiadészről, melyben a korlátlan életszomj tragikumát kívánta megmutatni.

(190.)

SALAMON KIRÁLY ÁLMA – [1884. december 20. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: MSzal 1885. II. 400.; **kötetközlések:** Magány 1889. **FSZ;** Kor 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; Komlós 1955.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, a *MSzal*-beli közlést jelzi, januári datálással;

Szövegkritikai jegyzet: dátumkor.: 1884. (eddig 1885), a Petőfi Társaságban való felolvasás idejéből kiderül, hogy a vers már 1884 végén készen volt;

Szövegváltozatok: MSzal-közlés: szakozásbeli, központosításbeli elt.; 2. vsz. 4. sor: az ég nem volt derült h. *az égbolt nem volt kék*; 2. vsz. 7. sor: *S czütera-hangra fölnyitván szemem*; 2. vsz. 13. sor: lég h. *táj*; 4. vsz. 4. sor: S a szikla is h. *S kőszikla is*; 5. vsz. 2. sor: Sádok h. *Szádok*;

Magyarázatok: A *Vasárnapi Ujság* tudósítása szerint Reviczky versét, „mely a bölcs királynak az élet örömeiről való lemondásáról szól”, Komócsy József olvasta föl a Petőfi Társaság 1884. december 20-i ülésén. (*Vasárnapi Ujság* 1884. december 21. 51. sz. 822.);

Reviczky egyébként maga is tanulmányt írt a szimbolizmusról. A „képletes szólásmódról” vallott elképzeléseit Schopenhauer tanai alapján dolgozta ki: „E század legnagyobb filozófja, Schopenhauer, precíz kifejezési módjával homályos képzeteknek nevezi az érzelmeket. Az ember érzelmvilága, kedélye e szerint nem egyéb, mint a benne élő homályos képzetek összege” – írta, majd megállapította, hogy a „költőnek is azért használ keveset a pozitív tudás, a szakismeret, mert a mennyire fejleszti értelmét, annyira halványítja fantáziáját, bénítja érzelmeinek közvetlenségét, lehúti kedélyének hevét, [...]” valamint „mentül naivabb egy nép, annál tropikusabb a beszédmódja.” [*A szimbolizmusról*. Az értelkezés kézírata: OSZKKt. Analekta 5126. 1–14. – A hátoldalon, felül, Palágyi kézírásával: „Reviczky Gyula cikke, a »Koszorú«-ban jött és melyre Menyhért választ írt. 1884 Augusztus 22 Bpest Palágyi Lajos”; a lap alján: „Ernst Lajos gyűjteménye / Ajándékba kaptam Ernstól. 1934. XII. 5. Dr. Lázár Béla”];

Bori Imre szerint a vers „gyökerét a szimbolisták kedvelte álomfejtésig, okkultizmusig lehet követni”. Ezen a síkon ez a vers epikus is: álomfejtések történetét mondja el. Maga az *álom* rajza a szecesszió elvarázsolt édenkertjébe ragad. (Bori 703–716.);

Salamon, Selómó (héb. 'békeszerető') – Izráel 3. királya, Dávid és Bathseba fia. Kr. e. kb. 955–915 között uralkodott. Ő építette föl a jeruzsálemi templomot, de építkezései és udvarának fényűzése miatt a népet robotmunkával és adókkal sújtotta. Uralmáról az ószövetségi *Királyok könyve* I–II. és a *Krónikák könyve* I–II. számolnak be. Híressé vált bölcs

mondásairól, s a Szentírás később keletkezett három könyvét: a *Példabeszédek könyvét*, az *Énekek énekét*, a *Prédikátor könyvét* is neki tulajdonították;

nárdusz – Macskagyökér. Már az antik korokban is drága orvosságnak számított. A nárdusolajat, a nárduszenőcsőt használták szagosítónak is;

Jemima – Jób leányának neve (Jób könyve 42,14);

Gileád, Gilead – Az ókorban gazdag legelőjű hegység a Jarmuk és a Jabbok között. Ugyancsak így hívják a Jordánnak azon keleti tartományait, amelyeket zsidók laktak, de egy ilyen nevű várost is ismerünk, amely egyike annak a két menedékvárosnak, ahová a zsidók menekülhettek a halálos ítélet elől. Itt valószínűleg az idilli tájú hegységre gondolhatott Reviczky. S. Varga Pál szerint ez egy arábiai fa ágainak főzetéből készített balzsam neve, amelyet főleg gyomorbántalmak, magtalanság ellen és izzasztószerként használtak;

Ahija – Ószövetségi próféta Salamon király korában;

Sádok, Szádok, Cádók – Főpap Dávid és Salamon idejében;

Nátán – Próféta. Dávid király idején élt. Az egyik vezetője volt annak az összeesküvésnek, amely a trónt Salomonnak akarta megszerezni a törvényes utód, Adonia helyett. A legenda szerint ellenezte azt a templomépítést, amelyet Dávid elhatározott, s megjövendölte, hogy a Bathsebával elkövetett házasságtörés miatt isteni büntetés éri. Ő nevelte föl kettejük fiát, Salamont. (Sám I:12)

(191.)

A SZAMÁR – [1886. január 30. – február 17. közt]

Kézirat: nincs;

Közlések: Függ 1886. január 31. 31. sz. (2.) (*Parabola* alcímmel); **kötetközlések:** Magány 1889. **FSZ;** Kor 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

Szövegváltozatok: Függ-közlés: szakozásbeli, ékezetbeli, egybe-különírási elt.; 2. vsz. 5. sor: aki nézi korpafejjel h. *aki korpafejjel*; 2. vsz. 6. sor: Azért tehát h. *Tekinti. Hát*; 3. vsz. 9. sor: *Kaczagni kezdett és kiáltani*; 4. vsz. 3. sor: mindenfelől h. *mindenfelül*; 4. vsz. 6. sor: mindenütt h. *ottan is*;

Magyarázatok: A vers keletkezésének megfejtéséhez Reviczky segített közelebb azzal, amit Justh Zsigmondnak írt 1886. február 17/18-i levelében: „Megnéztem az itteni Verescsagin kiállítását és csak most tudom igazán méltányolni szép cikkét. Irtam is V.-ről egy verset a Szamár címmel; de nem V. a szamár e poémában, hanem az, (a nagy tömeg előtt) akit V. vadságai nem képesek elragadni.” (OSZKKt. Levelestár, a levéltári számozás szerinti 7. levél);

Reviczky figyelmét az orosz művészre – többek között – Justh Zsigmond hívhatta föl, mivel Reviczky 1885. december 2-i, Kassáról írt levelében ez áll: „[...] nem is értem rá megköszönni szép tárczáját Verescsagin képeiről. Egészen az én felfogásom. Az ügybe belekeverik Renant, Pontius-Pilatust, bizonyítanak az evangéliummal, csak azt felejtik el, hogy Jézuszt pískos lábakkal, kőzos hajjal festeni izléstelenség, művészeti hazugság. Mégis kell lenni valamí abszolút ízlésnek és szépnak; mert nem lehet véletlen, hogy bizonyos szublimis kérdésekben az ízléssel bíró emberek mind az öt világrészben találkoznak

nézeteikben.” [(OSZKKt. Levelestár, az irattári rájegyzés szerinti 6. levél) – Vö. pl. *A bécsi érsek Verescsagin ellen* című hírből foglaltakkal: „[...] arra a szomorú meggyőződésre jutottam, hogy e kép két egyoldalúan s Renan szellemében hamisan értelmezett bibliai tételekre hivatkozva, a kereszténységet a maga alaptanaiban megtámadja és az emberiségnek az emberré lett isteni fiú által történt megváltásában való hitet méltatlan módon aláásni igyekszik.” (*Pesti Hírlap* 1885. november 11.) – Renanról és az „ember-Jézus” alakjáról bővebben a *Jézus Pilátus előtt* című vers magyarázataiban. Lásd az *Ifjúságom* című kötet versei közt.]

Reviczky a *Függetlenség*ben 1886. január 30-án írt *A Verescsagin-kiállítás* címmel maga is értekezést a kiállításról, amelyben Verescsagint az ideges század hű fiának nevezi, s párhuzamba állítja Sarah Bernhardt-t és Zolával mint akik hatásukat az extravaganciában, a görcsös rángatózásban, a kellemestől való elfordulásban lelik. Keserűen állapítja meg, hogy: „e lázas, elpuhult, blazirt kor tapsol nekik és világhírűekké teszi neveiket. [...] A hanyatlás, a lassú felbomlás kora ez, mely a vallásban az ateizmust, a filozófiában a materializmust, a társadalmi és politikai életben a szocializmust, kommunizmust, nihilizmust és az irodalomban a naturalizmust hozta létre.”

[Verescsaginről a Petőfi Társaság hivatalos havilapjában Fényes Soma írt. Fényes engedékenyebbnek mutatkozott a naturalista iránnyal szemben: Verescsagin szerinte is a naturalizmus követője, s a naturalizmus irányzata létrehozhat ugyan előrevivő alkotásokat, de a „tudákos tendenciák” megrontják azokat. (*Koszoru* 1886. március 14. 11. sz. 166–167.) – A Verescsagin-kiállítások ez időben óriási viharokat kavartak külföldön is, a korabeli lapokban rengeteg hír jelent meg a festőről, pöreiről, a képei elleni felháborodásokról és merényletekről stb. (Pl. *Verescsagin pöre. Nemzeti Újság* 1883. május 13. 43. sz., *A bécsi érsek Verescsagin ellen. Pesti Hírlap* 1885. november 11.);]

Reviczkyt rendkívül izgatta Verescsagin alakja, még ha nem értett is egyet látásmódjával. Jegyzeteiben többször fölmerül a neve, általában Zolával együttesen említve (pl. PIM Kt. Analekta V. 4735/55/49.): „A legszebb dalok mind kétségbeesettek. Halhatatlanok közt sokan keseregtek.”

Hátoldal: ceruzával: „Az orosz nagy regényírók megindítanak, ezért helyezem a franciák fölé

A franciák legalább komoly művé-[...]

Zoláig; Zola már elfajzás.”

Vagy máshol: V. 4735/55/55.: előlap: „Század lejtőjén

Rousseau. Novalis – Kleist Balzac – Flaubert. Mérimée. Prosper – Byron – Thackeray – Puskin – Turgenyev – Német, magyarra kevés. Stecchetti.

veristák, Zola. Bourget. Baudelaire – Dranmor. Marquis de Sade jelmondata. – Poe Edgar. –

Schelley. – Musset. – Heine-Laneu. – Cancucci – Dosztojevszki sat. [...]

Sarah Bernhard. Verescsagin. – Dinamit. – nihilizmus. – animizmus – szocializmus – antiszemizmus. – Sarah B. Hélas-ja (mint egy húsdarabon vékony szálon lógó kisebb darabka) Madách – Vörösmarty – Kemény – Arany – Vajda. – Francia józanság? – gyárak korszaka – demokracia.

[?] Midőn humanizmus, demokracia terjed [...] ugyanakkor uralkodik művészetben, irodalomban, társadalomban mindenütt a legnagyobb pesszimizmus”;

A vers nyilván kapcsolatba hozható az akkori Balkán-helyzettel is, hiszen nem lehet benne nem észrevenni Reviczky oroszellenes érzelmeit. [Erről bővebben *A jegesmedve*, a *Bismarck félelme* (lásd a kötetben meg nem jelent, 1878-as versek között), a *Vakulj, magyar!* (lásd a kötetben meg nem jelent, 1883-as versek között) és az *Eszter legendája* (lásd a kötetben meg nem jelent, 1885-ös versek között) című versek magyarázataiban];

A vicces alaphelyzet nyilván vagy Aiszóposz meséjéhez (*A számár és az oroszlánbőr* – a mese tanulsága: „Némely tanulatlan ember azt hiszi, hogy megtévesztő külseje máris valakivé teszi, de saját fecsegése leplezi le.”) vagy valami valóságos mutatóványhoz fűződik, de a korabeli újságokban nem találtam híradást ekkoriból efféle cirkuszi vagy mutatóványos produkcióról. Igaz, évekkel korábban valami hasonlóról lehetett olvasni a *Függetlenség* 1883. július 2-i számában, ahol a *Harc az oroszlánketrecben* című írásban egy szentpétervári híres oroszlánszelídítő, bizonyos Batty megmeneküléséről szólt a hír, akit segédei mentettek meg felbőszült oroszlánjai karmaiból. A kishír utal arra, hogy Batty az előadásban számárbórt terített állataira, s ez nagy nevetést váltott ki a közönségből. Jó fél évvel később, 1884. január 25-én a *Charivari* és a *Kitartás* címlapképen hozta egy alvajáró leány látogatásáról az oroszlánok ketrecében. Lehetséges ugyan, hogy a különös történetek megragadtak Reviczky emlékeiben [ekkoriban írt egyébként ezekbe a lapokba – pl. *A templom egere* 1883. június 26-án jelent meg a *Függetlenségben*], az időbeli távolság miatt azonban ez mégis meglehetősen kétséges. Mivel azonban a *Vasárnapi Ujság* 1885. november 22-i számában a következő hír látott napvilágot: „100 éves számár múlt ki Cromatry angol községben”, nagyon esetlegesen feltehető, hogy a friss hír ugrasztotta elő Reviczky emlékezetéből az évekkel korábbi, furcsa számár-motívumot.

(192.)

PÁLMA A HORTOBÁGYON – [1884. december 20. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: OrszVil 1884. december 20. 51. sz. 826.; **kötetközlések:** Magány 1889. **FSZ**; Kor 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; Komlós 1955.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, az *OrszVil*-beli közlést jelzi;

Szövegváltozat: OrszVil-közlés: központosásbeli, ékezetbeli elt.;

Magyarázat: Bori Imre az egyik első szimbolista Reviczky-versnek tartja, amelyben „a költő áttörte az allegória határait és korlátait.” (Bori 647–658.)

VÁLTOZATOK

Magyarázat: A ciklus előtti mottó a *Propria laus* című vers kezdősorai.

(193.)

MAGAMRÓL – [1883. április 15. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: 1. HölgyekL 1883. április 15. 15. sz. 173.; 2. FL 1883. május 9. 107. sz. 687.; 3. VU 1889. február 17. 7. sz. 107.; **kötetközlések:** Magány 1889. **FSZ**; Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; Komlós 1955.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, az *FL*-beli közlést jelzi, de helytelen – május 2-i – dátummal;

Szövegváltozatok: 1. HölgyekL-közlés: helyesírási, egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 3. vsz. 7. sor: *Hogy ma a halált hívod*; 6. vsz. 3–8. sor:

*Csak ki magát szenvedőnek
Vallja, sajnál szenvedőt meg.
Mit törődnél a világgal,
Gyönyörével, bánatával,
Ha nem ismernéd magad
Az árnyékot, sugarat.*

7. vsz. 3–8. sor:

*Ne dühöngj az emberekre.
Ez a lét se jó, se ferde,
Se gyönyör, se kín hazája:
Csak magadnak képe, mása.
Ma kín, holnap kéj-haza,
Aminő szíved maga.;*

2. FL-közlés: ékezetbeli, központosásbeli elt.; 6. vsz. 5. vsz. törődöl h. *törődnél*; 6. vsz. 6–8. sor:

*Gyönyörével, bánatával,
Ha nem ismernéd magad
Az árnyékot, sugarat.;*

7. vsz. 4. sor: a h. e; 7. vsz. 7–8. sor:

*Ma kín, holnap kéj-haza,
Aminő szíved maga.;*

3. VU-közlés: ékezetbeli, központosásbeli elt.; 1. vsz. 5. sor: Felpanaszlod h. *Felpanaszolod*; 1. vsz. 5. sor: lázban h. *lángban*; 1. vsz. 7. sor: S fényt sugárzó h. *Fénysugárzó*; 3. vsz. 4. sor: bűnös-bűvös h. *bűvös-bűvös*; 7. vsz. 1. sor: vak h. *vad*; 7. vsz. 4. sor: föld h. *világ*; 7. vsz. 5. sor: gyönyör h. *öröm*;

Magyarázat: Vajthó László szerint a vers Schopenhauernek „a *Die Welt als Wille und Vorstellung* emléke Reviczky-nél.” [...] „S ahogy Schopenhauer a Ding an sich-et az »akarat«-tal cseréli fel, ő a gondolkodás helyére a »hangulat«-ot teszi.” (Vajthó 1938. 317–341.)

(194.)

ROSSZ ISTENEK – [1886. október 17. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: 1. OrszVil 1886. október 23. 43. sz. 694.; 2. FL 1889. február 17. 47. sz. 341.;

kötetközlések: Magány 1889. **FSZ**; Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; Komlós 1955.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, az *OrszVil*-beli közlést jelzi;

Szövegváltozatok: 1. Orsz-Vil-közlés: központosásbeli, ékezetbeli, kis-nagybetűs írásmódbeli, egybe-különírási elt.; 1. vsz. 4. sor: Agyát h. *Baját*; 3. vsz. 16. sor: riasztják h. *riasztja*;

2. FL-közlés: központosásbeli, ékezetbeli, egybe-különírási, kiemelési elt.: a három isten neve kurziválva;

Magyarázatok: Az *Ország-Világ*-közlés szerkesztői megjegyzése: „Felolvasztott a Petőfi Társaság október 17-iki ülésén.” A vers alatt Reviczky saját kézírású aláírása. A lapban ekkortól válik szokássá, hogy a közölt versek szerzőjének nevét nem nyomdai betűkből szedve hozzák, hanem a vers alatt a költő saját keze írásával jelölik;

Korompay H. János érdekes egyezésekre mutat rá bizonyos Baudelaire-versek sorraival. A Reviczky-vers 1–8. és 52–55. sorát Baudelaire: *Au Lecteur* 4 sorával vonja párhuzamba, melyben Bakkhusz, Vénusz és Apolló megrontó hatalmát mutatja meg, de – Baudelaire-rel szemben, akinél az Én és a Démon jóformán azonosul – Reviczky versében éppen az Én eltávolodása a jellegzetes. Korompay – általánosítva is – úgy véli: „Reviczky tehát nemcsak fordítja Baudelaire-t, hanem olvasmányélményének saját költészetében is kifejezést talál. E hatás azonban korántsem egyértelmű, jellege pedig nem utánzásra, hanem sokkal inkább szembenézésre utal [...]” (Lásd Korompay 74., 77.);

Bakkhusz, Bakkhosz – Dionysos, Dionüszosz vagy Bakchos, a rómaiaknál Bacchus – a régi görögök boristene;

otkolón (fr.) – Eredetileg: eau de Cologne: kölnivíz;

pézsma-illat – A kölnivíz egyik lehetséges illatanyaga;

Vénusz, Venus (lat.), Aphrodité (gör.) – A görög és a latin mitológiában a szerelem és a női báj istennője. Eredetileg a kertek, a tavasz, a sarjadó és a virágzó természet védője;

Tantalusz – Alakjáról bővebben a *Magány* című vers jegyzeteiben (lásd a *Magány* című kötet versei között);

Játéka vagy csak, nem hozzá hasonló,

Kit összetörvén, elhajít Apolló. – Apollón/Apolló ókori görög napisten, később a művészet istene. Bori Imre figyelmeztetett arra, hogy „Reviczky Gyula Apollója még nem hordozza azt a »modern« jelentést, amellyel Nietzsche nyomán megtanulta a világ az »apollói művészetet« a »dionüszosztól« megkülönböztetni. Az ő Apollója még szabályos mitológiai isten, a lantos költészet istene, akinek jóshelyén az »Ismerd meg magadat!« jelszava van kiírva, szent hegye pedig a Parnasszos. S valójában nem is az istenről, hanem költő-imádjáról van szó, végső fokon pedig a magánról, a költői tehetség kint kiváltó természetéről, a költő kiszolgáltatottságáról, arról, hogy az alkotói lét egyszerre szenvedély és szenvedés is – a maradéktalan elátkozottság minden ismérvével. A költő önnön művészetének az áldozata ebben az egészen modern felfogásban, az alkotás »öröme« embertelenségből fakad nála: aki költő akar lenni, annak életét kell az áldozati oltárra feltennie. A költő tehát az

az ember, aki ha választania kell élet és irodalom között, akkor az irodalmat, a költészetet, Apolló szolgálatát vállalja.” (Bori 647–658.)

(195.)

RÉGI DALAIMHOZ – [1884. november 30. előtt]

Kézirat: OSZKKt. Fol. Hung. 1858/15. r.–v. (lila tintás);

Közlések: 1. KépCsalL 1884. november 30. 10. sz. 147.; 2. FL 1885. október 25.; **kötetközlések:** Magány 1889. **FSZ**; Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; Komlós 1955.; NGB 1969. (1885-ös dátummal); NGB 1989. (1885-ös dátummal); VP 1996. (1885-ös dátummal);

A Komlós-kronológiában szerepel, az *FL*-beli közlést jelzi;

Szövegváltozatok: OSZK-kézirat: egybe-külön írásmódbeli, szakozási, ékezetbeli, központosításbeli elt.; 1. vsz. 3. sor: (áth. *Sz*) *Finom*; 2. vsz. 5. sor: (áth. *És*) (előtte) *Ki*; 2. vsz. 6. sor: *Ábrándjaimnak*, (áth. *szép*) *míg tavasz* (betoldás) *ban* (áth. *napokban*) (fölötte) *éltem*; 2. vsz. 8. sor: (jobb oldali margóra írva, a helyére vonatkozó külön jelzés n.) *S* (betoldás) *én* (áth. *fakó telkemmel*) (fölötte) *megfakult* (áth. *járva a világot*) (alatta) *lélekkel vánszorogva*; 2. vsz. 9. sor: (áth. *És én*) *Nem látok* (áth. *mindent annyi színben*) (fölötte) *már oly csillogó világot*; 2. vsz. 11. sor: (áth. *harmincz éves vagyok már*) *józsanság most a társam*; 2. vsz. 13–15. sor: beszámozva, 13. sor mellett: *I.*, 14. sor mellett: *2.*, a 15. sor mellett: *3*; 3. vsz. 3. sor: *Nyugodtan* (áth. *tűröm*) (alatta) *nézem* (áth. *hajam őszülését*;) *mint őszül hajam*; 3. vsz. 6. sor: *S* (betoldás) *ha majd az unokák* (áth. *lássák belöteteket*;) *kezükbe vesznek*; 3. vsz. 8–9. sor:

(áth. *S*) *Őszinte voltam teljes életemben*,

(áth. *Soha valótlan álmok kergetője*) (felette, áth. *S a mit dalolsz azt mind át is éltem*) (mellette, oldalt) *S a hány dalom volt, mindet álaltéltem*;

1. KépCsalL-közlés: szakozási, egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központosításbeli elt.; 5. vsz. 8. sor: fölött h. *felett*;

2. FL-közlés: szakozási, központosításbeli, egybe-külön írásmódbeli elt.; 4. vsz. 6. sor: kezükbe h. *kezökbe*; 4. vsz. 10. sor: mindet h. *mind-mind*;

Magyarázat: *velin* (*papír*) – Vastagabb, finom, fényes papír.

(196.)

JÓB SIRALMA – [1887. szeptember 3. előtt]

Kézirat: PIM Kt. Analekta V. 4735/38/14. (csak a 2 utolsó + 3 áthúzott verssor kézirata, fekete tintás kézírás);

Közlések: OrszVil 1887. szeptember 3. 36. sz. 574–575.; **kötetközlések:** Magány 1889. **FSZ**; Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, az *OrszVil*-beli közlést jelzi, helytelenül 1887. júliusra datálva;

Szövegváltozatok: PIM-kézirat:

Szünj meg zihálni, lázongó kebel:

(áth. *Hallgass ajak te ajk, jajszód némuljon el.*)

Az Isten adta, Isten vette el!

(áth. *Az Úr féletme, ez a bölcsesség;*

S távozni a gonosztul e)

Reviczky Gyula;

OrszVil-közlés: ékezetbeli, központosításbeli, egybe-külön írásmódbeli, kis-nagybetűs írásmódbeli elt.; 3. vsz. 29. sor: Mert a csalánhoz nem nyúl senki sem h. *Nem, mert a dudva nem kell senkinek*; 4. vsz. 5. sor: lehullt h. *lehult*;

Magyarázatok: Koroda Pál ezt írta a versről: „Reviczky legtokéletesebb költeménye, a tá-

pot többé nem található forró vágyak kínjainak megkapó kifejezése, a »Jób siralma«, az ó-szövetség Prométheuszának gigantikus monológja, mely Reviczky első, de az akadémiai bírálói által durván félreértett tragédiájának magvát foglalja magában.” (*Ország Világ* 1889. március 16. 12. sz. 186–187. – a darabról bővebben *A bolondok házából* című versek jegyzeteiben – lásd az *Ifjúságom* című kötet versei között);

Jób – Jób alakjáról bővebben még a *Tedeum* és *A bolondok házából* magyarázataiban (lásd mindkettőt az *Ifjúságom* című kötet versei között);

Adonáj (héber) – Az Istennek egyik héber neve, jelentése: 'az Úr'. A zsidók már a második templom korától ezt a nevet ejtették ki mindenütt, ahol a szentírásban az a négybetűs istennév van: JHVH. Az alexandriai görög-zsidó bibliafordítás, amelynek legrégebbi része a Kr. e. 3. században keletkezett, mindig kyrios-szal fordítja a négybetűs istennevet. Ez a szó az Adonáj vagy az Elóhim magánhangzóival van ellátva, ezért helytelenül Jehovának is olvasták, s ez a név később igen elterjedt. A négybetűs istennevet valószínűleg Jahvének kell olvasni, ami annyit jelent: 'a teremő, a létesítő';

szárdonix – Az onix féldrágakő egy olyan fajtája, melyben barna és fehér szalagok rétegződtek egymásra. Fülöp apostol drágakőve. A régi korokban a drágaköveknek varázserőt tulajdonítottak, egyebek között a 12 hónapot, az angyalokat, a 12 apostolt is drágakövekkel jelezték;

ofíri sárarany – Ofír (Ophir) az Ótestamentumban említett vidék, ahová Salamon király három éven át menesztett hajóexpedíciókat. A hajók mesés kincsekkel: ritka állatokkal, drágakövekkel és nemes ércsekkel, arannyal és szantálfával megrakodva tértek vissza. Az izraeliták az Ofírból hozott aranyat tartották a legtisztábbnak. Pontos helyét nem tudjuk: vannak, akik Dél-Afrikában, vannak, akik Indiában, az Indus mellett lakó abbiráknál vagy Omannál keresik. Legvalószínűbb helye Arábia.

(197.)

***TALÁLT RÓZSA [I.]** – [1881. július 8. előtt]

Változat: *Talált rózsza [II.]* (lásd a *Magány* című kötet versei között);

Kézirat: nincs;

Közlések: FL 1881. július 8. 153. sz. 891. **FSZ; kötetközlések:** Virágos kert a magyar lyrai költészet legjobb virágaiból. 185–186.;

A Komlós-kronológiában szerepel, az *FL*-beli közlést jelzi;

Magyarázat: A *Virágos kert...* című kötetet Szász Károly szerkesztette, s csupán ezt az egyetlen Reviczky-verset válogatta be, ami azért tűnhet furcsának, mert a Reviczky körébe tartozó, de nála kevésbé jelentős költőktől több verset választott ki (pl. Dalmady Győző: 4, Dömötör János: 3, Kiss József: 3 verssel szerepelt). Azon ugyanis, hogy nagyságrenddel több költeményt közöltek Gyulaitól, Lévyától és Sásztól magától – a bevezetőben jelzett irodalompolitikai okok miatt – nem csodálkozhatunk.

(198.)

TALÁLT RÓZSA [II.] – [1881/1889]

Változat: *Talált rózsza [I.]* című, **FSZ:** FL 1881. július 8. 153. sz. 891.;

Kézirat: nincs;

Közlések: 1. ArVid 1884. augusztus 12. 187. sz. (1.) (Reviczky Gyula aláírással) 2. Gyönyös 1885. november 1. 44. sz. (1.) (Szerk. megj.: „Mutatvány a szerzőnek *A magányból*

című legközelebb megjelenendő verskötetéből.”); **kötetközlések:** Magány 1889. **FSZ**; Kor. 1895. (*Talált rózsza* címmel); Kor. 1902. (*Talált rózsza* címmel); Kor. 1904. (*Talált rózsza* címmel); Paku 1944. (*Talált rózsza* címmel); Komlós 1955. (*Talált rózsza* címmel); NGB 1969. (*Talált rózsza* címmel, 1881-es dátummal); NGB 1989. (*Talált rózsza* címmel, 1881-es dátummal); VP 1996. (*Talált rózsza* címmel, 1881-es dátummal);

Szövegváltozatok: 1. ArVid-közlés: ékezetbeli, központosásbeli elt.; 2. Gyöngyös-közlés: központosásbeli, ékezetbeli, egybe-külön írásmódbeli elt.; 5. vsz. 4. sor: fölemelje h. *föl-emelné*;

Magyarázat: A *Magány* című kötet előfizetésének hátoldalán – mutatványul és kedvélesztőként – ez a vers szerepelt. A *Gyöngyös* című lap az 5. oldalon hozta a megrendelésre való felhívás szövegét is;

Fordítás: A verset Dr. Naschér Simon *Die gefundene Rose* címmel fordította le. (Naschér 9–10.)

(199.)

PALINÓDIA – [1884. május 1. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: ArH 1884. május 1. 101. sz. (1.); **kötetközlések:** Magány 1889. **FSZ**; Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; Komlós 1955.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, az *ArH*-beli közlést jelzi, 1884. május datálással;

Szövegváltozatok: ArH-közlés: központosásbeli elt.; 1. vsz. 2. sor: Kerget kopár, utatlan úton h. *Kerget, kísért utatlan úton*; 1. vsz. 4. sor: rázhatom h. *téphetem*; 3. vsz. 4. sor: *Napos, virágos hely, hol nyughatom*;

Magyarázatok: *palinódia* (gör., lat.) – visszaéneklés; olyan költemény, amelyben a költő visszavonja egy korábbi művének állításait; ellendal;

lidérc – Az ingoványba, a mocsárba csábító gonosz lélek.

(200.)

A CSILLAGOK – [1884. augusztus 26. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: ArVid 1884. augusztus 26. 197. (1.); **kötetközlések:** Magány 1889. **FSZ**; Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

Szövegváltozat: ArVid-közlés: ékezetbeli, központosásbeli elt.; 14. sor: mint h. *min*.

(201.)

DIÁKÉLET – [1887. április 24. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: VU 1887. április 24. 17. sz. 278. (*Diák-élet. Boruta Pál iskolatársamnak, Modor város polgármesterének* címmel és alcímmel); **kötetközlések:** Magány 1889. **FSZ**; Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; Komlós 1955.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, a *VU*-beli közlést jelzi;

Szövegváltozatok: VU-közlés: egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 1. vsz. 3. sor: S századszor h. *Századszor*; 3. vsz. 4. sor: tön h. *tett*; 5. vsz. 4. sor: szeméből h. *szemébül*; 6. vsz. 4. sor: *agapó* – görög betűkkel; 11. vsz. 3–4. sor:

Circumdederunt, síri ének:

Ha majd te hangzol a pap ajkáról!

Magyarázatok: A vers a pozsonyi diákeveket és kamaszcserényeket idézi meg.

A csak a *Vasárnapi Ujság*-közlésben szereplő alcímben szereplő Boruta Pál Reviczky

legkedvesebb osztálytársa volt a pozsonyi katolikus főgimnáziumban, akkor éppen hösszínész szeretett volna lenni. Koroda elmondása szerint kívülről tudta Shakespeare tragikus hősszerepeit. Baráti körükre – melybe Boruta, Koroda, Tocsek és Reviczky tartozott – mint Koroda írta: „Hugó Viktor »Shakespeare« című könyve, mely a világirodalom poétáit első- másod és harmadrangú csillagok gyanánt osztályozza, nagy hatást tett reánk; mi is egyre osztályoztuk a poétákat; de majd minden nap másképen. De nemcsak a poétákról csináltunk diákos osztályozást, de összes leányösmérőseinkről. A következőkből adtunk neki »kalkulust«: magasabb érzelmek, vonzerő, szépség, jóság, ész, erkölcs, születés, táncz.” Baráti emlékezések megemlítik, hogy Reviczky és Boruta németül leveleztek egymással, sőt Boruta többször kisebb pénzösszegeket küldött Reviczkynek. A vers születésének idején Boruta Modor város polgármestere. Mára egyetlen Reviczkynek írott levele maradt fenn (OSZKKt. Levelestár);

1871-től Korodáék is Pozsonyba költöztek, közel a hegyekhez, az Edl utcába. Innentől Reviczky újra velük lakott, közös szobában Palival. Koroda többször hosszan idézte közös diákkori emlékeiket. [Koroda eddig említett idézetei: *Magyar Szalon* 1889. XI. köt. 550–566.];

Reviczky gimnáziumi éveire emlékezett az *Iskolatársaimhoz* című versében is (lásd az *Ifjúságom* című kötet versei között);

szép Heléna – Helena – Zeusz és Léda leánya. Az antik világ legszebb asszonyának tartották, aki miatt kitört a trójai háború. A hajósok védőjükkül választották;

Vénusz – Lásd a *Rossz istenek* című vers magyarázataiban (szintúgy a *Magány* című kötet versei között);

S századszor újra felidézi

Örökre elrepült diákkorát. – Reviczky elemi iskoláit Léván járta. A pozsonyi katolikus főgimnáziumba 1865-ben íraták be. Pozsonyba kerüléséről és pozsonyi éveiről bővebben *A pozsonyi ligetben* című vers magyarázataiban (lásd az *Ifjúságom* című kötet versei között). Érettségi vizsgát 1873. július 9-én tett. – Reviczky iskolai bizonyítványai az OSZK Kézirat-tárában találhatóak (Analekta 47. 5122);

Nepos Cornelius – Római történetíró. (Kr. e. 99 k.–Kr. e. 24);

Ovid – Ovidius Publius Naso. Római költő. (Kr. e. 43–Kr. u. 17);

Horácz apó – Horatius (Kr. e. 65–Kr. e. 8);

Dido, Dido – Mution tirusi király leánya, Pygmalion nőtestvére. Ügyességgel egy akkora földterülethez jutott, amelyen megépítette a Byrsa (bőr) nevű fellegrát (Verg. Aen. I. 338 és kk.), s ezzel megvetette a később nagy hatalmú Karthágó alapját. Mivel a város hamar virágozni kezdett, Jarbas – hogy hatalmába kerítse – megkérte Dido kezét, visszatérés esetén pedig háborúval fenyegetőzött. Hogy ne kelljen hozzámenni a barbárhoz, Dido hatalmas máglyát rakatott, és önkézével ölte meg magát rajta (Vergiliusnál Aeneas utáni bújában). A karthágóiak istenként tisztelték;

agapó (gör.) – S. Varga Pál szerint tulajdonképpen: agapaó, azaz 'szeretlek';

*Fárasztott Nepos, Cicero; csak
Ovidot kedveltük s Horácz apót;*

Csókot hintettünk szép Didónak,

Görögül hajtogatva „agapó”-t. – Utalás a Cserni Károly tartotta órákra. Cserni latin- és görögstanár volt, Reviczky osztályfőnöke. Azt tartották, hogy róla mintázták az ideális tanárt. Koroda Pál mesélte, hogy „[...] még leggyöngébb tanítványába is erőlködött beverni a latin és görög nyelveket; ha valaki nem birt neki felelni, valóságos lázba jött és nem nyugodott addig, míg a nem tudott dolgot tökéletesen nem tanította be; nagyon sokat adott a tiszta klasszicitásra, borzalmat ébresztett a kulinarizmus iránt és annyira lelkiismeretes volt, hogy nem érte be a 6 osztályzattal, de mindenféle változatban közbeeső fokozatokat írt pl. 3, még $3\frac{3}{4}$, $\frac{4}{3}$, alig 4. Gyulának majd mindig tiszta 1 jutott tőle.” – Akkoriban az 1 számított a legjobb osztályzatnak;

A háromszögtantól a hátunk

Borsószik most is, úgy nem kellett. – Utalás Wiedermann Károly matematikaóráira, aki akkoriban igazgató is volt. Koroda ezt írta róla: „[...] a zseniális pedagóg, akkori igazgató nem annyira matematikai tudományával hatott Gyulára, mert ennek ez sohasem volt kedves tárgya, mint éles megfigyelésről, enciklopedikus ismeretekről és nagy morális érzékről tanuskodó, sokszor tragikus vagy humoros mondásaival, melyeket bőven szőtt belé előadásába”;

Csupán a „sinus” volt barátunk,

Mert szép lányokra emlékeztetett. – Utalás a kamaszkori fantáziálásokra, amelyben minden gömbölyded idom a női test domborulatait idézi;

Hja, nem verték csak úgy hiába

Fejünkbe azt a mitológiát.

Ismertük Amort és nyílára

Faragtunk is de hány kadencziát. – Utalás Kolmár József óráira. Kolmár, Petőfi egykori iskolatársa, maga is verselgetett. Koroda szerint: „Gyula legjobban szerette mindnyájuk közt [...] a nyelv, irodalom és történelem széles látókörű, nagyon lelkes és gyönyörű előadású tanára” volt. (*Magyar Szalon* 1889. XI. köt. 546–560.) Reviczkyt állandóan serkentette, Koroda írja, hogy „első versét neki mutatta meg, a következőket az ő buzdítására írta be iskolai gyakorlatai közé; Kolmár József mindegyik versre megtette a maga észrevételét, sőt kalkulust is adott rájuk; az ő egyeseire Reviczky oly büszke volt, akárcsak Puskin, mikor az iskolában az ősz Dersávin költővé avatta.” Reviczky a gimnáziumi önképzőkörben rendszeresen fellépett írásaival, s több díjat is nyert. (Hetedikes diákként Goethe *Iphigénia*-jának egy fordításrészletével és Tóth Kálmánról szóló írásával lett első, 1872/73-ban az ódaköltő Berzsenyiről értekezett, lefordította Bürger *Lenora* című művét és tanulmányt írt Katona József *Bánk bán*-járól. – A *Lenorát* és a *Méh* című diákújság 1871-es meglévő évfolyamában megjelent verseit lásd a kötetben meg nem jelent 1871-es verseknél, a Bürger-fordítást pedig a műfordítások között. A Berzsenyi-tanulmány megjelent az *Erdély* című lap 1873-as évfolyamában, több folytatásban, a másik két elemzése Goethéről és Tóth Kálmánról egyelőre nem került elő.);

[Koroda említi még Stoczek Károly fizikatanárt, akinek öngyilkossága mélyen megrendítette a diákokat, valamint Helmár Ágostot, aki Reviczkyék némettanára volt. Helmár Ágost térképész és történetíró, munkáival akadémiai díjakat is nyert. Koroda azt írta, hogy „a legfiatalabb és legkedélyesebb volt valamennyi tanár között, ezzel irodalmi tárgyakról vitatkozni is lehetett”.];

kadencia – Ritmusos, bölcs vagy tréfás mondás;

kanaszter – Rossz dohány;

Circumdederunt (lat.) – [Gemitus mortis: Dolores inferni circumdederunt me] Körül-
vettek engem a halál fájdalmai: a pokol fájdalmai megkörnyeztek engem...; a 17. zsoltár
egy része, melyet a 94. zsoltárral felváltva szokás énekelni a katolikus temetési szertartá-
sokon.

(202.)

***JÓ LELKEK [I.]** – [1883. július 4. előtt]

Változat: *Jó lelkek [II.]* (lásd a *Magány* című versek között);

Kézirat: nincs;

Közlés: FL 1883. július 4. 154. sz. 991. **FSZ;**

A Komlós-kronológiában szerepel, csak az *FL*-beli közlést jelzi.

(203.)

JÓ LELKEK [II.] – [1883/1885]

Változat: *Jó lelkek [I.]*, **FSZ:** FL 1883. július 4. 154. sz. 991.

Kézirat: nincs;

Közlések: 1. VU 1885. október 25. 43. sz. 686.; 2. Szabadság (Cleveland) 1915. szeptem-
ber 10. Mell. 1.; **kötetközlések:** Magány 1889. (*Jó lelkek* címmel) **FSZ;** Kor. 1895. (*Jó lelkek*
címmel); Kor. 1902. (*Jó lelkek* címmel); Kor. 1904. (*Jó lelkek* címmel); Paku 1944. (*Jó*
lelkek címmel); NGB 1969. (*Jó lelkek* címmel); NGB 1989. (*Jó lelkek* címmel); VP 1996.
(*Jó lelkek* címmel);

Szövegváltozatok: 1. VU-közlés: ékezetbeli elt.;

2. Szab-közlés: központozásbeli, ékezetbeli, helyesírási elt.;

Fordítás: A verset Dr. Naschér Simon *Gute Seelen* címmel fordította le. (Naschér 77–78.)

TRISTIA

(204.)

I. [ITT E ZSIBONGÓ, ZAGYVA FÖLDÖN...] / SZOMORÚ DAL / PALINDROMON
– [1874?]

(205.)

II. [NE TEDD KI SZÍVED' NAGY MELEGRE...] – [1874?]

(206.)

III. [ÓH, LÉLEK GYÁSZÁ, SZENVEDÉSE...] – [1874?]

Kézirat: PIM Kt. Analekta V. 1370/8 r. (Az 1. vers *Szomorú dal* címmel, fekete tintás kéz-
irat);

Kötetközlések: Magány 1889. **FSZ;** Kor. 1895. (*I–III.* alcímmel, a versek külön cím n.); Kor.
1902. (*I–III.* alcímmel, a versek külön cím n., a 3. vers *Óh, lélek gyásza, szenvedése* kezdettel);
Kor. 1904. (*I–III.* alcímmel, a versek külön cím n.); Paku 1944. (*I–III.* alcímmel, a versek
külön cím n., az 1. vers 3. vsz.-a *Palindromon* címen külön versként közölve); Komlós 1955.
(csak az 1. vers közölve, *Itt e zsbongó, zagyva földön...* kezdettel, 1889? dátummal); NGB
1969. (a 3. vers *Ó, lélek gyásza, szenvedése...* kezdettel, az 1. vers 3. vsz.-a *Palindromon* címen
külön versként közölve); NGB 1989. (a 3. vers *Ó, lélek gyásza, szenvedése...* kezdettel, az
1. vers 3. vsz.-a *Palindromon* címen külön versként közölve); VP 1996. (a 3. vers *Ó, lélek*
gyásza, szenvedése... kezdettel, az 1. vers 3. vsz.-a *Palindromon* címen külön versként közölve);
Szövegkritikai jegyzetek: A vers születésének dátumára vonatkozóan nincs semmilyen
adat. A Paku-kiadás 1874-re datálta;

A *Palindromon* címen publikált vers: megegyezik az *Itt e zsidongó, zagyva földön...* kezdetű vers 3. vsz.-ával, csak a sorok fölcserélődtek: itt a sorok sorrendje: 4-3-2-1;

Palindromon címen az *Itt e zsidongó, zagyva földön...* kezdetű vers 3. vsz.-át Paku Imre külön versnek hitte, s a további kötetek átvették a közlését;

Szövegváltozatok: PIM-kézirat: központosásbeli elt.; 1. vsz. 3. sor: *Salaktól* (áth. *megváltt*) *tisztult*; 2. vsz. 4. sor: (áth. *Szövi*) *Köti*; a 2. és a 3. vsz. között egy új versszak, (ceruzával áth.:

Hullát véres hullára dobva,

Öldöklő angyal száll a légbe;

Egy árny borúl a testhalomra:

A (áth. *bánatos*) *szomorú, a néma béke*);

4. vsz. 2. sor: (alatta áth. *Csak*) (áth. *És töltsenek*) (átjav. *töltsem*) (áth. *meg-kéjek, élve*) (fö-lötte) *Kéj* (áth. *és*) *gyönyör* (áth. *közt*) *folyjon élted*; 4. vsz. 3. sor: (áth. *5*);

Magyarázatok: Vészi József lefordította a verset németre, de a fordítás eddig nem került elő;

tristia (lat.) – szomorú dalok. Utalás a száműzött Ovidius *Tristia* címen írt verseire;

Geniessen macht gemein – 'Az élvezet elaljasít.' – 'Az élvezet közönségesé tesz.' Goethe: *Faust*. II. r. 4. felv. (*Faust* mondja Mephistóznak)

(207.)

***TALIZMÁN [II.]** – [1887. október 1. előtt]

Változat: *Varázs-ereklye* (lásd a *Magány* című kötet versei közt);

Kézirat: OSZKKt. Föl. Hung. 1858/35 r. (csak az 1–5. vsz., fekete tintás);

Közlések: 1. OrszVil 1887. október 1. 40. sz. 646. **FSZ;** 2. Pallas Nagy Képes Naptára az 1888. szökő évre. Bp., 1887. 109.;

Szövegkritikai jegyzet: Mivel az OSZK kézirata csak az 1–5. vsz.-ot tartalmazza, nem lehetett **FSZ**-nek venni;

Szövegváltozatok: OSZK-kézirat: egybe-külön írásmódbeli, helyesírási, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 2. vsz. 1. sor: *Künn h. Kün*; 3. vsz. 4. sor: *elhül h. elhal*; 4. vsz. 1. sor: *Feltün h. S feltün*; 4. vsz. 3. sor: *esélytül h. esélytől*; 4. vsz. 4. sor: *hajtsad h. hajítsad*; 5. vsz. 2. sor: *ritka h. drága*;

2. Pallas-Naptár közlése: központosásbeli, helyesírási elt.; 6. vsz. 3. sor: *Védje h. Vélje*; 9. vsz. 4. sor: *be h. beh*;

Magyarázat: *Talizmán [I.]* címen létezik egy egészen más vers is (lásd a *Magány* című kötet versei között).

(208.)

VARÁZS-EREKLYE – [1888. szeptember 8. előtt]

Változat: *Talizmán [II.]*, **FSZ:** OrszVil 1887. október 1. 40. sz. 646;

Kézirat: nincs;

Közlések: PH 1888. szeptember 8. 249. sz. (1.); **kötetközlések:** *Magány* 1889. **FSZ;** Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; NGB 1969. (*Varázsereklye* címmel); NGB 1989. (*Varázsereklye* címmel); VP 1996. (*Varázsereklye* címmel);

A Komlós-kronológiában szerepel, a PH-beli közlést jelzi;

Szövegkritikai jegyzet: **FSZ**-közlés: 8. vsz. 3. sor: a többi előforduláshoz igazítva javítottam: *ó h. óh*;

Szövegváltozatok: PH-közlés: ékezetbeli, központosásbeli elt.; 7. vsz. 1–2. sor:

S íme letépi, kidobja az érmet...
S hallgat, mint a kit elhagy az élet.
9. vsz. 3. sor: oh h. ó.

(209.)

CSONDES EMBER LESZ BELŐLEM – [1883. május 6. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: 1. MoNv 1883. május 6. 18. sz. 275. (*Csendes ember lesz belőlem...* címmel); 2. ArVid 1884. június 25. 146. sz. (1.) (*Csendes ember lesz belőlem...* címmel); **kötetközlések:** Magány 1889. **FSZ;** Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, a *MoNv*-beli közlést jelzi;

Szövegkritikai jegyzet: **FSZ**-közlés: 1. vsz. 1. sor: a sorvégi központosítást javítottam, a többi vsz. mintájára;

Szövegváltozatok: 1. MoNv-közlés: ékezetbeli, központosításbeli elt.; 1. vsz. 2. sor: *De csupán a temetőben*; 2. vsz.:

Csendes ember lesz belőlem;

De csupán a temetőben.

Mit e lázas szív sosem tett:

Lent a sirba' megpihenhet.;

2. ArVid-közlés: központosításbeli elt.

(210.)

***ALKONY** – [1883. szeptember 2. előtt]

Változat: *Nyári est* (lásd a *Magány* című kötet versei között);

Kézirat: nincs;

Közlések: 1. KépCsalL 1883. szeptember 2. 49. sz. 771. (*Alkony* címmel) **FSZ;** 2. Debreczen 1900. május 22. 100. sz. 1.

A Komlós-kronológiában szerepel, a *KépCsalL*-beli közlést jelzi, de nem jelzi az eltérő címet;

Szövegváltozat: Debreczen-közlés: központosításbeli, helyesírási elt.; 1. vsz. 2. sor: *Csendes h. Nyári*; 1. vsz. 3. sor: *Szőjj a drága lány szívébe*; 1. vsz. 4. sor: *Boldog h. Édes*; 2. vsz. 3. sor: *Szárnyaiddal h. S szárnyaiddal*; 3. vsz. 3–4. sor:

Csak ragyogjon, mint a csillag

A derűs egen;

4. vsz. *Félénken h. Meghitten.*

(211.)

NYÁRI EST – [1883/1889]

Változat: *Alkony*, **FSZ:** KépCsalL 1883. szeptember 2. 49. sz. 771.;

Kézirat: nincs;

Közlések: ArVid 1884. augusztus 22. 194. sz. 1. (*Nyári alkony* címmel); **kötetközlések:** Magány 1889. **FSZ;** Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

Szövegváltozatok: ArVid-közlés: helyesírási, ékezetbeli, központosításbeli elt.; 2. vsz. 1. sor: *fátylad' h. fátylát*; 2. vsz. 4. sor: *üdvemet h. üdvemet*; 3. vsz. 1. sor: *Mint az illat, rózsá illat*; 3. vsz. 4. sor: *A derűs egen.*

(212.)

PROPRIA LAUS – [1885. szeptember 12. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: OrszVil 1885. szeptember 12. 37. sz. 599.; **kötetközlések:** Magány 1889. **FSZ**; Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; Komlós 1955. (1884-es dátummal); NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, az *OrszVil*-beli közlést jelzi;

Szövegváltozatok: OrszVil-közlés: központosásbeli, ékezetbeli elt.;

Magyarázat: *propia laus* (lat.) – öndicséret.

(213.)

MENTSVÁR / HA NÉZEM A VILÁGI RENDET... – [1883 vége – 1884. január 6. között]

Kézirat: nincs;

Közlések: 1. ArH 1884. január 6. 5. sz. 1.; 2. Kitartás 1884. január 7. 7. sz. 2. 3. HölgyekL 1884. június 8. 23. sz. 279. (*Ha nézem a világi rendet...* címmel); 4. Társalgó (Bp.–Székesfehérvár) 1885. jan. 4. 1. sz. 11. [A közlésre Ságvári György hívta föl a figyelmemet]; 5. VU 1889. február 17. 7. sz. 107.; **kötetközlések:** Magány 1889. **FSZ**; Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; Komlós 1955.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, csak az *ArH*-beli közlést jelzi, de tévesen január 16-ra datálja;

Szövegkritikai jegyzetek: Bakalovich Emma egyik leveléből úgy tűnik, hogy a vers esetleg már 1883 végén készen lehetett. Emma ugyanis ezt írta 1884. január 15-i levelében: „Az Aradi hírlapot nagyobb érdekléssel még a legdühösebb politikus sem olvashatja, mint én. A »Mentsvár« annyira megfelel ízlésemnek, a karácsonyi elmélkedés, jelenlegi hangulatomnak!” (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 5. levél);

A kötet a vers 4. sorától hiányos, a Reviczky által javított és korrektúrázott kötetben nincs meg a 101–108. oldal;

Szövegváltozatok: 1. ArH-közlés: ékezetbeli, központosásbeli elt.; 1. vsz. 4. sor: rendült hitemben h. *bús gerjelemben*; a 3. vsz. teljes egészében hiányzik; 4. vsz. 2. sor: *Mint ha egy ibolyát letépek*; 7. vsz. 1. sor: *Lázás szívem mentsvára vagy te*; 8. vsz. 2. sor: lehedd h. *lekeddel* (!); 8. vsz. 4. sor: *Maradjak részed mindörökké!*;

2. Kitartás-közlés: ékezetbeli, központosásbeli elt.; 1. vsz. 4. sor: rendült hitemben h. *bus gerjelemben*; a 3. vsz. teljes egészében hiányzik; 4. vsz. 2. sor: *Mintha egyikis füvet letépek*; 5. vsz. 1. és 2. sora felcserélve; 7. vsz. 1. sor: *Szívem igaz mentsvára vagy te!*; 8. vsz. 2. sor: lehedd h. *lekeddel*; 8. vsz. 4. sor: *Maradjak részed mindörökké!*;

3. HölgyekL-közlés: egybe-külön írásmódbeli, kiemelésbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 1. vsz. 4. sor: rendült hitemben h. *bús gerjelemben*; a 3. vsz. teljes egészében hiányzik; 4. vsz. 2. sor: *Mint ha egy ibolyát letépek*; 4. vsz. 4. sor: az h. *ez*; 5. vsz. 4. sor: egyre h. *újra*; 7. vsz. 1. sor: *Lázás szívem ment vára vagy te*; 7. vsz. 4. sor: *Tied maradjak mindörökké!*;

4. Társalgó-közlés: központosásbeli elt.; 1. vsz. 4. sor: rendült hitemben h. *bús gerjelemben*; 3. vsz. 2. sor: *Hitvány panasz többé ne érjen*; 8. vsz. 3–4. sor:

És hogyha majd sir hantja föld bé,

Maradjak részed mindörökké!;

5. VU-közlés: ékezetbeli, központosásbeli elt.; 8. vsz. 2. sor: lehedd h. *lekeddel*;

Magyarázatok: Az *Aradi Hírlap*-közlés megjegyzése: „Olvasva lesz a Petőfi-társaság mai közülésén.” A felolvasó esten Reviczky bizonyosan nem vett részt, mert már Aradon tartózkodott. Lehetséges, hogy korábban a *Temesvári Zeitung*gal is tárgyalt (itt volt polgármester Telbisz Károly, Reviczky volt iskolatársa), mivel a *Nemzet* 1883. november 17-i szá-

mában a következő nyilatkozat jelent meg: „Reviczky Gyula úr által fölkérettünk annak kijelentésére, hogy alaptalan az a hír, mintha ő a temesvári német lapnak szerkesztését venné át vagy annak munkatársa lenne.”

Egy Komjáthynak írt leveléből tudható, hogy Reviczky már 1883. december 22-én Aradon volt, hiszen az *Aradi Hírlap* szerkesztőségi papírjára fogalmazta levelét. (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 36. levél);

Az irodalmi hagyományban máig él az a legenda, hogy Reviczky azért nem tudott megmelegedni sem Aradon, mert odaérkezésekor elmulasztotta nyomban fölkeresni Tabajdy főispánt. Az igazság azonban valószínűleg ennél árnyaltabb. Az *Aradi Hírlap* – melyet kormánylapként indítottak, mutatóvényszáma pedig 1883. december 25-én jelent meg – egy indoklás nélküli rövid híre adta közre, hogy március 1-jétől a felelős szerkesztői tiszteet Hauser Mór veszi át, valamint megköszönik Reviczky eddigi munkáját. (Márki Sándor naplójában szintén így emlékezett: „1884. Márc. 3. Reviczky tegnapelőtt otthagyta az Aradi Hírlapot.”) Az *Aradi Hírlap* történetéhez tartozik ugyanis, hogy október 31-én a szerkesztőség bejelentette, hogy erkölcsi sikerük teljes, de az anyagi kudarcot nem tudják többé finanszírozni, így a lapot beszüntetik, s ajánlják a *Neue Arader Zeitung*-ot, mely „rokon irányú” (1884. 252. sz.). Mindez abból a szempontból lehet fontos, hogy a szakirodalom egyöntetűen úgy érezte, hogy pusztán Reviczky nyughatatlansága miatt sikerült ilyen rövidre az aradi kaland;

Mindazonáltal Reviczky még egy ideig (legalább márciusban és áprilisban) biztosan nem utazott el Aradról, hiszen május 1-jéig versei és írásai rendszeresen jelentek meg a lapban, emellett Márki Sándor naplófeljegyzései is erről tanúskodnak: „Március 21. A Kölcsey-egyesületben rövid megemlékezést olvastam föl Lugossyról. Felolvasás után a Wittmann-sörházban megösmerkedtem Bácskai Alberttel s brüdereztem Reviczky Gyulával, a nagy – korhellyel.” Május 9-én pedig: „Reviczky Gy. névjegyen búcsúzott el tőlem s másoktól. Ha igaz, a M. Salon szerkesztését veszi át. Itt nem állott a főispán grátiájában, azért kellett átengednie a tért holmi Tisztiféle [Tiszi Lajosról van szó – Cs. T.] embernek (?).” (A távozás dátumát Paulovics is május 9-re teszi, csak éppen nem jelzi, honnan tudja.) [Márki és Reviczky korábbi ismeretségéről lásd a *Ma született a Messiás!* (a *Magány* című kötet versei közt) és a *IV. Béla* (a kötetben meg nem jelent, 1871-es versek közt) magyarázatait.]

(214.)

VIKTOR KERESZTFIAMNAK / KERESZTFIAMNAK – [1885. július 5. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: VU 1885. július 5. 27. sz. 431. (*Keresztfiamnak* címmel); **kötetközlések:** Magány 1889. **FSZ;** Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; Komlós 1955.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, a VU-beli közlést jelzi;

Szövegváltozatok: VU-közlés: egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központosásbeli, kiemelésbeli elt.; 3. vsz. 2. sor: élet-keresztet h. *élet-keservet*;

Magyarázatok: Reviczky keresztfia Viktor, Komjáthy Jenőnek a házasságát követő évben, 1883-ban született első kisfia volt. A keresztapaságra való felkérést Reviczky egy olvashatatlan bélyegzőjű levelezőlapra fogadta el: „Édes Jenőm, Leveledet csak ma kaptam meg; Hogyne fogadnám el! Isten éltesse a kicsikét! Sok szerencsét hozzá! – üdvözl mindhármótokat RGYula.” (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 37. levél);

A *Viktor* név jelentése: 'a győző'.

HALOTTAK NAPJÁN

(215.)

I. [MOST KESEREKD KI BÁNATOD'...]/ HOLTAK NAPJÁN – 1884. november 1. előtt (216.)

II. [EZ A HALÁL, A HERVADÁS HAVA...] – [d. n.]

Kézirat: nincs;

Közlések: FL 1884. november 1. 257. sz. 1657. (*Holtak napján* címmel, csak a *Most keseregd ki bánatod'*... kezdetű vers közlése); **kötetközlések:** Magány 1889. **FSZ**; Kor. 1895. (*I–II.* alcímmel); Kor. 1902. (*I–II.* alcímmel); Kor. 1904. (*I–II.* alcímmel); Paku 1944. (*I–II.* alcímmel); NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, az *FL*-beli közlést jelzi, de nem jelzi, hogy csak az 1. vers szerepel itt;

Szövegváltozat: FL-közlés: szakozási elt.; Magános h. *Magányos*.

(217.)

DAL – [1887. április 10. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: 1. Függ 1887. április 10. 98. sz. (1.) (*Dalok* címmel, a *Mikor még sirni tudtam...* kezdetű verssel); 2. Emléklap az EMKE 1888. augusztus hó 19–20-án Brassóban tartott közgyűlésére. 25. (a vers alatt: „Budapest”); **kötetközlések:** Magány 1889. **FSZ**; Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, a *Függ*-beli közlést jelzi;

Szövegkritikai jegyzetek: 1. Függ-közlés: központosásbeli, ékezetbeli elt.;

2. Emléklap-közlés: központosásbeli elt.; (A 2. közlés adatát Urbán László gyűjtötte fel, nagyon köszönöm neki);

Fordítás: A verset Spóner Andor *Als ich noch Tränen hatte...* címmel fordította le. (Spóner 734–736.)

(218.)

HERVADT VIRÁG – [d. n.]

Kézirat: nincs;

Kötetközlések: Magány 1889. **FSZ**; Kor. 1895. (*Hervadt virág...* címmel); Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; Komlós 1955. (1889? dátummal); NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.

(219.)

POZSONY (*A pozsonyi új színház megnyitása alkalmából. 1886. szeptember 22.*) – (1886. szeptember 22.)

Kézirat: OSZKKt. Fol. Hung. 1858/9. r., egy számozatlan lap, 10. r.–v. (*A pozsonyi új színház megnyitása alkalmából* alcímmel, d. n., fekete tollas, a javítások ceruzával, agyonjavított kézirat, a 10. lap versőjén: „Légy híve rendületlenül hazádnak – Légy híve rendületlenül hazádnak, / Ha volna is kívüle más helyed. / Állítsd meg utjában, kik Bécsbe vágnak / Hazánk határán így tarts őrszemet.”);

Kötetközlések: Magány 1889. **FSZ**; Kor. 1895. (*A pozsonyi új színház megnyitása alkalmából. 1886. szept. 22.* alcímmel); Kor. 1902. (*A pozsonyi új színház megnyitása alkalmából. 1886. szept. 22.* alcímmel); Kor. 1902. (*A pozsonyi új színház megnyitása alkalmából. 1886. szept. 22.* alcímmel); Paku 1944. (*1886 szept. 22.* alcímmel); NGB 1969. (a dátum nem szerepel az alcímben); NGB 1989. (a dátum nem szerepel az alcímben); VP 1996.;

Szövegváltozatok: OSZK-kézirat: központosásbeli, ékezetbeli elt.; 1. vsz. 2. sor: szórendcsere; 1. vsz. 3. sor: (áth. *Mosolygó-múlt*) (fölötte, áth. *kor*) (alatta, áth. *Fe-régi-kor*) (áth. *fel-*

szállsz) (áth. *Feltámadsz, régi kor;*) Elöttem állsz, forrongsz, zsibongva, tarkán; 1. vsz. 1. vsz. 4. sor: *És lelkem' (áth. et Pozsony felé) (fölte) falaid közé viszed.*; 1. vsz. 8. sor: Vratizslávtól h. Vratizslávtól; 2. vsz. 1. sor: (áth. *Egy ezredév repült el már fölötted*) (fölte) Viharjait kiálltad ezer évek; 2. vsz. 2. sor: *a szerencse (áth. változó) mily hamis*; 2. vsz. 5. sor: (áth. *Csak várad romja;*) (fölte) *De az a várrom s;* 2. vsz. 7. sor: (áth. *Egy mutnak el a századok*) (fölte) Szívek kihűlnek, (áth. *megdőlnek*) (betoldás, oldalra írva) *inganak* (a sor alatt áth. *Királyok ...*); 2. vsz. 8. sor alatt halvány, olvashatatlan sor; 3. vsz. 1. sor: Mikor (betoldás) *földed még Nagy Lajos (áth. járt itt e földön) (áth. székelte tebenned)* (oldalt) *tiporta*; 3. vsz. 2. sor: (áth. *Nagy híre fényét innen-hintve szét*) *Királyok dísz, híres és dicsó* (a sor alatt egy olvashatatlan sor); 3. vsz. 3. sor: *S Mátyás a Bécs-verő (áth. édes-velóság?) is innen osztja*; 3. vsz. 5. sor: Pázmány h. Pázmány; 3. vsz. 6. sor: (áth. *Innen hangoztatá aranyaszavát*) (fölte, áth. *Htt az hallatta eszme-záporát*) (oldalt, áth. *itt suhogtatta bíborát*) *E domban itt lengette bíborát.*; 3. vsz. 7. sor: Mikor még... *feledés (áth. nek néma fátyla)* (alatta) *fátylát reája!...*;

A számozatlan, 2. oldalon a 4. vsz. és a 7. vsz. 1–4. sora; 4. vsz. 2. sor: (áth. *Sarkantyúja nem peng*) (fölte, áth. *Kalpagja már*) (fölte, szörendcsere) *már nem leng utcáidon*; 7. vsz. 1. sor: *Lebegjen (áth. áldás;*) (áth. *menyeri*) (fölte) *rajtad* (betoldás) *jótekonny varázslat*; 7. vsz. 2. sor: *Az (áth. szelíd) műszak (betoldás) új csarnokán;* 7. vsz. 4. sor: (áth. *Legyen*) *Hogy itt minden mai nyelv barbár, (áth. nyomán) pogány.*; a 7. vsz. 4. sora után 4 később áth. sor:

(áth. *Varázslatod, hatalmad*) (fölte) *Költészet bűvhatalma hajsza végre*
Mit ezer év (áth. megtenni nem tudott) (fölte) *nem tett meg e napig;*
Ajkára is, ne egyedül szívére
Legyen magyar a nép, mely itt lakik;

A 10. oldal előlapján a 7. vsz. 5–8. sora, az 5. vsz. és a 6. vsz. 1–4., valamint 6–8. sora – ebben a sorrendben; 7. vsz. 5–8. sora előtt később áth. 2 sor:

(áth. *Őh mult, édes-bús*) (fölte) *Multad maradjon emlékekbe' gazdag*

(áth. *Őrizzék a*) (alatta) *Megőrzi magyar történelem (alatta) te fakasszad jelen*; 7. vsz. 5. sor: (áth. *Elném egy más, új korba*) (fölte) *Lesz már idő, képzelmem;*

5. vsz. 1. sor: *Rég volt... (áth. azóta csendes temetőit)* (fölte) *a temető minden göröngye*; 5. vsz. 2. sor: (áth. *Halottakkal benépesedhetnek*) (alatta) *És (áth. Házaid fala;*) *Azóta, hejh, de sok halottra hullt* (fölte áth. *ha sokszor meglehetnek*); 5. vsz. 3. sor: a sor közepe alatt olvashatatlan írás, *S a szívnek vágya nem rezdül, se könnye*; 5. vsz. 4. sor: *Úgy ér (betoldás) zi hadd maradjon mult a mult*; 5. vsz. 5. sor: *S a „moriatur” ... (áth. régen)* (betoldás) *ám el hangzott.*; 5. vsz. 6. sor: a sor alatt olvashatatlan írás, *Hiszen szép volt a kardók villanása*; 5. vsz. 7–8. sor: oldalt, a hely külön jelzése n.,

Míg az idő csak egyre folydogálva,
Sok új törekvést, új eszmét hozott.;

6. vsz. 1. sor: (áth.) (betoldás) *élni* (átírva az alatta lévő olvashatatlan sor) *kell a* (betoldás) *szép (áth. magyar) hazáér*; 6. vsz. 2. sor: *Ez a (áth. szellem-hasznának szép)* (fölte) *magyar faj küzdelmes*; 6. vsz. 3. sor: (áth. *Pató Pál-úr*) (fölte) *Óh, állj közénk te is, ki tenni (áth. egyre) ráér*; 6. vsz. 4. sor: (áth. *Téged ne látogasson meg soha-*) (alatta, áth. *Nátad nem telte otthonát*) (alatta) *Pató Pált úgy sem ismeréd soha.*; 6. vsz. 4. sora után: (3, hullámvonallal áth. sor:

Büszkén mutatva Budapest felé!
Đörögj mit kérek ... vissza!
Ki túl vágyik e hon határain;;

6. vsz. 6–8. sor: *Állítsd meg utját (fölte ok) ban, ki (fölte) k Bécsbe vágy (fölte nak) ik:*
Imádság (fölte unk) ára tedd a Szózat-ot.
Hazádnak rendületlenül haláláig;

A 10. oldal hátlapján a 6. vsz. 5–8. sora; 6. vsz. 8. sor: így állj őrszemet h. *ily fenti őrszemet;*

Magyarázatok: A városi új színház helyén évszázadokkal korábban a Duna folyt. A régi

színházépületet Csáky György alkotta meg, s megnyitója 1776. november 9-én volt. Mária Terézia és családjának több tagja többször is meglátogatta. 1825-ig, tehát míg a koronázások itt zajlottak, a színház rendkívül sikeresen működött. Nagynevű színészek léptek föl benne, s számos darabot előbb tűztek műsorra, mint a német színpadok. A pozsonyi színházi élet már a 18. század második felétől nagy hírnevet szerzett, majd fokozatosan vesztett népszerűségéből, s az utolsó évtizedekben már alig vegetált.

A régi színházat végül 1884-ben bontották le. Építéséhez nem kaptak országos segítséget, a pénzt a város saját erejéből adta össze, s a régi színházépület köveit beépítették az újba. Bár az építkezés a pozsonyi magyarosodási mozgalom csúcspontján kezdődött meg, még így is sokan voltak, akik takarékosági szempontokra hivatkozva támadták az építés tervét. A magyarosodási mozgalom hívei közül többen ostorozták a város lakosságát, hogy tegyenek elegendő hazafias kötelezettségüknek azzal is, hogy eljárnak majd a színházi előadásokra.

Az új színház Fellner műépítész tervei szerint készült, 1200 személy fért el benne, négy emeleten. 52 páholyból a 3. emeletiek színészpáholyként működtek. Állandó magyar társulata nem lett a színháznak, mivel mint a *Vasárnapi Ujság* tudósítója írta: „Pozsony lakosságának nyelve még nem eléggé magyar arra nézve, hogy a magyar Tháliát élvezhetné. Magyarul érzésének kifejezésére azonban tüntetőleg megragadta az alkalmat.” A megnyitót öt előadás után német társulat költözött be az épületbe.

A megnyitót – mivel tehát a pozsonyi színháznak nem volt magyar társulata – a Nemzeti Színház és az Operaház tagjainak közreműködésével nyitották meg. A bemutatót hosszas alkudozások előzték meg. Vita támadt azon, hogy a fővárosi színészek öt vagy nyolc előadást adjanak-e elő; végül öt előadásban egyeztek meg.

Az ünnepélyes bemutatót – melyen jelen volt Frigyes főherceg és neje, Izabella főhercegnő, Tisza Kálmán és Trefort Ágoston, Szlávy János koronaőr, a vármegye országgyűlési képviselői, valamint gr. Keglevich István, a Nemzeti Színház és az Opera intendánsa, valamint a művészvilág hajón érkező nevezetességei – Berlioz *Rákóczi-indulója* után Jókai *Lidérczfények* című prologusával nyitották meg. Az előhangot Nagy Imre szavalta el. Produkciója után négyszer tapsolták vissza, míg Jókai kilencszer köszöntö meg az ovációt első emeleti páholyában. Miután a város ezüst koszorúval köszöntötte az író, megkezdődött a *Bánk bán* operaelőadása. A karmester maga Erkel Ferenc volt. A 11-kor végződő ünnepi előadás után a díszvendégek nagy lakomán vettek részt.

A következő napon Berczik Árpád *Báلكirálynő* című darabját és a *Coppélia* című balettet mutatták be. (*Vasárnapi Ujság* 1886. augusztus 29. 35. sz. 569., *Vasárnapi Ujság* 1866. szeptember 26. 39. sz. 623., 626., 632.);

A színház épületében ma a Szlovák Nemzeti Színház működik;

Sok régi emlék, mint varázsütésre

A feledés strójából felbukik; – Reviczky a pozsonyi katolikus főgimnáziumban végezte középiskolai tanulmányait. (1865–1873 – pozsonyi éveiről bővebben elsősorban a Lajka-verseknél és a *Pozsonyi ligetben* című versek magyarázataiban. Lásd az *Ifjuságom* versei között);

Vratizláv, Vratizláv – Pozsony legrégebbi neve a szláv Vratislavia, másként Vratislavur-gium, németül Bredslavaspurg = Pressburg. A név a Nagy-morva Birodalom idején keletkezett, s állítólag egy Vratizláv nevű szláv-morva fejedelemtől kapta a nevét, akit Német Lajos keleti frank király 846-ban Dévény váránál kényszerített megadásra. 892-ben, miután a szövetségre lépő magyarok és Arnulf keleti frank király támadásai következtében Nagy-Morvaország szétesett, a magyarok elfoglalták a várost is. A város mai nevét Vratizláv nevére kapta: Bratislava. – S. Varga Pál a nevet másához köti és az utalást máskorra datálja;

moriamur (lat.) – „Moriatur pro rege nostro Maria Theresia!” (lat.), magyarul: „Haljunk meg királyunkért, Mária Teréziáért!”; A hagyomány szerint az 1741-iki pozsonyi országgyűlésen a tanácskozássra összegyűlt magyar nemesség a „Damus vitam et sanguinem” felkiáltást állítólag ezzel folytatta, s így ajánlotta föl védelmét a királynőnek;

Nagy Lajos – Anjou-király (1326–1382). Magyarországot európai nagyhatalommá tette;

Pázmán, főpapok virága – Pázmány Péter (1570–1639), az ellenreformáció harcosa az 1608-as pozsonyi országgyűlésen tiltakozott a jezsuiták száműzetését kimondó határozat ellen;

Országgyűlés, koronázási pompa – A régebbi korokban különböző helyszíneken tartották az országgyűléseket. Az egyik kedvelt helyszín Pozsony volt, s itt zajlottak pl. a híres reformkori országgyűlések. 1867-től az országgyűléseket Buda-Pestre helyezték és ott állandósították.

A mohácsi csata után Székesfehérvár, az addigi koronázóváros is a törökök kezére került, ezért másik koronázási helyet kellett találni. A választás Pozsonyra esett. A Szent Márton-székesegyházban 1563 és 1830 között tizenkilencszer koronáztak királyt: tíz alkalommal a Habsburg-házból származó királyt, Mária Teréziát és nyolc királynét. A koronát a mindenkori hercegprímás helyezte a királyok és királynék fejére. A koronázási ünnepélyek idején hatalmas és pompázatos táncmulatságok, színelőadások, tűzijátékok zajlottak. (Vö. Bartoniek Emma: *A magyar királykoronázások története*. Bp., 1939.);

A kis domb is, királyi eskü dombja,

Eltűnt a föld színéről, mint a hó. – A várostörténeti összefoglalások szerint az 1563-ban emelt koronázási domb helyett 39 000 forintért 1775-ben készíttettek újat. A Duna felé vezető Híd utca vezetett az új koronázási dombtérre, amelyet 1873-ban hordtak el végleg. A megkoronázott királynak ezen a dombon kellett a négy világtáj felé egy-egy kardvágást tennie, amivel azt jelképezte, hogy megvédi az országot a bármerről is érkező ellenségtől;

Ez a magyar faj küzdelmes kora.

Óh, állj közénk te is! – Utalás a város erős magyarosodási mozgalmára és a kormányzat magyarosító törekvéseire. (Erről bővebben az *Utolsó vágy* című vers magyarzatában. Lásd az *Iffjúságom* versei között);

... Ki tenni ráér,

Pató Pált úgy sem ismeréd soha. – Pató Pál Petőfi Sándor semmittevő, mindent halogató vershőse (PSÖM II. 304–305.);

Légy híve rendületlenül hazádnak,

Ha volna is kívülre más helyed; – Utalás Vörösmarty Mihály *Szózatának* soraira (VÖM II. Kisebb költemények. 210–211.);

Katona nyelvén – Az új színház nyitóelőadásán a *Bánk bán* operai feldolgozását játszották. Reviczky diákkorában pályadíjat nyert a darabról írt elemzésével. (Vö. a *Katona József. Emléktáblájának leleplezésére* című versnél, úgyszintén a *Magány* című kötet versei között); **Szakirodalom:** Samarjay Károly: *A pozsonyi Régi és Új Színház. Töredékek Pozsony múltja és jelenéből. Das alte und neue Theater in Pressburg. Fragmente aus der Vergangenheit und Gegenwart*

Pressburg's. Pozsony–Pressburg, Wigand, 1886.; Štefan Holčík: *Pozsonyi koronázási ünnepségek 1563–1830*. Bp., Európa, 1986., Sas Andor: *A koronázó város*. Bratislava, 1973.

(220.)

A KENYÉR – [1885. június 13. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: OrszVil 1885. június 13. 24. sz. 390–391.; **kötetközlések:** Magány 1889. **FSZ**; Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; Komlós 1955.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, az *OrszVil*-beli közlést jelzi;

Szövegváltozatok: OrszVil-közlés: központozásbeli, kis-nagybetűs írásmódbeli, ékezetbeli, helyesírási elt.; 4. vsz. 7. sor: harcra h. *harczba*; 5. vsz. 1–2. sor:

*Benned van szellem, tetterő még,
Sohase nyugvó Belzebub.;*

A vers 8. soráig hiányos a Reviczky által javított és korrigált kötet.;

Magyarázatok: A 3. vsz. Sátán-motívuma Reviczky egyik alapvető verstémája volt már kezdő poéta korától. (Vö. a *Sátán [I.]* és a *Sátán [II.]* című versekkel. Lásd az *Ifjúságom* című kötet versei közt.) A világirodalmi témát Reviczky legnagyobb „mesterei” (Byron, Goethe, Madách stb.) dolgozták fel.

Az *Ország-Világban* az illető szám vezető híre az Iparcsarnokban tartott országos kiállítás. A mi kiállításunk című rovatban Benedek Elek írása olvasható *Tej, vaj, sajt* címmel (390.), a következő lapokon Hidasi Pál *Miből élünk? I. Táplálkozás, élet* című cikke szerepel, melyben a búzáról, a kenyérről is szó esik. (394–395.) Így nagyon valószínű, hogy Reviczky megrendelésre írta a verset, esetleg a szerkesztő, Benedek Elek kifejezetten a számba kérte el Reviczky versét;

Valószínűleg erről a versről írhatta Justh Zsigmond a *Szemle* főszerkesztőjének, Kreith Bélának: „A múltkor olvastam Reviczkytól egy verset az Ország-Világban, amely rendkívül tetszett nekem, az én szempontom más ugyan az élet megítélésére, én hiszek, ha nem hinnék, valószínűleg úgy kellene látnom a világot, mint öneki – tán a percnak élnék.” (Justh levele gr. Kreith Bélának, Torna 1885. június 23. 471.);

Tantalusz – Alakjáról bővebben a *Magány* című vers magyarázataiban (ugyanezen című kötetben).

(221.)

***TÜNÖDVE KÉRDEZEM... [I.]** – [1882. április 2. előtt]

Változat: *Tünődve kérdezem... [II.]* (lásd a *Magány* című kötet versei közt);

Kézirat: nincs;

Közlés: Szabadság (Székesfehérvár) 1882. április 2. 27. sz. Mell. **FSZ**;

Szövegkritikai jegyzetek: dátumkorr.: 1881–82. (a *Szabadság*-közlés alapján, eddig: 1884.);

Szakirodalom: Murányi Lajos: *Mikszáth- és Reviczky-írások, szövegvariánsok a székesfehérvári Szabadságban. Fejér Megyei Könyvtáros* 1980. 2. sz. 42–45. (a dátumkorr. innen)

(222.)

TÜNÖDVE KÉRDEZEM... [II.] – [1883/1889]

Változat: *Tünődve kérdezem... [I.]*, **FSZ**: Szabadság 1882. április 2. 27. sz. Mell.;

Kézirat: nincs;

Közlések: 1. HölgyekL 1883. december 9. 49. sz. 381.; 2. ArH 1884. február 17. 40. sz. 1.;

kötetközlések: Magány 1889. **FSZ**; Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; Kom-

lós 1955. (1884-es dátummal); NGB 1969. (1884-es dátummal); NGB 1989. (1884-es dátummal); VP 1996. (1884-es dátummal);

A Komlós-kronológiában szerepel, az *ArH*-beli közlést jelzi;

Szövegkritikai jegyzet: dátumkorr.: 1883/1889. (a *HölgyekL*-közlés alapján, eddig: 1884);

Szövegváltozatok: 1. *HölgyekL*-közlés: ékezetbeli, központosásbeli elt.; 1. vsz. 4. sor: *A ki hibámat is megáldja?...;* 2. vsz. 3. sor: ezt is h. *őt is;* 4. vsz. 1. sor: *Késő! Szivem már letarolt rétt!;* 4. vsz. 3. sor: egy nyilvánvaló elírás: ha h. *fia;* 4. vsz. 3–4. sor:

Illatja haldokló sohajtás

S elfonnyad, mert le van kaszálvá...;

2. *ArH*-közlés: ékezetbeli, központosásbeli elt.; 1. vsz. 4. sor: S amit hibáztam, megbocsátja?... h. *A ki hibámat megbocsátja...;* 4. vsz. 1. sor: Vagy szívem immár h. *Késő! szivem már letarolt rétt!*

(223.)

TANTALUSZ – [1887. március előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: MSzal 1887. VI. köt., március, 268.; **kötetközlések:** Magány 1889. **FSZ;** Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, a *MSzal*-beli közlést jelzi, a címet helytelenül *Tantalus*-nak jelzi;

Szövegváltozat: MSzal-közlés: helyesírási, kis-nagybetűs írásmódbeli, központosásbeli elt.;

Magyarázat: Tantalusz alakjáról bővebben a *Magány* című vers magyarázataiban (ugyan ezen című kötetben).

(224.)

REZIGNÁNCIÓ – [1884]

Kézirat: nincs;

Közlések: 1. Szemle 1885. január 1. 5. sz. 9.; 2. MHáziasszony 1885. január 25. 4. sz.; **kötetközlések:** Magány 1889. **FSZ;** Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944. (*Reznáció* címmel); Komlós 1955. (*Reznáció* címmel); NGB 1969. (*Reznáció* címmel); NGB 1989. (*Reznáció* címmel); VP 1996. (*Reznáció* címmel);

A Komlós-kronológiában szerepel, a *Szemle*-beli közlést jelzi;

Szövegváltozat: 1. Szemle-közlés: központosásbeli, ékezetbeli elt.; 2. MHáziasszony-közlés: központosásbeli, ékezetbeli elt.;

Magyarázat: *reznáció* – bölcs belenyugvás, lemondás a vágyakról.

(225.)

MULNAK HETEK... – [1885. május 19. előtt]

Kézirat: OSZKKt. Fol. Hung. 1858/11. r. (fekete tintás);

Közlések: *ArVid* 1885. május 19. 113. sz. (1.); **kötetközlések:** Magány 1889. **FSZ;** Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; NGB 1969. (*Múlnak hetek...* címmel); NGB 1989. (*Múlnak hetek...* címmel); VP 1996. (*Múlnak hetek...* címmel);

A Komlós-kronológiában szerepel, az *ArVid*-beli közlést jelzi;

Szövegváltozatok: OSZK-kézirat: ékezetbeli, központosásbeli elt.; 3. vsz. 2. sor: *A szivem nem (áth. ébred-fet) (alatta) mozdul meg csupán.*

(226.)

ÉNEKLŐ KOLDUS – [1885. szeptember 13. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: MSzal 1885. IV. köt. november, 196. (*Éneklő koldús* címmel); **kötetközlések:** Magány 1889. **FSZ;** Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; Komlós 1955.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, a *MSzal*-beli közlést jelzi, felolvasta a Petőfi Társaságban szeptember 13-án;

Szövegváltozat: MSzal-közlés: központosásbeli, ékezetbeli elt.; 7. vsz. 2. sor: szomorúbb h. *nyomorúbb*;

Fordítás: A verset Dr. Naschér Simon *Singender Bettler* címmel fordította le. (Naschér 64–65.)

(227.)

MI BAJ VAN A VILÁGON? – [d. n.]

Kézirat: nincs;

Közlések: A Népszava Naptára az 1903. évre. 84.; **kötetközlések:** Magány 1889. **FSZ;** Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

Szövegkritikai jegyzet: Népszava Naptára-közlés: helyesírási, ékezetbeli, központosásbeli elt.;

Magyarázat: Korompay H. János érdekes szövegegyezésekre mutat rá a Reviczky által lefordított *L'Examen de minuit* című Baudelaire-vers bizonyos soraival, de úgy, hogy közben kimutatja, hogy Reviczky hogyan formálta önmagára és saját létértelmezésére Baudelaire poétikáját, s Baudelaire hatása nála elsősorban „nem utánzásra, hanem sokkal inkább szembenézésre utal”. (Lásd Korompay 76–77.)

(228.)

***SEMPER IDEM [I.] / A KOR VÉDELME** – [1885. augusztus előtt]

Változat: *Semper idem* [II.], **FSZ:** Magány című kötet, 119–120.;

Kézirat: nincs;

Közlések: MSzal 1885. III. köt., augusztus, 483. (*A kor védelme* címmel) **FSZ; kötetközlések:** Paku 1944. (a helyéről kiemelve, *A kor védelme* cím alatt); Komlós 1955. (*A kor védelme* címmel); NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996. (hibás jegyzetében *A kor ellen* címmel);

Szövegváltozatok: VP-közlés: központosásbeli, egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli elt.; 2. vsz. 2. sor: Felhőt h. *Foltot*; 2. vsz. 3. sor: más hajnal h. *új hajnal*; 3. vsz. 2. sor: *Aiszhülosz*, *Platón*, *Pheidiasz*, 6. vsz. 1. sor: *Prométheusz*, *Thészeusz-e*, 3. vsz. 2. sor: *Szókratész*; 7. vsz. 1. sor: *Héraklész*; 8. vsz. 2. sor: *Goethenél*; 9. vsz. 1. sor: *Michelangelo*; 11. vsz.

Hogy csupa törpe él veled,

S hogy holtak, csak te képzeled

A hősokról, ó, képzelet!;

12. vsz. 2. sor: *Úgy h. Így* (kétszer);

Magyarázatok: Vö. a *Semper idem* [III.] jegyzeteivel is;

Prometeusz, *Tezeusz*, *Prométheusz*, *Thészeusz* – *Prométheusz* alakjáról *Az utolsó költő* [I.] című vers magyarázataiban; *Thészeusz*, az ógörög mítosz alakja, athéni királyfi. Attika nemzeti hőse: megszabadította Attikát a maratoni bikától, a Minótaurosztól és véget vetett a szégyenletes véradónak, amelyet Athénnek Krétába kellett küldeni. A hagyomány szerint ő volt az, aki Attika lakóit egy állammá egyesítette;

Szókratész – Alakjáról bővebben *A bolondok házából* című vers magyarázataiban (lásd az *Ifjúságom* című kötet versei között);

Heraklész, Héraklész, Herkules – Félisten. Bajelhárító és győzelemre vivő szerepet tulajdonítottak neki. Később a küzdelmi, így az olimpiai játékok alapítójaként szerepelt, emiatt a fürdőkben is mindenütt megtalálhatjuk a képét, s a gyógyító források istenét is tisztelték. Rengeteg hőstett és mitológiai kaland, monda fűződik nevéhez.

(229.)

SEMPER IDEM [II.] / A KOR VÉDELME – [1885/1889]

Változat: *Semper idem* [I.], **FSZ:** MSzal 1885. III. köt., augusztus, 483. (*A kor védelme* címmel);

Kézirat: nincs;

Közlések: Függ 1887. január 30. (*A kor védelme* címmel, a vers változatához képest az 5–9. vsz. hiányzik); **kötetközlések:** Magány 1889. (a vers változatához képest az 5–9. vsz. nem szerepel, VP jegyzete jelzi a hiányt) **FSZ;** Kor. 1895. (a vers változatához képest az 5–9. vsz. nem szerepel); Kor 1902. (a vers változatához képest az 5–9. vsz. nem szerepel); Kor. 1904. (a vers változatához képest az 5–9. vsz. nem szerepel);

A Komlós-kronológiában szerepel, a *Függ*-beli közlést jelzi;

Szövegkritikai jegyzet: dátumkorr.: 1885/1889 (a *MSzal*-közlés alapján);

Szövegváltozatok: Függ-közlés: egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 5–9. vsz. hiányzik; 11. vsz. 2–3. sora fölcserélve; 12–13. vsz. fölcserélve;

Magyarázatok: *Semper idem* (lat.) – mindig ugyanaz;

Homér – Lásd a *Himnusz* című vers magyarázatában;

Grécia – Görögország;

Aiskülosz, Aiszkhülosz, Aischylos (lat. Aischylus) – Görög szomorújáték-író (525–456);

Plató, Platón, Plato (Platon) – A görög filozófia egyik legnagyobb alakja (Kr. e. 427–347);

Fídiasz, Pheidiasz (Phidias) – Ókori athéni szobrász (Kr. e. 500 körül);

Fordítás: A verset Dr. Naschér Simon változatlan címmel fordította le, a 3 soros vsz.-okat 4 sorosokban adta vissza, valamint az 5–9. vsz. fordítása hiányzik, hiszen a *Magány* című kötetben és Koroda válogatásaiban is e vsz.-ok nélkül jelent meg a vers. (Naschér 85–86.)

(230.)

SZABADSÁG – [1886. december 28. előtt]

Kézirat: OSZKKt. Fol. Hung. 1858/21 r. (csak az 1–2. vsz., fekete tintás);

Közlések: OrszVil 1887. január 15. 3. sz. 41.; **kötetközlések:** Magány 1889. **FSZ;** Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; Komlós 1955.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, az *OrszVil*-beli közlést jelzi;

Szövegkritikai jegyzet: dátumkorr.: 1886. (a magyarázat alapján, eddig: 1887.);

Szövegváltozatok: OSZK-kézirat: központosásbeli, ékezetbeli elt. 2. vsz. 5. sor: *S ha egy* (áth. *hítványabbat*) gyámoltalanul leerve;

OrszVil-közlés: központosásbeli, egybe-különírási, ékezetbeli, kis-nagybetűs írásmódbeli elt.; 6. vsz. 1. sor: föléőr h. *felérő*; 6. vsz. 8. sor: Ledobva h. *Eldobva*;

Magyarázatok: A *Pesti Hírlap* 1886. december 28-i száma adott hírt arról, hogy a Petőfi Társaság aznapi tagválasztó ülésén – többek között – elhangzott Reviczky Gyula verse, *A szabadságról* címmel. Mivel ilyen című költeménye nem ismeretes, valamint a dátum is összeillik, bizonyosan erről a versről lehet szó. Mindezt megerősíti a *Pesti Hírlap* és a *Függetlenség* híradása, amelyben azt írják, hogy a Petőfi Társaság 1887. január 7-i díszülésén

Reviczky művét Prém József olvasta föl (1887. január 7. 6. sz. 1.). Ebben a hírben a vers címe már helyesen szerepel;

nemtő – védőszellem.

(231.)

VÉGZET / A VÉGZET – [1885. július 10. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: 1. Szemle 1885. július 10. 16. sz. 7.; 2. OrszVil 1885. november 1. 44. sz. 719. (*A végzet* címmel); **kötetközlések:** Magány 1889. **FSZ**; Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; Komlós 1955.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, a *Szemle*-beli közlést jelzi;

Szövegváltozatok: 1. Szemle-közlés: központosásbeli, ékezetbeli elt.; 3. vsz. 5–8. sor:

S szenvedni fogsz míg nem roskadsz a sírba...

A csillagokban ez nagyon megírva.

A boldogságról mondj le mindörökre:

Bánatra vagy teremtvé, nem gyönyörre.;

2. OrszVil-közlés: központosásbeli elt.;

Fordítás: A verset Dr. Naschér Simon *Verhängniss* címmel fordította le. (Naschér 11–12.)

(232.)

HIÚ VÁGY – [1889. január előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: MSzal 1889. X. köt. január, 399. (*Híu vágy* címmel); **kötetközlések:** Magány 1889. **FSZ**; Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; Komlós 1955.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, a *MSzal*-beli közlést jelzi;

Szövegváltozatok: MSzal-közlés: központosásbeli, ékezetbeli, egybe-különírási elt.; 3. vsz. 4–6. sor:

Még egyszer... Ah, mit! Ifjú senki

Se lesz megint, hiába festi

Haját, a szürkület;

Magyarázat: *Hová tűnt?... Merre lelhető fel*

A hó, a tavalyi?... – Villon Nagy Testamentumának szállóigévé vált sorai. („Merre lelhető fel a hó, a tavalyi?”)

(233.)

ÉLETHARMÓNIA / ŐSZHANG – [1886. május 9. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: 1. VU 1886. május 9. 19. sz. 298.; 2. Füg 1886. december 24. 355. sz. (1.) (*Őszhang* címmel); **kötetközlések:** Magány 1889. **FSZ**; Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; Komlós 1955.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, a *VU*- és a *Füg*-beli közlést jelzi, de nem jelzi az eltérő címet;

Szövegváltozatok: 1. VU-közlés: egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 2. vsz. 3. sor: lányszemekre h. *lángszemekre*; 3. vsz. 1. sor: Innen h. *Ezért*;

2. Füg-közlés: kis-nagybetűs írásmódbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 1. vsz. 3. sor: homokra h. *a porba*; 2. vsz. 4. sor: Kebele h. *S kebele*; 3. vsz. 1. sor: *Ezért van az, hogy dalaimban*;

Fordítás: A verset Dr. Naschér Simon *Lebens-Harmonie* címmel fordította le. (Naschér 16–17.)

(234.)

AMIT A POHARAK BESZÉLNEK – [1885 vége?]

Kézirat: nincs;

Közlések: Pallas Nagy Képes Naptára az 1886. évre. Bp., 1885. 48.; **kötetközlések:** Magány 1889. **FSZ**; Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; Komlós 1955.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

Szövegkritikai jegyzet: A vers keletkezéséről nincs pontos adatunk, de a naptár valószínűleg már 1885 végére elkészült;

Szövegváltozatok: Pallas-Naptár közlése: ékezetbeli, helyesírási elt.; 6. vsz. 5–6. sor:

Da ha borozó társaságnak

Pohár csendül, szebb zene;

Magyarázat:

Barátod is volt szebb időkbe’?

Rábiztat minden titkodat.

Karod, szíved megnyílt előtte;

Ismerte minden álmodat.

S kisült, hogy önző, írgy, álnok,

Örül, ha bajt okoz neked... – Reviczky itt valószínűleg Gáspár Imrére gondolhatott. Vö. a *Papír-romok* című vers magyarázatával (lásd az *Ifjuságom* című kötet versei között).

(235.)

FUTÓ IDŐ... – [d. n.]

Kézirat: nincs;

Kötetközlések: Magány 1889. **FSZ**; Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.

(236.)

***SOHAJ [I.]** – [1875. január 19. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlés: Erdély 1875. január 19. 19. sz. **FSZ**;

Magyarázat: Lásd a *Sóhaj [II.]* című vers jegyzeteit.

(237.)

SÓHAJ [II.] – [1885/1889]

Kézirat: OSZKKt. 1858/4. r. (csak a 4–6. vsz.);

Közlések: KépCsall 1885. július 5. 41. sz. 643.; **kötetközlések:** Magány 1889. **FSZ**; Kor. 1895. (*Sohaj* címmel, önkényesen besorolva az *Első szerelem*-ciklusba, IX. címmel); Kor. 1902. (*Sohaj* címmel, önkényesen besorolva az *Első szerelem*-ciklusba, IX. címmel); Kor. 1904. (*Sohaj* címmel, önkényesen besorolva az *Első szerelem*-ciklusba, IX. címmel); Paku 1944.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

Szövegváltozatok: OSZK-kézirat: központosításbeli, ékezetbeli elt.; 4. vsz.

(áth. *Csak tégedet nem érdekelnek,*

Csak) (áth. *a te gyermeklány szerelmed²*) (fölötte, áth. *hamuvá égett*)

(áth. *Föbbe nem útul meg soha*)

1 (áth. *Mit ér*) (beszúrás) *a csengő* (betoldás) *bongó rímek árja*

(áth. *Téged nem érdekel, teányka*)

2 (áth. *Fán-el-se* (betoldás) *m jut* (fölötte) *ér* (áth. ~~hozzád, leányka-~~) (mellette) *Hiába száll hozzád, hiába!*

4 *Víszhangra nálad egy se lel,*

(áth. *Mert*) 3 (áth. ~~vagy ha-étér~~) (alatta) *Sok szép dalom nem érdekel;*

5. vsz. 1–2. sor: (áth. ~~Dicsőség-~~) *S én vallom: szép versek mit érnek*

Ha (áth. *egy*) (alatta) *az imádott* (áth. *lány*) (fölötte) *nő szívének;*

5. vsz. 2–3. sor között: (áth. *Lángját se tudják szítani*);

6. vsz. 1. sor: (áth. ~~Oh, lennék~~) (fölötte, beszúrva) *Volnék;*

6. vsz. 2. sor: *Tudnék sikerrel hizelegni;*

6. vsz. 3–4. sor között: (áth. *S-élném*) (fölötte beszúrás, áth. *át kebleden ölető karodban*)

(áth. *Átévezném, a mit daloltam!...*

Zengném a (fölötte) *Dalolnám* (alatta) *Folytatnám*) (alatta) *Lelném meg rímed', szerelem!;*

KépCsalL-közlés: ékezetbeli, központozásbeli elt.; 4. vsz. 1–2. sor:

S a csengő-bongó rímek árja

Hiába száll hozzád, hiába!;

6. vsz. 2. sor: *Tudnék sikerrel hizelegni;*

Magyarázatok: Koroda Pál emlékei szerint a verset Lajkához írta Reviczky. (*Reviczky Gyuláról. Magyar Szalon* 1889. XI. köt. 552–553.);

A nagyon különbözőnek tűnő két vers összetartozását maga Reviczky indokolta meg egy Korodának írt levélben, ahol megírja, hogy egy régi, hasonló című versét miként modernizálta. (Reviczky levele Koroda Pálnak, d. n. – OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 52. levél)

A két ruhás lány – Utalás első szerelmére, Lajkára (a Lajka-szerelemről bővebben az *Ifjúságom* című verseskötet cikluscíménél).

(238.)

INTÉS – [1887. december 25. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: PH 1887. december 25. 354. sz. (1.); **kötetközlések:** Magány 1889. **FSZ;** Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, a PH-beli közlést jelzi;

Szövegváltozatok: PH-közlés: helyesírásbeli, központozásbeli, ékezetbeli elt.; 4. vsz. 6. sor: ha volnál mindenben h. *az, aki mindenben.*

(239.)

HARMINCZ ÉV – [1885. április 12. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: 1. MLap 1885. április 14. (csak az 5. vsz. 4–6. sorát és a 6. vsz. 5–6. sorát közli); 2. KépCsalL 1885. április 20. 31. sz. 483.; 3. Alföld 1889. január 29. 24. sz. (1.); **kötetközlések:** Magány 1889. **FSZ;** Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944. (*Harminc év* címmel); Komlós 1955. (*Harminc év* címmel); NGB 1969. (*Harminc év* címmel); NGB 1989. (*Harminc év* címmel); VP 1996. (*Harminc év* címmel);

A Komlós-kronológiában szerepel, a KépCsalL-beli közlést jelzi;

Szövegváltozatok: 1. MLap-közlés: 6. vsz. 6. sor: föld: h. *földi*;

2. KépCsalL-közlés: ékezetbeli, központozásbeli, egybe-külön írásmódbeli, kis-nagybetűs, helyesírási elt.;

3. Alföld-közlés: ékezetbeli, egybe-külön írásmódbeli, kis-nagybetűs, központozásbeli elt.;

Magyarázatok: A *Képes Családi Lapok* közlése szerint a következő számban közlendő ver-

set fölolvasták a Petőfi Társaság ülésén: „A Petőfi-társaság ápril havi felolvasó ülésének kiemelkedő részét Reviczky Gyula Harmincz év című költeménye képezte, melyet Szabó Endre olvasott fel igen nagy hatással.” (1885. április 19. 30. sz. 479.) A *Magyar Lap* közleményéből kiderül, hogy a felolvasás április 12-én, vasárnap 10 órakor az Akadémián volt;

Balsors, mért átkoználak egyre!

Megedzettel a közdelemre; – Áthallás Kölcsey Ferenc Himnuszára;

Werther – Goethe hihetetlen hatású, szentimentális regényének főhőse, aki szerelmi bánatában öngyilkos lett. (*Die Leiden des jungen Werthers*. 1787. – Magyar fordításban pl.: *Az ifjú Werther gyötrelei*. Ford. Konta József. Eszergom, 1827. – *Az ifjú Werther keservei*. Ford. Bajza Jenő. Pest, 1864.)

SZERELMI MORÁL

(240.)

1. [A VÁROSBAN ROSSZ EMBEREK...] – [1886. május 9. előtt]

(241.)

2. [AZT HITTEM, MÁR SZERETNI NEM FOGOK...] – [1886. május 9. előtt]

(242.)

3. [A SZERELEMNEK KATONÁI...] – [1886. május 9. előtt]

Kéziratok: nincsenek;

Közlések: KépCsalL 1886. május 9. 33. sz. 515. (*Szerelmi morál I–III.* címmel); **kötetközlések:** Magány 1889. FSZ; Kor. 1895. (*I–III.* alcímmel, a versek külön cím n.); Kor. 1902. (*I–III.* alcímmel, a versek külön cím n.); Kor. 1904. (*I–III.* alcímmel, a versek külön cím n.); Paku 1944. (*I–III.* alcímmel, a versek külön cím n.); NGB 1969. (a versek külön cím n.); NGB 1989. (a versek külön cím n.); VP 1996. (a versek külön cím n.);

A Komlós-kronológiában szerepel, a *KépCsalL*-beli közlést jelzi, de nem jelzi, hogy mindhárom vers szerepel ott;

Szövegváltozatok: KépCsalL-közlés: *A városban rossz emberek...* kezdetűben: központosásbeli elt.;

Azt hittem, már szeretni nem fogok... kezdetűben: ékezetbeli elt.;

A szerelemnek katonái... kezdetűben: ékezetbeli, központosásbeli elt.;

Magyarázatok: Reviczky e szerelméről és esetleges kapcsolatáról eddig egyáltalán nem tudott a szakirodalom. A vers megjelenésének és a kassai tartózkodás (1885. szeptember közepétől 1886 elejéig) időpontjának közelsége miatt, valamint Ries Hermina fennmaradt levelei valószínűsítik a kapcsolatokra vonatkozó feltételezést (lásd alább);

„*Szerelmes vagy szívem, ne is tagadd,*

Asszonyba, kit szeretni nem szabad.” – Biztosan nem tudható, ki lehetett az a férjes asszony, aki megperzselte Reviczky szívét. Hajlok rá, hogy a titok nyitját a kassai Ries Herminánál keressem, akiről viszont alig tudunk valamit. Két fennmaradt leveléből mindenképpen az derül ki, hogy igen bensőséges viszonyban lehetett Reviczkyvel annak ott-tartózkodása alatt. Hermina feltűnően tájékozott volt a kassai irodalmi közéletben. Úgy tűnik, Hermina írogatott is, s Reviczky esetleg később is segíthetett neki írásai közlésében. (Hermina egy *Ústökös*-beli és egy *Függetlenségbe* szánt írást is emleget.) Nem tudni, vajon csak barátság vagy több is lehetett köztük, a levelek hangneme inkább arra utal, hogy a nő jóval melegebben gondolt Reviczkyre, mint egy barátira szokás.

„Nézek, bámulok a nagy semmisségbe színte a szemem könyezik bele, s írni – írni ugy, mint szeretnék, képtelen vagyok – és örültség lenne az.

Levele új világot tárt fel képzeletemben bár nem ismeretlent – megjelölte az odavezető utat, csak rá kell lépni, haladni rajta bátran kitartással, hogy eljuthassanak a magasba a csillagokhoz, oda, a maga otthonába – értem, követni akarom, de jaj – maga szól így hozzám, maga, holott tudja, hogy szava nekem nem pusztá szó! – vagy talán nem igaz. De elég volt betekintnem, hogy a »muszáj« se ragadhassa el tőlem soha” – írta például a költőnek 1886. január 16-i levelében (OSZKKt. Levelestár). A fennmaradt levelekből kiderül, hogy leveleiket általában titokban, konspirálva juttatták el egymásnak, s Reviczky kassai távozása Herminát igen megviselte.

A lány- (s nem asszony)név viszont elgondolkodtató, igaz, az írogató asszonyok közül már ekkor is sokan lánynéven közölték írásait. Ries Hermina név alatt két kis kötetkét őriz a Széchényi Könyvtár, de mindkettő még a „Reviczky előtti” időkből íródott (*Adél*. Regény. Kassa, 1880.; *Víg beszélők*. Kassa, 1884.). Hermina leveleiben minduntalan emleget egy „Lajos”-t, akiről kiderül, hogy szintén barátságban lehetett Reviczkyval, s el-eljárogatott vele iddogálni. Ez viszont egybevág a versből kiolvasható erkölcsi fenntartással: Reviczkynek egy jó barátja (esetleg szerkesztőségbeli munkatársa) felesége tetszhetett;

Valószínűleg Ries Herminához szól a *Késő* című vers is (ugyancsak a *Magány* című kötet versei között);

Szakirodalom: Császtvay 2003.

(243.)

LEHETNÉK MÉG EGYSZER HUSZ ÉVES! – [d. n.]

Kézirat: nincs;

Közlések: ismeretlen eredetű újságkivágás, Reviczky kézírásos javításaival: PIM Kt. Analekta V. 4735/53/4. (*Lehetnék még egyszer husz éves...* címmel, a 4. vsz. 6–8. sor hiányzik); **kötetközlések:** Magány 1889. **FSZ**; Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; NGB 1969. (*Lehetnék még egyszer húszéves* címmel); NGB 1989. (*Lehetnék még egyszer húszéves* címmel); VP 1996. (*Lehetnék még egyszer huszéves!* címmel);

Szövegváltozatok: újságkivágat-közlés: helyesírási, egybe-külön írásmódbeli, központosítási, ékezetbeli elt. (Reviczky kézírásos javításai a nyomtatott szövegen); 3. vsz. 7. sor: Ki h. És (javítás Reviczky keze írásával); 4. vsz. 5. sor: Reviczky kézzel írt sorpótlása;

Magyarázat: *Dulcinea* – Miguel de Cervantes Saavedra (1547–1616) *Don Quijote* című művében a főhős parasztlány kedvese, akit Don Quijote nemes hölgynek képzelt.

(244.)

MIKOR MÉG SÍRNI TUDTAM... / DALOK – [1887. január 16. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: 1. Irodalom 1887. január 16. 5. sz. 3., 2. Függ 1887. április 10. 98. sz. (1.) (*Dalok* címmel, a *Dal* című verssel együtt); **kötetközlések:** Magány 1889. **FSZ**; Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944. (*Mikor még sírni tudtam...* címmel); NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, a *Függ*-beli közlést jelzi, de nem tünteti fel az eltérő címet;

Szövegváltozatok: 1. Irodalom-közlés: ékezetbeli, központosítási elt.; 2. vsz. 3. sor: enyhít h. áztat; 2. Függ-közlés: ékezetbeli, központosítási elt.; 2. vsz. 3. sor: enyhít h. áztat;

Fordítás: A verset Dr. Naschér Simon *Als ich noch weinen konnte* címmel fordította le. (Naschér 80.)

(245.)

ÁPRIL – [1885. április 12. előtt]

Kézirat: OSZKKt. Analekta 5123. (egy lapon *A halál előtt* és az *Imakönyvem* című versekkel, fekete tintás kézirat, az utolsó sorban ceruzás jav.);

Közlések: VU 1885. április 12. 15. sz. 235.; **kötetközlések:** Magány 1889. **FSZ;** Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, a VU-beli közlést jelzi;

Szövegváltozatok: OSZK-kézirat: 1–3. vsz.: központosásbeli, egybe-külön írásmódbeli elt.; 4. vsz. 3–4. sor:

(áth. *S melyre lába lép, a rög*

Éltet ad virágnak-)

Kék ibolya nő nyomán

S mosolyog a bánat;

5. vsz. 1. sor: Akinek (áth. *számára van*) csak egy futó; 5. vsz. 2. sor: (áth. *Mosolygása*) *Mosolya jut*; 5. vsz. 3. sor: (áth. *Csak én nézem meszirót;*) *Én sohajtok egyedül*; 5. vsz. 4. sor: szomorgok h. nyomorgok; 6. vsz. 1. sor: (áth. *Úgy vagyok veled, tavasz*) (áth. *Úgy nézem a szép tavaszt*) 6. vsz. 2. sor: (áth. *Mint a bús szerelmes*) 6. vsz. 1–4. sor:

Úgy (áth. *jön nekem a tavasz,*) nézek rád, szép a tavasz,

(áth. *Mint egy csalfa lányka. a hűtlen csalfa*) Mint (áth. *egy*) a lány szemébe

(áth. *A ki hűtlen?*) régen (áth. *elhagyott*)

(áth. *Mint egy lány, ki elhagyott;*)

(áth. *A ki régen*) elhagyott,

(áth. *S most*) nem is vesz észre.

(beszúrva, alulról) *Ki, mióta Nem lát, nem (áth. *is*) vesz észre;*

VU-közlés: központosásbeli, ékezetbeli, egybe-külön írásmódbeli elt.; 2. vsz. 1. sor: Ajakán h. *Aján*; 5. vsz. 4. sor: szomorgok h. *nyomorgok*; 6. vsz. 3. sor: Ki, mióta h. *A ki régen*; 6. vsz. 4. sor: Nem lát, nem vesz észre h. *S most nem is vesz észre*.

(246.)

A CSAVARGÓ – [d. n.]

Kézirat: nincs;

Kötetközlések: Magány 1889. **FSZ;** Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

Magyarázat: Vö. az *Auf die alten Tage [I.]* című verssel (lásd az 1874-es német nyelvű versknél) – a két vers hangulata és motívumai nagyon sok hasonlóságot mutatnak.

(247.)

A HALÁL ELŐTT – [1889. július 11. előtt]

Kézirat: OSZKKt. Analekta 5123. (egy lapon az *Ápril* és az *Imakönyvem* című versekkel, lila tintás, erősen javított kézirat, a két utolsó sor, néhány javítás az utolsó vsz.-ban és az aláírás ceruzával);

Közlések: 1. VU 1889. július 21. 29. sz. 462.; 2. KépKrón 1929. 30. sz. július 28. 19.; **kötetközlések:** Magány 1889. **FSZ;** Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; Komlós 1955. (1889-es datálással); NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

Szövetkritikai jegyzet: a dátum pontosítása: Reviczky halála előtt;

Szövegváltozatok: OSZK-kézirat: egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 1. vsz. 1. sor: (áth. *Szerencse! rólad rég lemondtam*); 1. vsz. 4. sor: csak élek, élek h. *még mindig élek*; 3. vsz. 4. sor: nincsen kilátás h. *nincs jobb kilátás*; 4. vsz. 1. sor: (áth. *Köröttem*) *Az élet összevisszasága*; 4. vsz. 4. sor: vessék h. *vetnék*; 5. vsz. 1. sor: Vagy rejtve h. *Elrejtve*; 6. vsz.

2. sor: *Sorsom* (áth. *Sz*) (áth. *Éltem*) *borúján*; 6. vsz. 3. sor: (áth. *Áttathat*) *Hatalmas vágy tör át*; 6. vsz. 4. sor: *Hogy még* (jav. *Tovább*) *tovább* (áth. *kíntódljam és*) (aláírva) *küzdjek, reméljek*; 7. vsz. 3–4. sor keresztben a papíron:

*Legyek a sír halottja inkább,
Mint megölője vagyaimnak;*

1. VU-közlés: ékezetbeli, központosásbeli elt.;

2. KépKrón-közlés: azonos **FSZ**;

Magyarázatok: *Nirvána* – A fogalomról bővebben lásd a *Nirvána* című vers magyarázatait (lásd az *Ifjuságom* című kötet versei között);

Nincsen remény, nincsen kilátás. – Vö. az *Ifju pesszimizistának* című vers magyarázataival (ugyancsak a *Magány* című kötet versei között);

Szakirodalom: Balassa Imre: *Halhatatlan Magyar Írók. Negyven éve, hogy meghalt Reviczky Gyula.* KépKrón 1929. 30. sz. július 28. 18–19. (Az *Emma XXXV. [Én édes, elhervadt virágom]*, az *Imakönyvem, A halál előtt, a Számlálgatom...* című versek közlése);

(248.)

ISTEN – [1887. július 3. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: 1. KerMo 1887. július 3. 14. sz. 2.; 2. MSzemle 1889. február 17. 9. sz. 99.; **kötetközlések:** Magány 1889. **FSZ**; Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996;

Szövegváltozatok: 1. KerMo-közlés: egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.;

2. MSzemle-közlés: ékezetbeli, központosásbeli elt.; 3. vsz. 1. sor: *odatűzted h. odatűződ*;

Magyarázat: *miriád*, *miriád* (gör.) – tízezer, később: 'rendkívül sok'.

(249.)

KÉSŐ BÁNAT – [1887. augusztus 14. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: FL 1887. augusztus 14. 223. sz. 1641.; **kötetközlések:** Magány 1889. **FSZ**; Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; Komlós 1955.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, az *FL*-beli közlést jelzi;

Szövegváltozatok: FL-közlés: kis-nagybetűs, egybe-külön írásmódbeli, központosásbeli, ékezetbeli elt.; 4. vsz. 3. sor: *Szelíd érzelmek otthona*; 6. vsz. 3. sor: *meg újra h. meg s újra*;

Magyarázatok:

A jó családot, kedves arcokat,

A kört, hol mindig nyájas szó fogadt, – Reviczkynek a családot nagynénjéék, Boronkayék jelentették, Léván. Nagynénjétől, Boronkay Ignácétól két német nyelvű, míg unokahúgától öt magyar nyelvű levél maradt fenn. Mikor Reviczky 1874-ben Budapestre érkezett, s a legnagyobb nyomorban élt, nagynénjéék többször próbálták kisegíteni kisebb pénzüsszegekkel és élelmiszersomagokkal. Antónia egyik legmeghatóbb levelében ezt írta neki 1874. december 12-én, amikor három hete kapott utolsó levelére válaszolt: „...tartalma kimondhatatlan fájdalmassan hatott ránk, mert hasztalan várunk naponta újabb tudósítást tőled, pedig tudhatnád édes Gyulám hogy mennyire érdekel bennünket sorsod! [...] Sokszor gondolkodom most arra hogy miért nem vagyok oly helyzetbe hogy segíthetnék, és ne kellene annyit küzdened!” [(OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 3. levél);

proletár – A korban 'nincstelen', 'munka nélküli', sőt elsősorban 'a társadalom ingyen-élője' értelemben, az elszegényedő középbirtokosságra alkalmazva használták. A maitól meglehetősen különböző szóhasználatra jó példa pl. Csiky Gergely nagy hatású társadalmi drámája, a *Proletárok*, amelyet 1879-es párizsi tanulmányútjáról megtérve írt. A darabot először 1880. január 23-án adták a Nemzeti Színházban (1885-ben utólagosan 200 aranyat nyert az Akadémia Karátszonyi-pályázatán);

(250.)

A SZÍV – [1886. július előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: 1. MSzal 1886. V. köt., július, 346.; 2. MHáziasszony 1889. március 3. 9. sz. Mell. (Szerk. megj.: „Mutatvány szerzőnek »Magány« című kötetéből, melyet a Kisfaludy Társaság adott ki.”); **kötetközlések:** Magány 1889. **FSZ**; Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944. (*A szív* címmel); Komlós 1955.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, a MSzal-beli közlést jelzi;

Szövegváltozatok: 1. MSzal-közlés: kis-nagybetűs írásmódbeli, ékezetbeli elt.; 3. vsz. 3. sor: nyomorult h. *semmiség*; 3. vsz. 4. sor: *A mindenséget benned feltalálja*; 3. vsz. 6. sor: *S képmásává tesz, mind a te műved*; 2. MHáziasszony-közlés: ékezetbeli elt.

(251.)

IFJU PESSZIMISTÁNAK – [1886. július 29. előtt]

Kézirat: OSZKKt. Levelestár (Reviczky Gyula – Justh Zsigmondnak, 1886. július 29/30.);

Közlések: 1. OrszVil 1886. augusztus 7. 32. sz. 510–511. (*Ifjú pesszimistának* címmel); 2. ArVid 1886. augusztus 8.; **kötetközlések:** Magány 1889. **FSZ**; Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; Komlós 1955. (*Ifjú pesszimistának* címmel); NGB 1969. (*Ifjú pesszimistának* címmel); NGB 1989. (*Ifjú pesszimistának* címmel); VP 1996. (*Ifjú pesszimistának* címmel);

A Komlós-kronológiában szerepel, az OrszVil-beli közlést jelzi;

Szövegváltozatok: levél-közlés: helyesírási, egybe-külön írásmódbeli, központosítás-, ékezetbeli elt.; 5. vsz. 6. sor: csak hangulat h. *rosz hangulat*; 6. vsz. 3. sor: *És azt (áth. ~~híttetnek~~) szeretnek*; 6. vsz. 6. sor: (áth. ~~szörök~~) *S az éj sötétje*; 7. vsz. 8. sor: *Hogy élni nemcsak a hasért lehet*; 8. vsz. 8. sor: önvétük h. *envétük*; 10. vsz. 2. sor: Penész h. *A dög*; 10. vsz. 2. sor: elüzi h. *pótolja*; 10. vsz. 3. sor: szemétől h. *szemétül*;

1. OrszVil-közlés: egybe-külön írásmódbeli, központosítás-, ékezetbeli elt.; 6. vsz. 8. sor: szívvilág h. *szóvilág*; 7. vsz. 8. sor: *Hogy élni nemcsak a hasért lehet*; 8. vsz. 8. sor: önvétük h. *envétük*; 10. vsz. 2. sor: Penész h. *A dög*; 10. vsz. 2. sor: elüzi h. *pótolja*;

2. ArVid-közlés: kis-nagybetűs írásmódbeli, helyesírási, ékezetbeli, központosításbeli elt.; 1. vsz. 2. sor: Kétkedve h. *Kétkedve*; 6. vsz. 8. sor: szívvilága h. *szóvilága*; 7. vsz. 8. sor: *Hogy élni nemcsak a hasért lehet*; 10. vsz. 2. sor: *A dög büztét pótolja rózsailat*;

NGB-közlés: ékezetbeli elt.; 8. vsz. 8. sor: önvétük h. *envétük*; 9. vsz. 7. sor: Van h. *Vagy*; **Magyarázatok:** Reviczky versének hangvételéhez mindenképp hozzájárulhatott a *Magány* című kötet körüli hercehurca a (erről lásd a kötet bevezetőjét);

A vers elkészültéről és közléséről így értesítette Justhot 1886. július 29/30-án: „Itt küldöm valahára azt az »ifjú pesszimistának« szóló verset. Nem is tudom, eltaláltam-e a hangot. Mínthá itt-ott sipítana! Az Ország-Világra sóztam rá; mert a »Kenyér« óta, mely szintén ott jelent meg, várnak hívóbb verset.” [(OSZKKt. Levelestár, az irattári rájegyzés szerinti 8. levél) – *A kenyér* 1885. június 13-án jelent meg. – Lásd a *Magány* versei között];

A versről az *Arad és Vidéke* szerkesztői üzenete a következőket írta: „Reviczky Gyula e sötéthangulatú, szép költeményét Justh Zsigmondhoz, Justh Gyula orsz. képviselő öccsé-

hez intézte. A költeményt a szerző szivességéből az Ország-Világ-val egyidejűleg közöljük.” (1886. augusztus 8.) – Reviczky Justhnak írt levelében meglehetősen csodálkozott ezen: „Hiszen talán látta, hogy az Arad és vidéke, melynek az Ifju pesszimistának című verset, a pesszimizmus *ellen* írottat átengedtem, azt *sötéthangulatu*-nak nevezte.”

A pesszimizmusról és a magyar költők áldatlan sorsáról hosszabb polémia alakult ki a *Szemle* hasábjain. A vitát Reviczky *Nincsen remény* című nyílt levele, talán legismertebb prózai írása váltotta ki, amelyre több hozzászólás érkezett (Egy veterán: *Az irodalom támogatása. Válasz Reviczky Gyula úr levelére. Szemle* 1885. április 24. 12. sz. 2–3.), majd a vitát Reviczky *Nincsen remény. Replika Veteránnak és az „egy előfizető”-nek* című állásfoglalása zárta le, amelynek fő megállapításai: „Mi magyarok sokkal kevesebben vagyunk; nem is lehet követelni, hogy íróink milliomosok legyenek, csak azt, hogy megélhessenek. [...] Nem, a középszerű írókat nem szabad lenézni; én csak azt a szerencsétlen tényt hangsúlyoztam, hogy kis népek nyomorult irodalmi viszonyai közt épen a legkiválóbb tehetségek nem bírnak kifejlődni és a középszerűségek kerekednek felül.” (*Szemle* 1885. április 17-től, 11–14. sz.) Reviczky tehát a költő-zseni sorsa és a világ karaktere között keresett összefüggéseket, Bori Imre szerint: „...nem csupán korának viszonyaiból eredezteti a költő tragédiáját, hanem olyan történelmi adottságból is, amit a kis nép–nagy nép lehetőségei jelentenek.” (Bori 647–658.);

Ugyanebben a levélben egyébként Reviczky hosszabban taglalta ellenérzéseit a francia irodalommal és a modoros pesszimizmussal szemben is:

„Nem szeretem a francia irodalmat egyáltalán, (kivéve persze a kiveendőket) de legkevésbé azt az u. n. modern ásitó, unatkozó poézist, mely most dívatját éli s önnél is fájdalommal tapasztaltam, hogy felette kultiválja. Ugy végelemzésben talán versem megírására is ez adott alkalmat. Ugy tűnnek fel nekem ezek a modern francia pesszimisták, mint az az ember, aki már ebéd után van és sajtot eszik, kukaczos sajtot. Jóllakott, kedélytelen szellemek. Ásitó, unalmas szintelen – fade egy világ, ahová bevezetnek. A legszebb melódia elveszti báját, mihelyt ők éneklik rekedt, venerikus hangjokon. S ha még volnának fájdalmaik, ha tudnának szenvedni! De csak ásitoznak, unatkoznak s a hízstériát, a raffinériát tartják érzékenységnak. Persze finom szövetűek, mint a brüsszeli csipke, csak hogy ezt az erősebb szenvedélyek széttépik. S milyen kicsinyek, milyen léhák, milyen kórház-szagúak, mikor a világrendet kritizálják! Az ember azt képzei, hogy megrühesedett s szinte vakaródnai kezd.

Hál’ isten én még egészséges vagyok s ez a pesszimizmus nem fér hozzám. Szenvadni, küzdeni tudok, de nyavalytörős sohasem leszek. Pedig de nagyon tudom, mit tesz az szenvadni! Minden fájat a fájdalomnak fenéig üritettem; épen azért küzdök ellene, mint a vízbe fúló, nehogy elvesszek benne. Látta, ez is mutatja, hogy nekem is van pesszimizmusom. Persze nem olyan, amely még szinte jól esik s majdnem hogy magunkra erőszakoljuk, tetszlgünk magunknak benne s büszkéek vagyunk rá. Micsoda pesszimizmus ez istenem! [...] Érttem azt a világbánatot, melyet a telhetetlenség okoz. De íme, ezt is az hozza létre, hogy az ember túlságosan akarna boldog lenni; föl akarná falni az egész világot, mint Faust s mint neki, fülébe rikácsolják: »Entbehren musst du, musst entbehren.« Persze ezt Goethe mondja s nem holmi francia aprószenet. [...] Tehát épen az életlázból, a boldogság erős érzékéből fejlődik az észszerű s ha szabad így mondanom, egészséges világbánat. Hogy egészen közel maradjak, olvassa csak Vajdát. Micsoda tüdő! Ez még tudja a világba kiáltani fájdalmaít, nélkülözéseit s nem ásit, mint a kedves francziák. Igen, csakis őket szeretem, a szenvadó, síró, sötét szellemeket: Jóbot, Álszküloszt, Szofokleszt, Dantét, Shakespeareat. Ezeknek az éneke láva, melyet óriási szenvedély heve olvasztott meg s nem süppedő aszfalt, melynek megpuhítására elég egy meleg nyári nap. [...] De el nem nyavalyósodni nagy fájdalmak között, szembe szállani velük: ez az, amit a francziáknál nem

találok. [...] Levelében sokat találtam abból a képzelt, ifjúkori fájdalomból, melyen én is átestem, mikor még minden irritált. [...] A normális, egészséges, ép testű, ép lelkű ember, higgye el, nem lesz soha se pesszimista, se filozófus, se poéta, se semmiféle más megbélyegzettje a teremtésnek.” [A levélrészletek: 1886. augusztus 12. (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 9. levél) – a francia irodalomról még az *Éjféli számvetés* című vers magyarázataiban (lásd a műfordítások között).];

Korompay H. János véleménye szerint a vers keletkezését nagymértékben inspirálta Justh Zsigmond 1886 júliusában írt *Szemle*-beli cikke, mely Bourget-ről és a pesszimizmus-ról szólt. (Korompay 55.);

A pesszimizmus fogalmának értelmezéséhez, magyarázatához mindenképp ismerni kell Reviczkynek *A századunk pesszimizmusa* című írását is, amelyben – főként Schopenhauerre támaszkodva – élesen szétválasztja és elkülöníti egymástól a pesszimizmus és a világbánat fogalmát. [(*Magyar Szalon* 1884. I. köt. 362–368.) – Érdekes adalék lehet, hogy a marosvásárhelyi *Erdély* hasábjain Feleký József 1875 elején (amikor Reviczky is a lap külső munkatársa volt, sőt verse is jelent meg az adott számokban) már hosszú, többrészes tanulmányt írt *A pessimismus bölcsészete* címmel, amelyben bemutatja Schopenhauer bölcsészeti tanait, viszonyát Kant filozófiai gondolkodásához, művészetfilozófiai ideáit (január 1., 7., 13. 1–3. sz.).];

Justhtal Reviczky elég későn ismerkedett meg, de nagyon közeli barátságot kötöttek, általa ismerte meg Justh közeli barátját, gróf Batthyány Gézá is. Érdekes, hogy ismeretségük alatt végig magázódtak. Justh az ő révén jutott publikálási lehetőséghez a *Szemle* hasábjain. Reviczky a kassai *Pannonia* című lapban is számított Justh írásaira, még ha kíméletlenül meg is bírálta nagy részüket, mint azt a Kassáról 1885. október 8-án küldött levelében írta:

„Köszönöm továbbá szíves bizalmát, hogy regényével és verseivel megtisztelt. Megvalom azonban, némi zavarban vagyok. Ön feltétlenül őszinte véleményt kíván. Azt adtam volna anélkül is épen ez hoz zavarba. Verseiben látok lelket, de még a forma híjával vannak. Hogy Lamartíne okoskodásával éljek, írhat ön még kítűnő verseket, mert a küldöttek nem középszerűek, hanem – nagyon rosszak. [...]

Eddig jutva levelem olvasásában, képzelem hova kíván; de nem tehetek róla. Így írtam volna kérése nélkül is, hogy őszinte legyek, először azért, mert olyan szerencsétlen természetem van, hogy irodalmi dolgokban nem bírok udvarias lenni és másodsor, mert kíváló tehetséget látok önben, mely, ha művelni fogja, okvetlenül kíváló munkákat fog produkálni. Hízelvek magamnak, hogy ílyesmíken meglehetősen éles szemem van s hogy önben se fogok csalódní. Van önben szellem, lélek, ízlés, világnézet, egyéniség... csak forma nincs még.” (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 4. levél);

Justh Zsigmond 1887. április 21-én a *Káprázatok* című elbeszéléskötetét (amelyet egyébként Gyulai Pálnak ajánlott) az „Ifju pesszimista” aláírással dedikálta Reviczkynek. (PIM V. 4735/48.);

Reviczky halálakor Justh Berlinben volt, éppen élete mély érzelmét élte át (Aggházy Károllyal), Reviczky viszont halála előtt Arcóban tartózkodott, így az utolsó hónapokban valószínűleg nem találkoztak. Ennek némileg ellentmondani látszik Justhnak egy évvel későbbi nyilatkozata: „Nagyon becses nékem Reviczky Gyula utolsó kötetének általa kijavított kefélenyomata, amelyet ő nékem halálos ágyán adott.” (Justh Zsigmond: *Az én szenttornyai otthonomról. Nyílt levél a szerkesztőhöz. Orosházi Közlöny* 1892. június 8. 2.) A kötet ma is megvan. (OSZKK Justh könyvtára 10. sz.) – Justh tudomásunk szerint csak a költő halála után, augusztus 7-én kereste meg Korodát levélben, hogy közös barátjuk utolsó napjaira emlékezzenek: „E hó 17. vagy 18-án keresztülmegyek Pesten, nagyon szeretnék Önnel találkozni, hogy elveszett kedves barátunkról, Reviczky Gyuláról beszéljek egyet-

mást; valakivel, ki utolsó napjaiban is oldalán volt.” Justh nyilván Korodától kapta meg a neki hagyományozott Reviczky-kötetet. (A levél közölve: *Justh Zsigmond naplója és levelei*. A leveleket vál., jegyz., s. a. rend. Kozocsa Sándor. Bp., 1977. 504.) Pár évvel később Justh *Egy elhunyt költőnkéről írván...* címmel emlékezett meg Reviczkyről. (*Magyar Szalon* 1891. XV. köt. 491–494.);

A teremtés kontármű, elhibázott; – Utalás Madách Imre *Az ember tragédiája* című művének 1. felvonásában Lucifer szavaira (91–95. sor);

Timon – Embergryűlöletéről híressé vált athéni férfi. Szókratész kortársa volt, fáradhatatlanul ostromozta korának erkölcsi romlottságát. Senkivel sem érintkezett, egy torony-szerű házban lakott, amelybe senki nem léphetett be. A komédiaírók kedvelt hőse lett, Shakespeare is egyik színműve hőségé tette;

Hagyd azt a tant, hogy az ember vadállat,

A töprengést a végokok felett

A kárhozottak bélyegzett fájának,

Kik születnek, hogy sírva éljenek. – A biológiai determinizmusról, a darwinizmus és a kiválasztódás tanáról bővebben a *Schopenhauer olvasása közben* című versben (lásd az *Ifjúságom* című kötet versei között).

(252.)

UGYANANNAK – [1886. április 17. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlés: Irodalom 1887. április 17. 31. sz. 3–4. (*Ifjú pesszimistának* címmel);

Kötetközlések: Magány 1889. **FSZ**; Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; Komlós 1955.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996;

Szövegváltozat: Irodalom-közlés: központosásbeli, ékezetbeli, szakolásbeli, helyesírási, egybe-külön írásmódbeli elt.;

Magyarázatok: A verset szintén Justh Zsigmondnak írta Reviczky. (Bővebben erről az *Ifjú pesszimistának* című vers magyarázataiban. – Vö. Kozocsa Sándor: *Reviczky Gyula és Justh Zsigmond. It* 1937. 68–79.; R[adó] A[ntal]: *Justh Zsigmond és Reviczky Gyula. Pesti Hírlap* 1929. január 8. 6. sz. 13.;

Taine, Hippolyte – Francia filozófus, történész, irodalomtörténész (1828–1893), a pozitívizmus jelentős alakja. Justh bejáratos volt Taine párizsi szalonjába;

Fordítás: A vers francia fordításának két eltérő, gépiratos, indigós változatát a PIM Kézirattára őrzi, a Gara László-hagyatékban. A vers fordítójának személye bizonytalan. (*De moi – même* címmel – V. 3668/104/9, 11.)

(253.)

AZ ÚJ NYOLCZ BOLDOGSÁG – [1887. július előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: MSzal 1887. VII. köt. július, 379.; **kötetközlések:** Magány 1889. **FSZ**; Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; Komlós 1955. (*Az új nyolc boldogság* címmel); NGB 1969. (*Az új nyolc boldogság* címmel); NGB 1989. (*Az új nyolc boldogság* címmel); VP 1996. (*Az új nyolc boldogság* címmel);

A Komlós-kronológiában szerepel, a MSzal-beli közlést jelzi, de helytelenül, 1887. októberre datálva;

Szövegváltozatok: MSzal-közlés: központosításbeli elt.; 2. vsz. 3–4. sor:

A ki a sorssal szemben valmerő

S fölszínen úszik, mint tájékozó hab.;

5. vsz. 1. sor: ki csak nész', alszik és emészt h. *ki csak tenyész, alszik s emészt.*

Magyarázatok: Reviczkyt régóta foglalkoztatta a boldogság fogalma. Egy Rudnyánszky-nak írt levelében beszámolt róla, hogy „Irok most Jézus nyolcz boldogságáról egy essayt. (Ez az egész bibliának legfényesebb helye!” (1876. december 5-i levélben – *Magyar Szemle* 1890. szeptember 15. 39. sz. 471.) A tanulmányt 1880. május 10-én a Petőfi Társaságban is felolvasta (*Vasárnapi Ujság* 1880. május 16. 20. sz. 324.);

nyolc boldogság – Utalás Jézus Hegyi beszédében elhangzó, paradoxonokon alapuló tanítására a valódi boldogságról (Máté 5,3–12);

És nem vesz ama küzdelembé' részt,

Mely új Babel-toronyt építeni fárad. – Utalás Vörösmarty Mihály *Gondolatok a könyvtárban* című versének 95–96. sorára: „S ha összehordtunk minden kis követ, / Építsük egy újabb kor Babelét,” (VÖM 3. 101–104.).

(254.)

***LEMONDÁS [I.]** – [1879. március 9. előtt]

Változat: *Lemondás [II.]* (lásd a *Magány* című kötet versei között);

Kézirat: nincs;

Közlés: CsalKör 1879. március 9. 10. sz. 221–222. (*Lemondás* címmel) **FSZ**.

(255.)

LEMONDÁS [II.] – [1886/1889]

Változat: *Lemondás [I.]*, **FSZ:** CsalKör 1879. március 9. 10. sz. 221–222.;

Kézirat: nincs;

Közlések: MSzal 1886. V. köt., április, 38. (*Lemondás* címmel); **kötetközlések:** *Magány* 1889. (*Lemondás* címmel) **FSZ**; Kor. 1895. (*Lemondás* címmel); Kor. 1902. (*Lemondás* címmel); Kor. 1904. (*Lemondás* címmel); Paku 1944. (*Lemondás* címmel); Komlós 1955. (*Lemondás* címmel, 1879., ill. 1886-os dátummal); NGB 1969. (*Lemondás* címmel, 1889-es dátummal); NGB 1989. (*Lemondás* címmel, 1889-es dátummal); VP 1996. *Lemondás* címmel, 1889-es dátummal);

A Komlós-kronológiában szerepel, a *CsalKör*-beli közlést jelzi;

Szövegváltozatok: MSzal-közlés: kis-nagybetűs írásmódbeli, ékezetbeli, központosításbeli elt.; 4. vsz. 4. sor: *Az életlármát óhajtom*; 7. vsz. 3. sor: *eltemetnek h. eltemettek*.

SIROK KÖZÖTT

(256.)

I. [SZERETEK ÉN BOLYONGANI...] – [1884. augusztus 24. előtt]

(257.)

II. [A TEMETŐ CSENDES MAGÁNYA...] – [1884. augusztus 24. előtt]

Változat: *Sírok között. Itt szoktam én bolyongani!*, **FSZ:** Hölgyl 1883. november 4. 44. sz. 521.;

Kézirat: PIM Kt. Analekta V. 1370/3 r. (*Sírok között I–III.* címmel, *I. Szeretek én bolyongani...*, *II. Együtt küzdötték át az éltet... Sírok között...* kezdettel, a versek külön cím n.], *III. A temető csendes magánya* címmel, lila tintás kézirat, ceruzás javításokkal);

Közlések: VU 1884. augusztus 24. 34. sz. 534. (*I–III.* alcímmel, a versek külön cím n., a *II. Együtt küzdötték át az éltet...* kezdettel (*Sírok között* címmel), a *III. A temető csendes magánya...*

kezdettel); **kötetközlések:** Magány 1889. **FSZ**; Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; NGB 1969. (*Sírok között I–2.* címmel); NGB 1989. (*Sírok között I–2.* címmel); VP 1996. (*Sírok között I–2.* címmel);

A Komlós-kronológiában szerepel, a *VU*-beli közlést jelzi, de *Sírok között I–III.* címmel; **Szövegváltozatok:** PIM-kézirat: *Szeretek én bolyongani...* kezdetű versben: szakozásbeli, egybe-különírási, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 11–16. sor:

(áth. *Bolygok*-s) (betoldás) *Szoktam tünőd*(áth. *öm*)ni egyedül

A túlvilági lét felül.

S ha (áth. *fris-sir*) (fölötte) *új sírdomb előtt* (áth. *M*)*megállok* (áth. *egy*),

(áth. *Melyet*) (a szavak fölött sorszámozva, áth.) *Benőtt*(kieg.)*ék dúsan a virágok.*

(áth. *S egy rózsá-bimbót tépve le,*) (fölötte) *Melyet beszöttek a virágok,*

(áth. *Kabátom' ékitem vele-*)

Úgy érzem, holtakkal beszélek.;

S (áth. *magamnak*) *mélázva egy rózsát letépek.;*

PIM-kézirat: *A temető csendes magánya...* kezdetű versben: központosásbeli elt.; 5–6. sor: beszúrva, 6. sor: *S az étellel kibékülök*; 8. sor után:

(áth. *Az étellel kibékülök*

Szívemben bús magányt nem érzek);

10. sor: (az 1–2. szó felcserélése jelezve) *B*(átírva)*békén Viseld fájdalmadat*; 11. sor: (áth. *Égy*) *Be gyógyul mindnyájunk sebe.;*

VU-közlés: ékezetbeli, központosásbeli elt.

(258.)

***SÍROK KÖZÖTT [ITT SZOKTAM ÉN BOLYONGANI!] – [1883. november 4. előtt]**

Változat: *Sírok között I–II.*, **FSZ:** *Magány* című kötet;

Kézirat: nincs;

Közlés: HölgyekL 1883. november 4. 44. sz. 521. **FSZ.**

(259.)

SÍROK KÖZÖTT [EGYÜTT KÜZDÖTTÉK ÁT AZ ÉLTET...] – [1884. augusztus 24. előtt]

Kézirat: PIM Kt. Analekta V. 1370/1–10. (lila tintás, ceruzás javítással, egy papíron a hasonló című, a *Magány* című kötetben megjelent versekkel, római számmal jelölve, beéke-lődve a két *Magány* kötetbeli vers közé, a *II.* helyen) **FSZ**;

Közlések: *VU* 1884. augusztus 24. 34. sz. 534. (*I–III.* alcímmel, a versek külön cím n., a *II.* *Együtt küzdötték át az éltet...* kezdettel, a másik két verset lásd a *Magány* kötetbeli versek között, *Sírok között* címmel); **kötetközlések:** Kor. 1895. (*Sírok között* címmel, *Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1902. (*Sírok között* címmel, *Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1904. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Paku 1944. (*Sírok között* címmel, *Paralipomena* cikluscím alatt); NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, a *Szemle*-beli közlést jelzi;

Szövegváltozatok: PIM-kézirat: 3. vsz. 1. sor: (áth. *Hiúk vagytok ti is*);

VU-közlés: helyesírási, központosásbeli, ékezetbeli elt.;

VP-kiadás: helyesírási, egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.

(260.)

A KÉT NEM – [1886?]

Kézirat: nincs;

Kötetközlések: Magány 1889. **FSZ**; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, az *FL*-beli közlést jelzi, de az adott helyen a *Tavaszhagyó* című vers található;

Szövegkritikai jegyzet: Az esetleges keletkezési dátumot Korodától tudjuk.

(261.)

LEVÉL EGY BARÁTOMHOZ (1885.) – (1885)

Kézirat: nincs;

Közlések: KépCsalL 1885. január 11. 16. sz. 243.; **kötetközlések:** Magány 1889. **FSZ**; Kor. 1895. (1885 címmel); Kor. 1902. (1885 címmel); Kor. 1904. (1885 alcímmel); Paku 1944. (1885 alcímmel); Komlós 1955. (alcím n.); NGB 1969. (alcím n.); NGB 1989. (alcím n.); VP 1996. (alcím n.);

A Komlós-kronológiában szerepel, a *KépCsalL*-beli közlést jelzi;

Szövegváltozatok: KépCsalL-közlés: helyesírási, kis-nagybetűs írásmódbeli, egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 1. vsz. 5. sor: Verseny elől, én barátom h. *Versengés elől barátom*; 7. vsz. 1. sor: ringyó h. *asszony*; 7. vsz. 5–6. sor:

És a költészet divatja

Rég lejárt, csak a bolondok;

10. vsz. 2. sor: mi bennem ég, viharzik h. *szívemben viharzik*;

Magyarázatok: A verset Reviczky Komjáthy Jenőnek, talán legbensőbb barátjának írta, aki Koroda szerint: „a hű tanítvány rajongásával csüggött Reviczky”. Reviczky egyébként nem tartotta igazán tehetséges költőnek barátját, viszont nyomban fölfedezte Komjáthy filozofikus hajlamát, és zseniális esszéistának (amit mai értelemben inkább filozófusnak értelmeznénk) ítélte. Egy dátum nélküli, valószínűleg 1876 végén született levelében még így mismásolt: „Verseit átolvastam, de nem mondhatok róluk ítéletet. A szőlővirágából még nem jósolhatjuk meg, milyen lesz a bor. Butaság, valakinek jövőt jósolgatni. Legyen mindenki maga magának a jósa. Annyit azonban mondhatok, hogy versei tehetségre mutatnak. Ezzel persze nincs sok mondva, s ha van Önben egy kis ambíció, maga se lesz vele megelégedve.” De 1877 áprilisában már nyíltabban fogalmazott: „Ön forrong, édes barátom, nekem tetszik az Ön új verseinek hangja, de a versek nem jók; erő[lt]ettek s nincs bennük közvetlenség! [...] Ismétlem, Önnek az esztetikához (vagy kritikához) is van tehetsége.” (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 10., 2. levelek);

Barátságuk kezdetéről bővebben az *Árva fiú [III.]* és az *Ivás közben* című versek magyarázataiban (lásd az *Ifjuságom* című kötet versei közé ékelve, illetve a kötet versei között). – Vö. Komjáthy Jenő *Reviczky Gyulának* című versével. OSZKKt. FolHung. 1863/134.

(262.)

A HALÁLHOZ – [1887. március 13. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: 1. FL 1887. március 13. 71. sz. 513.; 2. VU 1889. június 21. 29. sz. 462.; **kötetközlések:** Magány 1889. **FSZ**; Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; Komlós 1955.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, az *FL*-beli közlést jelzi;

Szövegváltozatok: 1. FL-közlés: kis-nagybetűs, egybe-külön írásmódbeli, helyesírási, központosásbeli elt.;

2. VU-közlés: kis-nagybetűs, egybe-külön írásmódbeli, helyesírási, ékezetbeli, központosásbeli elt.;

Magyarázatok: A *Pesti Hírlap* 1887. március 13-i számában hírt adott arról, hogy az írók

és a művészek körében „ma tartották az utolsó társas-estélyt, amelyre ugy tagok, mint vendégek szép számmal jelentek meg. A mai estély a költőké volt, s csupa új eredeti dolgok kerültek bemutatásra.” Bemutatták Ábrányi Emil *Lepke az aszfalton*, Endrődi Sándor *A szárazmalmi ló*, Szabó Endre *Bordal* című művét, Kordin Mariska néhány magyar népdalt énekelt. „Tömösváry Lajos Reviczky *Halál* című költeményét mutatta be, Faludi Témérdek három humoros versét deklamálta.” (*Pesti Hírlap* 71. sz. 6.);

Fordítás: A verset Dr. Naschér Simon *An den Tod* címmel fordította le. (Naschér 20–21.)

(263.)

KÉSZŐ – [1886–1887?]

Kézirat: nincs;

Kötetközlések: Magány 1889. **FSZ;** Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996;

Magyarázat: A vers talányos címzettjének kérdéséhez lásd a *Szerelmi morál 1–3.* vers magyarázatait (ugyancsak a *Magány* című kötet versei között).

(264.)

FÉRFIKOR – [1884. október 18. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: OrszVil 1884. október 18. 42. sz. 673.; **kötetközlések:** Magány 1889. **FSZ;** Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; Komlós 1955.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, az *OrszVil*-beli közlést jelzi;

Szövegváltozatok: OrszVil-közlés: egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 3. vsz. 4. sor: jössz h. jössz; 8. vsz. 2. sor: nyugalma h. *víg napja*; 8. vsz. 3–4. sor:

Azért, amíg van rá idő:

Ábrándok, álmok. Adieu!;

Fordítás: A verset Dr. Naschér Simon *Mannesalter* címmel fordította le. (Naschér 14–15.)

(265.)

TAVASZ-VÁGY – [1886. március 21. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: FL 1886. március 21. 80. sz. 577.; **kötetközlések:** Magány 1889. **FSZ;** Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; NGB 1969. (*Tavaszwágy* címmel); NGB 1989. (*Tavaszwágy* címmel); VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, az *FL*-beli közlést jelzi;

Szövegváltozatok: FL-közlés: ékezetbeli, központosásbeli elt.; 1. vsz. 1. sor: Messze még a tavaszig? h. *Messze van még tavaszig?*; 3. vsz. 4. sor: leljen h. *lásson*;

Fordítás: A verset Dr. Naschér Simon *Frühlings-Sehnsucht* címmel fordította le. (Naschér 33.)

(266.)

MAGDOLNA – [1886. április 25. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: Függ 1886. április 25. 115. sz. (2.); **kötetközlések:** Magány 1889. **FSZ;** Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; Komlós 1955.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, a *Függ*-beli közlést jelzi;

Szövegváltozatok: Függ-közlés: kis-nagybetűs, egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 2. vsz. 11. sor: reményről h. *reményről*; 2. vsz. 17. sor: *Még jó, ha ránczos nem lesz homlokod*; 2. vsz. 22. sor: utálatot h. *gyalázatot*;

VP-kiadás: szakozási elt.;

Magyarázatok: *Magdolna* – Jézus Krisztus idejében élt Palesztinában. A galileai Magdalából származott. Tulajdonképpen neve Mária, akit „bűnös nő”-ként ismertek. Mikor hallotta Jézus hírtét, felkereste, hogy hallja, mit tanít, s meg is tért. Jézus lábaihoz borult, könnyeivel áztatta, majd drága, illatos olajjal megkenste, s hajával törölte meg. Később visszavonulva, bűnbánó életet élt;

*S a porból, hova röpke gerjedelme
Tiporta, isten karja fölemelte.* – Vö. János 8,3–11;

*Midőn Jézus, kinek selyem hajával
Lábát törölgeté...* – Vö. János 12,3; Lukács 7,38;

*Hirdetni a világnak ő ment
A Megváltó feltámadását;* – Vö. Máté 28,1; Márk 16,1–9; Lukács 24,10; János 20,1–18.

(267.)

ALTATÓ – [1884. december 14. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: 1. VU 1884. december 14. 50. sz. 798.; 2. NógrL 1885. november 1. 44. sz.; **kötetközlések:** Magány 1889. **FSZ;** Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; Komlós 1955. (1885-ös dátummal); NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, a VU-beli közlést jelöli;

Szövegváltozatok: 1. VU-közlés: ékezetbeli, központozásbeli elt.; 1. vsz. 4. sor: *Tedd nyugodttá éjszakámat*; 4. vsz. 3. sor: *Szerelemről h. Szerelemről*; 5. vsz. 2. sor: *Födj be h. S födj be*;

2. A NógrL-közlés: szerk. megj.: „Mutató szerzőnek a »Magányból« című verskötetéből, mely december elején fog megjelenni. Előfizetési pénzek vagy megrendelések 2 frt-jával a szerző nevére, Kassára küldendők.” – A kötet végül csak 1889-ben látott napvilágot. (Lásd a *Magány* című kötet jegyzeteinek bevezető részét);

Magyarázatok: Bori Imre szerint Reviczky álomfelfogása Schopenhauertől ered, hiszen „ő beszélt az »egyéni életnek az álommal való elismert hasonlóságáról« (A látszólagos szándékosság az egyén sorsában) tanítva, hogy az »előre megállapított összhang erejénél fogva mindenki mégiscsak azt álmodja, ami neki, tulajdon metafizikai irányításához képest megfelelő, és minden élet-álom oly művésziesen fonódik egymásba, hogy mindenki azt kapja, ami neki használ«. De gondolhatunk a buddhista tanításra is, amelyben élesen elkülönül az álom az emlékezettől. Abban az álom jelenidejű, s ha álom nélküli álmodásról van szó, akkor az a tökéletes békességet és boldogságot adja, hiszen az érzékszervek ilyenkor nem közvetítenek »üzeneteket«, a »diszkurzív gondolkodás« is eltűnik.” (Bori 703–716.);

Vö. még Bárd Miklós: *Élet-álom* című versével. (1898. – *A századforduló költészete*. Vál., bev., utószó Pozsvai Györgyi. Bp., 1999. 210.);

Komlós Aladár szerint a sorok erős Novalis-hatást mutatnak [„*Die Welt wird Traum, der Traum wird Welt.*” (Reviczky Gyula. 84.)];

Álom, álom, édes álom!

[...]

Éltem álom, álmom élet. – Vö. Vörösmarty Mihály a *Helvita halálán* című versének (1826. január 2. – VÖM 1. 106.) szakaszkezdő soraival, valamint *A szép virág* című vers 1. vsz.-ának utolsó sorával (1826. – VÖM 1. 107.). Nem kizárható, hogy Reviczkyre hatással lehetett Pedro Calderón de la Barca ismert művének címe, *Az élet álom* (*La vida es sueño*) is. A 17. századi darab az agnoszticizmus klasszikus műve, a világ és a valóság megismerhetetlenségéről, érthetlenségéről szól, és az egyéni lélek mélységeit mutatja be. Egyik főszereplője, Segismundo évszázadokra híressé és közismertté vált monológjai az élet megérthetetlen-

ségét taglalják. (Pl. 2. felv.: „Álom ez? Való dolog? / Álomban vagyok, s nem ébren?” kezdettel; 2. felv. zárószavai: „Mi az élet? Örület. / Mi az élet? Hangulat. / Látszat, árnyék, kábulat, / Legfőbb jói: semmiségek, / Mert álom a teljes élet, / Holmi álom csak!” – Ford. Jékely Zoltán.) Calderón drámáját – többek között – Reviczky kedvenc műveinek: Goethe *Faustjának*, Byron *Káinjának* és Madách *Tragédiájának* előzményeként is említi;

Te kábíts el mákonyoddal. – Mákony az ópium magyar neve.

ÚTRA KÉSZEN

(268.)

I. [AKÁRHOGY KÜZDÖK ELLENED...] – [1887. december 24. előtt]

(269.)

II. [UTAM' NEM JELZI SEMMI TETT...] – [1887. december 24. előtt]

(270.)

III. [MIKOR A TERMÉSZET SZÜZ-HAMVAS ARCZA...] – [1887. december 24. előtt]

Kézirat: PIM Kt. Analekta V. 3524/157. (Lengyel M.-né gyűjt.);

Közlések: OrszVil 1887. december 24. 52. sz. 838.; **követközlések:** Magány 1889. **FSZ**; Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944. (a versek külön cím n., a 3. vers *Mikor a természet szűz-hamvas arca...* kezdettel); Komlós 1955. (*Útra készen I–II.* címmel, I. *Akár-hogy küzdök ellened...*, *Mikor a természet szűz-hamvas arca...* kezdettel, a versek külön cím n.); NGB 1969. (*Útra készen I–3.* címmel, a versek külön cím n., a 3. vers *Mikor a természet szűz-hamvas arca...* kezdettel, az 1. vers versszakai felcserélve: 3-4-1-2 sorrendben, így az 1. vers *Menjünk tehát! Készen vagyunk...* kezdettel); NGB 1989. (*Útra készen I–3.* címmel, a versek külön cím n., a 3. vers *Mikor a természet szűz-hamvas arca...* kezdettel, az 1. vers versszakai felcserélve: 3-4-1-2 sorrendben, így az 1. vers *Menjünk tehát! Készen vagyunk...* kezdettel); VP 1996. (I–3. alcímmel, a vers elején a vsz.-ok sorrendje: 3. 4. 1. 2. az 1. 2. 3. 4. helyett);

A Komlós-kronológiában szerepel, az OrszVil-beli közlést jelzi (*Utrakészen* címmel);

Szövegváltozatok: PIM-kézirat: kis-nagybetűs, egybe-külön írásmódbeli, központosásbeli, ékezetbeli elt.; *Utam' nem jelzi semmi tett...* kezdetű versben: kiemelésbeli elt., 2. vsz. 2. sor: enmagam' h. magam';

OrszVil-közlés: ékezetbeli, központosásbeli elt.;

Magyarázatok: Justh Zsigmond Párizsból hosszabb, lelkenedő levélben írt a versről Reviczkynek 1888. február 10-én: „Igen-igen sajnáltam, hogy nem búcsúzhattam el öntől, kerestem kétszer is, de mindig hiába. Pedig annál inkább szerettem volna látni, mert meg akartam mondani, hogy a V. V. [helyesen: O. V. – Cs. T.] karácsonyi számában közölt verseit elragadóknak találtam s hogy P[etöfi] »Szeptember végén«-je mellé sorozom: az abszolút becsű magyar költemények közé.

A versek elragadtak, de nem szerzőjük.

Ezt, ezt ilyen meggyőződött hangon, így énekelni meg! De hát ki hitette el ezt önnel? Azért, hogy az ember náthás, köhög, azért még – nem szabad barátait elszomorítani. Egy este cigányokat hallgatva olvastam e verseket, higgye el, hogy a hideg végigfutott a hátamon, s egy percre megakadt a szívverésem ott a mellény alatt. Alig eszméltem. Az egyike volt az életemben észlelt legerősebb művészi hatásoknak.” (A teljes levél megjelent: *Justh Zsigmond naplója és levelei*. S. a. rend., vál., jegyz. Kozocsa Sándor. Bp., 1977. 480–481., 8. levél. A jegyzetekben Kozocsa ékezetbeli, központosásbeli és helyesírási eltérésekkel közölte mindhárom verset.);

Justh Zsigmond naplójában a következőket jegyezte le: „Este Schärffenberg grófnénál, átfordítom Jean de Néthy-nek Reviczky gyönyörű versét, amely az O. V. karácsonyi számában jelent meg, őt is elragadják e gyönyörű kétségbeesett s kétségbeejtő dalok.” (166.)

Koroda szerint a kis ciklust Jeanne de Néthy, Justh Zsigmond egyik közeli barátnője később lefordította franciára [(*MSzal* 1889. XI. köt. 564.). Justh Zsigmond – többek között – a *Magyar Szalon* 1888. IX. kötetében *Egy párisi irodalmi salon* című cikkében írt hosszabban író-ő-barátnőjéről. – A fordítást nem találtam meg.];

... *nem jobb-e inni Léthe habját*, – Léthe (gör.) az ógörög mitológiában egy forrás neve, amelyből a halottak vagy az újjászületésre szántak szellemi feledést ittak. Hésziodosz meg is személyesítette mint Erisz leányát.

(271.)

M... NAK / MARGITNAK / RÉGI EMLÉKEK – [1888. július 22. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: FL 1888. július 22. 202. sz. 1481. (*Régi emlékek* címmel); **kötetközlések:** Magány 1889. **FSZ** (*M...nak* címmel); Kor. 1895. (*M...nak* címmel); Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944. (*M...nak* címmel); NGB 1969. (*M...nak* címmel); NGB 1989. (*M...nak* címmel); VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, *Régi emlékek (M-nak)* címmel jelzi az FL-beli közlést; **Szövegváltozatok:** FL-közlés: ékezetbeli, központosásbeli elt.; 3. vsz. 1. sor: Felidézem h. *Érzem, érzem*; 5. vsz. 2. sor: e h. *a*; 6. vsz. 1. sor: érzek h. *érek*; 6. vsz. 4. sor: borulása h. *változása*;

Magyarzatok: A vers Liphay Margitnak szól. Koroda Miklós regénye, *A világ csak hangulat* szerint a verset már az első budapesti út előtt, tehát 1874 nyarán írta Reviczky, amikor a rokonságbeli Liphay Kornélék Budapestről Ujfalura látogattak nyaralni. Margit a leányuk volt;

Több sugara volt a napnak

Akkor még e bolygón. – Vö. az *Utolsó költő [II.]* című vers azon jegyzeteivel, amelyek Madách Imre *Az ember tragédiája* című művével foglalkoznak (lásd a *Magány* című kötet versei között).

(272.)

BETEGEN – [1888. március 11. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: FL 1888. március 11. 71. sz. 515.; **kötetközlések:** Magány 1889. **FSZ**; Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, az FL-beli közlést jelzi, *Betegségben* címmel és a kezdősorral, de ez nem azonos az azon a címen ismert verssel;

Szövegváltozatok: FL-közlés: ékezetbeli, központosásbeli elt.; 1. vsz. 2. sor: Gyakorlom h. *Elértem*; 1. vsz. 4. sor: táplálnak h. *izgatnak*; 5. vsz. 4. sor: *Túrni s istent imádni megtanít*;

VP-kiadás: 1. vsz. 2. sor: Gyakorlom h. *Elértem*; 1. vsz. 4. sor: Nem táplálnak h. *nem izgatnak*.

(273.)

KÉTFÉLE SZÁMITÁS – [1888. augusztus 26. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: PH 1888. augusztus 26. 236. sz. (1.); **kötetközlések:** Magány 1889. **FSZ**; Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; NGB 1969.; NGB 1989. (*Kétféle számítás* címmel); VP 1996. (*Kétféle számítás* címmel);

A Komlós-kronológiában szerepel, a PH-beli közlést jelzi;

Szövegváltozat: PH-közlés: ékezetbeli, központosásbeli elt.

(274.)

VÁLASZ EGY LEVÉLRE – [1888. január 29. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: FL 1888. január 29. 29. sz. 207.; **kötetközlések:** Magány 1889. **FSZ;** Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, az *FL*-beli közlést jelzi;

Szövegváltozatok: FL-közlés: helyesírási, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 2. vsz. 3. sor: ismerkedénk h. *ösmerkedénk*; 4. vsz. 3. sor: Keresse h. *Tán föltalálja*; 4. vsz. 4. sor: *Keresse ott, vagy bárhol, csak ne nálam*; 5. vsz. 4. sor: De h. *Csak*;

Magyarázatok: Reviczkyt – Korodának írt leveleiből tudjuk – a 70-es évek végétől gyakran keresték meg levélben ismeretlen, ábrándos lelkű rajongók. (Vö. pl. az *Egy szerény költői levél R. Gyulához, C. V. poste restante* című verssel. PIM Kt. Analekta V. 4735/59.)

vis-à-vis (fr.) – szemközti személy.

(275.)

ÁMOR HITVALLÁSA – [1888. december 15. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: 1. OrszVil 1888. december 15. 51. sz. 818.; 2. Debreczen 1889. március 6. 46. sz. (cím n.); 3. Szabadság (Esztergom) 1901. október 2. 79. sz. 2.; **kötetközlések:** Magány 1889. **FSZ;** Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, az *OrszVil*-beli közlést jelzi;

Szövegváltozatok: 1. OrszVil-közlés: helyesírási, ékezetbeli, központosásbeli elt.;

2. Debreczen-közlés: ékezetbeli elt.; 2. vsz. 2. sor: Fojts vissza h. *Folyts vissza*;

3. Szab-közlés: ékezetbeli, helyesírási, központosásbeli elt.; 1. vsz. 2. sor: Kőkeblet h. *Kőkebleket*;

Magyarázat: *Ámor* – A szerelem istene a római mitológiában.

(276.)

ARCÓBAN (1888. március 14.) – (1888. március 14.)

Kézirat: nincs;

Közlések: PH 1888. április 1. 92. sz. (1.) (alcím n.); **kötetközlések:** Magány 1889. **FSZ;** Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904. (*1888 március 14.* alcímmel); Paku 1944. (*1888 március 14.* alcímmel); NGB 1969. (alcím n.); NGB 1989. (alcím n.); VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, a *PH*-beli közlést jelzi;

Szövegváltozat: PH-közlés: helyesírási, ékezetbeli elt.;

Magyarázatok: 1888 februárjában, majd 1889. március 1-jén [pl. a Justh Zsigmondnak február 28-án írt leveléből lehet tudni] Reviczky a dél-tiroli Arcóba utazott súlyosbodó tüdőbaját kezeltetni. Már 1888-ban a *Magány* című kötetből befolyt pénzből tervezte az arcói utazást, amit orvosa, dr. Krick Árpád is ajánlott neki. Mivel azonban a kötet még nem jelent meg, költségeit végül az írói segélyegylet és Légrády Károly meg Bródy Zsigmond fedezték: 100 forintot a segélyegylettől, a kiadótól pedig kéthavi előleget kapott. 1888-ban közel két hónapot töltött ott, s állapota feltűnően javult. A *Pesti Hírlap* 1888. február 21-i számában adta hírül, hogy a költő „megrendült egészsége helyreállítására huzamosabb időre *Arcoba* utazott”. [Vö. pl. *Arcói csendélet* című tárcájával (*Pesti Hírlap* 1888. február 21.)];

Itt gyógyult barátja, Iványi Ödön is, aki az aradi *Alföld* című, mérsékelten ellenzéki újság szerkesztője volt. Iványi *Levelek Arcóból* és *Juvenál* címmel többször tudósított az arcói betegek életéről. Barátai tiszteletére az *Ország-Világ*ban egy „Reviczky-számot állítottak

össze, amelyben Ambrus Zoltán Május álnév alatt azt írta róla: „...talán szabad kifejeznem azt az impressziómat, hogy abban a generációban, melyhez a ma 25–40 éves emberek tartoznak, csak egy igazi lyrikust látok: Reviczky Gyulát.” A cikkben Ambrus külön ügyelt rá, hogy utaljon Reviczky legjellemzőbb vonásaira és kedves elméletére, mely szerint a műfajok értéke különböző, s függ az életkortól, valamint kedvenc íróira és – főként – francia költőtársaira, akikkel – Ambrus szerint – hasonló művészi magaslaton áll. (*Ország-Világ* 1888. március 24. 13. sz. 193.) – A beteg költőnek ajánlott szám keletkezéséről megemlékezett Benedek Elek is (*Pallas Nagy Képes Naptára*. Szerk. Benedek Elek. 1890. 77–79.);

Reviczky pár nappal később így köszönte meg Ambrus megemlékezését: „Kedves Zoltán! Addig is míg Budapesten újra kezdetet szoríthatunk, fogadd arisztokratikus szép czikkedért és a nekem vele járó reklámért a távolból futólagos köszönetemet. Nem szólva a rám vonatkozó passzusokról, az általános részek magasan fölötte állnak a mostani kérődző kritikának, s a bevezetés valóságos apotheózis az igazi lírának.” [(*Ambrus Zoltán levelezése*. S. a. rend. Fallenbüchl Zoltán. Bp., 1963. 56.);

1888. április 24-én azonban Reviczky már biztosan Budapesten volt, mert a Műcsarnok kiállításáról írt tárcát *A műcsarnokból* címmel, amelyből egyértelműen kiderül, hogy személyesen is részt vett az eseményen. Arcóban rendezte véglegesen sajtó alá végre a *Magány* című kötetét is;

Reviczky második arcói tartózkodása 1889. március 1-jén kezdődött, a kúra alatt azonban ezúttal nem érzett javulást, sőt – a legenda szerint – névnapja előtti este, április 11-én annyira rosszul érezte magát, hogy váratlanul hazautazott. Tamás Ernő szerint azonban csak április végén, nagyon betegesen indult haza. (*Pesti Hírlap* 1928. december 30.) Mindenesetre olyannyira rosszul lehetett, hogy – számvetésszerűen – végigvette kedves és elhanyagolt rokonait és ismerőseit is, s levélben kereste meg őket [Boronkay Teréz unokahúgának pl. tízévi hallgatás után új verseskötetét küldte meg, mint az kiderült Teréz 1889. március 24-én kelt leveléből. (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 4. levél) De üzent például régi barátjának, kávéházi cimborájának, Gozdsu Eleknek is. Ebből derül ki az is, hogy: „Én itt most az olasz nyelv tanulására adtam fejemet és eddig mindennap nagy pontossággal lelkiismeretességgel végeztem az előre kitűzött lecke-mennyiséggel.” – OSZKKt. Levelestár, a Gozsdunak írt levél megjelent: Engel Károly: *Gozdsu Elek irodalmi levelezéséből*. Nyíradó 1966. 331–334.]

(277.)

A HALÁL – [d. n.]

Kézirat: OSZKKt. Analekta 5118. (*Halál* címmel, fekete tintás kézírás, 5. vsz. ceruzás kézírás, végig tintás javítás);

Kötetközlések: Magány 1889. **FSZ**; Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

Szövegváltozatok: OSZK-kézirat: ékezetbeli elt.; 2. vsz. 2. sor: (áth. *Egy pe*) (áth. *Parányi*);

3. vsz. 3. sortól: S (áth. „*meghalt*, „*új könyvet írt vagy „jubilált*”;) (áth. *az, hogy „ma kedd van*”) *Magát siratná* (áth. *csak*), *siratva* (áth. *őt*) *meg*.

(áth. *Egy hangon ejti az egész világot*;) (áth. *Egész világ egy hangon ejti ki*;) *Egy év vagy* (áth. *tán egy hét*) *annyi sem s utána megy*.

(áth. *Halál, mindnyájunk végső célja vagy*;)

(áth. *Ha kérlek, ez vagy az hogy s mint vagy*) (áth. *mit csinál*)

(áth. *És rá a*) *S a* (áth. *válasz rá*) (felette:) *lakása sírhalom*.

(áth. *Ma csütörtök*) (áth. *Péntek lesz holnap, tegnap szerda volt*;)

(áth. *Csak*) (áth. *Esetleg az csak hogy*) (áth. *élünk*) (áth. *születtünk és vagyunk*)

Szükséges és biztos, hogy meghalunk.)

(áth. *A születés*)

3. *Egész éltünk esetlegek sora*

4. *Csak a halál nem váratlan soha.*

1. *Szerencse, balsors meglepő lehet.*

(áth. *Éltünk esetleges*

Életpályánkra (áth. *A földi pályán*) véletlen vezet.

2. *A síron innen*

(áth. *Ki tudja azt,*) (áth. *hogy*) (áth. *mi lesz a*) (betoldás: *Mi a bölcsőben siró*) csecsemő?

A Sors (áth. *üldözőttje*) (áth. *labdája*) árvája vagy (áth. *világverő*) kegyencze ő?

Bölcső a kezdet és a vég a sír,

(áth. *Egyet mindenki bizton eltalál.*)

4. *Hogy* (betoldás: *minden*) *élet*(áth. *ének*) *vége a halál.*

Reviczky Gyula

2. (áth. *A bölcsőben hogy*) *Hogy bölcsőjében mily jövő pihen,*

1. *A kisedről nem tudja senkisé.*

3. *Egyet mégis mindenki eltalál,*

(áth. *Hogy közös jövő, úgy hívják hogy: halál*)

Magyarázat:

Egyet mégis mindenki eltalál:

Hogy minden élet vége a halál. – Távoli utalás lehet Arany János véleményére, melyet a *Vojtina ars poeticája* című versében fejt ki a „talál” rímre.

(278.)

ALÁZAT – [1888. december 2. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlés: MSzemle 1888. december 2. 1. sz. 3.;

Kötetközlések: Magány 1889. **FSZ**; Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

Szövegváltozat: MSzemle-közlés: egybe-külön írásmódbeli, központosításbeli elt.;

Magyarázat: *Kincs, hír, gyönyör...* – Rájátszás Vörösmarty Mihály *A merengőhöz*. *Laurának* című versének 14. sorára. (VÖM 3. 69–70.)

(279.)

ÁGYBAN – [1888?]

Kézirat: nincs;

Közlések: Pallas Nagy Képes Naptára az 1889. évre. Bp., 1888. 100.; **kötetközlések:** Magány 1889. **FSZ**; Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; Komlós 1955. (1889? dátummal); NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

Szövegkritikai jegyzet: A vers keletkezéséről nincs pontos adatunk, a naptárbeli közlés szerint datáltam; a versnek – hogy a naptár 1889-re megjelenhessen – kész kellett lennie már 1888-ban;

Szövegváltozat: Pallas-Naptár közlése: ékezetbeli elt.;

Magyarázatok: A vers nagyon esetlegesen párhuzamba vonható Petőfi egy korai versével, *Az órágyhoz* cíművel. A feltételezést némileg az is erősítheti, hogy a *Magány* című kötetben a Petőfi-verscímre játszó, *Szeptember végén* című vers követi;

Reviczkynek általában nemhogy lakása, szobája nem volt, de még ágya sem. [Komlós Aladár szerint Reviczkynek egyetlen lakáscíme ismert: szerinte 1887-ben az Egyetem tér

3. szám alatt lakott egy hónapos szobában. (Hatvany Lajos–Gink Károly: *Beszélő házak*. Bp., 1957. 246–247.)

Ezzel szemben jóval több korábbi és későbbi címe is ismeretes. 1874. június 1-jén, közvetlenül a Budapestre érkezést követően a Városház tér 12. sz. II. emeletén lakott. (Levele Korodának, OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 10. levél)

1878 második felében és 1879-ben Koroda Pállal közösen béreltek szobát, szállásuk valószínűleg a Hímez utcában lehetett, mint az egy Komjáthynek szóló leveléből sejthető. (Bp., 1878. augusztus 8. – OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 27. levél)

1881. június 16-án Komjáthy az Egyetem tér 5. szám alatti szobájába invitálta: „Még mindig a régi szobában lakom” – írta neki 1881. június 16-án.

1883. február 10-én Jakab Ödönnek és Komjáthynek is a Zöldfa utca 24. szám alól írt. Valószínűleg ezt a szállását vesztette el 1883. június elején, mikor Komjáthynek azt írta: „Leveledet, kérlek, czimezd az írói körbe, mert 5-én hurczolkodom s még nem tudom, hová.”

1883 decemberében a Ferencz József rakpart 197. szám alól címezte levelét Jakab Ödönnek.

Másfél évvel ezután szintén Jakab Ödönnek küldött, 1885. június 17-én írt leveléből az derül ki, hogy: „...megállapodásunk szerint tudatom veled, hogy lakom Lövész u. 5. sz. alatt; ha tehát feljössz Budapestre, ne mulaszd el fölkeresésemet. Most Petelei Pista van itt.” (PIM Kt. V. 4325/71/17/3.)]

1886. február 18-i levelezőlapján Komjáthynek a „Kerepesi út 34. sz. I. em. 13. ajtó” címet adta meg, hogy itt keresse, ha a fővárosba jön. Augusztus közepén még mindig ott lakott, hiszen Justh Zsigmondnak e cím alól írt levelet.

Három évvel később, 1889 elején, a tél végén (március 1-jén Reviczky már Arcóba utazott) Jászai Mari a „Hatvani-utca 13. földszint balra” címzéssel küldött neki levélkét. (A levelek lelőhelye: OSZKKt. Levelestár, a rájegyzés szerinti 4. levél)

Naményi Lajos nekrológjában viszont úgy emlékezett, hogy: „Három év óta tüdőbaj sorvasztotta a gyöngye testalkatú költőt s az idei tavasz elmúltával már haldokolva került haza Arcóból, ahova két ízben menekült gyógyíthatatlan betegségével. Most Budapesten egy ideig molnár-utcai lakásán feküdt, de mivel családtalan, magános ember létére nem volt gondviselője, június 9-én a klinikák egy külön szobáját foglalta el.” (*Arad és Vidéke* 1889. július 13. 160. sz. 1.);

Tóth Béla évekkel Reviczky halála után elevenítette föl egy találkozásukat, amikor Reviczky elhívta megnézni az új lakhelyét.

„Karon fogott.

– Gyere [...] hozzám! Nézd meg a lakásomat.

S ez a szó csupa boldogság volt. Boldogság, melynek alkotó részei megnyugvás, remény, elkövetkezendő nagy dolgokban való bizodalom, önérzet, hiuság, szerelem a kis otthon iránt, egetverő tervek, poétai mámor és az a higgadt kevélység, melyet a polgári hentesmester érezhet háromemeletes házában bokréta-ünnepén.

Elálmlékdottam. Hol lakik Reviczky, azaz, hogy micsoda külvárosi szurdékban alussza végig a fejjel dolgozó emberek szükséges tíz óráját: azt nem tudta eddig senki még. S most ez a szegény fiú a lakását megnézni hív, dicsekedve és boldogan!

Mentünk.

– Pajtás, mondta Reviczky, a jómódú emberek csöndes nyugalmával, a Honék föl-emelték a fizetésemet, száz forintra. Ez nagy dolog. Vége a lumpságnak. Mert miért lump az ember? Haj, azért, mert nincs hol lennie! Mert akárhol is jobb, mint otthon! De most!...

Kevélyen fordult be az Egyetem-téren egy régi ház kapujába. Az udvaron valami kis, svájci-házforma épületke állott. Homlokán óriás cégtábla: FÉNYYIRDA.

– A fotográfus tudniillik megbukott, még a télen, adta tudtomul Reviczky. Mostanig üresen állott az atelier, nem akadt, aki kibérelje. De most az *én* atelierem lett!

Büszkén vette elő a kulcsot. Bementünk. Nyomorúságos kis kamara volt az, a műhely előszobája: ágy, szék, asztal, szekrény, mosdó benne; semmi egyéb. Reviczky meglátott az orcámon valamit.

– Az üvegfedelű atelier, magyarázta tüstént, beljebb van. A házmesterné lomtárnak használja. Persze! Vagy mit is csinálnék én benne? De ez a szoba gyönyörű! »E helyen andalogni jó, e hely poétának való.« [...]

Körülnéztem. A két ablakot egynéhány kifeszített madzag léniaztá végig; s ezeken a madzagokon csenevész folyondár kapaszkodott fölfelé. Az ajtó előtt »hoz ki, János, a kertet« vegetáció pompázott: zöld dézsában két poros leander. No de, hogy ne hazudjak, volt az udvaron egynéhány, ép a virágját hullató ákácfa is.

– Nézd, kiáltotta Reviczky, a bécsi Burg színészeinek hatását eláruló taglejtéssel, nézd a természetet! [...] Ti városiak mit tudtok a természetről? Ti, falak között lakók! Nézd ezt a berket, ezt a ligetet!

Megittasult szavaitól.

– Haj, mikor szürkületkor jövök a redakcióból [...] haza! És itt, az ablakban, várom a hajnat! Mikor megszólalnak a madarak és pirosodni kezd a fehér ákácvirág!...” (Tóth Béla: *Reviczky Gyuláról. A Pesti Hírlap eredeti tárcája. Pesti Hírlap* 1903. január 25. 25. sz. 2–5.).

(280.)

SEPTEMBER VÉGÉN – [1888. szeptember 23. előtt]

Kézirat: PIM Kt. Analekta V. 1370/1 r. (sárga lapon, fekete tintás kézirat);

Közlések: FL 1888. szeptember 23. 1927.; **kötetközlések:** Magány 1889. **FSZ**; Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, az *FL*-beli közlést jelzi;

Szövegváltozatok: PIM-kézirat: kis-nagybetűs írásmódbeli, ékezetbeli elt.; 1. vsz. 2. sor: *a légben*, (áth. *a szélben*) *szerte a fákrul*.;

FL-közlés: kis-nagybetűs írásmódbeli, központosításbeli elt.;

Magyarázat: A cím rájátszás Petőfi verscímére. (PSÖM II. Bp., 1951. 275–276.)

(281.)

HANGULAT – [1888. augusztus 12. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: PH 1888. augusztus 12. 223. sz. (1.); **kötetközlések:** Magány 1889. **FSZ**; Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; NGB 1969.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, a *PH*-beli közlést jelzi;

Szövegváltozat: PH-közlés: ékezetbeli elt.;

Magyarázat: *pazér* – Czuczor–Fogarasi szótára szerint a „pazér”, „pazérol” szó a „pazar”, „pazarol” szó alakváltozata. A kifejezést Arany János is használja *Hiű sovárgás* című versének 17. sorában („a természet oly pazér” – *AJÓM* I. 173–174.)

(282.)

ÚJ ÉLET – [1888. március 20. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: OrszVil 1888. március 24. 13. sz. 194.; **kötetközlések:** Magány 1889. **FSZ**; Kor.

1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; Komlós 1955. (*Új élet* címmel); NGB 1969. (*Új élet* címmel); NGB 1989. (*Új élet* címmel); VP 1996. (*Új élet* címmel);

A Komlós-kronológiában szerepel, az *OrszVil*-beli közlést jelzi;

Szövegkritikai jegyzet: a vers datálása a Reviczky-levél utalása alapján;

Szövegváltozat: OrszVil-közlés: kis-nagybetűs írásmódbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.;

Magyarázatok: Reviczky a verset Arcóban írta, ahová 1888 februárjában utazott tüdőbaját kezelten. Az arcói kezelés gyors javulást eredményezett – a vers hangulata és bizakodó hangja is ezt támasztja alá;

Reviczky egy levele szerint a verset elküldte a *Magyar Bazárnak*, ugyanis a vers megjelenéséről érdeklődött Korodától 1888. március 20-i levelében, első arcói tartózkodása idején: „Együttal írd meg, (ha gyorsan válaszolsz) jött-e versem [...] a »M. Bazar.«-ban (Új élet) [...]” Ott azonban nem találtam. Elképzelhető, hogy Reviczky összekeverte az újságot, hiszen egy másik, ott nem talált versét meg az *Ország-Világ*ban kerestette. (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári számozás szerinti 39. levél);

Ki síromat mint Lázár elhagyom – Lázár a betániai Mária testvére volt. Jézus távollétében megbetegedett és meghalt, de Jézus – halála után négy nappal – a már oszladozó testet feltámasztotta halottaiból. (János 11,1–45) Hat nappal a húsvéti ünnepek előtt sokan csak azért mentek ki Betániába, hogy hallhassák a csodatévő Jézust, és hogy láthassák a feltámasztott Lázárt. A főtanács erre elhatározta, hogy megölik Jézust és Lázárt is. A Lázár név jelentése: „isten segített”.

(283.)

SZINHÁZBAN – [1888. október 15. előtt]

Kézirat: PIM Kt. Analekta V. 1370/2 r. (sárga lapon, fekete tintás kézirat);

Közlések: 1. PH 1888. november 11. 312. sz. (1.); 2. Alföld 1888. november 16. 265. sz. (1.);

kötetközlések: Magány 1889. **FSZ**; Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; NGB 1969. (*Színházban* címmel); NGB 1989. (*Színházban* címmel); VP 1996. (*Színházban* címmel);

A Komlós-kronológiában szerepel, a *PH*-közlést jelzi;

Szövegkritikai jegyzet: a datálás a felolvasó est időpontja szerint, de lehetséges, hogy a vers jóval korábban született;

Szövegváltozatok: PIM-kézirat: kiemelésbeli, kis-nagybetűs, egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 1. vsz. 2. sor: (áth. *Áz*); 3. vsz. 1. sor: Életet? ... h. *éltet vagy*; 3. vsz. 5. sor: Desdemóna h. *Dezdemoná*; 4. vsz. 1. sor: mór h. *férj*; 4. vsz. 2. sor: tépdelik h. *tépdésik*; 5. vsz. 4. sor: Gondatlan h. *A lelkes*; 8. vsz. 4. sor: *A* (áth. *zsenge*) *lelkes ifjúság*;

1. PH-közlés: kis-nagybetűs írásmódbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.;

2. Alföld-közlés: kiemelésbeli, ékezetbeli elt.; 2. vsz. 1. sor: szemét h. *szemeit*; tépdelik h. *tépdésik*;

VP-kiadás: kiemelésbeli, kis-nagybetűs, egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.; tépdésik h. *tépdelik*;

Magyarázatok: Verdi *Otello* című dalművének bemutatója – Radó Antal fordításában – 1887. december 8-án volt az Operaházban, a bemutatót követően egy hónap alatt nyolcszor adták. A műnek 1887-es milánói előadása után ez volt az első külföldi előadása. 1888-ban nem adták az operát;

A *Pesti Hírlap* 1888. október 15-i számában tudósított a Petőfi Társaság üléséről: „Még Reviczky Gyula olvasta fel »Színházban« című költeményét, mely szól egy fiatal leányról, aki a színpadi boldogságot valóságnak hiszi és csak a színpadi szenvedésnél érzi, hogy játéka az, amit lát. Idővel megfodítva lesz ez: »Játéknak nézed a szerencse csókját, / S nem mosolyod, könnyed lesz a valóság.«” (–: *Ezer elbeszélés. Pesti Hírlap* 1888. október 15. 285. sz. 1–2.)

(284.)

PÁN HALÁLA – [1889. január 6. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: 1. MSzal 1889. X. köt. február, 495–496.; 2. MSzemle 1889. február 3. 7. sz. 74.; 3. PH 1889. június 20. 168. sz. 1–2.; 4. Alföld 1889. június 22. 142. sz. (1.) (átvéve a *Magány* című kötetből); **kötetközlések:** Magány 1889. **FSZ**; Kor. 1895.; Kor. 1902.; Kor. 1904.; Paku 1944.; Komlós 1955.; NGB 1969.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, a *MSzal*-beli közlést jelzi;

Szövegváltozatok: 1. MSzal-közlés: szakozási, kis-nagybetűs, egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 12. vsz. 1. sor: családja h. *uralma*; 12. vsz. 4. sor: Kora lejárt h. *Ideje mult*; 12. vsz. 5–8. sor: a sorok felcserélve:

Az erdő hallgatag, szelíd magánya

A búsulóknak lesz vigasztalása.

Édes gyönyör leszén hullatni könnyet.

A szenvedők birják eztán a földet;

12. vsz. 10. sor: Golgotán h. *Golgothán*;

2. MSzemle-közlés: szakozási, központosásbeli, ékezetbeli elt.;

3. PH-közlés: kis-nagybetűs írásmódbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.;

4. Alföld-közlés: központosásbeli és ékezetbeli eltérésekkel azonos a *PH*-közléssel;

Magyarázatok: A verset 1889. január 6-án olvasta fel a Petőfi Társaság ülésén. A vers nagy sikert aratott;

A *Pesti Hírlap*-beli és az ezt átvevő *Alföld*-közlés a következő – szinte szó szerint megegyező – megcsillagozott szerkesztői megjegyzéssel jelent meg: „A mindnyájunk őszinte sajnálatára súlyos betegen fekvő jeles költő egyik legremekebb alkotását mutatjuk be itt olvasóinknak; azt a költeményét, mely előbb Dóczy Lajost, utóbb Falk Miksát lelkesítette föl annyira, hogy egymással versenyezve siettek azt – a legkitünőbb fordításban – a német világirodalom terén is ösmertté tenni. A költeményt szerzőjének »Magány« cím alatt ez idén megjelent verskötetéből vesszük át.” – A *Pesti Hírlap* szerkesztői megjegyzése valamivel hosszabb, így fejeződik be: „...célunk lévén, azt a legszélesebb körökben megismertetni”;

A vers a korban hihetetlen népszerű lett, amiben nem kevés szerepe lehetett Jászai Marinak, aki számos helyen szavazta el az országban. A versre Mihalovich Ödön zene-költő és zongoraművész, a Zeneakadémia igazgatója komponált 1897–1798-ban a *Pán halála* címmel szimfonikus költeményt, melynek bemutatója 1898. március 2-án volt Budapesten. (A mű kéziratos partitúrája a Zeneakadémia Könyvtárában, FMH 13020 ltsz. alatt található. – A mű lelőhelyét Szerző Katalin közölte.) Mihalovich irodalmi érdeklődése közismert volt, Reviczkyvel is közelebbi barátságot kötött. Ismeretségük valószínűleg még Pozsonyból datálódik, hiszen Mihalovich Ödön testvére, Mihalovich Tivadar Endrődi Sándor iskolatársa volt, akivel Reviczky már az iskolaévek alatt barátkozott. 1893-ban adták elő Mihalovich *Toldy* című operáját, melynek szövegét Arany János után Csiky Gergely és Ábrányi Emil írta. Szoros baráti viszonyban állt Wagnerrel és Liszttel is. Elképzelhető, hogy Reviczky versére Justh és Jászai hívták föl a figyelmét, hiszen mindkettejüknek jó barátja volt;

A későbbiekben Klebelsberg Kunó kultuszminiszter kedvelt képzőművésze, Dudits Andor illusztrálta a verset;

Pán (gör.) – A nyájak, pásztorok védelmezője, kecskelábú istene. Hermész fia, a hétágú síp „feltalálója”;

Zefír (gör.) – A tavaszi és a nyugati gyenge, üdítő szellő neve;

hiblájai méz – Szicíliában a Hibla hegyén gyűjtött méz, a „mel Hybleum” különlegességét az adta, hogy a virágport az ezen a területen található sok ajakos növényből gyűjtötték a méhek. Az ajakos növények többnyire illatozó füvek vagy félcserjék, sok faja orvosság, más részük konyhakerti fűszer (majoránna, kakukkfű, zsálya, izsóp, levendula, borsika, menta) vagy jó szagú kerti virág (rozmaring, bazsalikom);

Lezbia, Lesbia – Catullus (i. e. 87–57) szerelme, kihez számos verset írt. Eredetileg Clodiának hívták. Előkelő, szellemes és csábító, de gonosz és meglehetősen szabados természetű asszonynak tartották. Már az ókorban azonosították Cicero Pro Caeliójának hírhedt Clodiájával, Q. Metellus Celer patrícius feleségével, de az azonosság nem egészen bizonyos. S. Varga Pál szerint a név utalhat a leszboszi Szapphóra is;

„Lezbia, csókolj! éljen az élet!

Éljen a kedvnek mámore, gőze,” – Rájátszás Catullus 5. (*Csak éljünk és szeressünk*) és 7. (*Hány csókot?*) carmenjére. A költészetben sokszor felhasznált motívum Petőfi *[Így ni, látod...]* című versében is fellelhető. A motívumegyeztetést a Petőfi kritikai kiadás (PSÖM 2. köt. S. a. rend. Kiss József–Ratzky Rita–Szabó G. Zoltán. Bp., 1983. 17.) nem említi, de a klasszika-filológia régóta tud róla (*Catullus versei*. Ford., bev., jegyz. Csengeri János. Bp., 1901. 101.);

Kocztusz, Kókütosz (gör.) – Az alvilág birodalmának, Hádésznek az egyik folyója;

Nincs zene, bor, lány, hol Kocztusz foly! – Rájátszás Catullus 3. carmenjére, ahol szintén említődik az alvilág;

caecubumi [bor] – Caecubum posványos síkság Latiumban, a Fundi tó mellett. Híres volt bora, a Vinum caecubum, Horatius és Martialis kedvelt itala;

Tiberiust, a császárt így köszöntve. – Utalás Jézus halálának idejére, 33-ra;

cordax – Görög és római pajzán, szemérmetlen tánc;

Étolia (gör. Aitólia) – Görög hegyvidék. Az étól-szövetség a lamiai háború idején, 322-ben alakult meg. Az étól-szövetség állandó harcban állt az acháj-szövetséggel és a makedónokkal. A thermopülai vereség, azaz 191 után a rómaiak föltétlen hódolatot követeltek a békét kereső étóloktól, mire ezek kétségbeesett küzdelemre szánták el magukat. 189-ben az étól-szövetség fölbomlott. A harmadik macedón háborúhoz kapcsolódó étól-mozgalmakat a rómaiak 167-ben vérbe fojtották, majd a terület hamarosan elnéptelenedett, s kifosztva jelentéktelenségbe süllyedt;

Melissza, Melissa (gör.) – Női név, illetve citrom-, illetve fűszeres illatú, fanyar ízű füvek neve, ilyen pl. a méhfű vagy a citromfű (*Melissa officinalis*). Több fajtájából idegnyugtató teát vagy orvosságot készítettek;

Palodesz, Palodész – Kikötő neve a görög Pakszosz szigetén, 15 km-nyire Korfu déli végétől; a sziget hegyeit olajligetek takarják, s innen származik a Jóni-szigetek legjobb olaja;

hétsóví fuvola – Pánsíp;

nimfák (gör.) – A vizek, erdők női szellemei, a természet szépségének és termékenységének megtestesítői;

szatírok, szatírok (gör.) – A görög mitológiában másodrangú istenségek, akik Dionüszosz kíséretéhez tartoztak; félig állati, félig emberi tulajdonsággal rendelkeznek (testük szőrös, kecskelábuk van és szarvuk, de törzsük és fejük emberi; vannak közöttük erdei, hegyi és vízi szellemek is. Hésziodosz „gonosz, semmirekellő” természetűnek tartja őket. Mint hosszú fülű és lófarkú démonok nem tesznek egyebet, mint hogy buja vágyaikkal üldözik a nőnemű istenségeket, elsősorban a nimfákat és bakkhánsnőket;

szilvánok, Silvanus – Óslatin istenség, eredetileg az erdők védője, később a szántás, a mezei termés, a nyájak és a gulyák védője; a szilvánuszok az erdők és a határok istenei;

najádok (gör.) – Nimfák a görög mitológiában, a források nemtői;

Az erdő hallgatag, szelid magánya – Az antik istenek – gyakorlatilag – megszűntek azzal, hogy Jézus megváltotta a világot;

Golgotha (héber gulgóleth, az arám gulgálta görögös alakja), Golgota – Alacsony domb, Jézus keresztre feszítésének színhelye. A domb Jézus korában Jeruzsálem északnyugati kőfalán kívül, a város tözsomszédságában volt;

Az ég alján, a földdel összefolyva

Feltűnik a kereszt. – Kerényi Ferenc észrevétele, hogy Madách *Az ember tragédiájának* hatodik, római színének vége felé – szinte szó szerint visszaköszőve – látható ez a kép. A szakirodalom ezt a nyilvánvaló magyarázatot és párhuzamot eddig még egyáltalán nem ismerte föl.

A *Tragédia* illető helye:

ÁDÁM

És önmagamban is. Mi kár, hogy úgy van!
Elveszni nyomorultán, kisszerűen,
S szenvedni addig. Óh, ha él az Isten,
(Letérdel, s kezét égnek emeli.)

(1340. sor) Ha gondja van ránk, és hatalma rajtunk,
Új népet hozzon s új eszmét a világra,
Amazt, a korcsba jobb vért öntení,
Ezt, a nemesbnek hogy köre legyen
Magasra törni. Érzem, elkopott mind,
(1345. sor) Mi a miénk volt – s újat létrehozni
Erőnk kevés. Hallgass meg, Istenem.

(Az égen glóriában a kereszt feltűnik. A hegyek megöl égő városok pírja látszik. A csúcsokról felvad csapatok szállnak alá. Távolról áhítatos himnusz hallik.)

LUCIFER (magában)

E látvány kissé borzogatja hátam,
De nem emberrel kell-e küzdenem?
Mit én nem bírok, ő teszi helyettem.

(1350. sor) Hasonló tréfát már gyakorta láttam.
A glória ha lassan elveszett,

Még megmarad a vérengző kereszt. [A kiemelés tőlem – Cs. T.]

(A vers antik utalásainak megfejtésében és értelmezésében Takács László volt segítségemre); **Fordítások:** Falk Miksa fordítása *Der Tod des Pan* címmel, a *Pester Lloyd* 1889. április 21-i számában jelent meg F. aláírással (110. sz. 3.). Ezt az átültetést vette át és közölte a *Jung Ungarn* című lap is (Heft 7. 15. Juli 1911. 851–854.);

Dóczi fordítása a *Neues Pester Journal* 1889. február 21-i számban látott napvilágot (Szerkesztőségi bevezető: *Ein ungarischer Lyriker* címmel, azt követően a fordítás *Der Tod des Pan* cím alatt. – 52. sz.);

Szakirodalom: A vers értelmezéséről és forrásairól kisebb könyvtárnyi írás született, időszakonként pedig parázs viták lángoltak fel körülötte. Az első közleményt Gyulai Ágost *A nagy Pán legendája* címmel jelentette meg a *Magyar Szemle* 1898. április 17-i, 16. számában, amelyben Plutarkhoszt nevezte meg Reviczky fő forrásául (182–183.);

A *Budapesti Szemle* 1902. decemberi füzetében – Czöbel Minka *Kakukfüvek* című kötetéről szólván – viszont az a vélemény kapott hangot, hogy Reviczky Gyula ama költeményében: „tulajdonképp Heine egyik prózai művének egy pár lapját foglalta versebe” (-o. szignóval, 312. sz. 470–475.);

Tóth Béla ezt a vádat több orgánumban is visszaütötte (*Pesti Hírlap* 1903. január 21. 21. sz. 7–8., *Budapesti Szemle* 1903. 313. sz. 155–156.), s azt állította, hogy: „Pán halálának forrása Plutarchos. Deák fordításainak legtöbbszörében megvan a *De oraculorum defectu* című kis értekezésének vége felé [V. köt. 17. fejt., *Moralia* gyűjt. – Cs. T.] az ismeretes anekdota, vagy ha jobban tetszik: legenda. [...] Imhol a sokat emlegetett hely... [saját fordításában]: »...Ő, Epitherses, beszéli, hogy egyszer Itália felé vitorlázott egy drága portékával megpakott és utasokkal teli hajón. Este, az Echinades szigetek körül, ellállott a szél; a hajó ettől fogva bizonytalan irányban ment és Paxos felé közeledett. Az utasok többnyire ébren voltak; sokan, vacsora után lévén az idő, poharaztak. Egyszerre Paxos szigetéről egy hang hallatszott; harsányan kiáltotta: Thamous! Ezen igen elálméklodtak mindenek. Ez a Thamous, egyiptomi születésű ember, ugyanis révkalauz volt; de a hajón lévők közül csak igen kevesen ismerték név szerint. A hang még egyszer hívta; nem felelt; harmadszor azonban figyelmezni kezdett. Ekkor a kiáltó, még erősebb hangon, azt mondta: Mihelyt Palodesba érkezel, add hírül, hogy a nagy Pán meghalt. Epitherses beszéli, hogy mindenek megfélemlettek és tanácsot tartottak: engedelmeskedjenek-e a parancsolatnak vagy sem? Thamous ekkor azt mondta, hogy ha szél kerekedik, nem fog szólni; de ha csendes, jó idő marad, hírül adja, a mit hallott. Szél nélkül, csendes vizen érkeztek Palodesba; s ekkor Thamous a hajó farában a száraz földnek fordult és kikiáltotta, hogy a nagy Pán meghalt. Alig mondta ezt, nagy jajgatás hallatszott; nemcsak egy hangé, hanem sokaké; és mivel számosan voltak ottan, a hír gyorsan terjedt el Rómában; és Thamoust Tiberius császár elébe hívták. A császár hitelt adott beszédének és tudakozódott: ki az a nagy Pán? Az udvarbeli tudósok azt felelték: nem lehet más, mint Mercurius és Penelope fia.«

Eddig az alkalmasint apokryph Plutarchos. A legrosszabb esetben is vagy ezer esztendővel vénebb Heine Henriknél, meg amaz ismeretlen német költőnél [Tóth valószínűleg Hermann Linggre utalt – Cs. T.], de még Reviczky Gyulánál is. Ha a Reviczky Gyula verse plágium, akkor plágium a Shakespeare Coriolanusa is; de plágium a Heine prózája és ama német költő rimes műve is.” – Tóth Béla valóban jó viszonyban volt Reviczkyvel, de arról egyetlen szót sem írt, hogy a Plutarchos-féle forrás volt-e Reviczky kezében, netán ő adta-e oda neki, fordítását megmutatta-e barátjának, beszéltek-e erről a kérdésről stb. Úgy tűnik, Reviczky forrásáról csak elképzelései voltak, nem igazi élményei, s csak a plágium vádjá bősztette fel, s azt utasította vissza;

A *Budapesti Szemle*ben ugyanitt az -o szignójú hozzászóló – akinek elküldték Tóth Béla nyílt válaszfelvetését – enyhítette a plágium vádját: „...csak mellékesen említettem meg Reviczky Gyula *Pán halála* című költeményét is, de nem mondtam róla azt, hogy plá-

gium. Ha annak tartom, bizonyára kimondom; csak tárgya és felfogása forrására akartam utalni.” A szerző megerősítette, hogy Reviczky Heine-hatásra írta versét, s szerinte Reviczky közvetlen forrása Heine *Über Ludwig Börne* című műve volt, amelyben Heine is idézte a Plutarchos-mondát. (*Budapesti Szemle* 1903. január, 157.);

A nyílt levelek a hozzászólások egész áradatát indították el. Márton Jenő az 1903-as *Egyetemes Philologiai Közlönyben* megjelent cikkében a plágiumvád ellen azt hozta föl, hogy a Pán-legenda egyiptomi eredetű, s Hérodotosztól tudjuk, hogy az egyiptomi Chnum vagy Mendes istenséget már a régi időkben is azonosították a görög Pánnal, emellett utalt a mítosz krisztianizált változatának forrására, Eusebiosra is. Emellett újabb lehetséges forrásokat vonultatott fel: Hermann Lingg 1866–1868-ban megjelent *Die Völkerwanderung* című eposzát (I. ének, 51–54. vsz.) és Adolf Pichler *Neue Marksteine* című verskötetében az 1885-ös *Der Tod des grossen Pan* című feldolgozását említette. [(EPhK 1903. 268–269.) – Való igaz, hogy Reviczky barátainak írt korai leveleiben – általában felsorolásokban – többször előfordul Lingg neve, de Linggnél Thamus neve és Palodesz hegyfoka egyáltalán nem szerepel, tehát innen nem vehette őket. – Cs. T.);

Gulyás Pál Jouffret *La mort de Pan* művére emlékeztetett (EPhK 1903. 524–527.);

Gyulai Ágost újra hozzászolt a vitához, s közölte a motívum egy francia feldolgozásának fordítását: Armand Silvestre *Pán halála* című versét (EPhK 1903. 525–527.);

Még ugyanebben az évben Gábor Andor és Gálos Rezső szóltak hozzá a témához (EPhK 1903. 898–899., 897.), majd Gyulai Ágost és Gábor Andor néhány év múlva újra visszatértek a témára, újabb költeményt említve, mely a Pán halálának motívumát dolgozta fel: Paul Arène *En mer* című művét említették. (EPhK 1908. 408.);

1909-ben Elek Oszkár szólt hozzá a témához, s a felmerült források egymás közötti hatását vizsgálta, valamint a vers Tibériusz-mozzanatát Eusebiosig, Krisztus és a Pán egyidejű halálának motívumát pedig Dionüsziosz Areopagitészig vezette vissza. A Pán-monda újabb francia feldolgozását említette, s azt állította, hogy Jouffret és Arène költeményei a Racine-kortárs Bernard Fontenelle *Histoire des oracles* című alkotásának és Van Dale műveinek közvetítésével Plutarkhoszra és Eusebiosra mennek vissza. Reviczky verse viszont szerinte is egyértelműen Heine-hatást mutat, de a kereszt megjelenésének képét ő Turgenyev-hatásnak, a *Költemények prózában* egyes motívumainak (pl. *A nymphák* című rajznak) tulajdonította. (EPhK 1909. 204–206.);

Két évvel később Binder Jenő melegítette föl újra a témát, két értekezésben foglalta össze a mítosz értelmezésének közép- és újkori történetét, s Németh György szerint azt állította, hogy „1534-ig, Bigotius művének megjelenéséig Pán mint pogány démon vagy ördög szerepelt, akinek Krisztus számolta fel az uralmát. Bigotius viszont visszatért a Pán = 'minden', 'teljes' értelmezéséhez, s így Krisztussal azonosította a kecskelábú istent, halálát pedig a Megváltó halálaként fogta föl.” Bemutatta a Tammúz- és az Adonisz-kultusz (a tavasz istene) összefüggéseit, valamint Schiller *Die Götter Griechenlands* című költeményének hatását a francia parnasszistáknál vélte felfedezni, s szerinte Turgenyev francia parnasszista barátai közvetítésével innen vette a Pán-motívumot a már említett művében. Heine hatása viszont szerinte Mereskovszkij (*Juliánus apostata*) és Czóbel Minka (*Maja* című 1893-as kötetében: pl. *Még él; Kakukfűvek* című, 1901-es kötetében: pl. *Gombák menete, Opálok* című, 1903-as kötetében: pl. *Ki jönni fog még, Egymást értik, Pán könyve*), valamint Reviczky (*Pán halála*) esetében nyilvánvaló, de jelezte, hogy Reviczkynél a Turgenyev-hatás sem elhanyagolható. Végigsorolva a szakírók eddigi példáit (Lingg, Pichler, Fontenelle) azt állította, hogy átolvasva Dionüsziosz Areopagitát, nyomát sem találta benne a Pán-motívumnak, míg eddig mindenkinek elkerülte a figyelmét egy Rabelais-megfelelés (*Pantagruel IV. könyve*, XXVIII. fej.). Megemlítette még, hogy Komjáthy Jenőnél is előkerült a mo-

tívum *A haldokló nyár* című költeményében. Összefoglalásképpen pedig visszautasította a Eusebios-féle keresztényesített változatot. (*EPhK* 1911. 305–313., 779–781.);

A vita ezen vonulatát 1916-ban Gálos Rezső írása zárta, aki úgy vélte, hogy Pán a tél és a tavasz váltakozását jelképező, az eredendően meghaló és továbbélő autochton görög isten volt, s kultuszhelye valóban Paxoson volt (*EPhK* 1916. 260–263.);

A modernebb elemzések közül a vers forrásának kérdését taglalja Németh György, aki végigtekintve a Pán-értelmezések során (hiányoktól nem mentes bibliográfiával, amelyben azonban szerepel még A. Nodnagel *Pan ist tot!* és H. Stadelmann *Pan ist tot!* eddig nem emlegetett műve) – az Adonisz–Tammúz megfeleltetés alapján Adonisz–Tammúz kultuszára vezette vissza a történetet, s azt igyekezett kimutatni, hogy az egész Pán-legenda egy tévedésen alapult. Végző megállapítása szerint „...a felhozott 19. századi párhuzamok bizonyítják, hogy főleg Reviczky versét Heine pamfletjére visszavezetni, mert nem elég, hogy a költő is olvashatta görögül vagy latinul Plutarchos művét, de a motívum szinte közhelyszerűen ismétlődött a kor kisebb-nagyobb alkotóinál. Tehát elvileg ugyan bármely 1889 előtt megjelent mű hathatott Reviczkyre, gyakorlatilag azonban korélményről van szó, amelyben a Pán-mítosz – Mezei József megfogalmazása szerint – »egy lélektani állapot, lelki magatartás szimbolikája«.” (*Irodalomtörténet* 1982. 164–171.);

A téma irodalmi megjelenéséről bővebben írt Jürgen Wertheimer, amelyben röviden Reviczkyról is szó esett. (*»Es lebt der grosse Pan«.* *Literarische Wandlungen eines mythologischen Themas.* *Neohelicon* 1976. 1–2. sz. 315–329.);

Később Grüll Tibor elemezte a verset, a Plutarchos-hatás mellett nyilvánvaló Heine-hatású elemeket mutatott ki, s az égen megjelenő keresztmotívum forrásának ő is Turgenyevnek *A nimfák* című prózakölteményét tartotta, mindamellett, hogy emlékeztet rá, ugyanez a jelenet található meg Nagy Konstantin legendás álmában is. Úgy vélte, Schillernek a *Görögország istenei* című költeményével van szoros kapcsolatban a vers. Valójában azonban az izgatta, hogy miként alakult Reviczky görögsgyszemlélete, s úgy találta, hogy Reviczky nem volt képes túllépni „a klasszicizmus által dogmákká merevített antikvitas-elképzelések”-en, mivel „nem tudott kiszakadni a dzsentrí-arisztokrácia konvencionális, dogmatikusan katolikus értékrendjéből”. Erre szerinte majd csak Nietzsche és Ady lesz képes (*Irodalomtörténeti Közlemények* 1987/88. 1–2. sz. 121–129.);

A dologhoz talán annyi fűzhető hozzá, hogy Reviczky bizonyosan ismerte Turgenyevnek az *Égő hajó a tengeren* című írását, melyben a keresztmotívum szintén fölmerül, hiszen az *Aradi Hírlapban* 1884 februárjában (tehát amikor Reviczky még a lapnál dolgozott) publikálták a művet. Véleményem szerint nem zárható ki a *Faust II.* részében szereplő Pán-jelenet hatása sem, hiszen tudjuk, hogy Reviczky szinte bibliájaként tekintett Goethe fő művére;

Reviczky versének gyűjtőhatásáról Király Erzsébet írt kimunkált tanulmányt, amelyben Csók István 1898-ban megkezdett képéről igyekszik bebizonyítani, hogy a *Szabadíts meg a gonosztól* című kép ihletője valószínűleg Reviczky költeménye volt. A kép egyetlenegyszer szerepelt a nyilvánosság előtt a Műcsarnok 1899/1900. évi téli kiállításán. Csók a képet „egyetlen figurális darab [Vénusz alakja] kivételével – hamarosan széthasogatta”. [Király Erzsébet még a megjelenés előtt rendelkezésemre bocsátotta írását, amelyet így is köszönök neki; az írás azóta megjelent. (*A Magyar Nemzeti Galéria Évkönyve* 1997–2001. Bp., 2002. 223–240.)]

(285.)

AZ UTOLSÓ KÖLTŐ [I.] – (1883. május 26. előtt)

Kézirat: nincs;

Változat: *Utolsó költő [I.]* (lásd a *Magány* című kötet versei között);

Közlések: It 1944. 89–94. (a kézirat lelőhelye ismeretlen, 6 negyedíves papíron, lila tintás kézirat, ceruzás jav. és kiegészítések) **FSZ; kötetközlések:** Paku 1944. (d. n., adja a vers másik változatát is); VP 1996. (VP a jegyzetekben adja ezt a másik verziót is, azt írja, a kézirat elveszett, így a Paku-kiadásból vette át);

Szövegkritikai jegyzetek: dátumkor.: 1883. (a *Függ* 1883. május 26. 55. sz.-ának közlése alapján); Kozocsa nem árulta el a kézirat lelőhelyét. Ma ez a kézirat nem ismert. Ez a változat 219, a javított és a kihúzott sorokkal együtt pedig 280 sorból áll, mely tehát az ismert versvariánsztól 61 sorban tér el. A publikált variáns viszont csak 180 sor. Valószínűleg ez, a ma még lappangó, szignált kézirat ugyanaz lehetett, amit a Lantos Kiadó aukcióján kínáltak eladásra 1928-ban. (In: Szendrey Julia levelesládájának kincsei. Bp., 1928. 75.);

Javítások: 12. sor fölött (áth. *Ajkáru!*) (áth. *árad*) (áth. *ömlik szózatoss beszéd*); 17. sor fölött (áth. *Hő-vágyak, lángoló eszmék mit érnek?...*) (alatta, áth. *Mint izzó vágyak, eszmék, hevülések*); 18. sor fölött (áth. *Kis rőzse-tűz kíváncsatosb tenéked*); 19. sor fölött (áth. *A nap nagy jégdarab, bús szürke fényet*); 20. sor fölött (áth. *Atudni készülsz, föld, közelg az éjjel*); 24. sor fölött (áth. *Hódító hadvezér, világverő*); 28. sor fölött (áth. *Korok születtek, tiúntek szakadatlan*); 28. sor: *Születtek* (áth. és *meg*); 30. sor fölött (áth. *Erkölcsoket, ruhát egykép cseréltek*); 38. sor fölött (áth. *Fudása szörnyű kin e zárzavarban*); 39. sor fölött (áth. *És a jövő sejtelve a halátnak*); 45. sor fölött (áth. *Csak egy világos, vén föld, a valóság*); 51. sor fölött (áth. *Próféta hangja, kérész zümmögése*); 63. sor fölött (áth. *S az eredmény, hogy*); 64. sor fölött (áth. *Csak egy nem változott*); 65. sor fölött (áth. *Az volt a bölcs, az tudat mi az élet*); 66. sor fölött (áth. *Ki nem hajszolt hatalmat, hirt, csak életet*); 70. sor fölött (áth. *Ki meleg ajkakon vallott szerelmet*); 73. sor fölött (áth. *S távol nyílt elérni sose vágyott*); 74. sor fölött (áth. *Az szívtá csak a legtöbb rőzsa illatát*); 76. sor fölött (áth. *S midőn a tájat őszi szél belengé*); 77. sor fölött (áth. *Némán lehullt a hervadt rőzsa mellé*); 92. sor fölött (áth. *Se trubadúrok ábrándoss seregét*); 93. sor fölött (áth. *Vágytam a mesés virágok illatát*); 100. sor fölött (áth. *Epikur, bölcsé elmosott időknék*); 101. sor fölött (áth. *Az élet üdve, mondd, hogy fejthető meg?*); 102. sor fölött (áth. *S te istenember*); 103–104. sor között (áth. *Azért rendült a föld meg, hogy kimúltál. / A föld nem ad erőt már Anteusz. / Erőt a föld nem ad már Anteusz / Szemöldököd már nem rémit Zeus*); 106. sor fölött (áth. *Jehóva, Buddha, Alá és Zeiusz*); 109. sor fölött (áth. *Mind, mind*); 110. sor fölött (áth. *Hol már a végítélet harsonája*); 111. sor fölött (áth. *S az isteneket mind holtakul találja*); 112. sor fölött (áth. *Erény és bűn, örültség s bölcsesség*); 114. sor: *ah* (áth. *egy*) *minden*; 119. sor fölött (áth. *Csak hiába vagy, lángod ki aludván*); 122. sor fölött (áth. *Óh, mert ha kihátván itt nemsokára minden*); 134. sor fölött (áth. *Ki kérdi, ez vagy az erény típort-e*); 137. sor: *társá*, (áth. *kép*) *üdv-e*; 144–145. sor között (áth. *Óh, jaj nekem, ki most mindezt belátom / Quijote mit küzdesz embertársidér?*); 150. sor fölött (áth. *Már nem szalad csókolni és ölelni*); 152. sor fölött (áth. *Quijote, megveszett emberbarát*); 159. sor fölött (áth. *Költője a pokol borzalmainak*); 162. sor fölött (áth. *Kizökkent az idő, jó Hamletem*); 164. sor fölött (áth. *Óh, jaj nekem, ki most mindezt belátom*); 165. sor fölött (áth. *A legutolsó költő a világon*); 167. sor fölött (áth. *Midőn a gömb kin is volt, édes is*); 170. sor fölött (áth. *Pedig rájok még a jövő mosolygott*); 173–174. sor között (áth. *Ebéd után volt, a világ emésztett, nemzedékek*) (alatta, áth. *Ebéd után volt, az újabb emésztett nemzedékek*) (alatta, áth. *Emésztették*); 175. sor fölött (áth. *Ebéd után volt, a világ*); 176. sor: *közelg e* (áth. *föld*) *vén gömb*; 183. sor fölött (áth. *Napok voltak, most kialudt világok*); 193. sor fölött (áth. *Együtt halok a haldokló világgal*); 198. sor fölött (áth. *Az eszme nem fog venni több csatákat*); 202. sor fölött (áth. *Itt zúg, üvöltöz mindnek forgatagja*); (alatta, áth. *Itt zúg, üvöltöz kínja forgatagja*); 206. sor fölött (áth. *Bábel zavart nyelvet, titánok estét*); 207. sor: *zaját*, (áth. *örök*) *zugását*; 212. sor fölött (áth. *Csak a te lelked vig, öröm-napod*); 213. sor fölött (áth. *Közelg*);

Szövegváltozatok: VP-kiadás: szakozási, helyesírási, egybe-külön, kis-nagybetűs írásmódbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.; a 9. sor hiányzik; végig: óh h. ó; 54. sor: szemében h. szemén – eszerint emendáltam az It-szöveget; 60. sor: időhöz h. időkhöz; 82. sor: nárdus-

szal h. *nárdussal*; 86–87. sor hiányzott; 96. sor: Prométeusz h. *Prométheusz*; 98. sor: Olimpust h. *Olimprul*; 106. sor: Allá h. *Alláh*; 108. sor: földről h. *földrül*; 115. sor: nem lesz, mert tönkre megy h. *nem lesz majd s tönkremegy*; 125. sor: ha h. *hogya*; 132. sor: im ez h. *ez*; 154. sor: Koriolán h. *Coriolan*; 176. sor: De most közelg e vén gömb h. *De már közelg a vén gömb*; 210. sor: Ahazvér h. *Ahasvér*; 218. sor: fejed h. *fejd*;

Magyarázatok: A vers 1882. augusztus 3-án már bizonyosan készült, hiszen Reviczky egy Korodának írt levelében a következőről számolt be: „Én most egy 2-300 soros vers írásába kezdtem. Azt hiszem, legkülönb versem lesz. Címe Az utolsó ember s a Pet. társ. jövő nagygyűlésén fogom felolvasni.” (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári számozás szerinti 31. levél);

A vers felolvasásáról adott hírt a *Nemzeti Ujság* 1883. május 26-i száma, amelyben a Petőfi Társaság május 26–27-i pozsonyi kirándulásáról és gyűléséről tudósítottak. Az 1882-ben elkezdett vers egy változata tehát nyilván már 1883-ban készen volt; logikusan ez az eddig nem publikált változat lehetett a Pozsonyban elhangzó variáns. A hírekből nem derült ki, hogy Reviczky személyesen is részt vett-e a kiránduláson, vagy költeményét valaki más olvasta fel. A társaság tiszteletére 25-én este színházi díszelőadást tartottak, Jókai *Hős Pálfi* című darabját és Vahot *Tündérlak Magyarhonban* (egyes híradások szerint: „férczművet”) adták. A felolvasások másnap 10-kor kezdődtek, az 5. napirendi pontban hangzott el Reviczky költeménye. 26-án délután népünnepélyt, este pedig táncmulatságot szerveztek a fővárosi írók tiszteletére. (*Függetlenség* 1883. május 26. 55. sz., *Nemzeti Ujság* 1883. május 19. 48. sz. 5. és május 27. 56. sz.);

Lásd az *Utolsó költő* [II.] jegyzeteit és magyarázatait is;

Szakirodalom: Kozocsa 1944. (Kozocsa adott hírt először arról, hogy a versnek két, teljesen különböző változata van.)

(286.)

AZ UTOLSÓ KÖLTŐ [II.] (*Látomány*) – [1889. február 12. előtt]

Kézirat: nincs;

Változat: *Utolsó költő* [I.] **FSZ:** It 1944. 89–94.;

Közlések: Alföld 1889. február 12. 35. sz. (1.) **FSZ;** **kötetközlések:** Magány 1889. **FSZ;** Kor. 1895. (*Az utolsó költő. Látomány* címmel); Kor. 1902. (*Az utolsó költő. Látomány* címmel); Kor. 1904. (*Az utolsó költő. Látomány* címmel); Paku 1944. (*Az utolsó költő. Látomány* címmel, adja a vers kéziratos változatát is, kiemelve az áth. részeket); Komlós 1955. (*Az utolsó költő. Látomány* címmel); NGB 1969. (*Az utolsó költő. Látomány* címmel); NGB 1989. (*Az utolsó költő. Látomány* címmel); VP 1996. (VP az itteni közlésből adja a jegyz.-ben a másik verziót is, azt írja, a kézirat elveszett);

A Komlós-kronológiában szerepel, az *Alföld*-beli közlést jelzi;

Szövegváltozatok: Alföld-közlés: szakozási, kiemelésbeli, ékezetbeli elt.; 2. vsz. 17. sor: Buddha h. *Budda* ; 3. vsz. 15. sor: bölcsesség h. *bölcsesség*;

VP-kiadás: kiemelésbeli, kis-nagybetűs, egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központozásbeli, szakozási elt.; 2. vsz. 31. sor: Koriolán h. *Coriolán*; 3. vsz. 15. sor: bölcsesség h. *bölcsesség*; végig óh h. *ó*; 6. vsz. 8. sor: Ahazvér h. *Ahasvér*;

Magyarázatok: Komlós Aladár a verset Anastasius Grün *Der letzte Dichter* című versével rokonítja (*Gesammelte Werke*. I. 181–183.);

Kozocsa Sándor szerint: „...hangulatában Hölderlin költészetének, Byron *Darkness*-ének, *Az ember tragédiájának* és a *Vanitatum Vanitas*nak sugalló hatását érezni, de határozott teremtőképelet és költői alakítókézség nyomait is”;

Hol vannak ők, – Játék a bibliai eredetű „ubi sunt” formulával. A kifejezés történeti

vizsgálatáról lásd Lukácsy Sándor: *Egy forma rövid életrajza. Irodalomtörténeti Közlemények* 1989. 3. sz. 217–241;

Salamon – Izráel harmadik királya az ókorban (uralkodása: Kr. e. 965–928). Az Ószövetség alapján minden idők legnagyobb bölcse (vö. Királyok Könyve).

nárdusz-illat – Lásd a *Salamon király álma* magyarázataiban (ugyancsak a *Magány* című kötet versei között);

Hideg van, hó van – Vörösmarty 1850–1851 telén írt *Előszó* című versének „Most tél van és csend és hó és halál” sorának megidézése (VÖM 3., 179–180. 35. sor);

Nincs több erő a földben, Anteusz; – Antaiosz (lat. Anteus) líbiai óriás isten, Gaia földanya és Poszeidón tengeristen fia. A hozzá vetődő idegeneket birokra kényszerítette, s miután legyőzte, megölte őket, s koponyáikat felaggatta Poszeidón templomában. Senki sem győzhette le, mert mikor a földhöz ért, anyjától, a földtől, mindig új erőt merített. Héraklész csak úgy tudta legyőzni, hogy felemelte a földről s addig szorongatta, amíg meg nem halt;

A végítélet szárnyú harsonája

Az isteneket holtakul találja. – Vö. a *Pán halála* című versének utolsó előtti vsz.-ának képevel (lásd a *Magány* című kötet versei között);

Jehova, Buddha, Alláh nagy nevének – Az Isten héber neve, a buddhizmus próféta-alapítójának neve, valamint a mohamedán isten neve [Jehováról bővebben a *Jehova* című vers jegyzeteiben (lásd a kötetben meg nem jelent, 1887-es verseknél)];

Prométheusz, lelánczott istenember – Prométheusz (gör., 'előrelátó'), az egyik titán. Atlasz, Menoitiosz és Epimetheusz testvére. Hésziodosz szerint a titánok legyőzése után Zeusz az olümposzi istenek nevében a halandóktól áldozatokat követelt. Prométheusz az emberek megbízottjaként becsapta Zeuszt, aki büntetésből elvette az emberektől a tüzet. Prométheusz visszalopta, mire Zeusz Pandorát küldte az emberekre, Prométheuszt pedig egy sziklához láncoltatta, és ott egy keselyű mindaddig marcangolta egyre kiújuló máját, amíg Héraklész le nem lőtte a keselyűt. A mondát Aiszkhülosz – évszázadokkal később pedig –, Goethe és Herder is földolgozta;

Nézd a világot: megfagyásnak indul. – Utalás Madách Imre *Az ember tragédiája* című művének XIV. (eszkimó) színére. A *Tragédia* ősbemutatója a Nemzeti Színházban 1883. szeptember 21-én volt, a *Vasárnapi Ujság* szeptember 23-án *Az Ember tragédiája és költője* címmel hosszú írást közölt az íróról és Gyulai 1880-as Madách-kiadásáról;

Epikúr, mézes ajku bölcse – Epikurosz, görög bölcse, filozófus (Kr. e. 341–270). Iskolájában vidám, jó hangulat uralkodott, elutasítottak minden durvaságot. Az akkori görögországi politikai viharok és zavaros állapotok közepette iskolája a boldogok szigetének tűnt, ahol azt tanították, hogy az élvezet fő célja az életnek. Mikor Epikurosz meghalt, nyaralóját s kertjét barátainak hagyományozta, akik minden hó 20-án összegyűltek ott, s vidám ünnepet ültek. Filozófiáját három részre osztotta: logikára, fizikára és etikára, melyben az etika kapta a legnagyobb szerepet. Bölcséletének legfőbb célja gondolkodás útján boldogságot adni az embernek, de egoizmusának rendszerében kimutatta, hogy erény nélkül nincsen boldogság;

Mit ér a tudomány, óh Faust, mit ér! – Híres német tudós, alkimista, már életében mondai alakká vált. Állítólag kezdetleges természettudományi kísérleteinek lett áldozata. A feldolgozásokban eladta lelkét az ördögnek. Reviczkyre nyilvánvalóan Goethe fő műve tette a legnagyobb hatást;

Koriolán, hajolni nem bíró, – Shakespeare tragédiájának főhőse (*Coriolanus*). A darabot Petőfi Sándor is lefordította. A hagyomány szerint Coriolanus (Koriolanusz) Marcius hadvezér (i. e. 5. sz.) római patrícius családból származott, már ifjúként kitűnt bátorságával, büszkeségével és a néppel szembeni kíméletlenségével. Melléknevét onnan kapta, hogy főként neki volt köszönhető, hogy Rómának sikerült elfoglalnia a volszk Corioli várost. Később azonban mivel a népgyűlés elítélte, bosszúvágyból az ellenséghez állt, s a volsz sereg élén Róma ellen indult. Útjukban könyörtelenül elpusztították a plebejusok birtokait, míg a patríciusokéit bántatlanul hagyták. A római nép elégedetlensége már annyira fokozódott, hogy mire Coriolanus a volsz seregekkel Róma alá ért, a szenátus kénytelen volt vele alkudozásba bocsátkozni. A szenátorok küldöttsége azonban éppúgy, mint a papoké, eredménytelenül tért vissza, Coriolanus ugyanis a béke feltételéül azt szabta, hogy Róma a volszoktól elvett területeket adja vissza. Végül a római nők, élükön Coriolanus anyjával és feleségével, Volumniával mentek Coriolanus táborába. Az anyai kérés végül megtörte a fiút, aki e szavakkal adta meg a jelt a visszavonulásra: „Rómát megmentetted anyám, de elvesztetted fiadat”;

Ma már nincs nyers tömeg, csak eskimó. – Utalás Madách Imre *Az ember tragédiája* XIV. színeinek következő soraira: „Szomszédimat, igaz, / Agyonverém már mind, de hasztalan, / Mindég kerülnek újak; s oly kevés / A főkafaj. – Ha Isten vagy, tegyed, / Könyörgök, hogy kevesb ember legyen, / S több főka.”;

Heloïse – Utalás Abélard és Heloïse szerelmének hihetetlen kalandos történetére, melyet többen feldolgoztak a világirodalomban. Abélard a 12. század tudományos és teológiai mozgalmainak egyik legnagyobb alakja. 38 évesen vállalta el Fulbert párizsi kanonok gyönyörűséges és okos unokahúgának, Heloïse-nek a tanítását. Szenvedélyes szerelemre lobbantak egymás iránt. Mire a dolog kiderült, s Abélard-t elűzték, már késő volt, gyermekük született. Titkos házasságot kötöttek, gyermekük meghalt. Mikor Heloïse-t Abélard az argenteuili zárdába küldte, Fulbert bérenceivel kiheréltette Abélard-t. Abélard ezután a Szent Dénes bencés kolostorba vonult, Heloïse pedig az argenteuili zárdában apácává lett. Sok kaland után a clugny-i apátságához tartozó Szent Marcell perjelségbe költözött, ahol magányban, elmélkedve élt haláláig. A clugny-i apát Heloïse kérelmére holttestét elküldte neki, s mikor 22 év múlva, 1164-ben Heloïse is meghalt, kérésére egymás mellé temették őket, hogy legalább halálukban ne választhassák el többé őket egymástól. 1808-ban holttestüket a párizsi nemzeti emlékek múzeumába szállították, 1828-tól pedig a Père la Chaise temetőben nyugsznak. Az örök és elválaszthatatlan szerelem jelképeivé váltak.

Könnyen lehet azonban, hogy Reviczky itt J. J. Rousseau 1759-ben írott, *Nouvelle Heloïse* című, hihetetlen hatású mintaregényévé vált művére utal (ennek ihletője is Abélard és Heloïse szerelmi története volt), amely a szenvedélyes szerelmet, a varázslatos természetet glorifikálja. 1882-ben Mihalkovics Árpád fordította le magyarra [(Pécs, 1882.) – A fordítás megjelenéséről beszámolt pl. a *Vasárnapi Ujság* (október 25. 43. sz. 695.) – Reviczky egyébként 1875-ben *Rousseau mint zenész* címmel írt az íróról. (*Új Idők* 1875. április 23.);

A regényhősökre, akiket a romlott világ tett tönkre – mint szimbólumokra – *Találkozások. Budapesti életkép* című művében utalt Vajda János is (229. sor – VJÖM III. Bp., 1977. 196.);

Don Juan – Alakjáról bővebben a *Don Juan a másvilágon* című versében (lásd az *Ifjuságom* című kötet versei között);

Kizökkent a világ, jó Hamletem,

De helyre már nem tolthatod te sem. – A *Hamlet*ből való záró idézetet Reviczky az alábbi kontextusban felhasználta a *Századunk pesszimizmusa* című írásában is: „Egészen talán nem is fognak vele soha tisztába jönni, mint azzal se, gyávaság-e az öngyilkosság, jogosult-e a halálbüntetés vagy sem. Mert vannak a világbánatos kedélyek is, akiknek gyötrelmét vágyaik telhetetlensége, végtelen önzésük okozza. Ezeknek legkiválóbb képviselője Hamlet, e nagyzó, kielégíthetetlen lélek, aki magát a világ központjának képzei, a világrend minden mozzanatát magára vonatkoztatja s azt akarja, hogy az egész természet őt szolgálja, szeszélyeihez, hangulatának folytonos hullámzásához alkalmazkodjék”;

Költője a pokolnak és halálnak,

Óh, Dante, borzasztóbb ez, mint te láttad! – Utalás Dante fő művének, az *Isteni színjáték*nak az I., a *Pokol* című részére, amelyet 1878-ban Angyal János, 1885-ben Szász Károly fordított le (a híradás az első fordításról: *Fővárosi Lapok* 1878. augusztus 18. 190. sz., a másodikról: *Vasárnapi Ujság* 1885. szeptember 27. 39. sz. 632.);

S te, ki a végső éjt megálmodád,

Byron, már én megértem alkonyát. – Utalás Byron *Sötétség* című versére, amelyben a világ pusztulásának víziója jelenik meg és fő művére, a *Don Juan*ra, Don Juan lelke ugyanis – elkövetett bűneiért – a pokolra jut. Don Juan alakjáról bővebben a *Don Juan a másvilágon* című vers magyarázataiban (lásd az *Ifjuságom* című kötet versei között);

Vagy kéjmármor közt tántorogni sírba, – A danse macabre, azaz a haláltánc ábrázolása a művészetek egyik őstoposzává vált. Eredetéről annyit tudunk, hogy a 14. századtól – főleg a pestisjárványok pusztítása idején – a halál mindenhatóságára emlékeztettek. A halál hatalmát általában úgy ábrázolták, hogy a csontváz, mely hol meztelenül, hol ruhába öltöztetve váratlanul jelenik meg, s a földi halandókat vidám tánc, lakoma közepette találja, mintegy fölkéri őket az utolsó táncra. A kifejezés valószínűsíthetően a Chorea Machabaeorum elnevezésből származik [chorea – ’vitustánc’ – Cs. T.], amely eredetileg dramatizált költemény volt, s a halál és az egyes szereplők közötti párbeszédekben mutatta be a halál hatalmát az emberiség fölött. A versben a haláltánc-motívumra való utalást a *Hamlet* sírásó-jelenete követi;

És lepke módra élte át nyarát

[...]

Úgy halt meg, mint a lepke, mint a rózsza. – A romantika és a biedermeier rózsamotívumának 19. század végi felerősödő és erotizálódó divatjáról és okairól bővebben (Császtvay² 2003.);

Kihűlt a föld – A sor megismétlődik egy korábbi, az *Én édes elhervadt virágom* című versében;

Érdekes képzettársításokat rejt a vers, de különösen a 4. vsz. összevetése *Az ember tragédiája* XII. (falanszter) színének következő soraival: „Négyezred év után a nap kihűl, / Növényeket nem szül többé a föld”;

Kegyes Nirvána – A fogalomról bővebben lásd a *Nirvána* című vers magyarázatait (lásd az *Ifjuságom* című kötet versei között);

Salamon undora – Reviczky valószínűleg arra utal, hogy Salamon, Izráel és Juda királya (Kr. e. kb. 955–915 között uralkodott), a Szentírás egyik könyvének, az *Énekek énekének* feltételezett írója – bizonyos értelmezések szerint – könyvét a hellenisztikus korszak festett erkölcein felháborodva írta meg, s művében ennek ellentétéként kívánta Sulamita pásztorleány tiszta és hű szerelmét dicsőíteni;

Jób istenátká – Alakjáról bővebben a *Sátán [II.]* magyarázataiban (lásd az *Ifjuságom* című kötet versei között);

Jeremiás jajgatása – Zsidó próféta Kr. e. 629–570 között. Jeremiás siralmi (*Siralmak könyve*) a Szentírásban levő bús énekek gyűjteménye, amely az öt tekercs között foglal helyet. A hagyomány Jeremiásnak tulajdonítja, de valószínűleg több szerzőtől származik. Az énekekben a zsidó népnek Jeruzsálem pusztulása fölött való gyászán siránkozik, mivel királya, Jójákim és tanácsadói az egyiptomiaknál kerestek segítséget a babilóniai hatalommal szemben, s csak Jeremiás látta, hogy Judára ebből mekkora veszedelmek következhetnek. A monda szerint Egyiptomban lakó honfitársai agyonkövezték;

Bábel zavart nyelve – Bábel tornyát Mózes I. könyve 11. fejezetének elbeszélése szerint Noé utódai, akik még egy nyelvet beszéltek, Sineár földjére mentek, hogy ott egy várost és egy olyan tornyot építsenek, amelynek csúcsa az égig ér. Az isten azonban megbüntette elbizakodottságukat, összezavarta nyelvüket, így nem értették meg egymást, s szétszéledtek a Földön. A történet arra a kérdésre próbált választ találni először, miért és honnan vannak a különböző nyelvek, honnan erednek a nemzetek sajátosságai. Reviczky idejében a német szakirodalom kedvvel vizsgálta a kérdést, amit az Ótestamentum modern kiadásának megjelenése is elősegített. Leghíresebb képviselőjük a világhírnevet szerzett német orientalista Dillmann volt, aki szintén részt vett az Ótestamentum kiadásában (megj.: 1883. – értelmezése: Uő: *Die Genesis*. Leipzig, 1886.);

Sanzára – A fogalomról bővebben a *Sansara* című vers magyarázataiban (lásd a *Dátálatlan, behatárolható idejű verseknél*);

Ahazvér – Ahasvérusról és a motívumról bővebben *A bolondok házából* című vers magyarázataiban (lásd az *Ifjuságom* című kötet versei között);

Lásd az *Utolsó költő [I.]* jegyzeteit és magyarázatait is;

Fordítás: Koroda Pál említette, hogy a verset Vészi József lefordította németre. (A német fordítást nem sikerült megtalálni);

Szakirodalom: Kozocsa 1944. (Kozocsa említette először, hogy a versnek két, teljesen különböző változata van.)

KÖTETBEN MEG NEM JELENT VERSEK

A kötetben meg nem jelent verseket kronologikus beosztásban, évenként közlöm. Egy éven belül először azok a versek következnek, amelyeknek ismert a keletkezési (vagy legtöbbször a megjelenési) dátuma, ezután pedig a címek ábécérendjében következnek a pontosabb dátum nélküli költemények, függetlenül attól, hogy az illető évbe való sorolásuk biztos-e, vagy csak valamely bizonytalanabb adat alapján sorolódna oda. A versváltozatok esetében – hogy a változatok egymás mellé kerüljenek és könnyen összehasonlíthatóak legyenek – némileg el kellett térnem ettől a kronologikus rendtől, s a legkorábbi változat után – a főszövegben bal oldalra kihúзва szedve – következnek a variánsok, illetve az eddig ismeretlen szövegű változatok, költemények.

A dátum nélküli versek esetében a Koroda-kiadások hagyománya szerinti datálást – bár feltüntettem – csak akkor vettem figyelembe, ha más adat is megerősítette vagy valószínűsítette azt, hiszen hiába került a hagyaték az ő kezébe és – barátságuk okán – sok személyes emlék alapján gazdagíthatta az adatokat és datálhatta a verseket, mégis a kutatás során egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a tőle származó adatok esetében sokszor fenntartásokkal kell élni, hiszen Koroda korántsem mindig járt el filológusi műgonddal, sőt, többször a saját feje szerint még a Reviczky-szövegeken is alakított. Így abban az esetben, ha meggletem olyan, még Reviczky életében megjelent versközlést, amely a Koroda-féle kiadásokban más időpontra volt datálva, az általam talált közlés időpontját tekintettem erősebb érvek, s eszerint soroltam be a verset. Ráadásul alapszövegnek is általában inkább az eddig is ismert vagy a most előkerülő folyóiratközlést vettem, hiszen ezek bizonyosan Reviczky-kéziratok alapján jelentek meg; a szövegkiadó Koroda vitathatatlan dilettantizmusából (és a korabeli szövegkiadói gyakorlatból) fakadó minden egyes felfedezett hiba, illetve akaratlagos szövegrontása pedig újra és újra csak megerősítette ezt a döntésemet. Ebből is kitűnik, hogy a kötetbe be nem válogatott versek esetében mennyire fontos volt a mintegy 250 folyóirat átnézése, hiszen jóformán minden újságbéli publikáció új alapszöveggént lépett elő (természetesen a nyilvánvaló elírásokat vagy esetenként a versmérték-problémákat emendálva).

A versek szövegét az eddig kötetben meg nem jelent verseknél – ellentétben a Reviczky szerkesztette kötetekben megjelent versekkel – minden esetben összevettem (és az eltéréseket regisztráltam) az S. Varga Pál-féle kiadás szövegével, mivel egyrészt ez volt a legutolsó és a legteljesebb Reviczky-verskiadás, másrészt ez nagyrészt összegezte és tükrözte az eddigi kötetkiadások szöveg-hagyományát is.

A jegyzetekben a *-gal jelzett versek az eddig ismeretlen, lappangó költeményeket jelölik, amelyek semmilyen kötetben nem láttak eddig napvilágot. (A főszövegben ezek balra szedve szerepelnek.) A kronológiaiag esetleg nem odaillő, de szövegét tekintve ugyanannak a versnek a szövegváltozatát, szövegváltozatait az első változat után közlöm, hogy a változatokat könnyen össze lehessen vetni.

(287.)

*IV. BÉLA – [1871. március 31. előtt]

Kézirat: nincs;**Közlések:** 1. Méh (Pozsony) 1871. március 31. 74. sz. 863–864. **FSZ**; 2. ArK 1891. december 25. 304. sz. 1.;**Szövegváltozatok:** ArK-közlés: helyesírási, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 11–12. vsz. Kuthen h. *Kuthén*; 13. vsz. 2. és 4. sor: Mint h. *Mily*;

Márki – a korabeli szövegkiadási gyakorlat alapján – szinte minden interpunkciós jelet megváltoztatott, és néhol a verselésbe is belenyúlt, a verslábakat szinte mindenhol hibásra cserélte;

Magyarázatok: 1891-ben Márki Sándor visszaemlékezése szerint – az aradi kormánypárti lap szerkesztésének átvételét intézve – Reviczky náluk töltötte 1883 karácsonyestjét. [Erről bővebben a *Ma született a Messiás!* (lásd az *Ifjuságom* című kötet versei között), illetve a *Mentsvár* című vers magyarázataiban (lásd a *Magány* című kötet versei között)];

A *Méh* című diákújság jegyzete a vershez: „A pozsonyi kir. kath. főgymnasium Önképzőkörében első díjra érdemesített ballada.” A lap szerkesztője Márki Sándor volt, aki már Pozsonyba érkezése előtt is (összesen hat évig) szerkesztette a hasonló című, kézzel írt újságot. (A kéziratos lap a szegedi egyetem kéziratárában található, az MS 230/1 sz. jelzet alatt. A lap végigolvasását Monok István tette lehetővé, őszintén köszönöm neki.);

Az 1871-es pozsonyi önképzőköri pályázatról Márki feljegyezte, hogy határideje 1871. március 10-én járt le. Az 1-1 arany pályadíjat március 18-án, a Barton József kir. tanácsos és főigazgató nevenapjára rendezett iskolai ünnepélyen osztották ki. Hatan kaptak kitüntetést, négyen prózai munkáért, versért pedig Reviczky Gyula és Márki Sándor. A legfiatalabb Reviczky volt közöttük, aki akkor volt VI. osztályos tanuló, de az első díj mégis az övé lett;

Márki naplójában pár helyen emlegette Reviczkyt, néhol igen lesajnálóan nyilatkozott róla, és azt állította, hogy szinte nem is ismerte: pl. 1873. november 1-jén: „Reviczky Gyula Garam-ujfaluról [...] felszólít, hogy lépjek vele levelezési viszonyba. Félvállról eddig is ösmertük egymást Pozsonyban.” December 28-án pedig: „Írtam két »aprószent«-nek: Reviczkynek, Gáspárnak.” Bár gimnazistaként és fiatal egyetemistaként Márki főleg Gáspár Imrével volt jó kapcsolatban, de Reviczkyvel is többször váltott levelet, s egy fennmaradt Reviczky-levélből is úgy tűnik – bár naplójában ennek ellentétét állította –, hogy inkább ő forszírozta Reviczkyvel a barátságot, Reviczky pedig húzódozott tőle. Reviczky – első Budapestre érkezése után – szinte rögtön találkozott Márkival. Márki így írt róla naplójában: „jún. 5. Találkoztam Reviczky Gyulával, kit még Pozsonyból ismerek. Az, ami mindenki: jogász és poéta.”

Reviczky 1873. december 31-i levelében elújságolta Korodának, hogy „Márki Sándor újévtől kezdve »Irodalmi Értesítő« cím alatt egy kis könyvészeti lapot fog szerkeszteni.

Én is az előfizetők egyik gyűjtője vagyok. – Előfizethetnél rá. Jó lap lesz s olcsó. – Ird meg határozatodat s én megírom a föltételeket jövő levelemben. –” (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári számozás szerinti 3. levél) A lap – Márki naplója szerint – valóban december 31-én jelent meg: „...az »Irod. Értesítő« ma került ki a nyomdából. Az egészet én magam alakítottam ki”;

Kuthen – kun fejedelem, aki Batu kán támadása elől Magyarországra menekült, s akit Béla – bízva abban, hogy ellenségei támadásainál majd segítségére lesz – egész népével szívesen befogadott. A tatárok támadásakor arra a hírre, hogy Vácot a kunok előlcsapata gyújtotta föl, a magyarok a fogságban tartott Kuthent egész családjával együtt felkoncolták. Amikor a kunok megtudták vezérük meggyilkoltatásának hírét, ahelyett, hogy a király zászlaja alá álltak volna, egy részük egyesült a tatárokkal, más részük kivándorolt Bulgária területére;

Szakirodalom: Márki 1891.

(288.)

***KÖNNYŰ ÉS NEHÉZ** – [1871. május 31. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlés: Méh (Pozsony) 1871. május 31. 963. **FSZ**.

(289.)

ÁLOM – [1871]

Kézirat: nincs;

Közlések: OrszVil 1892. december 24. 52. sz. 844. **FSZ**; **kötetközlések:** NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, az *OrszVil*-közlést adja, kötetben addig nem jelent meg;

Szövegváltozatok: VP-kiadás: kis-nagybetűs írásmódbeli, helyesírási, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 2. vsz. 1. és 4. sor: Oh h. Ó;

Magyarázatok: A verset – Gáspár Imre emlékei szerint – Reviczky VI. osztályos tanulóként írta. A *Reviczky mint kezdő poéta. Kiadatlan versek* című cikk még nyolc vers szövegét hozta a következő szerkesztői megjegyzéssel: „Az oly korán elveszett nagy költő szárnypróbálgatásait közöljük Karácsony ünnepén. Meg vagyunk győződve, hogy olvasóinkat fölötte fogja érdekelni Reviczky, a kezdő poéta. Az első vers 1871-ből való, az utolsó 1874-ből, s mily nagy már a haladás. S mily nagyot fejlődött még azután! [...]”

Szakirodalom: Gáspár 1892.; A Koroda-kiadásokból hiányzó vers lelőhelyét közölte Komlós, *It* 1955.

(290.)

EMLÉKKÖNYVBE (B. A. unokatestvéremnek) – [1871]

Kézirat: nincs;

Közlések: OrszVil 1892. december 24. 52. sz. 844. **FSZ**; **kötetközlések:** NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, az *OrszVil*-közlést adja, kötetben addig nem jelent meg;

Szövegváltozatok: VP-kiadás: helyesírási, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 2. vsz. 1. sor: Oh h. Ó;

Magyarázat: A verset Reviczky – Gáspár Imre emlékei szerint – VI. osztályos tanulóként Boronkay Antóniához írta. – Vö. az *Álom* című vers magyarázatával;

Szakirodalom: Gáspár 1892.; A Koroda-kiadásokból hiányzó vers lelőhelyét közölte Komlós, *It* 1955.

(291.)

HOZZÁ – [1871]

Kézirat: nincs;

Közlések: OrszVil 1892. december 24. 52. sz. 844. **FSZ; kötetközlések:** NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, az *OrszVil*-közlést adja, kötetben addig nem jelent meg;

Szövegkritikai jegyzet: dátumkorr.: 1871. (az *OrszVil*-beli utalás alapján);

Szövegváltozat: VP-kiadás: ékezetbeli, központosásbeli elt.; 3. sor: Oh h. Ó;

Magyarázatok: A verset Reviczky VI. osztályos tanulóként írta. Később elküldte Gáspár Imrének, aki Hajnikon kelt, 1872. november 25-i levelében a következőt írta a versről: „Hibája Önnek a gyakorlatlanság, – bár igen Kazinczi-korabeli, de jó gondolattal bíró vers a *Hozzá* című. Ismétlem: a kifejezések gyakorlatlansága hátráltatja az epigrammai él, ’s az ellentétek kidomborodását.” (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 3. levél) – Vö. az *Álom* című vers magyarázatával;

Szakirodalom: Gáspár 1892.; A Koroda-kiadásokból hiányzó vers lelőhelyét közölte Komlós, *It* 1955.; A motívumról bővebben: Császtvay² 2003.

(292.)

PANASZ – [1871]

Kézirat: nincs;

Közlések: OrszVil 1892. december 24. 52. sz. 844. **FSZ; kötetközlések:** NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, az *OrszVil*-közlést adja, kötetben addig nem jelent meg;

Szövegváltozat: VP-kiadás: helyesírási, ékezetbeli, központosásbeli elt.;

Magyarázat: A verset – Gáspár Imre visszaemlékezése szerint – Reviczky VI. osztályos tanulóként írta. – Vö. az *Álom* című vers magyarázatával;

Szakirodalom: Gáspár 1892.; A Koroda-kiadásokból hiányzó vers lelőhelyét közölte Komlós, *It* 1955.

(293.)

TUDÁS – [1871]

Kézirat: nincs;

Közlések: OrszVil 1892. december 24. 52. sz. 844. **FSZ; kötetközlések:** NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, az *OrszVil*-közlést adja, kötetben addig nem jelent meg;

Szövegváltozat: VP-kiadás: ékezetbeli elt.;

Magyarázat: A verset – Gáspár Imre visszaemlékezése szerint – Reviczky VI. osztályos tanulóként írta; – Vö. az *Álom* című vers magyarázatával;

Szakirodalom: Gáspár 1892.; A Koroda-kiadásokból hiányzó vers lelőhelyét közölte Komlós, *It* 1955.

(294.)

ELBÚCSÚZOTT... – [1872. augusztus]**Kézirat:** nincs;**Közlések:** OrszVil 1892. december 24. 52. sz. 845. **FSZ;** **kötetközlések:** NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996. (*Elbucszott...* címmel);A Komlós-kronológiában szerepel, az *OrszVil*-közlést adja, kötetben addig nem jelent meg;**Szövegkritikai jegyzet:** dátumkor.: 1872. augusztus (az *OrszVil*-közlés datálása alapján);**Szövegváltozat:** VP-kiadás: ékezetbeli, központosásbeli elt.;**Magyarázat:** Vö. az *Álom* című vers magyarázatával;**Szakirodalom:** Gáspár 1892.; A Koroda-kiadásokból hiányzó vers lelőhelyét közölte Komlós, *It* 1955.

(295.)

TÜNŐDÉS – [1872. augusztus]**Kézirat:** Eötvös Collegium Lt., 49. doboz, 93. dosszié, Bartoniek Géza-hagyaték **FSZ;****Közlések:** OrszVil 1892. december 24. 52. sz. 844.; **kötetközlések:** NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;A Komlós-kronológiában szerepel, az *OrszVil*-közlést adja, kötetben addig nem jelent meg;**Szövegkritikai jegyzetek:** dátumkor.: 1872. augusztus (az *OrszVil*-közlés datálása alapján);Eötvös Coll-kézirat: a vers alatt Reviczky kézírásával: „Ellenbírálta: Bartoniek”, 1. vsz. 4. sor: (utólagos betoldás)e *korom*; 2. vsz. sorai beszámozva: eredeti sorrendjük 1–4–3–2; 3. vsz. 2. sor: a kék (áth.) *a-kék*;**Szövegváltozatok:** OrszVil-közlés: ékezetbeli, helyesírási, központosásbeli elt.; 2. vsz. 1. sor: lelkesülni h. *felhevülni*; 2. vsz.: a 2. és a 4. sor felcserélve, 3. vsz. 3. sor: lenn h. *itt*; 3. vsz. 6. sor: *Üdülj a lelkesülés sugarán*; 4. vsz. 5. sor: virulj h. *vidulj*; 4. vsz. 6. sor: fölkeres h. *felheres*;VP-kiadás: egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.; végig: oh h. *ó*; 2. vsz. 3. sor: ábrándképzetitől h. *ábrándképzetitől*; 3. vsz. 4. sor: lövel h. *lövell*;**Magyarázat:** Vö. az *Álom* című vers magyarázatával;

A vers bírálója, Bartoniek Géza is Pozsony vármegyei születésű volt és a pozsonyi katolikus főgimnáziumba járt – Reviczkyvel egy önképzőkörbe jártak;

Szakirodalom: Gáspár 1892.; A Koroda-kiadásokból hiányzó vers lelőhelyét közölte Komlós, *It* 1955.; Gy. Szabó András: *Egy levéltár irodalmi ritkaságai. Magyar Felsőoktatás* 2004. 4. sz. 65–66. (a kézirat adata innen)

(296.)

BÚM – [1872. szeptember]**Kézirat:** nincs;**Közlések:** OrszVil 1892. december 24. 52. sz. 845. **FSZ;** **kötetközlések:** NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, az *OrszVil*-közlést adja, kötetben addig nem jelent meg;

Szövegkritikai jegyzet: dátumkorr.: 1872. szeptember (az *OrszVil*-közlés datálása alapján);

Szövegváltozatok: OrszVil-közlés: egy nyilvánvaló elírási hibát javítottam: 2. vsz. 1. sor: patinál h. *partinál*;

VP-kiadás: központosásbeli, ékezetbeli elt.; 3. vsz. 2. sor: csereg h. *csereg*; 2. vsz. 1. sor: *Lám*, *szomorúfűz*; 4. vsz. 1. sor: Oh h. *Ó*; 4. vsz. 6. sor: nefelejtssereg h. *nefelejssereg*;

Magyarázat: Vö. az *Álom* című vers magyarázatával;

Szakirodalom: Gáspár 1892.; A Koroda-kiadásokból hiányzó vers lelőhelyét közölte Komlós, *It* 1955.

(297.)

***BORÚS NAPON SZÜLETTETEK...** – [1873. augusztus 8. előtt]**Kézirat:** Levélben (*Temetői hangok I–III.* címmel, a *III.* versként – Reviczky – Gáspár Imrénék, Léva, 1873. augusztus 8. PIM Kt. V. 4657/81/1–2.) **FSZ**;**Közlés:** OrszVil 1893. január 1. 1. sz. 6. (*III.* alcímmel, – *Temetői hangok I–III.* címmel és alcímmel);**Szövegkritikai jegyzet:** a datálás a Reviczky-levél ideje alapján;**Szövegváltozat:** OrszVil-közlés: ékezetbeli, központosításbeli elt.;**Magyarázat:** Reviczky levelét – halála után – Gáspár Imre közölte – a vers szövege idézve a levélből. – Vö. *A „Semmiség dalai”*-ből című versciklussal.

(298.)

KACZÉR S HIÚ, AMÍG VALÁL...** – [1873. augusztus 8. előtt]**Változat:** *Nagyuri sir* (A „*Semmiség dalaiból*” II. darabja), **FSZ:** Erdély 1874. július 2. 27. sz. 213.;**Kézirat:** Levélben (*Temetői hangok I–III.* címmel, a *II.* versként – Reviczky – Gáspár Imrénék, Léva, 1873. augusztus 8. PIM Kt. V. 4657/81/1–2.) **FSZ**;**Közlés:** OrszVil 1893. január 1. 1. sz. 6. (*II.* alcímmel *Pazér s hiú, a míg valál...* kezdettel, Reviczky – Gáspár Imrénék, Léva, 1873. augusztus 8. – *Temetői hangok I–III.* címmel és alcímmel);**Szövegkritikai jegyzet:** A datálás a Reviczky-levél alapján;**Szövegváltozat:** OrszVil-közlés: szakozásbeli, ékezetbeli, központosításbeli elt.; 1. vsz. 1. sor: *Pazér s hiú, amíg valál*; 2. vsz. 2. sor: *verd h. vesd*; 2. vsz. 3. sor: *szétoszol h. szétomol*;**Magyarázat:** *pazér* – Czuczor–Fogarasi szótára szerint a „pazér”, „pazérol” szó a pazar, pazarol szó származéka.**A „SEMMISÉG DALAI”-BÓL*Kézirat:** Levélben [Reviczky – Gáspár Imrénék, Léva, 1873. augusztus 8. – *Temetői hangok I–III.* címmel és alcímmel, de a *II.* alatt egy új változat *Kaczér s hiú...* kezdettel, a *III.* alatt a *Borús napon születettek...* kezdettel (PIM Kt. V. 4657/81/1–2. Benedek Elek-hagyaték)]**FSZ:** I.;**Közlések:** 1. Erdély 1874. július 2. 27. sz. 213. (*Revicky Gyula* név alatt) **FSZ:** *II–III.*;2. OrszVil 1893. január 1. 1. sz. 6; 3. It 1933. 139. (csak a harmadik vers, a *Síráso dala* című vers közlése, a *Temetón* és a *Nagyuri sir* csak említve); **kötetközlések:** Paku 1944. (*I–III.* alcímmel, *Paralipomena* cikluscím alatt); NGB 1969. (*A „semmiség dalai”-ból* címmel, 1874-es dátummal); NGB 1989. (*A semmiség dalaiból* címmel, 1874-es dátummal); VP. 1996. (a versek külön címmel, 1–3. alcímmel, 2. *Nagyuri sir*, *Síráso dala* címmel);

A Komlós-kronológiában szerepel, az Erdély-beli közlést jelzi;

Szövegkritikai jegyzet: dátumkor.: 1873. (a Gáspárnak írt levélbeli változat alapján, eddig: 1874.);**Magyarázatok:** A verseket vagy a háromból valamelyiket ismerte Koroda Pál is, mivel d. n. levelében ezt írta Reviczkynek: „Az a »hozzám« csak többet ér a temetői hangoknál!” (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári számozás szerinti 33. levél) – Egy másik d. n. levelében pe-

dig: „Verselésed annyira tökéletes már, hogy nincs tárgy, melyet szép alakba ne tudnál önteni. Hát még ha ily szép alap gondolatot választasz, mint a »Sírásó dalá«-é! Ez a legjobb költemény, melyet eddig tőled olvastam.” (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári számozás szerinti 25. levél)

(299.)

I. [TEMETŐN] – [1873. augusztus 8. előtt]

Szövegkritikai jegyzetek: a Gáspárnak írt levélben küldött kéziratot változatot vettem a **FSZ**-nek;

Szövegváltozatok: 1. Erdély-közlés: a vers alatt 1873-as dátum; szakozásbeli, ékezetbeli, központosásbeli kül.; 2. sor: tanyájukon h. *tanyájokon*;

2. OrszVil-közlés: szakozásbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.;

VP-közlés: ékezetbeli, központosásbeli kül.; 1. vsz. 1. sor: Alusznak-é h. *Alusznak-e*;
1. vsz. 2. sor: tanyájukon h. *tanyájokon*.

(300.)

II. [NAGYURI SÍR] – [1873. augusztus 8. előtt]

Változat: *Kaczér s hiú, amíg valál...* kezdettel, **FSZ:** Gáspárnak írt levélben (szintén az 1873-as versek között);

Szövegkritikai jegyzetek: ezt a változatot vettem **FSZ**-nek;

1. Erdély-közlés: a vers alatt 1873-as dátum;

Szövegváltozatok: 2. OrszVil-közlés: lásd a *Kaczér s hiú, amíg valál* című vers szövegkritikai jegyzeteinél;

VP-közlés: *Nagyúri sír* címmel, kis-nagybetűs írásmódbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 2. vsz. 2. sor: verd fel h. *verd föl*.

(301.)

III. [SÍRÁSÓ DALA] – [1873. augusztus 8. előtt]

Szövegváltozatok: 1. Erdély-közlés: ezt a változatot vettem **FSZ**-nek; a vers alatt 1873-as dátum; egy nyilvánvaló elírást javítottam: 5. vsz. 1. sor: kuldusasszony h. *koldusasszony*;

3. It-közlés: helyesírási, kis-nagybetűs, egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt., 3. vsz.:

*Körülted sok nagyúr is
Rothad, mind csupa por,
Ki megmorgott, ha jöttél,
A kőszívű zord.;*

4. vsz. hiányzik;

VP-közlés: egybe-külön, kis-nagybetűs írásmódbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.,
1. vsz. 4. sor: aludni h. *alunni*; 2. vsz. 1. sor: se h. *nem*; 3. vsz. hiányzik; 5. vsz. 3. sor: kér majd fogvaczogva h. *kér: a gúnyt, az átkot*; 6. vsz. 3. sor: *Felejtsd a múltat; engedd*; 7. vsz. 4. sor: Nyugodni h. *Nyugonni*; 7. vsz. 1. sor: A sírásónak h. *S a sírásónak*;

Magyarázat: *lebruha* – Talán a lebbenő és a ruha szavak összevonásából képezte Reviczky.

Szakirodalom: Kristóf 1933.

(302.)

LAJKA NEVENAPJÁN – [1873. december 11. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: 1. Erdély 1873. december 11. 50. sz. 420. (*Revicky* aláírással) **FSZ**; 2. It 1933. 137.; **kötetközlések:** Paku 1944. (*Paralipomena* cikluscím alatt); NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, *Lajka nevenapjára* címmel, az Erdély-beli közlés jelezve;

Szövegváltozatok: 2. It-közlés: helyesírási, kis-nagybetűs, egybe-külön írásmódbeli, központosítási, ékezetbeli elt.; 4. vsz. 4. sor: Pajkoskodott h. *Pajkoskodik*;

VP-kiadás: egybe-külön írásmódbeli, helyesírási, ékezetbeli, központosítási elt.; 1. vsz. 1. sor: ...és h. *En*; 4. vsz. 1. sor: S kacsódon h. *Kacsódon*; 4. vsz. 4. sor: Pajkoskodott h. *Pajkoskodik*; 5. vsz. 2. sor: Ábrándozék h. *Ábrándozik*;

Magyarázatok: A vers Jaross Lajkának szólt. A Lajka-szerelemről bővebben az *Első szerelem* cikluscím alatti magyarázatokban (lásd az *Ifjuságom* című kötetben);

A versre az *Akít a Pegazus megrugott*-rovatban *Lajka nevenapjára* címmel gúnyvers született, a következő megjegyzéssel: „Megjelent a kobor journalisták, bukott geniek, félreismeret lángelmék, hóbortos holdvilágfalók, nyakravalótlán borzas diák legények, ügyefogyott borbély tanoncok, Sréter Kálmánok [termékeny balassagyarmati fűzfapoéta – Cs. T.], józan-talan kántor-poéták asylumában az »Erdély« című szépirodalmi nyomtatott papiros f. évi december 11-ki számában, ilyenképpen:

... Csak tartlak átkarolva
Ölemben c s a k fejed,
S te rám borulva sugod:
„Örökre c s a k tied!”

S c s a k nézem órahosszat
A piczi kis kezét;
Tudom c s a k boldogíthat,
Vagy koldussá tehet.

S te szótlanul megértesz
C s a k nyujtod arcodat,
S pirulva c s a k viszonzod
A kövér csókokat. (c s a k okat?)

S kacsódon mátká gyűrű
C s a k ragyog fényesen
S aztán a tarka képzet
C s a k játszott velem.

Ó fájdalmas valóság!
Ábrándozék hived!...
Ébred s c s a k könnyezve bugja:

»Örökre c s a k tied!«” (Üstökös 1873. december 20. 51. sz. 604.);

A vers szerzőjében Reviczky Ágai Adolfot sejtette, mint az a Korodának 1874. január 25-i leveléből kiderül: „Ágai magánboszúból caríkirozott. Gáspár közölni akarta az ő (Ágai) lapjában a pellengérezett versét. De nem lett közölve. Ezalatt hozta az »Erdély« s a t.” (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári számozás szerinti 4. levél);

A gúnyversnek azért van nagy jelentősége, mert Koroda Pál – barátjának egy levele kapcsán – később ezt a gúnyverset okolta azért, hogy Reviczky fiatalon inkább a német költőséget akarta választani, s ez a vélekedés évtizedekig elfogadottá vált a szakirodalomban. Bár ez az indoklás meglehetősen kétségesnek tűnik, Reviczky 1873. december 31-i levelében tényleg így értetlenkedett Korodának írt levelében: „Hol van »Lajka nevenapjára«-ban a sok csak és kövér csók (?!)? – A költemény úgy, amint »Erdély«-ben megjelent szebb. – És

előbb nagyon szép költemény volt? – Biz’ az akkor nagyon silány volt, s mégis most is rossz. – Gépi munka volt az! – Különböztetnem már bucsút mondtam a magyar költészetnek. *Polyglott* költő nem ér semmit. Német költő lettem. – [...] – És micsoda jegyzetekkel s micsoda helyen jelent meg költeményem? Kérlek írd meg, mert éppen az 50[.] szám vagy a postán vészett el, vagy el nem küldetett (hogyan jelent *Gáspár* által tudom.) Aztán »Erdély« már egészen respektábilis ujság. Veteránok is írnak belé, mint *Szász Károly*, *Losonczy László*, *Medgyes Lajos*, *Mentovich F[erenc]*, *Tolnai Lajos*. – Ha ezek írhatnak, miért nem egy kezdő?” (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári számozás szerinti 3. levél);

A német és a magyar költőlet közötti választásról bővebben a *Német nyelvű versek és német töredékes versek* című fejezet bevezetőjében;

Szakirodalom: Kristóf 1933.; A versről bővebben: Császtvay 1999.

(303.)

***AZ X-BŐL** – [1874. március 18. előtt]**Kézirat:** PIM Kt. Analekta V. 4735/53/5 r.–v. **FSZ**;**Közlés:** MSzemle 1891. június 7. 23. sz. 267.;**Szövegváltozatok:** MSzemle-közlés: szakozási, központosításbeli, helyesírási, egybe-külön, kis-nagybetűs írásmódbeli, ékezetbeli elt.; 1. vsz. 3. sor: reád h. *rád*; 1. vsz. 5–6. sor: súgd h. *zúgd*; és 3. vsz. 5–6.; 1. vsz. 9. sor: neszes h. *népes*; 1. vsz. 11. sor: pártarabló h. *postarabló*; 1. vsz. 11. sor: ebapákon h. *ebapádon*; 2. vsz. 4. sor: S ha h. *Ha*;**Magyarázatok:** Koroda *Magyar Szemle*-beli emlékezéséből kiderül, hogy a verstöredék egy tervezett költői beszély része lett volna: „Egy másik költői beszélybe is belefogott. Hogy mily bizzarr akart ez lenni, mutatja e töredék”;

Az 1874. március 18-i, Korodának küldött levélből kiderül, hogy a levél versküldeményt kiemelték a levélből. A Reviczky-kézirathagyatékot Koroda Pál vagy fia, Koroda Miklós – nem túl logikus alapon – kettébontotta, így lehetséges, hogy a levélben küldött vers különkerült. (A levél: OSZKKt. Levelestár, a kéziratári jelzés szerinti 15. levél, a versmelléklet kiemelve: PIM Kt. Analekta V. 4735/53/5 r.–v.);

Érdekes, hogy Reviczky fiatalkori írásaiban a *cz*-s helyett a *c*-s írásmódot használta. Egészen addig, amíg pár évvel később, 1877-ben két barátja: Komjáthy Jenő és Dengi János között elvi vita nem kerekedett a kérdésről. Reviczky egyértelműen Komjáthy álláspontját fogadta el, aki a *cz*-s írásmód mellett érvelt. Ekkortól Reviczky következetesen és tudatosan a *cz*-s írásmód szerint írt egész életében. (Bővebben erről lásd *A jegyzetek szerkezeti felépítése és a szövegközlés elvei* című fejezetben.)

(304.)

MI LENGI...? (Ahogy Erdélyi most írná) – [1874. július 18. előtt]**Kézirat:** nincs;**Közlések:** Üstökös 1874. július 18. 29. sz. 342. (Aszfalt álnéven, az utolsó verssor megcsillagozott megj.: „Ez a világ legszebb refrainje.”) **FSZ**; **kötetközlések:** NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;A Komlós-kronológiában szerepel, az *Üstökös*-közlés jelölve mint ami kötetben addig nem jelent meg;**Szövegváltozat:** VP-kiadás: ékezetbeli, központosításbeli elt., 3. vsz. 4. sor: *Mely megy vas-útra, parádéra*;**Magyarázatok:** A vers Erdélyi János *Dalünnepen* című versének paródiája, melynek kezdősora: *Mi zengi túl a' bérceket...*;1874. augusztus 8-án Reviczky még valószínűleg Garam-újfalun tartózkodott, s még nem indult el meghódítani Budapestet, hiszen a neki szóló *Üstökös*-beli szerkesztői üzenetet még ide címezték, igaz, hogy arról is érdeklődnek, „Hová küldjük?”;

Reviczky egyik első biográfusa, Paulovics István szerint az álnév alatt megjelent vers szerzője Reviczky, s a versben Erdélyi János egyik költeményét parodizálja. (Paulovics 40.) Az adatot megerősíti, hogy Gáspár Imrének a következőket írta egy 1874-es levelében: „Aztán belekezdtem novellába, szindarabba s megint elcsaptam szépecskén s mindezt

iszonyú unalomból; s hogy végre kiadjam mérgemet, az *Üstökösbe* irogatok holmi Erdélyi-féle paródiákat.” (*Debreczeni Ellenőr* 1894. november 23. 273. sz.);

Érdekesség, hogy a verset *Was tönet?* címmel Reviczky lefordította németre is (lásd a *Műfordítások* című fejezetben);

A versre egyébként válasz is született: az *Üstökös* 1874. augusztus 22-i számában (34. sz. 396.) Szuronyiné aláírással jelent meg a *Viszhang a „Mi lengi...?”-féle versre* című költemény. (A cím alatt utalásképpen szerepel az *Üstökös* 29. számának jelzése.);

chiméra; kiméra – kettős természetű szörnyeteg, rémkép;

Szakirodalom: A Koroda-kiadásokból hiányzó vers lelőhelyét közölte Komlós, *It* 1955.

(305.)

EPIGON – [1874/1877]

Kéziratok: **K¹** MTAKKt. K 513/445/a 1. r. [a tisztázat valószínű ideje: 1875. november vége–december eleje, a kísérőlevél dátuma: 1875. december 7., Mottó: „*Én a kifáradt küzdelenek / Hanyatló korszakán merengek, / Szemem alátekint... / Arany János*” (A mottó Arany János *A dalnok bűja* című versének utolsó vsz.-ából az 1–3. sor)]; **K²** OSZKKt. Analekta 5130/2. r. [a hátoldalon a *Vadnay Károlynak* című vers, alul, a lap alján kézírással rájegyzés: „Ezen két vers nincs az összes versek közt Komjáthy Vidor (Koroda Pál, Athenaeum 1895. 1909. XII/18)”; **K³** OSZKKt. Fol. Hung. 1858/20. r. (fekete tollas tisztázat, alul, a vers után: „Fővárosi Lapok”, „Erdély”, „Veszprém”, „Babérok”) alul, a vers alatt („G-Ujfalú, 1874.”), a lapon még a *Messiasvárók* című vers – lásd a kötetben meg nem jelent, 1875-ös versek között) **FSZ**;

Közlések: **1.** FL 1874. augusztus 5. 177. sz. 773.; **2.** Erdély 1876. január 28. 4. sz. 25. (*Epi-gón* címmel, Arany János-mottóval: *Én a kifáradt küzdelenek / Hanyatló korszakán merengek, / Szemem alátekint.* [Arany János: *A dalnok bűja*, utolsó vsz. 1–3. sora, 1851.]); **3.** Veszprém 1876. január 30. 5. sz. (1.) (szerk. megj.: „Mutatvány amaz irodalmi anthológiából, mely Gáspár Imre t. munkatársunk szerkesztésében közelebb megjelenend.”); **kötetközlések:** *Babérok. Magyar költészeti gyűjtemény.* Szerk. Gáspár Imre. 1877. 241. (Gáspár Imre jegyz.: „Az újkori költő csüggedése, ki többé nem látja, hogy az Ossian, Byron, Lenau s Petőfi által dalolt nagy érzelmek megértetnének. A költeményen bizonyos mély, tartalmas alapú hang vonul át, satyrája pedig átérzett fájdalommal párosul.”); Kor. 1902. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1904. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Paku 1944. (*Paralipomena* cikluscím alatt); NGB 1969. (1875-ös dátummal); NGB 1989. (1875-ös dátummal); VP 1996. (1875-ös dátummal);

A Komlós-kronológiában szerepel, csak az MTA (**K¹**)-kéziratot jelzi;

Szövegkritikai jegyzetek: dátumkor.: Garam-újfalú 1874. (az OSZK-kézirat alapján, eddig: 1875.);

A kézirat cím melletti bejegyzéseiből, valamint a verssel egyidőben leírt, de később született versekből nyilvánvaló (mindegyik közlés helye föl van tüntetve), hogy a variánsok közül az OSZK-beli Fol. Hung. 1858/20. jelzetű az utolsónak leírt változat, ezért lett az a **FSZ**;

K³ OSZK, Fol. Hung.-kézirat: (1. sor fölött, áth. *Szerelemről, szeretetről*); 1. vsz. 2. sor: *Szeretet*ről(áth., majd az áth. törölve) *dallani*. (fölötte áth. *Nem tudott az*); 4. vsz. 7. sor: (áth. *Csak poéta sem*) (a szórendcsere jelölve) *Csak poéta érti búdat*; 4. vsz. 8. sor: (áth. *S sem*) *S nem*; 5. vsz. 5. sor: (áth. *Förpességemet*) *Gyöngségemet*; 6. vsz. 1. sor: (áth. *Lelekem*) (fölötte áth. *Az eszmék*) (mellette, beszúrva, áth. *Vágyak*) (a szórendcsere jelölve) *Lelekem-ör* (jav. j) *ias viharja*;

Szövegváltozatok: **K¹** MTA-kézirat: egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központozásbeli elt.; 1. vsz. 1. sor: *szerelemről h. szerelemről*; 1. vsz. 2. sor: *Szeretetről dallani*; 1. vsz. 8. sor:

vész h. *vers*; 2. vsz. 1. sor: *A mit Ossján álmodik most*; 5. vsz. 5. sor: Gyöngeségemet h. *Törpeségemet*;

K² OSZK, Analekta-kézirat: kiemelésbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 1. vsz. 8. sor: vers h. *vész*; 2. vsz. 1. sor: *Mit Osssián álmodik most*; 3. vsz. 3. sor: beh h. *mily*; 3. vsz. gyaníta h. *gyanítá*; 3. vsz. 7–8. sor:

Panaszolni bánatunkat,

Amit senki meg nem ért!;

5. vsz. 4. sor: *Kapzsi nyegleség 's a bűn*; 5. vsz. 7. sor: Visszahívjam h. *Visszahíjjam*; a 6. vsz. hiányzik;

1. FL-közlés: egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 2. vsz. 1. sor: *Amit Osssián álmodik most*; 2. vsz. 2. sor: Ezeréves h. *Ezredéves*; 2. vsz. 7. sor: Nagy Széchenyi h. *Széchenyink*; 3. vsz. 3. sor: beh h. *mily*; 3. vsz. 6. sor: éjjelezni h. *éjelezni*; 3. vsz. 7–8. sor:

Panaszolni bánatunkat

Amit senki meg nem ért;

5. vsz. 4. sor: *Kapzsi nyegleség s a bűn*; 6. vsz. 4–8. sor:

Miljó tévedt bűnét.

Nem a szeretet sugára

Bolygó epigon dalom,

De a bánat, a lemondás,

A bocsánat, a szájalom;

2. Erdély-közlés: egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 2. vsz. 1. sor: *Amit Ósján álmodik most*;

3. Veszprém-közlés: négy nyilvánvaló elírás hibát javítottam: 1. vsz. 8. sor: vers h. *vész*; 2. vsz. 6. sor: Petőfi h. *Petőfy*; 3. vsz. 6. sor: rémekért h. *rémekért*; 4. vsz. 4. sor: neked h. *nézéd*; 5. vsz. 5. sor: *Törpeségemet daloljam?*;

Babérok-közlés: 6. vsz. 5–8. sor:

Nem a szeretet sugára

Bolygó epigon-dalom,

De a bánat, a lemondás,

A bocsánat, szájalom!;

VP-kiadás: ékezetbeli, központosásbeli elt.; 1. vsz. 2. sor: dallani h. *hallani*; 2. vsz. 1. sor: *Amit Osszián álmodik most*; 2. vsz. 2. sor: Ezer éves h. *Ezredéves*; 2. vsz. 2. sor: lent h. *bent*; 3. vsz. 3. sor: beh h. *mily*; 3. vsz. 7–8. sor:

Panaszolni bánatunkat,

Amit senki meg nem ért;

5. vsz. 4. sor: *Kapzsi nyegleség s a bűn*; 6. vsz. 4. sor: Annyi h. *Milljó*;

Magyarázatok: Reviczky saját verséről egy 1874-es, dátum nélküli, Gáspárnak írt levelében a következőképpen vélekedett: „Az »*Epigon*«-ban meglehet, hogy van érzés, de engem egyáltalán ki nem elégít; látszik, hogy csak játékból írtam. Olyan, hogy azt mondják rá: közölhető, legjobb esetben egy-két napig tetszik s azzal vége. – Szerző megirta, de kötetbe föl nem veszi. – Nem tudósítana kérem, megemlítette-é az omnipotens *Figyelő* s ha igen, mit szól hozzá?” (*Debreczeni Ellenőr* 1894. november 23. 273. sz.);

Vö. Reviczky Gyula dátum nélküli (szerintem 1876 végén), Komjáthy Jenőnek írt levelével: „Silányság az mind, amit én eddig összeírtam. Kár ebből ítéletetni. – Hol volt az Ön ízlése, mikor a »*Ne sirj*«-t olvasta? – Hisz az rettentő versezet! Egy jól kifeszített hólyagon hatalmasan lehet dobolni, de belül üres, mint az a vers. – Ezt, *Epigont*, »Őszi dalt írok«-ot s a többi e fajtájú versemet soha se veszem föl kötetembe. –” (OSZKKt. Levelestár, a kéziratírási rájegyzés szerinti 10. levél) – Egy másik, 1876. december 19-én, Dentán kelt levelében pedig: „Nagyon sajnálom, hogy (csak nem Gáspár után?) oly közepszerű versemet

nevezi genialisnak, minő az »Epigon.« Gáspár dicsér a »Babérok«-ban s az »Uj nemzedék«-ben és rosz verseimet mutatja be, mintha az volna szándéka, hogy dicséretei indokolatlanoknak látszassanak. Az ő anthológiáiból üres, középszerű poétának látszom s azóta majdnem haragszom, ha valaki az oly Epigon féle versemet dicséri.” Az 1874-es levélbeni vélekedés ismeretében egyáltalán nem csoda, ha Reviczky háborgott azon, hogy Gáspár éppen ezt a versét választotta be antológiába, amelyet ő valóban nem válogatott be egyik kötetébe sem. (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 15. levél);

A versről Rudnyánszky ezt írta Reviczkynek: „»Epigon«-nak nem vagyok barátja, azért elfogulatlanul szólva mégse tagadhatom el, hogy első olvasásra megismerni rajta a »Sátán« költőjének kezét.” (Őzdoge 1876. augusztus 7. – OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 1. levél);

Állítólag Reviczky ezt a versét is elküldte Vadnainak, aki gúnyos megjegyzés kíséretében utasította vissza közlését. Vadnaival való összeveszéséről bővebben lásd a *Sátán* [I.] magyarázataiban (lásd az *Iffjúságom* című kötetbéli párverse után);

Bizonyos viszont, hogy a vers egy változata volt az Arany Jánosnak küldött költemények kezdődarabja. (Az Aranynak küldött levélről bővebben a bevezető tanulmányban.)

Ossián nem álmodik már – Osszián alakjáról bővebben az *Arany János halálára* című vers magyarázataiban (lásd az *Iffjúságom* című kötet versei között);

Byron kinja, bős siráma, – Byron világvége-víziójáról bővebben *Az utolsó költő* [II.] (*Látomány*) című versének magyarázatában (lásd a *Magány* című kötet versei között);

S amiért Lenau megőrült, – Nicolaus Lenau (1802–1850) magyarországi születésű osztrák költő. 1844-ben elméje elborult, a döblingi szanatóriumban lett öngyilkos, ahová később Széchenyi is került. A romantika egyik legnevesebb alakja, akinek a magyar irodalomban hihetetlen hatása volt. Reviczky is fordított tőle. Reviczky élete utolsó éveiben egyre inkább megkedvelte, Korodát Arcóból értesítette, hogy Lenau költészetét egyre magasabbra értékeli;

nagy Széchenyi csüggedése – Utalás Széchenyi István betegségére és lelki-szellemi összeomlására, mely miatt 1848. szeptember 4-én a döblingi elmeegógyintézetbe került, ahol aztán haláláig élt. 1848. március 1-jétől, mikor naplójába bejegyezte: „Mundus se expediet”, Széchenyi hihetetlen lelki gyötrődéseken ment keresztül. Innentől állandósult folytonos tépelődése a haza és a birodalom sorsán. Széchenyi távlati célja az volt, hogy a Magyarországnak védeltséget biztosító Habsburg-monarchiát fenntartsa és stabilizálja. Emiatt óvta az országot a forradalomtól, illetve annak következményeitől, még ha az az általa ugyancsak óhajtott polgári átalakulás programját valósította is meg. Naplója szerint egyre kevésbé tudott szabadulni a nemzethalál víziójától;

Sárba hurczolt Heine mindent,

Ami jó, szép, tiszta, szent. – Utalás arra, hogy Heinrich Heine (1797–1856) késő romantikus költészetében iróniájával relativizált minden romantikus eszményt. Hatása óriási volt a magyar irodalomban. Leghíresebb műve, a *Dalok könyve* versei a magyar újromantikus lírikusok iránymutatója lett. Reviczky is több verset fordított belőle;

Szakirodalom: Vajthó 1938; Korompay, *Arany*.

(306.)

GÁSPÁR IMRÉHEZ (*G[aram]-[uj]falu, 1874. sept.*) – (1874. szeptember)

Kézirat: nincs;

Közlések: 1. Erdély 1874. november 26. 48. sz. 385. **FSZ**; 2. It 1933. 138.; **kötetközlések:** Paku 1944. (*Garamújfalu, 1874. sept.* alcímmel, tévesen az Erdély 1874. 221. oldalán jelzi a megjelenést); NGB 1969. (alcím n.); NGB 1989. (alcím n.); VP 1996. (*Gáspár Imréhez. Garamújfalu, 1874. sept.* címmel);

A Komlós-kronológiában szerepel, az Erdély-beli közlést jelzi, de csak 1874. novemberi datálással;

Szövegkritikai jegyzet: 1. Erdély-közlés: Rev. nevénel *-os megj.: „A »FL« s több szép-irodalmi lapban találkozáink már fiatal mts-unk nevével, kit G[áspár]. I[mre]. t. mts-unk serkentett leginkább azon tevékenységre, melyet fellépése óta kifejt. A budapesti nemes ifjúság munkakedvelő tagja legyen üdvözölve általunk. Szerk.”;

Szövegváltozatok: 2. It-közlés: ékezetbeli, központosásbeli elt.; 1. vsz. 1. sor: Magányombul h. *Magányomból*; 4. vsz. 1. sor: mily közönyös h. *mily könnyű*;

VP-kiadás: egybe-külön írásmódbeli, központosásbeli, ékezetbeli elt.; 1. vsz. 1. sor: Magányombul h. *Magányomból*; 4. vsz. 1. sor: mily közönyös h. *milyen szörnyű*;

Magyarázat: Gáspár Imréhez (1854–1910) való viszonyáról bővebben lásd az *Ifjúságom* című kötet bevezető magyarázatában és számos vers (pl. *Arva fiú [I.]*, *Papír-romok* stb.) jegyzetében;

Szakirodalom: Kristóf 1933.

(307.)

ŐSZI DALT IROK – [1874/1877]

Kézirat: MTAKKt. K 513/445/a 3–4. r. [a tisztázat valószínű ideje: 1875. november vége–december eleje, a kísérőlevél dátuma: 1875. december 7., Tompa Mihály-mottóval: *A híres költő annyi mint a csirke, / És szól ki vékonyan, ki vastagon!* (A Tompa-vers címe: *Elmélkedés egy levél felett*)];

Közlések: 1. FL 1874. október 14. 234. sz. 1019.; 2. TemL 1876. szeptember 21. 217. sz. (1.); **kötetközlések:** *Új nemzedék*. 1877. 212–214. **FSZ**; Kor. 1895. (*Paralipomena* cikluscím alatt, 1874-es dátummal); Kor. 1902. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1904. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Paku 1944. (*Paralipomena* cikluscím alatt); NGB 1969. (*Őszi dalt irok* címmel, 1875-ös dátummal); NGB 1989. (*Őszi dalt irok* címmel, 1875-ös dátummal); VP 1996. (*Őszi dalt irok* címmel, 1875-ös dátummal);

A Komlós-kronológiában szerepel, csak az MTA-kéziratot jelzi;

Szövegkritikai jegyzetek: dátumkor.: a kezdődátum 1874. (az FL-közlés alapján, eddig 1875.);

Azért választottam főszövegül az *Új nemzedék*-beli közlést, mert ez az utolsónak tűnő változat Reviczky életében, és a kéziratos változattól eléggé különbözik, tehát komoly átdolgozásról árulkodik;

Szövegváltozatok: MTA-kézirat: kiemelésbeli, kis-nagybetűs, egybe-külön írásmódbeli, helyesírási, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 1. vsz. 1. sor: lilimot h. *liljomot*; 1. vsz. 2. sor: a csillagot, meg holdsugár: h. *S a csillagot, a holdsugárt*; 1. vsz. 4. sor: hervadásról h. *hervadásról*; összes vsz. 8. sor: most h. *mostan*; 2. vsz. 5. sor: Sújgák h. *Bugják*; 3. vsz. 6. sor: A halál h. *S a halál*; 3. vsz. 7. sor: Óh h. *Ó*; 4. vsz. 1. sor: Sokan h. *Mások*; 4. vsz. 2. sor: – *Nállok fogy a legtöbb papír!*; 4. vsz. 5. sor: *Azok, miként geniek epések*; 4. vsz. 7. sor: *fejök epésebb h. fejök sötétebb*; 5. vsz. 2. sor: Unalmas h. *S unalmas*; 5. vsz. 3. sor: *Rőfszámra mérhető a jajja*; 6. vsz. 2. sor: *Egymásra mind irigykedik*; 7. vsz. 2. sor: *őszről szól h. őszről zeng*; 7. vsz. 7. sor: vár nem sokára h. *már nemsokára*; 7. vsz. 8. sor: *Én addig h. Mert addig*;

1. FL-közlés: egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központosításbeli elt.; 1. vsz. 2. sor: a csillagot, meg holdsugárt h. *a csillagot, a holdsugárt*; 2. vsz. 5. sor: Sűgják h. *Bugják*; 3. vsz. 6. sor: A halál h. *S a halál*; 4. vsz. 7. sor: fejök epésebb h. *fejök sötétebb*; 5. vsz. 2. sor: Unalmas h. *S unalmas*; 5. vsz. 3. sor: Két-három rőfre nyúl a jajja; 5. vsz. 4. sor: *És hangja pá-tosz, örülés*; 6. vsz. 5. sor: lenézi h. *bírálja*; 7. vsz. 2. sor: szól h. *zeng*; 7. vsz. 8. sor: Én addig h. *Mert addig*; minden vsz. utolsó sora: most egy h. *mostan*;

2. TemL-közlés: kis-nagybetűs, egybe-külön írásmódbeli, helyesírási, ékezetbeli, központosításbeli elt.; 1. vsz. 1. sor: lilomot h. *liljomot*; 1. vsz. 2. sor: a csillagot, meg holdsugárt h. *a csillagot, a holdsugárt*; 1. vsz. 4. sor: hervadásról h. *hervadásrul*; 1. vsz. 5. sor: saisonja h. *ivadja*; 1. vsz. 6–7. sor:

(Elárulom, habár titok.)

– Fészket a gólya cserbenhagyja;

1. vsz. 8. sor: *Tehát én őszi dalt írok*; 2. vsz. 1. sor: hiszen h. *mikor*; 2. vsz. 2. sor: *Mindenki hizik bánatán*; 2. vsz. 4. sor: *A hány hervadt levél a fán*; 2. vsz. 5. sor: Sűgják h. *Bugják*; 2. vsz. 5. sor: keservök h. *keservük*; 2. vsz. 7. sor: *Kaczagva is zokogni elvük...*; 2., 3., 4., 5., 6., 7. vsz. 8. sor: most egy h. *mostan*; 3. vsz. 2. sor: *Sebaj, hogy nem is élt soha*; 3. vsz. 6. sor: A halál h. *S a halál*; 4. vsz. 1–2. sor:

Hát még akik filozofálnak!...

Ezeknek kell csak sok papír!;

4. vsz. 5. sor: *Mások, miként zsenik epések*; 4. vsz. 7. sor: Szívöknél h. *Szívüknél*; 4. vsz. 7. sor: fejök epésebb h. *fejük sötétebb*; 5. vsz. 2. sor: Unalmas h. *S unalmas*; 5. vsz. 3. sor: *Rőfszámra mérhető a jajja*; 5. vsz. 6. sor: *Petőfit bántja vajmi sok*; 6. vsz. 2. sor: *Egymásra mind irigykedik*; 7. vsz. 7. sor: vár h. *már*; 7. vsz. 8. sor: *Én addig őszi dalt írok*;

VP-kiadás: helyesírási, kis-nagybetűs írásmódbeli, ékezetbeli, központosításbeli elt.; 1. vsz. 1. sor: lilomot h. *liljomot*; 1. vsz. 2. sor: a csillagot, meg holdsugárt h. *a csillagot, a holdsugárt*; 1. vsz. 4. sor: hervadásról h. *hervadásrul*; 1. vsz. 5. sor: saisonja h. *szezonja*; 1. vsz. 6–7. sor:

Tudják ezt a redaktorok.

Most őszi vers jön épp kapóra;

2. vsz. 3. sor: poétáskodás h. *borzas óriás*; 2. vsz. 5. sor: Sűgják h. *Bugják*; 2. vsz. 7. sor: *Jagatni (rossz rímekben!) elvük...*; 3. vsz. 3. sor: És h. *De*; 3. vsz. 6–7. sor:

(*Sírok-ra rímelik: sírok*).

Ha kellenének a halálnak...;

4. vsz. 1. sor: *Hát még akik filozofálnak!*; 4. vsz. 5. sor: geniek h. *zsenik*; 4. vsz. 7. sor: fejök epésebb h. *fejök sötétebb*; 5. vsz. 2. sor: Unalmas h. *S unalmas*; 5. vsz. 3–4. sor:

Rőfszámra mérhető a jajja,

És hangja pátosz, örülés;

5. vsz. 5. sor: Heinéra hoz blamaget h. *Heinére hoz blamázt*; 5. vsz. 6. sor: *Petőfit bántja vajmi sok*; 6. vsz. 2. sor: *Egymásra mind irigykedik*; 6. vsz. 4. sor: *És „elvan nyomva” mindegyik*; 7. vsz. 2. sor: szól h. *zeng*; 7. vsz. 4. sor: refraint h. *refrént*; 7. vsz. 7. sor: tavasz vár h. *tavasz már*; 7. vsz. 8. sor: Én addig h. *Mert addig*; minden vsz. utolsó sora: most egy h. *mostan*;

Magyarázatok: Reviczky Gyula dátum nélküli (szerintem 1876 végén írt) levelében írta Komjáthy Jenőnek: „Silányság az mind, amit én eddig összeírtam. Kár ebből ítélgetni. – Hol volt az Ön ízlése, mikor a »Ne sirj«-t olvasta? – Hisz az rettentő versezet! Egy jól kifeszített hólyagon hatalmasan lehet dobolni, de belül üres, mint az a vers. – Ezt, Epigont, »Őszi dalt írok«-ot s a többi e fajtájú versemet soha se veszem föl kötetembe. –” (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 10. levél)

A *Figyelő* lapszemléjében, amelyben Szana Tamás szerkesztő idézte az 5. versszakot is, így írtak a versről: „Szinte csodálatos, hogy ily viszonyok közt lábra nem kap a költészet-

ben az ö n g u n y , ami legalább a kritikának dolgát könnyítené meg. A Fővárosi lapok 234. számában olvastam egy ilyirányu verset, melyben Reviczky Gyula szatirizálja a modern költői tehetlenséget! [...] hanem figyelmeztetjük a szerzőt, hogy ha az ifju irodalomnak csak az »akademia bírálása« volna a gyengéje, azért inkább dicséretet, mint szatirát érdemelne. Különben is ő a »magyar költészet, e kopár fa, bus hervadásán sir«, s ebbe a kifordított elegiába nem illik a más térre csapó tendentia.” (1874. 514.);

A versben említett alakokat érdekes összevetni az *Epigon* című versben előforduló nevekkel: Reviczky itt is említi Byront, Heinét és Petőfit (csak Lenau, Ossián és Széchenyi neve hiányzik). A névsor híven mutatja a fiatal Reviczky legkedvesebb kiválasztottjait, költőit, akiket – különösen munkásságának első évtizedében – igyekezett úgy kiválasztani, hogy ne csak költészetük, poétai teljesítményük lehessen számára mérvadó, de életük, sorsuk párhuzamaiban is ráismerhessen önmagára. Reviczkynek ez a példakeresése különös fontossággal bírt, hiszen egyrészt tökéletes árvasága miatt saját környezetében nem talált magának sem társakat, sem támaszt adó példákat. Másrészt pokoli szegénysége miatt nem tudott egyetemre járni, igazi autodidaktaként képezte magát, s felfokozott bizonyításvágyát egész életében nem sikerült leküzdenie;

redaktor (A VP-kiadásban) – Szerkesztő;

saison (fr.) – Szezon, időszak;

blamage (fr.) – Baklövés, felsülés, szégyen;

Tímon, Timon – Lásd az *Ifju pesszimizmának* című vers magyarázataiban (a *Magány* című kötet versei között);

Szakirodalom: Vajthó 1938; Korompay, *Arany*.

(308.)

BÁBEL – [1877/1875]

Kézirat: MTAKKt. K 513/445/a 12. r. (a vers alá Reviczky kézzel odaírta: „1874.”, a tiszta-
zat valószínű ideje: 1875. november vége–december eleje, a kísérőlevél dátuma: 1875.
december 7.) **FSZ**;

Közlések: Nagyvárad 1875. szeptember 4. 202. sz. (1.); **kötetközlések:** Kor. 1895. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1902. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1904. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Paku 1944. (*Paralipomena* cikluscím alatt); NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, az MTA-kéziratot jelzi;

Szövegkritikai jegyzet: dátumkor.: 1874. (az MTA-kézirat dátuma alapján, eddig d. n.);

Szövegváltozat: Nagyvárad-közlés: kis-nagybetűs, egybe-külön írásmódbeli, helyesírási, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 1. vsz. 4. sor: Te h. Egy; 1. vsz. 5–7. sor:

A szerelemnek nincs itt már bűbája,

Jelentőségét elveszté a menny.

Nem lehet ott az érzelem hazája;

2. vsz. 1. sor: *Rajongó voltam s azt hittem sokáig;*; 2. vsz. 2. sor: égi h. *büszke*; 2. vsz. 4. sor: *S hogy ott nagy tetté a jutalom;*; 2. vsz. 8. sor: Aristídes h. *Arisztidész*; 3. vsz. 1–2. sor:

Mért nem maradtam a pórnép körében;

Ugy most nem látnám ezt a Sodomát;

3. vsz. 3. sor: ezrek h. *ezek*; 4. vsz. 4. sor: *De nem kaczagom, mert nem érthetem;*; 4. vsz. 6. sor: *vágyom h. tudnék*; 5. vsz. 2–4. sor:

*És nyomorultnak érzem magam.
Szívemben a vihar harangja kondul,
Lelkemnek óriási búja van.;*

VP-kiadás: egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központosításbeli elt.; 1. vsz. 4. sor: Te h. Egy; 1. vsz. 5. sor: *A szerelemnek nincs itt már bűbája*; 3. vsz. 3. sor: ezek h. ezek;

Magyarázatok: *Bábel* – Lásd *Az utolsó költő [II.]* (a *Magány* című kötet versei között) című vers magyarázataiban;

pantheon (gör.) – Az istenek és a hősök közös tiszteletére emelt templom, emlékhely;

Aristides, Aisztidesz, Ariszteidész (i. e. 540 k. – 468) – Athéni hadvezér, 'az igazságos' jelzőt ragasztották nevéhez feddhetetlensége miatt;

Brutus, Marcus Iunius (i. e. 80 k. – 42) – Római államférfi, Julius Caesar híve, majd az ellene szervezett összeesküvés egyik vezetője;

Cornelia – Faustus Cornelius Sulla (i. e. 138–78) római hadvezér kétes erkölcsű iker-testvére. Lehetséges azonban, hogy Tiberius Sempronius Gracchus feleségéről van szó, aki a két Gracchus-testvér, Tiberius (Kr. e. 162–133) és Gaius (Kr. e. 153–121) anyja volt. A vershelyzet bűnről szól, így valószínűbbnek látszik az első lehetőség;

Szodoma – Lásd a *Tulélek én minden csalódást* című versek magyarázataiban (az *Iffjúságom* kötet versei között);

Sebzetten itt bolyongok félbolondul,
Bolondok közt a félbolond magam. – Vö. *A bolondok házából* című verssel (lásd az *Iffjúságom* versei között);

És halni gyáva, – Esetleges áthallás Petőfi Sándor *Nemzeti dal*ának 18. során: *Ki most, ha kell, halni nem mer* (PSÖM III. 1951. 38.);

Sámson – A Bibliában Izráel vezére az i. e. 12. században, Izráel bírának egyike. Az Úr arra választotta ki, hogy népét megszabadítsa a filiszteusoktól. A legenda szerint ereje a hajában, illetve abban volt, hogy soha nem vágja le haját. Szerelme, a filiszteus Delila kicsalta belőle titkát, s így sikerült őt legyőzni (*Bírák könyve* 14–16).

Szakirodalom: Vajthó 1938; Korompay, *Arany*.

Magyarázat: az összetartozó versek egyes részei eltérő időben keletkeztek, ezért kerültek külön rovatba.

BETEG DALOK

(309.)

1. *[MEGCSÓKOLTÁL BETEGEN, SOVÁRAN...] – [1874–1875?]

(310.)

3. *[BETEG VAGYOK, MEGHALNI KÉSZEN...] – [1874–1875?]

(311.)

5. *[KÉT HOSSZU ÉV UTÁN REÁD TALÁLTAM...] – [1874–1875?]

(312.)

6. *[UGY KERÜLŐK MINDEN ROKONT, BARÁTOT...] – [1874–1875?]

Kézirat: Levélben (Reviczky – Koroda Pálnak, h. és d. n., OSZKKt. Levelestár, a kézirat-tári rájegyzés szerinti 13. levélben) **FSZ**;

Szövegkritikai jegyzetek: A levél és a versek utalásai szerint a versek 1874–1875 táján íródhattak. A 2. és a 4. számú verset Reviczky nem küldte el ebben a levélben;

A 3. vers számjelzése átvitva: a 2. h. 3.; 5. vers 1. vsz. 4. sora: (átírva: Csá h.) *Bámultalak*; a kéziratban a 3. vsz. 3. sorában a *senki* szót mindkét esetben *í*-vel írta Reviczky;

Magyarázat: Reviczky levelében egy felsorolásban említette a vers címét, s jelezte, hogy a *Magyar Bazárban* fog megjelenni. A lapban nem találtam a verseket;

A 6. verset vö. az *Emlékek* 4. darabjával.

CSEVEGÉSEK

Kötetközlések: Kor. 1895. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1902. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1904. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Paku 1944. (*Paralipomena* cikluscím alatt, az 1. vers *Gyűlöltem embert és világot...* kezdettel; 2. *Nem az irigység szól belőlem...* kezdettel); NGB 1969. (az 1. vers *Gyűlöltem embert és világot...*, a 2. vers *Nem az irigység szól belőlem...* kezdettel); NGB 1989. (*Csevegések 1–3.* címmel, a 4. vers jelölése eltűnt, így a 3. és a 4. vers egybemosódott, az 1. *Gyűlöltem embert és világot...*, a 2. *Nem az irigység szól belőlem...* kezdettel); VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, de csak az MTA-kéziratot (1. vers) jelzi;

Magyarázat: A Reviczky halála utáni szövegkiadási hagyomány miatt hagytam közös cím alatt a verseket. Nincs rá adat, mi alapján került közös cím alá a négy vers, hiszen együtt nem jelentek meg sehol Reviczky életében. Tulajdonképpen négy különböző versként vettem föl őket, hiszen a főszövegek kiválasztása is eltérő szempontok alapján volt lehetséges.

(313.)

1. [GYÜLÖLTEM EMBERT ÉS VILÁGOT...] – [1874/1875]

Kézirat: MTAKKt. K 513/445/a 2. r. (1874-es dátummal, a 2. *Nem az irigység szól belőlem...* kezdetű verssel együtt, a tisztázat valószínű ideje: 1875. november vége–december eleje, a kísérőlevél dátuma: 1875. december 7.) **FSZ**;

Közlések: 1. ÚjId 1875. március 6. 10. sz. 110. (*I–II.* alcímmel, a versek külön cím n.);

2. MSzemle 1891. június 21. 290.;

Szövegkritikai jegyzet: dátumkor.: 1874. (az MTA-kézirat alapján, eddig 1875.);

Szövegváltozatok: 1. ÚjId-közlés: helyesírási, központosásbeli elt.; 2. vsz. 4. sor: S szívében h. *Szívében*;

2. MSzemle-közlés: egybe-külön írásmódbeli, központosásbeli elt.; 1. vsz. 3. sor: vivtam h. *vittam*; 2. vsz. 1. sor: képes h. *tudhat*;

VP-kiadás: helyesírási, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 1.vsz. 4. sor: látván h. *látva*; 2. vsz. 4. sor: *Dala bocsánat, béke szőja*.

Szakirodalom: Vajthó 1938; Korompay, Arany.

(314.)

2. [NEM AZ IRIGYSÉG SZÓL BELŐLEM...] – [1874/1875]

Kézirat: MTAKkt. K 513/445/a 2. r. (1874-es dátummal, az 1. *Gyülöltem embert és világot...* kezdetű verssel együtt, a tisztázat valószínű ideje: 1875. november vége–december eleje, a kísérőlevél dátuma: 1875. december 7.) **FSZ**;

Közlés: ÚjId 1875. március 6. 10. sz. 110. (*I–II.* alcímmel, a versek külön cím n.);

Szövegkritikai jegyzet: dátumkor.: 1874. (az MTA-kézirat alapján, eddig 1875.);

Szövegváltozatok: ÚjId-közlés: központosásbeli elt.;

VP- kiadás: helyesírási, központosásbeli elt.; 1. vsz. 4. sor: legyen h. *légyen*; 2. vsz. 2. sor: S ne h. *Ne*.

(315.)

3. [NEM IS VOLT MÉG VALAMI RÉGEN...] – [1875. december 19. előtt]

Közlés: 1. Divat-Nef 1875. december 19. 42. sz. 331. (*Csevegések I–II.* címmel, *II.* a *Zene-szót hoz a kőszá szellő* kezdetű vers) **FSZ**; 2. OroshK 1892. dec. 17. 51. sz. 3. (Szerk. megj.: „Reviczky Gyula öröke. Nagy költőnk, Arany János jutott eszünkbe, ki halála előtt azért nem adott ki többé verseket, »hogy ne haljon meg mint koldus, aki semmit sem hagyott« – midőn a korán elhalt Reviczky Gyulának e gyönyörű költeményét a Magyar Nők Lapja karácsonyi szalonjában olvastuk. E remek költemény hiányzik Reviczky összes köteteiből. A Magyar Nők Lapja karácsonyi szalonja közli a költő 20 éves korbéli arcképét és a vers kéziratának facsimiléjét is. A gyönyörű költeményt sietünk közölni olvasóinkkal.”)

A Komlós-kronológiában szerepel, a *Divat-Nef*-beli közlés jelezve;

Szövegváltozatok: OroshK-közlés: központosásbeli, ékezetbeli elt.; 1. vsz. 2. sor: se h. *sem*; 1 vsz. 3–4. sor: *Veled sétáltam kint a réten, Terólad irtam verseket*;

3. vsz. 1–2. sor: *Hogy vártam, hívtam azt a percet*;

Mikor, ha majd nagyok leszünk;

3. vsz. 3. sor: *Hogy majd h. Téged*;

3. vsz. 4. sor: *S a pap előtt megesküszünk*.

4. vsz. 1. sor: rá egy rövid évre h. *röpke év után*; 5. vsz. 1. sor: *Megnyugszom ime, bárha sirva*;

VP-közlés: egybe-külön írásmódbeli, központosásbeli elt.; 1. vsz. 2. sor: se h. *sem*; 1. vsz. 3. sor: *Veled sétáltam kint*; 1. vsz. 4. sor: Otthon meg h. *És rólad*; 2. vsz. 3. sor: S ez h. *Ez*; 3. vsz. 1. sor: számitottam h. *vártam, híttam*; 3. vsz. 2. sor: *Mikor, ha majd nagyok leszünk*; 3. vsz. 3. sor: *Hogy majd h. Téged*; 3. vsz. 4. sor: *S a pap előtt megesküszünk*; 4. vsz. 1. sor: *Elváltunk, s röpke év után már*; 5. vsz. 1. sor: *Megnyugszom ime, bárha sirva*;

Magyarázat: A *Magyar Nők lapja* karácsonyi számában, melyre hivatkozik az *Orosházi Közlöny*, Reviczky fényképe és *Válás* című verse található, ez a vers nem. E bizonytalanság miatt meghagytam **FSZ**-nek a *Divat-Nefeletts*-beli változatot;

Szakirodalom: A Koroda-kiadásokból hiányzó vers lelőhelyét közölte Komlós, *It* 1955.

(316.)

4. [KÉRLEK, NE ZENGJETEREK POÉTÁK...] – [1874/1875]

Kézirat: MTAKKt. K 513/445/a 9. r. (1874-es dátummal, az *Ideális perczek* 5. címmel és alcímmel, együtt 4 verssel: a *Szívemből téptem ezt a dalt...*, *Szép s ifju volt...*, *Tudnék bár...*, *Zeneszót hoz a kósza szellő...* kezdetűekkel, a versek külön cím n., a tisztázat valószínű ideje: 1875. november vége–december eleje, a kísérőlevél dátuma: 1875. december 7.) **FSZ**;

Közlés: Esztergom 1875. szeptember 12. 37. sz. 1. (*Kérlek...* címmel);

Szövegkritikai jegyzet: dátumkor.: 1874. (az MTA-kézirat alapján, eddig 1875.);

Szövegváltozatok: Esztergom-közlés: ékezetbeli, központosásbeli elt.;

VP-közlés: helyesírási, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 2. vsz. 2. sor: *higgyetek h. higgyetek*; 2. vsz. 4. sor: *Nem érti a ti könnyetek!*;

Magyarázatok: A Vadnaival való vita állítólag ezen a versen, illetve annak visszaküldésén robbant ki. Vö. a *Sátán [III.]* című vers magyarázataival (lásd az *Ifjuságom* című kötet versei között). Koroda a vers kapcsán a következőképp emlékezett: „...e 10 soros kis versnek egész története van. [...] E verset Reviczky a »Fővárosi Lapok«-ba küldte be, melynek szerkesztője őt, mikor »A humor pszichológiája« című tanulmánya megjelent, buzdító levélben kereste fel. De úgy látszik, kedvező véleménye Reviczkyról nagyot változott, mikor látta rajta, hogy a nyomor mennyire szalonképtelenné tette őt. Gunyos szerkesztői üzenettel utasította vissza. Erre Reviczky nagyon felháborodott és azt írta neki, hogy tiz év múlva majd más modorban fog róla nyilatkozni, ha addig nem ismerkedik meg valamely kétségbeesett pillanatban egy kis puskaporral. Erre Vadnai sietett vele minden összekötést megszakítani.” (*Magyar Szemle* 1891. 2. sz. 299.);

Diákkorában Koroda egy d. n., de kikövetkeztethetően Reviczkynek az 1874. február 16-i levelére válaszolva ezt írta a versről: „A csevegésekből 1, bár a 2ik strofa megjárja, rossz, a 2 szellemdús, a 3 igen szép. Legjobb magyar verseidhez számítanám.” (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári jelzés szerinti 24. levél);

Gáspár 1876. augusztus 9-i, Hajnikon kelt levelében reagált a versre: „»Csevegés« szép; hatott rám is, mint Dengire [Dengi János]. Itt kezdődik a hivatás, sok szerencsét.” (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári jelzés szerinti 34. levél)

(317.)

MEA CULPA [I.]** – [1875. május 30. előtt]**Változatok:** **A.** *Mea culpa!* [III.], **FSZ:** MTAKKt. K 513/445/a 15. r.; **B.** *Mea culpa* [III.], **FSZ:** Délibáb 1877. június 15. 11. sz. 84–85. **C.** *Mea culpa* [IV.], **FSZ:** Kor. 1902.;**Kézirat:** OSZK Analekta 5130. r. (a verzón az *Árva fiú* és *Az Ideális percek*ből című versek, fekete tintával, a lap alján rájegyzés: „Ily című vers nincs felvéve a Koroda Pál-féle összes költemények közé (Athenaeum, 1895.) Komjáthy Vidor 1909. XII/18.” – az írásból nehezen lehet eldönteni, Reviczkyé-e.) **FSZ;*Közlés:** Divat-Nef 1875. május 30. 13. sz. 97.;

A Komlós-kronológiában szerepel, csak az MTA-kéziratot jelzi;

Szövegváltozat: Divat-Nef-közlés: kis-nagybetűs írásmódbeli, helyesírási, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 2. vsz. 3. sor: jajdul h. *jajdult*; 3. vsz. 4. sor: naplopó leszek h. *naplopó legyek*; 3. vsz. 5. sor: esti imára h. *estimára*;**Magyarázat:** *Mea culpa* (lat.) – 'Az én bűnöm.' A katolikus liturgia része. („Mea culpa, mea culpa, mea maxima culpa.”)

(318.)

***MEA CULPA! [II.]** – (1875)**Változatok:** **A.** *Mea culpa* [I.], **FSZ:** OSZK Analekta 5130. r.; **B.** *Mea culpa* [III.], **FSZ:** Délibáb 1877. június 15. 11. sz. 84–85.; **C.** *Mea culpa* [IV.], **FSZ:** Kor. 1902.;**Kézirat:** MTAKKt. K 513/445/a 15. r. (a vers alatt az 1875-ös évszám, a tisztázat valószínű ideje: 1875. november vége–december eleje, a kísérőlevél dátuma: 1875. december 7.) **FSZ;**

A Komlós-kronológiában szerepel, csak az MTA-kéziratot jelzi;

Szöveggkritikai jegyzetek: MTA-kézirat: 1. vsz. 4. sorban egy nyilvánvaló elírást javítottam: Én vagy h. *Én vagyok*.**Szakirodalom:** Vajthó 1938; Korompay, *Arany*.

(319.)

***MEA CULPA [III.]** – [1877. június 15. előtt]**Változatok:** **A.** *Mea culpa* [I.], **FSZ:** OSZK Analekta 5130. r.; **B.** *Mea culpa!* [II.], **FSZ:** MTAKKt. K. 513/445/a 15. r.; **C.** *Mea culpa* [IV.], **FSZ:** Kor. 1902.;**Kézirat:** nincs;**Közlések:** 1. Délibáb 1877. június 15. 11. sz. 84–85. **FSZ;** 2. OrszVil 1890. január 4. 1. sz. 3. (*Mea culpa!* címmel, *A költő kézirati hagyatékából* alcímmel);**Szövegváltozatok:** OrszVil-közlés: egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 1. vsz. 2. sor: hiába h. *hijába*; 1. vsz. 2. sor: szemembe h. *a szemembe*; 1. vsz. 5. sor: mely h. *ha*; minden vsz. 7. sor: fájdalomból h. *fájdalombul*; 3. vsz. 5. sor: Szeretetért h. *Szeretetér*; 4. vsz. 3–4. sor:*De részemet a kínból is kivettem;**Hibáimmal fölér a bánatom;*4. vsz. 5. sor: mégsem h. *meg sem*; 4. vsz. 7. sor: *Csupán a jókat áldja meg a végzet.*

(320.)

MEA CULPA! [IV.] – [d. n.]

Változatok: **A.** *Mea culpa* [I.], **FSZ:** OSZK Analekta 5130. r.; **B.** *Mea culpa!* [III.], **FSZ:** MTAKKt. K. 513/445/a 15. r.; **C.** *Mea culpa* [III.], **FSZ:** Délibáb 1877. június 15. 11. sz. 84–85.;

Kézirat: nincs;

Kötetközlések: Kor. 1902. (*Mea culpa* címmel, *Paralipomena* cikluscím alatt) **FSZ;** Paku 1944. (*Mea culpa* címmel, *Paralipomena* cikluscím alatt); NGB 1969. (*Mea culpa* címmel); NGB 1989. (*Mea culpa* címmel); VP 1996. (*Mea culpa* címmel);

Szövegkritikai jegyzet: A dátumra vonatkozóan nincs semmilyen adat. Az átdolgozás ideje ismeretlen, a vers [I.] és [II.] változata 1875-ös;

Szövegváltozatok: VP-kiadás: helyesírási, ékezetbeli, központosásbeli elt.; a négy ismert vsz.-ból csak két vsz. közölve.

(321.)

EGY FIÚNAK – [1875/1876]

Kézirat: MTAKKt. K 513/445/a 3. r. (a tisztázat valószínű ideje: 1875. november vége–december eleje, a kísérőlevél dátuma: 1875. december 7.);

Közlések: 1. Esztergom 1875. június 27. 26. sz.; 2. Veszprém 1876. december 17. 51. sz. 1. **FSZ;** **kötetközlések:** *Arany Bánya az olvasni szerető ifjúság számára.* Szerk. Dolinay Gyula. Bp. 1875.; Kor. 1895. (*Gyermekversek* cikluscím alatt); Kor. 1902. (*Gyermekversek* cikluscím alatt); Kor. 1904. (*Gyermekversek* cikluscím alatt); Paku 1944. (*Gyermekversek* cikluscím alatt); NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, csak az MTA-kéziratot jelzi;

Szövegkritikai jegyzetek: dátumkorr.: 1875. (az MTA-kézirat alapján, eddig: 1876.), a kéziratbeli változaton Reviczky – bizonyíthatóan később – sokat változtatott, ezért nem azt tekintettem **FSZ**-nek;

Szövegváltozatok: MTA-kézirat: egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 1. vsz. 2. sor: megismítani h. *megsimítani*; 2. vsz. 1. sor: homlokomról h. *homlokomrúl*; 2. vsz. 2. sor: Simítsd el ezt a h. *Üzd el a lomha*; 3. vsz. 3. sor: törött h. *roncsolt*; 3. vsz. 4. sor: kétkedés h. *józanság*; 4. vsz. 1. sor: bizalom h. *munkakedv*; 5. vsz. 2–4. sor:

S jegyezd meg intő szavamat;

Hogy mint engem ne tépjén önvád.

Becsüld meg ifjúságodat.;

1. Esztergom-közlés: központosásbeli elt.; 1. vsz. 2. sor: *Hadd megismítani szóghajad*; 2. vsz. 2. sor: *Üzd el a lomha felleget*; 3., 4. vsz. *Tiéd h. Tied*; 3. vsz. 3. sor: *roncsolt h. törött*; 3. vsz. 4. sor: *józanság h. kétkedés*; 4. vsz. 1. sor: *Tiéd az élet, a jövőendő*; 4. vsz. 2. sor: *még h. míg*; 4. vsz. 3. sor: *Tiéd a munkakedv, kitartás*; 5. vsz. 2–4. sor:

S jegyezd meg intő szavamat

Hogy mint engem, ne tépjén önvád

Becsüld meg ifjúságodat.;

Arany Bánya-közlés: ékezetbeli, központosásbeli elt.; 1. vsz. 2. sor: *S hadd h. Hadd*; megismítani h. *megsimítani*; 2. vsz. 2. sor: *Simítsd h. Üzd*; 3. vsz. 3. sor: *törött h. roncsolt*; 3. vsz. 4. sor: *kétkedés h. józanság*; 4. vsz. 1. sor: *Tied a bizalom, kitartás*; 4. vsz. 3. sor: *Tied a munkakedv, kitartás*; 5. vsz. 2–4. sor:

S jegyezd meg intő szavamat.

Hogy mint engem, ne tépjén önvád:

Becsüld meg ifjúságodat.

VP-közlés: egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 1. vsz. 2. sor:

S hadd megsimítani h. *Hagyd megsimítani*; 2. vsz. 1. sor: homlokomról h. *homlokomrul*; 2. vsz. 2. sor: Simítsd el ezt a h. *Úzd el a lomha*; 3–4. vsz. végig: Tied h. *Tiéd*; 3. vsz. 3. sor: törött h. *roncsolt*; 3. vsz. 4. sor: kétkedés h. *józenság*; 4. vsz. 1. sor: bizalom h. *munkakedv*; 5. vsz. 3–4. sor:

*S még hallgatom vidám regédet,
Majd addig én is álmodom.;*

Szakirodalom: Vajthó 1938; Korompay, *Arany*.

(322.)

ELŐRE TUDTAM... – [1875. július 25. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: CsalKör 1875. július 25. 30. sz. 701. (*Ideális perczek [III.]* cím alatt) **FSZ**; **kötet-közlések:** VP 1996.;

Szövegváltozatok: VP-közlés: ékezetbeli, központosásbeli elt.; 2. vsz. 5. sor: és h. s.

(323.)

FALUSI DAL – [1875. augusztus 20. előtt]

Kézirat: MTAKKt. K 513/445/a 3. r. (a tisztázata valószínű ideje: 1875. november vége–december eleje, a kísérőlevél dátuma: 1875. december 7.) **FSZ**;

Közlések: HasznM 1875. augusztus 20. 6. köt. 21. füz. 3.; **kötetközlések:** Kor. 1902. (*Gyermekversek* cikluscím alatt); Kor. 1904. (*Gyermekversek* cikluscím alatt); Paku 1944. (*Gyermekversek* cikluscím alatt); NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, csak az MTA-kéziratot jelzi;

Szövegkritikai jegyzet: dátumkor.: 1875. (az MTA-kézirat alapján, eddig pontos d. n.); **Szövegváltozatok:** HasznM-közlés: központosásbeli elt.; 1. vsz. 4. sor: *S vig társaságban él-deünk*; 3. vsz. 5. sor: el nem lobog h. *végsőt lobog*; 5. vsz. 5. sor: De nem lehet boldogtalan h. *Az nem boldogtalan*;

VP-kiadás: ékezetbeli, központosásbeli elt.; 1. vsz. 4. sor: *S a pihenés öröm nekünk*; 3. vsz. 3. sor: meséz h. *mesél*; az utolsó vsz. hiányzik;

Szakirodalom: Vajthó 1938; Korompay, *Arany*.

(324.)

***EGY FIATAL LEÁNYNAK** – (1875. szeptember 2.)

Kézirat: nincs;

Közlés: Esztergom 1875. szeptember 5. 36. sz. 2. (a vers alatt: „1875. sept. 2.”) **FSZ**.

(325.)

***BEH FURCSA... [I.]** – [1875. szeptember 19. előtt]

Változat: *Beh furcsa [II.]*, **FSZ:** Kor 1902.;

Kézirat: MTAKKt. K 513/445/a 13–14. r. (a vers alatt az 1875-ös évszám, a tisztázata valószínű ideje: 1875. november vége–december eleje, a kísérőlevél dátuma: 1875. december 7.) **FSZ**;

Közlés: Divat-Nef 1875. szeptember 19. 29. sz. 226.;

Szövegkritikai jegyzetek: MTA-kézirat: minden vsz. 1. sor: (áth. ~~én-költő~~) (fölötte) *poéta*; 4. vsz. 4. sor: (áth. *Mint egy pár léha irigyem*) (alatta) *Mint nyomtatásban a nevem*;

Szövegváltozatok: Divat-Nef-közlés: helyesírási, ékezetbeli, központosásbeli elt.; minden vsz. 1. sor: poéta h. *én költő*; 1. vsz. 3. sor: *Te éretted egykor a jövőről*; 1. vsz. 5. sor: álmainnak h. *vágyaimnak*; 2. vsz. 3. sor: látod h. *már*; 2. vsz. 4. sor: És most az emlék h. *Egy rövid emlék*

lett; 3. vsz. 8. sor: hiában él h. *hiába él*; 4. vsz. 3. sor: dicsőségből h. *dicsőségből*; 4. vsz. 4. sor: *Mint cifra nyomtatott nevem*; 4. vsz. 8. sor: Eljősz-e h. *Eljön-é*;

Magyarázat: *kadencia*, *kádencia* – Lásd a *Diákélet* című vers (a *Magány* versei közt) magyarázataiban;

Szakirodalom: Vajthó 1938; Korompay, *Arany*.

(326.)

BEH FURCSA... [II.] – [d. n.]

Változat: *Beh furcsa* [I.], **FSZ:** MTAKKt. K 513/445/a 13–14. r.;

Kézirat: nincs;

Kötetközlések: Kor. 1902. (*Paralipomena* cikluscím alatt, *Beh furcsa...* címmel) **FSZ;** Kor. 1904. (*Paralipomena* cikluscím alatt, *Beh furcsa...* címmel); Paku 1944. (*Paralipomena* cikluscím alatt, *Beh furcsa...* címmel); NGB 1969. (*Beh furcsa...* címmel); NGB 1989. (*Beh furcsa...* címmel); VP 1996. (*Beh furcsa...* címmel);

A Komlós-kronológiában szerepel, csak az MTA-kéziratot jelzi, *Be furcsa* címmel;

Szövegkritikai jegyzet: A dátumra vonatkozóan nincs semmilyen adat. A Koroda-kiadások hagyománya és a versváltozat szerint soroltam ide;

Szövegváltozat: VP-kiadás: ékezetbeli, központosásbeli elt.; 2. vsz. 7. sor: Oh h. *Ó*.

(327.)

MESSIÁSVÁRÓK – (1875)

Változat: *Ne sírj, ne sírj...* címmel, **FSZ:** ÚjId 1876. július 15. 29. sz. 339. (lásd a kötetben meg nem jelent, 1876-os versek között);

Kézirat: OSZKKt. Fol. Hung. 1858/20. r.–v. (a vers alatt: Denta 1875.) „Új idők”, fekete tintás, a lap rectóján az *Epigon* című vers) **FSZ;**

Kötetkiadás: VP 1996. jegyzeteiben (a vers a jegyzetekben közölve, Denta, 1875. dátummal, a *Ne sírj, ne sírj...* című versváltozat pedig a főszövegben);

Szövegkritikai jegyzet: dátumkor.: 1875. (az OSZK-kézirat szerint, eddig: 1877.);

Szövegváltozatok: VP-kiadás: helyesírási, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 1. vsz. 3. sor: ily h. *oly*; 2. vsz. 1. sor: bánatos h. *bánatot*; 2. vsz. 2. sor: lány h. *láng*; 3. vsz. 2. sor: Számomra h. *Számunkra*; 4. vsz. 1. sor: nem h. *sem*; 6. vsz. 1. sor: Nem látod azt a h. *Nem látod-e a*; Messiás h. végig *Mesiás*;

Magyarázatok: A kéziraton szereplő *Új Idők*-hivatkozás a *Ne sírj, ne sírj...* című vers publikációja;

Reviczky ezt írta Korodának a versről: „Mindenekelőtt tudnod kell, hogy azt egy szakácsnéhoz [...] írtam. – (1875. december 10. – OSZKKt. Levelestár, a kézirattári számozás szerinti 16. levél);

Egy szerkesztői megjegyzésből kiderült, hogy Reviczky a verset a *Magyarország és a Nagyvilág*nak küldte el – de a szerkesztő, Ágai üzenetében nem volt sok köszönet: „»Messiás várók.« Nem hatott meg. A gondolatmenetet megakasztó refrain, anélkül, hogy maga mondana valamit, csak a megelőző soroknak árt mindenütt. Végül meg, hol dörögve szól a dal – egy bágyadt refrain hirdeti, hogy a »Messiás már közel« – quasi: mindjárt meg fog jelenni. Az oly magaslaton, milyenre azt olvasót fölfárasztotta, már ott legyen a Messiás és áldjon vagy verjen.” (1876. 1. sz. 13.);

Komjáthy Jenőnek egy dátum nélküli, szerintem 1876 végén írt levelében pedig ezt írta a versről: „Silányság az mind, amit én eddig összeírtam. Kár ebből ítélgetni. – Hol volt az Ön ízlése, mikor a »Ne sírj«-t olvasta? – Hisz az rettentő versezet! Egy jól kifejlesztett hólyagon hatalmasan lehet dobolni, de belül üres, mint az a vers. – Ezt, Epigont,

»Őszi dalt írok«-ot s a többi e fajtájú versemet soha se veszem föl kötetembe. –” (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 10. levél);

1877. április 18-i, Dentán kelt, Korodának írt levelében újra említette a verset: „Ezen túl pedig csak azon verseimet bocsátom nyilvánosság elé, melyekkel én magam vagyok megelégedve! Bírálatokkal nem törődöm. Milyen kómikus lett volna, ha mások bírálatai után akartam volna verseimet kiválogatni! (Te p. magasztaltad a »Messiásvárók«-at!” (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 23. levél)

(328.)

NE SIRJ, NE SIRJ... – [1875/1876]

Változat: *Messiásvárók*, **FSZ:** OSZKKt. Fol. Hung. 1858/20. r. (a kéziron Reviczky jelezte az UjId-közlést);

Kézirat: OSZKKt. Analekta 5131. (Komjáthy Vidor hagyatékából, fekete tintával, a hát-lapon piros tintával: „1895. évi (Athenaeum) összes kiadásában II. kötet 123. lapon felvéve”) **FSZ;**

Közlések: UjId 1876. július 15. 29. sz. 339.; **kötetközlések:** Kor. 1895. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1902. (*Paralipomena* cikluscím alatt, *Ne sírj, ne sírj...* címmel); Kor. 1904. (*Paralipomena* cikluscím alatt, *Ne sírj, ne sírj...* címmel); Paku 1944. (*Paralipomena* cikluscím alatt); NGB 1969. (*Ne sírj, ne sírj...* címmel); NGB 1989. (*Ne sírj, ne sírj...* címmel); VP 1996. (*Ne sírj, ne sírj...* címmel, 1877-es dátummal);

A Komlós-kronológiában szerepel, az UjId-beli közlést jelzi;

Szövegkritikai jegyzetek: dátumkor.: 1875/1876. (az UjId-közlés szerint, eddig: 1877.);

OSZK-kézirat: az 1. vsz. 3. sorában Reviczky a kéziratban a „kacagd” szót s a 3. vsz. 2. sorában az „arc” szót *c*-vel, s nem *cz*-vel írta. Emiatt az 1876-os datálás kérdéses, hiszen Reviczky csak egészen korai verseiben használta az egyszerűbb betűalakot;

Szövegváltozatok: UjId-közlés: ékezetbeli, központozásbeli, kiemelésbeli, helyesírási elt.; 1. vsz. 5. sor: menny h. *szenny*; 3. vsz. 4. sor: el is veszik h. *is elveszik*;

VP-közlés: helyesírási, ékezetbeli, kis-nagybetűs írásmódbeli, központozásbeli elt.; 2. vsz. 4. sor: Oh h. *Ó*; 2. vsz. 5. sor: Viseld h. *S viseld*; 3. vsz. 3. sor: *Kik szívédet kifosztogatták*;

Magyarázatok: Vö. a *Messiásvárók* magyarázataiban közölt Reviczky-levéllal;

Reviczky a verset megküldte Emmának, majd évekkel később – nyilván összeállítandó kötete számára – visszakérhette tőle, mint az Emmának egy 1880. november 6-án kelt leveléből kiderül: „A kívánt költeményt melléklek, a »Ne sírj« és »Heine«-ből című versek megvannak? A többi, melyet említ, se nem bírom, se nem ismerem. [...] Ez egyszer én pironogatom rendetlen barátomat, ki verseit csak úgy szétszórja, mintha értéktelen papír volna, javuljon e tekintetben. (Bakalovich Emma levele Reviczky Gyulának. OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 4. levél)

(329.)

***TONCSINAK [I.]** – [1875. december 10. előtt]

Változat: *Toncsinak* [III.], **FSZ:** A Hét 1892. május 9. 19. sz. 293–294.;

Kézirat: PIM Kt. Analekta V. 4735/38/1. v. (fekete tollas tisztázat, de a kézírásról nem dönthető el egyértelműen, a fiatal Reviczkyé-e vagy Koroda másolata; a 4 oldalas lapon az 1. lapon: *Du bist wie eine Blume* című, eddig kiadatlan Heine-vers fordítása, a 3. lapon: *Őszkor* című Lenau-vers fordítása, a 4. lapon: *Herbst* című, eddig kiadatlan vers) **FSZ;**

Magyarázatok: A vers 1875 decemberében már bizonyosan készen volt, hiszen Reviczky Dentán, 1875. december 10-i levelében megígérte Korodának, hogy a következő levelében elküldi: „Jövő levelemben négy nagy versemet küldöm: Toncsinak, Koroda Palínak, Örök béke és Hiába, mindhiába!” (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári számozás szerinti 16. levél);

A verset Boronkay Antóniának, egyik unokatestvérének írta Reviczky;
Vö. még a *Meiner Cousine* című, német nyelvű versével.

(330.)

***TONCSINAK [II.]** – [d. n.]

Változat: *Toncsinak [I.]*, **FSZ:** PIM Kt. Analekta V. 4735/38/1.;

Kézirat: nincs;

Közlés: A Hét 1892. május 9. 19. sz. 293–294. (a cím alatt: „Reviczky Gyula kiadatlan költeménye”) **FSZ;**

Magyarázatok: A vers dátumára nem találtam adatot, a versváltozat datálása alapján soroltam ide;

Lásd a *Toncsinak [I.]* című vers magyarázatait.

(331.)

A HÁRSFA REGÉJE – (1875)

Kézirat: MTAKKt. K 513/445/a 10. r. (a tisztázat valószínű ideje: 1875. november vége–december eleje, a kísérőlevél dátuma: 1875. december 7.) **FSZ;**

Közlések: 1. Esztergom 1876. január 2. 1. sz. 1.; 2. LányokL 1876. február 29. 4. sz. 89–90.; **kötetközlések:** Kor. 1902. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1904. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Paku 1944. (*Paralipomena* cikluscím alatt); NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, csak az MTA-kéziratot jelzi;

Szövegkritikai jegyzetek: dátumkor.: 1875. (az MTA-kézirat dátuma alapján, eddig d. n.);

MTA-kézirat: 2. vsz. 1. sor: (áth. *Villámmal*);

Szövegváltozatok: 1. Esztergom-közlés: központosásbeli, ékezetbeli elt.; 3. vsz. 1. sor: Tavaszkor h. *S tavaszkor*; 3. vsz. 2. sor: Új ünneplő ruhám h. *Zöld ruhám*; 4. vsz. 3. sor: fogám fel h. *fogám föl*; 4. vsz. 4. sor: fejök h. *fejük*; 5. vsz. 1–2. sor:

És vége! Oda minden;

Lomb, árny, levél s virág;

2. LányokL-közlés: központosásbeli elt.; 5. vsz. 1–2. sor:

Végem van! Oda minden;

Az árny, a lomb s virág!

VP-kiadás: egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 2. vsz. 2. sor: Küzdöttem h. *Küszködtem*; 3. vsz. 3. sor: S lakom táját h. *És földemet benötte*; 5. vsz. 1–2. sor:

És vége! Oda minden;

Árny s lomb s virág!

5. vsz. 3. sor: egy rossz h. *fejszés*; 7. vsz. 3. sor: Gondolkodik, s nem h. *Hallgatja, de nem*;

Magyarázatok: Reviczky Dentáról írt, 1876. január 28-án kelt, Korodának írt levelében említette a verset: „Mit olvastál tőlem az utóbbi időkből? – Ideális perczek, (D-Nef.) Hársfa regéje (Esztergom és Vácvidék) úgyhíszem ismeretlenek előtted.” (Denta, 1876. január 28. – OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 26. levél);

Szakirodalom: Vajthó 1938; Korompay, *Arany*.

(332.)

JUVENTUS VENTUS! / AZ IFJUSÁG – (1875)

Kézirat: MTAKKt. K 513/445/a 7. r. (*Juventus ventus!* címmel, a tisztázat valószínű ideje: 1875. november vége–december eleje, a kísérőlevél dátuma: 1875. december 7.) **FSZ;**

Közlések: MoNv 1876. január 9. 2. sz. 27.; **kötetközlések:** Kor. 1902. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1904. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Paku 1944. (*Az ifjúság* címmel,

Paralipomena cikluscím alatt); NGB 1969. (*Az ifjúság* címmel); NGB 1989. (*Az ifjúság* címmel); VP 1996. (*Az ifjúság* címmel);

A Komlós-bibliográfiában szerepel, *Juventus ventus* címen, ott az MTA-kéziratot jelzi; **Szövegkritikai jegyzetek:** 1875. (az MTA-kézirat dátumozása alapján, eddig d. n.);

MTA-kézirat: 4. vsz. 3. sor: (áth. ~~És annyi búban, annyi~~) (fölötte) *S akármí ért; semmi bajban;* **Szövegváltozatok:** MoNv-közlés: központosásbeli, ékezetbeli, szórendi elt.; 2. vsz. 1. sor: Míg h. *Ha*; 2. vsz. 2. sor: *Akkor vagyok legboldogabb*; 4. vsz. 2. sor: *ad h. ad*; 4. vsz. 3–4. sor:

És annyi búban, annyi bajban

Könyezve is boldog marad;

7. vsz. 2. sor: *lakosul h. lakóul*; 7. vsz. 3. sor: *Amelytől h. Amelytől*;

VP-kiadás: központosásbeli, ékezetbeli, szórendi kül.; 1. vsz. 2. sor: *bánattul h. bánattól*; 7. vsz. 3. sor: *Amelytől h. Amelytől*;

Magyarázatok: A vershelyzet és -hangulat távolról Petőfi *Ifjúság* című versére emlékeztet (PSÓM 4. 48–49.);

Juventus ventus (lat.) – 'Fiatalság bolondság';

Szakirodalom: Vajthó 1938; Korompay, *Arany*.

(333.)

***SIRASSATOK... – [1875]**

Kézirat: nincs;

Közlés: Az „Athenaeum” Petőfi Naptára az 1900-diki közönséges évre. 1899. 52. (*Reviczky Gyula kiadatlan költeménye húsz éves korából* alcímmel) **FSZ**;

Szövegkritikai jegyzet: A dátumra vonatkozóan nincs semmilyen adat. A naptárbeli közlés alcímének utalása miatt soroltam ide;

Megjegyzés: A versközlés adatát Urbán László bocsátotta rendelkezésemre.

(334.)

TUDNÉK BÁR IRNI SZENVEDÉLLEL... – (1875)

Kézirat: MTAKKt. K 513/445/a (*Ideális perczek* 4. címmel és alcímmel, együtt 4 verssel: *Szívemből téptem ezt a dalt, Szép s ifju volt..., Zeneszót hoz a kósza szellő..., Kérlek, ne zengjetek...* kezdetűekkel; a versek külön cím n., a tisztázat valószínű ideje: 1875. november vége–december eleje, a kísértőlevél dátuma: 1875. december 7.) **FSZ**;

Közlések: Esztergom 1875. április 18. 16. sz. 1. (*Tudnék bár... címmel*); **kötetközlések:** Kor. 1895. (*Emmához VIII.*, külön cím n., *Tudnék bár irni szenvedélylyel...* kezdettel, nem tartozik össze a *Válás után* 1. verssel); Kor. 1902. (*Emmához VIII.* címmel, külön cím n., *Tudnék bár irni szenvedélylyel...* kezdettel, *Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1904. (*Emmához VIII.* címmel, külön cím n., *Paralipomena* cikluscím alatt); Paku 1944. (*Emmához VIII.* címmel, külön cím n., *Paralipomena* cikluscím alatt); NGB 1969. (önhatalmúlag összevonva a *Válás után* [III.] című verssel); NGB 1989. (önhatalmúlag összevonva a *Válás után* [III.] című verssel); VP 1996. (önhatalmúlag összevonva a *Válás után* [III.] című verssel);

Szövegkritikai jegyzet: dátumkor.: 1875. (az MTA-kézirat és a folyóiratközlés alapján, eddig 1878.);

Szövegváltozatok: Esztergom-közlés: egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 1. vsz. 3. sor: *ezt a vágyat h. tiszta vágyat*; 3. vsz. 3. sor: *beszéljen lábaidnál h. beszéljek angyalokkal*; 3. vsz. 4. sor: *Igy megalázva, vétkesen*;

VP-kiadás: egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 1. vsz. 3. sor: *Ezt a h. E szent h.*; 1. vsz. 3. sor: *ezt a h. tiszta*; 2. vsz. 2. sor: *bünt és h. hosszu*; 3. vsz. 3–4. sor:

Mit is beszéljek angyalokkal

Így megalázva, vétkesen!...

(335.)

***NÉMA VÁD [I.]** – [1876. február 6. előtt]**Változat:** *Néma vád [II.]*, **FSZ:** Kor. 1902.;**Kézirat:** nincs;**Közlés:** CsalKör 1876. február 6. 6. sz. 125. **FSZ;**A Komlós-kronológiában szerepel, a *CsalKör*-beli közlést jelzi;**Magyarázat:** A vers nagyon tetszett Rudnyánszky Gyulának. Reviczky viszont nem tartotta sokat a vers felől, hiszen egy 1876. július 28-i válaszlevelében a következőket írta: „Csak nem a »Családi Kör«-ben olvasta »Néma vád« című silányságomat; melyet régen valamikor küldtem e lapnak, s most valamikor került volna nyilvánosság elé? Igazán röstellném! Kérem tudósítson erről, Isten Önnel!” (*Magyar Szemle* 1889. 39. sz. 470.)

(336.)

NÉMA VÁD [II.] – [d. n.]**Változat:** *Néma vád [I.]*, **FSZ:** CsalKör 1876. február 6. 6. sz. 125.;**Kézirat:** nincs;**Kötetközlések:** Kor. 1902. (*Paralipomena* cikluscím alatt) **FSZ;** Kor. 1904. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Paku 1944. (*Paralipomena* cikluscím alatt); NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;**Szövegkritikai jegyzet:** A vers keletkezésének dátumára vonatkozóan nincs semmilyen adat. A Koroda-kiadások hagyománya és az *[I.]* versváltozat ismert közlési dátuma szerint soroltam ide, bár az átdolgozás ideje ismeretlen;**Szövegváltozat:** VP-kiadás: ékezetbeli, központosásbeli elt.

(337.)

BÓLOGAT AZ... – [1876. február 20. előtt]**Kézirat:** nincs;**Közlések:** 1. Esztergom 1876. február 20. 8. sz. **FSZ;** 2. CselédU 1905. április 16. 17. sz. 5.;**kötetközlések:** Kor. 1895. (*Paralipomena* cikluscím alatt, 1872-es dátummal); Kor. 1902. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1904. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Paku 1944. (*Paralipomena* cikluscím alatt); NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;**Szövegkritikai jegyzetek:** A verset Koroda bármiféle indoklás nélkül 1872-re datálta. Stíluskritikai okok miatt ez elfogadható lenne, de mivel ezt más adat nem támasztotta alá, a folyóiratközlés szerint az 1876-os versek közé soroltam át;**Szövegváltozatok:** 2. CselédU-közlés: ékezetbeli, helyesírási, központosásbeli elt.;

VP-kiadás: helyesírási, egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.;

Fordítás: A verset Dr. Naschér Simon *Sie nicket mir zu* címmel fordította le. (Naschér 44–45.)

(338.)

***EGY SZERKESZTŐNEK [I.]** – (1876. február)**Változat:** *Egy szerkesztőnek II.* címmel, **FSZ:** Kor. 1895.;**Kéziratok:** K¹ OSZKKt. Fol. Hung. 1858/17. v. (fekete tintás, a levéltáros a számozást a lap rossz felére ütötte, ez a hátapon van, ceruzával a cím mellett: 1876., alul, a vers után

zárójelben: (Denta, 1876 febr.) mellette: „Figyelő”, az előlapon: *Ideális perczek* 6. *Tavaszdik már az idő*; **K²** OSZKKt. Analekta 5130/2. v. [*Vadnay Károlynak* címmel, az előlapon az *Epigon* című vers, alul, kézírásos rájegyzés a lap alján: „Ezen két vers nincs az összes versek közt (Koroda Pál, Athenaeum 1895. Komjáthy Vidor 1909. XII/18.)”] **FSZ**;

Közlés: Figyelő 1876. február 27. 9. sz. 106. (szerk. [Ábrányi Emil] megj.: „Kedves Reviczky! nem Vadnay Károlynak szól ez a vers?”);

A Komlós-kronológiában szerepel, a *Figyelő*-beli közlést jelzi;

Szövegkritikai jegyzetek: dátumpontosítás.: Denta 1876. február (az OSZK-kézirat és a *Figyelő*-közlés alapján); **FSZ**-nek azért az OSZK Analekta-beli verziót vettem, mert ezt a változatot Komjáthynek küldte el, s tudjuk, hogy Komjáthyval csak 1876 december közepétől levelezett [erről bővebben az *Árva fiú* [II.] című vers magyarázataiban (lásd az *Iffjúságom* kötetbeli változata után)]. Ennek a változatnak tehát mindenképp későbbinek kell lennie;

K² OSZK Analekta-közlés: egy nyilvánvaló hibát javítottam, 3. vsz. 5. sor: nézi h. *nézni*;

Szövegváltozatok: **K¹** OSZK Fol. Hung.-kézirat: kis-nagybetűs írásmódbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 2. vsz. 4. sor: (áth. *Az én-utam-hegyen-hatad-*) (fölötte) *Magamra tűztem kínomat*; 2. vsz. 7. sor: (áth. *föl-szállsz*) (fölötte, beszúrva) *Bravó!*; 2. vsz. 7. sor: (áth. *sashoz*) (mellette olvashatatlan szó); 3. vsz.

Ó, boldog ember, a ki, mint Ön

Saláta, zöltség közt legel.

De nekem lassan kell kötözni

A koszorút ösvényemen

Csak az a baj, hogy mit a zöltség

Között (áth. ~~meg~~-is) penészedik.

(áth. ~~Még~~) *Én késve bár eljuthatok még*

Felhőkbe nyúló bércekig;

4. vsz. 8. sor: (áth. ~~rövid~~) (fölötte, beszúrva) *apró*;

Figyelő-közlés: kiemelélsbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.; végig: Pletykázni h. *Pletykálni*; 2. vsz. 2. sor: munkatársul h. *munkatársául*;

Magyarázatok: A verset Vadnai Károlyhoz (1832–1902), a *Fővárosi Lapok* szerkesztőjéhez írta. Vadnaival való összeveszéséről bővebben lásd a *Sátán* [II.] és az *Est deus in nobis!* magyarázataiban (lásd az *Iffjúságom* című kötet versei között);

instál (lat.) – Esedezve kér, könyörög;

ignorál (lat.) – Mellőz, semmibe vesz, nem vesz figyelembe;

eo ipso (lat.) – 'Eleve', 'önmagában';

summa critica – Hozzávetőlegesen: 'kritikából dicséretes'; S. Varga Pál szerint ez ironikus utalás Aquinói Szent Tamás fő művére, a *Summa Theologiae*-re (*A teológia foglalatja*);

malicia, malícia (lat.) – Rosszmájúság, rosszindulat.

(339.)

EGY SZERKESZTŐNEK [II.] – [d. n.]

Kézirat: nincs;

Változat: *Egy szerkesztőnek* [I.] címmel, **FSZ:** OSZKKt. Analekta 5130/2. v.;

Kötetközlések: Kor. 1895. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1902. (*Paralipomena* ciklus-

cím alatt) **FSZ**; Kor. 1904. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Paku 1944. (*Paralipomena* cikluscím alatt); NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

Szövegkritikai jegyzet: A versváltozat keletkezésének dátumára vonatkozóan nincs semmilyen adat. A Koroda-kiadások hagyománya és az *[I.]* versváltozat ismert dátuma szerint soroltam ide, bár az átdolgozás ideje ismeretlen;

Szövegváltozat: VP-kiadás: helyesírási, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 3. vsz. 5. sor: különbet h. *különbet*.

(340.)

EGY KIS LEÁNYNAK – [1876. március 19. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: CsalKör 1876. március 19. 12. sz. 269. **FSZ**; **kötetközlések:** Kor. 1895. (*Gyermekversek* cikluscím alatt); Kor. 1902. (*Gyermekversek* cikluscím alatt); Kor. 1904. (*Gyermekversek* cikluscím alatt); Paku 1944. (*Gyermekversek* cikluscím alatt); NGB 1969. (1875-ös dátummal); NGB 1989. (1875-ös dátummal); VP 1996. (*Egy kislánynak* címmel, 1875-ös dátummal);

A Komlós-kronológiában szerepel, a *CsalKör*-beli közlést jelzi;

Szövegkritikai jegyzet: dátumkor.: 1876. (eddig: 1875., de azt nem erősítette meg adat);

Szövegváltozatok: VP-kiadás: kiemelésbeli, egybe-külön írásmódbeli, helyesírási, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 2. vsz. 4–5. sor:

S könnyeidnek nincsen ára;

Délszak égető sugára;

3. vsz. 4. sor: *Mire teljes lesz a rózsza*; 3. vsz. 7. sor: *Nyári naptul majd ha látod*.

KÉTSÉGEK

(341.)

I. *RAGYOG A CSILLAG A SÖTÉT EGEN... – [1876. május 14. előtt]

(342.)

II. *MELLETTED OLYAN ÁBRÁNDOS VAGYOK... – [1876. május 14. előtt]

(343.)

III. *MONDÁM, A DICSŐSÉG NEM ÜDVEZIT... – [1876. május 14. előtt]

(344.)

IV. *A GÚNY ERŐLTETETT... – [1876. május 14. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlés: Veszprém 1876. május 14. 20. sz. [2.] **FSZ**;

Magyarázatok: A versek nyilvánvalóan Emmához szólnak, mégis a *[II.]* vers erősen emlékeztet a *Szép volt és ifju...* kezdetű vers 1. vsz.-ára, amely azonban Lajka emlékére íródott;

Koroda egy visszaemlékezésében idézte Reviczkynek egy 1876-os levélrészletét, amelyben említette a verset, a címet azonban helytelenül öt másik vers gyűjtőcímeként oldotta föl: „Másnap direkt évégett, hogy nekem ne kellessen írnia, bejött Dentára s a szakácsné által nyitott couverteben cím és minden más nélkül küldte be a kért iratokat. Ezt a sértést végleges szakításnak vettem, ekkor írtam a »Kétségek«et.” (1876. november 8. – *Magyar Szemle* 1891. 26. sz. 302. – A levél eredetije egyébként megvan, ebből újra kiderül, hogy Koroda mennyire megbízhatatlan szövegkiadó volt, hiszen szavakat hagyott ki, a központosást szinte alig vette figyelembe, jelzés nélkül modernizálta a szöveget stb. – OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 19. levél);

Szakirodalom: Reviczky és íróbarátainak (elsősorban Prém Józsefnek) veszprémi lapszerkesztői „kiruccanásáról” bővebben Császtvay 2000.

(345.)

MAGÁNYOS KERESZT – [1876. június 15. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: 1. LányokL 1876. június 15. 11. füz. 59. (*Magános kereszt* címmel); 2. Polgártárs 1877. december 30. 27. sz. (Revicki Gyula aláírással) **FSZ; kötetközlések:** Kor. 1902. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1904. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Paku 1944. (*Paralipomena* cikluscím alatt); NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, a *LányokL*-beli közlést jelzi;

Szövegváltozatok: 1. LányokL-közlés: ékezetbeli, központosásbeli elt.;

VP-kiadás: helyesírási, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 1. vsz. 1. sor: sziklacsúcon h. *sziklaormon*; 2. vsz. 2. sor: S szívét h. *Szívét*.

LEPKESZÁRNYAK

(346.)

I. [HOGY NYOMORULT VAGYOK, NEM ÉRZEM...] – [1876. június 18. előtt]

(347.)

II. [SZIVEMNEK KÖNNYÜ LEPKEFODRÁT...] – [1876. június 18. előtt]

Változat: *Mécsvilágok I. Tanítsatok meg sirni engem... és III. Én is virágok közt születtem...* kezdettel, **FSZ:** Erdély 1876. június 24. 25. sz. 206.;

Kézirat: nincs;

Közlések: CsalKör 1876. június 18. 25. sz. 581. (*I–II.* alcímmel, külön cím n.) **FSZ; kötetközlés:** VP. 1996. (*I–2.* alcímmel);

Szöveggkritikai jegyzetek: VP-kiadás: *I. Hogy nyomorult vagyok...* kezdetűben: központosásbeli elt., 1. vsz. 2. sor: többé h. *többet*; 2. vsz. 4. sor: Fátyolt von h. *Fátyolt nem von*;

II. Szívemnek könnyű lepkefodrát... kezdetűben: helyesírási elt.

MÉCSVILÁGOK

(348.)

I. *[TANITSATOK MEG SIRNI ENDEM...] – [1876. június 24. előtt]

(349.)

II. *[MINT FORRÓ NYÁRI ÉJSZAKÁKON...] – [1876. június 24. előtt]

(350.)

III. *[ÉN IS VIRÁGOK KÖZT SZÜLETTEM...] – [1876. június 24. előtt]

(351.)

IV. *LASSACSKÁN ELKÖZELG AZ ÉJFÉL...] – [1876. június 24. előtt]

Változat: az *I.* és a *III.* vers változata a *Lepkeszárnyak I–II.*, **FSZ:** CsalKör 1876. június 18. 25. sz. 581.;

Kézirat: nincs;

Közlés: Erdély 1876. június 24. 25. sz. 206. **FSZ.**

(352.)

DALAIM / FELHŐTLEN – [1876/1883]

Kézirat: nincs;

Közlések: 1. CsalKör 1876. november 19. 47. sz. 1108. (*Ideális perczek* címmel, csak az 1., 2. és 5. vsz. közlése); 2. Délibáb 1877. április 6. 1. sz. 7. (*Felhőtlen...* címmel, megj.: az „*Ideális perczek*”-ből alcímmel); 3. HölgyekL 1883. június 3. 22. sz. 257. **FSZ; kötetközlések:** Kor. 1895. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1902. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1904. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Paku 1944. (*Paralipomena* cikluscím alatt); NGB 1969. (1878-as dátummal); NGB 1989. (1878-as dátummal); VP 1996. (1878-as dátummal);

A Komlós-kronológiában szerepel, a *CsalKör*-beli közlést jelzi. (*Ideális percek. Felhőtlen messzeségből* címmel);

Szövegkritikai jegyzet: dátumkorrr.: 1876. (a *CsalKör*-közlés alapján, eddig 1877.);

Szövegváltozatok: 1. *CsalKör*-közlés: központosásbeli elt.; 2. vsz. 4. sor: *A tiszta, fényes ég*;

2. Délibáb-közlés: egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 3. vsz. 1. sor: édes hangok h. *ez édeshangok*; 3. vsz. 4. sor: *Kigyógyul a szived*; 4. vsz. 1. sor: S mennék h. *Mennék*; 4. vsz. 1. sor: az édes h. *az égi*;

VP-kiadás: egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 3. vsz. 4. sor: bús szived h. *a szived*;

Fordítás: A verset Dr. Naschér Simon *Meine Lieder* címmel fordította le. (Naschér 32.)

(353.)

NEM ÉRTEM SZIVEDET... – [1877. január 28. előtt]**Kézirat:** nincs;**Közlések:** CsalKör 1877. január 28. 4. sz. 76. (*Ideális perczek I–II.* címmel, *II. Zeneszót hoz...* című verssel együtt) **FSZ; kötetközlések:** NGB 1969. (*Nem értem szívedet...* címmel); NGB 1989. (*Nem értem szívedet...* címmel); VP 1996. (*Nem értem szívedet...* címmel);A Komlós-kronológiában szerepel, a közlés helyének a *Koszoru* 1877. január 28-át jelzi, de ott nem található. A dátum egyezése miatt valószínű, hogy Komlós összekeverte a lapok nevét;**Szövegváltozat:** VP-közlés: helyesírási, egybe-különírási, ékezetbeli elt.; 3. vsz. 2. sor: sem h. *nem*;**Szakirodalom:** A Koroda-kiadásokból hiányzó vers téves lelőhelyét (két különböző cím alatt is) közölte Komlós, *It* 1955.

(354.)

SZENVEDSZ? BETEG VAGY? / EMMÁHOZ I. – [1877. március 13. előtt]**Kézirat:** nincs;**Közlések:** MSzemle 1892. augusztus 28. 35. sz. 415. **FSZ; kötetközlések:** Kor. 1895. (*Emmához I.* címmel, *Szenvedsz? beteg vagy?*... kezdettel, *Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1902. (*Emmához I.* címmel, *Szenvedsz? beteg vagy?*... kezdettel, *Paralipomena* cikluscím alatt); Paku 1944. (*Emmához I.* címmel, *Szenvedsz? beteg vagy?*... kezdettel, *Paralipomena* cikluscím alatt); NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996. (1878-as dátummal);**Szövegkritikai jegyzetek:** dátumkor.: 1877. március 13. (a *MSzemle*-beli utalás alapján, eddig 1878.);MSzemle-közlés: 5. vsz. 4. sor: egy nyilvánvaló elírást javítottam: Mosolyva h. *Mosolygva*;**Szövegváltozat:** VP-kiadás: egybe-külön írásmódbeli, helyesírási, központosásbeli elt.; 2. vsz. 1. sor: Óh h. *Ó*;**Szakirodalom:** Gáspár² 1892.**VÉGSŐ SZAKOK** (*Egy ciklushoz*)

(355.)

1. [LEJÁTSZVA IMMÁR A BOHÓZAT...] – [1877. június 1. előtt]

(356.)

2. [HITVÁNY DARAB VOLT...] – [1877. június 1. előtt]

(357.)

3. [ÉS IRHATNÉK MÉG GÚNYOSABBAN...] – [1877. június 1. előtt]**Kézirat:** nincs;**Közlések:** Délibáb 1877. június 1. 9. sz. 66. (Pál Imre álnév alatt, megj.: „Kedveltebb munkatársaink egyikének álneve”; a 3. számú vers a lapban két vsz.-os: a VP-közlésekben külön számozva – 3. és 4. alcímmel – és szétválasztva, a vers 4. darabja az *Ifjuságom* kötetben, *Végső szakok* 4. cím alatt) **FSZ; kötetközlések:** NGB 1969. (*Végső I–4.* címmel, *Egy ciklushoz* alcímmel, a 3. vers két vsz.-a kettéválasztva és külön beszámozva); NGB 1989. (*Egy*

ciklushoz alcímmel); VP 1996. (*Végső szakok 1–4.* címmel, a 3. vers két vsz.-a kettéválasztva és külön beszámozva);

A Komlós-kronológiában szerepel, a *Délibáb*-beli közlést jelzi, kötetben addig nem jelent meg;

Szövegváltozat: VP-kiadás: szakozási, kis-nagybetűs írásmódbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.;

Szakirodalom: A Koroda-kiadásokból hiányzó vers lelőhelyét közölte Komlós, *It* 1955.

(358.)

EGY BÁLKIRÁLYNÉNNAK / EGY BÁLKIRÁLYNŐNEK [I.] – [1877. június 29. előtt]

Változat: *Egy bálkirálynőnek*, **FSZ:** Függ 1886. február 14. 45. sz. (2.);

Kézirat: OSZKKt. Analekta 5114. (lila tintás tisztázat) **FSZ;**

Közlések: *Délibáb* 1877. június 29. 13. sz. 97.; **kötetközlések:** Kor. 1895. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1902. (*Paralipomena* cikluscím alatt, *Egy bálkirálynőnek* címmel); Kor. 1904. (*Paralipomena* cikluscím alatt, *Egy bálkirálynőnek* címmel); Paku 1944. (*Paralipomena* cikluscím alatt, *Egy bálkirálynőnek* címmel); NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, a *Délibáb*-beli közlést jelzi, de hibásan május 29-re datálja;

Szövegváltozatok: *Délibáb*-közlés: egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 1. vsz. 1. sor: Alig nőtt ki még h. *Alig nőtt még ki*; 2. vsz. 1. sor: Kipirult h. *Kip'ru*lt; 3. vsz. 3. sor: suttogják h. *mormogják*; 5. vsz. 3. sor: szomjazón h. *szomjasan*; 6. vsz. 1. sor: magát h. *mások*;

VP-kiadás: helyesírási, kis-nagybetűs írásmódbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.;

Magyarázat: A vers nyilvánvalóan magán viseli Gáspár Imre hasonló című, 1872-ben megjelent, első verseskötetének hatását. Reviczkyék baráti köre fiatalkorában többször kipróbálta, hogy – amolyan ki nem mondott költői versenyként (nyilvánvalóan Petőfi példájára) – ugyanazt a témát verselte meg.

(359.)

***EGY BÁLKIRÁLYNŐNEK [II.]** – [1877/1886]

Változat: *Egy bálkirálynénna*, **FSZ:** OSZKKt. Analekta 5114.

Kézirat: nincs;

Közlés: Függ 1886. február 14. 45. sz. (2.) **FSZ;**

Magyarázatok: Érthetetlen, hogy Reviczky miért vette elő majd egy évtizeddel korábbi versét. Az időpont viszont egybeesik azzal, amikor Reviczky Kassán töltött egy negyedét, s ott megismerkedett és közeli barátságba került – valószínűleg – Ries Herminával. Elképzelhető, hogy a dolog összefüggésben lehetett ezzel a dologgal, s esetleg egy közös béli élményükre utal. [Ries Herminával való feltételezett kapcsolatáról bővebben a *Szerelmi morál* című vers magyarázataiban (lásd a *Magány* című kötet versei között).];

Vö. az *Egy bálkirálynénna* című vers magyarázatával.

(360.)

ETIKETT / A MAMA SZÓLT... – [1877/1888]

Kézirat: nincs;

Közlések: 1. Röpke Ivek 1877. augusztus 2. 9. sz. 34. (*A mama szólt...* címmel, Pál Imre álnév alatt, csak az 1–3. vsz. közlése); 2. Szemle 1884. szeptember 3. (*A mama szólt* címmel); 3. Alföld 1888. augusztus 5. 1818. sz. (1.) (*Etikett* címmel) **FSZ;** 4. Gyöngyös 1888. augusztus 19. 34. sz. (1.) (*Etikett* címmel); 5. MSzemle 1892. augusztus 28. 35. sz. 415. (*A mama szólt...* címmel, Pál Imre álnév alatt, csak az 1–2. vsz. közölve); **kötetközlések:** Kor. 1895. (*Emmához III.* címmel, *Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1902. (*Emmához III.* címmel, *Pa-*

ralipomena cikluscím alatt); Kor. 1904. (*Emmához III.* címmel, *Paralipomena* cikluscím alatt); Paku 1944. (*Emmához III.* címmel, *Paralipomena* cikluscím alatt); NGB 1969. (*A mama szólt* címmel); NGB 1989. (*A mama szólt* címmel); VP 1996. (*A mama szólt* címmel);

Szövegkritikai jegyzetek: dátumkor.: 1877/1883. (a legkorábbi időpont a *Röpke Ivek*-közlés alapján, eddig d. n.); Bár a Gyöngyös-közlés a legutolsó Reviczky életében, de az újság meglehetősen rossz szövegállapotú (a betűkészletből hiányoznak hosszú ékezetes betűk, sok az elütés stb.) – ezért a jobb nyomdai állapotú *Alföld*-közlést vettem a **FSZ**-nek;

Szövegváltozatok: 1. Röpke Ivek-közlés: központosásbeli elt.; 2. vsz. 2. sor: rája h. *szája*; 2. vsz. 4. sor: *Nincs semmi kifogása rajt'*; 3. vsz. 1. sor: *Kövessed hűn az ő parancsát*; 3. vsz. 2. sor: *Szeress, hahogy megengedi*; 3. vsz. 4. sor: *Halj meg, ha úgy tetszik neki!*;

4. Gyöngyös-közlés: központosásbeli, helyesírásbeli elt.; 2. vsz. 1. sor: dolognál h. *dologról*; 2. vsz. 3. sor: Mert h. *Azért*; 2. vsz. 4. sor: *Nincs semi kifogása rajt'!*; 3. vsz. 1. sor: hát h. *hőn*; 5. vsz. 2. sor: ezalatt h. *az alatt*;

5. MSzemle-közlés: központosásbeli elt.; 1. vsz. 3. sor: hidd el h. *látod*; 2. vsz.:

S a jó tanács nem volt hiába;

Most már megnyílt a két szemed,

S járt utakon veled haladnak

A lumpok és filiszterek;

VP-kiadás: egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 2. vsz. 2. sor: rája h. *szája*; 2. vsz. 4. sor: *Nincs semmi kifogása rajt'*; 3. vsz. 1. sor: *Kövessed hűn az ő parancsát*;

Magyarázat: Gáspár Imre a verset mint Reviczky ifjúkori versét közli. A *Röpke Ivek*-közlés alátámasztja ezt. (Gáspár² 1892. 415.) Nem lehet tudni, Reviczky vajon miért vette elő újra 1888-ban egy régi versét és az sem világos, miért álnév alatt közölte.

(361.)

A PLETYKA BÁNT?... / ETIQUETTE – [1877/1884]

Kézirat: nincs;

Közlések: 1. CsalKör 1877. augusztus 26. 34. sz. 799. (*Etiquette* címen); 2. Koszoru 1884. augusztus 17. 33. sz. 517. (*A pletyka bánt?...* címmel) **FSZ**; **kötetközlések:** Kor. 1895. (*Emmához I. A pletyka bánt?...* kezdettel, *Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1902. (*Emmához IV. A pletyka bánt?...* kezdettel, *Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1904. (*Emmához IV. A pletyka bánt?...* kezdettel, *Paralipomena* cikluscím alatt); Paku 1944. (*Emmához IV. A pletyka bánt?...* kezdettel, *Paralipomena* cikluscím alatt); NGB 1969. (1884-es dátummal); NGB 1989. (1884-es dátummal); VP 1996. (1877-es dátummal);

A Komlós-kronológiában szerepel, a Koszoru-beli közlést jelzi, a címeltérés miatt – helytelenül – úgy véli, hogy kötetben addig nem jelent meg;

Szövegváltozatok: CsalKör-közlés: központosásbeli, ékezetbeli elt.; 1. vsz. 2. sor és 3. vsz. 3. sor: etikettet h. *etiquettet*; 1. vsz. 3. sor: leszek h. *legyek*; 2. vsz. 2. sor: Bár h. *S bár*; 2. vsz. 4. sor: *De báb, de gép bizonyra nem leszek!*;

VP-közlés: egybe-külön írásmódbeli, központosásbeli, ékezetbeli elt.; 1. vsz. 1. sor: imhát h. *ím hát*; 1. vsz. 3. sor: És h. *Én*; 1. vsz. 3. sor: leszek h. *legyek*.

(362.)

***AZ ÉLETBŐL [I.]** – [1877/1880]

Változat: *Az életből [II.]* **FSZ**: Költők Lugasa 133–134.;

Kézirat: nincs;

Közlések: 1. LányokL 1877. október 7. 19. füz. 123.; 2. HasznM 1880. II. köt. 8. sz. 45. **FSZ**;

A Komlós-kronológiában szerepel, a *LányokL*-beli közlést jelzi;

Szövegkritikai jegyzetek: LányokL-közlés: ékezetbeli, központosításbeli elt.; 1. vsz. 1 sor: gölyák h. *fecskék*; 7. vsz. 4. sor: Ujonszüült h. *Ujdonszüült*; 8. vsz. 1. sor: térdre h. *térdére*.

(363.)

AZ ÉLETBŐL [II.] – [d. n.]

Változat: *Az életből [I.]* **FSZ:** HasznM 1880. 8. sz. 45.;

Kézirat: nincs;

Kötetközlések: Költők Lugasa 133–134. **FSZ;** Kor. 1902. (*Az életből* címmel, *Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1904. (*Az életből* címmel, *Paralipomena* cikluscím alatt); Paku 1944. (*Az életből* címmel, *Paralipomena* cikluscím alatt, 1877-es dátummal); NGB 1969. (*Az életből* címmel, 1877-es dátummal); NGB 1989. (*Az életből* címmel, 1877-es dátummal); VP 1996. (*Az életből* címmel, 1877-es dátummal);

Szövegkritikai jegyzet: A vers keletkezésének és átdolgozásának dátumára vonatkozóan nincs pontos adat. A Koroda-kiadások hagyománya és a versváltozat dátuma alapján hagy-
tam itt;

Szövegváltozat: VP-közlés: egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központosításbeli elt.; 6. vsz. 1. sor: térdére hull és h. *térdére hull le*.

(364.)

ŐSZI REMÉNY – [1877. október 28. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: HasznM 1877. október 28. 20. füz. 33. **FSZ;** **kötetközlések:** Kor. 1895. (*Gyermekversek* cikluscím alatt); Kor. 1902. (*Gyermekversek* cikluscím alatt); Kor. 1904. (*Gyermekversek* cikluscím alatt); Paku 1944. (*Gyermekversek* cikluscím alatt); NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

Szövegkritikai jegyzet: dátumkor.: 1877. (a folyóirat-közlés alapján, eddig 1879.);

Szövegváltozat: VP-kiadás: helyesírási, egybe-külön írásmódbeli, központosításbeli, ékezetbeli elt.

(365.)

MÁR SZÁZSZOR IS... – [1877. november 2. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: Délibáb 1877. november 2. 31. sz. 242. **FSZ;** **kötetközlések:** NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, a *Délibáb*-beli közlést jelzi, de hibásan október 26-ra datálja, kötetben addig nem jelent meg;

Szövegváltozat: VP-kiadás: azonos **FSZ;**

Szakirodalom: A Koroda-kiadásokból hiányzó vers lelőhelyét (két eltérő cím alatt is) közölte Komlós, *It* 1955.

(366.)

BARABÁS MIKLÓSHOZ – [1877?]

Kézirat: nincs;

Közlések: VU 1898. 6. sz. 119. **FSZ;** Kor. 1895. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1902. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1904. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Paku 1944. (*Paralipomena* cikluscím alatt); NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

Szövegkritikai jegyzetek: A vers keletkezésének dátumára vonatkozóan nincs adat. Könnyen elképzelhető viszont, hogy a vers 1877 végén íródott, amikor az 1810-ben született Barabás ötvenéves művészi jubileumát országos eseménysorozattal ünnepelték. A művészt

december 3-án délután 4-kor kereste föl egy küldöttség Múzeum utcai lakásán. Pulszky Ferenc a Képzőművészeti Társulat és az Országos Képzőművészeti Tanács nevében köszöntötte, majd felolvasta Trefort Ágoston közoktatásügyi miniszter üdvözlő levelét. Ezután Hatala Péter szolt az Írói és Művészi Kör nevében, majd gr. Nemes Nándor a művész szülőhelyének, Háromszéknak az üdvözlését adta át. Telepi Károly a művésztársak és a tanítványok nevében méltatta, ezután Ráth György mint a Képzőművészeti Társaság bizottsági elnöke felkérte Barabást, hogy készítse el saját arcképét a Műcsarnok terme számára. Végül Pállik Béla meghívta a tiszteletére rendezett másnap esti lakomára a Hungária éttermébe, ahová 150 vendég – főként író és művész – volt hivatalos. (Az esten részt vett – többek közt – gr. Lónyay Menyhért, Türr István tábornok, Kammermayer Károly polgármester, Szász Károly miniszteri tanácsos, Barabás lánya, Maszák Hugóné, Pulszky Polixénia.) A keletkezési időt megerősíti, hogy Koroda is erre az évre datálta a verset, holott a ma ismert első közlése jóval későbbi;

Szövegváltozatok: Kor. 1895-kiadás: 1., 2. vsz. 1. sor: bándd h. *bánd*;

VP-kiadás: kis-nagybetűs, egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 5. vsz. 6. sor: Van-e h. *Van-é*; 6. vsz. 6. sor: *Kinek hazája nem a nagyvilág*;

Magyarázatok: A vers közvetetten árulkodik Reviczkynek a – máshol nemigen megvalóult – 48-as érzelmeiről, valamint a reformkor iránti megbecsüléséről és nosztalgijáról. Ez azért különösen érdekes, mert eddig a szakirodalomban 48-hoz való viszonyáról jóformán semmit nem jegyeztek föl. (Vö. a töredékekben közölt egyes részletekkel, melyek – Kossuth alakjának kapcsán – ugyanezt támasztják alá.);

Barabás Miklós (1810–1898) – A magyar biedermeier és történelmi festészet egyik legjelentősebb alakja. Ő volt az egyike, aki a modern kori történelmi arcképfestészetet megteremtette Magyarországon. Az ő nevéhez fűződik az első magyar műegylet megalapítása is. Az MTA tagja.

Boldognak mondalak, mert láthatád

Széchenyi, Vörösmarty korszakát.

S megértél többet is, nagyobbat is még!

Midőn a zászlót lobogtatva vitték

S felzúgott győzedelmes harczi ének: – Utalás a reformkorra, valamint a 48-as forradalomra és szabadságharcra. Barabás 1835 – azaz külföldi tanulmányútja – után, Pestre visszatérve Szemere Miklós segítségével megismerkedett a közélet számos kitűnőségével. Barabás (hozzávetőlegesen 3500–4000 alkotása között) egyébként lefestette Vörösmarty Mihályt és Széchenyi István grófot is, s barátságban volt Petőfivel is;

Megfestéd korod arcképcsarnokát. – Barabás hihetetlen termékenységgű művészként korának szinte minden hírességéről készített képet, a század első felének alig volt olyan nevezetesebb embere, akit le ne festett volna. Leginkább az írókat és a színészeket szerette megörökíteni, gyakran egész alakosan, színpadi jelmezben. Petőfi legjobb és legismertebb arcképeit is ő alkotta. Ma kb. 3500 művéről van adatunk;

Nyakadba nem vevéd a nagy világot.

Itthon maradtál zajtalan', szerényen; – Barabás Miklós 1840-ben véglegesen Pesten telepedett le, pedig számos európai híresség próbálta saját országába csábítani (az egyik legkomolyabb ajánlatot például Szentpétervárról, a cári udvarból kapta);

A magyar úgy ismer mint hű fiát,

Kinek hazája nem volt a világ. – Utalás Vörösmarty *Szózata* 7. versszakának kezdősorára (VÖM 2. Kisebb költemények. Bp., 1960. 210–211.).

(367.)

VILÁGBÁNAT (*Komolyan is lehet venni*) – [1878. január 27. előtt]**Kézirat:** nincs;**Közlések:** Üstökös 1878. január 27. 1015. sz. 41. (*Komolyan is lehet venni* alcímmel) **FSZ**; **kötetközlések:** Kor. 1895. (*Paralipomena* cikluscím alatt, alcím n.); Kor. 1902. (*Paralipomena* cikluscím alatt, alcím n.); Kor. 1904. (*Paralipomena* cikluscím alatt, alcím n.); Paku 1944. (*Paralipomena* cikluscím alatt, alcím n.); NGB 1969. (alcím n.); NGB 1989. (alcím n.); VP 1996. (alcím n.);

A Komlós-kronológiában szerepel, az Üstökös-közlést jelzi. A Rev.-regiszterben is szerepel;

Szövegkritikai jegyzet: VP-kiadás: helyesírási, egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központosításbeli elt.; 1. vsz. 5. sor: ajkaimra h. *ajakamra*; 6. vsz. 7. sor: Óh h. Ó.**Magyarázat:** *mencsikoff* – Mensikov (Mencsikov) orosz herceg, kormányzó és tábornagyról (1672–1729) elnevezett meleg kabát; Mensikov Nagy Péter cár szolgálatában a sztrelecek összeesküvésének fölfedezésével alapozta meg befolyását. 1713-ban az orosz sereg élén elfoglalta Stettint, amelyet azonban a cár akarata ellenére, pénzért visszaadott Poroszországnak. Emiatt és roppant kapzsisága miatt a cár haditörvényszék elé állította, mely egyhangúlag halálra ítélte ugyan, de végül a cár megkegyelmezett neki. Fiatalkorától viszonya volt a később cárnőként trónra lépett Katalinnal, akit 1725-ben Mensikov segítségével emelt a trónra. A cárnő halála után (1727) ő vette át a kiskorú cár helyett a hatalmat. II. Péter cár rokonai befolyására azonban váratlanul elfogatta, s Szibériába száműzte.

(368.)

MIRZA SCHAFFYNAK – [1878. január 29. előtt]**Kézirat:** nincs;**Közlések:** PozsonyvL 1878. január 29. 24. sz. 1. **FSZ**; **kötetközlések:** Kor. 1895. (*Mirza Saffinak* címmel, *Paralipomena* cikluscím alatt, 1878-as dátummal); Kor. 1902. (*Mirza Saffinak* címmel, *Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1904. (*Mirza Saffinak* címmel, *Paralipomena* cikluscím alatt); Paku 1944. (*Mirza Saffinak* címmel, *Paralipomena* cikluscím alatt); NGB 1969. (*Mirza Saffinak* címmel); NGB 1989. (*Mirza Saffinak* címmel); VP 1996. (*Mirza Saffinak* címmel);

A Komlós-kronológiában szerepel, a PozsonyvL-közlést jelzi. A Rev.-regiszterben is szerepel;

Szövegkritikai jegyzet: PozsonyvL-közlés: egy nyilvánvaló hibát javítottam: 2. vsz. 6. sor: hazátlan zárva h. *hazátlan, árva*;**Szövegváltozatok:** VP-kiadás: ékezetbeli, központosításbeli elt.; 1. vsz. 5. sor: *Naptól védett a pálma árnya*; 3. vsz. 5. sor: *Mondd: diadalt a bűn nem ülhet*; 3. vsz. 7. sor: *Az emberek jók, egyszerűek*; 4. vsz. 1. sor: *menjünk h. menjek*; 5. vsz. 4–8. sor:*Volt őseinknek is hazája.**A nap amint ragyogva feljő,**Mutassa őket büszke ménen,**S lelkiünk körül lebegjen az a szellő,**Mely porukat szétszórta régen;*

Magyarázatok: A vers nyilvánvalóan alkalomra született, mivel a *Pozsonyvidéki Lapok* következő száma beszámolt arról, hogyan folyt le a *Mirza Schaffy dalai* szerzőjének, Friedrich Bodenstedtnek a pozsonyi látogatása: „Rendkívüli vonzalmának s nemzetünk iránti szeretetének leghűbebb kifejezését azáltal adta Bodenstedt, hogy meglátogatta Pestet és Pozsonyt is útjába ejtette. (Budapesti útjáról pl. *Egy német költő Budapesten. Budapesti Bazar* 1878. január 1. sz.) Mi természetesebb tehát, hogy számtalan tisztelői, kiket halhatatlan művei által szerzett, itt Pozsonyban is illően akarták megünnepelni azon epochális körülményt, hogy a lantos költőt körünkben láthatják és hallhatják. Ezen megünnepelés méltó kifejezését lelé a tegnap tiszteletére rendezett banketben.” (Janus: *Bodenstedt-lakoma. Pozsonyvidéki Lapok* 1878. január 30. 25. sz.) A részletes beszámoló alapján biztosan tudni, hogy Reviczky nem vett részt az ünnepélyes fogadáson, hiszen akkor a részletező beszámoló biztosan megemlíttette volna a város költővé lett, egykori tanulóját;

Mirza Schaffy, *Mirza Saffi* – Kezdetben keleti eredetű, perzsa szerzőnek gondolták, de valójában Friedrich Bodenstedt (1818–1892), német költő és irodalomtörténész alkotta meg dalait, melyek *Lieder des Mirza-Schaffy* címmel Berlinben jelentek meg 1850-ben. A költemények pillanatok alatt hihetetlen sikert értek el, szinte minden nyelvre lefordították, s óriási hatással voltak az európai költőkre. Az első költeményekben a versek főként a bort és a szerelmet dicsőítik, míg a következő *Mirza Schaffy*-kötetben (*Aus dem Nachlass des Mirza-Schaffy*) már mélyebb, filozofikusabb versek szerepelnek. Lehetséges, hogy Reviczky kezdetben Petőfi német kiadása miatt figyelt föl Bodenstedtre, hiszen ő írta az 1858-as lipcsei Petőfi-kötet bevezetőjét. De Arany János is fordított tőle több verset, még abban a hitben, hogy valódi perzsa költő műveit fordítja. Bérczy Károly Bodenstedt német fordításából ismerte meg Puskin *Anyegin*-jét, s a mű kedvéért tanult meg oroszul. A magyar fordítással 1866-ban lett készen. A *Vasárnapi Ujság* 1877. október 21-i, 42. számában adott hírt arról, hogy Sziklai János fordításában megjelent *Mirza Schaffy* összes költeménye. Korabeli folyóiratokban dalaiból az új nemzedék költőinek szinte minden tagja fordított;

Zuleikha, *Zulejka* – *Hafiz Díván* című verseskönyvének nőalakja;

S bülbül szerelmes szavára – A perzsa „bulbul”, azaz ’fülemüle’ szó törökös kiejtése. A bülbül a szerelmes jelképe a perzsa és a török költészetben, ahol a bülbül szerelme a rózsza;

Hafiz felhőtlen honába. – Utalás *Hafiz Semsz eddin Mohammed* 14. századi perzsa költőre. Kezdetben teológiával és jogtudománnyal foglalkozott, majd a mohamedán hittudományt olyannyira elsajátította, hogy megszerezte a kitüntető „háfiz” címet. Később misztikus vallási rajongás kerítette hatalmába, egy dervisekből álló társulathoz szegődött, és a Korán ismeretét tanította. Verseiben költői tehetségének nagyságát rajongó hitével kapcsolta össze. A keleti világhoz vonzódo romantikus, majd az újromantikus költők körében rendkívüli népszerűsége tett szert. Legjobbnek tartott európai kiadása 1857–1861-ben, majd 1863-ban Lipcsében jelent meg, három+egy kötetben. Magyarra először Fábíán Gábor fordította (*Hafiz persa költő dívánjából ghazellák s töredékek*, 1824.). Reviczky kortársai közül a 70-es évektől Erődi Béla fordította verseit perzsából;

Fordítás: A verset Dr. Naschér Simon *An Mirza Schaffi* címmel fordította le. (Naschér 57–58.)

(369.)

DON OUIJOTE – [1878. február 8. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: FL 1878. február 8. 32. sz. 153. **FSZ;** **kötetközlések:** Kor. 1902. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1904. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Paku 1944. (*Paralipomena* cikluscím alatt); NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, az *FL*-beli közlést jelzi;

Szövegváltozatok: VP-kiadás: helyesírási, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 1. vsz. 3. sor: Békére h. *Babér*ra;

Magyarázat: *Don Quijote* – Miguel de Cervantes Saavedra (1547–1616) *Don Quijote* című művének címszereplője. A fiatal Reviczky egyik kedvenc regényhőse. Levelezésében gyakran emlegette, s humorfilozófiájában is példaként hivatkozott rá.

(370.)

***VÁLÁS UTÁN [I.]** – [1878. február 15. előtt]

Változat: **A.** *Válás után [II.]*, **FSZ:** *HölgyekL* 1878. szeptember 15. 37. sz. 437.; **B.** *Válás után [III.]*, **FSZ:** Kor. 1895.;

Kézirat: OSZKKt. Fol. Hung. 1858/1. r. (lila tintával írott kézirat, fekete tollas javítás, az utolsó sor javítás piros ceruzával) **FSZ;**

Közlések: BpBazár 1878. február 15. 4. sz. Mell. 1. (*Válás után* címmel); VP 1996. (a jegyzetekben helytelen jelzettel közli a változatot a 4. vsz.-tól, a főszövegben pedig a *Válás után [III.]* szövegét adja);

A Komlós-kronológiában szerepel, a BpBazár-beli közlést jelzi. A Rev.-regiszterben is szerepel a BpBazár-beli közlés;

Szövegkritikai jegyzetek: OSZK-kézirat: 1. vsz. 1. sor: (áth. *kinzott*) (fölötte) *gyötört*; 4. vsz. sor. 1. sor: *Ha* (áth. *meghatnának mind az emberek*;) (fölötte) *együtt volnék mindenütt veled*; 4. vsz. 3. sor: *S* (áth. *ötletbe*) (alatta) *válladra*; 5. vsz. 3. sor: (áth. *magány*) (fölötte) *derü*; 5. vsz. 4. sor: (áth. *még én is talán*) *véghetetlenül*; 8. vsz. 3. sor: (áth. *Menj máshoz és fedj el engemet*;) (fölötte) *Légy boldog, sorsod bárhová vezet*; 8. vsz. 4. sor: a szórendcsere jelölve: *S* legyen örökre áldva a neved! h. *S áld* (áth. *va*) *ott legyen örökre a neved!*;

Szövegváltozatok: BpBazár-közlés: kis-nagybetűs írásmódbeli, helyesírási, egybe-külön írásmódbeli, központosásbeli elt.; 3. vsz. 4. sor: *Enüdvemről* h. *Énüdvemről*; 6. vsz. 2. sor: sem h. *nem*;

VP-kiadás: helyesírási, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 8. vsz. 4. sor: *Légyen örökre áldva a neved!*

(371.)

***VÁLÁS UTÁN [II.]** – [1878. szeptember 15. előtt]

Változat: **A.** *Válás után [I.]*, **FSZ:** OSZKKt. Fol. Hung. 1858/1. r.; **B.** *Válás után [III.]*, **FSZ:** Kor. 1895.;

Kézirat: nincs;

Közlés: *HölgyekL* 1878. szeptember 15. 37. sz. 437. **FSZ;**

A Komlós-kronológiában szerepel, a *HölgyekL*-beli közlést jelzi.

(372.)

VÁLÁS UTÁN [III.] – [d. n.]

Változat: **A.** *Válás után [I.]*, **FSZ:** OSZKKt. Fol. Hung. 1858/1. r. (csak az 1. vers közlése e cím alatt); **B.** *Válás után [II.]*, **FSZ:** *HölgyekL* 1878. 37. sz. szeptember 15. 437. (csak az 1. vers közlése e cím alatt);

Kézirat: nincs;

Kötetközlések: Kor. 1895. (*Emmához VII. Válás után* címmel, *Mig láttalak, gyötört a szerelem...* kezdettel) **FSZ**; Kor. 1902. (*Emmához VII. és Emmához VIII.* címmel, *Mig láttalak, gyötört a szerelem...* kezdettel, *Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1904. (*Emmához VII.* címmel, *Mig láttalak, gyötört a szerelem...* kezdettel, *Paralipomena* cikluscím alatt); Paku 1944. (*Emmához VII.* címmel, *Paralipomena* cikluscím alatt); NGB 1969. (önhatalmúlag összevonva a *Tudnék bár írni szenvedéllyel...* kezdetű verssel); NGB 1989. (önhatalmúlag összevonva a *Tudnék bár írni szenvedéllyel...* kezdetű verssel); VP 1996. (magyarázat nélkül összevonva a *Tudnék bár írni szenvedéllyel...* kezdetű verssel, adja a jegyzetekben adja a *Válás után [III.]* változatot is); **Szövegkritikai jegyzetek:** A Koroda-kiadások hagyománya és a két versváltozat dátuma alapján soroltam ide;

A *Tudnék bár írni szenvedéllyel...* kezdetű verset, melyet a Németh G. Béla és az S. Varga Pál szerkesztette kötetek ezzel a verssel együtt hoztak, külön versként közlöm;

Szövegváltozatok: VP-kiadás: egybe-külön, kis-nagybetűs írásmódbeli, ékezetbeli, központosábsbeli elt.; 4. vsz. 4. sor: Sohse h. Sose; végig: oh h. ó.

(373.)

ÖREG EMBER TAVASZA – [1878. április 14. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: HasznM 1878. április 14. II. köt. 7. füz. 14. **FSZ**; **kötetközlések:** Paku 1944. (*Paralipomena* cikluscím alatt); NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, a *HasznM*-beli közlést jelzi, de rosszul, mert az 1877. 2. számra datálja;

Szövegváltozat: VP-kiadás: helyesírási, ékezetbeli, központosábsbeli elt.

(374.)

FELTÁMADÁS – [1878. április 21. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: LányokL 1878. április 21. II. köt. 8. füz. 148. **FSZ**; **kötetközlések:** Kor. 1895. (*Gyermekversek* cikluscím alatt); Kor. 1902. (*Gyermekversek* cikluscím alatt); Kor. 1904. (*Gyermekversek* cikluscím alatt); Paku 1944. (*Gyermekversek* cikluscím alatt); NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, a *LányokL*-beli közlést jelzi, de csak a lapszám megadásával;

Szövegváltozatok: VP-kiadás: kis-nagybetűs írásmódbeli, ékezetbeli, központosábsbeli elt.; 1. vsz. 1. sor: *Fakadnak már a virágok*; 3. vsz. 6. sor: *Új virág h. Új világ*;

Magyarázat: A vers 1878 húsvétjára készült.

(375.)

SZABADBAN – [1878. június 14. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: Délibáb 1878. június 14. 24. sz. 278–279. **FSZ**; **kötetközlések:** NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, a *Délibáb*-beli közlést jelzi mint kötetben addig meg nem jelentet;

Szövegkritikai jegyzetek: VP-kiadás: helyesírási, egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központosábsbeli elt.; végig: oh h. ó;

Szakirodalom: A Koroda-kiadásokból hiányzó vers lelőhelyét 1877-es évszámmal közölte Komlós Aladár: *Reviczky Gyula elfeledett versei és egy prózai műve. It* 1955. 192–199.

(376.)

ARATÁS – [1878. június 20. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: 1. LányokL 1878. június 20. 12. füzet 185. (Komjáthy Jenő neve alatt); 2. HasznM 1878. II. július 4. 13. füzet 9. **FSZ; kötetközlések:** Kor. 1895. (*Gyermekversek* cikluscím alatt); Kor. 1902. (*Gyermekversek* cikluscím alatt); Kor. 1904. (*Gyermekversek* cikluscím alatt); Paku 1944. (*Gyermekversek* cikluscím alatt); Paku 1944.;

Szövegváltozatok: 1. LányokL-közlés: helyesírási elt.; 2. vsz. 2–4. sor:

A kívét így kötök össze,

Sárga kalászt egybehányva,

Mind izzad, de egy se bánja.;

Magyarázatok: A szakirodalom vélekedése időről időre változott abban a kérdésben, vajon Reviczky vagy Komjáthy Jenőé ez a vers. Ez egyáltalán nem véletlen, hiszen a költemény a *Lányok Lapjában* Komjáthy neve alatt jelent meg. Komjáthy kéziratok hagyatékából azonban egyértelműen kiderül, hogy a verset Reviczky költötte, mivel a vers ismeretlen eredetű kivágatára Komjáthy kézzel ugyanúgy a vers alá írta Reviczky Gyula nevét, ahogy más közlemények alá a sajátját. (OSZKKt. Fol. Hung. 1863/127. Zsengék).

(377.)

ERDEI DAL – [1878. július 14. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: HasznM 1878. július 14. III. köt. 13. füzet 4. **FSZ; kötetközlések:** Kor. 1895. (*Gyermekversek* cikluscím alatt); Kor. 1902. (*Gyermekversek* cikluscím alatt); Kor. 1904. (*Gyermekversek* cikluscím alatt); Paku 1944. (*Gyermekversek* cikluscím alatt); NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, a *HasznM*-beli közlést jelzi, de rosszul, 3. számként tünteti föl;

Szövegkritikai jegyzetek: VP-kiadás: központosásbeli elt.; 3. vsz. 4. sor: Ugy nézek az égre h. *S felnézek az égre*; 3. vsz. 7. sor: *Szép világ te, jó napot!*;

Magyarázat: Pósa Lajos – egy frissen megjelent könyvének recenziójára kérve *A Honnál* dolgozó Reviczkyt – azt írta a versről: „Az »Erdei dal« tetszik nagyon. Egy gyermektől már szavalni is hallottam.” (PIM Kt. Analekta V. 1340.)

(378.)

ARANY JÁNOSNAK (*Válaszul „Kozmopolita költészet” című versére*) – [1878. május 28.–1878. július 20. között]

Kézirat: nincs;

Közlések: Párisi Lapok 1878. július 20. 3. sz. 1. **FSZ; kötetközlések:** Kor. 1895. (*Válaszul „Kozmopolita költészet” című versére* alcímmel); Kor. 1902. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1904. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Paku 1944. (*Válaszul „Kozmopolita költészet” című versére* alcímmel, *Paralipomena* cikluscím alatt); Komlós 1955. (*Válaszul a „Kozmopolita költészet” című versére* alcímmel); NGB 1969. (*Válaszul „Kozmopolita költészet” című versére* alcímmel); NGB 1989. (*Válaszul „Kozmopolita költészet” című versére* alcímmel); VP 1996. (*Válaszul „Kozmopolita költészet” című versére* alcímmel);

A Komlós-kronológiában szerepel, a *Párisi Lapok*-beli közlést jelzi, pontos d. n., azt írja – helytelenül –, hogy a lap hazai könyvtárainkban nem található. Az OSZK-ban azonban fellelhető a kiadvány;

Szövegváltozatok: VP-kiadás: egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.,

4. vsz. 4. sor: Küzködő h. *Küszködő*; 4. vsz. 8. sor: kosmopolita h. *kozmpolita*; 6. vsz. 4. sor: föl h. *fel*; 7. vsz. 2. sor: sohsem h. *sosem*;

Magyarázatok: Reviczkynek ezt a versét nem válogatta be egyik kötetébe sem, ráadásul egy olyan alkalmi kiadványban látott napvilágot, amely csak egy számban jelent meg az 1878-as párizsi világkiállítás alkalmából. Mégis ez lett az egyik legismertebb verse. A versről számos értelmezés és magyarázat született, hangnemük általában mentegető, de leginkább elítélő, s rendszerint Reviczky valamiféle szégyellni való kisiklásának, Arannyal szembeni igazságtalan és elhamarkodott támadásnak vagy árulásnak tüntetik föl. Mivel a kérdés tárgyalása hosszabb értekezést igényel, hiszen a korszak irodalmi alapkérdésévé nőtt, itt csak néhány – eddig kevésbé tárgyalt – momentumot és magyarázó körülményt említünk.

A vers az 1878-as berlini kongresszus és a párizsi világkiállítás egybeeső idején íródott. Akkor tehát, amikor az európai nagyhatalmak a világpolitikai helyzetről vitatkoztak s mondták ki ítéletüket Európa jövőjének sorsáról, miközben Párizsban milliók csodálták meg a nemzetek eszmei, szellemi és anyagi, konzumális és művészeti termékeinek pompás vásárát. Kérdés, vajon nem ezt a nemzetek teremtette technikai, szellemi csodát feltette-e Reviczky az egyre nyíltabban fenyegető balkáni háborús veszélytől és pusztulástól.

A szakirodalmat sokat foglalkoztatta, miért válaszolt Reviczky jóformán egy évvel később Arany 1877. augusztus 8-án írt versére. Arany verse azonban elkészülte után csak jóval később, a *Fővárosi Lapok* 1878. május 28-i, 148. számában jelent meg. Reviczky valószínűleg tehát a megjelenést követően nagyon hamar megírta válaszát. – Így pontosítani lehet a Reviczky-vers megírásának idejét is.

A KOZMOPOLITA-VITA

Elkerülhetetlen arra utalni, hogy a vers szorosan kapcsolódik a 60-as évek közepétől zajló irodalmi korszak legalapvetőbb kérdéséhez, a kozmopolita, azaz a „világpolgárság”-vitához. Magyarországon a kiegyezés korszakának egyik irodalmi alapkérdése az lett, hogy egy fiatal írónemzedék hogyan próbálja megtalálni helyét az irodalmi közéletben, s az Akadémia köré csoportosuló, szűk körű, arisztokratikus szellemi elit hogyan igyekszik őket az irodalmi élet egyre szélesebb körű piacáról kiszorítani. Ez a kör zászlóul ugyan Arany János nevét használta, de a 70-es évek elejétől egyre nyilvánvalóbban Gyulai Pált tekintette vezetőjének, aki ízlésbeli, esztétikai, elvi álláspontját megdönthetetlennek feltüntetve egyre inkább úgy érezte, hogy neki van egyedül joga ítélni és dönteni arról: ki, mivel és milyen módon kerülhet be a magyar irodalomba. Gyulai köre magát – a beteg és a hivataloktól, posztoktól egyre inkább menekülő – Arany Jánost is valamiféle féltő szellemi elzártságban tartva, nemegyszer szellemi és mindennapi hatalmát féltve lépett fel a feltörekvő új nemzedék szerintük tehetségtelennek vagy kártékonynak tartott tagjai ellen, miközben az akkoriban az irodalomra fordítható állami pénzek és lehetőségek nagy része fölött ők rendelkeztek. (Ugyanis az egyetemi állásokról, a kiosztható pályadíjakról, a kinyomtatandó kiadványokról stb. ők döntöttek. – Csak néhány példát említve: Gyulai akadályozta meg, hogy a nagy tehetségnek tartott Márki Sándor budapesti állást kapjon. Vö. Márki Sándor kéziratos naplóbejegyzésével. – 1890. április 30-i bejegyzés: A pesti egyetem bölcsészkarának ülésén szóba került, hogy hívjanak helyettest a középkori tanszékre. Márki neve is felvetődött a lehetőségek között. „Horvát Árpád [...] dicső szavak közt engem ajánlott. Kerékgyártó, Lubrich, Pasteiner, Medveczky [...] szintén mellettem szoltak; Gyulai Pál közbekiáltott, hogy Dósám iránymű...” [Márki Sándor naplóját Erdész Ádám rendezői sajtó alá Gyulán. Segítségét nagyon köszönöm. – Márki *Dósa György* című művéről van szó.] Ő próbálta elvenni Petelei István kedvét a további novellaírástól, ő nem engedte Reviczky verseskötetének kiadását, ő üzte külföldre az újromantikus drámaírókat stb.)

Gyulai – az egzisztenciális kérdéseken túl – elvi és eszmei szinten már korábban, az 1860-as évek elején is fellépett bizonyos írókörök ellen, s igyekezett megakadályozni a szerinte káros irodalmi irányzatok terjedését: nekitámadt az újromantikus kísérletező költőnemzedéknek (Zilahy Károly, Bajza Jenő), majd a 70-es évek elején megfeddte a dezillúziós verses regényeket író „fiúk” nemzedékét (Arany László, Toldy István, Asbóth János), az 1870-es évek második felétől pedig a népnemzeti irányt erőltetve mintegy tudomást sem mutatott venni az újromantikus drámaírók (pl. vö. Gyulai Szigligeti Ede fölötti emlékbeszédével) és költők nemzedékéről, vagy éppen néhány, hangsúlyos kritikájában jóformán kiutasította őket a magyar irodalomból, folyamatosan támadta Vajda Jánost és különösen Jókai Mórt. Arany János életművéből az epikus műveket tekintette a túlszárnyalhatatlan alkotásoknak, s a kései lírai művekkel kevesebbet törődött.

A vitát tulajdonképpen nem is Arany János kezdte. A kérdést már jóval korábban egy fiatal költő- és írócsoportosulás igyekezett feszegetni, amelynek tagjai a kozmopolitizmus és a nemzeti jelleg kérdésének összekapcsolódására keresték a választ. A *Figyelő* című újság például már a 70-es évek elejétől – szerkesztője Szana Tamás, korrektora pedig Reviczky Gyula volt – folyamatosan napirenden tartotta és boncolgatta a kérdést. A korai időszakban, azaz a 70-es évek elején legvehemensebben Endrődi Sándor, a költőnemzedék egyik legtehetségesebb tagja – poétikai és létértelmezési ellenvetésekkel – tiltakozott az akadémikus irodalom és a népnemzeti irány erőszakosan követelt nemzeti tematikája és eszközrendszere ellen (pl. *Egyéni nézetek. Figyelő* 1872. június 23. 25. sz. 289–191., június 30. 26. sz. 301–303.).

Több év telt el, amíg az akadémikus irodalom egyáltalán meghallotta a fiatal nemzedék ellenvetéseit és valamiképpen értékelte új törekvéseiket. A vitában sokan fölszólltak; a rendkívül vegyes összetételű és sok más kérdésben egyet nem értő „kozropolita irány” tagjai között találni – Reviczky és Endrődi mellett – pl. György Aladárt, Mikszáth Kálmánt, Palágyi Menyhértet, Rudnyánszky Gyulát, Komjáthy Jenőt, Kiss Józsefet, Szana Tamást, Benedek Aladárt stb.

Bár a kozmopolita-vita a bölcsője számos, máig ható és bomlasztó irodalmi jelenségnek, minősítésével óvatosan és körültekintően szabad csak bánni. Az eredetileg egy irodalmi irányzatra alkalmazott fogalom ugyanis az évek során több aktuálpolitikai kérdéskörrel is össze-összekapcsolódott, de legalábbis érintkezett, mint ahogy a 70-es évek közepén még a nem magyar (főként osztrák és cseh) származású, a Bach-korszakban idetelepített hivatalnokgárda gyűlöletéből eredeztethető idegengyűlölettel, majd a Magyarországra folyamatosan beáramló zsidó bevándorlással és a már itt élő – elsősorban német és zsidó – lakosság asszimilációjával vagy a kormányzat magyarosító törekvéseinek esetenként túlhajtott értelmezésével. A 19. század végéhez közeledve a kozmopolitizmus fogalma egy sor – máig ható – érzelmi, politikai, sőt nacionalista mellézköngével telítődött és torzult. Akik ma a népnemzeti-kozropolita, a városi-vidéki, az asszimiláns-magyar irodalmi táborok ellentétének kialakulását itt sejtik, sokban igazuk van, de soha nem szabad elfelejteni, hogy az új nemzedék költői mennyire sok irányból érkeztek: milyen változatos társadalmi, szellemi, politikai érzelmű és vallási hovatartozású tagokból toborzódtak, és egyes kérdésekben ők maguk is mennyire különböző nézeteket vallottak.

Egyik vezető alakjuk, Reviczky például vívódó katolikus, törvénytelen és még nem is adoptált nemesi származású emberként a 80-as évektől erőteljesen az antiszemita és a nemesi igényeket előtérbe állító politikai irányzatok felé fordult, miközben ugyanebben az időszakban – szellemi proletárként – fel-feltűntek versei a korabeli munkásnaptárak és szocialista lapok hasábjain is. (Bővebben erről a kötetben meg nem jelent, 1885/1888-as versek között található *Az önzés* című, eddig ismeretlen versének magyarázataiban.) Gáspár Imre, egy elszegényedett középbirtokos család gyermeke a 70-es évek végétől a szocia-

lista tanok felé tájékozódott, s ő fordította le a *Munkás-Marseillet* magyarra. Rudnyánszky Gyula, mélyen hívó katolikusként írt lángoló hazafias verseket s több, tüzes hangú – ma már szinte ismeretlen – támadást intézett a kozmopolita-vitában az amúgy nagyra becsült Arany s főleg az akadémikus irodalmi irányzat ellen. Mikszáth – aki fiatalon talán a legsúlyosabb vádakkal támadta Gyulaiék körét és talán a legcsípősebb hangon szólt róla sokszor – a század végére megbocsátott az addigra már hatalmát veszített Gyulainak, és többször szót emelt az irodalmi kozmopolitizmus veszélyei ellen. Az elhamarkodott és leegyszerűsítő címkézéstől óv és a rendkívül szövevényes kapcsolathálózatra utal az is, hogy az 1890-es évektől az akadémikus irodalom legnagyobb ellenlábasává Kiss József (és a körötte csoportosuló *A Hét* köre) vált, akinek apja bevándorolt zsidó falusi boltos volt. De ugyanehhez az ellenzéki írócsoportosuláshoz tartozott például a két Palágyi testvér is, akik közül Menyhért – Madách Aladár barátja – kifejezetten az ezoterizmus és a miszticizmus felé fordult, Lajos írásai pedig sokszor nem nélkülözték a nacionalista túlzásokat sem;

Arany verse mögött amúgy már a kortársak is Gyulai hatását sejtették. Ezt erősíti meg az a tény is, hogy először Gyulai Pál intézett támadást a fiatal költők ellen az *Újabb költői beszélyeink* című írásában, majd erre következett 1877 augusztusában Arany versének megírása. (*Budapesti Szemle* 1877. 15. köt. 203–212.);

Fontos hangsúlyozni, hogy Reviczky egyébként a rajongásig szerette és elismerte Arany János költészetét (ráadásul Arany költészetének éppen azokat a részeit értékelte a legtöbbre, amelyeknek modernségére a mai szakirodalom is csak nemrég csodálkozott rá: a humoros Aranyt és a kései lírikus Aranyt ünnepelték), esetleg személyes sértettsége is közrejátszhatott a vers megírásában, még ha ez a vers keletkezési körülményeihez csak árnyalatnyi kiegészítéssel szolgál. 1875 végén ugyanis elküldte 21 versét Aranyynak, aki válaszra sem méltatta. Ezt különösen a szívére vette, hiszen nem sokkal később, 1876. január 10-én, a nála fiatalabb és kevésbé tehetséges barátjának, Koroda Pálnak Arany viszont válaszolt, miután Koroda elküldte neki *A túlvilág komédiája* című költeményének egy részletét, és arra kérte, hogy neki ajánlhassa drámai költeményét. Könnyen elképzelhető azonban, hogy – ellentétben a Korodáéval – Reviczky küldeménye egyáltalán nem is került Arany szeme elé, aki ekkor már csak napi egy-két órát olvashatott, s olvasmányait fia, Arany László, de még inkább Gyulai Pál válogatta ki számára. (Korompay H. János egy most készülő tanulmányában vizsgálja az Aranyynak írt, „költői beosztást kérő” levelek problematikáját. Itt veti föl azt a fontos szempontot, hogy a Reviczky-levél idejével szinte egybeesett a december 10-én elhunyt akadémiai igazgató, Toldy Ferenc halála. A temetés körüli teendők nyilván lefoglalhatták Aranyt. – Vö. még Koroda és Arany levélváltásáról: Kozocsa Sándor: *Arany és Koroda Pál. It* 1939. 49.);

Reviczky és Gyulai kapcsolatáról még annyi tudható, hogy Reviczky 1877 márciusában levélben megkereste Gyulait is, hogy lapjában közölje *Az ambízióról* című írását. Gyulai azonban – nem pusztán Reviczky személyének szóló, de az új nemzedékkel szembeni alig titkolt ellenszenvvel – visszautasította a közlést, arra hivatkozva, hogy még el sem olvasta a küldött írást:

„Őn a mult hó 21-ről hozzám írt levelében panaszodik, hogy a Budapesti Szemle nem igen nyit tért az ifju Magyarország dolgozatainak s egyszersmind felajánlja nekem »Az ambízióról« című essayét.

Nem tudom, mit ért ön az ifju Magyarország alatt, de ha fiatal írókat ért, a B. Szemle soha sem tekintett arra, idős-e valaki vagy fiatal s örömet nyitott tért minden oly jobb dolgozatnak, amelyet fiatal író írt, annival inkább mert a jobb dolgozatoknak épen nincs bővében. Én öntől is szívesen fogadok el dolgozatot, de hogy ezt vagy amazt elfogadom-e, azt előre sem önnek, se másnak nem irhatom. Előbb el kell olvasnom a dolgozatot. Annyit előre is megmondhatok, hogy oly essayket fogadok el legörömetesebb, amelyek a tudo-

mány vagy irodalom újabb fejleményeivel foglalkoznak s mint az angol vagy francia szemlék cikkei néhány újabb könyvet vesznek kiinduló pontul.” (1877. április 12. – OSZKKt. Levelestár) Nyilvánvaló, hogy Reviczky válaszüzenetének megírásában a Gyulai kioktatása keltette megaláztatás is közrejátszott;

A kérdéshez szorosan kapcsolódhat Reviczky vélekedése a nemzeti jellemről, amelyről főként csak áttételesen tudhatunk. Mindenesetre versének keletkezése egybeesik legmeghatározóbb Schopenhauer-élményének idejével, így elfogadhatónak látszik az a feltételezés, hogy hatottak rá Schopenhauer ilyen irányú vélekedései. A *Parerga und Paralipomena* (amelyről tudjuk, hogy Reviczky többször is olvasta) egy helyén például a következőket írta: „A büszkeség legolcsóbb fajtája a nemzeti büszkeség. Aki ugyanis ebben szenved, az önmagáról menten elárulja azt, hogy semmi olyas személyes jótulajdonsága nincs, amivel büszkélkedhessék, különben nem nyulna olyas valamihez, amiben annyi millió emberrel kell osztozkodnia. Aki számos személyi kiválósággal van felruházva, saját nemzeti hibáit inkább felismeri, mert azokat mindig szeme előtt látja. Viszont minden szánandó balga, akinek semmije sincs a világon, amire büszke lehetne, mint utolsó eszközhöz, a nemzethez folyamodik, amelynek tagja s aztán azzal kérkedik: az illetőnek ez nagyon jól esik s hálából, nemzete hibáinak és ostobaságainak legerősebb védelmezőjévé csap fel. [...] Egyébiránt az egyéniség messze túlszárnyalja a nemzetiességet és egy bizonyos embernél az előbbi mindenkor ezerszer annyi méltánylást érdemel, mint az utóbbi. – A nemzeti jellemről, minthogy az a tömegre vonatkozik, becsületes módon nem sok dicséretet lehet felhozni. Inkább azt mondhatjuk, hogy az emberi korlátoltság, roszaság és visszaság minden országban más-más alakban nyilvánul és ezeket nevezik *nemzeti jellemnek*. Ha az egyik-től megcsömörlünk, a másikat dicsérjük, amíg ezzel is úgy járunk. Minden egyes nemzet kicsúfolja a másikat s mindegyiknek igaza van.” (Schopenhauer: *Életbölcesség. Aforizmák*. Ford. dr. Kelen Ferenc. Bp., 1906. IV. *Az ember szerepéről* című fejez., 53–54.);

A vers értelmezéséhez elengedhetetlenül szükséges még ismerni Reviczky korabeli, *Jogosult-e a kozmopolita-költészet?* című írását is, melyet bizonyosan Mikszáth Kálmán segítségével helyezett el egy liberális szegedi lapban (*Szegedi Napló* 1878. november 30. 106. sz.), valamint a kérdésnek egy évekkel később újragondolt változatát, mely *Kozmopolitikus irány a költészetben* címmel a *Szemlében* jelent meg (1885. augusztus 10. 18. sz. 3–4.). A tanulmányban Reviczky kijelentette: „A költő a népének megfelelő nemzeti zománcztól, a legigazabb lokalfarbe-től nem menekülhet. Más kérdés, vajon a nemzeti életet vagy történelmet választja-e tárgyául. [...] Azt a nézetet, hogy világköltőt csak nagy népek produkáljanak, a kisebbek poézisében pedig csak *nemzetiességet* keressünk, még a nagy Aranytól sem fogadhatom el. [...] A legnagyobb költők a legnemzetiebbek, de egyúttal a legemberibbek, legáltalánosabbak.”

Reviczkyt a kérdés újragondolására valószínűleg az 1884-es választások körüli események készítették, amikor jó néhány belpolitikai kérdésre választ keresett (vö. a *Politikus nemzet* és *Az önzés* című versek magyarázataival – lásd a kötetben meg nem jelent, 1883/1884-es versek, illetve az 1885–1888-as versek között);

Áldom én is azt a bölcsőt,
„*Mely magyarrá ringatott*”. – Idézet Arany János *Kozmopolita költészet* című verséből (28–29. sor, AJÖM I. köt. 347–348.)

Áldom én is azt a sorsot,
Mely szívembe dalt adott.
A dicső szellem világát

*Áldom mindenek felett,
S dallom, ami bennem eszme,*

Dallom, amit érezek. – A vers 1. vsz.-a tulajdonképpen az 1846-os Petőfi-vers, az *Átok és áldás* ellenversének is vélhető (PSÖM II. köt. 44.). A motívum variánsa előfordul a *Magyar lány* című versében is (lásd a kötetben meg nem jelent, 1884/1885-ös versek között);

Bolond Istók – Arany János elbeszélő költeménye (AJÖM III. köt. Bp., 1952. 133–198.);

Harpagon – Molière *A fősvényének* főszereplője;

Alceste – Molière *A mizantrópjának* főszereplője;

Dalok korcsa – Arany *Kozmopolita költészet* című versének 55. sora;

Nép után nép küzd a létért,

Eltűnnek a nemzetek, – Az utalás kapcsolatba hozható Darwinnak a létharcról, a kiválasztódásról és a fajok keletkezéséről szóló elméletével (bővebben erről a *Schopenhauer olvasása* közbekben című vers magyarázataiban), illetve Herder híres jóslatával;

„Mind tükkör volt egymagából

Tünt nekem föl nép s haza!” – Szó szerinti idézet Arany *Kozmopolita költészet* című verséből, 39–40. sor;

„Két világ csodája” – Átvétel Arany János verséből. Az idézőjeles verssornak külön története van. A *Revue des deux Mondes* című lap egyik kritikus, Saint-René Taillandier a lap 1860. szeptember 1-jei kritikájában keményen megbíráltta Arany realizmusát, s kifogásolta, hogy ő – Garayval és Petőfivel ellentétben – nem a nemzet múltjának tragikus eseményeit és hősiességét állítja költészete középpontjába. Tóth Béla (*Arany párizsi censora. Széphalom* 1929.) és Kasza Györgyi (*Arany János és a francia irodalom* Pécs, 1941. 60–61.) szerint a „két világ” a *Revue des deux Mondes* címére vonatkozik.

(379.)

EGYEDÜL – [1878. augusztus 4. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: **1.** CsalKör 1878. augusztus 4. 31. sz. 726.; **2.** HölgyekL 1879. december 14. 50. sz. 595. **FSZ;** **3.** MSzemle 1894. augusztus 12. 32. sz. 374.; **kötetközlések:** Kor. 1895. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1902. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1904. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Paku 1944. (*Paralipomena* cikluscím alatt); NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, a *CsalKör*-beli közlést jelzi;

Szövegváltozatok: **1.** CsalKör-közlés: helyesírási, kis-nagybetűs írásmódbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 3. vsz. 3. sor: megpanaszlok h. *megpanaszlott*;

3. MSzemle-közlés: egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.; a vsz.-ok felcserélve: 2-3-1. vsz.; 2. vsz. 5. sor: *Szívem e hangtól sose menekül*; 3. vsz. 4. sor: *S kérdem: nincs hát sehol tanyám?*;

VP-kiadás: kis-nagybetűs, egybe-külön írásmódbeli, helyesírási, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 2. vsz. 5. sor: *Szívem e hangtól sose menekül*; 3. vsz. 4. sor: *S kérdem: nincs hát sehol tanyám?*;

Fordítás: A verset Dr. Naschér Simon *Allein* címmel fordította le. (Naschér 76–77.)

(380.)

AZ EGYETLENHEZ – [1878. augusztus 8. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: CsöndesÓ 1878. augusztus 8. 22. sz. 283. **FSZ; kötetközlések:** NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, a *CsöndesÓ*-beli közlést jelzi, de 1877-re datálva; helytelenül 1877. augusztus 1-jét jelzi megjelenésnek, kötetben addig nem jelent meg;

Szövegváltozat: VP-kiadás: helyesírási, kis-nagybetűs írásmódbeli, ékezetbeli, központosításbeli elt.; 4. vsz. 3. sor: mosolyja h. *mosolya*;

Szakirodalom: A Koroda-kiadásokból hiányzó vers lelőhelyét helytelen évszámmal (1877.) közölte Komlós, *It* 1955.

(381.)

A NAGY TEMETÉS – [1878/1881]

Kézirat: nincs;

Közlések: 1. HasznM 1878. augusztus 11. 15. füz. 71–72.; 2. LányokL 1881. augusztus 21. 16. füz. 247. **FSZ; kötetközlések:** Kor. 1895. (*Gyermekversek* cikluscím alatt); Kor. 1902. (*Gyermekversek* cikluscím alatt); Kor. 1904. (*Gyermekversek* cikluscím alatt); Paku 1944. (*Gyermekversek* cikluscím alatt); NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, a *HasznM*-beli közlést jelzi, de rosszul, 3. számként; **Szövegváltozatok:** 1. HasznM-közlés: ékezetbeli, központosításbeli elt.; 9. vsz. 1. sor: *A szép hölgy néma, szomorú*; 9. vsz. 2. sor: Miként h. *Amiként*;

VP-kiadás: kiemelésbeli, kis-nagybetűs, egybe-külön írásmódbeli, helyesírási, ékezetbeli, központosításbeli elt.; 8. vsz. 3. sor: Szemébe h. *Szemében*; 9. vsz. 1. sor: *Feledni szélvész, zúzmárát*; 15. vsz. 1. sor: *Szent asszony, hálás nemzeted*;

Magyarázatok: A vers nyilvánvalóan megrendelésre készült, hiszen a július 14-i, 13. füzetben Dolinay Gyula *Három nagy nőalak* című cikkének az egyik hősnője a versben megidézett Kanizsai Dorottya volt;

czondra – A szövőszékről lekerült nyers posztó, átvitt értelemben rongyos, szegény öltözeteket is jelent;

Kanizsai Dorottya – Két egymást követő nádor, azaz Geréb Péter, majd Perényi Imre felesége. Második özvegye idején következett be a mohácsi vész. A csata után a csatamezőn heverő holttesteket a saját pénzén felfogadott 400 emberrel önmaga temettette el. Érdekes egybeesés, hogy a család a vers megírása idején a tudományos közelet érdeklődésébe került, hiszen Károlyi Árpád az 1870-es évektől dolgozott Kanizsai Orsolya és Nádasdy Tamás nádor levelezésének kiadásán. Reviczkyék köre is értesülhetett a készülő munkáról, mivel a társaságukba járt a fiatal Thallóczy Lajos is, aki közelebbi barátságban állt Károlyival.

(382.)

A NEMZETI KASZINÓNAK (*Midőn egy fiatal színész számára 1000 frtot gyűjtött*) – [1878. augusztus 23. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: Délibáb 1878. augusztus 23. 403. **FSZ; kötetközlések:** Kor. 1895. (*midőn egy fiatal színész tanulmányutjára gyűjtést rendezett* alcímmel); Kor. 1902. (*Paralipomena* cikluscím alatt, *A nemzeti kaszinónak midőn Gyenes László tanulmányutjára gyűjtést rendezett* alcímmel); Kor. 1904. (*Paralipomena* cikluscím alatt, *A Nemzeti kaszinónak midőn Gyenes László tanulmány-*

utjára gyűjtést rendezett alcímmel); Paku 1944. (*Paralipomena* cikluscím alatt, *midőn Gyenes László tanulmányútjára gyűjtést rendezett alcímmel*); NGB 1969. (*midőn Gyenes László tanulmányútjára gyűjtést rendezett alcímmel*); NGB 1989. (*midőn Gyenes László tanulmányútjára gyűjtést rendezett alcímmel*); VP 1996. (*midőn Gyenes László tanulmányútjára gyűjtést rendezett alcímmel*);

A Komlós-kronológiában szerepel, a *Déliab*-beli közlést jelzi;

Szövegkritikai jegyzet: Délibáb-közlés: egy nyilvánvaló elírási hibát javítottam: 6. vsz. 2. sor: zemzet h. *nemzet*;

Szövegváltozat: VP-közlés: egybe-külön írásmódbeli, kiemelésbeli, ékezetbeli elt.; 3. vsz. 1. sor: feltűnő h. *feltörő*;

Magyarázat: Az alcímben szereplő Gyenes László (1857–1924) 1878-ban végezte el a színiakadémiát, s rövid nagyváradi tartózkodás után Párizsba utazott tanulmányútra, amely költségekhez egy gyűjtéssel összeszedett összeggel segítették barátai. 1879–1882 között Kolozsvárott játszott, 1882-től pedig a Nemzeti Színház tagja lett. Reviczky figyelmét és gondoskodását nyilván különösen az éleszthette föl, hogy Gyenes főként intrikus szerepeket kapott, s ő volt Reviczky kedvenc hőseinek megformálója: ő játszotta például Lucifert *Az ember tragédiája* ősbemutatóján, Mefisztót Goethe *Faustjában* és Jagót Shakespeare *Othellójában*.

(383.)

BÉKE-GONDOLATOK – [1878 nyara]

Kézirat: nincs;

Kötetközlések: Kor. 1895. (*Paralipomena* cikluscím alatt, 1878. augusztus alcímmel) **FSZ**; Kor. 1902. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1904. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Paku 1944. (*Paralipomena* cikluscím alatt); NGB 1969. (*Béke gondolatok* címmel); NGB 1989. (*Béke gondolatok* címmel); VP 1996. (*Béke gondolatok* címmel);

Szövegkritikai jegyzet: A vers keletkezésének dátumára vonatkozóan nincs pontosabb adat, így az első Koroda-kiadás alcíme alapján és a vers történeti utalásai miatt soroltam át az 1878-as versek közé (eddig 1880-ra datálva);

Szövegváltozat: VP-kiadás: egybe-külön, kis-nagybetűs írásmódbeli, helyesírási, központozásbeli, ékezetbeli elt.;

Magyarázatok: A vers valószínűleg az 1878 június–júliusában zajló berlini békekongresszus és az ezt követő július 29-én megkezdődött boszniai okkupáció előtt, a balkáni zavargások nyomán született. A Balkán-kérdésről lásd bővebben az ugyancsak 1878-as *A jegesmedve* című költemény magyarázataiban;

Béke-gondolatok – A cím esetleges rájátszás Arany János 1850 szeptemberében született *Gondolatok a béke-kongresszus felől* költeményének címére, mely azt az összefogást idézi, mely a kvéker-felekezetek kezdeményezésére egyletekbe tömörítette a béke barátait Amerikában és Angliában. (Vö. AJÖM I. 97., 441–442.)

(384.)

AZT IRTA, HOGY TÖBBÉ NEM ÍRHA... – [1878. szeptember 15. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: Mező-Tur 1878. szeptember 15. 20. sz. 2. **FSZ**; **kötetközlések:** Kor. 1895. (*Emmához V.* címmel, *Azt írta, hogy többé nem írhat...* kezdettel, *Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1902. (*Emmához V.* címmel, *Azt írta, hogy többé nem írhat...* kezdettel, *Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1904. (*Emmához V.* címmel, *Azt írta, hogy többé nem írhat...* kezdettel, *Paralipomena* cikluscím alatt); Paku 1944. (*Emmához V.* címmel, *Azt írta, hogy többé nem ír-*

hat... kezdettel, *Paralipomena* cikluscím alatt); NGB 1969. (*Azt írta, hogy többé...* címmel); NGB 1989.; VP 1996. (*Azt írta, hogy többé...* címmel);

A Komlós-kronológiában szerepel, a *Mező-Tur*-beli közlést jelzi;

Szövegváltozatok: VP-kiadás: ékezetbeli, központosításbeli elt.; 2. vsz. 1. sor: Ő h. Ön.

(385.)

IFJUSÁG ÉS SZERELEM – [1878. szeptember 18. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: FL 1878. szeptember 18. 214. sz. 1037. **FSZ; kötetközlések:** Kor. 1895. (*Ifjúság és szerelem* címmel, *Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1902. (*Ifjúság és szerelem* címmel, *Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1904. (*Ifjúság és szerelem* címmel, *Paralipomena* cikluscím alatt); Paku 1944. (*Ifjúság és szerelem* címmel, *Paralipomena* cikluscím alatt); NGB 1969.; NGB 1989. (*Ifjúság és szerelem* címmel); VP 1996. (1879-re datálva);

Szöveggörögkritikai jegyzet: dátumkorr.: 1878. (a Komjáthynek írt levél és az útmutatása alapján fellelt folyóiratközlés nyomán, eddig d. n.);

Szövegváltozatok: VP-kiadás: helyesírási, egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központosításbeli elt.; 1. vsz. 2. sor: Örömekben h. *Örömökben*; 1. vsz. 4. sor: híjába h. *hiába*; 3. vsz. 3–6. sor:

Mert a sorssal kapni hajba

Bosszulatlan' nem lehet.

De hiába sújt a bánat!

Csupa játék csak sebem.

4. vsz. 7. sor: Oh h. Ó;

Magyarázat: A verset Reviczky említi Komjáthynek Budapesten, 1878. szeptember 23-án írt levelezőlapján: „Ifjúság és szerelem megjelent a F.[ővárosi] L.[apok]-ban...”, amelyről bővebben lásd még a *Himnusz* című vers jegyzeteit. (Lásd az *Ifjúságom* című kötet versei között; a leveleket lásd OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 14. levél.)

(386.)

BISMARCK FÉLELME – [1878. szeptember 10–22. közt]

Kézirat: nincs;

Közlések: Üstökös 1878. szeptember 22. 1049. sz. 446. (Gamin álnév alatt) **FSZ; kötetközlések:** NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

Szöveggörögkritikai jegyzet: A Komlós-kronológiában szerepel, az *Üstökös*-beli közlést jelzi, de helytelen dátummal, kötetben addig nem jelent meg;

Szövegváltozat: VP-kiadás: helyesírási, egybe-külön, kis-nagybetűs írásmódbeli, ékezetbeli, központosításbeli elt.;

Magyarázatok: Korodától tudjuk, hogy a Gamin álnév mögött Reviczky rejtőzött. Dengi János rosszallását fejezte ki az *Egy gamin poétának* című versében, mely az *Üstökös* 1878. november 3-i számában jelent meg (1055. sz. 522–523.). Első sorai így hangoznak:

Olvastam versedet s nevettem

Pajzán könnyelműségeden...

Hanem, hogy ez uton haladjál,

Fiacskám, azt nem engedem.

Könnyelműséggel mitsem érsz el,

Megrontja ez az életet...

Ha megbomoltál, térj eszedre...

S ne írj több ilyen verseket! – Dengi levélben is megírta Reviczkynek, hogy mennyire nem tetszik neki Reviczky újfajta lírai próbálkozása, melyet Dengi egyértelműen cinikusnak és

méltatlan pénzszerzésnek érez: „Ez a vers itt felelet két gamin-versedre [A másik *A jeges-medve* című. Vö. a vers jegyzetével. – Cs. T.], melynek egyike már jött az »Üstökös«-ben s másikát, mielőtt ott jönne nekem elküldted. Nem vagyok kibékülve veled, bárhogyan is, változtass állapotodon. Ne mondd, hogy nem lehet; csak akarj s lehet lesz! Tudod, mit mond az öreg Jankó bácsi? »Akarat, s az előbb vagy utóbb diadalmat arat.« Gondold meg, mi lesz a vége e csatangolásnak. Az írói pálya még ha jó viszonyban is volnál a szerkesztőkkel s író társaiddal, mainap nagyon háladatlan s csak érte élni: nem fizeti ki magát. Benedektől [Benedek Aladár – Cs. T.] úgy tudom, hogy tanári pályán voltál; lásd, [...] s ezt játszva elvégezhetnéd s aztán volna pályád czimed etc. Megköszönöm én azt a dalt, melyet éhesen dalol el a madár!” (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 8. levél);

Bismarck, Otto von (1815–1898) – Német politikus, kancellár, a „Vaskancellár”; Ábrányi Emil *Bismarck* című költeményében dőlyfős és merész vasembernek rajzolta. (*Pesti Hírlap* 1887. március 14.)

Nobiling – Karl Nobiling (1848–1878. szeptember 10.) 1878. június 2-án az Unter den Linden egyik házából rálőtt az ott elkocsizó I. Vilmos német császárra. A császár megsérült, mire az anarchista merénylő önmaga ellen fordította fegyverét, s több hónapos haloklás után kiszenvedett. Tettével az új Németország és Bismarcknak a szocialistákkal szembeni intézkedései ellen tiltakozott. A dátumból látszik, hogy Reviczky Nobiling halála kapcsán írta meg a verset. – A vers pontosabb datálása is ennek köszönhető;

Az úgy háttérben a következő események húzódtak: az 1870–71-es német–francia háborút követően, melynek következtében Franciaországnak le kellett mondania Elzászról és Lotaringia német lakosú részéről, valamint hadisarkként három részletben 5 milliárd frankot kellett fizetnie Németországnak, Bismarck kancellár nekifogott rendet tenni az országban. A közös győzelem után a német tartományok nagy része belépett az Észak-német Szövetségbe, amelyet 1870. december 9-én Német Birodalom névre változtattak, Vilmos pedig fölvette a német császári címet. Bismarck a birodalmi gyűléseken sorra megpróbálta áterőltetni akarátát a haderőt illető és a hadügyi kérdésekben, s megindította az ún. kultúrharcot a katolikus egyházi hatalom ellen. Ennek kapcsán a harc tulajdonképpen az állam és az egyház jogköre és hatalma fölötti pozíciókért folyt, s Bismarck kíméletlenül végrehajtotta tervezett lépéseit, amivel magára haragította az egyházi hatalmakat. Az egyik óriási összetűzés a haderőlétszám körül robbant ki, majd ezt követte az igazságügyi reformok körüli hatalmas vita, melynek átverése után Bismarck a német vasutak államosítását kívánta megvalósítani, de végül ez mégsem sikerült neki. Nagyon rossz hangulatot keltett az is, hogy a frankfurti béke értelmében Elzász és Lotaringia lakói közül azok, akik az új német kormányt nem kívánták elfogadni, egy kitűzött határnapon belül eladhatták birtokaikat és Franciaországba költözhettek. Kiderült, hogy nagyon sokan, különösen a katonaköteles ifjak nagy többsége kivándorolt, amit egyáltalán nem lehetett csodálni, hiszen a területen szinte ostromállapot uralkodott, s mindenféle próbálkozás ellenére a 80-as évekig nemigen csillapultak ott a kedélyek.

A birodalmi gyűlésen csak a konzervatívok és a centrum egy része helyeselte Bismarcknak mindig az adott helyzethez igazodó, gyakran változó és mindig csak a saját akarátát keresztülvinni akaró politikáját, amelyért bármiféle fondorlatra kapható volt. A Bismarckot eddig mindig támogató nemzeti liberális párt és a kancellár közötti ellentétet végül egyrészt a védvámpolitikai kérdés, másrészt a szocialisták ellen indított harc mérgesítette el végérvényesen, ráadásul az 1877-es választásokon a nemzeti szabadelvűek annyi mandá-

tumot veszítettek, hogy Bismarcknak más támaszt kellett keresnie, így abban reménykedett, hogy a konzervatívokból és esetleg a centrumból alakít új többséget.

A politikai pártviszonyok átalakulása miatt Bismarck feladta az eddig vallott szabad kereskedelem elvét, s most a védvámpolitika bevezetése mellett állt ki: visszavonta az ipari és a kereskedelmi vállalatoknak eddig kiosztogatott kedvezményeket, a külföldről behozott árukat magasabb vámmal terhelte, sőt a sör, a kávé, a szesz és a dohány megadóztatását is javasolta. A nemzeti szabadelvűek azonban – az ellenzékkel együtt szavazva – megakadályozták az új adók bevezetését.

Az egyre veszélyesebbnek tartott szocialista-kérdést pedig úgy szerette volna megoldani, hogy a birodalmi gyűlésen fokozott, rendőri erővel folyó, erőszakos fellépésre kért engedélyt ellenük. A szabadelvű és a klerikális párt azonban vonakodott ekkora hatalmat adni Bismarck kezébe, s ellenállt. 1878. június 2-án, a Nobiling-féle merénylet ürügyén Bismarck feloszlatta a birodalmi gyűlést, és a választókhoz fordult.

Külpolitikáját tekintve – egy esetleges későbbi, Franciaország elleni újabb háború lehetőségét tartva szem előtt – szövetségest keresett, s úgy gondolta, az Osztrák–Magyar Monarchiával köt szorosabb politikai egyezséget. Oroszországgal szembeni barátsága miatt azonban Magyarországon nagyon népszerűtlen volt (az 1849-es események és a pánszláv veszélytől való tartás miatt), s a közvélemény ellenszenvé különösen fölerősödött iránta az 1877–78-as orosz–török háború kapcsán. Bismarck egyébként 1879 augusztusában személyesen is járt Budapesten;

Gastein – Egy völgy és három nevezetes kis fürdőváros elnevezése Salzburg osztrák tartományban. Valószínűleg itt Badgasteinre utalt Reviczky, mely kedvelt császári és királyi üdülőhely volt;

Verschwörer (n.) – összeesküvő;

Szakirodalom: A Koroda-kiadásokból hiányzó vers lelőhelyét helytelen évszámmal (1877.) közölte Komlós, *It* 1955.

(387.)

EGY MENYASSZONYNAK – [1878. szeptember 22. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: CsalL 1878. szeptember 22. 12. sz. 180. **FSZ; kötetközlések:** Kor. 1895. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1902. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1904. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Paku 1944. (*Paralipomena* cikluscím alatt); NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, a CsalL-beli közlést jelzi;

Szövegváltozatok: VP-kiadás: helyesírási, kis-nagybetűs, egybe-külön írásmódbeli, helyesírási, központosításbeli elt.; 1. vsz. 3. sor: főköttövel h. *főkötődöt*; 3. vsz. 1. sor: *És azután mást szerettem*; 5. vsz. 4. sor: Akit h. *Melyet*;

Magyarázat: Nem lehet tudni, ki a vers címzettje. Az időpont alapján lehetséges, hogy első szerelmének, Jaross Lajkának írta – a vers hangneméből ítélve azonban inkább valamelyik Boronkay lánynak, unokatestvérének küldhette.

Fordítás: A verset Dr. Naschér Simon *Einer Braut* címmel fordította le. (Naschér 46–47.)

(388.)

ÜRES IMMÁR A FECSKE-FÉSZEK... / AZ ÜRES FECSKEFÉSZEK – [1878. szeptember 22. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: 1. HasznM 1878. szeptember 22. 18. füz. 177. (*Az üres fecskefészek* címmel); 2. LányokL 1881. szeptember 4. 17. füz. 265. **FSZ; kötetközlések:** Kor. 1895. (*Az üres fecskefészek* címmel, *Gyermekversek* cikluscím alatt); Kor. 1902. (*Az üres fecskefészek* címmel, *Gyermekversek* cikluscím alatt); Kor. 1904. (*Az üres fecskefészek* címmel, *Gyermekversek* cikluscím alatt); Paku 1944. (*Az üres fecskefészek* címmel, *Gyermekversek* cikluscím alatt); NGB 1969. (*Az üres fecskefészek* címmel); NGB 1989. (*Az üres fecskefészek* címmel); VP 1996. (*Az üres fecskefészek* címmel);

A Komlós-kronológiában szerepel, a *HasznM*-beli közlést jelezte, de rosszul, 3. számként tüntette föl;

Szövegkritikai jegyzetek: HasznM-közlés: egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központozásbeli elt.; 4. vsz. 1. sor: Átszáll h. *Átszállnak*;

VP-kiadás: egybe-külön írásmódbeli, központozásbeli, ékezetbeli elt.; 4. vsz. 1. sor: Átszáll h. *Átszállnak*; 5. vsz. 1. sor: veréblakóktul h. *veréblakóktól*;

Magyarázatok: A vers nyilvánvalóan megrendelésre született, mivel a vers után következő oldalon hosszabb cikk jelent meg *A veréb és a fecske életéből* (Pár adat még az állatok okosságáról) címmel;

Üres immár a fecske-fészek, – A cím és a sor összecseng Petőfi Sándor *Ősz elején* című versének I. sorával: „Üres már a fecskefészek” (PSÖM II. 266–267.) A motívum megjelenik Tompa Mihály *Pipacsok V.* című versében is, melynek kezdősora: „Fecske fészelt az ereszünk alatt...”

Fordítás: A verset Dr. Naschér Simon *Das leere Swalben-Nest* címmel fordította le. (Naschér 38–39.)

(389.)

A JEGESMEDVE – [1878. szeptember 29. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: Üstökös 1878. szeptember 29. 1050. sz. 458. (Gamin álnév alatt) **FSZ; kötetközlések:** NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, az *Üstökös*-beli közlést jelzi, de – helytelenül – szeptember 22-i dátummal, kötetben addig nem jelent meg;

Szövegváltozat: VP-kiadás: kis-nagybetűs, egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli elt.; 7. vsz. 2. sor: Más az h. *Más*;

Magyarázatok: Korodától tudjuk, hogy a Gamin álnév mögött Reviczky rejtőzött. Dengi János rosszallását fejezte ki az *Egy gamin poétának* című versében, mely az *Üstökös* 1878. november 3-i számában jelent meg (1055. sz. 522–523.) – A vers kezdetét és a hozzákötdő megjegyzéseket lásd a *Bismarck félelme* című vers magyarázataiban. [A „gamin” szó korabeli jelentését pontosan megadja *A gamin* című írás ismeretlen szerzője: „Bizonyára hallottak önök a párizsi gaminról, melynek halvány másolatai a mi utcáinkon lábatlanokodó, s a nemes lábtűművészetnek leendő »bacca laureatusai«: a czipészinasok, pardon! tanoncok.” (*Képes Családi Lapok* 1881. január 2. 14. sz. 218–219.)];

A vers a balkáni helyzet következtében kialakult európai külpolitikai válság kapcsán íródott. Az orosz–török háború fölerősítette a Balkán újrafelosztásának kérdésén összeütköző európai hatalmak ellentéteit. 1877. április 24-én Oroszország hadat üzent Törökországnak, s román segítséggel legyőzték a törököket. A San Stefanó-i békében az oroszok rákényszerítették akarataikat a Török Birodalomra: Románia, Szerbia és Montenegró függetlenséget kapott, valamint megalakították a Nagy Bolgár Fejedelemséget. A szláv és főként az orosz befolyás terjeszkedését azonban sem Anglia, sem a Monarchia nem volt hajlandó elfogadni. 1878-ban a berlini kongresszuson – gróf Andrássy Gyula vezetése alatt –

a nagyhatalmak megfosztották Oroszországot a győzelmi sarc egy részétől: Bulgária területét például jóval kisebbre kanyarították, Szerbia területét nagyobbra szabták, Boszniát és Hercegovinát pedig a Monarchia okkupálta 1878 júliusától;

Vö. még a *Vakulj magyar!* című vers magyarázataival (lásd az 1883-as versek között);

A jegesmedve s az oroszlán – A korabeli karikatúrairodalomban a medve Oroszország, az oroszlán Anglia szimbóluma volt. (Vö. pl. *A britt oroszlán és az északi medve* aláírási karikatúrát az *Üstökös* 1878. január 6. 1012. számában);

kancsuka (török) – Lengyel átvétel a „kanczug” szóból, amely eredetileg a török „kamcsi”-ből ered. Magyarul bőrostort, nyeregszíjat jelent, azaz rövid, vastag szíjakkal font korbácsot. A bőrkorbáccsal való kancsuka-büntetést főként Oroszországban alkalmazták, 1895-ben II. Miklós orosz cár törölte el;

Szakirodalom: A Koroda-kiadásokból hiányzó vers lelőhelyét helytelen évszámmal (1877.) közölte Komlós, *It* 1955.

(390.)

***A MEGSZOKÁSNAK RABJA LETTEM...** – [1878–1879]

Kézirat: nincs;

Közlés: CsokonaiL 1904. február 1. 3. füz. 7. (szerk. megj.: „Reviczky Gyula hozzám írt régi (1878–1879-iki) levelei közt találtam ezt a költeményt, mely nincs benne az elhunyt költő verskötetében s eddig még egyáltalán nem jelent meg. Pályánk elején sűrűn leveleztünk, bölcselmi, széptudományi kérdéseket intéztünk egymáshoz és gyakran küldöttük el egymásnak újabb verseinket. Reviczkynek ezt a teljesen ismeretlen költeményét is egy ilyen levelében találtam meg irataim közt.”

Szövegkritikai jegyzet: Rudnyánszky c-s írásmóddal hozta az évtizedekkel korábban született verset (2. vsz. 4. sor);

Magyarázat: A szerkesztő Rudnyánszky Gyula, akivel Reviczky valóban nagyon jó viszonyban volt a hetvenes években. Levelezésük néhány darabja az OSZK Kézirattárának Levelestárában található.

(391.)

A SZERELEM ÁRVÁJA – [1879. július 10. előtt]**Kézirat:** nincs;**Közlések:** 1. Gyöngyös 1879. július 10. 15. sz. 2.; 2. Szarvasi Ujság 1879. július 20. 29. sz. 226. **FSZ; kötetközlések:** Kor. 1895. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1902. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1904. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Paku 1944. (*Paralipomena* cikluscím alatt); NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;A Komlós-kronológiában szerepel, a *Szarvasi Ujság*-beli közlést jelzi;**Szövegváltozatok:** 1. Gyöngyös-közlés: egybe-különírásbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 2. vsz. 3. sor: ha nincsen h. *egy sincsen*; 2. vsz. 4. sor: rám h. *reám*; 3. vsz. 4. sor: Gondoltam h. *Gondolom*;VP-kiadás: egybe-külön írásmódbeli, központosásbeli elt.; 1. vsz. 1. sor: Szeretköznek h. *Szeretkeznek*; 2. vsz. 3. sor: ha nincsen h. *egy sincsen*; 3. vsz. 4. sor: Gondoltam h. *Gondolom*; 1. vsz. 5. sor és 3. vsz. 3. sor: be h. *beh*;**Fordítás:** A verset Dr. Naschér Simon *Verwaist in der Liebe* címmel fordította le. (Naschér 48–49.)

(392.)

HULL A VIRÁG... – [1879. szeptember 7. előtt]**Kézirat:** nincs;**Közlések:** MNépvilág 1879. szeptember 7. 23. sz. 11. **FSZ; kötetközlések:** Kor. 1895. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1902. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1904. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Paku 1944. (*Paralipomena* cikluscím alatt); NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;**Szövegváltozatok:** A korábbi kiadások az 1876-os versek között adták közre, bármi-féle indok nélkül, ezért én meggyőzőbbnek tartom a megtalált folyóiratközlés alapján az 1879-es megjelenés szerint besorolni;**Szövegváltozat:** VP-kiadás: helyesírási, egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.;**Magyarázatok:** Reviczkynek a népköltészethez való viszonya eddig elkerülte a kutatók figyelmét. Több verse pedig kifejezetten a népdalokat idéző műdal. Kétségtelen, hogy ezek a versek általában megrendelésre készültek, vagy pedig – mint ez is – olyan olvasóközönségnek szóltak, akik kifejezetten a népies műdalt igényelték.Reviczkyt már gimnazista korától roppantul érdekelte a nyelvészet, s mint *A költő világa* című vers magyarázataiból már kiderült, állandó levelezője volt a *Magyar Nyelvőr*nek. A *Nyelvőr*höz való kötődését nyilván még szorosabbra fűzte Tóth Bélával való barátsága, aki a *Nyelvőr* munkatársa volt. Kéziratos töredékei arról árulkodnak, hogy szabályos gyűjtőmunkát végzett pl. a regionális tájszavak körében s alkalomadtán fel is használt belőlük műveiben (pl. pazér, csimaz stb.), és hosszú listában gyűjtötte ki a neki tetsző kifejezéseket, szólásokat (PIM Kt. Analekta V. 4735/28/5.; V. 4735/53/9.; V. 4735/55/22.; V. 4735/55/31.), két sűrűn írt oldalon a népszokásokat és az álomfejtéseket (PIM Kt. Analekta V. 4735/55/46.), a népdalrészleteket (PIM Kt. Analekta V. 4735/38/5.). Ez utóbbiból az is kiderül, hogy a 70-es évek vége felé is érdeklődött a téma iránt, s a *Nyelvőr* korábbi

évfolyamaiból visszamenőleg is tallózott, hiszen annak a papírnak a hátoldalán, amelyre 1873-as *Nyelvőr*-beli cikkeket jegyzetelt, egy 1878. június 22-i komlókerti meghívó van;

Egy tépett papírfecni árulkodik arról, hogy a *Vadrózsák* című népdalgyűjteményt jól ismerte és ki is jegyzetelte: pl. „*Nincsen hibám, nincsen nagyobb, / Csak annyi, hogy szegény vagyok.*” [...] „*A refráin, hogy mindig a fő képet ismétli. Vadrózsákban: ha meghalok, meghalok, / E'temetnek a papok.*” (PIM Kt. Analekta V. 4735/55/8 v.);

A *Feljött már az est-hajnali csillag*... kezdetű verset – alatta „Népdal. *Nyelvőr* 1872.” megjegyzéssel – kiírta magának. (PIM Kt. Analekta V. 4735/55/8 r.);

Emellett láthatóan szívesen fordított népdalt vagy egyszerűbb műdalt is (Petőfi: *Auf der Donau*, Arany: *Lied*);

Egy 1874-es, Gáspár Imrének írt levelében a következőket írta: „...asztán irogatok holmi nyelvészeti pedantériákat...”;

Fordítás: A verset Dr. Naschér Simon *Die Blume fällt* címmel fordította le. (Naschér 47–48.)

(393.)

ÁLDOZÓ KIS LÁNY – [1880. május 2. előtt]**Kézirat:** nincs;**Közlések:** LányokL 1880. május 2. 9. füz. 137. **FSZ; kötetközlések:** Kor. 1895. (*Gyermekversek* cikluscím alatt); Kor. 1902. (*Gyermekversek* cikluscím alatt); Kor. 1904. (*Gyermekversek* cikluscím alatt); Paku 1944. (*Gyermekversek* cikluscím alatt); NGB 1969. (*Áldozó kislány* címmel, 1876-os dátummal); NGB 1989. (*Áldozó kislány* címmel, 1876-os dátummal); VP 1996. (*Áldozó kislány* címmel, 1876?-os dátummal);**Szövegkritikai jegyzetek:** A Koroda-kiadásoktól kezdve a vers születési idejét 1876-ra tették. A hagyománynál azonban erősebbnek éreztem az ismert lapközlés adatának erejét. A vers ugyanis alkalmi, megrendelt vers, amelyet ötösével vásárolt föl Dolinay Gyula, a szerkesztő. [Erről bővebben a *Tavaszdik...* című vers magyarázataiban (lásd az *Ifjuságom* című kötet versei között).] Nehezen elképzelhető, hogy Reviczky ezt a gyenge, alkalmi versét – az eddig feltételezett 1876 után – évekkel később újra elővette és közlésre adta volna oda, vagy hogy Dolinay évekig tartogatta volna fiókjában a verset;**Szövegváltozat:** VP-közlés: helyesírási, központosásbeli elt.; 3. vsz. 3. sor: Oh h. Ó; 4. vsz. 3. sor: áhitattal illeti h. *áhitattal ihleti*;**Fordítás:** A verset Dr. Naschér Simon *Die Confirmandin* címmel fordította le, lábjegyzetben feltüntetve az eredeti címet. (Naschér 59–60.)

(394.)

CSAK LŐJETEK, CSAK VIVJATOK! – [1880. május 2. előtt]**Kézirat:** nincs;**Közlések:** Űstökös 1880. május 2. 1133. sz. 205. **FSZ; kötetközlések:** Kor 1895. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1902. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1904. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Paku 1944. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Komlós 1955.; NGB 1969. (*Csak lőjetek, csak vivjatok!* címmel); NGB 1989. (*Csak lőjetek, csak vivjatok!* címmel); VP 1996. (*Csak lőjetek, csak vivjatok!* címmel);

A Komlós-kronológiában szerepel, az Űstökös-beli közlést jelzi;

Szövegváltozatok: VP-kiadás: helyesírási, egybe-külön írásmódbeli, helyesírási, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 2. vsz. 2. sor: Ha pajtások h. *Ha jó pajtások*; 2. vsz. 4. sor: veszekeszenek (!) h. *verekszenek*;**Magyarázatok:***Olyan fán úgy se lesz gyümölcs,**„Amelynek nincs virága.”* – Utalás Petőfi *A magyar ifjakhoz* című versének kezdősoraira (PSÖM II. 154–155.);

Nem lehet tudni, pontosan milyen esemény – nyilvánvalóan egy párbaj – váltotta ki a vers megírását. Tény, hogy az 1870–1880-as években igen megsűrűsödött az ún. „becsületbeli ügyek” párbajjal való elintézése. A vers megjelenésének ideje alapján feltehető, hogy a hatalmas vihart kavart Verhovay Gyula–báró Majthényi Izidor-féle párbaj állhatott a vers megírásának hátterében. Január 10-én pisztolypárbajban súlyosan megsebesült az akkor 32 éves Verhovay, aki Cegléd városának volt országgyűlési képviselője, később az antiszemita párt híve. Több napig élet-halál között lebegett, de végül maradandóbb kö-

vetkezménye nem lett a lövésnek, bár a golyót élete végéig hordta a testében. Verhovay neve az 1870-es évek közepétől lett széles körben ismertté, amikor az ellenzéki *Egyetértés* munkatársa lett. A török háború elleni tüntetések idején Verhovay vezető szerepet játszott a népgyűléseken, lázítás vádjával le is fogták. A per Verhovay lapjában, a *Függetlenségben* megjelent, különösen éles cikk (*A frakkos banda*) miatt robbant ki, amelyben a lap a felszámolás alá eső Kisbirtokok Földhitelintézet vezetőit (benne néhány Nemzeti Kaszinóbeli tagot is) támadta. Mivel az intézet bukott elnöke, Festetich Pál gróf nem tartózkodott Magyarországon, a Nemzeti Kaszinó három tagja elvonult a lap szerkesztőségébe, hogy felelősségre vonják a cikk szerzőjét. Verhovay a cikk semmilyen állítását nem kívánta visszavonni. Erre Majthényi báró – aki egyébként sem rokonságban, sem barátságban nem állt Festetichcsel – jellemtelen rágalmazás vádjával párbajra hívta ki az újság vezetőjét. (*Magyar párbaj*. Bp., 2002. 279–280.);

Fordítás: Eddig nem volt ismeretes, hogy a verset még ugyanebben az évben, május 2-án lefordította Kertbeny Károly *Schießt auf, schlägt auf mir* címmel. Kertbeny Budán, 1880. május 5-én kelt, német nyelvű leveléből – mely Koroda Pál és Reviczky Gyula hagyatékában maradt fenn, de nem tudni, pontosan kinek is írta – kiderül, hogy Kertbeny egyszerű átdolgozásnak („nachzudichten”) tekintette a fordítást, hogy a német olvasó ne érezze fordításnak, és a lipcsei *Gartenlaubénak* kívánta elküldeni, remélve, hogy ott majd meg is jelenik. [A lipcsei lapot még nem volt módom áttanulmányozni. A nehezen olvasható, gót betűs írás megfejtésében Németh S. Katalin és Ujváry Gábor volt segítségemre. (PIM Kt. V. 4735/58/1–3.)]

(395.)

MÁJUS [*Fénynek, melegnek újulása van...*] – [1880. május 9. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: Üstökös 1880. május 9. 1134. sz. 219. **FSZ; kötetközlések:** Kor. 1895. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1902. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1904. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Paku 1944. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Komlós 1955.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, az Üstökös-beli közlést jelzi;

Szövegváltozat: VP-kiadás: szakozásbeli, kis-nagybetűs írásmódbeli, helyesírási, ékezetbeli, központosásbeli, szakozási elt.; 1. vsz. 4. sor: *Hogy e szép földön még körültekintsen*; 1. vsz. 8. sor: S mikor a békák brekekéznek h. *Mikor a békák brekkekéznek*; 2. vsz. 8. sor: brekekéznek h. *brekkekéznek*;

Fordítás: A verset Dr. Naschér Simon *Mai* címmel fordította le, a versszakok elkülönítése nélkül, az eredetihez képest 6 sorral bővebben. (Naschér 35.)

(396.)

UTI EMLÉK – [1880. június 6. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: EsztK 1880. június 6. 23. sz. **FSZ; kötetközlések:** Kor. 1895. (*Paralipomena* cikluscím alatt, 1880. dátummal); Kor. 1902. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1904. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Paku 1944. (*Paralipomena* cikluscím alatt); NGB 1969. (*Úti emlék* címmel); NGB 1989. (*Úti emlék* címmel); VP 1996. (*Úti emlék* címmel);

Szövegkritikai jegyzetek: A dátumra vonatkozóan nincs pontosabb adat. A 20. századi Koroda-kiadások az 1875-ös versekhez sorolták (nyilván a vers 1. sorának alapján), holott az ugyanezt a történetet feldolgozó elbeszélés megjelenési ideje 1876. Mégis, az első Koroda-kiadás évszáma és a folyóirat-kiadás alapján a legvalószínűbbnek az 1880-as keletkezés tűnik;

Szövegváltozat: VP-kiadás: egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 5. vsz. 4. sor: szivembe h. *szivemben*;

Magyarázatok: A dunai hajókalandot, mikor is Pestről Esztergomba utazott, és egy müncheni lánnyal – udvarlás közben – a poétaságról beszélgetett, Reviczky egy elbeszélésében bővebben is megírta. Vö. *An der tiefen, blauen Donau!* című írásával (lásd *Figyelő* 1876. március 5. 10. sz. 117–119.);

Nehezen dönthető el, hogy a vers megírása a téma prózai feldolgozásához vagy a folyóiratközlés idejéhez esik-e közel. Az utóbbi lehetőséget erősíti az a tény, hogy 1880. június 6-án az írói kör Esztergomba kirándult. A Karl Ludwig nevű hajó ¼ 7-kor indult Budapestről a *Rákóczi-induló* hangjaira. A kiránduláson Reviczky Gyula is részt vett. Elképzelhető, hogy az Esztergomba kiránduló Reviczky felidézte pár évvel korábbi esztergomi hajókirándulásának emlékét, s az alkalomra született versét az *Esztergomi Közlönynek* ajánlotta föl, ami a verset a kirándulás utáni napon már meg is jelentette. (A kirándulásról híradást adott például a *Pesti Napló* 1880. június 7. 143. sz. 1.);

A kirándulás alkalmából kiadott *Uti lapu* című alkalmi lapban jelent meg Reviczky *Tanács* című verse (lásd az *Ifjuságom* költeményei között);

Fordítás: A verset Dr. Naschér Simon *Reise-Erinnerung* címmel fordította le. (Naschér 42.)

(397.)

NYÁR – [1880 nyara]

Kézirat: nincs;

Közlések: HasznM 1880. III. köt. 13. sz. 3. **FSZ; kötetközlések:** Kor. 1895. (*Gyermekversek* cikluscím alatt); Kor. 1902. (*Gyermekversek* cikluscím alatt); Kor. 1904. (*Gyermekversek* cikluscím alatt); Paku 1944. (*Gyermekversek* cikluscím alatt); NGB 1969. (1877-es dátummal); NGB 1989. (1877-es dátummal); VP 1996. (1877-es dátummal);

Szövegkritikai jegyzetek: dátumkor.: 1880., eddig: 1877. A kötetközlésen kívül nem szolt más adat az 1877-es keletkezés mellett, így erősebb érvnek éreztem az ismert megjelenés szerint besorolni a verset. A folyóiraton nem szerepel a kiadás dátuma, így csak a nyári megjelenésben lehetünk biztosak;

Szövegváltozat: VP-kiadás: helyesírási, egybe-külön írásmódbeli, központosásbeli elt.; 4. vsz. 1. sor: Csak h. *De*.

(398.)

KENYÉRPOÉZIS – [1880. szeptember 19. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: 1. Üstökös 1880. szeptember 19. 1153. sz. 455–456. **FSZ; 2.** Csarnok 1880. szeptember 22. 36. sz. 284. (szerkesztői megj.: „Az Üstökös legújabb számából”); **kötetközlések:** Kor. 1895. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1902. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1904. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Paku 1944. (*Paralipomena* cikluscím alatt); NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, tévesen *A Hon*-beli közlésnek jelzi. A dátum egyezése miatt valószínűleg összekeverte a két lap nevét;

Szövegváltozatok: VP-kiadás: egybe-külön írásmódbeli, helyesírási, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 1. vsz. 1. sor: beh szörnyü átkod h. *szörnyű az átkod*; 2. vsz. 2. sor: ossiani h. *ossziáni*; 2. vsz. 6. sor: *Az éhség s bágyaszt, mint hasis*; 2. vsz. 8. sor: máрма h. *máma*; 4. vsz. 7. sor: találván h. *találva*; 5. vsz. felcserélve a 7.-kel; 5. vsz. 2. sor: üdvözítő h. *üdvözítő*; 6. vsz. 8. sor: ettől h. *ettől*; 7. vsz. 1. sor: Maecenás h. *mecénás*; 7. vsz. 5. sor: legyen h. *legyen*; végig: Óh h. *ó*;

Magyarázatok: *ripők* – A Czuczor–Fogarasi-féle *A magyar nyelv szótára* szerint: „pórias ma-

gaviseletű” ficsúr, úrias betyár, ki jobb házból való ugyan, de mind külső viselkedésében, mind erkölcsében inkább pórias;

ossiani érzemény – Ossiánról lásd az *Arany János halála* című vers magyarázatában (lásd a *Magány* versei között);

korcs nemzedék – Vö. az *Arany Jánosnak* című vers magyarázataival a kozmopolita „korcs” szavának használatáról (lásd az 1878-as versek között);

csimaz, csimasz – Egyes vidékeken (főleg az erdélyi részeken) a cserebogár pajorját jelenti. (Kecskemét környékén a meztelen verébfiókat értik e kifejezésen, Somogyban pedig a poloskát nevezik így);

Rugott zsenik – Az *Erdély* című lapban, ahol Reviczky első versei megjelentek, az *Akit a Pegazus megrugott* rovatban gúnyolták ki a kezdő poéták verseit.

(399.)

TÉLEN – [1880. december 19. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: LányokL 1880. december 19. 24. füz. 373. **FSZ**; **kötetközlések:** Kor. 1895. (*Gyermekversek* cikluscím alatt); Kor. 1902. (*Gyermekversek* cikluscím alatt); Kor. 1902. (*Gyermekversek* cikluscím alatt); Paku 1944. (*Tél* címmel, *Gyermekversek* cikluscím alatt); NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

Szövegkritikai jegyzetek: dátumkor.: 1880., eddig: 1878. A Koroda-közlésen kívül nem szól más adat az 1878-as keletkezés mellett, így erősebb érvnek éreztem az ismert megjelenés szerint besorolni a verset;

Szövegváltozat: VP-kiadás: egybe-külön írásmódbeli, központosásbeli, ékezetbeli elt.; 1. vsz. 5. sor: mult h. *szép*; 3. vsz. 1. sor: Óh h. Ó.

(400.)

IBOLYÁT ÁRULÓ LEÁNY – [1881. február 20. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: LányokL 1881. február 20. 4. füz. 60–61. (képpel illusztrálva) **FSZ; kötetközlések:** Kor. 1895. (*Gyermekversek* cikluscím alatt); Kor. 1902. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1904. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Paku 1944. (*Gyermekversek* cikluscím alatt); NGB 1969. (1877-es dátummal); NGB 1989. (1877-es dátummal); VP 1996. (1877-es dátummal); **Szövegkritikai jegyzet:** dátumkor.: 1881., eddig: 1877. A Koroda-közlésen kívül nem szól más adat az 1877-es keletkezés mellett, így hitelesebbnek tűnik az ismert közlés ideje szerint besorolni a verset;

Szövegváltozatok: VP-kiadás: kis-nagybetűs, egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 2. vsz. 3. sor: Kipirosul h. *Kipirul a*; 7. vsz. 1. sor: illatából h. *illatáért*; 8. vsz. 2. sor: *Bús szemébe szárad*;

Magyarázatok: Az anya orvosságára gyűjtő, virágot áruló lány alakja és témája a korabeli vulgárköltészet visszatérő témája. Érdekességként említhető, hogy – mint a kiszolgáltatottság jelképe – több munkásnaplóban is feltűnt alakja (pl. *Kis virágárus leány. Magyar Munkás Napló* 1888. 35.);

Fordítás: A verset Dr. Naschér Simon *Das Veilchen-Mädchen* címmel fordította le. (Naschér 60–61.)

(401.)

LENGE SZELLŐ SIMOGATJA... – [1881. április 16. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: OrszVil 1881. április 16. XV. füz. 352. (képpel) **FSZ; kötetközlések:** NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996. (*Lenge szellő simogatja...* címmel);

A Komlós-kronológiában addig meg nem jelent, ismeretlen versként említi, *Gyenge szellő simogatja...* címmel;

Szövegváltozat: VP-kiadás: ékezetbeli elt.;

Szakirodalom: A Koroda-kiadásokból hiányzó vers lelőhelyét (helytelen címmel) közölte Komlós, *It* 1955.

(402.)

MŰVÉSZET – [1881/1887]

Kézirat: nincs;

Közlések: 1. Kornélia (Máramaros-sziget). Ünnepi lap Szerdahelyiné Prielle Kornélia asszony negyven éves jubileumára. 1881. július 9. 7.; 2. PH 1887. november 24. 323. sz. 5. **FSZ; kötetközlések:** Kor. 1895. (*Művészet* címmel, *Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1902. (*Művészet* címmel, *Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1904. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Paku 1944. (*Művészet* címmel, *Paralipomena* cikluscím alatt); NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, a PH-beli közlést jelzi;

Szövegváltozatok: 1. Kornélia-közlés: kiemelésbeli, egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 2. vsz. 9. sor: S ha h. *S e*; 2. vsz. 9. sor: ihletik h. *ihleti*;

VP-közlés: kiemelésbeli, helyesírási, egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 1. vsz. 9–10. sor: felcserélve; 2. vsz. 10. sor: szórja h. *szívja*;

Magyarázat: Bár Reviczky a verset 1881-ben írta meg Prielle Kornélia negyvenéves színészi jubileumára, 1887-ben, amikor Foltényiné Szabó Amália színészi pályafutásának ötvenéves jubileumát tervezték december 1-jén Debrecenben, az újság közölte, hogy Prielle Kornélia hogyan emlegetett föl egy humoros történetet a színésznőt üdvözlő levelében. Reviczky ennek kapcsán adta közre ismét a verset, nem említve, hogy a költemény valójában Prielle Kornélia tiszteletére íródott. („Reviczky Gyula lapunk belmunkatársa pedig a következő hangulatos költeménnyel adózik az ünnepeltnek.” [ti. most: Foltényinének – Cs. T.]])

APRÓ DALOK [I–III.]

(403.)

I. [ELÉG HÁLÁT NEKED...] – [1881. augusztus 21. előtt]

(404.)

II. [NEHÉZ NAPOKBAN LÁTLAK UJRA...] – [1881. augusztus 21. előtt]

(405.)

III. [ÚGY VAN! SZERETTEM MÁR ELŐTTED...] – [1881. augusztus 21. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: KépCsalL 1881. augusztus 21. 47. sz. 739. (a versek külön cím n.) **FSZ; kötetközlések:** NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996. (*Nehéz napokban látlak újra...* kezdettel);

A Komlós-kronológiában szerepel, a *KépCsalL*-beli közlést jelzi, kötetben addig nem jelent meg (a 3. verset *Mi van, szerettem* címen említi);

Szövegváltozatok: VP-kiadás: *Elég hálát neked...* kezdetű versben: helyesírási, központosásbeli elt.; *Nehéz napokban látlak újra...* kezdetű versben: ékezetbeli, központosásbeli elt.; *Úgy van! Szerettem már előtted...* kezdetű versben: egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli elt.; 1. vsz. 4. sor: Mint s h. *Mint a*;

Szakirodalom: A Koroda-kiadásokból hiányzó versek lelőhelyét közölte (a *III.* vers címét helytelenül) Komlós, *It* 1955.

(406.)

FORDULJATOK MIND ELLENEM... / HELIOFÓBOK 2. – [1881. szeptember 1. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: Szabadság (Szfejérvár) 1881. szeptember 1. 1. sz. 2. **FSZ; kötetközlések:** Kor. 1895. (*Heliofóbok* 2. címmel, önkényesen összevonva a *Napgyűlölők* című verssel, *Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1902. (*Heliofóbok* 2. címmel, önkényesen összevonva a *Napgyűlölők* című verssel, *Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1904. (*Heliofóbok* 2. címmel, önkényesen összevonva a *Napgyűlölők* című verssel, *Paralipomena* cikluscím alatt); Paku 1944. (*Heliofóbok* 2. címmel, önkényesen összevonva a *Napgyűlölők* című verssel); NGB 1969. (*Heliofóbok* 2. címmel, önkényesen összevonva a *Napgyűlölők* című verssel); NGB 1989. (*Heliofóbok* 2. címmel, önkényesen összevonva a *Napgyűlölők* című verssel); VP 1996. (*Heliofóbok* 2. címmel, önkényesen összevonva a *Napgyűlölők* című verssel);

Szövegkritikai jegyzet: dátumkorr.: 1881. (a lapközlés alapján, eddig 1886-ra datálva);

Szövegváltozat: VP-közlés: helyesírási, kis-nagybetűs, egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 3. vsz. 4. sor: farizéus arcok h. *farizeusarcok*;

Magyarázat: A *Napgyűlölők* című verset lásd az 1886-os versek között;

Szakirodalom: Tóth 37–38.; Murányi 42–45. (a folyóiratközlés adata innen).

(407.)

CSORBA ZSÓFI – [1881. október 27. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: 1. Torontál 1881. október 27; 2. SzabolcsM 1881. október 27. 49. sz. 1.; 3. Pécsi Figyelő 1881. október 29. **FSZ**; 4. ItK 1960. 240–244.; **kötetközlések:** NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

Szövegkritikai jegyzet: dátumkor.: 1881. (a folyóiratközlések alapján, eddig 1883.);

Szövegváltozatok: 1. Torontál-közlés: helyesírási, központosásbeli, ékezetbeli, kis-nagybetűs írásmódbeli elt.; 2. vsz. 4. sor: megigérem h. *megigézem*;

2. SzabolcsM-közlés: központosásbeli, egybe-külön írásmódbeli elt.; 6. vsz. 2. sor: megapolja h. *megápolja*;

4. ItK-közlés: helyesírási, központosásbeli, ékezetbeli, kis-nagybetűs írásmódbeli elt.; 1. vsz. 1. sor: miveltél h. *müveltél*; 6. vsz. 2. sor: megapolja h. *megápolja*; 8. vsz. 3. sor: S szeretődöt h. *Szeretődöt*;

VP-kiadás: helyesírási, központosásbeli, ékezetbeli, kis-nagybetűs írásmódbeli elt.; 1. vsz. 1. sor: miveltél h. *müveltél*; 8. vsz. 3. sor: S szeretődöt h. *Szeretődöt*;

Magyarázatok: A Torontál-beli lelőhelyre Németh Ferenc, a Szabolcsmegyei Közlönyére pedig Kövér György hívta fel a figyelmem;

Vö. Mikszáth Kálmán *Bede Anna tartozása* című, 1883-as novellájával, amely ugyanezt a témát dolgozta föl. Tulajdonképpen ez a történet került elő már Rudnyánszky Gyula *Kéri Klára szép hajáról* című versében is. (Szabolcsmegyei Közlöny 1881. október 9. 46. sz.) – Mikszáth és Reviczky viszonyáról bővebben az *Iffjúságom* című kötet jegyzeteinek bevezetőjében;

Szakirodalom: Kolta 1960. (a Pécsi Figyelő-közlés innen)

(408.)

KANÁRI SIRJA – [1881. november 6. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: LányokL 1881. november 6. 21. sz. 325. **FSZ**; **kötetközlések:** Kor. 1895. (*A kanári sírja* címmel, *Gyermekversek* cikluscím alatt); Kor. 1902. (*A kanári sírja* címmel, *Gyermekversek* cikluscím alatt); Kor. 1904. (*A kanári sírja* címmel, *Gyermekversek* cikluscím alatt); Paku 1944. (*A kanári sírja* címmel, *Gyermekversek* cikluscím alatt); NGB 1969. (*A kanári sírja* címmel); NGB 1989. (*A kanári sírja* címmel); VP 1996. (*A kanári sírja* címmel);

Szövegkritikai jegyzetek: dátumkor.: 1881. (a folyóirat közlés alapján, eddig: 1878.) – A kötetközlésen kívül nem szól más adat az 1878-as keletkezés mellett, így erősebb érv lehet, hogy az ismert megjelenés szerint soroljuk be a verset;

Szövegváltozatok: VP-kiadás: ékezetbeli, központosásbeli elt.; 1. vsz. 3. sor: vitték temetőbe h. *vitte gyászfogat ki*; 1. vsz. 4. sor: néma h. *kedves*; az 5. és a 6. vsz. fölcserélve; 5. vsz. 3–4. sor:

*Ibolyák nyílnak ott ki,
E kis madárszemek.*

(409.)

EDELÉNY, A HOLTIG HŰ SZERETŐ (*Igaz história három énekben*) – [1882. október 28. előtt]

Kézirat: PIM Kt. Analekta V. 2773. 1–16. fol. r. (szedőpéldány, tisztázata néhány javítással) **FSZ**;

Kötetközlések: Edelény, a holtig hű szerető. Igaz história három énekben. 3 képpel. Rajzolta Feszty Árpád. (Jó könyvek a magyar nép számára.) Bp., 1883.; Paku 1944.; VP 1996.; **Szövegkritikai jegyzetek:** dátumkor.: 1882. (a levélhivatkozás alapján, eddig: 1883.);

PIM-kézirat: 1. ének, alcím: *hog* (áth. *szerelmes*) *a kibe szerelmes*; 20. sor: (áth. *mint volt régen, már ma!*) (fölötte) *hajdanába*; 31. sor: (*ebből* jav.) *Ebből*; 37. sor: (áth. *Fetszett neki szörnyen*) (fölötte) *Kedvelte, becézte*; 38. sor: (áth. *hasontló*) *nem* (áth. *is volt*) (fölötte) *látott*; 39. sor: *De* (Ő jav.) *ő is* (áth. *ugy érezte, mozdul*) (fölötte) *megrezzent, vagy a*; 61. sor: törölt szóvégi vessző; 72. sor: *de* (áth. *nem*) (fölötte, áth. *nincs*) (alatta) *nem neki szánva*; 73. sor: *se volt más* (áth. *morálja*) (fölötte) *szokása*; 75–78. sor: a sorok megváltozott sorrendje a bal oldalon beszámozva, a kézirat sorainak sorrendje eredetileg: 77-78-75-76; 77. sor: (áth. *Most érezte még csak Edelény*); *Csak ne tudta volna, csak azt ne*; 84. sor: (áth. *Követ által László egy nap azt izente*) (alatta) *Egy napon Lászlótól* (áth. *követ*) (fölötte) *hírnök jö(jav. tt)n*; 86. sor: *Edelény olvas(jav. s)va* (áth. *s elsápadva*) (fölötte) *sápadozva szédül*; 90. sor: *Ilona* (áth. *leányom*) (fölötte) *hercegnő*; 2. ének, 95. sor: (áth. *Egyszer látta csak, de*) (fölötte) *Hogy először látta, rögtön*; 97. sor: (áth. *A lánynak is tetszett, mit az apja látva*); (fölötte) *Ilonának sem volt semmi kifogása*; 98. sor: (áth. *Őmet Honárat*) (fölötte) *Hát biz' őket László*; 113. sor: *És amikor* (áth. *aztán be*) *végre*; 124. sor: *Gyásnapokra* (áth. *ébredt*) (alatta) *viradt*; 125. sor: *mit mondasz az* (áth. *levél*) (fölötte) *írás*; 126. sor: *Csöpp hija* (áth. *;*) (fölötte) *bizony, hogy* (áth. *meg nem símitotta a szét*) (fölötte) *rá nem jött a rivás*; 127. sor: „*Lagzijára?*” (áth. *Ejha! S gúnyosan nevetett*) (alatta) *s fogta gúnyos nevetésre*; 130. sor: (áth. *Vagy*) *És ha*; 131. sor: (áth. *Aztán te*) *Azután*; 136. sor: *papnak* (áth. *és a tudományak*) (fölötte) *s a kapufélfának*; 140. sor: *A sok embert látva*, (áth. *rosszat*) (fölötte) *nem jót sejt*; 141. sor: *A tömeg* (áth. *től hagyja magát ő is vonni*) (fölötte) *után megy ő is találomra*; 144. sor: *Szemébe* (áth. *nem könnyel, de már mosolygással*) (fölötte) *már újra szüzi mosolyával*; 146. sor: (áth. *Nyájas*) *Szíves*; 149. sor: (áth. *Mialatt*) (fölötte) *Amíg ott* (áth. *amígy*) *áll* (áth. *ott*), *mint*; 158. sor: *Szegény* (áth. *Bús*) *Edelény* (áth. *ünk*) *is*; 159. sor: (áth. *Egész-hosz*) *az egész*; 164. sor: *fogadta*, (áth. *hej-de*) *trakta*; 179. sor: *volt* (áth. *a mulatásnak*) (fölötte) *az áldomásnak*; 194. sor: *A* (áth. *Egy*) *szellő*; 201. sor: *ma* (áth. *síró*) (fölötte) *rívó*; 225. sor: *ezzel* (áth. *odavágja*); 3. ének, 238. sor: (áth. *Ejh*); *Dehog* (áth. *van*) (fölötte) *is van!* (áth. *Lehet nagy*) (fölötte) *Bármily a szív*; 261. sor: *se volt* (áth. *afféte*) (fölötte) *heverő lusta*; 268. sor: *László* (áth. *a nép öröme*) (fölötte) *vette át kezébe*; 274. sor: *Edelény is* (áth. *imm-lassan*) (fölötte) *immár vígaszát*; 283. sor: *kormány* (áth. *Honát*) (fölötte) *özvegyét*; 292. sor: *épen* (áth. *Lászlónát*) (fölötte) *az udvarnál jára*; 294. sor: (áth. „*Meghalt?* *Hát istennek! Minek is?*”) *tagadnám*; 295. sor: *Mint* (áth. *egy*) *mennyei*; 303. sor: *Majd* (áth. *rendet*) *csinál ő rendet*; 310. sor: (áth. *Atig-hogy*) (fölötte) *Amidőn*; 323. sor: (áth. *Horvát ruhát vásált*) (fölötte) *Álruhát vásárolt*; 331. sor: *Merre* (áth. *vész*) (fölötte) *van*; 337. sor: (áth. *Elsőpi*) *Edelényt*; 351. sor: *Bár* (áth. *De*); 354. sor: *Az* (áth. *a*) *ajtóküszöbre*; 357. sor: *Egyszerre* (áth. *nagy*) (fölötte) *imetten zajt* (áth. *a*) (áth. *ébredt*) *hall közelében*; 359. sor: *király*, (áth. *a mity*) *vagy nem igaz*; 365. sor: *Vagy* (áth.

sötétebb) (fölötte) még rondább; 389. sor: (áth. Ez) Ezzel; 393. sor: Mosolyog. (áth. Elakad); 402. sor: maga is; (beszúrva) ott;

Szövegváltozatok: VP-kiadás: szakozási, helyesírási, egybe-külön, kis-nagybetűs írásmód-beli, ékezetbeli, központozásbeli elt.; 20. sor: mint volt hajdanába' h. *mint volt régen, már ma!*; 62. sor: kutya h. *helyre*; 63. sor: Könyvhez h. *Könyvhöz*; 68. sor: futára h. *futása*; 69. sor: Ablakából h. *Ablakából*; 78. sor: S hogy h. *Hogy*; 80. sor: bevágott h. *beváltott*; 2. ének, 109–110. sor hiányzik; 119–120. sor hiányzik; 148. sor: Edelényünk h. *Edelénynek*; 189. sor: firtatja h. *biztatja*; 256–261. sor hiányzik; 316–317. sor hiányzik; 338. sor: zengzetébül h. *zengzetérül*; 345. sor: holtak h. *haltak*; 383. sor: S mikor asszony lettél, még ezerszer jobban; **Magyarázatok:** A külön füzetben megjelent művet Reviczky jó barátja, pozsonyi iskolatársa, Feszty Árpád illusztrálta, aki akkor már elég jó nevű és sikeres művész volt (3 képpel). Valószínűleg később általa ismerte meg és barátkozott össze Justh Zsigmonddal, Feszty egyik legjobb barátjával is;

Komjáthynak Reviczky beszámolt a mű készültéről: „Én most a ponyvára (Jó könyvek) írtam egy verses elbeszélést, Edelény, a holtig hű szerető. Ha megjelenik olvasd el; mert azt hiszem sikerült s azok közt a füzetek közt egy sem áll akkora irodalmi niveau” (1882. október 28. – OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 24. levél);

Gyulai Pál a *Jó könyvekről* írva hosszan kritizálta a sorozat darabjait (a legkíméletlenebbül talán Mikszáth Kálmánt bírálta). Reviczky művét sommásan a következőképpen értékelte: „Íme az egész költői beszélynek alig van valami bonyodalma, inkább külső események sorozata, mint küzdelem szülte fejlődés... Ily sovány és érdektelen mesét csak az előadással lehetett volna valamennyire érdekessé tenni, de Reviczky sehogy sem tudta eltalálni a rege hangját, elbeszélése kellemetlen, verselése gyöngye, népiessége affectált.” (474.) – A sorozat 16–22. számú darabjait ért kritikákra Reviczky a *Kütarás* című lap 1884. január 6-i számában válaszolt: „akik írták, azok is mind jó írók, sőt többen elsőrangúak. Mindez azonban még nem azt jelenti; hogy a Jó könyvek füzeteire – mint a jó Budapesti Szemle magas irodalmi mértékét alkalmazzuk s azt követeljük, hogy egynéhány nap alatt készült füzet Toldival vagy Buda halálával legyen összehasonlítható. – [...] úgy hogy igazán nem tudtuk, rosszakarát vagy ügyetlenség volt-e ama mérges kis recenzió sugalmazója vagy pedig mindkettő. [...] Hanem hát a Budapesti Szemlétől már megszoktuk, hogy – mint Hamlet – a bolondot színleli és például Mikszáth jeles könyveiről, melyek oly nagy és méltó sikereket arattak, nem írt egy árva kukkot.”

A *Jó könyvek a magyar nép számára* című, rövid életű vállalkozás népnevelő ponyvasorozatként indult, s végül is egy korai kísérlet volt az állami kultuskormányzati pénzek megcsapolására akkor, amikor a kultuskormányzat még nem rendelkezett koncepciózus művészet- és tudománypártolással. Ez az államilag szubvencionált, közvetlenül Trefort Ágoston kultuszminiszter közbenjárására elindított és rendkívüli honoráriumot fizető ponyvasorozat – mely az igazi ponyva lélekmetelyező hatását akarta volna mérsékelni –, bár célját nem igazán érte el, valójában azért volt igazán izgalmas, mert a Jókai nevét zászlájára tűző kiadványsorozat a kornak azon íróit, költőit és festőit terelte össze, akiket egyébként (legalábbis ekkor még) az akadémikus irodalom nem fogadott be. A füzeteket – többek között – maga Jókai, Vajda János, Mikszáth Kálmán, Reviczky Gyula, P. Szathmáry Károly, Rudnyánszky Gyula írta, illusztráló metszeteinek rajzolóit között pedig ott találjuk Feszty Árpádot és Mednyánszky Lászlót is.

A sorozat elindításának ügye azonban sokkal fontosabb ügyekre irányította rá a figyelmet. Egyrészt az egyik állomása volt a kiegyezés kora után fölépítendő intézményes és állami művészetpártolásnak, másrészt rávilágított a korszak jó néhány irodalompolitikai problémájára (pl. a magyar írók megélhetési gondjai, a kapitalizálódó sajtópiac kialakulása, a tömegirodalom helyzete, a szerzői jogszabályozás kérdése, az irodalmi szalonélet átala-

kulása, a kávéház-irodalom szerepe, az írói-művészi érdekkörök egymásnak feszülése, az akadémikus irodalom és az új írónemzedék párharca stb.);

Szent László – Magyarország királya (1077–1095);

Salamon király – I. András fia, Magyarország királya (1064–1074). Szent László unokatestvére. Lászlóval és másik unokatestvérével, Gézával szövetségbe visszaverték a besenyők támadását, de később szembefordultak egymással; Salamon seregeit megverték, s Salamont kényszerítették a trónról való lemondásra;

szófia – Pletyka;

zsívió, zsvio (horvát, szerb) – 'Éljen!';

Salamon királyt ő vitte Visegrádra,

A nehéz fogságba, Salamon tornyába. – Szent László 1080-ban 1083-ig az ellene lázadó Salamont a visegrádi vár tornyába záratta;

Meghalt Zvojnimir a horvát fejedelem,

S mivelhogy utódja nem született neki,

Az ország kormányja özvegyét illeti. – Zvojnimir horvát király 1087-ben halt meg. Felesége Ilona, Szent László nővére. A király halála után Szent László elfoglalta Zágrábot;

Szakirodalom: [Gyulai Pál] – i.: *Jó könyvek a magyar nép számára.* (9–15.) Kiadják a Révai testvérek. Buda-Pest, 1883. BpSz 1883. 35. sz. 472–476; A sorozatról bővebben: Császtvay 1997.; A sorozatnak a civil, az intézményes és az állami művészetpártolás kialakulásában játszott szerepéről: Császtvay 2003.

(410.)

FAKÓ POÉTA – [1883. január 14. előtt]**Kézirat:** nincs;**Közlések:** Üstökös 1883. január 14. 2. sz. 10. (aláírás nélkül) **FSZ**; **kötetközlések:** Kor. 1895. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1902. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1904. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Paku 1944. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Komlós 1955.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;A Komlós-kronológiában szerepel, az Üstökös-beli közlést jelzi, aláírás n., szerinte 1882-es; **Szövegváltozat:** VP-közlés: egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt., 1. vsz. 4. sor: dörgölődni h. dörgölődni;**Magyarázatok:** A verset Reviczky, barátai emlékei szerint, Jókainak címezte, mivel Jókai Rudolf trónörökös előtt – akivel együtt szerkesztették az 1880-ban megindított *Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képből* című kiadványsorozatát – megalázkodva fakó poétának nevezte önmagát. Reviczky és Jókai kapcsolatáról Farkas Gyula írt összefoglaló tanulmányt, amelyben végigtekinti és idézi Reviczky baráti levelezésének idevonatkozó részleteit is (*Jókai és Reviczky. Debreceni Szemle* 1927. 519–522.). Paulovits, Reviczky biográfusa, majd hatására Komlós Aladár is azt állította, hogy Jókai e vers miatt, bosszúból bocsátotta el Reviczkyt *A Hon* szerkesztőségéből. Farkas véleménye szerint ennek nincs alapja. Reviczky maga sem gondolta, hogy emiatt történt volna a dolog: *A Hon* és az *Ellenőr* 1882-es összeolvasásakor csak három vezércikkíró tartottak meg *A Hon* szerkesztőségéből, Reviczkynek például tudósítói (egyéb emlékezések szerint valami hivatali) állást ajánlottak, s miután nem fogadta el, augusztus utolsó napjaiban háromhavi fizetését kapta meg végkielégítéssel. (Reviczky néhány barátja is ekkor került hivatalba, például György Aladár a Statisztikai Hivatal székébe.) 1882. június 29-én Reviczky arról tudósította Komjáthyt, hogy: „Én már csak egyik lábammal vagyok a Honban; de erről majd bővebben.” (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 23. levél)Korodának pedig a következőképpen mesélte el a dolgot: „Talán hallottad, hogy a Hon és Ellenőr már szeptember elsején fuzionálnak. A Hon munkatársai, a három vezércikkíró kivételével elcsapatnak és az Ellenőr zsidai (öt darab) áthoznak. Engem is meg akartak tartani, de leszállított fizetéssel és országgyűlést akartak velem csináltatni. – Persze nem vesztem meg, hogy elfogadjam. Kíváncsi vagyok most, kineveznek-e valahová, vagy mít csinálnak velem. Legjobban szeretnék 3–4 havi abfertigungot s akkor azt’ mennék más laphoz. Mert annyi hely van, hogy válogatni lehet bennük.” (1882. augusztus 3. – OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 31. levél)A bosszú-elméletnek az is ellentmondani látszik, hogy 1882-ben és a rákövetkező egy-két évben Reviczky több olyan vállalkozásba is bekerült, amelyben Jókai Mór vezető szerepet játszott: több írását közölte a Jókai szerkesztette *Magyar Népvilág*, valamint a kultusztárca finanszírozásával létrehívott és igen magas honoráriumot fizető *Jó könyvek a magyar nép számára* című „minőségi ponyvasorozatba” az *Edelény, a holtig hű szerető* című írását adta. Közlebbi személyes kapcsolatuk viszont mégsem lehetett, annak ellenére sem, hogy Reviczky korábban Jókai lapjában dolgozott. Mikszáth is úgy emlékezett, hogy Jókai általában nemigen barátkozott lapjainak munkatársaival. Mindenesetre egyre eltérőbb politikai nézeteik eleve eltávolíthatták őket egymástól.

Tudjuk viszont, hogy – a vers születésének ideje körül – a Petőfi Társaság május 6–7-i debreceni díszünnepélyén mindketten részt vettek, együtt utaztak le vonattal, együtt jártak a fogadásokon, a városi ünnepélyeken, a nagyerdei kiránduláson, a diákok esti fáklyásmenetes ünneplésében stb. (*A Petőfi-Társaság Debrecenben. Koszoru* 1882. VII. 537–555., *Vasárnapi Ujság* 1882. május 14. 20. sz. 314–315.) Később Kassán akadtak össze, amikor 1885 szeptemberében Reviczky az ellenzéki (német nyelvű) *Pannonia* szerkesztőjeként érkezett a városba, ahol Jókai volt a kormánypárti képviselő. Az itt töltött hónapok alatt viszont Reviczky cikkeiben többször támadta Jókait. (*Humoristische Politik*. 1885. szeptember 23.; *Jókai's Glück und Ende*. 1885.) Engesztelhetetlenségét nemigen enyhítette az sem, hogy élete utolsó éveiben – valószínűleg Jókai mostoha-unokaveje, Feszty Árpád közreműködésével – összebarátkozott Justh Zsigmonddal, aki olyan kiváló viszonyban volt Fesztyvel és magával Jókaival is, hogy a 80-as években Budapestre érkezve általában náluk szállt meg; Jókaival kapcsolatos véleményéről lásd még a *Nősülő barátomnak* című vers magyarázatait az *Ifjúságom* című kötet versei között.

*Fakó költő, nem velszi bárd,
Egy kézszorítás kell neked csak,
S kiáltod: Éljen Eduárd!* – Utalás Arany János versére, *A walesi bárdokra* és a vers refrénjére (AJÖM I. 272–275.);

Szakirodalom: Jókai–Feszty–Justh kapcsolatáról bővebben: Császtvay 2004.

(411.)

A HALOTT GYŰRŰJE – [1883. január 21. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: HölgyekL 1883. január 21. 3. sz. 29. **FSZ; kötetközlések:** Kor. 1895. (*A halott gyűrűje* címmel; *Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1902. (*A halott gyűrűje* címmel; *Paralipomena* cikluscím alatt); Paku 1944. (*Paralipomena* cikluscím alatt); NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

Szövegkritikai jegyzetek: dátumkor.: 1883. (a folyóiratközlés alapján, eddig 1884.);

HölgyekL-közlés: egy nyilvánvaló elírási hibát javítottam: 7. vsz. 3. sor: bilincsre h. *kilincsre*;

Szövegváltozatok: VP-kiadás: egybe-külön, kis-nagybetűs írásmódbeli, ékezetbeli, központosítási elt.; 1. vsz. 5. sor: világtól h. *világtul*; 3. vsz. 1–6. sor:

*Május volt, langyos kikelet;
A lány sohajtott, könnyezett,
S midőn az ősz közelgett:
A nyirkos szél anyjának is
Átjárta húsát, csontjait,
Az özvegy is beteg lett.*

4. vsz. 6. sor: törődne h. *gondolna*; 6. vsz. 3. sor: nyakamban h. *nyakunkon*; 6. vsz. 6. sor: *Megszánja szép orczádér*; 7. vsz. 1. sor: *Lakuk kis pincelyuk, setét.*; 7. vsz. 2. sor: már h. *S már*; **Fordítás:** A verset Dr. Naschér Simon *Der Ring des Verstorbenen* címmel fordította le. (Naschér 68–69.)

Magyarázat: *viganó* – 19. század végi, sajátos szabású női, hosszú felsőrész. Nevét egy táncosnóról kapta.

(412.)

A HALÁL ÖNKÉNYTESEI – [1883. június 17. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: 1. Üstökös 1883. június 17. 24. sz. 2. **FSZ**; 2. It 1955. 192–199.; **kötetközlések:** Komlós 1955. 1885-ös dátummal); NGB 1969. (*A halál önkéntesei* címmel); NGB 1989. (*A halál önkéntesei* címmel); VP 1996. (*A halál önkéntesei* címmel);

A Komlós-kronológiában szerepel, az *Üstökös*-beli közlést jelzi, kötetben addig nem jelent meg;

Szövegváltozatok: 2. It-közlés: egybe-külön írásmódbeli, központosásbeli, ékezetbeli elt.; 4. vsz. 4. sor: *Minőt még ember egy se látott*;

VP-kiadás: helyesírási, egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.; végig: önkényt, önkénytes h. *önként*, *önkéntes*; 4. vsz. 6. sor: vihart lehet h. *vihar lehet*;

Szakirodalom: A Koroda-kiadásokból hiányzó vers lelőhelyét és a vers szövegét közölte Komlós, *It* 1955.

(413.)

MAGYAR VIRTUS – [1883/1889]

Változat: *Vakulj magyar!* címmel, **FSZ:** Üstökös 1883. szeptember 2. 35. sz. 2.;

Kézirat: nincs;

Közlések: Kor. 1895. (*Paralipomena* cikluscím alatt) **FSZ**; Kor. 1902. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1904. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Paku 1944. (*Paralipomena* cikluscím alatt);

Szövegkritikai jegyzet: A vers keletkezésének dátumára vonatkozóan csak a változat idejét ismerjük;

Magyarázat: Lásd a *Vakulj magyar!* magyarázatait.

(414.)

VAKULJ MAGYAR! (A horvát zenebonára) – [1883. szeptember 2. előtt]

Változat: *Magyar virtus* címmel, **FSZ:** Kor. 1895.;

Kézirat: nincs;

Közlések: Üstökös 1883. szeptember 2. 35. sz. 2. **FSZ**; **kötetközlések:** NGB 1969. (*Vakulj, magyar* címmel); NGB 1989. (*Vakulj, magyar* címmel); VP 1996. (*Vakulj, magyar* címmel); a Paku-kiadásra hivatkozva a jegyzetekben jelzi, hogy a versnek létezik egy címváltozata);

A Komlós-kronológiában szerepel, az *Üstökös*-beli közlést jelzi, addigi megjelenését nem ismeri, nyilván az eltérő cím miatt;

Szövegkritikai jegyzetek: Üstökös-közlés: két nyilvánvaló elírási hibát javítottam: 3. vsz. 3. sor: karod h. *kardod*; 3. vsz. 5. sor: helpusztulsz h. *elpusztulsz*;

Szövegváltozat: VP-kiadás: egybe-külön, kis-nagybetűs írásmódbeli, helyesírási, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 1. vsz. 2. sor: de h. *te*; 2. vsz. 5. sor: Óh h. *Ó*;

Magyarázatok: Koroda már az 1895-ös kiadásában elhagyta a vers alcímét. Ezért aztán eddig nem sok esélye volt, hogy érteni lehessen, minek kapcsán született a vers. Az *Üstökös*-közlésben most újra megtalált alcím azonban árulkodik a költemény születésének körülményeiről. A *Nemzeti Ujság* 1883. augusztus 17-i száma a következőképp számolt be az esetről: „Zágrábban tegnap gyalázatos merényletet követtek el Magyarország ellen. Letépték, sárba taposták czímerét, meggyalázták a nyelvét. A horvátok hozzájuk méltó módon adtak kifejezést Magyarország iránti ellenszenvüknek. [...] Még élénk emlékezetünkben van a legújabb horvát kiegyezés előtti idő, mikor Lónyaynak vaskeze sulyosodott szomszédainkra. [...] Megtanulhattuk, hogy a horvátok akkor is szidnak bennünket, ha keményen, hozzájuk illően bánunk velük, meg akkor is, ha engedékenyek vagyunk irányukban.” (*Őrjengő horvátok*. 138. sz. 2.) Az esetet követően Zágrábban azonnal zendülések kezdődtek (*Zendülés Zágrábban*. augusztus 17. 138. sz. 6–7., 139. sz. 6., augusztus 19. 140. sz. 7., augusztus 22. 142. sz. 7., 143. sz. 7. stb.), augusztus 18-án „Szapáry

pénzügyminiszter a belügyminiszterrel egyetértőleg szigorú utasítást küldött a zágrábi pénzügyigazgatóságnak a magyar címér kifüggesztésére és a magyar nyelv használatára vonatkozólag, s egyuttal intézkedett a belügyminiszter az iránt is, hogy a demonstrációk ismétlődése esetére a legszigorúbban fenytsek meg a féktelenkedőket és minden áron tiszteletet szerezzenek a magyar nyelvnek és címernek.”

A hadakozás valójában Fiume birtoklásáért, áttételesen pedig a Balkán újrafelosztásáért ment. Az indulatok a fiumei regnikoláris bizottság május 22-én kezdődő tárgyalásai kapcsán szabadultak el, ahol a horvát tagok arra készültek, hogy Horvátország részére reklamálják Fiumét, és ezt törvénybe is iktassák. Az indulatok ezután sem csillapodtak, s már túlléptek a területi határokon. Augusztus 25-én például a budapesti Népszínházban horvátellenes tüntetés robbant ki, mikor a rendkívül népszerű dalos színész, Solymosy a *Koldusdiák* című operettben az 5. ráadásra ezt a rögtönzött átköltött szövegű kuplét kezdte énekelni: *Zágráb megint protestál / A horvát tót ágost áll / Követ, sarat ragadnak, / Láttára a magyaroknak / A címere leverve, / Nem kell neki a nyelve / De kell a milliója / Hol a spongea?* (*Nemzeti Ujság* 1883. 145. sz. 6.)

Augusztus 27-én Tisza miniszterelnök fölmentette Pejacevich László bánt, aki 1880. február 24-től töltötte be ezt a tiszteletet. Augusztus 29-én az újságban a következő hírt adták közre: „Félve, remegve írjuk a következő sorokat. [...] Tisza Kálmán a multheti bécsi koronatanácsban azt ajánlotta a királynak, hogy tekintettel a horvátok elégedetlenségére és a mindinkább elharapózó zavargásokra, adassék Fiume a horvátoknak bizonyos engedmények árán... A koronatanács végül abban állapodott meg, hogy mihelyt a kedélyek lecsillapulnak és a magyar címerek Horvátországban bizonyos ünnepélyességgel kifüggesztetnek, Fiume át fog adatni a horvátoknak és a horvát közigazgatásnak. [...] Ha igaznak bizonyulna az, amit írtunk, úgy ismertetni fogjuk kötelességünket és meggyőződésünk egész erejével, a férfias bátorság tűzével fogunk küzdeni Magyarországnak ezen megrablása ellen, mert vegyenek el tőlünk bármit, dobáljanak sárral, tiporjanak le bennünket, mi mindent eltűrünk, de Fiumét, Magyarország gyöngyét, életerét nem adjuk oda semmi áron.” (*Nemzeti Ujság* 1883. 149. sz. 2.);

Az eset kapcsán – áttételesen – azonban nyilvánvalóan arról volt szó, hogy Reviczky elsősorban Magyarországot (kisebb mértékben pedig a Monarchiát) féltette az európai pozíciógyengüléstől, s a nagyhatalmi (főleg az orosz) erőszakpolitika ellen radikálisabb magyar fellépést sürgetett. Külügyi kérdésekben egyre inkább úgy tűnik, hogy Reviczky elfogadta gr. Andrássy Gyula alapvetően oroszellenes indíttatású politikáját, de a pánszláv fenyegetettségtől való félelmét mindenképp osztotta, ha a túlzott németbarátságtól tartott is. Barátai visszaemlékezése szerint Reviczky legalábbis – bizonyos történelmi korszakokban – őszintén becsülte Andrássyt, s ezt társaságban többször is kifejtette. [Elképzelhető, hogy Reviczky a szerzője annak az aláírás nélküli cikknek, amely Andrássyt dicsérve külpolitikáját elemzi, s amelynek végső konklúziója az, hogy az Osztrák–Magyar Monarchiában tulajdonképpen egyetlen igaz nemzet létezik: a magyar. (*Egy spanyol író Andrássy grófáról. Nemzeti Ujság* 1884. március 19. 66. sz.)];

Reviczky politikai nézeteiről egyébként ritkán nyilatkozott. Koroda emlékei szerint azonban: „Egyszer mosolyogva mondta nekem, hogy »pechünk« van, vagy Andrássy Gyula vagy Apponyi Albert miniszterelnöksége alatt kellett volna fellépnnünk. [...] Andrássy Gyulának volt érzéke a poézis iránt, az ő kormányzata idejében teljesen érvényesült minden igaz tehetség. Meglátod, Apponyi alatt is így lesz. De Tiszában ennek az érzéknek egy paránya sincs. Egy más alkalommal Apponyi kormányképességéről vitakozott nagyban egy társaság. Ő nem igen szolt közbe, de mikor egyedül maradtunk, felkiáltott: »Hogy Apponyinak nincs programja!« Nevetséges! Hát nem elég program, hogy ő megszünteti a barbárok uralmát Magyarországon. Mert örök igazság az, amit Göthe mondott, hogy »ki

a költészet hangját meg nem érti, akárki és mi legyen, barbar az.” (*Magyar Szalon* 1889. XI. köt. 563.);

A vers címadó jelszavát egyébként – látszólag egészen más kontextusban – Reviczky *A magyar írók* című cikkében is említette, amikor a magyar írókat az orosz írókkal állította párhuzamba, s kijelentette, hogy mindkét íróársadalom fejlődő műveltségi szinten áll; csak az oroszokat ismerik, míg a magyarokat nem: „A mi íróinkat nem ismeri a külföld; hiába áltatjuk magunkat a »vakulj magyar« jelszóval! Egy-két leghirnevesebb írónk, költőnk neve elkerülhet Németországba, de tovább aligha. Ne ámítsuk magunkat!” (*Aradi Hírlap* 1884. március 2. 52. sz. 2.); – A „Vakulj magyar!” jelszó az antiszemita párt rövid életű röpiratában is nemzetféltő gondolatokat implicált, hiszen a lapban rendszeresen jelent meg hasonló című cikk. (Pl. Titus: *Vakulj magyar! Valami a nálunk élő zsidóságról*. 12 röpirat 1882. február 15. V. füz. 6–9.; *Örülj Israel! Vakulj magyar, vakulj! 12 röpirat* 1883. május 15.);

Reviczky a *Jókai's Glück und Ende* című – a sajtó elleni kirohanással záruló – cikkében szintén ezzel a szózással fejezte be cikkét: „Den ungarischen Blättern gefällt aber die Wahrheit nicht und schon hört man einzelne entrückte Stimmen über die Unverschämtheit der wiener Preßbuben. [...] Vakulj magyar!” (*Pannonia* 1885. október 14. 117. sz.);

Évtizedekkel később Szemere Miklós, akinek legkedvesebb fölfedezettje volt Reviczky egyik legközelebbi barátja, Szabó Endre, egyik művének elején ezt írta: „Csak a név legyen finoman magyarosítva, csak legyen valamelyes szokásos olcsó szemfényvesztő külső formula, vakulj magyar! és meg vagy mentve, óh, Hunnia!” (Szemere Miklós: *Magyar versenyügy és a főváros*. Bp., 1909. 4.)

Mindebből arra következtethetünk, hogy a korban adott helyzetekben a „vakulj magyar!” amolyan bevett „magyarmentő” kiszólás lehetett, s a dolog közelebb látszik vinni Reviczky nemzetféltő gondolatainak kialakulásához, illetve hatástörténeti kialakulásához is. (Ehhez lásd bővebben az *Eszter legendája* című, 1885-ös vers magyarázatait);

Szakirodalom: A Koroda-kiadásokból hiányzó vers lelőhelyét közölte Komlós, *It* 1955.

(415.)

SZEGED / ALKOTÁS ÉS ROMLÁS – [1883. október 14. előtt]

Kézirat: Szegedi Móra Ferenc Múzeum, Irodalomtörténeti gyűjtemény, 1220/2003. (lila tintás kézirat, a cím fekete tintával) **FSZ**;

Közlések: 1. A Feltámadt Szeged. 1883. október 14. 12. (*Alkotás és Rombolás* címmel); 2. SzegNapló 1883. október 18. (*Alkotás és rombolás* címmel); **kötetközlések:** Kor. 1895. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1902. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1904. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Paku 1944. (*Paralipomena* cikluscím alatt); NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

Szövegváltozatok: kéziratközlés: 6. sor: (áth. ~~Mivel s dolgos~~) Magyar, mivel s munkás néppé tegyed!;

Szövegváltozatok: 1. A Feltámadt Szeged-közlés: ékezetbeli elt.;

2. SzegNapló-közlés: központosásbeli elt.;

VP-kiadás: központosásbeli elt.;

Magyarázatok: Amíg elő nem került az 1. közlés, addig – az újsággözlés ellenére – sem lehetett egészen biztosan tudni, hogy a verset 1879-ben vagy 1883-ban írta-e Reviczky, mivelhogy éppúgy írhatta volna 1879-ben, amikor márciusban Szegedet soha nem látott nagyságú árvíz öntötte el (a *Magyarország és a Nagyvilág* például március 16-án adott hírt először a Tisza pusztításáról (*Árvíz Szegeden*. 11. sz. 173.)). A lapok folyamatosan tudósítottak a károkról (*Szeged pusztulása*. március 23. 12. sz., *A szegedi rém-napok*. március 30. 13. sz.).

Az 1. közlés alapján azonban egészen bizonyossá vált, hogy csak 1883-ban született meg a költemény, amikor Szeged újjáépítéséért országos mozgalmat hirdettek (a *Nemzeti*

Ujság pl. 1883. július 27-én és augusztus 19-én *Szeged ünnepe* címmel írt az ügyről). Az esemény kapcsán október 14–16. között a király is látogatást tett Szegeden. Az alkalomra egy hírességeket felvonultató kiadvány készült, melynek alcíme: „Kiadatott Ő felsége a király látogatása alkalmával.” [Pl. a *Vasárnapi Ujság* 1883. október 14-i számában *Szeged újjáépítése* címmel adott híradást a szegedi árvízről és a király látogatásáról. (41. sz. 657–663.)] Hozzá kell tenni, hogy Szeged újjáépítésének ügye korántsem volt felhőtlen. Az ellenzéki lapokban éveken át számos bírálat és panasz jelent meg arról, hogy az újjáépítés fejtellenül, szervezetlenül folyik, és hogy a kényszerű építkezések, valamint a könnyen adott hitelek pillanatok alatt fizetéképtelenné tették a korábban jómódú lakosokat, s ezzel a problémával a kormány nem tud megküzdeni, a lakosság körében pedig ijesztő méreteket ölt a kivándorlás;

Reviczky az alkalmi lapszámba írta meg versét, amelyben verset írt még – többek között – Dalmady Győző, ifj. Ábrányi Kornél, Dóczi Lajos, Hegedűs Sándor, Kiss József, Pósa Lajos, Bartók Lajos, Komócsy József, és üdvözlő sorokat küldött Tisza Kálmán, Tisza Lajos, Enyedi Lukács, Jókai Mór, Pulszky Polyxéna, György Aladár, Herman Ottó, Törs Kálmán, Urváry Lajos, Kazár Emil, Frankenburg Adolf, Vadnay Károly, Sziklay János, Győry Vilmos, Neugebauer László, Beksics Gusztáv, Visi Imre, Kürthy Emil, Neményi Ambrus, Borostyáni Nándor, Kenedi Géza, Kelemen Mór, Hoitsy Pál; Liszt Ferenc pedig egy dallamot juttatott el a kiadványba;

2004 elején Lengyel András értesített arról, hogy a szegedi Móra Ferenc Múzeum 2003 végén aukción megvásárolta a vers addig lappangó kéziratát, mely Vasberényi Géza gyűjteményéből került elő, s a múzeum anyagába a 1220/2003. gy. sz. alatt került be. Mivel Lengyel András a kézirat másolatát is csatolta, a főszöveget a kézirat szerint javítottam. Őszintén köszönöm neki;

A Feltámadt Szeged című alkalmi kiadványbeli közlésre Urbán László hívta föl a figyelmet;

Fordítás: A verset Dr. Naschér Simon *An Szegedin!* címmel fordította le. (Naschér 91.);

Szakirodalom: Nacsády (a szegedi közlés adata innen).

EGY DIVATOS LIRIKUSRA

(416.)

I. [NAGYOBB VAGY TERMETEDNÉL...] – [1883. november 4. előtt]

Változat: *Egy divatos lírikusra [II.]*, **FSZ:** Üstökös 1883. november 4. 44. sz. 2.;

Kézirat: nincs;

Közlések: Üstökös 1884. szeptember 28. 39. sz. **FSZ;** **kötetközlések:** Kor. 1895. (*Egy divatos lírikusra. I–III. címmel, Paralipomena cikluscím alatt*); Kor. 1902. (*Egy divatos lírikusra. I–III. címmel, Paralipomena cikluscím alatt*); Kor. 1904. (*Egy divatos lírikusra. I–III. címmel, Paralipomena cikluscím alatt*); Paku 1944. (*Egy divatos lírikusra. I–III. címmel, Paralipomena cikluscím alatt*); NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, az Üstökös-beli közlést jelzi;

(417.)

***EGY DIVATOS LIRIKUSRA / B – [1883]**

Változat: *Egy divatos lírikusra*, **FSZ:** Kor. 1895.;

Kézirat: nincs;

Közlés: Üstökös 1883. november 4. 44. sz. 2. (*Egy divatos lírikusra* címmel, de csak a *Nagyobb vagy termetednél...* kezdetű vers) **FSZ.**

(418.)

II. [KÜZD AZ IDEÁL S GYŐZ AZ EGYSZEREGETY...] – [1884. szeptember 28. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: Üstökös 1884. szeptember 28. 39. sz. **FSZ;** **kötetközlések:** Kor. 1895. (*Egy divatos lírikusra. I–III. címmel, Paralipomena cikluscím alatt*); Kor. 1902. (*Egy divatos lírikusra. I–III. címmel, Paralipomena cikluscím alatt*); Kor. 1904. (*Egy divatos lírikusra. I–III. címmel, Paralipomena cikluscím alatt*); Paku 1944. (*Egy divatos lírikusra. I–III. címmel, Paralipomena cikluscím alatt*); NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, az Üstökös-beli közlést jelzi;

Magyarázat: *Merkur*, *Mercurius* – a római mitológiában a görög Hermész latin neve. A mítosz szerint bölcsőjéből kilépve az erdőben bolyongva egy teknősbéka teknője és a ráfészített állatbél segítségével feltalálta a lantot;

(419.)

III. [MIT KINOSAN, VAJÚDVA ZENGESZ...] – [1884. szeptember 28. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlés: Üstökös 1884. szeptember 28. 39. sz. **FSZ;** **kötetközlések:** Kor. 1895. (*Egy divatos lírikusra. I–III. címmel, Paralipomena cikluscím alatt*); Kor. 1902. (*Egy divatos lírikusra. I–III. címmel, Paralipomena cikluscím alatt*); Kor. 1904. (*Egy divatos lírikusra. I–III. címmel, Paralipomena cikluscím alatt*); Paku 1944. (*Egy divatos lírikusra. I–III. címmel, Paralipomena cikluscím alatt*); NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, az Üstökös-beli közlést jelzi;

Szövegkritikai jegyzet: dátumkor.: 1884. (a folyóiratközlés alapján, eddig: 1883.);

Szövegváltozat: VP-kiadás: egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központosításbeli elt.;

Magyarázatok: S. Varga Pál szerint a versek címzettje Kiss József, de bővebb indoklását nem adta. A versek főcíme valószínűleg a *Budapesti Szemle* cikke nyomán keletkezhetett, melyben az első oldalon végig az irodalmi divatról elmélkedett az *m. p.* szignójú cikkíró: „Mint sok egyébben, az irodalmi ízlésben s jelesen a költészetben is vannak időnként divatok. [...] Nehezebb azonban magyarázatát adni annak a szeszélynek, mikor az irodalmi divat valamely kevésé jelentékeny művet vagy író-t, azt sem tudni miért, egyszer csak fölkap, egekig magasztal, betölti vele a napi lapok olcsó hasábjait, »noch nie dagewesen«-t kiált s oly lármát üt vele, hogy a közönség egy része végre elhiszi, hogy »csakugyan van benne valami!«” (*Kiss József költeményei. 1868–1881. Bp., 1882. Budapesti Szemle 1882. 72. köt. 318–331.*);

A második és a harmadik vers születésében valószínűleg, hogy része volt Szana Tamás *Kiss József* című írásának. Reviczkyt nyilván az felbosszantotta, hogy Szana oldalakon át feltűnően dicsérő szavakkal illette a költőt: „Költeményeinek első kiadását a szó szoros értelmében elkapdosták, s a magyar közönség arra a tudatra ébredt, hogy Kiss Józsefben egy új költője született.” (*Magyar Szalon* 1884. 159–166.) Reviczky különösen fájlalhatta, hogy a cikkben Szana hosszan taglalta Kiss József óriási sikerét a közönség körében, miközben ő képtelen volt kiadni akár egyetlen verseskötetét is. Az is irigykedésre adhatott okot, hogy a Toldy Ferenc felfedezte Kiss József hihetetlen sikert ért el a Kisfaludy Társaság felolvasóülésén is, tehát azon a helyen, amelynek közelébe sem engedték az új nemzedék tagjait. Maga a cikk egyébként nem volt túlzottan hízog és elismerő hangvételű. Az Új Nemzedék véleményét Kiss József költészetéről jól jellemzi Tolnai Lajos véleménye, aki „vice-Arany-nak” titulálta. (Kimerítő – és fullánkos – kritikáját lásd: Tolnai Lajos: *Kiss József költészetéről I–VII. Irodalom* 1887. 12–19. sz.) – Hatvány Lajos visszaemlékezéséből az derül ki, hogy Kisst Gyulai sem szívelte.

Kiss Józseffel Reviczky mindazonáltal nem a legközelebbi, de azért baráti viszonyban állt. Költészetéről azonban többször tett gúnyos megjegyzéseket. Egy 1875-ös, Korodának írt levelében a következőket írta: „Kiss József vesztett előttem, mikor kötetből olvastam verseit. Ő, kit te nagy lírikusnak tartasz, szükkörű, langyos érzelmű, idillikus lelkű poéta, de nincsenek meg benne a nagyszabású tehetségek ismérvei.” (Idézi: *Magyar Szemle* 1891. 27. sz. 314.)

(420.)

SZERETLEK, MINT EGY ELHAGYOTTAT... – [1884. március 21. előtt]**Kézirat:** nincs;

Közlések: 1. ArH 1884. március 21. 68. sz. 1. (*A Perdita ciklushoz* címmel) **FSZ**; 2. A Hét 1890. január 19. 3. sz. 38. (*Perdita I–II.* címmel és alcímmel, a versek külön cím n., a *II. Beteg vagy, azt mondd nekem...* kezdetű verssel); **kötetközlések:** Kor. 1902. (önkéntesen besorolva, *Perdita. IX.*, külön cím n.); Kor. 1904. (önkéntesen besorolva, *Perdita. VIII.*, külön cím n.); Paku 1944. (*Perdita II.*, külön cím n.); Komlós 1955. (*Perdita II.* címmel, külön cím n., 1884-es dátummal); NGB 1969. (*Perdita 2.*, külön cím n.); NGB 1989. (*Perdita 2.*, külön cím n.); VP 1996. (*Perdita 2.*, külön cím n., a *Ha durva módra sértelek és a Fogy a sugár...* kezdetű versekkel);

A Komlós-kronológiában szerepel *Perdita II.* címmel, de nem jelzi, mely versről van pontosan szó, az ArH-beli közlést adja;

Szövegváltozatok: 2. A Hét-közlés: központosásbeli, ékezetbeli elt.; 4. vsz. 3. sor: *Egyszerre tűrhetőbb a sorsom*;

VP-kiadás: ékezetbeli, központosásbeli elt.; 4. vsz. 3. sor: *Egyszerre tűrhetőbb a sorsom*;

Magyarázat: A Hét-közlés szerkesztői megjegyzését, mely a *Magány* című kötet Kisfaludy Társaság-beli bírálatáról szól, bővebben lásd a *Magány* című kötet jegyzeteinek bevezetőjében.

(421.)

POLITIKUS NEMZET – [1884. május 11. előtt]**Kézirat:** nincs;

Közlések: 1. NógrL 1884. május 11. 19. sz. **FSZ**; 2. OroshK 1890. október 4. 40. sz. 3. (szerk. megj.: „A Magyar Szemle szerkesztőink szíveségéből abban a kellemes helyzetben vagyunk, hogy már ma hozhatjuk a költeményt, mely a Magyar Szemle október 5-i számában fog csak megjelenni.”) 3. MSzemle 1890. október 5. 40. sz. 473. (szerk. megj.: „Kiadatlan költemény az elhunyt költő irodalmi hagyatékából”); 3. Torontál 1890. október 5. (szerk. megj.: „átvéve a Magyar Szemléből.”); **kötetközlések:** Kor 1895. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1902. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1904. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Paku 1944. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Komlós 1955. (d. n.); NGB 1969. (1881-es dátummal); NGB 1989. (1881-es dátummal); VP 1996.;

Szövegváltozatok: 2–3. OroshK- és MSzemle-közlés: kis-nagybetűs, egybe-külön írásmódbeli, központosásbeli, kiemelésbeli, ékezetbeli elt.; 1. vsz. 8. sor: szüntelen h. *szüntelen*; 2. vsz. 3. sor: így h. *úgy*; 2. vsz. 10. sor: még rútabb h. *legrútabb*; 2. vsz. 19. sor: *Ha népgyűlésben tudsz szónokolni* (kiemelés), 3. vsz. 5–16. sor: hiányzik;

VP-kiadás: egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, helyesírási, központosásbeli elt.; végig: ó h. *ó*; 2. vsz. 21. sor: erőtlen h. *erőtlen*; 3. vsz. 6. sor: egész életét h. *minden idejét*; 3. vsz. 11. sor: hol h. *ahol*;

Magyarázatok: A *Torontál*-közlés adatára Németh Ferenc hívta fel a figyelmemet;

Németh G. Béla 1881-re datálta a verset, holott a vers aktuálpolitikai utalásaiból nyilvánvaló, hogy 1882 előtt nem szülehetett. A legvalószínűbbnek az 1883 második felét vagy az 1884. év első negyedét tekinthetjük, hiszen a választások 1884 tavaszától zajlottak;

Óh, Goethe, bár csodálom lángeszed',
Igazságod biz' még se volt neked,
Midőn bölcs elméd így okoskodott:
Versben politizálni rút dolog.

...

Különben meg vagyok győződve róla,
Hires mondásod változtatva szólna:

Politizálás rút versben, papíron, – Utalás Goethe *Faust*jának egy helyére: az Auerbach lipcsei pincéjében folyó „vidám legények dárídóján” hangzik el Brander szájából a később szállóigévé vált felkiáltás:

Ein garstig Lied! Pfui! ein politisch Lied

Ein leidig Lied!... (*Faust. I. Goethes Werke. 4. Berlin–Weimar, Aufbau-Verlag, 1968. 204.*)

[Be ronda dal! Politikai dal!]

Rút dal! – Goethe: *Faust. I. Ford. Jékely Zoltán–Kálnoky László. Bp., 1986. 88.*)

S ha nagykorú vagy és ki van fizetve

Adód, bizton bejutsz a parlamentbe. – Utalás a kor választójogi törvényének kitételeire, amely meghatározta a képviselő-választói jogosultságot, azaz utalás az 1874. évi XXXIII. választói törvényre. A törvény a választói jogosultságot a betöltött 20. évhez, a választhatóságot a betöltött 24. életévhez kötötte (1., illetve 13. §). A törvény pontosan szabályozta, hogy milyen vagyoni állapot fölött kaphatott valaki választójogot (3–7. §), s ezt a befizetett adó összege (a census mértéke) alapján lehetett elnyerni. Reviczky szinte bizonyosan nem volt jogosult sohasem a képviselői választásokra. Mivel állandó lakása nem volt és adóterhei bizonyosan nem érték el a törvény által megkívánt mértéket, neve szinte biztosan nem kerülhetett föl a választásra jogosultak listájára. A törvény ugyan „jövedelmükre való tekintet nélkül” biztosította a választói jogot „a magyar tudományos akadémia tagjai, a tanárok, akadémiai művészek, tudorok, ügyvédek, közjegyzők, mérnökök, sebészek, gyógyszerészek, az okleveles gazdák, okleveles erdészek és okleveles bányászok, a lelkészek, segédlelkészek, községi jegyzők, iskolai tanítók és az okleveles kisdédóvók” számára, Reviczky egyik kategóriába sem eshetett bele. Így bár a kutatás kezdeti szakaszában fölmerülhetett az a feltételezés, hogy Reviczky éppen a választójog kiérdemlése – a „műveltség” elnyerése – miatt fizette volna pont az 1884-es választások előtti (januárban volt a megyei tisztújítás, a követválasztások pedig június közepén zajlottak), illetve a választójegyzék elkészülte körüli hónapokban – élete egyik legnyomorúságosabb időszakában – a hírlapírók nyugdíjintézetének tagsági díját, s ezért őrizgette meg az ekkori nyugtákat gondosan összegyűjtve és lefűzve (1883. február–július), ezt a feltevést el kellett vetni. [A Falk Miksa elnöklete alatt működő magyar hírlapírók nyugdíj-intézetének húszéves fennállására a *Magyar Szalon* az 1901/1902. évi, XXXV/2. számának szerző nélküli nyitócikke emlékezett vissza.]

Mindazonáltal Welker Árpád ellenőrizte a Budapesti Fővárosi Levéltárban fellelhető 1870–1880-as évekbeli budapesti, kerületi választói jegyzékeket, és nem találta Reviczky nevét;

Egy szózatot költőből így lehet

Nagy némaságú hallgató követ. – Utalás Vörösmartyra, aki bár a népképviselői országgyűlés tagja lett, ott sohasem szólalt fel;

S a csábnak ellenállni nem tudott

Petőfi sem, de ő csak megbukott. – Utalás Petőfi 1848-as szabadszállási választási kudarca;

*Üdv hát neked, Szalonta hős fia,
Ki, midőn a hálás pátria
Jött megkínálni biztos kerülettel,*

Szöktél előre azt felelte: Nem kell! – Utalás Arany Jánosra, aki egész életében nem fogadott el országgyűlési képviselői helyet. 1848-as nagyszalontai jelölésének és bukásának történetét részletesen leírja: Rozvány György: *Nagy-Szalonta mezőváros történelme*. I–II. Gyula, 1870. III. r. és közli: Sáfrán Györgyi: *Arany János és Rozvány Erzsébet*. Bp., 1960. Függ. (It Füz. 31.);

Kész kis Kossuth álmában mindegyik – Utalás Verhovayra, az antiszemita párt zsurnalisztájára, akit a korban csúfondárosan „kis Kossuth”-ként emlegettek;

S kisül, hogy csak Pató Pál ur fia, – Utalás Petőfi Sándor *Pató Pál úr* című versére. (PSÖM II. Bp., 1951. 304–305.);

Vagy „ama bizonyos csizmadia.” – Utalás Jókai lapjának, az *Üstökösnek* (és elődének, a *Charivarinak*) az *Ama bizonyos csizmadia és felesége kérdései és feleletei* rovatára, amely alapján a csizmadia a politikai analfabéta jelképévé vált. (A politikus csizmadia eredetéről és alakjáról bővebben: JMÖM Cikk és beszédek IV. 765.)

Schulverein – 'Iskolaegyesület'. Olyan egyesületek neve, amelyek iskolák és rokon intézmények felállítását, támogatását, így a nemzetiség és a közművelődés ápolását tűzték ki feladatul. A német-osztrákok – az 1880-ban megszülető osztrák tagegyesület mintájára – megalapították az Allgemeiner deutscher Schulvereint (Allgemeiner Schulverein zur Erhaltung des Deutschtums im Auslande – azaz az Általános Német Iskolaegyesületet), amelynek székhelye Berlinben volt. Az egyesület céljával azt tűzte ki, hogy a német birodalom határain kívül lakó németek hovatarozását megtartsa, és mindent megtegyen annak érdekében, hogy megmaradjanak németeknek vagy éppen újra azokká lehessenek. E célból iskolákat, könyvtárakat állítottak föl, könyvek és német tanítók útján próbálták felkelteni a németiséghez való tartozás érzését. Évekig tartó sajtó- és röpiratkampányt indítottak – mint állították – a magyar kormány asszimiláló törekvései ellen. A tusakodásnak több, nagy port kavart felvonásáról adtak hírt a lapok, a kezdőlépésnek pedig az 1880-ban zajló, a német színház játékedvényének ügye számított, amikor is a színháztól megvonták a játékjogot. Az egyesületnek 1883 végén 76 helységben működött csoportja és 9016 tagja volt. Reviczky itt arra utal, hogy főként az erdélyi területen működő Schulverein-egyesületek hihetetlen vehemenciával támadták a magyar kormány nemzetiségpolitikáját, s azzal vádolták a magyar politikai vezetést, hogy erőszakos magyarosítási mozgalmukkal igyekeznek őket ellehetetleníteni. A hisztérikusságot és egyes területeken a hecckampányt sem nélkülöző – főként Erdélyből irányított – mozgalom végül odáig ment, hogy Tiszának Bismarckkal kellett tárgyalnia az ügyről, és igazolnia, hogy Magyarországnak nincs szándékában az erőnek erejével való magyarosítás. A magyar álláspont legfőbb képviselője Neményi Ambrus újságíró lett, aki higgadtabb hangú írsaiban próbálta meg feltárni és tisztázni a Schulverein-ügy mögött húzódó politikai tendenciákat, sőt egyes üzelmeikre is fényt derített. (*Hungaricae Res*, a Berlinben 3 kiadást megért *Das moderne Ungarn*, a lipcsei kiadású *Die Verstaatlichung der Eisenbahnen in Ungarn*). Mivel írásait átvették az angol, a német, a francia és az amerikai szaklapok is, többek között neki köszönhető, hogy az európai közvélemény előtt a magyar kormány politikáját nagyrészt sikerült tisztázni a vádak alól;

Vö. a *Német nyelvű versek és német töredékes versek* című fejezet cím bevezetőjének egyes részeivel és *Az önzés* című, eddig ismeretlen versének magyarázataival (lásd a kötetben meg nem jelent, behatárolhatatlan idejű verseknél);

horvát-ügy – Lásd a *Vakulj magyar!* és *A jegesmedve* című versek magyarázatait;

Eszlár – Utalás a tiszaezlári pörre, melyet 1883 nyarán emeltek több ortodox zsidó ellen, akiket azzal vádoltak, hogy egy keresztény szűz lányt, Solymosi Esztert rituális célból – áldozatnak szánva – 1882. április 1-jén megöltek. A vádlottakat a nyíregyházi törvényszék 1883. augusztus 3-án felmentette. A tárgyalás hatalmas vihart kavart bel- és külföldön egyaránt. Az esetet követően országszerte zavargások törtek ki. Az országot hónapokig lázban tartó esemény tulajdonképpen a Galícia irányából érkező nagy tömegű zsidó bevándorlások s az azt követően meginduló antiszemita mozgalmak keltette indulatok gyújtópontja lett;

Szakirodalom: A perről bővebben: Eötvös Károly: *A nagy per, mely ezer éve folyik s még sincs vége*. 1–3. Bp., 1904. – Évtizedekkel később Krúdy Gyula is megírta a per történetét *A tiszaezlári Solymosi Eszter* című munkájában. A művet – a kézirat összevetésével és az eddigi hiányok pótlásával – Fábri Anna adta ki 2003 végén. Lásd Tiszaezlár és a pör legújabb történeti irodalmát: Kövér György: *Gentry és zsidó? Társadalmi identitás és előítélet az 1880-as évek Magyarországon*. Századvég 2004. 1. 37–59.; Uő: *Performációk I. „Zsidó társadalom” Tiszaezláron a nagy per előestéjén*. Korall 2004; Uő: „Egy különleges nap.” 1882. április 1., szombat Tiszaezláron. Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Szemle 2005. május.

VALLOMÁSOK

Kézirat: nincs;

Közlések: Szemle 1884. május 21. 21. sz. 3. (a versek külön cím n.) **FSZ; kötetközlések:** a kötetekben csak a *Nők szemei, hogyha szépek...* kezdetű vers közlése;

A Komlós-kronológiában szerepel, a *Szemle*-beli közlést jelzi, kötetben addig nem szerepelt;

(422.)

*I. [SERÉNY A VÁGYBAN...] – [1884. május 21. előtt]

(423.)

II. *[MINT AZ ÉHES KOLDUS-EMBER...] – [1884. május 21. előtt]

Magyarázat: *Éhen hal, de lopni nem mer.* – Petőfi Sándor *Nemzeti dal*ának elferdített sora (PSÓM III. köt. 37–38. – 3. vsz. 2. sor: „Ki most, ha kell, halni nem mer”);

(424.)

III. [NŐK SZEMEI, HOGYHA SZÉPEK...] – [1884. május 21. előtt]

Közetközlések: NGB 1969. (*Nők szemei, hogyha szépek...* címmel); NGB 1989. (*Nők szemei, hogyha szépek...* címmel); VP 1996.;

Szövegváltozat: VP-kiadás: központozásbeli, ékezetbeli elt.; 1. vsz. 2. sor: Ó h. Óh; utolsó vsz.-a: a *Heinével, ha kell...* kezdetű vers 2. vsz.-a: központozásbeli elt., 1. sor: sincs h. *nincs*;

Szakirodalom: A Koroda-kiadásokból hiányzó vers lelőhelyét közölte Komlós, *It* 1955.

(425.)

*IV. HEINÉVEL, HA KELL, BEVALLOM... – [1884. május 21. előtt]

(426.)

BETEG VAGY, AZT MONDOD NEKEM... – [1884. július előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: 1. MSzal 1884. július, I. köt. 292. (*A Perdita-czyklushoz I–IV.* címmel, III., a versek külön cím n.) **FSZ; 2.** A Hét 1890. január 19. 3. sz. 38. (*Perdita I–II.* címmel és alcímmel,

a versek külön cím n., az *I. Szeretlek, mint egy elhagyottat...* kezdetű verssel); **kötetközlések:** Kor. 1895. (önkéntesen besorolva, *Perdita*. XI., külön cím n.); Kor. 1902. (önkéntesen besorolva, *Perdita*. XII., külön cím n.); Kor. 1904. (önkéntesen besorolva, *Perdita*. XII., külön cím n.); Paku 1944. (*Perdita* V., külön cím n.); Komlós 1955. (*Perdita* V., külön cím n., 1884-es dátummal); NGB 1969. (*Perdita* 5., külön cím n.); NGB 1989. (*Perdita* 5., külön cím n.); VP 1996. (*Perdita* 5., külön cím n.);

A Komlós-kronológiában szerepel a *MSzal*-közlés;

Szövegváltozatok: A Hét-közlés: ékezetbeli elt.; 1. vsz. 2. sor: kis betegem h. *bús gyermekem*; 1. vsz. 3. sor: irgalombul h. *irgalomból*; 2. vsz. 3. sor: utólján h. *útóján*; 3. vsz. 4. sor: a világon h. *e világon*;

VP-kiadás: ékezetbeli, központosásbeli elt.; 1. vsz. 2. sor: kis betegem h. *bús gyermekem*; 1. vsz. 3. sor: irgalombul h. *irgalomból*; 2. vsz. 3. sor: utólján h. *útóján*;

Magyarázat: A Hét-közlés szerkesztői megjegyzését, mely a *Magány* című kötet Kisfaludy Társaság-beli bírálatáról szól, teljes terjedelmében lásd a *Magány* című kötet jegyzeteinek bevezetőjében.

(427.)

FOGY A SUGÁR... – [1884. július előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: *MSzal* 1884. július, I. köt. 292. (*A Perdita-czyklushoz I–IV. címmel, IV.*, a versek külön cím n.) **FSZ; kötetközlések:** Kor. 1895. (önkéntesen besorolva, *Perdita*. IX., külön cím n.); Kor. 1902. (önkéntesen besorolva, *Perdita*. X., külön cím n.); Kor. 1904. (önkéntesen besorolva, *Perdita*. X., külön cím n.); Paku 1944. (*Perdita* III., külön cím n.); NGB 1969. (*Perdita* 3., külön cím n.); NGB 1989. (*Perdita* 3., külön cím n.); VP 1996. (*Perdita* 3., külön cím n.);

A Komlós-kronológiában szerepel a *MSzal*-közlés;

Szövegváltozat: VP-kiadás: egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.

(428.)

HA DURVA MÓDON SÉRTELEK... – [1884. július előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: *MSzal* 1884. július, I. köt. 292. (*A Perdita-czyklushoz I–IV. címmel, I. alcímmel*, a versek külön cím n.) **FSZ; kötetközlések:** Kor. 1895. (önkéntesen besorolva, *Perdita*. VIII., külön cím n.); Kor. 1902. (önkéntesen besorolva, *Perdita* VIII., külön cím n.); Kor. 1904. (önkéntesen besorolva, *Perdita*. VIII., külön cím n.); Paku 1944. (*Perdita* I., külön cím n.); NGB 1969. (*Perdita* I., külön cím n.); NGB 1989. (*Perdita* I., külön cím n.); VP 1996. (*Perdita* I., külön cím n.);

A Komlós-kronológiában szerepel a *MSzal*-közlés;

Szövegváltozatok: VP-kiadás: helyesírási elt.; 1. vsz. 4. sor: *Ha fáj szivednek: még nagyobb*; 3. vsz.: *Kaczagj, ha durva szó gyaláz.*

Hogy' illenék hozzád a gyász!

Oly nőnél, mint te vagy, szegény,

Gúny, hogyha könny csillog szemén.

(429.)

RAJTA, RAJTA! ÉLD VILÁGOD!... – [1884. július előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: *MSzal* 1884. július, I. köt. 292. (*A Perdita-czyklushoz I–IV. címmel, II.*, a versek külön cím n.) **FSZ; kötetközlések:** Kor. 1895. (önkéntesen besorolva, *Perdita*. X., külön

cím n.); Kor. 1902. (önkéntesen besorolva, *Perdita*. XI., külön cím n.); Kor. 1904. (önkéntesen besorolva, *Perdita*. VIII., külön cím n.); Paku 1944. (*Perdita* IV., külön cím n.); NGB 1969. (*Perdita* 4., külön cím n.); NGB 1989. (*Perdita* 4., külön cím n.); VP 1996. (*Perdita* 4., külön cím n.);

A Komlós-kronológiában szerepel a *MSzal*-közlés;

Szövegváltozat: VP-kiadás: központosásbeli elt.

(430.)

AZ ERDŐ HERVADÁSA / AZ ERDŐ TÉLEN – [1883. január 7. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: **1.** HasznM 1883. január 7. 1. füzet, 19. (*Az erdő télen* címmel); **2.** ArVid 1884. december 11. 287. sz. (1.); **3.** OroshK 1885. november 28. 48. sz. 1.; **4.** Alföld 1888. október 9. 233. sz. (1.) **FSZ; kötetközlések:** NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, az *Alföld*-beli közlést jelzi, kötetben addig nem jelent meg;

Szövegváltozatok: **1.** HasznM-közlés: központosásbeli elt.; 1. vsz. 3–6. sor:

A lombtalan ágak között

Vad északi szél nyöszörög,

Kaczag a holló seveg.;

2. vsz. 1. sor: *Árva lett, mond, csábos árnyad?*; 2. vsz. 6. sor: *Némaság, halál van ott.;*

2. ArVid-közlés: ékezetbeli, központosásbeli elt.;

3. OroshK-közlés: központosásbeli elt.;

VP-kiadás: ékezetbeli, központosásbeli elt.;

Magyarázat: A kiadói munkálatok alatt került elő a vers 1883-as megjelenése, így a verset már nem tudtuk átsorolni az 1883-as versek közé;

Szakirodalom: A Koroda-kiadásokból hiányzó vers 2. lelőhelyét közölte Komlós, *It* 1955.

(431.)

PROLÓG (*Szavalták a könyvkereskedő segédek „Csak szorosan” egyletének január 5-iki estélyén*) – [1885. január 5.]

Kézirat: nincs;

Közlések: 1. Üstökös 1885. január 11. 2. sz. 9. FSZ; 2. It 1955. 192–199. (*A könyvkereskedő segédek „Csak szorosan” egyletének jan. 5-i estélyére* alcímmel); 3. MKSz 1961. 178–179.; **kötetközlések:** Komlós 1955.; NGB 1969. (a máshol a vers alatt álló megjegyzés alcímként, a cím alatt); NGB 1989. (a megj. alcímként); VP 1996. (*Szavalták a könyvkereskedő-segédek „Csak szorosan” egyletének jan. 5-i estélyén* alcímmel);

A Komlós-kronológiában szerepel, az Üstökös-beli közlést jelzi, addig kötetben nem jelent meg;

Szövegváltozatok: 2. It-közlés: egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 1. vsz. 5. sor: Kik h. Kí; 3. vsz. 8. sor: Tanum h. *Tanu*;

VP-kiadás: egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 1. vsz. 8. sor: *S a kort ma élvezik csupán a léhák.*; 2. vsz. 6. sor: S írónak h. *S az írónak*; 4. vsz. 2. sor: Siket h. *Süket*; 6. vsz. 3. sor: Higgyétek h. *Higgyétek*;

Magyarázatok: Az egyesület tevékenységéről a megalakulás után 25 évvel Sennowitz Adolf írt összefoglaló könyvecskét. Ebből kiderül, hogy az egyesület célja a könyvkereskedő „segédek között való kartársias élet előmozdítása és a hazai könyvkereskedők, de különösen a segédek érdekének képviselése” volt. Az egyesület Tettey Nándor alapította 1873-ban, a tagok névsorában szerepelt Deutsch Zsigmond [ő volt éveken át a pályakezdő Kiss József munkaadója – Cs. T.], Kókai Lajos, Aigner Lajos, Grimm Gusztáv, Wolfner József, Fulda Alajos stb. Az egyesület életében több válságos időszak is következett, hol belső érdekharcol, fondorlatos tusakodások miatt vált ki a tagság egy része (1874), hol eltűnt egyleti pénzkek miatt (1881) kellett teljesen új vezetőséget választani. 1883-tól Gombássy Imre, majd Horovitz Lajos elnöksége alatt végre nyugodtabb időszak köszöntött be a társaság életébe, s egy-két precedens értékű érdekképviselési ügy sikeres lebonyolításával a közvélemény is kezdte megismerte tevékenységüket. 1882-től Aigner Károly javaslatára felolvasóüléseket is tartottak. 1884-ben a társaság Aigner Lajost tiszteletbeli taggá választotta. Bár semmi adatot nem találtam rá, mégis elképzelhetőnek tartom, hogy a társaságra Aigner közvetítésével figyelhetett föl Reviczky. Ez azért lehet valószínű, mert a bált követő, január 25-i közgyűlésen jelentették be, hogy a továbbiakban évi négy pályázatot hirdetnek meg, amelyre – a kiírás szerint – olyan pályamunkákat várnak, amely „fokozza a könyvkereskedősegédek szellemi tehetségét”, és ezáltal javítható „anyagi helyzetük” is. A pályázat tervéről nyilvánvalóan tudott a tiszteletbeli taggá választott Aigner, s tőle értesülhetett a dologról Reviczky is. A pályázat ügye ugyanis túlmutat önmagán.

A vers ugyanis az egyesület január 5-i bálja alkalmából született, de valószínű, hogy valójában a 80-as évek elején kezdődő és majd két évtizedig folyó ún. ponyva-vitával állhatott kapcsolatban, amelynek fő tétele abban állt, hogyan szervezhető meg a jól működő, a résztvevőket eltartó magyar könyvpiac. Mind az írók, mind a könyv- és lapkiadók, valamint a nyomdák, mind a könyvterjesztők és a könyvforgalmazók tele voltak sérelemmel, s minden fél megpróbálta a saját érdekeit mind jobban érvényesíteni a hihetetlen gyorsan fejlődő és formálódó könyvkiadási és forgalmazási piacon. A magyar írók legnagyobb sérelme az

volt, hogy könyveik bevételeiből nem tudtak megélni. Legtöbbjük napi robotot vállalt valamelyik rövidebb-hosszabb életű lapnál, amelyből alig-alig tudott eltengődni valahogy, viszont ideje nemigen maradt mellette a komoly alkotásra. Kényszerűségből sokan bértollnokként ponyvasorozatokot vagy méltatlan színvonalú műveket voltak kénytelenek gyártani. A számos felvetődő probléma talán legfontosabbika a szerzői jog szabályozásának kérdése volt, melynek törvénytervezetét és törvénybe iktatását a magyar írók alkották meg és erőltették ki. [A szerzői jog szabályozásának ügye éveken át rendkívül izgatta a pályája kezdetén álló, Reviczkyvel egy társaságba járó Mikszáth Kálmánt is. A kérdés aktualitását éppen az adhatta, hogy pontosan ez időben zajlottak a szerzői jog szabályozása törvényi tervezetének munkálatai és elfogadtatásának kísérletei. Emellett ekkoriban született egy kultuszminisztériumi pénzből finanszírozott, P. Szathmáry Károly felügyelte ún. „népnevelő ponyvasorozat”, amelybe Reviczky is dolgozott. A kérdést bővebben taglalta *Nincsen remény. Replika Veteránnak és az „egy előfizető”-nek* című írásában is, mely egy hosszabb vitasorozat része volt (*Magyar Szemle* 1885. június 10. 14. sz. 2–3. – Vö. még 1885. 11., 12., 23. sz.);

A vitához egyébként rengetegen szóltak hozzá. A magyar írók érdekeit – meglepő módon, hisz ő mint hihetetlen népszerű és jól kereső író szorult rá talán a legkevésbé – leginkább Jókai Mór hangoztatta, s számos (általában meg nem valósuló) ötletet talált ki az írói érdekképviselőt érvényesítésére, ezek között több szólt írói érdekképviselői egyletek, szervezetek, társaskörök, szalonok stb. létrehozásáról, de ezek valódi siker nélkül zárultak. (A kérdésről lásd még az *Edelény, a holtig hű szerető* és a *Fakó poeta* című versek magyarázatát);

posztkiszli – A „Postkiste”, „Postkistchen” (postaláda, postaládikó) szó elferdített változata;

Megértek-é míveltebb kort amannál,

Midőn magyar háznál az asztalon

Könyv nem volt látható, kivéve – naptár? – Még a 19. század második felében is a lakosság nagy részének háztartásában a Biblián kívül nemegyszer csak kalendáriumot lehetett találni;

Aranyt, Petőfit, Katonát, Keményt, – A névsorban Reviczky kedvenc íróit-költőit sorolja. Némileg meglepő Kemény Zsigmond (1814–1875) neve, akit – egyéb íásaiban – Reviczky alig említ;

Katona József – Alakjáról és Reviczky Katona-élményéről bővebben a *Katona József emléktáblájának leleplezésére* című vers magyarázataiban (lásd a *Magány* versei között);

Azt mondta egy magyar, a legnagyobb:

Ha Magyarország nem volt is, de lesz még! – Széchenyi István *Hitel*-béli, szállóigévé lett mondatáról bővebben a *Munka népe* című versének (lásd a datálhatatlan versek között) magyarázataiban;

Szakirodalom: A Koroda-kiadásokból hiányzó vers lelőhelyét és a vers szövegét közölte Komlós, *It* 1955.; Pár évvel később – erről nem tudva – Csatkai Endre mint ismeretlen verset publikálta: *Reviczky Gyula ismeretlen verse a könyvterjesztésről.* MKSz 1961. 178–179.; A Csak szorosan nevű egyesületről: Sennowitz Adolf: *A „Csak szorosan” budapesti könyvkereskedő segédek egyesületnek története az egyesület 25 éves fennállása alkalmából.* Bp., 1898.

(432.)

MAGYAR LÁNY – [1885. január 11. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: 1. LányokL 1885. január 11. 1. sz. 1. 2. HasznM 1888. június 17. 12. füzet, 360. **FSZ; kötetközlések:** Kor. 1895. (*Gyermekversek* cikluscím alatt); Kor. 1902. (*Gyermekversek* cikluscím alatt); Kor. 1904. (*Gyermekversek* cikluscím alatt); Paku 1944. (*Gyermekversek* cikluscím alatt); NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

Szövegváltozatok: 1. LányokL-közlés: központosásbeli, egybe-külön írásmódbeli elt.; VP-kiadás: egybe-külön írásmódbeli, központosásbeli elt.; 5. vsz. 4. sor: *Ily nőt más föld, mint a magyar, nem terem*;

Magyarázatok: A vers keletkezéséről semmi pontosat nem tudunk. A *Lányok lapja*-beli megjelenés helye alapján két eshetőség képzelhető el. Vagy az történt, hogy – mivel Reviczky ekkor már nemigen publikált itt – a vers jóval korábbi keletkezésű, de Dolinay Gyula, a lap szerkesztője csak később vette elő asztalfiókjából, mint arra tudunk más példát. Vagy valószínűbbnek tűnik, hogy Reviczky tényleg 1884 végén–1885 legelején írta meg a verset. Ennek megerősítéseképpen említhető meg, hogy ekkor már készülhetett az 1885. augusztus 10-én a *Szemlében* megjelent cikkének megírására, amely *Kozmopolitikus irány a költészetben* címmel jelent meg, s a kozmopolita-vita egyik mérőöldkövének számított. A téma újragondolásának hátterében az 1884-es választások sejthetők, amelynek során Reviczky számos alapvető belpolitikai kérdés végiggondolásra kényszerült: így pl. az általa totális csődnek értékelt pártpolitikai csatározások következményeivel, az antiszemitizmus jövőjével, a nemzetmentő arisztokrata újkonzervatív törekvések kérdéseivel kellett szembenéznie. [Vö. a *Politikus nemzet* című vers magyarázataival – lásd a kötetben meg nem jelent, 1884-es versek között. – A pártosodó antiszemita mozgalommal való kapcsolatáról bővebben lásd még az *Eszter legendája* (szintén az 1885-ös versek között) és *Az önzés* című (eddig ismeretlen, kötetben meg nem jelent, behatárolhatatlan idejű) vers jegyzetét.] Tudjuk, hogy Reviczky nagyobb tanulmányait hosszabb ideig írta; nem ritka, hogy hónapokig készült rá. A versnek a kozmopolita-vitához való kapcsolódásáról árulkodik a vers első szakasza, mely egyezési pontokat mutat az *Arany Jánosnak. Válaszul „Kozmopolita költészet”* című versére 1. versszakával. (Lásd a kötetben meg nem jelent, 1878-as versek között.) A motívum egyébként – pontosan fordított előjellel – megjelenik még Petőfi *Átok és áldás* című versében is. (PSÖM 4. köt. Bp., 134–135.);

Ha a bölcső magyar lánnyá ringatott – A motívumról és az Arany János *Kozmopolita költészet* című versében, illetve Reviczky válaszversében (*Arany Jánosnak*) is visszatérő sorról, valamint ezek értelmezéséről bővebben: Dávidházi Péter: *Egy nemzeti tudomány születése*. Toldy Ferenc és a magyar irodalomtörténet. Bp., 2004. 908–918.

(433.)

HOGYHA VÁRSZ MÉG... – [1885. január 31. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: 1. ArVid 1885. január 31. 25. sz. (1.); 2. NógrL 1885. szeptember 13. 37. sz.; 3. Sopron 1888. október 24. 85. sz. 2. **FSZ; kötetközlések:** Kor. 1895. (*Emmához VI.* címmel, *Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1902. (*Emmához VI.* címmel, *Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1904. (*Emmához VI.* címmel, *Paralipomena* cikluscím alatt); Paku 1944. (*Emmához VI.* címmel, *Paralipomena* cikluscím alatt); NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, az *ArVid*-beli közlést jelzi;

Szövegvizsgálati jegyzet: Hosszas őrlődés után – az ultima manus elve alapján – a *Sopron*-közlést vettem **FSZ**-nek;

Szövegváltozatok: 1. ArVid-kiadás: helyesírási, központosításbeli elt.;

2. NőgrL-kiadás: egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központosításbeli elt.;

VP-kiadás: egybe-külön írásmódbeli, központosításbeli elt.;

Szakirodalom: Csatkai 65–68.

(434.)

ESZTER LEGENDÁJA – [1885. április 5. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: MLap 1885. április 5. 22. sz. Mell. 9. **FSZ; kötetkiadás:** VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, a *MLap*-beli közlést jelzi;

Szövegváltozatok: VP-kiadás: helyesírási, egybe-külön írásmódbeli, központosításbeli, ékezetbeli elt.; 3. vsz. 2. sor: oly h. *olyan*; 3. vsz. 4. sor: jóknak h. *jónak*;

Magyarázatok: A vers keletkezésének hátterét itt csak röviden elemezve: Reviczky a 80-as évektől az antiszemita nézetek felé közeledett. Függetlenségi párti, illetve Apponyi Albert elképzeléseinek konzervatív irányából érkezve, az 1884-es választások előtt kialakult világ- és belpolitikai válságjelenségek (a balkáni helyzet teljes elmérgesedése, a nagyarányú galíciai bevándorlás és az attól való vélt vagy valós következmények és leginkább félelmek, a Schulverein-ügy stb.) olyannyira nyomasztották, hogy úgy tűnik, már csak valamely radikálisabb politikai irányzat fellépésében bízott. (Választójogának érvényesítéséről bővebben lásd a *Politikus nemzet* című versének magyarázataiban, a kötetben meg nem jelent, 1884-es versek között.)

Az antiszemita irányzathoz való vonzódásának igen sokrétű oka lehetett; ebben magánéleti okok éppúgy közrejátszhattak, mint elvi, ideológiai és vallási indokok. Reviczkynek ekkoriban zajlott le az a pere, amelyben megpróbálta visszaszerezni nevelőanyja után maradt utolsó birtokát, melyet – Reviczky szerint legalábbis – némi cselvetéssel egy zsidó ember kaparintott meg. [A per királyi ítéletábrlai ügyiratszám: 35.725/P. 1886. – a dologról bővebben Koroda Pál hagyatékában: PIM Kt. Analekta V. 4735/55/2.];

A dolog meglehetősen hosszan húzódott, ugyanis Reviczky – anyagi okokból – csak az 1880-as évek első harmadának végén gondolkozhatott egyáltalán a per megindításán. Pedig már 1873. augusztus 8-án ezt írta Gáspárnak levelében: „A Trencsén melletti Bobrovník jóság, mely a végrendelet szerint engem illetett volna meg, hogy hogy nem: zsidók kezére került, az én drágalátos mostohám garázdálkodásai folytán.”

Ez időben Reviczky tulajdonképpen a megélhetését is a nemesi érdekképviselőt válaló, valamint az antiszemita érzelmű lapoknak köszönhetette, hiszen csak ezekben kapott munkatársi állást (*Szemle, Magyar Lap, Függetlenség*). A magyar antiszemita párt vezetőjét, Istóczy Győzöt – barátai és néhány fennmaradt visszaemlékezés szerint – Reviczky nemigen kedvelte, de közeli barátságban állt Clair Vilmos Emillel, aki ma már leginkább *Párbaj-Codex*-éről ismerünk [új kiadásához Ságvári György írt alapos elemzést. Bp., Osiris, 2002.] és Kreith Bélával, valamint az antiszemita párt tagjai közül Verhovay Gyulával [alakjáról a *Csak lőjetek, csak vivjatok!* című vers magyarázataiban. Lásd az 1880-as, kötetben meg nem jelent versek között] és Szalay Károllyal. [Kisfaludy Atala férje – Reviczky ismerte és többször elismerőleg emlegette Atala művészetét. (Vö. PIM Kt. Analekta V. 4735/55/35.)]

Justh Zsigmondon keresztül Reviczky az 1880-as évek első felében távolabbi ismeretiséget kötött az arisztokrata körökkel is. Justh legközelebbi barátainak egyike volt például gróf Batthyány Géza, aki jó barátságban állt Zichy Nándor gróffal. Zichy egy új típusú konzervatív mozgalommal próbálkozott; a politikai katolicizmus elveinek terjesztésén s egy Katholikus Néppárt megteremtésén fáradozott.

Ideológiai szempontból azonban Reviczky – a fiatalkori Schopenhauer-hatást sem fe-

ledve és azt beolvastva – alapvetően nyilván egyetértett Istóczy azon nézetével, amelyet Gyurgyák János úgy fogalmazott meg, hogy Istóczy [és vele együtt Reviczky is – Cs. T.] „mindenekelőtt a *hagyományos Magyarország megszűnésétől* félt. Attól tartott ugyanis – s ebben követője volt a századvég romantikus nacionalizmusának –, hogy a magyar nemzet elveszíti uralmát vérrel és karddal szerzett országa fölött.” (Gyurgyák, i. m. 323.) [a „vérrel és karddal szerzett ország” – valószínűleg Werbőczyre utal – Cs. T.] Reviczky valószínűleg az antiszemita párt azon félelmeit is mélyen osztotta, amely „a *birtokos osztályt és a hagyományos értelmiséget* is féltette a pusztulástól”. (Gyurgyák, i. m. 324.) [Az antiszemitizmus roppant bonyolult kérdéskörét és vitákkal terhes szakirodalmát itt lehetetlen taglalni.]

Reviczky korábbi, ún. satirikus verseiből láthatjuk, hogy mennyire tartott a pánszláv veszélytől, s ehhez az is hozzátartozott, hogy osztotta azt a félelmet is, amellyel az újabbnál újabb orosz zsidópogromokat figyelte a magyar közvélemény. Ez ugyanis azt a rettegést állandósította, hogy egymillió galíciai zsidó bevándorló indulhat meg Magyarország felé. Mindebben elsősorban a – sokszor észérvek nélküli – nemzeti önvédelem féltését érezkelhetjük. (Ez viszont elengedhetetlenné teszi majd, hogy ezzel a kérdéssel is összevessük, újragondoljuk és árnyaljuk például a kozmopolitizmus, a városi, azután a budapesti, még később pedig az ún. zsidó irodalom kérdéskörét.)

Reviczky nemzetséltő attitűdjének kialakulásában esetleg szerepet játszhatott Szemere Miklós nézetrendszere is, aki egyik legjobb barátjának, Szabó Endrének volt barátja. Gyurgyák megfogalmazása szerint Szemere „ekkor még kedélyes, úri antiszemitizmusa” azt jelentette, hogy „őtle távol áll mindenfajta gyűlölködés, így az antiszemitizmus is, tollát nem ez vezeti, hanem a jogos önvédelem és a hazafiúi kötelesség, s félti Magyarországot a judaizmus uralmától, mert abban [...] nincs meg a méltányos igazság...” (Gyurgyák, i. m. 371.)

Mindemellett nyilván vallási szempontok is közrejátszhattak Reviczky gondolkodásának alakulásában, különösen a nemrég lezajlott tiszaezlári ügy után, amelyben Bary József vizsgálóbíró a vallási fanatizmusból elkövetett gyilkosság elméletét vallotta. Reviczky – mint azt többször kifejtette – Jehovát – Krisztussal szemben – azért tartotta gonosz istennek, mert – szerinte – nem képes a megbocsátásra és az irgalomra.

Hogy Reviczkyt főként elvi meggondolások s leginkább nemzetséltő érzések vezethették, az is mutatja, hogy magánéletében ezek a szempontok nem játszottak szerepet, legközelebbi barátai közül is többen voltak zsidó felekezetűek: a legnagyobb élő művészek egyikének egész életében Dóczi Lajost tartotta, költői levélben akart előtte tisztelegni (a vers töredékét lásd a *Töredékek* fejezetben). Kiss Józseffel – bár nem tartotta valami jó költőnek, később azonban ítélete kedvezőbb lett róla – élete végéig jóban, ha nem is a legközelebbi barátságban volt, Milkó Izidort különösen kedvelte stb.

Reviczky jellemét és habitusát ismerve kizártnak vélem azt a felmerülő lehetőséget, hogy pusztán „megrendelésre”, pénzért vagy a fizetségért születtek volna meg ezek a költeményei. Komolyabb tartalmú, véleményének és felfogásának ellentmondó verset semmi esetre sem írt volna csupán anyagi okokra hivatkozva vagy a nehéz egzisztenciális megélhetés nyomására;

Vö. a *Zsidók, keresztelkedjetek ki!* című vers magyarázataival;

Először is vérét vették szegény

Eszternek vad lelkű pogányok; – Utalás az 1883-ban folyó tiszaezlári vérvád-pörre, amelyben Solymosi Eszter rituális meggyilkolásával vádoltak meg egy zsidó közösséget. Bővebben erről a *Politikus nemzet* magyarázataiban (lásd az 1884-es versek között);

Szakirodalom: A Koroda-kiadásokból hiányzó vers lelőhelyét közölte Komlós, *It* 1955.; A megírás idejének lenyomatát is alaposan magán viseli Kubinszky Judit *Politikai antiszemitizmus Magyarországon. 1875–1890.* című kötete (Bp., 1976.); A kérdés árnyalt elemzését

adta Gyurgyák János: *A zsidókérdés Magyarországon* (Bp., 2001. – alapos bibliográfiája és jegyzetapparátusa is útmutatóul szolgálhat a kérdés vizsgálatához).

(435.)

ZSIDÓK, KERESZTELKEDJTEK KI! – [1885. április 2. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: 1. MLap 1885. április 12. 28. sz. 1.; 2. Szemle 1885. június 10. mutatványszám, 10. FSZ; **kötetközlések:** NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, a *MLap*-beli közlést jelzi;

Szövegváltozatok: 1. MLap-közlés: kiemelésbeli, központosításbéli, ékezetbéli elt.; 3. vsz. 7. sor: Mondhatja-e h. *Mondhatja-é*; 4. vsz. 7. sor: *Ahazvér akkor fog pihenni...*;

VP-kiadás: egybe-külön, kis-nagybetűs írásmódbeli, helyesírási, ékezetbéli, központosításbéli elt.; 1. vsz. 1. sor és 4. vsz. 2., 7. sor: Ahazvér h. *Ahasvér*; 3. vsz. 6. sor: véle h. *vele*; 3. vsz. 7. sor: Mondhatja-e h. *Mondhatja-é*; 4. vsz. 7. sor: *Ahazvér akkor fog pihenni...*;

Magyarázatok: Az antiszemita mozgalmon belül két, meglehetősen labilis eszmei talajon álló és nem kidolgozott rendszer alapján működő irányzat viaskodott egymással, az egyik (Istóczy vezetésével) a zsidóemancipáció visszavonását követelte, míg a másik, melyhez Verhovay Gyula is sorolta magát, a zsidóságot szerette volna megreformálni és beolvasztani a magyar nemzetbe. (Gyurgyák, i. m. 346.) A vers megírásában – Schopenhauer hatása mellett – valószínűleg a (Reviczky által is elfogadott) Verhovay vallotta nézetnek is lehetett szerepe;

Vö. még az *Eszter legendája* című vers magyarázataival;

A vers értelmezéséhez elengedhetetlenül szükséges ismerni a *Szemle* 1885. június 10-i mutatványszámában aláírás nélkül – valószínűleg Reviczky szerzőségű – megjelent cikkét: *Schopenhauer a zsidókról*, mely a kérdésnek a Schopenhauer-hatásból táplálkozó összetevőit világítja meg. (A cikk még egyszer megjelent: 1885. június 25. 15. sz. 2–4, 6.);

Ahazvér, *Ahasvér*, *Ahásverus* – A bolygó zsidó. Mondai alak. A monda szerint vagy Pilátus ajtónállója vagy jeruzsálemi csizmadia, aki nem engedte meg, hogy Krisztus, vállán a kereszttel, az ő ajtaja előtt megpihenjen, mikor a Golgotára ment. Ezért Krisztus állítólag megátkozta, hogy ő se pihenhessen meg, hanem bolyongjon mindaddig, amíg a Megváltó vissza nem tér. Alakjáról bővebben *A bolondok házából* című vers magyarázataiban (lásd az *Ifjúságom* című kötet versei között);

ghetto (ol.) – Zsidó negyed, zsidók által lakott városrész;

Tilthatja-e a nem zsidóval

Jót tenni, véle lakni, enni?... – Utalás a vegyes házasság ügyére, azaz a keresztény és a nem keresztény házaspár közötti házassági jog szabályozására, mely a korszak egyik alapvető kérdésévé vált. Az 1880-as évek elején eredménytelen kísérlet történt arra, hogy a különböző felekezetek közötti házassági jogot törvénybe iktassák, de ez végül több mint tíz évvel később, 1894-ben sikerült (XXXI. tc.). Csak ekkor mondták ki, hogy a házassági jogot valláskülönbség nélkül egyformán szabályozzák az állampolgárookra nézve, azaz a házaspár közötti valláskülönbséget semmiféle vonatkozásban nem tekintik házassági akadállyal.

Amellett, hogy a kérdés az egyre erősödő protestáns sérelmekkel is összekapcsolódott, a felekezeti alapon való házasságról szóló törvény módosításának ügye a 80-as évektől azért került különösen előtérbe, mert a 19. század második felében (főleg Galícia felől) meginduló zsidó bevándorlás miatt megnőtt a zsidó és a nem zsidó felek közötti házasság-

kötési szándék mértéke, és a vegyes felekezetű házasságból született gyermekek vallásválasztásának ügye is sürgető kérdéssé vált. Egészen addig egyébként a törvény értelmében zsidók és keresztények Magyarországon hivatalosan nem köthettek egymással házasságot, sőt magyar állampolgárok külföldön kötött, az ottani szabályoknak megfelelően létrejött házasságát sem ismerték el nálunk törvényes házasságnak. [Ezt a tilalmat (az egyházjogok rendelkezéseitől eltekintve) Szent László I. k. 10. fejezetére vezették vissza, amely megtiltotta a zsidóknak a keresztényekkel való házasodást.] 1881. március 22-én Pauler Tivadar igazságügyminiszter egy törvényjavaslatot terjesztett az országgyűlés elé, amely szerint a keresztények és az izraeliták közötti polgári házasságot engedélyezték volna. A képviselőház meg is szavazta a tervezetet, de a főrendiházban két ízben is megbukott az előterjesztés, így törvény erejére akkor még nem emelkedhetett. – *A Magyar Lap* 1885. március 26-i számában egyébként hosszú cikk tárgyalta a katolikusok és a zsidók közötti házasság kérdését;

Szakirodalom: A Koroda-kiadásokból hiányzó vers lelőhelyét közölte Komlós, *It* 1955.

(436.)

A LENGYELEKHEZ (*Midőn az 1885-ki budapesti országos kiállítást meglátogatták*) – [1885. május 2. előtt]

Kézirat: nincs;

Kötetközlések: Kor 1895. (*Paralipomena* cikluscím alatt) **FSZ**; Kor. 1902. (*Midőn az 1885-ki budapesti országos kiállítást meglátogatták* alcímmel, *Paralipomena* cikluscím alatt); Paku 1944. (*Midőn az 1885-ki budapesti országos kiállítást meglátogatták* alcímmel, *Paralipomena* cikluscím alatt); Komlós 1955. (*Midőn az 1885-i budapesti országos kiállítást meglátogatták* alcímmel); NGB 1969. (*Midőn az 1885-i budapesti országos kiállítást meglátogatták* alcímmel); NGB 1989. (*Midőn az 1885-i budapesti országos kiállítást meglátogatták* alcímmel); VP. 1996. (*Midőn az 1885-i budapesti országos kiállítást meglátogatták* alcímmel);

Szövegváltozatok: VP-kiadás: helyesírási, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 5. vsz. 1. sor: Koszciuszkó h. *Kos'ciuszkó*;

A vers keletkezéséhez köthető esemény időpontjának ismeretéből tudható, hogy a vers május 2. előtt született;

Magyarázatok: A korabeli lapok tudósítása szerint 1885. május 2-án a magyar ipari és mezőgazdasági termékeket bemutató kiállítás nyílt Budapesten. Reviczky erre az alkalomra írta a verset, de azt nem tudni, hogy felkérésre született-e a költemény, s ha igen, akkor milyen körülmények között, és miért éppen őt kérték föl megírására. Valószínűbbnek tartom, hogy Reviczky jó alkalomnak találhatta a lengyelek látogatását annak kifejtésére, mennyire elítéli az orosz elnyomókat s általában a nemzeti államok függetlenségének megakadályozóit; a versből is egyértelműen kiderül erős Habsburg-ellenessége. A vers egyes sorai (pl. *Mint Izraelnek, úgy se lőn a veszted...*) arra utalnak, hogy a Galícia felől bevándorló és Nyugat-Európa felé továbbvándorló zsidók ügye különösen felfokozhatta a „lengyel-kérdés” iránti érdeklődését.

Mindenesetre Magyarország híres volt lengyelszeretetről, amely már a század 30-as éveiben az országgyűlésen is előkerült. (Vö. az 1830–1831-es lengyel felkelés történéseivel és magyarországi hatásával. Pl. KFÖM 299–300.). Ezt erősítette tovább a lengyel szabadságharcosok részvétele a magyar szabadságharcban (Bem, Dembinszky stb.). Lengyelország egyébként ebben az időszakban tulajdonképpen nem létezett: az európai hatalmak több részre szakítva többször felszabdalták és felosztották egymás között területét. A legnehezebb helyzet az Oroszországhoz csatolt részekben volt, itt ugyanis mindent megtettek annak érdekében, hogy a lengyelek elfelejtsék nemzeti hovatartozásukat, nyelvüket és vallásukat: a lengyel nyelv használatát nemcsak a hivatalokban, hanem nyilvános helyeken is szigo-

rúan tiltották, a katolikus iskolákat a görög papság felügyeletére bízta, és valamennyi középiskolában orosz lett a tanítás nyelve, karhatalommal terjesztették a görög ortodox vallást. A lengyel közigazgatási ügyek intézését a szentpétervári államtanács egyik alosztályára testálták, a varsói államtanácsot pedig feloszlatták. 1869. január 1-jétől bevezették az orosz naptárt. 1883-ban egy különösen kíméletlen kormányzó, Gurko tábornok került hatalomra, s irtóhadjáratot indított a lengyel nemzetiség ellen. Az 1884-ben leleplezett összeesküvés vezetői közül többet lefejeztetett, a többi Szipériába zsuppoltatta. 1885 januárjában rendeletet adott ki, mely szerint lengyel ember nem vásárolhatott földet és házat a tíz nyugati orosz tartományban, 1885 tavaszán pedig az általános iskolákban is bevezették az orosz tannyelvűséget;

Koszcziuszko népe – Tadeusz Kościuszko (1746–1817), a lengyel köztársaság egyik legnagyobb hőse, aki a legelső fölkelést szervezte a felosztott Lengyelország felszabadítására. Kitűnő katona volt, 1777-ben Washington hadsegédékek Észak-Amerika szolgálatába lépett. 1786-ban tért vissza hazájába, ahol a lengyel hadsereg megszervezése volt a feladata. 1792-ben legendás harcot vívott a majd ötszörös orosz túlerővel szemben a körülzárt Dubienkánál. Lengyelország második felosztása után Lipcsében élt, de a lengyel forradalom hírére azonnal hazautazott és a felkelő csapatok élére állt, hogy csapataival kivívja Lengyelország szabadságát. Több mint fél évig harcolt a felkelők élén az oroszok ellen számos legendás csatát és ütközetet nyerve. A végső ütközetet – mely Lengyelország önállóságának megsemmisítését is szimbolizálta – végül Maciejowice mellett vívta meg, ahol háromszor sikerült visszavernie az oroszokat, de a negyedik összecsapásnál megsebesült, leesett lováról s az ellenség kezébe került. Nevéhez nemcsak győztes csaták, de az államhatalom megszilárdítása is kötődik: rendezte a pénzügyeket, az igazságszolgáltatási eljárást, megszüntette a jobbágyságot és visszaadta a nemzeti gyűlésnek a legfőbb hatalmat.

Az orosz fogságból kikerülve Angliába, Amerikába, majd Franciaországba költözött. Mikor Napóleon 1806-ban vissza akarta szerezni Lengyelország önállóságát, Kościuszko már nem vállalta a segédkezést, mivel tartotta magát I. Pál cárnak tett ígéretéhez, mely szerint nem fog többé Oroszország ellen harcolni. 1816-ban Solothurnban telepedett le, de egy év múlva lőbalesetben meghalt. Holttestét I. Sándor rendeletére Krakkóba szállították, s a régi királyok sírboltjába temették;

Hiába hurrzolnak Szipériába: – Utalás arra a gyakorlatra, hogy lengyel összeesküvőket a század folyamán rendszeresen internáltak Szipériába. 1884-ben például Gurko kormányzó egy leleplezett lengyel összeesküvés vezetői közül többet lefejeztetett, a többi pedig Szipériába küldte;

kasszandrai jóslat – Baljóslat, szerencsétlenség előhírnöke; Kasszandra az *Iliász* jövőbe látó királylánya, akinek rémisztő jóslatait – míg be nem teljesültek – senki nem hitte el. A jövőbe látás képességét Apollótól kapta, de úgy, hogy jóslataiban senki sem hitt;

Finis Poloniae! (lat.) – 'Vége Lengyelországnak!' Állítólag (a *Südpreussische Zeitung* 1794. október 25-i száma szerint) Kościuszko kiáltott így fel, mikor 1794. október 10-én megsebesült a Maciejowice melletti csatában és az ellenség elfogta. Kościuszko egy későbbi, 1803. november 12-én kelt levelében, melyet Ségur francia történészhez írt, cáfolta a neki tulajdonított mende-mondát.

(437.)

SZÉP ASSZONYOK – [1885. május 31. előtt]

Kézirat: PIM Kt. V. 1370/9 r. (fekete tintás kézirat);

Közlések: 1. PikánsL 1885. május 31. 22. sz. 2. (*Mutatvány „Szeptember” című verses regényből* alcímmel) **FSZ;** 2. MSzal 1889. XII. köt. 283.; **kötetközlések:** Kor. 1895. (*Töredékek cikluscím* alatt, a *Szeptember verses regényből* című mű 5. részeként); Kor. 1902. (*Töredékek cikluscím* alatt); Paku 1944. (*Töredékek cikluscím* alatt); NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

Szövegkritikai jegyzet: Hosszas gondolkodás után – az ismert kézirat ellenében – mégis a *Pikáns Lapok*-közlést vettem főszövegnek, mivel a javítások alapján úgy ítélt meg, hogy a folyóiratközlés kimunkáltabb változat;

Szövegváltozatok: PIM-kézirat: szakozásbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 1. vsz. 4. sor: *Gyöngék vagynak mindannyian.*; 1. vsz. 4. sor után:

(áth. *S a szép nő helyzet vajmi*

A szép asszonyt csábítja); 1. vsz. 5. sor: *A leg(átjav. **szebb**)jobb* (áth. *asszony*) *nő erénye véges.*; 1. vsz. 7. sor: *Hízeleg* (szócsere jelölése) *száz ajak(æ) neki*; 2. vsz. 2. sor: (áth. *Kt-öt*) (áth. *A ki ohajtja-öt magának.*) (betoldás jelölése, áth. *Kt*) *A kit a mit önzés vezet*; 2. vsz. 8. sor: *Az* (áth. *kéthedést*) *édes bünt folytatja mind*;

2. MSzal-közlés: központosásbeli elt.; 1. vsz. 2. sor: *Ugyancsak ritka egy dolog*; 1. vsz. 4. sor: *Éheznek mind az asszonyok*; 1. vsz. 7. sor: *Ha hízeleg száz ajk neki...*; 2. vsz. 8. sor: *Belé bukik a bűnbe mind!...*;

VP-kiadás: kiemelésbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 1. vsz. 2. sor: *Ugyancsak ritka egy dolog.*; 1. vsz. 4. sor: *Éheznek mind az asszonyok.*; 1. vsz. 7. sor: *Hízeleg h. Ha hízelg*; 1. vsz. 7. sor: *ajak h. ajk*; 2. vsz. 8. sor: *Belémerül h. Belébukik*;

Magyarázat: Koroda szerint a vers a *Szeptember* című verses regény részlete. Bővebben erről lásd a vers magyarázatait a *Magyar nyelvű töredékes versek* című fejezetben.

(438.)

BUDAPEST – [1885. szeptember 13. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: 1. VU 1885. szeptember 13. 37. sz. 590. **FSZ;** 2. It 1955. 192–199.; 3. Budapest 1967. június 6.; **kötetközlések:** Komlós 1955. (1886-os dátummal); NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, a *VU*-beli közlést jelzi, lapszám n., addig kötetben nem jelent meg;

Szövegváltozatok: 2. It-közlés: ékezetbeli elt.; 1. vsz. 9. sor: *papagájnak h. papagálynak*; 2. vsz. 18. sor: *Tanum h. Tanú*;

3. Budapest-közlés: szakozási, helyesírási, egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 1. vsz. 12. sor: *csörtet h. törtet*;

VP-kiadás: helyesírási, egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 2. vsz. 2. sor: *Ily h. Ilyen*; 2. vsz. 3. sor: *a fáradt, a vén h. a fáradt, vén*; 2. vsz. 19. sor: *ezután h. ezután*;

Magyarázatok: A vers azt a látszatot kelti (főleg a Budapestet köszöntő sor és az újvilággal való párhuzam), mintha Reviczky hosszabb távollét után, megtérve a vidéki életből köszöntené újra a fővárost. A folyóirat-megjelenés időpontja alapján azonban könnyen lehetséges, hogy a dolog éppen fordítva történt. 1884 tavasza (május 9. – amikor visszaérkezett Aradról) és 1885 ősze (azaz 1885. szeptember 14–15.) között Reviczky ugyanis bizonyosan Budapesten tartózkodott, tehát nemigen írhatott érkezése öröme verset Budapesthez, mivel el sem utazott. Vagy hónapokkal korábbi, tehát az Aradról való visszaérkezéskor, tavasszal készült a vers, vagy másik magyarázatot kell keresnünk. Ha arra gondolunk,

hogy Reviczky versét ebben az időben már örömmel és várakoztatás nélkül közölték a lapok, sokkal inkább elképzelhető, hogy nem a fővárosba való megérkezését ünnepelte a költeménnyel, hanem éppen a hosszabb kassai tartózkodásra készülve, az utolsó budapesti napokban búcsúverset írt hozzá. Ez annál is inkább lehetséges, mert az aradi kaland nem sikerült valami jól, Reviczky szinte minden ismerőseinek csak panaszkodott ottani munkájáról és a vidéki élet kisszerűségéről. A vidéki, kisvárosi élet tehát nemigen vonzhatta újra, s csak a megélhetés kényszere szoríthatta a kassai német nyelvű *Pannonia* című lap szerkesztői székének elfogadására. (Aradi tartózkodásáról bővebben a *Mentsvár* és az *Utóhangok* 1–2., kassai tartózkodásáról szintén az *Utóhangok* 1–2. és a *Szerelmi morál* 1–3. című verseiben. Lásd a *Magány* című kötet versei között.);

Még inkább lehetséges azonban, hogy a vers végül is alkalmi alkotás: a rendkívüli látogatottságú és roppant sikeres országos kiállítás kapcsán íródott. A kiállítást május 2-án nyitották meg, s a kiállítás bemutatása és az ottani események hónapokig az újságok vezető híreként jöttek. Abban a számban, amelyben a vers megjelent, hírt adtak arról, hogy „A kiállítás látogatása most érte el tetőpontját.”;

Columbus földjéről csudákat

Hoznak hírül az agg világnak – Érdekes egybeesés, hogy a *Vasárnapi Ujságnak* néhány számmal korábbi, hosszabb, képpel illusztrált cikkében Kolumbusz Kristóf felfedezéseiről volt szó (*Kolumbusz tojása*. *VU* 1885. augusztus 2. 31. sz. 495–496.);

Pacifik, Pacific – Az Északi Egyesült Államokat kelet–nyugati irányban átszelő vasútvonal neve;

Szakirodalom: A Koroda-kiadásokból hiányzó vers lelőhelyét és a vers szövegét közölte Komlós, *It* 1955.; A *Budapest* 1967. június 6-i számában Kunszery Gyula – erről a közlésről nem tudva – a verset mint ismeretlen Reviczky-verset publikálta. – A közleményre Kerényi Ferenc hívta föl a figyelmemet.

(439.)

A HERNYÓ ÉS A RÓZSA (A „*Pikáns Naptár*”-ból) – [1885. október 25. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: *Pikáns* 1885. október 25. 43. sz. 2. **FSZ**; **kötetközlések:** NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, a *Pikáns Naptár*-beli közlést jelzi, kötetben addig nem jelent meg;

Szövegkritikai jegyzet: A naptár mára már nem található, de a főlapnak a kiadandó naptárról szóló mutatványában szerepel Reviczky verse;

Szövegváltozat: VP-kiadás: helyesírási, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 2. vsz. 4. sor: *Hordd el magad, ó, mert utállak*;

Magyarázat: A romantika és a biedermeier rózsamotívumának 19. század végi felerősödő és erotizálódó divatjáról és okairól bővebben: Császtvay² 2003.

(440.)

BUDAPESTEN – [1886. február 20. előtt]**Kézirat:** nincs;**Közlések:** 1. OrszVil 1886. február 20. 8. sz. 118. **FSZ**; 2. MSzemle 1892. január 3. 1. sz. 1.; **kötetközlések:** Kor. 1895. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1902. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1904. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Paku 1944. (*Paralipomena* cikluscím alatt); NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;A Komlós-kronológiában szerepel, az *OrszVil*-beli közlést jelzi;**Szövegváltozatok:** 2. MSzemle-közlés: központosásbeli elt.; 3. vsz. 4. sor: *Lustán fekszik jólakottan*; 5. vsz. 3., 4. sor: Még h. *Míg*; 6. vsz. 3. sor: se varázs h. *nincs varázs*;VP-közlés: helyesírási, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 3. vsz. 3. sor: *S nem, ahol, mint boa*; 4. vsz. 4. sor: itt h. *ott*; 5. vsz. 3., 4. sor: Még h. *Míg*; 6. vsz. 3. sor: *Nincs megnyugvás, nincs varázs*;**Magyarázatok:** Reviczky a pár hónapos kassai tartózkodásáról visszatérve írta a fővárost köszöntő verset;Később, már az Üllői úti klinikáról levélben arra kérte Benedek Eleket, az akkori főszerkesztőt, hogy küldje el neki a verset, mely az *Ország-Világ* 1886-i évfolyamában jött: „Legyen szives ezt a kis verset a redakcióban valakivel leiratni és nevemre elküldeni. Megjegyzem, hogy most az üllői úti klinikán fekszem, Benczúr Dénes osztályában.” (1889. június 15. – PIM Analekta V. 3524/42.);**Fordítás:** A verset Dr. Naschér Simon *In Budapest* címmel fordította le. (Naschér 91–92.)

(441.)

***PETŐFI SZOBRA ELŐTT [I.]** – [1886?]**Változat:** *Petőfi szobra előtt [II.]*, **FSZ:** VU 1886. március 13. 11. sz. 170.;**Kézirat:** OSZKkt. Fol. Hung. 1858/31-32-33. r. (lila tintás kézirat, a 31. folián az 1–6. vsz. tisztázva, a 32. folián a 11–12. vsz. erősen javítva, a 33. folián az 1–3. vsz. erősen javítva) (áth. *Jelige: Egész világ immár az ő hona*) **FSZ**;**Kiadás:** VP (a jegyzetekben közli, de csak a 2. és a 4–5. vsz.-ot);**Szövegkritikai jegyzetek:** A vers keletkezéséről nincs pontosabb adatunk, de a versváltozat megjelenéséből szinte bizonyosnak vehető, hogy a vers arra az alkalomra született, hogy 1886. május 2-án az Írók és a Művészek Társaságának egy kb. 70 fős csoportja ellátogatott Kiskőrösre és Szabadkára. Kiskőrösön megtekintették Petőfi szülőházát, a helyi vendéglőben pedig hangversenyen vettek részt. A híradás nem említette ugyan cím szerint, de megjegyezte, hogy felolvasták itt Reviczky egy versét is. (*Vasárnapi Ujság* 1886. május 9. 19. sz. 309.);OSZK-kézirat, 31–32. fol.: 1. vsz. 7. sor: (áth. ~~emléket~~) *dalokat*; 11. vsz. 3. sor: *A* (áth. *jó magyar nemes* (áth. ~~renyhén, kevélyen~~) (fölötte) *ősi renyhességben*; 11. vsz. 6. sor: (áth. ~~A szép magyar~~ *hodit és Árpád apánk szép nyelve felvirágozik*; 12. vsz. 4. sor: (áth. *meg*) (fölötte) *nyugodtan*; 12. vsz. 5. sor: (áth. ~~A béke~~) (alatta) *Malasztos béke-kor*; (alatta, áth. ~~Szép hazában~~); 12. vsz. 9. sor: (beszúrás, alatta) *Testvéri nép közt* (jav.) *e* (áth. ~~mép~~) *hazá* (jav., átírva *ban*);33. fol.: központosásbeli elt.; 1. vsz. 2. sor: *mint* (áth. ~~más~~) *a holtakat*; 1. vsz. 3. sor: *Fuvó paripák által eltíporva*; 1. vsz. 4. sor: *Vesztél* (beszúrás)-*e*, (áth. ~~æ~~) *vagy*; 1. vsz. 8. sor: *mint* (áth.

a boldog) (alatta) *egy régi isten!*; 2. vsz. 5. sor: (beszámozva, eredetileg a 6. sor után, áth. *A dalnok, ki hazája fénye lett*; 2. vsz. 6. sor: (beszámozva, eredetileg az 5. sor előtt, áth. *Nem könnyet kíván, hanem ünnepet*) *Ne sírjátok hát, lelkesedjetek.*; 2. vsz. 7. sor: *Nevét* (áth. *ad*) *átadja*; 2. vsz. 8. sor: (felcserélve) *az élők irigyeljék*; 3. vsz. a sorok eredeti sorrendje: 3-1-4-2, beszámozva; 3. vsz. 1. sor: (áth. *És abban*) (alatta) *Nem zengett* (áth. *legszebb dalu kobzán*) (alatta) *szebb dal magyar ifju kobzán*; 3. vsz. 2. sor: (áth. *Óh, még ki volt*; *szent lánggal tele*) *Hóbb* (alatta, áth. *Szívet szent*) *lángolás szívet nem tölte be*; 3. vsz. 3. sor: (áth. *Hján köríte*) (fölötte, beszúrva) *Kard volt kezében. homloká(jav. ra)n borostyán*; (alatta, áth. *Egy levele se hullt máig se te*;) (alatta) *Szívét szent lángolás töltötte be.*; 3. vsz. 5. sor: (áth. *Ésatába*) (alatta, beszúrva) *A vérmezőn hullt el*; (áth. *mert*) *mert így kívánta*; 3. vsz. 6. sor: (áth. *Áz*) *Ő és az ég, a dalnokok barátja*; 3. vsz. 7. sor: (áth. *Világszabadságért esett el ő*) (alatta, áth. *A har*) *Nem ő vezet*; 3. vsz. 8. sor: *Hogy dicsősége százsoros legyen*; 3. vsz. 9. sor: *Mer ragyogása, fénye így nagyobb*;

Szövegváltozatok: VP-kiadás: kis-nagybetűs írásmódbeli, központosásbeli elt.; 2. vsz. 6. sor: lelkesedjetek h. *lelkendezetek*; 5. vsz. 1. sor: *Óh* h. *Ó*;

Magyarázat: Lásd a *Petőfi szobra előtt* [II.] jegyzeteit.

(442.)

PETŐFI SZOBRA ELŐTT [II.] – [1886. március 13. előtt]

Változat: *Petőfi szobra előtt* [I.], **FSZ:** OSZKKt. Fol. Hung. 1858/31-32-33. r.;

Kézirat: nincs;

Közlések: 1. VU 1886. március 13. 11. sz. 170. **FSZ;** 2. It 1955. 192–199.; **kötetközlések:** NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, a VU-beli közlést jelzi mint addig kötetben meg nem jelentet, de helytelenül március 14-re datálja;

Szövegváltozatok: 2. It-közlés: ékezetbeli, központosásbeli elt.;

VP-kiadás: kis-nagybetűs, egybe-külön írásmódbeli, központosásbeli elt.; 5. vsz. 1. sor: *Óh* h. *Ó*;

Magyarázatok: A vers keletkezési idejéről lásd a *Petőfi szobra előtt* [I.] magyarázatait.; Egészen bizonyosan a vershez kapcsolódik [*A költészet a szívbe lopva...*] kezdetű verstörédék (lásd *A magyar nyelvű töredékes versek* című fejezetben);

Emléke ércnél, márványnál szilárdabb. – Utalás Horatius szállóigévé vált verssorára: „*Áll ércnél maradandobb művem.*” („*Ex egi monumentum aere perennius*”) (*Énekek* 3. könyv: 30. *Melpomenéhez.* – *Carminum libertius: XXX. Ad Melpomenen*);

Ki elhulltál a hősi harc alatt; – Utalás Vörösmarty *Szózatának* 5. vsz.-beli 3. sorára (VMÖM II. *Kisebb költemények.* 210–211.);

Hogy százados balsors nem ölte meg, – Áthallás Kölcsey *Himnuszának* 5. sorára;

Mert meg nem fogyva számban és erőben

Él a magyar még, bízik a jövőben! – Utalás Vörösmarty *Szózatának* 6. vsz.-beli soraira (VMÖM II. *Kisebb költemények.* 210–211.);

Pató Pál úr munkához lát serényen; – Utalás Petőfi hasonló című versére (PSÖM II. 304–305.);

A magyar nemes ősi renyhességben

Nem mondja már: „Paraszté a dolog!” – Utalás Petőfi *A magyar nemes* című versének sorára (PSÖM 4. köt. Bp., 2003. 10.);

Uj élet forrong ott a Tisza hátán, – Utalás Petőfi *A Tisza* című versére (PSÖM II. Bp., 1951. 151–152.);

Az ősök kardját rozsdá verje ki. – Rájátszás Petőfi *A magyar nemes* című versének kezdő-soraira (PSÖM 4. köt. 10.);

Szakirodalom: A Koroda-kiadásokból hiányzó vers lelőhelyét és a vers szövegét közölte Komlós, *It* 1955.

(443.)

NAPGYÜLÖLŐK – [1886. március 21. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: Üstökös 1886. március 21. 12. sz. 7. **FSZ; kötetközlések:** Kor. 1895. (*Heliofóbok* 2. címmel, önkényesen összevonva a *Forduljatok mind ellenem...* című verssel, *Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1902. (*Heliofóbok* 1. címmel, önkényesen összevonva a *Forduljatok mind ellenem...* című verssel, *Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1904. (*Heliofóbok* 1. címmel, önkényesen összevonva a *Forduljatok mind ellenem...* című verssel, *Paralipomena* cikluscím alatt); Paku 1944. (*Heliofóbok* 1. címmel, önkényesen összevonva a *Forduljatok mind ellenem...* című verssel); NGB 1969. (*Heliofóbok* 1. címmel, önkényesen összevonva a *Forduljatok mind ellenem...* című verssel); NGB 1989. (*Heliofóbok* 1. címmel, önkényesen összevonva a *Forduljatok mind ellenem...* című verssel); VP 1996. (*Heliofóbok* 1. címmel, önkényesen összevonva a *Forduljatok mind ellenem...* című verssel);

A Komlós-kronológiában szerepel, az Üstökös-beli közlést jelzi;

Szövegváltozat: VP-közlés: helyesírási, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 2. vsz. 1. sor: Óh h. Ó;

Magyarázatok: A *Forduljatok mind ellenem...* című verset lásd a kötetben meg nem jelent, 1881-es versek között;

heliofób (gör.) – Naptól félő ember;

kóficz, *kófic* – Haszontalan, hitvány ember.

(444.)

***MÁRCZIUS TIZENÖTÖDIKÉN [I.]** – (1887. március 15.)**Változat:** *Márczius tizenötödikén [II.]*, **FSZ:** Kor. 1895.;**Kézirat:** nincs;**Közlés:** PH 1887. március 16. 74. sz. 5. (valójában cím n.) **FSZ;**

A Komlós-kronológiában szerepel, a PH-beli közlést jelzi helytelen, március 15-i dátummal;

Magyarázatok: A versközlés egy cikk keretében jelent meg, amely az egyetemisták március tizenötödiki ünnepléséről adott hírt: „Az egyetem-téren, mint az ünnepély színhelyén, nagy tömeg hullámozott fel s alá, várva az ünnepély kezdetét. Az egyetem-téren levő házak nemzeti színű lobogókkal s szőnyegekkel voltak diszítve... Az ünnepély a »Talpra magyar« eléneklésével vette kezdetét, melyet az egyetemi ifjakkól alakult dalárda adott elő. Ezután pedig Kerekes Ernő bölcsészethallgató szavalta el nagy hévvel Reviczky Gyulának ez alkalomra írt szép költeményét... Hosszantartó, lelkes éljenzés hangzott fel az alkalmi költemény elszavalása után.” (*Márczius 15. A fővárosban. Pesti Hírlap* 1887. március 16. 5.);

Komlós Aladár szerint Reviczkynek a vers néhány részletét meg kellett változtatnia a pesti egyetemi ifjúság kérésére, mivel túl ostorozónak tartották.

(445.)

MÁRCZIUS TIZENÖTÖDIKÉN [II.] – [1887. március 15. után]**Változat:** *Márczius tizenötödikén [I.]*, **FSZ:** PH 1887. március 16. 74. sz. 5.;**Kézirat:** PIM Kt. Analekta V. 1735/53/13 (csak a 3. vsz. 4. sorától a vers végéig);

Kötetközlések: Kor. 1895. (*Paralipomena* cikluscím alatt) **FSZ;** Kor. 1902. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1904. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Paku 1944. (*Március tizenötödikén* címmel, *Paralipomena* cikluscím alatt); Komlós 1955. (*Március tizenötödikén* címmel); NGB 1969. (*Március tizenötödikén* címmel); NGB 1989. (*Március tizenötödikén* címmel); VP 1996. (*Március tizenötödikén* címmel);

Szövegváltozatok: PIM-kézirat: ékezetbeli elt.; 4. vsz. 1. sor: *Ezért* (áth. ~~feletté~~) (felette) *lőktél hát annyit hősi sirba*, 5. vsz. 5. sor: *Őt kérjük*, (áth. ~~küldjön~~) (felette) *adjon még egy csoda-kardot*;

VP-kiadás: kiemelésszerű, helyesírási, egybe-külön, kis-nagybetűs írásmódbeli, ékezetbeli, központosításbeli elt.; 3. vsz. 4. sor: *rablánczít h. rablánczát*; 4. vsz. 2. sor: *óh h. ó*; 5. vsz. 3. sor: *Álmodjuk h. Álmodjunk*;

Magyarázatok: Lásd a *Márczius tizenötödikén [I.]* magyarázatait;

Őt kérjük, adjon még egy csoda-kardot, – Esetleges utalás Szent István kardjára.

(446.)

***JEHOVA** – [1887. április 13. előtt]**Közlés:** Keresztény Magyarország 1887. április 3. 1. sz. 1. **FSZ;**

Magyarázatok: A verset Ságvári György történész találta a Clair Vilmos műveinek kiadása kapcsán készülő tanulmánya írásakor, s ő hívta föl rá a figyelmemet;

Reviczky esetében is egyre inkább szembe kell nézni az 1880-as évek Magyarországa-

nak és magának Reviczkynek antiszemita irányultságú érzelmeivel, miközben nem szabad elfelejteni, hogy a 19. század végi antiszemita mozgalmak nem magyarázhatók a 20. század szomorú történelmi eseményei felől. Anélkül, hogy akár csak vázlatszerűen is kitérhetnénk azokra a korabeli politikai, szociológiai, gazdaságtörténeti kérdésekre, amelyek háttérrel festenek a korszak antiszemita jelenségeinek, itt – mutatóványul – csak a *Keresztény Magyarország* beköszöntő számának Clair Vilmos – akivel Reviczky baráti kapcsolatban állt – által írt szerkesztői programcikkéből idézem a következőket: Lapunk célja „küzd-elem a keresztény vallás-erkölcsök, a keresztény társadalom és a keresztény tőke érdekében, hogy megvalósíthassuk életcélunkat, a keresztény Magyarországot [...], mivel a keresztény tőke századok óta fájdalmasan nyög a zsidó tőke alatt. – Össze kell tartanunk, hogy fellépjünk a zsidó tőke ellen”;

Reviczkynek magának is volt egy kellemetlen családi ügye, amelyben úgy gondolta, hogy családi örökségének utolsó darabját egy zsidó ember szerezte meg. Mindemellett számos zsidó barátja volt. Erről bővebben lásd az *Eszter legendája* című vers magyarázataiban (lásd a kötetben meg nem jelent, 1885-ös verseknél);

A vers válaszul született Kiss Józsefnek a *Jehova* című, kilenc részből álló versére, mely a *Magyar Salon* 1887. januári számában jelent meg (354–365.), s nyíltan árulkodik Reviczkynek a zsidó vallással szembeni nézeteiről, felekezeti ellenérzéseiről;

Jehova – A héber isten egyik neve, tulajdonképpen Adónáj, jelentése: 'Úr'. A zsidók már a második templom korától az Adonáj nevet ejtették ki mindenütt, ahol a szentírásban a négybetűs istennév, az JHVH szerepel. A négybetűs istennevet valószínűleg Jahvénak kell olvasni, ami annyit jelent: 'a teremtető', 'a létesítő'. (A négybetűs szót egyébként az Adónáj vagy az Elóhim szó magánhangzóival kell kiegészíteni, s ezért – helytelenül – Jehovának is olvasták, s ez a név terjedt el azután a köznyelvben.)

(447.)

PIROS PÜNKÖSD – [1887. május 20. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: Keresztény Magyarország 1887. május 20. 9. sz. 1. **FSZ**; **kötetközlések:** Kor. 1895. (*Pünkösöd* cím alatt, *Gyermekversek* cikluscím alatt); Kor. 1902. (*Pünkösöd* cím alatt, *Gyermekversek* cikluscím alatt) **FSZ**; Kor. 1904. (*Pünkösöd* cím alatt, *Pünkösöd* cím alatt, *Gyermekversek* cikluscím alatt); Paku 1944. (*Pünkösöd* cím alatt, *Gyermekversek* cikluscím alatt); NGB 1969. (*Pünkösöd* cím alatt); NGB 1989. (*Pünkösöd* cím alatt); VP 1996. (*Pünkösöd* cím alatt);

Szövegkritikai jegyzetek: A Koroda-kiadások hagyománya alapján a kötetkiadások az 1876-os versek közé sorolták, de meggyőzőbb a verset a megjelenés alapján besorolni;

VP-kiadás: egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központosításbeli elt.; 2. vsz. 4. sor: Hirdetve h. *Hirdetvé*.

(448.)

EMLÉKEK – [1887. október]

Kézirat: nincs;

Közlések: MSzal 1887. október, 79. **FSZ**; **kötetközlések:** NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, a *MSzal*-beli közlést jelzi, de 1888. augusztusi datálással;

Szövegkritikai jegyzet: VP-kiadás: helyesírási, központosításbeli, ékezetbeli elt.; 1. vsz. 1. sor: óh h. ó;

Szakirodalom: A Koroda-kiadásokból hiányzó vers lelőhelyét tévesen közölte Komlós, *It* 1955.;

Magyarázat: Ugyanezzel a címmel létezik egy 4 versből álló, a datálhatatlan versek közé osztott vers is.

(449.)

***AGGLEGÉNY KARÁCSONYA [I.]** – [1887. december 25. előtt]

Változat: *Agglegény karácsonya [II.]*, **FSZ:** PH 1888. december 25. 355. sz. 1.;

Kézirat: nincs;

Közlés: Keresztény Magyarország 1887. december 25. 39. sz. **FSZ;**

(450.)

AGGLEGÉNY KARÁCSONYA [II.] – [1887/1888]

Változat: *Agglegény karácsonya [I.]*, **FSZ:** Keresztény Magyarország 1887. december 25.;

Kézirat: nincs;

Közlések: PH 1888. december 25. 355. sz. 1. **FSZ;** **kötetközlések:** Kor. 1895. (*Agglegény karácsonya* címmel, *Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1902. (*Agglegény karácsonya* címmel, *Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1904. (*Agglegény karácsonya* címmel, *Paralipomena* cikluscím alatt); Paku 1944. (*Agglegény karácsonya* címmel, *Paralipomena* cikluscím alatt); NGB 1969. (*Agglegény karácsonya* címmel); NGB 1989. (*Agglegény karácsonya* címmel); VP 1996. (*Agglegény karácsonya* címmel);

A Komlós-kronológiában szerepel, a *PH*-beli közlést jelzi;

Szövegváltozat: VP-kiadás: helyesírási, kis-nagybetűs, egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 3. vsz. 5. sor: Óh h. Ó;

Magyarázatok: Az agglegény-versek divatja nagy volt ebben az időszakban, az egyedülálló férfiak általában csúfolódó, ironikus hangon számoltak be egyedüllétükről – és szerencséjükéről. (Például Pap Zoltán: *Az agglegény sóhaja. Magyar Szalon* 1885. III. köt. 333.; Darmay Viktor: *Agglegény töprengései. Újabb költeményei.* Bp., 1877. 21–23., Kaposy István: *Egy agglegény monológja. Nógrádi Lapok* 1880. május 30. 22. sz. stb.);

Fordítás: A verset Dr. Naschér Simon *Das Weihnachtsfest eines Junggesellen* címmel fordította le. (Naschér 80–82.)

(451.)

ÁGYBAN, PÁRNÁK KÖZT HALNI MEG (*Arco, márcz. 24.*) – (1888. március 24.)**Kézirat:** A Hét 1890. I. január 5. 1. sz. 4. (*Reviczky Gyula hagyatékából* alcímmel, a vers kéziratának fényképe) **FSZ**;**Közlések:** Alföld 1888. április 1. (húsvéti) 78. sz. II. Mell.; **kötetközlések:** Kor. 1895. (*A halál előtt* cikluscím alatt); Kor. 1902. (*A halál előtt* cikluscím alatt); Kor. 1904. (*A halál előtt* cikluscím alatt, *Arco, 1889. márczius 24.* alcímmel); Paku 1944. (*A halál előtt* cikluscím alatt, *Arco, 1889 március 24.* alcímmel); NGB 1969. (alcím n., *Utolsó versek* cikluscím alatt); NGB 1989. (alcím n., *Utolsó versek* cikluscím alatt); VP 1996. (*Hátrahagyott versek* cikluscím alatt);**Szövegkritikai jegyzetek:** dátumkorr.: 1888. (az *Alföld*-közlés alapján, eddig 1889-re datálták.)

A Hét-kézirat: 1. vsz. 3–4. sor:

2/ *Mint* (áth. ~~vértant~~) *elhunyt a harcmezőn*1 (áth. *Hő kívánsága*) *S mit úgy ohajtott, (áth. meghallgatva) teljesítve lőn;*2. vsz. 3. sor: De (áth. *a*) *nem okoz (áth. itt gondot) (áth. bánatmat) félelmet senkinek;*2. vsz. 4. sor: (áth. *Hogy*) (áth. *á*) *Ágyban, párnák közt (áth. fog) halni meg.*3. vsz. *Mit bánja ő, (áth. hadd) ha részenként hal is meg*(áth. *Érezve*) *Erezze elhalását minden iznek,**Fogyjon ki lassan, mint a mécs világa;*(áth. *Csakhogyjó-későn* (áth. *s-akkor*) *jó sokára*(áth. *Csak azt kívánja:*) *későn,**Egyet kíván csak;***Szövegváltozatok:** Alföld-közlés: szakozási, ékezetbeli, központosásbeli elt.;

VP-kiadás: ékezetbeli, központosásbeli elt.;

Magyarázatok: A vers címe rájátszás Petőfi Sándor *Egy gondolat bánt engemet* című versének 2. sorára (PSÖM 4. köt. 230–231.);

Reviczky 1888-as és 1889-es arcói tartózkodásáról és egészségi állapotáról több levélben is beszámolt Korodának. 1889. március 19-én: „Állapot: tartósan kielégítő.” 24-én pedig: „Sajátságos nyomasztó érzések, balsejtelmek fognak el néha; olyan lagymatagságot érzek magamban, hogy néha szinte vágyódom jó nagy – szomorúságra. Egészségi állapatom is ingadozó. Hol azt hiszem: jelentékeny javulás; hol pedig: hanyatlás, visszaesés. De sok jel arra mutat, hogy tavaly jobbat tett Arco. Ha bélhurutomtól nem tudok szabadulni, nem ér semmit az egész kúra. Pedig így lesz.” (A levelek lelőhelye: OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 41. levél.);

Majd a hazautazása előtti utolsó levelében: „Hallgatásom épen nem azt jelentette, hogy jól érzem magam: ellenkezőleg, ez idén csekély jó hatását érzem Arcónak. Minden bajom teljes... (1889. április 14. – OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 42. levél).

(452.)

A KÉT LÚD (*Mese*) – [1888. április 1. előtt]**Kézirat:** nincs;**Közlések:** Keresztény Magyarország 1888. április 1. 14. sz. 2. **FSZ**; **kötetközlések:** Kor.

1895. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1902. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1904. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Paku 1944. (*Paralipomena* cikluscím alatt); NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

Szövegkritikai jegyzet: dátumkor.: 1888. (az újságközlés alapján, eddig 1885-re datálták a kiadások, aminek okát nem tudtam megfejtetni);

Szövegváltozatok: VP-kiadás: szakozásbeli, helyesírási, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 1. vsz. 5. sor: magyarázgatták h. *magyarázgaták*; 1. vsz. 10. sor: az ősz s másutt h. *az ősz, másutt*; 1. vsz. 16. sor: nő h. *cső*; 2. vsz. 7. sor: *De én, bár harc, veszély minden napom*; 2. vsz. 9. sor: nő h. *cső*; 2. vsz. 10. sor: rabságba h. *gyávaságban*;

Magyarázat: Az amúgy ártatlannak tűnő és erős Petőfi-hatást mutató, illetve a *Farkasok dalát* (PSÖM II. Bp., 1951. 141.) vulgarizáló vers értelmezéséhez hozzátartozik, hogy Reviczky egy antiszemita irányultságú lapnak írta, s éppen április 1-jén, azaz a bolondok napján jelent meg. A liba, a lúd emlegetése ekkoriban kimondatlanul is gyakorta utalt – a zsidók kedvelt ételének jelentés-átvitelével – magukra a zsidókra;

Fordítás: A verset Dr. Naschér Simon *Zwei Gänse* címmel fordította le. (Naschér 66–67.)

(453.)

VIRÁGOK – [1888. június 19. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: PH 1888. június 19. 169. sz. 5. **FSZ; kötetközlések:** NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, a *PH*-beli közlést jelzi, kötetben addig nem jelent meg;

Szövegváltozat: VP-kiadás: helyesírási, ékezetbeli, központosásbeli elt.;

Szakirodalom: A Koroda-kiadásokból hiányzó vers lelőhelyét közölte Komlós, *It* 1955. 192–199.

(454.)

MEDDŐ VILÁG – [1888. szeptember 16. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: VU 1888. szeptember 16. 38. sz. 618. **FSZ; kötetközlések:** Kor. 1895. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1902. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1904. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Paku 1944. (*Paralipomena* cikluscím alatt); NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, a *VU*-beli közlést jelzi;

Szövegkritikai jegyzet: VP-kiadás: helyesírási, ékezetbeli, központosásbeli elt.;

Fordítás: A verset Dr. Naschér Simon *Unfruchbare [!] Welt* címmel fordította le. (*Auswahl von Gedichten, nach dem ungarischen Texte des Dichters Reviczky Gyula*. Leipzig, 1896. 78–79.)

(455.)

EGY KÖNYVRE, MELY AZ ŐRÜLT, A GONOSZTEVŐ ÉS A LÁNGÉSZ KÖZT ROKONSÁGOT BIZONYÍTAT – [1888. október 6. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: OrszVil 1888. október 6. 41. sz. 643. **FSZ; kötetközlések:** Kor. 1895. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1902. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1904. (*mely az örült, a gonosztevő és a lángész közt rokonságot bizonyítgat* alcímmel, *Paralipomena* cikluscím alatt); Paku 1944. (*Paralipomena* cikluscím alatt); NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, az *OrszVil*-beli közlést jelzi;

Szövegváltozat: VP-kiadás: helyesírási, ki-nagybetűs, egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli,

központozásbeli elt.; 1. vsz. 2. sor: talányit h. *talányát*; 6. vsz. 1. sor: emnagával h. *önmagával*;

Magyarázatok: A vers Cesare Lombroso *Lángelme és örültség (Genio e follia)* – esetleg a *L'uomo di genio* (1888) – című művének 1888-as kiadására született. A könyvről a *Vasárnapi Ujság* január 29-én közölt ismertetést: „Lambroso [!] olasz tanár érdekes könyvet írt, melyben az ember legkiválóbb tehetségeinek rokonságát az örültséggel teszi vizsgálat tárgyává, s számtalan példa által igyekszik kimutatni azok összefüggését.” (1888. január 29. 5. sz. 80.);

A kérdés azonban ennél bizonyosan jóval bonyolultabb, mivel összefügg az újromantikus korszak egyik legfontosabb művészeti-filozófiai kérdésével, az ún. „zsenikérdéssel”, amely Reviczkyt egész életében izgatta. A 19. század második felének központi kérdésévé vált, hogy valamiképpen meghatározható-e, ki a lángelme, s milyen ismérvek alapján lehet a zseniséget meghatározni. Az esztéták, a filozófusok és az irodalmárok egy csoportja a zsenikérdést összekapcsolta az antropológiával, a frenológiával és a darwinista alapokon álló determinizmustannal. A tárgyköréről kisebb könyvtárnyi irodalom született. Reviczky fennmaradt feljegyzéseiben sokuk neve, illetve művének címe szerepel, különösen az ún. „pozitív iskola” – köztük korukban neves filozófusok, esztéták, irodalmárok, orvosok, zoológusok sora – alakjainak és műveinek neve. Reviczky jegyzeteiben szerepel pl. Jürgen Bona Meyer *Genie und Talent* (1879.) című munkája. Az újkantiánus és Schopenhauer eszméit valló Meyer, a bonni egyetem filozófiatanára ekkoriban jelentette meg egyik fő művét, *Probleme der Lebensweisheit* címmel (Berlin 1887.). Reviczky olvasmánylistájában, feljegyzéseiben ugyanígy megtalálható pl. Spurzheim neve (Nero kapcsán) vagy Hagen *Über die Verwandtschaft des Genies und Irsinns* című alkotása (1877.). A kérdés nagyon gazdag irodalmából Reviczky sokat olvasott és ki is jegyzetelt jó néhány gondolatot (PIM Kt. Analekta V. 4735/55/52., V. 4735/55/53. stb.).

Reviczkyt már fiatalkorában is roppantul izgatta a zseni-probléma, levelezésében állandó és visszatérő kérdésként foglalkozott vele. A fiatalkori, felületesebbnek tűnő véleményalkotásához képest a vers már a témában való mélyebb olvasottságáról tanúskodik. Itt Reviczky élesen elkülöníti egymástól a zseniség és az örültség ismérveit és hosszabban elemzi eltérő jellemzőiket;

Reviczky érdeklődését árnyalhatta az a személyes vonatkozású tény is, hogy – többek között – Lombroso véleménye szerint is nagyon gyakran fordul elő, hogy a „lángelmű emberek rokonságában sok az örült, buta vagy idegbajos”, s több példa támasztja alá, hogy gyakran gyengeelméjű vagy örült anyának születik lángész gyereke. Az egyik leghíresebb alakként Byron példáját emlegették, akinek anyja gyengeelméjű, apja pedig „határozott jellemű”, kicsapongó ember volt. Köztudomású, hogy Reviczky – akinek egyik kedvence Byron volt – igazi anyjáról is feljegyezték: magába zárkózó, furcsa teremtmény, később pedig falu bolondjaként bolyongott a környéken; apja vérbeli, vagyonát két kézzel elszóró katonaember volt;

Vö. még *A bolondok házából* és a *Schopenhauer olvasása közben* című versek magyarázatainak illető részeivel – lásd az *Ifjuságom* című kötet versei között);

göreb – 'Retorta', főleg lepárlásra és hevítésre használt, hosszú, hajlított nyakú, kör formájú edény mára elfeledett neve.

(456.)

ARANY JÁNOS (*Irodalmi hagyatékának megjelenése alkalmából*) – [1888?]

Kézirat: nincs;

Kötetközlések: Kor. 1895. (*Paralipomena* cikluscím alatt) **FSZ**; Kor. 1902. (*Paralipomena*

cikluscím alatt); Kor. 1904. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Paku 1944. (*Paralipomena* cikluscím alatt); NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

Szövegkritikai jegyzet: A vers keletkezésének dátumára vonatkozóan nincs pontos adat, a Koroda-kiadások besorolása és az Arany-kiadás megindulását követő év szerint hagytam itt. Bizonyossággal mégsem tudni, hogy a vers éppen ebben az évben született volna, hiszen Arany hátrahagyott iratainak kiadása több éven keresztül készült;

Szövegváltozat: VP-kiadás: egybe-külön, kis-nagybetűs írásmódbeli, ékezetbeli, központozásbeli elt.; 4. vsz. 1. sor: Oh h. Ó;

Magyarázatok: A vers az *Arany János hátrahagyott iratai és levelezése. 1–4. köt.* kiadása és megjelenése kapcsán született, melyet Arany László szerkesztett (Bp., 1887–1889.), csak épp a vers megírásának pontos dátumát nem tudjuk;

Végre megleléd a „független nyugalmat”. – Utalás Arany János 1877. július 6-án született Epilogus című verse 12. vsz.-ának kezdősorára (45. sor);

Csaba, Bolond Istók és a Toldi-hármas, – Utalás Arany műcímeire;

Fordítás: A verset Dr. Naschér Simon *An Arany János* címmel fordította le. (Naschér 51–52.)

(457.)

SEGÉLYZETT KÖLTŐ – [1888]

Kézirat: nincs;

Kötetközlések: Kor. 1895. (*Segélyzett költő* címmel, *Paralipomena* cikluscím alatt) **FSZ**; Kor. 1902. (*Segélyzett költő* címmel, *Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1904. (*Segélyzett költő* címmel, *Paralipomena* cikluscím alatt); Paku 1944. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Komlós 1955.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

Szövegkritikai jegyzet: A vers keletkezésének és átdolgozásának dátumára vonatkozóan ugyan nincs semmilyen adat, de a Vajda által kapott segély idejét ismerjük, s ez megerősíti a keletkezés idejét;

Szövegváltozat: VP-kiadás: helyesírási, egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli elt.;

Magyarázatok: A vers címzettje Vajda János, aki – íróársai közbenjárására – 1888 végén 1000 Ft segélyt kapott a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumtól. A díj közvetlen kérelmezésének előzménye az volt, hogy Vajda 1888 novemberében állítólag eltörte a karját. E hírre (a nem akadémikus) írók egy csoportja pénzbeli támogatást járt ki számára Csáky miniszternél. A versből egyértelműen kiderül, hogy Reviczky biztosan értesült egyik jó barátjától, Palágyi Lajostól, miszerint Vajda levélben kereste és kérte meg őt, próbálja megakadályozni, hogy legalább a magyar nyelvű lapok ne adják közre az évdíjról szóló hírt. Vajda ugyanis ezt mindenképpen valamiféle alamizsnának érezhette. [„Kedves áldott jó kolléga, tisztelt barátom! Irtózat! Most olvasom a Lloyd esti lapjában, hogy Csáky mit rendelt számomra és a Lloyd még megjegyzi, hogy ezentul fényesebben fogok élni. Az égre kérem, jöjjön ha lehet egy percre hozzám, közölni szeretném, mit lehetne tenni a legszörnyűbb merénylet következményei ellen – hogy legalább a többi magyar lap, ne adná...” – *Vajda János levele Palágyi Lajoshoz. Libanon*, 1937. – A nyugdíj összegéről és odaítéléséről bővebben lásd *Egyetértés* 1888. december 23.; Az évdíj kijárásáról, a körötte támadt bonyodalmakról bővebben lásd *VJÖM* II. 217–218.];

Reviczky személyesen ismerte Vajdát, többször ültek egy kávéházi társaságban, de – mint az Vajdára amúgy is jellemző volt – vele sem volt közelebbi barátságban. Visszaemlékezések szerint 1889 áprilisában – nem sokkal azelőtt, hogy Reviczky halálos betegen végleg kórházba került volna – az utcán futottak össze, amint Reviczky Sebők Zsigmonddal igyekezett valahová. Sebők visszaemlékezése szerint roppant kínosan érezte magát, amikor

– oldalán a halálos beteg Reviczkyvel – Vajda hosszan és elhaló hangon ecsetelte, hogy ő nemsokára kiköltözik a temetőbe.

Reviczky egyébként sokra becsülte Vajda munkásságát, s pontosan érzékelte, hogy Vajda a Gyulaiék által elhallgatásra ítélt romantikus lírikusok nemzedékének óriási alakja. Vajda 1881-es Aigner-féle *Összes költeményei* 1–2. kapcsán Reviczky rávilágított, hogy Gyulaiék hogyan próbálták semmibe venni a külön- és magányos költőfejedelmet: „Gyulai Pál magát nagy lírikusnak tartja, legutóbb nagyobbak Tóth Kálmánnál, a »bősz poétánál« és Vajda Jánosnál, akiről orrfintorgatással szokott beszélni... Még mindannyian emlékezhetünk a Budapesti Szemle kritikájára Endrődi Sándor verseiről. Vajda János összes költeményeit ugyanez az akadémiai folyóirat ép most hallgatja agyon...” (*Gyulai Pál lírája. A Hon* 1881. december 25.);

Töredékes feljegyzései között fennmaradt egy lap, amelyre Vajda-idézeteket gyűjtött ki magának (PIM Kt. Analekta V. 4735/38/27.);

Fordítás: A verset Dr. Naschér Simon *Subventionirter Dichter* címmel fordította le. (Naschér 83–84.)

ÉDES NAPOK (február 17.)

Magyarázatok: Koroda ezen gyűjtőcím alatt 3 verset közölt: az *Új nap ragyog fel életemre...*, a *Mint a madár, röppensz be hozzám...*, a *Napos meleg, szép téli nap...* kezdetűeket. Mivel a három verset Reviczky soha nem közölte együtt, a *Napos meleg, szép téli nap...* kezdetűt külön versként vettem föl;

A „Hátrahagyott versek” cikluscím Koroda Pál elnevezése, a Paku-kiadásban ugyanazeket a verseket *A halál előtt* cikluscím alatt találjuk. Egyik ciklusbesorolást sem vettem át;

A versek Jászai Marihoz, a nemzet tragikájához szólnak;

Jászai Mari Reviczky Gyulához írt 9 levelét az OSZK Kézirattárának Levelestárában őrzik, Kozocsa Sándor – meglehetősen sok hibával – 1937-ben publikálta őket;

Szakirodalom: Reviczky és Jászai Mari szerelméről lásd bővebben: S. L.: *Művészi hagyatékok és emlékek*. (Világ 1910. december 25. 232. sz. 103–105.); Tamás 1933.; Megyery Ella: *Stuart Mária sárga ruhája. Reviczky Gyula halálának ötvenedik évfordulójára*. (PH 1939. július 11. 15.); Kozocsa 1937.; Császtvay Tünde: *Játék a tűzzel. (Száz rejtély a magyar irodalomból*. Bp., 1996. 130–131.); Császtvay 2003.

(458.)

I. [ÚJ NAP RAGYOG FEL ÉLETEMRE...] – (1889. február 17.)

(459.)

II. [MINT EGY MADÁR RÖPPENSZ BE HOZZÁM...] – (1889. február 18.)

Kézirat: OSZKKt. Fol. Hung. 1858/22. (II. *Új nap ragyog fel életemre...* alcímmel, február 17-i dátummal, egy lapon a III. *Mint egy madár röppensz be hozzám...* kezdetű verssel, február 18-i dátummal, lila tintás) **FSZ**;

Közlések: OrszVil 1889. március 9. 11. sz. 162. (csak az I–II. közlése, a két vers külön dátummal); **kötetközlések:** Kor 1895. (*A halál előtt* cikluscím alatt, I–III. alcímmel, I. *Új nap ragyog fel életemre...* és a II. *Mint a madár, röppensz be hozzám...* kezdetű, a *Napos meleg, szép téli nap...* kezdetű verssel együtt, a versek külön cím n.); Kor. 1902. (*A halál előtt* cikluscím alatt, I–III. alcímmel, I. *Új nap ragyog fel életemre...* és a II. *Mint a madár, röppensz be hozzám...* kezdetű, a versek külön cím n., a *Napos meleg, szép téli nap...* kezdetű verssel együtt); Kor. 1904. (*A halál előtt* cikluscím alatt, I–III. 1889 február 17. alcímmel, a versek külön cím n., I. *Új nap ragyog fel életemre...* és a II. *Mint a madár, röppensz be hozzám...* kezdetű, a *Napos meleg, szép téli nap...* kezdetű verssel együtt); Paku 1944. (*A halál előtt* cikluscím alatt, I–III. alcímmel, I. *Új nap ragyog fel életemre...* és a II. *Mint a madár, röppensz be hozzám...* kezdetű, a versek külön cím n., a *Napos meleg, szép téli nap...* kezdetű verssel együtt); Komlós 1955. (*Édes napok I–II.* címmel, csak az első két vers közlése, *Új nap ragyog fel életemre...* és *Mint a madár, röppensz be hozzám...* kezdetű); NGB 1969. (*Mint a madár, röppensz be hozzám...* és *Új nap ragyog fel életemre...* kezdetű, a versek külön cím n., alcím n., *Utolsó versek* cikluscím alatt, a *Napos meleg, szép téli nap...* kezdetű verssel együtt); NGB 1989. (*Mint a madár, röppensz be hozzám...* és *Új nap ragyog fel életemre...* kezdetű, a versek külön cím n., alcím n., *Utolsó versek* cikluscím alatt, a *Napos meleg, szép téli nap...* kezdetű verssel együtt); VP 1996. (1. *Új nap ragyog fel életemre...* kezdetű, és 2. *Mint a madár, röppensz be hozzám...*, a versek külön cím n., *Hátrahagyott versek* cikluscím alatt, a 3. *Napos meleg, szép téli nap...* kezdetű verssel együtt);

Szövegkritikai jegyzetek: A két vers jelölése a kéziratban: II–III. Az I. vers kézírata hiányzik. – Az *Uj nap ragyog fel...* kezdetű vers datálása: február 17., a *Mint egy madár...* kezdetű február 18-i dátumozással;

OSZK-kézirat: *Uj nap ragyog fel...* kezdetű versben: 1. vsz. 4. sor: (áth.) (~~Ötlet~~) *Csókdodtul*; 2. vsz. 1. sor: (áth.) (~~Öh~~) (áth.) (~~Feremtő-Istenem, hagyj~~) (fölötte) *Úristen, hagyj*; (áth.) (~~még~~) (fölötte) *sokáig élnem!*; 2. vsz. 2. sor: (áth.) (~~Hiányos, csonka-vón' az-éltém~~) *Hirdessem édes dalzenében*; 3. vsz. 2. sor: (áth.) (~~Hej-hátra-van~~) *Óh hátra van a* (fölötte, áth. ~~hosszu~~) *hosszu nyár.*; 3. vsz. 4. sor: *Szegény* (áth.) (~~kopó~~) *fakó*;

Mint egy madár... kezdetű versben: 1. vsz. 4. sor: (áth.) (~~szeress~~), *szeress*; 2. vsz. 2. sor: *Melletted* (áth.) (~~ujra-élni-vágyom!~~) (mellette, áth.) (~~van-csak~~) (fölötte) *jön meg* (alatta) *gyógyulásom.*; 2. vsz. 3. sor: (áth.) (~~Ragyogj-napom, s-te-ég-nevess!~~) *Mind a te csoda-műved ez.*; 2. vsz. 4. sor: (áth.) (~~Virágom, madaram, szeress!~~) *Óh*, (áth.) (~~csak~~) (alatta) *hát szeress, szeress, szeress!*; 3. vsz. 2. sor: *dalaímnak* (fölötte, áth.) (~~nyílnak~~); 3. vsz. 4. sor: (áth.) (~~Öh~~) (áth.) (~~Csak-et-ne hagyj~~); (alatta) *Azt zengi, hogy*;

Szövegváltozatok: Orsz-Vil-közlés: ékezetbeli, központosításbeli elt.; 2. vsz. 4. sor: Mikor h. *Midőn*;

VP-kiadás: *Uj nap ragyog fel...* kezdetű versben: egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központosításbeli elt.; 2. vsz. 4. sor: Mikor h. *Midőn*; 3. vsz. 2. sor: Óh h. *Ó*;

Mint egy madár... kezdetű versben: egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központosításbeli elt.; 1. vsz. 1. sor: Mint egy madár h. *Mint a madár*; 2. vsz. 1. sor: nyomorúságom h. *szomorúságom*; óh h. végig: *ó*.

Magyarázat: Az *Uj nap ragyog fel...* kezdetű vers 3. vsz. 4. sorában a *fülemile* szó felelet Jászai Mari egy levélbéli kitételére, ahol Reviczkyt „Édes lelkem! Kedves fülemülém!”-nek szólítja. (Jászai Mari levele Reviczkynek, d. n., OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 4. levél)

(460.)

NAPOS, MELEG, SZÉP TÉLI NAP... – [1889 tél eleje?]

Kézirat: nincs;

Kötetközlések: Kor. 1895. (*A halál előtt* cikluscím alatt, I–III. alcímmel, az *Uj nap ragyog fel...* és a *Mint a madár...* kezdetű versekkel együtt, a versek külön cím n.), **FSZ**; Kor. 1902. (*A halál előtt* cikluscím alatt, I–III. alcímmel, a versek külön cím n., az *Uj nap ragyog fel...* és a *Mint a madár...* kezdetű versekkel együtt); Kor. 1904. (*A halál előtt* cikluscím alatt, I–III. 1889 február 17. alcímmel, a versek külön cím n., az *Uj nap ragyog fel...* és a *Mint a madár...* kezdetű versekkel együtt); Paku 1944. (*A halál előtt* cikluscím alatt, I–III. alcímmel, a versek külön cím n., az *Uj nap ragyog fel...* és a *Mint a madár...* kezdetű versekkel együtt); NGB 1969. (a versek külön cím n., alcím n., *Utolsó versek* cikluscím alatt, az *Uj nap ragyog fel...* és a *Mint a madár...* kezdetű versekkel együtt); NGB 1989. (a versek külön cím n., alcím n., *Utolsó versek* cikluscím alatt, az *Uj nap ragyog fel...* és a *Mint a madár...* kezdetű versekkel együtt); VP 1996. (*Napos meleg, szép téli nap...* kezdettel, a versek külön cím n., *Hátrahagyott versek* cikluscím alatt, az *Uj nap ragyog fel...* és a *Mint a madár...* kezdetű versekkel együtt);

Szövegkritikai jegyzetek: A vers keletkezésének és átdolgozásának dátumára vonatkozóan nincs semmilyen adat, de a Jászai-szerelem időhatárai inkább az 1889-es év elejére datálják. Koroda is 1889-es versnek vette föl;

Kor. 1895.-közlés: céltalan h. *céltalan*-ra javítottam;

Szövegváltozat: VP-kiadás: szakozásbeli, központosításbeli elt.

(461.)

REZEDÁNAK – [1889. március 17. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: FL 1889. március 17. 75. sz. 549. **FSZ**; **kötetközlések:** Kor. 1895. (*A halál előtt cikluscím alatt*); Kor. 1902. (*A halál előtt cikluscím alatt*); Kor. 1904. (*A halál előtt cikluscím alatt*); Paku 1944. (*A halál előtt cikluscím alatt*); Komlós 1955.; NGB 1969. (*Utolsó versek cikluscím alatt*); NGB 1989. (*Utolsó versek cikluscím alatt*); VP 1996. (*Hátrahagyott versek cikluscím alatt*);

A Komlós-kronológiában szerepel, az FL-beli közlést jelzi;

Szövegváltozat: VP-kiadás: ékezetbeli, központosásbeli elt.; 1. vsz. 1. sor: *Aztán kihűl, kihal a tájék*; 5. vsz. 1. sor: Oh h. Ó;

Magyarázatok: A vers utolsó vsz.-át idézi az a híradás, amely arról számol be, hogy Koroda Pál halála után a Magyar Nemzeti Múzeum megszerezte a családtól Reviczky Gyula több mint 500 darabból álló kéziratos hagyatékát (Őserő 1936. 3. sz. 17.);

Te itt maradsz s elképzelem,

Más fog nyugodni kebleden; – A Petőfi Szeptember végén című versének hangulatát idéző versorok igaznak bizonyultak, nem sokkal Reviczky halála után Jászait már a fiatal Szomory Dezső oldalán találjuk. [Erről bővebben Császtvay Tünde: *Játék a tűzzel. (Száz rejtély a magyar irodalomból.)* Bp., 1996. 130–131.]

(462.)

BŰNHÖDÉS – [1889. április 21. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: 1. PH 1889. április 21. 110. sz. (1.) **FSZ**; 2. Alföld 1889. április 25. 95. sz. (1.); **kötetközlések:** Kor. 1859. (*Bűnhődés* címmel, *A halál előtt cikluscím alatt*); Kor. 1902. (*A halál előtt cikluscím alatt*); Kor. 1904. (*A halál előtt cikluscím alatt*); Paku 1944. (*A halál előtt cikluscím alatt*); Komlós 1955. (*Bűnhődés* címmel); NGB 1969. (*Utolsó versek cikluscím alatt*); NGB 1989. (*Utolsó versek cikluscím alatt*); VP 1996. (*Hátrahagyott versek cikluscím alatt*);

A Komlós-kronológiában szerepel, a PH-beli közlést jelzi;

Szövegkritikai jegyzetek: Az Alföld egy-két nap késéssel rendszeresen vett át a *Pesti Hírlap*ból anyagokat, így **FSZ**-nek a PH-szöveget vettem, már csak azért is, mert a *Pesti Hírlap* betűkészlete bővebb volt, mint az Alföldé;

Szövegváltozatok: 2. Alföld-közlés: ékezetbeli, központosásbeli elt.;

VP-kiadás: egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 2. vsz. 1. sor és 4. vsz. 1. sor: Oh h. Ó; 2. vsz. 4. sor: összeégetém h. *összeperzsélem*.

(463.)

SZERETLEK-É? – (1889. február)

Kézirat: nincs;

Közlések: 1. Alföld 1889. április 21. 93. sz. Mell.; 2. MSzal 1889. XI. köt., augusztus, 545. (pontos dátummal, megj.: R. Gy. hátrahagyott kiadatlan verse) **FSZ**; 3. Salon-naptár 1890. Bp. 1889. 60. (szerk. megj.: „A korán elhunyt ifju költő e költeményt a »Salon-Naptár« részére írta”); **kötetközlések:** Kor. 1895. (*Szeretlek-e?* címmel, *A halál előtt cikluscím alatt*); Kor. 1902. (*Szeretlek-e?* címmel, *A halál előtt cikluscím alatt*); Kor. 1904. (*Szeretlek-e?* címmel, *A halál előtt cikluscím alatt*); Paku 1944. (*Szeretlek-e?* címmel, *A halál előtt cikluscím alatt*); NGB 1969. (*Szeretlek-e?* címmel, *Utolsó versek cikluscím alatt*); NGB 1989. (*Szeretlek-e?* címmel, *Utolsó versek cikluscím alatt*); VP 1996. (*Szeretlek-e?* címmel, *Hátrahagyott versek cikluscím alatt*);

A Komlós-kronológiában szerepel, a MSzal-beli közlést jelzi;

Szövegkritikai jegyzet: dátumkor.: 1889. február (a MSzalban közlése alapján, a MSzalban közlésből kiderül, hogy a verset a hátrahagyott kéziratból szedték ki);

Szövegváltozatok: 1. Alföld-közlés: központosásbeli elt.; 1. vsz. 2. sor: *Ha lángoló szerelme-*

met; 1. vsz. 3. sor: *Szememből ki nem olvasod!*; 2. vsz. 1. sor: *De üdvöm, édes angyalom,*; 2. vsz. 3. sor: *Ki nem h. S üdvöm,*;

3. Salon-naptár közlése: központosásbeli elt.; 1. vsz. 3. sor: *Szememből h. Szememből*; 2. vsz. 1. sor: *szívembe' h. szívémben*;

VP-kiadás: ékezetbeli, központosásbeli elt.; 2. vsz. 1. sor: *szívemben h. szívémbé*; 3. vsz. 1. sor: *Oh h. Ó*.

(464.)

ÉGESE EL! – [1889. április]

Kézirat: nincs;

Közlések: 1. MSzal 1889. XI. köt. április, 31. **FSZ; kötetközlések:** Kor. 1895. (*A halál előtt* cikluscím alatt); Kor. 1902. (*A halál előtt* cikluscím alatt); Kor. 1904. (*A halál előtt* cikluscím alatt); Paku 1944. (*A halál előtt* cikluscím alatt); Komlós 1955.; NGB 1969. (*Utolsó versek* cikluscím alatt); NGB 1989. (*Utolsó versek* cikluscím alatt); VP 1996. (*Hátrahagyott versek* cikluscím alatt);

A Komlós-kronológiában szerepel, a MSzal-beli közlést jelzi, 1889. áprilisi datálással; **Szövegváltozatok:** VP-kiadás: kis-nagybetűs írásmódbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 4. vsz. 2. sor: *csendes h. csöndes*; 4. vsz. 3. sor: *pihegve h. pihenve*;

Fordítás: A vers francia fordításának több verziója és azok indigós és javított változatai szerepelnek a Gara László-hagyatékban, a PIM Kézirattárában, Michel Manoll fordításában, *Brûle moi!* címmel. (Analekta V. 3668/104/1, 2, 3, 4, 5, 6, 7);

Szakirodalom: Tamás 1933.

(465.)

RÓZSÁK – [1889 nyara]

Kézirat: nincs;

Kötetközlések: Kor. 1895. (*A halál előtt* cikluscím alatt); Kor. 1902. (*A halál előtt* cikluscím alatt) **FSZ;** Kor. 1904. (*A halál előtt* cikluscím alatt); Paku 1944. (*A halál előtt* cikluscím alatt); Komlós 1955.; NGB 1969. (*Utolsó versek* cikluscím alatt); NGB 1989. (*Utolsó versek* cikluscím alatt); VP 1996. (*Hátrahagyott versek* cikluscím alatt);

Szövegkritikai jegyzetek: A vers keletkezésének dátumára vonatkozóan nincs pontosabb adat, de bizonyos, hogy megírásakor Reviczky már halálos betegen kórházban volt;

Szövegváltozatok: VP-kiadás: egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 3. vsz. 3. sor: *légyen h. legyen*; 4. vsz. 4. sor: *kétszer: Oh h. Ó*;

Magyarázat: Palágyi Lajos *Reviczky rózsái* című írásában így emlékezett a rózsák rejtélyéről: mikor Reviczky halála előtt pár nappal Inczedy Lászlóval meglátogatták a költőt az Üllői úti klinikán, az büszkén mutatta a kapott rózsákat. Palágyi meg volt győződve, hogy a virágot Jászai Mari, Reviczky utolsó szerelme vagy egy ismert írónő (valószínűleg Noggáll Jankára gondolt) küldte. Évekkel később viszont egy vidéki fölolvasóesten kiderült, hogy a rózsák küldője egy poétikus lelkű vidéki hölgy. „Budapestre érve, egy polgári társaságban elbeszéltem fölfedezésemet. Meglepetésemre egy ősz hajú úr tiltakozott állításom ellen.

– Önt félrevezették – mondotta. Az a rózsaküldemény nem is jöhetett a vidékről, hisz budapesti postán adták fel, küldője nem más, mint az én feleségem, aki akkor menyasszonyom volt, s maga beszélte el nekem, mit küldött Reviczkynek...” [...] „Kétségek fogtak el s mikor nem nagy idő múlva néhány régi író társam körébe jutottam, elbeszéltem nekik a vitás esetet. De mit kellett hallanom! Kiderült, hogy mindegyik tud a Reviczky rózsás hölgyéről, de mindegyik másnak ismeri.” (*Új Idők* 1923. I. 189.) – Koroda Pál például saját testvérének tulajdonította a rózsák küldését (*Magyar Szalon* 1889. XI. köt. 564.);

Reviczky kedvenc virága és műveiben a legtöbbször előforduló növény a rózsza volt. Ennek – többek között – megerősítője lehetett, hogy az ősi Reviczky-címerben is szerepel a rózsamotívum. Kisregényében, az *Apai örökségben* (Bp., 1884., átírt verziója: 1887.) a főhős apjának temetésekor így írja le a családi címert: „A temetést rendező intézet elküldte kis- és nagyvámosi Fejérházy Béla festett címerét (veres mezőn vágatató lovag kivont karddal, feje fölött kék mezőn csillagok és félhold, [s] e fölött a nemesi három rózsza)...” – A nemesi címerkönyvekben pontosan megegyezik a Reviczky családi címere a regénybeli leírásban említettel, egyetlen kivétel, hogy az ősi címeren csupán egyetlen csillag van. Az eltérést magyarázhatja címertörés is.

(466.)

SZÁMLÁLGATOM... – [1889. június 23. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: 1. VU 1889. június 23. 25. sz. 394–395.; 2. PH 1889. június 23. 171. sz. (1.) **FSZ**; 3. Alföld 1889. június 25. 144. sz. (1.) 4. Arad és Vidéke 1889. július 13. 160. sz. (1.); 5. HasznM 1889. július 21. 14. füzet, 47–48.; 6. Képes Krónika 1929. 30. sz. július 28. 19. (*Számlálgatom* címmel); **kötetközlések:** Kor. 1895. (*A halál előtt* cikluscím alatt); Kor. 1902. (*A halál előtt* cikluscím alatt); Kor. 1904. (*A halál előtt* cikluscím alatt); Paku 1944. (*A halál előtt* cikluscím alatt); Komlós 1955. (*Számlálgatom* címmel); NGB 1969. (*Utolsó versek* cikluscím alatt); NGB 1989. (*Utolsó versek* cikluscím alatt); VP 1996. (*Hátrahagyott versek* cikluscím alatt, *Számlálgatom* címmel);

A Komlós-kronológiában szerepel, a PH-beli közlést jelzi;

Szöveggkritikai jegyzetek: Az *Alföld* egy-két nap késéssel rendszeresen vett át a *Pesti Hírlap*ból anyagokat, így **FSZ**-nek a *Pesti Hírlap* szövegét vettem, már csak azért is, mert a *Pesti Hírlap* betűkészlete bővebb volt, mint az *Alföld*é. Az egyidejű *Vasárnapi Ujság*- és a *Pesti Hírlap*-versszöveg-változat között az döntött, hogy Reviczky kéziratát valószínűleg saját lapja kapta meg;

Szövegváltozatok: 1. VU-közlés: ékezetbeli, központosásbeli elt.;

3. Alföld-közlés: ékezetbeli, központosásbeli elt.; (A verset Reviczky halálakor a lap még egyszer lehozta a július 13. 159. számban.);

5. HasznM-közlés: központosásbeli, ékezetbeli elt., 3. vsz. 5. sor: setét h. *sötét*;

6. Képes Krónika-közlés: ékezetbeli, központosásbeli elt.;

VP-kiadás: ékezetbeli, központosásbeli elt.; végig a versben: Oh h. Ó;

Fordítások: A verset többen is lefordították; Dr. Naschér Simon *Ich rechne* címmel, az öt-soros vsz.-okat hat sorban fordította le, a 3. vsz. fordítását jelölés nélkül elhagyta (Naschér 19.), Spóner Andor pedig *Es zählt sich arg* címmel adta a vers német változatát. (734–736.);

Szakirodalom: Balassa 18–19. (Az *Emma XXXV. [Én édes, elhervadt virágom]*, az *Imakönyvem, A halál előtt*, a *Számlálgatom...* című versek közlése);

Magyarázat: Elképzelhető, hogy ez volt Reviczky utolsó verse. A ma már eldönthetetlen kérdéshez lásd a *Beteg vagyok...* magyarázatát.

(467.)

BETEG VAGYOK... / BETEG VAGYOK. HATTYÚDAL – [1889. július 11. előtti napok?]

Kézirat: MSzal 1889. XI. köt. 552–553. (a vers kéziratának fényképe) **FSZ**;

Közlések: 1. KépCsalL 1889. 31. sz. április–május, 454. (*Hattyúdal* címmel); 2. MSzemle 1889. augusztus 11. 34. sz. 399.; 3. Pallas Nagy Képes Naptára az 1890. évre. Bp., 1889. 79.; **kötetközlések:** Kor. 1895. (*Beteg vagyok. Hattyúdal* címmel, *A halál előtt* cikluscím alatt); Kor. 1902. (*Beteg vagyok. Hattyúdal* címmel, *A halál előtt* cikluscím alatt); Kor. 1904. (*Beteg vagyok. Hattyúdal* címmel, *A halál előtt* cikluscím alatt); Paku 1944. (*A halál előtt* cikluscím

alatt); NGB 1969. (*Beteg vagyok... Hattyúdál* címmel és alcímmel, *Utolsó versek* cikluscím alatt); NGB 1989. (*Beteg vagyok... Hattyúdál* címmel és alcímmel, *Utolsó versek* cikluscím alatt); VP 1996. (*Hátrahagyott versek* cikluscím alatt);

A Komlós-kronológiában szerepel, a *MSzal*-beli közlést jelzi, de 1889. decemberre datálja;

Szövegváltozatok: 1. KépCsall-közlés: ékezetbeli, központosításbeli elt.;

2. MSzemle-közlés: kiemelésbeli, ékezetbeli, központosításbeli elt.;

3. Pallas-naptár közlése: ékezetbeli, kiemelésbeli, központosításbeli elt.;

VP-kiadás: kiemelésbeli, ékezetbeli, központosításbeli elt.; 3. vsz. 3. sor: Oh h. Ó;

Magyarázat: Koroda Pál szerint ez volt Reviczky utolsó verse (*Magyar Szalon* 1889. XI. köt. 552–553.). A Benedek Elek szerkesztésében megjelent *Pallas Nagy Képes Naptára az 1890. évre* Reviczkyról szóló közleménye megerősíti ezt, hiszen Benedek Elek is mint a költő utolsó versét adta közre. Tamás Ernő szerint a költemény négy nappal halála előtt született. (*Egy halhatatlan költő napjai a Pesti Hírlapnál. Reviczky Gyula utolsó évei. Pesti Hírlap* 1928. december 30.) – A legendának ellentmondani látszik az 1. közlés dátuma. Ma már nem tudjuk, vajon nem késve jelent-e meg a *Képes Családi Lapok*nak ez a száma – az megmagyarázhatná a dolgot. Elgondolkodtató viszont, hogyan emlékezhetett három barátja is arra, hogy ez volt Reviczky utolsó költeménye.

PONTOSAN DATÁLHATATLAN VERSEK

BEHATÁROLHATÓ IDEJŰ VERSEK

[PALINDROMON] – [?]

Magyarázatok: Az eddigi kötetekben külön versként közölt verset nem vettem föl, mert az először Paku Imre által ezen a címen közölt vers teljesen megegyezik a *Tristia* című vers 1. vsz.-ával;

palindromon (gör.) – olyan szórejtvény, amelynek visszafelé olvasva is van értelme vagy ugyanazt jelenti.

(468.)

AZ ÁRVA – [1874?]

Kézirat: nincs;

Kötetközlések: Kor. 1895. (*Gyermekversek* cikluscím alatt) **FSZ**; Kor. 1902. (*Gyermekversek* cikluscím alatt); Kor. 1904. (*Gyermekversek* cikluscím alatt); Paku 1944. (*Gyermekversek* cikluscím alatt); NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

Szövegkritikai jegyzet: A dátumra vonatkozóan nincs semmilyen adat. Koroda 1874-re datálta;

Szövegváltozat: VP-kiadás: központosásbeli elt.; 5. vsz. 4. sor: Járt h. *Járt*; 6. vsz. 2. sor: kél h. *kel*;

Fordítás: A verset Dr. Naschér Simon *Der Waise* címmel fordította le. (Naschér 63.)

(469.)

CSÁB – [1874?]

Kézirat: OSZKKt. Analekta 5112. (fekete tintás) **FSZ**;

Kötetközlések: Paku 1944. (*Paralipomena* cikluscím alatt); NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

Szövegkritikai jegyzet: A dátumra vonatkozóan nincs semmilyen adat, a későbbi kötetek 1874-es versnek vették, de bármiféle indoklás nélkül;

Szövegváltozat: VP-kiadás: ékezetbeli, központosásbeli elt.; 2. vsz. 1. sor: Higj h. *Higgy*.

(470.)

ISTEN – [1874?]

Kézirat: nincs;

Kötetközlések: Kor. 1895. (*Gyermekversek* cikluscím alatt) **FSZ**; Kor. 1902. (*Gyermekversek* címmel); Kor. 1904. (*Gyermekversek* címmel); Paku 1944. (*Gyermekversek* cikluscím alatt); NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

Szövegkritikai jegyzet: A dátumra vonatkozóan nincs semmilyen adat. Koroda 1874-re datálta;

Szövegváltozat: VP-kiadás: ékezetbeli, központosásbeli elt.; 1. vsz. 1. sor: óh h. *ó*.

Fordítás: A verset Dr. Naschér Simon *Gott* címmel fordította le. (Naschér 27.)

(471.)

AZ ÚJ NÉPKÖLTŐK – [1875?]

Kézirat: nincs;

Kötetközlések: Kor. 1895. (*Paralipomena* cikluscím alatt) **FSZ**; Kor. 1902. (*Paralipomena*

cikluscím alatt); Kor. 1904. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Paku 1944. (*Paralipomena* cikluscím alatt); NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

Szövegkritikai jegyzetek: A dátumra vonatkozóan nincs semmilyen adat. Csak a Koroda-kiadások hagyománya szerint soroltam ide;

VP-kiadás: helyesírási, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 2. vsz. 3. sor: *Legyen lebuiban a tanyátok*; 2. vsz. 8. sor: *Ugy h. Így*;

Magyarázatok: A vers címzettjeiről ma már nem sokat tudni. Az időbeli egybeesés, a vers indulatos hangja és néhány homályos utalás miatt elképzelhető, hogy a költemény kiváltó oka esetleg a Dobos Gábor nevű rablóvezér körüli, óriási sajtófelhajtással járó akkori ügy és annak két ponyvafeldolgozása lehetett. Dobos igazi kalandor volt, négy nyelven beszélt, életútja bűncselekmények sorozata. 1868-ban Nagyváradon elfogták, három hónap múlva azonban elengedték, s a halálbüntetés alól felmentették, arra hivatkozva, hogy tévedésből börtönözték be, és a szóban forgó ügyben ártatlan. 1875-ben a sajtó megint felkapta Dobos nevét, mivel a zsvány fejére 600 forint jutalmat tűztek ki újabb bűncselekményei miatt. Előbb két cinkosát, majd őt magát is sikerült kézre keríteni. Bartalis Imre még a rabló elfogása előtt kiadta a *Dobos Gábor Biharmegye réme, híres rablóvezér* című ponyvafüzetét. Nem sokkal később pedig egy némileg átdolgozott kiadását *Dobos Gábor, hírhedt rablóvezér és a két czinkostársa elfogatása* címmel, miután két társa után Dobost is elkapták. A második ponyvafüzetbe – a még nagyobb szenzációkeltés miatt – többoldalas Arany-plagizációt iktatott be a szerző. Dobos Gábor legnevezetesebb cselekedete a bűnügyi történetben az Arany János *Toldi*ja IX. énekéből való, a ponyvaszerző a bikát megfőkező jelenetet emelte át a *Toldi*ból. (A ponyvaszöveget – benne a 88 sor *Toldi*-plágiumot – közli: Békés István: *Magyar ponyva pitaval a XVIII. század végétől a XX. század kezdetéig*. Bp., 1966. 337–340.) Elképzelhető, hogy Reviczkyben ez az Arany művészetét megcsúfoló dolog válthatta ki a rosszállást. Koroda az Aranyinak írt kozmopolita-vers mellett hozta a verset;

Érdekes egybeesés, hogy éppen ekkoriban halt meg a híres betyár, a ponyvatermek igazi hőse, Rózsa Sándor is. (Lásd pl. *Kelet Népe* 1875. december 9.);

Népköltő – A címnek és a versnek lehetséges áthallása van Arany János *Népköltő* című versére. Ebben Arany abban a vitában foglalt állást, melyet *Honderű*-vitaként ismerünk. Ennek kapcsán a *Honderű* költői kicsúfolták Petőfit és Aranyt, akiket verses levélváltásuk okán pórias költökként figuráztak ki. [Erről bővebben: AJÖM XV. *Arany János levelezése*. (1828–1855). S. a. rend. Sáfrán Györgyi. Bp., 1975. 835–838.];

Gyalázza meg háromkodástok

A költészetnek templomát. – Esetleges utalás Arany Jánosra. Reviczky véleménye szerint ő volt a magyar költészet legnagyobb alakja.

(472.)

KARÁCSONY – [1875?]

Kézirat: nincs;

Közlések: OrszVil 1894. december 24. 52. sz. 863. (*A költő irodalmi hagyatékából* alcímmel)

FSZ; kötetközlések: Kor. 1895. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1902. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1904. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Paku 1944. (*Paralipomena* cikluscím alatt); NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, csak az MTA-kéziratot jelzi;

Szövegkritikai jegyzet: A dátumra vonatkozóan nincs semmilyen adat, Koroda 1875-re datálta;

Szövegváltozat: VP-kiadás: kis-nagybetűs írásmódbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.

(473.)

POTYA-NÓTA (*Éneklék a szerkesztők*) – [1875?]

Kézirat: nincs;

Kötetközlések: Kor. 1895. (*Paralipomena* cikluscím alatt) **FSZ**; Kor. 1902. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1904. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Paku 1944. (*Paralipomena* cikluscím alatt); NGB 1969. (*Potya nóta* címmel); NGB 1989. (*Potya nóta* címmel); VP 1996.; **Szövegkritikai jegyzet:** A dátumra vonatkozóan nincs semmilyen adat. Koroda 1875-re datálta;

Szövegváltozat: VP-kiadás: ékezetbeli, egybe-külön írásmódbeli, központosásbeli elt.; 1. vsz. 4. sor: Protegált h. *Protezsált*.

(474.)

RÓZSA LEVELE A NEVELŐBŐL – [1875?]

Kézirat: nincs;

Kötetközlések: Kor. 1895. (*Gyermekversek* cikluscím alatt); Kor. 1902. (*Gyermekversek* cikluscím alatt) **FSZ**; Kor. 1904. (*Gyermekversek* cikluscím alatt); Paku 1944. (*Gyermekversek* cikluscím alatt); NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

Szövegkritikai jegyzet: A dátumra vonatkozóan nincs adat. Koroda 1875-re datálta;

Szövegváltozat: VP-kiadás: helyesírási, ékezetbeli, központosásbeli elt.;

Fordítás: A verset Dr. Naschér Simon *Rosa's Brief aus dem Pensionate* címmel fordította le. (Naschér 61–62.)

EMLÉKEK

(475.)

1. [KÉT-HÁROM ÉV UTÁN REÁD TALÁLTAM...] – [1876?]

(476.)

2. [TALÁLKOZUNK MEGINT AZ UTCÁN...] – [1876?]

(477.)

3. [EGYSZER-KÉTSZER LÁTTALAK CSAK ESTE...] – [1876?]

(478.)

4. [UGY KERÜLÖK MINDEN ROKONT, BARÁTOT...] – [1876?]

Kézirat: nincs;

Kötetközlések: Kor. 1904. (*Paralipomena* cikluscím alatt) **FSZ**; Paku 1944. (a 2. vers *Találkozunk megint az utcán* címmel, *Paralipomena* cikluscím alatt); NGB 1969. (a 2. vers *Találkozunk megint az utcán...*, a 4. vers *Úgy kerülök minden rokont, barátot...* kezdettel); NGB 1989. (a 2. vers *Találkozunk megint az utcán* címmel, a 4. vers *Úgy kerülök minden rokont, barátot* kezdettel); VP 1996. (a 2. vers *Találkozunk megint az utcán* címmel, a 4. vers *Úgy kerülök minden rokont, barátot* kezdettel);

Szövegkritikai jegyzet: A vers keletkezésének dátumára vonatkozóan nincs semmilyen adat. Koroda 1876-ra datálta a verseket;

Szövegváltozat: VP-kiadás: helyesírásbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 4. vers, 3. sor: Oh h. Ó;

Magyarázat: *Emlékek* címmel létezik egy 1887-es vers is! (Lásd a kötetben meg nem jelent, 1887-es versek között.)

A 4. verset vö. a *Beteg dalok* 6. darabjával.

(479.)

CSALÁDI FÉSZEK – [1877?]

Kézirat: nincs;

Közlések: 1. MSzal 1889. XII. 283.; 2. Jó Pajtás 1917. december 9. 49. sz. 772. (csak a 2. vsz. 1–4. sor közlése); **kötetközlések:** Kor. 1895. (*Töredékek* cikluscím alatt, a *Szeptember verses regényből* című mű 4. részleteként) **FSZ**; Paku 1944. (*Töredékek* cikluscím alatt); NGB 1969. (1877-es dátummal); NGB 1989. (1877-es dátummal); VP 1996. (1877-es dátummal);

Szövegkritikai jegyzet: A vers keletkezésének és átdolgozásának dátumára vonatkozóan nincs semmilyen adat, a *Magyar Szalonban* már Reviczky halála után jelent meg a mű. Koroda 1877-re datálta a verset, s ezt vette át Németh G. Béla is; Koroda vélekedésén kívül arról sem tudni semmi biztosat, hogy ez a vers valóban a *Szeptember* részlete lenne;

Szövegváltozatok: Jó Pajtás-közlés: azonos **FSZ**;

VP-közlés: egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 1. vsz. 2. sor: míg h. *amíg*;

Magyarázatok: Vö. a *Szeptember* című vers magyarázataival (lásd a magyar nyelvű töredékes versek között);

Az újságban megjelent versrészletet Benedek Elek adta ki képes gyermeklapjában *Aranykalászkok* közös cím alatt, párban Vajda János egy versével. A Vajda-vers: az 1887-es *Segítség* című:

Mit a szegénynek a dúsgazdagok

Vetnek, megírják a napilapok,

Őst másnap az egészét feledik.

Mit koldus a másik koldusnak ad,

Isten könyvébe írva a falat,

És ott marad, a végítéletig. (VJÖM 2. Bp. 1969. 109.)

(480.)

LÁZBAN – [1877?]

Kézirat: OSZKkt. Fol. Hung. 1858/37. r.–v. (fekete tintás) **FSZ**;

Kötetközlés: VP 1996. (1877-es dátummal);

Szövegkritikai jegyzetek: A vers keletkezésének és átdolgozásának dátumára vonatkozóan nincs semmilyen adat. S. Varga Pál a verset indoklás nélkül az 1877-es versek között közölte;

Szövegváltozatok: VP-kiadás: helyesírási, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 1. vsz. 7. sor: lég h. *kép*; 2. vsz. 2. sor: vázain h. *vádjain*; 3. vsz. 7. sor: kérem h. *kérdem*; 4. vsz. 4. sor: himnus h. *himnusz*; 5. vsz. 3. sor: lehervadt h. *lehervad*; 6. vsz. 2. sor: *apokalypsisát* h. apokalipszisát; 6. vsz. 5. sor: földútt h. *földült*.

SZENT ISTVÁN NAPJÁN

(481.)

I. [HATALMAS, BÖLCS, ELŐRELÁTÓ...] – [1877–1878?]

(482.)

II. [MAGYAROK ELSŐ SZENT KIRÁLYA...] – [1877–1878?]

(483.)

III. [DICSŐSÉGES SZENT JOBB KÉZ...] – [1877–1878?]

Kézirat: nincs;

Kötetközlések: Kor. 1895. (*Paralipomena* cikluscím alatt, a versek külön cím n.) **FSZ**; Kor. 1902. (*Paralipomena* cikluscím alatt, a versek külön cím n.); Kor. 1904. (*Paralipomena* cikluscím alatt, a versek külön cím n.); Paku 1944. (*Paralipomena* cikluscím alatt, a versek külön cím n.); NGB 1969. (1–3. alcímmel); NGB 1989. (1–3. alcímmel); VP 1996. (1–3. alcímmel);

Szövegkritikai jegyzetek: A versek keletkezésének dátumára vonatkozóan nincs pontos adat. A Koroda-kiadások hagyománya alapján hagytam itt. A feltételezett dátumot némileg kérdésessé teszi a magyarázatokban szereplő Benczúr-festmény(ek)hez való kötése. A versek valószínűleg alkalomra, az augusztus 20-i Szent István-napi ünnepélyek és körmenet előtt íródhattak. Könnyen lehetséges azonban, hogy a versek mégis inkább egy évvel későbbiek, tehát 1879-ben születtek, annak apropójaként, hogy a királyi pár ezüstkodalmáról szinte minden héten lelkendező és magasztaló híradások jelentek meg.

Az is elképzelhető viszont, hogy a versek évekkel későbbiek, az 1882–1884 közötti időszak szülöttei, amikor még a parlamenti csatározásokban is napirendre került, hogy Szent István napját állami ünneppé nyilvánítsák. (Vö. pl. Komlóssy Ferenc antiszemita párti képviselő interpellációjával, melyet 1884. október 10-én intézett a miniszterelnökhöz: „Óhajtom egy általános nemzeti ünnep létrehozását, amelyen a keresztény felekezetek egymásnak kezét nyújtva, felekezeti féltékenység nélkül közös erővel munkálkodjanak a pogánynál pogányabb zsidó-szabadkőműves áramlat ellen.” – Idézi: Kovács Ákos: *Játék a tűzzel. Fejezetek a magyarországi tűzijátékok és díszkivilágítások XV–XX. századi történetéből.* Bp., 2001. 56.);

Szövegváltozatok: VP-kiadás: helyesírási, kiemelésbeli, egybe-külön írásmódbeli, központozásbeli elt.; a *Hatalmas, bölcs, előrelátó...* kezdetű versben: 1. vsz. 6. sor: szülhetnek csak századok h. *szülnek hosszú századok*; a *Magyarok első szent királya...* kezdetű versben: 3. vsz. 1. sor: fenragyog h. *fenn ragyog*; 4. vsz. 3. sor: óh h. ó; a *Dicsőséges szent jobb kéz...* kezdetű versben: 2. vsz. 2. sor: Küzködőnek h. *Küszködőnek*.

Magyarázatok: A *Hatalmas, bölcs, előrelátó...* kezdetű versben:

Török félhold, tatár s a német

Hiába vóták ekkorig:

A vésszel mindig szembe nézett,

Mohácstól le Világosig. – Reviczky németellenes érzése kétszeresen is tetten érhető a német ellenséges seregekre és a magyar forradalom leverését jelképező világosi fegyverletételre való utalásában;

Hatalmát a rég' vert magyarnak

Majd nem gyöngíti belviszály, – Utalás a Monarchián és az országon belüli közjogi, belpolitikai és nemzetiségi ellentétekre – némi áthallással;

S a magyarok fölkent királya

Magyar király leszen megint! – A verssor nyilvánvalóan árulkodik arról, hogy Reviczky Ferenc Józseffel, az osztrák császárral és magyar királlyal szemben milyen ellenérzéseket táplált, ugyanakkor egyértelmű odavágás is: Reviczky nyíltan megfogalmazza vágyát, hogy Magyarországnak ismét nemzeti, azaz magyar nemzetiségű uralkodója legyen. A verssor azért igen érdekes, mert az uralkodóról való vélekedéséről egyébként szinte semmit nem tudunk. Elképzelhető viszont, hogy a Ferenc Józseffel szembeni ellenérzései és ellenzéki, 48-as érzelmei kialakulásában szerepet játszott pl. kedves gimnáziumi tanárának, Kolmár Józsefnek, Petőfi egykori diáktársának vagy éppen magának Petőfinek, s némiképp Aranynak a hatása.

Tulajdonképpen ez az egyetlen igazán megfontolandó érv amellel, hogy a vers keletkezése esetleg összefüggésben lehet Benczúr Gyula *Szent István keresztelése* (később: *Vajk megkeresztelése*) című festményével, illetve festményvariációival. Benczúr az 1869-es történeti festménypályázatra benyújtott kidolgozott vázlattal 1870-ben, a kész képpel pedig 1875-re készült el, majd 1880-ban a festmény tusváltozatával. A többféle kompozícióban, felfogásban megfestett alkotásról akkoriban nagyon sok szó esett a sajtóban, és a kortársak többsége úgy vélekedett, hogy a képváltozatok egy része egyértelmű Monarchia-, illetve

osztrákellenes tendenciát éreztet. A festmény eleinte még a pályázati címét – „Szent István keresztelése” – viselte. 1878-ban jelenik meg először a „Vajk – Szt. István király – megkeresztelése” címváltozat.

Vö. még a *Himnusz* című versének magyarázatával;

A Dicsőséges szent jobb kéz... kezdetű versben:

Dicsőséges szent jobb kéz, – Szent István magyar király épségben maradt jobb keze. A Hartvig-legenda szerint a szentté avatáskor Szent László emeltette ki Szent István tetemét a székesfehérvári sírból, ahol 45 évig pihent. A sírban épségben találták meg a nagy király jobb keze fejét. A török uralom alatt az ereklye először Boszniába, majd a ragúzai dominikánusok kolostorába került. 1771-ben Mária Terézia előbb Schönbrunnba vitette, majd Budán helyeztette el. Az augusztus 20-i Szent István-napi körmenetet, amelyen ünnepélyesen körülhordozzák a Szent Jobbot, Reviczky korában a budai várban tartották.

(484.)

A MUNKA NÉPE – [1878?]

Kézirat: nincs;

Kötetközlések: Kor. 1895. (*Gyermekversek* cikluscím alatt) **FSZ**; Kor. 1902. (*Gyermekversek* cikluscím alatt); Kor. 1904. (*Gyermekversek* cikluscím alatt); Paku 1944. (*Gyermekversek* cikluscím alatt); NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

Szövegkritikai jegyzet: A vers keletkezésének dátumára vonatkozóan nincs semmilyen adat. Koroda az 1878-as versek között adta közre;

Szövegváltozat: VP-kiadás: egybe-külön írásmódbeli, központosásbeli, ékezetbeli elt.; 4. vsz. 3. sor: csatáknak h. csatának;

Magyarázatok: *Magyarország nem volt, hanem léssen.* – Eredeti formájában Széchenyi István *Hitel* (1830) című könyvének zárómondata, amely így hangzik: „Sokan azt gondolják: Magyarország – volt; én azt szeretem hinni: – lesz!” Széchenyi szállóigévé vált mondása már a korabeli napi sajtóban minduntalan előfordult és hosszú pályafutást tett meg, hiszen a két háború közötti irredenta mozgalom is kedvvel alkalmazta jelszavaként (sőt, sokan úgy gondolják, hogy akkor született). Reviczky más versében is idézte, a *Prológ* című versének (lásd az 1885-ös versek között) zárósora szintén ez. A korban Privigyey Pál írt hasonló címmel regényt, melyből a *Gyöngyös* című lap is közölt részleteket abban az időben, amikor Reviczky is publikált a lapban. (1879. november 2.)

(485.)

ESIK, ESIK... – [1878?]

Kézirat: nincs;

Kötetközlések: Kor. 1895. (*Gyermekversek* cikluscím alatt) **FSZ**; Kor. 1902. (*Gyermekversek* cikluscím alatt); Kor. 1904. (*Gyermekversek* cikluscím alatt); Paku 1944. (*Gyermekversek* cikluscím alatt); NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

Szövegkritikai jegyzet: A vers keletkezésének dátumára vonatkozóan nincs semmilyen adat, csak a Koroda-kiadások besorolása szerint hagytam itt;

Szövegváltozat: VP-kiadás: ékezetbeli, központosásbeli elt.;

Fordítás: A verset Dr. Naschér Simon *Es regnet* címmel fordította le. (Naschér 36.)

(486.)

HÁBORUS HÍREK – [1878?]

Kézirat: nincs;

Kötetközlések: Kor 1895. (*Háborus hírek* címmel, *Paralipomena* cikluscím alatt) **FSZ**; Kor.

1902. (*Háborús hírek* címmel, *Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1904. (*Háborús hírek* címmel, *Paralipomena* cikluscím alatt); Paku 1944. (*Háborús hírek* címmel, *Paralipomena* cikluscím alatt); Komlós 1955. (*Háborús hírek* címmel, d. n.); NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996. (*Háborús hírek* címmel);

Szövegkritikai jegyzet: A vers keletkezésének dátumára vonatkozóan nincs semmilyen adat, csak a Koroda-kiadások besorolása szerint hagytam itt;

Szövegváltozat: VP-közlés: egybe-külön írásmódbeli, helyesírási, ékezetbeli, központosásbeli elt.;

Magyarázat: A verset esetleg a *Bismarck félelme* és a *Jegesmedve* című versek magyarázatában adott világpolitikai események kapcsán írhatta.

(487.)

HIMNUSZ – [?]

Kéziratok: 1. OSZKKt. Analekta 5120. (fekete tollas, erősen javított kézirat, hátoldalán idegen kéz írásával: „kiadva M Salon XV. 1891. 348 l.”) **FSZ;** 2. Kiss Ferenc kéziratgyűjteménye, *Királyhymnus* címmel;

Közlések: MSzal 1891. július, XV. köt. 348. (*Reviczky Gyula hátrahagyott kiadatlan költeménye* alcímmel); **kötetközlések:** Paku 1944. (*Paralipomena* cikluscím alatt); NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

Szövegkritikai jegyzetek: A vers keletkezésének dátumára vonatkozóan nincs adat. A Koroda-kiadások hagyománya alapján hagytam itt. A 2. kézirat ugyanolyan érvénnyel lehetne **FSZ**, a két változat közt az 1. látszik kicsit tisztázottabbnak;

OSZK-kézirat: 3. vsz. 1. sor: a *békecsend* szó fölött: *olajág*; 3. vsz. 2. sor: a sor mögé írva egy másik verzió, de áth. nincs egyik sem: *Lengjen a hazán. /Lengje bé hazánk/*; 3–4. sor mellé írva, de áth. nincs semmi: *Dobogjon fel a magyar*; 3. vsz. 4. sor: *A király* (fölötte, áth. *Fettein*); 4. vsz. 2–3. sor mellé írva, de áth. nincs: *Boldog is megint*; 4. vsz. 3. sor: *Régi és tünt* szavak alatt olvashatatlan szavak; 5. vsz. 1. sor mellé írva, de áth. nincs semmi: *Azt hirdesse mind*; 5. vsz. 2. sor: *Árnyekozd* (felette áth. *Lengjed*); 5. vsz. 4. sor: (áth. *Köteső*) *Öntsd belé erő*(áth. *td*); 6. vsz. 1. sor: *ember ajkira* (fölötte, áth. nincs semmi) *fel a*; 6. vsz. 2. sor: *Százados* (áth.) *Fel az ősvizsály*; 6. vsz. 4. sor alatt: *Egy* (áth. *egy*) *lélek, egy sír kiáltja hangosan*;

Szövegváltozatok: Kiss-gyűjtemény kézirata: az 1. vsz. ceruzával áth.; 2. vsz. 3. sor (ceruzás jav.) *ajkon az lebegjen szüntelen*; 3. vsz. 1. sor: *békecsend h. olajág*; 3. vsz. 2–4. sor:

Azt hirdesse mind,

Hogy itt béke, munkacsend van, hogy hazánk

Boldog is megint; 5. vsz. 1. sor: *Védd királyunk' te is, Árpád szelleme!*; 6. vsz. 1. sor: *Többé soha, soha föl ne keljen a*; 6. vsz. 3. sor: *S egy lélek, egy szív kiáltja: Éljen a*; (a lap alján ceruzával:)

Isten, isten; óh magyarok istene!

Tartsd meg a királyt.

Bölcsésége, neve, hire, szelleme

Fényt szórjon miránk.

MSzal-közlés: helyesírási, kiemelésbeli, szakozási, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 3. vsz. 1. sor: Ádriáig h. *Adriáig*;

VP-közlés: egybe-külön írásmódbeli, kiemelésbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 3. vsz.

1. sor: Ádriáig h. *Adriáig*; 3. vsz. 2. sor: *Lengjen h. Legyen*;

Magyarázatok:

Csak egy óhaj, egy kívánság, egy ima:

Éljen a király! – Az első látásra királydicsőítőnek tűnő vers alaposabb elemzésével könnyen

kideríthető, hogy a dolog éppen visszájára fordul, hiszen – a Habsburg-császár ellenében – végig a magyar s a magyar nyelvű király glorifikálása olvasható ki belőle;

Vö. még a *Szent István napján. I. Hatalmas, bölcs, előrelátó...* kezdetű vers magyarázatával;

Reviczky említett egy *Himnusz* című verset az egyik Komjáthynek írt levelezőlapján (1878. szeptember 23.), de az – a szövegkörnyezetből kikövetkeztetve – valószínűleg az *Ifjúságom* című kötet hasonló című versére vonatkozik.

(488.)

SZERESD HAZÁDAT! – [1878?]

Kézirat: nincs;

Közlések: Az „Athenaeum” Petőfi Naptára az 1903-diki közönséges évre. Bp., 1902. 33.;

kötetközlések: Kor. 1895. (*Gyermekversek* cikluscím alatt) **FSZ**; Kor. 1902. (*Gyermekversek* cikluscím alatt); Kor. 1904. (*Gyermekversek* cikluscím alatt); Paku 1944. (*Gyermekversek* cikluscím alatt); NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

Szövegkritikai jegyzet: A vers keletkezésének dátumára vonatkozóan nincs semmilyen adat. Koroda a verset az 1878-as költemények között szerepeltette;

Szövegváltozat: VP-kiadás: ékezetbeli, központosásbeli elt.; végig: óh h. ó; 5. vsz. hát h. *fel*;

Magyarázat: A vers számos sora rájátszás Vörösmarty *Szózat*ának soraira és Kölcsey Ferenc *Himnusz*ának egyes képeire. Mivel minden páratlan sor nyolcas jambus, még hangzásában is erősen idézi a *Szózat*ot (VÖM II. köt. Bp., 1960. 210–211.);

Fordítás: A verset Dr. Naschér Simon *Liebe dein Vaterland* címmel fordította le. (Naschér 9–10.)

(489.)

A BOLDOGSÁG IZGALMA... – [1879?]

Kézirat: nincs;

Kötetközlések: Kor. 1895. (*Paralipomena* cikluscím alatt) **FSZ**; Kor. 1902. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1904. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Paku 1944. (*Paralipomena* cikluscím alatt); NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

Szövegkritikai jegyzet: Koroda 1879-re datálta a verset;

Szövegváltozat: VP-kiadás: helyesírási, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 4. vsz. 4. sor: *S nem ismernek, kik boldogok.*

(490.)

IRÓNIA – [1879?]

Kézirat: OSZKKt. Fol. Hung. 1858/36. v. (a rectón a *Ki érti meg?* című vers, fekete tintás)

FSZ;

Kötetközlések: NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, az OSZK-beli kéziratot jelzi, kötetben addig nem jelent meg;

Szövegkritikai jegyzet: A vers keletkezésének dátumára vonatkozóan nincs semmilyen adat. Koroda 1879-re datálta a verset. Abból viszont, hogy Reviczky nem a *cz*-s változatú alakokat használja, inkább az 1874–1875-ös keltezés valószínűsíthető;

Szövegváltozatok: VP-kiadás: egybe-külön, kis-nagybetűs írásmódbeli, kiemelésbeli, központosásbeli, ékezetbeli elt.; 1. vsz. 4. sor: Gyávát h. *Gyáva*; 3. vsz. 4. sor: Még h. *Míg*; 5. vsz. 2. sor: vés h. *vétt*; 6. vsz. 3. sor ha dúlt: h. *s odut*; 6. vsz. 4. sor: Világuk h. *Világnak*;

Magyarázat: *fikér* – a szó értelmezésében nem vagyok biztos, de valószínűnek látszik, hogy a latin „figo” szótól alapján a magyar „fik” szógyökből származhat, amelyből a becsmérlő

„fikás”, „fikarc” szavakat képezték. A Czuczor–Fogarasi-szótár szerint lehetséges, hogy az osztrák német „ficken” szóból jön, és a magyarban ebből származik a fikom-adta/fékomadta káromkodás is. Valószínű, hogy a rokon hangzású „bökö” szóval hasonló értelme lehetett.

(491.)

JELSZÓ – [1879?]

Kézirat: nincs;

Kötetközlések: Kor. 1895. (*Gyermekversek* cikluscím alatt) **FSZ**; Kor. 1902. (*Gyermekversek* cikluscím alatt); Kor. 1904. (*Gyermekversek* cikluscím alatt); Paku 1944. (*Gyermekversek* cikluscím alatt); NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996;

Szövegkritikai jegyzetek: A vers keletkezésének dátumára vonatkozóan nincs semmilyen adat. Koroda 1879-re datálta a verset. – Már a kötet nyomdai munkálatai alatt előkerült egy versközlés: HasznM 1883. október 21. 20. füzet, 609. – A szöveg a Koroda által publikálttól ékezetbeli és központosításbeli eltéréseket mutat. Eszerint viszont a vers 1883-asnak tekinthető, de átsorolására már nem volt mód – Cs. T.;

Szövegváltozat: VP-kiadás: helyesírási, ékezetbeli elt.; 6. vsz. 1. sor: enmagának h. *önmagának*;

Fordítás: A verset Dr. Naschér Simon *Wahlspruch* címmel fordította le. (Naschér 89–90.)

(492.)

KI ÉRTI MEG? – [1879?]

Kézirat: OSZKKt. Fol. Hung. 1858/36 r. (a versön az *Irónia* című vers, fekete tollas) **FSZ**;

Kötetközlések: NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, az OSZK-beli kéziratot jelzi, kötetben addig nem jelent meg;

Szövegkritikai jegyzet: A vers keletkezésének dátumára vonatkozóan nincs semmilyen adat. Koroda 1879-re datálta a verset. Abból viszont, hogy Reviczky nem a *cz*-s változatú alakokat használja, feltehető az 1874–1875-ös keltezés;

Szövegváltozatok: VP-kiadás: helyesírási, kiemelésszerű, egybe-külön, kis-nagybetűs írásmódbeli, ékezetbeli, helyesírási, központosításbeli elt., 1. vsz. 4. sor: vajjon h. *vajjon*; 2. vsz. 8. sor: váncorog h. *vánszorog*; 3. vsz. 1. sor: jó h. *jó*; 3. vsz. 5. sor: búv, ölö h. *bűn-ölő*; 5. vsz. 8. sor: regélt h. *segélt*;

Magyarázat: *ripők* – A Czuczor–Fogarasi-szótár szerint: „darabos erkölcsű, pórias magaviseletű ficsúr, úriás betyár, ki jobb házból való ugyan, de mind külső viseletében, mind erkölcsében inkább a pórnépet utánozza.” (*A magyar nyelv szótára*. 5. köt. 1870. 562.)

(493.)

KLÁRI NÉNI – [1879?]

Kézirat: nincs;

Kötetközlések: Kor. 1895. (*Paralipomena* cikluscím alatt) **FSZ**; Kor. 1902. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1904. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Paku 1944. (*Paralipomena* cikluscím alatt); NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

Szövegkritikai jegyzet: A vers keletkezésének dátumára vonatkozóan nincs semmilyen adat. Koroda 1879-re datálta a verset;

Szövegváltozat: VP-kiadás: egybe-külön írásmódbeli, központosításbeli, ékezetbeli, helyesírási elt.

(494.)

HALÁSZAT – [1880?]

Kézirat: PIM, képillusztráció, **FSZ**;

Kötetközlések: Kor. 1895. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1902. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1904. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Paku 1944. (*Paralipomena* cikluscím alatt); NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996;

Szövegkritikai jegyzet: A vers keletkezésének dátumára vonatkozóan nincs adat, Koroda datálta így a verset. – A PIM-ben található kézirat valójában egy ismeretlen művész rajza (telihold, halászhajó), mellette Reviczky keze írásával a vers szövege;

Szövegváltozatok: Kor 1895. 1. vsz. 1. sor: központosásbeli elt., átesett h. *érkezett*;

VP-kiadás: 1. vsz. 1. sor: érkezett h. *kicsuszott*; 1. vsz. 3. sor. *Sebaj! A szépet, a nagyot*;

Fordítás: A verset Dr. Naschér Simon *Der Fischfang* címmel fordította le. (Naschér 45.)

(495.)

MÁJUS [AZ IFJUSÁG BÁJOS VIDÉKE...] – [1880?]

Kézirat: nincs;

Kötetközlések: Kor. 1895. (*Gyermekversek* cikluscím alatt) **FSZ**; Kor. 1902. (*Gyermekversek* cikluscím alatt); Kor. 1902. (*Gyermekversek* cikluscím alatt); Paku 1944. (*Gyermekversek* cikluscím alatt); NGB 1969. (*Az ifjúság bájos vidéke... kezdettel*); NGB 1989. (*Az ifjúság bájos vidéke... kezdettel*); VP 1996.;

Szövegkritikai jegyzet: A vers keletkezésének dátumára vonatkozóan nincs semmilyen adat. Koroda 1880-ra datálta a verset;

Szövegváltozatok: VP-kiadás: egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.

(496.)

ZENGŐ DALOKBÓL – [1883?]

Kézirat: nincs;

Kötetközlések: Költők Lugasa 1. oldala előtti lapon. **FSZ**; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

Szövegkritikai jegyzet: A vers keletkezésének idejére nincs adat; a kötet kiadási éve szerint esetleg 1883-as a vers;

Szövegváltozat: VP-kiadás: egybe-külön írásmódbeli, központosásbeli elt.

(497.)

A SZÚNYOG – [1884?]

Kézirat: nincs;

Kötetközlések: Kor. 1895. (*Paralipomena* cikluscím alatt) **FSZ**; Kor. 1902. (*A szúnyog* címmel, *Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1904. (*A szúnyog* címmel, *Paralipomena* cikluscím alatt); Paku 1944. (*A szúnyog* címmel, *Paralipomena* cikluscím alatt); NGB 1969. (*A szúnyog* címmel); NGB 1989. (*A szúnyog* címmel); VP 1996. (*A szúnyog* címmel);

Szövegkritikai jegyzet: A vers keletkezésének dátumára vonatkozóan nincs semmilyen adat. Koroda a verset 1884-re datálta;

Szövegváltozat: VP-kiadás: kis-nagybetűs, egybe-külön írásmódbeli, központosásbeli, ékezetbeli elt.

(498.)

SZERETEM A MAGÁNYT... – [1884?]

Kézirat: nincs;

Kötetközlések: Kor. 1895. (*Paralipomena* cikluscím alatt) **FSZ**; Kor. 1902. (*Paralipomena*

cikluscím alatt); Kor. 1904. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Paku 1944. (*Paralipomena* cikluscím alatt); NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

Szövegkritikai jegyzet: A vers keletkezésének dátumára vonatkozóan nincs semmilyen adat. Koroda a verset 1884-re datálta;

Szövegváltozat: VP-kiadás: központosásbeli elt.;

Fordítás: A verset Dr. Naschér Simon *Ich liebe die Einsamkeit* címmel fordította le. (Naschér 74.)

(499.)

AZ AKKOR VOLT! – [1885?]

Kézirat: nincs;

Közlések: A Hét IX. köt. 1894. május 13. 19. sz. 289. (*Az akkor volt!* címmel, az utolsó vsz. hiányzik, szerk. megj.: „A költő kiadatlan hagyatékából”); **kötetközlések:** Kor. 1895. (*Paralipomena* cikluscím alatt) **FSZ**; Kor. 1902. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1904. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Paku 1944. (*Paralipomena* cikluscím alatt); NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

Szövegkritikai jegyzet: A vers keletkezésének dátumára vonatkozóan nincs semmilyen adat, Koroda az 1885-ös versek közé sorolta. Nem lehet tudni, vajon az utolsó vsz. honnan kerülhetett elő a folyóiratbeli és az első Koroda-féle kötetközlés között. Mivel a Koroda-féle szöveg a teljesebb, ezért azt választottam főszövegül;

Szövegváltozatok: A Hét-közlés: kis-nagybetűs írásmódbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.; végig: Az akkor volt... h. *Az akkor volt!*; 3. vsz. 3. sor: Az akkor volt s a régi üdv h. *Az akkor volt! A régi üdv*;

VP-kiadás: ékezetbeli, központosásbeli elt.;

Fordítás: A verset Dr. Naschér Simon *Das war damals* címmel fordította le. (Naschér 79.)

(500.)

AZ ÉLET – [1885?]

Kézirat: nincs;

Közlések: MSzal 1889. XII. köt. 279–283. **FSZ**; **kötetközlések:** Paku 1944. (*Minő egyoldalú az élet!*... kezdettel, *Töredékek* cikluscím alatt); NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

Szövegkritikai jegyzet: A vers születésének dátumáról annyit tudunk, hogy Koroda a verset a *Szeptember* című verses regénytöredék részeként közölte; az NGB-kiadások 1874-re datálták, de arra sincs semmilyen indoklás, hogy milyen okból;

Szövegváltozat: VP-kiadás: szakozásbeli, helyesírási, ékezetbeli, központosásbeli elt.;

Magyarázat: Koroda szerint a vers a *Szeptember* című verses regény részlete. Bővebben erről lásd a vers magyarázatait a *Magyar nyelvű töredékes versek* című fejezetben;

Létezik egy másik vers is ugyanezen címmel (lásd a datálhatatlan, 1888?-as versek között).

(501.)

AZ ERDŐ – [1885?]

Kézirat: nincs;

Közlések: 1. MSzal 1889. XII. köt. 282–283. **FSZ** (Koroda posztumusz közlése); 2. Pécs 1891. június 27. 34. sz. (*-os szerk. megj.: „A korán elhunyt jeles költőnek egy kiadatlan közleménye, melyet dr. Koroda Pál úr szíveségéből közlünk.”); 3. ItK 1960. 240–244.; **kötetközlések:** Kor. 1895. (*Töredékek* cikluscím alatt, a *Szeptember verses regényből* című vers 3. darabjaként); Kor. 1902. (*Töredékek* cikluscím alatt); Paku 1944. (*Paralipomena* cikluscím alatt); NGB 1969. (NGB megjegyzése szerint a verset Korodától kapták, tehát való-

színiüleg kéziratból szedhették ki. Megfejtethetlen, hogy a Korodától kapott *Pécs*-kézirat a 4 évvel későbbi Koroda-féle kiadásban publikált változattól hogyan tér el mégis számos helyen és több sorral. Remélhetően ez nem annak a pletykának szolgált megerősítést, hogy Koroda alkalmanként bele-belenyúlt Reviczky szövegébe); VP 1996.;

Szövegkritikai jegyzet: A vers születésének dátumáról annyit tudunk, hogy Koroda a verset a *Szeptember* című verses regénytöredék részeként közölte; az NGB-kiadások 1875-re datálták, de nem adja indoklását;

Szövegváltozatok: 2. Pécs-közlés: központosásbeli, ékezetbeli elt.; 1. vsz. 4–6. sor:

Te híven őrzéd titkomat.

Fájd szívem lázas verését

Kárörvendőn ki nem beszélték;

2. vsz. 7. sor: se h. *sem*; 3. vsz. 1. sor: Szellőtől h. *Szellőtül*;

3. ItK-közlés: helyesírási, központosásbeli elt.; 2. vsz. 5. sor: Oh h. *Ó*; 2. vsz. 6. sor: e zengő h. *a zengő*;

VP-kiadás: helyesírási, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 1. vsz. 5. sor: *Szívemnek titkos gerjedését*; 2. vsz. 5. sor: Oh h. *Ó*;

Magyarázat: Koroda szerint a vers a *Szeptember* című verses regény részlete. Bővebben erről lásd a vers magyarázatait a *Magyar nyelvű töredékes versek* című fejezetben;

Szakirodalom: Kolta 1960.

(502.)

PARAZITA-ÉNEK – [1885?]

Kézirat: nincs;

Közlések: MSzal 1894. XXI. köt. 797. (szerk. megj.: „Reviczky Gyula kiadatlan költeménye”) **FSZ**; **kötetközlések:** Kor. 1895. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1902. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1904. (*Paralipomena* cikluscím alatt); Paku 1944. (*Paralipomena* cikluscím alatt); NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

Szövegkritikai jegyzetek: Ugyan a *Magyar Szalon*-közlés is Reviczky halála utáni, mégis ezt választottam főszövegnek, mert feltételeztem, hogy valamilyen kéziratból szedhették ki a verset. A vers keletkezésének dátumára vonatkozóan nincs semmilyen adat, Koroda 1885-re datálta;

MSzal-közlés: egy nyilvánvaló elírást javítottam: 2. vsz. 2. sor: Éróé h. *Érvóe*;

Szövegváltozatok: VP-kiadás: helyesírási, egybe-külön, kis-nagybetűs írásmódbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 1. vsz. 3. sor: Bacchus h. *Bakkhusz*; 4. vsz. 6. sor: Lukulluszok h. *Lucullusok*;

Magyarázatok: A vers hangulatára magyarázatul szolgálhat a *Prológ* című vers magyarázataiban említett ún. ponyva-vita;

Anakreón – Görög költő (i. e. 572–487). Csak néhány verse maradt fönt, amelyben főként a szerelemről dalolt könnyed, játékos formában;

Hafiz – Alakjáról bővebben a *Mirza Schaffynak* című vers magyarázataiban (lásd az 1878-as versek között);

Bacchus, *Bakkhosz*, *Dionysosz*, *Dionüszosz* – A római boristen;

...jó, ha nem rovásra! – hitelre. A mondás onnan származik, hogy a kocsmáros törzsvetői tartozását táblán vezette, s nevük mellé annyi rovást húzott, amennyi pohár italt fogyasztottak;

Évoé – Ujjongó kiáltás Dionüszosz isten ünnepén;

Lukullusz, Lucullus, Lucius Licinius – Római hadvezér (Kr. e. 114 k. – Kr. e. 57. k.). A harmadik mithridatesi háború után – ellenségei áskálódásai miatt – hadvezérségét elvesztve Rómában még megtartotta diadalmenetét, majd visszavonult a közügyektől és vagyonából fényűzően élt. Villái híresek voltak pazar pompájukról és kényelmükről, hihetlen gazdagságú lakomái közmondásosakká lettek;

(503.)

***SZOMORÚ KARÁCSONY** – [1888?]

Kézirat: nincs;

Közlés: 1. MSzemle 1890. december 21. 51. sz. 607. (szerk. megj.: „Kiadatlan költemény az elhunyt költő irodalmi hagyatékából”); 2. Osváth Gedeon: *R. Gy. Kolozsvár* 1905. 30–31.;

Hivatkozás: A vers címének említése a *Magyar Szemle* 1894. november 18-i számában (46. sz. 55.);

Szövegkritikai jegyzet: A vers valószínűleg Reviczky utolsó karácsonyán, 1888 telén született, amikor Reviczky már nagyon beteg volt;

Szövegváltozat: Osváth-közlés: ékezetbeli, központosásbeli, szakozásbeli elt.; 2. vsz. 3. sor: sülyed h. *sülled*; 4. vsz. 1. sor: megkap h. *meglep*;

Magyarázatok: *rente* (fr.) – járadék;

gabna – Gabona; a korban gyakran használták ezt a szóalakot;

kompakt – Vaskos, tömör; itt: vastag(gal szedett szöveg).

(504.)

AZ ÉLET – [1888?]

Kézirat: nincs;

Kötetközlések: Kor. 1902. (*Hej, de furcsán vagyunk az élettel!... kezdettel, Paralipomena* cikluscím alatt) **FSZ**; Kor. 1904. (*Hej, de furcsán vagyunk az élettel!... kezdettel, Paralipomena* cikluscím alatt); Paku 1944. (*Hej, de furcsán vagyunk az élettel!... kezdettel, Paralipomena* cikluscím alatt); NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

Szövegkritikai jegyzet: A vers keletkezésének és átdolgozásának dátumára vonatkozóan nincs semmilyen adat, csak a Koroda-kiadások besorolása szerint hagytam itt;

Szövegváltozat: VP-kiadás: ékezetbeli elt.;

Magyarázat: Létezik egy másik vers is ugyanezen cím alatt (lásd a datálhatatlan, 1885?-ös versek között),

(505.)

A NAP DICSÉRETE – [1889. július]

Kézirat: nincs;

Közlések: 1. Gyöngyös 1889. július 28. 30. sz. (1.) (Szerk. megj.: „A korán elhunyt költő hátramaradt költeményeiből, melyet Fekete József barátsága jeléül küldött s halála előtt 4 nappal írt a kórágynon.” (A lap jelzi, hogy a vers megjelent az *Orosházi Közlöny* 1889. július 21-i számában, s ők onnan vették át. – A lap ma hiányosan elérhető, az illető szám is csonkolt. – Cs. T.) 2. MSzal 1889. XII. köt. 282. **FSZ** (Koroda posztumusz közlése);

kötetközlések: Kor. 1895. (*Töredékek* cikluscím alatt, a *Szeptember verses regényből* című vers 2. darabjaként); Kor. 1902. (*Töredékek* cikluscím alatt); Paku 1944. (*Töredékek* cikluscím alatt); NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

Szövegkritikai jegyzet: A vers születéséről annyit tudunk, hogy Koroda a verset a *Szeptember* című verses regénytörödérek részeként közölte, valamint 1885-re datálta. Mivel a Gyöngyös-közlés többszori átvétel, a Koroda-közlést vettem **FSZ**-nek;

Szövegváltozatok: Gyöngyös-közlés: ékezetbeli, központozásbeli elt., 1. vsz. 5. sor: hímezel h. hímezesz; 1 vsz. 7–8. sor:

Tündérsereg lebeg az erdőn,

Manók nyargalnak a röpke szellőn;

VP-kiadás: kis-nagybetűs, egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központozásbeli elt.; 2. vsz. 8. sor: óh h. ó;

Magyarázatok: Koroda szerint a vers a *Szeptember* című verses regény részlete. Bővebben erről lásd a vers magyarázatait a *Magyar nyelvű töredékes versek* című fejezetben;

Ragyogó nyár, sugár-világod

Pajkos tündérek évszaka.

Te hímezel sok fényes álmot,

Rejtelmes nyári éjszaka.

Oberont és Titániát

Üdvözlí a tündérvilág. – Utalás William Shakespeare (1564–1616) *Szentivánéji álom* című művére és szereplőire: a tündérkirálya és a tündérkirálynéja.

(506.)

***SANSARA** – [1889?]

Változat: *Szemet szemért!* címmel, **FSZ:** MSzal 1889. XII. köt., október, 65.;

Kézirat: OSZKKt. Fol. Hung. 1858/19. r. (az utolsó vsz. hiányzik, lila tintás) **FSZ;**

Szövegkritikai jegyzetek: dátumkorr.: 1889., a versváltozat datálása szerint soroltam ide;

OSZK-kézirat: 2. vsz. 1. sor: (áth. ~~elnézést~~) gyakorló; 2. vsz. 2. sor: (áth. *Ki ellened bánatomat*) (fölötte) *Hajtsd vissza a* (átírva) *feléd* (fölötte) *dobott követ*; 2. vsz. 3. sor: (áth. *Az ember szíve*) (fölötte) *A szív a*; 3. vsz. 1. sor: (áth. ~~azért~~) (átírva) *holtig*; 3. vsz. 2. sor: (áth. *Küzdés a lét. Az állatoknak*) (alatta) *Ki birja leteperni ellenét.* (mellette, áth. *Küzdés-élet-e lét*); 3. vsz. 3. sor: Nem (jav.) *S nem*; 3. vsz. 4. sor: (áth. *Ki nem kíméli ellenét*) (alatta) *Mert ökölharcz e lét*; a 3. vsz. záró írásjelét pótoltam; 4. vsz. 1. sor: *Az* (áth. *istenverte*) *Égiek kaczagva nézik*; 2. sor: *Az elbukót kaczagva nézik* (mellette) *gunnyal tetézik*; 4. vsz. 4. sor: (fölötte, áth. *S mindig*); 4. vsz. 4. sor alatt: *Az elbukót kaczagva nézik / A* (áth. *néma*) (alatta) *hideg és részvétlen égiek*; 5. vsz. előtt: *I./* 5. vsz. 1. sor: (alatta, áth. *Szidtak, gyűlöltek, megkínóztak*); 5. vsz. 4. sor: *Csapásait* (jav.) *Csapásit*; 5. vsz. 4. sor: (áth. *panasz*) *védelem*; 6. vsz. előtt: *2./*; a vsz. csak 3 soros; 7. vsz. 1. sor: (áth. *Féreg-se*) *Nem vész el*;

Magyarázatok: Mezei József szerint – a Nirvánával együtt – a költő szimbolizálódó „fogalma”, amely Reviczky költészetében már elveszti filozófiai és/vagy vallási jelentését, s „új tartalmi mázt” kap, a költő „saját költői világának jelképévé” alakítja. (*Reviczky irányai. Híd* 1982. II. 1023–1033.);

Sansara, szamszára – A buddhista vallási-mitológiai elképzelésekben a létezészt jelenti, amely elkerülhetetlenül összefonódik a szenvedéssel és az élőlények újjászületésével.

(507.)

SZEMET SZEMÉRT! – [1889?]

Változat: *Sansara* címmel, **FSZ:** OSZK Fol. Hung. 1858/19. r.;

Kézirat: nincs;

Közlések: 1. OSZKKt. Analekta 5125. (ismeretlen eredetű újságkivágat, a kivágás jobb felső sarkában fekete tintás kézírással: „Nincs felvéve az összes versek közé (Athenaeum,

1895.) Komjáthy Vidor 1909. XII. 19.”; 2. MSzal 1889. XII. köt., október, 65. (megj.: „az elhunyt költő kiadatlan műve”) **FSZ; kötetközlések:** Kor. 1895. (*Szanzara* címmel, *Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1902. (*Szanzara* címmel, *Paralipomena* cikluscím alatt); Kor. 1904. (*Szanzara* címmel, *Paralipomena* cikluscím alatt); Paku 1944. (a vers két változatát közli, *Szanzara* és *Szemet szemért* címmel, *Paralipomena* cikluscím alatt); Komlós 1955. (*Szemet szemért* címmel, d. n.); NGB 1969. (*Szanzára* címmel); NGB 1989. (*Szanzara* címmel); VP 1996. (*Szanzára* címmel);

Szövegkritikai jegyzetek: dátumkor.: 1889., eddig 1885-re datálták, de ennek indokát nem találtam, így a folyóiratközlés alapján datáltam a verset;

ismeretlen újságközlés: központosásbeli, ékezetbeli elt.; 1. vsz. 4. sor: ne’kül h. *nélkül*; 2. vsz. 2. sor: ömlő h. *omló*; 2. vsz. 4. sor: ellenesét h. *ellenséget*; 5. vsz. 2. sor: szelid h. *hallgató*; 6. vsz. 4. sor: üldözzed üldözöd h. *jelmondatod legyen*;

Paku1-közlés (*Szanzara* címmel): ékezetbeli, központosásbeli elt.; 2. vsz. 2. sor: ömlő h. *omló*; 2. vsz. 4. sor: *Gyűlölni ellenséget emberibb*; 3. vsz. 2. sor: legyen h. *légyen*; 3. vsz. 4. sor: *Aki nem gyűlöl, az nem is szeret*; 5. vsz. 2. sor: szelid h. *kopott*; 6. vsz. 2. sor: *Ki néked is barátod és megért*; 6. vsz. 4. sor: *S jelmondatod legyen: Szemet szemért!*;

Paku2-közlés (*Szemet szemért!* címmel): egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 1. vsz. 4. sor: ne’kül h. *nélkül*; 2. vsz. 2. sor: ömlő h. *omló*; 2. vsz. 4. sor: ellenesét h. *ellenséget*; 3. vsz. 4. sor: gyűlöl az h. *gyűlöl*; 4. vsz. 2. sor: Hajtsd vissza h. *Hajts vissza*; 5. vsz. 2. sor: *Minthogy megszánjon hallgató erény*; 6. vsz. 4. sor: *S jelmondatod legyen: Szemet szemért!*;

VP-kiadás: ékezetbeli, központosásbeli elt.; 1. vsz. 4. sor: ne’kül h. *nélkül*; 2. vsz. 1. sor: Oh h. *Ó*; 2. vsz. 2. sor: ömlő h. *omló*; 2. vsz. 4. sor: ellenesét h. *ellenséget*; 3. vsz. 1. sor: *Aki nem gyűlöl, az nem is szeret*; 5. vsz. 2. sor: szelid h. *kopott*; 6. vsz. 2. sor: *Ki néked is barátod és megért*; 6. vsz. 4. sor: *S jelmondatod legyen: Szemet szemért!*;

Magyarázat: Lásd a *Sansara* című változat magyarázatait.

BEHATÁROLHATATLAN IDEJŰ VERSEK

(508.)

***ABLAKOMRA RÁHAJLIK A SZOMORUFŰZ LOMBJA** – [d. n.]

Kézirat: nincs;

Közlés: Petrozsény és Vidéke 1908. január 12. 2. sz. 3. **FSZ**;

Magyarázatok: Nem ez az egyetlen verse Reviczkynek, amelynek ismeretében megdőlni látszik az a gyakorta tapasztalt szakirodalmi vélekedés, amely szerint „Az 1870-as években fellépő lírikusok közül Reviczky Gyula távolodott el legjobban a népies-nemzeti iránytól. [...] nemcsak nyelvében óvakodott a népiességtől, hanem verselésében is.” (Pintér Jenő *Magyar irodalomtörténete. Tudományos rendszerezés*. 7. köt. Bp. 1934. 503.) Néhány újonnan előkerült verséből nyilvánvaló, hogy a fiatal Reviczky próbálkozásokat tett a magyaros és a népdalokra emlékeztető tárgyú és verselésű költészet terén.

A vers lelőhelyét Urbán László saját gyűjtéséből adta át a kötet számára.

(509.)

***ELHERVAD AZ A FŰ** – [d. n.]

Kézirat: nincs;

Közlés: Petrozsény és Vidéke 1908. január 12. 2. sz. 3. **FSZ**;

Szövegkritikai jegyzet: 1. vsz. 2. sor: babaja h. *babája*;

Magyarázat: Vö. az *Ablakomra ráhajlik a szomorúfűz lombja* című vers magyarázatával;

A vers lelőhelyét Urbán László saját gyűjtéséből adta át a kötet számára.

(510.)

***ENYÉSZET** – [d. n.]

Kézirat: nincs;

Közlés: Ujság (Kolozsvár) 1904. január 10. 10. sz. 3. **FSZ**;

Magyarázat: A vers lelőhelyét Urbán László saját gyűjtéséből adta át a kötet számára.

(511.)

***HANGULAT** – [1888. augusztus 12. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: 1. PH 1888. augusztus 12. 223. sz. **FSZ**; 2. Petrozsény és Vidéke 1908. január 12. 2. sz. 3.;

Magyarázatok: A *Pesti Hírlap*-közlés már a korrektúrázás alatt került elő, így a verset már nem tudtuk áthelyezni az 1888-as versek közé, ahová – a *Pesti Hírlap*-közlés alapján – való lenne. A vers későbbi lelőhelyét Urbán László saját gyűjtéséből adta át a kötet számára;

A versben jelzett kihagyás vagy törés az eredeti közlemény jelzése. (A 2. és a 3. vsz. között.)

(512.)

***AZ ÖNZÉS** – [1880-as évek?]

Kézirat: nincs;

Közlés: Magyar Munkás Naptár 1902. (R. Gy. aláírással) **FSZ**;

Magyarázatok: A verset Vörös Boldizsár találta és hívta föl rá a figyelmemet. Lett Miklós,

többek között a *Magyar Munkás Naptár* repertóriumának összeállítója, az R. Gy. aláírást egyértelműen Reviczky Gyulával azonosította. Nem tudni pontosan, hogyan kerülhetett a szerkesztőségbe Reviczky verse – évekkel halála után. Valószínű magyarázatként kínálkozik, hogy Gáspár Imre, Reviczky fiatalkori barátja bocsátotta közlésre, aki kapcsolatban állt a naptár szerkesztővel. (Gáspár munkásmozgalmi kapcsolatairól, szociális érzékenységről bővebben: Sziklay László: *A századvég ellenzéki irodalmának történetéből. Gáspár Imre 1854–1910.* Bp., 1955.)

Itt csak egészen vázlatosan említhető a vershez kapcsolódó korabeli történeti-belpolitikai helyzet: az 1880-as évekre egyre több szociális kérdéssel és problémával volt kénytelen szembenézni az ország. A felmerülő kérdésekre minden párt igyekezett érvényes választot megfogalmazni. A formálódó Antiszemita Párt – a korabeli szerveződő munkásmozgalmi törekvésekkel egy időben – az elsők között próbálta eszméi elfogadtatására a szociális gondok okozta elégedetlenségeket is felhasználni. Szabó Dániel szerint: „Az 1880-as években a kormányzatnak egy addig nem tapasztalt jelenséggel is meg kellett küzdenie. A legtöbb európai államhoz hasonlóan kialakult Magyarországon is az antiszemita mozgalom. Támogatói mindenekelőtt azon személyek és rétegek voltak, akik a polgárosodás veszteségeinek érezték magukat. [...] Az Istóczy Győző és Verhovay Gyula által vezetett Antiszemita Párt kimondottan zsidóellenes követeléseit a kistulajdonosok és részben a munkások szociális követeléseivel próbálta ötvözni.” (*Magyar Kódex.* 5. köt. 29.)

Reviczky a 80-as években az Antiszemita Párt irányába próbált tájékozódni, leginkább talán azért, mert véleménye szerint csak valami radikális irányzat lehetett volna képes a súlyosbodó belpolitikai problémákra kivezető utat mutatni;

Emellett azonban meg kell említeni azt is, hogy Reviczky irodalomelméleti síkon a szociális nyomorúságot bemutató naturalizmust mélyen elítélte. A legtöbbet erről a kérdéstről kései jó barátjával, Justh Zsigmonddal vitázott, aki viszont erősen érdeklődött a naturalizmus egyes irányzatai iránt. Kassáról, 1885. október 8-án pl. azt írta Justhnak: „Hiába védelmezi Ön Zolát. Én százszor és ezerszer azt mondom nem. Azt mondja, az igazság meggyőz. De ez nem igazság.”

Itt csak utalni lehet arra, hogy a naturalizmus teljes elutasításában erősen közrejátszhatott az, hogy Reviczky Schopenhauer nézetei felől közelített az irányzathoz, s a naturalizmus elleni vélekedésének kiindulópontjaként is az ő tanítását választotta: „Minden szenvedésének az a kútfeje, hogy az idealításokban nem talál élvezetet és mindenkor realitásokra szorul, hogy az unalomtól megmenekülhessen. Ezek ugyanis részint csakhamar ki vannak merítve és akkor nemhogy szórakoztatnának, hanem inkább kifárasztanak, részint pedig mindenféle bajt idéznek elő. Az idealítások ellenben ki nem meríthetők, ártatlanok és ártalmatlanok.” (*Életbölcse ség. Aforizmák.* Írta Schopenhauer. Ford. Kelen Ferenc dr. Bp., 1906.) – A kérdés természetesen még további, hosszas vizsgálatot igényel.

(513.)

***JÓ MAGYAROM...** – [d. n.]

Kézirat: nincs;

Közlés: MSzal 1889. XII. 283. **FSZ;**

Magyarázatok: Vö. a *Szeptember* című vers magyarázataival (lásd a magyar nyelvű töredékes versek között);

eklézsia (gör.-lat.) – Egyház, egyházközség, (protestáns) gyülekezet.

MAGYAR NYELVŰ TÖREDÉKES VERSEK

Ebbe a fejezetbe azok a magyar nyelvű versrészletek kerültek kronologikus (egy éven belül pedig ábécé-) sorrendben, amelyek nyilvánvalóan versnek látszanak, bizonyíthatóan töredékesen maradtak fenn, és legalább két soruk ismert. Terjedelmüket tekintve meg lehetős különbségek vannak közöttük. A német nyelvű töredékes költemények a német nyelvű versek fejezetébe kerültek, a töredékes műfordításokat pedig a műfordításokhoz soroltam. A datálhatatlan keletkezésű versek a dátum szerint meghatározható versek után következnek, ábécérendben;

A meglehetősen sok, kisebb terjedelmű töredéket tartalmazó versek esetében (pl. a *Szezelem* című verses regény) – amennyiben létezik folyóiratbeli lelőhely – a későbbi kötetes kiadások közül szövegkritikai összevetést csak az S. Varga Pál-kiadással tettem.

Természetesen nem szabad elfeledni, könnyen lehetséges, hogy – a legkitartóbb keresés és összehasonlítás mellett is – az itt említett versek valamely más cím alatt vagy némi javítást követően az ismert versek valamelyikével vagy azok egy részével azonosak lehetnek.

E fejezethez szorosan kapcsolódnak a *Függelékben* a *Töredékes kéziratok feljegyzések* című fejezet darabjai – az ott szereplő részletek tulajdonképpen itt is szerepelhetnek. Szétválasztásuk mellett leginkább két praktikus indok szól: egyrészt azok a kidolgozottság kezdetleges állapotában lévő töredékek roppant sok javítást tartalmaznak, így közlésük technikailag egyszerűbbnek látszott az ott választott módszer szerint, másrészt az ott közölt darabok nyilvánvalóan egy-egy hosszabbra tervezett mű vázlatai.

Vö. a *Töredékes kéziratok feljegyzések* című fejezettel.

(514.)

*[MIKOR VELED TALÁLKOZOM...] – [1873/1874]

Kézirat: nincs;

Közlés: MSzal 1889. XI. köt. 551. **FSZ;**

Szövegkritikai jegyzet: a datálás a Lajka-szezelem ideje alapján történt;

Magyarázatok: Koroda idézi a verset egy visszaemlékező cikkében: „Azonban barátságunk csak akkor kezdődött, mikor elbeszélte, hogy ez az álmodott tündér mikép jelent meg előtte a pozsonyi sétateren rövid kék ruhában... Megmutatta verseit is, melyek száma Ujfaluban is egyre szaporodott. Nem állhatom meg, hogy mutatoul egy strófát ne idézzek belőlük...”

Jaross Lajkáról, a vers címettjéről bővebben az *Első szezelem*-ciklus magyarázatában (lásd az *Ifjuságom* című kötetben).

(515.)

*[A CZIM SÖTÉT MEG A HISTÓRIA...] – [1874?]

Kézirat: nincs;

Közlések: MSzemle 1891. június 7. 23. sz. 267. **FSZ;**

Magyarázatok: A verstöredéket Koroda Pál adta közre, s elmesélte, hogy Reviczky levélben bejelentette neki, hogy német költő lesz. „Természetes, hogy ez csak pillanatnyi fellobbanás volt, már következő napon egy magyar költő elbeszélésbe kezdett, melynek előhangja nagyon jellemzi e korszakbeli forrongó eszmevilágát.” (Koroda Pál: *Reviczky Gyula életrajzához*. 266–267.) – A datálást is ez indokolja.

Az OSZK-ban és a PIM-ben található hagyatékban és levelezésanyagban nem szerepel ez a verstörredék;

Német poétai próbálkozásáról bővebben a kötet bevezetőjében, *Német nyelvű versek és német töredékes versek*, valamint a *Műfordítások* fejezetekben.

(516.)

*[**HALOTTAK ESTÉJÉN**] – [1874. május]

Kézirat: Levélben (Reviczky – Koroda Pálnak, 1874. május datálású levélhez csatolva, OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerint 47. levél, a versön a *Noch einmal* című vers kézírata) **FSZ**.

(517.)

PRAELUDIUM – [1875. december 17. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: Erdély 1875. december 17. 51. sz. 405. (*Egy költői regényből* címmel, szerkesztői megj.: „Ez csak bevezetése a tehetséges fiatal költő egy munkában levő költői regényének, melynek ügyes technikája, mesterkéletlen irálya, könnyű kezelése egyiránt t. munkatársunk hivatottságáról tanuskodik. A fővárosi és vidéki lapokban – s köztük lapunkban is – már is sok szép művével találkozánk t. munkatársunknak s remélhetőleg ezután is fogunk találkozni. Szerk.”) **FSZ**; **kötetközlések:** Kor. 1895. (*Egy költői regényből* címmel. *Praeludium. L. Epilog X. lap* alcímmel); Kor. 1902. (*Töredékek* cikluscím alatt, megj.: „A költő arról a »kék ruhás leányról«, kit az *Első szerelem* című ciklus énekel meg, költői regényt is akart írni, de csak az előhangjával készült el.”); Paku 1944. (*Töredékek* cikluscím alatt, a Kor. 1902. megjegyzésének közlése); VP 1996. (*Pelúdium* címmel);

A Komlós-kronológiában szerepel, az Erdély-beli közlést jelzi;

Szövegkritikai jegyzetek: VP-kiadás: kiemelésszerű, helyesírási, egybe-külön, kis-nagybetűs írásmódbeli, központosításbeli, ékezetbeli elt.; 1. vsz. 1. sor: s h. és; 1. vsz. 6. sor: mind h. mint; 3. vsz. 6. sor: testben h. testbe; 4. vsz. 1. sor: szerelemről h. szerelemről; 4. vsz. 7. sor: legyen h. légyen; 5. vsz. 7. sor: ajkamon h. ajkamon; 6. vsz. 5. sor: Ő is javíthatatlan, régi fajta; 7. vsz. 3. sor: belőle h. belüle; 7. vsz. 7. sor: egymást s szótlannul h. egymást s szótlannul; 9. vsz. 6. sor: meztőlbas h. meztőlbas;

Magyarázatok: Koroda visszaemlékezése szerint a költői regényt Jaross Lajkának, első szerelmének írta volna Reviczky, de csak az előhang készült el belőle. (Lajkáról bővebben az *Ifjúságom* kötet *Első szerelem* című ciklusának bevezetőjében);

szófia – Pletyka.

(518.)

*[**HA VELED BOLDOG NEM LEHETTEM...**] – [1876. november 8.]

Kézirat: Reviczky 1876. november 8-án, Dentán kelt levelében idézte a vers két sorát Korodának: „Nos, vajon módomban áll-e boldognak lenni... – Ma írtam egy versben:

Ha veled boldog nem lehettem, inkább,

Ezerszer inkább kárhozott legyek.

S az is leszek.” (Reviczky – Korodának, OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerint 19. levél) **FSZ**;

Magyarázat: A két sort az ismert Reviczky-versekben nem találtam.

(519.)

***ROMOK** – [1876/1877]

Kézirat: PIM Kt. Analekta V. 4735/54/9. r. (Az eltépett papír összeillik a V. 4735/54/10. kéziratoddallal, amelyen anyja haláláról írt.) **FSZ;**

Szövegkritikai jegyzet: A kéziraton felül, címként szerepel: „Romok”. Alatta: „Írta Reviczky Gyula.” Mottóként jelezve: Victor Hugo- és Schopenhauer-idézet. A kézírás itt megszakad;

Magyarázatok: Reviczky egy 1877-es levelében említette a verses regény készülő tervét Komjáthy Jenőnek: „Mit csinál Gáspár? Erővel ki akarja nyomtatni német fordításaimat. Persze nem kell; 78 előtt nem adok ki semmit, s akkor is (ha sikerül a pályázat) [a *Jobáb* című darabról van szó, amelytől hatalmas sikert remél. Bővebben erről *A bolondok házából* című vers magyarázataiban, az *Ifjuságom* című kötet versei között. – Cs. T.] legelőször is verseimet s utánok a regényt.”;

A verses regénynek csupán tervezett mottói és két sora maradt fenn.

SZEPTEMBER

Szövegkritikai jegyzetek: A kéziratokból és saját emlékeiből Koroda megpróbálta összeállítani a verses regénynek tervezett mű darabjait. A darabok tervezett sorrendjét (kivéve a magától értetődő előszót) nem ismerjük. A mű darabjait Koroda vélekedése és utalásai szerint daraboltam fel a megtalált kéziratok és első közlések részletei alapján. Tudjuk, hogy néhány vers – melyeket a verses regénybe szánt Reviczky – külön versként megjelentek ugyanebben az évben, Koroda ezeket a verses regény – sorrendben – 7–12. részeként tüntette fel. A külön versként szerepeltetett versek a következők:

(479.) *Családi fészek* (*Magány, ridegség bús avarja...* címmel),

(513.) **Jó magyarom...*,

(505.) *A nap dicsérete* (lásd külön versként, a datálhatatlan versek között),

(504.) *Az élet* (lásd külön versként, a datálhatatlan versek között),

(501.) *Az erdő* (lásd külön versként, a datálhatatlan versek között),

(437.) *Szép asszonyok* (lásd külön versként, az 1885-ös versek között);

Magyarázat: Az OSZK Kézirattárában Reviczky prózai dolgozatai között fennmaradt egy kéziratos feljegyzése, amelyben egy rezümészerű összefoglalás olvasható a tervezett történetről. (Analekta 5124.) Koroda a megírt részletekből és Reviczky meséléséből megpróbálta összeállítani a költői elbeszélés meséjét és tartalmát (*Magyar Szalon* 1889. XII. köt. 279–283.; Kor. 1895. XXXI–XXXIV.; Kor. 1902. 382–390.), de hogy a részletek sorrendje mennyire lehet helytálló, mégsem tudni;

[1. részlet]

(520.)

***ELŐHANG [I.] A boldogtalan című verses regényhez** – [1885?]

Változat: *Előhang* [II.], **FSZ:** KépCsalL 1885. február 22. 22. sz. 339.; **B.** *Előhang* [III.], **FSZ:** MSzal 1889. XII. 279–290.;

Kézirat: OSZKKt. Fol. Hung. I. 1858/28. r–v., 29. r., 30. r. (a mű 8 versszakát + 2 sort tartalmaz **FSZ;**

Szövegkritikai jegyzetek: OSZK Fol. Hung. I.-kézirat: a címben a „Boldogtalan” aláhúzva; a cím a „verses” szóig áthúzva; 2. vsz. 1. sor: *Elszáll(betoldás)ott az idő* (alatta, áth. *a-dőre kor*) *felettem;*; 2. vsz. 2. sor: (áth. *S*) *V*(jav. *v*)*irágod* (áth. *meddő-volt;*) (oldalt, beszúrva) *mind lehuult;*; 2. vsz. 5–6. sor: (áth. *Volt kor, midőn könnyért esengtem / S a fájdalomban kéjelegtem;*); 2. vsz. 5–6. jav. sor: (oldalt, beszúrva); 2. vsz. 7. sor: *Örül,* (áth. *e;*); 3. vsz. 2. sor: *A* (áth. *kiny*) *kin;*; 3. vsz. 3. sor: (áth. *Kihamvadtát;*) (oldalt, beszúrva) *Hová levél;*; 3. vsz. 4. sor: (áth. *S-te is;*) (alul, beszúrva) *S hová;*; 3. vsz. 8. sor: (áth. *S-h*)*Husz éves;*; 4. vsz. 1. sor: (áth. *Meg-em-*

tegettek vánszorogva;) (fölte) *Síratlak csöndesen zokogva;* 5. vsz. 1. sor: (áth. *Hallgasson hát a régi ének*) (fölte) *S énekbe kezdenék, de félek;* 5. vsz. 2. sor: (áth. *Már*) (fölte, beszúrás) *Mert más kor* (áth. *nek*) *napja sütt;* 5. vsz. 3. sor: *Ma* (áth. *jön*) (fölte) *másnak;* 5. vsz. 5. sor: *Illatja van ma a penésznek,* (fölte) *Helyébe most a próza lépett;* 5. vsz. 8. sor: (beszúrás) *Arany csatorna-légy:* (áth. *vagyok*) *Nana;* 6. vsz. 5. sor: *E* (áth. *festett*) *romlott,* (áth. *nem igaz*) (fölte, áth. *kiélt*) (fölte) *lejárt világba;* 6. vsz. 7. sor: (áth. *Alfonz uré most az*) (fölte, beszúrva) *Hanyatlak ember és;* 6. vsz. 8. sor: (áth. *Jó, hogyha még csak Desgrieux*) (fölte) *A hős ma Alfonz, Desgrieux;* 7. vsz. 3. sor: (áth. *És Zola mester*) (fölte) *S rohadt erkölcsök;* 7. vsz. 5. sor: (áth. *S ha a többség kiáltja: éljen;*) 7. vsz. 6. sor: (áth. *Mert*) (alatta) *És népszerű* (áth. *csak az lehet*) *lesz, hírhedt;* 7. vsz. 8. sor: (alul, beszúrva) *Mihelyt* (áth. *A kis*); 8. vsz. 3. sor: (áth. *Ély*) *Lloyd;* 8. vsz. 4–6. sor: (áth. *Dalodra, úgy látszik, siket, / Hiába, nincs természetedbe' / Hiába írsz, mert*) (oldalt, beszúrva) *Akárhogy jajgatok;*

Magyarázatok: *Pindár*, Pindaros – Reviczky feljegyzései között szerepel Thébé és Pindaros mondája (PIM Kt. Analekta V. 4735/55/4).

Ovid – Ovidius (Bővebben lásd a *Diákélet* című vers magyarázataiban);

A rothadásnak neve élet. – Utalás a naturalizmus azon törekvéseire, amely szerint az életet a természettudomány módszereivel kívánja bemutatni, s az élet sötét oldalát, a nyomort és a bűnözést rajzolja meg;

Nana – Zola címadó prostituált regényszereplője;

Alfonz – Valószínűleg ifj. Dumas vígjátékának címszereplője. Az *Alfonz úr* című darabot (1874. áprilisi bemutatója után) 1885 júliusában újra adta a Nemzeti Színház;

Desgrieux, Des Grieux – Prévost *Manon Lescaut* című regényének egyik főszereplője;

A Lloyd s a Budapesti Szemle,

Akárhogy jajgatok: siket. – Az utalás nyilván a Lloyd hajózási és biztosító társaságra (melynek igazgatótanácsában ült például Jókai Mór) vagy a *Pester Lloydra*, a kormánypárti nagytőkés, német nyelvű napilapra vonatkozik, valamint az Akadémia folyóiratára, a *Budapesti Szemlére*. (Az akadémikus irodalom és az új nemzedék közti ellentétekről bővebben az *Arany Jánosnak...* című vers jegyzeteiben. Lásd a kötetben meg nem jelent, 1878-as versek közt.)

(521.)

ELŐHANG [II.] – [1885. február 22. előtt]

Változat: **A.** *Előhang* [I.], **FSZ:** OSZKKt. Fol. Hung. I. 1858/28. r.–v., 29. r.; **B.** *Előhang* [III.], **FSZ:** MSzal 1889. XII. 279–290.;

Kézirat: nincs;

Közlések: KépCsal 1885. február 22. 22. sz. 339. (*Előhang. A Szeptember című verses regényhez;* a mű 11 vsz.-át tartalmazza) **FSZ; kötetközlés:** VP 1996. (A *Szeptember* című verses regény elejeként közölve, folyamatos folytatásaként hozza az *Egy jó barátom volt...* kezdetű verset);

Szövegváltozatok: VP-kiadás: helyesírási, egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központosítási el.; óh h. végig ó; 2. vsz. 1. sor: Elszállott h. *Elszállt*; 2. vsz. 2. sor: El a virágtalan

h. *El egy virágtalan*; 6. vsz. 6. sor: Nyavalgás h. *Nyavalygás*; 7. vsz. 7. sor: hirhedett h. *hírdett*; 10. vsz. 4. sor: *Nótám nem röpke, szaggatott*.

(522.)

***ELŐHANG [III.]** – [1885]

Változat: A. *Előhang* [I.], **FSZ:** OSZKKt. Fol. Hung. I. 1858/28. r–v., 29. r.; B. *Előhang* [II.], **FSZ:** KépCsalL 1885. február 22. 22. sz. 339.;

Kézirat: nincs;

Közlés: MSzal 1889. XII. 279–281. (folyamatos folytatásaként hozza: *Egy jó barátom volt...*) **FSZ;**

Magyarázatok: Érthetetlen, hogy Koroda honnan vehette ezt a teljesen eltérő változatot, amelynek egyetlen részlete sem azonos az ismert kéziratokkal és közlésekkel;

Asszony vagy aggszűz, kit szerettem – Utalás a kassai szerelemre, amely egy férjes asszonyhoz fűzte Reviczkyt (vö. a *Szerelmi morál* (1–3.) című versek jegyzeteivel; a *Magány* című kötet versei között), valamint a Bakalovich Emmával való kapcsolatára (lásd az Emma-verseknél);

Elhagytak húszas éveim.

A csöndesebb harminczasokba. – Az utalásból biztosan tudni, hogy a vers 1885 előtt nem születhetett.

[2. részlet]

(523.)

[EGY JÓ BARÁTOM VOLT...] – [1885?]

Kézirat: nincs;

Közlések: MSzal 1889. XII. 281–282. (mintha folyamatos folytatása lenne a *Hóst, mint ez itt...*) **FSZ; kötetközlések:** VP 1996. (folyamatos folytatása: *Hóst, mint ez itt...*);

Szövegkritikai jegyzetek: A verset Reviczky tervezete alapján választottam külön. – A datálást az utalás szerint lehetett elvégezni;

MSzal-közlés: 1. vsz. 5. sor nyilvánvaló hibáját javítottam: kedvesének h. *kedvezének*.

[3. részlet]

(524.)

***[HÓST, MINT EZ ITT...]** [I.] – [1886. december 25. előtt]

Változat: *Hóst, mint ez itt...* [II.], **FSZ:** MSzal 1889. XII. 281–282.;

Kézirat: nincs;

Közlés: Függ 1886. december 25. 356. sz. (*Mutató ily című verses regény első énekéből* címmel, folyamatos folytatása: *Ottan tudott csak megpihenni...*) **FSZ;**

A Komlós-kronológiában szerepel, a Függ-beli közlést jelzi;

Szövegkritikai jegyzet: A verset Reviczky tervezete alapján választottam külön;

Magyarázat: *viveur*, *vivör* (fr.) – élvhajász, életművész.

(525.)

[HÓST, MINT EZ ITT...] [II.] – [1886?]

Változat: *Hóst, mint ez itt...* [I.], **FSZ:** Függ 1886. december 25. 356. sz.;

Kézirat: nincs;

Közlések: MSzal 1889. XII. 281–282. (folyamatos folytatása: *Parasztfiúkkal czimborálva...*); **kötetközlések:** VP 1996. (folyamatos folytatása: *Parasztfiúkkal czimborálva...*);

Szövegkritikai jegyzet: VP-kiadás: helyesírási, ékezetbeli elt.; 2. vsz. hiányzik; 8. vsz. 1. sor: anya h. *anyja*.

[4. részlet]

(526.)

[PARASZTFIÚKKAL CZIMBORÁLVA...] – [d. n.]

Kézirat: nincs;

Közlések: MSzal 1889. XII. 281–282. (folyamatos folytatása: *Ottan tudott csak megpihenni...*)

FSZ; kötetközlések: VP 1996. (folyamatos folytatása: *Ottan tudott csak megpihenni...*);

Szövegváltozat: VP-kiadás: helyesírási, ékezetbeli elt.;

Magyarázat: A verset Reviczky tervezete alapján választottam külön.

[5. részlet]

(527.)

[OTTAN TUDOTT CSAK MEGPIHENNI...] – [d. n.]

Kézirat: OSZK Kt. Fol. Hung. 1858/34. r. (fekete tintás, a versön ceruzás jegyzetek: Napoleon-, Lermontov-, Shakespeare-idézetek (81., 55. szonett); a folytatásaként jelzett *Korongh Iván...* kézirata egészen különböző papíron **FSZ**;

Közlések: MSzal 1889. XII. 281–282. (folytatása: *Korongh Iván...*); **kötetközlések:** VP 1996. (folytatása: *Korongh Iván...*);

Szövegkritikai jegyzetek: OSZK-kézirat: a lap tetején 2 sor, valószínűleg egy előző vsz. utolsó két sora: *És jó barátul nyerte meg / Az édes jó természetet*; 1. vsz. 1. sor (áth. *Ott-érzé-magát szabadnak*); (fölte) *Ottan tudott csak megpihenni*; 1. vsz. 2. sor: *Hol a madár fész(átúrva olvas-hatatlan)(jav.)ket rakott*; 1. vsz. 3. sor: (áth. *Szavát*) *Hol a kőszikla visszazengi*; 1. vsz. 8. vsz. (áth. *Htt-volt*) *András itt volt boldog csupán*; 2. vsz. 3. sor: (áth. *Legföltebb-még*) (fölte) *Otthon csupán az olvasásba*; 3. vsz. 2. sor: (áth. *Édes*) *Üdvét még meg se kóstolá*; 3. vsz. 3. sor: *Aztán még öt, tiz* (fölte) *számos*; 3. vsz. 6. sor hiányzik; 3. vsz. 8. sor: (áth. *Vérhijas-száraz*) (alatta) *Még életében múmia*; 4. vsz. 3. sor: *A* (alatta, beszúrva) *néma, zárkózott szíveknek*; 4. vsz. 4. sor: hiányzik; 4. vsz. 6–8. sor között: a sor törölve, de nincs helyette új verzió (áth. *Andrásnak is-kitör*) (áth. *láng-heve*);

Szövegváltozatok: MSzal-közlés: központosásbeli, ékezetbeli elt.; 1. vsz. 5. sor: *Kivágyódott fölmelegedni*; 2. vsz. 3. sor: *Otthon h. Olyat*; 2. vsz. 4. sor: *Lelt még, ami vígaszhozó.*; 2. vsz. 5. sor: legcsöndesebb h. *legrejtettebb*; 2. vsz. 6. sor: *avagy h. hogy*; 3. vsz. 2. sor: *Az évek egyre-másra teltek*; 3. vsz. 5. sor: *sosem h. soh'sem*; 3. vsz. 6. sor: *Ilyesre csak szép férfi termett*; 3. vsz. 7. sor: *Így lett a Don Juan fia*; 4. vsz. 3–4. sor: *Vagy nem lehet az ily szíveknek / Érezni titkolt vágyakat?*; 4. vsz. 5. sor: *Óh ők h. Nem! Ók*; 4. vsz. 6. sor: *Andrásnak már elkésett vele*;

VP-közlés: központosásbeli, ékezetbeli elt.; 1. vsz. 5. sor: *Kivágyódott fölmelegedni*; 2. vsz. 3. sor: *Otthon h. Olyat*; 2. vsz. 4. sor: *Lelt még, ami vígaszhozó.*; 2. vsz. 5. sor: legcsöndesebb h. *legrejtettebb*; 2. vsz. 6. sor: *avagy h. hogy*; 3. vsz. 2. sor: *Az évek egyre-másra teltek*; 3. vsz. 5. sor: *sosem h. soh'sem*; 3. vsz. 6. sor: *Ilyesre csak szép férfi termett*; 3. vsz. 7. sor: *Így lett a Don Juan fia*; 4. vsz. 3–4. sor: *Vagy nem lehet az ily szíveknek / Érezni titkolt vágyakat?*; 4. vsz. 5. sor: *Óh ők h. Nem! Ók*; 4. vsz. 6. sor: *Andrásnak már elkésett vele*;

Magyarázatok: A MSzal és a VP-közlés néhány sorral bővebb változat, mint a kéziratos főszöveg. – Felmerülhet a gyanú, hogy Koroda esetleg „kipótolta” a nála őrzött Reviczky-kézirat hiányzó részeit;

jour fix (fr.) – Délutáni társas összejövetel a lányos házaknál.

[6. részlet]

(528.)

[KORONGH IVÁN...] – [d. n.]

Kézirat: OSZKKt. Fol. Hung. 1858/27. r–v. (fekete tintás és ceruzás; érthetetlen, hogy a javított, de általában jól olvasható kéziratot hogyan sikerült az eddigi kiadásokban annyira hibásan közölni) **FSZ**;

Közlések: MSzal 1889. XII. 279–280.; **kötetközlések:** VP 1996. (cím n., megj.: a töredéket a kéziratból írta le);

Szövegkritikai jegyzetek: OSZK-kézirat: 2. sor: (áth. *Egész*) (áth. *Reggeltől-estig*) (fölötte) *Egész nap mást se tesz: vadász*; 3. sor: (A melyre nő) (jav.) *Melyet fölver*; 13. sor: *De* (áth. *kezét*) *az erdőben*; 21–22. sor között: *Tüntessen azzal*; 24. sor: *Csak ön* (jav.) *Magára*; 26. sor: *Csak vágy*(beszúrás)aktól; 28. sor: *zárj be* (áth. *némán*) (fölötte) *szóltan*; 30. sor: (áth. *Visseld*) (alatta) *Czipeld*; 31. sor: *Jajszó nélkül* (fölötte) *tlanul*; 32. sor: (áth. *Sose*) *Góg, a mely* (alatta olv. írás); 34. sor: *A míg csak él* (alatta olv. írás); 41. sor: *Csak hús* (alul, beszúrás) *és vér*;

Szövegváltozatok: MSzal-közlés: kiemelésbeli, kis-nagybetűs, egybe-külön írásmódbeli, központosábsbeli elt.; 18. sor: *Anyjára üt és nem én reám*; 31. sor: *Jajszó nélkül h. Jajszótlanul*; 33. sor: közömbös h. *nyugalmas*; 34. sor: *Amíg h. Ó, míg*; hiányzik az 1., 3–5., 8., 16., 19–27., 36–40., 44. sor;

VP-közlés: helyesírási, ékezetbeli, központosábsbeli elt.; 5. sor: oly h. *olyan*; 16. sor: hiányzik; 19. sor: *kommába h. komákhöz*; 21. sor: *léhaságon h. tréfaságon*; 23. és 24. sor fölcserélve; 24. sor: *Egy [...] ne találjon*; 26–27. sor: hiányzik; 31. sor: *Jajszó nélkül h. Jajszótlanul*; 33. sor: közömbös h. *nyugalmas*; 34. sor: *Amíg h. Ó, míg*; 36–39. sor: hiányzik.

[7–12. részlet: külön versként felvéve (felsorolásukat lásd a *Szeptember* című verses regény bevezető magyarázataiban).]

A JEGYESEK

(529.)

I. [KÖNYVES ANDRÁS SZÓRAKOZOTTSÁGA...] – [d. n.]

(530.)

II. [A PÁRKBA' JÁR, MEGÁLL...] – [d. n.]

Kézirat: OSZKKt. Fol. Hung. 1858/5. v. (lila tintával, a rectón az *Elveszett idők*. (1877. jul. 23.) című vers) **FSZ**;

Kötetközlés: VP 1996. (*Jegyesek* címmel);

Szövegkritikai jegyzetek: OSZK-kézirat: I. 4. sor: (áth. *Kérdi hol van s-ker*) (mellette) *Sokszor keresi, hogy hol a*; (alatta) *Keresi és nála van a kréta*; 5. sor: *Sokszor, ha kimegy az iskolából* (fölötte) *Pedig ott van a kezébe* (alatta, áth. *Kalapját a-ka*) (mellette, áth. *Sokszor-kalapját*); 6. sor: *A kathedrán* (áth. *felejtí*) *marad a kalapja*; 7. sor: (áth. *Az-össz*) (mellette) *A sok gyerek pedig összebámul*; 8. sor: *S háta mögött* (alatta) *mind a bolondos tanárt* (fölötte) *a tanárt kaczagja* (fölötte, áth. *Soha ilyen sült bolondot mondott*); II. 1. sor: *A párkba'* (áth. *sétát*) *jár, megáll*; 3. sor: (áth., olvashatatlan sor) (fölötte) *Olykor a padról* (áth. *és-olykor*) *lehajolva*; 5–6. sor: (áth. *Aztán eltörüli megint / Fejét két tenyerébe hajtja*); 5. sor: (áth. *Egyszer*) (áth., fölötte *Olykor*) (beszúrás) *Aztán sohajt s föl néz az égre*; 6. sor: *Majd meg* (áth. *feje*) *lehajtvá tenyerébe*; 7. sor: *Fejét, s a* (áth. *porba*) *néz soká*; 8. sor: *És* (beszúrva) *írja, (tintafolt)re írja, (áth. írja): H. (áth. HH.)* 9–16. sor: (áth. *De fölzavarják álmiból / Uszálysugós, könnyü léptek /*

És csengő női hangok. (áth. András fölébred) / Ót fölzavarják álmiból. -- / Fölnéz, bámul, de föl nem ébred / (áth. S-nem (áth. tud) (fölötte, áth. szót) telni hangot. / „Hogy van (áth. kedves) tannár úr?” = „Merci, jól.”;

Szövegváltozatok: VP-kiadás: hol figyelembe veszi a kézirat áthúzásait és javításait, hol

pedig nem; **I.** szakozásbeli elt.; 6. sor: kathedrán h. *katedrán*; 8. sor: bolondos h. *bolond*;
II. szakozásbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.; a 8. sor utáni áthúzott sorokat főszöveg-
ként közli.

(531.)

A JÓ LELKIPÁSZTOR (*Tanulságos történet, két fejezetben*) – [d. n.]

Kézirat: OSZKKt. Fol. Hung. 1858/43 . r. **FSZ** (A cím és az alcím után: „Irta: *Reviczky Gyula.*”);

Kötetközlés: VP 1996. (megj.: a töredéket a kéziratból írta le);

Szövegkritikai jegyzetek: VP-közlés: ékezetbeli, központosásbeli kül., 15. sor: lánszót
h. *lánykát*;

Magyarázat: *lánszót* – azaz: leányzót.

(532.)

***[A KÖLTÉSZET A SZÍVBE LOPVA...] – [1886?]**

Kézirat: PIM Kt. Analekta V. 4735/38/26. r. (lila tintával, tépett lap, alja hiányzik, felső
jobb sarka hiányzik, a lap kettétépvé) **FSZ**;

Magyarázat: A vers bizonyosan a *Petőfi szobra előtt [I.]* című vers írása kapcsán keletkezett
(lásd a kötetben meg nem jelent, 1886-os versek között).

(533.)

***[A KÖLTŐ ISTENEK KEGYELTJE] – [1886?]**

Kézirat: PIM Kt. Analekta V. 4735/53/2. (lila tintás kézírás, hosszú kutyanyleven) **FSZ**;

Szövegkritikai jegyzetek: PIM-kézirat: 1. sor: *nézz le* (alatta áth. *Szembe néz*) *ránk*; 5. sor:
a dalnok (alatta, átírva költő); 16–17. sor között: (áth. *Igy jósolta éneked*);

Magyarázat: A vers bizonyosan a *Petőfi szobra előtt [I.]* című vers írása kapcsán keletkezett
(lásd a kötetben meg nem jelent, 1886-os versek között).

(534.)

***[ÁBRÁNDOS LÁNYOK...] – [d. n.]**

Kézirat: PIM Kt. Analekta V. 4735/38/6. v. (fekete tollas) **FSZ**;

Szövegkritikai jegyzet: PIM-kézirat: 3. sor: (áth. *jobb nem ismerni*) (alatta) *De kerüljétek
a költőt magát.*

(535.)

***[FEKETE SZÍNBEN LÁTOM A VILÁGOT...] – [d. n.]**

Kézirat: nincs;

Közlés: MSzal 1889. XI. köt. 562. **FSZ**;

Magyarázat: A verset Reviczky Dóczy Lajosnak írta, az elveszett vers töredékét Koroda
Pál közölte: „A Dóczyhoz írt költői levelet ekkép tervezte...” – A vers formai megoldásai és
kidolgozatlansága kétségeket támaszthatnak Reviczky szerzősége ügyében.

ZDENKO GRÓF [1–2.] – [d. n.]

(536.)

[1.] [KINT ŐSZI SZÉL ZÚG, BENT AZ ÓRA...] – [d. n.]

(537.)

[2.] [MÍG KOCSI, PÁHOLY, LÓ FUTOTTA...] – [d. n.]

Kézirat: nincs;

Kötetközlések: Kor. 1902. (nincs külön alcímekkel tagolva, *Töredékek* cikluscím alatt) **FSZ**;

Paku 1944. (nincs külön alcímekkel tagolva, *Töredékek* cikluscím alatt, a Kor. 1902. megjegyzéseinek közlése); VP 1996. (*Zdenko gróf* címmel);

Szövegváltozat: VP-kiadás: Zdenko végig *Zdenko*; szakozási, egybe-külön írásmódbeli, helyesírási, kiemelésbeli, központosásbeli, ékezetbeli elt.; 4. vsz. *chic* h. *sikk*;

Magyarázatok: Koroda visszaemlékezése szerint a töredék a *Festett ideál* című költői elbeszélésnek a folytatása lett volna. „Szól ez elbeszélés az ábrándos költőről, ki Lenórát eszményi szerepekben látja és rajong érte. De mikor ideálja a színpad festett világán kívül, a valóságban ismeri meg, kegyetlenül kiábrándul. Diadalmas vetélytársa, Zdenko gróf ábrándítja ki” – emlékezett Koroda. A vers egyébként személyes élményből táplálkozott. Lenórát Haffner [máshol ugyanő „Haufner”-ként emlegeti] Krisztináról, a pozsonyi színház naivájáról mintázta, akiről Koroda így emlékezett: „Míntha még most is látnám magam előtt Haffner Krisztinát, mint a »Messinai hölgy« Beatricéjét.” (*Magyar Szalon* 1889. XI. köt. 555.) Zdenko gróf alakját pedig egy korabeli pozsonyi aranyifjú alapján formálta meg, aki a 80-as években hitelügyletei és csalásai miatt Amerikába menekült. Koroda Pál szerint barátja a verset akkor kezdte írni, mikor *A Hon* szerkesztőségében meghallotta volt vetélytársa viselt dolgait és értesült az ellene indított törvényszéki eljárásról. „A félelmes vetélytárs ily siralmas letörése felkavarta a költő régi érzéseit és ez érzések hatása alatt kezdte meg új költői elbeszélését” – állította Koroda;

S. Varga Pál szerint Paku Imre – Koroda szóbeli közlése alapján – ismerte a cselekmény vázlatát, így Varga Pál – a kézirat alapján – más vsz.-tagolást érvényesített. A kéziratot azonban én nem találtam, és S. Varga Pál sem adja meg a jelzetét;

chic, *sikk* (fr.) – Kellem, báj;

Alkibiád, Alkibiadész (i. e. 450–404) – Athéni politikus és hadvezér;

Szakirodalom: Kor. 1902. 379–382.

NÉMET NYELVŰ VERSEK ÉS NÉMET TÖREDÉKES VERSEK

Ebbe a fejezetbe kerültek Reviczky németül írott versei és verstöredékei, kronologikus sorrendben. Egy éven belül a költemények a versek megírása, illetve megjelenési sorrendje szerint, ábécérendben következnek, ahol pedig ez nem deríthető ki, a datálható verseket követően szerepelnek, ábécérendben. (A besorolásnál a kezdő évet vettem figyelembe.) Az eddig ismeretlen szövegű versek a főszövegben kijebb, balra zárva szedve szerepelnek, a jegyzetekben pedig a cím előtti * utal rájuk.

Reviczky német nyelvű verseinek egy részét Anastasius Grünnek (1806–1876) küldte el, Rudolf Gottschallnak (1823–1909) pedig a szerkesztésében álló *Dichterstimmen aus Ö[Oe]sterreich–Ungarn* című lapba ajánlotta fel költeményeit és műfordításait. Hogy Reviczky miért épp Gottschall és Grün választotta versei bírójául, nem tudjuk. Grün neve nyilván teljesen egyértelműen juthatott eszébe – a magyar Arany János mintájára – mint az osztrák irodalom legnevesebb és legelismertebb élő költője. Gottschall verseit – ha máshonnan nem, de a *Sonntags-Blatt* hasábjairól jól ismerhette, hiszen a költő 1875-től a lap állandó szerzőjének számított.

A legendával ellentétben Grün udvarias, de tulajdonképpen elutasító válaszelevelt fogalmazott, melyben türelemre és további tanulásra intette a költőt. A levél ma is olvasható az OSZK Kézirattárában (1874. november 16. – Levelestár), de közölte Farkas Gyula is. (Gyula von Farkas: *Reviczky's deutsche Dichtungen. Aus den Forschungsarbeiten der Mitglieder des ungarischen Instituts und des Collegium Hungaricum in Berlin*. Berlin–Leipzig, 1927. 1–10.) (A levél szövegét, illetve a nyelvválasztás okairól bővebben lásd a kötet bevezető tanulmányában.)

Ha a német nyelvű költészetről Reviczky lemondott is, jóformán összes kortársa leírta, hogy valóban anyanyelvi szinten tudott németül, nagyon szerette ezt a nyelvet, s kedvvel színesítette beszédét egy-egy német mondással vagy valamely német klasszikus író szállóigévé vált idézetével. Németül írt verseit és műfordításait élete utolsó éveiben szedte elő újra, amikor az 1883–1885 közötti évek nyomora arra kényszerítette, hogy kedve ellenére vidéken, Kassán vállalja a német nyelvű *Pannonia* felelős szerkesztői állását.

Reviczky német verseit eddig nem közölték, mert azokat elveszettnek gondolták, aki pedig tudott meglétükről, egyéb indoklás alapján tekintett el közlésüktől. „Német nyelvű verseit nem közöljük. Részint azért, mert e sorozat újabb kori költőinknek eddig csak magyar nyelvű szövegeit vette föl. Részint pedig azért, mert e német nyelvű versek, melyek nagyobbrészt Reviczky ifjú éveiből valók, többségükben a kezdetlegest is alig haladják meg a nyelvi-művészi színvonal tekintetében. Nem vettük föl magyarról németre való fordításait sem. Ezek közül egyik-másik ugyan művészi színvonal tekintetében jobbnak látszik eredeti német verseinél, de a mértéket ezek is alig ütik meg” – áll Németh G. Béla Reviczky-kiadásának utószavában. (*Reviczky Gyula vegyes költői és prózai művek*. 2. köt. Bp., 505.) A kiadástörténet részletesebb elemzését (benne a német nyelvű versek publikálásának elhagyását) lásd a bevezető tanulmányban.

A német verseket és töredékes költeményeket végül is azért nem soroltam be a magyar nyelvű versek közé, mert tervei szerint Reviczky is külön kötetben kívánta azokat megjeleníteni. A német nyelvű kötet anyaga ugyan csak töredékesen, de német nyelvű verseskötetének tervezett tartalomjegyzéke fennmaradt egy dátum nélküli, 1874-es, Korodának írt levelében. (OSZKKt. Levelestár, a kézirattári rájegyzés szerinti 47. levél) A német nyelvű

verseknél és a *Csak címről ismert versek...* fejezetben mindenhol jelöltem, ha a vers szerepelt ebben a tervezetben.

A kéziratot, eddig meg nem jelent versek olvasatát Németh S. Katalin, Zakar Péter és Ujváry Gábor javította végig és több – általam megoldani nem tudott – kifejezést is ők fejtettek meg.

A versek magyar nyelvű értelmezésében és fordításában Kékesi Katalin volt segítségemre. Schein Gábor a *Herbst* című vers műfordítását kifejezetten a kötet számára alkotta meg.

A NÉMET VERSEK MEGJELENÉSI HELYEI

A mai ismeretek szerint Reviczky német versei életében négy sajtóorgánumban jelentek meg: a temesvári, német nyelvű *Sonntags-Blatt* (később: *Sonntags-Blätter*), az osztrák *Dichterstimmen aus Ö[Oe]sterreich–Ungarn*, egyetlen alkalommal a budapesti akadémikus irodalom idegen nyelvű orgánumban, az *Ungarische Revue*-ben és a kassai német nyelvű *Pannonia* lapjain. Mivel azonban a magyarországi német nyelvű sajtóanyag csak töredékesen feldolgozott, valószínű, hogy még több német nyelvű Reviczky-közlemény felbukkanása várható az alap kutatások nyomán.

A *Sonntags-Blatt* című temesvári irodalmi hetilap egész hosszú ideig élő lap volt (1870–1887), s kizárólag német nyelvű szépirodalmat hozott. Reviczky – akit mindig Julius von Revitzkyként tüntettek fel – először 1875 decemberében publikált a lapban, tehát szinte azonnal felvette a kapcsolatot az újsággal, amint novemberben Dentára érkezett nevelőnek. Ebből úgy tűnik, hogy a német költőségről ekkor még semmiképpen nem mondhatt le.

Az osztrák *Dichterstimmen* viszont csupán két évet élt meg, s feladatának érezte, hogy az összmonarchia területéről szemlézzen a cseh, a szlovák, a román, a horvát stb. szépirodalomból és irodalmi életük híreiből. Gyakran mindkét nyelven, azaz az eredetiben és a német fordításban is adták a közölt verseket.

1878-ban a *Dichterstimmen*-ben megjelent az a hír, hogy Reviczky művei a rendkívül nagy nevű, 1832-ben alapított berlini *Magazin für die Literatur des Auslandes* lapjain is napvilágot láttak. A nekrológok és az emlékezők (pl. Milkó Izidor) sora gyakran felemlegette ezt a dicsőséget, de az igazság az, hogy Reviczkytól sem eredeti, sem fordítás nem jelent meg a folyóiratban. A Reviczky-műveket a két világháború között már Farkas Gyula sem találta, de 2002-ben – baráti szívésségből – Szilágyi Márton újra kontrollálta s megerősítette, hogy az illető időszakban nem található Reviczky-vers a lapban. A folyóiratban a magyar irodalmi ügyekről korábban főleg Kertbeny Károly, az 1870-es évek közepétől pedig Láng Lajos tudósított: Mint a *Figyelő* kishíre írta: „Cikkében, mely a külföld számára jól van írva, röviden kiterjeszkedik mind tudományos, mint [!] szépirodalmi mozgalmainkra; bemutatja jelesebb termékeinket, folyóiratainkat, lapjainkat stb. és előnyösen említi fel mindazon törekvéseinket, melyeket Kertbeny, a magyar irodalom egyedüli ismertetője nagy Németországon, sohasem szokott számba venni, midőn a »Magazin« hasábjain irodalmunkról beszél »európai színvonalról«. Láng igen jó szolgálatot tesz nekünk a külföldön...” (*Figyelő* 1874. február 22. 8. sz. 72.) Farkas Gyula mutatta ki azt is, hogy Reviczky éppen akkor került volna kapcsolatba a folyóirat szerkesztőségével, amikor 1880-ban a német színház játékgengelyének megvonását követően óriási indulatok feszültek egymásnak: a magyarországi németiség erőszakos magyarosítással vádolta a magyar kormányt. A kérdés tárgyalásába a berlini folyóirat is bekapcsolódott, amikor egy névtelen szerzőjű cikkben (*Deutschenhetze in Ungarn*) nemcsak a magyar kormány politikai lépései ellen emelte föl

a szavát, de egyben jó időre a magyar irodalmat is negligálta. (Gyula von Farkas: *Reviczkys deutsche Dichtungen. Aus den Forschungsarbeiten der Mitglieder des ungarischen Instituts und des Collegium Hungaricum in Berlin*. Berlin–Leipzig, 1927. 7–8. – Vö. a *Politikus nemzet* című vers idevonatkozó magyarázataival – lásd a kötetben meg nem jelent, 1884-es versek között).

Az *Ungarische Revue*-be, az Akadémia idegen nyelvű, elegáns kiállítású kiadványának oldalaira tulajdonképpen Arany János neve juttatta be Reviczkyt, mivel itt közölték Reviczkynek az *Ágnes asszony* című Arany-ballada német fordítását. Úgy látszik tehát, hogy az akadémiai körökben Arany személye és műve – legalábbis erre a rövid kitérőre – erősebb érvnek mutatkozott, mint a Reviczky munkáival szembeni – ki nem mondott, de azért érvényesített – bojkott.

A negyedik orgánium, ahol Reviczky német nyelvű versei megjelentek, a kassai *Pannonia* volt, ahová Reviczky felelős szerkesztőnek érkezett 1885. szeptember közepén, bár neve először szeptember 4-én jelent meg a lapban egy Endrődi-versfordítás alatt. Szeptember 11-i levelében jelentette be ugyanis Justhnak, hogy: „A kassai útra való készülődések minden érkezésemet elrabolják. N[ota]. b[ene]. csak 14–15-én utazom s akkor mielőbb értesítem.” (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 3. levél) A kassai tartózkodás azonban csak pár rövid hónapig tartott, 1886 elején Reviczky már újra Budapesten volt.

Németnyelvűségéről, költői nyelvválasztásáról lásd még a *Műfordítások* című fejezetet, valamint: Császtvay 1999.

(538.)

*HERBST [I.] – [1873/1878]

Változat: *Herbst* [II.], **FSZ:** Pannonia 1885. október 2. 112. sz.;**Kézirat:** PIM Kt. Analekta V. 4735/38/1. (fekete tollas tisztázat, de az iskolás szépírásról nem dönthető el egyértelműen, a fiatal Reviczkyé-e vagy Koroda másolata; a 4 oldalas kézíraton az 1. lapon: a *Du bist wie eine Blume* című Heine-vers eddig kiadatlan fordítása, a 2. lapon: a *Toncsinak* című, eddig kiadatlan vers, a 3. lapon: az *Őszkor* című Lenau-vers fordítása) **FSZ**;**Közlés:** 1. Dichter-Stimmen aus Oesterreich–Ungarn 1878. 2–3. sz. 21.;**Szövegkritikai jegyzet:** a keletkezés dátumát Reviczky a *Pannonia*-közlés alá írta;PIM-kézirat: 2. vsz. 1. sor: *Sie welken auch!* (áth. *was weinst du Herz?*) (ceruzás jav. fölötte) *rieflichen auch*;**Szövegváltozat:** Dichter-Stimmen-közlés: központozásbeli, kis-nagybetűs írásmódbeli, kiemelésbeli elt.; 1. vsz. 4. sor: *Zur Erde rauschend gefallen.* 2. vsz. 1. sor: *Sie welken auch! was weinst du Herz?*;**Magyarázatok:** Koroda ismerte a verset, hiszen egy keltezetlen válaszlevelében felsorolta a Reviczky által elküldött verseket, s a listában szerepel ez a cím is. (OSZKKt. Levelestár, a kézírattári számozás szerinti 29. levél);Schein Gábor műfordítása (a verset a *Dichter-Stimmen*-közlés alapján fordította magyarra 1999-ben):

Ősz

*Nézd a kertet, hervadt, borús,**Nehéz köd ül ágain,**Egy száraz levél épp lehull,**Őszre jár, már hullna mind.**S hulltukon most is sír a szív.**Ó drága ifjúi álom,**Elmúlt a kedv, a vágy, a szín,**Halk szél neszez az ágon.*

(Schein Gábor megjegyzése: Reviczky műfordítása megpróbál ugyan igazodni a hang-súlyos kétütemű verselés Arany János-i tradíciójához, de ez mégsem sikerült túlzottan.)

(539.)

*HERBST [II.] – [1873/1885]

Változat: *Herbst* [I.], **FSZ:** PIM Kt. Analekta V. 4735/38/1.;**Kézirat:** nincs;**Közlés:** Pannonia 1885. október 2. 112. sz. **FSZ**;**Magyarázatok:** A vers változatát a *Dichter-Stimmen* folyóiratközlés alapján Schein Gábor fordította magyarra, lásd a *Herbst* [I.] jegyzeteiben.

(540.)

***STAMMBUCHBLÄTTER** – [1873/1874?]

Kézirat: nincs;

Szövegkritikai jegyzet: A datálást az életrajzi események ismeretében végeztem el;

Magyarázatok: A versből ma csak 3 sort ismerünk. Címzettje Bezegh Berta;

Reviczky keltezetlen, 1874 május–júniusában írott levelében írta Korodának: „Szerelmes vagyok ismét! Szerelmes fülig s képzelem, hogy szeretve is vagyok (meddig? [...] arra gondolni se merek.) – Különös! Mielőtt tudtam, hogy ő létezik e világon, megírtam keresztnevét egyik gyöngébb versemben (Stammbuchblätter) s azt hogy – a mí valóban – kacér. Csakhogy ő naív-kacér. Babonáim közé tartozik, hogy a költő jós (vates.)” (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári számozás szerinti 47. sz. levél) Ugyanebből a levélből tudjuk, hogy Reviczky a verset beválogatta volna leendő német nyelvű verskötetébe;

Koroda későbbi válaszlevelében említette a verset: „Biz az a »Stammbuchblätter« gyönyörű költemény. Különösen az a strófa: Der letzte Blatt war angeschaut (Ha nem korrekten idézek, onnan következtesd, hogy verseidet mind kívülről (Vutki [Koroda iskolatársra – Cs. T.] szerint betéve) tudom, s nem keresgélek)” (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári számozás szerinti 17. levél);

Koroda egy másik, keltezetlen válaszlevelében is felsorolta a Reviczky által elküldött verseket. A listában szerepel ez a verscím is. (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári számozás szerinti 29. levél);

Egy keltezetlen levelében Koroda visszaküldte a kapott verset Reviczkynek: „Itt küldöm Stambuchblätter [!], Noch einmal, Ihr Tage című verseidet. »Würmer kleine Welt«et nem küldted el, csak egyszer futólagosan olvastad el.” (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári számozás szerinti 47. levél) – A vers azonban mára elveszett;

Reviczky Bezegh Bertával való kapcsolatáról bővebben a *Noch einmal* című vers magyarázataiban.

A két sor nyersfordítása:

A gyönyörű fiatal Berta figyel

Odakinn a hűvös estében.

[...]

Ránézett az utolsó lapra.

AUF DIE ALTEN TAGE

(541.)

*I. [EIN SIECHER WEIBEN[!] OSTERN...] – (1874. január 25.)

(542.)

*II. [AM STROH DAS AUGE GLÄSERN...] – (1874. január 25.)

Kézirat: Levélben, 1874. január 25. (Reviczky – Korodának, Garam-újfalu, OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 4. levél) **FSZ**;

Szövegkritikai jegyzet: Az I. vers címében a kéziratban a helytelen ragozású Weiben alak szerepel a helyes *Weiber* helyett; 2. vsz. 3. sor: az utolsó szó kiolvashatatlan;

Magyarázatok: Reviczky a következő kéréssel küldte el Korodának a verset: „Kóstolora még egy pár német versemet. – Kritikáid kérlek írd meg, mi az első kettőnek tartalmasságában. – Az elsónél lélektanilag is –”;

Koroda egy keltezetlen válaszlevelében felsorolta a Reviczky által neki elküldött verseket. A listában szerepel ez a verscím is. (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári számozás szerinti 29. levél) Egy másik levelében pedig azt írta: „»Auf die alten Tage« oly nehezen érthető, mint a Gáspár némely verse. Ha nem tévedek, tartalma ez: A vén Koldusasszony megismeri egy aggban volt kedvesét, s midőn ez az oltárhoz akarja vezetni, meghal. A kidolgozás nagyszerű. Egészen olyan hangulat, mint Heine Romanzerójában.” [Utalás Heine 1851-es kötetére, a *Románcok könyvére*, melyben a halállal való viaskodás az egyik alapmotívum. – Cs. T.]

Reviczky a verset beválogatta volna leendő német nyelvű verskötetébe. (Lásd Reviczky d. n., 1874-es, Korodának írt levelét, melyben megadta a beválogatandó költemények listáját. OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 47. levél);

A nem teljesen érthető s – főleg a második vers esetében – némileg zavaros értelmű versek nyersfordítása (Kékesi Katalin):

A régi napokra

I.

Egy beteges némbor

Morzsolja a húsvéti rózsafüzért

Rettenetes nevetéssel,

Körülötte ragyog a reggel.

Ünnepélyes nyüszítő hangokkal

Zeng az Agnus Dei.

A nevető asszony

Dühösen szorítja ököibe kezét.

Mutatja fekete fogait,

Sovány, ijedt arcát,

Aszott kezével fenyveget

A cikázó reggeli fényben.

*Tekintete egy aggastyánéval találkozik,
Hosszasan nézi,
Majd csendesen tovább megy
S egy sarokban hangosan zokog.*

II.

*A szalmán a tekintet üveges
És az arc oly sápadt,
A vén szajha hétrét görnyedve
Elhagyja a kórházat.*

*Ma hozták be
Menyasszonyi pompával
Félmeztelen [...].vel
Férje mellé zuhan.*

*A vőlegény türelmetlenül
Teszti a szépet a nőcskének,
Mit suttog neki oly halkán?
Ő pedig elnyúl s meghal.*

Agnus Dei (lat.) – 'Isten báránya'. Krisztust hívta így Keresztelő Szent János (Ján 1,29). A katolikus liturgiában a miséző pap az áldozás előtt mellét verve háromszor ismétli. Zene és miséknél a kar által énekeltetett 6. részlet szavai is ezek.

(AUS) „NAMENLOSE LIEDER”

(543.)

*1. [DIE ALTE LIEBE KLINGT UND SINGT...] – [1874]

(544.)

*2. [MINUTEN HAT EIN JEDER...] – [1874]

Kézirat: nincs;

Közlés: Sonntags-Blätter 1877. augusztus 5. 32. sz. 128. (1874. alcímmel, Gyula von Reviczky aláírással) **FSZ**;

Szövegkritikai jegyzet: A két vers feltehetőleg 1874 februárjában született. A február körüli datálás a versciklus többi darabjának dátuma szerint következtethető ki (vö. a *Namenlose lieder* 4–5. datálásával);

Az 1. versben a 2. vsz. 2. sorban helytelenül áll *heiße* a *heißer* helyett;

Magyarázatok: Reviczky a *Namenlose Lieder*-ciklust beválogatta volna leendő német nyelvű verskötetébe. (Lásd Reviczky d. n., 1874-es, Korodának írt levelét, melyben megadta a beválogatandó költemények listáját. OSZKKt. Levelestár, a kéziratári bejegyzés szerinti 47. levél);

Koroda bizonyosan ismerte a verset, hiszen egy keltezetlen válaszlevelében fel is sorolta a Reviczky által elküldött műveket, s a listában szerepel ez a verscím is. (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári számozás szerinti 29. levél)

Egy másik levelében pedig hosszan elemezte a ciklus verseit, s ez alapján alkothatunk némi képet az egész ciklusról: „Eleinte azt hittem a [Nam. Lieder] ciklusa nevét onnan nyerte, mert határozatlan, homályos érzelmeket ábrázol, melyekről magad sem vagy tisztába, tehát, nem tudsz nekik nevet adni s visszapillantásod egykori érzelmeidre (de han-

gulatod szerint majd fájó, majd nevető) változó érzelmek az emberiség iránt – szóval lelki forrongásod képezik a forrást, melyből kiindulnak.

Azonban most látom, te olyanokat is felvettél közéjük, melyek a többivel semmiféle összeköttetésben sem állanak, s csak azért vannak itt, mert nem tudtál nekik címet adni. (L. 12. 21, melyekről akkor leszek bátor írni, ha kicsit felvilágosítasz, hogy mit akarsz velük kifejezni.)

Mint említém, a többinek a lelki forrongás képezi forrását, s ezt látni is valamennyire, s bár hangulatuk s tárgyuk különböző individualitásnak bélyege mindegyikén megtalálható.

Vannak, melyekben könnyes szemmel tekintesz a multra. Bevallod, hogy lelked még mindig szeret annak képeivel foglalkozni, s hogy még *szeretsz*. Igen szépek e nembn a 8. 9. Keserű ábrándok. A kedélyre valamennyi közt leginkább hatnak, s Gáspáron nem csudálkozhatom ezért. Megjárja még a 6. is, melyben az egészet szép álomnak tekinted, de még fájlalod ébredésedet.

Vannak, melyekben szemed még könnyes marad, de tagadod, hogy azért mert őt vesztetted el, de mert állítod, azért mert ő szeretni tudott, (2) s mintegy eltaszítod képét magadtul, kimondván, hogy sohasem akarod látni. (1) Ezek a gyengébbekhez tartoznak, kivált a 3-ik, melyben alig van gondolat.

Fájdalmaid érzéketlenségbe, könnyeid gúnykacajba kezdenek átmenni. A 11ben szerelmed egész keserősége ki van fejezve, de erre épen az képesített, hogy uralkodni tudtál magadon. A fájdalom oly mély, oly igazi, hogy a benne rejlő iszonyú daemoniságot is szép, magas lélekből folyónak tekintjük. Erre ráillik amit egy másikban mondtál ki: Und wer mein Lied durchfühlet (!) ... [És ki az, aki átérzi dalom...] stb. A javítás által igen sokat nyert. (És így küldöd el annak a pápaszemes, bizonyára türelmetlen öregúrnak a költeményeidet?) [Az utalás Anastasius Grünre vonatkozik – Cs. T.] Majd a 16-ban hazudságnak nevezed azt, amit szerelmedben szentnek, igaznak tartottál – s az egykor istenített nőnek azt mondod, hogy muczikáztassa magát s főzzön... Ugy! Ugy! Te meg nem örültél miattam Opheliácskám, nincs szükséged a kolostorra – menj csak a konyhába – főzz! Ez nekem nagyon tetszik, talán mert saját érzelmemet találom benne lefestve.

Ebben már mintegy dicsekszel azzal – hogy ő oly különös módon szeretett tégedet. – s ezen még kacagsz is (A ringyót megsirattad – igazságosság!) Az előbbiben ugyazért (!), hogy ő szeretett, sírtál!

A 11ben felsőfokra hágsz. Kíváncod, nemcsak hogy halljon (!) meg (ámbar ez az iszonyú önzés is csak fájdalomnak bocsájtható meg – de ha te másokra kisebb önzés miatt „persiflage”-kat írsz, nevetséges) de legyen meggyalázva, hogy bebizonyíthasd szerelmedet. Köszönöm én az ilyen magas szerelmet! Ráfogod, hogy érzéki szerelmet érzel, s a többivel homlokegyenest ellenkező alakban fested. Ez a te dicső önzéstelenséged! Különben is erőltetett, kiálthatatlan, utálatos vers. Csak az első szakasz szép.

Vannak, melyek a világ iránti érzelmeidet fejezik ki. Az elsőről fölös volna többet mondanom annál, hogy lelki forrongásod (ha szabad ami (!) vén jó Kölcsykn szavait használni) raphaeli lélekkel való festése.

A (15) közönséges, kopott eszméjével a társasághoz való viszonyodat akarná ecsetelni. Csak az emberszeretet (másik erényed, mellyel dicsekszel) ellen bizonyítasz, midőn nyilván kimondod: Ich hass das Leben und die Menschen... [Gyűlölöm az életet és az embereket...]

A 20ik hasonlatát azonban remekül vitted keresztül. Csak ne volna reminiscencia Petőfi ismert soraira!

Némelyikben (4. 13) csak egy ügyesen átvillanó gondolat iparkodol hatni. (!) Sikerült mindakettő. (!) Én nagyon szeretem az ilyeneket, Heinében, Petőfiben (Emlékezet...) néha oly sokáig elmerengtem hasonlóké felett!

Vannak (ezek gyengék) melyek költészetedre vonatkoznak. Az egyikben (15) kimondod, hogy nem világfájdalmat zengez, a másikban hogy azt (Ich säng der Menschen Elend [Megéneklek az emberi nyomorúságot]) kimondod, hogy gúnyosan kacagsz minden felett, s mégis kívánod, hogy a kedélyre, szívre hasson, majd szörnyű fájdalomdrul beszélsz (19), majd azt mondod, hogy semmi felett sem tudsz búsulni (18), az egyikben szörnyülködöl (14) afelett, hogy meg kell a világot vetned, máshol kineveted hibáidat (18)[.] Ha az egyik egészen ki nem zárna a másikat, (azt mondanám, s ha a ciklus az volna, aminek előbb tartottam, hogy forrongásodat festik – így képtelenségek.

Aztán ha másokat mít önösöknek nevezesz, mert a világtul elvágynak, te aki mocsárnak nevezed, kimondod hogy gyűlölöd, mi vagy? – A 17 semmi.” (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári számozás szerinti 51., datálatlan levél);

Kékesi Katalin nyersfordítása:

A névtelen dalokból

1.

A régi szerelem csilingel, énekel

Ismét a lelkemben.

Lágy melódiai azonban

Hangosabbak, mint a régi dalok.

Oly régi, mint az emlékezet,

Mely lehűti a forró szenvedést,

Oly régi, mint az a földi lény

Aki először érzett szerelmet.

2.

Percei vannak mindenkinek,

Mert könyörgi a halált.

Az örület gúnyos nevetéssel

Járja át a lelkét.

Percei vannak mindenkinek,

Mivel álmában tűnődik

Míg csak a forró könnyecsepp

Arcán le nem pereg.

A 2. vers műfordítását *Hogy elmúlásra vágyunk...* címmel Feleki Sándor adta (*Magyar Szalon* 1890/91. XV. 351.):

Hogy elmúlásra vágyunk,

Van olyan pillanat.

Az örület szívünkben

Sötét vetést arat.

Hogy álmatag tépelődünk,

Van olyan pillanat,

Míg forró köny lecsordul

A szempillák alatt.

A 2. verset (magyarul) teljes egészében idézte Ady Endre a *Nyári estén* című írásában, s ezzel a szakirodalomban egy máig élő legenda született. Vezér Erzsébet ugyanis – Komlós Aladár vélekedését elfogadva és továbbfejlesztve úgy tartotta, hogy Ady Endrének a *Nyári estén* (1898) című írásában a kétszakos vers nem Reviczky költeménye, hanem Ady írta Reviczky modorában. (AEÖPM *Újságcikkek, tanulmányok I. 1897. szeptember–1901. május*. S. a. rend. Vezér Erzsébet. 2. kiad. Bp., 1990. 23–26. és 717.) – Az igazság tehát valamivel bonyolultabb, hiszen a verset Reviczky írta, és mégsem ő: Ady Endre a Feleki-féle fordítást idézte (némi ékezetbeli eltérésekkel), mely a *Magyar Szalon* hasábjain jelent meg *Hogy elmúlásra vágyunk...* címmel. (*Magyar Szalon* 1890/91. XV. 351.)

NAMENLOSE LIEDER [4–5., 17.]

(545.)

[4.] *[WOZU DENN EINE BLONDE LIEBEN?] – (1874. február 16.)

(546.)

[5.] *[DU STEHST BEIM OFFNEN FENSTER...] – (1874. február 16.)

Kézirat: Levélben, 1874. február 16. (Reviczky – Korodának, Garam-újfalu, OSZKKt. Levelestár, a kéziratári számozás szerinti 5. levél) **FSZ**;

Magyarázatok: Reviczky a következő megjegyzéssel küldte el Korodának a verset: „Itt köldök még két költeményt a készülő cyclusból.”;

Reviczky a verset beválogatta volna leendő német nyelvű verskötetébe. A vers címéhez egy megjegyzést illesztett: „Ez is oly különös jóshang.” (Lásd Reviczky d. n., 1874-es, Korodának írt levelét, melyben megadta a beválogatandó költemények listáját. OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 47. levél);

Reviczky a 4. verset „Wozu denn...” cím alatt említette. (Lásd ugyancsak a 47. levelet.) A 4. verset Koroda is felsorolja Reviczkynek szóló válaszlevelében, igaz, helytelen címmel („Wozu doch eine Blonde Lieben” [!]) címmel említi. (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári számozás szerinti 17. levél);

Az 5. verset – Korodával együtt – *Du stehst* címmel emlegették. A verset Koroda is felsorolta Reviczkynek szóló válaszlevelében. (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári számozás szerinti 17. levél) Egy másik, keltezetlen válaszlevelében is említi a Reviczky által elküldött verseket. A listában szerepel ez a scím is. (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári számozás szerinti 29. levél);

Kékesi Katalin nyersfordítása:

Névtelen dalok

4.

*Ugyan minek is szeretni szökrét?
Angyalfejre emlékeztetőt,
A koromfekete pokoli szerelem
Csak feketét kíván szeretni.*

5.

*Állsz a nyitott ablaknál,
Felnézel a hullámok után,
Én a Duna-parton állok
És felnézek reád.*

*Belevetem magam a hullámokba
– Tovasodornak.
Szerelmem kialszik
A nyugalom hűs kikötőjében.*

(547.)

17. *[IN MEINEM KOPFE SCHLEICHEN WÜST...] – [1874?]

Kézirat: PIM Kt. Analekta V. 4735/53/5. r. **FSZ**;

Szövegkritikai jegyzet: A vers valószínűleg 1874 telén készülhetett, mint a ciklus többi verse; (vö. a *Namenlose lieder* 4–5. datálásával!);

Az 1. vsz. 2. sorában javítottam az egyértelmű hibát: Schmerz gedanken h. *Schmerzgedanken*;

Magyarázatok: Reviczky 1874. március 18-i, Korodának küldött leveléből kiderül, hogy ekkorra már 17 darabja kész volt a tervezett ciklusnak: „Mellékelem *Namenlose Lieder* 17 versét, melyről Gáspár oly túlmagasztalólag beszél. Többet aztán nem küldök. A benyomás teljesebb lesz, ha vácációban az egész füzet költeményt egyszerre fogod olvasni. Tán már ősszel kiadom.” (A levél: OSZKKt. Levelestár, a kéziratári jelzés szerinti 15. levél, a versmelléklet kiemelve: PIM Kt. Analekta V. 4735/53/5. r.) A Reviczky-kézirat-hagyatékot Koroda Pál vagy fia, Koroda Miklós – nem túl logikus alapon – kettébontotta, így lehetséges az, hogy a levélben küldött vers különkerült;

Reviczky a verset beválogatta volna leendő német nyelvű verskötetébe. (Lásd Reviczky d. n., 1874-es, Korodának írt levelét, melyben megadta a beválogatandó költemények listáját. OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 47. levél);

A verset ismerte, és tetszett is Korodának, mint az egy d. n., Reviczkynek szóló leveléből kiderül: „Az, amelyik »*Namenlose Lieder*«-eid közt nekem az »*In meinem Kopfe*« után legjobban tetszett, mondhatom »elbolondított«, az a: *Wer wollt' immer von Lieber singen?*» [Ki akar mindig a szerelemről dalolni?] (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári számozás szerinti 17. levél) Lehetséges, hogy Reviczky időközben átszámozta a verseket, hiszen a ciklus 1–2. darabjánál idézett levélben Koroda a 17. versről csak annyit jegyzett meg: „A 17 semmi.” (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári számozás szerinti 51. levél);

Fordítások: A versnek két magyar fordítása is ismert: **1.** MSzal 1890/91. XV. 351. (*Sok fájó gondolat kereng...* címmel); **2.** MSzemle 1896. január 5. 1. sz. 4. (*A névtelen dalokból* 17. címmel).

A *Magyar Szalonban* Feleki Sándor fordításában olvasható a közlemény; a *Magyar Szemle* beli fordítójának neve ismeretlen, de valószínű, hogy Gáspár Imre, Reviczky fiatalkori költőbarátja a szerzője, mivel a közleményben csakis egészen korai, fiatalkori versek szerepelnek (amikor közeli barátságban álltak), köztük egy Reviczky német műfordításában megjelent Gáspár-vers is. Ezt a feltételezést erősíti, hogy a cikk előtt is egy Gáspár Imre-vers áll;

1. A Feleki-féle fordítás:

*Sok fájó gondolat kereng
Agyamban egyre-másra.
Költsek vagy tán ne költsek-é?...
Nincsen megnyugodása.*

*Töprengék embercél felett
S elejtem tollam' némán
Majd, mint próféta tombolnék
A nagy világ-kathédrán.*

*Harczolnék, mint egy új titán
Démonhatalmak ellen.
Úgy érzem, átsírt éjszakán
Kaczag egy éji szellem.*

*Egy új Ahasvér szellemem,
Nyugalmam nem találok.
Homályos zűrzavar gyötör
Ha rám is jó az álom.*

*De ím csendül a vészharang,
Míg vad vihar tanyáza.
A Múza az, a szende szép
Csengő hangján szólíta ép
Oltárihoz fohászra;*

2. A Magyar Szemle-beli fordítás:

*Főmben vadul kóvályganak
Bizarr, fájdalmas eszmék,
S töprenkedem, hogy költeni
Szeretnék... nem szeretnék...*

*Borongok a létcél fölött
S megfjeithetlen mered rám,
Magaslanék prófétaként
A nagy világ-katedrán.*

*Vagy küzdenék mint új titán
Egy démoni világgal.
Majd szellemek kacagnak ott
Az átsírt éjjen által.*

*Lelkem, mint új Ahasverus,
Nyugtot nemelve téved,
Sötét káosz kínozt, midőn
Ismét álmokra térek.*

*De vészharang kondul, a míg
Üvöltnek künn a vészek...
Költészet, fényes, tiszta, int
Imázni térjek be megint
A csodatévő képhez!*

(548.)

***APOTHEOSE** – (1874. március 31.)

Kézirat: Levélben, 1874. március 31. (Reviczky – Korodának, Garam-újfalu, OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 7. levél) **FSZ**;

Szövegkritikai jegyzet: a verszáró írásjelet pótoltam;

Magyarázatok: A vers nyilvánvaló Byron-hatást mutat. Reviczky a verstörödéket elküldte

Korodának: „Most még valamit Byronról. I) Ő épu gyigúnyolt minden szent érzelmet (sőt titániasabb módon) mint Heine, s nem hitt, de mi több, nem is epedett egy más, tisztább világért. II) Hősei mind nyomorultak, bűnösök, kik saját lelkületet viselik, s ezért Byron mindenütt par excellence lírikus marad. – III.) (*törlés*) Nem tettet embergyűlöletet, mintha csak ő maga emlekednék [!] fela [!] piszkon. – Ő maga magáról époly megvetőleg szól s a Childe Harold V. énekében, maga mondja, hogy ő ez a rakoncátlan ember. – IV.) Don Juan és Beppo két műve, melyekben nem találjuk Byron szellemét s mely teljesen elűt a többitől. Ezekből nemis [!] lehet itélni; bennök [a] nagy költő frivol. –

Ha ezeket nem tudtad, újra ismétlem, hogy nem értetted Byront! – Ápril 19én lesz ötven éve, hogy meghalt. – Egy pár sort itt idézek az általam irt Apotheozisából e napnak s halottjának.–” (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári számozás szerinti 7. levél);

A vers néhány sorát idézte Korompay János, mikor Reviczky satanisztikus verseinek esetleges Baudelaire-hatásáról értekezett. A vers átírásának eltérései: 1. sor: schluckzend h. *schluckzend*; 8. sor: Und ihr Dämone, war er auch ja held!... h. *Und ihr Dämone, war es auch ja (so?) hold!* (Bp., 1988. 73–74.);

Kékesi Katalin nyersfordítása:

Apoteózis

Énekel és elcsukló hangon remeg minden hatalom

Sűrű éjbe burkolódzik a kitágult világ.

Ama fő körül, mintha megvetné,

Fényes glória sugárkoszorúja világít.

Ő hallgassátok énekét az első gyilkosságról,

A bűnös szerelemről, Manfred és Harold

Gyertek trónjához, koboldok,

És ti démonok, hisz ő is hősiess volt!...

Álmukban epigonok hallgatják majd,

És fényes lesz nekik a gyötrelmes éjszaka,

Kínéznak, a homályos zugokba,

Ahol csak táncolnak, sírnak, nevetnek.

És Ahasver megpihen a rohanásban,

Enyhet talál a könnyekben.

Ebbe a tükörbe néz a zabolátlan, a kéjsóvár,

És fájaldalmában keresi a megtisztulást.

Manfred – Byron drámai költeménye és címszereplője (1817.);

Harold – Byron *Childe Harold's Pilgrimage* című költői naplójának címszereplője;

kobold (ném.) – Gonosz erdei manó.

(549.)

*MEINER COUSINE – (1874. április 17.)

Kézirat: Levélben, 1874. április 17. (Reviczky – Korodának, Garam-újfalu, OSZKKt. Levelestár, 8. levél) **FSZ**;

Szövegkritikai jegyzet: A vers 2. sorában a helyes *viel* alak helyett Reviczky *fiel*-t írt; 5. vsz. 4. sor: hemmstja h. *hemmst ja*;

Magyarázatok: Reviczky a verset a következő megjegyzéssel küldte el Korodának: „Meiner Cousine kifejezi röviden egész világnézetemet. A kedves, jó Tonsikához van írva. –” (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 8. levél.) Koroda visszaírva Revicz-

kynek hosszabban kifejthette véleményét a versről. A levél 5–6. oldala mára elveszett, így csak töredékesen ismerhetjük meg Koroda véleményét: „»Meiner Cousine« annyira szívmeghibózott, hogy objektív ítéletet nem vagyok képes róla mondani. Csak annyit, hogy nagyon tetszett! Csakhogy ebben te is más világot [...]”. (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári számozás szerinti 51. levél);

A vers címzettje Boronkay Antónia. Alakjáról bővebben a *Falun [I–III.]* (lásd az *Iffjúságom* kötet versei között) és a *Toncsinak [I.]* (a kötetben meg nem jelent, 1875-ös versek között) című versek magyarázataiban;

Reviczky ezt a német versét beválogatta volna leendő német nyelvű verskötetébe. (Lásd Reviczky d. n., 1874-es, Korodának írt levelét, melyben megadta a beválogatandó költemények listáját. – OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 47. levél);

Kékesi Katalin nyersfordítása:

Unokanővéremnek

*Igen, te olyan nemes vagy, tele hatalmas képzelettel,
Ami nekünk túl sok, mit az élet ér.
Ez minden nagy léleknek intelem,
Melyet csak a túl hangos fájdalom rombol.*

*Szeretni ott akar, hol ridegséget talál,
És pimasz gúnyt, és sekélyes enyelgést.
Keresi azt a szálát, mely összeköti a szíveket,
De tudja jól, mi a rabszolgánc,*

*Te álmodozó e fényes napokon,
Nem találasz szerelmet és elragadtatást.
Már sötétek, bolondosak a mondák,
Mint valaha Homérosz, Ossian és Nibelung...*

*Óh, ez a mi időnk volt.
Várjuk az új Don Quijote-t.
Az égből öntelt lények lakoznak,
Már nem a Krisztusisten uralkodik és irányít.*

*Egy új mítosz, Jézus és az Övéi,
A biblia csak egy jelentősebb Homérosz...
Óh hagyd a könnyeket, hagyd a hamis sírást,
A világ menetét úgysem tartóztathatod fel.*

*Az évezredek az örökös csüggedésről beszélnek,
Hallgasd meg meséjüket és nem csüggedsz.
A fájdalmat oly örökségként hordozd,
Amelyért itt a Földön nem jár elismerés.*

*Csak büszkén rejtse el a kint oly mélyen,
Mit csak hasonló szív tud megtalálni.
Ami után az ember léte óta fut,
Nem talál könnyre, panaszra.*

Ossian – Alakjáról lásd az *Arany János halálára* című vers magyarázataiban (a *Magány* versei között);

Nibelung – Német népeposz. A germán mitológia bizonyos részeit Wagner dolgozta fel operáiban.

(550.)

***NOCH EINMAL** – (1874. május 5.)

Kéziratok: **K¹** Levélben (Reviczky – Koroda Pálnak, 1874. május datálású levélhez csatolva, OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 47. levél); **K²** Levélben (Koroda – Reviczkynek, d. n. – a vers Koroda kézírásos másolatában, OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 47. levél, a rectón a *Halottak estéjén* című töredékes vers kézírata);

Kötetközlések: 1. VP 1996. (1. vsz. 3–4. sor közlése); 2. Császtvay Tünde: *Julius (von?) Reviczky*. 563–564. FSZ;

Szövegkritikai jegyzetek: A vers születésének pontos idejét magától Reviczkytól tudjuk: „Május 5-én, tehát a catastropha előtt irtam *Noch Einmal* versemet (mely vers szörnyen tetszik az én szép Berthámnak) s valóban, akkor néhány napra rá – elszakadt!” (Reviczky – Korodának, OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 47. levél); Mivel a Reviczky által leírt változathoz kitépődött egy darab, a Koroda-másolatból pótoltam az utolsó négy sort – emiatt a saját közlésemet vettem főszövegnek. Ebben az esetben kivételesen csak a 2 szövegvariáns kompilálásával lehetett visszaállítani a teljes szöveget;

Szövegváltozatok: **K¹** Reviczky-kézirat: 5. vsz. 5. sortól (a lap aljának letépdődése miatt) – 5. vsz. 5. sor: *Führt mich noch einmal, süsse*; 5. vsz. 6. sor: *Ver... zen uns're*; 5. vsz. 7. sor: *ie*; 7–8. sor: hiányzik;

K² Koroda-másolat: 2. vsz. 4. sor: *Noch war die Welt der Träume mein*; 5. vsz. 2. sor: Jaja! h. *Jajaj!*;

1. VP-kiadás: központosásbeli elt., 1. vsz. 3. sor: So hör' doch h. *So nimm jetzt*;

Magyarázatok: Reviczky a verset Bezegh Bertának, Gáspár Imre unokatestvérének írta. 1874 kora nyarán, kétévi sűrű levelezés után személyesen is ellátogatott Gáspár Imre hajniki kastélyába. Gáspár Imre akkoriban nagyon ígéretes fiatal költőnek számított, már egy vékony kis verseskötete is megjelent. Reviczkyvel még Pozsonyból, a Katolikus Főgimnázium irodalmi önképzőköréből ismerték egymást hírből, de csak iskolai tanulmányaik befejeztével kerültek szorosabb barátságba, amikor Gáspár levélben kereste meg Reviczkyt. Gáspár, a nagy szervező, egyre sűrűsödő levelezésükben arról igyekezett meggyőzni fiatal költőtársát, hogy az új költőnemzedék tagjainak egymással összefogva kell fellépni a magyar irodalom színpadára. Leveleiben valóságos stilisztikai, poétikai és kritikai kurzust tartott Reviczkynek, s egyre nyilvánvalóbban a fiatal költőnemzedék vezetőjeként kívánt megjelenni. Az első személyes találkozás azonban nem különösebben tett jót a barátságnak, mégis Reviczky számára vitathatatlanul komoly hozadékkal is járt. Reviczky elborzadt ugyan Gáspár alkotómódszerétől, modorától és viselkedésétől, de a nyolcnapos hajniki kirándulásnak köszönhetette első „reális” szerelmét, amellyel Bezegh Berta ajándékozta meg.

Egy keltezetlen levelében Koroda visszaküldte a kapott verset Reviczkynek: „Itt küldöm Stambuchblätter [!], Noch einmal, Ihr Tage című verseidet. »Würmer kleine Welt« et nem küldted el, csak egyszer futólagosan olvastad el.” (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári számozás szerinti 47. levél);

A vers magyar fordítását Feleki Sándor *Csak egyszer még* címmel adta (*Magyar Szalon* 1890/91. XV. 350–351. – a 3. vsz. fordítása hiányzik):

*Ha már nem is kellek tenéked,
Ha hidegen is hagy nevem,
Hallgass mégis búcsuszavamra,
Csak egyszer még s többé so'sem.
Csak egyszer még bár lelkem hallana,
Szerelmünk elhalt édes dallama!
E végső hang is halkan elpihen
S gúnykép cseng vissza szíved mélyiben.*

*Egyetlen és első szerelmem,
Te tiszta, hű, szeplőtelen,
Vétek nem lakta még a szíved
S álmovilág játszott velem.
Csak egyszer még bár lelkem hallana,
Szerelmünk elhalt édes dallama!
E végső hang is halkan elpihen
S gúnykép cseng vissza szíved mélyiben.*

[a 3. vsz. hiányzik]

*Isten veled! A szív, e gyermek,
Szeretkezést megún hamar.
Hervadni fog szép kedves arcod,
Körül ha zár a férfi-kar.
Csak egyszer még bár lelkem hallana,
Szerelmünk elhalt édes dallama!
E végső hang is halkan elpihen
S gúnykép cseng vissza szíved mélyiben.*

*Emlékszel akkor én reám is?
Meglátom és meghallgatom azt.
Büszkélkedsz majd, dalom ha terjed
És nékem hírnevet fakaszt.
Csak egyszer még bár lelkem hallana,
Szerelmünk elhalt édes dallama!
E végső hang is halkan elpihen
S gúnykép cseng vissza szíved mélyiben.*
S. Varga Pál a vers 2 sorát közli, a jegyzetekben a két sor prózai fordítását adja;

noch einmal (n.) – még egyszer;

Szakirodalom: A versről bővebben: Császtvay 1999., Császtvay 2003.; Feleki Sándor: *Reviczky Gyula német versei*. MSzal 1890/91. XV. 349–351.

(551.)

***APRILWOLKEN** – [1874. tavasz]

Kézirat: Levélben, d. n. (Reviczky – Korodának, OSZKKt. Levelestár, a kéziratári számozás szerinti 47. levél) **FSZ**;

Magyarázatok: Koroda bizonyosan ismerte a verset, hiszen egy keltezetlen válaszlevelében

felsorolta a Reviczky által elküldött verseket. A listában szerepel ez a verscím is. (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári számozás szerinti 29. levél);

Kékesi Katalin nyersfordítása:

Áprilisi felhők

*Óh, minden tavaszi nap
Tűnőben, mint a kikelet,
Akkor éneklek régi panaszom,
Miért is vagyok oly boldogtalan.*

(552.)

***IHR TAGE** – [1874]

Kézirat: Levélben, d. n. (Koroda kézírásával, Koroda Pál – Reviczkynek, OSZKKt. Levelestár, a kéziratári számozás szerinti 47. levél) **FSZ**;

Magyarázatok: A verset Koroda felsorolja egy Reviczkynek szóló válaszlevelében (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári számozás szerinti 17. levél), majd egy keltezetlen levelében visszaküldte a kapott verset Reviczkynek: „Itt küldöm Stambuchblätter [!], Noch einmal, Ihr Tage című verseidet. »Würmer kleine Welt«et nem küldted el, csak egyszer futólagosan olvastad el.” (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári számozás szerinti 47. levél) – A levélben Koroda említi az *Őszi dalt irok* című verset is, amelyből tudjuk, hogy 1874-ben írta Reviczky;

Reviczky a verset beválogatta volna leendő német nyelvű verskötetébe. (Lásd Reviczky d. n., 1874-es, Korodának írt levelét, melyben megadta a beválogatandó költemények listáját. OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 47. levél);

Kékesi Katalin nyersfordítása:

Napjaitok

*Az egykori gyönyör napjai
Szürke ködfelhőben,
Ó, az első ifjúkori szerelem,
Néked ajánlom fájdalmamat.
Nem azért, mert elvesztettem,
Akit oly hűn szerettem,
Nem azért, mert drága apja
A hideg sírban nyugszik,
Nem ez az, ami nekem, szegénynek
Mélyen szívemből fakad,
Csak azért sírok, miért is
Mert szeretni engem! –*

(553.)

***MISERA PLEBS** – [1874. tavasz]

Kézirat: Levélben, Reviczky egy dátum nélküli, Korodának írt levelében idézett a versből: „Aprilwolken, Nebelstreife, Misera plebs egész cyclusok, s a melyekből csak itt ott néhány sor jó. p.” (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári ráírás szerinti 47. levél) **FSZ**;

Magyarázatok: A versrészlet Kékesi Katalin nyersfordításában:

Misera plebs

*Amíg szíved nem változik,
Míg tudod, mi a szerelem,
Magasztos költői ariszok szólnak:
Óh bűnös lélek, mily szép is vagy;*

misera blebs (lat.) – Valójában: *misera plebs contribuens*: 'a nyomorult adófizető nép' (1751.);

arsis, *arzis(z)*, *arszisz* (gör.) – A rövid szótag, illetve a hangsúlyos rész a klasszikus vers-lábakban, a zenében az ütem hangsúlyos része.

(554.)

SELBSTMÖRDER – (1874)

Kézirat: nincs;

Közlések: 1. Sonntags-Blätter 1876. december 17. 204. (1874. alcímmel) **FSZ**; 2. MSzal 1889. augusztus, 557–558. (az 1. és a 4. vsz. közlése); **kötetközlések:** Paulovics István: *Reviczky Gyula*. Bp., 1910. 61.; Komlós: *Reviczky Gyula*. Bp., 1955. 18. (csak a 4. vsz. közlése); VP 1996. (jegyz.: a verset Paulovics István *Reviczky Gyula* című, 1910-es monográfiájából vette át);

Szövegváltozatok: 2. MSzal-közlés: 1. vsz. 1. sor: nicht h. *ich*; 4. vsz. 3. sor: Will helyett *muß*, 4. vsz. 4. sor: will helyett: *soll*;

Paulovics-közlés: központozásbeli, kis-nagybetűs írásmódbeli elt.; a 2. és a 3. vsz. között:

Als Jüngling soll ich sterben!

Dies sei mein letzter Tag.

Die Träum' nun hohle Scherben...

Ade! du Lebensplag'.;

3. vsz. 3. sor: gehen h. *gehn*; 3. vsz. 4. sor: soll h. *will*;

A Komlós-monográfiában: 4. vsz. 2. sor: Brod h. *Brot*; 4. vsz. 4. sor: will h. *soll*;

VP-közlés: 1. vsz. 1. sor: nicht h. *ich*; 1. vsz. 2. sor: thränenlose h. *tränenlose*; 4. vsz. 3. sor: Will helyett *muß*, 4. vsz. 4. sor: will helyett: *soll*; 5. vsz. 1. sor: thust h. *tust*; 5. vsz. 2. sor: Thräne h. *Träne*; 5. vsz. 4. sor: *So kommst du auch zu mir*;

Magyarázatok: Koroda *Magyar Szalon*-beli emlékezése szerint Gáspár Imre lefordította a verset magyarra. (Gáspár fordítását köteteiben nem találtam.) Koroda azt állította, hogy a verset első budapesti feljövetele utáni nyomorának idején írta Reviczky, amikor sem állást, sem szállást, sem rendes ruhát, sem élelmet nem tudott szerezni: „Ez volt életének egyetlen időpontja, melyben az öngyilkosság eszméjével foglalkozott és ennek egy *német* nyelven írt versében adott kifejezést.” A megtalált első közlés alcíme igazolta Koroda állítását;

S. Varga Pál a vers prózai fordítását adta a jegyzetekben (lásd 315–316.) – könnyű elérhetősége miatt ezt itt nem idézem;

Feleki Sándor Reviczky halála után a vers két szakaszát lefordította magyarra, cím nélkül; 1. vsz.:

A könnytelen fájdalmat

Nem tűrhetem, elég!

Hadd jöjjön – megkísértem –

A mit kíván az Ég.;

4. vsz.: *Nincsen kunyhó lakásom*

S kenyér, melyből egyem.

Álvóra hazatérek:

Álmod halál legyen. (Magyar Szalon 1890/91. XV. 351.);

(555.)

***DAS SCHÖNSTE LIED** – (1875. január 7.)

Kézirat: Levélben, 1875. január 7. (Reviczky – Korodának, Garam-újfalu, OSZKKt. Levelestár, a kéziratári számozás szerinti 13. levél) **FSZ**;

Magyarázatok: Reviczky a levelet így zárta: „Írj kimerítőbben s ne olyan hanyagul. Hézagpótlónak küldök egy verset.”

Kékesi Katalin nyersfordítása:

A legszebb dal

*Ismerek egy dalt, oly édesen cseng,
Csak úgy reszket az ereken át.
Gyengéddé és jóvá teszi az embereket,
Akik viaskodnak a sorssal,
Ez a szerelem legszebb dala!*

*Kegyes álmokba ringat,
Elúzi a nehéz gondokat,
S ha félelemmel teli a ma,
Akkor vidám holnapról dalol.
A szerelem legszebb dala!*

*A borús tekintetet csodás
Módon felvidítja.
Gyakran volt vigasztalóm,
Nekem, a hazátlan árvának
A szerelem legszebb dala!*

*Óh, majd ha – gondolom, hamarosan –
Szűk koporsómban fekszem,
Nem dicsőség és pompa kísér engem
Nyugovóra, csak az a dal,
A szerelem legszebb dala!*

(556.)

TEMPI PASSATI! – [1875/1885]

Kézirat: nincs;

Közlések: 1. Sonntags-Blätter 1876. május 14. 20. sz. 80. (*Tempi passati!* (1875) címmel, Revitzky Gyula aláírással, szerk. megj.: „Aus einem im Herbste d. J. zu erscheinenden »Magyarenpoesie« betitelten Bande, der meist Uebersetzungen magyarischer Gedichte enthalten wird und den, unserem und auch weiterem Leserkreise rühmlich bekannten vaterländischen Literaten Revitzky Gyula zum Verfasser hat.” Revitzky Gyula aláírással); 2. Dichter-Stimmen 1877. 3. sz. 35. (*Tempi pasati!* címmel, Gyula von Reviczky, Denta alá-

írással); 3. Pannonia 1885. szeptember 25. 109. sz. **FSZ; kötetközlések:** Paku (megj.: „Reviczky Gyula németül néhány verset írt, közülük mutatóba adunk egyet, a többi nyelve és versezete kezdetleges és zavaros.”); VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, de a közleményt Komlós valószínűleg nem olvashatta, mivel a Dengi-féle fordítást úgy jelzi, mintha az Rev.-vers lenne. Feltünteteti viszont a német változat Pannonia-beli közlését;

Szövegkritikai jegyzetek: dátumkor.: 1875., a *Sonntags-Blätter*- és a *Pannonia*-közlésben Reviczky megadta a keletkezés dátumát; eddig 1874-re datálták, amelynek indokára nem találtam bizonyítékot;

Szövegváltozatok: 1. *Sonntags-Blätter*-közlés: központosásbeli, kis-nagybetűs, helyesírási elt.; végig: Oh h. O; 1. vsz. 5–6. sor:

In Träumereien schwelgten wir

Glücksel'ge Naaren beide;

2. vsz. 1. sor: *Ich war ein trotziger Student*; 2. vsz. 2. sor: Poeten h. *Pöten*; 2. vsz. 3. sor: Stürme h. *Qualen*; 3. vsz. 3. sor: Wut h. *Wuth*; 3. vsz. 5. sor: Du ihm „bon soir!” h. *Du ihm erst: bon soir!*; 4. vsz. 4. sor: *Still und vergnügt ein Weilchen*; 5. vsz. 1. sor: Nun, *heisst es, wurden wir geschiedt*;

2. Dichter-Stimmen-közlés: központosásbeli elt.; 1. vsz. 3. sor: zählten h. *zälten*; 1. vsz. 6. sor: Narren h. *Närrchen*; 2. vsz. 1. sor: *Ich war ein trotziger Student*; 2. vsz. 3. sor: Stürme h. *Qualen*; 2. vsz. 5. sor: *ich damals es gewußt*; 3. vsz. 3. sor: Ward h. *Werd*; 3. vsz. 5. sor: *Und riefest du ihm erst „bon soir!”*; 4. vsz. 1. sor: wol h. *wohl*; 4. vsz. 1. sor: spaß'ge h. *harge*; 4. vsz. 5. sor: Geckenrock h. *Geckenvolk*; 5. vsz. 1. sor: beide h. *groß*; 5. vsz. 4. sor: Schafsgesichter h. *Schafsgeschichter*;

VP-kiadás: központosásbeli, kis-nagybetűs írásmódbeli elt.; dran h. végig: *d'ran*; 1. vsz. 2. sor: Und hattest h. *Und du hattest*; 1. vsz. 6. sor: Narren h. *Närrchen*; 2. vsz. 1. sor: *Ich war ein trotziger Student*; 2. vsz. 3. sor: Stürme h. *Qualen*; 2. vsz. 5. sor: *ich damals es gewußt*; 3. vsz. 3. sor: Ward h. *Werd*; 3. vsz. 5. sor: *Und riefest du ihm erst „bon soir!”*; 4. vsz. 1. sor: wol h. *wohl*; 4. vsz. 1. sor: svaß'ge h. *spaß'ge*; 5. vsz. 1. sor: beide h. *groß*; 5. vsz. 4. sor: Schafsgesichter h. *Schafsgeschichter*;

Magyarázatok: Reviczky a verset beválogatta volna leendő német nyelvű verskötetébe. (Lásd Reviczky d. n., 1874-es, Korodának írt levelét, melyben megadta a beválogatandó költemények listáját. OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 47. levél);

A vers címzettje Jaross Lajka, Reviczky első, diákkori szerelme. Kapcsolatukról bővebben az *Ifjuságom* című kötet *Első szerelem* fejezetének bevezetőjében;

Koroda szerint a verset Reviczky elküldte Anastasius Grünnek és Rudolf Gottschalnak (Koroda Pál: *Reviczky Gyuláról. Magyar Szalon* 1889. XI. köt. 551.). Egy d. n., 1875-ös vagy 1876-os levelében azt írta a versről Reviczkynek: „A »Kurze blauen Kleider« szép. Kívüle csak a Nam. Lied. kezdőversét s »Du stehst beim offnem Fenster« t, »Tempi passati« ven-ném fel közös cím alatt Aus »N[amenlose]. L[jieder].« A temetést rémítő meggondolatlan-ság volna bevenned.” (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 23. levél);

A verset Reviczky elküldte Komjáthy Jenőnek is: „Német verseim közül csak kettő tetszik nekem. Amelyiket Gáspár lefordított magyarra s az ide mellélt »Tempi passati«. A többi csak kísérlet.” A vers kézirata ma már nincs a levél mellett [1877. július 25. – OSZKKt. Levelestár, a kéziratári számozás szerinti 9. sz. levél] – A Gáspár által lefordított vers valószínűleg a *Selbstmörder*, mivel arról Koroda tudni vélte, hogy Gáspár lefordította magyarra.];

Dengi János fordítása a *Délibáb* 1877. szeptember 7-i, 23. számának 178–179. oldalán jelent meg *Tempi passati* címmel. Dengi Reviczkynek szóló, 1877. szeptember 14-i leveléből kiderül, hogy nemigen tetszhetett neki a fordítás: „Bocsáss meg, hogy úgy tönkretet-

tem a »Tempi passati«-t; de lásd, én a németet csak könyvből tanultam annyira mennyire s meglehetősen fáradtságomba kerül egy gyöngé fordítás is. Ird meg, mi nem tetszik benne, azaz, hogy mi tetszik?» (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 6. levél);

Reviczky halála után német nyelvű verseiből Feleki Sándor többet lefordított, köztük ezt a verset is, cím nélkül, *Égkek szemű gyermek valál...* kezdettel. A szövegből egyértelmű, hogy Feleki a *Pannonia* közlése alapján magyarította a verset (az utolsó vsz. magyar fordítása hiányzik; *Magyar Szalon* 1890/1891. XV. 350.):

Égkek szemű gyermek valál

*S hajad szőkébe tévedt.
Alig számláltunk összesen
Mindketten harmincz évet.
A két bohót körülvevő
Álomvilág, a csába;
Alig gondoltál erre még
A kék, rövid ruhába'!*

*Utánozám a „vad zsenit”.
És adtam a poétát.
Szívem' az édes szerelem
Először járta még át.
Ha tudtam vón, hogy válni kell,
Szerelmem szép világa!
Alig gondoltál erre még
A kék, rövid ruhába'!*

*A guvernánst s a haute-volée-t
Gyűlöltem szörnyűképen,
S ha egy suhancz megszólított
Dühtől sápadt a képem.
S ha válaszoltál: „bon soir”!
Irigykedém, én kába!
Alig gondoltál erre még
A kék, rövid ruhába'.*

*Tudod, mily furcsa sorsa van
A kék kis ibolyának?
Pár órán nyílik illatoz.
Tavasza ha újra támad.
Ficsur kabátján fonnyad el
Aztán a rét virága.
Alig gondoltál erre még
A kék, rövid ruhába'.*

[az 5. vsz. fordítása hiányzik – A VP-kiadás a vers prózai fordítását adta a jegyzetekben (315.). Könnyű elérhetősége miatt ezt itt nem idézem];

A *Temesvarer Zeitung* 1926-os évfolyamának bibliográfiájában szerepel a következő té-

tel: „Reviczky, Julius: Das blauängte [!] Kind.” – Az adatra Ujvári Hedvig hívta fel a figyelmemet már a kötet kiadási munkái alatt, így az ott közölt verset még nem volt mód megtalálni, de az egyezés miatt valószínűleg erről a versől lehet szó;

Reviczky jó barátja, Szabó Endre – nyilvánvalóan Reviczky költeményének hatására és hangulatát idézve, de – a helyzet komikumát is megmutatva *Tempi passati* címmel írt verset, mely a *Magyar Szalon* 1887. novemberi számában látott napvilágot (147.);

tempi passati (lat.) – ‘Elmúlt idők’;

gouvernante (fr.) – ‘Nevelőnő’;

haute-volée (fr.) – ‘Felső tízezer’;

bon soir (fr.) – ‘Jó estét’.

MŰFORDÍTÁSOK

Ebbe a fejezetbe kerültek azok a fordítások, amelyeket Reviczky magyarról németre, illetve németről magyarra fordított – külön alfejezetekben –, beleértve a töredékesen fennmaradt alkotásokat is. A versek kronologikus sorrendben, ha datálásuk bizonytalan, a dátumhoz köthető versek mögött, abécérendben következnek;

Vajthó László szerint Reviczky „kényes, válogatós fordító volt, merőben lírai tolmács. [...] Szépség és hűség kettős elve vezeti, s ha törésre kerül a dolog, inkább a szóbeli hűségből enged.” Reviczky valóban nagyon szabadon értelmezte a műfordítást, néha kész művészet volt megtalálni az eredeti verset. Ez azonban korántsem magyarázható azzal, hogy Reviczkynek beletört volna a fordításba a bicskája vagy hogy nem rendelkezett megfelelő poétikai, nyelvi, ritmikai stb. ismeretekkel. Sokkal inkább elvi okokat kell keresnünk mögötte; elutasította a szoros műfordítást.

A magyarról németre való fordításait Reviczky főként két lapban publikálta: egyrészt a Heinrich Penn szerkesztette, bécsi kiadású *Dichter-Stimmen aus Oesterreich-Ungarn* című irodalmi lap 1877–1878-as számaiban, másrészt a kassai német nyelvű *Pannonia* 1885–1886-os lapszámaiban, amikor elvállalta az újság szerkesztését. – A magyarországi német nyelvű lapok anyagának feldolgozása során valószínűleg több Reviczky-fordítás is előkerül majd.

Vajthó László *Reviczky Gyula* című könyvének egy lábjegyzetében felsorolja azoknak a magyar költőknek a nevét, akiktől Reviczky fordítani akart műfordításkötetében: „Az »Ältere und neuere Dichter« ciklusban ezek szerepeltek volna: Arany, Bajza, Berzsenyi, Dalmady, Eötvös, Erdélyi János, Jámbor Pál, Kerényi, Kölcsey, Petőfi, Sárosi Gyula, Tolnai Lajos, Tompa, Tóth Kálmán, Vajda János, Vörösmarty, Zalár. A »Jungmagyaren« ciklusban: Ábrányi Emil, Ábrányi Kornél, Andrássy Béla, a fiatalon elhunyt költő (akit egy időben Aranyon kívül az egyetlen nagy magyar humoristának tart); Benedek Aladár, Endrődi Sándor, Gáspár Imre, Kiss József, Zilahy Imre.” (135.) Sok jel mutat arra, hogy Vajthónál nyilvánvalóan lehettek mára már elveszett Reviczky-kéziratok, hiszen az általa felsorolt szerzők lefordított költeményeiből jó párat nem ismerünk.

Reviczky magánlevelezéséből kiderül, hogy a ma ismerteknél többet és más szerzőktől is fordított. Koroda Reviczkynek írt leveleiből kitűnik például, hogy létezett valamely Saphir- és Juvenalis-fordítása is, amely máig lappang vagy örökre elveszett. (Koroda Pál – Reviczky Gyulának, OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 22. levél);

A jegyzetekben *-gal, a főszövegben pedig kijebbb léptetessel jelzett, balra zárva szedett versek kötetben még nem jelentek meg.

REVICZKY VERSEINEK NÉMET NYELVŰ FORDÍTÁSKÖTETE

1896-ban – az 1895-ös Koroda-kötetből válogatva – Dr. Naschér Simon professzor egész kötetnyi Reviczky-verset fordított le németre, s a Lampel-cég lipcsei fiálájában jelentette meg *Auswahl von Gedichten, nach dem ungarischen Texte des Dichters Reviczky Gyula, in metrischer deutscher Übertragung und mit einer Einleitung versehen. Aus dem Anlasse der Feier tausend-jähriger Stiftung des ungar. Staates veröffentlicht* címmel. Naschér Simon 1841. március 16-án Liptószentmiklóson született, a bajai gimnáziumban tanult, ahol Kolmár József tanítványa volt, ahogy később Reviczky is Pozsonyban. Naschér ezután tanári oklevelet szerzett, rabbi lett, s 1866-tól a berlini zsidó hitközség rabbija és hitszónoka. A kész fordításokat – mint írja – megmutatta Kolmárnak is. Egyébként meglehetősen szabad fordítását adta a Reviczky-verseknek, többször eltért az eredeti versszakok és sorok számától, a metrumtól, s előfordult, hogy egyes versszakok német fordítását teljesen elhagyta. A kötet bevezetőjében ő maga is kijelentette, hogy: „Bei der Übersetzung habe ich mich vom Geiste und nicht vom Buchstaben der Dichtung leiten lassen. Meine Verse sind überwiegend in Trochäen, zuweilen in Jamben und nicht selten in Daktylen gehalten und bewegen sich insgesamt innerhalb dem Texte entsprechend gegliederter Reim-Strophen.” (5.) Reviczky verseinek szépségére egy kedves bajai barátja, Rudolf Drescher hívta föl a figyelmét, s ebben megerősítette Kolmár József is. Választásában nem mindig fedezhető fel biztos irodalmi ítélőkészség, hiszen egészen gyenge verseket is kijelölt a fordításra, s meglehetősen sok olyan verset is lefordított, amelyet Reviczky nem válogatott be két kötetébe; fordításainak nagy része meglehetősen alacsony színvonalú és értékű (Farkas Gyula szerint: „leider schlechter”). Elképzelhető, hogy Naschért a Koroda-kötetből megismerhető „ismeretlen Reviczky” bemutatásának igénye is vezette, de bevezetőjében ezt nem állította. Többször is említette viszont, hogy fordítói tollát a hazaszeretet erősítése, az ezeréves államiság, a birodalom és a német–magyar barátság glorifikálásának vágya vezette. A kötetet – saját szavai szerint – „kleine Milleniums-Gabé”-nak szánta. A fordításkötet a budapesti könyvtárakban nehezen elérhető. (Bécsi jelzete: ÖNB 90226 A. – A Naschér-fordításokat mindenhol feltüntettem az illető vers jegyzeteiben.) A Naschér-fordításokra való utalást mindig a Reviczky-versek magyarázatánál jeleztem, tehát ebben a fejezetben nem kerülnek elő.

MAGYAR NYELVŰ FORDÍTÁSOK

(557.)

***JÖJJ TE TÜNDÉR... Friedrich Schiller** – [1869–1870 körül]

Közlés: MSzal 1889. XI. köt. 551. **FSZ;**

Kézirat: nincs;

Magyarázatok: Az eredeti vers címe: *Der Jüngling am Bache*; a Koroda által említett négy sor a 4. vsz. 1–4. sora; Petőfi Sándor az elégiát 1842 februárjában *Ifjú a pataknál* címmel fordította le (közölte: Ferenczi Zoltán, *Petőfi-múzeum* 1893. 64.), előtte pedig már Szemere Pál is magyarította;

Koroda szerint ez volt Reviczky első verskísérlete: „...1871 augusztusában a szünidőre hozzánk jött Garam-újfalura. Volt már nálunk többször is, hisz a szünidőt minden évben vagy Léván vagy Ujfalun töltötte, de az előző nyarak gyermekes játékokkal teltek el, bár emlékszem, hogy – a negyedik osztály után – elszavalta nekem *legelső verses kísérletét*, Schiller egy versének fordítását; egy strófa, melyre különösen büszke volt, így hangzott...”;

Hivatkozás: A Petőfi-féle fordításról bővebben: Gáldi László: *Petőfi kisebb műfordításai*. *ItK* 1969. 4. sz. 407–421.; Koroda Pál: *Reviczky Gyuláról*. MSzal 1889. XI. köt. 551.

(558.)

TÜNDÉR-KIRÁLY Johann Wolfgang Goethe – [1873. október 2. előtt]

Változat: *A Rémkirály*, **FSZ:** Reviczky levele Márki Sándornak (Garam-újfalu, 1873. november 25.), MTAKKt. Márki Sándor-hagyaték, Ms 5165/647;

Kézirat: nincs;

Közlések: Erdély 1873. október 2. 40. sz. 341. (Revicky Gyula aláírással, *-gal jelzett szerkesztői megj.: „Goethe: »Erlkönig«-je fordítását a Fővárosi Lapok idei évfolyamának 45. és 146. számaiból (Gegus Gusztáv és Szász Béla fordításaiban) jelen fordítással összehasonlítva, csak gratulálhatunk derék munkatársunknak, kinek az átültetés ily kitűnően sikerült. Szerk.” **FSZ; kötetközlések:** NGB 1969. (*A Tündérkirály* címmel); NGB 1989. (*A Tündérkirály* címmel); VP 1996. (*A Tündérkirály* címmel);

A Komlós-kronológiában szerepel, az *Erdély*-beli közlést jelzi mint kötetben addig meg nem jelentet;

Szövegváltozatok: VP-kiadás: helyesírási, kis-nagybetűs, egybe-külön írásmódbeli, központozásbeli, ékezetbeli elt.; 4. vsz. 2. sor: tünde-király h. *tündérkirály*; az utolsó vsz. hiányzik;

Magyarázatok: A vers eredeti címe: *Erlkönig* (1782);

A vers utolsó vsz.-a hiányzik a kötetközlésekből, de az *Erdély*-közlésben megvan – pótoltam;

A *Pozsonyvidéki Lapok* október 13-án a következő hírt közölte: „Reviczky Gyula, mult évben a kir. gymnasiumban volt 8. osztályos tanuló, ki az ott létező önképzőkörben is háromszor nyert pályadíjat irodalmi dolgozataiért, mint örömmel látjuk az »Erdély« című s más irodalmi lapokban gyakran fellép munkálataival. Legújabbban Goethe »Erlkönig«-jét fordította sikeresen. Szolgáljanak e tehetséges ifjunak e sorok buzdításul”;

A vers *Erdély*ben említett fordításainak lelőhelye: Gegus Gusztáv (*Fővárosi Lapok* 1873. február 23. 45. sz.) és Szász Béla *A törpe király* címmel (*Fővárosi Lapok* 1873. június 27. 146. sz.);

A verset bizonyosan ismerte Koroda Pál is, mivel egy keltezetlen, de még pozsonyi diákkori éveiben a következőket írta Reviczkynek: „Góthe fordításod szép, de nekem az

Erlkönig s a »pap családja« is jobban tetszik. Nem egészen áll az, hogy csak nagy költőket tudsz fordítani.” (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári számozás szerinti 22. levél);

Lásd a *Rémkirály* magyarázatait is;

mart – Vízpart;

fenyér – Vizenyős lapály, iszapos tér;

Szakirodalom: A Koroda-kiadásokból hiányzó vers lelőhelyét közölte Komlós, *It* 1955.

(559.)

***A RÉMKIRÁLY Johann Wolfgang Goethe** – (1873. november 25.)

Változat: *Tündér-herceg*, **FSZ:** Erdély 1873. október 2. 40. sz. 341.;

Kézirat: Levélben, Reviczky Gyula – Márki Sándornak (Garam-újfalu, 1873. november 25.), MTAKKt. Márki Sándor-hagyaték, Ms 5165/647. **FSZ;**

Közlések: NyIrodK 1961–1962. 181–182.;

Szövegkritikai jegyzetek: A vers datálását a levélközlés dátuma szerint határoztam meg;

MTA-kézirat: 3. vsz. 2. sor: játszatozunk h. játszadozunk;

Magyarázatok: A vers eredeti címe: *Erlkönig* (1782);

Reviczky 1873. november 25-i levelében elküldte a verset Márki Sándornak. Márki naplójában úgy emlékezett, hogy Reviczky ajánlotta föl neki, tartsák a kapcsolatot, s ő megpróbálta finoman visszautasítani a felkínálkozást. Ezzel szemben az egyetlen fennmaradt Reviczky-levélből nagyon úgy tűnik, hogy ha volt is erőltetett ajánlkozás, az nem feltétlenül Reviczkytól indult: „Örömmel fogadnám el a baráti levelezést illető ajánlatát, ha azon kérdés nem várna megoldásra, vajon mi kik alig néhányszor beszéltünk egymással, hol találhatjuk meg most mindjárt az összekötő kapcsot? A bizalom ugyebár nem egyszerre, hanem más tárgyak által közvetítve szokott jönni? Valjon miről írjunk elválasztottságunkban? [...] Mit kellene Önnek [tenni] tehát, inkább elfogadná, mint ajánlatomat? Higggye meg, az ily levelezésnél a baráti kapocs de fog hiányozni. –

Őn, ha nem csalódom kiválóan tehetséges műfordító, s minthogy én is fordítgatok hébe-hóba, szíves bírálata bizonyára hasznomra válhatnék. – [...]

Hogy bizalmam jelét adjam, itt küldöm szíves bírálata »Erlkönig« fordítását” (Reviczky – Márki Sándornak, OSZKKt. Levelestár);

Márki válasza pedig nyilvánvalóan elég szíves lehetett, mivel Reviczky 1873. december 31-én kelt levelében már arról tudósította Korodát: „Márki Sándor újévtől kezdve »Irodalmi Értesítő« cím alatt egy kis könyvészeti lapot fog szerkeszteni. Én is az előfizetők egyik gyűjtője vagyok. – Előfizethetnél rá. Jó lap lesz s olcsó.” (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári jelzés szerinti 3. levél);

Márkival való kapcsolatáról lásd még a *Mentsvár* (a *Magány* című kötet versei között) és a *IV. Béla* (az 1871-es versek között) című versek magyarázatát;

Lásd a *Tündér-herceg* magyarázatait is;

Erlkönig – Téves német kifejezés az elfek királyának megjelölésére, amelyet Herder (Erlkönigs Tochter) a dán »ellerkonge« (vagyis »elverkonge«, azaz az elfek királya) félreértésével alkotott. Goethe *Erlkönig* című balladájával a kifejezés elterjedt a köztudatban. Magyarra Törpe-, Rém- vagy Villi-királyra fordították a címet. A szó etimológiájának az égerfához (die Erle) állítólag semmi köze nincs, bár Goethe a verset eredetileg *A halász nő* daljátékába szötte bele, ahol a szín magas égerfák alatti folyó partján van. Az *Elfenbiedchen* (1780) című dalában is az égerfákkal hozta kapcsolatba az elfeket.

(560.)

A KEVLAARI BUCSU Heinrich Heine – [1873. október 16. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: Erdély 1873. október 16. 42. sz. 335. **FSZ; kötetközlések:** NGB 1969. (d. n.); NGB 1989.; VP 1996. (*A kevlári búcsú* címmel);

A Komlós-kronológiában szerepel, az Erdély-beli közlést adja, addig kötetben nem jelent meg;

Szövegváltozatok: VP-kiadás: helyesírási, kis-nagybetűs, egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 1. vsz. 7. sor: Holt h. *Hol*; 1. vsz. 9. sor: fijam h. *fiam*, 1. vsz. 13. sor: Lobognak a tarka h. *Lobognak tarka*; 4. vsz. 20. sor: fájdalmira h. *fájdalmimra*;

Magyarázatok: A vers eredeti címe: *Die Wallfahrt nach Kevlaar*. (1823–1824. – A *Dalok könyve Hazatérés* című ciklusának záróverse.) Reviczky sem a 4 soros szakbeosztást nem tartotta be, sem a vers részeit elválasztó sorszámokat nem jelezte. Ma a vers Tandori Dezső fordításában olvasható magyarul a Heine-kötetekben;

Gáspár Imre biztosan ismerte a fordítást, hiszen é. n. október 22-i levelében emlegeti: „A »Kevlaari búcsú« – 3-4 hibás szak kivételével – újra haladásra mutat.” A fordítást említette még egy másik, d. n. levelében is. (OSZKKt. Levelestár, a kézirattári számozás szerinti 48. és 53. levél);

Szakirodalom: A Koroda-kiadásokból hiányzó vers lelőhelyét (*A kevlári búcsú* címmel) közölte Komlós, *It* 1955.

(561.)

RÓZSI Német ballada – [1873. november 6. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: Erdély 1873. november 6. 45. sz. 381. (A vers alatt: „Léva”) **FSZ; kötetközlések:** NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, az Erdély-beli közlést adja, kötetben addig nem jelent meg;

Szövegváltozat: VP-kiadás: kiemelésszerű, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 4. vsz. 1. sor: óh h. *ó*;

Magyarázat: Az eredeti verset nem sikerült megtalálni;

Szakirodalom: A Koroda-kiadásokból hiányzó vers lelőhelyét közölte Komlós, *It* 1955.

(562.)

LENÓRA Gottfried August Bürger – [1874. július 16. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: Reform 1874. július 16. 193. sz. (*Bürger balladája* alcímmel) **FSZ; kötetközlések:** Kor. 1895.; Paku 1944.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, a *Reform*-közlést jelzi;

Szövegváltozatok: VP-kiadás (alapvetően a Paku-kiadás alapján): helyesírási, kis-nagybetűs, egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.; végig: óh h. *ó*; 1. vsz. 2. sor: álombul h. *álomból*; 1. vsz. 3. sor: „Holt vagy-e, Vilmos, hűtlen-e?”; a vsz.-ok sorrendje eltérő: 2. vsz. a 8. vsz. helyén; 2. vsz. 5. sor: Harsány h. *S harsány*; 2. vsz. 7. sor: tűzvén h. *tűzve*; 3. vsz. 3. sor: elejbe h. *mind*; 3. vsz. 4. sor: *Egymásnak integetnek*; 4. vsz. 6. sor: szakgatta h. *tépdeste*; 6. vsz. 7. sor: Ez a haszna h. *Ez haszna*; 8. vsz. 7. sor: lelke a más világon h. *lelke más világon*; 8. vsz. 8. sor: Nyugalmat sose várjon; 9. vsz. 3. sor: se ég h. *sem ég*; 13. vsz. künn megy h. *Künn nagy*; 14. vsz. 2. sor: *Alszol-é, vagy virasztasz?*; 14. vsz. 4. sor: siratsz-e h. *siratgatsz*; 1. sor: sügni h. *zúgni*; 17. vsz. 1. sor: mértföld h. *mértföld*; 17. vsz. 8. sor: *S ketten nászgyba' hálunk*; 18. vsz. 2. sor: ágyad vetve h. *ágyad ebbe*; 18. vsz. 5. sortól hiányzik az

eredeti szöveg, a 18. vsz. 5–8. sor: valójában a 19. vsz. 5–8. sora; 20–23. vsz. hiányzik; 24. vsz. 3. sor: *És balra, jobb- s meg' balra tűnt*; 25. vsz. 4. sor: *Egy nép, mint árny inogva*; 26. vsz. 2. sor: *súgva h. zúgva*; 29. vsz. 5. sor: *nyikorogv h. nyirkogva*; 30. vsz. 7. sor: *homokórával h. porond órával*; 32. vsz. 8. sor: *Hallgassa lelked' Isten!*;

Magyarázatok: A vers eredeti címe: *Lenore* (1773);

Koroda – helytelenül – Reviczky első nyomtatásban megjelent műveként emlegeti (*Magyar Szalon* 1889. XI. köt. 555.). A tévedés hátterében valószínűleg az a levél áll, amelyet Reviczky Gáspárnak küldött 1873. augusztus 8-án, még Léváról, amelyben arról érdeklődik: „Kérem véleményét afelől is, mely lapba lehetne a Lenóra beküldhető, s kívánságára forduló postával elküldhetném”; Egy dátum nélküli, 1874-es, idézett levelében pedig utalt a vers átdolgozására is: „Lenóra fordításomat olvasta, úgy amint az átjavitva a *Reform*-ban jött!” (*Debreceni Ellenőr* 1894. november 23. 273. sz.);

Bürger (1747–1794) német költő. A magyar irodalomban nagy hatása volt balladáinak, melyeket a német és az angol népi epika ihletett. *Lenore* című művének hatása kimutatható Kölcsey és Arany balladaköltészetén is. Az 1870-es évektől Bürger hatása újra felerősödött a magyar irodalomban. Például 1874-ben Aigner Lajos a *Figyelő*-ben Bürger forrásairól írt hosszú cikket, felsorolta az eddig fölmerült lehetséges forrásokat (angol, illetve német ballada, szolgálólány éneke), s megemlítette, hogy a ballada története kísértetiesen emlékeztet *A holt völgyén* című magyar mesére, melynek – pl. Arany László és Gyulai Pál népköltési gyűjteményében – több változata is létezik. Aigner – egy német kritikussal vitázva – azt állította, hogy egyes nemzetek népköltészetének motívumai folyamatosan átöröklődnek és kölcsönözödnék, bár ezenközben minden nemzet kicsit magához is hasonítja azt, de ennek ellenére ilyen esetekben plágiumról nem lehet beszélni (568–570.);

A verset többen is lefordították a korban, például Heinrich Gusztáv (*Fővárosi Lapok* 1878. július 30. 181. sz.).

czibak, cibak – Itt: 'fürt nélküli' értelemben.

(563.)

A PAP CSALÁDJA Heinrich Heine – [1875. június 12. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: ÚjId 1875. június 12. 24. sz. (*Heine-ből* címmel) **FSZ**; **kötetközlések:** Kor. 1895.; Paku 1944.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, az ÚjId-közlést adja (*A halvány, őszi holdas...* címmel);

Szövegváltozatok: VP-kiadás: egybe-külön írásmódbeli, helyesírási, ékezetbeli elt.; 1. vsz. 3. sor: *A temetőn magában*; 2. vsz. 3. sor: *Öregebb lánya álmos*; 4. vsz. 1. sor: *Tévedsz h. Hiszen*; 4. vsz. 1. sor: *felel h. felett*; 4. vsz. 4. sor: *Apátok odalett*; 5. vsz. 1. sor: *S az öregebb lány ásít*; 5. vsz. 4. sor: *Tudom, ő megsegít!*; 7. vsz. 1. sor: *S a bibliával anyja*;

Magyarázatok: A versnek eredetileg nincs címe, kezdősora: *Der bleiche herbstliche Halbmond...* (1823–1824. – *A Dalok könyve Hazatérés* című ciklusának 28. verse);

A verset bizonyosan ismerte Koroda Pál, mint az az *Erlkönig* jegyzeteiből kiderül (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári számozás szerinti 22. levél);

Reviczky egy d. n. levelében figyelmeztette Korodát a versre: „Figyelmeztetek már megjelent, vagy legközelebb közlendő dolgaimra: Kártyán minap', Forgácsok (Erdély) Pap családja (Nógr lap.) Örök szerelem (Nef.) Stigmatizált szűz, 2. epigr. (Üstökös) Egy (Ref.) Beteg dalok (Magyar bazár.) sat.” (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári számozás szerinti 45. levél) – *A Nógrádi Lapok* közleményét nem találtam meg;

Reviczky a verset megküldte Emmának, majd évekkel később – nyilván összeállítandó kötete számára – visszakérhette tőle, mint az Emmának egy 1880. november 6-án kelt le-

veléből kiviláglik: „A kívánt költeményt melléklem, a »Ne sírj« és »Heine«-ből című versek megvannak? A többi, melyet említ, se nem bírom, se nem ismerem. [...] Ez egyszer én pirongatom rendetlen barátomat, ki verseit csak úgy szétszórja, mintha értéktelen papír volna, javuljon e tekintetben.” (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 4. levél)

(564.)

EGY ELMARADT KÖNYÜTŐL... Heinrich Heine – [1875. augusztus 28. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: ÚjId 1875. augusztus 28. 35. sz. 414. **FSZ**; **kötetközlések:** NGB 1969. (*Egy elmaradt könnyűtől* címmel); NGB 1989. (*Egy elmaradt könnyűtől* címmel); VP 1996. (*Egy elmaradt könnyűtől* címmel);

A Komlós-kronológiában szerepel, az ÚjId-közlést adja, a címben: *könnyűtől*, kötetben addig nem jelent meg;

Szövegváltozat: VP-kiadás: helyesírási, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 1. vsz. 3. sor: napokból h. *napakból*;

Magyarázat: A vers eredeti címe: *Was will die einsame Träne...* (A *Dalok könyvéből*). Hajnal Anna *Mit akar ez a magános...* címmel fordította le a verset;

Szakirodalom: A Koroda-kiadásokból hiányzó vers lelőhelyét (*Egy elmaradt könnyűtől* címmel) közölte Komlós, *It* 1955.

(565.)

SZÁRAZ LEVÉL A KÖNYVBEN Anastasius Grün – [1876. szeptember 23. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: 1. Veszprém 1876. szeptember 24. 39. sz. (1.) **FSZ**; 2. MoNv 1876. szeptember 24. 39. sz. 607.; 3. Esztergom 1876. szeptember 24. 39. sz.; 4. Erdély 1876. szeptember 23. 38. sz. 313. (megj.: „A jeles költő legelső buzdítóim egyike volt. Kegyeletemet rovom le e kis fordítás által.” Átvétel a *Szünóra*ból); **kötetközlések:** Külföldi lant. Bp., 1888. 2. köt. 98.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, csak a MoNv-közlést adja mint kötetben addig meg nem jelentet, de helytelenül, szeptember 26-i dátummal;

Szövegkritikai jegyzet: Mivel a *Magyarország és a Nagyvilág* betűkészsletéből több hosszú magánhangzó hiányzott, az *Erdély* pedig szekunder forrásból jutott a vershez, a *Veszprém*-közlést vettem főszövegnek;

Szövegváltozatok: 2. MoNv-közlés: ékezetbeli elt.;

3. Esztergom-közlés: ékezetbeli elt.; 2. vsz. 4. sor: e levélre h. *a levélre*;

4. Erdély-közlés: ékezetbeli elt.;

Külföldi lant-közlés: ékezetbeli, központosásbeli elt.;

VP-kiadás: egybe-külön írásmódbeli, központosásbeli elt.;

Magyarázatok: A vers eredeti címe: *Das Blatt im Buche*;

A *Szünóra* című újság Rácz Mihály szerkesztésében Nagyváradon indult. Egyes közlések azt írják, hogy a lap be sem indult, ez azonban nem igaz, mert Márki Sándor naplójában így emlékezett róla: „»Szünóra« címmel Rácz Miska Váradon szépirod., társad. és ismeretterjesztő lapot indított meg, melynek munkatársai közt ismerős neveket talállok. Én is csináltam neki most egy verset, Gáspárhoz intézve, amelyben ezt megszólom, hogy engem nem vállalt el barátjának.” [(1876. július 21.) – Az OSZK-ban ez időszakban három, rövid életű lapot találtam e címmel, de egyik sem azonos a keresettel.];

Anastasius Grün, azaz Anton Alexander Graf von Auersperg (1806–1876) osztrák költő. 1876 szeptemberében hunyt el. Álnévét a Metternich-érában vette föl, mert liberális elvei miatt ellentétbe került a Metternich-rendszerrel. Költészetében keveredik az osztrák

barokk hagyománya, valamint a népköltészet hatása és a politikai tematikájú versek. A *Magyarország és a Nagyvilág* a költő nekrológja mellett verseiből egy egész oldalnyi fordítást közölt; Csukási József fordításában két hosszabb (*A gyűrű, A híd*), Reviczkytól pedig ez a rövid költemény jelent meg;

Reviczky életében igen fontos szerepet játszott Grün, hiszen neki küldte el fiatalkori német nyelvű verseit. Választásában – Grün komoly tekintélyén és az osztrák irodalom pozícióján kívül – nyilván közrejátszott, hogy Grün első versgyűjteménye, a *Blätter der Liebe* egyértelműen Heine *Buch der Liebe* hatása alapján és modorában készült, ami ekkoriban a fiatal Reviczky útmutatójának számított;

A verset a korszakban mások is lefordították. Vö. pl. Illésy György fordításával: *A száraz levél a könyvben* címmel (*Képes Családi Lapok* 1882. július 23. 43. sz.);

Szakirodalom: A Koroda-kiadásokból hiányzó vers téves lelőhelyét közölte Komlós, *It* 1955.

(566.)

CSÖNDESEN LÉGY! Ida Baronin Reinsberg-Düringsfeld – [1878. július 1. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: 1. BpBazár 1878. július 1. 13. sz. 98.; 2. Békésmegyei Híradó 1879. október 5. 28. sz. (2.) **FSZ; kötetközlések:** Kor. 1895.; Paku 1944.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

Szövegváltozatok: BpBazár-közlés: helyesírási, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 1. vsz. 1. sor: *Érzelmid' soha el ne áruld*; 1. vsz. 4. sor: *Szíved üdvét, avagy keservét?*; 2. vsz. 1. sor: *Fájdalmidban h. Fájdalmadban*; 2. vsz. 2. sor: *Örülni h. S örülni*; 2. vsz. 3. sor: *Nyisd h. Nyissd*; 3. vsz. 1. sor: *Nap, ég, virág, előbb megértik*;

VP-kiadás: ékezetbeli, központosásbeli elt.; 1. vsz. 1. sor: *Érzelmid' soha el ne áruld*; 2. vsz. 1. sor: *Fájdalmidban h. Fájdalmadban*; 3. vsz. 1. sor: *Nap, ég, virág, előbb megértik*;

Magyarázatok: Ida Düringsfeld (1815–1876) ma már szinte ismeretlen német költő- és író. Főleg népszerű regényeket írt, de néhány verseskötetet is publikált;

Az eredeti verset nem találtam meg.

(567.)

***[DU BIST WIE EINE BLUME] Heinrich Heine** – [1878?]

Kézirat: PIM Kt. Analekta V. 4735/38/1. (fekete tollas tisztázat, de a kalligrafikus kézírásról nem dönthető el egyértelműen, a fiatal Reviczkyé-e vagy Koroda másolata; a 4 oldalas kézíraton a 2. lapon: a *Toncsinak* című, eddig kiadatlan vers fordítása, a 3. lapon: az *Őszkor* című Lenau-vers fordítása, a 4. lapon: a *Herbst* című, eddig kiadatlan vers) **FSZ**;

Magyarázatok: A kézíraton a vers alatt szerepel a *Szünóra* című lap neve, amelyben megjelent. A lap ma nem található meg budapesti közgyűjteményekben. (A *Szünóráról* bővebben a *Száraz levél a könyvben* című vers magyarázataiban);

A kézirat 4. oldalán szereplő vers lelőhelye alapján azonosítottam be az 1878-as évszámot, de könnyen elképzelhető, hogy a vers évekkel korábbi, hiszen unokatestvérével, Boronkay Antóniával, akihez a *Toncsinak* című verset írta, 1873–1874-ben volt közelebbi kapcsolatban;

A vers kéziratán nem szerepel a vers magyarra fordított címe, csak a német. Elek István *Mint a virág, olyan vagy...* címmel adta fordítását. A verset Szász Károly is lefordította magyarra;

Reviczky 1873. december 18-án, Gáspár Imrének írt levelében említette a verset: „A »Trost in Thränen«-re vonatkozólag Vilmar így szól: »Es werden Jahrhunderte vergehn, bis dies Lied erreicht, geschweige denn übertroffen wird.« Hasonlólag Scherr és Lemcke is e hármat állítja fel mintadaloknak: »Trost in Thränen«, »Füllest wieder Busch und Thal« (Göthe) és »Du bist wie eine Blume«. Csodálom, hogy ön aránylag oly kevésre tartja. Én megvallom, tiz oly költeményért sem adom, minő »Der Jüngling am Bache«

(mert ehhez hasonlítható legjobban.) Ily egyszerű versben annyi bájt és klasszicitást ki-
fejezni csak Göthének adatott.” (Gáspár Imre: *Emlékek. Győry Vilmos és Reviczky Gyula ha-
gyatékából. Magyar Szemle* 1892. augusztus 28. 35. sz. 415.);

A verset Gáspár is megdicsérte egy levelezőlapján: „»Du bist wie eine Blume...« szépen
van fordítva.” (Gáspár Imre – Reviczky Gyulának, Hajnik, 1876. augusztus 26. – OSZKKt.
Levelestár, a kéziratári számozás szerinti 37. levél)

(568.)

***EMMÁNAK [I.] Friedrich Schiller** – [1878?]

Változat: *Emmának [II.]*, **FSZ:** Csöndes Órák 1878. október 15–22. 31–32. sz. 413.;

Kézirat: PIM Kt. Analekta V. 4735/55/22 v. **FSZ;**

Szöveggkritikai jegyzetek: A verset a versváltozat dátuma alapján osztottam ide;

PIM-kézirat: 1. vsz. 5. sor: (a ceruzás írás tollal átírva) *De mint az ég csillaga*; 1. vsz. 6. sor:
(a ceruzás írás tollal átírva) *Csak sötét éjlet várom*; 2. vsz. 5. sor: (a ceruzás írás tollal átírva) *De*
(földrírva) *Óh*; 2. vsz. 5–6. sor között: (áth.) *S nem törődöl énvelem*; 3. vsz. 1–2. sor: (áth.)
Emma! múltó lehet-e; 3. vsz. 2–3. sor között: (áth.) *A mi már a múlt idők világa / A szerelem, óh,*
az-e?; 3. vsz. 5. sor: (áth.) *tiszta h. égi*; 3. vsz. 6. sor alatt: (áth.) *Kihűl-e mit földi láng*; a 2. vsz.
záró írásjelét pótoltam;

Magyarázat: A vers eredeti címe: *An Emma* (1797). Reviczky töredékes feljegyzéseiben
az egyik papírlapon saját keze írásával egymás mellett szerepel a német vers és az erősen
javított fordítás.

(569.)

EMMÁNAK [II.] Friedrich Schiller – [1878. október 15. előtt]

Kézirat: nincs;

Változat: *Emmának I.*, **FSZ:** PIM Kt. Analekta V. 4735/55/22 v.;

Közlések: CsöndesÓ 1878. október 15–22. 31–32. sz. 413. **FSZ;** **kötetközlések:** NGB 1969.;

NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, a *CsöndesÓ*-közlést adja mint kötetben addig meg
nem jelentet;

Szövegváltozat: VP-kiadás: egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli elt.; 3. vsz. 4–5. sor: oh

h. ó;

Magyarázat: Lásd az *Emmának [I.]* jegyzeteit is;

Szakirodalom: A Koroda-kiadásokból hiányzó vers lelőhelyét közölte Komlós, *It* 1955.

(570.)

ŐSZKOR Nikolaus Lenau – [1878. szeptember 1. előtt]

Kézirat: PIM Kt. Analekta V. 4735/38/1. v. (fekete tollas tisztázat, de a kézírásról nem dönt-
hető el egyértelműen, a fiatal Reviczkyé-e vagy Koroda másolata; a 4 oldalas kézirat on az
1. lapon: a *Du bist wie eine Blume* című Heine-vers eddig kiadatlan fordítása, a 2. lapon:
a *Toncsinak* című, eddig kiadatlan vers, a 4. lapon: a *Herbst* című, eddig kiadatlan vers)
FSZ;

Közlések: CsöndesÓ 1878. szeptember 1. 25. sz. 335.; **kötetközlések:** NGB 1969.; NGB
1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, a *CsöndesÓ*-közlést adja mint kötetben addig meg
nem jelentet;

Szövegváltozatok: CsöndesÓ-közlés: ékezetbeli, központosításbeli elt.; 1. vsz. 4. sor: S dal-
tól h. S a daltól;

VP-kiadás: ékezetbeli, központosításbeli elt.;

Magyarázatok: A vers eredeti címe: *Herbst* (1833. – ugyanezen cikluscím alatt. In: *Nicolaus Lenau Sämmtliche Werke*. Bd. 1. Hrsg. Anastasius Grün. Stuttgart, 1874. 41–42.);

Reviczky a 80-as években különösen megkedvelte Lenau költészetét. 1888. március 20-án Arcóból azt írta Korodának: „Gyakori olvasmányom itt Lenau. Mégis csak ő e század legnagyobb német lírikusa. Kítűnő a formában, gazdag képekben, színekben és hangulatokban, változatos és termékeny. Igazán nagy kár, hogy nem született harmincz évvel később, mert akkor már magyarul írt volna a »Bud. Szemle« most kifejténé, mennyivel jobb költő Lévay József.” (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári számozás szerinti 39. levél);

A verset lefordította Reviczky barátja, Dengi János is (*Erdély* 1875. október 8. 41. sz. 326. szerk. megj.: „átvétel a *Szatmár* című lapból”);

Szakirodalom: A Koroda-kiadásokból hiányzó vers lelőhelyét közölte Komlós, *It* 1955.

Az oroszlánt hadd gunyolják,

Ki szelid lett egy napon, – A motívum esetlegesen kapcsolódhat *A számár* című vers záró-motívumához (lásd a *Magány* című kötet versei közt).

(571.)

***PERDITA Ferdinand Dranmor** – [1879. május 11. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlés: CsalKör 1879. május 11. 19. sz. 437. **FSZ**;

Magyarázatok: Az eredeti verset nem találtam meg;

A Ferdinand Dranmor (máshol: Drammor) írói nevet Ludwig Ferdinand von Schmid (1823–1888) svájci német költő vette föl. 1843–1887 között az Osztrák–Magyar Monarchia főkonzulja volt Rio de Janeiróban. Reviczky azért figyelhetett föl rá, mert Dranmorra erősen hatottak Schopenhauer tanai. Gyűjteményes kötete *Gesammelte Dichtungen* címmel 1873-ban jelent meg, a kötetben azonban nem szerepel ez a költemény.

(572.)

MENNÉK ALUDNI MÁR... – Ferdinand Dranmor – [1879. augusztus 3. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: 1. *HölgyekL* 1879. augusztus 3. 31. sz. 365. (Ferdinand Drammor írói név alatt)

FSZ; 2. *A Hét* 1894. november 11. 45. sz. 711. (*Mennék aludni már...* kezdettel, Dramuor írói név alatt); **kötetközlések:** Kor. 1895.; Paku 1944.; NGB 1969. (1877-es dátummal); NGB 1989. (1877-es dátummal); VP 1996. (1877-es dátummal, Drammor név alatt);

Szövegkritikai jegyzet: dátumkor.: 1879. (a *HölgyekL*-közlés alapján, eddig: 1877.);

Szövegváltozatok: 2. *A Hét*-közlés: helyesírási, központosásbeli elt.; 1. vsz. 7. sor: éjre vál' h. *éjre vált*; 2. vsz. 1–2. sor:

Ó drága gondolat,

Ami volt feledni!

2. vsz. 4. sor: Harmat közé h. *Zöld fű közé*;

VP-kiadás: helyesírási, központosásbeli elt.; 1. vsz. 7. sor: vál' h. *vált*; 2. vsz. 1. sor:

Ó, drága gondolat, 2. vsz. 4. sor: *Zöld fű közé temetni*; 3. vsz. 1. sor: *Remény és vágy között*;

Magyarázat: A vers eredeti címe: *Ich möchte schlafen gehen...*

(573.)

[GYÖNYÖRÜ MÁJUSBAN] Heinrich Heine – [1879. szeptember 28. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: ErdFigy 1879. szeptember 28. 4. sz. 28. (*Heine dalaiból I–II.* címmel, a *Mért oly sápadt a rózsá ma...* kezdetű verssel, a versek külön cím n.) **FSZ**; **kötetközlések:** Paku 1944.

(az ErdFigy-közlés adata innen); NGB 1969. (*Gyönyörű májusban* címmel); NGB 1989. (*Gyönyörű májusban* címmel); VP 1996.;

Szövegváltozat: VP-kiadás: központosásbeli elt.;

Magyarázat: A Heine-vers eredeti címe: *Im wunderschönen Monat Mai* (A *Dalok könyve Lírai közzjáték* című ciklusának darabja);

Szakirodalom: Kristóf 1933.

(574.)

[MÉRT OLY SÁPADT...] **Heinrich Heine** – [1879. szeptember 28. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: ErdFigy 1879. szeptember 28. 4. sz. 28. (*Heine dalaiból* címmel, a *Gyönyörű májusban...* kezdetű verssel, a versek külön cím n.) **FSZ; kötetközlések:** Kor. 1895.; Paku 1944.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

Szövegváltozat: VP-kiadás: ékezetbeli, központosásbeli elt.; 2. vsz. 1. sor: oly kedvtelen h. *olyan kedvtelen*; 2. vsz. 4. sor: egy h. *a*; végig: Óh h. *Ó*;

Magyarázat: A vers eredeti címe: *Warum sind denn die Rosen...*;

Szakirodalom: Kristóf 1933.

(575.)

CSAK EGYSZER LÁTTALAK... / HELENÁHOZ **Edgar Allan Poe** – [1880. november 7. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: FL 1880. november 7. 256. sz. 1267. **FSZ; kötetközlések:** Költők Lugasa 189–191. (*Helénához* címmel); Kor. 1895.; Paku 1944.; NGB 1969. (*Helénához* címmel); NGB 1989. (*Helénához* címmel); VP 1996. (*Helénához* címmel);

A Komlós-kronológiában szerepel, az *FL*-közlést jelzi;

Szövegváltozatok: VP-kiadás: szakozási, egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.; 1. vsz. 11–14. sor hiányzik; 2. vsz. 2. sor: nevéen h. *néven*; 2. vsz. 20. sor: Óh h. *Ó*; 3. vsz. 15. sor: e h. *a*;

Magyarázatok: A vers eredeti címe: *To Helen* (1848);

Reviczky – bár néhány sornyi angol nyelvű idézetet találtam a fennmaradt feljegyzései között – nem tudott angolul, annyira mindenesetre semmiképp, hogy feltételezzük, eredetiből fordította volna a verset. Valószínűleg német fordításból ismerte;

A szakirodalomban eltérő felfogások uralkodnak, vajon ki a vers címzettje. Az egyik vélekedés szerint Poe a egyik iskolatársa édesanyjának emlékére írta, egy másik szerint a külön költőnőhöz, Sarah Helen Power Whitmanhez, akit Poe eljegyzett, miután elvesztette feleségét. A cím a személyes élményen túl azonban általános jelentésben mindenképpen utal Zeuszlányára, Szép Helénára.

(576.)

ISTEN VELED! Adalbert Chamisso – [1881. január 27. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: FL 1881. január 27. 21. sz. 105. **FSZ; kötetközlések:** NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, de helytelen: február 6-i dátummal, az *FL*-közlést jelzi mint kötetben addig meg nem jelentet;

Szövegváltozat: VP-kiadás: helyesírási, központosásbeli elt.;

Magyarázatok: Adalbert von Chamisso (1781–1839) német író, költő. Családja a francia

forradalom elől menekült Németországba. Leghíresebb műve a *Peter Schlemihls wundersame Gedichte* című lélektani regénye az egyetemessé váló otthontalanságról szól (1834);

A vers eredeti címe: *Lebe wohl* (1826) (*Chamisso's Werke*. Hrsg. Oskar F. Walzel. Stuttgart, 1842. 89.);

Szakirodalom: A Koroda-kiadásokból hiányzó vers lelőhelyét közölte Komlós, *It* 1955.

(577.)

***BONCOURT VÁRA Adalbert Chamisso** – [1881. február 6. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: 1. VU 1881. február 6. 6. sz. 82. **FSZ**; 2. FK 1962. 1. sz. 152.;

Szövegváltozat: FK-közlés: ékezetbeli, központosásbeli elt.; 9. vsz. 3. sor: Bebolyongtam h. *Bebolyongva*;

Magyarázatok: A vers eredeti címe: *Das Schloss Boncourt* (1827) (*Chamisso's Werke*. Hrsg. Oskar F. Walzel. Stuttgart, 1842. 58.);

A vár a visszavonhatatlanul elmúlt és idilli gyermekkor szimbólumává vált az irodalomban;

Az ismeretlen verset Kunszery Gyula már 1962-ben publikálta a *Filológiai Közönyben* (1. sz. 151–153.), ennek ellenére nem került be a későbbi kiadásokba. Kunszery bemutatja, hogy Reviczky nem tartotta magát az eredeti vers formájához és verseléséhez sem: „Az eredeti vers melankolikus, elégikus hangulatot szuggeráló anapesztuszokkal váltakozó jambikus lejtése teljesen elvész a fordítás pattogó magyaros ritmusában. Az eredeti vers szívhez szóló elrövedező, elmélázó öreges hangulatából a fordítás úgyszólván semmit sem tud érzékeltetni [...] Mert ne feledjük, hogy az eredetit egy fáradt öreg ember írta, a fordítás pedig egy elkeseredettségében is magabiztos, ambíciós fiatal ember műve” – magyarázta Kunszery;

Szakirodalom: A Koroda-kiadásokból hiányzó vers lelőhelyét közölte Komlós, *It* 1955.

(578.)

ISTEN HA VOLNÉK ÉN René-François-Armand Sully-Prudhomme – [1882. október 6. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: FL 1882. október 6. 229. sz. 1419. **FSZ**; **kötetközlések:** Kor. 1895.; Paku 1944.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, az *FL*-közlést adja;

Szövegváltozat: VP-kiadás: egybe-külön írásmódbeli, központosásbeli elt.; 1. vsz. 3. sor: sose h. *sohse*; 2. vsz. 3. sor: dolog h. *munka*; 2. vsz. 4. sor: *Ha isten volnék én*;

Magyarázatok: A vers eredeti címe: *Si j'étais Dieu*. In: *Poésies de Sully Prudhomme. Stances et poèmes. (1865–1866)* című, 1882-es kötetében, a *Stances* ciklusban (104.);

Sully-Prudhomme (1839–1907) a Victor Hugo nyomán indult parnasszista iskola tagja. Poézisét történelem- és természetbölcséleti gondolatok ihlették. *Les solitudes* című, 1869-ben megjelent kötetének versei a szív magányáról szólnak;

A nagyobb időbeli eltolódás miatt kétséges, de elképzelhető, hogy erről a versről van szó Reviczkynek az 1885. szeptember 11-i, Justhnak szóló levelében: „S még valamire kérném a Szemle nevében. Reklámot csinálna vele a Szemlének, ha rendelkezésére bocsátaná azt a verset, melyet Sully Prudhomme írt emlékkönyvébe. Én szívesen lefordítanám.” (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 3. levél) Az viszont bizonyosnak látszik, hogy a vers Justh közvetítésén keresztül jutott hozzá.

(579.)

„SAVONAROLÁ”-BÓL Nikolaus Lenau – [1882. június 18. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: Szabadság 1882. június 18. (Székesfehérvár) **FSZ**; **kötetközlések:** Kor. 1895. („*Savonarolá*”-ból címmel); Paku 1944. („*Szavonarolá*”-ból címmel); NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996. (*Savonarolá-ból* címmel);

Szövegkritikai jegyzetek: 1882., mivel a folyóiratközlés eddig nem volt ismert, a versfordítás d. n. szerepelt a kötetekben;

Szabadság-közlés: 2. vsz. 2. sor: mind h. javítottam: *mint*; a különböző, nem egymás utáni vsz.-ok közti elválasztást jelöltem;

Szövegváltozat: VP-kiadás: egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központosításbeli elt.; 2. vsz. 2. sor: küszködve h. *küzködve*; 2. vsz. 3. sor: mint h. *mind*;

Magyarázatok: A mű eredeti címe: *Savonarola*. (1873.) (*Lenaus Sämmtliche Werke*. Bd. 2. Hrsg. Anastasius Grün. Stuttgart, 1881. 199–328.);

A szakirodalom nem szól róla, hogy Reviczky nem összefüggő részletet fordított le a hosszú versből, hanem kiragadott versszakokat helyezett egymás mögé, ráadásul előfordult, hogy az eredeti műben elfoglalt helyükhöz képest sorrendjük föl is cserélődött. Emellett annyira szabadon fordította a részletek nagy részét, hogy egyes esetekben alig lehetett nyomára akadni az illető passzusoknak. (A részletek eredeti helye: **1.** vsz.: 9., *Die Antwort* című fejezet, 237. old. **3.** vsz.; **2.** vsz.: 9., *Die Antwort* című fejezet, 236. old. **1.** vsz.; **3.** vsz. *Die Antwort* című fejezet, 230. old. **2.** vsz.; **4–5.** vsz. *Die Antwort* című fejezet, 233. vsz. **1–2.** vsz.; **6–8.** vsz.: *Die Tortur* című fejezet, 305–306. old. **2.**, **1–2.** vsz.);

Szakirodalom: Murányi 1980.

A TÁVOLBA. 1–2. Nikolaus Lenau

(580.)

1. [TÁVOL, IDEGEN HELYEN...] – [1883. szeptember 28. előtt]

(581.)

2. [SIETŐS ÉS HERVATAG...] – [1883. szeptember 28. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: FL 1883. szeptember 28. 227. sz. 1443. **FSZ**; **kötetközlések:** Kor. 1895. (*A távolba* címmel, a versek külön cím n.); Paku (*I–II.* alcímmel, a versek külön cím n.); NGB 1969. (*Távolban* címmel, *1–2.* alcímmel, a versek külön cím n.); NGB 1989. (*Távolban* címmel, *1–2.* alcímmel, a versek külön cím n.); VP 1996. (*Távolban* címmel, *1–2.* alcímmel, a versek külön cím n.);

A Komlós-kronológiában szerepel, az *FL*-közlést jelzi;

Szövegváltozatok: VP-kiadás: *Távol, idegen helyen...* kezdetűben: ékezetbeli, központosításbeli elt.; 3. vsz. 1. sor: Óh h. *Ó*; *Sietős és hervatag...* kezdetű versben: helyesírási, egybe-külön írásmódbeli elt.;

Magyarázatok: A vers eredeti címe: *An die Entfernte* (1837) (*a Liebesklänge – 'Szerelmi hangok'* című ciklusban – *Nicolaus Lenaus Sämmtliche Werke*. Bd. 1. Hrsg. Anastasius Grün. Stuttgart, 1874. 189–190.);

A *Külföldi lant* című kötetben, amelyben Reviczky két másik Lenau-verset fordított, a költeményt Kertbeny Károly fordításában adták, *Távolból* cím alatt. (*Külföldi lant*. Bp., 1888. 2. köt. 114–115.)

(582.)

***PEPITÁHOZ Alfred Musset – [1884. február 12. előtt]**

Kézirat: nincs;

Közlés: ArH 1884. február 12. 35. sz. **FSZ**;

Magyarázatok: A vers eredeti címe: *A Pépa*. (1831) (*Oeuvres de Alfred de Musset*. Paris, 1867. 41.);

A verset ma Sárközi György fordításában ismerjük;

Musset a francia romantika lírikusa. Híres volt beteges érzékenységről; hallucinációk és víziók gyötörték, nyughatatlan életében sehol nem találta helyét. Regényes és viharos szerelem fűzte George Sand-hoz. Fiatalon féktelen életmódot vitt, az itálnak és a szerelemnek élt. Reviczky figyelmét különösen felkelthette alakja, hiszen a romantikus Musset vívta az egyik leghevesebb harcot a francia klasszikus költészet híveivel; az Arsenál írói kör tagja, s jó barátja volt Reviczky nagy kedvencének, Victor Hugónak. Nagy érdemeket szerzett a klasszikus francia nyelv- és formanyelv megújításában és az érzelmi-hangulati feszültség megverselésében. Elképzelhető, hogy Reviczky nem franciából, hanem németből fordította.

BÜRGER EPIGRAMJAIBÓL. [1–6.] Gottfried August Bürger
(583.)

1. [HA RÁGALOM MEGCSIPDESETT...] – [1885. november 15. előtt]
(584.)

2. [RAJONGÓK A MONARKIÁÉRT...] – [1885. november 15. előtt]
(585.)

3. [VAN A VILÁGON SOK SZAMÁR...] – [1885. november 15. előtt]
(586.)

4. [HOL NEM LÁTNÍ SZENDESÉGET...] – [1885. november 15. előtt]
(587.)

5. [PANASZ KEL ÍGY MEG ÚGY GYAKORTA...] – [1885. november 15. előtt]
(588.)

6. [AMIG VAN EGY ÉP TAGJA...] – [1885. november 15. előtt]

Kézirat: OSZKKt. Fol. Hung. 1858/42. r.–v. (a versek sorrendje beszámozva: 2-1-3-5-4-6)
FSZ;

Közlések: PikánsL 1885. november 15. 46. sz. 2. (1–4. alcímmel az 1., a 3., az 5. és a 6. vers, a versek külön cím n.); **kötetközlések:** Külföldi lant. Bp., 1888. 2. köt. 51–52. (a versek számozás nélkül, csak az 1., 3., 5., 6. vers); Kor. 1895. (*Bürger epigrammjaiból* 1–4. címmel, a 2. és a 4. vers hiányzik, így 1. *Ha rágalom megcsipdesett...*, 2. *Van a világon sok számár...*, 3. *Panasz kel így meg úgy gyakorta...*, 4. *Amig van egy ép tagja...* kezdettel, a versek külön cím n.); Paku 1944. (*Bürger epigrammjaiból* 1–4. címmel, a 2. és a 4. vers hiányzik, így 1. *Ha rágalom megcsipdesett...*, 2. *Van a világon sok számár...*, 3. *Panasz kel így meg úgy gyakorta...*, 4. *Amig van egy ép tagja...* kezdettel, a versek külön cím n.); NGB 1969. (*Bürger epigrammjaiból* 1–4. címmel, a 2. és a 4. vers hiányzik, így 1. *Ha rágalom megcsipdesett...*, 2. *Van a világon sok számár...*, 3. *Panasz kel így meg úgy gyakorta...*, 4. *Amig van egy ép tagja...* kezdettel, a versek külön cím n.); NGB 1989. (*Bürger epigrammjaiból* 1–4. címmel, a 2. és a 4. vers hiányzik, így 1. *Ha rágalom megcsipdesett...*, 2. *Van a világon sok számár...*, 3. *Panasz kel így meg úgy gyakorta...*, 4. *Amig van egy ép tagja...* kezdettel, a versek külön cím n.); VP 1996. (*Bürger epigramjaiból* 1–6. címmel);

Szövegkritikai jegyzetek: OSZK-kézirat: I.: 1. sor: (áth. ~~Kit~~) (fölötte) *Ha*; 3. sor: (áth. ~~Ölyan~~) (beszúrás oldalt) *Az a*; 4. sor: *Melye*(jav. *t*)*n*;

3.: 4. sor: (áth. *Miért nem látom át*), (alatta) *Mi* (áth. *jussom*) (beszúrva oldal) *joggal nem tudom*;

5.: 1. sor: (áth. *Igy-úgy panaszkodnak*) (fölötte) *Panasz kel így meg úgy gyakorta*; 2. sor: (áth. *A felfuvalkodott*) (fölötte) *Fenhéjázó, gógös nagyokra*; (alatta, áth. *A gógösen járó*); 3. sor:

(áth. *Letennék*) (beszúrva, oldalt) *Alábbszállítánák űk e büszkeséget*; 4. sor: (áth. *Hæ*) (beszúrás, alatta) *Mihelyt ti nem csúsznátok*;

Szövegváltozatok: Külföldi lant-közlés: ékezetbeli, központosásbeli elt.

PikánsL-közlés: ékezetbeli, központosásbeli elt.;

VP-kiadás: 1.: ékezetbeli, központosásbeli elt.; 1. vsz. 4. sor: legizesebb h. *legédesebb*;

2.: helyesírási elt.; 1. sor: monarkiaért h. *monarchiáért*;

3.: helyesírási, ékezetbeli, egybe-külön írásmódbeli elt.;

4.: helyesírási, egybe-külön írásmódbeli;

5.: ékezetbeli, egybe-külön írásmódbeli, helyesírási elt.;

6.: központosásbeli elt.; 6. sor: életét h. *életet*;

Magyarázatok: A versek eredeti címe: 1. *Trost* 1785. (*Vigas*),

2. *Vorschlag zur Güte* 1792. (*Javaslat jóságra*),

3. *Die Esel und die Nachtigallen* 1789. (*A szamarak és a csalogányok*),

4. *Reiz und Schönheit* 1792. (*Báj és szépség*),

5. *Mittel gegen den Hochmut der Größen* 1787. (*A nagyok gögje elleni eszköz*),

6. *Mannstrotz* 1787. (*Férfidac*).

logokrácia – hosszabb távra tekinthető tudományos tanácsadás, stratégiai tervezés;

(589.)

ÉJFÉLI SZÁMVETÉS Charles Baudelaire – [1886. szeptember 16. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: ArVid 1886. szeptember 16. 211. sz. (1.) **FSZ**; **kötetközlések:** Kor. 1895.; Paku 1944.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, az *ArVid*-közlést jelzi;

Szövegkritikai jegyzetek: ArVid-közlés: a lap betűkészletéből hiányzott az *i*, *ú* és *ű*, így több helyen – a verselés miatt – javítottam a rövid ékezeteket;

Szövegváltozat: VP-kiadás: helyesírási, egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.;

Magyarázatok: A vers eredeti címe: *L' Examen de Minuit* (*A Romlás virágai* 1863-as kiadásában);

Reviczky Gyula volt Baudelaire első magyar fordítója. Az úttörő pozícióról Reviczky is tudott, hiszen az *Arad és Vidéke*-beli fordításhoz a következő jegyzetet fűzte: „Baudelaire, akinek tudtommal még eddig nem akadt magyar fordítója, a *lírikusok Zolája*. Hires kötete, melynek címe *A gonosz virágai*, 1857-ben jelent meg. Zola feltűnté őta sokat emlegetett, nagy népszerűségű lantos, kinél cinikusabb pesszimizmussal még alig szólalt meg lantos. R. Gy.”

(A pesszimizmussal kapcsolatosan az 1886. augusztus 12-én Justhnak írt leveléből még több részletet lásd az *Ifju pesszimistának* című versének magyarázataiban);

Korompay H. János szerint Baudelaire közvetítésében Reviczky barátai, Justh Zsigmond, Gozsdu Elek, Ambrus Zoltán játszottak közre. (Korompay, 61–62.) Koroda Reviczky kávéházi baráti körei kapcsán úgy emlékezett, hogy: „A másik a Kammon-társaság, mely később a Hungáriába költözött át. Ehhez Ambrus Zoltán és Justh Zsigmond vonzották Reviczkyt. Nem ragadt rá tőlük a »modernizmus« és egyéb izmusok láza, mely akkor kezdett dühöngeni; de szívesen beszélt velük Flaubertől, Stendhalról, Lecont de Lisle-ről, főképp Baudelaieréről, kit fordítani is kezdett.” (*Reviczky Gyula összes költeményei*. Bev. Bp., 1902. 33.);

Korompay kiemeli, hogy „Reviczky láthatólag kevésbé fogékony ez ironikus jelentés-retegről, s így fordítása a vershelyzet konvencionálisabb mozzanatainak hangsúlyozása felé tolódik el. Ez líratörténetileg visszalépést jelent: visszalépést az ambivalens, összetett líraiságtól egy leegyszerűsítő, egyneműsítő értelmezéséhez.

Hasonló tendencia nyilvánul meg az olyan etikai kategóriák esetében is, mint a *jó* vagy a *bűn*. Ilyen polarizált értékszembesítésről Baudelaire-nél nincsen szó, sőt egész verseskötetete ellentmond ennek, az esztétikai és etikai szintet minden előzménytől eltérően ötvöző *Les Fleurs du Mal* cím jegyében.” (Korompay, 65.) – Úgy vélem, Reviczky pontosan a „jó” és a „bűn” egymás ellen feszülő kategóriája, azaz önnön etikai rendszere kulcsfogalmainak felfedezése miatt fogott a Baudelaire-vers fordításához. Arról lehet tehát szó, hogy a fordítói alázatosságot, ügyességet és ötletességet háttérbe szorította az, hogy saját etikai kérdésfeltevéseire találjon választ vagy megerősítést. Korompay is úgy véli, hogy „Reviczky tehát – új műalkotást teremtve – *átértelmezi* Baudelaire-t, mégpedig oly módon, hogy a mű különböző szintjein megnyilvánuló különbségek egymást felerősítve határozzák meg a vers jelentésének átalakulását: az eredetitől eltérően feltűnnek az erkölcsi világrend, az objektív etikai normarendszer és a hozzájuk viszonyuló ember konfliktusai.” (Korompay, 68.);

Korompay szerint nem igazán bizonyíthatóak azok a vélekedések, amelyek szerint Reviczkyre már e fordítása előtt hatott volna Baudelaire költészete (pl. 1870-es évekbeli szatánisztikus, illetve perdita-versei esetében);

A francia irodalommal kapcsolatos felfogásáról Reviczky hosszabban írt Justh Zsigmondnak 1886. augusztus 12-i levelében: „Arra kérem, hagyja már azokat a francziákat s vegye elő az angolokat, németeket, spanyolokat, oroszokat. Ezeknél még talál természetes affektusokat, egészséges arczszínt, napsugarat, humort. S milyen szemfényvesztők azok a gallusok! Jelentéktelen ötletekből, ezer év óta elcsépelet frázisokból világnézetet, filozófiai rendszert, költői iskolát csinálnak! S milyen szárazok, milyen kedélytelenek! Igazán büszke vagyok rá, hogy nem kellenek... Hanem, úgy látszik, hódítanak mindenfelé, ami aztán szomorú következtetésekkel bírhat. Mert hogy ez nem költészet, hogy nagy költő ebből a talajból sohasem fog születni, az egészen bizonyos. De hiszen nem muszáj. Lehet, hogy egy kornak végén vagyunk ismét s a poézis, isten tudja hány századra eltűnik a föld kerekességéről. Így volt ez a római birodalom hanyatlásakor is.” (Reviczky – Justh Zsigmondnak, OSZK Kt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 9. levél);

Ugyanerről a témáról fennmaradt Reviczkynek egy töredékes följegyzése is: „Az orosz nagy regényírók *megindítanak*, ezért helyezem a franciák fölé

A franciák legalább komoly művé-[...]

Zolái; Zola már elfajzás.” (PIM Kt. Analekta V. 4735/55/49. v.);

Szakirodalom: Korompay 49–77.

(590.)

SPLEEN Paul Bourget – [1886. szeptember 25. előtt]

Kézirat: OSZK Kt. Fol. Hung. 1858/38–39. (a 38. lapon magyarul, a 39. lapon Reviczky kézírásával franciául leírva) **FSZ**;

Közlések: 1. OrszVil 1886. szeptember 25. 39. sz. 622.; 2. Alföld 1888. május 20. 118. sz. (1.); **kötetközlések:** Külföldi lant. 2. köt. 1888.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

A Komlós-kronológiában szerepel, az *OrszVil*-közlést jelzi, kötetben addig nem jelent meg;

Szövegkritikai jegyzetek: OSZK-kézirat: 2. vsz. 2. sor: *ünnepe* (áth. *a mosolygó*) (fölötte) *a kedves*; a 39. oldalon, a francia szövegben, az 1. és a 2. vsz. között: *Minden valót utálni kénytelen*;

Szövegváltozatok: 1. OrszVil-közlés: központosásbeli, ékezetbeli elt.;

2. Alföld-közlés: ékezetbeli (a lap betűkészletéből hiányzott az *i* és az *ú*); központosásbeli elt.;

Magyarázatok: A vers eredeti címe: *Spleen* (1875);

Paul Bourget (1852–1935) francia író, költő, esztéta. Bár főleg sikeres regényíróként

(mint a pszichologizáló próza egyik újtó képviselője) ismert, de a 70-es években verses-köteteket is megjelentetett. Fiatalon Taine materialista determinizmusának hatására szem-befordult Zola és a naturalizmus eszméivel, mivel úgy érezte, az irodalomból nem lehet kiűzni a lélektant. Legfőbb elve az lett, hogy meg kell teremteni „az erkölcs világának egységét”. Reviczky figyelmét nyilván Zola-ellenessége keltette föl, s munkásságát Justh Zsigmond és Ambrus Zoltán közvetítésével ismerhette meg, akiknek művészetére erős hatást gyakorolt. Bourget összes műveit Tóth Béla, Reviczky jó barátja fordította le s kezdte publikálni 1893-ban;

Szakirodalom: A Koroda-kiadásokból hiányzó vers lelőhelyét közölte Komlós, *It* 1955.

DALOK A NÁDASBÓL I–V. Nikolaus Lenau

(591.)

I. [ALKONYODIK ODA ÁLTAL...] – [1888. május 19. előtt]

(592.)

II. [FELLEGGYÜL AZ ALKONY-ÉGEN...] – [1888. május 19. előtt]

(593.)

III. [LOPVA BOLYGOK ESTE VÉGIG...] – [1888. május 19. előtt]

(594.)

IV. [ESTHAJNAL. A NAP...] – [1888. május 19. előtt]

(595.)

V. [MÉLA HOLDFÉNY LEJTI TÁNCZÁT...] – [1888. május 19. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: OrszVil 1888. május 19. 21. sz. 322. (a versek külön cím n.) **FSZ; kötetközlések:** Külföldi lant. Bp., 1888. 2. köt. 89. (*Dal a nádasból* címmel, a versek külön cím és számozás n., csak a *Méla holdfény lejti tánczát...* kezdetű); Kor. 1895. (a versek külön cím n., *I. Alkonyodik oda által...*; *II. Felleg gyűl az alkony-égen...* kezdettel); Paku 1944. (a versek külön cím n.); NGB 1969. (1–5. alcímmel, a versek külön cím n.); NGB 1989. (1–5. alcímmel, a versek külön cím n.); VP 1996. (1–5. alcímmel, *Alkonyodik odaáltal, Felleg gyűl az alkony-égen...* kezdettel);

A Komlós-kronológiában szerepel, az *OrszVil*-közlést jelzi;

Szövegváltozatok: Külföldi lant-közlés: ékezetbeli elt.;

VP-közlés: helyesírási, egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.; az *Alkonyodik oda-által...* kezdetűben: 1. vsz. 3. sor: lombos h. lomha;

Magyarázatok: A vers eredeti címe: *Schilflieder* (1832 – a *Sehnsucht* – 'Vágyódás' című ciklusban). (*Nicolaus Lenaus Sämtliche Werke*. 1. Bd. Hrsg. Anastasius Grün. Stuttgart, 1874. 14–15.) A versek külön cím n. *1. Drüben geht dir Sonne scheiden...*, *2. Trübe wird's, die Wolken jagen...*, *3. Auf geheimem Waldespfade*, *4. Sonnenuntergang...*, *5. Auf dem Teich, dem regungslosen*.

(596.)

A KÖNYVIGASZA Johann Wolfgang Goethe – [d. n.]

Kézirat: nincs;

Kötetközlések: Kor. 1895. **FSZ;** Paku 1944. (*A könnyű vigasza* címmel); NGB 1969. (*A könnyű vigasza* címmel); NGB 1989. (*A könnyű vigasza* címmel); VP 1996. (*A könnyű vigasza* címmel);

Szövegváltozat: VP-kiadás: helyesírási, ékezetbeli, központosásbeli elt.; végig: óh h. ó;

Magyarázat: A vers eredeti címe: *Trost in Tränen* (1803).

(597.)

NÉZD A FOLYÓT Nikolaus Lenau – [1888 előtt]

Kézirat: OSZKKt. Analekta 5129. v. (A cím alatt: „Lenau”. A név mellett *-os megj.: „a nagy lírikus hatyudala”, fekete tintás, a *Mi lenne, hogyha összejönnénk...* kezdetű verssel egy lapon) **FSZ**;

Kötetközlések: Külföldi lant. Bp., 1888. 91–92.; Kor. 1895. (*Lenau hatyudala* címmel); Paku 1944.; NGB 1969.; NGB 1989.; VP 1996.;

Szövegváltozatok: OSZK-kézirat: 2. vsz. 2. sor: (áth. *Könnyebb lesz elviselned*) (alatta, áth. *Hija annak*) (a sor mellett, egymás alatt *tűr/ni* (alatta) *hí/ja néked* (alatta) *tű/röm*) (a verssorok alatt) *Ez lesz könnyebbülésed*; 3. vsz. 1. sor: (beszúrva) *Óh* (jav. *N)ézzed*; 3. vsz. 4. sor: (áth. *A hullámot-s-a mutat*); (áth. *A-mutt*) (alatta) *Multad, mint alkonyult nap*;

Szövegváltozatok: Külföldi lant-közlés: ékezetbeli, központosásbeli elt.;

VP-kiadás: egybe-külön írásmódbeli, ékezetbeli, központosásbeli elt.; végig: óh h. ó; 1. vsz. 1–2. sor:

Ha eltűnik léted java,

Nem térhet vissza többé;

1. vsz. 3. sor: csak h. *hol*; 1. vsz. 4. sor: *Tolul s merül örökké*; 3. vsz. 3. sor: rajtok h. *rajtuk*;

Magyarázatok: A vers eredeti címe: *Blick in den Strom* (1844) 'Pillantás a folyóba'. Lenau két utolsó költeményének egyike, mely úgy maradt fenn, hogy Karl Schurz, Lenau sógora 1844 szeptemberében meglátogatta az akkor már a winnendeni tébolydában élő költőt, aki elszavalta neki két versét; ez volt az egyik. Schurz, aki később életrajzot is írt Lenauról, úgy emlékezett, hogy a költő a vers keletkezéséről a következőket mesélte: „egy robogó vonaton írta, amikor elméje már elborulóban volt, s úgy akart meggyőződni arról vajjon épeszü-e, hogy verset költött.”

(598.)

UTSZÉLI ERDŐ Nikolaus Lenau – [d. n.]

Kézirat: nincs;

Kötetközlések: Kor. 1895. **FSZ**; Paku 1944. (*Útszéli erdő* címmel); NGB 1969. (*Útszéli erdő* címmel); NGB 1989. (*Útszéli erdő* címmel); VP 1996. (*Útszéli erdő* címmel);

Szövegváltozat: VP-kiadás: ékezetbeli, központosásbeli elt.;

Magyarázat: A vers eredeti címe: *Ein offner Wald* 1844. (a *Gedichte* című fejezetben – *Nicolaus Lenaus Sämtliche Werke*. Bd. 2. Stuttgart, 1874. 337.)

NÉMET NYELVŰ FORDÍTÁSOK

(599.)

***WANDERLIED [I.] Gáspár Imre** – [1873. december 12. előtt]

Változat: *Wanderlied* [II.], **FSZ:** Dichter-Stimmen 1878. 6–7. sz. 46. (*Zwei Lieder* címmel, a *Hier saßen wir* című verssel együtt közölve);

Kézirat: PIM Kt. Analekta V. 1370/10. v. (A lap rectóján és a versón az *An meinem Namens-tag* című Gáspár Imre-vers német nyelvű fordítása) **FSZ;**

Szövegkritikai jegyzetek: A vers születését az 1873. december 12-i levél alapján lehetett megállapítani;

2. vsz. 2. sor: *seine*(áth. *m*)r; 3. vsz. 3. sor: (áth. *Die*);

Magyarázatok: A vers eredeti címe: *Vándor-dalok* címmel megjelent a *Gáspár Imre költeményei* című kötetben (Bp., 1876. 124.), annak 2. darabja: *Vándorbot van kezemben...* (Könnyű elérhetősége miatt itt nem közlöm);

A verset Gáspár Bezegh Bertának, unokatestvérének ajánlotta, akivel Reviczkynek egy hajniki tartózkodása alkalmával rövid szerelmi kalandja volt, és verset is írt hozzá. (Vö. a *Noch einmal* című vers magyarázataival);

A fordítás nem tetszett Gáspárnak: „Az én »Vándordalom« sem igen sikerült. »Die Hand mein«, ... »jetzund« (jaj!), 's a metr. hibák mutatják hogy erőltetett. Az utolsó strophá azonban szebb az eredetnél.” (Hajnik, 1873. december 12. – OSZKKt. Levelestár, a kéziratári számozás szerinti 7. levél);

Reviczky 1873. december 18-i levelében azt válaszolta Gáspárnak: „A »vándordal« fordítására azt mondja, hogy a metrum hibás. Nem hinném. Talán mert anapestusok vannak benne, mint azt jambussal keverve s legujabb lírikusok – persze nem Göthe, Schiller, hanem egy Heine, Lenau – használják?” (Közölte Gáspár Imre: *Emlékek*. Győry Vilmos és Reviczky Gyula hagyatékából. *Magyar Szemle* 1892. augusztus 28. 35. sz. 415.)

(600.)

***WANDERLIED [II.] Gáspár Imre** – [1873/1878]

Változat: *Wanderlied* [I.], **FSZ:** PIM Kt. Analekta V. 1370/10. v. (A lap rectóján és a versón az *An meinem Namenstag* című Gáspár Imre-vers német nyelvű fordítása, lásd az 1873-as verseknél);

Kézirat: nincs;

Közlés: Dichter-Stimmen 1878. 6–7. sz. 46. (*Zwei Lieder* címmel, a *Hier saßen wir* című verssel együtt közölve) **FSZ;**

Magyarázat: A versről lásd a *Wanderlied* [I.] jegyzeteit.

(601.)

***FRAU AGNES [I.] Arany János** – [1874. december]

Változat: *Frau Agnes* [II.], **FSZ:** Pannonia 1885. szeptember 30. 111. sz.;

Kézirat: Levélben, 1874. december 12. (1–10., 12–19. 25–26. vsz.; Reviczky Gyula – Koroda Pálnak, OSZKKt. Levelestár, a kéziratári számozás szerinti 12. levél) **FSZ;**

Szövegkritikai jegyzet: 2. vsz. 2. sor: *reibst du*, (áth. zeige) *sage*; Reviczky az 1. vsz.-on kívül sehol nem írta ki a visszatérő 5. sort;

Magyarázatok: A vers eredeti címe: *Ágnes asszony*. (AJÖM I. 213–216.; 130 sor, 26 vsz.);

Reviczky 1874. december 12-én Budapestről kelt levelében tudatja Korodát arról, hogy fordítja a verset: „Steinacker anthológiája már megjelent. [...] Évek mulva én is kiadhatnék ilyen gyűjteményt, mert neki fogtam a fordításoknak s *Arany*nak akarok mindenekelőtt satisfactiót szolgáltatni. – Most Agnes asszonyt fordítom, s küldöm bírálat végett az eddig elkészült versszakokat.” (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári számozás szerinti 12. levél. – Steinacker antológiája: *Ungarische Lyriker von Alexander Kisfaludy bis auf die neueste Zeit (die letzten 50 Jahre)*. Leipzig–Buda–Pest. A kiadvány több kiadásban is megjelent. Itt valószínűleg az 1874-es, második kiadásról van szó.);

Reviczky elemző tanulmányt is írt a műről, mely az *Erdély* 1875. 17–18. számában jelent meg (130–131.);

Arany műve feltűnően izgatta a felvidéki írókört, fordítását láthatóan komoly irodalmi tevékenységnek, erőpróbának ítélték. Rudnyánszky Gyula 1876. május 16-án, Gáspár Imrének írt levelében vallotta meg, hogy az *Ágnes asszonyt* fordítja angolra, pedig alig tudja a nyelvet. A levél hűen tanúskodik a fiatal írókör Arany-szemléletéről: „Arany Jánost, a szépség emberét, a mi büszkeségünket, ismerni, tanulván tisztelni s irigyelni fogja tőlünk Milton nemzete.” (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 1. levél);

A vers Neugebauer László fordításában is ismeretes – mint arról a *Vasárnapi Ujság* egy tudósításából is értesülünk, amely hír arról szolt, hogy Lewinsky hatalmas sikert aratva olvasta föl Arany *Ágnes asszony*ának német fordítását, valamint Kiss József *Ágota kisasszony* című alkotását. (*Vasárnapi Ujság* 1882. január 10. 7. sz. 47.) Reviczky egy másik, Korodának írt levelében utalt arra, hogy szerinte Kiss József *Ágota kisasszony* című balladája, mely ismertté tette a nevét, Arany balladájának hatására keletkezett. Az *Ágota kisasszonyt* egyébként Lewinsky olvasta föl hatalmas sikerrel a Petőfi Társaságban 1882. január 17-én. Arany hatása a Kiss József-versre a kortársak között egyébként gyakori beszédtema volt;

Vö. a *Frau Agnes* [III.] jegyzeteivel is.

(602.)

*FRAU AGNES [II.] Arany János – [1874/1885]

Kézirat: nincs;

Közlések: 1. Sonntags-Blätter 1875. december 12. 50. sz. 197–198. (Belletristische Beilage zur „Neuen Temesvarer Zeitung” (Julius Revitzky nével, szerk. megj.: „Wir glauben, unseren, der ungarischen Sprache nicht mächtigen Lesern einen Dienst zu erweisen, wenn wir dieselben mit einer der schönsten Balladen der ungarischen Dichtung in einer so gelungenen Übersetzung, wie es die vorliegende ist, bekannt machen.”); 2. Ungarische Revue 1881. 7–8. sz. 683–686.; 3. Pannonia 1885. szeptember 30. 111. sz. **FSZ**;

Szövegváltozatok: 1. SonntagsBl-közlés: központosásbeli, kis-nagybetűs, helyesírási elt.; 1. vsz. 1. sor: *Jung Frau Agnes hastig – eilig*; 2. vsz. 4. sor: *Was da pickt am Linnenzeuge*; 3. vsz. 1. sor: *Nachbars Frauen kommen eilig*; 4. vsz. 3. sor: „*Ah, mein Schatz, kann ja nicht gehen*”; 12. vsz. 2–4. sor: *Der deinen Gemahl erschlagen*.

Lebenslänglich musst du büßen

Deine Mitschuld, 's böse Wagen;

14. vsz. 3. sor: *Sie bleibt hier durch's ganze Leben*; 15. vsz. 2–4. sor:

Mit erbleichten, nassen Wangen

Gleicht sie einer Lilie, an der

Schwere, helle Tropfen hangen;

17. vsz. 3. sor: *Makel h. Mackel*; 20. vsz. 1–2. sor:

Und auf's neue wascht [!] Frau Agnes

Jenes Leintuch in der Quelle;

21. vsz. 2. sor: *d'ran h. mehr zu*; 26. vsz. 1. sor: *Alte Lumpen wascht [!] Frau Agnes*;

2. UngRev-közlés: központosásbeli, helyesírási elt.; 2. vsz. 1. sor: neungier h. *nengier* [!];
Magyarázatok: *A Fővárosi Lapok* 1881. szeptember 14-i számában híradás jelent meg arról, hogy Reviczky fordítása megjelent a Hunfalvy Pál szerkesztésében megjelenő *Ungarische Revue* című német nyelvű lap 1881. július–augusztusi számában;

A szakirodalom eddig nem ismerte ezt a fordítást. A Hunfalvy Pál szerkesztette havi lap pedig éppen azért jött létre, hogy az idegen nyelvű, külföldi közönségnek bemutassa a magyar irodalmat. Reviczky és az akadémikus irodalom harcos ellenállása ugyan csöppet sem enyhült a megjelenés idején, de valószínűleg Arany neve és a lefordított vers fontossága ebben az esetben nagyobb súlyt kapott, mint a Reviczky kirekesztését érvényesítő gyakorlat;

Már a kiadói munkálatok közben került elő a *Pester Lloyd* tudósítása az *Ungarische Revue*-ben megjelent versfordításról: *Pester Lloyd* 1881. szeptember 20. Melléklet 2. – Ujvári Hedvig közlése; Lásd a *Frau Agnes* [I.] jegyzeteit is.

(603.)

***AN MEINEM NAMENSTAG (am 5 November) Gáspár Imre** – [1876. március 12. előtt]
Kézirat: PIM Kt. Analekta V. 1370/10. v. (A lap rectóján és a versón a *Wanderlied* című Gáspár Imre-vers német nyelvű fordítása) **FSZ**;

Közlés: Sonntags-Blätter 1876. március 12. 11. sz. 44. (*An meinem Namenstage* címmel, Reviczki Gyula néven);

Szövegkritikai jegyzetek: PIM-kézirat: a 3. vsz. az 5–6. vsz. között, de Reviczky jelölte a szükséges cserét; 3. vsz. 7. sor: *ich* (áth. ~~weiss~~ *hör'*; 4. vsz. 3. sor: (alatta, átírva ~~feh~~) *In*; 4. vsz. 3. sor: (alatta olv.) *heilen meine*; (fölül beszúrva) *alte*; 4. vsz. 4. sor: (áth. ~~Die Lieb~~ *verjünget meinen Lebenskauf*) (fölötte) *Er gibt, Er gibt, die ew'ge Jugend in den Kauf*;

Szövegváltozatok: Sonntags-Blätter-közlés: központosásbeli elt., 1. vsz. 1–2. sor:

Leer ist das kleine Haus, das ich bewohne;

Es flog die Liebe aus dem alten Nest.;

1. vsz. 5. sor: *Die Thür geht auf... sie treten auf die Schwelle...*; 2. vsz. 2. sor: *Heut' kracht er, wie aus namenlosem Schmerz*; 2. vsz. 4. sor: *alte Lied, den frohen Scherz* h. *frohe Lied, den alten Scherz*; 2. vsz. 6. sor: *noch h. stets*; 3. vsz. 2. sor: *meinem Auge* h. *meinen Augen*; 3. vsz. 6. sor: *Sang' h. Sag'*; 3. vsz. 7. sor: *Mein Herz schreit auf; nichts hör' ich mehr von Allem*; 4. vsz. 3. sor: *In seinen Armen gibt es keine Schmerzen*; 4. vsz. 4. sor: *die* h. *mir*; 5. vsz. 5. sor: *Nun les' ich ihn und folge meinem Drange*; 5. vsz. 7. sor: *verstöhnet* h. *versöhnet*;

Magyarázatok: Reviczky levelében visszakérte Gáspártól a neki küldött német nyelvű verseket, ezek között maradt meg e két vers kézirata is;

Gáspár egy Reviczky halála utáni közleményében említette, hogy a német fordítás megjelent a *Sonntags-Blatt* című lapban;

A vers eredeti címe: *Névnapomra. (November 5.)*. A vers megtalálható például a *Gáspár Imre válogatott költeményei* című kötetben, ahol a vers alatt a következő megjegyzés szerepelt: „Reviczky Gyulának, ki e' verset szépen fordította németre.” (Bp., 1876. 129–131.) A vers *Névnapomon. November 5.* címmel magyarul először a *Regélő* 1875. január 31-i számában jelent meg (70–71.):

Kicsiny szobámban most a néma csend ül,

Föl nem deríti már a szeretet,

Künn a harangszó lágyan újra csendül,

De nem jelent vig, kedves ünnepet!

Ők nyitják ajtóm... várom, de hijába!

Csak egy-egy árnyék reszket a falon,

Kacagva bérepiül a szél szobámba...

Oly boldog voltam egykor e napon!

*A kerek asztal oly nyájas volt hajdan,
Recsegrve hallat ma fájó nyögést,
Ráhajtom én főm, s egy nehéz sohajban
Keresem a vidám dalt, nevetést!
Gyöngéd virágok, illatos csokorba',
Ott álltak a jó öreg asztalon...
Sokan szerettek, s itt öleltek sorba...
Oly boldog voltam egykor e napon.*

*És nyájas körben ülök én középen,
Szememben az öröm könnye ragyog,
Ajkin köszöntő, és virág kezében,...
A kis családnak öröme vagyok!
Forró imádság száll a mennybe értem,
Dal, rege minden ajkon... hallgatom!
S feljajdul a szív, nem hallom, nem értem!
Oly boldog voltam egykor e napon!*

*Álmodom ismét... eljön a dicsőség,
Könyvébe írja, látom, nevemet,
Boldog vagyok, fogadom ölelését,
Szerelem lakja ifju szívemet!
Főm hajtom újra jó atyám kezére,
Jutalmul az ő áldását kapom...
S elvisz az emlék csöndes sírkövére...
Oly boldog voltam egykor e napon!*

*Előttem egy könyv, reszkető kezével
Atyám ráírta régen nevemet;
„Mulass” a nagy költőnek énekével,
S ha dalnok lész, dalolj ily éneket!
És a nagy költő mély bubánatával,
Öszhangzik nevem az első lapon...
De kárpótolva ő dicső dalával!
Oly boldog voltam egykor e napon!*

*Oh keljetek mind, Ti jóságos árnyak,
Névnapját üli a ki fönnmaradt,
Oh adjatok a nagy betegnek szárnyat,
Egy kis helyet a szemfedő alatt!
Üzenjetek egy szót a másvilágról...
– Bus őszi szél zugását hallgatom,
Reszkető árnyak intenek a falról...
Oly boldog voltam egykor e napon!*

(604.)

***AUF DER DONAU [I.] Petőfi Sándor** – [1876. április 9. előtt]

Változat: *Auf der Donau [II.] FSZ:* Pannonia 1885. szeptember 23. 108. sz.;

Kézirat: nincs;

Közlés: 1. Sonntags-Blätter 1876. április 9. 15. sz. 60. **FSZ**; 2. Vajthó László: *Reviczky Gyula*. 1939. 135.;

Szövegváltozat: Vajthó-közlés: szakozásbeli, központosításbeli elt., 1. sor: Fluth h. *Flut*; 2. sor: Wuth h. *Wut*; 4. sor: noch h. *je*; 6. sor: *So ist die Wunde bald auf's neue gut.*;

Magyarázatok: Ebből a közlésből is nyilvánvalónak látszik, hogy Vajthó egy mára már nem ismert kéziratból közölhette a verset, hiszen a korabeli folyóiratközlésről láthatóan nem volt tudomása. Hogy a kezébe kerülő kéziratok sorsa mi lett, sajnos nem tudni;

Az 1842-es vers eredeti címe: *A Dunán*. (PSÖM 1. 56.). A *Dichter-Stimmen* egymás mellett közölte Petőfi versét magyarul és Reviczky német fordítását;

Aigner Lajos 1879. április 18-i levelében azzal a kéréssel kereste meg Reviczkyt, hogy: „Tisztelt uram! Petőfi összes költeményeinek német fordítását adnám ki, felkérem kegyedet is, kiről tudom, hogy fordítással foglalkozott, hogy Petőfi-fordításait rendelkezésemre bocsátani sziveskedjék.” (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 5. levél);

A verset hasonló címmel korábban Dux Adolf is lefordította (Toldy Ferenc közlésében megjelent: *Magyar Szépirodalmi Szemle* 1847. május 9.), valamint Kakujay Károly is közreadta a vers német változatát (*Ungarische Revue* 1884. 4. sz. 295.).

(605.)

***AUF DER DONAU [II.] Petőfi Sándor** – [1877/1885]

Változat: *Auf der Donau [I.]* **FSZ**: Sonntags-Blätter 1876. április 9. 15. sz. 60.;

Kézirat: nincs;

Közlések: 1. Dichter-Stimmer 1877. 5. sz. 67.; 2. Pannonia 1885. szeptember 23. 108. sz. **FSZ**;

Szövegváltozat: 1. Dichter-Stimmen-közlés: azonos **FSZ**;

Magyarázat: Lásd az *Auf der Donau [I.]* magyarázatot.

(606.)

***ICH STAND AN IHREM GRABE Petőfi Sándor** – [1876. április 9. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlés: Sonntags-Blätter 1876. április 9. 15. sz. 60. **FSZ**;

Magyarázatok: A Csapó Etelkének szóló, 1845 januárjában szentelt Petőfi-vers címe: *Álltam sírhalma mellett* (PSÖM 3. 127.);

A verset Kertbeny Károly is lefordította *Ich stand jüngst neben ihrem Grabe* címmel.

(607.)

***HAST IHN SCHON VERGESSEN?... / FÄLLT DIR DER TANZ EIN?... Endrődi Sándor** – [1877/1885]

Kézirat: nincs;

Közlés: Dichter-Stimmer 1877. január 22. 4. sz. 44. (*Fällt dir der Tanz ein?...* címmel); Pannonia 1885. szeptember 4. 101. sz. 1. (*Hast ihn schon vergessen?...* címmel, Alexander v. Endrődy név alatt) **FSZ**;

Szövegváltozatok: Dichter-Stimmen-közlés: központosításbeli elt.; 1. vsz.:

Fällt dir der Tanz ein

Unter den Linden?...

Der Mond hat beschienen

All' deine Sünden;

a 2. és a 3. vsz. felcserélve; 4. vsz. 1. sor: Er h. *Es*; 5. vsz. 2. sor: Gluth h. *Glut*; 5. vsz.

3. sor: *Er hört's, wie Herr Satan*;

Magyarázatok: A vers eredeti címe: *Emlékszel a tánczra...* A *Dichter-Stimmen* egymás mel-

lett közölte a magyar verset és Reviczky német fordítását. Endrődi verse megjelent *Költeményei 1867–1901.* című kötetében, ezért itt nem közlöm (Bp., Singer és Wolfner, 208.);

Dengi János a következőt írta Reviczkynek a fordításról: „Endrődi-fordításod csinos; nem tudtál szebb darabot választani; nekem az nem tetszik.” (Debrecen, 1877. szeptember 14. – OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 6. levél)

(608.)

***VOM LANDJUNKER Gáspár Imre** – [1877. szeptember 30. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlés: Sonntags-Blätter 1877. szeptember 30. 40. sz. 160. (Gyula von Reviczky aláírással, szerk. megj.: „Aus dem Cyclus: »Adrienne dalai« (Adrienne's Lieder.)” **FSZ**;

Magyarázatok: A vers megjelent a *Gáspár Imre válogatott költeményei* című kötetben (Bp., 1876. 89–90.), az *Adrienne dalai... 1875.* című ciklus 4. darabjaként, így itt nem közlöm; A versfüzért Gáspár Beőthy Sárika kisasszonynak ajánlotta.

(609.)

***HIER SAßEN WIR Gáspár Imre** – [1878. február 5. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: 1. Dichter-Stimmer 1878. február 5. 6–7. sz. 46. (*Zwei Lieder* címmel, a *Wanderlied* című verssel együtt közölve) **FSZ**; 2. MSzemle 1896. január 5. 1. sz. 4–5.;

Szövegváltozatok: MSzemle-közlés: kis-nagybetűs, központozásbeli elt., 1. vsz. 2. sor: *Ich lausch' auf meines Vaters knie*; 1. vsz. 3. sor: Haine h. *Heine*; 1. vsz. 4. sor: *Auf süsse Frühlings Melodie*; 2. vsz. 1. sor: *Die Vöglein sangen mir vom Lenze*; 2. vsz. 2. sor: *Auf eine wunderbare weis*; 2. vsz. 4. sor: Klang's h. *Sang's*; 3. vsz. 1. sor: Vom h. *Vom*; 3. vsz. 3. sor: *Zum Grab' des guten Alten wanket*;

Magyarázatok: A vers eredeti címe: *Ide kijártunk...*, *Ősszel* címmel megjelent a *Gáspár Imre költeményei* című kötetben. Az 1872-ben született Gáspár Imre-vers megjegyzése: „Reviczky Gyulának, ki e' dalt szépen fordította németre.” (Bp., 1876. 93–94.) Gáspár a *Sírhánál* című verssel párosítva *Atyám emlékének* címmel is kiadta a verset (*Gáspár Imre válogatott költeményei*. Bp., 1876. 93–94.), a kötetben pedig feltüntette, hogy a költemény a *Fővárosi Lapok*ban és az *Erdélyben* is napvilágot látott. Reviczky azonban bizonyosan nem folyóiratból és nem kötetből ismerte és fordította le a verset, hiszen hagyatékában fennmaradt a neki küldött versek Gáspár kézírásával leírt példánya. A lapon *Atyám emlékének. 1. Ősszel*, 2. *Sírhánál* című versek (PIM Kt. Analekta V. 4735/38/11. r.–v.);

Gáspár a *Magyar Szemlében* a német verset rendkívül hibásan közölte.

(610.)

***LIED Arany János** – [1878/1885]

Kézirat: nincs;

Közlések: 1. Dichter-Stimmer 1878. 14–15. sz. 114.; 2. Pannonia 1885. szeptember 27. 110. sz. **FSZ**;

Szövegváltozat: Dichter-Stimmen-közlés: egybe-külön írásmódbeli, központozásbeli elt.; 1. vsz. 1. sor: *Horch! wie süß die Geige tönet!*; 1. vsz. 2. sor: *Wie sie jubelt, wie sie stöhnet!*;

Magyarázatok: A vers eredeti címe: *A hegedű száraz fája* (1856. november), *Népdalok* fejezetcím alatt (AJÖM I. 265.);

Vö. Reviczky *Hull a virág...* című versének magyarázataival (lásd az 1979-es versek között), amelyben Reviczkynek a népköltészethez való viszonyáról van szó.

(611.)

***VERZAGUNG Andrassy Béla** – [1877/1885 között]

Kézirat: nincs;

Közlés: Pannonia 1885. október 11. 116. sz. **FSZ**;

Magyarázatok: A vers eredeti címe: *Csüggedés dala*. Az eredeti verset egy Gáspár Imre szerkesztésében megjelent antológiából, az *Új Nemzedékből* ismerjük. Gáspár megjegyzése szerint ez volt „A geniális ifjú költő hatyú-dala.”;

Andrassy Béla Gáspár Imre barátja volt. Nagyon fiatalon hunyt el. Ismerősei rendkívüli költői tehetségnek tartották. Gáspár az Andrassy-versek előtti életrajzban a következőket közölte: „Született 1854, meghalt 1873-ban, nem egész húsz éves korában. Költeményeit hangulat, s bizonyos fájó humor jellemzi. Benne az irodalom egyik legszebb reményét veszítette el. Képzett, szorgalmas ifjú volt, foglalkozott történelemmel is. Zsengéi 1870-ben jelentek meg Nyíregyházán.” (*Új Nemzedék*, 30.) Egyetlen, 1870-es, kicsiny verseskötetében (*Andrassy Béla költeményei*. Nyíregyháza, 1870.) nem szerepel ez a vers. Az eredeti költeményt Reviczky bizonyosan Gáspártól kapta, mivel Andrassy költői hagyatéka Gáspárhoz került, aki évekig adogatott ki volt barátja verseiből. Levelezésükben számtalanszor került elő Andrassy neve, Reviczky többször kérte verseit Gáspártól. Könnyen elképzelhető azonban, hogy Reviczky az *Új Nemzedék* című antológiából vette ki Andrassy versét, amelyben neki is szerepelt három verse;

Koroda úgy emlékezett, hogy Reviczky „Andrassy Béláról azt hitte, hogy ha meg nem hal, Arany óta a magyar irodalom legnagyobb költőjévé fejlődött volna.” Koroda szerint: „Andrassy Béla a mi irodalmi szövetségünkhöz tartozott, bár más, mint Gáspár Imrén kívül, ki levelezett vele, közülünk nem ismerte őt. Költeményei egy még ki nem forrott, de a legbecsebb szellemi kincsekben dúsgazdag tehetségre vallanak, leveleiből pedig, melyek világnézetét és törekvéseit fejezik ki, mint Reviczky Gyula is írta, kirítt a zsenie. Egyes kifejezéseit Reviczky Gyula átvitte a közhasználatba is, pl. az át nem érzett, csak képzelt hangulatokat kifejező költeményekről e találó elnevezést: »csinálmány«.” (*Magyar Szemle* 1891. 24. sz. 280.);

Andrassyt ismerte Márki Sándor is, erről bővebben *Az oázis panasza* című vers jegyzetében (lásd az *Ifjuságom* című kötet versei között).

Csüggedés dala

*Halottak álma, jöjj szememre,
Ne halljam ezt a kába zajt,
Ne lássam ezt a furcsa népet,
Melyet csak kapzsi vágya hajt.*

*Kis testvérimnek csendes árnya,
Ti nyájas, szelid angyalok,
Jöjjetek kemény vánkosomhoz,
Hozzatok égi balzsamot.*

*Jöjjetek kemény vánkosomhoz,
Itt vár rátok a csüggedés,
Nem lát meg senki, hogyha jöttök,
Árnyatok is az éjbe vész*

*S én elbeszélem lopva nektek,
Hogy mint siratott jó anyám;
Kézét tördelte, könnyei folytak
A kis fehér halott-ruhán.*

*S hogy erős lelkű jó apánk is
Hogy zokogott a szemfödőn,
Mikor a néma angyalarcz
Már tőlünk rejtve lőn.*

*Borult szívünk a sejtelemtől
Ott állva sirotok felett,
Hogy a siket föld elrabolta
A vigaszt is tivéletek.*

*Halottak álma, jöjj szememre,
S nem leszek még sem egyedül,
Ha gondolom, hogy kedves árnyak,
Most ti röpkedtek itt körül.*

(Új Nemzedék. Költészeti gyűjtemény, jellemzésekkel. Szerk. és írta Gáspár Imre. Nagyvárad, Húgel, 1877. 46–47.)

Kékesi Katalin – kérésemre – németből visszafordította a verset. Ezen a példán – úgy gondolom – nagyon jól látható, hogy Reviczky az értelemszerű, szabadabb műfordítás elvét vallotta.

Csüggedés

*Oh örök álom, zárd le szemeimet
A piaci kiabálás maradjon meghallatlan'
És ne lássam a tömeget,
Melyet hitvány önzés kábít el.*

*Testvérárnyék, meghitt lelkek,
Ti szelíd, kedves angyalkák,
Oh, gyertek betegágyamhoz!
Csöpgögtessetek balzsamot szívembe.*

*Oh gyertek betegágyamhoz
Fáradtan, csüggedten várók Rátok.
Emberi szem nem lát Benneteket,
Hagyjátok el az árnyékvilágot.*

*Oh, tudjátok, hogy tördelte
Anyánk drága kezeit!
Mennyi könnyet hullatott
Apró halotti ingetekre.*

*És hogy zokogott a halotti ravatalnál
Még az erős apa is,
Amint kedves angyali ábrázatok
Örökre eltűnt előlünk.*

*Sírotokhoz érkező,
Hogy hajtottuk meg fáradt fejünket
Annak nehéz sejtésével, hogy
Veletek minden vigaszt elrabolt tőlünk a föld*

*Oh örökálom, csukd be szemeimet!
Engem nem hagyhatnak el,
Ha rólatok álmodom, kedves lelkek,
Hallom suhogni szárnyaitokat!*

(612.)

***IM VAÁLER WALDE János Vajda** – [1885. szeptember 18. előtt]

Kézirat: nincs;

Közlések: Pannonia 1885. szeptember 18. 106. sz. 1. **FSZ**; **kötetközlések:** Komlós: *Reviczky Gyula*. Bp., 1955. 96. (csak az 5–6. vsz. közlése); VP 1996. (*Im Waaler Walde* címmel, csak az 5–6. vsz. közlése);

A Komlós-kronológiában szerepel, a *Pannonia*-közlést adja;

Szövegváltozat: VP-kiadás: központosításbeli elt.; 6. vsz. 1. sor: Wolbestattet h. *Wohlbestattet*; 6. vsz. 1. sor: wolgeborgen h. *wohlgeborgen*; 6. vsz. 3. sor, thuen h. *tuen*;

Magyarázatok: Az 1875-ös Vajda-vers címe: *A vaáli erdőben*. (VJÖM II. *Kisebb költemények*. 1861–1897. Bp., 1969. 30.);

Reviczky valószínűleg a *Költők Lugasa* (1883) című versantológiából ismerte a verset, ráadásul a *Magyar Szalon* 1884. augusztusi számában barátja, Koroda Pál lelkendezett róla – mintegy fordítás után kiáltva: „Akik ismerik a budhaizmus nagy hatását korunkra, mely a schopenhaueri »Verneinung des Willens« tanában átszűrődve a legmagasabb világnézetet képezi, mélyen fájlatják, hogy költőnket, aki világeszméket fejezett ki, nem ismeri a külföld” (Koroda Pál: *Vajda János*. 370–371.);

Vajda és Reviczky kapcsolatáról bővebben a *Segélyzett költő* című vers jegyzeteiben (lásd a kötetben meg nem jelent, 1888-as versek között).

(613.)

***WAS TÖNET? Erdélyi János** – [1874. november 17. előtt?]

Kézirat: nincs;

Közlés: MSzemle 1896. január 5. 1. sz. 4. **FSZ**;

Magyarázatok: A vers Erdélyi János *Dalünnepen* című versének fordítása, melynek kezdősora: *Mi zengi túl a' bérczeket...* Reviczky egyébként az *Üstökösbe* megírta a vers paródiáját is (vö. a *Mi lengi...? Ahogy Erdélyi most írná* című vers magyarázataival – lásd a kötetben meg nem jelent, 1874-es verseknél);

A vers datálását egy 1874. november 17-én kelt Gáspár Imre-levél hivatkozása alapján lehet megkockáztatni: „Erdélyi fordítása igen szép...” (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári számozás szerinti 17. levél)

FÜGGELÉK

TÖREDÉKES KÉZIRATOS FELJEGYZÉSEK

Ebbe a fejezetbe kerültek – minimális jegyzettel – Reviczkynek azon töredékes feljegyzései, melyek versre emlékeztetnek, de nagyon nehezen rendszerezhetőek és rendezhetőek. Bár van közöttük olyan, amely több összefüggő sort tartalmaz, így első látásra bekerülhetett volna a töredékes versek közé, de az alaposabb vizsgálat során kiderült, hogy ezek az egymást követő verssorok (vagy változatuk) nemegyszer más-más versben bukkantak fel. Valószínű, hogy Reviczky (egymás alá írva) gyűjtötte az eszébe ötlő, jónak gondolt sorokat, s később – alkalomadtán – válogatott belőlük. (Az 1880-as évekből származó naptárának lapjain számtalan ilyen találtam, s a megfejthetőket közlöm is. – PIM Ktár, Analekta V. 4735/56.) Ide kerültek azok a többsoros töredékek is, melyeken feltűnően látszik még a kidolgozatlanság (rengeteg javítást tartalmaznak), valamint kiderül róluk, hogy egy tervezett hosszabb mű részei, de a műben elfoglalt szerepük kideríthetetlen vagy erősen kétséges. Mindezek közreadása azért tűnt mégis fontosnak, mert köztük böngészve roppant izgalmas felfedezéseket tehetünk, nemegyszer érdekes keletkezéstörténeti adalékokkal szolgálhatnak már ismert versekhez, vagy Reviczky gondolkodására következtethetünk belőlük. Az itt szereplő szövegeknek csak a fésületlen közreadására és ismertetésére vállalkozom, rendszerezésére és rendbetételére nincs bátorságom.

A zárójeles megjegyzés minden esetben az utána következő kifejezésre vonatkozik. A jelölt vonalak mindenhol Reviczky elválasztó jelölései.

Vö. a *Magyar nyelvű töredékes versek* című fejezettel.

(1.)

*[A MAGYAR JÖVŐJE]

Jelzet: PIM Ktár, Analekta V. 4735/53/8. (lila tintás, kézírásos lap, mindkét oldal ceruzával áth.)

1. f. r.

(áth. ~~Csak~~) (felette) Mert a ki nagyot mer és nagyot remél

(áth. ~~Végre az ohajtott~~) (alatta) Elvégre mégis kikötőbe ér.

(kék ceruzával) A magyar jövője.

A csüggedetlen győzhet egyedül.

(áth. Tengerekre) Messzi (beszúrva a két szó közé) tengerekre süt a mi napunk
Hatalmasok, bölcsék s szabadok vagyunk

Ezer éve lesz már, a mióta Árpád

(áth. ~~Legy~~) Megveré Szvatopluk és Zalán hadát

Ezer éve lesz (áth. ~~már~~) hogy nyerítve bejárták

(ceruzával áth. ~~Seregeink az édes, gyönyörű hazát,~~)

Paripáink ezt a gyönyörű hazát.

És ha el kell vesznünk, mert előre sirni

Mért azon csüggedni (áth. ~~az~~) mi bizonytalan?

(áth. ~~És~~) 'S ha elpusztulunk, utódink,

Ne vádolhassanak, hogy nyugodtan
Néztük nemzetünk halálát.

(áth. Márczius tizenötödikén.)

(áth. ~~Nagy~~) Lajosunknak három-tengeres országu
Mátyás diadalmas (áth. ~~hire~~) utja, hirneve

Hatalomnak volt előjele
Müvelt szív, szabadság, s magyar, tiszta vér
Dárius kincsenél sokkal többet ér.

1. f. v.

Még hó van kint a ház előtt,
S én már tavaszrul álmodom.

(áth. ~~Kint pusztán minden és~~) (fölötte) kopár
Nincs fecske, pillangó virág
De (áth. ~~mégis~~ – az átírva: már, beszúrva a két szó közé, de végül áth. ~~hüvös~~) a langyos
szellőcske (átírva) jár már
S kihajt – egy kis ibolyát

(áth. ~~Mit gyászolok, mit halgatok~~) (felette) Az (áth. hev) elmulást mért gyászolod
(áth. ~~Ki fosztott lelkem, ugy~~) (felette) Én árva szívem, ugy-e bár
Lesz még virágod és dalod
(áth. ~~Lesz ezután is~~) (alatta) Megcsókol még a napsugár?...
(az előző sor alatt) Ha megcsókol a

Még hó van kint a (áth. ~~fák előtt~~) (felette) réteken
Nincs még madárdal és virág

Olyan hosszú a tél nekem
És ah, mindég úgy megvisel.

(2.)

*[SAJNÁLTALAK RÓZSÁM...]

Jelzet: PIM Ktár, Analekta V. 4735/53/9. (ceruzás, kézirásos, nagyon szaggatott lap, kétrét
hajtvá, így 4 oldalas lett)

Magyarázat: Könnyen lehetséges, hogy a vers nem Reviczky alkotása, csak gyűjtése.

1. f. 1. oldal

Mikor a lány kérdezi (olvashatatlan áth.) távozó szeretőjétől, nem sajnálta-e árva lány-
ságát:

Sajnáltalak rózsám, mikor megcsáltalak,
De már a jó isten vise'je gondodot.

Aggyon isten rózsám neköd ojan csudát,
Hogy az egész világ róllad vögyön példát

Ez a refraine is dal

Haj, a víg kedvem, víg akaratom
Még sem hagy ingöm bánatba esnöm
Bánatba esnöm.

Tégödöt az isten mindön jóval ágyon,
A te szüved soha búra ne találjon,
Mind égből a rózsát harmattal újíttson
Mégis a szeretet hótig megmaradjon.
(A hűtlenhez.)

2–3. oldal üres

1. f. 4. oldal

A nép...[?] a homéri naivság és romlatlanság:
Záros ajtóm nyitva tartom,
A galambom bébocsátom.
Töszök széköt, leü'tetöm,
Vetök ágyat, lefektetöm.

Jó hajna'ba fölebresztöm,
Két pár csókkal eleresztöm.

(3.)

***[A SZÁRAZ KÖNYVEK...]**

Jelzet: PIM Ktár, Analekta V. 4735/53/12. (hosszú kutyanyelv, kétfelől kezdve az írást, a hátlap üres)

1. f. r.

A száraz könyvek erről nem beszélnek
A természettan és a mathezis.
Pedig a tudományok tudománya
A bölcsesség, (áth. hit) erény, hit, poezis
Dajkálda, felnevelte...
Hatalma, boldogsága végtelen
Az emberek úgy hívják... szerelem!
S míg így mereng a szomszéd
városban
[olvashatatlan szó]
csak szolga... vagyok;
Míg az ő címerén két gomb vagyok

1. f. v.

Én Istenem, hát mi lehet:
„X. Hilda s Könyves András jegyesek.”
A diákság most még jobban.
(áth. és) Könyves András neve „pitypalaty”

(4.)

***[SOK SZÉP LÁNYT...]**

Jelzet: PIM Ktár, Analekta V. 4735/53/16. (3 kézirásos papírlap)

1. f. r.

(bal felső sarokban) kezdet (áth. ~~Fürchmes olvasóm!~~) (keresztben áth.) Vérem lehült
Sok szép lányt ~~múgonddal~~
'ó olvasom, én meghiszem. ~~1. Rajongó, röpke dal helyett~~

Sándor levele Zelmához....

„Rég nem láttuk önt.”
General bum-bum!

(bekarikázva) Zelmához
Ön tudja, lázas voltam mind
Habár kegyed volt mindenem, (felette beszúrva, átlósan) szeretem a bizonytalant
Édes volt válni énnekem
A válás édes volt nekem

Egyedül voltam a coupéban,
(áth. ~~A mág~~) Ott (áth. ~~utam-e~~) irtam ezt a levelet.

júniusi holdas
Szép nyári, holdvilágos estén
Majd megkoczogom ablakod!
Addig (áth. ~~szeress~~) is emlékezz' gyakorta (az utolsó szó fölött:) hiven rám
(áth. ~~Rám~~) (alatta, beszúrva) Ha nyár lesz, szép És légy (beszúrva) oly hű mint – Sándorod.
Ki visszatér majd – Sándorod (a sor fölött)

1. f. v.

az utcán vak, köszönni lusta,
(A társaságba' meg) siket.
S ha emberek közt van,

megunta

2. f.

(a lap tetején, a bal felső sarokban egymás alatt, ceruzával áth., az első 3 szó bekarikázva
~~süst, üsd, füst, ezüst~~) (mellette keresztbeírva) mikor visszamegy

(áth. ~~És minden elszáll, mint a füst!~~)

Sándor
Ágnes

(bekarikázva) Elrejtve nő...
(bekarikázva) ibolya
(bekarikázva) És elfonnyadva, eltiporva
(bekarikázva) Nem... soha! (a karikán kívül) ibolyás erdő

A délibábok vézna hőse...
Garamy kedvencz könyve lett.
Ivott, dorbézolt nyakra-főre,
(áth. ~~étvágy nélkül evett~~)
Tánciskolákban henczegett.
(alatta áth. [...] ~~termekben~~)

Ásítózott, untatta tréfa,
Olyan volt, mint Kálózdý Béla.

(alatta áth. ~~Oly vérszegény volt és blazirt...~~)
Ily emberről Kálózdý Béla

(áth. ~~Hogy~~) Léhább (áth. ~~hostünk~~) hósrül
(áth. ~~Szerzője Beöthy Zsolt sem írt~~)

Ész és szív; melegség és világosság
egy forrásból ered. – Ábrándok, mily
boldog lesz az a férfi, a ki egykor
elveszi a mikor már elvette. Kisvá-
rosi élet, pletykaság, ellenségeskedés.

3. f. r.

(áth. ~~Gyermek~~)
Hősöm magárúl már lerázta
Garamy Sándor im (lejátssza)
Gyerekkori játékait
Az iskolák porát, nyügét.

Sanyi!
Csak ezt akartam mondani.

Vagy régi emlékek, talán...
Szeretne sírni
Bocsáss meg édes jó anyám!

arcza szenvedő
(áth. ~~a nagyvárosi~~) a budapesti levegő!

(áth. az egész vsz.) ~~A délibábok köre vagy~~ (Oly léha), vérszegény blazirt (felette) léha

A falu népét budapesti
Ember gunyolni kezdi.

neki

Halvány
(áth. ~~Olyan~~) blazirt (áth. ~~volt~~),
(fölötte) és vérszegény
(áth. Míno teszem Kálózdý Béla,) (áth. ~~Sardou-darab, Daudet~~)
regény!
(Sardou fölött áth. ~~Dramák~~)
(áth. ~~Süres, mint egy Dumas~~)
(üres alatt áth. pikáns)
Mint Beöthy Zsolttól egy (regény
szó lehúzza ide)

lapda.
fészek.
sárkány. A fákra szarka fészkekért
iskola.
mester fiával szóba már nem áll.

Bizonyítványa
Hogy immár czéh ifju ő!

Fiatal és szabad vagyok!

jogászok betyárok;
filozófusok. (ceruzával) szolidak

balek.

Kálozdy Béla

Milyenről még Kálozdy Béla
(áth. ~~frója~~) Beöthy Zsolt sem irt.

(ceruzával többször áth. az elválasztó vonalig)

~~A délibábok vézna hőse~~

kedvence (betoldás) eszményképe lett.

Halvány...

Étvágy nélkül evett.

De megette a

falusi beafsteeket
olvashatatlan szó)

falusi libácska A falu népe hitéből (alatta

-----irni bölcsen

Miattam gúnyolhatja Sardou.

Én ezt a népet szeretem.

Elöttem ők oly (áth. ~~előtt~~) kedvesek

Tíz évvel gyermek

Husz évvel serenáde

Harminczczal komoly férfi

S ha megvénülve

elpipázgat,

Az udvar néma a setét

elmulat.

Böngész.

(áth. ~~Bor, kártya~~) Bor, kártya, mellett

(áth. ~~nem festi~~ haját)

(beszúrva a köv. 3 sor) Nem tart szeretőt
ronda pénzen

(áth. ~~Pénzen~~)

Nem veszi meg pénzén a csókot

Nem vásárol pénzen szerelmet

És nem visel vendéghaját

S belőle darabot letép

Hajh! ő is régen elfeledte

3. f. v.

(az egész szakasz áth. többször ceruzával, mellette, átlósan: Refrain)

Száll, száll a füst. szemébe vágja

A szél, hogy belekönnyezik.

A waggon ablakába csap

(áth. Sándor) Szemébe csap

És egyre ritkább, haloványabb

Hogy könybe lábad tőle

meghasadt.

elmarad

(áth. Meg) Egy vékony sáv még látszik ottan... mindhijába!

Mint vágvaink, mint életünk.

(Eltűnt, nincs már

se ott, se itt)

is csupán mi...

Első szerelem.

s szeretni másért nem szeret
csak, mert ez

...

(áth.) etiquett!

Az utcán vak, köszönni

lusta

a társaságba' meg siket

(áth. a vsz.

A vonat zakatolva, nyögve ————— A vonat zúgva, dübörögve,
Örülten, ész nélkül rohan ————— Örülten, ész nélkül rohan.
(külön áth. Maga után füstszalagot hagy...) (áth. Füst [...] mögötte.
(külön áth. Oly élet) Füst, mint az élet ép olyan.) — Előtte füst és füst

(áth. Rárántja a cigány) És szól a hegedű zokogva;

(áth. És Sándorunk iszik nagyot) (felette) Garamy tölt. Sándor iszik nagyot
Egy rima ráhajol s dalolja:
„Csak egy kicsit hamis vagyok.”

(áth. Tombolva, sírva, hahotázva)

A cimborák is kurjangatnak
Csengeri töltött poharaknak (áth. **pislán**)

– (áth. „Te vagy, te vagy barna kis lány”)

(hullámvonallal áth. „Ezen a nyári éjszakán”)

(hullámvonallal áth. S fönti vonul a cigányt.)

(betoldás) I. Indulás. II. Indulás. III. Érkezés. Balek. IV. Lump. V. Hazafelé. VI. Otthon.
VII. Sértés. Zelma és Sándor élete. VIII. Később. IX. Vége.

(5.)

***BOLDOG, BOLDOGTALAN**

Jelzet: PIM Ktár, Analekta V. 4735/53/3. (fekete tintás kézirat, 4 kis alakú, azonos füzetből származó papíron írt feljegyzések egy kéziratári szám alatt fölveve, a versök üresek)

1. f. r. [jobb felső sarokban Reviczky számozása]

1.

(áth. ~~Milyen~~) (alatta) Szabad, mint én, csak a (áth. ~~szárnyas~~) madár lehet!
Boldog, kí mint a gyermek a mezőn
Lepkékét űzi csillogó gyönyörnek;
Ki neki vág a (áth. ~~létnek~~;) (alatta) sornak vakmerőn,
Kit lét nem lét kérdési nem gyötörnek. (az egész vsz. balról jobbra áth.)

2.

(alatta) VI. (ceruzával)
(ceruzával) Boldog, ki elveket könnyen cserél
Igazságot tipor, ha ez a haszna.
Kí megfogadja, hogy szemet szemér',
S a sértést kamatostul visszaadja

II. (újra fekete tintával)

Boldog, kit röpké vér, hig agyvelő
Eszmék lidércnyomásaitól megóvnak;
A ki a sorssal szemben vakmerő
S fölszínen úszik, mint tajtékozó hab.

[2. számozott oldal hiányzik]

3. f. r. [Reviczky számozása a bal sarokban: 3,]

7

2 Az alkotó bölcsen kímélte (alatta, áth. ~~Az égi testek útjait~~) (mellette) Hogy járjon minden égi test

1 (áth. ~~Törvény szerint jó nappal éjre~~)

(alatta) Szabadon nem jó semmi létre

A tudomány így (áth. ~~érti~~) (alatta) véli ezt.

(áth. ~~Megtartja~~) (felette) Vakon követve minden a legelső

Naptól (áth. ~~a vas~~) (felette) örök szabályokat.

De korlátlan, mint a teremtmő,

(áth. ~~Szabad~~) Végtelen, (beszúrás alulról) büszke úr (alatta áth. ~~csak~~) a gondolat!

8

A világból egy új világot

Csak ez képes teremteni,

Halomra dőlnek a szabályok,

(áth. ~~A hogy ezt a~~) (felette, áth. ~~Ha (olv. szó)~~) (alatta) Midőn művet ez (áth. ~~be~~)rendezi.

Had' jusson polczra az üresség,

(áth. ~~Latrok hírdessenek morált~~)

Morált hírdessenek gazok.

A gondolat így tartva szemlét

(ceruzával) Nem (áth. ~~lesz dühös csak andal~~)

(alatta, fekete tollal) jajdul fel, (ceruzával) csupán elandalog.

4. f. r. [Reviczky számozásával, a lap jobb felső sarkában]

4.

(áth. ~~Minek panaszkodnám! Elértem~~)

Ugy éltem, hogy tapasztalásom

Elég akadt, ah, (áth. ~~én tudom~~) (felette) túl elég.

(áth. ~~Most a lemondás Hogy végre is be kelle látnom~~) (felette) Nem volnék ily nyugodt,

(áth. ~~A lemondásban vagy~~) belátom

(áth. ~~Az egyedüli béke még~~) (felette) Nem itt, szabad, ha küzdenék.

(áth. ~~Édes szomorgás~~) Nem írigylem mások falatját;

(áth. ~~Óly jó, hogy csak~~) (felette) Hogy osztják fel, szemlélgetem

E változó harcz száz alakját

(áth. ~~Mélázva~~) (alatta) Szomorúsággal nézni kéj nekem.

5.

Apám, anyám régen pihennek,

S a ki pótolná, nincs olyan...

Se jó barát, se nő, se gyermek;

(áth. ~~Csak~~) (áth., felette ~~Így~~) Méláz(beszúrás)gatok magánosan...

Az érdek nem köt (az ikerszó elemei fölcserélve) arra-erre;

(áth. ~~Nem nézi senki~~) (felette) Meg nem vígyázzák léptemet

Szabad(beszúrás)dá (áth. ~~vagyok~~) tőn Isten kegyelme!

4. f. v. [Reviczky számozásával, a lap jobb felső sarkában]

9.

Dicsőség néked, égi szellem

Kít (áth. ~~jó sors~~) (felette) nemtöm osztott részemül.

(áth. ~~A gondolat-rajjal~~) (felette, de ez is áth. ~~Szabad-vagyok~~) (fölé beszúrva) Míg e világ rajzík fejemben

(áth. ~~Szabad-vagyok s nem~~) (felette) Nem élek búsan, egyedül!

(áth. ~~Nézem az~~) (felette) Elnézem, élet, ár-apályod'

(áth. ~~Egy-egy elpattanó~~) (felette) Merengek a változó habon...

(áth. ~~És ott változatlanul megállok~~) (jellel alul beszúrva:) S az életzajtól félreállok,

Egyedül; elhagyatva, szabadon!

Reviczky Gyula [!]

(6.)

REVICZKY NAPTÁRA

Jelzet: PIM Ktára, Analekta V. 4735/56. (Rev. naptára, 1880-as évek), november 19–20-i bejegyzés (szombat–vasárnap, ceruzás írás, végig áth., kivéve az utolsó sort)

És ekkép válaszol neki, – a sort – nyilván semleges tartalma miatt nem sikerült megtalálnom – Cs. T.;

Az akinek nevét nem ismeri. – Változata *Az oáz panasza* című versének 3. vsz. 1. sora (*Óh Te, kinek nevét nem ismerem*,);

A bolondok házából – Azonos című versének címe;

S kezed mostan virágokat – *A Rózsakinálás, zene mellett* című versének 1. vsz. 3. sora (*És kezed most virágokat*,);

(olvashatatlan)

Az önzés balzsamod, vezéred – a *Schopenhauer olvasása közben* című versének 5. vsz. 6., utolsó sora;

november 25–26-i bejegyzés:

meghalni nem nehéz dolog – a sort nem sikerült megtalálnom. Talán a *Szépen fognak eltemetni* című verssel kapcsolatos;

november 25–26-i bejegyzés:

Majd ha egyszer (fölötte) a mikor eltemettek

S mint halottat emlegetnek. – Változata a *Dicsvágyónak* című vers 2. vsz. 3–4. sora (*Mi haszna, hogyha emlegetnek, / Ha már pihensz a föld alatt.*)

(7.)

*HAMIS TANU

Jelzet: PIM Ktára, Analekta V. 4735/53/15. (nagyon szakadozott papír, kisebb részek hiányoznak belőle, rajta egy elkezdett, de félbehagyott levél (Mélyen tisztelt nagysád!... kezdettel) papírára írva;

1. f. r.

(bal oldalon) Hamis Tanu

(bal oldalon) Mátyás anyja

Ott iszik az öreg a tanácscsal sorban:

De mintha keserűt érezne a borban.

Haza megy, komor lesz, szó kifogy belőle

Sorvadoz, meg is hal, az nap esztendőre.

Négy harang siratja, két pap megdicséri,

Mint becses vendéget, sok nép kikiséri.

(a vsz. mellett, jobbra:) Madarat nem egyet,

Százat is meglőnek:

Híre sincs, nyoma sincs

A levélvívőnek.

A pap a csap adja mindég,

Kevés neki annyi vendég. (a két sor összehúzva, mellette) Egri leány
részletei szebbek, mint maga a
ballada. III-a legszebb rész
az V. fölösleges, nem sokat ér

S mint a holló, mint a felhő,

Mint az árnyék, mint a szellő,

Oly sötéten, annyi zajjal

A zsványhad messze nyargal.

(eleje letépődve) Hátha valaha villámlani téiben?

Fegyver csillogását fekete éjféiben?

Galambot marókkal víni, verekedni?

Gyöngye szűzi karról piros vért csepegni?

Sok (hiányzik egy kis rész) esett el egyetlen harczon,

De az egri lányból sem lett egri asszony

Messziről egy dárda hű szivét bejárta,

Fehér köntösében odarogyott szépen

Kedves halottjára. –

Szibinyáni, egyike a legmesteribb compositioju, (hiányzik egy kis rész) ... balladák-
nak. – Verselése, technikája utólrhetetlen. –

A vasat, vasat kézből kitekerte.

1. f. v.

(lila tintával)

Istenem, istenem! mért nem adál szárnyat.

(Az átmenet a hallóra.)

Rozgonyiné. a legkedvesebb

Rosz időket élünk. (Igazi hegedős-befejezés.)

románcz. Célja volt egy

igazi, békés asszonyt, hü feleséget rajzolni.

[A feljegyzések alatt egy valószínűleg Büttner Linának szóló, félbehagyott levél fogal-
mazványa.]

CSAK MAGYAR FORDÍTÁSBAN ISMERT, NÉMETÜL ÍRT VERSEK

(1.)

CSAK SZÓDD A SOK ZAVAROS ÁLMOT... (NÉVTELEN DALOK XIII.) – [d. n.]

Hivatkozás: MSzemle 1896. január 5. 1. sz. 4.;

Magyarázat: Reviczky német nyelvű verse. Az eredeti német nyelvű vers ma nem ismeretes, de a *Magyar Szemle* cikkéből tudjuk, hogy a vers a *Namenlose lieder* című ciklus 13. darabja volt. Fordítójának neve ismeretlen, de valószínű, hogy Gáspár Imre, Reviczky fiatalkori költőbarátja a szerzője. A közleményben csak egészen korai, fiatalkori versek szerepelnek (amikor közeli barátságban álltak), köztük egy Reviczky német műfordításában megjelent Gáspár-vers is. Ezt a feltételezést erősíti, hogy a cikk előtt is egy Gáspár Imre-vers áll;

*Csak szódd a sok zavaros álmot,
Bennök magadnak sincs hited,
Magadnak kell semmivé válnod,
Ha az e m b e r t kineveted.*

*Senki nem ért, nem is figyel rád,
Csupán a költő, senki más...
Hijába támadod a Hydrát,
Legyőzhetlen... világfolyást!*

(2.)

KÉTFÉLE DALT A LELKEM... – [d. n.]

Hivatkozás: 1. MSzal 1890/91. XV. 351.; 2. Vende Margit: *Reviczky Gyula pesszimizmusa*. Bp., 1905.;

Magyarázat: Reviczky német nyelvű verse, amelyet Feleki Sándor fordított magyarra. Az eredeti német nyelvű vers ma nem ismeretes;

*Kétféle dalt a lelkem
Ugyan miért fakaszt,
Magyar fiú létemre –
Ne kérdjed tőlem azt.*

*A csalogányt mi űzi
A messzeségbe el,
Hogy idegen hazában
Epedve énekel?*

*Kérdezd, a hold az égről
Hová száll nyomtalan?
A sáppadó csillagtól
Kérdd, fénye merre van?*

*Kérdezd a nap sugarát,
Tavaszt s a szélvihart.
Mind elvetődik messze
S idegen honba tart.*

(3.)

NÉVTELEN DALOK (ÚJABB) – [d. n.]

Hivatkozás: MSzemle 1896. január 5. 1. sz. 4.;

Magyarázat: Reviczky német nyelvű verse. Az eredeti német nyelvű vers ma nem ismeretes. Fordítójának neve ismeretlen, de valószínű, hogy Gáspár Imre. A közleményben fiatalkori versek szerepelnek, köztük egy Reviczky német műfordításában megjelent Gáspár-vers is. Ezt a feltételezést erősíti, hogy a cikk előtt is egy Gáspár Imre-vers áll, valamint a vershez egy levélbeli idézetet is csatolt a cikk írója: „Ehhez a vershez Reviczky a következő megjegyzést fűzi kíséző levelében: »Álmatlan éjjeim vannak. Ez éjjel 2 és fél óra felé kiugrottam az ágyból s ezt a verset irtam.«”;

*Nyugalmam nincsen fényes nappal,
Ágyamban fekszem öntudattal;
Tevésem, eszmém nem tudom,
Csak virraszt régi démonom.*

*Gonosz kis ficzkó az nagyon,
Böszült dühhel kinoz agyon,
Besurran szívem belsejébe,
S ereimet bejárja mérge.*

*Hánykódom csak a nyoszolán,
Agyamba szökken szaporán,
Halvány, sovány jövőm mutatja
És az ábrándot csillogtatja!*

(4.)

TEMPORA MUTANTUR – [d. n.]

Hivatkozás: MSzemle 1896. január 5. 1. sz. 4.;

Magyarázat: Reviczky több részből álló, német nyelvű verse. Az eredeti német nyelvű vers ma nem ismeretes. Fordítójának neve ismeretlen, de valószínű, hogy ennek is Gáspár Imre. A közleményben csak korai, fiatalkori versek szerepelnek (amikor közeli barátságban álltak), köztük egy Reviczky német műfordításában megjelent Gáspár-vers is. A cikk előtt is egy Gáspár Imre-vers áll;

*Képzelmem tétován csapong,
Regés, mondás világba.
Előttem Cid s a bős Loránd,
Bánk-bán szörnyű haragja.*

*Csattog a kard
Délczeg apród kezében,
Mind él és porrá egy se vált,
Él a költő szívében!*

*A bércz fokán libeg-lobog
A várur lobogója...
Fáradt és komor ő maga
S búbajos eladója.*

*A völgybe' zúg a csatazaj,
Csillag mosolyg az égen,
Nyerítés hallik s messziről
Jajszó repül a légben.*

*A vár erkélyén szép leány
Térdel, haja kibontva,
Atyjáért s é r t e mond imát
„Ég óvjon s őt is óvja.”*

A verset Koroda említette egy d. n., de kikövetkeztethetően Reviczky 1874. február 16-i levelére válaszolva: „A »Tempora mutantur« I része határozottan jobb a II.nál. Csakhogy a »sie sind nicht todt« stb. vagy a végire, majd mindjárt az elejire való nem oly helyre, melyet a középkori képek előhozása (Gudrun, Cid, Hagen stb.!) már megelőzött. Sokat gondoltam erre a versre »a mult költészte« című költészetben gazdag próza olvasásánál.” (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári jelzés szerinti 24. levél);

Tempora mutantur (lat.) – 'Az idők változnak'; a mondás folytatása: *et nos mutamur in illis* – 's mi is változunk velük'.

(5.)

TEMPI PASSATI [II.] – [d. n.]

Hivatkozás: Jövendő 1904. április 3. 14. sz. 23. **FSZ**;

Magyarázatok: A verset Scherffel Gusztáv találta meg és hívta fel rá a figyelmemet;

Az eredeti német nyelvű vers ma nem ismeretes, de bizonyosan nem azonos az ugyan-ezen cím alatt ismert német verssel. A vers fölött a következő megjegyzés szerepel: „Reviczky Gyula kiadatlan verse. Eredetijét a költő német nyelven írta 1874-ben.” A vers fordítóját nem ismerjük. Esetleg Radó Antal, Reviczky jó barátja, hiszen a verset követő pár oldallal később egy Radó-vers következik. A lap munkatársai között Reviczky másik barátját, Ambrus Zoltánt is ott találjuk, de ő kevésbé feltételezhetően fordíthatta a német nyelvű verset.

*S ha halk-suhanva száll a felleg
Az alkony-esti égen át
S szemed a mennybolt tükörében
Száz csillagot ragyogni lát:
Te bolygasz egyedül...
Szemed az égbe elmerül;
A te emlékeid egén is
Suhanó felhők szállanak,
S míg elragad érzelmid árja,
A könnyed édes enyhet ad.
Meg-megremegve érzed akkor:
Van fény, mely éltet téged is*

*S amelyet csak az ifjuság lát:
Van álom, mely nyomorba visz.
Csodás regéket súgnak néked
A lágyan csobogó habok.
Kebled hevűl s te így sóhajtasz:
Tempi passati: Ó ti szép napok!*

CSAK CÍMRŐL ISMERT VERSEK ÉS MŰFORDÍTÁSOK

Az itt szereplő versek között olyan magyar és német verscímek szerepelnek, amelyeknek szövegét ma már nem ismerjük, de valamilyen hivatkozásból tudható, hogy létezett (és a címen kívül maximum egy sora maradt fenn). Úgy gondoltam, listájuk közreadása ahhoz mindenképpen jó adalékul szolgálhat, ha arra keressük a választ, vajon Reviczky összesen hány verset írt rövid életében. A versek feltehető dátumuk szerint, illetve egy éven belül címük ábécérendjében következnek egymás után. – Természetesen lehetséges, hogy – a gyakori motívumegyezőések miatt – egyes címek alatt valamely más cím alatt ismert verset kell érteni, s az is előfordulhat, hogy ugyanazt a verset több cím alatt vettem föl, ha azt Reviczkyék többféleképpen emlegették.

(1.)

A GYŰRŰ – [1871 k.]

Hivatkozás: Koroda visszaemlékezésében említette a verset: „Tanárainkra mindig kegyelettel gondoltunk vissza. Gyula legjobban szerette mindnyájuk közt Kolmár Józsefet, Petőfi volt iskolatársát, ki maga is kiadott egy kötet epigrammot; a magyar nyelv, irodalom és a történelem széles látkörű, nagyon lelkes és gyönyörű előadású tanára és Gyulának egyik első buzdítója volt. Különösen megdicsérte őt »a gyűrű« című románczáért.” (*MSzal* 1889. XI. köt. 551.);

Magyarázat: Reviczky pozsonyi iskolaévei alatt írt románca.

(2.)

FELEDÉS – [1873]

Hivatkozás: Gáspár Imre: *Emlékek. Győry Vilmos és Reviczky Gyula hagyatékából.* *MSzemle* 1892. augusztus 28. 35. sz. 415.;

Magyarázat: A verset Reviczky 1873. december 18-án, Gáspár Imrének írt levelében említette: „Végre, hogy lerázzam nyakamról a nálam heverő költeményeket, itt küldök néhányat még; de félek, hogy ez a multkori küldeménynél is gyarlóbb lesz. (Ha szeretünk... Régente...) Ez olyan fabrikáció, hogy mind a négyet egy délelőtt csináltam. Tán a »Feledés« még a legjobb s első versszaka tán el is hagyható...”

(3.)

FREUDENMÄDEL'S BEGRÄBNIS – [1873]

Hivatkozás: Reviczky a verset elküldte Gáspár Imre barátjának, aki 1873. december 12-én a következőket írta: „A »Freudenmädel's Begräbniss«-t tökéletesen elrontotta! Készakarva mondtam így. Akkor azt emeltem ki benne hogy főleg a kérlelhetetlen *igazság* volt benne szép, megrázó, aminőt egy Heine sem mindig teremt; így egy sentimentalis pihegés lett belőle, aminőt gyakran írnak. Egy *sentimentalis* lotyó! Kérem, ne csábítsa el magát a regényes *Frou-frouk* által! Hagyja úgy szép versét, amint első ihlettsége (alkalmasabb perc alkotásra, mint az, amelyben »javítani« szoktunk) súgta. Amúgy egy hatalmas, fájó gúnycacaj a társadalomnak, így pityergés, 's e' mellett nem igaz. Vagy képzelje el az életben! – »halotti tor«-ban a »bál« ('s »ujra«? hisz előbb szó sem volt róla!), 's a »zabál« még mindig gyanús. »Cigány sors«, két sort kivéve

A diplomata, és a haderő

Bunkó szerepben kitűnő erő...

haszontalanság. 'S mit tart a *purismus*ról? Különben mind a két költemény csak gyöngé utóhang a dicséltre. Ön *német* költő, kedvesem!" (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 7. levél)

Reviczky erre azt válaszolta: „Igaza van, hogy *Freudenmädel's Begräbniss*-t elrontottam. Tulajdonképpen egy dilettans barátom kedvéért tettem, ki az enyémre azt mondta, hogy undort gerjesztő. Önnek igaza van. S megtartom a régit. Csak kérem, a harmadik versszakot megküldeni, mert ezt már nem tudom.” (Reviczky – Gáspár Imrének. Garam-újfalu, 1873. december 18. In: Gáspár Imre: *Emlékek. Győry Vilmos és Reviczky Gyula hagyatékából. Magyar Szemle* 1892. augusztus 28. 35. sz. 415.);

Koroda előtt Reviczky azonban nem titkolta, hogy valójában ő mégis elégedett a verssel, hiszen 1874. január 25-i, Korodának írt levelében azt írta: „Boruta csak írta, hogy olvastad »Fr. Bg«-st és tetszett; ez nem volt világosan mondva. Különben annyit mondhatok, hogy ez hasonlíthatatlanul legjobb versem s magam sem akarom elhinni, hogy én irtam. – Gáspár azt mondta rá, hogy Heine sem ír mindíg olyat... S ha egy-két év múlva kiadom kötet német versemet, s benne csak 6-7 olyan költemény lesz mint »Fr. Begr.« nem aggodom jövőm felett.” (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári számozás szerinti 4. levél);

A verset Reviczky barátjának, Koroda Pálnak is elküldte, aki d. n. válaszlevelében említette: „Gyönyörű az a »Fr. Begräbnis« és »Dahin«, de magyarban százszor szebb volna. Aztán mik voltak okaid? Mindenesetre valami nagynak kellett történni, mi a hazaszeretetet végkép kitepte szivedből... Ne hidd, hogy a közönnnyel és a gúnnnyal nem kell megküzdened, ha német leszesz!” (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári számozás szerinti 33. levél);

Koroda keltezetlen válaszelevelében is felsorolta a Reviczky által elküldött verseket. A listában szerepel ez a cím is. (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári számozás szerinti 29. levél);

Később beavlogatta volna leendő német nyelvű verskötetébe. (Lásd Reviczky d. n., 1874-es, Korodának írt levelét, melyben megadta a kiválasztott költemények listáját. – OSZKKt. Levelestár, a kéziratári bejegyzés szerinti 47. levél);

A vers címét – már a kiadói munkálatok alatt – Ujvári Hedvig megtalálta a *Temesvarer Zeitung* 1926-os évfolyamának bibliográfiájában.

(4.)

HA SZERETÜNK... – [1873]

Hivatkozás: Gáspár Imre: *Emlékek. Győry Vilmos és Reviczky Gyula hagyatékából. MSzemle* 1892. augusztus 28. 35. sz. 415.;

Magyarázat: A verset Reviczky 1873. december 18-án, Gáspár Imrének írt levelében említette: „Végre, hogy lerázzam nyakamról a nálam heverő költeményeket, itt küldök néhányat még; de félek, hogy ez a multkori küldeménynél is gyarlóbb lesz. (Ha szeretünk... Régente...) Ez olyan fabrikáció, hogy mind a négyet egy délelőtt csináltam. Tán a »Feledés« még a legjobb s első versszaka tán el is hagyható...”

(5.)

HIDEG MÁJUS – [1873?]

Hivatkozás: Levélben, Gáspár Imre – Reviczky Gyulának, Hajnik, é. n. július 13. (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári számozás szerinti 46. levél);

Magyarázat: A verset Gáspár említette egy valószínűleg 1873-ban írt levelében: „»Hideg május« gyöngé.”

(6.)

RÉGENTE... – [1873. december 18. előtt]

Hivatkozás: Gáspár Imre: *Emlékek. Győry Vilmos és Reviczky Gyula hagyatékából. MSz* 1892. augusztus 28. 35. sz. 415.;

Magyarázat: A verset Reviczky 1873. december 18-án, Gáspár Imrének írt levelében említette: „Végre, hogy lerázzam nyakamról a nálam heverő költeményeket, itt küldök néhányat még; de félek, hogy ez a multkori küldeménynél is gyarlóbb lesz. (Ha szeretünk... Régente...) Ez olyan fabrikáció, hogy mind a négyet egy délelőtt csináltam. Tán a »Feledés« még a legjobb s első versszaka tán el is hagyható...” (Közli Gáspár, *Magyar Szemle* 1892. 35. sz. 415.)

A verset Koroda is említi egy d. n. levelében: „Hogy van annak a »régente«-nek folytatása?” (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 33. levél);

Lehetséges, hogy a vers a *Találkozás* című vers 5. darabját, a *Ruhája kék volt...* kezdetűt jelenti, melynek 1. vsz.-ának 4. sorában szerepel a „régente” kifejezés. Ezt erősíti a vers keletkezési ideje és az is, hogy Koroda egy több részből álló költemény egy darabjaként emlegeti.

(7.)

AUF EINEN ERSCHOSS'NEN HUND – [1874. március 18.]

Hivatkozás: Reviczky 1874. március 18-én a következő megjegyzéssel küldte el Korodának a verset: „Küldök még egy német költeményt. (*Auf einen erschoss'nen Hund*) Tán a leggyengébb német versem, csak technikája jó...” (Garam-újfalu, OSZKKt. Levelestár, a kéziratári számozás szerinti 15. levél);

Korodának viszont egyáltalán nem tetszett a vers: „Az a meglőtt kutyára írt vers utálatos utolsó négy sorában nincs se sarcasmus se költészet, de a legundorítóbb eszme mely emellett közönséges is. Ha neked volnék, nem is tenném a többi közé!” (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári számozás szerinti 32. levél);

A verset Gáspár Imre is ismerte, hiszen egy dátum nélküli levelében írta: „Szíves soraira: az »Auf einen erschossenen Hund« mindenesetre tehetséget mutat, s látszik a biztosabban kezelt nyelv. Vannak erőteljes vonásai, ám ezeket már-már erőltetni látszik! Ismétlem figyelmeztetésemet: verset ne írjunk kaptafára, ha leülünk írásához, feledjük el milyen hang, forma sikerült tegnap, vagy t. előtt, feledjük, hogy ennek más rendeltetése is lesz, mint hogy bensőnköt kifejezze. Feledjük a belőle háramolható dicsőséget, egy szóval csak is a bennünk zendülő benső ösztön foglaljon el, különben mit sem ér az egész készülék. Fogadjunk, hogy ha egy hónapig mindennap ír verset, roszt lesz mind a harminc...” (Gáspár Imre – Reviczky Gyulának, d. és h. n. OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 54. levél)

(8.)

CHRISTUSKREUZ – [1874. március 18.]

Hivatkozás: Levélben, 1874. március 18. (Reviczky – Korodának, Garam-újfalu, OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 6. levél);

Magyarázat: Reviczky beválogatta volna leendő német nyelvű verskötetébe is. (Lásd Reviczky d. n., 1874-es, Korodának írt levelét, melyben megadta a kiválasztott költemények listáját. OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 47. levél);

Koroda valóban ismerte a verset, hiszen egy keltezetlen válaszelevelében felsorolta a Reviczky által elküldött verseket. A listában szerepel ez a verscím is. (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári számozás szerinti 29. levél)

(9.)

DAHIN – [1874 k.]

Hivatkozás: A verset Reviczky barátjának, Koroda Pálnak küldhette el, aki d. n. válaszelevelében említi: „Gyönyörű az a »Fr. Begräbnis« és »Dahin«, de magyarul százszor szebb

volna. Aztán mik voltak okaid? Mindenesetre valami nagynak kellett történni, mi a hazaszeretetet végkép kitépte szivedből... Ne hidd, hogy a közönnnyel és a gúnnnyal nem kell megküzdened, ha német leszesz!” (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári számozás szerinti 33. levél);

Magyarázat: Reviczky német nyelvű verse. Lehetséges, hogy Koroda a *Noch einmal* című versre gondolt, mivel annak refrénjében előfordul ez a szó.

(10.)

DER WÜRMER KLEINE WELT – [1874?]

Magyarázat: A verset esetlegesen beválogatta volna leendő német nyelvű verskötetébe. (Lásd Reviczky d. n., 1874-es, Korodának írt levelét, melyben megadta a kiválasztott költemények listáját. OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 47. levél);

Koroda a verset visszaküldte Reviczkynek: „Itt küldöm Stambuchblätter [!], Noch einmal, Ihr Tage című verseidet. »Würmer kleine Welt«et nem küldted el, csak egyszer futólagosan olvastad el.” (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári számozás szerinti 47. levél)

(11.)

DIE TODTE BRAUT – [1874. április 17.]

Hivatkozás: Reviczky 1874. április 17-én Korodának küldte el a verset, a következő megjegyzéssel: „Az örült lovag rosz, mert nem az s mégis örülnék nevezed. – Meg akartam mutatni, hogy kell az ilyet feldolgozni s én írtam ilyen verset. (Die todte Braut. Küldöm). Rosz vers, de rövid, s igaz, s csak ezt akartam elérni irányodban.” (Garam-újfalu, OSZKKt. Levelestár, a kéziratári számozás szerinti 8. levél)

(12–13.)

ELNYOMVA 1–2. – [1874 k.?]

Hivatkozás: A verseket Reviczky Gáspár Imrének küldte el egy 1874-es, d. n. levelében: „A »Magy. s nagyv.«-ba» küldtem két rossz verset »*Elnyomva*« czimmal. Kérem, ha e lap két utolsó számjának szerkesztői üzeneteit megnézné s megírná, mit feleltek e csodabogarakra.” (*DebrE* 1894. november 23. 273. sz.);

Magyarázat: Reviczky két verse. – A versek nem jelentek meg a lapban.

(14.)

GLAUB’S NICHT – [1874 k.?]

Hivatkozás: Reviczky a verset egy Emmával való összeveszésük után emlegette. 1876. november 8-án, Dentán kelt levelében ugyanis ezt írta Korodának: „Hiszen én megtudnám fejteni ezt az egész hitvány játékot, csakhogy akkor az étiquette-et, társadalmi szabályokat sat. kellene szóba hoznom; ezeket pedig megvetem s régen írtam erről a témáról egy német verset. (Glaub’s nicht...) Szegény lelkem volna, ha most nagy sóhajokkal, szerelmi áradozásokkal, könyekkel akarnám magamat vigasztalni.” (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 19. levél);

Reviczky beválogatta volna leendő német nyelvű verskötetébe. (Lásd Reviczky d. n., 1874-es, Korodának írt levelét, melyben megadta a kiválasztott költemények listáját. – OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 47. levél)

(15.)

ICH BITT’ EUCH – [1874?]

Magyarázat: Reviczky beválogatta volna leendő német nyelvű verskötetébe. (Lásd Reviczky

d. n., 1874-es, Korodának írt levelét, melyben megadta a kiválasztott költemények listáját. OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 47. levél)

(16.)

ICH KAN' DAS LEBEN – [1874?]

Magyarázat: Reviczky beválogatta volna leendő német nyelvű verskötetébe. (Lásd Reviczky d. n., 1874-es, Korodának írt levelét, melyben megadta a kiválasztott költemények listáját. OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 47. levél)

(17.)

ICH SAG ES DIR... – [1874?]

Magyarázat: A verset Koroda felsorolja egy d. n., Reviczkynek szóló válaszlevelében. (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári számozás szerinti 17. levél) – Lehetséges, hogy azonos a következővel.

(18.)

ICH WILL DIR – [1874?]

Magyarázat: Reviczky beválogatta volna leendő német nyelvű verskötetébe. (Lásd Reviczky d. n., 1874-es, Korodának írt levelét, melyben megadta a kiválasztott költemények listáját. OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 47. levél) – Lehetséges, hogy a vers az előzővel azonos.

(19.)

IM SCHÖNEN – [1874?]

Magyarázat: Reviczky német verseiből ezt először kijelölte mint a kötetbe kiválasztott verset, majd később mégis áthúzta. (Lásd Reviczky d. n., 1874-es, Korodának írt levelét, melyben megadta a kiválasztott költemények listáját. OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 47. levél)

(20.)

LANGEWEILE – [1874?]

Magyarázat: Reviczky beválogatta volna leendő német nyelvű verskötetébe. (Lásd Reviczky d. n., 1874-es, Korodának írt levelét, melyben megadta a kiválasztott költemények listáját. OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 47. levél);

(21.)

LES MISERABLES – [1874?]

Hivatkozás: Reviczky egy keltezetlen, 1874-es, Korodának írt levelében említette a verset: „Gáspár: Le miserables s Welch' ein Gewühle két versemet mondta szellemdúsaknak, de biz' azok nem érnek fabatkát sem!” (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 47. levél)

(22.)

LIED VON CIGARETTE – [1874?]

Magyarázat: Reviczky beválogatta volna leendő német nyelvű verskötetébe. Reviczky zárójeles megjegyzésben jelezte, hogy javított változatról van szó. (Lásd Reviczky d. n., 1874-es, Korodának írt levelét, melyben megadta a kiválasztott költemények listáját. OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 47. levél);

Vö. *A cigaretről* [II.] című vers jegyzeteivel (lásd az *Ifjúságom* című kötet versei között).

(23.)

LIESCHENS [?] LIED – [1874?]

Magyarázat: Reviczky beválogatta volna leendő német nyelvű verskötetébe. (Lásd Reviczky d. n., 1874-es, Korodának írt levelét, melyben megadta a kiválasztott költemények listáját. OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 47. levél);

Koroda egy későbbi válaszlevelében említette a verset: „A »Lieschens Lied« gondolatát irigylem neked.” [!] (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári számozás szerinti 17. levél) Egy másik, keltezetlen válaszlevelében felsorolta a Reviczky által elküldött verseket. A listában szerepel ez a verscím is. (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári számozás szerinti 29. levél)

(24.)

NEBELSTREIFE – [1874?]

Hivatkozás: Reviczky egy Korodának írt, keltezetlen, 1874-es levelében említette a verset: „Versben lehet hazudni (Nebelstreife otromba versemben) de prózában nem.” (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 47. levél);

Koroda valóban ismerte a verset, hiszen egy keltezetlen válaszlevelében felsorolta a Reviczky által elküldött verseket. A listában szerepel ez a verscím is. (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári számozás szerinti 29. levél)

(25.)

NEHMT MIR NICHT ÜBEL – [1874?]

Magyarázat: Reviczky beválogatta volna leendő német nyelvű verskötetébe. (Lásd Reviczky d. n., 1874-es, Korodának írt levelét, melyben megadta a kiválasztott költemények listáját. OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 47. levél)

(26.)

NICHT WELTSCHMERZ – [1874]

Hivatkozás: A verset Koroda említette egy Reviczkynek írott, dátum nélküli, 1874 tavaszi levelében: „Az a »Weltschmerz« igen szép, de bajosan férne meg egy kötetben a »nicht Weltschmerz nannt die Lieder«rel.” (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári számozás szerinti 5. levél);

Reviczky válasza erre a következő volt: „A nicht Weltschmerz... nem jön kötetembe. Kí mondta ezt neked. – Azt hiszed minden döngicsélésemet, amit eddig küldtem fölveszem?” (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári számozás szerinti 47. levél)

(27.)

NOCH KEINEM WEIBE – [1874?]

Magyarázat: Reviczky beválogatta volna leendő német nyelvű verskötetébe. (Lásd Reviczky d. n., 1874-es, Korodának írt levelét, melyben megadta a kiválasztott költemények listáját. OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 47. levél)

(28.)

NUR EIN BLITZ – [1874?]

Magyarázat: Reviczky beválogatta volna leendő német nyelvű verskötetébe. (Lásd Reviczky d. n., 1874-es, Korodának írt levelét, melyben megadta a kiválasztott költemények listáját. OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 47. levél)

(29.)

SELBSTGEFÜHL – [1874?]

Magyarázat: Reviczky beválogatta volna leendő német nyelvű verskötetébe. (Lásd Reviczky d. n., 1874-es, Korodának írt levelét, melyben megadta a kiválasztott költemények listáját. OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 47. levél)

(30.)

TESTVÉREK – [1874. április 17. előtt]

Hivatkozás: Levélben, 1874. április 17. (Reviczky – Korodának, Garam-újfalu, OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 8. levél);

Magyarázat: A levélben Reviczky említette ezt a verscímet.

(31.)

VÁR ÉS KUNYHÓ – [1874]

Hivatkozás: A verset Koroda említette egy dátum nélküli levelében: „Verselésed annyira tökéletes már, hogy nincs tárgy, melyet szép alakba ne tudnál önteni. Hát még ha ily szép alapgondolatot választasz, mint a »Sírásó dalá«-é! Ez a legjobb költemény, melyet eddig tőled olvastam. A többi jobbra már lecsépeltem, mint a »Vár és kunyhó«t” (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári számozás szerinti 25. levél);

(32.)

WARUM IST ES SO MEIDE – [1874?]

Magyarázat: Reviczky német verseiből először kijelölte mint a kötetbe kiválasztott verset, majd később mégis áthúzta. (Lásd Reviczky d. n., 1874-es, Korodának írt levelét, melyben megadta a kiválasztott költemények listáját. OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 47. levél);

A verset Koroda is felsorolja Reviczkynek szóló válaszlevelében. (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári számozás szerinti 17. levél)

(33.)

WAS AND'RES IST DIE WELT – [1874?]

Magyarázat: Reviczky tervei szerint beválogatta volna leendő német nyelvű verskötetébe. (Lásd Reviczky d. n., 1874-es, Korodának írt levelét, melyben megadta a kiválasztott költemények listáját. OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 47. levél);

A verset Koroda is felsorolja Reviczkynek szóló válaszlevelében. (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári számozás szerinti 17. levél)

(34.)

WELCH' EIN GEWÜHLE – [1874?]

Hivatkozás: Reviczky egy keltezetlen, 1874-es, Korodának írt levelében említette a verset: „Gáspár: Le misérables s Welch' ein Gewühle két versemet mondta szellemdúsaknak, de biz' azok nem érnek fabatkát sem!” (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 47. levél)

(35.)

WELTSCHMERZ – [1874. május 7. előtt]

Hivatkozás: „Lássa: nem *gyermek* írta ezt a *Weltschmerz* jajgatást. Öreg, vén, száz éves mysanthrop volt ennek a szerzője” és „*W.*-re azt mondhatta volna: hangulatteljes rossz vers.

Hangulat van benne, de egyéb semmi.” [Reviczky – Gáspár Imrének, 1874. május 7. (*OrszVil* 1893. január 1. 1. sz. 6.)];

A verset Koroda is említette egy Reviczkynek írott, d. n., 1874 tavaszi levelében: „Az a »Weltschmerz« igen szép, de bajosan férne meg egy kötetben a »nicht Weltschmerz nannt die Lieder«rel.” (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári számozás szerinti 5. levél);

Reviczky előhozta a verset egy keltezetlen, Korodának szóló, másik levelében is: „Weltschmerz legkomorabb versem. – Azazhogy a csillagokhoz én is felsohajtok, hogy a világot megvetni tanuljam tőlök, de nem hogy az éjjel azt álmodjam, kedvesem elhagyta értem a mennyországot s a pokolba jött velem.” (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 47. levél);

A verset mindenképpen beválogatta volna leendő német nyelvű verskötetébe. (Lásd Reviczky d. n., 1874-es, Korodának írt levelét, melyben megadta a kiválasztott költemények listáját. OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 47. levél);

Magyarázat: Reviczky német nyelvű verse. Az eltervezett verseskötetének is ezt a címet szánta.

(36.)

EGY – [1874/1875?]

Magyarázat: Reviczky egy dátum nélküli, Korodának írt levél felsorolásában említette a vers címét: „Figyelmeztetek már megjelent, vagy legközelebb közlendő dolgaimra: Kártyán minap, Forgácsok (Erdély) Pap családja (Nógr. lap.) Örök szerelem (Nef.) Stigmatizált szűz., 2. epígr. (Üstökös) Egy (Ref.) Beteg dalok (Magyar bazár) sat.” A megfogalmazás miatt azonban az sem derül ki, prózai vagy lírai alkotásokról lehet-e szó. (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 45. levél) – A *Reform* közleményét nem találtam meg.

(37.)

FORGÁCSOK – [1874/1875?]

Magyarázat: Reviczky egy dátum nélküli, Korodának írt levél felsorolásában említette a vers címét: „Figyelmeztetek már megjelent, vagy legközelebb közlendő dolgaimra: Kártyán minap, Forgácsok (Erdély) Pap családja (Nógr. lap.) Örök szerelem (Nef.) Stigmatizált szűz., 2. epígr. (Üstökös) Egy (Ref.) Beteg dalok (Magyar bazár) sat.” A megfogalmazás miatt azonban az sem derül ki, prózai vagy lírai alkotásokról lehet-e szó. (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 45. levél) – Az *Erdély* közleményét nem találtam meg.

(38.)

KÁRTYÁN MINAP' – [1874/1875?]

Magyarázat: Reviczky egy dátum nélküli, Korodának írt levél felsorolásában említette a vers címét: „Figyelmeztetek már megjelent, vagy legközelebb közlendő dolgaimra: Kártyán minap, Forgácsok (Erdély) Pap családja (Nógr. lap.) Örök szerelem (Nef.) Stigmatizált szűz., 2. epígr. (Üstökös) Egy (Ref.) Beteg dalok (Magyar bazár) sat.” A megfogalmazás miatt azonban az sem derül ki, prózai vagy lírai alkotásokról lehet-e szó. (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 45. levél) – Az *Erdély* közleményét nem találtam meg.

(39.)

2. EPÍGRAMMA – [1874/1875?]

Magyarázat: Reviczky egy dátum nélküli, Korodának írt levél felsorolásában említette

a vers címét: „Figyelmeztetek már megjelent, vagy legközelebb közlendő dolgaimra: Kártyán minap, Forgácsok (Erdély) Pap családja (Nógr. lap.) Örök szerelem (Nef.) Stigmatizált szűz., 2. epígr. (Üstökös) Egy (Ref.) Beteg dalok (Magyar bazár) sat.” A megfogalmazás miatt azonban az sem derül ki, prózai vagy lírai alkotásokról lehet-e szó. (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 45. levél) – Az *Üstökös* közleményét nem találtam meg.

(40.)

STIGMATIZÁLT SZŰZ – [1874/1875?]

Magyarázat: Reviczky egy dátum nélküli, Korodának írt levél felsorolásában említette a vers címét: „Figyelmeztetek már megjelent, vagy legközelebb közlendő dolgaimra: Kártyán minap, Forgácsok (Erdély) Pap családja (Nógr. lap.) Örök szerelem (Nef.) Stigmatizált szűz., 2. epígr. (Üstökös) Egy (Ref.) Beteg dalok (Magyar bazár) sat.” A megfogalmazás miatt azonban az sem derül ki, prózai vagy lírai alkotásokról lehet-e szó. (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári rájegyzés szerinti 45. levél) – Az *Üstökös* közleményét nem találtam meg.

(41.)

NACH JAHREN – [1875. június 8. előtt]

Hivatkozás: A verset Koroda említette egy Pozsonyban kelt, június 8-i levelében: „»Nach Jahren«t nem küldted el. Várom.” A levél nyilvánvalóan 1875-ből való, hiszen kiderül belőle, hogy Koroda ekkor végzős a pozsonyi gimnáziumban, s az érettségi vizsgáira készül. (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári számozás szerinti 18. levél);

1875. április 19-i levelében Gáspár is említette a verset: „»Nach Jahren« (tehát nem »nach Sabien«) című gyönyörű versét nem találom. Kár. Nem jutna eszébe így is?” (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári számozás szerinti 21. levél);

(42.)

ÖRÖK BÉKE – [1875. december 10. előtt]

Hivatkozás: A vers 1875 decemberében már bizonyosan készen volt, hiszen Reviczky Dentán, 1875. december 10-i levelében megígérte Korodának, hogy a következő levelében elküldi: „Jövő levelemben négy nagy versemet küldöm: Toncsinak, Koroda Palínak, Örök béke és Hiába, mindhiába!” (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári számozás szerinti 16. levél);

(43.)

HIÁBA, MINDHIÁBA! – [1875. december 10. előtt]

Hivatkozás: A vers 1875 decemberében már bizonyosan készen volt, hiszen Reviczky Dentán, 1875. december 10-i levelében megígérte Korodának, hogy a következő levelében elküldi: „Jövő levelemben négy nagy versemet küldöm: Toncsinak, Koroda Palínak, Örök béke és Hiába, mindhiába!” (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári számozás szerinti 16. levél);

(44.)

KÉTSÉGEK – [1875/1876?]

Hivatkozás: Reviczky a verset Emmának írta egy összeveszésük után. 1876. november 8-án, Dentán kelt levelében ugyanis ezt írta Korodának: „Ezt a sértést én végleges szakításnak vettem; ekkor írtam a »Kétségek«et.” (OSZKKt. Levelestár);

(45.)

HUSZ ÉV GÁSPÁR IMRE – [1876. április 11. előtt]

Hivatkozás: Gáspár Imre: *Levelek Reviczky Gyulától. OrszVil* 1893. január 1. 1. sz. 6.;

Magyarázat: Gáspár Imre verse, melyet Reviczky németre fordított.

Reviczky 1876. április 11-i levelében egy felsorolásban említette a verset Gáspár Imrénék. „Fordítok nyakra-főre; tőled az ismerteken kívül »Husz év« és »Volt egyszer egy falusi urfi« szerepel a tartalomjegyzékben.” – Az utóbbi verset Reviczky *Vom Landjunker* címmel fordította németre (lásd ott). A *Huszev. ... 1875.* című Gáspár-vers német fordítását viszont egyelőre nem találtam meg. A vers megjelent a *Gáspár Imre válogatott versei* című kötetben (Bp., 1876. 138–139.).

(46.)

VALAHÁRA GÁSPÁR IMRE – [1876. április 11. előtt]

Hivatkozás: Gáspár Imre: *Levelek Reviczky Gyulától. OrszVil* 1883. jan.1. 1. sz.;

Magyarázat: Gáspár Imre verse, melyet Reviczky németre fordított.

Reviczky 1876. április 11-i levelében egy felsorolásban említette a verset Gáspár Imrénék. Hogy elkészült-e a fordítás, nem lehet tudni.

(47.)

VÁGYAM MEGÁLD – [1876. augusztus 26. előtt]

Hivatkozás: Levélben, Gáspár Imre – Reviczky Gyulának, Hajnik, 1876. augusztus 26. (OSZKKt. Levelestár, a kéziratári számozás szerinti 37. levél);

Magyarázat: A verset Gáspár említette egy levelezőlapján: „»Du bist wie eine Blume...« szépen van fordítva. De »vágyam megáld« határozottan roszt.”

(48.)

AZ EST OLY CSENDÉS... RUDNYÁNSZKY GYULA – [1877]

Hivatkozás: Gáspár Imre: *Levelek Reviczky Gyulától. OrszVil* 1883. jan.1. 1. sz.;

Magyarázat: Reviczky Gyula német fordítása. Gáspár közreadta Reviczky Dentán kelt, 1877. augusztus 20-án írt levelét, melyben Reviczky arról számolt be, hogy Pennek fordít a legújabb magyar líra termékeiből. A felsorolásban szerepel ennek a Rudnyánszky-versnek a címe is. Hogy elkészült-e a fordítás, nem lehet tudni.

(49.)

MEGTRÉFÁLT SZABÓ ENDRE – [1877]

Hivatkozás: Gáspár Imre: *Levelek Reviczky Gyulától. OrszVil* 1883. jan.1. 1. sz.;

Magyarázat: Reviczky Gyula német fordítása. Gáspár közreadta Reviczky Dentán kelt, 1877. augusztus 20-án írt levelét, melyben Reviczky arról számolt be, hogy Pennek fordít a legújabb magyar líra termékeiből. A felsorolásban szerepel ennek a Szabó Endre-versnek a címe is. Hogy elkészült-e a fordítás, nem lehet tudni.

(50.)

VIHARMADÁR ENDRÓDI SÁNDOR – [1877]

Hivatkozás: Gáspár Imre: *Levelek Reviczky Gyulától. OrszVil* 1883. jan.1. 1. sz.;

Magyarázat: Reviczky Gyula német fordítása. Gáspár közreadta Reviczky Dentán kelt, 1877. augusztus 20-án írt levelét, melyben Reviczky arról számolt be, hogy Pennek fordít a legújabb magyar líra termékeiből. A felsorolásban szerepel ennek az Endródi-versnek a címe is. Hogy elkészült-e a fordítás, nem lehet tudni.

(51.)

ROCOCO – [1878. augusztus 27. előtt]

Hivatkozás: Reviczky 1878. augusztus 27-én kelt levelében említette a verset Korodának: „A Vas. Ujs. ís kapitulált. Rococo cz. versemet fogja hozni.”

Magyarázat: A verset nem találtam meg az újságban.

(52.)

IRIGYSÉG – [1878. szeptember 23. előtt]

Hivatkozás: Levélben, 1878. szeptember 23. (Reviczky – Komjáthynak, OSZKKt. Levelestár, a levéltári számozás szerinti 14. levél);

Magyarázat: Reviczky a képeslapon a következőket írta Komjáthynak: „Ifjuság és szerelem megjelent a F. L.-ban; az Irigység is jön legközelebb.” A verset nem találtam meg a *Fővárosi Lapok*ban.

KÉTES SZERZŐSÉGŰ VERSEK

(1.)

***ELŐHANG** – [1884. október 25. előtt]

Közlés: Szemle 1884. október 25. 1. sz. 6. (Beniczky Gyula név alatt, szerk. *-os megj.: „Egy kötet szatirához”) **FSZ**;

Magyarázat: A név hasonlóságán túl – mind a témaválasztás, mind a szóhasználat, mind a jellegzetes hang, valamint a közlés helye alapján elképzelhető, hogy a vers Reviczky alkotása. – Vö. például *Az önzés* című verssel. (Beniczky Gyula szerepel ugyan az OSZK katalógusában, de csak egyetlen, 1950-ben született tétellel, ő tehát nem lehet a keresett személy);

A szerkesztői megjegyzés alapján valószínűsíthető, hogy Reviczky külön kötetben kívánta összegyűjteni a politikai áthallású és az áttételes értelmű (és tegyük hozzá – néhány esetben eléggé kétes esztétikai minőségű) költeményeit. Ezeknek a verseknek a többsége az *Ústökös* hasábjain jelent meg, s közülük többet álnév alatt publikált.

A vers szövege:

Előhang

*Tisztelt közönség, üdvös szert találtam,
S igaz szándékkal nyújtom im feléd.
Tudom, mi a bajod, – hát rajta, bátran!
Jőjj, nyeld le ezt a cukrozott epét;
S kegyetlenül boszúlj meg, – itt a hátam, –
Ha rá nem ízlik jobban az ebéd:
Elmúlik a csömör s pompásan alszol...
Csak azt igérd meg, hogy nem haragszol.*

*Szenvedtem én is, folytak könnyeim;
Átkoztam magamat és a világot;
Szívem elfásult a kor bűneim,
Mert vigaszúl jót önmagán se látott;
S mikor megnyíltak égő sebeim,
Nem bírva már a tovább a kint, a lángot:
Ajkam kacajra torzult... s e kacaj
Meggyógyított... most nem bánt semmi baj.*

*Azóta bölcs lettem. Dózsólt a gazság,
És meggyalázta orvúl az erényt;
Szégyent, kudarcot vallott az igazság,
Önzés csavarta kénye-kedvéként;
A jók vetéseit herék aratták,
S a vakmerő elmarta a szerényt:
Mindez, bizony, megeshetett miattam,*

Én csak könnyel néztem és kacagtam.

*Mit is tettem volna mást? A föld
Öröktől fogva bűn s nyomor tanyája;
Az isten alkotott, az ember ölt;
De az Úrnak van gondja még a nyájra,
Kegyelme mindent átölel, betölt,
A Messiást a hívő bízva várja...
Hol gyarló kéz üt egy időre rést:
Mért vádoljam a gondviselést?*

*Magad vagy, ember, szenvedéseidnek
Forrása, táplálója és oka;
Csakhogy ki vallja tévedéseit meg?
A bűn özön, de bűnös nincs soha!
Kit lelki hajlamok rossz útra vittek,
Sorsát okolja, az volt mostoha; –
S habár a nyíl elevenén találja:
Titkolva nevetésre áll a szája.*

*Vedd hát kezedbe könyvem', olvasó!
Mulass barátod, szomszédod hibáját!
Oly tiszta vagy s oly leplezett a szó,
Hogy ezt magadra vedd, nagyon csodálnám:
Mégis, ha tán megcsíp kissé a só,
Ha sértve van személyed, ez a bálvány:
Nyíltságomért, nem bánom, így adózz:
„Poéta úr, bolond-e vagy bohóc?”*

*Sziddj össze durván, támadj meg keményen,
S ne azt vitasd, hogy könyvem rossz, silány;
De czégrézd ki csúfosan személyem',
Ha tán szíven lőtt éles szatirám;
Habár e hang, e gúny, e harcz erényem:
Te más hibámért légy erkölcsbirám...
Míg a világ elgázol s megvet engem:
Te ünnepelt maradsz és sérthetetlen.*

(2.)

***JÁROK, KELEK A TÖMKELEGBEN...**

Közlés: Függ 1887. február 20. 40. sz. 1.;

Magyarázat: A vers R. aláírással jelent meg a lapban. Ekkoriban Reviczky főmunkatársként dolgozott ott, s R. Gy. aláírással publikált is verset ekkoriban. Emiatt a formai hasonlóság miatt, valamint a vers témája, indulata és a belőle lesűrhető vélemény miatt szerintem kapcsolatba hozható *Az önzés* című, a *Magyar Munkásnapló*-ban megjelent versével (lásd a kötetben meg nem jelent, 1885/1888-as verseinél), és esetlegesen neki tulajdonítható.

A vers szövege:

Járok, kelek a tömkelegben...

*Járok, kelek a tömkelegben...
Ugy untat a zajló tömeg
Mosoly-mosoly van minden arczon
És jól van így, a könyveket
Miért vigyük ki a piacra
Ugy sem érti azt senki sem...
Kaczagjatok, kaczagjatok csak
Hisz magam is csak azt teszem.*

*Lehet, nem egynek a szíve vérzik;
Koldus, beteg, hajléka sincs
S meredten néz a kirakatba
Fölhalmozva ott annyi kincs;
Gyémánt, arany; – övé ha volna
Elálmodja édesdeden
És fölkaczag... kaczagjatok csak
Hisz magam is azt teszem.*

*Karcsu alak kíválik itt, ott
Az arczon pír, a szembe láng,
Drága selyem borítja, mégis
Undorral hat pompája ránk.
Hazugság mind e fény, e csillám
Várja már a kórházterem
De most kaczag... kaczagjatok
Hisz magam is azt teszem.*

*És miért ne? Egy nagy bolondság
Komédia a lét csupán.
A bélcsőből a sírig minden
S aztán? – nos? Van még azután
Egy jobb világ? Vagy semmi! mindegy
Törni vajh kár von' fejem
Kaczagja más, kaczagjatok csak
Hisz magam is azt teszem.*

*Kaczagjatok, föl a csörgő sapkát...
Mert szívem is sebet kapott
Panaszkodjatok, sirjak, az én bűm
A másénál mért lenne jobb;
Vennem pokolba siratlan,
Más is kaczagott ám ezen
Nem vádolom, – tán jól is tettem
Hisz magam is azt teszem.*

ÚJ, EDDIG ISMERETLEN VERSEINEK ÉS MŰFORDÍTÁSAINAK LISTÁJA

Ablakomra ráhajlik a szomorufűz lombja – d. n.
A cigaretről [I.] – 1876.
[A cím sötét meg a história...] – 874.
A filiszterekhez [I.] – 1875.
Agglegény karácsonya [I.] – 1887.
[A költészet a szívbe lopva...] – 1886?
[A költő istenek kegyeltje...] – 1886?
Alkony – 1883.
[A magyar jövője] – d. n.
A megszokásnak rabja lettem – 1878/1879.
An meinem Namenstag – 1876.
Apotheose – 1874.
Aprilwolken – 1874.
A rémkirály – 1873.
A réteken... – 1877.
[A száraz könyvek...] – d. n.
Auf der Donau [I.] – 1876.
Auf der Donau [II.] – 1877/1885
Auf die alten Tage I. [Ein siecher weibe[!]n Ostern...] – 1874.
Auf die alten Tage II. [Am Stroh das Auge gläsern...] – 1874.
Aus „Namenlose Liedern“ 1. [Die alte Liebe klingt und singt...] – 1874.
Aus „Namenlose Liedern“ 2. [Minuten hat ein jeder...] – 1874.
A Volkov-temető [I.] – 1883.
Az egyetlen – 1879.
Az életből [I.] – 1877/1880.
Az önzés – 1880-as évek?
Az x-ből – 1874.
[Ábrándos lányok] – d. n.
Árva fiú [II.] – 1875?
Bál után [I.] – 1876.
Beh furcsa... [I.] 1875.
Beteg dalok 1. [Megcsókoltál betegen, sováran...] – 1874/1875.
Beteg dalok 3. [Beteg vagyok, meghalni készen...] – 1874/1875.
Beteg dalok 5. [Két hosszú év után reád találtam ...] – 1874/1875.
Beteg dalok 6. [Ugy kerülök minden rokont, barátot...] – 1874/1875.
Boldog, boldogtalan – d. n.
Boncourt vára – 1881.
Borús napon születtetek... – 1873.
Das schönste lied – 1874–1875.
[Du bist wie eine Blume] – 1878?
Egy báلكirálynőnek – 1886.
Egy divatos lírikusra/B – 1883.
Egy fiatal leánynak – 1875.

Egy imakönyv – 1875.
 Egy levélre – 1878.
 Egy szerkesztőnek [I.] – 1876.
 Elhervad az a fű – d. n.
 Előhang [I.] (A Boldogtalan című verses regényhez) – 1885.
 Előhang [III.] – 1885.
 Elveszett idők – 1877.
 Emma – 1876.
 Emmának [I.] – 1878?
 Enyészet – d. n.
 [Fekete színben látom a világot...] – d. n.
 Frau Agnes [I.] – 1874.
 Frau Agnes [II.] – 1874/1875.
 Halottak estéjén – 1874.
 Hamis tanu – d. n.
 Hast ihn schon vergessen? – 1877/1885.
 [Ha veled boldog nem lehettem...] – 1876.
 Herbst [I.] – 1873/1878.
 Herbst [II.] – 1873/1885.
 Hier saßen wir – 1878.
 Hőst, mint ez itt... [I.] – 1885.
 Ich stand an ihrem Grabe – 1876.
 Ihr Tage – 1874.
 Im välder Walde – 1885.
 Jehova – 1887.
 Jó lelkek [I.] – 1883.
 Jó magyarom... – d. n.
 Jöjj te tündér... – 1869–1870 k.
 Kaczer s hiú, amíg valál... – 1873.
 Kétségek [I.] [Ragyog a csillag...] – 1876.
 Kétségek [II.] [Melletted olyan ábrándos vagyok...] – 1876.
 Kétségek [III.] [Mondám, a dicsőség nem üdvözít...] – 1876.
 Kétségek [IV.] [A gúny erőltetett; a vers hideg...] – 1876.
 Könnyű és nehéz – 1871.
 Lajka emléke – 1876.
 Lemondás [I.] – 1879.
 Levél Koroda Pálhoz – 1875/1878.
 Lied – 1878/1885.
 Márczius tizenötödikén [I.] – 1887.
 Mea culpa [I.] – 1875.
 Mea culpa [II.] – 1875.
 Mea culpa [III.] – 1877.
 Meiner Cousine – 1874.
 Mécsvilágok I. [Tanitsatok meg sirni engem...] – 1876.
 Mécsvilágok II. [Mint forró nyári éjszakákon...] – 1876.
 Mécsvilágok III. [Én is virágok közt születtem...] – 1876.
 Mécsvilágok IV. [Lassacskán elközelg az éjfél...] – 1876.
 Mikor veled találkozom... – 1873/1874.
 Misera plebs – 1874 k.

„Namenlose Lieder” 4. [Wozu denn eine blonde lieben?] – 1874.
 „Namenlose Lieder” 5. [Du stehst beim offenen Fenster...] – 1874.
 Namenlose Lieder 17. [In meinem Kopfe schleichen wüst...] – 1874?
 IV. Béla – 1871.
 Néma vád [I.] – 1876.
 Noch einmal – 1874.
 Ó, mért találkozám veled! – 1882.
 Örök szerelem [II.] – 1877.
 Őszi rózsza [II.] – 1886.
 Pepitához – 1884.
 Perdita [Az én házam a te házad...] – 1879.
 Petőfi ellen [II.] – 1882.
 Petőfi szobra előtt [I.] – 1886?
 Romok – 1878/1887.
 [Sajnáltalak rózsám...] – d. n.
 Sansara – 1889?
 Sátán [I.] – 1874.
 Selbstmörder – 1874.
 Semper idem [I.] – 1885.
 Sirassatok... – 1875.
 Sirok között. [Itt szoktam én bolyongani!] – 1883.
 Sohaj [I.] – 1875.
 [Sok szép lányt...] – d. n.
 Stammbuchblätter – 1873/1874?
 Szomorú karácsony – 1888?
 Talált rózsza [I.] – 1881.
 Talizmán [II.] – 1887.
 Tartsatok bűnbánatot! [I.] – 1879.
 Toncsinak [I.] – 1875.
 Toncsinak [II.] – ?
 Tünődve kérdezem... [I.] – 1882.
 Válás után [I.] – 1878.
 Válás után [II.] – 1878.
 Verzagung – 1877/1885.
 Végső szakok 4. – 1877.
 Vom Landjunker – 1877.
 Wanderlied [I.] – 1873.
 Wanderlied [II.] – 1873/1878.
 Was tönet? – 1874.

ÁTNÉZETT PERIODIKUMOK JEGYZÉKE

ALFÖLD 1887–1889. [Arad, mérsékelt ellenzéki, felirati párti politikai napilap, fel. szerk. az átnézett időszakban: Vörös Vidor. (A lap megj.: 1861–1863., 1866–1897.)]

ARADI HÍRLAP 1883. nov.–1884. okt. 31. [Arad, szabadelvű napilap, 1884. január 1-jétől fel. szerk. Reviczky Gyula, őt követően: Hauser Mór. (A lap megj.: 1883–1884.)]

ARAD ÉS VIDÉKE 1880–1881., 1884–1888. [Arad, „Politikai, társadalmi és közgazdasági napilap”, fel. szerk., munkatársak az átnézett időszakban: Borostyáni Nándor, Iványi Ödön, Kacziány Géza, Méray-Horváth Károly, Réthy József, Sümegi Kálmán. (A lap megj.: 1880–1922.)]

ARADI KÖZLÖNY 1891., 1896. [„Politikai, társadalmi és közgazdasági napilap”, szerk. és munkatársak: Hindy Árpád, Törös Tivadar, Vásárhelyi Béla, Vass Géza, ifj. Gily Ede, Rudnyánszky Endre, Réthy József. (A lap megj.: 1885–1924.)]

AZ ATHENAEUM PETÓFI NAPTÁRA 1900., 1903.

AUF DER HÖHE (Szerk. Sacher-Masoch.)

BARS 1889.

BÉKÉSMEGYEI HIRADÓ 1879–1881. [Békés-Gyula, társadalmi hetilap, szerk. az átnézett időszakban: Hajnik Béla, Dobay János. (A lap megj.: 1879–1881.)]

BERLINER MAGAZIN 1880.

BOLOND ISTÓK 1878–1889. [„Humorisztikus képes hetilap”, fel. szerk. Don Pedró. (A lap megj.: 1878–1919.)]

BORSSZEM JANKÓ 1875–1889. [Szerk. Csicseri Bors. (A lap megj.: 1868–1938.)]

BUDAPEST 1877–1890. [„Társadalmi, közgazdasági és ismeretterjesztő képes hetilap”, fel. szerk., a lap munkatársai az átnézett időszakban: Brankovics György, Huszár Imre, Papp László, Gracza György, Szatmári Mór, Benedek Árpád, Fabiny-Füzesséry István, Kecskeméti Vilmos, Kossuth Ferenc. (A lap megj.: 1879–1919, 1921–1922.)]

BUDAPEST NAPTÁRA 1879.

BUDAPESTI BAZÁR 1874–1880. [„A magyar hölgyek divatlapja. Közlöny a szépirodalom, társasélet, művészet és kizárólag a divat köréből”, kiadótul. Király János, megj. havonta kétszer. (A lap megj.: 1874–1893., 1903–1923.)]

BUDAPESTI HÍRLAP 1881–1895. [Politikai napilap, fel. szerk., munkatársak az átnézett időszakban: Csukási József, Csajthay Ferenc, Rákosi Gyula, Tordai Adorján, Lándor Tivadar, Nadányi Emil, Bókay János, Pogány Béla. (A lap megj.: 1881–1939.)]

BUDAPESTI KÖZLÖNY 1874. [Hivatalos lap, fel. szerk. Salamon Ferenc. (A lap megj.: 1867–1944.)]

BUDAPESTI NAPILAP 1876–1878. [Szerk. Kakujay Gyula, Borostyáni Nándor. (A lap megj.: 1876–1878.)]

BUDAPESTI SZEMLE 1873–1944. [Szerk. Gyulai Pál.]

CHARIVARI 1875–1876. [Budapest, hetilap, szerk. Benevolus (= Josika Kálmán), Democritus Ridens (= Lőrinczi Ferenc). (A lap megj.: 1875–1876.)]

CIGARETT 1884–1885. [Budapest. (A lap megj.: 1884–1885.)]

CIGARETTE 1877. [Budapest, fel. szerk. Asmodi (= Gáspár Imre). (A lap megj.: 1877.)]

CORVINA 1879–1889. [Magyar Könyvkereskedők Egyesületének lapja, Budapest. (A lap megj.: 1879–1913.)]

- Család és Iskola 1875–1880.** [Kolozsvár, „Nevelés-oktatásügyi szakközlöny, szülők, kisdnevelők, tanítók és a nevelésügy barátai számára”, fel. szerk. és munkatársak az átnézett időszakban: Váradi Károly, főmts. Kiss Sándor, Hegedüs István, Ferenczi Zoltán. (A lap megj.: 1875–1918.)]
- Családi Kör 1874–1880.** [Budapest, „Hetilap a művelt magyar hölgyek számára. A pesti jótékony nőegylet közlönye. Szépirodalmi divatlap”, megj. minden vasárnap, szerk. Szegfy Mórné Kanya Emilia. (A lap megj.: 1860–1880.)]
- A Család Lapja 1878–1879.** [Budapest, „Szépirodalmi s ismeretterjesztő képes hetilap”, fel. szerk. Ozoray Árpád, szerk. és kiadótul.-társ Perczel Gyula. (A lap megj.: 1878–1879.)]
- Csarnok 1879–1880.** [Nagyvárad, „Szépirodalmi, társadalmi és ismeretterjesztő közlöny”, szerk. Laszky Ármin. (A lap megj.: 1879–1880.)]
- Cseled Ujság 1904–1905.** [Budapest, szerk. Pintér Boldizsár. (A lap megj.: 1904–1905.)]
- Csokonai Lapok 1904.** [Debrecen, „Szépirodalmi folyóirat”, megj. kéthetenként, szerk. Rudnyánszky Gyula. (A lap megj.: 1904.)]
- CsönDES ÓRAK 1878–1879.** [Budapest, „Szépirodalmi, társadalmi és művészeti közlöny”, kétheti lap, szerk. Benedek Aladár. (A lap megj.: 1878–1879.)]
- DEBRECZEN 1878., 1889., 1900.** [„Politikai és közgazdasági hírlap”, szerk. Oláh Károly. (A lap megj.: 1869–1919.)]
- DEBRECZENI ELLENŐR 1899., 1894.** [A lap megj.: 1874–1900.]
- DEBRECZENI FŐISKOLAI LAPOK 1907.** [A Magyar Irodalmi Önképző Társaság lapja, szerk. Fél Boldizsár. (A lap megj.: 1896–1914.)]
- DEBRECZENI HÍRLAP 1898.** [Debrecen, szerk. és munkatársak az átnézett időszakban: Gáspár Imre, Kutasi Imre, Márk Ede, ifj. Gily Ede. (A lap megj.: 1890–1902.)]
- DÉLIBÁB 1877–1879.** [Debrecen, „Hetilap a szépirodalom és a művészet köréből”, megj. minden pénteken, szerk. Dengi János, Csáky Alfonz. (A lap megj.: 1877–1879.)]
- DICHTER-STIMMEN AUS OESTERREICH-UNGARN 1877–1879.** [Bécs, szerk. Rudolf Gottschal. (A lap megj.: 1877–1879.)]
- DIVAT-NEFELEJTS 1875–1876.** [Budapest, „Egyesült szépirodalmi- és divatközlöny.” (A lap megj.: 1875–1876.)]
- EGYETEMES PHILOLÓGIAI KÖZLÖNY 1877–1947.** [Budapest.]
- EGYETERTÉS 1880–1889.** [Budapest. (A lap megj.: 1874–1913.)]
- ELEVEN HÍRLAP 1889.** [Brassó, alkalmi lap.]
- ELLENŐR 1875–1882.** [Budapest. (A lap megj.: 1869–1882.)]
- ELLENZÉK 1880–1889.** [Kolozsvár, szerk. és munkatársak az átnézett időszakban: Bartha Miklós, Magyar Mihály, Dobó Ferenc, Sulyok István, Somodi András, Szentimrei Jenő, Zathureczky Gyula, Végh József. (A lap megj.: 1880–1899., 1901–1915.)]
- EMLÉKLAP AZ EMKE 1888. AUGUSZTUS HÓ 19–20-ÁN BRASSÓBAN TARTOTT KÖZGYŰLÉSÉRE** [Szerk. Sztéryni József.]
- ERDÉLY, MAROSVÁSÁRHELY, MAROS-VIDÉK 1871–1876.** [Marosvásárhely, „Szépirodalmi heti közlöny”, megj. csütörtökönként, tul. Imreh Sándor, szerk. és munkatársak az átnézett időszakban: Tolnai Lajos, 1872-től Balás Antal, 1875-től Kerekes Sándor. (A lap megj.: 1870–1876.)]
- ERDÉLYI FIGYELŐ 1879–1880.** [Marosvásárhely, szépirodalmi hetilap, megj. minden vasárnap, szerk. Tolnai Lajos. (A lap megj.: 1879–1880.)]
- ERDÉLYI HIRADÓ 1889–1890.** [Kolozsvár, szerk. és munkatársak az átnézett időszakban: Korbuly József, Bródy Sándor, Szabó Gyula, Váradi Aurél, Radnóti Dezső. (A lap megj.: 1887–1896.)]
- ESZTERGOM 1874–1879.** [„Társadalmi, közgazdasági és helyi érdekű közlöny”, hetilap, szerk. Ompoly. (A lap megj.: 1874–1879.)]

ESZTERGOM ÉS VÁCZVIDÉK 1876.

ESZTERGOM ÉS VIDÉKE 1879–1880. [„Közérdekű nemzetgazdasági, ipari, kereskedelmi és szépirodalmi közlöny”, szerk. és a lap munkatársai: Sarkady István, Kőrösy László, Nógrádi Jenő, Munkácsy Kálmán, Prokopp Gyula, Kempelen Farkas, Dénes Aladár, Laiszky János és Ármin. (A lap megj.: 1879–1944.)]

ESZTERGOMI KÖZLÖNY 1873–1880. [„Vegyes tartalmú hetilap”, majd „Megyei hivatalos lap, s az esztergomi gazdasági egyesület és a megyei körjegyzők egyletének közlönye”, fel. szerk. Haan Rezső, főszt. Rényi Rezső. (A lap megj.: 1867–1904.)]

1900. [„Szépirodalmi, kritikai és művészeti hetilap.”]

ÉLETKÉPEK 1876–1877. [Budapest, „Illusztrált napilap a szépirodalom, társasélet és művészetek köréből”, szerk. Törs Kálmán. (A lap megj.: 1876–1877.)]

ÉRSEKÚJVÁRI LAPOK 1878. [Érsekújvár, „Társadalmi, közgazdasági és szépirodalmi hetilap”, megj. vasárnaponként, szerk. Rudnyánszky Gyula. (A lap megj.: 1878.)]

FEDÁK-ÚJSÁG

FEJÉR MEGYEI KÖNYVTÁROS 1980. [A lap megj.: 1969–]

FELSŐMAGYARORSZÁGI HÍRLAP 1900., 1913. [Sátoraljaújhely, szerk. és munkatársak: Bíró Pál, Búza Barna és Béla, Behyna Dezső, Landesmann Miksa, György Lajos, Láncki Aladár. (A lap megj.: 1898–1919., 1928–1938.)]

A FELTÁMADT SZEGED. 1883. [Szeged, alkalmi lap, megj.: 1883. okt. 14., „Kiadott Ő felsége a király látogatása alkalmával.”]

FELVIDÉK 1878–1879. [Pozsony, „Társadalmi, közigazgatási, szépirodalmi közlöny”, megj. heti háromszor: kedden, csütörtökön, vasárnap, a 3. sz. után: szerdán, pénteken és vasárnap, kiadótul. és fel. szerk. Sziklai János. (A lap megj.: 1878–1879.)]

FIGYELŐ 1874–1889. [Budapest, „Irodalmi, szépművészeti és kritikai hetilap – Irodalomtörténeti közlöny”, megj. vasárnaponként, 1876. júliusától havilap, szerk. Ábrányi Emil, 1876-tól Abafi Lajos. (A lap megj.: 1871–1876., 1876–1889.)]

FILOLÓGIAI KÖZLÖNY 1955– [„Az MTA Irodalomtörténeti Főbizottságának világirodalmi folyóirata”, Budapest, fel. szerk. Kardos Tibor. (A lap megj.: 1955–)]

FOGARASI HÍRLAP 1914. [Szerk. Bodnár József, Reisz Árpád. (A lap megj.: 1912–1918.)]

FŐVÁROSI LAPOK 1874–1889. [Budapest, „Irodalmi napi közlöny”, majd „Szépirodalmi napi közlöny”, tul. Tóth Kálmán, fel. szerk. Vadnai Károly, Szana Tamás, Porzsolt Kálmán. (A lap megj.: 1864–1903.)]

FÜGGETLENSÉG 1879–1887. [Budapest, „Politikai, közgazdasági és társadalmi napilap”, fel. szerk. és a lap munkatársai: Verhovay Gyula, Herman Ottó, Hoitsy Pál, Reviczky Gyula. (A lap megj.: 1879–1887.)]

GYÖNGYÖS 1874–1889. [„Vegyes tartalmú társadalmi, gazdasági, szépirodalmi hetilap”, 1879-től „Hevesvármegye és a jászkerület gazdasági egyesületének hivatalos közlönye”, szerk. Csomor Kálmán, 1882-től Kasztovszky Iván, 1883-tól Kovács László, 1883. július 20-tól Brankovics György, 1885-től Ács Géza, 1886-tól Wisinger Károly, 1889-ben Huszerl Adolf, társszerk. Weiberger Soma. (A lap megj.: 1872–1889.)]

GYÖNGYÖSI KÖZÜGY 1879–1880. [Politikai és társadalmi hetilap, megj. minden csütörtökön, fel. szerk. Lovczányi Pál. (A lap megj.: 1879–1880.)]

GYŐRI KÖZLÖNY 1874–1876., 1879., 1894. [Szabadelvű párti lap, „Politikai vegyes tartalmú hetilap, a győrvidéki gazdasági-egylet és a győri önkényes tüzoltó-egylet hivatalos lapja”, fel. szerk. Mersich József, a lap munkatársai között az átnézett időszakban: Csukási József.]

HALADÁS 1949. [A lap megj.: 1945–1950.]

HASZNOS MULATTATÓ 1874–1889. [Budapest, „Az olvasni szerető mindkét nembeli ifjuság

- és a nép számára. Népkönyvtárak szervezése céljából”, szerk. Dolinay Gyula. (A lap megj.: 1874–1910., 1912.)]
- HAVI SZEMLE 1878–1880.** [Budapest, „Politikai, társadalmi, szépirodalmi és tudományos, kritikai és művészeti folyóirat”, szerk. és kiad. Bodnár Zsigmond. (A lap megj.: 1878–1880.)]
- HAVI SZEMLE 1901.** [Szerk. Klima Lajos, Olgyai Bertalan. (A lap megj.: 1901–1903.)]
- HAZÁNK 1894–1895., 1899., 1901.** [Budapest, „Politikai, társadalmi és közgazdasági napilap”, fel. szerk. Baross Károly. (A lap megj.: 1893–1905.)]
- HAZÁNKFIA, KOSSUTH 1880.** [A lap megj.: 1880.]
- HERKÓ PÁTER 1882.** [Szombathely, élcz- és gúnylap, kiadótul. Rusa Kálmán. (A lap megj.: 1882.)]
- A HÉT 1889–1905.** [Szerk. Kiss József, Rózsa Miklós. (A lap megj.: 1889–1924.)]
- Híd 1982.** [A lap megj.: 1934–1988.]
- A HON 1878–1882.** [Budapest, napilap, fel. szerk. Jókai Mór, mts. Reviczky Gyula. (A lap megj.: 1863–1882.)]
- HÖLGYEK LAPJA 1877–1887.** [Budapest, „Szépirodalmi és hölgydivatlap”, megj. vasárnaponként, Párisból jött divatmell., szerk. Milassin Vilmos. (A lap megj.: 1877–1887.)]
- HÖLGYFUTÁR 1876–1878.** [Kolozsvár, szépirodalmi hetilap. (A lap megj.: 1876–1878.)]
- HUNYADY-ALBUM 1878.** [Budapest, a Hunyad megyei magyarság védelmére, szerk. Szathmáry György, György Aladár.]
- IGAZ SZÓ 1968.** [Marosvásárhely. (A lap megj.: 1953–)]
- IRODALMI ÉRTESÍTŐ 1874–1875.** [Budapest, havilap, szerk. Márki Sándor. (A lap megj.: 1874–1875.)]
- IRODALMI ÉRTESÍTŐ 1887–1888.** [Budapest, könyvészeti folyóirat, „Irodalombarátok, könyvgyűjtők és könyvtárak érdekének előmozdítására”, fel. szerk. Szana Tamás. (A lap megj.: 1887–1888.)]
- IRODALMI TÁJÉKOZTATÓ 1900.** [Szerk. Róna Béla. (A lap megj.: 1897–1902.)]
- IRODALOM 1886–1887.** [Budapest, „Szépirodalmi, kritikai, művészeti és társadalmi közlöny”, megj. csütörtökön és vasárnap, szerk. Tolnai Lajos. (A lap megj.: 1886–1887.)]
- IRODALOMTÖRTÉNET 1912–1962., 1969–**
- IRODALOMTÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK 1891–**
- IROTT KÖ 1943.** [Szombathely, „Irodalmi és művészeti folyóirat”, fel. szerk. Bárdosi Németh János. (A lap megj.: 1936–1944.)]
- JELENKOR 1896–1897.** [Budapest, szerk. Palágyi Menyhért. (A lap megj.: 1896–1897.)]
- JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOKMEGYEI LAPOK 1897.** [Napilap, fel. szerk. Zrumetzky Béla. (A lap megj.: 1883–1918.)]
- JÓKAI, JÓKAI M. NŐK LAPJA 1894–1896.** [„Társadalmi, szépirodalmi és művészeti hetilap”, szerk. Keleti Ö. Lajos, a szerk. tagjai: Abonyi Árpád, Bolgár Zsigmond, Déry Gyula, Genda Dezső, Guthi Soma, Lázár Béla, Makai Emil, Mezei Ernő, Mikszáth Kálmán, Molnár Albert, Őszi Kornél, Palágyi Lajos, Pap Zoltán, Petri Mór, Porzolt Kálmán, Prém József, Szabolcsi Lajos, Szatmári Mór, Szávay Gyula, Szépfaludy Ö. Ferenc, Sziklay János, Solymossy Elek, Tábori Róbert, Varsányi Gyula, J. Virág Béla, Zemplényi Árpád. (A lap megj.: 1894–1895.)]
- JÖVENDŐ 1904.** [Budapest, szerk. és a lap munkatársai: Bródy Sándor, Lőránt Dezső, Gárdonyi Géza, Heltai Jenő. (A lap megj.: 1903–1906.)]
- JÓ PÁJTÁS 1917.** [Budapest, „Képes gyereklap”, szerk. és a lap munkatársai: Sebők Zsigmond, Benedek Elek, Schöppflin Aladár. (A lap megj.: 1909–1925.)]
- JÓ SZÍV 1888.** [Bazár-újság. (A lap megj.: 1888. máj. 10.)]
- JUNG UNGARN 1911.** [Berlin, „Monatschrift für Ungarns politische, geistige und wirtschaft-

- liche Kultur”, Hrsg. Hatvany Lajos, Vészi József. (A lap megj.: 1911. január 15.–december 15.)]
- KALAZANTINUM 1899.** [Kolozsvár, szerk. Varjas Endre, Lukinich Imre. (A lap megj.: 1895–1915.)]
- KATHOLIKUS SZEMLE 1906.** [Évnegyedes folyóirat. (A lap megj.: 1887–1944.)]
- KELET NÉPE 1875–1880** [Politikai napilap, lapvezér: Kállay Béni. (A lap megj.: 1875–1880.)]
- KERESZTÉNY MAGYARORSZÁG 1887–1891.** [Szerk. Clair Vilmos, a lap munkatársa: Reviczky Gyula. (A lap megj.: 1887–1894.)]
- KÉPES CSALÁDI LAPOK 1879–1889.** [Szépirodalmi és ismeretterjesztő képes hetilap, megj. minden vasárnap, kiad. Méhner Vilmos, fel. szerk. és a lap munkatársai: Áldor Imre, Németh Béla, 1883-tól Komócsy Lajos, 1885-től Sziklay János, Csillag Máté. (A lap megj.: 1879–1943.)]
- KÉPES CSALÁDI NAPTÁR 1890.**
- KÉPES KRÓNKA 1929.** [Szépirodalmi, művészeti és társadalmi hetilap. (A lap megj.: 1920–1942.)]
- KIS LAP 1871–1889.** [Budapest, gyermeklap, szerk. az 1870-es évek elején: Kiss József. (A lap megj.: 1871–1904.)]
- A KISFALUDY TÁRSASÁG ÉVLAPJAI 1860–1940.**
- KITARTÁS 1883–1884.** [Képes politikai napilap, az országos Függetlenségi párt lapja, fel. szerk. Brankovics György. (A lap megj.: 1883–1884.)]
- KOCCZINTÁSI HIRLAP 1886?** [Budapest, alkalmi lap.]
- KOLOZS-BARAKKA 1886.** [Kolozsvár, alkalmi lap, „Közművelődési lap”, szerk. a kolozsvári mérnöki körben, megj. minden esztendőben egyszer, 1886. jún. 29., szerk. Széchy Károly.]
- A KOLOZSVÁRI ORSZÁGOS DALÜNNEPÉLY EMLÉKLAPJAI 1880.** [Kolozsvár, alkalmi lap. (megj. aug. 21., 23.)]
- KORNÉLIA 1881.** [Máramaros-sziget, alkalmi lap, „Ünnepi lap Szerdahelyiné Prielle Kornélia asszony negyven éves jubileumára”, szerk. Szabó Sándor, Szépfaludi Ö. Ferenc. (megj.: 1881. júl. 9.)]
- KORONA ÉS HAZA 1889–1890.** [Budapest, „Politikai, katonai és nemzetgazdászati képes hetilap” (A lap megj.: 1889–1890.)]
- KORONÁZÁSI JUBILEUMI EMLÉKLAP 1892.**
- KORUNK**
- KÓSER LAPOK** [alkalmi lap, é. n.]
- KOSZORU 1879–1886.** [Budapest, „A Petőfi-Társaság havi közlönye”, szerk. Szana Tamás. (A lap megj.: 1879–1886.)]
- KOSZORU 1882.** [Budapest, alkalmi lap, „Rendkívüli szám a debreceni felolvasótűlés alkalmából”, megj.: 1882. máj. 7., szerk. Szana Tamás.]
- KOSZORU 1898.** [Budapest, alkalmi lap, megj.: a tapolcai izraelita nőegylet Sylvester-estélyére. (A lap megj.: 1898. dec. 31.)]
- KÖCSKEMÉT 1883.** [alkalmi lap, „Esküvői és lakodalmi közlöny”, (A lap megj.: 1883. jún. 16.)]
- KÖRMENDI HIRADÓ 1882.** [alkalmi lap, szerk. Rácz János. (megj.: Kálmán napján, 1883. okt. 13.)]
- LÁNYOK LAPJA 1875–1889.** [Budapest, kétheti lap, megj. minden hó 15-én és 30-án, szerk. Dolinay Gyula. (A lap megj.: 1875–1910.)]
- LEHEL-KÜRT 1876–1881.** [Jászberény, Szolnok, „Vegyes tartalmú hetilap”, fel. szerk. Ardényi Dezső.]
- MAGAZIN FÜR DIE LITERATUR DES AUSLANDES 1875–1878.** [Berlin]

MAGYAR ÁLLAM 1877–1889. [Fel. szerk. Lonkay Antal. (A lap megj.: 1877–1908.)]

MAGYAR FÖLD 1879–1889. [Budapest, „Közgazdasági napilap”, lapfelügyelő: Korizmics László, gr. Széchenyi Pál, gr. Dessewffy Aurél, Somssich Pál, gr. Károlyi Sándor, Tor-may Béla, Máday Izidor, fel. szerk. Dapsy László. (A lap megj.: 1879–1891.)]

MAGYAR HÁZIASSZONY 1882–1890. [„Háztartási, gazdasági és szépirodalmi hetilap”, 1883-tól „A Magyar Gazdasszonyok Országos Egyletének hivatalos közlönye”, fel. szerk. Beniczky Irma, 1883-tól Ándrea, szerk. Palágyi Lajos. (A lap megj.: 1882–1890.)]

MAGYAR HÍRLAP 1928. [Budapest. (A lap megj.: 1891–1938.)]

MAGYAR KÖNYVSZEMLE 1876–

MAGYAR LAP 1885. [Budapest, napilap, „Az országgyűlési antiszemita-párt közlönye”, fel. szerk. Szalay Károly. (A lap megj.: 1885.)]

MAGYAR MUNKÁS NAPTÁR 1902.

MAGYAR NEMZET 1910. [fel. szerk. Adorján Sándor. (A lap megj.: 1899–1913.)]

MAGYAR NÉPVILÁG 1879–1881. [„A szabadelvű párt képes néplapja”, megj. változó, laptul. és kiadó: Jókai Mór, fel. szerk. Visi Imre. (A lap megj.: 1879–1881.)]

MAGYAR NŐK LAPJA 1891–1892. [„Szépirodalmi, társadalmi és háztartási hetilap, főszerk. Bárony István, fel. szerk. Szirmai Mór, 1892. december 25-től Maróth Erzs, megj.: minden vasárnap.]

MAGYAR NYELV 1905–

MAGYAR NYELVŐR 1872–

MAGYARORSZÁG 1879–1881., 1893–1943.

MAGYARORSZÁG ÉS A NAGYVILÁG 1874–1884. [Pest, hetilap, „Politikai, ismeretterjesztő és szépirodalmi képes hetilap”, fel. szerk. Ágai Adolf, 1880-tól Molnár Antal, 1882-től Boros-tyáni Nándor, Mikszáth Kálmán. (A lap megj.: 1865–1884.)]

MAGYARSÁG 1888–1890., 1925.

MAGYAR SZALON, MAGYAR SALON 1884–1891. [Budapest, „Képes havi folyóirat”, szerk. Hevesi József. (A lap megj.: 1884–1936.)]

MAGYAR SZEMLE 1884–1894., 1896. [„Katholikus társadalmi és irodalmi folyóirat”, majd „Egyetemes társadalmi és irodalmi folyóirat”, majd „Szépirodalmi kritikai és művészeti hetilap”, szerk. Rudnyánszky Gyula, 1891-től főszerk. Kaczvinszky Lajos, fel. szerk. Kaposi József. (A lap megj.: 1884–1906.)]

MÁJUS 1883. [Debrecen, alkalmi lap, „Emléklap a debreczeni Jótékony Nőegylet által 1883-dik évi május hó 27-dikén rendezett népünnepre”, szerk. Géressy Kálmán, Kar-czag Vilmos.]

MÁJUS 1893. [Budapest, alkalmi lap, a tűzkárosultak javára.]

MÁTRAVIDÉK 1879–1880. [Eger, „Szépirodalmi és társadalmi közlöny”, megj.: hetente két-szer, szerdán és szombaton, fel. szerk. Dominkovich Mária. (A lap megj.: 1879–1880.)]

MEZŐ-TUR 1878. [Mezőtúr, „Közgazdasági, társadalmi és szépirodalmi hetilap”, megj.: min-den vasárnap, fel. szerk. és laptul. Gyikó Károly. (A lap megj.: 1878.)]

A MÉH 1867–1871. [Nagyvárad, majd Pozsony, kéziratos lap, szerk. Márki Sándor. (A lap megj.: 1867–1871.)]

MILLENIUMI UJSÁG 1896. [„Az ezredéves kiállítás értesítője”. (megj.: minden hó 1., 10. és 20-án, 1. sz. 1896. május 10.)]

MINERVA 1888–1892. [Budapest, havilap, „Első magyar házasság-közvetítő közlöny”, szerk. Etelka Lindenfeld. (A lap megj.: 1888–1892.)]

MULATÓK LAPJA. VERGNÜGUNGS-BLATT 1890. [Szerk. Modl József.]

A MŰBARÁT. 1921–1923. [„Művészeti folyóirat gyűjtők részére”, havilap.]

MŰVÉSZ-VILÁG 1899.

NAGYVÁRAD 1874–1878. [„Társadalmi és közgazdászati lap”, fel. szerk. Hügel Ottó, munkatársak: Szász Gerő, Gáspár Imre, Sipos Soma, Iványi Ödön. (A lap megj.: 1870–1921.)]

NEMZET 1882–1889. [Budapest, főszerk. Jókai Mór, munkatársak: Láng Lajos, Visi Imre, Hegedűs Sándor, Gajári Ödön. (A lap megj.: 1882–1899.)]

NEMZETI HÍRLAP 1875–1879. [Szerk. Adorján Sándor, „Fővárosi napilap a politika, társadalom és irodalom köréből.” (A lap megj.: 1875–1879.)]

NEMZETI UJSÁG 1883. [Budapest, főszerk. Polónyi Géza, fel. szerk. Déri Gyula. (A lap megj.: 1883–1884.)]

NÉPSZAVA 1884–1885. [Budapest, fel. kiad. Ferenczy József.]

NEOHELIKON 1976–

A NÉPSZAVA NAPTÁRA 1903., 1904. [Budapest, „A magyar munkásnép számára.”]

NÉPTANÍTÓK LAPJA [„Heti közlöny a magyarországi kisdiedóvodák, elemi- és felső népiskolák számára”, fel. szerk. Környei János. (A lap megj.: 1868–1930.)]

NÓGRÁDI LAPOK, NÓGRÁDI LAPOK ÉS HONTI HIRADÓ 1876–1879. [Balassagyarmat, „Politikai, társadalmi és közgazdászati hetilap”, megj.: minden vasárnap, fel. szerk. Harmos Gábor. (A lap megj.: 1873–1905.)]

NYUGAT 1908–

OROSHÁZI KÖZLÖNY 1885–1892. [Fel. szerk. Magyar A. M., 1889. októberétől Klein Mór]

OROSHÁZI ÚJSÁG 1894. [„Társadalmi, ismeretterjesztő és közgazdasági hetilap.”]

OROSZLÁN 1883. [Budapest, humorisztikus képes hetilap, megj. minden szerdán, fel. szerk. Barna Sándor. (A lap megj.: 1883.)]

ORSZÁG-VILÁG 1879–1897., 1904. [Budapest, „Képes lap a magyar művelt közönség számára”, először kéthetente, majd hetente megj. lap, szerk. Váradi Antal, 1881-től Szinyei József, 1883-tól ifj. Ábrányi Kornél, 1887-től Benedek Elek, az irodalmi rovat vez. 1883-tól Reviczky Gyula. (A lap megj.: 1879–1938.)]

OTTHON 1874–1876. [Budapest, szerk. Závodszy Károly, Szana Tamás. (A lap megj.: 1874–1876.)]

ŐSERŐ 1936. [Budapest, „Szépirodalmi, társadalmi, tudományos, művészeti és közgazdasági folyóirat”, főszerk. Istók László. (A lap megj.: 1935–1936.)]

PALLAS NAGY KÉPES NAPTÁRA az 1886., az 1888–1890. évre

PANNONIA 1883–1884. [Kassa, „Zeitschrift für sociale und volkswirtschaftliche interessen”, fel. szerk. P. Scharf, 1884 januárjától Reviczky Gyula. (A lap megj.: 1872–1900.)]

PÁPAI LAPOK 1874–1884., 1901. [„Vegyestartalmú hetilap, a pápai jótékony nőegylet-, az ismeretterjesztő lövész- és önkényes tüzoltóegylet közlönye”, megj. minden szombaton, fel. szerk. P. Szabó Károly. (A lap megj.: 1874–1919.)]

PÁRISI LAPOK 1878. [Páris–Nagykanizsa, „Az 1878-as világkiállítás alkalmából”, szerk. Edelényi Szabó Lajos. (A lap megj.: 1878.)]

PESTER LLOYD 1889. [Fel. szerk. Max Falk, Emanuel Blau, Veigelsberg Leo. (A lap megj.: 1854–1944.)]

PESTI HÍRLAP 1883–1890., 1929., 1933., 1939. [Budapest, politikai napilap, 1888–1889.: a lap főmunkatársa Reviczky Gyula. (A lap megj.: 1878–1944.)]

A PESTI HÍRLAP NAPTÁRA 1919.

PESTI NAPLÓ 1877–1882., 1884., 1891., 1894–1897. [főszerk. Neményi Ambrus, fel. szerk. Urváry Lajos. (A lap megj.: 1850–1939.)]

PETROZSÉNY ÉS VIDÉKE 1905., 1908. [„Társadalmi, közgazdasági és vegyes tartalmú hetilap”, megj. minden vasárnap reggel. (A lap megj.: 1897–1916.)]

A PETŐFI TÁRSASÁG LAPJA 1877–1878. [Budapest, „Szépirodalmi, művészeti és társadalmi heti közlöny”, szerk. Szana Tamás, Balázs Sándor. (A lap megj.: 1877–1878.)]

PÉCS 1891. [A lap megj.: 1882–1893.]

- PÉCSI FIGYELŐ 1881.** [A lap megj.: 1874., 1877–1902.]
- PIKÁNS LAPOK 1883–1885.** [Budapest, „Menten minden politikai és társadalmi czélzásoktól csupán csak pikáns és érdekes történetkéekkel fogja lelkét felderíteni”, hetilap, szerk. Boccaccio, Satanello [Márkus József], Jean d’Or, Harlequin, Crinolin, Gil Blas [Gáspár Imre], Camargó, Ádám, Carmin, Marques de Sade, Argus.]
- PINCZÉREK LAPJA, 1884.**
- POLITIKAI HETI SZEMLE 1894., 1899.** [Szatmárnémeti, „Bel- és külpolitikai, közgazdasági, társadalmi, irodalmi, művészeti hetilap és sportközlöny”, szerk. Varjas Endre. (A lap megj.: 1891–1919.)]
- POLGÁRTÁRS 1877.** [Debrecen, „Társadalmi, ipar, kereskedelmi, tanügyi és közgazdasági lap”, megj. minden vasárnap. (A lap megj.: 1877.)]
- POZSONY 1883–1884.**
- POZSONYVIDÉKI LAPOK, POZSONYVIDÉKI LAP, POZSONYVIDÉKI HÍRLAP, POZSONYVIDÉKI HÍRLAPOK 1873–1878., 1881., 1882.** [Pozsony, „Vegyes tartalmú hetilap”, majd megj. hetente kétszer, fel. szerk. Vutkovich Sándor. (A lap megj.: 1873–1890.)]
- RÁKOS VIDÉKE 1901–1905.** [„Társadalmi és közgazdasági hetilap.” (A lap megj.: 1901–1938.)]
- REFORM 1872–1875.** [Budapest, kiegyezéspárti jobboldali lap, tul. Kaas Ivor, fel. szerk. Rákosi Jenő. (A lap megj.: 1869–1875.)]
- REFORM 1880–1881.** [Közlekedési hetilap. (A lap megj.: 1880–1881.)]
- REGÉLŐ 1875.** [Budapest, szépirodalmi hetilap, szerk. Szana Tamás. (A lap megj.: 1875.)]
- A REGGEL 1924.** [Érsekújvár–Pozsony. (A lap megj.: 1923–1933.)]
- RENDŐRI LAPOK 1882–1883.** [Budapest, fel. szerk. és laptul. Fekete Adolf – (A lap megj.: 1882–1883.)]
- RÉSZVÉT-ALBUM 1879.** [Szarvas, „A tűzvész által sújtott békésiek gyámolítására”, szerk. Sipos Soma.]
- RÖPKE IVEK 1877.** [Balassagyarmat, „Röpke Ivek az irodalom és művészet köréből”, megj. minden vasárnap, szerk. Komjáti Jenő, Luby Sándor. (A lap megj.: 1877.)]
- SALON-NAPTÁR 1890.**
- SÁROSMEGYEI KÖZLÖNY 1889.** [„Társadalmi és vegyes tartalmú hetilap, szerk. Hedry Bódog. (A lap megj.: 1882–1889.)]
- SONNTAGS-BLATT, SONNTAGS-BLÄTTER 1874–1877.** [„Zum ungarische Fremdenbaltt” (A lap megj.: 1870–1887.)]
- SOPRON 1888–1889.** [„Társadalmi, közgazdasági és szépirodalmi közlöny”, fel. szerk. Németh Ferenc. (A lap megj.: 1871–1914.)]
- SOPRONI SZEMLE 1955–**
- SZABADALMI NAPTÁR 1884.**
- SZABADELVŰ NAPTÁR az 1884., az 1885. évre** [Budapest, szerk. Szathmáry György.]
- SZABADSÁG 1882–1883.** [Nagyvárad, a közjogi ellenzék közlönye, politikai, társadalmi, kereskedelmi, közgazdasági lap, fel. szerk. Dus László, fõmts. Lukáts Gyula. (A lap megj.: 1875–1921.)]
- SZABADSÁG 1881–1883.** [Székesfejérvár, társadalmi és irodalmi, függetlenség párti napilap, fel. szerk. Gáspár Imre, munkatársak: Pongrácz Béla, Bánhidy Károly, Gily Ede. (A lap megj.: 1881–1895.)]
- SZABADSÁG 1883–1896.** [Szabadka, előtte: Szabadkai Közlöny, kiad. Szalay László. (A lap megj.: 1883–1896.)]
- SZABADSÁG 1901., 1905., 1915.** [Esztergom, szerk. Bártfay Géza. (A lap megj.: 1896–1917.)]
- SZABADSÁG 1915.** [Cleveland]
- SZALON 1887–1888.** [Budapest, „Szépirodalmi és társadalmi közlöny”, megj. minden vasárnap, kiad. Aigner Lajos, szerk. Margitay Dezső.]

SZARVASI UJSÁG 1877–1882. [Szarvas, „Hetilap a társadalom, közgazdaság és irodalom köréből”, megj.: minden vasárnap, szerk. Sipos Soma. (A lap megj.: 1877–1882.)]

SZEGEDI NAPLÓ 1878–1883. [Fel. szerk. Eisenstädter Lukács, Kulinyi Zsigmond. (A lap megj.: 1878–1885.)]

SZEMLE 1883–1885. [Budapest, „Vegyestartalmú hetilap, illusztrált gazdasági és sportrovatokkal”, megj. minden kedden. (A lap megj.: 1883–1885.)]

SZERETETHÁZ EMLÉKLAPJA 1882. [Budapest]

SZÍNÉSZEK LAPJA 1883. [Budapest, szerk. Bényei István, Géczy István, Pajor Rudolf, Tiha nyi Béla. (A lap megj.: 1883–1938.)]

SZÓZAT 1874. [Pest, „Társadalom-politikai heti lap”, megj. kéthetenként (A lap megj.: 1874.)]

SZÜNÓRA 1879–1880. [Budapest, „Magyar Iparosok Lapja melléklapja”, fel. szerk. Gelléri Mór. (A lap megj.: 1879–1880.)]

SZÜNÓRA 1887. [Budapest]

SZÜNÓRÁK 1867–1868.

SZÜNÓRÁK 1879. [Budapest, „Szépirodalmi és ismeretterjesztő hetilap”, fel. szerk. Alpáry László. (A lap megj.: 1879.)]

TANULÓK LAPJA 1895. [Budapest, fel. szerk. Rupp Kornél. (A lap megj.: 1894–1906.)]

TÁRSALGÓ 1885. [Budapest–Székesfehérvár, „Irodalmi és szépművészeti hetilap”, megj.: minden vasárnap. fel. szerk. Bayer Ferenc, Clair Vilmos.]

TEMESI LAPOK 1875–1877. [Szerk. Kakujay Gyula. (A lap megj.: 1872–1880.)]

TEMESVARER ZEITUNG [(A lap megj.: 1854–1859., 1867., 1870–1874., 1887–1918.)]

TISZAVIDÉKI KÖZLÖNY 1880. [Szolnok, „Társadalmi és szépirodalmi közlőny”, szerk. Hevesi Jenő. Fel. szerk. Kludik Imre. (A lap megj.: 1897–1899.)]

12 RÖPIRAT 1882. [Budapest, „Antisemitikus havi folyóirat”, szerk. és kiad. Istóczy Győző. (A lap megj.: 1880–1892.)]

TORONTÁL 1881–1890. [Nagybecskerek. (A lap megj.: 1872–1934.)]

ÚJ BUDAPEST 1879–1880. [„Képes politikai, ismeretterjesztő és mulattató napilap, szerk. Kancsuka Peti. (A lap megj.: 1879–1880.)]

UJ FŐVÁROSI LAPOK 1897. [Budapest, szerk. J. Virág Béla. (A lap megj.: 1897.)]

UJ IDŐK 1875–1877. [Budapest, „Szépirodalom–Társadalom–Művészet”, hetilap, szerk. Benedek Aladár, főmts. Reviczky Gyula. (A lap megj.: 1875–1877.)]

ÚJ IDŐK 1894–1923. [Budapest, szerk. és a lap munkatársai: Herczeg Ferenc, Lyka Károly, Gáspár Jenő, Farkas István. (A lap megj.: 1894–1949.)]

ÚJ NEMZEDÉK 1878. [Szerk. Kálnoki Henrik, Vasvári Ferenc. (A lap megj.: 1878.)]

ÚJ NEMZEDÉK 1887. [„A közélettanodai ifjúság közlönye.” (A lap megj.: 1887.)]

UJSÁG 1904. [Kolozsvár, szerk. Hédervári Lehel, Papp József, Herczeg Jenő, Zágoni István. (A lap megj.: 1899–1907.)]

UNGARISCHE REVUE 1881–1890. [„Mit unterstützung ungarischen Akademie der Wissenschaften”, szerk., Hunfalvy Pál, Budapest. (A lap megj.: 1881–1895.)]

UNGARISCHE ZUKUNFT 1917. [A lap megj.: 1917–1918.]

UTI LAPU. 1880. [Alkalmi lap, „Budapestről Esztergomba.”]

UTUNK [Kolozsvár. (A lap megj.: 1946–1989.)]

AZ ÜSTÖKÖS 1873–1889. [Budapest, hetilap, laptul. és fel. szerk. Jókai Mór. (A lap megj.: 1858–1918.)]

VASÁRNAPI UJSÁG 1874–1890. [Budapest, hetilap, szerk. Nagy Miklós, Hoitsy Pál. (A lap megj.: 1854–1921.)]

VÁCZI KÖZLÖNY 1879–1883. [„Helyi s Vidéki Érdekű Társadalmi Közgazdasági és Irodalmi Hetilap”, fel. szerk. Kompolthy Tivadar. (A lap megj.: 1879–1919.)]

VÁCZVIDÉKI NAPTÁR 1879.

VENDÉGLŐSÖK LAPJA 1885–1889.

VESZPRÉM 1876–1879. [„Megyei s helyi érdekű közigazgatási, társadalmi s irodalmi heti közlöny”, az 1877. 14. számtól: „Közgazdaság, helyi érdekű művelődési és megyei hivatalos heti közlöny”, megj. vasárnaponként, fel. szerk. és a lap munkatársai: Kompolthy Tivadar, Szabó Endre, Prém József, Benedek Aladár. (A lap megj.: 1876–1897.)]

VIGILIA 1997. [Budapest. (A lap megj.: 1935–)]

VIG LAPOK 1897. [Megj. minden csütörtökön.]

VILÁG 1910. [Budapest. (A lap megj.: 1910–1926.)]

VIRÁGFAKADÁS 1905.

ZENTAI HIRADÓ 1903. [„Társadalmi, közművelődési és közgazdasági hetilap”, szerk. Kabos Ármin, Politzer Sándor és Leó. (A lap megj.: 1896–1911.)]

RÖVIDÍTÉSJEGYZÉK

alm. – almanach
áll. – állami
bev. – bevezetés, bevezette
Bd. – Band
bőv. – bővített
Bp. – Budapest
c. – cím, című
Coll. – Collegium
dátumkorr. – dátumkorrekció
d. n. – dátum nélkül, dátum nélküli
é. n. – évszám nélkül, évszám nélküli
ért. – értesítő(je)
fel. szerk. – felelős szerkesztő
ford. – fordító, fordította
főgimn. – főgimnázium
főmts. – főmunkatárs
főszerk. – főszerkesztő
fr. – francia
FSZ – főszöveg
füz. – füzet
gör. – görög
h. – helyett
ifj. – ifjabb
irod. – irodalom, irodalmi
jegyz. – jegyzet
K – kézirat
kat. – katolikus
kiad. – kiadta, kiadás
KisfT – Kisfaludy Társaság
klny. – különlenyomat
köt. – kötet
Kt. – kéziratár
laptul. – laptulajdonos
lat. – latin
m. – magyar
megj. – megjegyzés, megjelent
mell. – melléklet
MTAKKt. – Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirattára
n. – nélkül, nélküli
ném. – német
old. – oldal
orsz. – országos
OSZKKt. – Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára

PetőfiT – Petőfi Társaság
PIM – Petőfi Irodalmi Múzeum
pl. – például
Rev. – Reviczky
röv. – rövidített
s. a. rend. – sajtó alá rendezte
sz. – szám, számú
sz. n. – számozás nélkül
szerk. – szerkesztette, szerkesztő
t. – tisztelt
Társ. – Társaság
társszerk. – társszerkesztő
tul. – tulajdonos
ún. – úgynevezett
uo. – ugyanott
vál. – válogatta
vö. – vesd össze
vsz. – versszak

Alf – Alföld
ArH – Aradi Hírlap
ArVid – Arad és Vidéke
ArK – Aradi Közlöny
BMHir – Békésmegyei Híradó
BpBazár – Budapesti Bazár
BpSz – Budapesti Szemle
CsalKör – Családi Kör
CsalL – A Család Lapja
CselédU – Cseléd Ujság
CsokonaiL – Csokonai Lapok
CsöndesÓ – Csöndes Órák
DebrE – Debreczeni Ellenőr
DebrSz – Debreceni Szemle
Divat-Nef – Divat-Nefelejts
EPhK – Egyetemes Philológiai Közlöny
ErdFigy – Erdélyi Figyelő
ErdH – Erdélyi Híradó
EsztK – Esztergomi Közlöny
FK – Filológiai Közlöny
FL – Fővárosi Lapok
FMKtáros – Fejér Megyei Könyvtáros
Függ – Függelenség
HasznM – Hasznos Mulattató
HaviSz – Havi Szemle
HölgyekL – Hölgyek Lapja
It – Irodalomtörténet
ItK – Irodalomtörténeti Közlemények
KatSz – Katolikus Szemle
KN – Kelet Népe

KerMo – Keresztény Magyarország
 KépCsall – Képes Családi Lapok
 KépKrón – Képes Krónika
 KisfTÉ – Kisfaludy Társaság Évlapjai
 KisU – Kis Ujság
 Ko – Koszoru
 LányokL – Lányok Lapja
 MFelsőokt. – Magyar Felsőoktatás
 MH – Magyar Hírlap
 MKSz – Magyar Könyvszemle
 MLap – Magyar Lap
 MNépvilág – Magyar Népvilág
 MNőkLapja – Magyar Nők Lapja
 MNyelv – Magyar Nyelv
 MNyelvőr – Magyar Nyelvőr
 Mo – Magyarország
 MoNv – Magyarország és a Nagyvilág
 MSzal – Magyar Szalon (korábban: Magyar Salon)
 MSzemle – Magyar Szemle
 MSzépirodSz – Magyar Szépirodalmi Szemle
 NemzetiU – Nemzeti Ujság
 NógrL – Nógrádi Lapok és Honti Híradó
 NyIrodK – Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények
 OroshK – Orosházi Közlöny
 OrszVil – Ország-Világ
 PLloyd – Pester Lloyd
 Petőfi TL – Petőfi Társaság Lapja
 PikánsL – Pikáns Lapok
 PH – Pesti Hírlap
 PN – Pesti Napló
 PolHsz – Politikai Hetiszemle
 PozsonyvL – Pozsonyvidéki Lapok
 SonntagsBl – Sonntags-Blätter
 Szab – Szabadság (Esztergom)
 SzarvasiU – Szarvasi Újság
 SzabolcsmK – Szabolcsmegyei Közlöny
 SzegNapló – Szegedi Napló
 SzépF – Szépirodalmi Figyelő
 TemL – Temesi Lapok
 ÚjId – Új Idők
 ÚjNemz – Új Nemzedék
 UngRev – Ungarische Revue
 Üst – Üstökös
 Vig – Vigilia
 VU – Vasárnapi Ujság

- AJÖM I. – Arany János összes művei. I. Kisebb költemények. S. a. rend. Voinovich Géza. Bp., Akadémiai, 1951.
- Balassa – Balassa Imre: *Halhatatlan Magyar Írók. Negyven éve, hogy meghalt Reviczky Gyula.* KépKron 1929. 30. sz. július 28. 18–19.
- Bori – Bori Imre: *Az elátkozott költő. A költészet témája: a filozófia. Reviczky írásai. (Reviczky Gyula) Híd* 1982. I. 647–658., 703–716., II. 1023–1033.
- Csatkai – Csatkai Endre: *Reviczky Gyula és Sopron. Soproni Szemle* 1962. 65–68.
- Császtvay 1997. – Császtvay Tünde: *A halottak nem kérdeznak vissza? In: Kegyelet és irodalom. Kultusztörténeti tanulmányok.* Szerk. Kalla Zsuzsa. Bp., PIM, 1997. 60–68.
- Császtvay 1999. – Császtvay Tünde: *Julius (von?) Reviczky vagy Reviczky Gyula? A Noch einmal újraszületése. In: Mesterek, tanítványok. Ünnepi tanulmánykötet a hetvenéves Csetri Lajos tiszteletére.* Bp., Magvető, 1999. 555–573.
- Császtvay 2000. – Császtvay Tünde: *Éhes költő a 'Veszprém'-mel álmodik. Egy lapkísérlet az 1870-es évek közepén.* Iskolakultúra 2000. 6–7. sz. 49–56.
- Császtvay 2003. – Császtvay Tünde: *A „poézis hímpora” avagy a „meleg fürdő”. Reviczky Gyula poétikus szerelmei.* Bárka 2003. 4. sz. 71–90.
- Császtvay² 2003. – Császtvay Tünde: *A hím veréb és a pillangó. Az akadémikus és az erotikus irodalom tusája a 19. század utolsó harmadában.* Holmi 2003. április, 477–493.
- Császtvay³ 2003. – Császtvay Tünde: *Laczkikönyha, kothurnus, tüllök. Nemzet- és lélekmentő műpártolás-próbálkozások a 19. századvégi Magyarországon.* In: Mednyánszky László. (1852–1919) Kiállítási katalógus. Bp., 2003. 89–100.
- Császtvay 2004. – Császtvay Tünde: *Szalón – Garnitúra. Az epreskerti Jókai-szalón és Feszty-szalón.* ItK 2004. 5–6. sz.
- Feleki – Feleki Sándor: *Reviczky Gyula német versei.* MSzal 1890/91. 15. köt. 349–351.
- Fényes – Fényes Elek: *Magyarország geographiai szótára.* Szeged, 1885. (Az 1851-es kiadás reprintje)
- Gáspár 1892. – Gáspár Imre: *Reviczky mint kezdő poéta. Kiadatlan versek.* OrszVil 1892. december 24. 844–845.
- Gáspár² 1892. – Gáspár Imre: *Emlékek. Győry Vilmos és Reviczky Gyula hagyatékából.* MSzemle 1892. 35. sz. augusztus 28. 414–415.
- Ifjuságom – Reviczky Gyula: *Ifjuságom. 1874–1883.* Bp., Révai Testvérek, 1883.
- Justh Zsigmond naplója és levelei. S. a. rend., vál., jegyz. Kozocsa Sándor. Bp., 1977.
- Kempelen – Kempelen Béla: *Magyar nemes családok.* Bp., 1913.
- Kolta 1960. – Kolta Ferenc: *Reviczky Gyula néhány elfelejtett írása.* ItK 1960. 240–244.
- Komlós 1955. – Komlós Aladár: *Reviczky Gyula.* Bp., 1955. (It tanulmányok 2.)
- Komlós² 1955 – Komlós Aladár: *Kiss József – Reviczky Gyula – Komjáthy Jenő válogatott művei.* Kiad., bev. Komlós Aladár. Bp., 1955. (MKlasszikusok)
- Komlós, It 1955. – Komlós Aladár: *Reviczky Gyula elfeledett versei és egy prózai műve. It* 1955. 192–199.
- Komlós 1956. – Komlós Aladár: *Irodalmi ellenzéki mozgalmak a XIX. század második felében.* Bp., 1956.
- Kor. 1895. – *Reviczky Gyula összes költeményei.* 1–2. S. a. rend., bev. Koroda Pál. Bp., Athenaeum, 1895.
- Kor. 1902. – *Reviczky Gyula összes költeményei.* S. a. rend., bev. Koroda Pál. Bp., Franklin, 1902.
- Kor. 1904. – *Reviczky Gyula összes költeményei.* S. a. rend. Koroda Pál. Bp., 1904.
- Korompay – Korompay H. János: *Műfordítás és líraszemlélet. Egy félszázad magyar Baudelaire-értelmezései.* Bp., 1988.
- Kozocsa 1937. – Kozocsa Sándor: *Reviczky Gyula és Jászai Mari.* It 1937. 76.
- Költők Lugasa – Költők Lugasa. *Az újabbkori magyar költészet termékeinek képekkel díszített gyűjteménye.* Bp., Méhner, d. n. [1883.]
- Kristóf 1933. – Kristóf György: *Reviczky Gyula pályakezdése.* It 1933. 131–142.

- Magány 1899. – Reviczky Gyula: *Magány. Újabb költemények*. Kiad. Kisfaludy Társaság, Bp., Révai Testvérek, 1889.
- Márki 1891. – Dr. Márki Sándor: *Reviczky első sikere*. *ArK* 1891. december 25. 304. sz. 1.
- Márkus – Márkus Sámuel: *Galerie ungarischer Dichter*. Bp., 1896.
- MKÖM 30. – Mikszáth Kálmán *Összes Művei*. 30. köt. *Elbeszélések. IV. 1878–1880*. S. a. rend. Bisztray Gyula. Bp., 1965.
- Murányi 1980. – Murányi Lajos: *Mikszáth- és Reviczky-írások, szövegvariánsok a székesfehérvári Szabadságban*. *FMKtáros* 1980. 2. sz. 42–45.
- Nacsády – Nacsády József: *Reviczky és a Szegedi Napló. It* 1960. 198–200.
- Naschér – Dr. Naschér Simon: *Auswahl von Gedichten, nach dem ungarischen Texte des Dichters Reviczky Gyula*. Leipzig, 1896.
- NGB 1969. – Reviczky Gyula: *Versek és műfordítások*. 1–2. Bp., 1989.
- NGB 1977. – Németh G. Béla: *Védekező humor – kibékítő belátás. (Az értekező Reviczky) It* 1977. 322–341.
- NGB 1989. – *Reviczky Gyula Versek és műfordítások*. S. a. rend. Németh G. Béla. Bp., Szépirodalmi Kiadó, 1989.
- Paku 1944. – Paku Imre: *Reviczky Gyula összegyűjtött művei*. S. a. rend., bev. Paku Imre. Bp., Athenaeum, 1944.
- Paulovics – Paulovics István: *Reviczky Gyula*. Bp., Franklin-Társulat, 1910.
- PSÖM III. 1951. – *Petőfi Sándor összes művei*. III. köt. Kiad. Varjas Béla–Kiss József–H. Törő Györgyi. Bp., 1951.
- PSÖM 2. – *Petőfi Sándor összes művei*. 2. köt. *Petőfi Sándor összes költeményei. 1844. január – augusztus*. Kiad. †Kiss József–Ratzky Rita–Szabó Zoltán. Bp., 1983.
- PSÖM 3. – *Petőfi Sándor összes művei*. 3. köt. *Petőfi Sándor összes költeményei. 1844. szeptember – 1845. július*. Kiad. †Kiss József – Kerényi Ferenc – Szabó G. Zoltán. Bp., 1997.
- PSÖM 4. – *Petőfi Sándor összes művei*. 4. köt. *Petőfi Sándor összes költeményei. 1845. augusztus – 1846*. S. a. rend. Kerényi Ferenc. Bp., 2003.
- Radó – *Költők albuma*. Összeállította Radó Antal. Bp., 1890.
- Rupp – Rupp Kornél: *A modern költészet s az újabb nemzedék*. Szombathely, 1887.
- Spóner – Spóner Andor: *Reviczky-versfordítások. Jung Ungarn* Heft 6. 14. Juni 1911. 717–736.
- Steiner – Steiner Izidor: *Reviczky Gyula költészete*. Nagyvárad, 1905.
- Steinacker – *Ungarische Lyriker von Alexander Kisfaludy bis auf die neueste Zeit (die letzten 50 Jahre)*. Hrsg. Gustav Steinacker. Leipzig–Buda-Pest.
- Széles 1976. – Széles Klára: *Reviczky Gyula poétikája és az új magyar líra*. Bp., 1976.
- Széles – Széles Klára: *A Reviczky-dalok szerkezete. It* 1972. 664–675.
- Sz. Szigethy – Sz. Szigethy Vilmos: *Reviczky Gyula, a szomorú magyar költő szép szomorú szerelme* című írásának javított kivágata. Szeged, Móra Ferenc Múzeum, Irodalomtörténeti Gyűjtemény, 54 434.
- Sziklay – Sziklay László: *A századvég ellenzéki irodalmának történetéből*. Gáspár Imre. Bp., Művelt Nép, 1955.
- Szil. 2001. – *Magyar költők. 19. század. I–II*. Vál. Kulin Ferenc. Kiad., jegyz. Szilágyi Márton. Bp., 2001.
- Tamás 1933. – Tamás Ernő: *Jászai Mari ismeretlen levelei Reviczky Gyulához. A „fakó fülemile” és a színpadi királynő – Reviczky Gyula utolsó szerelme*. *PH* 1933. július 16. 159. sz. 8.
- Tóth 1973. – Tóth István: *A székesfehérvári Szabadság első tárcája: Reviczky Gyula versei*. *FMKtáros* 1973. 4. sz. 37–38.
- ÚjNemz – *Új Nemzedék. Költészeti gyűjtemény, jellemzésekkel*. Szerk. és írta Gáspár Imre. Nagyvárad, 1877.
- Vajthó 1938. – Vajthó László: *Reviczky és Schopenhauer*. *BpSz* 1938. 250. sz. 316–341.

Vajthó 1939. – Vajthó László: *Reviczky Gyula*. Bp., 1939.

Virágos kert – *Virágos kert a magyar lyrai költészet legszebb virágaiból*. Szerk. Szász Károly. Bp., Méhner, é. n.

VÖM 2. – *Vörösmarty Mihály Összes művei. 2. Kisebb költemények*. S. a. rend. Staud Géza. Bp., 1960.

VP 1996. – *Reviczky Gyula összes verse*. Kiad. S. Varga Pál. Bp., 1996.

NÉVMUTATÓ

- Abafi Lajos (Aigner Lajos) 639–646, 715, 943, 963, 1023, 1040, 1081, 1086
 Abonyi Árpád 1082
 Ábrányi Emil 7, 21, 641, 663, 690, 711–712, 737, 757–758, 839, 849, 890, 912, 1018, 1081
 Ábrányi Kornél, ifj. 7, 21, 641, 712, 716, 734, 747, 794, 934, 1018, 1085
 Ács Géza 1081
 Adorján Sándor 1084–1085
 Ady Endre 854, 1005
 Ágai Adolf 679, 713, 722, 731, 869, 885, 1084
 Aggházy Gyula 21
 Aggházy Károly 834
 Aigner Károly 943
 Aigner Lajos *lásd* Abafi Lajos
 Aiszküloosz 263–264, 823–824, 833, 857
 Aiszóposz 804
 Ajkay Alinka 38
 Aksziokhosz 727
 Áldor Imre 1083
 Alexander Bernát 770
 Alpáry László 1087
 Alkibiadész 555, 801, 995
 Ambrus Zoltán 717, 844, 1032, 1034, 1059
 Anakreón 517, 981
 András, II., Árpád-házi magyar király 781
 Andrássy Béla 623, 641, 657, 717, 723, 746, 1018, 1042
 Andrássy Gyula, gr. 14, 914, 932
 Andrássy Gyuláné, gr. 744
 Angelico, Fra 734
 Angyal Endre 705
 Angyal János 730, 859
 Antonius, Marcus 135, 722, 728
 Apponyi Albert, gr. 14, 932, 946
 Aradi József 735
 Arany János 5, 17, 18, 23, 31, 37, 199–200, 401, 441, 451, 457, 482–483, 611–617, 623, 636, 639–641, 651, 685, 690, 696, 705–706, 713–715, 722–724, 729, 737, 757, 768, 783–785, 795–796, 803, 845, 847, 849, 872, 874, 880, 900, 904–908, 910, 918, 930, 936, 939, 944–945, 962, 971, 974, 996, 998, 1018, 1023, 1036–1038, 1041–1042, 1091
 Arany László 7, 905–906, 962, 1023
 Ardényi Dezső 1083
 Arène, Paul Auguste 853
 Ariosto, Ludovico 724
 Ariszteidész (Aristides) 348, 877–878
 Arisztophanész 727
 Arnulf, Karintiai, keleti frank király 819
 Árpád, magyar fejedelem 430, 450, 467, 469, 504, 506, 552, 953, 976, 1047
 Asbóth János 7, 762, 772, 905
 Aspásia (Aszpázia) 135, 722, 727, 740, 745
 Atzél Béláné, br. 744
 Auersperg, Anton Alexander Graf von *lásd* Grün, Anastasius
 Augustus, Caius Octavius 728

 B. Bertha *lásd* Bezegh Berta
 Babits Mihály 8, 35
 Bácskai Albert 816
 Bajza Jenő 828, 905
 Bajza József 641, 1018
 Bakalovich Emma 13, 38, 59–96, 184–193, 213, 232, 641, 643, 645, 650–651, 658, 662–667, 669, 671, 675, 678–680, 687, 686–687, 689, 708, 725, 748, 756, 774–776, 815, 886, 891, 991, 1023, 1064, 1069
 Bakalovich Mady 664
 Balás Antal 1080
 Balassa Imre 687, 831, 968, 1092
 Balázs Sándor 736, 1085
 Balek Veronika 12, 668
 Bálint Gábor 712
 Bálint Gyula István 724
 Balzac, Honoré de 288, 803
 Bánhidy Károly 1086
 Bánóczi József 790
 Banville, Théodore de 650

- Barabás Miklós 388, 897–898
 Bárd Miklós 840
 Bárdosi Németh János 1082
 Barna Sándor 1085
 Baross Károly 1082
 Bársony István 1084
 Bartalits Imre 971
 Bártfay Géza 1086
 Bartha Miklós 1080
 Bartók Lajos (Don Pedró) 640, 644, 647, 714, 737, 934, 1079
 Barton József 862
 Bartoniek Emma 820
 Bartoniek Géza 737, 865
 Bary József 947
 Bathyány Géza, gr. 759, 834, 946
 Batu kán, mongol kán 863
 Baudelaire, Charles 288, 604, 657, 776, 803, 806, 823, 1008, 1032–1033
 Bayer Ferenc 1087
 Beatrice Portinari 184, 664, 730, 773, 995
 Beaumarchais, Pierre-Augustin Caron de 770
 Beethoven, Ludwig van 200, 263, 723
 Behyna Dezső 1081
 Békés István 971
 Beksics Gusztáv 934
 Béla, IV., magyar király 331–332
 Belinszkij, Visszarion Grigorjevics 202, 204, 785–788
 Bem József 949
 Benczúr Dénes 953
 Benczúr Gyula 974
 Benedek Aladár 9–10, 640–641, 662, 665, 690, 700, 721, 723, 800, 905, 912, 1018, 1080, 1087–1088
 Benedek Aladárné Büttner Karolina 662, 800, 1056
 Benedek Árpád 1079
 Benedek Elek 664, 763, 792, 794, 821, 844, 867, 953, 969, 973, 1082, 1085
 Benevolus *lásd* Jósika Kálmán, br.
 Beniczky Irma 1084
 Bényei István 1087
 Beőthy Sárika 1041
 Beőthy Zsolt 7, 710, 725–726, 762–763, 1051–1052
 Béranger, Pierre Jean de 696, 729, 740, 743–744, 795
 Bercsényi, a „Katzer-beli kompánia” tagja 736
 Berczik Árpád 819
 Bérczy Károly 900
 Berényi, a „Katzer-beli kompánia” tagja 736
 Berlioz, Hector 819
 Bernát Gáspár (Bernáth Gáspár, Bernáth Gazsi) 723
 Bernhardt, Sarah 690, 803
 Berzsenyi Dániel 641, 655, 695, 721, 811, 1018
 Bezegh Berta 560, 659, 667, 1000, 1010, 1036
 Bigotius Lavalensis, Guilelmus 853
 Bihari János 765
 Binder Jenő 853
 Bíró Pál 1081
 Bismarck, Otto von, hg. 409–410, 912–913, 939
 Blaha Lujza 733
 Blau, Emanuel 1085
 Boccaccio *lásd* Vörös Vidor 1086
 Bodenstedt, Friedrich 900
 Bodnár József 1081
 Bodnár Zsigmond 645, 1082
 Bodon József 646
 Bogoljubov, Alekszej Petrovics 786
 Bókay János 1079
 Bolgár Zsigmond 1082
 Bori Imre 674, 721, 726, 801, 804, 806–807, 833, 840, 1092
 Boronkay Antónia (Toncsi) 333, 364–365, 831, 863, 886–887, 913, 1008–1009, 1025, 1069
 Boronkay Ignácné 743, 831
 Boronkay Teréz 764, 844, 913
 Borostyáni Nándor 665, 792, 934, 1079, 1084
 Boruta Pál 23, 809–810, 1062
 Bouguereau, Adolf William 734
 Bourget, Paul 605, 803, 834, 1033–1034
 Bölöni Sándor 717
 Brankovics György 1079, 1081, 1083
 Bródy Sándor 1080, 1082
 Bródy Zsigmond 843
 Bruck Lajos 733
 Brutus Marcus Iunius 348, 878
 Buddha 321, 324, 472, 855, 857

- Budenz József 712
 Bugát Pál 795
 Bulwer-Lytton, Edward George 721
 Búza Barna 1081
 Búza Béla 1081
 Büchner, Georg 10
 Bürger, Gottfried August 34, 579, 602, 695, 811, 1022–1023, 1031
 Büttner Júlia, G. 800
 Büttner Lina *lásd* Benedek Aladárné
 Byron, George Gordon, Lord 8, 36, 322, 325, 344, 347, 648, 711, 723, 757, 761, 766, 803, 821, 841, 856, 859, 872, 874, 877, 961, 1007–1008
 Caesar, Gaius Julius 878
 Calderón de la Barca, Pedro 840–841
 Castelar y Ripoll, Emilio 711
 Catilina, Lucius Sergius 796
 Catullus, Caius Valerius 850
 Celer, Q. Metellus 850
 Cervantes Saavedra, Miguel de 721, 723, 829, 901
 Chamisso, Adalbert von 596–597, 1028–1029
 Chateaubriand, François A. René 721
 Chopin, Frédéric 78, 678–679
 Christen, Ada 690
 Cicero, Marcus Tullius 240, 451, 796, 810, 850
 Clair Vilmos Emil 946, 956–957, 1083, 1087
 Comte, Auguste 720
 Corday, Charlotte 730
 Coriolanus, Cnaeus Marcius (Koriolán) 322, 325, 856, 858
 Cornelia, a Gracchusok anyja 348, 878
 Cornelius Nepos 240, 810
 Czóbel Minka 852–853
 Czuczor Gergely István 719, 847, 867, 921, 978Csajthay Ferenc 1079
 Csáky Albin, gr. 962
 Csáky Alfonz, gr. 1080
 Csáky György 819
 Csányi Jánosné 759
 Csapó Etelka 1040
 Császtvay Tünde 27, 29, 655, 659, 666, 685, 691, 704, 715, 731, 734–735, 743, 750, 829, 859, 864, 870, 891, 928, 930, 952, 964, 966, 998, 1010–1011, 1092
 Csatkai Endre 794, 944, 946, 1091
 Cséffalvay Irma 759
 Csengeri János 780, 850
 Cserni Károly 811
 Csernisevszkij, Nyikolaj Gavrilovics 203, 205, 788
 Csiky Gergely 743, 780, 832, 849
 Csillag Máté 1683
 Csók István 854
 Csokonai Vitéz Mihály 655
 Csomor Kálmán 1081
 Csorba László 38
 Csukási József 1025, 1079, 1081
 Dale, Antonius van 853
 Dalmady Győző 9, 641, 662, 670, 780, 808, 934, 1018
 Dante Alighieri 263, 322–323, 325, 327, 648, 664, 703, 723, 730, 773, 833, 859
 Dareiosz, I. (Dárius), perzsa király 1048
 Darmay Viktor 665, 725, 958
 Darwin, Charles 145, 720–721, 908
 Daudet, Alphonse Louis Marie 1051
 Dávid, Izráel második királya 801–802
 Dávidházi Péter 38, 726, 945
 Deák Ágnes 38
 Debreczeni Ferenc 765
 Déchy Mór 712
 Degré Alajos 780
 Dembinszky Henrik 949
 Democritus Ridens *lásd* Lőrinczi Ferenc
 Démokritosz 727
 Dénes, Areopagoszi, Szent 853
 Dénes Aladár 1081
 Dengi János 216, 636, 640, 658, 679, 684, 722, 737, 793, 796, 871, 881, 911, 914, 1015, 1027, 1041, 1080
 Déri Gyula 1082, 1085
 Dersavin, Puskin tanára (helyesen: Gyerzsavin, Gavrila Romanovics) 811
 Dersi Tamás 793
 De Sanctis, Francesco 724
 Dessewffy Aurél 1084
 Deutsch Zsigmond 943
 Dickens, Charles 785
 Dillmann, August 860
 Dionüsziosz Areopagitész *lásd* Dénes, Szent

- Diószegi András 785
 Dobay János 1079
 Dobó Ferenc 1080
 Dobos Gábor 971
 Dóczy Lajos, br. (Dóczy) 849, 852, 934, 947, 994
 Dolinay Gyula 708–709, 717, 735–736, 883, 909, 919, 945, 1082, 1083
 Dombi Márk 655
 Dominkovich Mária 1084
 Don Pedro *lásd* Bartók Lajos
 Dosztojevszkij, Fjodor Mihajlovics 202–203, 205, 786, 788, 803
 Dömötör János 9, 795, 808
 Dörgő Tibor 710
 Dranmor, Ferdinand 591–593, 803, 1027
 Drescher, Rudolf 1019
 Dudits Andor 849
 Dumas, Alexandre, ifj. 690, 730, 990, 1051
 Dus László 1086
 Dux Adolf 1040
 Düringfeld, Ida von 588, 1024–1025

 Ebner Lajos 733
 Edelényi Szabó Lajos 1085
 Eisenstädter Lukács 1087
 Elek István 1025
 Elek Oszkár 853
 Emich Gusztáv 714
 Endre *lásd* András
 Endrődi Sándor 21, 27, 161, 620–621, 641, 649, 737, 745–747, 767, 785, 795, 839, 849, 905, 963, 998, 1018, 1040–1041, 1070
 Engel Károly 844
 Enyedi Lukács 934
 Eötvös József, br. 641, 1018
 Eötvös Károly 940
 Epikurosz (Epikúr) 321, 325, 767, 855, 857
 Erdélyi János 344, 625, 641, 871, 1018, 1044
 Erdész Ádám 38, 717, 904
 Erkel Ferenc 765, 819
 Ernst Lajos 801
 Erődi Béla 900
 Érsekujváry Lajos 800
 Esztegar László 765, 768
 Eusebiosz, Caesareai (Eusebios) 853

 Fábián Gábor 900
 Fabiny-Füzesséry István 1079
 Fábri Anna 38, 940
 Falk Miksa 849, 852, 938, 1085
 Fallenbüchl Zoltán 844
 Faludi Temérdek *lásd* Jeszenszky Danó
 Farkas Albert 727
 Farkas Gyula 25, 30, 929, 996–998, 1019
 Farkas István 1087
 Farnady József 763
 Fehér Dezső 793
 Fekete Adolf 1086
 Fekete József 982
 Fél Boldizsár 1080
 Feleki Sándor 26, 707–708, 1004–1006, 1010–1011, 1013, 1016, 1057, 1092
 Feleky József 834
 Fellner Jakab 819
 Fényes Elek 661, 1092
 Fényes Soma 803
 Fenyvessy Ferenc 737
 Ferenc József, I., osztrák császár, magyar király 974, 977
 Ferenczi Zoltán 715, 1020, 1080
 Ferenczy József 1085
 Festetich Pál, gr. 920
 Feszty Árpád (Feszti) 743, 926–927, 930
 Fidiász *lásd* Pheidiász
 Fiesole, Fra Giovanni da *lásd* Angelico, Fra
 Finiczky Mihály 785
 Finta Sándor (Jean d'Or) 1086
 Flaubert, Gustave 803, 1032
 Flögel, Karl Friedrich 721
 Fogarasi János 719, 847, 867, 921, 978
 Foltényiné *lásd* Szákfy-Szabó Amália
 Fontenelle, Bernard 853
 Forszter Elek 759
 Frankenburg Adolf 934
 Fried István 38
 Frigyes, II., porosz király 579
 Frigyes Mária Albrecht, Habsburg, főherceg 819
 Fulbert, párizsi kanonok (Tulbertus) 858
 Fulda Alajos 943
 Fülöp, apostol 808

 Gaál Mózes 792
 Gábor Andor 853
 Gács István 793

- Gajári Ödön 1085
 Gáldi László 1020
 Gálos Rezső 853–854
 Gara László 789, 835, 967
 Garay János 908
 Gárdonyi Géza 1082
 Gáspár Imre (Asmodi; Gil Blas) 15, 21, 23, 26–27, 30, 346, 610–611, 618, 621–623, 639–642, 656, 664–665, 671–673, 678, 696, 698–700, 707, 711, 717–718, 723–725, 735, 737, 743, 746, 749–750, 826, 862–875, 881, 894–896, 905, 918, 946, 986, 989, 1001, 1003, 1006, 1010, 1013, 1015, 1018, 1022–1026, 1036–1038, 1041–1044, 1057–1058, 1061–1065, 1067–1070, 1079–1080, 1084, 1086, 1092–1093
 Gáspár Jenő 1087
 Géczy István 1087
 Gegus Gusztáv 1020
 Gelléri Mór 1087
 Genda Dezső 1082
 Gerard, Alexander 721
 Geréb Péter 909
 Géressy Kálmán 773, 1084
 Gessler, altdorfi kormányzó 730
 Gil Blas *lásd* Gáspár Imre
 Gily Ede, ifj. 1079–1080, 1086
 Gink Károly 846
 Glucsák Gábor 723
 Goethe, Johann Wolfgang von 14, 24, 36, 200, 222, 242, 263, 322, 327, 450, 573–575, 608, 648, 698, 711, 719, 724, 729, 761, 763, 781, 785, 790, 799, 811, 813, 821, 823, 828, 833, 841, 854, 857–858, 910, 932, 938, 1020–1021, 1025–1026, 1034, 1036 Gogol, Nyikolaj Vasziljevics 202–203, 205, 785–786, 788
 Gombássy Imre 943
 Goncourt, Edmond Louis Antoine Hoot de 10
 Goncourt, Jules Alfred Huot de 10
 Goncsarov, Ivan Alekszandrovics 788
 Gottschal, Rudolf von 24–25, 785, 996, 1015, 1080
 Gounod, Charles François 698
 Gozdu Elek 736, 844, 1032
 Gracchus, Gaius Sempronius 878
 Gracchus, Tiberius Sempronius 878
 Gracza György 1079
 Greguss Ágost 715
 Greguss Imre 21
 Greguss János 21
 Grillparzer, Franz 31
 Grimm Gusztáv 943
 Grüll Tibor 854
 Grün, Anastasius (Grün Anasztáz) 24–26, 588, 640, 761, 856, 996, 1003, 1015, 1024–1025, 1027, 1030
 Gubicza István 721
 Gulyás Pál 853
 Gurko, Osszip Vladimirovics, tábornok 950
 Guthi Soma 1082
 Gyenes László 743, 909–910
 Gyikó Károly 1084
 György Aladár 731, 905, 929, 934, 1082
 György Lajos 1081
 Győry Vilmos 670, 718, 934
 Gyulai Ágost 852–853
 Gyulai László 21
 Gyulai Pál 9–12, 18, 21, 27, 714, 715, 725, 735, 761, 763, 773, 780, 783–784, 793, 808, 834, 857, 904–907, 927–928, 936, 963, 1023, 1079
 Gyurgyák János 947–948
 Haan Rezső 1081
 Haffner Krisztina (Haufner) 995
 Háfiz Semsz eddin Mohammed 517, 696, 900, 981
 Hajnal Anna 1024
 Hajnik Béla 1079
 Halasi Lipót 722, 736
 Halasy Aladár 725
 Halmi, a „Katzer-beli kompánia” tagja 736
 Hamerliny, Robert 726, 728–729
 Haraszi Gyula 5
 Harmos Gábor 1085
 Harte, Bret 785
 Hatala Péter 898
 Hatvany Lajos 846, 936, 1083
 Hauser Mór 816, 1079
 Hédervári Lehel 1087
 Hedry Bódog 1086
 Hegedüs István 1080

- Hegedűs Sándor 934, 1085
 Hegel, Georg Wilhelm Friedrich 785
 Heine, Heinrich 36, 209, 345, 347, 418, 453, 576–578, 586–587, 589, 593, 650, 657, 666, 670–671, 673, 703, 711, 791, 803, 852–854, 874, 876–877, 886, 940, 999, 1001, 1003, 1008, 1022–1028, 1036, 1041, 1061, 1062
 Heinrich Gusztáv 729, 1023
 Helmár Ágost 811
 Heltai Jenő 1082
 Helvétius, Claude Adrien 721
 Herczeg Ferenc 1087
 Herczeg Jenő 1087
 Herder, Johann Gottfried von 857, 908, 1021
 Herman Ottó 934, 1081
 Hérodotosz 853
 Herzen, Alekszandr Ivanovics 788
 Hésziodosz 842, 851
 Hevesi Jenő 1087
 Hevesi József 1084
 Hidasi Pál 821
 Hindy Árpád 1079
 Hoffmann, Ernst Theodor Amadeus 785
 Hohenlohe, A., herceg 705
 Hoitsy Pál 934, 1081, 1087
 Holčík, Štefan 821
 Homérosz 59, 129, 240, 263–264, 401, 565, 668, 725, 727, 824, 1009
 Horatius Flaccus, Quintus (Horász) 240, 402, 536, 696, 790, 810, 850, 954, 990
 Horovitz Lajos 943
 Horvát Árpád 904
 Horvát József 663
 Horvát Józsefné 663, 665
 Horváth János 741
 Hölderlin, Johann Christian Friedrich 856
 Hugo, Victor 8, 36, 648, 690, 711, 721, 799–800, 810, 989, 1029, 1031
 Hunfalvy Pál 712, 1038, 1087
 Huszár Imre 1079
 Huszerl Adolf 1081
 Huysmans, Joris-Karl 19
 Hügel Ottó 1084
 Illésy György 1025
 Ilona, magyar hercegnő (11. sz.) 430–440, 928
 Imre Sándor (Imreh) 761–762, 1080
 Inczédy László 967
 Istóczy Győző 946–948, 986, 1087
 Istók László 1085
 István, I., Szent, magyar király 501–503, 956, 974–975
 Iványi Ödön 843, 1079, 1084
 Izabella, Croy-Dülmen hercegnő 819
 Jakab Ödön 22, 846
 Jámbor Pál 641, 647, 1018
 Jancsó Benedek 765, 769–770
 Jankovics József 38, 735
 János, evangélista 840, 848
 János, Keresztelő, Szent 1002
 Jaross Andor 654
 Jaross István 654
 Jaross Lajka (Jarosch Ludovica) 26, 48, 341, 531, 639, 654, 659, 667, 687, 819, 827, 869, 891, 913, 987–988, 1015
 Jaross Móric 654
 Jaross Mórincné Lipovniczky Nepomeczena 654
 Jászai Mari 14–15, 30, 653, 764–765, 789, 846, 849, 964–967
 Jean d'Or lásd Finta Sándor
 Jean Paul (Richter, Johann Paul Friedrich) 36, 721, 785
 Jékely Zoltán 841, 938
 Jeremiás, próféta 323, 327, 739, 860
 Jeszenszky Danó (Faludi Temérdek) 839
 Jézus Krisztus 107–108, 112–113, 135, 140, 169, 173–174, 245–246, 263, 301, 318, 321, 458–459, 496, 501, 565, 580, 604, 668, 670, 719, 724, 729, 733–734, 753, 756, 802–803, 836, 840, 848, 850–851, 853, 947–948, 1002, 1009
 Jókai Mór 11, 715, 723, 736, 746, 762, 785, 819, 856, 905, 927, 929–930, 933–934, 939, 944, 990, 1082, 1084–1085, 1087
 Jósika Kálmán, br. (Benevolus) 1079
 Jouffret, Michel 853
 Józán Ferenc 723
 Juhász Ildikó 72
 Julianus, domonkos szerzetes 712
 Justh Gyula 759, 832
 Justh István 759
 Justh Matild 759

- Justh Zsigmond 13, 16, 690, 717, 720,
 723, 737, 759–760, 763–765, 771, 802,
 821, 832–835, 841–843, 846, 849, 927,
 930, 946, 986, 998, 1029, 1032–1034,
 1092
- Kaas Ivor 1086
 Kabos Ármin 1088
 Kacziány Géza 1079
 Kaczvinszky Lajos 1084
 Kakujay Gyula 1087
 Kakujay Károly 1040, 1079
 Kalla Zsuzsa 1092
 Kállay Béni 1083
 Kálmán, Könyves, magyar király 728
 Kálnoki Henrik 1087
 Kálnoky László 799, 938
 Kammermayer Károly 789, 898
 Kancsuka Peti 1087
 Kanizsai Dorottya 405–406, 909
 Kanizsai Orsolya 909
 Kant, Immanuel 263, 834
 Kanya Emilia *lásd* Szegfy Mórné
 Kaposi József 1084
 Kaposy István 958
 Karczag Vilmos 773, 1084
 Kardos Tibor 1081
 Károlyi Árpád 909
 Károlyi Sándor, gr. 1084
 Kassalik Jenő 762
 Kasza Györgyi 908
 Kasztovszky Iván 1081
 Katalin, I., orosz cárnő 899
 Katona József 198–199, 254, 457, 642,
 780–781, 811, 820, 944
 Kazár Emil 934
 Kazinczy Ferenc 23, 749
 Kecskeméthy Aurél 734
 Kecskeméti Gábor 38
 Kecskeméti Vilmos 1079
 Keglevich István, gr. 819
 Kékesi Katalin 38, 997, 1001, 1004–1005,
 1008–1009, 1012, 1014, 1043
 Kelemen Mór 934
 Kelen Ferenc 703, 907, 986
 Keleti Gusztáv 734
 Keleti Ö. Lajos 1082
 Kemény Zsigmond, br. 457, 723, 803, 944
 Kempelen Béla 654, 1092
- Kempelen Farkas 1081
 Kenedi Géza 934
 Kephalos 800
 Kerekes Ernő 956
 Kerekes Sándor 1080
 Kerékgyártó Árpád Lajos 904
 Kerényi Ferenc 38, 698, 706, 851, 952,
 1093
 Kerényi Frigyes 641, 1018
 Kertbeny Károly 920, 997, 1030, 1040
 Király Erzsébet 725, 854
 Király János 1079
 Kisfaludy Atala 946
 Kisfaludy Károly 790
 Kiss Ferenc 976
 Kiss József, költő 30–31, 641, 646–647,
 690, 712, 729, 792, 808, 905–906, 934,
 936, 943, 947, 957, 1018, 1037, 1082–
 1083, 1092
 Kiss József, irodalomtörténész 715, 850,
 1093
 Kiss József Mihály 38
 Kiss Sándor 1080
 Klebelsberg Kunó, gr. 849
 Klein Mór 1085
 Kleist, Heinrich von 723, 803
 Kleopátra, VII., Egyiptom királynője 135,
 722, 728
 Klima Lajos 1082
 Kludik Imre 1087
 Knirsch Antal 723
 Koch Antal 799
 Kolmár József 714, 811, 974, 1019, 1061
 Kókai Lajos 943
 Kolta Ferenc 925, 981, 1092
 Kolumbusz Kristóf 462, 952
 Komjáthy Jenő 12–13, 15, 27, 38, 636,
 643, 645, 647, 649–650, 667, 675,
 684–685, 687, 700, 702, 705, 713, 716,
 718–719, 724–726, 728, 735–738, 745,
 750–751, 759–760, 762, 796–797, 816,
 838, 846, 853, 871, 873, 876, 885, 890,
 903, 905, 911, 927, 929, 977, 989,
 1015, 1071, 1086, 1092
 Komjáthy Jenőné Márkus Gizella 751
 Komjáthy Vidor 657, 668, 700, 751, 872,
 882, 886, 890, 984
 Komjáthy Viktor 250, 816
 Komlós Aladár 28, 30, 33–34, 653, 655–

- 660, 668, 670–683, 685–689, 691–692, 695, 697–702, 704, 706–713, 716–717, 719–720, 722, 726, 731–732, 737–742, 744–48, 750–751, 753–758, 771, 773–777, 781, 784, 788–797, 799–801, 804–809, 812–817, 821–832, 835–843, 845–849, 856, 863–864, 867, 869, 871–872, 875, 877, 879–880, 882–897, 899, 901–903, 908–911, 913–915, 917, 919–921, 922, 923–924, 929, 931, 933, 935, 937, 940–949, 951–958, 960, 962, 964, 966–969, 971, 976–978, 984, 988, 991, 1005, 1013, 1015, 1020–1030, 1032–1034, 1044, 1092
- Komlóssy Ferenc 974
- Komócsy József 735–736, 792, 801, 934
- Komócsy Lajos 736, 1083
- Kompolthy Tivadar 685, 705, 739, 1087–1088
- Konta József 828
- Korbuly József 1080
- Kordin Mariska 839
- Koriolán *lásd* Coriolanus
- Korizmic László 1084
- Koroda Klementin *lásd* Meskó Lajosné
- Koroda Miklós 31, 842, 871, 1006
- Koroda Pál 12, 14–15, 18–19, 21–27, 30–34, 214–217, 634–636, 639–640, 642–644, 646–650, 654, 657–659, 662–669, 673, 675, 678–680, 695–700, 702–705, 709, 711–714, 720–722, 725, 728, 732, 736, 743, 745–746, 749–752, 755, 758–759, 762–765, 768–770, 785, 792, 795–797, 801, 807, 810–811, 824, 827, 834–835, 838, 942–843, 846, 848, 856, 860–867, 869, 871–872, 874, 879, 880–882, 885–887, 889–891, 894–895, 897–898, 902, 906, 909–911, 913–915, 919–920, 922–924, 929, 931–933, 936, 940, 942, 944, 946–947, 949, 951–952, 955, 957, 959–960, 962, 964–967, 969–983, 987–989, 991–992, 994–996, 999–1002, 1005–1015, 1018–1027, 1029, 1032, 1034, 1036–1037, 1042, 1044, 1059, 1061–1069, 1071, 1092
- Korompay H. János 776, 806, 823, 834, 874, 877–878, 880, 882, 884–885, 887–888, 906, 1008, 1032–1033, 1092
- Kościuszko, Tadeusz 461, 949–950
- Kossuth Ferenc 1079
- Kossuth Lajos 388, 451, 898, 939
- Kovács Ákos 974
- Kovács László 715, 1081
- Kovács Zsigmond 734
- Kozma Andor 765, 769
- Kozocsa Sándor 30, 32, 634, 653, 835, 841, 855–856, 860, 906, 964, 1092
- Kölcsey Ferenc 641, 655, 661, 726, 828, 954, 977, 1003, 1018, 1023
- Köllő Miklós 771, 793
- Környei János 1085
- Kőrösy László 1081
- Kövér György 693, 925, 940
- Kreith Béla, gr. 665, 821, 946
- Krick Árpád 843
- Kristóf György 30, 868, 870, 875, 1028, 1092
- Kriza János 642
- Krúdy Gyula 668, 735, 749, 940
- Kubányi Béla 759
- Kubányi Margit 759
- Kubinszky Judit 947
- Kulin Ferenc 634, 1093
- Kulinyi Zsigmond 1087
- Kún István, gr. 729
- Kunszery Gyula 952, 1029
- Kutasi Imre 1080
- Kuthen, kun fejedelem 322, 863
- Kürthy Emil 934
- Kvassay Ede 646
- Laiszky Ármin 1081
- Laiszky János 1081
- Lajos, I., Nagy, Anjou, magyar és lengyel király 253, 820, 1048
- Lajos, I., Német, keleti frank király 819
- Lajos, II., Jagelló, magyar és cseh király 404
- Lajos, II., Wittelsbach, bajor király 782
- Lajos, XIV., Bourbon, Franciaország királya 730
- Lakner László 732
- Lamartine, Alphonse de 834
- Lánczi Aladár 1081
- Landesmann Miksa 1081
- Lándor Tivadar 1079
- Láng József 39
- Láng Lajos 24, 997, 1085

- Laszky Ármin 1080
 László, I., Árpád-házi, Szent, magyar király 430–439, 928, 949, 975
 Lauka Gusztáv 715, 734, 736
 Lázár Béla 801, 1082
 Lechner Gyula (Lechner von der Lech, Julius) 745, 756
 Leconte de Lisle, Charles Marie René 1032
 Légrády Károly 737, 843
 Leibniz, Gottfried Wilhelm 721
 Lemcke, Carl 785, 1025
 Lenau, Nikolaus 37, 344, 590, 599–601, 605–607, 609, 729, 750, 762, 767, 775, 803, 872, 874, 877, 886, 999, 1025–1027, 1030, 1034–1036
 Lendvay Márton 781
 Lengyel András 38, 641, 934
 Lengyel Menyhértné 841
 Lermontov, Mihail Jurjevics 8, 202–203, 205, 786, 788, 992
 Lesbia (Clodia) 850
 Lessing, Gotthold Ephraim 721
 Lett Miklós 985
 Lévy József 729, 761–762, 794, 808, 1027
 Lewinsky, Joseph 1037
 Lichtenstein Georgette 734
 Lindau Pál 651
 Lindenfeld Etelka 1084
 Lingg, Hermann 852–853
 Liphay Ágost 738
 Liphay Aurél 738
 Liphay Kornél 842
 Liphay Margit 842
 Lisznyay Kálmán 24, 734
 Liszt Ferenc 734, 765, 783, 849, 934
 Lombroso, Cesare 961
 Lonkay Antal 29, 1084
 Lónyay Menyhért, gr. 898, 931
 Lóránt Dezső 1082
 Losonczy László 722, 870
 Lovczányi Pál 1081
 Lőrinczi Ferenc (Democritus Ridens) 1079
 Lubrich Ágost 904
 Luby Sándor 649–650, 1086
 Lucullus, Lucius Licinius (Lukullusz) 981–982
 Lukács, evangélista 753, 840
 Lukácsy Sándor 857
 Lukáts Gyula 1086
 Lukianosz 801
 Lukinich Imre 1083
 Lükurgosz 740
 Lüsziász (Líziasz) 224, 800
 Lüsziáklész 727
 Lyka Károly 1087
 MacPherson, James 784
 Madách Aladár 906
 Madách Imre 648, 698, 727, 729, 748, 803, 821, 835, 841–842, 851, 857, 858
 Maecenas, Gaius Cilnius 421
 Máday Izidor 1084
 Magyar A. M. 1085
 Magyary Mihály 1080
 Major Béla 746
 Majthényi Izidor, br. 919–920
 Makai Emil 1082
 Maleczky Vilmos 730
 Manaszes Dániel 714–715
 Mangold Lajos 737
 Manoll, Michel 967
 Marat, Jean-Paul 135, 730
 Margitay Dezső 1086
 Mária, Burgundiai, Burgundia hercegnője 135, 730
 Mária Terézia, magyar és cseh királynő, német-római császárnő 819–820, 975
 Márk, evangélista 840
 Márk Ede 1080
 Márki Sándor 30, 38, 700, 717, 756, 816, 862–863, 904, 1020–1021, 1024, 1042, 1082, 1084, 1093
 Márkus Gizella *lásd* Komjáthy Jenőné
 Márkus József (Satanello) 1086
 Márkus Sámuel 655–657, 660, 674–675, 687, 695, 699, 709, 710, 722, 731, 757, 1093
 Maróth Erzsébet 1084
 Martialis, Marcus Valerius 850
 Márton Jenő 853
 Mártonvölgyi László 732, 793
 Maszák Hugóné 898
 Máté, evangélista 753, 836, 840
 Máthé József 751
 Mátyás, I., Hunyadi, magyar király 253, 683, 1048
 Maurer Zsuzsa 38
 Medgyes Lajos 870

- Mednyánszky László, br. 927, 1092
 Medveczky Frigyes 904
 Megyery Ella 964
 Méhner Vilmos 21–22, 1083
 Melna Géza 759
 Mensikov, Alekszandr Danyilovics 899
 Mentovich Ferenc 870
 Méray-Horváth Károly 1079
 Merényi Oszkár 695
 Mereskovszkij, Dmitrij Szergejevics 853
 Mérimée, Prosper 803
 Mersich József 1081
 Meskó Lajos 743
 Meskó Lajosné Koroda Klementin 743
 Meyer, Jürgen Bona 961
 Mezei Ernő 1082
 Mezei József 745, 854, 983
 Michelangelo, Buonarroti 263, 823
 Mihalovich Ödön 849
 Mihalovich Tivadar 849
 Mihalkovics Árpád 858
 Mikes Lajos 660, 688
 Miklóssy Lajos 730
 Miksa, I., Habsburg, német-római császár 730
 Mikszáth Kálmán 37, 647–648, 682, 723, 734–737, 790, 905–907, 925, 927, 929, 944, 1082, 1084, 1093
 Milassin Vilmos 1082
 Milkó Izidor 645–646, 697, 703, 947, 997
 Mill, John Stuart 10
 Milton, John 648, 761, 1037
 Modl József 1084
 Molière 401, 670, 908
 Molnár Albert 1082
 Molnár Antal 1084
 Monok István 38, 862
 Moore, Thomas 711
 Morelli Gusztáv 21
 Moreto y Cabaña, Agustín 669–670, 723
 Mózes 473, 710, 718, 756, 860
 Munkácsy Kálmán 1081
 Munkácsy Mihály 140, 733–734
 Murányi Lajos 688, 717, 821, 924, 1030, 1093
 Musset, Alfred 601, 803, 1030–1031
 Nácásdy József 678–679, 693–694, 934, 1093
 Nadányi Emil 1079
 Nádasdy Tamás 909
 Nagy Ignác 723
 Nagy Ilona 731
 Nagy Imre 819
 Nagy Miklós 715, 1087
 Naményi Lajos 846
 Napóleon, I., Bonaparte, francia császár 263, 721, 950, 992
 Naschér Simon 698, 700, 702, 705, 709, 710–711, 715–716, 719, 722, 741–742, 744–745, 747, 754–757, 758, 785, 789, 800, 809, 812, 823–826, 829, 839, 889, 893, 900, 908, 913–914, 917–921, 923, 930, 934, 953, 958, 960, 962–963, 968, 970, 972, 975, 977–980, 1019, 1093
 Neher, Bernhard von 785
 Neményi Ambrus 934, 939, 1085
 Nemes Nándor, gr. 898
 Németh Antal 727
 Németh Béla 1083
 Németh Ferenc 925, 937, 1086
 Németh G. Béla 30, 33–34, 721, 902, 937, 973, 996, 1093
 Németh György 853–854
 Németh S. Katalin 38, 920, 997
 Nepos, Cornelius *lásd* Cornelius Nepos
 Nero, Lucius Domitius 728
 Néthy, Jeanne de 841
 Neugebauer László 934, 1037
 Newton, Isaac, Sir 263
 Nietzsche, Friedrich Wilhelm 806, 854
 Nobiling, Karl 409, 912–913
 Nodnagel, August 854
 Nogáll Janka 967
 Nógrádi Jenő 1081
 Novalis (Friedrich Leopold von Hardenberg) 803, 840
 Nyekraszov, Viktor Platonovics 788
 Octavianus *lásd* Augustus
 Oláh Károly 1080
 Olgyai Bertalan 1082
 Ompoly, Esztergom c. hetilap szerk., 1080
 Orlov, Nyikolaj Alekszejevics, herceg 784
 Orosz László 781
 Osváth Gedeon 982

Ovidius (Publius Ovidius Naso; Ovíd)

240, 536, 706, 810, 813, 990

Ozoray Árpád 736, 1080

Őszi Kornél 1082

Pajor Rudolf 1087

Pákh Albert 723

Paku Imre 32–33, 636, 813, 970, 995, 1093

Pál, I., orosz cár 950

Palágyi Lajos 708–709, 735, 760–761,

794, 801, 906, 962, 967, 1082, 1084

Palágyi Menyhért 5, 19–20, 26, 765–768,

770–771, 792–793, 801, 905–906, 1082

Pállik Béla 898

Pap Zoltán 958, 1082

Papp József 1087

Papp László 1079

Pasteiner Gyula 904

Patti, Adelina 731

Patyi István 651

Paulay Ede (Paulai) 653

Pauler Tivadar 949

Paulovics István 23, 34, 816, 871, 929,
1013, 1093

Pázmány Péter 253, 818, 820

Pejacsevich László 932

Penn, Heinrich (Penn Henrik) 24, 1018,
1070

Perczel Gyula 1080

Perényi Imre 909

Perényi Róza *lásd* Reviczky Jánosné

Periklész 727, 801

Petelei István 750, 846, 904

Péter, I., Nagy, orosz cár 899

Péter, II., orosz cár 899

Peterdi Andor 789

Petőfi Sándor 11, 17, 22–23, 31, 37, 123,
136, 167–168, 199–200, 207, 344, 347,
388, 441, 450, 457, 466–469, 477, 552,
619–620, 641–642, 651, 654, 666, 690,
700–701, 710, 713–715, 723, 729, 738,
740, 743, 746, 752–753, 757, 767–768,
776, 783, 787, 791, 795–796, 811,
820, 841, 845, 847, 850, 858, 872–873,
876–878, 888, 895, 898, 900, 908, 914,
918–919, 938–940, 944–945, 953–955,
959, 966, 971, 974, 977, 1003, 1018,
1020, 1039–1040, 1061, 1079, 1093

Petri Mór 789, 1082

Pheidiász (Fidiász) 263–264, 823–824

Pichler, Adolf 853

Pindaros 536, 990

Pintér Boldizsár 1080

Pintér Jenő 704, 985

Platón 263–264, 823–824

Plutarkhosz 790, 852–854

Poe, Edgar Allan 594, 803, 1028

Pogány Béla 1079

Politzer Leó 1088

Politzer Sándor 1088

Polónyi Géza 1085

Pólya 713

Poncius Pilátus 140, 733, 753, 802, 948

Pongrátz Béla 1086

Ponson du Terrail, Pierre Alexis 641

Porzsolt Kálmán 649, 1081–1082

Pósa Lajos 647, 792, 903, 934

Pozsvai Györgyi 840

Práger Ferencné 789

Prém József 29, 733–734, 736, 825, 891,
1082, 1088

Prévost d'Exiles, Antoine François
(Prévost abbé) 990

Prielle Kornélia 923–924, 1083

Prokopp Gyula 1081

Prótagorasz 727

Privigyei Pál 975

Pulszky Ferenc 898

Pulszky Polixénia 898, 934

Puskin, Alekszandr Szergejevics 8, 203,
205, 785–786, 788, 803, 811, 900

Pusztay János 712

Püthagorasz 790

Rabelais, François 853

Rácz János 1083

Rácz Mihály 1024

Radnóti Dezső 1080

Radó Antal 23, 724, 835, 848, 1059, 1093

Raffaello (Rafael) 263

Rákosi Gyula 1079

Rákosi Jenő 26, 1086

Rakovszky István 738

Ráth György 898

Ratzky Rita 850, 1093

Reisz Árpád 1081

Relle Iván 650

- Renan, Ernest 36, 734, 739, 784, 802–803
 Rényi Rezső 1081
 Réthy József 1079
 Reviczky János 705
 Reviczky Jánosné Perényi Róza 705
 Reviczky Judith 705
 Reviczky Kálmán 12, 23, 106–107, 112, 266, 667–668
 Reviczky Kálmánné Seipel Anna 12, 106, 668, 699, 732
 Reviczky Kálmánné Zmeskál Judit 12, 106, 112–115, 266, 350–351, 667, 704–705
 Riedl Frigyes 5
 Ries Hermína 680, 828–829, 895
 Róna Béla 1082
 Rousseau, Jean-Jacques 146, 803, 858
 Rousselot, Jean 789
 Rozgonyi Cecília (Rozgonyiné) 1056
 Rózsa Mária 698, 722
 Rózsa Miklós 1082
 Rózsa Sándor 971
 Rozsonдай Győző 771
 Rozvány György 939
 Rudnyánszky Endre 1079
 Rudnyánszky Gyula 25–26, 30, 643, 645–646, 670–671, 673, 690, 698–699, 709, 737, 767, 836, 874, 889, 905–906, 916, 925, 927, 1037, 1070, 1080–1081, 1084
 Rudolf, osztrák főherceg, magyar kir. herceg 929
 Rupp Kornél 673, 723, 1087, 1093
 Rusa Kálmán 1082

 Sacher-Masoch, Leopold von 746, 1079
 Sade, Donatien Alphonse François, marquis de 803
 Sáfrán Györgyi 939, 971
 Ságvári György 38, 815, 946, 956
 Salamon, Árpád-házi, magyar király 430, 437, 928
 Salamon, Izráel harmadik királya 225–227, 320, 323–324, 327, 450, 776, 801–802, 808, 857, 860
 Salamon Ferenc 1079
 Samarjay Károly 820
 Sand, Georges 678, 1031
 Sándor, I., orosz cár 950
 Sardou, Victorien 1051–1052
 Sarkady István 1081
 Sárközi György 1031
 Sárossy Gyula (Sárosi) 641, 1018
 Satanello lásd Márkus József
 Scharf, P. 1085
 Schein Gábor 38, 997, 999
 Scherffel Gusztáv 38, 1059
 Schiller, Friedrich Johann Christoph von 573, 589–590, 730, 785, 853–854, 1020, 1026, 1036
 Schmittely-Szentirmay József 766
 Schopenhauer, Arthur 8, 10–12, 16, 37, 132, 284, 648–649, 666, 674, 703, 717, 720–722, 753, 766, 769, 790, 793, 801, 805, 834, 840, 907, 948, 961, 986, 989, 1027
 Schöpflin Aladár 1082
 Schurz, Karl 1035
 Scossa Dezső 724
 Sebők Zsigmond 962, 1082
 Sedelmayer, Hans 733
 Ségur, Louis-Philippe de 950
 Sennowitz Adolf 943–944
 Shakespeare, William 36, 198, 263, 322, 327, 685, 696, 711, 730, 780, 810, 833, 835, 852, 858, 910, 983, 992
 Shelley, Percy Bysshe 766, 803
 Silberstein Adolf (Ötvös) 650, 651
 Silvestre, Armand 853
 Simonyi Zsigmond 712
 Sipos Soma 1084, 1086, 1087
 Solymosi Elek 932, 1082
 Solymosi Eszter 940
 Somodi András 1080
 Somssich Pál 1084
 Spencer, Herbert 10
 Spóner Andor 698, 745, 758, 817, 968, 1093
 Spurzheim, Johann Kaspar 729, 96
 Sréter Kálmán 869
 Stadelmann, Helge 854
 Staud Géza 1094
 Stecchetti, Lorenzo 803
 Steinacker Gustav 1037, 1093
 Steiner Izidor 1093
 Stendhal (Henri Beyle) 288, 1032
 Sterne, Laurence 785
 Stoczek Károly 811
 Strobl Alajos 783

- Sue, Eugène 729
 Sulla, Lucius Cornelius 878
 Sully-Prudhomme, René-François-Armand 598–599, 1029
 Sulyok István 1080
 Sulzer, Johann Georg 721
 Sümegi Kálmán 1079
- Szabó Amália *lásd* Szákfy-Szabó Amália
 Szabó András, Gy. 865
 Szabó Dániel 986
 Szabó Endre 684, 725, 735–737, 785, 793, 795, 828, 839, 933, 947, 1017, 1070, 1088
 Szabó G. Zoltán 850, 1093
 Szabó Gyula 1080
 Szabó Károly, P. 1085
 Szabó Lajos *lásd* Edelényi Szabó Lajos
 Szabó Magda 671
 Szabó Sándor 1083
 Szabolcsi Lajos 1082
 Szajbély Mihály 39
 Szákfy-Szabó Amália 924
 Szalay Károly 946, 1084
 Szalay László 1086
 Szana Tamás 9, 646, 665–666, 703, 720, 735–736, 746, 876, 905, 936, 1081–1083, 1085–1086
 Szapáry Gyula, gr. 931–932
 Szapáry László, gr. 759
 Szapphó 850
 Szász Béla 1020
 Szász Gerő 1084
 Szász Károly 22, 651, 707, 730, 737, 746, 783, 794–795, 808, 859, 870, 898, 1025, 1094
 Szatmári Mór 1079, 1082
 Szathmáry György 731, 1082, 1086
 Szathmáry Károly, P. 927, 944
 Szávay Gyula 1082
 Széchenyi István, gr. 344, 388, 457, 873–874, 877, 898, 944, 975
 Széchényi Lajos, gr. 759
 Széchenyi Pál 1084
 Széchy Károly 1083
 Szegfy Mórné Kanya Emilia 1080
 Széles Klára 655, 657, 1093
 Szemere Miklós 666, 696, 898, 933, 947
 Szemere Pál 1020
- Szentimrei Jenő 1080
 Szépfaludy Ö. Ferenc (Szépfaludi) 1082
 Szerdahelyi István 725
 Szerdahelyiné, Szerdahelyi Kálmánné *lásd* Prielle Kornélia
 Szerző Katalin 849
 Szigethy Vilmos, Sz. 38, 643, 641, 645, 664–666, 675, 679, 725, 749, 1093
 Szigligeti Ede 12, 746, 905
 Sziklai János (Sziklay) 900, 934, 1081–1083
 Sziklay László 986, 1093
 Szilágyi Dezső 734
 Szilágyi Márton 38, 634, 697, 731, 997, 1093
 Szinnyei József 638, 737, 794, 1085
 Szirmai Mór 1084
 Szilávy János 819
 Szókratész 263, 727, 823, 835
 Szolón 801
 Szophoklész 833
 Szörényi László 735
 Szücs Gyula 665
 Szüry Kálmán 654
 Szerényi József 1080
 Szvatopluk, I., morva fejedelem 104
- Tabajdi Károly (Tabajdy) 816
 Tábori Róbert 1082
 Taillandier, René Gaspard Ernest (Saint-René Taillandier) 908
 Taine, Hippolyte 10, 288, 720, 835, 1034
 Takács László 38, 727, 729, 852
 Tamás, Aquinói, Szent 890
 Tamás Ernő 30, 31, 764–765, 789, 792, 844, 964, 967, 969, 1093
 Tandori Dezső 1022
 Tasso, Torquato 723–726
 Teiszasz 800
 Telbisz Károly 737, 815
 Telepi Károly 898
 Tell Vilmos 729
 Tettey Nándor 643–644, 943
 Thackeray, William Makepeace 803
 Thallóczy Lajos 909
 Thun, Leo 735
 Tiberius, Claudius Nero 316, 850, 852–853
 Tihanyi Béla 1087

- Timandra (Léda egyik lánya) 224, 801
 Tisza Kálmán 7, 14, 666, 734, 819, 932–934, 939
 Tisza Lajos 934
 Tishti Lajos 816
 Tocsek Sándor 720, 810
 Tódor Ildikó 698
 Toldy István 7, 905
 Toldy Ferenc 744, 906, 936, 1040
 Tolnai Lajos 10, 641, 696, 750–751, 763, 870, 936, 1018, 1080, 1082
 Tolsztoj, Lev Nyikolajevics 13, 785
 Tompa Mihály 23, 641, 695–696, 740–741, 763, 875, 914, 1018
 Toncsi *lásd* Boronkay Antónia
 Tordai Adorján 1079
 Torday Lajos 685
 Tormay Béla 1084
 Tóth Antal 704
 Tóth Béla 691, 735–736, 846–847, 852, 908, 917, 1034
 Tóth Ede 746
 Tóth István 924, 1093
 Tóth Kálmán 641, 734–735, 750, 811, 963, 1018, 1081
 Tóth Sándor 18, 648, 790
 Tömösváry Lajos 839
 Törő Györgyi, H. 1093
 Török József 799
 Török Pál 783
 Törös Tivadar 1079
 Törs Kálmán 934, 1081
 Trefort Ágoston 819, 898, 927
 Trublet, Nicolas Charles Joseph 721
 Tsernátoni W. Sámuel 721
 Turgenyev, Ivan Szergejevics 13, 201–202, 204, 784–788, 803, 853–854
 Türr István 898

 Udvardy Géza 746
 Udvary István 723
 Ujvári Hedvig 651, 1017, 1038, 1062
 Ujváry Gábor 38, 920, 997
 Urbán László 38, 817, 888, 934, 985
 Urváry Lajos 934, 1085

 Vadnai Károly (Vadnay) 12, 18, 642–643, 648, 662, 696–697, 706, 789, 792, 872, 874, 881, 890, 934, 1081

 Vahot Imre (Vachott) 856
 Vajda János 9, 17, 624–625, 641, 690, 723, 731, 735, 803, 833, 858, 905, 927, 962, 963, 973, 1018, 1044
 Vajthó László 655, 704–705, 721, 790, 805, 874, 877–878, 880, 882, 884–885, 887–888, 1018, 1040, 1094
 Vámbéry Ármin 712
 Váradi Antal 690, 726, 763, 799, 1085
 Váradi Aurél 1080
 Váradi Károly 1080
 Varga Gyula 722
 Varga Katalin 38
 Varga Pál, S. 30, 34–35, 635, 802, 810, 819, 850, 861, 890, 902, 936, 973, 987, 995, 1011, 1013, 1093–1094
 Varga Péter 731
 Vargha Gyula 9
 Varjas Béla 1093
 Varjas Endre 1083, 1086
 Varró István 703, 717
 Varsányi Gyula 1082
 Vas Gereben 723
 Vásárhelyi Béla 1079
 Vasberényi Géza 934
 Vass Géza 1079
 Vasvári Ferenc 1087
 Végh József 1080
 Veigelsberg Leo 1085
 Vende Margit 1057
 Verbőczy *lásd* Werbőczy
 Verdi, Giuseppe 314, 731, 848
 Verescsagin, Vaszilij Vasziljevics 802–803
 Vergilius (Publius Vergilius Maro) 721, 810
 Verhovay Gyula 919–920, 939, 946, 948, 986, 1081
 Verne, Jules 746
 Vészi József 690, 813, 860, 1083
 Vezér Erzsébet 1005
 Vigny, Alfred-Victor de 751
 Viktor *lásd* Komjáthy Viktor
 Vilmos, I., Hohenzollern, porosz király, német császár 912
 Villon, François 825
 Virág Béla, J. 1082, 1087
 Vischer, Friedrich Theodor 785
 Visi Imre 934, 1084–1085
 Vogt, Karl 10
 Voinovich Géza 705, 1092

Voltaire 703, 762	Whitman, Sarah Helen Power 1028
Volumnia 858	Wiedermann Károly 811
Voroncov, Mihail Alekszandrovics, herceg 788	Wieland, Christoph Martin 727
Vossen, Carl 730	Wisinger Károly 1081
Völgyesi Orsolya 661	Wolfner József 943
Vörös Boldizsár 38, 985	Zágoni István 1087
Vörös Vidor (Boccaccio) 1079, 1086	Zakar Péter 38, 997
Vörösmarty Mihály 17, 23, 199, 388, 641, 690, 693, 710, 729, 741, 790, 803, 820, 836, 840, 845, 857, 898, 938, 954, 977, 1018, 1094	Zalán, bolgár fejedelem 1047
Vutkovich Sándor 1086	Zalár József 641, 1018
Vratiszláv, morva fejedelem 819	Zathureczky Gyula 1080
	Závodszky Károly 1085
	Zempléni Árpád 1082
	Zichy Géza, gr. 737
	Zichy Nándor 946
Wagner, Richard 199–200, 263, 747, 781–783, 849, 1010	Zilahy Imre 641, 746, 1018
Weber, Carl Maria Friedrich Ernst von 78, 678–679	Zilahy Károly 746, 905
Weber, Max von 678	Zola, Émile 10, 37, 803, 986, 990, 1032–1034
Weiberger Soma 1081	Zrumetzky Béla 1082
Wekerle Sándor 734	Zvojnimir, horvát király 432, 435, 437, 928
Welker Árpád 38	
Werbőczy István 947	Zsiday János 759
Wertheimer, Jürgen 854	Zsutai János 746

(A névmutatót összeállította: Horányi Károly)

GEDICHTE VON GYULA REVICZKY

Kritische Ausgabe

Ein kümmerlicheres Leben, als das von Gyula Reviczky, der im Alter von 34 Jahren starb, kennt man in der ungarischen Literatur kaum. Reviczky gilt für uns alle als ein Dichter nebliger Stimmungen, der Traurigkeit der Vergänglichkeit und der düsteren Träume. Wie sein späterer guter Freund Menyhért Palágyi formulierte: „Es ergriff die Menschen, dass er so von uns gegangen ist, wie der heimatlos herumwandernde Wind, wie der körperlose Schatten, dem nicht diese Erde wahre Heimat ist.“

Gyula Reviczky war ein populärer Dichter um die Wende vom 19. zum 20. Jahrhundert. Nach seinem Tode erschienen zahlreiche Ausgaben seiner Gedichte, so dass niemand dachte, dass ein Drittel seines dichterischen Wirkens noch verborgen sei. Eine zweite Variante von *Apai örökség* / **Väterliches Erbe** von Reviczky (eine Arbeit von Márton Szilágyi) wurde zwar herausgegeben, eine systematische Sammlung und Ausgaben seiner Gedichte mit umfassenden Hintergrundforschungen ließen jedoch auf sich warten. Auch die jetzt fertiggestellte kritisch-anspruchsvolle Gedichtausgabe läßt Gyula Reviczky nicht als bedeutend besseren (hoffentlich auch nicht als einen schlechteren) oder virtuosen Dichter erscheinen, der auffallend reich an Stil und Mitteln ist; auch nicht als einen eiligen Nutzer der Errungenschaften der modernen westeuropäischen Dichtung. In seiner Person bot sich der literarischen Öffentlichkeit neben dem Dichter – die jetzige Grundlagenforschung hat dies offenkundig gemacht und belegt – das Bild einer Persönlichkeit, die wir bisher kaum kannten. Vergeblich ahnte man bisher, wie eigenartig Reviczky als Erscheinung der Jahrhundertwende war, man hatte zu wenige Angaben hiezu. Aufgrund einiger schwer zu interpretierenden Fälle hat man auch zu wenig Vermutungen darüber angestellt, wie typisch sein Karrierebild, sein schriftstellerisches Verhalten und seine Kunst für seine Epoche waren. Es war wenig ersichtlich, welche große Wirkung er als Mitglied der zeitgenössischen Literatur des öffentlichen Lebens hatte und wie sehr der Dichter der Stimmungen und seine Dichtung „ohne Zeit und Materie“ mit den gesellschaftlichen Ereignissen, alltäglichen Geschehnissen, aber auch modischen Ideenströmungen seiner Zeit verbunden waren. Diese Kenntnisse aufgrund neu aufgefundener Gedichte und der Bearbeitung ihres historischen Hintergrundes mit neuen Forschungsergebnissen haben eine Reihe (annähernd 130) bisher verborgener unbekannter Gedichte von ihm erschlossen. Daraus geht hervor, dass Reviczky fast zu allen wichtigen innen- und außenpolitischen Fragen, sowie zu Problemen des öffentlichen Lebens seiner Zeit seine Meinung äußerte und immer mehr zur zentralen Gestalt der neuen Lyrikergeneration, ja zu einem der Experimentierer der modernen ungarischen Lyrik wurde.

Zu Lebzeiten hat Reviczky zwei selbständige Gedichtbänder in eigener Redak-

tion herausgegeben – allerdings unter unglaublichen Schwierigkeiten. Darin war nicht einmal die Hälfte seiner bisher bekannten Gedichte enthalten. Sein Band *Ifjuságom* / **Meine Jugend** erschien schließlich 1883, der andere mit dem Titel *Magány* / **Einsamkeit** kurz vor seinem Tode im Jahre 1889. Ein Teil der in der ersten Hälfte seines Schaffens, d.h. zwischen 1874 und 1883 geschriebenen Gedichte: 124 betitelte + neun unbetitelte Verse erschien im Band *Ifjuságom 1874–1883* / **Meine Jugend**. Im Band *Magány* / **Einsamkeit** ist ein Teil der nach 1883 geschriebenen Verse, insgesamt 106 betitelte und 16 unbetitelte Gedichte, erschienen.

Die Tatsache, dass er fast ein Jahrzehnt auf das Erscheinen seines ersten Gedichtbandes warten musste und dann beide Gedichtsammlungen letztlich doch nur um den Preis schmerzlicher Kompromisse veröffentlichen konnte, blieb als lebenslanger Dorn zurück. Dies führte zur Entwicklung einer höchst spezifischen Praxis als Verskünstler und warf für seine späteren Herausgeber zahlreiche Probleme bezüglich seiner Texte auf. Da Reviczkys erster Band aus finanziellen Gründen fast über zehn Jahre lang nicht erscheinen konnte, schickte er ein und dasselbe Gedicht fast zeitgleich oder mit einer zeitlichen Verschiebung auch mehreren Zeitungen zu. Deshalb ist die typische Eigenschaft der Gedichte aus dieser Epoche in erster Linie die Ähnlichkeit von Versvariationen; es ist schwer herauszufinden, welches Gedicht wann entstanden ist oder ob sie sich voneinander zum Beispiel wegen drucktechnischer Vereinfachung oder Korrektur des Redakteurs im Hinblick auf Interpunktion oder Akzente unterschieden. Viel typischer ist jedoch der Fall, dass sich darüber hinaus auch Worte, Zeilen, eventuell auch Strophen voneinander unterscheiden. Auf dieser Grundlage kann berechtigt angenommen werden, dass diese Korrekturen selbst von Reviczkys Hand ausgingen. Alles in allem habe ich annähernd 300 Zeitungen, Zeitschriften, Blätter, Gelegenheitspublikationen und Kalender usw. durchgestöbert und in ihnen nach Reviczky-Verse gesucht. Fast zu 75 Prozent habe ich in diesen auch Reviczky-Veröffentlichungen gefunden. Vor allem in zwei Richtungen war ich bemüht, Reviczky-Verse zu finden: zum einen suchte ich nach noch unbekannten Reviczky-Gedichten, zum anderen sammelte ich seine noch zu Lebzeiten erschienenen Publikationen. Denn diese Veröffentlichungen wurden – mangels Manuskripten – wahrscheinlich doch eingereichten Reviczky-Manuskripten – guten oder schlechten – entnommen. In erster Linie hielt ich also die Sammlung von Daten aus dem 19. Jahrhundert für relevant. Mit Versveröffentlichungen von immer schlechterem Textzustand nach Reviczkys Tod aus dem 20. Jahrhundert befaßte ich mich weniger. Diesen maß ich nur dann Bedeutung bei, wenn sie sich als Erstveröffentlichung oder als so bedeutende Variante erwiesen, dass man sie als neues Gedicht registrieren mußte (d.h. bei einem Drittel des Textkorpus enthielt die Variante größere Veränderungen). Mit den Verstreffern erhöhte sich auch die Zahl der Versvarianten. Es stellte sich heraus, dass von ihnen im allgemeinen nur eine einzige Version in den bisherigen Bandausgaben erschienen ist, und diese eine Version verteilte sich in weitere Bandausgaben.

Der Reviczky-Nachlaß in Manuskripten war stark aufgeteilt und musste aus mehreren Quellen zusammengetragen werden. Der Sohn von Pál Koroda, dem

späteren eifrigsten Verleger Reviczky's, teilte den Nachlaß; ein Teil gelangte in die Manuskriptensammlung der Landesbibliothek Széchényi, die andere Hälfte in die Manuskriptensammlung des Literaturmuseums Petöfi. Ferner sind Manuskripte von über 20 Reviczky-Gedichten in der Manuskriptensammlung der Akademie der Wissenschaften zu finden, weil er diese Verse an János Arany gesandt hatte, der damals Generalsekretär der Akademie war. Heute sind 155 Manuskripte von 144 Reviczky-Gedichten bekannt, und diese Zahl ist etwa das Doppelte von dem, was zur Zeit der jüngsten Reviczky-Gedichtausgabe bekannt war.

Wenn man in den aufeinander folgenden Koroda-Ausgaben nach dem Tod Reviczky's blättert, beobachtet man, dass Koroda – indem er sich mit Reviczky-Texten auseinandersetzte – immer mehr die Absichten Reviczky's zu verstehen meinte. Es könnte auch so erscheinen, dass er von Fall zu Fall sogar kundiger vorging als Reviczky selbst. In den Editionen kommen auch immer mehr seine eigenen dichterischen Ambitionen zum Vorschein. Koroda modifizierte zunächst einmal die Bandeinteilung Reviczky's, bzw. fügte einiges in die von Reviczky „geschneiderten Zyklen“ ein und entnahm anderen Zyklen wieder einiges, redigierte neue Zyklen und stellte die Reihenfolge des Entstehens der Verse aufgrund eigener persönlicher Erinnerungen auf (ein genauer Zeitpunkt des Entstehens wurde nicht angegeben). Er suchte im Band die bis dahin nicht erschienene Gedichte zusammen und veröffentlichte sie mit heller Begeisterung, aber mit geringer Aufmerksamkeit als Textherausgeber. Zwar wurde Reviczky durch seine vehemente, jedoch ungemein dilettantische herausgeberische Tätigkeit zu einem der am leichtesten erreichbaren und am wenigsten vergessenen Dichter des ersten Drittels des 20. Jahrhunderts. Der Preis dafür war allerdings die in eine für immer ungemein schwierige, unüberschaubare Situation gebrachte Reviczky-Philologie; man konnte sich in den unterschiedlichen Texten nur nach jahrelanger Arbeit zurecht finden.

In der gegenständlichen Ausgabe habe ich bei der Veröffentlichung der Texte grundsätzlich den wortgetreuen Text und die Zykluseinteilung der zu Lebzeiten des Dichters erschienenen und von ihm kontrollierten Version als Basis genommen. Im Falle der beiden von Reviczky redigierten und veröffentlichten Bände waren es die Texte von *Iffjuságom* / **Meine Jugend** und *Magány* / **Einsamkeit**. Entgegen den nach seinem Tod erschienenen Textveröffentlichungen stellte ich den Text der Bandveröffentlichung wieder her – falls kein ernsthafter Grund dagegen sprach. Über das Ausmaß dieser Tätigkeit sei gesagt, dass fast keine einzige Zeile in der jetzigen Textausgabe mit den Bandveröffentlichungen nach dem Tod Reviczky's übereinstimmt: die Zeilen unterscheiden sich von denen mindestens in bezug auf die Länge der Akzente oder auf die Interpunktion.

Die Vielzahl der aus beinahe 300 Zeitschriften und Zeitungen recherchierten Versvarianten stellte mich nicht selten vor eine überaus schwierige Aufgabe. Von einer so großen Menge und einem so bedeutenden Ausmaß von Gedichtvarianten wußte bislang die Reviczky-Philologie so gut wie nichts. Ein geringer Teil der Gedichtvarianten war in Manuskripten verborgen, sie sind in Manuskripten gefunden worden, während ich einen größeren Teil auf Seiten zeitgenössischer, aber in dieser Epoche vorwiegend nicht allzu bedeutender, kurzlebiger Or-

gane gefunden habe. Zum einen ist die chronologische Reihenfolge der Gedichtvarianten oft nicht herauszufinden; zum anderen bin ich der Ansicht, dass man sich zu folgendem Prinzip bekennen kann: ich betrachte den Text jener Gedichte als neu und als neuen, in den Haupttext aufgenommenen Vers, der Varianten beinhaltet, die ein Drittel des bekannten Textcorpus übersteigen. Auf diese Weise erhöht sich auch die Zahl der aufgefundenen Versionen der neuen Gedichte.

Ein Teil der völlig neuen Verse mit bisher unbekanntem Text verbarg sich im Korrespondenzmaterial, ein anderer kam aus den bisher nicht durchforsteten Zeitschriften. Unter ihnen sind jedoch einige zu finden, deren Angaben Aladár Komlós zwar in sein Register von Gedichttiteln aufgenommen hatte, die jedoch aus irgendeinem Grunde doch nicht in die weiteren Bandpublikationen integriert wurden. Genauso existieren Gedichte, von denen bereits in einem Fachartikel berichtet worden ist, die jedoch der Aufmerksamkeit der Redakteure der Bände entgangen sind. Aus einem Manuskriptenmaterial von Korrespondenzen sind beispielsweise das Inhaltsverzeichnis eines deutschen Gedichtbandes bzw. auch einige Verse von Reviczky in Deutsch ans Tageslicht gekommen. Seine deutschen Gedichte hat er im allgemeinen nicht in Ungarisch verfaßt, diese gelten also als völlige Neuheit. Was die Presse angeht, so hielt ich daher vorwiegend die Erfassung von Daten aus dem 19. Jahrhundert für wichtig und befaßte mich weniger mit den Gedichtveröffentlichungen nach Reviczkys Tod im 20. Jahrhundert. Diesen maß ich nur dann größere Bedeutung bei, wenn sie sich als Erstveröffentlichung oder solch bedeutende Varianten erwiesen, dass sie als neue Gedichte aufgenommen werden mußten.

Nach der Sammlung und Erfassung der Reviczky-Verse stellte es sich jedoch auch über diese Veröffentlichung heraus, dass es gar keine leichte Aufgabe ist, sich darin zurecht zu finden. Innerhalb eines einzigen, sehr kurzen Lebenswerkes mußte man im Laufe der Ausgabe mit kritischem Anspruch zahlreiche, nach Perioden verändernde Aspekte des Textherausgebers in den Vordergrund stellen. Allgemeine Publikationsprobleme konnte man lediglich bei den Versen darstellen, die in den von Reviczky redigierten und zu Lebzeiten erschienenen Bänden veröffentlicht wurden. Bei den in Bänden nicht publizierten Gedichten mußte man als Textherausgeber fast in jedem Fall nach einem jeweils anderen Gesichtspunkt derartige Entscheidungen treffen.

Die jetzige Ausgabe beinhaltet also etwa 130 neue Verse (das macht etwa ein Viertel des gesamten Lebenswerkes aus). Es gibt Gedichte, die in Privatkorrespondenzen, in zeitgenössischen Zeitschriften, in Archivquellen oder in Manuskriptensammlungen gefunden wurden. Man fand mehrere Gedichte in deutscher Sprache – denn Reviczky begann als deutschsprachiger Poet, Verse zu verfassen – sowie zahlreiche völlig unbekannte Übersetzungen – unter ihnen jene von Werken Petőfis, Arany und Sándor Endrődis. (Seine deutschsprachigen Verse und seine Übersetzungen sind in einem gesonderten Kapitel enthalten.)

Der außerordentlich reiche Fundus an Notizen bereichert nicht bloß die Reviczky-Philologie. Die nun gefundenen, bisher unbekannten Daten der Reviczky-Bibliografie korrigierten die bisherigen fachliterarischen Irrtümer an zahlreich-

en Punkten und zeigen auch ein Bild der Epoche. In den Notizen kommen auf diese Weise die wichtigsten historischen, literarischen und bildungshistorischen Fragen seiner Zeit vor, aufgrund deren gründlicher Untersuchung man behaupten kann, dass Gyula Reviczky eine jener führenden Persönlichkeiten war, der die Literatur zusammenhielt und organisierte. Damit werden auch unsere bisherigen Kenntnisse zurecht gerückt. Die jetzt aufgefundenen Verse belegen, wie spezifisch sein Leben und seine Kunst waren, wie sehr sie typisch für seine Epoche waren, welchen großen Einfluß er auf die zeitgenössische Literatur ausübte und wie sehr der Dichter der Stimmungen und Lyrik mit den gesellschaftlichen Ereignissen und den alltäglichen Geschehnissen seiner Zeit verbunden war. Die Einschätzung des Lyrikers Reviczky und seiner Position im literarischen Leben wirft auch ein Licht auf die Beurteilung seiner Dichtung. Er fand völlig neue mentalitäts- und gesellschaftshistorische Ergebnisse über das literarische öffentliche Leben der Epoche. Denn im Lichte der erschlossenen zusätzlichen Kenntnisse wurde das gesamte Hinweissystem vieler seiner Gedichte klar. Es hat neuen Deutungsmöglichkeiten Raum gegeben, ja sogar zeitweise auch die Reviczky-Interpretation modifiziert. Anhand der neu gefundenen Werke und der ihren historischen Hintergrund erläuternden neuen Angaben muß die Reviczky-Bibliografie an vielen Stellen um- und neu geschrieben werden. Zum anderen erscheint – durch die Positionierung im gesellschaftshistorischen und literatursoziologischen Interpretationsrahmen der Epoche – Reviczky als ein Künstler mit breiterem poliphonem Ton, als ein an Themen reicherer Poet. Im Vergleich zum bisher Bekannten weist er eine große Lebensnähe auf, auch wenn das Niveau seiner Kunst ästhetisch nicht unbedingt höher bewertet werden kann.

CÍMMUTATÓ*

A bánatból...	106	698
*Ablakomra ráhajlik a szomorufűz lombja	522	985
A boldogság izgalma...	508	977
A bolondok házából	134	722
[Ábrándjaim derűs világát...]	47	655
*[Ábrándos lányok...]	553	994
*A cigaretről [I.]	116	707
A cigaretről [II.]	117	707
*[A cím sötét meg a história...]	531	987
A csavargó	278	830
A csillagok	239	809
A fény	222	799
*A filiszterekhez [I.]	109	702
A filiszterekhez [II.]	110	702
*Agglegény karácsonya [I.]	474	958
Agglegény karácsonya [II.]	475	958
*[A gúny erőltetett...]	375	891
A gyanakvó	224	800
Ágyban	311	845
Ágyban, párnák közt halni meg (<i>Arco, márcz. 24.</i>)	477	959
A halál	309	844
A halál előtt	279	830
A halálhoz	297	838
A halál önkénytese	443	930
A halál után (<i>1877.</i>)	169	754
A halott gyűrűje	442	930
A hársfa regéje	366	887
A hernyó és a rózsza (<i>A „Pikáns Naptár”-ból</i>)	463	952
A jegesmedve	411	914
A JEGYESEK	550	993
A jó lelkipásztor (<i>Tanulságos történet, két fejezetben</i>)	551	994
[Akárhogy küzdök ellened...]	302	841
A kenyér	254	821
A két lúd (<i>Mese</i>)	478	959
A két nem	294	837
A kevlaari bucsu (<i>Heinrich Heine</i>)	576	1022

* A vers előtti * az eddig ismeretlen szövegű, új versváltozatokat jelöli, amelyek az eredeti kötetben nem jelentek meg. Az új variánsok mindig párversük mellett szerepelnek. – Cs. T.

[Akik a tapsot kedvelik...]	69	673
Akit szerettünk...	172	755
[Akkor te még kis lányka voltál...]	55	660
A kor védelme		823
A kor védelme		824
*[A költészet a szívbe lopva...]	552	994
*[A költő istenek kegyeltje]	552	994
A költő világa	122	711
A könyv vigasza (Johann Wolfgang Goethe)	608	1034
A küzdelemben	162	747
Alázat	310	845
Áldozó kis lány	416	919
A lengyelekhez (<i>Midőn az 1885-ki budapesti országos kiállítást meglátogatták</i>)	461	949
*Alkony	247	814
[Alkonyodik oda által...] (Nikolaus Lenau)	605	1034
Álkozás és romlás		933
Álom	333	863
Altató	302	840
*[Am Stroh das Auge gläsern...]	561	1001
A megszokásnak rabja lettem	413	916
A meteórkő	222	799
[Amig van egy ép tagja...]	603	1031
Amit a poharak beszélnek	269	826
Ámor hitvallása	308	843
A munka népe	503	975
A nagy temetés	404	909
A nap dicsérete	519	982
A Nemzeti Kaszinónak (<i>Midőn egy fiatal színész számára 1000 frtot gyűjtött</i>)	406	909
*An meinem Namenstag (<i>am 5 November</i>) (Gáspár Imre)	618	1038
A pap családja (Heinrich Heine)	586	1023
[A párkba' jár, megáll...]	550	993
A pénz (<i>Töredék</i>)	137	731
A pletyka bánt?...	384	896
*Apotheose	564	1007
A pozsonyi ligetben (<i>1880. augusztus 5.</i>)	56	660
Ápril	277	830
*Aprilwolken	567	1011
APRÓ DALOK	425	924
Apró dalok I.		677
Apró dalok II.		678
Arany János (<i>Irodalmi hagyatékának megjelenése alkalmából</i>)	482	961
Arany János halálára	200	783
Arany Jánosnak (<i>Válaszul „Kozmopolita költészet” című versére</i>)	401	903

Aratás	399	903
Arcóban (1888. márczius 14.)	308	843
Arczképére	74	675
*A rémkirály (Johann Wolfgang Goethe)	574	1021
*A réteken... ..	67	672
[A réteken járok dalolva...]	66	672
Árva fiú [I.]	106	699
*Árva fiú [II.]	107	700
A „SEMMISÉG DALAI”-BÓL	340	867
A számár	227	802
A szerelem árvája	414	917
[A szerelem nótái fogynak...]	187	774
[A szerelemnek katonái...]	275	828
A szív	283	832
A szűnyog	514	979
A tavasz előérzete		708
[A tavasz első napsugára...]	91	687
A TÁVOLBA	600	1030
[A temető csendes magánya...]	292	836
A tenger-patakról	156	744
[A te neved, a te hangod...]	92	687
A törvény betűje	218	797
*Auf der Donau [I.] (Petőfi Sándor)	619	1039
*Auf der Donau [II.] (Petőfi Sándor)	619	1040
AUF DIE ALTEN TAGE	561	1001
AUS „NAMENLOSE LIEDER”	562	1002
[A városban rossz emberek...]	275	828
A végzet		825
[A világon te a legkedvesebb...]	75	676
A virágok	148	740
*A Volkov-temető [I.]	202	786
A Volkov-temető [II.]	204	787
Az akkor volt!	515	980
Az árva	493	970
*Az egyetlen [I.]	90	687
Az egyetlen [II.]		686
Az egyetlenhez	403	909
Az élet [Hej, de furcsán...]	519	982
Az élet [Minő egyoldalú...]	516	980
*Az életből [I.]	385	896
Az életből [II.]	386	897
Az én imakönyvem		705
Az erdő	516	980
Az erdő hervadása	455	942
Az erdő télen		942

Az „Ideális perczek-ből”	675
Az ifjuság	887
Az oáz panasza	125 716
[Azok az ingatag poéták!]	79 679
*Az önzés	524 985
[Azt hittem, már szeretni nem fogok...]	275 828
Azt írta, hogy többé nem írhat... ..	407 910
Az új népköltők	495 970
Az új nyolcz boldogság	288 835
*Az utolsó költő [I.]	318 854
Az utolsó költő [II.] (<i>Látomány</i>)	324 856
Az üres fecskéfészek	913
*Az X-ből	343 871
Bábel	348 877
*Bál után [I.] (<i>Júl. 26.</i>)	67 673
Bál után [II.]	68 673
Barabás Miklóshoz	388 897
*Beh furcsa... [I.]	360 884
Beh furcsa... [II.]	361 885
[Beh jó, hogy el tudom feledni...]	78 679
[Beh messze tűnt, beh véget ért...]	52 659
Béke-gondolatok	406 910
*IV. Béla	331 862
BETEG DALOK	350 879
Betegen	305 842
Betegségben (<i>1886. szept. 26.</i>)	212 795
Beteg vagy, azt mondd nekem... ..	453 940
Beteg vagyok... ..	490 968
Beteg vagyok. Hattyúdal	968
*[Beteg vagyok, meghalni készen...]	350 879
[Bimbónak társa harmat, gyöngé szellő!]	86 684
Bismarck félelme	409 911
Biztatás	207 790
Boldogan	710
Boldog idő	121 710
Bólogat az... ..	371 889
*Boncourt vára (Adalbert Chamisso)	597 1029
*Borús napon születtetek... ..	339 867
Bucsu kabátomtól (<i>1877.</i>)	213 795
Budapest	462 951
Budapesten	465 953
Búm	337 865
[Búsan, összetörten...]	153 742

Bűnhődés	487	966
BÜRGER EPIGRAMJAIBÓL	602	1031
Csáb	494	970
Csak egyszer láttalak... (Edgar Allan Poe)	594	1028
Csak lőjetek, csak vívjatok!	417	919
[Csak múltjátok, csak múltjátok...]	150	740
Családi fészek	499	972
CSEVEGÉSEK	352	879
Csorba Zsófi	427	925
Csendes ember lesz belőlem	246	814
Csendesen légy! (Ida Baronin Reinsberg-Düringsfeld)	588	1025
Dal [A te neved...]		687
Dal [Halk sóhajok...]	252	817
Dalaim	378	892
Dalocska szállj tovább!		656
Dalok		829
DALOK A NÁDASBÓL	605	1034
*Das schönste Lied	569	1014
Diákélet	240	809
Dicsőség	188	776
[Dicsőséges szent jobb kéz...]	503	973
Dicsvágyónak	155	744
*[Die alte Liebe klingt und singt...] (1874.)	562	1002
Don Juan a másvilágon	176	757
Don Quijote	392	901
Donna Diana	61	668
*[Du bist wie eine Blume] (Heinrich Heine)	589	1025
*[Du stehst beim offenen Fenster...]	563	1005
Edelény, a holtig hű szerető (<i>Igaz história három énekben</i>)	430	926
Édes dalok, mérges dalok!		676
ÉDES NAPOK (<i>február 17.</i>)	485	964
Edithez	152	741
Égess el!	488	967
Egy bálkirálynénak	382	895
Egy bálkirálynőnek [I.]	382	895
*Egy bálkirálynőnek [II.]	383	895
EGY DIVATOS LIRIKUSRA	447	935
*Egy divatos lírikusra / B	447	935
Egyedül	402	908
[Egyedül állsz. Ez az átkod...]	100	694
Egy elmaradt könyütől... (Heinrich Heine)	587	1024
*Egy fiatal leánynak	359	884

Egy fiúnak	357	883
*Egy imakönyv	113	705
[Egy jó barátom volt...]	541	991
Egy kis leánynak	373	891
Egy könyvre, mely az örült, a gonosztevő és a lángész közt rokonságot bizonyítgat	480	960
Egy levelére	82	682
Egy levélre		682
*Egy levélre	83	682
Egy menyasszonynak	410	913
Egy pillangó története	136	731
*Egy szerkesztőnek [I.]	371	889
Egy szerkesztőnek [II.]	372	890
[Egyszer-kétszer láttalak csak este...]	498	972
*[Ein siecher Weiben! Ostern...]	561	1001
Éjféli számvetés (Charles Baudelaire)	603	1032
Elbúcsúzott...	336	865
[Elég hálát neked...]	425	924
Életharmónia	269	825
*Elhervad az a fű	522	985
*Előhang [I.] (<i>A Boldogtalan című verses regényhez</i>)	535	989
Előhang [II.]	537	990
*Előhang [III.]	540	991
Előre tudtam...	358	883
ELSŐ SZERELEM	47	654
Eltépted azt a rózsalánczot...		680
*Elveszett idők (1877. júl. 23.)	53	659
Emlék		686
Emléked...		774
[Emléked, mint virág a könyvben...]	186	774
Emlékek	474	957
EMLÉKEK	498	972
[Emlékezem, zöld volt az erdő...]	49	655
Emlékkönyvbe (<i>B. A. unokatestvéremnek</i>)	333	863
*Emma	63	671
EMMA I–XLI.	58	662
EMMA I–X.	181	771
Emmához I.		894
*Emmának [I.] (Friedrich Schiller)	589	1026
Emmának [II.] (Friedrich Schiller)	590	1026
Emmának. Emlékezés 1877-re		774
[Én édes elhervadt virágom...]	92	687
Énekek éneke	190	776
Éneklő koldus	260	822
*[Én is virágok közt születtem...]	377	892

*Enyészet	523	985
Epigon	344	872
Epilóg (<i>Endrődi Sándor esküvőjére</i>)	161	746
EPITÁFIUMOK	198	780
Erdei dal	400	903
Esik, esik... ..	504	975
[És írhatnék még gúnyosabban...]	382	894
Est deus in nobis! (<i>– Egy ismeretlen poéta verset küld a szerkesztőnek –</i>)	115	706
[Esthajnal. A nap...]	607	1034
Eszter legendája	458	946
Etikett	384	895
Etiquette		896
[Ez a halál, a hervadás hava...]	251	817
[Ezek a petyhüdt, fáradt, lomha percek...]	149	740
Fällt dir der Tanz ein?... (<i>Endrődi Sándor</i>)		1040
Fakó poéta	441	929
FALUN	153	742
Falusi dal	358	883
*[Fekete színben látom a világot...]	554	994
Felhőtlen		892
[Felleg gyúl az alkony-égen...]	606	1034
Feltámadás	397	902
Férfikor	298	839
FESTETT IDEÁL	194	778
Festett ideál	194	778
Fiatal házasnak	166	751
Finale	178	758
Fogy a sugár... ..	453	941
Forduljatok mind ellenem... ..	426	924
*Frau Agnes [I.] (<i>Arany János</i>)	611	1036
*Frau Agnes [II.] (<i>Arany János</i>)	614	1037
[Fut, fut, repül az ifjuság előttem...]	45	653
Futó idő... ..	271	826
Gáspár Imréhez (<i>G[aram-]ujfalu, 1874. sept.</i>)	346	875
[Gondoljon a világ akármit...]	97	692
GOROMBA VERSEK	207	781
[Gyakran jelensz meg álmaimban...]	75	675
[Gyönyörű májusban...] (<i>Heinrich Heine</i>)	593	1027
[Gyülöltem embert és világot...]	352	879
Háborús hírek	505	975
Ha durva módon sértelek... ..	454	941

[Ha hallanál víg czimborák közt...]	87	685
Halászat	513	979
*[Halottak estéjén]	531	988
HALOTTAK NAPJÁN	251	817
Ha már szeretni nem fogok	162	747
[Ha mosolygasz, mennybe nézek...]	78	678
Ha nézem a világi rendet...		815
Hangulat	312	847
*Hangulat	523	985
[Ha rágalom megcsipdesett...]	602	1031
Harmincz év	273	
*Hast ihn schon vergessen?... (Endrődi Sándor)	620	1040
[Hatalmas, bölcs, előrelátó...]	501	973
[Hát érdeklődik még irántam?...]	84	682
Ha valaha...		680
[Ha valaha találkozunk még...]	79	680
*[Ha veled boldog nem lehettem...]	534	988
Hazugságot sosem irtam...	171	755
[Heinével, ha kell, bevallom...]	209	791
*[Heinével, ha kell, bevallom...]	453	940
Helénához (Edgar Allan Poe)		1028
Heliofóbok 2.		924
*Herbst [I.]	559	999
*Herbst [II.]	559	999
Hervadt virág	252	817
[Hiába gyújt szemed sugára...]	100	693
*Hier saßen wir (Gáspár Imre)	622	1041
Himnusz [Áldva legyen...]	506	976
Himnusz [Hadd bántsanak!...]	58	666
[Hitvány darab volt...]	382	894
Hiú vágy	268	825
[Hogy nyomorult vagyok, nem érzem...]	376	892
Hogyha vársz még...	458	945
[Hol nem látni szendeséget...]	603	1031
Holtak napján		817
Hozzá	334	863
*[Hőst, mint ez itt...] I.	542	991
[Hőst, mint ez itt...] II.	544	991
Hull a virág...	414	917
Ibolyát áruló leány	423	923
*Ich stand an ihrem Grabe (Petőfi Sándor)	620	1040
Időelőtti sírvers	206	789
Ifju pesszimistának	283	832
Ifjuság és szerelem	408	911

IFJUSÁGOM	45	653
[Igy jövünk össze hát megint...]	54	659
*Ihr Tage	567	1012
*Im vaáler Walde (Vajda János)	624	1044
Imádságom	124	716
Imakönyvem	112	704
*[In meinem Kopfe schleichen wüst...]	563	1006
I. N. R. I.	168	753
Intés	273	827
Irónia	509	977
Iskolatársaimhoz (1878.)	142	737
Isten [Isten, óh mondd...]	494	970
Isten [Kinek porszem...]	280	831
Isten ha volnék én (René-François-Armand Sully-Prudhomme)	598	1029
Isten veled! (Adalbert Chamisso)	596	1028
[Isten veled hát! Ami elmúlt...]	80	681
[Itt e zsibongó, zagyva földön...]	242	812
Ivás közben	141	734
*Jehova	472	956
Jelszó	510	978
Jézus Pilátus előtt (<i>Munkácsy képe</i>)	140	732
Jób siralma	233	807
*Jó lelkek [I.]	241	812
Jó lelkek [II.]	242	812
*Jó magyaram... ..	527	986
*Jöjj te tündér... (Friedrich Schiller)	573	1020
Jövendő évek... ..	175	757
Juventus ventus!	367	887
*Kaczér s hiú, amíg valál... ..	339	867
Kanári sirja	428	925
Kár volt... ..	152	742
Karácsonkor	107	700
Karácsony	495	971
Katona József Emléktáblájának leleplezésére (1883. ápr. 16.)	198	780
[Kell, hogy hozzád visszatérjek!]	88	686
Kenyérpoézis	420	921
Keresztfiamnak		816
[Kérlek, ne zengjetelek poéták...]	353	881
[Kerülsz? Jó, hát kerülj...]	94	688
Késő	298	839
Késő bánat	281	831
[Késő neked már zúgolódn...]	98	692
Kétféle számítás	306	842

[Két-három év után reád találtam...]	498	972
*[Két hosszú év után reád találtam...]	351	879
KÉTSÉGEK	374	891
Két útitárs	143	738
Ki érti meg?	511	978
[Kinek nyomor ringatta bölcséjét...]	150	740
[Kint őszi szél zúg, bent az óra...]	554	994
Kitárod érező szived...	165	750
Klári néni	512	978
[Korongh Iván...]	548	993
Költői episztola (<i>Koroda Pálhoz 1878.</i>)	214	796
Költők sorsa	154	743
*Könnyű és nehéz	333	862
Könyvemmel	184	773
[Könyves András szórakozottsága...]	550	993
[Küzd az ideál s győz az egyszeregy...]	447	935
*Lajka emléke	48	655
Lajka nevenapján	341	868
Lányok, lányok, magyar lányok!	151	741
*[Lassacsán elközelg az éjfél...]	378	892
Lázban	499	973
Lehetnék még egyszer husz éves!	276	829
[Lejátszva immár a bohózat...]	381	894
[Lelkedbe ádáz végzeted...]	99	692
*Lemondás [I.]	289	836
Lemondás [II.]	290	836
Lenge szellő simogatja...	424	923
Lenóra (Gottfried August Bürger)	579	1022
LEPKESZÁRNYAK	376	892
Levél egy barátomhoz (<i>1885.</i>)	294	838
*Levél Koroda Pálhoz	216	796
*Lied (Arany János)	623	1041
[Lopva bolygok este végig...]	606	1034
M...nak	304	842
Magammal évődöm...	161	747
Magamról	229	805
Magány	181	771
Magányos kereszt	375	892
Magdolna	301	839
Magyar lány	457	945
[Magyarok első szent királya...]	502	973
Magyar virtus	444	931
Május [Fénynek, melegnek...]	418	920

Május [Az ifjuság bájos...]	513	979
Május elsején		655
Már százszor is...	387	897
*Márczius tizenötödikén [I.]	470	956
Márczius tizenötödikén [II.]	471	956
Margitnak		842
Ma született a Messiás	173	756
*Mea culpa [I.]	354	882
*Mea culpa! [II.]	355	882
*Mea culpa [III.]	356	882
Mea culpa [IV.]	357	883
MÉCSVILÁGOK	377	892
Meddő világ	479	960
*[Megcsókoltál betegen, sováran...]	350	879
Még egyszer	192	777
Meghalt	177	758
*Meiner Cousine	564	1008
[Meg-meglegyint szellője tünt napoknak...]	46	653
[Még most is véled, csak tevéled...]	186	774
[Méla holdfény lejtű tánczát...]	607	1034
*[Melletted olyan ábrándos vagyok...]	374	891
Menj férjhez!		684
Mennék aludni már... (Ferdinand Dranmor)	592	1027
Mentsvár	249	815
[Mért oly sápadt...] (Heinrich Heine)	593	1028
Messiásvárók	361	885
Miatyánk	130	719
Mi baj van a világon?	261	823
Mi lengi...? (<i>Ahogy Erdélyi most írta</i>)	344	871
[Mi lenne, hogyha összejönnénk...]	188	775
[Míg kocsi, páholy, ló futotta...]	555	994
[Mikor a langy szellőcske vágyat...]	69	674
[Mikor a természet szűz-hamvas arcza...]	303	841
Mikor husz éves lettem 1875. ápr. 9.	108	701
Mikor még sírni tudtam...	277	829
*[Mikor veled találkozom...]	531	987
Milyen jó...		682
[Milyen jó, hogy elhagytalak...]	82	682
[Mint az éhes koldus ember...]	209	791
*[Mint az éhes koldus-ember...]	452	940
[Mint egy madár röppensz be hozzám...] (<i>február 18.</i>)	485	964
*[Mint forró nyári éjszakákon...]	377	892
*[Minuten hat ein Jeder...] (<i>1874.</i>)	562	1002
Mirza Schaffynak	391	899
*Misera plebs	567	1012

[Mit kinosan, vajúdva zengesz...]	448	935
*[Mondám, a dicsőség nem üdvezit...]	375	891
[Most keseregd ki bánatod'...]	251	817
Mulandóság	160	746
Mulnak hetek...	260	822
Művészet	425	923
[Nagyobb vagy termetednél...]	447	935
[Nagyuri sir]	340	868
NAMENLOSE LIEDER	563	1005
Napgyűlölők	469	955
Napos, meleg, szép téli nap...	486	965
Ne átkozz...		676
[Nehéz napokban látlak újra...]	426	924
[Ne is találkozzunk mi többé!]	80	681
*Néma vád [I.]	370	889
Néma vád [II.]	370	889
[Nem az irigység szól belőlem...]	352	880
Nem értem szívedet...	380	894
[Nem is volt még valami régen...]	352	880
[Nem mondta senki még...]	66	672
[Nem voltál már ifju lányka...]	185	773
[Ne okozz', ne vádolj szüntelen!]	77	677
Ne sirj, ne sirj...	363	886
[Ne tedd ki szíved' nagy melegre...]	243	812
Ne tudjon rólad a világ	174	757
Ne vádoljátok...	121	710
Nézd a folyót (Nikolaus Lenau)	609	1035
Nirvána	158	745
*Noch einmal	565	1010
[Nők szemei, hogyha szépek...]	452	940
Nősülő barátomnak	158	745
Nyár	419	921
Nyári est	248	814
*Ó, mért találkozám veled!	65	672
[Óh, csak még egyszer összejönnénk!]	93	688
[Óh, csak ne vessünk! Mondj bolondnak...]	55	660
[Óh, lélek gyásza, szenvedése...]	244	812
[Óh, mert te sem felejthetéd...]	54	660
Oh, ne nézz rám...		676
[Óh, ne nézz rám mosolyogva!]	76	676
[Óh, szánj meg engem! óh, ne csábíts!...]	62	670

Osztályrészem	102	695
[Ottan tudott csak megpihenni...]	546	992
Öreg ember tavasza	396	902
Örök szerelem [I.] (1877. jul. 14.)	70	674
*Örök szerelem [II.]	72	674
Ősz felé	124	715
Őszhang		825
Őszi dalt írok	346	875
Őszi remény	387	897
Őszi rózsá [I.]	223	800
*Őszi rózsá [II.] (A Szeptember című verses regényből)	223	800
Őszkor (Nikolaus Lenau)	590	1026
Palindromon		812
Palinódia	237	809
Pálma a Hortobágyon	228	804
Panasz	334	864
[Panasz kel így meg úgy gyakorta...]	603	1031
Pán halála	315	849
Papír-romok	164	748
Paralipomena		741
Paralipomena. Emmához [II.]		676
[Parasztfiúkkal cimborálva...]	546	992
Parazita-ének	517	981
*Pepitához (Alfred Musset)	601	1030
PERDITA	97	690
*Perdita (Ferdinand Dranmor)	591	1027
Petőfi él (Arra az álhírré, hogy Petőfi a szibériai ólomhányákban raboskodik. 1877.)	123	713
Petőfi ellen [I.]	167	751
*Petőfi ellen [II.]	167	752
*Petőfi szobra előtt [I.]	466	953
Petőfi szobra előtt [II.]	468	954
Piros pünkösöd	473	957
Politikus nemzet	449	937
Potya-nóta (Éneklik a szerkesztők)	496	972
Pozsony (A pozsonyi új színház megnyitása alkalmából 1886. szeptember 22.)	253	817
Praeludium	532	988
Prológ (Szavalták a könyvkereskedő segédek „Csak szorosan” egyletének jan. 5-iki estélyén)	456	943
Pro memoria (Kezdő poétáknak)	210	791
Propria laus	248	815

*[Ragyog a csillag a sötét egen...]	374	891
[Rajongók a monarkiaért...]	602	1031
Rajta, rajta! Éld világod!...	454	941
Régi dalaimhoz	232	807
Régi emlékek		842
Régi szerelem		773
[Régi utcák, régi házak...]	153	742
Rezedának	486	965
Reznánció	259	822
*Romok	534	989
Rossz istenek	230	806
Róza levele a nevelőből	497	972
Rózsák	488	967
[Rózsakinálás, zene mellett...]	97	691
Rózi (Német ballada)	578	1022
[Ruhája kék volt, szeme is kék...]	55	660
Salamon király álma	225	801
*Sansara	520	983
*Sátán [I.]	104	695
Sátán [II.]	105	697
„Savonarolá”-ból (Nikolaus Lenau)	599	1030
Schopenhauer olvasása közben	132	719
Segélyzett költő	483	962
Selbstmörder	567	1013
*Semper idem [I.]	263	823
Semper idem [II.]	264	824
[Serény a vágyban, rest a tettben...]	209	791
*[Serény a vágyban...]	452	940
[Sietős és hervatag...] (Nikolaus Lenau)	601	1030
Siralmas nóta	212	794
[Sirásó dala]	340	868
*Sirassatok...	368	888
SIROK KÖZÖTT	292	836
*Sirok között [Együtt küzdötték át az éltet...]	293	837
*Sirok között [Itt szoktam én bolyongani!]	293	837
*Sohaj [I.]	272	826
Sóhaj [II.]	272	826
[Sok szép leány van a világon...]	88	686
Sors	131	719
Souvenir	74	675
Spleen (Paul Bourget)	604	1033
*Stammbuchblätter	560	1000
[Susogjatok, ti koronás fák!]	154	742

Szabadban	398	902
Szabadság	265	824
Számlálgatom... ..	489	968
Száraz levél a könyvben (Anastasius Grün)	588	1024
Szeged	446	933
Szemet szemért!	520	983
SZENT ISTVÁN NAPJÁN	501	973
Szenvedsz? Beteg vagy?	380	894
Szép asszonyok	462	951
[Szép volt és ifju, mint a hajnal...]	51	657
Szépen fognak eltemetni	210	792
SZEPTEMBER	535	989
Szeptember végén	312	847
Szerelem filozófiája	134	722
Szerelmi epilóg	192	777
SZERELMI MORÁL	275	828
[Szerelmi özvegységemet...]	95	689
Szeresd hazádat!	506	977
Szeretem a magányt... ..	515	979
[Szeretek én bolyongani...]	292	836
Szeretlek, mint egy elhagyottat... ..	449	937
Szeretlek-é?	487	966
Szeretnék mint hajdan égni	163	748
[Széttépted azt a rózsalánczot...]	80	680
Színházban	314	848
Szívem	155	744
[Szívemből téptem ezt a dalt...]	50	656
Szívem igaz... ..		692
[Szívem igaz és jó tehozzád...]	98	692
[Szívem, mióta távol estünk...]	187	774
[Szívemnek könnyü lepkefodrást...]	376	892
Szomorú dal		812
*Szomorú karácsony	518	982
Születésem napján		701
TALÁLKOZÁS (1879. május 14.)	54	659
[Találkozunk megint az utcán...]	498	972
[Találkozunk végre mégis!]	94	688
*Talált rózsa [I.]	236	808
Talált rózsa [II.]	236	808
Talizmán [I.] <i>Egy ajándékba kapott melltűre</i>	211	793
*Talizmán [II.]	244	813
Tanács	152	741
*[Tanitsatok meg sirni engem...]	377	892
Tantalusz	258	822

*Tartsatok bűnbánatot! [I.]	144	738
Tartsatok bűnbánatot! [II.]	146	739
Tavaszi rejtelmek		708
Tavaszodik...	118	708
Tavasz-vágy	300	839
[Távol, idegen helyen...] (Nikolaus Lenau)	600	1030
Tedeum	119	709
Te Deum!		709
Télen	421	922
[Temetőn]	340	868
Tempi passati!	569	1014
[Te vagy még mostan is szívemnek...]	184	773
[Tiporj lábaiddal, gyalázz meg, nevéss ki!]	77	677
*Toncsinak [I.]	364	886
*Toncsinak [II.]	365	887
Töredékek. Pénz		731
TRISTIA	242	812
Tudás	335	864
Tudnék bár irni szenvedéllyel...	369	888
[Tudom, elhervad ifjuságunk...]	87	686
Túlélek én minden csalódást	127	717
Turgenyev	201	784
Tündér-király (Johann Wolfgang Goethe)	573	1020
Tünődés	336	865
*Tünődve kérdezem... [I.]	256	821
Tünődve kérdezem... [II.]	257	821
TÜNŐ IFJUSÁG	45	653
Ugyanannak	286	835
[Ugy kerülök minden rokont, barátot...]	498	972
*[Ugy kerülök minden rokont, barátot...]	351	879
[Úgy van! Szerettem már előtted...]	426	924
Új élet	313	847
[Új nap ragyog fel életemre...]	485	964
[Utam' nem jelzi semmi tett...]	303	841
Uti emlék	418	920
Útközben	172	755
UTÓHANGOK	187	774
Utóhangok III.		775
Utolsó vágy		754
Utolsó vágy	106	698
Uton	81	681
ÚTRA KÉSZEN	302	841
Utszéli erdő (Nikolaus Lenau)	609	1035

Ünnep	687	
Üres immár a fecske-fészek... ..	411	913
ÜRES NAPOKBAN	149	740
Üzenet a távolba	84	682
Vágy		686
Vakulj magyar! (<i>A horvát zenebonára</i>)	445	931
*Válás után [I.]	393	901
*Válás után [II.]	394	901
Válás után [III.]	395	901
Válasz egy levélre	307	843
VALLOMÁSOK	209	791
VALLOMÁSOK	452	940
VÁLTOZATOK	102	695
VÁLTOZATOK	229	805
[Van a világon sok számár...]	602	1031
Varázs-ereklye	245	813
Vasuton		681
VÉGSŐ SZAKOK (<i>Egy ciklushoz</i>)	381	894
*Végső szakok 4.	81	681
Végzet	267	825
*Verzagung (Andrássy Béla)	623	1042
Viktor keresztfiamnak	250	816
Világbanat (<i>Komolyan is lehet venni</i>)	390	899
Virágáros leány		691
VIRÁGNYELVEN	222	799
Virágnyelven		731
Virágnyelven. Az oáz panasza		716
Virágok	479	960
*Vom Landjunker (Gáspár Imre)	621	1041
Wagner Rikárd	199	781
*Wanderlied [I.] (Gáspár Imre)	610	1036
*Wanderlied [II.] (Gáspár Imre)	610	1036
*Was tönet? (Erdélyi János)	625	1044
[Webert, Chopint játszod betéve...]	78	677
*[Wozu denn eine Blonde lieben?]	563	1005
ZDENKO GRÓF	554	994
Zelmám, egyetlenem		689
Zelmának		682
[Zeneszót hoz a kósza szellő...]	51	657
Zengő dalokból	514	979
Zsidók, keresztelkedjete ki!	460	948

TARTALOM

I. KÖTET

Bevezető	5
Reviczky Gyula és az Új Nemzedék	5
Életrajzi adatok	11
Verseinek korabeli kiadása	15
<i>Saját szerkesztésű, önálló kötetben megjelent versei</i>	15
<i>Korabeli antológiákban, gyűjteményes kötetekben megjelent versei</i>	21
<i>A korabeli sajtóban megjelent német versei</i>	23
<i>A korabeli sajtóban megjelent magyar versei</i>	27
Versei halála utáni kiadása	30
<i>A sajtóból előkerült versek</i>	30
<i>A kéziratok hagyatékából előkerült versek</i>	30
<i>Az eddigi kötetkiadások</i>	32
A mostani kiadás	35
Köszönetnyilvánítás	38

VERSSZÖVEGEK 1871–1889

IFJUSÁGOM 1874–1883

Ifjúságom	45	653
Tűnő ifjúság	45	653
(1.) I. [Fut, fut, repül az ifjúság előttem...]	45	653
(2.) II. [Meg-meglegyint szellője tűnt napoknak...]	46	653
Első szerelem	47	654
(3.) I. [Ábrándjaim derűs világát...]	47	655
(4.) *Lajka emléke*	48	655
(5.) II. [Emlékezem, zöld volt az erdő...]	49	655
(6.) III. [Szívemből téptem ezt a dalt...]	50	656
(7.) IV. [Szép volt és ifju, mint a hajnal...]	51	657
(8.) V. [Zeneszót hoz a kósza szellő...]	51	657

* A vers előtti * az eddig ismeretlen szövegű, új versváltozatokat jelöli, amelyek az eredeti kötetben nem jelentek meg. Az új variánsok mindig párversük mellett szerepelnek. – Cs. T.

(9.) VI. [Beh messze tűnt, beh véget ért...]	52	659
(10.) *Elveszett idők (1877. júl. 23.)	53	659
VII. Találkozás (1879. május 14.)	54	659
(11.) 1. [Igy jövünk össze hát megint...]	54	659
(12.) 2. [Óh, mert te sem felejthetéd...]	54	660
(13.) 3. [Óh, csak ne vessünk! Mondj bolondnak...]	55	660
(14.) 4. [Akkor te még kis lányka voltál...]	55	660
(15.) 5. [Ruhája kék volt, szeme is kék...]	55	660
(16.) VIII. A pozsonyi ligetben (1880. augusztus 5.)	56	660
Emma I–XLI.	58	662
(17.) I. Himnusz	58	666
(18.) II. Donna Diana	61	668
(19.) III. [Óh, szánj meg engem! óh, ne csábíts!...]	62	670
(20.) *Emma	63	671
(21.) *Ó, mért találkozám veled!	65	672
(22.) IV. [Nem mondta senki még...]	66	672
(23.) V. [A réteken járok dalolva...]	66	672
(24.) *A réteken...	67	672
(25.) *Bál után [I.] (júl. 26.)	67	673
(26.) VI. Bál után [II.]	68	673
(27.) VII. [Akik a tapsot kedvelik...]	69	673
(28.) VIII. [Mikor a langy szellőcske vágyat...]	69	674
(29.) IX. Örök szerelem [I.] (1877. júl. 14.)	70	674
(30.) *Örök szerelem [II.]	72	674
(31.) X. Arczképére	74	675
(32.) XI. Souvenir	74	675
(33.) XII. [Gyakran jelensz meg álmaimban...]	75	675
(34.) XIII. [A világon te a legkedvesebb...]	75	676
(35.) XIV. [Óh, ne nézz rám mosolyogva!]	76	676
(36.) XV. [Ne okozz', ne vádoldj szüntelen!]	77	677
(37.) XVI. [Tiporj lábaiddal, gyalázz meg, ne vess ki!]	77	677
(38.) XVII. [Webert, Chopint játszod betéve...]	78	677
(39.) XVIII. [Ha mosolygasz, mennybe nézek...]	78	678
(40.) XIX. [Beh jó, hogy el tudom feledni...]	78	679
(41.) XX. [Azok az ingatag poéták!]	79	679
(42.) XXI. [Ha valaha találkozunk még...]	79	680
(43.) XXII. [Széttépted azt a rózsalánczot...]	80	680
(44.) XXIII. [Ne is találkozzunk mi többé!]	80	681
(45.) XXIV. [Isten veled hát! Ami elmúlt...]	80	681
(46.) *Végső szakok 4.	81	681
(47.) XXV. Uton	81	681
(48.) XXVII. [Milyen jó, hogy elhagytalak...]	82	682
(49.) XXVIII. Egy levelére	82	682
(50.) *Egy levélre	83	682

(51.) XXIX. Üzenet a távolba	84	682
(52.) XXX. [Hát érdeklődik még irántam?...]	84	682
(53.) XXXI. [Bimbónak társa harmat, gyöngé szellő!]	86	684
(54.) XXXIII. [Ha hallanál víg czimborák közt...]	87	685
(55.) XXXIV. [Tudom, elhervad ifjuságunk...]	87	686
(56.) XXXV. [Kell, hogy hozzád visszatérjek!]	88	686
(57.) XXXVI. [Sok szép leány van a világon...]	88	686
(58.) *Az egyetlen [I.]	90	687
(59.) XXXVII. [A tavasz első napsugára...]	91	687
(60.) XXXVIII. [Én édes elhervadt virágom...]	92	687
(61.) XXXIX. [A te neved, a te hangod...]	92	687
(62.) XL. [Óh, csak még egyszer összejönnénk!]	93	688
(63.) XLI. [Kerülsz? Jó, hát kerülj...]	94	688
(64.) XLII. [Találkozunk végre mégis!]	94	688
(65.) XLIII. [Szerelmi özvegységemet...]	95	689
Perdita	97	690
(66.) I. [Rózsakinálás, zene mellett...]	97	691
(67.) II. [Gondoljon a világ akármit...]	97	692
(68.) III. [Szívem igaz és jó tehozzád...]	98	692
(69.) IV. [Késő neked már zúgolódni...]	98	692
(70.) V. [Lelkedbe ádáz végzeted...]	99	692
(71.) VI. [Hiába gyújt szemed sugára...]	100	693
(72.) VII. [Egyedül állsz. Ez az átkod...]	100	694
Változatok	102	695
(73.) Osztályrészem	102	695
(74.) *Sátán [I.]	104	695
(75.) Sátán [II.]	105	697
(76.) A bánatból...	106	698
(77.) Árva fiú [I.]	106	699
(78.) *Árva fiú [II.]	107	700
(79.) Karácsonkor	107	700
(80.) Mikor husz éves lettem 1875. ápr. 9.	108	701
(81.) *A filiszterekhez [I.]	109	702
(82.) A filiszterekhez [II.]	110	702
(83.) Imakönyvem	112	704
(84.) *Egy imakönyv	113	705
(85.) Est deus in nobis! (– Egy ismeretlen poéta verset küld a szerkesztőnek –)	115	706
(86.) *A cigaretről [I.]	116	707
(87.) A cigaretről [II.]	117	707
(88.) Tavaszodik...	118	708
(89.) Tedeum	119	709
(90.) Ne vádoljátok...	121	710

(91.) Boldog idő	121	710
(92.) A költő világa	122	711
(93.) Petőfi él (<i>Arra az álhírrre, hogy Petőfi a szibériai olombányákban raboskodik. 1877.</i>)	123	713
(94.) Ősz felé	124	715
(95.) Imádságom	124	716
(96.) Az oáz panasza	125	716
(97.) Túlélek én minden csalódást	127	717
(98.) Miatyánk	130	719
(99.) Sors	131	719
(100.) Schopenhauer olvasása közben	132	719
(101.) Szerelem filozófiája	134	722
(102.) A bolondok házából	134	722
(103.) Egy pillangó története	136	731
(104.) A pénz (<i>Töredék</i>)	137	731
(105.) Jézus Pilátus előtt (<i>Munkácsy képe</i>)	140	732
(106.) Ivás közben	141	734
(107.) Iskolatársaimhoz (<i>1878.</i>)	142	737
(108.) Két útitárs	143	738
(109.) *Tartsatok bűnbánatot! [I.]	144	738
(110.) Tartsatok bűnbánatot! [II.]	146	739
(111.) A virágok	148	740
Üres napokban	149	740
(112.) I. [Ezek a petyhüdt, fáradt, lomha perczek...]	149	740
(113.) II. [Kinek nyomor ringatta bölcsejét...]	150	740
(114.) III. [Csak múltjakok, csak múltjakok...]	150	740
(115.) Lányok, lányok, magyar lányok!	151	741
(116.) Edithez	152	741
(117.) Tanács	152	741
(118.) Kár volt...	152	742
Falun	153	742
(119.) I. [Búsan, összetörten...]	153	742
(120.) II. [Régi utcák, régi házak...]	153	742
(121.) III. [Susogjatok, ti koronás fák!]	154	742
(122.) Költők sorsa	154	743
(123.) Szivem	155	744
(124.) Dicsvágyónak	155	744
(125.) A tenger-patakról	156	744
(126.) Nirvána	158	745
(127.) Nősülő barátomnak	158	745
(128.) Mulandóság	160	746
(129.) Epilóg (<i>Endrődi Sándor esküvőjére</i>)	161	746
(130.) Magammal évődöm...	161	747
(131.) Ha már szeretni nem fogok	162	747
(132.) A küzdelemben	162	747

(133.) Szeretnék mint hajdan égni	163	748
(134.) Papír-romok	164	748
(135.) Kitérod érező szived... ..	165	750
(136.) Fiatal házasnak	166	751
(137.) Petőfi ellen [I.]	167	751
(138.) *Petőfi ellen [II.]	167	752
(139.) I. N. R. I.	168	753
(140.) A halál után (1877.)	169	754
(141.) Utolsó vágy	171	754
(142.) Hazugságot sosem írtam... ..	171	755
(143.) Útközben	172	755
(144.) Akit szerettünk... ..	172	755
(145.) Ma született a Messiás	173	756
(146.) Ne tudjon rólad a világ	174	757
(147.) Jövendő évek... ..	175	757
(148.) Don Juan a másvilágon	176	757
(149.) Meghalt	177	758
(150.) Finale	178	758

MAGÁNY

Újabb költemények

(151.) Magány	181	771
Emma I–XI.	184	773
(152.) I. Könyvemmel	184	773
(153.) II. [Te vagy még mostan is szívemnek...]	184	773
(154.) III. [Nem voltál már ifju lányka...]	185	773
(155.) IV. [Emléked, mint virág a könyvben...]	186	774
(156.) V. [Még most is véled, csak tevéled...]	186	774
VI. Utóhangok	187	774
(157.) 1. [Szívem, mióta távol estünk...]	187	774
(158.) 2. [A szerelem nótái fogynak...]	187	774
(159.) VII. [Mi lenne, hogyha összejönnénk...]	188	775
(160.) VIII. Dicsőség	188	776
(161.) IX. Énekek éneke	190	776
(162.) X. Még egyszer	192	777
(163.) XI. Szerelmi epilóg	192	777
Festett ideál	194	778
(164.) Festett ideál	194	778
Epitáfiumok	198	780
(165.) Katona József Emléktáblájának leleplezésére (1883. ápr. 16.)	198	780

(166.) Wagner Rikárd	199	781
(167.) Arany János halálára	200	783
(168.) Turgenyev	201	784
(169.) *A Volkov-temető [I.]	202	786
(170.) A Volkov-temető [II.]	204	787
(171.) Idöelötti sírvers	206	789
Goromba versek	207	790
(172.) Biztatás	207	790
Vallomások	209	791
(173.) I. [Serény a vágyban, rest a tettben...]	209	791
(174.) II. [Mint az éhes koldus ember...]	209	791
(175.) III. [Heinével, ha kell, bevallom...]	209	791
(176.) Pro memoria (<i>Kezdő poétáknak</i>)	210	791
(177.) Szépen fognak eltemetni	210	792
(178.) Talizmán [I.] <i>Egy ajándékba kapott melltüre</i>	211	793
(179.) Siralmas nóta	212	794
(180.) Betegségben (<i>1886. szept. 26.</i>)	212	795
(181.) Bucsú kabátomtól (<i>1877.</i>)	213	795
(182.) Költői episztola (<i>Koroda Pálhoz 1878.</i>)	214	796
(183.) *Levél Koroda Pálhoz	216	796
(184.) A törvény betüje	218	797
Virágnyelven	222	799
(185.) A meteórkő	222	799
(186.) A fény	222	799
(187.) Őszi rózsa [I.]	223	800
(188.) *Őszi rózsa [II.] (<i>A Szeptember című verses regényből</i>)	223	800
(189.) A gyanakvó	224	800
(190.) Salamon király álma	225	801
(191.) A számár	227	802
(192.) Pálma a Hortobágyon	228	804
Változatok	229	805
(193.) Magamról	229	805
(194.) Rossz istenek	230	806
(195.) Régi dalaimhoz	232	807
(196.) Jó b siralma	233	807
(197.) *Talált rózsa [I.]	236	808
(198.) Talált rózsa [II.]	236	808
(199.) Palinódia	237	809
(200.) A csillagok	239	809
(201.) Diákélet	240	809
(202.) *Jó lelkek [I.]	241	812
(203.) Jó lelkek [II.]	242	812

Tristia	242	812
(204.) I. [Itt e zsibongó, zagyva földön...]	242	812
(205.) II. [Ne tedd ki szíved' nagy melegre...]	243	812
(206.) III. [Óh, lélek gyásza, szenvedése...]	244	812
(207.) *Talizmán [II.]	244	813
(208.) Varázs-ereklye	245	813
(209.) Csöndes ember lesz belőlem	246	814
(210.) *Alkony	247	814
(211.) Nyári est	248	814
(212.) Propria laus	248	815
(213.) Mentsvár	249	815
(214.) Viktor keresztfiamnak	250	816
Halottak napján	251	817
(215.) I. [Most keseregd ki bánatod'...]	251	817
(216.) II. [Ez a halál, a hervadás hava...]	251	817
(217.) Dal	252	817
(218.) Hervadt virág	252	817
(219.) Pozsony (<i>A pozsonyi új színház megnyitása alkalmából</i> <i>1886. szeptember 22.)</i>	253	817
(220.) A kenyér	254	821
(221.) *Tünődve kérdezem... [I.]	256	821
(222.) Tünődve kérdezem... [II.]	257	821
(223.) Tantalusz	258	822
(224.) Rezignáció	259	822
(225.) Mulnak hetek...	260	822
(226.) Éneklő koldus	260	822
(227.) Mi baj van a világon?	261	823
(228.) *Semper idem [I.]	263	823
(229.) Semper idem [II.]	264	824
(230.) Szabadság	265	824
(231.) Végzet	267	825
(232.) Hiú vágy	268	825
(233.) Életharmónia	269	825
(234.) Amit a poharak beszélnek	269	826
(235.) Futó idő...	271	826
(236.) *Sohaj [I.]	272	826
(237.) Sóhaj [II.]	272	826
(238.) Intés	273	827
(239.) Harmincz év	273	827
Szerelmi morál	275	828
(240.) 1. [A városban rossz emberek...]	275	828
(241.) 2. [Azt hittem, már szeretni nem fogok...]	275	828
(242.) 3. [A szerelemnek katonái...]	275	828
(243.) Lehetnék még egyszer husz éves!	276	829
(244.) Mikor még sírni tudtam...	277	829

(245.) Ápril	277	830
(246.) A csavargó	278	830
(247.) A halál előtt	279	830
(248.) Isten	280	831
(249.) Késő bánat	281	831
(250.) A szív	283	832
(251.) Ifju pesszimistának	283	832
(252.) Ugyanannak	286	835
(253.) Az új nyolcz boldogság	288	835
(254.) *Lemondás [I.]	289	836
(255.) Lemondás [II.]	290	836
Sirok között	292	836
(256.) I. [Szeretek én bolyongani...]	292	836
(257.) II. [A temető csendes magánya...]	292	836
(258.) *Sirok között [Itt szoktam én bolyongani!]	293	837
(259.) *Sirok között [Együtt küzdötték át az életet...]	293	837
(260.) A két nem	294	837
(261.) Levél egy barátomhoz (1885.)	294	838
(262.) A halálhoz	297	838
(263.) Késő	298	839
(264.) Férfikor	298	839
(265.) Tavasz-vágy	300	839
(266.) Magdolna	301	839
(267.) Altató	302	840
Útra készen	302	841
(268.) I. [Akárhogy küzdök ellened...]	302	841
(269.) II. [Utam' nem jelzi semmi tett...]	303	841
(270.) III. [Mikor a természet szűz-hamvas arcza...]	303	841
(271.) M...nak	304	842
(272.) Betegen	305	842
(273.) Kétféle számítás	306	842
(274.) Válasz egy levélre	307	843
(275.) Ámor hitvallása	308	843
(276.) Arcóban (1888. márczius 14.)	308	843
(277.) A halál	309	844
(278.) Alázat	310	845
(279.) Ágyban	311	845
(280.) Szeptember végén	312	847
(281.) Hangulat	312	847
(282.) Új élet	313	847
(283.) Színházban	314	848
(284.) Pán halála	315	849
(285.) *Az utolsó költő [I.]	318	854
(286.) Az utolsó költő [II.] (Látomány)	324	856

KÖTETBEN MEG NEM JELENT VERSEK

1871

(287.) *IV. Béla	331	862
(288.) *Könnyű és nehéz	333	862
(289.) Álom	333	863
(290.) Emlékkönyvbe (<i>B. A. unokatestvéremnek</i>)	333	863
(291.) Hozzá	334	863
(292.) Panasz	334	864
(293.) Tudás	335	864

1872

(294.) Elbúcsúzott...	336	865
(295.) Tűnődés	336	865
(296.) Búm	337	865

1873

(297.) *Borús napon születettek...	339	867
(298.) *Kaczér s hiú, amíg valál...	339	867
A „Semmiség dalai”-ból	340	867
(299.) I. [Temetőn]	340	868
(300.) II. [Nagyuri sir]	340	868
(301.) III. [Sirásó dala]	340	868
(302.) Lajka nevenapján	341	868

1874

(303.) *Az X-ből	343	871
(304.) Mi lengi...? (<i>Ahogy Erdélyi most írná</i>)	344	871
(305.) Epigon	344	872
(306.) Gáspár Imréhez (<i>G[aram-]ujfalú, 1874. sept.</i>)	346	875
(307.) Őszi dalt irok	346	875
(308.) Bábel	348	877

1874–1875

Beteg dalok	350	879
(309.) 1. *[Megcsókoltál betegen, sováran...]	350	879
(310.) 3. *[Beteg vagyok, meghalni készen...]	350	879
(311.) 5. *[Két hosszú év után reád találtam...]	351	879
(312.) 6. *[Ugy kerülök minden rokont, barátot...]	351	879
Csevegések	352	879
(313.) 1. [Gyülöltem embert és világot...]	352	879
(314.) 2. [Nem az irigység szól belőlem...]	352	880
(315.) 3. [Nem is volt még valami régen...]	352	880
(316.) 4. [Kérlek, ne zengjetez poéták...]	353	881

1875

(317.) *Mea culpa [I.]	354	882
(318.) *Mea culpa! [II.]	355	882
(319.) *Mea culpa [III.]	356	882
(320.) Mea culpa [IV.]	357	883
(321.) Egy fiúnak	357	883
(322.) Előre tudtam... ..	358	883
(323.) Falusi dal	358	883
(324.) *Egy fiatal leánynak	359	884
(325.) *Beh furcsa... [I.]	360	884
(326.) Beh furcsa... [II.]	361	885
(327.) Messiásvárók	361	885
(328.) Ne sirj, ne sirj... ..	363	886
(329.) *Toncsinak [I.]	364	886
(330.) *Toncsinak [II.]	365	887
(331.) A hársfa regéje	366	887
(332.) Juventus ventus!	367	887
(333.) *Sirassatok... ..	368	888
(334.) Tudnék bár írni szenvedéllyel... ..	369	888

1876

(335.) *Néma vád [I.]	370	889
(336.) Néma vád [II.]	370	889
(337.) Bólogat az... ..	371	889
(338.) *Egy szerkesztőnek [I.]	371	889
(339.) Egy szerkesztőnek [II.]	372	890
(340.) Egy kis leánynak	373	891
Kétségek	374	891
(341.) I. *[Ragyog a csillag a sötét egen...]	374	891
(342.) II. *[Melletted olyan ábrándos vagyok...]	374	891
(343.) III. *[Mondám, a dicsőség nem üdvezit...]	375	891
(344.) IV. *[A gúny erőltetett...]	375	891
(345.) Magányos kereszt	375	892
Lepkeszárnyak	376	892
(346.) I. [Hogy nyomorult vagyok, nem érzem...]	376	892
(347.) II. [Szívemnek könnyű lepkefodrást...]	376	892
Mécsvilágok	377	892
(348.) I. *[Tanítsatok meg sirni engem...]	377	892
(349.) II. *[Mint forró nyári éjszakákon...]	377	892
(350.) III. *[Én is virágok közt születtem...]	377	892
(351.) IV. *[Lassacskán elközelg az éjfél...]	378	892
(352.) Dalaim	378	892

1877

(353.) Nem értem szivedet... ..	380	894

(354.) Szenvedsz? Beteg vagy?	380	894
Végső szakok (<i>Egy ciklushoz</i>)	381	894
(355.) 1. [Lejátszva immár a bohózat...]	381	894
(356.) 2. [Hitvány darab volt...]	382	894
(357.) 3. [És irhatnék még gúnyosabban...]	382	894
(358.) Egy bálkirálynénak	382	895
(359.) *Egy bálkirálynőnek [II.]	383	895
(360.) Etikett	384	895
(361.) A pletyka bánt?...	384	896
(362.) *Az életből [I.]	385	896
(363.) Az életből [II.]	386	897
(364.) Őszi remény	387	897
(365.) Már százszor is...	387	897
(366.) Barabás Miklóshoz	388	897

1878

(367.) Világbanat (<i>Komolyan is lehet venni</i>)	390	899
(368.) Mirza Schaffynak	391	899
(369.) Don Quijote	392	901
(370.) *Válás után [I.]	393	901
(371.) *Válás után [II.]	394	901
(372.) Válás után [III.]	395	901
(373.) Öreg ember tavasza	396	902
(374.) Feltámadás	397	902
(375.) Szabadban	398	902
(376.) Aratás	399	903
(377.) Erdei dal	400	903
(378.) Arany Jánosnak (<i>Válaszul „Kozmopolita költészet” című versére</i>)	401	903
(379.) Egyedül	402	908
(380.) Az egyetlenhez	403	909
(381.) A nagy temetés	404	909
(382.) A Nemzeti Kaszinónak (<i>Midőn egy fiatal színész számára 1000 forintot gyűjtött</i>)	406	909
(383.) Béke-gondolatok	406	910
(384.) Azt írta, hogy többé nem írhat...	407	910
(385.) Ifjuság és szerelem	408	911
(386.) Bismarck félelme	409	911
(387.) Egy menyasszonynak	410	913
(388.) Üres immár a fecske-fészek...	411	913
(389.) A jegesmedve	411	914

1878–1879

(390.) A megszokásnak rabja lettem	413	916

1879

(391.) A szerelem árvája	414	917
(392.) Hull a virág... ..	414	917

1880

(393.) Áldozó kis lány	416	919
(394.) Csak lőjetek, csak vivjatok!	417	919
(395.) Május	418	920
(396.) Uti emlék	418	920
(397.) Nyár	419	921
(398.) Kenyérpoézis	420	921
(399.) Télen	421	922

1881

(400.) Ibolyát áruló leány	423	923
(401.) Lenge szellő simogatja... ..	424	923
(402.) Művészet	425	923
Apró dalok	425	924
(403.) I. [Elég hálát neked...]	425	924
(404.) II. [Nehéz napokban látlak újra...]	426	924
(405.) III. [Úgy van! Szerettem már előtted...]	426	924
(406.) Forduljatok mind ellenem... ..	426	924
(407.) Csorba Zsófi	427	925
(408.) Kanári sirja	428	925

1882

(409.) Edelény, a holtig hű szerető (<i>Igaz história három énekben</i>)	430	926

1883

(410.) Fakó poéta	441	929
(411.) A halott gyűrüje	442	930
(412.) A halál önkénytesei	443	930
(413.) Magyar virtus	444	931
(414.) Vakulj magyar! (<i>A horvát zenebonára</i>)	445	931
(415.) Szeged	446	933

1883–1884

Egy divatos lírikusra	447	935
(416.) I. [Nagyobb vagy termetednél...]	447	935
(417.) *Egy divatos lírikusra / B	447	935
(418.) II. [Küzd az ideál s győz az egyszeregy...]	447	935
(419.) III. [Mit kinosan, vajúdva zengesz...]	448	935

1884

(420.) Szeretlek, mint egy elhagyottat... ..	449	937

(421.) Politikus nemzet	449	937
Vallomások	452	940
(422.) I. *[Serény a vágyban...]	452	940
(423.) II. *[Mint az éhes koldus-ember...]	452	940
(424.) III. [Nők szemei, hogyha szépek...]	452	940
(425.) IV. *[Heinével, ha kell, bevallom...]	453	940
(426.) Beteg vagy, azt mondd nekem...	453	940
(427.) Fogy a sugár...	453	941
(428.) Ha durva módon sértelek...	454	941
(429.) Rajta, rajta! Éld világot!...	454	941
(430.) Az erdő hervadása	455	942

1885

(431.) Prológ (<i>Szavalták a könyvkereskedő segédek „Csak szorosan” egyletének jan. 5-iki estélyén</i>)	456	943
(432.) Magyar lány	457	945
(433.) Hogyha vársz még...	458	945
(434.) Eszter legendája	458	946
(435.) Zsidók, keresztelkedjete ki!	460	948
(436.) A lengyelekhez (<i>Midőn az 1885-ki budapesti országos kiállítást meglátogatták</i>)	461	949
(437.) Szép asszonyok	462	951
(438.) Budapest	462	951
(439.) A hernyó és a rózsa (<i>A „Pikáns Naptár”-ból</i>)	463	952

1886

(440.) Budapesten	465	953
(441.) *Petőfi szobra előtt [I.]	466	953
(442.) Petőfi szobra előtt [II.]	468	954
(443.) Napgyülölők	469	955

1887

(444.) *Márczius tizenötödikén [I.]	470	956
(445.) Márczius tizenötödikén [II.]	471	956
(446.) *Jehova	472	956
(447.) Piros pünkösöd	473	957
(448.) Emlékek	474	957
(449.) *Agglegény karácsonya [I.]	474	958
(450.) Agglegény karácsonya [II.]	475	958

1888

(451.) Ágyban, párnák közt halni meg (<i>Arco, márcz. 24.</i>)	477	959
(452.) A két lúd (<i>Mese</i>)	478	959
(453.) Virágok	479	960
(454.) Meddő világ	479	960

(455.) Egy könyvre, mely az őrült, a gonosztevő és a lángész közt rokonságot bizonyítgat	480	960
(456.) Arany János (<i>Irodalmi hagyatékának megjelenése alkalmából</i>)	482	961
(457.) Segélyzett költő	483	962

1889

Édes napok (<i>február 17.</i>)	485	964
(458.) I. [Uj nap ragyog fel életemre...]	485	964
(459.) II. [Mint egy madár röppensz be hozzám...] (<i>február 18.</i>)	485	964
(460.) Napos, meleg, szép téli nap... ..	486	965
(461.) Rezedának	486	965
(462.) Bűnhődés	487	966
(463.) Szeretlek-é?	487	966
(464.) Égess el!	488	967
(465.) Rózsák	488	967
(466.) Számlálgatom... ..	489	968
(467.) Beteg vagyok... ..	490	968

PONTOSAN DATÁLHATATLAN VERSEK

Behatárolható idejű versek	493	970
(468.) Az árva	493	970
(469.) Csáb	494	970
(470.) Isten	494	970
(471.) Az új népköltők	495	970
(472.) Karácsony	495	971
(473.) Potya-nóta (<i>Éneklék a szerkesztők</i>)	496	972
(474.) Rózsa levele a nevelőből	497	972
Emlékek	498	972
(475.) 1. [Két-három év után reád találtam...]	498	972
(476.) 2. [Találkozunk megint az utcán...]	498	972
(477.) 3. [Egyszer-kétszer láttalak csak este...]	498	972
(478.) 4. [Ugy kerülök minden rokont, barátot...]	498	972
(479.) Családi fészek	499	972
(480.) Lázban	499	973
Szent István napján	501	973
(481.) I. [Hatalmas, bölcs, előrelátó...]	501	973
(482.) II. [Magyarok első szent királya...]	502	973
(483.) III. [Dicsőséges szent jobb kéz...]	503	973
(484.) A munka népe	503	975
(485.) Esik, esik... ..	504	975
(486.) Háborús hírek	505	975
(487.) Himnusz	506	976
(488.) Szeresd hazádat!	506	977

(489.) A boldogság izgalma...	508	977
(490.) Irónia	509	977
(491.) Jelszó	510	978
(492.) Ki érti meg?	511	978
(493.) Klári néni	512	978
(494.) Halászat	513	979
(495.) Május	513	979
(496.) Zengő dalokból	514	979
(497.) A szúnyog	514	979
(498.) Szeretem a magányt...	515	979
(499.) Az akkor volt!	515	980
(500.) Az élet	516	980
(501.) Az erdő	516	980
(502.) Parazita-ének	517	981
(503.) *Szomorú karácsony	518	982
(504.) Az élet	519	982
(505.) A nap dicsérete	519	982
(506.) *Sansara	520	983
(507.) Szemet szemért!	520	983

Behatárolhatatlan idejű versek	522	985
(508.) *Ablakomra ráhajlik a szomorufűz lombja	522	985
(509.) *Elhervad az a fű	522	985
(510.) *Enyészet	523	985
(511.) *Hangulat	523	985
(512.) *Az önzés	524	985
(513.) *Jó magyarom...	527	986

MAGYAR NYELVŰ TÖREDÉKES VERSEK

(514.) *[Mikor veled találkozom...]	531	987
(515.) *[A czim sötét meg a história...]	531	987
(516.) *[Halottak estéjén]	531	988
(517.) Praeludium	532	988
(518.) *[Ha veled boldog nem lehettem...]	534	988
(519.) *Romok	534	989
Szeptember	535	989
(520.) *Előhang [I.] (<i>A Boldogtalan czimű verses regényhez</i>)	535	989
(521.) Előhang [II.]	537	990
(522.) *Előhang [III.]	540	991
(523.) [Egy jó barátom volt...]	541	991
(524.) *[Hőst, mint ez itt...] [I.]	542	991
(525.) [Hőst, mint ez itt...] [II.]	544	991
(526.) [Parasztfiúkkal czimborálva...]	546	992

(527.) [Ottan tudott csak megpihenni...]	546	992
(528.) [Korongh Iván...]	548	993
A jegyesek	550	993
(529.) I. [Könyves András szórakozottsága...]	550	993
(530.) II. [A párkba' jár, megáll...]	550	993
(531.) A jó lelkipásztor (<i>Tanulságos történet, két fejezetben</i>)	551	994
(532.) *[A költészet a szívbe lopva...]	552	994
(533.) *[A költő istenek kegyeltje]	552	994
(534.) *[Ábrándos lányok...]	553	994
(535.) *[Fekete színben látom a világot...]	554	994
Zdenko gróf	554	994
(536.) [1] [Kint őszi szél zúg, bent az óra...]	554	994
(537.) [2] [Míg kocsi, páholy, ló futotta...]	555	994

NÉMET NYELVŰ VERSEK ÉS NÉMET TÖREDÉKES VERSEK

1873

(538.) *Herbst [I.]	559	999
(539.) *Herbst [II.]	559	999
(540.) *Stammbuchblätter	560	1000

1874

Auf die alten Tage	561	1001
(541.) I. *[Ein siecher Weiben[!] Ostern...]	561	1001
(542.) II. *[Am Stroh das Auge gläsern...]	561	1001
(Aus) „Namenlose Lieder”	562	1002
(543.) 1. *[Die alte Liebe klingt und singt...] (1874.)	562	1002
(544.) 2. *[Minuten hat ein Jeder...] (1874.)	562	1002
Namenlose Lieder	563	1005
(545.) 4. *[Wozu denn eine Blonde lieben?]	563	1005
(546.) 5. *[Du stehst beim offenen Fenster...]	563	1005
(547.) 17. *[In meinem Kopfe schleichen wüst...]	563	1006
(548.) *Apotheose	564	1007
(549.) *Meiner Cousine	564	1008
(550.) *Noch einmal	565	1010
(551.) *Aprilwolken	567	1011
(552.) *Ihr Tage	567	1012
(553.) *Misera plebs	567	1012
(554.) Selbstmörder	567	1013

1875

(555.) *Das schönste Lied	569	1014
(556.) Tempi passati!	569	1014

MŰFORDÍTÁSOK

Magyar nyelvű fordítások	573	1020
(557.) *Jöjj te tündér... (<i>Friedrich Schiller</i>)	573	1020
(558.) Tündér-király (<i>Johann Wolfgang Goethe</i>)	573	1020
(559.) *A rémkirály (<i>Johann Wolfgang Goethe</i>)	574	1021
(560.) A kevlaari bucsu (<i>Heinrich Heine</i>)	576	1022
(561.) Rózszi (<i>Német ballada</i>)	578	1022
(562.) Lenóra (<i>Gottfried August Bürger</i>)	579	1022
(563.) A pap családja (<i>Heinrich Heine</i>)	586	1023
(564.) Egy elmaradt könyütől... (<i>Heinrich Heine</i>)	587	1024
(565.) Száraz levél a könyvben (<i>Anastasius Grün</i>)	588	1024
(566.) Csöndesen légy! (<i>Ida Baronin Reinsberg-Düringsfeld</i>)	588	1025
(567.) *[Du bist wie eine Blume] (<i>Heinrich Heine</i>)	589	1025
(568.) *Emmának [I.] (<i>Friedrich Schiller</i>)	589	1026
(569.) Emmának [II.] (<i>Friedrich Schiller</i>)	590	1026
(570.) Őszkor (<i>Nikolaus Lenau</i>)	590	1026
(571.) *Perdita (<i>Ferdinand Dranmor</i>)	591	1027
(572.) Mennék aludni már... (<i>Ferdinand Dranmor</i>)	592	1027
(573.) [Gyönyörű májusban...] (<i>Heinrich Heine</i>)	593	1027
(574.) [Mért oly sápadt...] (<i>Heinrich Heine</i>)	593	1028
(575.) Csak egyszer láttalak... (<i>Edgar Allan Poe</i>)	594	1028
(576.) Isten veled! (<i>Adalbert Chamisso</i>)	596	1028
(577.) *Boncourt vára (<i>Adalbert Chamisso</i>)	597	1029
(578.) Isten ha volnék én (<i>René-François-Armand Sulby-Prudhomme</i>) ...	598	1029
(579.) „Savonarolá”-ból (<i>Nikolaus Lenau</i>)	599	1030
A távolba	600	1030
(580.) 1. [Távol, idegen helyen...] (<i>Nikolaus Lenau</i>)	600	1030
(581.) 2. [Sietős és hervatag...] (<i>Nikolaus Lenau</i>)	601	1030
(582.) *Pepitához (<i>Alfred Musset</i>)	601	1030
Bürger epigramjaiból	602	1031
(583.) 1. [Ha rágalom megcsipdesett...]	602	1031
(584.) 2. [Rajongók a monarkiaért...]	602	1031
(585.) 3. [Van a világon sok számár...]	602	1031
(586.) 4. [Hol nem látni szendeséget...]	603	1031
(587.) 5. [Panasz kel így meg úgy gyakorta...]	603	1031
(588.) 6. [Amig van egy ép tagja...]	603	1031
(589.) Éjféli számvetés (<i>Charles Baudelaire</i>)	603	1032
(590.) Spleen (<i>Paul Bourget</i>)	604	1033
Dalok a nádasból	605	1034
(591.) I. [Alkonyodik oda által...] (<i>Nikolaus Lenau</i>)	605	1034
(592.) II. [Felleg gyűl az alkony-égen...]	606	1034
(593.) III. [Lopva bolygok este végig...]	606	1034
(594.) IV. [Esthajnal. A nap...]	607	1034
(595.) V. [Méla holdfény lejtű tánczát...]	607	1034

(596.) A köny vigasza (<i>Johann Wolfgang Goethe</i>)	608	1034
(597.) Nézd a folyót (<i>Nikolaus Lenau</i>)	609	1035
(598.) Utszéli erdő (<i>Nikolaus Lenau</i>)	609	1035
Német nyelvű fordítások	610	1036
(599.) *Wanderlied [I.] (<i>Gáspár Imre</i>)	610	1036
(600.) *Wanderlied [II.] (<i>Gáspár Imre</i>)	610	1036
(601.) *Frau Agnes [I.] (<i>Arany János</i>)	611	1036
(602.) *Frau Agnes [II.] (<i>Arany János</i>)	614	1037
(603.) *An meinem Namenstag (<i>am 5 November</i>) (<i>Gáspár Imre</i>)	618	1038
(604.) *Auf der Donau [I.] (<i>Petőfi Sándor</i>)	619	1039
(605.) *Auf der Donau [II.] (<i>Petőfi Sándor</i>)	619	1040
(606.) *Ich stand an ihrem Grabe (<i>Petőfi Sándor</i>)	620	1040
(607.) *Hast ihn schon vergessen?... (<i>Endrődi Sándor</i>)... ..	620	1040
(608.) *Vom Landjunker (<i>Gáspár Imre</i>)	621	1041
(609.) *Hier saßen wir (<i>Gáspár Imre</i>)	622	1041
(610.) *Lied (<i>Arany János</i>)	623	1041
(611.) *Verzagung (<i>Andrássy Béla</i>)	623	1042
(612.) *Im vaáler Walde (<i>Vajda János</i>)	624	1044
(613.) *Was tönet? (<i>Erdélyi János</i>)	625	1044

II. KÖTET

JEGYZETEK A VERSEKHEZ

A jegyzetek szerkezeti felépítése és a szövegközlés elvei	633

FÜGGELÉK

Töredékes kéziratos feljegyzések	1047
(1.) *[A magyar jövője]	1047
(2.) *[Sajnálalak rózsám...]	1048
(3.) *[A száraz könyvek...]	1049
(4.) *[Sok szép lányt...]	1049
(5.) *Boldog, boldogtalan	1053
(6.) Reviczky naptára	1055
(7.) *Hamis tanu	1055

Csak magyar fordításban ismert, németül írt versek	1057
(1.) Csak szódd a sok zavaros álmot... (<i>Névtelen dalok XIII.</i>)	1057
(2.) Kétféle dalt a lelkem...	1057
(3.) Névtelen dalok (<i>Újabb</i>)	1058
(4.) Tempora mutantur	1058
(5.) Tempi passati [II.]	1059
 Csak címről ismert versek és műfordítások	 1061
Kétes szerzőségű versek	1072
(1.) *Előhang	1072
(2.) *Járok, kelek a tömkelegben	1073
 Új, eddig ismeretlen verseinek és műfordításainak listája	 1075
Átnézett periodikumok jegyzéke	1079
Rövidítésjegyzék	1089
Névmutató	1095
Gedichte von Gyula Reviczky	1111
Címmutató	I

